
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01647870 3

889
(54)

VOGUL NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY

II. KÖTET

ELSŐ RÉSZ

ISTENEK HŐSI ÉNEKEI, REGÉI ÉS IDÉZŐ IGÉI

BEVEZETÉS 150

A vogul nép ősi hitvilága: Bálványistenségek. A természeti jelenségek mythikai alakjai. Regebeli állatok és növények. A samán istenidézés és bűbájosság. Áldozat és imádság. Vogul-osztják hősköltészet és hősélet.

IRTA

MUNKÁCSI BERNÁT

A M. T. AKADÉMIA R. TAGJA

A RÖKK-SZILÁRD ALAPITVÁNY SEGITSÉGÉVEL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST

1910—1921

LIBRARY
MAR 27 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

PH
1308
.S
M85
Köz. 2
Füz. 3

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

F
1971. 65/1466

ELŐSZÓ.

Vogul Népköltési Gyűjteményem itt megjelenő kötete folytatása és kiegészítése a vogul nép ősi hitvilágát ismertető s e munka első kötetében bevezetés gyanánt közölt tanulmányoknak. Emitt a világteremtés vogul regéi és énekei kapcsán főkép a három nagy világistenség, az Égatya, a Földanya s az Alvilágfejedelme mythikai képzeteivel foglalkozom, míg a jelen mű a második kötetben kiadott vogul hősköltészethez s istenidéző igékhez csatlakozva az ezekben dicsőített bálványistenségeket, a természeti jelenségek hitregei alakjait, a samán varázslást és vallásgyakorlatot s a hőséletet mutatja be rendszeres összefoglaló tárgyalással. Minde munkálatokban, a mennyire csak számomra lehetséges volt, kimerítő teljességre törekedtem, felhasználván e végből nemcsak saját helyszíni kutatásaim és gyűjtéseim eredményeit, hanem a rendelkezésre álló osztják népköltési kiadványokat, így különösen Pápay József és Patkanov Sz. kiválóan becses közleményeit, továbbá a nehezen hozzáférhető orosz néprajzi irodalmat s az egyéb nyelvű régibb forrásműveket is. Egy másik szempont, melyre e munka minden részében súlyt helyeztem, a hitelesség volt, vagyis hogy az utánam nyomozó világosan láthassa minden állításom s minden magyarázatom alapját; miért is adataimnak mindenütt megjegyzem eredethelyét s ha az tőlem származik, azt az eredeti vogul vagy orosz nyelvű közlést, melyet reá vonatkozólag a tanulmány színhelyén hallottam. Így tárgyalva a vogul-osztják hitélet egész ismert köréből még csak egy fejezet, a medvetisztelet volna hátra, melyet e kötetben csupán röviden érintettem (0313—4. l.), mivel annak tüzetesebb kifejtése a medveünnepi színjátékok vázlatával együtt alkalmasabban illik e munka harmadik kötetének, a medveénekeknek bevezetésébe.

Nyelvtudósaink bizonyára szívesen fogadják a Vogul Népköltési Gyűjtemény két első kötetének fejtegető részeihez, valamint tárgyi és nyelvi magyarázataihoz csatlakozó szómutatót,

mely nélkűl bajos volna az eligazodás e kötetek nagyszámú s szétszórt adatainak tömkelegében. Hasonló arányú tárgymutatót is készítettem, melynek néprajz-kutatóink vehették volna jó hasznát; de ennek közlését tekintettel a súlyos nyomdai viszonyokra egyelőre el kellett halasztanom.

Némi borongással gondolok arra, hogy íme egy egész emberöltő, több mint harmincz esztendő telt le, mióta a vogul-osztják mythologiai és hitéleti tanulmányokhoz hozzáfogtam s még e szűk tárgykörben sem juthattam a befejezéshez. S hol van még a nyelvtudományunkra és a magyar őstörténetre nézve oly nagy jelentőségű vogul szótár?! Hol a vesztett háborúnak tudományos nyeresége, melyet még emlék és bizonyság kedvéért is kiadnunk kellene: a votják és oszét fogolytanulmányok értékes folklorisztikai és nyelvanyag-gyűjtése?! Nem adta meg sorsom, hogy erőm s időm javát a tudománynak szentelhessem s bizony csak lassan, nagy időközökben haladhattam munkámban egy-egy lépéssel előbbre. De kevés szabad időmet a vogul tanulmányokon kívül a magyar őstörténet búvárlatának egyéb terei is jócskán lekötötték. Mert a m a g y a r ő s t ö r t é n e t szempontja vezetett legfőkép tudományos törekvéseimben mindenkor. Ez buzdított már kora ifjúságomban a tanulmányutakra, hogy gyalogszerrel bejárjam a moldvai csángók falvait, majd utóbb hogy Reguly nyomdokát követve a votjákok, csuvasok és vogulok tájait fölkeressem s legutóbb is, a nagy világégés alatt, hogy ide sodródott Káma- és Kaukázus-vidéki foglyaink ajkairól éveken át jegyezgessem a tudományra nézve nagybecsű közléseket. Így nyelvi és őstörténeti nyomozások párhuzamosan haladtak egymás mellett munkásságomban s kölcsönösen kiegészítették egymást, a mint hogy szükség is volt e rendszerre; mert a finn-magyar népek ethnologiai problémáihoz nincsenek nekünk bővebben csörgedező s mélyebb betekintést engedő forrásaink, mint a nyelv és a népszellem alkotásai, különösen a hagyományos népköltés. Afféle bizonyító adatokat, a minőket az indogermán őstörténet kutatói a védákból, Homérból, a római klaszszikusokból és a Niebelungokból idéznek, nekünk a Kalevalában s a vogul-osztják hősénekekben kell keresnünk, mert a præhistorikus időkre nézve ezek a mi legtanulságosabb irodalmi emlékeink. Gyakran tükröződnek ezekben az emberi művelődéstörténet

oly régi képei, melyeknek kora tetemesen megelőzi az indogermán irodalmi forrásokét. Az őskori halászszerszámokra nézve pl., mint SCHRADER O. Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde művéből (244. l.) értesülünk, nincs tájékoztató adat sem a Rigvedában, sem az Avestában, sem Homérnál, bár a halászat ősfoglalkozása az emberiségnek s régészeti leletek bőségesen igazolják gyakorlását az őskori Európa minden táján. Ezzel szemben a vogul teremtési regék nemcsak annak őrizték meg emlékét, hogy egykor a halászhálóhoz való fonalat 'hegyen termő fűszárból', a csalánból nyerték s hogy kötelét nyírfaháncsból fonták (I : 153, 281); hanem arról a sokkal régibb állapotról is tudnak, melyben a gyalmot nem is fonálból, hanem vesszőből készítették (l. Ethnographia IV : 194). A Kalevala egyik runojában is megtaláljuk a gyalom eme legősibb alakjának említését: 'Komoly öreg Väjnämöjnen, meg vasverő Ilmarinen fa háncsából gyalmot kötnek, borókából összeütnek, meg is festik fűzfalébe, kötelük kecskefűznek kérge' (VIKÁR BÉLA fordításában, 329. l.). Herodotosz csak röviden említi a jyrkákról a lovas vadászat szokását, míg egy vogul medveénekben annak bő leírását találjuk (l. Ethnogr. V : 160, 167—9). A nőrablás az indogermán ősmult forrásműveiben csak szórványosan s röviden van jelezve, mert a nőár alapján való házasság még az együttélés korában kifejlődött s meggyökeresedett e népeknél (l. SCHRADER Reallex. 353, 652), míg a vogul-osztják hősénekeknek többször főtárgya a hadjárattal való nőszerzés, mely legméltóbb módja volt a fejedelmek házasságának*) s melyet bő részletességgel adnak elő (II : 0699, 0703—10). A hajdankor beláthatatlan távolából eredő emlékek lehetnek egyes vad harczi szokások is, melyekről gyakran szólnak a vogul-osztják hősénekek, az indogermán præhisto-

---

*) Midőn a permi és ufai kormányzóságokból származó s még ősi pogányságukban megmaradt votják hadifoglyoktól az ő lakodalmi szokásaikat tudakoltam, ezek nagy meglepetésemre azt felelték, hogy ilyenek náluk egyáltalán nincsenek, mert a leányokat nem a szülők adják férjhez, hanem azok mindig a szülők tudta nélkül titokban szöknek a férjeikhez s az ifjak utóbb keresik a kiengesztelődést öregeikkel. Így hát jól érthető, hogy a votjákban nincs is más kifejezés a férjhezmenetelre, mint hogy 'férjhez *fut*'; de a vogulban is csak így van (l. itt II : 0713), jeléül annak, hogy a rokon népeknél ez a házasság kimutatható legősibb alakja nemcsak az előkelők, hanem a köznép között is.

rikusok azonban hallgatnak, mint a minő a legyőzött ellenfél feje bőrének lenyúzása kapcsolatban azzal, hogy a győző leterített ellenfelének lelkét a magasba való kiáltással felajánlja Felső-Ég atyjának, továbbá hogy e fejbőrt a háza előtt álló fák egyikére akasztja, hogy a széltől himbálva hosszú időn át legyen hirdetője dicsőségének (II : 0662—4), úgyszinten hogy a győző ellenfelének szivét és máját megeszi, hogy emennek ereje beléje szálljon (II : 0667).

Joggal vélhető, hogy az a kép, melylyel a vogul nép ősi hitvilága és egykori hősélete az itt közölt vázlatokban jelentkezik, fővonásaiban ráillik a magyarság ősmultjára is. A mi különösen a kereszténység előtti magyar hitképzeteket illeti, ezek körében világosan fölismerszik mai tudásunk szerint is három idegen hatás rétege: az egyik s valószinűleg legrégibb amaz árja népé, melynek nyelvéből a szláv *szent* szó átvétele előtt alkalmazott 'szent' jelentésű *id* szavunk, az *id-vez*, *id-nep* (*innep*, *ünnep* < **id-nap*) s *egy-ház* (*igy-ház*) előrésze származik (l. ÁKE. 363), a másik a parsismusé, melynek *isten* és *menny* szavainkat köszönhetjük (ÁKE. 378, 462) s a harmadik ama kaukázustáji bolgár népé, melytől a magyar nyelv régi török elemei, többek közt a 'samán' régi *bölcs* s a samán varázslat régi *bű* (*bűvöl*, *bűvös*) és *báj* (*bájol*) szava, továbbá a *boszorkány* démonnevezet erednek (l. NyK. 32 : 298, 383 és 20 : 467). Minde külső hatások bizonyára nemcsak a nyelvi kifejezések változásában érvényesültek, hanem a régibb mythikai képzetek és vallási szokások módosulását is előidézték. Mindamellett megmaradt a rokon népekkel való ethnikai kapcsolat hagyományakép a régi vallási terminologia legfontosabb szava az *áld*, melyből az *áldoz* és *áldomás* szavak származnak s melylyel az *átkoz* is összefügg (l. itt II : 0347—8) s fentartotta magát egész a kereszténység koráig a lóáldozat, mi egyébként az ókor árja népeinél is gyakorlatban volt s ma is dívik az altaji tatároknál, mongoloknál s más keleti népeknél. Épígy a legrégibb korok hagyománya a magyar hősélet műszavai közül a *had*, melynek vogul *χānt* mása (II : 0599) szintén egyképen jelenti a háborús sereget s magát a háborút, továbbá az *íjj* és *nyíl* fegyvernevek, úgyszintén a *tegez* (II : 0541, 0545, 0548), valamint a harczi szokások közül a szinleges megfutás és visszafordulás (II : 0640), a legyőzött ellenfel szívének megevése (II : 0667) és a harczi tor (II : 0683). Néprajzi

jelenségek természetesen nem ismernek szorosan körülzárt ethnikai határokat s ha tekintetbe vesszük, hogy a történeti Jugria, vagyis az Ural és Ob köze, mint ezt ismételve bizonyítottam (Ethnogr. 15 : 18, 16 : 84), nem ősi hazája a voguloknak és osztjákoknak,*) hanem ők délibb vidékekről, kaukázusi, alán s egyéb indo-iráni fajta népek szomszédságából kerültek mai északi tájaikra s ha figyelembe vesszük azt is, hogy ezeknek erős műveltségi hatása alatt a vogulok és osztjákok nemcsak fémneveket vettek át, hanem az alánoktól került hozzájuk a hadakozó hős fontos védelmi készségének, a pánczélruhának *laχėr*, *lą̄χvr* neve is (II : 0554), a mint hogy alánból került a magyar *vért* szó is (ÁKE. 630) — nem zárkózhatunk el attól a föltevéstől sem, hogy a vogul-osztják hagyományos költészetben mutatkozó társadalmi állapot, vallási élet és hadviselés nem egyedül ezeknek a népeknek volt sajátja, hanem az európai Oroszország délkeleti részének egyéb ókori népeire, így különösen az alánokra s a szkythákra is kiterjedt.

Mind e fölvetett eszméknek tüzetesebb átvizsgálása és tisztázása a jövőnek lesz feladata. Ennek a munkának nem volt más czélja, mint az anyag egybehordása, rendezése s az egyes adatok hiteles philologiai megállapítása. A vogul-osztják tárgykörön túl csak elvétve tértem ki nyelvi vagy néprajzi egybevetésekre, illetve okfejtő magyarázatokra inkább figyelemkeltés, mint az érintett kérdés érdemleges megoldása czéljából. Remélem, hogy munkám így sem lesz terméketlen a további tudományos kutatás számára s hogy ifjabb szaktársaim kritikai csákánya talál majd elég hasznos érczet is a törmelék közt. Egyébként alkalmazhatom rá azt a mondást, melylyel néhai mesterem, kinek Budenz József áldott neve itt se maradjon kegyeletes említés nélkül, élte fő művét útjára bocsátotta: «Valeat, quantum valere potest».

Budapest, 1921 deczember 15-ikén.

Munkácsi Bernát.

---

*) Erről tanúskodik az a körülmény is, hogy a vogul és osztják föld nagy folyóinak nevei, mint *Lūsm* 'Lozva', *Pạlm* 'Pelymka', *Ta'it*, *Täut* 'Szoszva' és 'Tavda' = osztj. *ʌaŋal*, *Taŋat* 'Irtys' (II : 445), *Ās*, *Oạs* 'Ob' a vogul és osztják nyelvekből meg nem fejthetők, tehát oly néptől származnak, mely előbb lakott e tájakon.

TARTALOM.

I.

Elsőrendű bálványistenségek.

II.

Másodrendű bálványistenségek.

III.

A természeti jelenségek mythikai alakjai.

IV.

Mythikus állatok és növények.

V.

A samán istenidézés és bűbájosság.

b

VI.

Áldozat és imádság.

VII.

Hősköltészet és hősélet.

Csuszovaja-melléki vogulok *rövid sóhajokban* törnek ki, midőn kérésüket az istenség elé terjesztik (u. i. I: 0154.). Hogy ezekről a különös hangokról alkotott képzetek nem éppen alaptalanok, arra nézve volt alkalmunk már idézni igazoló adatot a Világügyelő férfi egyik idéző igéjéből, melyben az imádkozók az istenségnek ezt mondják: «Mint récze hív, *réczehivogató pipegő hanggal rívunk mi fel hozzád;* mint lúd hív, *lúdhivogató pipegő hanggal* ülünk mi előtted» (l. fent 0113. l.). Hasonlókép tanúskodik a «Szent Fejedelemfi» idéző igéjének az a részlete, melyben a samán a «lúdfalka, réczefalka» módjára köréje gyűlt híveknek ekkép szól: «Kedveskék, kedveskék, ugyan minő inségetek, minő szükségetek van? *A lúd pipegő vigasságos hangján, a reggeli kakuk éneklő hangján ugyan énekeljetek nekem (lūnt ńąwli ūliŋ tur, χoli kukkuk luiméŋ tur lujjēlän ānėm)*, fiúcskák!» (II: 429.)

Hősköltészet és hősélet.

Az istentisztelet szertartásait a vogulok és osztjákok vallási életében az istenített bálványhősöket dicsőítő énekek és regék előadása, valamint a szellemeik gyönyörködtetésére szánt tánczok egészítik ki. A hősi énekek és regék ily jelentőségét e népköltési műfajok általános jellemzése kapcsán e munka első kötetében (027—030, 037—8. l.) volt alkalmunk fejtegetni. Ugyanitt tárgyaltuk a mythikai ének- és regeköltés legfontosabb műkifejezéseinek, különösen a «hősének» *tēr̀niŋ ēri'*, osztj. *tārnėŋ ār* nevezetének s az ének-, illetve regehős *ēri'-χum, mōjt-χum* («ének embere, rege embere»), vagy *ēri' totnė ērγ'-ątėr, mōjt totnė mōjt ątėr* («énekvivő énekbeli, regevivő regebeli fejedelem») jelzéseinek tanulságait,*) valamint a hősének előadásának ama feltünő sajátosságát, hogy benne az éneklő ajkán nem maga az

---

*) L. ezekre nézve még I: 189. s u. i. fent 0238. l. Pótlólag megjegyezzük még, hogy az *ēri'* (tő: *ērγ-*) = osztj. *ār, āra, ārėχ* «ének» szó árja eredetűnek látszik (v. ö. szkr. *arká-* = örmény *erg* «ének» s oszét *arγ-au* «mese»), továbbá, hogy a *mōjt* = osztj. *mońś, mont́, mānt́* «mese» másai a zürjén *mòid* «mese» és votják *mad́* «találós mese» (l. ÁKE. 524—5. l.).

énekes beszél, hanem a multnak dicsőített hősével azonosított bálványistenség. Ezek után a következőkben még a hősének különös szerkezeti szabályait és tárgykörét kell közelebbről szemügyre vennünk, kiterjeszkedvén az utóbbi feladatnál az egyező tartalmú regeköltés anyagára is. E vizsgálattal egyszersmind bőven tájékoztató képét nyerjük a vogulok és osztjákok hajdankori hőséletének, bár ennek sok részletét csak groteszk nagyításban s rikítóan színezve tükrözi a hagyományos népköltés.

A «szava tudó, mondása tudó» mesterektől följegyzett s kellő műgonddal előadott vogul-osztják hősénekekben csaknem következetesen mutatkozik a szerkezetnek ama szabálya, melynél fogva az «énekvivő énekhős» mielőtt az ének igazi tartalmát alkotó események elbeszéléséhez kezdene, lendületes bevezetéssel bemutatkozik hallgatóságának *magasztaló szavakkal hirdetvén isteni küldetését, lakóhelyének szentségét s kiváló hatalmát,* ép úgy mint ez az istenidéző igénél történik (l. fent 0382—3. l.). Ugyancsak az istenidéző igékre emlékeztet a szabályszerűen alkotott hősénekek befejezése, a mennyiben ez is rendesen a népnek a bálványistenséggel szemben tartozó kötelességeire: *az áldozatokra s a bálványnak, valamint szent helyének tiszteletére figyelmeztet.* Ime néhány példa a hősének bevezető és befejező részeinek typikus formáiból:

A) Bevezetések az istenség nevének, szent helyének és hatalmának említésével, tehát *hármas* tartalmi tagozattal, melyek közül rendesen az utóbbi aránytalanul bővebb. Így:

A lopmúszi isten hősénekében (II : 276.): «Târėm-szerű szent fejedelemnek, Kworėsz-szerű szent fejedelemnek, Târėm-fi öregnek neveznek engem. | E Lopmúsz-beli szent földrészemre Felső-Aranyos atyácskám, ím ide igézett engem. | Falubeli sok sok emberem, városbeli sok sok emberem süvegtelen fővel áll előttem. Én hegyes karddal, éles karddal forgó király most növekedett falubeli, városbeli sok gyermekem, a Kór ruhaszárnyától, a Betegség ruhaszárnyától megőrzöm; [mert] Lopmúszi-öreg vagyok ám én! — Minő híres istenkép terjesztik az én hírem, minő neves istenkép terjesztik az én nevem!» stb.

A szigvatorkolati Târėm-fi énekében (II : 256.): «Târėm nagy Aranyos atyám két folyónak ketté ágazó vidékére Târėm-fi öreget hajdan ím ide igézett engem... | Ez orosz ember, vogul ember járta evezős, halas folyócskámat táplálékos, halas Szigva-vizemnek nevezik . . . | Üres hasú sok szegény férfiam, sok sze-

gény nőm szíve-mája ha éhezik: kis orrú orros hal, kis hátszárnyú hátszárnyas hal bőségben halad [itt] fölfelé. E késnyél, fejszenyél keskenységű folyócskámhoz mint énekvivő énekhőst, mint regevivő regehőst Felső-Aranyos atyám ím a végből igézett ide engem» stb.

A Têk-öreg énekében (II : 25.): «Xasi-férfiúcska, Jiχi-férfiúcska bűnhödésszerző fejedelemnek, farkas rókaernyős [süvegű] férfiúnak, így neveznek engem . . . | E táplálékos, halas Obom partján, e futó felhő, menő felhő magasságú váracskámban | asszonyos, uras hét [vidék] területnyire (e nevemmel) félnek, így rettegnek engem. Ha mint juh gyapja, mint ló szőre, oly [számú] jóravaló ellenfélecske jön felém, mint fövényszem, mint homokszem, oly apróra vagdalom».

Ajäsz-isten énekében (II : 1.): «Minő neves fejedelemnek nevezik az én nevem, minő híres fejedelemnek híresztelik az én hírem! Egy felől való vizem: a vize tágas tágas Ob | Felső-Aranyos nagy atyám Ajäsz-isten öreget ide rendelt engem» stb. | Ez az elterülő mindenfelé levő hét vidék, nyomorúságos subájú sok szegényem mind az én hatalmammal áll fönn» stb. (a folytatásban az első s utolsó tagnak bő ismétlése következik).

Bevezetések *kettős* tartalmi tagozattal, t. i. pusztán az istenség, illetve hős nevének és szent helyének említésével. Így:

A pelimi isten énekében (II: 242.): «E tápláléka bő, hala bő Polėm vizecském mellett futó felhő, menő felhő váracskámba Nagy-Târėm atyácskám Polėm-isten öreget, ide igézett engem, háromszáz apródfiacskámmal Polėm-isten öreget, ide rendelt engem | Fölfelé vivő neves folyócskám, Polėm folyócskám neve hírlik, lefelé vivő híres folyócskám Lozva folyócskám neve hírlik».

A Vorjä-beli fejedelmek énekében (II : 204.): «Sűrű fájú fás erdőben [élnünk] rendelt bennünket igézetével atyánk, nőnek érinthetetlen vöcsökfészkes földfokkal igézett bennünket . . . | Énekbeli három fejedelemnek igézett bennünket».

Bevezetések oly tagozással, hogy az istenség lakó területének megnevezése után nem pusztán a főhősnek, hanem ezt megelőzőleg az énekben szereplő többi hősnek, jelesen a főhős nevelő bácsijának, vagy testvéreinek neve is említődik. Ilyenek a feljegyzett északi és irtisi osztják hősénekek legtöbbjének kezdő részei, pl.

a pelimi isten osztják énekében (PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 74.): «Egy torkolatú hét tavunk hágóján aranyos lábú lábas várost igézett nekem Num-Tōrėm atyám; egy torkolatú hat

tavunk hágóján ezüst lábú lábas várost Aranyos nagy atyám vaslánczz, ezüstláncz jeles végén bocsátott nekem alá || Ez ezüst lábú lábas városom végén lakozó, vaslábú lábas hegyfokom végét őrző Réti öreg, erdei öreg karmos pánczéltviselő bácsikám van íme ... atyátlan mell, anyátlan mell jó véggel nevel engem ... | A városi sok lábafájós apródférfi szolgám minő neves fejedelemnek nevezi az én nevem, minő híres fejedelemnek híreszteli az én hírem? ,Aranyos lábizmú, aranyos kézizmú fejedelemnek' neveznek engem».

A bálványfoki hősök énekében (u. o. 106—8. l.): «Húsz rénbika, tíz rénbika futotta táplálékos Obunk, halas Obunk hágóján alvilági szörnyeteges, vízi szörnyeteges sánczú várost rendelt nekünk igézetével Num-Tōrėm atyánk, Jėlėm nagyapánk. | E favárosom végét őrző ... ,Koppasztott makkrécze magasságú fejedelem' bátyám van. | Az ő tűzhelyes házát őrző ... ,Kérges vörösfenyő kérgű hajfonatos fejedelem' fia növekedett ... | A tőle épített (rakott) hántott fájú, ácsolt fájú nyolcz gerendás [ház mellé] ki épített, ki rótt össze [házat]? ,Táplálékos Obfői ember' bátyám, ím ő az ... [Ő melléje ki épített?] ,Hótalpon járó hótalpas gyors fejedelem' öcsém, ím ő az. ... Nevét honnan kapta? ... Rénbikás szánon ülő emberfiának hét napi járó földjét ... hajnal szakáig hótalpas lábbal meglépi ... | Ezen kívül ... Num-Tōrėm atyám keczével, hálóval halászó több drága testvért nekem nem rendelt. | A városi sok lábafájós apródférfi szolgám minő neves fejedelemnek nevezi az én nevemet, minő híres fejedelemnek híreszteli az én híremet? ,Messze halló fülű fejedelemnek' neveznek, híresztelnek engem. E nevemet honnét vettem?» stb.

A Nadymi nép énekében (u. o. 150—1. l.): «Az alvidéki tengerünk torkolatát őrző agyagtálas, agyagfazekas nyolczezer férfias három városba igéztettünk mi ide; szarufejszés, szarukéses nyolczezer férfias három városban: itt lakozunk mi. Zelniczefás, csipkebokros három fövénypartra, három faluba igéztettünk mi [ide] || E ... váracskám városi felvégét kicsoda őrzi? ... ,Hófehér, jégfehér sapkát tett fejedelem' öcsém, ím ő az | [Melléje ki épített?] ,Szán orra módjára görbült vörösfenyő szakállas száj' bátyám, ím ő az ... | Ezenkívül a felső égben lakó férfi atyám hálóval, keczével halászó több drága testvért nekem nem rendelt | A városi sok apródférfi szolgám minő neves fejedelemnek nevezi az én nevemet, minő híres fejedelemnek híreszteli az én híremet? ,Két nő közti fürtös, arczos Jạu-nak' neveznek engem. Agyagtálas agyagfazekas felemet meg én őrzöm» stb.

Az Emder-hősök énekében (Patkanov: Irtysch-Ostj. II: 22—24.): «A be nem fagyó partú zuzmarás Emder [melletti] hősök

várát laktuk mi || A túlsó városvégen micsoda erős lábszárú férfiúm született? ‚Hosszan száradt ló-csipőcsontot szétmorzsoló fejedelem', az én öcsém született itt. A neves fejedelem honnan nyerte szép nevét? [Következik a név eredetének bő előadása] | Utána a város másik végén micsoda erős lábszárú férfiúm született? ... öcsém született itt | Utána micsoda férfiúm született? stb. | Utána az én nevem: ‚Rénökör-lábú nyolczvan fejedelem közül választott fürtje lecsüngő fürtös Jag' nevemet adták.»

A vogul hősénekekben a másodrendű hősök nevének, isteni eredetének, lakóhelyének és hatalmának magasztaló előadása rendesen ott következik, a hol az elbeszélés fonala reájuk tér; tehát nem az ének elején, hanem az egyes episodok bevezetésében. Példák:

A jugrai isten hősénekében, midőn az ének a főhőstől áttér Lēplä-öregre (II: 136—7.): «Fekete vizű táplálékos Szoszva vizében, lent futkosó lábas istennő, fent járó szárnyas isten szálló földfokán Lēplä-torkolati öreg üldögél. | Aprócseprő lábas istennők, szárnyas istenek nagyon félnek tőle; vashegyű szent kardjával elveregeti, elűzögeti őket. | Hét jūr mászik fölfelé vizéből: Numi-Târém atyja egykor őt így teremtette».

Ugyanez énekben az új szakasz szintén efféle bevezetéssel kezdődik, midőn Szanjä-hősre tér át az elbeszélés (II: 150.): «Vörös evet, karmos evet alakú fejedelem | a tápláléka bő, hala bő Szanja folyó forrásához Numi-Târém atyád ím oda rendelt téged».

Az énekben föllépő másodhős bevezetése néha egyszersmind újabb alkalom a főhős dicsőítésére, így az Ajäsz-énekben (II: 10.): «Hét ég közében, hat ég közében Felső-Aranyos atyám rendelte vize tágas tágas Obom partján szent földdarabomat most továbbra ülöm; ekkép való ültömben ének híresztelte énekhős, rege híresztelte regehős Ajäsz-isten öreg ... ím hogyan nézem: | [az Ob] alvidéke felől néppel telides teli hajó jön ... Közepes hajó közepén Tēk-hős, ő ül ottan: vörös rókaprémes, fekete rókaprémes [sapkájú] férfiú, az ő jövetele látható».

Az énekesemények ily fordulópontjain esetleg nem a föllépő új személyt, hanem a színváltozást emeli ki a magasztaló bevezetés.

Így a Tēk-öreg énekében (II: 31.): «A táplálékos, halas Obon a mint így mendegélünk, előre nézünk: vajjon micsoda nevű szent Obfokhoz érkezünk most? Egyik tája vizecskéjének

eleven jūr, eleven szosszel száján át folyik; másik tája vizecskéjének kuľ száján át folyik. Futó felhőt szelő vár, menő felhő magasságú vár áll íme ottan ... A mint nézdegélem, a mint tekintgetem Bálványfok nagy vára, ím az volt».

A Reguly-tól följegyzett északi osztják hősénekekben az elbeszélt események átmeneteit, illetve szakaszrészeit gyakran jelzi a következő szólás: «Ezt hogy is csinálom csak, ezt hogy is tudom csak?!» (*śit χoṭi verlem-sar, śit χoṭi χāślem-sar?!* Pápay J. Osztj. Népkgy. 18, 26, 108, 110, 152.), vagy «ők ezt hogy is csinálják csak, ezt hogy is tudják» (u. o. 43.), mely nyilván az egyenes közlésnek kérdő alakban történő olyan kifejezése, mint a vogul énekekben pl. «miképpen mondom?» = «[ezt ím] miképpen mondom», vagy a fenti idézetekben is többször található szólás: «Minő neves fejedelemnek nevezik az én nevemet?» = «[ím] minő» stb.

B) Példák a hősénekek *befejezésének* ama typusára, melyben a megénekelt hősnek bálvány alakjában való tiszteletére s különösen a neki tartozó áldozatokra történik utalás:

Az Ajäsz-énekben (II: 15—18.): «Érett ribiszke két szemű hét tón, hét Obkanyarulaton által ím hogyan nézdegélek: Hét hajó jötte látható; hat hajómban csupa szarvas állatok állanak, hetedik hajómban tarka ló áll ... Réves városom révéhez kapaszkodtak ... velük levő varázsló emberüket varázsláshoz ültették, Ajäsz-isten öreg réülést bocsátottam reá ... ím miképpen szólok: ... Egybekötött háromszáz szarvas állatokat öljétek le!» stb. — Szintígy az istenség regekép elmondott hősénekében (II: 24.): «Ajäsz-falva közelében vörösfenyő-liget van: ott szerzett férfinak, nőnek érinthetetlen szent helyet; Ajäsz-isten néven ím mind e mai napig ott ül».

A Szoszvaközépi-öreg énekében (II: 180.): «Midőn az ember korabeli, az ember idejebeli világ fog támadni, férfinak, nőnek érinthetetlen szent folyó hadd legyen itten! Ha egykor erre fölfelé, lefelé ember utazik, e helyen vizet többé sohase igyék, de rakosgasson ételáldozatos edényt, ételáldozatos üstöt».

A Tűzmohás-tavi öreg regekép elmondott hősénekében (II: 97.): «A fehér vizű halas Obon lefelé mentek, egyszer csak letelepedtek. Nőnek érinthetetlen szent földet ottan szerzett; Tűzmohás-tavi öreg névvel mind e mai napig ott hajlonganak ő neki, ott vendéglik őt ételáldozattal».

A jugrai isten énekében (II: 159.): «E tápláléka bő, hala bő Szoszvám forrásánál, szent fájú fás szigetemen ladikkal járó

ladikos ember ételáldozatos edényt hadd rakjon nekem. Fönn járó szárnyas isten, lábbal futó lábas istennő én fölém ne kerekedjék! Ha lóáldozatot kérek: lóáldozatot állítsanak nekem; ha rénáldozatot kérek: rénáldozatot állítsanak nekem!»

A Bálványfoki vár hőseinek északi osztják énekében (Osztj. Népkgy. 124.): «Téged (az énekhőst) majdan aprődférfi sok szolgád egylábú deszkája ragyogó, lécze ragyogó bálványsátorba hadd ültessen! Az osztják ember korabeli, az osztják ember idejebeli világ beálltakor ennél a fája magas, földje megnőtt magas hegyfokodnál ... csontos rénbika véráldozatos kézzel, szarvas rénbika ételáldozatos kézzel álljanak előtted! 'Sēś-ezüsttel, kēm-ezüsttel teli bálványnyá ülepedj! Este követelt véráldozatodat reggelre nem halasztják, reggel követelt ételáldozatodat estére nem halasztják».

Más módja a hősénekek befejezésének a szerzett hadizsákmányra való utalás.

Pl. a larvosi hősök énekében (II: 75.): «Az egész Obvidék sok városának, sok falujának bálvány szerezte, ördög szerezte sok vagyonát ím haza hozták; ama bőségükben, amaz áldásukban mind e mai napig, most is élnek, most is boldogok *(aṅ ta śuṅanėlt, aṅ ta χōlanėlt aṅ ti χą̊tėl-mos aṅ ta ą̊le'it, aṅ ta śuṅe'it)*». — Ugyanily tartalmú rész a befejezés előtt található a bálványfoki hősök énekében (Pápay J. Osztj. Népkgy. 122.): «Az ős idők óta egybehalmozott śēś-ezüst javát azonnal elhordjuk, az ebfejű nyolczezrednek idős ember sok idejét való lakozásuk óta egybegyűjtött kēm-ezüst javát azonnal elvisszük».

Irtisi-osztják hősregék záró szavaiban a regehősök gazdagságának említését néha az előadónak az a jó kívánsága követi, hogy legyen a hallgatóságnak is bő szerzeménye a halászat- és vadászatban.

Így (Patkanov: Irtysch-Ostj. II : 81.): «Evvel a gazdagságukkal, evvel a bőségükkel élnek most is s élnek ezután is *(t'u t'unet, t'u χutedat in-pa ūttet, taŋa-pa ūttet)*. A nagyszámú férfiú, ki ezt hallgatta, vízi hal fogására, prémes vad fogására (t. i. szerencsére) hallgatta légyen». Másutt (u. o. 138.): «A nagyszámú öregnek ki ezt meghallgatta, vízi hal bőségének, prémes vad bőségének fogása [legyen]; a nagyszámú öregnek, ki ezt nem hallgatta meg, szeg a fülébe!»

A hőslő énekekben a befejező rész rendesen a szerzett nővel való boldog együttélést s a családalapítást említi. Példák:

A szigvatorkolati Tárėm-fi énekében (II: 274—5.): «Miután hét éjjel, hét nappal feküdtünk, fölébredünk, fölkelünk: Numi-Tarėm atyám aranysugaras szép napot, aranyképű igen szép napot derített ím föl; a további életre irányozzuk ím mi előre gondunkat, fordítjuk ím mi előre gondunkat».

A lopmúszi isten énekében (II : 287.): «Úrasszony, úrférfi boldogságával [telő] szép napokat élünk mi tovább».

A pelimi isten énekében (II : 255.): «Tápláléka bő, vize bő bő házacskámban elélni való napjainkat eléldegéljük, átélni való éjeinket átéldegéljük; nyelvvégre való, szájvégre való gyönyörűséges falatot eddegélünk» stb.

A múnkeszi Hadisten énekében (II : 202—3.): «Most bálványok nyaka, istenek nyaka magasságú váracskámba viszem őt (nőmet): leánykoros, fiúkoros idős nemzedéket alapítunk továbbra»

A kezdő és befejező részek meglepő egyezése a hősénekben és istenidéző igében valószínűleg azon alapszik, hogy a két népköltési műfaj lényegében egynemű, a mennyiben mindkettőnek előadásánál az istenséget, illetve a megénekelt hőst a hallgatóság közt megjelent élő személynek képzelik, ki az énekes, illetve samán ajkán társalog szavain áhítattal csüggő híveivel. A külömbség a hősének és idéző ige közt csupán az, hogy míg emitt az istenség idézése valamely gyakorlati feladattal, főkép az istenség segedelmének kikérése czéljából történik s gyakorlati jelentőségű, mert föltétlenül s gyorsan végrehajtandó, az áldozat követelése is: amott az irányzat inkább oktató, a megjelenő istenség megismerteti hatalmát s elbeszéli egykori dicső tetteit, hogy a népet vallásos kegyeletre serkentse maga iránt, tiszteletét mint isteni rendelést igazolja s mintegy elméleti intelemmel, a nélkül, hogy a gyors teljesítést sürgetné, figyelmeztessen az áldozat kötelességére. Ilyformán a hősének és istenidéző ige rokon műfajok s érthető, hogy a nem véres eseményekről zengő hőséneket a Szigva mellékén nevezik a *kaj-saw* jelzéssel «istenidéző igének» is, mint *Lạpiŋ-ūs ạ̄jkä kaj-saw* (II : 277.), *Kuľ-ạ̄tėr kaj-saw* (már Regulytól így czímezve II : 288.), sőt Patkanov irtisi osztják gyűjtésében is van egy *Pairāχta pōjk-sau*, mely semmi «imádságot *(pojk)*», vagy gyakorlati czélú istenidézést nem tartalmaz, hanem hősénekbe illő mythikai hagyományt ad elő (l. fent 0103. l.).

A hősénekek tulajdonképi tárgyát s szorosabban vett

tartalmát túlnyomó részben *harczi történetek* alkotják, a mint ezt már a *tērniŋ ērī'* és *χą̄nt-ēri'* kifejezések is kiemelik. E harczoknak indító okai négy csoportba sorakoznak, ezek:

1. A bosszú *(nur)*, midőn az árva sorsban felnövekedett ifjú hős kegyetlenül megtorolja kínzóin az átszenvedett bántalmakat, mint a Világügyelő férfiú egyik énekében (l. fent 072—3.) s Ajäsz-isten regéjében (u. i. 033—4.), vagy pedig atyja haláláért áll bosszút, mint a múnkeszi Hadisten vogul és osztják énekeiben (u. i. 0136—0147.) s a pelimi isten osztják énekében (u i. 0263—4.). Az utóbbi az «atyától eredő atyai bosszuok», melyről mint a vogul-osztják hősénekek hadi eseményeinek egyik fő hajtó erejéről alább szólunk bővebben. Van olyan hősénekünk is, melyben az öcs bátyja halálát s álnok nejének hűtlenségét boszulja; ez a larvosi fejedelmeké (u. i. 0195—0202.).

2. Nőszerzés, illetve nőrablás, midőn a hős «nőjáró nős vidéket keresve» csak hatalmas ellenfelek s természeti akadályok leküzdésével jut szíve választottjának birtokához, mint a bálványfoki hősök énekében (u. i. 0204—6.) s a nadimi népében (u. i. 0293.), vagy pedig háborút visel szöktetés útján szerzett nejének reá törő testvérei ellen, mint a Tēk-öreg énekében (u. i. 0193—4.), illetve a neki szánt leánynak elrablója ellen, mint az alsó-kondavidéki fejedelmek énekében (u. i. 0167—0170.) s egy irtisi osztják regében (Patkanov: Irtysch-Ostj. II: 40—81.), vagy végül saját leányának elrablója ellen, mint a jugrai isten énekében (u. i. 0120—1.).

3. Az ellenfél támadása, illetőleg az ezzel szemben való védekezés, mint Ajäsz-isten s a Szoszvaközépi öreg énekeiben (u. i. 024– 7, 034—5.).

4. A harczi kedv, midőn a hősnek alárendelt hadfiak — mint a Vōrjä-beli fejedelmek énekében — azon panaszkodnak, hogy «unatkozó kezük íze megunatkozott» (*marėmanė kātännak marėmawės* II: 207.), vagy hogy «kezük-lábuk megunatkozott» (*kātänėmēn, la'ilänėmēn marśėmimė* II: 67.) s ezért «kezük, lábuk nyujtózkodására való vidéket» *(kātänėmēn, la'ilänėmēn ńūsnė-kēm mā)*, vagyis harczi alkalmat akarnak keresni (II: 67.), hogy itt «elsenyvedt kezük izmát, lábuk izmát kiegyenesítsék» (*joγo-karlėm ją̄šeu-jit, kureu-jit tuŋmatteu* Pápay J. Osztj. Népkgy. 166.).

Az ily fajta hősénekeken kívül vannak olyanok is, melyeknek tárgyát nem hadi események, hanem a békés élet művei alkotják, különösen a szabályszerű hőslés, vagy akadálytalan nőszöktetés, miért is az efféléket h ő s l ő é n e k e knek nevezhetjük. Ilyenek a pelimi, lopmúszi és szigvatorkolati bálványok hősénekei (u. i. 011—12, 0158, 0162.), melyek közül a két utóbbi az istenített hősök áldásosztó munkásságáról is szól, hogy t. i. mint látogatják híveik hajlékait, mint gyógyítanak betegeket, támasztanak föl halottakat s gondoskodnak egyébként is a nép jólétéről. E tartalmuknál fogva az ily énekek átmeneti műfajnak tekinthetők a vad harczi költészetből a szentek legendáihoz.

Földbirtokért való harcznak — mint ezt már Patkanov kiemeli (Типъ Ост. Богат. 23.) — az eddig följegyzett vogul-osztják népköltésben nyomát nem találjuk. A régi korban t. i. annyira bővelkedett az Ural- és Obvidék vadban és halban s ehhez képest a lakosság oly gyér volt, hogy bővebb területre nem volt szükség s ennek megszerzése a hősök és fejedelmek becsvágyát nem érdekelte. Jellemző a föld tulajdonjogára vonatkozó felfogást illetőleg az a válasz, melyet az ifjú pelimi hős ellenfelének, egy mēnk-leánynak ad, midőn emez azért káromolja, hogy az ifjú az ő birtokukon, vagyis a mēnk-család erdejében fát vágni merészelt: «Ennek az istenadta — hangzik e helyt az ifjú szava — ennek az égadta erdei fának növekedése közben az ennivaló étel tálját, az ivóvíz edényét tán te helyezgetted ide?! Az ennivaló étel gőzénél nevelt fádat, az ősi víz gőzénél nevelt fádat vágtam tán le?! (Osztj. Népkgy. 81.). Más szóval az erdő mindenki tulajdona, senki azt magáénak nem tarthatja.

Lássuk immár egyes részleteiben közelebbről azt a sajátszerű életet és társadalmat, melyben a hősi énekek és regek alakjai élnek s működnek.

* * *

---

*) A hősi élet hanyatló korszakának alakjait a «vitézi énekek» (IV : 145.) többször megkülömböztetésül *ālp*, *pāχätur* (< tat. *alp*, *baγatur*), *jār*, *jōr* (tkp. «erős») s *kāpėr* (*koqpėr* IV : 164.) szókkal jelölik. Az effélék nem «fejedelmek», hanem inkább a nyugat kóbor lovagjaihoz hasonlók.

A vogul-osztják hősköltészet eszmevilágának középpontja s legfőbb szerepvivője a bálványhős, ki a néptudat szerint egykor *fejedelem* gyanánt élt s uralkodott a tájon, hol hívei szent helyét s ott honoló szellemét vallási szertartásokkal tisztelik, miért is rendes nevezete: *ątėr*, a déli vogulban *ōtėr*, az osztjákban *ort*, *urt* «fejedelem»,*) vagy ha női személyiség: *nāj*, KV. *nąi* «fejedelemasszony». Gyakori díszjelzői: «Neves fejedelem» (*namiŋ ątėr* II : 77, *nemaŋ ūrt* PATK. Irtysch-Ostj. 22.), «neves fejedelem, híres fejedelem» (*namiŋ ątėr, sujiŋ ątėr* II : 31, 38, 165; *nēmėŋ ort, sijėŋ ort* PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 14, 74, 107, 151.), vagy «város feje neves fejedelem, falu feje híres fejedelem» (*vąš-oγi nēmėŋ ort, kort-oγi sijėŋ ort* u. o. 159.). Alattvalói — a nép (ÉV. *mā-χum, māχėm, mām*, LV. *mōm* «föld embere»; KV. *k'ōlėχ*, TV. *k'ąlėχ* < tat. *ḳalïḳ*, IO. *mėγdat-χui, mėγdat-jaχ* PATK.) — s ezek sorában különösen a hadfiak «úrasszonyos hét vidék, uras hét vidék terjedelmében» (*nājiŋ sāt mā jänitėl* II : 154, *nājiŋ sāt, ątriŋ sāt jänitakwėl* II : 25—6.) «magasztalják» (*jänitlawė* II : 154, IV : 164.), «félve tisztelik», sőt «rettegik» (*pil̓ilawė, χuraχlawė* II : 26.). Méltán mondhatja ezért magáról, hogy «neves fejedelem nevét nevezik, híres fejedelem hírét hirdetik» (*manä namiŋ ątėr namėm namejawė, manä sijiŋ ątėr sijėm sijejawė* v. *totawė* II: 1, 2, 160, 277, *muj nēmėŋ ort nēmem nēmė'la, muj sijėŋ ort sijem sijėltla* PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 14, 74, 107, 151.) s hogy ő «énekbeli fejedelem, regebeli fejedelem» (*ēri'-χum, mōjt-χum*; l. fentebb 0497. l.).

Ezt a tiszteletüket és hatalmukat a vogul-osztják bálványhősök, illetve fejedelmek, ép úgy mint a nagy birodalmak mai uralkodói «isten kegyelméből» származtatják s gyakran utalnak erre, különösen a hősénekek bevezető részeiben s az idéző igékben ily szavakkal: «Felső-Aranyos nagy atyám, v. Numi-Târėm, Nagy-Târėm atyácskám ide (t. i. szent helyem tájára) rendelt, ide igézett engem» (*Numi-Sorńi ōn āśėmnė* v. *Jäni'-Tąrėm āśkėmnė tī' joltwäsėm, tī' sätwäsėm* II: 1, 130, 135, 205, 218, 256, 276, 364. stb.; *Num-Tōrėm āśem mulmal, Num-Jēlėm jiγem mulmal* v. *Num-Tōrėm aśeuna mulmeu, Jēlėm ōn jiγeuna mulmeu* Osztj. Népkgy. 13, 74, 106, 150, 269, 271. stb.; l. e tárgyra nézve u. i. I : 0364—5.). Bővebben tájékoztat a «hősök nemzedéke» (*jąr māχėm*) szétoszlásának történetéről egy

néprajzi közlés (IV:410.), melyet más helyütt (u. i. I:0318—9.) volt már alkalmunk fejtegetni.

A hősök nevei rendszerint összefüggnek a velük azonosított bálványistenségekhez fűzött képzetekkel; így jelzik:

a) A bálvány szent helyének, illetve a hős uralmának területét, mint ezekben: Szoszvafői-öreg (*Ta'it-taľėχ ąjkä* II: 130.), Szoszva-középi öreg (*Ta'it-kwotl ąjkä* II: 160.), Lēplätorkolati öreg (*Lēplä-sūnt ąjkä* II : 136.), Szigvafői-öreg (*Sakw-taľėχ ąjkä* II : 262.), Szigvatorkolati-öreg (*Sakw-sūnt ąjkä* II : 256.), Lápėχ-végi hét fejedelem (*Ląpėχ-aul sāt ątėr* II : 193.), Lopmúszi-öreg (*Ląpiŋ ūs ąjkä* II : 276.), Vorjä-beli fejedelmek (*Vōr-jā ątėrt* II: 205.), Jeli városbeli fejedelem (*Jeli-ūs ąjkä* II: 74.), Pelimi-isten (*Polėm-tąrėm* II : 242.), Konda alvidéki fejedelem (*Lui ōtėr* 222.), Lozva vizének szent fejedelme (*Lūsm-vit jelpiŋ ątėr* II : 015.), Szent Uralbérczi öreg (*Jelpiŋ-ńąr ąjkä* II: 019.), Obfői-isten (*Ās-taľėχ tąrėm* II : 0188.), Obi fejedelem-öreg (*Oąs ōtėr ańšuχ* II : 232.), Kisobi-isten öreg (*Ajäs-tąrėm ąjkä* II : 1.), Têkfalvi öreg (*Tēk-ąjkä* II: 25.), Bálványfoki hét fejedelem (*Lōŋχ-awėt ńol sāt ątėr* II : 32.), Larvosi fejedelmek (*Ląr-ūs-ątėrt* II : 52.), Tűzmohás tavi öreg (*Taŋkw-tūr-ąjkä* II : 94.), Aut-folyóbeli fejedelem (*Aut-jā-ątėr* II: 0208.), Szinjabeli öreg (*San-jä-ąjkä* II : 150.), Égszéli ötven fejedelem (*Tōrėm-seïlėkėŋ ätpėn ōtėr* II: 235.), Êmder-fejedelmek (*Ēmder-ūrdat* Patk. Irtysch-Ostj. II: 22.), *Nāŋk-χuš χoi, Soŋ-χuš χoi, Kēver-χuš χoi* (ezek mellett: *Nāŋk-χuš voš* v. *āwėt, Soŋ-χuš āwėt* u. o. 225.). Az ily nevek mellett néha ugyanazon hősnek más sajátosabb neve is előkerül.

b) A bálványhős hivatását, vagy származását, mint: «*Világügyelő*-férfiú» (*Mir-susnė χum* II: 98.), más nevén: «*Fejedelem*» *(Ātėr)* és irtisi osztják regékben «Sok föld *járókelő* embere» (*Ār mėγ χoi, kale χoi* Patk. u. o. 84, 86. stb.); «*Hadisten*-öreg» (*Xąnt-tąrėm ąjkä* II : 181.), «*Tąrėm-fi* öreg» (a Szigvatorkolati öregnek másik neve II : 256.), «Embert fölemelő férfi v. Szent *Fejedelem-fi*» (*Ėlėm-χąlės nąŋχ ālmėm χum* v. *Jelpiŋ Ątėr-pi'* II : 428.).

c) A hős testi tulajdonságait, főkép termetét (magasságát), színét, hajfürtjét, fülét, keze-lába izmát, erejét stb. Effélék: «Fölemelkedett makkrécze [röptényi] *magasságú* fejedelem» (*Lapėm pirwä ľūľit ątėr* II: 181.), kinek az osztják énekek-

ben «Koppasztott makkrécze, mellesztett felelő rucza [röptényi] *magasságú* fejedelem» (*Soχtėm piri lovat ort, manžėm χānsi lovat ort* Osztj. Népkgy. 13, 106.) a neve; «*Három ölnyi* erdei bálvány» (*K'ūrėm-täl-vuor-pupi* II: 222.) | «Vörös evet, karmos *evet alakú* fejedelem» (*Kēlp lēìn, kwonsiŋ lēìn χuriŋ ạtėr* II: 150.), a Szinjabeli fejedelem másik neve | «*Arany-Fejedelem*» (*Sorni-ạtėr* II: 364, 369, *Sạrńi-ort* Osztj. Népkgy. 269, 271.), a Világügyelő-férfiú egyik neve; «Tavi hattyú, obi *hattyú fehérségű* fejedelem» (*Tūr-χạtäŋ, Ās-χạtäŋ voikėn ạtėr* II : 130.), a Szoszvafői-öreg másik neve; «Pikkelyes czirbolya-toboz-mogyoró *fehér bele [fehérségű]* neves fejedelem» (*Kēriŋ pākw-sam voikėn posì' namiŋ ạtėr* II : 77.), az egyik larvosi fejedelem neve; «Kérges vörösfenyő kérge [színű] *hajfonatos*, arczos fejedelem» (*Kāri nāŋk-kār sewɒl ort, veśɒl ort* Osztj. Népkgy. 106.) | «Bojtos végű *jiχì-hajfonat*» stb. (*Rusiŋ aulėp jiχì-sai', χạšėŋ sai'* II : 25, *Xạšì-ạulėp χum χạšì sew, Jiχì-aulėp χum jiχì sew* II : 28, *Xạšì-χum, Jiχì-χum näriŋ sai'* II : 34. és *Xạšì-χumlė, Jiχì-χumlė näriŋ ạtėr* II: 25.), a Tēk-öreg másik neve; «Mocsári *málnaféle hajfonatos* fejedelem, erős fejedelem» (*Kui-mūruχta sēveŋ urt, vegeŋ ūrt* Patk. Irtysch-Ostj. 4.), «Rénökör lábú nyolczvan fejedelem közül választott, hajfonata *lecsüngő hajfonatos* Jag» (*Xōrum-kurpe nīt-sōt ūrt kudīva pirijīdem, sēvet patŋem sēveŋ Jag* u. o. 24.), «Két nő közti *hajfonatos*, arczos Jạu» (*Kat neŋen kut sewėŋ jạu, vēšėŋ jạu* Osztj. Népkgy. 151.), «*Messze halló* (?) *fülű* fejedelem» (*Xū-jila palɒp ort, χū-ńila palɒp ort* u. o. 108.) | «Szánorra módjára görbült vörösfenyő *szakállas* száj» (*Oγol-āŋen χusi nāŋk tušėŋ uŋγėl* u. o. 150.) | «Városi ember, falusi ember gyűjtötte daru fejebúbjával, madár fejebúbjával *boldogságos gyomrú* fejedelem» (*Vᵘạš-neŋ=χo āktilėm tạr-oχ=taj, kort-neŋ=χo āktėm vuj-oχ=taj χolɒŋ onṭėr-ort* u. o. 14; l. fent 0137. l.), a múnkeszi Hadisten másik neve; «Hatalmas rén, erős rén-féle *keskenységű kebel*» (*Voạγėŋ k'ɵnγä, ńɵurä k'ɵnγä ūnėk käχr* II : 235.) | «Aranyos lábizmú, *aranyos kézizmú* fejedelem» (*Sạrńėŋ kur jiṭɒl ort, sạrńėŋ jạš jiṭɒl ort* Osztj. Népkgy. 74.), «*Csapó kezű* férfi» (*Jāvetta kētpe χui* Patk. u. o. 40.), «Veréb-lövő ügyes kéz, *ügyes lábizmú* fejedelem» (*Čiš-vōje, roχ-vōje jēvettai paide kēt, paide kur jidat ūrt* u. o. 92.) | «Hosszan száradt ló-csipőcsontot szétmorzsoló fejedelem» (*Xū saṡėltem tav-tančem jütmaŋ ūrt* u. o. 22.).

d) A hős ruházatát, mint a következőkben: «Tóba szállott tóbeli hét sirálylyal teli *sapka*» (*Tūrėn isėm tūr sāt śirä ta'iliŋ kēnt* II : 52.), az ifjabb larvosi hős neve; «Hófehér sapkát, jégfehér *sapkát* föltett fejedelem» (*Novi lą̄ś mil, novi jeŋk mil ponmaŋ ort* Osztj. Népkgy. 150.) | «Turuj-sas *tollú* ember» (*Turuj-punpä χum* II : 101.) | «Fekete *nyusztbőr-gallėros* ruhát öltött fejedelem» (*Sēmėl uj-są̄w raχwiŋ ta'il masėm ą̄tėr* II : 119.) | «Réti öreg, *erdei öreg* (medve) *karmos ruhájú* bácsi» (*'Nōrėm-iḳi, unt-iḳi kunǯvŋ tēl aki* Osztj. Népkgy. 74.), «Szaru-ruhát, *rénbikabőr-subát* öltött férfi Tārjäim, Khōrjäim» (*ōńtėŋ vosėŋ, k'ōr-ją̄k' mäsėm k'om Tārjäim, K'ōrjäim* II : 235.), «Sok föld vásznából való *félelmes ruhát* hordó hős» (*Ār mėγ tāγat petmaŋ tēt tātte jōr* PATK. u. o. 40.).

e) A hős fegyverzetét, pl. ezekben: «Naphevű, holdhevű szent *kard*» (*Xą̄tėl-rēγiŋ, ēt-pos-rēγiŋ jelpiŋ sirej* II : 52.), a középső larvosi hős neve; «Hegyes végű *kardos* bálvány» (*Pus teipe nārep toŋχ* PATK. u. o. 24.) | «Rénbika-szarv *íjjas* öreg» (*'Särχą̄l ą̄ŋėt jūtlän ą̄jkä* II : 165.), «Ajzó görcsös erős *íjjú* orosz fejedelem» (*Ujtäŋ moχlil ńaŋrä ją̄ut ruś ą̄tėr* II : 59.) | «Fénylő *gyűrűcskékből való csörgő pánczélt viselő* fejedelem» (*'Nilek tui kūvlaŋ tēt atta ūrt* PATK. u. o. 24.) | «Bőrfedte hótalpon, bőrtelen hótalpon járó *hótalpas* gyors fejedelem» (*Nīmėlna ją̄χla nīmlėŋ kēn ort, loχna ją̄χla loγėŋ kēn ort* Osztj. Népkgy. 107.), «Darucsipő-hótalpbőr (?)» (*Tari-pēś ńimāľä są̄w* I : 4.).

f) Idegen nevek: *Paräpārsėχ* (l. I : 184.), *Xūparilēki sarän ą̄tėr* (egy zürjén fejedelem neve II : 188—190.).

A hősköltészetben szereplő nőnevek szintén a származást s személyi tulajdonságokat emelik ki, pl. «Lâpėχ-vidéki leány» (*Lą̄pėχ-āγi* II : 286.), «Tyâparbeli nő» (*'Tāpar-neŋ* PATK. u. o. 40.), «Târėm-leányasszony» (*Tą̄rėm-āγi ēkwä* II : 267.) | «Sok népű ember, sok szolgájú ember [leánya], fondorlatos fejedelemnő» (*Jäχėŋ χū, χūśėŋ χū piśiŋ nāj* II : 52.), «Madárjáró déltáji ember [leánya], sárgaörvű, vörösörvű örvös vurśėk-madár torkú fejedelemnő» (*Mą̄rti-mū χo kasm rōχpi, vurṭi rōχpi rōγėŋ vurśėk turėŋ naj* Osztj. Népkgy. 153—4.). Bizonytalan értelműek: *Ą̄ln sōsi, suriń sōsi vaimėlėŋ nā̤i* II : 222.), *'Nārės-nāj ēkwä* (II : 5—9.).

A szolgák és szolgálók nevei rendesen foglalkozá-

sukra czéloznak, mint ezekben: «Tál szélét, kosár szélét hordó (t. i. ételhordó) férfi» (*Ānet ōtėŋ, soŋnet ōtėŋ āttada χui* PATK. u. o. 47.), «Tál szélét fagyasztó (?) apródférfi» (*Ān ōtėŋ pōttetai ajaŋ χoi* u. o. 94.), «Lovakat kötő, réneket kötő deres oszlop» (körül szolgáló férfi = lovász: *Tavet jirtai, vōjet jirtai sui ānket* u. o. 51.), «Házi víz (hordó) férfi» (*Xot-jiŋet χoi* u. o. 86.). Egy hadapród neve: «*'Ser-kēwi, mor-kēwi kumliŋ nāri* «Vadon-kő, puszta-kő . . . kard» (II : 32.). — Szolganők: «. . . nyüves ruhájú szolganő» (*Megal' ńiŋk saχapa tēu nēŋ* PATK. u. o. 86.), «Iszapos (szürke) szemű rénökrös szamojédasszony» (*'Namplaŋ sēmpe χōrjaran nai* u. o. 86.). — Egy hősöket szülő réntehén neve: «Száz magzatot szülő kopasz hasú nő-asszony» (*Sōt mōχ ōmdem ńur χonop nēŋ īma* u. o. 80.).

A hőst már rendkívüli születése és nevelkedése kiemelik a mindennapi élet és emberek köréből. Az ifjú kondai fejedelem azt mondja magáról, hogy ő «*Tōrėm nemzette, harmadnapon született ember*» (*om Tōrėm tēlėm, k'ūrmėt k'otėl tēlėm k'rą ōsėm* II : 233.), vagyis nem földi eredetű s nem rendes ideig viselte méhében anyja. A pelimi isten «sárgavirágú kis kóró» s a Világügyelő-férfiú egy rege szerint czirbolyafenyő fiatalja képében nőttek elő (l. I : 0346.). Más rege szerint az utóbbi bálványhős mint «aranyos kezű-lábú gyermek» akkor «tűnt szem elé» (*sąrniŋ kātėp-la'ilėp ńaurėm samnė pats* II : 99.), midőn anyját a haragvó Égatya az égből a földre dobta (l. I : 0347.). «Aranyos lábú hét fejedelem, aranyos kezű hat fejedelem» (*sąrńėŋ kurpi lābėt ort, sąrńėŋ jąśpi χot ort*) jelzéssel bölcsőbeli hősökről szólva másutt is találkozunk (Osztj. Népkgy. 153.). Egyébként a hősgyermek «puha fejű, zsenge fejű fiúcska» (*lańśiŋ puŋkpä, χarńiŋ puŋkpä pīriśäkwė* II : 58.), «most növekedett porczogós kezű, porczogós lábú kis fejedelem» (*jilpi' jänimėm ńāri' kātėp, ńāri' la'ilėp māń ątėr* II : 181, 187; *ńorta-kēt paχ* PATK. Irtysch-Ostj. II : 86.), «atyjának kis fia, atyjának kedvese; anyjának kis fia, anyjának kedvese» (*āśä māń pī', āśä ťūpiŋ; śāńä māń pī', śāńä ťūpiŋ* II : 105.). — A bölcső, melyben a hősgyermeket «láb hüvelykjével rugdosva ringatják»: «Soper-ezüst, kami-ezüst bölcső» (*śopėr-ąln, kami-ąln āpä* II : 100.), «hét fejedelmet altató aranyos hajlatú, ezüstös hajlatú hajlatos bölcső, oldalas-támasztékos bölcső» (*lābėt ortėn ōllīėm*

sqrńi siŋpi, voχ siŋpi siŋėŋ qntėp, pqltėŋ, sėpėŋ qntėp Osztj. Népkgy. 153.).

A hősgyermek igen gyorsan növekedik. «Az ének embere, a rege embere ugyan soká nődögél-e?!» (*ēri'-χum, mojtχum manä χqsä jänimi?!* I : 4.), hangzik egy regében s másutt e képzet bővebb kifejtésével: «Atyja ... éjjel neveli, nappal neveli; mai nap viselt ruhája fölöslegessé válik, holnapi napra kelve más ruhát ölt fel: az ének embere, a rege embere oly mértékben növekedik» (II : 101.). Vitézi énekekben is a mint «a hős *(qlp)* megszületett, napvilágra jöttének harmadik napján hegyes fából való nyilat s íjjat készítettek számára, *húsz rőfnyi gubát* készítettek számára» (IV : 145.) s a változat szerint ugyancsak harmadnapos korában «harmadfél jávor-lábszár bőréből varrnak neki csizmát, harmadfél rőf daróczból varrnak neki kapczát, *harmincz rőf vászonból varrnak neki inget;* az atyja tartotta ezernyi népet mind megszámolja, mind megolvassa» (IV : 156—7.), vagyis nemcsak testi, hanem szellemi képességeivel is kész hadvezér.

Egyébként az énekek a gyermekhőst «újonnan növekedett zsenge kezű kis fejedelemnek, zsenge lábú kis embernek» (*jelap ēnmėm ńqrėχ jašpi aj ort, ńqrėχ kurpi aj χo* Osztj. Népkgy. 30.), «ép most növekedett erőtlen kezű, erőtlen lábú fejedelemnek» (*vueltsi ēnmėm veili jqšpi, veili kurpi ortl* u. o. 77.) vagy «erőtlen fejedelemfiúcskának, tehetetlen fejedelemmagzatocskának» (*śqmli ort-poγije, kēmli ort śaśije* u. o. 25.) szokták nevezni. De csakhamar megerősödik a jövendőjében nagyrahivatott gyermek. «Numi-Târėm atyja ha esőként esőzik, húsa az esőtől gyarapszik; Numi-Târėm apja ha szélkép fú, csontja a széltől csontosodik» (II : 104.), mondja az ének a Világügyelő-ifjúról. Így érkezik el a kor, midőn a gyermekről már elmondható, hogy «növekedő férfi lába íze megnőtt, serdülő férfi keze íze fölserdült» (*ēnėmti χo kurem-jir ēnmėm, šeŋkėlti χo jqšėm-jir šeŋklėm* Osztj. Népkgy. 108, 74, 26.), vagy hogy «csontja megcsontosodott, húsa meghúsosodott» (*luwä lūtės, ńqwľä ńqwėľtawės* II : 103.). A testi fejlettséggel megjön ereje is (*jōrėn ta ūntwės* II : 104.).

Korán hozzáfog a hős ifjú a testedző és szórakoztató játékokhoz. Mikor még kicsike és erőtlen, *apró íjjat és nyilat*

készítenek neki hegyes fából (*soľ jąut-ńālėl vārawė* IV : 145, I : 86.), vagy forgács czéljára legyalult fának botmaradványából (*ossi'-jiw simnėl ńālėl, jąutėl vārėstēn*). Ez a «v e s s z ő n y í l, f ű s z á r - n y í l» (*ńir-ńāl, pum-ńāl*), melylyel a fejedelemfiak és apródok «a téres falu terén, a téres város terén lövöldözgetve» (*kaniŋ paul kantė, kaniŋ ūs kantė kwon pāχwtli* V : 175, I : 86.) a «*fűszárnyíl, vesszőnyíl jó játékát játsszák*» (*tōrėn-ńąl jem jontvŋ, vᵘarvs-ńąl jem jontvŋ jonttėl* Osztj. Népkgy. 14, 21, 33; *pumä-ńāl, ńirä-ńāl joŋγe'it* II : 182.), vagy más kifejezésse «a füves játékot, vesszős játékot játszva ügyeskednek» (*ńir-ńālpä sāt ątėr pum-joŋγil, ńir-joŋγil joŋγimė kāpėrte'it* II: 162.). Midőn a gyermek ezt a kort elérte, azt mondják róla, hogy «hegyesfa íjj-nyíllal való lövöldöző [képesség] nagyságúvá lett» (*soľ-jąut-ńāl pāχwtlėnė jäniti' jēmtės* I : 86.) s ez után a növekedésben való további fok, midőn a gyermek «erdei vad ölő [képesség] nagyságúvá lesz» (*vōr-uj alnė jäniti' jēmti* I : 4.), vagyis önállóan is megélhet. A nyilazásban c z é l l ö v é ssel gyakorolják magukat, melynél a czélt (*mārä* v. *pąs*) REGULYnak egy följegyzése szerint gyalult botra (*mārä-sim-jiw*) helyezik s ezt 10—15 ölnyi távolságból lövöldözik (*pāχwtle'it*): a ki a czélt legelőbb hét ízben találja, az nyert (*muľės*). Egy felsőlozvai közlés e játékot az orosz ütőbáb-játékhoz (городки) hasonlítja avval a külömbséggel, hogy itt a rénszarvdarabból álló bábot (*āńt-mārä*) nem hajítófával ütik, hanem szarubunkós nyíllal lövik (*māχwėŋ ńālėl pāχtawė*). Ily versenyjátékokról szól a Vōrjä-fejedelmek éneke (II : 205.), továbbá egy színjáték, mely utóbbinál nyereménytétek (*mārä-jąni' muľäspi* IV : 208.) — száz nyusztbőr-nyaláb, száz rókabőr-nyaláb, sőt ezek elvesztével a vesztes félbeliek egy leánytestvére — is szerepelnek. Ugyanitt szó van egy «karika játékról» (*suri-jąni'*) is, melynél szintén lőnek. Egy irtisi osztják hősénekben a versenylövők hét kőoszlopra lőnek s ezeket a főhős lövése tövestül kiforgatja (PATKANOV: Irtisch-Ostj. 10.). — Egy másik játék, melyről a hősénekek szólnak, egészen a mai l a b d a r ú g ó j á t é khoz hasonlít, a mennyiben benne szintén «férfi-fej nagyságú szíjlabdával» (*χum-puŋk jänit ńur-lāki* II : 182; *χoj-oχ lovat ńur-lāk* PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 22.) «rugdalóznak» (*sāŋχwäsėle'it*). Ime e játéknak képe egy vogul hősénekben: «Bármerre levő apródférfi sok legényem *férfifej nagyságú*

szíjlapdával dobál (rugdal) engem: [a labda] nyusztsubám egyik
ét magával rántja. Férfi-fej nagyságú szíjlabdámat most én fogom meg, a bácsikámat uraló apródférfi sok legény felé ím *öt ujjú ujjas lábbal emelintem*: bármerre levő apródférfi sok legényem, noha kézbeli ügyességet, lábbeli ügyességet fejtenek ki (*kātiŋ āpér, la'iliŋ āpér vārīliānl*- II : 182—3.), a férfifej nagyságú szíjlabdával mégis fölmerődnek (fölrugódnak)». Még színesebb e játék képe a következő osztják változatban: «A neve rossz, a híre rossz apródférfi sok szolga a férfi-fej nagyságú szíjlabdát legott nekem emeli, *a fejedelem-fej nagyságú kötél-labdát (ort-oχ lovat kēl-lāk)* legott felém rúgja. Neves fejedelemnek szégyenére válik, öt ujjú ujjas kézzel fölfogom, fölemelem. A völgyellő (?) láb hüvelykével neki emelintem, a meredő (?) láb hüvelykével legott feléje rúgom. Azt az ides apját! Fejedelmed menekülő férfi nyomára, menekülő férfi lépésére állott bár, [a labda] két lapoczkája között találja s nyers fából, száraz fából való jó gerenda gyanánt elhajítódik, elvágódik. Alvilági véres vége alvilágivá omlik, fekete véres vége feketévé omlik. Míg egy meg nem fagyott hal, egy megfagyott hal megfőhet, [annyi ideig] feküdt, ezután véres nyálat, sárga nyálat köpve fölül, bal szemének könnyét jobbra törüli, jobb szemének könnyét balra törüli» stb. (Osztj. Népkgy. 22.) Hasonló e játékhoz a vasabroncs rugdosás, melyet egy hősénekben hárman, t. i. két orosz s egy osztják fejedelemfiú játszanak. «Az utczára kelnek — hangzik az idevágó szövegben (II : 85.) — vasabroncsot rugdalnak (*kēr-lakw sāŋχwe'it*). Ő (az osztják) egymagában áll, a két orosz fejedelemfi kettesben állanak. A vasabroncsot ide-oda rúgják: ő még csak meg sem mozdul; ő oda rúgja: az orosz fejedelemfiak kezei fájnak, lábai fájnak». — Egy irtisi osztják hősénekben versenyugrásról olvasunk. Ennél nyolczvan jávor bőréből vagdaltak szíjakat, melyeket hét ölnyi magasságban oszlopokra feszítettek. A versenyben nyolczan vettek részt, az utolsó ugrásnál a többiek a szíjakat tizenkét öl magasra emelték, de az ugró tizenöt ölnyire szökött fel (PATKANOV: Irtysch-Ostj. 10—12.). Itt az ének a versenytért «táncztérnek» (*jōkta χar*) nevezi. Kevésbé tökéletes előadásban szintén egy ugró játékot említ a Világügyelő-férfi egyik regéje (II : 123.). — Végül találunk adatot a ló-, illetve rénversenyre is, a

mennyiben ezzel döntik el a Târèm-fiak, hogy kié legyen a világügyelő tisztség: «A melyik embernek közülünk — úgy mondják — legelőbb ér oda a keze Târèm házának kapujához, az legyen a világügyelő». Erre «lovas ember lóval, rénes ember rénnel fut versenyt» (*luwiŋ χum luwèl kāsi, sāliŋ χum sālil kāsi* II : 116—7.) s az «Asszonyfi-fiúcska először jut az Égatya házához».

Midőn a vogul-osztják hősénekek a bálványhősök gyermekkorát emlegetik, legtöbbször ennek **á r v a s o r á r ó l** adnak megható képet. Árva hősfiak a múnkeszi Hadisten, a pelimi s Ajäszisten, továbbá a Világügyelő ifjú. Az első alaknál bőven tárgyalják az énekek az árvaság előzményeit is: A gyermek anyja ravasz fondorlattal elárulja s kiszolgáltatja megúnt férjét ellenfelének, a maga szeretőjének s miután amaz vitéz tusában elesett, az asszony magával vivén csecsemőgyermekét a győztes nejévé lesz. Fölmerül ugyan ekkor a gondolat, hogy megöljék a gyermeket is, de az asszonyban győz az anyai érzés s rábeszéli új férjét, hogy kímélje meg a gyermek életét (l. fent 0195—8.). Utóbb az elárult s elesett hős testvérei véres bosszút állanak bátyjuk megölőjén s végeznek az asszonynyal is (u. i. 0201. l.), mire a gyermek bácsijához kerül, ki őt ettől fogva «*atyátlan mell, anyátlan mell jó véggel nevelt* fejedelmi fiúcska, fejedelmi magzatocska» (*jiwli mĕwèl jem ąlèŋ ęnmèltèm ortpoγije, aśli mĕwèl jem ąlèŋ śeŋkèltèm ort-śaśije)* gyanánt neveli (Osztj. Népkgy. 13, 16, 19.). Ugyanígy neveli bácsija a gyermek pelimi hőst (u. o. 74.), kinek atyját szintén ellenfél ölte meg (u. o. 79.). Bácsija neveli a gyermek Ajäszt is, de ennek oka felől nincs közlés. Hasonlít ezekhez az Asszonyfi-fiúcskának, a későbbi Világügyelőnek árvasága is, a mennyiben ő is anyja bűne miatt jutott e sorsba (l. fent 069. l.) s őt is előbb nénje, majd égi atyja, utóbb szintén bácsija nevelgetik (u. i. 070. l.). Ezek a bácsik nejeikkel együtt az árva gyermek iránt rendesen igen jó indulatúak, csak a legutóbbi esetben szól az ének lelketlen bánásmódról. A *nevelő bácsi* jelzése az énekben: «Házam főhely-szögletét őrző, főhely-végét ülő fejedelem bácsikám» (*mul χąṭi-śuŋem laullājen, mul χąṭi-ąlŋem ąmvslajen . . . ort akem* Osztj. Népkgy. 13.), a *nevelő nénié:* «Zugos házam zugát őrző, szögletes házam szögletét ülő házgondviselő fejedelmi asszonyom»

(*lōχėŋ χą̄ṭi lōγem laullājen, śuŋėŋ χą̄ṭi śuŋem ą̄mvslājen χą̄ṭėŋ-tī̆ nāj imem* u. o.). Hogy mily féltő gonddal nevelik e gyámszülők hőssé válandó öcsikéjüket (*apiriś* II : 19.), arra nézve jellemző részleteket találunk az énekek és regék elbeszéléseiben. Az árva Ajäsz-gyermeket pl. nevelő atyja «ha nappal van, a szabadra ki nem ereszti; ha lefekszik, hét jávorbika bőrének irhájából készült *ruhája szárnyába, a keble fölé fekteti*, úgy neveli» (II : 19.). A múnkeszi Hadisten-árva nevelő anyjáról ezeket mondja: «Házgondviselő fejedelmi asszonyom harisnyás férfiúi sok ruhámba, czipős férfiúi sok ruhámba öltöztet engem, nyusztprémes övemet, hódprémes övemet felköti, piszkos férfiúi piszkomat lemossa, orrhegyre való három csókomat hárommá veszi, négy csókomat négygyé veszi» (Osztj. Népkgy. 13, 21.). Midőn egy apród a gyermek Ajäszt nevelő atyjánál bevádolja, emez majdnem hogy szétvagdalja a panaszost kardjával, annyira feldühödik (II : 20.). A nevelő szülők őrzik s rejtegetik a növekedő hős számára az atyjától fenmaradt, vagy maguktól félretett becses pánczélruhát s fegyvereket (Osztj. Népkgy. 34—36.). Titkolják előtte apja vesztének igazi okát, nehogy idő előtt vérbosszúra ingereljék (u. o. 18—20.), sőt az úttól is óvják, mely az ellenség felé viszen, mert ennek «a földjénél a fája inkább bűnhödéshozó, a fájánál a földje inkább bűnhödéshozó» (u. o. 77.). Midőn pedig mégis minden kitudódik s elkövetkezik a válás ideje, nagy sírással bocsátják hadi útjára az öregek hős gyermeküket. De vigasztalja őket az ifjú: «Én miattam szomorú kebel jó véggel ti ne üljetek, fájdalmas kebel jó véggel ti ne álljatok» (u. o. 36.).

Az árva és gyámszülők e kölcsönös gyöngéd szeretetének ellenképét tárja elénk a Világügyelő-férfi gyermekkorának regéje. Itt a gyermek hőst, az ő «atyjának kis fiát, anyjának kedvesét» *idegenbe adják*, mert féktelensége miatt attól lehet tartani, hogy mikor az «ember korabeli világ fog támadni, lába fölött álló ember nem fogja vele kibírni» (II : 105.). A szülei háztól távozva legelőbb bátyjához jut, hol nagyon rossz a sora, mert bátyja, ángya egyre veri; majd eladják ingyen egy «üstökös orosz embernek» (*χą̄jiŋ ruś χum-pī̆’* II : 106.), hol az ajtósarokban tartják, s piszkos mosdó vizet öntenek reája (u. o.). Majd ez a gazdája is túlad rajta, ismét ingyen s ekkor egy «nyusztos szamojédhoz» (*ńoχsiŋ ją̄rėn* II : 107.) kerül, ki ország-világ gúnyjára pányva-

kötélen szánjához köti s hátul nyargaló állat módjára vonszolja, majd hazaérkezve csontporolóval veri, sőt áldozatkép le akarja ölni, a mint mindezt fentebb (070—73. l.) részletesen előadtuk. Itt természetesen az erejében gyarapodó hős ifjúnak bosszúvágya nem az «atyai» sérelemért távoli ellenfél ellen, hanem saját átélt szenvedéseiért a legközelebbi környezet ellen irányul. E környezetben mindenki, gazda úgy mint asszony, öreg úgy mint gyermek rossz indulatú az elhagyott árva iránt, csak a *falu végén* álló «pikkelyes czirbolyatoboz mogyorójához hasonló nagyságú háznak» lakói, egy *öreg pár* mutat rokonérzést iránta, a mennyiben megpirongatja az árva csúfos kínzásán nevetgélő s gúnyolódó falubeli gyermekeket (II : 110.). Hasonló ezekéhez a larvosi hősök énekében a *«város vassánczain kívül lakó kenyeret kolduló» öreg pár* szerepe, kik az üldözött árva fiút pánczéllal, karddal és csónakkal szerelik föl s ellátják hasznos utasításokkal a teendőkre nézve (II : 86—8.).

A hős gyermekéletétől a kifejlett férfikorra csaknem hirtelen, az átmeneti fejlődés rajza nélkül szökik át az ének és rege előadása. Így látjuk pl. hogy a Világügyelő-gyermek a mint végsőig gyötörve sírással fölkél fekvő helyéből, egyszer csak «érzi, hogy lábai valamikép csúsznak», mert mesteri hótalp csatolódott rája; magára néz s ím pompás pánczélruha, tegez, íjj, kard van rajta (II : 112—3.). Mindez a gyermeket támogató fensőbb hatalom műve, mely mint deus ex machina rejtelmes, csodás úton avatkozik az eseményekbe s szab ezeknek új irányt. A ki még néhány pillanat előtt megalázott, szenvedő gyermek volt, most egyszerre mint kész, ereje teljében levő hős indul nagy vállalatainak útjára s tölti ki bosszúját mindenelőtt a maga kínzóin. Szintígy mutatkozik a múnkeszi Hadisten történetében, hogy egy nap még gyermeki módra víg gondatlansággal labdázik pajtásaival, másik nap már komor, mindenre elszánt hős, ki a rémes griffmadarakon próbálja ki erejét (l. fent 0140. l.). Azt a bámulatot s elragadtatást, melyet a hirtelen előtermő (pl. állatbőrből kibontakozó) hős a nézőre gyakorol, a költői nyelv e szólással fejezi ki: «Minő született (igazi) fejedelemasszony-fi, minő született fejedelem-fi!» (*manä tēlėm nāj-pī', manä tēlėm āter-pī'* II : 198—200, 295; *manä tēlėm nāj-χum, manä tēlėm āter-χum* I : 50, 211.). Midőn az egyik larvosi hős

közeleg, messziről figyelő ángya azon tünődik, «vajjon ott a nap bontakozik-e elő, vagy pedig a holdvilág dereng föl» (*taw man χątėl pokaps, taw man ēt-pos χulīls* II : 56, 63, 81.), oly szép a jelenség.

Részletesebb vonások, melyekkel a vogul-osztják népköltés a hősök testi és szellemi tulajdonságait, külső megjelenését és életműködését szemlélteti:

A hős termetét illetőleg ennek feltünő nagysága, mely a közönséges emberekét túlhaladva néha a költői képzeletben *óriás* méretet ölt, mint az egyik Vōrjä-hősnél, ki «két övet övező férfi» (*kit ēntėp ēntėm χum*) s midőn «öve szíját leoldja, az öv s nyílvas-csomója ülő ember magasságnyira áll» (II : 221.), vagy a múnkeszi Hadisten bácsija, ki «Fölemelkedett makkrécze [röptényi] magasságú fejedelem» (*Lapėm pirwä lūlit ątėr* II : 181.), illetve az osztják változatban: «Koppasztott makkrécze, mellesztetett felelő rucza [röptényi] magasságú fejedelem» (l. fent 0509. l.). Az egykor hősi sorban élt «Uralbérczi öreg» (*'Nąr-ąjkä* II : 019.) nejével együtt oly magas, hogy «beszédes bálvány beszédük egy hüvelyknyi magasság, egy arasznyi magasság híján Numi-Târėm atyjukig», vagyis az égig ér (II : 399.). Ismételve szólottunk a «Három ölnyi erdei bálványról» (*K'ūrėm täl vuor-pupi* l. fent 0167. l.).

A hős feje: «Hét (v. száz) hajú hajas fej» v. «férfifej» (*sāt ātpä ātiŋ puŋk* I : 138, II : 243, *χum-puŋk* II : 153.), «sok fürttel bőséges fej, sok fürttel szépséges fej» (*ār sewi χolvŋ oχ, ār sewi vēšėŋ oχ* Osztj. Népkgy. 20, 21, 23, 28, 166. v. *ar sėwi olla χolvŋ oχ* u. o. 274.) «sok haja leeresztett választékos fej» (*ār ūbet it-estedai χulat ūχ* Patkanov: Irtysch-Ostj. 46.). Midőn a hős gondolkozik, vagy valamely cselekedetre nézve tétovázik, «fejét leeresztve veszteg ül» (*puŋkä tārätime ness ūnli* I : 138, 151, II : 55.). Ugyane gondolat bővebb kifejtése egy északi osztják énekben: «Én pedig a város feje neves fejedelemnek mondandó szómat míg egy fagyos hal megfőhet, annyi ideig meggondolom: sok fürttel bőséges fejemet a halott haló réteges föld felé lyukatlan fenekű füles nyírhéj-kosár módjára lebocsátom; míg egy fölengedt hal, míg egy fagyos hal megfőhet, annyi ideig lóggatom; aztán a sok fürttel bőséges fejet, szépséges fejet fölemelem, beszédes állat beszédemet ím miképpen teszem» stb. (Osztj. Népkgy. 166.)

A hős fejének ékessége a két hátul lecsüngő hajfonat, melyet az éjszaki vogul és osztják férfiak fejközépi választékkal maig is viselnek, hasonlóan a honfoglalás korabeli magyar vitézekhez, mint erre már PATKANOV figyelmeztet (Типъ Остяцкаго Богатыря, 23. l.). E hajfonat viseletén alapul a hősök «hajfonatos v. fürtös fejedelem» (*saγiŋ ātėr*, osztj. *sewėŋ ort*) jelzése, melynek párhuzamos szólása: «arczos v. szépséges fejedelem» (*vēśėŋ ort* PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 273—4.). A szép hajfonatokkal megjelenő hősről mondják: «Minő hajfonata (fürtje) fejlett hajfonatos férfi, minő szépsége (arcza) fejlett szépséges férfi» (*manä saγä sästėm saγiŋ χum, manä vēśä sästėm vēśiŋ χum* III: 135.). Különösen dicsőítik az énekek a Világügyelő férfiúnak «előbukkanó naphoz hasonló aranyos fürtöcskéjét», illetve hajfonatát (*nēilïŋ χātėl sąrni sa'ikėn* II : 315.), melyet ha szétbont, «hajfürtjén ott áll a nap, a hold», miért is jelzője: «Kelő naphoz hasonló fürtű fejedelem» (*kwālnė χātėl saγiŋ ātėr* II : 369.), vagy: «Kelő naphoz hasonló aranyfürtös» (*kwālnė χātėl sąrni saγiŋ* II : 362; l. fent 060—1. l.). Nevezetes hajfonatairól a Tēk-öreg is, kinek «vörösfenyő ága módjára» ágaznak fején a hajfonatok, vagy hajfürtök (*nānk-tāl sa'iŋ puŋk* II : 41.), miért is «hét hajfonatú (fürtű) hajfonatos fejedelemnek» (*sāt sa'ip sa'iŋ ātėr* II : 28.) is említik (l. fent 0191. l.). Irtisi-osztják regékben a háborúból elevenen való visszatérést ekkép fejezik ki: «Hajfonatos fő jó táplálékára (?) térünk vissza» (*sēvat uχ jem-tābėŋ keretteu* PATKANOV: Irtysch-Ostj. 60, 64.). Hogy a hajfonatra való utalás személynevekben is előfordul, fentebb (0509. l.) láttuk. Még a halott túlvilági szelleme is «hajfonatos fejedelem hajfonatos árnyékában» (*sewėŋ ort sewėŋ χōr* Osztj. Népkgy. 17.) lebeg. E hajfonatokba rendezett fejével az északi vogul és osztják férfi feltünően külömbözik a kuszált s hosszú hajú orosztól s innen ered az utóbbinak «üstökös orosz» (*χājiŋ ruś* II : 106, 388.) nevezete. Egy irtisi osztják regében a hőslő harczosok jelzése: «*feje nyírott* kurjantó had, kurjantó vendégség» (*ūγot eudem sarėŋ t́at, sarėŋ moi* PATK. u. o. 42, 48, 50.) s párhuzamos szólás gyanánt «arcza nyírott» (*venǯet eudem* PATK. Типъ Ост. Богат. 24.); tehát a vogul-osztják délvidéken, talán tatár hatás alatt, az a divat, hogy a hadfiak fejüket nyírják.

A hős szeme: «Érett ribiszkeféle kettő szem» (*ponsėm*

sosi' kiti' sam II : 10, 11, 165.), melyben a költői szabadsággal szabálytalanul alkalmazott számnévi jelző (*kiti'* «kettő» e h. *kit* «két») a szempárnak szoros egymáshoz való tartozását emeli ki (l. I: 249.). Északi osztják énekekben a hős szeme: «Sokat látó két szem» (*ār χašpi kāt sēm* Osztj. Népkgy. 22.), vagy «férfiúi sokat látó két jó szem» (*χo-poγi ār χašpi kāt jem sēm* u. o. 113, 157.). A «n é z é s» kifejezései: «Érett ribiszke kettő szem miképpen nézem» (*ponsėm sosi' kitī' sam χumlė sunse'im* v. *sunsilėm* II : 5, 165, 265—6, 278.), «sokat látó két szemét mindenfelé viszi» (= «tekintetét körülhordja»: *ār χašpi kāt sēm kušχolta taltal* Osztj. Népkgy. 22.), «sokat látó két szemét czélzott nyíl szerencsés helye gyanánt, czélzott vad drága helye gyanánt czélozza» (*kāšėm ńāl sāṭėŋ vuol, kāšėm vuāj tinėŋ vuol kāśltal* u. o. 22, 113, 157.). Midőn a hős e l s z o m o r o d i k, «sokat látó két szemét futó felhő módjára kis köd futja be, menő felhő módjára vastag köd vastagon futja be» (*χōγolti palėŋ aj ńel χōγollaiŋen, manṭi palėŋ kul ńel kulṭan χōγoltan* u. o. 20, 24.). Ha b á t o r t a l a n érzésében, «ételevő táplálékos szíve rosszul lesz» (*lant lewmaŋ lanṭeŋ samem ātma jiṭal* u. o. 82.), «sokat látó két szemét a pusztulás véres szent köde, bűvös köde futja be» (*tārėn vuri jēmėŋ šīw, pāsėŋ šīw χōγollajŋen* u. o. 82.). Ha b á m u l, «álmélkodó fajd szerencsés helye módján álmélkodik, kábult fajd drága helye módján kábul» (*āl'mėm l'uk sāṭėŋ vol āl'ėmmem, šūmėm l'uk tinėŋ vol šūmėmmem* u. o. 179.). Ha szeméből k ö n n y e k omlanak, «szosszél-állatos szeme-vize sírásra fakad» (*sossėl sam-vitėn luśi' ta nēīli* II : 142.), vagy «sokat látó két szeméből a szamojéd-hótalpas sok nő sokját hullatja, az *ur*-hótalpas sok úrasszony sokját hengergeti» (*ār χašpi kāt sēm ewilt jorrėn nīmlėŋ ār nē ārėl oγoltaṭan, ur nīmlėŋ ār nāj pā ārėl χatltaṭan* u. o. 36.), tehát akkora a könnye, mint valami krokodil, vagy egy nő hótalpastul.

A hős h a l l á s á n a k jelzése: «Rénszarvas két füle, rénbika két füle módjára kifelé miképpen hallgatózom» (*uj kit pal', χār kit pal' kwonal' χuml'ė χōntle'im* II : 164.), «a fülem mögös porczogójával, ágas (?) porczogójával miképpen hallom» (*palem-ki saj-ńūr, χaś-ńūr χoṭi χōllem* Osztj. Népkgy. 27.).

A hős s z á j a: «Tíz fogú fogas száj» (*lāu puŋkpä puŋkiŋ sūp* II : 153, *jaŋ peŋkpi peŋkėŋ uŋγėl* Osztj. Népkgy. 15, 23.).

Midőn beszél, «tíz fogú fogas száját miképpen nyitja» (*lạu puŋkpä puŋkiŋ sōp χumľė pūnsilitä* v. *punsitä* II: 34, *j. p. p. u. χoṭi puštal* Osztj. Népkgy. 15, 23, 83, 163.), «húsz fogú fogas rését miképpen teszi» v. «miképpen nyitja föl» (*χos peŋkpi peŋkėŋ lōl χoṭi vᵘerṭal* u. o. 23, *χoṭi lạŋgeṭtal* u. o. 83.). Járja ez a kifejezés is: «Beszédes állat beszédemet, mondásos (nyelves) állat mondásomat (nyelvemet) meg miképpen teszem» (*ājėŋ vᵘạj ājem pā χoṭi vᵘerlem, kēlėŋ vᵘạj kēlem pā χoṭi vᵘerlem* u. o. 15, 27, 88.). Ha a hős nevet, «obi csüllő, tavi csüllő [madár] rikoltó nevetését hanyatt [dőlve] teszi» (*Ās χaleu, lạr-χaleu roχėŋ ńaχ χonza vᵘerṭal* u. o. 16, 160.). Midőn a hős ordít, ezt «várost fölfaló, falut fölfaló fájdalmas hangon» (*vᵘạš lēṭi, kort lēṭi aumiŋ tur* u. o. 24.) cselekszi. Nem érdektelen a köpése sem, mint a következő leírás mutatja: «Fejedelem öcsém torok-felszíni csúnya turhát köhög föl, a deszkás szobapadló, a gerendás szobapadló közepére hajítja, deres ház nagyságában, meleg ház nagyságában ülepedik; forró üst módjára forr, gőzölgő üst módjára gőzölög. Míg egy fagyos hal megfőhet, [annyi ideig] forr, míg egy fölengedt hal megfőhet, [annyi ideig tartó] forrása után a deszkás szobapadló közepén a rovátkos hátú alvilági gyíkhoz, a rovátkos hátú alvilági jōr-állathoz lesülyed; a fölengedt földet, a fagyos földet megnyitva leszáll» (u. o. 163.).

A hős keze: «Öt ujjú ujjas kéz» (*at tuľäp tuľäŋ kāt* II: 164, 243, 252, *vet lujpi lujėŋ jạš* Osztj. Népkgy. 18, 22, 249, 252.). Midőn a hősök ujjaikat ropogtatják, «ez olyan zajt támaszt, mint a fagyos fenyő, midőn reped» (*kātänēn ľättiketēn pōľėm nāŋk jar χaltalawė, ta kēm sujiŋ ta* II: 67.). Fontos kézi ügyesség a hősöknél az öklözés, mert pl. Ajäsz-öreg midőn elleneit megpillantotta, úgy találta, hogy ennek «minő íjjat-nyilat kell elővenni?! Kimegyek — úgymond — s ököllel verem őket» (*śaχnil rātiänėm* II : 6.). Erre kimegy s öklével «egyiket csapja: erre rogy le, másikat csapja: arra rogy le, szednivaló bogyóképpen mindnyájukat fölszedi» (*vātėm pil χājilt pusėn vātsanėm* u. o.). A Vorjä-beli hadfiak is emlegetik: «Hogyha atyától származó atyai bosszúokunk volna, mint étke elfogyasztott nyírhéj-tartó héját csakúgy verdesnők öklünkkel [ellenfelünket]» (*tēpä tajim kwossėm-tạwėľ ness śaχėnlawė* II : 205.). Más hős az ellenhadat ujjaival «mint sűrű szúnyograjt nyomkodja

széjjel» (*qsiŋ ľqm-uj χumľė ńoli, toχ ńolentiänä* II : 156.). Hasonló jellemzése a hős erejének az énekben: «A fölkelt hadsereg fölébe kerekedik föl a férfi s a merre fordul, száraz füvet a mint morzsol, úgy morzsolja őket széllyel; a merre fordul, utczát vágva halad» (*χotäľ jąŋχi: tąsėm pum χumľė ńolenti, toχ ńolentiänä; χotäľ jąŋχi, ulišėl minenti* I : 121.). Rendkívüli kézerő-műveletről szól az irtisi-osztják Emder-ének is, melyben egy hős a «hosszan száradt lócsipő-csontot dühös keze, dühös lába izmaival megragadva s két kezének jó öble (marka) közé fogva úgy törte hirtelen szét hét darabba, hogy [törmelékei] nőstény harkály, nőstény keresztorrú holló módjára helyezkedtek a ház négy szögletébe» (Irtysch-Ostj. II : 22.).

A hős válla: «Nyusztprémes, hódprémes váll» (*ńoχsiŋ* v. *ńoχsäŋ vāγėn, ujiŋ vāγėn* II : 28, 163, 322, *ńoχsėŋ laŋkėr, vąjėŋ laŋkėr* Osztj. Népkgy. 37.), a Világügyelő-férfiúé: «Fölkelő naphoz hasonló aranyos váll» (*nēilėnė χątėl sąrni vā'ìn* II : 315.).

A hős lába: «Öt ujjú ujjas láb» (*at tuľäp tuľäŋ la'ìl* II : 182.), «öt ujjú völgyellő (?) két láb» (*v^u^et lujpi ńōsėŋ kat kur* Osztj. Népkgy. 20, *vet lujpi ńōzėŋ kur* u. o. 270.), «öt ujjú ujjas két láb, öt ujjú meredő (?) két láb» (*vet lujpi lujėŋ kat kur, vet lujpi aľvŋ kat kur* u. o. 179.), «meredő (?) láb, völgyellő (?)*) láb» (*aľvŋ kur, ńōsėŋ kur* u. o. 22.), melynek járá-

---

*) A *ńōsėŋ (ńōzėŋ)* és *aľvŋ* jelzőket az északi osztják költői nyelvből három alkalmazásban ismerjük: egyike a *hegybérczre* vonatkozik (*ńōsėŋ keu, aľvŋ keu* Osztj. Népkgy. 20, 23, 153.), másika, mint az itt idézett példákban, a hős *lábára*, a harmadik a *bálványdúczra* (*ī kurpi sąγvlla-ki aľvŋ ura, pārṭėl-ki aľvŋ ura* «egy lábú [oszlopú] deszkája *a.*, gerendája *a.* bálványdúcz» u. o. 108, 123, 124.). Pápay e szókat Reguly énekeiben «tarka» és «ragyogó» jelentésekkel fordítja, de egy eredeti följegyzésében (u. o. 270.) a *ńōzėŋ* «tarka» fordítását megkérdőjelezi, magánúton pedig arról értesít, hogy az *aľvŋ* «ragyogó» értelme csak a vogul *aľiŋ vit* «ragyogó víz» (II : 327.) kifejezés jelzőjével való azonosításon alapszik, osztják közlői külömben e szót nem ismerték. Egy helyen megtaláljuk e jelzőket a följegyzett vogul népköltésben is, így: *ēľäŋ ńąr, ńūsäŋ ńąr* (II : 278.), mely szövegben az én szigvavidéki osztjákul is tudó vogul közlőm az Uralbérczre *(ńąr)* vonatkozó jelzőket következőkép magyarázza:

sát a ház közelében az ének ekkép festi: «Fejedelem lábabeli nehéz dübörgés (zaj), férfi lábabeli súlyos dübörgés hallszik *(ort-kuri lāort sij, χo-kuri śogot sij sīmvllatal)*; hatalmas menny-

---

χąrämiŋ ńąr: tą āχwtėsä sēmėl, tą āχwtėsä jāŋk, tą āχwtėsä χansäŋ; χansäŋ mā'ės ńūsäŋi' lāwau, sēmėl mā'ės ēl'äŋi' lāwau = «Az Uralbércz ékes: olyik köve fekete, olyik fehér, másik tarka; a tarka voltáért mondják *ńūsäŋ*-nek, a fekete voltáért *ēl'äŋ*-nek» s e magyarázaton alapszik e szövegnek fordítása: «Fekete Uralbércz, tarka Uralbércz». Ámde e magyarázat helyessége fölötte kétséges; mert igen különös, hogy éppen csak a hegység s a hős lába «fekete» és «tarka» voltát jelöljék e sajátos s a köznyelvben ismeretlen színnevekkel, másrészt pedig bajos annak értelmét találni, hogy mi «fekete», «tarka», vagy «ragyogó» van a hős lábán, mi e díszjelzésre alapul szolgálhatott. Igaz, hogy a rénbőr-botos *(jąrėn vaj)* gyakran csíkozott, de erre nem mondják hogy *ńūsäŋ*, hanem egyszerűen: *χansäŋ* (osztj. *χanžvŋ vaj* Pápay). S mikép értsük a bálványdúcz deszkáinak és gerendáinak «feketeségét», vagy «ragyogását» (a mely jelzővel Pápay e helyeken is az *al'vŋ* szót fordítja)? Hiszen a bálványdúcz deszkája és gerendája miben sem külömbözik a lakóházétól s ennek *al'vŋ* jelzőjéről nincs tudomásunk. Úgy látszik, hogy az osztjákul is jól tudó vogul közlő e hagyományos költői szólásként fenmaradt, de valódi jelentésük szerint már meg nem értett jelzők magyarázatában az osztj. *ńosėtlem* «schmieren, streichen» (Ahlqu.) és *ąl'p* «Farbe» (vog. *ąl'ėp*) szókra gondolva népetymologiai alapon okoskodott. Így fogva föl a közlő értelmezését talán helyesebb nyomon járunk, ha különösen a *ńōsėŋ, ńōzėŋ* jelentésének kutatásánál a zürjén *ńoź* «Schlucht, Tal» (Wied.) szót vesszük tekintetbe, az *al'vŋ*, vog. *el'äŋ* szó tőelemét pedig a zürj. *al'kös* «geneigt, abschüssig» (*al'kös-in* «Niederung, Tal»: *in* «Ort») alaprészével, valamint a magyar *völgy* (régi *velgy*) szóval egyeztetjük. Így a *ńōsėŋ keu, al'vŋ keu* jelzés egész természetes értelmet nyer, mint «völgyes (völgyellő) Ural, meredékes (lejtős, meredő) Ural» s nem ütközhetünk meg azon, ha a túlzó népképzelet a bálványhősök óriási termetéhez, tó nagyságú széméhez és füléhez arányítva a hegy lábának jelzőit alkalmazza a hős hatalmas lábaira, vagyis ezeket avval magasztalja, hogy affélék mint valami aláfelé «völgyellő», fölfelé «meredő» hegyorom. Érthető, hogy a magasba nyúló egy oszlopon, illetve az ének szavai szerint «egy lábon álló» *(ī kurpi)* bálványtartó dúczot is a bálványhős lábának jelzőjével tisztelik, vagyis hogy szintén azt mondják róla, hogy «deszkáival, gerendáival [fölfelé] meredő» *(al'vŋ)*.

dörgés dörgő zajával, erős mennydörgés csattogó zajával való nap támad; a víztartó polcz alatt heverő vasfüles, rézfüles sok üstünk, mintha csak vasas nagy zajgású, rezes nagy zajgású sátrat (kovácsműhelyt) ütöttünk volna föl» (u. o. 156—7.), oly zajjal verődik egymáshoz a keletkezett földindulástól. Midőn ily hős a házban jár, «a padló minden deszkája, melyre rálép, abroncs módjára hajlik; ha az ügyes ács, midőn építette, nem alkalmazott volna sok bádogkapcsot, vaskapcsot rája, a padló ki nem bírná» (Irtysch-Ostj. II : 46.). Midőn az erdőben jár az irtisi osztják ének szerint «mint valami ludas vidék, réczés vidék embere (vadásza) réczefogó hálót (függő nagy háló számára való tisztás utat) vágva halad *(tuntéŋ méγ-χui, vāséŋ méγ-χui vāsa-piť severmen mendet)*», oly erővel törtet elő; midőn pedig szabad téren jár, «három rőfnyi mélységre szakítja föl a földet» (u. o. 66.). Midőn a hős l e ü l, «teleaggatott nyusztos rúd, hódos jó rúd módjára rogyik oda» ülőhelyére (*tēl iχtém ńoχsi nir, vąji-ki jem nir rąγéńlaṭal* Osztj. Népkgy. 160.). Ép úgy mint az öklözés, egyik módja a viadalnak a t a p o s á s is; egy irtisi osztják énekben az ellen a hős öcscsét földre veti s «mint nyírhéj-kosár szádjának fedelét, úgy tapossa széjjel; keze száz jó izmával hiába született» (u. o. 30.). U g r ó ügyességre a Világügyelő-férfi egyik regéjében találunk példát, ki egy hét létra magasságában álló táltosló hátára szökken s ennek gyeplőjét megragadva néhány pillanat alatt a világ hét tájékát körülfutja (II: 123.). F u t ó képességben a bálványfoki hős jeleskedik, ki «hátpihentető három, mellpihentető négy [rénfutó] távolnyira *(šaš ńuaŋ χōlom mąrą, mēwél ńuaŋ ńel mąrą)* fut» (Osztj. Népkgy. 119.).

A bálványhősök h ú s a s c s o n t j a ép úgy égi «atyjuk igézte szent hús» s égi «atyjuk rendelte szent csont» (*jäγém sātém jelpiŋ ńąwľém, jäγém lāwém jelpiŋ luwém* II : 149.), mint a hogy égi atyjuk rendelte szent helyüket s tiszteletüket. Testük s z í n é r e utalnak a fent (0509. l.) tárgyalt «Tavi hattyú, obi hattyú fehérségű fejedelem», «Pikkelyes czirbolyamogyoró fehér bele neves fejedelem», «Kérges vörösfenyő kérge . . . fejedelem» s «Aranyfejedelem» személynevek. PATKANOV (Тииъ Ост. Богат. 24. l.) rege- és mesebeli közlések alapján a hősök szépségének azt az ismertető jelét emeli ki, hogy «csontjukon keresztül velő-

jüket s velőjükön keresztül csontjukat lehetett látni», mi azonban egyszersmind gyönge alkatuknak volt bizonysága. Ezért a bűvös dolgokhoz értő hősnek ellenfelét csak a nap irányában kellett alaposan megnéznie s rögtön tisztában lehetett vele, hogy mifajta vitézzel van dolga. Így voltak képesek megkülömböztetni az Emder-hősök sok átlátszó testű ellenfelük közül az igazi erőst, t. i. a jevrai fejedelmet, kinek teste »olyan tömör volt, mintha aranyból s ezüstből lett volna alkotva».

A hős csodaszerű tetteit, illetve ügyességeit a költői nyelv e szavakkal jelöli: *āpėr* (KV. *oąpėr*, ÉO. *āper* = magy. *ipar*, székely *ipor* «iparkodó, igyekvő, serény; bátor», finn *uuppera*, *upera* «serény» < árja: szkr. *aprá-* «serény, buzgó», l. ÁKE. 371—2.), melylyel *āpėr χasi* «ügyességeket, mesterfogásokat tud» (II : 123.), *sāt āpėr totawė* «hétféle ügyességet gyakorol» (II : 289.), *kāt-āpėr, la'il-āpėr vāri*, ÉO. *jąš-āper, kur-āper verʌeʌ* «kézbeli, lábbeli ügyességet visz végbe» (Osztj. Népkgy. 257.), *sirej-āpėr, nāri-āpėr* (II : 60.), *nāri-āper, kėži-āper* (Osztj. Népkgy. 25.) «szablyához, kardhoz való ügyesség» s belőle képezve: *āpėrli* (KV. *oąpėrli*, PV. *jepėrli*) «ügyeskedik, hősműveket visz végbe» (II : 61.), *āpriŋ* (KV. *oąpriŋ*, LV. *aprėŋ*, PV. *jepriŋ*) «ügyes, serény»; továbbá *ąśmar, ośmar* «ügyesség; tréfa» (I : 27, 160.), innen: *ośmarli* «ügyeskedik» (pl. *sirej-āpėr ośmarli* II : 60; *toχä-ti ośmarle'it: mā jäle'it, vit jäle'it* I : 7.); *χum-laχ* = *χum-āpėr*, *χum-laχ toti* = *āpėr toti* (l. I : 254.); végül *kāpėrti* «ügyeskedve bajlódik, mesterkedik, vesződik» (I : 145, II : 127, 375, IV : 410.) a fent (0506. l. jegyz.) említett *kāpėr* szótól.

Leginkább jellemző sajátsága a vogul-osztják hősnek a rendkívüli erő, melynek *jąr, jōr*, osztj. *jōr* szava magát a «hőst» is jelöli (*jąr-χum; jąr-māχum* «hős nemzedék» IV : 410.). Van «kézerő, láberő» (*kāt-jōr, la'il-jōr*) és «háterő, mellerő» (*sis-jōr, ma'il-jōr* I : 139, 140, II : 131; *sis-va'i, ma'il-va'i* I : 141.). Hogy a hős minden fegyver, vagy eszköz alkalmazása nélkül minő erőt képes öklével és lábával kifejteni, fentebb láttuk; ezekhez hasonló mell- és háterő-műveletek, midőn az ellen várát «hátzúzással, mellzúzással zúzza», midőn a bevett városokat, «mint leánygyermek, fiúgyermek alól kivett faázalékot» hányja bele az Obba, vagy midőn a karddal kivágott sáncz-

gerendát a fején keresztül hajítja s egyszerre ötven embert röpít el vele. Mindezekre alább a vár ostromának leírásánál kell visszatérnünk.

A mi a hős **táplálkozását** illeti, ez úgy látszik, nem külömbözött a köznapi emberétől. «Nekem — mondja a larvosi hős — ezeket a kemény szárított keszeghalakat evén növekedett csontom, növekedett húsom; obi táplálék, tavi táplálék bőségével nem növekedett csontom, nem növekedett húsom» (II : 54.). Alkalom adtán voltak természetesen a hősök életében lakomák is (l. ezekről alább), de az északszibériai táj s még inkább lakóinak fejletlen konyhaművészete ezeken sem nyújthatott módot az ételek nagy változatosságára.

A hősök testi életének mozzanatai közül gyakran emlegetik a vogul-osztják énekek és regék az ő **alvásukat**, mely oly *mély s erős*, hogy alig lehet őket belőle fölrázni, sőt fejüket le lehetne vágni s törzsüket ketté metszeni, a nélkül, hogy felocsúdnának. Azért ez álom jelzései: «Vastag gyökerű gyökere álom, vastag ágú ágas álom» (*osiŋ tārpä tāriŋ ūlėm, osiŋ tạwpä tạwiŋ ūlėm* II : 131.), «feje leütött, dereka leütött: [oly] igaz álom» (*puŋkä jäktim, porχä jäktim sari ūlėm* II : 281, 287.), «fej vágható igaz álom, nyak vágható valóságos álom» (*oγ ewitla sar' ạlėm, sāpėl ewitla usi ạlėm ńoγollem* Osztj. Népkgy. 18, 77, 171.), «**nyaka vágható igaz álom, dereka vágható erős álom**» (*sipä jäktėnė* v. *jäktim sari ūlėm, porχä jäktėnė ńaŋrä ūlėm* II : 161, 274.), «nyakát üldöző igaz álom, derekát üldöző hosszú álom» (*sipä ńawlėnė sari ūlėm, porχä ńawlėnė χạsä ūlėm* II : 245, *s. ń. s. ū., p. ń. sari ūlėm* II : 38, 39.), «halott emberi halotti álom, bálvány emberi bálványi álom» (*χala-χo χala ạlėm, loŋχi-χo loŋχi ạlėm* Osztj. Népkgy. 174.), t. i. oly mély álom, mintha az alvó halott, vagy élettelen bálvány volna. Ily erős álmában szabja le a Világügyelő ifjú a «Hét szőrevesztett sarun át fekvő öregnek» orra- s füleczimpáit (I : 17.). Őt magát is álmában viszik haza minden szerzeményével együtt néjei (I : 21.). Egyébként ily álomra a hős rendesen valamely befejezett nagyobb vállalat (harcz, utazás, nőszerzés stb.) után adja magát, a mikor «hét éjjel, hét nappal» tart az alvása (*ētä sāt, χạtėlä* v. *χạtėl sāt ta χuji* I : 55, II : 15, 274, 287.). Az Aranyfejedelem «neves héten, híres héten át feküdt»

(namiŋ sāt, sujiŋ sāt χujės), míg végre álma enyészni kezdett (*ūlmä jital ti patwės* II : 52, *nāŋχ-sajkälės* II : 15.). Az álom avval veszi kezdetét, hogy a hős «fejét, szemét összegöngyöli» (*puŋkä, samä mańītėstä* I : 31, 20.), vagyis lecsüggeszti. A hős fekvőhelye: «Rovátkos hátú alvilági jávorbika-bőr, serteszőrű alvilági állatbőr» (*šōmlėŋ šašpi laj-χār soχ, vᵘarsėŋ punpi laj vąj soχ* Osztj. Népkgy. 77, 171.); takarója: «Száz nyusztbőrös, száz hódbőrös drága suba» (*sąt ńoγos, sąt vąji tini χor* u. o. 171.). Álma éjjele «mint a bálvány szeme, oly sötét igazi éjjel, mint a kalt szeme, oly sötét valóságos éjjel» (*loŋχ-sēm patlam sari āt, kalt-sēm patlam usi āt* u. o. 77, 84, 171.). Az a körülmény, hogy az ének a hős álmát és éjjelét a bálványéhoz hasonlítja, arra a föltevésre jogosít, hogy a hős álmának sokszor kiemelt erőssége voltakép az őt ábrázoló bálvány mozdulatlanságának s érzéketlenségének szemléletén alapul, vagyis mintha az énekes átruházná az előtte álló, vagy maga elé képzelt élettelen bálványnak tulajdonságait elbeszélésének hősére, úgy a mint ezt gyakran lakó helyének, házának, ruházatának és fegyverzetének leírásában cselekszi.

Mély álmában a hős néha álomképet lát. Egy Reguly-tól följegyzett osztják hősénekben érdekes leírását találjuk egy ily álomképnek, melynek tárgya a halászat és vadászat. «A fejvágható igaz álmot [adó] asszonyod (az álomtündér) — hangzik itten — regébe illő szerencsés térre, drága térre visz engem, [hol] az anyjától nevelt szarvatlan jávorborjúd, az atyjától nevelt réti réntulkod a rénbika futó bűvös erdő hátán messzire szökdel .... A nyakvágható valóságos álom a mint hirtelen elvisz, az őskori emberfiam állította földes fajta jó czége tövéhez, a hajdankori emberfiad állította agyagos fajta jó czége tövéhez, oda esem. Ha kötele szakad, a kötelét igazítom; ha karója törik, a karóját igazítom; ha lazaczfajta, héringfajta jó falkára bukkanok, nyomukba eredek» (Osztj. Népkgy. 171—2.). Nem ily kellemes álomlátása volt egyszer a Világügyelő ifjúnak, midőn t. i. megjelent előtte nénjeasszonya s összepirongatta, mivel egy jeles nyárfa sebesen forgó levelét s evvel nénje subabőrét nyilával keresztül lőtte (I : 7.).

Nehéz dolog a hőst «bálványi» nehéz álmából föl-ébreszteni. A pelimi istent apródja «*kardháttal ütve*» figyel-

mezteti: «Neves uracskám, híres uracskám, nyakát üldöző, derekát üldöző igaz álmot miért alszol ily soká?!» (II : 246.). Egy hős midőn lefekszik, ezt az utasítást adja nejének: «Ha valami [harczi] zajt hallva engem fölébreszteni nem futja ki erőd, akkor *szúrd meg késsel* a csipőmet» (IV : 155.). A Kaltés-leány nászregéjében is olvassuk, hogy «a nő varrás közben elővesz oldala mellől egy kést s ezzel férjét a mint fekszik, hóna aljában megdöfi», hogy felébredjen. Midőn egy idegen ifjú ezt látja, azt hiszi, hogy az asszony férjét meg akarja ölni (II : 300, 306.). Veszedelmes dolog is a hőst költögetni, mert felriadva félálmában az ébresztőt könnyen agyonütheti. Ezért a *házfedélre mászva a tetőnyíláson át* szokták költögetni, mint az énekben olvasható: «Ezenközben álmos férfiú álmos füllel, szunnyadó férfiú szunnyadó füllel hallgatózom, a három gerendából összerótt házam, a négy gerendás, födeles házam födelére nehéz lábú hím állatként, súlyos lábú népállatként valaki fölkúszik, úgy hallik. A tetőnyílásos ház tetőnyílásán a vékonyáig, a derekáig [befelé hajolva] bekukkant; mint kinek gabonaétke, halas étke csekély, annak éles hangján miképpen üvölt: Bátyó, halljad csak, a fejet vágható igazi álmot, a nyakat vágható valóságos álmot meddig aludtad?!» Osztj. Népkgy. 173.). Egy regében azt olvassuk, hogy a Világügyelő ifjú a ház tetőnyílásán át alánézve *havat szór alvó bácsija arczára*, hogy ezzel fölébressze (II : 126—7.). Más esetekben a hős költését mellette fekvő *neje* végzi nagy ügygyel-bajjal. «Éjfeles éj éjfele tájt — mondja az ének — a neves hős, a híres hős leánya ím miképpen szól: Sok szolgájú férfi, szentséges hajfürt uracskám, a vízi hal, az erdei állat kedves utacskáján falu sokaságú, város sokaságú sok ember jön [felénk]». Az alvó hős mit sem hederít e riasztó szókra, mire neje ismét ébresztgeti: «Mint ló szőre, mint juh szőre — mondja — [annyi] jóravaló ellenségecske érkezett; réves városunk, réves falunk révecskéjét ím megszállották, hát te a nyakát üldöző, törzsét üldöző igaz álmot meddig fogod még aludni?!» A hőst ez sem hozza ki alvása sodrából s csak akkor kezd már figyelni, mikor «hálósátra véges kárpitjának végét mint fövényszem, mint homokszem, oly apróra vagdalják» s ő már «alig képes fölállani hálósátra alatt» (II : 39—40.). Egy más énekben, midőn az alvó hőst neje avval a riasztással költi, hogy «hadnak jövetele hallik»,

amaz visszafelel: «Tavi ruczácskáknak szárnycsattogása hallik» (II: 215—7.). Van rá eset, hogy az asszonynak minden ébresztő kisérlete hasztalan, noha az ellenséges had már rájuk rontott. Erről van szó egy vitézi énekben (IV: 155.), hol az asszony, miután urát felkölteni sehogy sem bírja, síráshoz fog s annyi könnyet sír, hogy a hős ezek áradatában egyszer csak «vízben fekvőnek» érzi magát s ettől még idejekorán eszmélethez tér. Erős álmából való *fölkelését* a hős ekkép fejezi ki az énekben: «Álmos férfiú álmos torokkal föltápászkodom, szunnyadó férfi szunnyadó torokkal fölülök» (*ą̄lèm-χo ą̄lèm-tur nōmèn kunǯaślem, vojelt-χo vojelt-turna nōmèn ą̄mvslem* Osztj. Népkgy. 173.).

Izgatott lelki állapot, pl. harczi készülődés idején, vagy midőn szerelmi vágyódás bántja, a hős az ellenkező végletbe, vagyis teljes álomtalanságba esik. Ennek példáját találjuk a Szoszvaközépi-öreg énekében (II: 161—2.), ki midőn az ellenséget várja, hiába fekszik le, hogy «nyaka vágható, törzse vágható erős álmát» aludja: «ha alacsony párnát rak, magassá válik, ha magas párnát rak, alacsonynyá válik s bár oldalas fa módjára hat oldal, hét oldal felé forog *(uriŋ jiw χą̄t urä, sāt urä ją̄ŋχi)*, álma mégsem jön meg» *(ūlmä at jiwwė)*. Ugyanez állapotát a hadba készülő hősnek egy osztják ének a következőkép festi: «A fejszenyél, a késnyél oldalas helye módjára forgolódom *(lājem-vaj vurèŋ vol, kĕži-vaj vurèŋ jol kērlalem)*. Bár serteszőrű alvilági bikabőrön alszom, bár rovátkoshátú alvilági állatbőrt terítettem le: ha a száz nyusztbőrös, száz hódbőrös drága subámmal takarózom, mintha csak ágas fa, galyas fa bökné ki, fölfeslik az. Ha magas párnát rakok, igen magas lesz: ha alacsony párnát rakok, igen alacsony lesz» (Osztj. Népkgy. 171—2.). Csak reggel felé, midőn «tavaszi verőfényes (?), őszi verőfényes asszonyod (a nap) sérinczzsíros, nyelma-zsíro kezét (sugarát) a tetőnyílás-fedős ház tetőnyílás-fedője felől a két gerenda közé benyújtja, a három gerenda közé betekint», csak ekkor nyomja el «a fejet igaz álom» (u. o.). Az irtisi osztják énekben is a hős a hadba indulást megelőző éjjel hímes szőnyeg tölött fekszik, mégis úgy érzi, «mintha fejszenyélnek, kardnyélnek oldalas helyén» *(tājem-vai ürèŋ vot, kēǯe-nèt ürèŋ vot)* feküdnék. Csak «reghajnal idején, midőn a reggeli állatok útjokra indulnak» veszi hatalmába a mély álom oly erővel, «mint a

hogy egy hét zúgos agyagos czége» a beléje jutott halat fogva tartja (Irtysch-Ostj. II : 96.). A szerelmi nyugtalanság nem hagyja aludni a pelimi istent, ki a mint ez érzésével «nyusztfészkében, hódfészkében» vergődik, az előbbiek módjára szintén «ha alacsonyra rakja a párnát, nagyon is alacsony volt; ha magasra rakja a párnát, nagyon is magasan volt» (II : 243.). Ugyane bajt az északi osztják énekek hősei ekkép panaszolják: «Ha szívnek tetsző ételt eszem, a szívnek tetsző ételed az ebfejű kis nőnél, ott evődik meg; ha májnak tetsző vizet iszom, a májnak tetsző víz az ebfejű kis nőnél, ott ivódik meg. Ha magas párnát rakok, igen alacsonynyá válik; ha alacsony párnát rakok, igen magassá válik. Ha a rovátkos hátú alvilági bikabőrt leterítem, az az ebfejű kis nőnél, ott terítődik le; ha a száz nyusztbőrös, száz hódbőrös drága subámmal takarózom, az ebfejű kis nőhöz, a zsebes ruha zsebe oda rázódik; ha fejet vágható, nyakat vágható igazi álmot alszom, a fejszenyél, a késnyél oldalas helye módjára forgolódom» (Osztj. Népkgy. 111, 154.).

A hős szellemi életére is különös jelzőket és szólásokat alkalmaz a költői nyelv, bár e tekintetben nincs külömbség közte s a közönséges ember közt. Az ő *elméje* is «táplálékevő táplálékos elme, vízivó vizes elme» (t. i. táplálékra, vízre gondoló elme: *tēp tēnė tēpiŋ nąmt, vit ajnė vitiŋ nąmt* II : 15, 13, 5, *lant lewmaŋ lanṭėŋ nōmės* Osztj. Népkgy. 82.). Azt, hogy valami fölött *gondolkodik*, e fogalom egyszerű jelzésén (*χumľė nąmėsi* II: 13, 5.) kívül ekkép is mondja: «Vélekedő véleményes állat gyanánt ím miképpen vélekedem, meggondoló gondos állat gyanánt ím miképpen gondolom meg» (*ārtėlėnė ārtiŋ uj χumľė ārtėlilėm, kēmjėlėnė kēmiŋ uj χumľė kēmjėlilėm* II : 170.), vagy ha nagyon nehéz a helyes megfejtés, hogy «eszét három szögletű, négy szögletű szögletes vízmerő [nyírhéja] módjára három felé, négy felé forgatja» (II : 104.). Ha a hős *örül*, úgy mint más ember fia is «örvendő lábát, örvendő kezét viszi» (*śa'ītėm la'īlä, śa'ītėm kātä ti vistä* II : 7.), vagy «örvendő lábbal, örvendő kézzel örvendezve megy előre» (*śa'ītėm la'il, śa'ītėm kāt ēlä ti śa'īts* II : 8.). A *dicsekvés* kifejezése: «Dicsekvés nyilát hordani» (*ēsī'-pāńś totuŋkwė* II : 181.), minthogy a nyíl dönti el, kinek van oka s joga magát más fölött nagyra tartani. Ha a hős *szégyenbe* kerül, «város nagyságú, falu

nagyságú nagy szégyenbe esik» (*ūs jäni', paul jäni' jäni' ēsėrmän patmėm*), vagy az északi osztják énekek szólása szerint «kutya nagy szégyenben, ördögi nagy szégyenben szégyenkezik» (*āmp-ōni jēlmvtna, kul'·ōni jēlmvtna jēlemlājem* Osztj. Népkgy. 173, 179.). Ha a hős valamely veszedelmes vállalkozás előtt *aggódik*, vagy csügged, azt az énekben ekkép mondja: «Ételevő táplálékos szívem rosszul lesz» (*lant lewmaŋ lanṭėŋ samem ātma jiṭal* u. o. 81, 80.) s ha utóbb *nekibátorodik:* «Ételevő táplálékos elmémet kissé megerősítem» (*lant lewmaŋ lanṭėŋ nōmsem jeśa taḳamtlem* u. o. 82.). Hogy ilyenkor «sokat látó két szemét futó felhő módjára vékony köd, vastag köd futja be», fentebb (0520. l.) láttuk. Nagyobb foka bátortalanságának, ha «megijedt réti rénbika, erdei rénbika módjára fél» (*palṭėmpi ńörėm-χār, ont-χār pallel* Osztj. Népkgy. 169.). Ha *haragszik,* «neheztelőben levő neheztelő elméje, keble van» (*pori ālnė pori namt, pori kakr āńśi* II: 47.); fölgerjedt indulata «dühös fejbeli dühösség, haragos fejbeli harag» (*kant-oγi kant, lik-oγi lik* Osztj. Népkgy. 33. s ha erről beszél, ekkép említi: «Haragos férfiúnak megjött a haragom, dühös férfiúnak megjött a dühöm» (*kantiŋ χum kantėm ti joχtėm, lawiŋ χum lawėm ti joχtėm* II: 11—12.). A rendkívüli lelki háborgás rajza: «Fejem tetejéről alvilági cseppes, fekete cseppes [verejték], mintha jó edénynyel [önteném], úgy csurog (*laj pasχėŋ, put' pasχėŋ jem sōn tēmėśtal*); ez egem hét táját, ez egem hat táját nem látom» (Osztj. Népkgy. 24.). *Szerelmi* epekedésének költői leírását az előbbi lapon idéztük.

* * *

A hősök társadalmában a fejedelem személyéhez legközelebb állnak a vele együtt élő a t y a i v é r r o k o n o k, kik együttvéve a fejedelmi családot alkotják s mindannyian az *ātėr* (osztj. *ort*), illetve *nāj* czímet viselik. A följegyzett hősköltészetben nem találjuk annak példáját, hogy a hős *atyja* is tevékenyen közreműködjék az eseményekben; legtöbbször nincs is földi atyja, mert a bálványhős egyenesen «Târėm fia» s tőle nyerte hivatását s képességeit. Ott a hol a földi atya mégis homályos utalással (rendesen nevének megnevezése nélkül) említve van, ez csak az események (pl. a bosszú-hadjárat) megvilágítása kedvéért történik; de seholsem látjuk a hősatya és a hősfiú viszonyának

képét. Az *anya* is ritkán s főkép, mint elaggott nő szerepel. A rokonságból különösen kiemelkedik tekintélyével az atyai *nagybátya*, ki mint fentebb (0515. l.) láttuk, többször a harczban odaveszett atya helyett a gyermekhős nevelő atyja. Utána következnek rangban és befolyásban a *fitestvérek* s *atyafiak*, kiknek neveit, mint szintén említettük (0499. l.), az ének bevezetése néha egyenként elősorolja. — A fejedelmi család alárendeltjei a második társadalmi osztályt alkotó hadapródok, kiknek nevezete: *ajäŋ χum-pī'* (*ajiŋ χ. p.* II: 20, 112.), vagy egyszerűen *χum-pī'* («legény»), osztj. *ajėŋ χo-poχ*, mely utóbbi kifejezésnek párhuzamos mása az énekben: *kēlėŋ χo-poχ* (v. *śaś*) «üzenetes (beszédes) legény» (v. «gyermek» Osztj. Népkgy. 27, 31, 33.), úgy mint van *ajėŋ vᵘąj, kēlėŋ vᵘąj* «mondásos állat, üzenetes állat» (u. o. 15, 27.) az osztj. *aj-kēl* «üzenet, hír» összetétel elemeiből alkotott jelzőkkel. Az *ajäŋ χum-pī'* kifejezés eredeti értelme e szerint «hírvivő apród» s nyilván azért mondja az ének az ily legényeket «városbeli sok *lábafájós* apródférfi sok fiúnak» (*vᵘaś āri kurėl mōżėŋ ajėŋ χo ār poχ* u. o. 74, 107.), mivel hivatásuk gyakorlása közben sokat kell ide-oda futkosniok s e miatt megfájdul a lábuk. Egy másik ócsárló jelzése ez apródoknak: «Neve rossz, híre rossz (t. i. közönséges) apródférfi sok fiú» (*nēmėl āṭem, sijėl āṭem ajėŋ χo ār poχ* u. o. 21.). Gyöngédebb említésük: «Erőtlen kezű sok emberkém, gyönge mellű sok magzatom» (*śąmtal kātėp saw χumikėm, ąstal ma'ilėp saw śiśėm* II : 37.), «apródférfi sok fiam, száz fiam (v. fiacskám)» (*ajäŋ χum saw piγėm* v. *pīkėm, sāt pīγėm* II : 5, 28, 160.), «háromszáz apródférfi fiacskám» (*χūrėm sāt ajäŋ χum-pīkėm* II : 242.), «kezem támogató aprődlegény» (*kātėm torästėnė ajäŋ χum-pī'* II : 145.). A háború után megmaradt sebesült hadfiak jelzése: «Sebes testű húsz öreg, tíz öreg» (*ńūlmėŋ ēlpi χos iki, jaŋ iki* Osztj. Népkgy. 14.). Az apródok béke idején a nyilazásban gyakorolják magukat s nemcsak a hír-, hanem az őrszolgálatot is végzik: «Apródférfi száz fiam — mondja az ének (II : 162.) — füves játékot, vesszős játékot játszva éjjelenként künn ügyeskednek, künn őrködnek» (*kārwilte'it* a tatár *karaul* «őr» szóból alkotott igei kifejezéssel). A fejedelem házának kapuja előtt az «ajtóőrző apród» (*āwi ūrnė ajäŋ χum-pī'* II : 146.) áll. Ha valamely apród ellenségnek közeledését veszi észre, elkiáltja

magát (*rą̊ŋχèltaχti* II : 176.) s erre «a városbeli sok hírhordó sok fiú, a falubeli sok üzenethordó sok magzat éles hangon üvölti: Fejedelem, hallod-e, [ellened] ím megérkezett; fűszár-nyíl, vessző-nyíl szép játékát játszani hínak» (Osztj. Népkgy. 33.). Ha e kiáltásra a vezér föl nem riad tétlenségéből, az apródok egyike «kardhátas jó kézzel» *(sirej-sisiŋ jąmės kātėl)* lép be hozzá s szól: «Minő neves fejedelemkép terjesztik a te nevedet, minő híres fejedelemkép terjesztik a te híredet s te mégis hogy heverhetsz így még?! Ime réves várunk révéhez hadihajó kapaszkodott, kelj föl; nyusztprémes, hódprémes vállad fölé pánczélruhás fejedelem, öltsd fel pánczélruhád!» (II: 163, 176.). Ha soká nem érkezik ellenfél, azon panaszkodnak, hogy «kezeink megunatkoztak, lábaink megunatkoztak», «kezeink, lábaink nyujtóztatására (hadakozásra) való vidéket nem láttunk» (l. fent 0505. l.). Viszont ha nagyon szorongat az ellenség, azon rimánkodnak az egybegyűlt apródok, hogy «mint szorultságba jutott csabak-hal, mint szorultságba jutott hering-hal jutottunk ím mi szorultságba (*marėmanė sorχän χul, marėmanė ńalkän χul ti marämawėsū* II : 160.) s ekkor «Felső-Aranyos atyánkhoz hét éjjel, hét nap imádkoznak: Szorultságban levő elmés állat elménk, szorultságban levő kebles állat keblünk ím szorultságba jutott» (*marėmanė nąmtiŋ uj nąmtänū, marėmanė kakriŋ uj kakränū ti marėmawäst* II : 161.). A harczban az apródok uruk fegyverhordozói és segítői; ha az úr elesik, az apród megsiratja (*ľūńśti* II : 174.) s e siralomból fejlődik a hősének. Rendesen «dárdás (nyílbotos) jó kézzel» *(ńāl-suwiŋ jąmės kātėl)* járnak s így fogadják uruk vendégeit (II : 264.). Egyeseknek pánczélruhájuk is van s erre czéloznak az efféle jelzések, mint «pánczélos testű öt férfi» (*taχraŋ ētpe vēt χoi* Irtysch-Ostj. II : 84.) s «vastestű hét apródlegény» (*kēr alpip sāt ajäŋ χum-pi̊'* II : 131, 136.); sőt egy osztják hősének kifejezetten szól «a közönséges apródlegény viselte gyönge vasból való pikkelyes pánczélruháról» (*al olṭi̊ ajėŋ χo, kēlėŋ χo poχol taila ruś karṭi̊ sēmėŋ tēl, sēmėŋ lą̊χvr* Osztj. Népkgy. 33.).

Legalsó fokon állanak a vogul-osztják hősélet társadalmi tagoltságában a s z o l g a (ÉV. *χūś*, ÉO. *leu̯*) és s z o l g á l ó (ÉV. *ēŋkaj)*, kiknek költői jelzései: «Üstbeli munkát végző szolgáló vízbeli (vízhordó) munkát végző szolga» (*pūtiŋ vārmėľ vārnė ēŋkaj, vitiŋ vārmėľ vārnė χūś* II : 301.), «házi dolgot végző sok

szolga, sok cseléd» (*χ̜ąt-vĕr verṭi ăr leu̯, ăr ą̄rt* Osztj. Népkgy. 156.) s a hős ajkán: «Az én fabeli (favágó) munkámat végző hírhordó férfi fiam, az én vízbeli (vizhordó) munkámat végző üzenethordó férfi magzatom» (*ma taiṭi juγem-vĕr verlăjen ajeŋ χo poγem, ma taila jeŋḳem-vĕr verlăjen kėleŋ χo śaśem* u. o. 155.). Mint e jelzések mutatják, a cselédek dolga a főzés, vízhordás s egyéb házi munka. Egy osztják hősének a takarítás munkáját ekkép adja elő: «A házi dolgot végző sok szolga, sok cseléd szobapadlóbeli sok szemetemet, sok söpredékemet a lúd nagyszárnyú mijével, a récze nagyszárnyú mijével fölhalmozza, a suba nagy szép szárnyán kiemeli, a czipő nagy szép öblén kiviszi» (u. o. 156.). Ezután «a vendégemberek, jövevényemberek ülte keskeny padkára takarós, szőnyeges ülő jó fészket» maga a gazda terít (u. o.). Ha nincs különös házi dolog, a szolgák «az örökös nyilas munkának, az örökös íjjas munkának jó végét» (*χolalaŋen ńą̄len-vĕr, χolalaŋen jōχlen-vĕr jem ą̄lėŋ*) csinálják (u. o. 155.). Midőn a szolgát urának parancsszava, vagy mint az ének mondja, «erős beszédje éri» (*tārėm jāsėŋ χą̄jėm kēmna*), amaz «a deszkás szobapadló közepére puhabélű csipkerózsa-fa, puhabélű zelniczefa módjára pattanik föl» s ha házon kívüli dologra van utasítása, olyannyira siet, hogy «míg ujjas subája egyik ágát a fája vágott hosszú pitvarban ölti föl, szárnyas subája egyik szárnyát a téres város terén haladva ölti föl» (u. o. 156.).

Békés életmódjukban a vogul-osztják hősköltészet fejedelmi személyei nem térnek el a mai egyszerű emberekétől. Nekik is kedvelt foglalkozásuk a *vadászat*, mint az ének mondja: «Sokja a fejedelmeknek fogolyra, sokja réczére vadászik; a hadivész utáni, pusztulás utáni (azaz: béke idején való) íjjas lest tovább lessük, tovább üljük» (Osztj. Népkgy. 14, 108, 112, 152.). A Világügyelő ifjú, midőn «a deres fa hét közébe ellépett, hét rénből álló rénfalkát, majd hét jávorbikából álló jávorbikacsordát talált s egy kilőtt nyilán, mint őszi hal, tavaszi hal jó nyársfáján, nyársalta föl mindnyájukat» (II: 113—4.). Szintígy szeretik a *halászatot*. A bálványfoki hős még hadi útjában is «kis szemű, nagy szemű szemes keczehálót készít, vizes karójú, vizes lábú czégét készít; a táplálékos tenger végéről fölfelé haladó vizes hátszárnyú hátszárnyas hal sokját fogja, a vizes orrú orros halat kedvére fogja; az obi táplálék, tavi táplálék jó bö-

ségét fogja» (Osztj. Népkgy. 116.). A larvosi fejedelem neje «lúdláb rajzával, réczeláb rajzával ékített sok dobozát, sok kártusát» helyezi férje elé s hizelegve unszolja őt az obi útra, mondván: «Magadféle neves fejedelemnek, híres fejedelemnek, hogy obi halzsírt, tavi halzsírt bele helyezzél, oh mily szép dobozkák, óh mily szép kártusok!» (II:54.). El is ment a fejedelem az Obra s apródjai ötven vidékről «ötven teli hajóval hoznak neki halat, a keze ügyes, lába ügyes nő pedig e halakat egyre-másra földolgozza» (II:57.). A házban szokott időtöltésük, ép úgy mint az apródoknak, az *íjj- és nyílkészítés:* «Miközben — mondja az énekhős — az idős ember sok idejét üljük, a koros ember sok korát fogyasztjuk, a nőtlen ember faragta [egyhegyű] nyíl, kéthegyű nyíl nyelének forgácsos (?) helyén ülök» (Osztj. Népkgy. 108.). Egy irtisi osztják énekben is nyílfaragással foglalkozva ül a hős s már ezer nyilat faragott (Patkanov: Irtysch-Ostj. II : 2.). A Világügyelő férfi egyik regéjében a hős nyílkészítésré alkalmas fa szerzése czéljából apródlegényeit az erdőbe küldözgeti; de mivel ezek nap nap után csak alkalmatlan fát hordanak haza, ő maga veszi elő «éles vasú fejszéjét» s indul «a nyirfáját termő nyírfás hegyre, vörösfenyőjét termő vörösfenyős hegyre», hogy a nyílnak való «jó fák közül a legjobb fákat kiválassza» (II: 119—20.). Körülményesebben szól ily vállalkozásról a pelimi istennek Reguly-tól följegyzett hőséneke: «Miközben — hangzik itten — a koros ember sok korát ülöm, az idős ember sok idejét fogyasztom, íjjkészítő ügyes fejedelem viselte vörös nyírkéreggel [borított] darabos íjjat készítek bár, az egyik nap készített darabos íjjam másnapot nem ér, abbanhagyom; kezemhez mért, lábamhoz mért kipróbált íjj nem készül egy is. Ezen az észnek tetsző, szívnek tetsző aranyos szemét húnyó napon íjjcsinálásra, nyílcsinálásra alkalmas fát keresni magam megyek. Mögös városom, mögös falum möge felé lépdelek, Rénbika-lapoczka, állatlapoczka nagyságú fejszémet emelem; ha messze járok, ha közel járok, a rénbika futotta bűvös erdő hátán sokátartó hosszú tavaszi napon, őszi napon át jártam bár, íjjcsinálásra, nyílcsinálásra alkalmas fát én nem találtam» (Osztj. Népkgy. 75.). Mindkét elbeszélésben az íjj- s nyilkészítésre alkalmas fa keresése a hőst szörnyetegek lakta erdőbe vezeti s ebből veszedelmes kalandok támadnak.

De a békés foglalkozások ilyetén rajzai a vogul-osztják hősköltészetben rendesen mint bevezető, vagy szakaszválasztó episodok szerepelnek, míg a főtartalmat mindenütt a csodás harczok s emlékezetes hőslések alkotják. A következőkben ezeknek tárgyalásába bocsátkozunk s szólunk legelsőben a hős fegyvereiről, váráról s egyéb védelmi eszközeiről.

* * *

A «fegyver, hadi eszköz» s általában «ütő szerszám» rendes jelzése a vogulban: *tērėm* (PV. *tērėm*), melynek alkalmazásával az ének pl. azt mondja a vadászról, hogy *vuj älnė, sus älnė tėrmät šokʿ ōli* «medveölő, jávorölő fegyvere sok van» (III: 523.) s hogy a fejsze, melylyel a vadat leüti: *kēr ąlnė jäni' tērėm* «vasból való nagy fegyver» (III: 394.); de a bot is, melylyel féltékenységében nejét elveri: *ńąr jiw, tąsėm jiw mūriŋ tērėm* «nyers fából, száraz fából való tuskós ütőszerszám» (III: 404; *tōšėm jiw, ńoąr jiw mäirėŋ tērėm* IV: 89, 137.). E szónak a kondai vogulban «edény» (посуда) értelme is van (pl. *viť pənnė tērėm* «víztartó edény») s így valószínűleg «eszköz, szerszám» az alapértelme. Az északi vogulban helyenként, nyilván a «vész, háború» jelentésű *tērėn* szónak (l. fent 0239. l.) hatása alatt, a «hadi eszköz, fegyver» jelzésére *tērėn* változat is fejlődött*) s az énekekben is találkozunk *sa'irapiŋ tērėn* «fejszés fegyver» (III: 99, 315.), *kasäjiŋ tērėn* «késes fegyver» (III: 99.), *pisäľiŋ tērėn* «puskás fegyver» (III: 315.) és «tegez» értelemben *sāt ńālpä, χąt ńālpä tērėn* «hét nyilas, hat nyilas készség» (II: 4.) féle kifejezésekkel.

A személyes hadi fölszerelés, melylyel a vogul-osztják hős-

*) KANNISTO (FUF. VIII: 179.) kétségbe vonja, hogy a közönséges *tērėm* alak mellett *tērėn* is használatos volna «fegyver» értelemben; azonban felsőlozvai nyelvmesterem éppen avval magyarázta a *tērniŋ ēri'*, *tērėnlaχti* kifejezéseket, hogy *tērėn* «puskát, kardot s egyéb emberölő szerszámot» (ружье, сабля и т. д. чѣмъ человѣка убьютъ) jelent s több ízben hallottam ugyanez alakot szigvavidéki énekközlőktől is, így a fent (0239. l.) idézett *ti sirej ruś vārėm tērėn* «ez a kard orosz ember készítette fegyver». A «hadi vész» és «hadi eszköz», tehát fogalmilag kapcsolatos jelentésű *tērėm* és *tērėn* szók alaki egybekeveredése egész természetesen érthető nyelvi jelenség.

énekek alakjai küzdenek: a *kard, íjj, nyíl, tegez, fejsze, bárd, kés, pánczélruha* és *hótalp*. Nagyobb védelmi alkotmányok a *vár* és a *hadihajó*. Lássuk e harczi eszközöket közelebbről.

A kard vogul nevezete: ÉV. *sirej*, KLV. *širei*, ALV. *sïri*, KV. *sèri* (személyragokkal: *sèrγèm, sèrγät*, plur. *sèrγèt*), PV. *šïri* (személyragokkal: *šïreim, šïrät* stb.) s az északi vogul énekekben még az osztjákból átkerült *nāri* jövevényszó (ÉO. *nāri* PÁPAY J., KO. *nāra, nāri* PATK.). Az osztjákban ismertebb szó a «kard»-ra: ÉO. *kēši, kēži* (a magy. *kés* mása; ÉO. *aʌta-keši*, IO. *atta-kēʒe* «kard», tkp. «hordó kés»), melynek változatait KARJALAINEN (Ostj. Lautgesch. I : 162.) a következő alakokban jegyzi: DN. *kĕ̀ₗᴅẓ̌ᵊ*, Trj. *k'ö̀ṭṣ̌əχ*, V. Vj. *k'ö̀ₗṭšəχ*, O. *kèzì*, Kaz. *kèẓ̌ì*. A kardnak északi vogul nevezetei szerint van *ēlmitä* «éle», *taľχä* «hegye», *pα̨χä* «oldala, lapja», *sisä* «háta, foka», *aulä* «markolata», *lūsä* «bojtja», *sipéľä* (ÉO. *sα̨tėp*, IO. *sōdėp*) «hüvelye». Ékesítő jelzői az énekekben külömböző alkotása szerint: «Hegyes kard, híres szablya» (*taľχiŋ sirej sijiŋ nāri* II : 14.), «kicsiny hegyű aczélkard» (*taľėχ-sup pulät-sirej* I: 119, IV: 258, 261.), «hegyes kard, éles kard» (*taľχiŋ sirej, ēlmiŋ sirej* II: 266—7.), «keskeny kard, keskeny szablya» (*vaś nāri, vaś kēži* Osztj. Népkgy. 33.), «pōlszèng markolatú híres kard, sopėr (ezüst) markolatú híres szablya» (*pōlsėŋ α̨lŋʋp sijėŋ nāri, śopėr α̨lŋʋp sijėŋ kēži* u. o. 35, *śopėr α̨lŋʋp sijėŋ nārišik* u. o. 158; l. fent 0177—8. l.) s «ezüst bojtú bojtos kard» (*α̨ln lūspä lūsiŋ sirej* I: 98, II: 22, 23, 113.). Különös fajtája a kardnak a *sirej-sūw*, vagy *nāri-sūw* (II : 33.) «kard-pálcza», mi alatt bizonyára a hosszú egyenes kardot értik, szemben a hegye felé görbülő közönséges karddal. Ilyen «vasmarkolatú szent kardpálczika» (*kēriŋ aulėp jelpiŋ sirej-sūw* II : 141.) a jugrai isten fegyvere s egy másik bálványhősről is említi az ének, hogy ellenét «kardpálczikával» (*sirej-sukwėl* II : 44.) vagdalja. Szintígy olvasható a múnkeszi hősről szóló északi osztják énekben, hogy az ifjú «keskeny kardját rudas fából való jeles bot gyanánt fogja» (*vᵘeleχ-juχ jem sū katllem* Osztj. Népkgy. 33.).

Mint maga a hős «neves úr, híres úr» (*namiŋ α̨tėr, sijiŋ α̨tėr* l. fent 0507. l.), úgy kardja is, melynek leginkább köszönheti dicsőségét, «neves kard, híres kard» (*namiŋ sirej, siriŋ sirej* II : 173, 175, 177.), sőt vannak kardok, melyek a velük végbe-

vitt emlékezetes tettek következtében bálványi tiszteletben részesülnek, mint a jugrai istennek fentemlített «Numi-Tárém atyjától alábocsátott vasmarkolatú, vasélű szent kardja» (*Numi-Tąrėm jäγėmnė tārätālėm kēriŋ aulėp jelpiŋ sirej* II : 138; *kēr ēlmip jelpiŋ sirej* II : 152.), a Lēplä-torkolati bálvány «vas markolatú szent kardocskája» (*kēriŋ aulėp jelpiŋ sirejriś* II : 139; l. I : 0233. l.) s a kisobi istennek ajándékkardja, mely e bálványhős igézete következtében «véráldozatot fogadó véráldozatos istenkévé, ételáldozatot fogadó ételáldozatos istenkévé ülepedett» avval a rendeltetéssel, hogy «ha afféle inséges, afféle nyomorúságos világ áll be, hogy valamely vidék felől had érkezik: kézsegítséget, lábsegítséget hadd nyújtson!» (l. fent 032—3. l.). Különösen emeli a kard becsét, ha az már az ősöknek is harczi fegyvere volt, ezért emlegeti a vitézi ének, hogy hősének «kicsiny hegyű aczélkardjával» már «férfi atyja gyakorolta férfiügyességét» (*jäγėm χum χumlaχ tątėm taľėχ-sup pulät sirej* IV : 145, 157.) s láttuk a múnkeszi Hadisten-hősnél is, hogy atyja halálát boszuló nagy hadi vállalkozására elődeinek harczi készségével indul (u. i. II : 0144. l.).

Magasztalják az énekek a kard csodálatos fényét is, mely a Szoszvaközépi öregnél «mintha csak tűz gyúladt volna ki», úgy ragyog (*jārtäkēt nāj ti pēlamlės, ta χurip sirej ta ąlilālėm* II : 164, 177.) s midőn az ifjúvá serdült múnkeszi Hadisten csapdos vele, mintha «égi bálvány szentséges tüzét, levegői bálvány bűvösséges tüzét gyújtotta volna meg, úgy villog» (*tōrėm loŋγi jēmėŋ tut viśitlem, jēlem loŋγi pąsėŋ tut viśitlem* Osztj. Népkgy. 25.). REGULY szótári jegyzetei közt található e jelző: *χątėl uľä jelpiŋ nāri* «nap tüze (ragyogású) szentséges kard». Figyelmetkeltő a jófajta kard pengése is: Egy északi osztják hős «śopėr ezüst markolatú híres szablyája» az ének szerint (Osztj. Népkgy. 158.) «ha valamelyik oldalt fűszár hegyébe ütközik, śopėr ezüst hangú zengése egy napon át hallható; ha valamelyik oldalt vessző hegyébe ütközik, kēmi-ezüst hangú zengése egy napon át hallható».

A kardot rendesen hüvelyben hordják, mely a derékon a csipő táján oldalt lóg (*pēś-pąχt ľūľėm sirejim* II : 169.), innen e költői jelzése: «Férfi derékbeli nehéz szablya, ember derékbeli nehéz kard» (*χo-pąrėχ lāort nāri, jąχ-pąrėχ lāort kēži* Osztj.

Népkgy. 157.). Midőn a hüvelyből kihúzzák, ennek kifejezése: *lēwätitä, leȋmatitä* (II : 169, 175.), midőn oda visszadugják: *sipėl'än māγitä* (II : 139; *sirejim pēś-pąχėmnė tū ma'ȋmtäslėm* II : 172.). Talán csak a harcz hevében történik, hogy a kardot az övbe akasztják (*sirejim ēntapėmnė taȋmatäslėm* II : 166.). Midőn a hős az ellenfél megérkeztének hallatára lakából kivont karddal kirohan, erről az ének azt mondja, hogy «kardhátas jeles kézzel ím kikél» (*sirej-sisiŋ jąmės kātėl kwon ti kwālsėm* II : 11.); midőn egy másik házba menve vele az ajtót betolja, ennek költői jelzése: «A vörösfenyőből készített ajtót a kard nagy hegyével, a szablya nagy hegyével megtaszítja» (*nāri ōn tajetna, kēži ōn tajetna pōγolmala* Osztj. Népkgy. 158.). Szokás a kardot a ház padlójának közepére is állítani (II : 164.) s egy énekben a bálványhős menyasszonya házába lépve, ott szolgájával együtt «kardpálczás jó kezecskével» (*nāri-sū jąmės kātkwėl* II : 33.), vagyis a kardot pálcza módjára tartva, esetleg — úgy mint egy medveünnepi színjáték hőse (IV : 261.) — reá támaszkodva áll (*taľėχ-sup pulät-sirejil taw tątsantaχti* u. o.). Midőn a hős harczai után megpihen, vagy nyugovóra tér, kardját mint legféltettebb kincsét «*párnás ágyabeli párnája alá* helyezi» (*ąsmäŋ pāl ąsmamnä jolä pinilėm* II : 175.) s midőn ismét szüksége van rá, vagy alvása után felöltözik, onnan kutatja elő: «Most neves fejedelem, híres fejedelem ím fölülök, felöltözöm, párnás ágyambeli párnámat ím felturkálom, felkutatom, öt ujjú ujjas kézzel neves kardomat, híres kardomat ím megfogtam», hangzik egy hősénekben (II : 164, 177.). Még színesebben adja elő e műveletet egy osztják ének, melyben a hős ifjú nevelő atyja «a párnás ágy párnájában turkál, vas élű éles ásóval turkál, fanyelű nyeles ásóval turkál, vassal ízelt ízelt íjat húz elő, pōlsėŋ markolatú, śopėr-ezüst markolatú híres kardot húz elő» (Osztj. Népkgy. 35.). Ugyanez énekben (24, 33. l.) egy közönséges fajta kardot a hős ifjú az *üsttartó alkotmány (pūt-nōr)* mellől ránt elő.

A kard kezelésében való ügyesség költői említése: *sirej-āpėr, nāri-āpėr* (II : 60.), a különös fogásoké: *ośmar, ąśmar*; az utóbbinak igei képzése *ośmarli* «fogásokkal ügyeskedik» (I : 7, II : 60.). A hős az ellenfél «nyakas hadát, fejes hadát a vaskard hét legyintésével *(kēr-sirej sāt ūsėl)* a hét kérges szent föld hét közébe verdesi le» (*jol-rātiliänä* II : 146.), vagy más

kifejezéssel: «felforgatja» (t. i. lábukról, *nąŋχä ti jąŋχtilėm* II : 153.). A kardvágás külömböző nemei szerint a hős vagy egy ütéssel csapja le az ellenfél egyik tagját (pl. kezét) «megfagyott kemény fájú ág», illetve «tűlevele növesztett tűleveles fa, lombága növesztett lombágas fa gyanánt» (*pōľėm vort-tąu pattijï' kātėm nālkäsawės* IV : 259, *tālä sastėm tāliŋ jiw jortä, tąwä sastėm tąwiŋ jiw jortä am kātėm nālėpawės* IV : 261.), vagy «feje tetején kezdve s csipői közt végezve» hasítja kettė (II : 237.), úgy hogy, mint az irtisi osztják ének mondja, «gőzölgő nyílású két csésze módjára válik kétfelé» (*mālėmėŋ oŋėp kāt āna kātna karŋōt* PATK. Irtysch-Ostj. II : 28.), vagy sűrű csapásokkal «mint fövényszem, mint homokszem, oly apróra vagdalja» (*χïs-nāmpėr, sei-nāmpėr varikänėm* II : 26, *sei-nāmpėr jänitakwäï' ti saïrïlikänėm, χïs-nampėr jänitakwäï' ti vārïlikänėm* II : 42.), illetve az északi osztják ének szavai szerint «fövényszem nagyságú, homokszem nagyságú kard aprózta, szablya aprózta jó fajta darabokra szabdalja, csinálja» (*seil-sēm lovata nāri taprėŋ jem χar sewirṭem, χisl-sēm lovata kēži taprėŋ jem χar sewirṭem* Osztj. Népkgy. 40, *k. t. j. χ. vᵘertem* u. o. 87.). Néha dühében oly erős vágásokat mér ellenfelére, hogy ezzel saját kardját is apróra tördeli (*ti sirejim ti Tēk-ąjkä tarmėl puľi ti sa'ïrilėm* II : 12.). Ha nagyszámú ellenféllel kell egyszerre megküzdenie, «kardját erre viszi, arra viszi: mint hegyi fű, mint erdei fű hull a nép» (*sirẹjim tïľė totïpilėm, tūľė totïpilėm: urpum, vōr-pum χąjilt mir raupi* II : 12.). Egy irtisi osztják hősenekben a mint a selyemkendővel bekötött szemű hősök (l. PATK. Типъ Остяцк. Богат. 25.) kardjukkal hadakozva erre-arra legyintenek, «száz tavaszi, száz őszi szénarakás módjára hull» az ellen (*ātte-kēǯe tïγ-pa panāi, toχ-pa panāi: tāu pūm sōt mantàl, sus-pūm sōt mantàl voit* PATK. Irtysch-Ostj. II : 76, 123.). Egy vogul ének hőse kard helyett a keze ügyébe eső evezővel végez olyan hadakozást, hogy a mint «erre csap, arra csap: a fű a mint hull, úgy hull a nép» (*tïľė jūnïti, tūľė jūniti: pum χumľė raupi, toχ mām raupi* II : 217.). Midőn kardjával az ellenfél erődjének faoszlopokból alkotott sánczait vagdalja, «falu nagyságú, város nagyságú forgácsokat hasít ki belölük» (*pūγot-tvatta, voš-tvatta ēne tapa χoboďet* PATK. Irtysch-Ostj. II : 68.) s «a mesterember készitette czédrusfenyőből való keresztpántos

[vár]kapunak mindenfelé szétmenő darabja szárnyas állat, lábas állat hangjával énekel» (*χotäľ minėm ląmtä tąuliŋ uj, la'iliŋ uj turėl ta lujχi* II : 63.), vagyis az erős ütéstől kipattanva éles süvöltéssel repül tova. Az ellenfél tutaját «tüzifa hasábjának apró szilánkjai módjára vagdalja szét» (*nāj-jiw ōräs māń sālmi' poľi' sairimė* II : 143.). De még akkor is, ha önkénytelenül s minden indulat nélkül szegzi «híres szablyáját a deszkás padló közepébe, kanálkészítésre, tálkészítésre alkalmas [nagyságú] forgácsot fordít ki abból» (*lij verți, ān verți vērėŋ ūntl χąpėțtal* Osztj. Népkgy. 159.). Van az énekekben olyan kard is, melyet vérontás nélkül nem is lehet kivonni: «Hogyha én a kardomat kivonom — mondja a hős egy Jevra-vidéki énekben — emberfő kedviért vonom ki» s a mint egy férfi kiváncsiságból kezével e kardhoz kapott, a kard ujjait azonnal ketté vágta; midőn ugyane férfi másodszor is látni kívánta e veszedelmes fegyvert, a hős kivonta s akaratlanul is ketté hasította a kard bűvös erejében kételkedő emberét (II : 237—8.). Egy irtisi-osztják hősénekben a «'Tāpar-ízületű kard» (*'Tāpar-jittaŋ nāra*) arról nevezetes, hogy midőn viselője kihúzta, az egészen magától, ura szándéka ellenére, elkezdett jobbra-balra vagdalkozni s megölt mindenkit, ki közelében tartózkodott, barátot és ellent, férfit és nőt egyaránt. Erről a kardról mondották, hogy «nő vérével, férfi vérével folyik» (*nēŋ vėrat, χui vėrat ouvōt* Патк. Типъ Остяцк. Богат. 28, Irtisi-osztj. szój. 179.).

Küzdelmes harcz után az apródlegények meg szokták mosni a hős kardját a folyó, vagy tó vizében s csak miután így a reá tapadt vértől megtisztult, helyezi el ura őrizetének rendes helyére — mint fentebb (0539. l.) láttuk — leginkább fekvő párnája alá.

Lövő fegyver gyanánt a vogul-osztják hősénekek bajvívóinak az í j j szolgál. Sehol a puskával vagy ágyúval nem találkozunk, noha ismerik e fegyvereket az obi népek az oroszok révén több mint négy százada, mi jellemző bizonyítéka ez énekek régiségének. Az «íjj» szava a vogul nyelvjárásokban: ÉV. *jąut*, LV., PV. *jäit* (LV. *jąit* Reg.), KV. *jəut*, TV. *jąət*, az osztjákban: ÉO. *jōγol, jōγoʌ*, IO. *jōγot* (Patk.), Karjalainen följegyzése szerint (Ostj. Lautgesch. 104.): DN. *i̯ŏγə̑t*, Trj. *i̯ăuγəʌ*, V., Vj. *i̯ŏγəľ*, Ni. *i̯ūγət́*, Kaz. *i̯ŏχəʌ*, O. *i̯ŏγəl*. Az íjjnak részei: *jąut-ąuli'*

a két «íjjvég», *jąut sānsä* az íjj «térde», vagy *χūtmilä* középső «hajlata» és az «ideg»: ÉV. *jānteu*, *jānteu*, LV., PV. *jantu*, KV. *joäntėŋ*, TV. *jąot-tän*. Az íjj készítésének ősi módját részletesen írja le a REGULYtól följegyzett szigvai teremtési rege (I : 151.) s az e helyhez fűződő jegyzetek (I : 279—80.) ismertetik a *jąut-χąsnä* és *jąut-vort* műkifejezéseket is, melyekkel az íjjhoz szükséges külömböző minőségű fa-alkatrészeket nevezik.*) Az ily

*) Kiegészítjük e helyt az e tárgyra vonatkozó jegyzeteket PATKANOVnak következő tanulságos közléseivel (Irtysch-Ostj. I: 29, II: 233, Типъ Остяцк. Богатыря, 29.): «Mivel északon nincs fa, mely keménysége mellett rugékony s a törésnek ellentálló volna, Szibéria északnyugati részének őslakói íjjuk készítéséhez *kétféle* fát alkalmaznak, melyeket hosszában *halenyvvel* ragasztąnak össze. Az íjj alsó, vagy belső részét fövényes helyen nőtt *fenyő*nek (IO. *jaγam-unǯa*) déli, tehát nap felé fordult részéből hasítják, mely a fa többi oldalánál keményebb és kevésbé törékeny. Az ily fát az irtisi osztjákok *tēt*, *tēt-juχ*, az oroszok кремь (кремлевый) néven nevezik s keménysége olyan, mint a tölgyfáé. Az íjj felső, vagy külső részét *nyírfából* (IO. *χunt́*) készítik, mely bár elég hajlékony és rugékony, az alsó keményebb fából való rész nélkül hamar megmerevednék és meggörbülne. Összeenyvezés után a két íjjrészt vékony madzaggal átkötözik s nyírhéjba (IO. *tābet*, *tāpet*) burkolják, melyet szintén halenyvvel erősítenek az íjj fájához. Az íjj idege rendesen két összesodrott kenderzsinegből áll.» Az íjj készítésének a világteremtés vogul regéjében foglalt leírásán kívül fenmaradt egy másik költői előadása is a világügyelő *Pairāχťā* istenség irtisi-osztják hymnusának bevezetésében, mely e bálványhős óriás méretű és kiváló minőségű íjjáról ekkép szól: «Keményfájú íjjam keményfája készíttetett: egészében egy fövényi fenyő egyik feléből készíttetett *(tētaŋ jōγot tētem vērai: jāγam-unǯa ei pēlka tatmet vērai)*, ostoba népbeli lúdjaimtól kicsinynek készíttetett; lágyfájú íjjam lágyfája készíttetett: egészében egy réti nyírfa egyik feléből készíttetett *(χunťiŋ jōγot χunťem vērai: ńūrum-śumet ei pēlka tatmet vērai)*; nyírhéjjas íjjam nyírhéjának készíttetett: réti nyírfa öt nyírfa teljes egészében készíttetett; enyves íjjam enyvének készíttetett: öt tokhal enyvül főzetett, öt egész üst enyv készíttetett; ideges íjjam idege készíttetett: 'Tāpar-ház helyéről szedett 'Tāparbeli csalán öt egész csomójából készíttetett *('Tāpar-χōt vatīva soχtīdem 'Tāpar-pūdėn vet sɔŋ patla vērai)*, másik fonalául aranyos selyem *(sorńi-jermàk)* öt egész kötés készíttetett, ostoba népbeli lúdjaimtól kicsinynek készíttetett» (PATK. Irtysch-Ostj. II : 182.).

íjjat a minden részén reá göngyölt s halhólyagból meg halpikkelyekből főzött enyvvel (ÉV. *ēľėm*, PV. *īľėm*, LV. *jilėm*) erősen odaragasztótt nyírhéj (ÉV. *sūs*, PV. *šąš*, LV. *šoąš* v. *šoš-pąr*) miatt az énekek «v ö r ö s n y í r h é j ú n y í r h é j a s í j j n a k» (*kēlp sāspä sāsiŋ jąut* III: 512.), «vörös nyírhéjú hajlatos íjjnak» (*kēlpän sāspä sānsiŋ jąut* III: 373.) s «íjjkészítő ügyes fejedelem hordta vörös nyírhéjas darabos íjjnak» (*jōγol vᵘerṭi tōs ort alṭi urt' lōptvŋ šopėŋ jōγol* Osztj. Népkgy. 33, 75, 81.) nevezik. A hősnek efajta «kezéhez mért, lábához mért kipróbált íjja» (*jąšem-mort, kurem-mort untltėm jōγol* u. o. 75.) néha oly nagy, hogy a mint vele az erdőben jár, «kemény fából való íjjának visszanyúló (hátramaradt) vége a lombágas fa lombágába ütközik, ideges íjjának visszanyúló vége a tűlevél-ágas fa tűlevélágában akad meg» (u. o. 33.). De a hadviselésben ennél is alkalmasabban használható s többre becsült lövő szerszám a «vasrugójú rugós íjj» (*kēr χąsnäp χąsnäŋ jąut* II : 113, IV : 258.), illetve «v a s r u g ó j ú r u g ó s v á l l í j j» (*kēr χąsnäp χąsnäŋ vāγėn-jąut* II: 22, 23.), melytől — ha ugyan nem azonos vele — nem külömbözhetik lényegesen a «vasízületű ízületes íjj, vastagozatú tagozatos íjj» (*kēr jätpä jätiŋ jąut* II : 42, *kart' maspi masėŋ jōγol, kart' jitpi jitėŋ jōγol* Osztj. Népkgy. 35.). Igen erős íjjfajta s mint ősszerszám is figyelemreméltó a s z a r u-í j j (*āńt-jąut* II : 167, osztj. *ąŋėt-jōγol*) s bizonyára nem pusztán a képzeletben élt a «vasrugójú, mamutcsont-hajlatú íjj» (*kēr χąsnäp mā-χar-āńt jąut*) sem, melyet egy vitézi ének (IV: 171.) emleget. PATKANOV (Типъ Остяцк. Богат. 30.) e tárgyról a következőket írja: «A közönséges íjjakon kívül némely hősnek mesteribb kidolgozású íjja is volt, mely *jávorszarvból* készült, úgy hogy egyes részei csavarokkal voltak egymáshoz erősítve. Az ilyfajta íjjak igen nagy méretűek s szükség esetén összerakhatók voltak. Ilyen volt pl. *Kit-vor ōtėr* Szatigi-beli vogul fejedelemnek íjja, mely a Landinszk-beli (kondai) vogulok hagyománya szerint 12 pudot nyomott s oly feszes volt, hogy hét közönséges ember fölajzani nem bírta». Mivel az úri ember rendesen íjjal jár, az irtisi osztják hősének az úri ifjút «íjját fogó, íjjas kezű férfiú-fejedelemnek» (*jōχtet kattem jōχtėŋ kētpe χojet urt* PATK. Irtysch-Ostj. 82.) nevezi. Hasonló költői szólás a vogulban: «Íjját fogó három férfi» (*jąutä pūγėm χūrėm χum*) s az idéző igékben: «Nyíl erős-

ségű (fegyverű) három kedveskéd, íjj erősségű három magzatod» (*ńāl-joräŋ χūrėm kojkėn, jąut-joräŋ χūrėm śiśėn* II : 419; *ńāl-jūräŋ, jąut-jūräŋ saw kojin* II : 354.).

Az íjjal lövő a nyilat az íjj hajlatába helyezi (*jąut-sānsnė pinitä* v. *pinėltitä* II: 192, IV: 305.), vagy költői nyelven kifejezve «a hajlatos íjj hajlatára teszi» (*āńt-ńālėm sānsiŋ jąut sānsėmnė ti pinmėm* II : 178, III : 452, *šanžėŋ jōγol šanžema ńąl ponlem* Osztj. Népkgy. 40.), a kívánt irányba igazítja *(ūnlėptitä)*, az idegzsinórt meghúzza *(χartitä, χassėmtitä)*, aztán «elereszti» (*tārmätitä* v. *tārätitä* II: 178, 192.) s elpattantja *(pattitä, patėmtitä)*, azaz «lő» *(ľīγ)*. Az ideg készülhet háncskötélből *(sāľt-jānteuw)*, illetve nyírhéjjal körülcsavart kenderzsinegből (PATK. Типъ Остяцк. Богат. 29.), rénszarvas-ínból *(tān-j.)* és selyemből *(japėk-j.)*. Az énekek többször kiemelik a hős íjja ropogását s idegének hatalmas zengését az íjj felajzása s megeresztése alkalmával. «Selyemidegnek rezgő hangja támadt» *(japėk-jānteuw rąmėŋ suj tēls)* egy énekben (I : 109.) az íjjlövés kifejezése. Festői leírásai e zengésnek a következők: «Az íjjideg visszapattanásának zaja Felső-Ég atyjukhoz (az égbe) nyúlik föl» (*jāntew patnė suj Numi-Tąrėm jäγännė nąŋχ-χasili* II : 205.); «mint midőn madárjáró délvidékről jött sok néma hattyú sokaságban rikoltoz, olykép rántotta meg íjját» *(mortım sāmnėl jim sūp-ńelmtal saw χątäŋ sawėl rąŋγi, ta-kēm jąutä χartėstä)*, mely utóbbi helyt egyszerű szóval is jelezve van, hogy «az íjj két vége ropogni *(sirėχtaŋkwė)* kezdett» (II : 70.). «Vasízületű ízületes íjjacskámnak — mondja a hős egy másik énekben — ideges íjj idegecskéjét a mint megrántom: mint fias ölyv [vijjog], oly zajjal zeng bele a nap (a táj ék); ideges íjjam idegecskéje a hogy visszapattan: hatalmas mennydörgés csattogó hangjával pattan az vissza» (*kēr jätpä jätiŋ jąutikėm jāntewiŋ jąut jāntewakätä χartilakēmt: pīγiŋ χąrtχąn-śīχriŋ suj χątėl śummėlāli; jāntewiŋ jąut jāntėwakėm patkät-ērt: ńaŋrä śaχl kumriŋ sujil taw patilāli* II : 42—43.). Egy medveénekben találjuk a következő leírást: «Most hajlatos íjjuk hajlatára *(sānsiŋ jąut sānsēnnė)* turuj-sas szárnyú szárnyas nyilat raknak föl *(pintlitālitēn)* azonnal: a véges íjjnak vége fias ölyv vijjogó hangjával zengedezik, az ideges íjjnak idege tavaszi jég aláhullásának zajával csappan le» (*ąuliŋ jąut ąulä pīγiŋ χąrtχėn śärkėŋ sujil sujtilāli, jāntewiŋ jąut*

jānteẁä tūjä-jāŋk śą̄ŋχält turėl raupilāli III : 452.). Egy északi osztják hősénekben a bajvívó «pánczélszemen átható nyilát hajlatos íjja hajlatára, ideges íjja idegére teszi, a mint egyik válla végződik, azon még túl feszíti s [az ideget] egy éjjel fagyott jég módjára elcsattantja» (*ī āt pą̄ṭėm soŋγʋl ur, jeŋkʋl ur* [?] *raγoptalem* Osztj. Népkgy. 40.). Egy irtisi osztják hősénekben az íjj idegének rezgésétől akkora szél támadt, hogy «az egész falu, az egész város sok sok szemetét egybehordta» (*jōγot jindena pūγot ār ār tapėr, voč ār ār tapėr ńuda širtāi* PATK. Irtysch-Ostj. II : 70.).

Míg a kard a vogul-osztják énekekben csak az előkelőknek hadi készsége, íjja minden közlegénynek van s ezt rendesen, ép úgy mint a nyilakat, kiki maga készíti. Hogy az «íjjkészítésre, nyílkészítésre alkalmas fa» (*jōγol vᵘerṭi, ńą̄l vᵘerṭi jem juχ* Osztj. Népkgy. 75, 76.) előszerzése s maga az íjj- és nyílkészítés menynyire foglalkoztatja a hőst, s hogy különösen az előbbi feladat gondja néha mily veszedelmekbe sodorja, fentebb (0535. l.) volt már alkalmunk ismertetni. Megemlítjük itt még e tárgykörből, hogy az íjjat közönségesen a «mögös ház mögében» tartják (II : 167, 178.), vagy «az ajtónyílásnál, a tüzifa vágó helyén» (IV : 171.); ha pedig vész fenyeget, vagy a hős nagyon félti becses íjja birtokát, azt — ép úgy mint hasonló esetben a kardot (l. fent 0539. l.) — a vánkos alá helyezi (IV: 171; Osztj. Népkgy. 35.).

A n y í l neve a vogulban: ÉV. *ńāl*, KLV. *ńǟl*, ALV., PV. *ńäl*, KV. *ńōl*, TV. *ńēl*, az osztjákban: ÉO. *ńą̄l*, *ńą̄ʌ* (PÁPAY J.), IO. *ńot* (PATK.), KARJALAINEN följegyzése szerint (Ostj. Lautgesch. 88.): DN. *ńo̗ṯ*, Trj. *ńå̀ʌ*, V., Vj. *ńa̗l̠ʿ*, Ni. *ńoṯʿ*, Kaz. *ńo̗ʌ*, O *ńa̗l̠*. A nyíl részei: a «nyele»: *ńāl-nal*, LV., PV., KV. *näl*, TV. *nẹl* s «vasa»: *ńāl-kēr*, vagy «hegye»: *ńāl·tal'ėχ*, melyet a nyíl végébe bemetszés útján illesztenek s vékony fonállal szorosan odaerősítenek. A nyíl nyelének alsó részén három irányban sas-, vagy bagolytollrészek vannak beenyvezve, ez a nyíl «szárnya»: *ńāl tąulä*. A nyél legvégén van a nyíl «foka»: egy kicsinyke villaalakú bevágás, melylyel a nyilat az idegre illesztik, ez a *ńālpup*, KLV. *ńäl-pop*, PV. *ńäl-puptėl*, KV. *ńōl-ōs* (ушки стрѣлы; v. ö. *jūntėp-pup* «tűfok»). Midőn a lövő a nyilat így az idegre feszíti: *ńālä puptitä*. A nyíl költői jelzései: «Szárnyas nyíl» (*tąwliŋ ńāl* II : 303.), «turujsas-szárnyú szárnyas nyíl» (*turuj*

tqulėp tquliŋ ńāl III : 451.), «fehér (fényes) vasú sok nyíl» (*voikėn kērpä saw ńāl* II : 513.). A harczban leginkább a három lapú (*χūrėm urėp*) hosszan hegyezett szarúnyilakat alkalmazzák, melynek neve: *āńt-ńāl* (ÉO. *qŋėt-ńąl*). Ennek jobb fajtái a «három hegyű (fejű) szarunyíl» (*χūrėm puŋkpä āńt-ńāl* II : 43.) s a «három horgas (karmos) szarunyíl» (*χūrėm kwonsėp āńt-ńāl* II : 167, *χūrėm kwosspä āńt-ńāl* II : 178, *χōʌom kunǯėp qŋŋėt-ńąʌ* Osztj. Népkgy. 252.), mely utóbbinak alján horgok vannak. Efféle lehet az irtisi osztják énekek hadakozó hőseinek «keresztorrú (holló) orrához [hasonlatos] lapja szögletes nyila» is (*χāχrai-ńot pete urėŋ ńot* Патк. Типъ Остяцк. Богат. 29.). Ugyancsak hadi nyíl a *sąχari* nevű «három hegyű szarubunkós nyíl» (*χūrėm puŋkpä āńt-sąχari* II : 192.), melynek alkatáról a szigvavidéki közlő azt mondja, hogy «szaruból készült kerek, gömbölyded nyíl, mely a hova ér, (a húst) darabosan szakítja le» (*āńtnėl vārėm marawi potaliŋ ńāl: χotäľ χąji; lqmtėl manitawė*). A Felső-Lozva mellékén a *jūχėr* nevű «három hegyű szarubunkós nyilat» (*χūrėm puŋkpä āńt-juχėr* IV : 174.) emlegetik.*) Ezeken kívül kiváló fajta harczi nyíl a pánczélszem-nyíl (*jūntėp-sām ńāl* I : 6.), vagy teljesebb jelzéssel: «a pánczélszemen átható, pánczélszembe akadó nyíl» (*ląγvr-sēm ētpi ńąl, ląγvr-sēm toχėŋ ńąl* Osztj. Népkgy. 40.).

A nyilazásban való ügyességet s a benne kifejtett rendkívüli erőt is szertelen nagyításokkal festi az ének. Egy bálványhős a mint nyilát «hajlatos íjja hajlatára helyezi, megrántja, ereszti», ellenfele óriási testének minden része másmás irányban «emelődik el» (*ālmuwės* II : 179.) s «csontja hova esett, húsa hova esett, oda esett» (*χotäľ rä'ĭm luwä tū rāγės, χotäľ rä'ĭm ńquľä tū räγės* II : 178.). A múnkeszi Hadisten szarunyilát ellenére bocsátva «lúdjáró, réczejáró [erdő] köz a mily széles, oly szélesre horzsolja le, nyúzza le» testét (*lunt minnė*

---

*) Lehetséges, hogy e nyílfaj nevezetében a *jugor* népnévnek maradt fenn emléke. «Figyelemre méltó t. i. e szempontból, hogy a keleti törökben egy bizonyos nyílfajt *tatarča* ,tatárféle' néven ismernek (,ein Tatarenpfeil, der eine eigentümliche Spitze hat' Radloff: Türk. Wb. III : 904.); így lehet a semmi más módon nem értelmezhető *juχėr* nyilnév is: ,jugor (nyíl)'» (l. Ethn. 20 : 190.).

χara χal χaraĭ' χurtėlawė, vās minnė χara χal χaraĭ' nujilawė II : 192, 194.), egy másik «fejedelmecskéjét» pedig a következő lövéssel «kilőtt nyíl távolságára emeli el» (*lajim ńāl palitnė ti ālmėlālimė* u. o.). A kondai hős jegyese rablóját kilőtt nyilával «három kiáltásnyi (verszt) távolságra emelte tova», sőt e helyt emez «egy rőfnyi mélységbe hatolt be a földbe», egy utóbbi lövéssel pedig a hős ellenét «a táboron kívüli térre fújta el», majd «szél széli ocsu gyanánt végképen elfújta» (II: 228.). Egy másik hős nyila nem képes ugyan átfúrni ellenfele kitünő pánczélruháját, de olyat üt rajta, hogy emezt «elevenen a vár mögé hordja el» (*liliŋ-ta'ïl ūs-sis nupėl totwės* II: 70.). Egy irtisi osztják hősénekben a hős nyila az ellent saját házának falához szegzi, a mely kellemetlen helyzetéből emezt bajtársai segítik ki (PATK. Irtysch-Ostj. II : 70—72.). Gyakori az a kép, hogy a hős egy kilőtt nyilával nyárs módjára döfi át egyszerre több ellenfelét. A nyíl érte két fejedelem «mint őszi halnak, tavaszi halnak jó nyársfáján áll egy nyílon» (*takwsi-χul, tūjä-χul jąmės nur-jiw akw' ńālt ľūľeĭ'*), hangzik a vogul hősénekben (II : 168.). Ugyanitt három s négy embert is ér egyszerre az átható nyíl, sőt mintha tréfa volna a dolog, megszólal az első fölnyársalt következő társának: «Héka, te engemet miért rántottál vissza?!» (II : 171, 173.). Más helyt a boszuló nyíl hét fejedelmet fűz föl magára: «négyet a nyíl nyele roncsol össze, hármat pedig csecses mellén át jár a nyíl» (II: 23.). Egy északi osztják hősénekben a «pánczélszemen átható» nyílra «egy irányban futó két fejedelem nyársalt csuka módjára egyszerre nyársalódik, egyszerre döfődik» (*nor-sąrti volvl pā ī-unt nōrṭtan, pā ī-unt mētśatan*), majd «kétfelé erőlködve esik el» (Osztj. Népkgy. 43.). Érdekes nyilazó művelet az is, melyben a hős olykép teszi csúffá ellenfelét, hogy reá a nyilat visszájáról, azaz hegyével az ideg felé irányozva pattantja el, minek következtében a nyíl hegye ép az ellenbajnok előtt a földbe fúródik s az e pillanatban erősen csapkodó nyílnyél mindkét szemét kiüti (II : 71.). A védelem nyilas ügyessége, hogy a hős a feléje lőtt nyilakat mielőtt benne kárt tehetnének, egyszerűen elkapdossa (u. o.), illetve ujjai között ragadja meg (II : 93.).

A fent (0537. l.) tárgyalt *sirej-sūw* kifejezéshez hasonló a *ńāl-sūw* «nyílbot». Egy vogul énekben találkozunk e szóval, hol

a vendégségbe érkező hőst a vendéglátó gazda apródlegényei «nyílbotos jeles kézzel *(ńāl-suwiŋ jąmės kātėl)* jődögélve» fogadják s a közlő megjegyzi e helyhez, hogy az itt említett fegyver «nyele hosszú, vastag, a végén nyíl van» s hogy «hadakozó időben használják» *(ńāl-sūw nalä χąsï, osiŋ, taľχät ńāl ąli, χąntlėnė porät ąńśawė)*. E leírás szerint a «nyílbot» dárdaféle eszköz lehet. Megjegyzendő, hogy ismerik a vogulok jól a «kopját» is, melynek *qutä* (PV. *qutė* = ÉO. *oŋti*, IO. *oŋta*), ALV. *su-jiw kēr* (botfa-vas»), TV. *putąp* («döfő») a vogul nevei; de ezt úgy látszik csak a vadászatban s nem egyszersmind hadi eszköz gyanánt alkalmazzák, minthogy csupán a medve- s egyéb vadászénekek említik, míg az eddig följegyzett hősénekek alakjainak harczi készségében nem szerepel.

A nyilat a harczos rendesen tegezben tartja, melynek vogul neve: ÉV. *tawėt, taut*, LV., KV. *täut (ńāl-t.)*, az osztják: DN. *ṯīṷəṯ*, Trj. *ṯʿīṷγəṯʿ*, Kaz. *ṯīṷəṯʿ*, O. *tīṷət*, V., Vj. *ṯūγəṯʿ* (Karjalainen: Ostj. Lautgesch. 214; ÉO. *tiwit* Pápay J., KO. *tīvet* Patk.) s magyar *tegez* szók mása. A tegez rendesen nyírhéjból készült hengerded, hosszúkás, szűk tartó: alján odavarrott fenéklap, felső nyílásánál szabad, fedéltelen, úgy hogy a beléje hegyükkel lefelé rakott nyilak szárnyai kiállanak. Pápai Károly följegyzése szerint a déli osztjákok nyíltartó tegze rénbőrből, vagy pánczélszövetből készül. Az ily tartók oldalán a varraton két karika, vogul kifejezéssel «tegezszem» *(taut-sam)* van, melyekkel a tegez szíj, vagy zsineg segélyével vállra akasztható (*vaγėnnė taγätawė* IV : 258, *ńārėm-χalėn täγapi* II : 113.). Költői jelzései e nyíltartónak: «Száz nyíllal megrakott karikás (szemes), v. teli tegez» (*sāt ńāl punim samiŋ tawėt* I : 98, II : 22, 42, IV : 258, *sāt ńāl pinmäŋ ta'iliŋ taut* III : 512, *sąt ńąl ponmaŋ sameŋ**)

---

*) Föltünő, hogy e költői kifejezés osztják változatában is *vogul* ejtéssel *samėŋ* s nem mint szabályszerűen várható volna, (a megfelelő osztják hangalakkal) *sēmėŋ* a tegez jelzője. Itt alighanem az osztják alak változatlan átvétele a vogulnak, melynek ellenkező esetével, hogy t. i. vogul ének vesz át szókat és szólásokat az osztjákból, gyakran találkozunk (l. u. i. I : 049. l.). Mert hogy a vogul *samiŋ* tényleg «szemes, karikás» értelmű s a *sam* «szem» szónak képzése, az kétségtelen egy szigvavidéki vogul közlőnek e szóhoz fűzött ama magyarázatából, mely szerint

tiwit Osztj. Népkgy. 33, 81, 174.), «száz nyíllal megrakott neves tegez» (*sāt ńāl pinėm namiŋ taut* III : 373.). Midőn a hős ezt magára veszi, az ének azt mondja róla, hogy «lapoczkája kedves közére hajítja» s «nyers fából, száraz fából való jeles batyú gyanánt emeli» (*ńār jiw jąmės χūnt ālmėm* III : 512, *ńār juγi, sārėm juγi jem nip ālėmlem* Osztj. Népkgy. 174, 33.). Reguly déli vogul szövegeiben a nyíltartó költői jelzése: *šēmėl kērpä ńäliŋ oąl* «fekete vasú nyilas *oąl*» (I : 124, III : 418, 488, IV : 124.), melyet egy helyt a hős «tíz ujjas két kezébe vesz» (IV : 124.), másutt «összetördel» (I : 124.) s azt is mondja róla, hogy «férfi atyja férfiügyességét, vadászügyességét azzal gyakorolta» (*jäìm-kᶜum kᶜum-laχ, uj-laχ tatentėm š. k. ń. oąlä* IV : 158.), mely tehát kétségkívül nyílhordásra rendelt készség, noha e szót maga Reg. szótári jegyzetei közt — talán «nyílcsomóra, nyalábra» értve — «Schaar, Haufen» szavakkal fordítja. Találjuk egyébként a «nyílvas-csomónak» említését is egy énekben, melynek hőse a mint «öve szíját leoldja: ez egy ülő ember magasságnyira áll, nyílvas-csomója *(ńāl-kēr āńä)* egy ülő ember magasságnyira áll» (II : 221.). Egybevetve e helyet azzal a nyelvbeli ténynyel, hogy a középlozvai *oąl* s alsólozvai *ąl* «ruhaalj, ruhaszárny» (подолъ) jelentésű (ALV. *sąrėn-χuľ ąl* «подолъ гуни, gúnya alja»; v. ö. ÉV. *āl: jäniᶜ āl-ta'il uľ-jiw* «большое бремя дровъ, nagy teli öllel való tűzi fa»; l. I : 258. l.), arra a gondolatra jutunk, hogy a hősi korban a nyilakat nemcsak tegezszerű tartókban a vállon, hanem kényelmesebb kiszedés végett esetleg elől a ruhaaljba rakva is viselték s ez esetben a ruhaalj talán épen az övbe volt a csücskénél fogva feltűrve, vagy beakasztva, úgy hogy midőn a hős övét leoldotta, nyilai is csomósan hullottak le.

Kevésbé emlegetett hadi szerszám a hősénekekben a fejsze, noha alkalmazása nagyjelentőségű különösen várak és hadi hajók ostrománál. Közönséges nevei: ÉV. *sa'irėp*, LV. *šaurėp*, PV. *šairėp*, KV. *sąərėp* (a *sa'ir-*, *šaur-*, *sąər-* «vágni, törni» igétől), TV. *poišt, päšt, pəšt* (l. ÁKE. 264. l.); ÉO. *lāịəm*, Kaz. *ʌāịịm*, DN. *ṭāịəm*, Trj. *ʌāiəmᶜ*, V. *lāịəmᶜ*, Vj. *iāịəmᶜ*, Ni. *ṭāịịmᶜ*

---

a *samiŋ* a «tegez hordása céljából szükséges két karikára» vonatkozik *(tawėt kit lakw ąńši ālentālnė mā'ės)*.

(Karjalainen: Ostj. Lautgesch. 3.). A fejsze «fokának» szava: ÉV. *māŋχw*, LV. *mǝ̄ŋk'w*, KV. *mǝ̄ŋk'*; ÉO. *muŋχ* (Ahlqv.). Költői jelzések: «Bikalapoczka, állatlapoczka nagyságú fejsze» (*χār-ńārėm, uj ńārėm jäni' sa'irėp* III: 514, 373, 448, 512, *χ. ń. jänit s.* III: 244, 315; *χā̤r-pa̤ŋγėl, va̤j-pa̤ŋγėl ōnėŋ lājem* Osztj. Népkgy. 75, 81, 83, *χōr panχeta ēne tājem* Patk. Irtysch-Ostj. II: 68.), «bikaczomb nagyságú jó fejsze» (*χār-pēś jänit ja̤mės sa'irėp* III: 341, *χ. p. jänit lā̤jim* III: 429.), «eleven (éles) fejsze» (*liliŋ kēr sairėp* II: 119, 123.). Egy vitézi énekben a «Jênysing városi fejsze» *(Jēńśiŋ-ūsiŋ sa'irėp)* úgy ragyog, mintha «holdvilág szállott, avagy nap tünt volna föl» (*aman ēt-pos χul'ils, aman χā̤tėl pokaps: J. ū. sa'irėp-supä pokaps* IV. 168.). Érdekes nyoma a régibb s kezdetlegesebb műveltségi állapotnak, hogy valamint a szaruból készült íjjaknak és nyilaknak, fenmaradt emlékezete a vogul-osztják népköltészetben az ősi szarufejszének és szarukésnek is: «Szarufejszés, szarukéses nyolczezer férfias három városban *(ā̤ŋėt-lajmėŋ, ā̤ŋėt-kēžėŋ ... χōlom vā̤ś)* lakozunk mi», hangzik egy északi osztják hősének bevezetésében (Osztj. Népkgy. 150, 182.). A fejszét rendesen az övben viselték (l. Patk. Irtysch-Ostj. II: 68.).

Különös alkotású fejszefajta hadi szerszámok: a «kardfejsze» *(sirej-sa'irėp)*, melylyel a várostromlók «tíz öl vastag vaslánczot» vágnak keresztül (II: 69.) s így bizonyára bárdféle vastagabb kard lehetett (a közlő fordítása: сабленный топоръ), a kalapács, vagy pöröly (KV. *śoa̤k'* II: 230, 232; ÉV. *śāk, kēr-ś.*) és a kondai vogulban *tul'ė* néven ismert «keskeny fejszécske» (узкой, маленькой топоръ), melylyel az énekhős ellenfele a vár karóit vagdossa. Az utóbbinak «ló-péra vágó nagy *t.*» (*lǝ-nōn sa̤ǝrėnė jäni tul'ė* II: 228.) költői jelzése előttem homályos. Talán azonos e szerszámmal a Patkanovtól említett «bot-fejsze» *(seu-tājem)*, mely egy hosszú botra helyezett s fahasításra, valamint védelemre alkalmazott kis fejszéből áll (Тилъ Остяцк. Богат. 30.).

A késnek (ÉV. *kasäj*, KV. *käsi;* LV. *jäpėt*, PV. *jäpt;* ÉO. *kēži*) a birokküzdelemben van szerepe. Költői jelzése: «Csípőoldalbeli száď-köz» (*pēś-poa̤k' sūnt-k'al* III: 489.), czélzás az oldalt lógó késtokra, melynek nyílásán át a kést bedugják. Különösen nevezetes «a férfi torokcsutkáját keresztülszúrni való

szent vas» (*k'θm-tōk' pūtėnė jelpiŋ kēr* II : 233.), illetve a *śoχri* nevű keskeny kés (*ąśśä ś.* II : 219.), melylyel a hős a végső halálos szúrást s a fejbőr lenyúzását végzi ellenén (l. fent 0464—5. l.). Az «arasznyi széles vasú kés» (*tąrės pāŋχwit kērpä kasäj* III : 512.) eddigelé csak medveénekből ismeretes, tehát csupán mint vadászfegyver van igazolva, míg hadi alkalmazása kétséges. Midőn a hős dühében legyőzött ellenét sokszoros, gyors vágásokkal sujtja, ennek kifejezése az ének nyelvén: «Kés-aprónyira, fejsze-aprónyira (vagyis: a mily apróra csak késsel, fejszével vagdalni lehet) vagdalja» (*kasäj-tapėr, sa'irėp-tapėr sa'iritä* II : 122.). A kést rendesen tokban az övre akasztva viselik (l. PATKANOV: Типъ Остяцк. Богат. 25.).

Ékes jelzőkkel magasztalt, kiválóan fontos védelmi eszköze a vogul-osztják énekhősöknek a harczban a p á n c z é l r u h a, melynek nevei az északi vogulban: *jūntėp-ta'il* «tű-ruha» — így nevezve mivel «tűszem» (*jūntėp-sam*) nagyságú karikákból van összealkotva, továbbá e kifejezés egyszerűsítésével: *jūntėp* (II : 59, 121, IV : 145, 157.) és *ta'il* (II : 28, 185, 190.) s mint osztjákból eredt jövevényszó: *laχėr* (*jūntėp-sam laχėr* «tűszem-pánczélruha» REG.), a déli vogul nyelvjárásokban: LV. *juntėp-tail*, TV. *jōntėp mäšni* «tűöltözék», az osztjákban: ÉO. *ląγvr, tēl* (PÁPAY J.), IO. *tāγàr, taχr* (PATK.), DN. *tąγər*, Trj. *ʌąγər'*, Ni. *tąγər'*, Kaz. *ʌąγər'*, O. *lvγa'r*, V. *lǫγər'*, Vj. *iǫγər'* (KARJALAINEN: Ostj. Lautgesch. 47.). A pánczélruha alkotó részei: *äγnä, ä'inä* «álla», *tąχä* «torka», *kēmplitä* «ruhaszárnya» s *jolitä* «alja» (II : 60.). Egy északi osztják hősének «a zsebes pánczél zsebét» (*sēpėŋ ląγvr sēpl* Osztj. Népkgy. 35.) is említi. A költői jelzések jobbadán a pánczélruha külső alkotását emelik ki, mint a következők: «Sűrű szemű szemes pánczélruha» (*l'akw sampä samiŋ jūntėp* II : 121, *l'äkw samp samiŋ laχėr* I : 98, II : 22, 113.), «lazacz-szem ékítményű, halszem ékítményű pánczélruha» (*sąrėχ-sam χansäŋ ta'il* II : 185, 190, *sorχän-sam, χulän-sam χansäŋ ta'ilakėm* II : 28.), «ég havához, levegő havához hasonló fehérségű pánczélruha» (*tōrəm ląńśi, jēlėm ląńśi nąvi tēl* Osztj. Népkgy. 34.), «fénylő gyűrűcskékből [alkotott] csörgő pánczél» (*ńilek tui kūvlaŋ tēt* PATK. Irtysch-Ostj. II : 24.), «aranyos, ragyogó (?) pánczél», «a. r. jó öltözék» (*sorńėŋ ālmaŋ-de tāχr; sorńi-da ālmaŋ jem tēt* u. o. 18.), «férfiügyességet gyakorló rénszőrnek áthatat-

lan, finom szőrnek áthatatlan állas pánczélruha» (*χumlaχ totnė śāli-pun pēltal, sāli-pun pēltal äγnėŋ jūtpėm* I : 119, 125.), «férfi atyám férfiügyességét gyakorló szálkaszőrnek áthatatlan állas pánczélruha» (*jäγėm χum χumlaχ tątėm sol'-pun pēltal äγniŋ jūntėp* IV : 145, *jäim k'umlaχ tatentem śol'-pun tūtal äinėŋ jūntėpriś* IV : 157.), s «vastorkú szent pánczélruha» (*kēr-tąχ jelpiŋ ta'ilėm* II : 149.). Más szempontból méltatja a pánczélruhát egy irtisi osztják énekhős, midőn saját e nemű készségét «a Sokföldjáró (Világügyelő-)férfiú [áldotta] életet (lelket) toldó, erős szélű ruhájának» (*Ār-mėγ-χoi tīt öttetai tārėm pötpe tēdem* Patk. Irtysch-Ostj. II : 6.) nevezi s hasonló felfogás tükrözik egy másik irtisi osztják ének ellenfele nyílvasától ért hősének következő szavaiból: «Ezt a te lószőr-nyiladat, fűszár-nyiladat, mely keblemet találta, alig érzem annyira, mintha egy szúnyog csípett volna meg [s ezt is csak] azért, mivel egy obi néptől való elrozsdásodott rozsdás varsarongyot (*Ās-jaχtam ńaditem ńatėŋ pūn tapšàχ*, t. i. ehhez hasonló erősségű pánczélruhát) öltöttem magamra; de ha a 'Tāpar-városban tartott fejes pánczélruha, ujjas pánczélruha (*ūγėŋ tāγar, kēdėŋ tāγar*) volna rajtam, a te lószőr-nyiladat, fűszár-nyiladat nem érezném» (u. o. 70.). Reguly szótári jegyzetei közt található közlés: «Ha pánczélruhád van, bajba nem jutsz» (*lahren olim ät munšėn* = *laχrėn ąlimė at muńśe'in*). A kevésbé jó fajta pánczélruhára vonatkozó költői jelzés az imént említetten kívül: «A közönséges apródfiú viselte gyönge vasból készült szemes pánczélruha» (*al olți ajėŋ-χo poγol taila ruś karți sēmėŋ tēl* Osztj. Népkgy. 33.).

A pánczélruha a hősnek, ép úgy mint jófajta kardja és íjja, féltett kincse, melyet rendesen maga közelében, vagy rejtett helyen őriz. Midőn az ifjú múnkeszi hős bosszuhadjáratára készül, nevelő bácsija ekkép keríti elő számára az ősi pánczélruhát: «A vendégülő szobarekeszben vasélű éles ásóval kapargat, a vendégülő szobazúgban fanyelű nyeles ásóval kapargat: *varsaháló-szemű, keczeháló-szemű födeles nyírhéj-puttonyt* (*vᵘąžėm-sēm, pon-sēmi ląχmaŋ χint*) húz elő; leoldani való zsinegét leoldja, elvágni való zsinegét elvágja; az ajtós puttony ajtaját fölnyitja, a födeles puttony födelét fölnyitja: ég havához, levegő havához hasonló fehérségű pánczélruhát húz elő; a hossza szerint való pánczélruhát hosszában megrázza, a zsebes pánczélruha zsebét

megrázza, a deszkás szobapadló közepébe dobja: futó fiú magasságnyira ülepedik, menő fiú magasságra állapodik» (Osztj. Népkgy. 34–35.). Egy vogul vitézi énekben az ugyancsak bajnoki útjára induló ifjúnak ama kérdésére, hogy atyjától örökölt pánczélruháját hol tartják, azt válaszolja nevelő bácsija, hogy «a három vörösfenyő közötti vörösfenyőn, *a vörösfenyő legalsó ágernyőjén*, ottan van» (IV: 146, 157.), mi alatt bizonyára nem az értendő, hogy a nagyrabecsült hadi készség esőnek, hónak s az elrozsdásodás veszélyének kitéve a fa alatt teljesen szabadon áll, hanem hogy ott a bálványligetben az istenség védelmébe ajánlva, mint más értékes fogadalmi tárgy, fedeles nyírhéjtartóban felakasztva függ (l. fent 0181, 0184, 0473. s I: 0237. l.). Novitzkij is tud arról, hogy a régi pánczélokat, ép úgy mint a kardokat a bálványok közelében őrzik (Краткое Описаніе о народѣ остяцк., 44.). Egy irtisi osztják hősénekben a pánczélruha a ház falán szegre téve lóg (Patk. Irtysch-Ostj. II: 96.).

Midőn a hős pánczélruháját magára veszi, ennek kifejezése az énekekben: «Nyusztos váll, hódas váll fölé ölti» (*laχrä* v. *jūtpä ńoχsiŋ vāγėn, ujiŋ vāγėn num-pālnė nḁ̄ŋχ-masitä* II: 163, 40.), ha szolgái adják reá, «a nyusztos váll fölé öltöztetik» (*ńoχsäŋ vāγėn num-pālėn nḁ̄ŋχä mastilawė* II: 28.), ha hirtelen támadás következtében gyorsan rántja magára, «a nyusztos váll fölé fölveti» (*nḁ̄ŋχä pattitä* II: 40.), «fölkapdossa» (*nḁ̄ŋχ-χōptīlālitä* II: 190.), «felönti» (*jūtpä nḁ̄ŋχ-sḁ̄spitä* I: 119, 125, *tēl sāsemalem* Osztj. Népkgy. 33, 35, 174.). Élénk leírásban jeleníti meg előttünk egy északi osztják hősének a hős ilyetén felöltözködését a következőképen: «Az én birtokomat tevő pánczélos férfiúnak való hatalmas pánczélruhácskámat, kardos férfiúnak való erős pánczélruhácskámat, sok fürtű boldogságos fejem fölé pikkelyes hal csillogásával öntöm rá *(tēl-leŋkem ār sewi χolvŋ oχ numpem ewilt saméŋ χul lḁ̄l'itaŋen sāsemalem)*, sok fürtű szépséges fejem fölé méretes hal gyanába juttatom rá; karikás pánczélruhám karikáját pengetni való hegedűfa, hangszer-fa jófféle húrja gyanánt pengetem; szárnyas pánczélruhám szárnyát a jégtérővasforma nyolcz kapocscsal összefűzöm» (Osztj. Népkgy. 174.) s ugyane leírás folytatásával: «Erdei ember elmémmel elmélkedem, hegyi ember belsőmmel megsejtem (?): Most hogy az atyám készítette vasburokba ím behatoltam, az apám készítette ércz-

burokba ím bejutottam, ugyan miképpen támadt pompás férfi fejedelem, miképen támadt gyönyörű férfi fejedelem vagyok!» (u. o. 35.). Egy irtisi osztják hősének a pánczélruha felöltésének műveletét ekkép adja elő: «Sok-föld-járó (Világügyelő-) férfiú [áldotta] élettoldó, erős szélű ruhámat fejem búbja magas domborulatára (?) három merőkanálnyi hideg víz gyanánt borítottam (*tēdem ūγem-tei pēt toréŋīva eitėk jiŋk χūdem umbā te χamplıťem*); azután bolyhos bársonyból való szép ruhát vékony selyemből való szép ruhával együtt tettem magamra, az [egész] fokvidék, földvidék [lakóinál] ékesebbé váltam« (Patk. Irtysch Ostj. II : 96.). Látjuk egyszersmind az utóbbi idézetből, hogy a pánczélruha nem mindig külső öltözéke a hősnek, hanem néha másféle ruha is kerül föléje, a mint Patkanov szerint a szájhagyományban is fenmaradt annak emlékezete, hogy az egykori hősök pánczélruhájukat a subaing (малица) alatt hordották, hogy az ellenfél ne ismerje föl őket azonnal a közönséges nép között. A «pánczélruhás hős» (*laχriŋ ą̄tėr* II : 163.) bővebb jelzői: «Pánczélos mellű erős fejedelem» (*lą̄χrėŋ mēwėlvp tārėm ort* Osztj. Népkgy. 153.) s «földek táját (hátát) járó pánczélos mellű fejedelem, vizek táját járó kardos mellű fejedelem» (*muwėt-šanži lą̄χrėŋ mēwėlvp ort, jeŋkėt-šanži kēžėŋ mēwėlvp ort* u. o. 110.).

A *laχėr* szónak iráni eredete (v. ö. oszét *zγar*, *zγär* «Panzer», afghán *zγara* «Kettenpanzer»; l. ÁKE. 630. l.) arra mutat, hogy a vogulok és osztjákok a pánczélruhát a keleti kereskedelem útján már igen régi kortól fogva ismerik. Az orosz hódítás óta megszünvén a hősi élet, fölöslegessé vált a pánczélviselet is; mégis úgy látszik, mintha még a legutóbbi századokban sem multa volna teljesen divatját különösen a szamojédok között, kik saját fajtájukbeli törzsek és osztjákok ellen intézett rabló hadjárataikban, nyilas ellenféllel lévén dolguk, jó haszonnal alkalmazhatják. Egy vogul vitézi ének *Lą̄patkä-ūs-* és *Jēńšiŋ-ūs-*beli pánczélgyártmányokat említ, melyek közül az előbbiek gyöngébb, az utóbbiak erősebb fajtájúak volnának (IV : 172.). Ezek orosz városok (az utóbbi talán Енисейскъ), miért is valószínű, hogy pánczélruhák oroszok révén is kerültek az Obvidék népeihez.

A pánczélruha kiegészítő része, a sisak, kevéssé lehetett

elterjedve; mert az eddig följegyzett vogul-osztják népköltésben összesen egy utalást találunk reá egy színjátékban, melynek hőse t. i. «fejébe tett *vasból való vassapkácskát*» emleget (*kēriŋ ą̄lpä kēr kēnt-są̈w puŋkėn pinmä* IV : 257—8.); de ugyanez alak lábán «vasas sarkú jóval» (patkós csizmával) jelentkezik, mi nyilván mutatja, hogy orosz mintára alakította a képzelet. A sisakot a jobb fajta pánczélruhán valószínűleg a nyakra alkalmazott s fejre húzható *pánczélsapka* pótolhatta, mire a fent (0552. l.) idézett irtisi osztják «*fejes* pánczélruha, ujjas pánczélruha» jelzés nyomán következtethetünk.

Téli hadjáratban a siker elsőrangú föltétele a hosszú utakon gyors és biztos járásra képesítő hótalp (ÉV. *josä*, LV. *jāšä*, PV. *jašä;* ÉO. *nimėl* Pápay J., *nīməḻ*, Kaz. *ṋĭməʌ*ᶜ, DN. *nīməṯ*, Trj. *ṋīməʌ̬*, V., Vj. *ṋīməḻ*ᶜ, Ni. *ṋĭməṯ*ᶜ Karj. Ostj. Lautgesch. 208.), ezért kér a sérelmének megtorlására induló kisobi istenhős égi atyjától pánczélon, kardon s egyéb fegyvereken kívül «jávortehén lábszár-bőrével [borított] két hótalpat» (*āŋkw-kwot kit josä* II : 22.), mely készség a Világügyelő ifjú hadi fölszerelésében is említtetik (II : 113.), míg a múnkeszi Hadistenében «eleven vidra [gyorsaságú] két hótalp» (*liliŋ vontėr kit josä* II : 191.) a jelzése. Az ilyen hótalp (подволоки) aljára, mint egyik jelzője is kifejezi, jávor-, vagy réntehén lábszárbőre van erősen odaragasztva, melynek szőre a hótalp sikamlását nagyban elősegíti. E bőr széle bocskor módra ráborul a hótalp fájának felső részére is; ha hiányzik a hótalpnak ez az alja, a vogulban *tą̄ut* (голицы, лыжи), az osztjákban *loχ* (ÉO.), *toχ* (IO.) a neve. A hótalp részei: *ńolä* «az orra», *pą̄smä* «sarka, hátsó része» és *kisä* «karikája» (PV. *vätės*), melylyel a lábra csatolható: *votäjawė*, *votintawė* (II : 191.); midőn az útra készülő lábára felölti a hótalpat: *votintaχti* (II : 113.). A hótalphoz tartozik a karikás hóbot: ÉV. *χarp-sūw jiw* (посохъ).

A jó hótalphoz megfelelő botos való, ezért midőn az ifjú múnkeszi hőst hadi készségével fölszerelik, «házgondozó asszony anyókája a zugos ház zugában, a szögletes ház szögletében turkálva őszi jávorbika, tavaszi jávorbika bőréből készített két botost (*sus-χą̄r kēpėl, tovi-χą̄r kēpėl ewīlt vērėm kat vaj)*, oldala ékes botost (*urėl-ki χanžvŋ vaj)* húz elő s ím miképpen szól: Fölnevelt fejedelemfiacskám, fölserdült fejedelemmagzatocs-

kám, öt ujjú meredő (?) lábadra ezt a tiedet vedd te föl!» (Osztj. Népkgy. 35—36.).

Nagyobb számú ellenség támadása esetén a régi korok legfontosabb védő alkotmánya a vár volt, melynek közös neve a vogulban és osztjákban: ÉV. *ūs*, KLV. *ūś*, ALV., PV. *uś*, KV. *ūs*, *vūs*, TV. *ōš*, *vōš*; ÉO. *vą̄ś*, *v^u^ąś* (Pápay J.), IO. *voš*, *voć* (Patk.) = mord. *oš*, mordE. *voś* (l. KSz. 11 : 169.). Ugyane szó jelenti a «várost», vagyis a várban s a vár szomszédságában fekvő épületek összességét, míg a távolibb területen levő s erődítménynyel körül nem kerített házaknak bármily tömege is csak «falu» (ÉV. *paul*, KLV. *poėl*, ALV. *pōl*, KV. *poul*, PV. *powėl*, TV. *poul*; ÉO. *pūγol*, *pōγol* Ahlq., IO. *pūγot* Patk., O. *pǭγǝḻ*, V., Vj. *pūγǝḻ'*, Trj. *p'ūʳǝʌ*, DN. *pūγǝṯ* Karjalainen: Ostj. Lautgesch. 138; l. e szó eredetére nézve ÁKE. 252. l.). Az orosz hódítás előtt, midőn a vogulok és osztjákok saját fejedelmeik uralma alatt apró kormányzási területekre oszolva éltek, minden fejedelmi családnak, illetve a tőlük birtokolt vidékeknek megvolt a maga külön vára, melyben a fejedelem s legközelebbi hozzátartozói laktak. Az ily váraknak többnyire még ma is láthatók nyomai s e maradványoknak a kondai vogulban *ūs-kēplėś* (osztjákul *voš-pai*, oroszul: городище) a neve. Patkanov, ki a tobolszki kerületben tüzetesen tanulmányozta e régiségeket s Типъ Остяцкаго Богатыря művében (13—23. l.) le is írta ide vonatkozó kutatásainak eredményeit, csupán a jelzett tájon 63 várnak találta meg pusztuló nyomát, melyeknek két harmada kétségkívül osztjákoknak építménye volt, egy harmada pedig tatároké. A berjozovi kerületben Abramov több mint 40 váromladékról szerzett tudomást, noha e vidéken a hozzáférhetetlen vadonokban s mocsarak közt épült várak jelentékeny részének helye ismeretlen lehet (u. o. 13. l.). Vogul földön előttem ismert s részben az énekekben is emlegetett hajdani várak: 1. *Āχwtės-ūs* «Kővár» a Felső-Szoszva forrásvidékén (*Ta'ĭt-taľėχt ą̄lnė āχwtės-ūs* II : 96.), a mai *Jänĭ'-paul* (Югра) táján, melyre az utóbbi helységnek obi-orosz Искаръ (Искарскія юрты) neve is utal, lévén zürjénül *iz-kar* «kővár» (l. fent 0122. l.), szintígy egy tónak *Ūs-sis tūr* «Vármögi-tó» neve, mely tó ép a Felső-Szoszva forrástáján van (a Lozva felé) s ott a név közlője szerint «a hadakozó korban kővár (*āχwtės-ūs*) volt» (IV : 438.). —

2. *'Naχśėm-vōl'-ūs* (*'Naχśėm-vōl' nāj ūnlėnė jelpiŋ ūs* IV : 51.) kissé alább haladva a Felső-Szoszva mellékén (l. fent 0124—5. l.), ma egyházas falu. — 3. *'Nir-ūs* «Vesszővár», ma falu neve a Tapszuj folyó mellett, a *Vōr-jā* torkolata közelében (IV : 438.), melynek egykori erődje talán azonegy a Vorjä-beli fejedelmek regében emlegetett várával (l. fent 0128. l.). — 4. *Toljā ūs* a Szigva torkolata előtt torkolló *Tol-jā* mellett (IV : 437.). — 5. *Ta'it kwotl-ūs* «Szoszvaközépi vár», melyről énekek és regék szólanak (l. fent 021—22. l.), de ma csak a vogulok szent folyótája jelzi egykori helyének környékét. — 6. *Sortiŋ-jā-ūs* «Csukásfolyó-vár», ma nagy egyházas falu (Сартыньинское, IV : 437.) s Сосвинское néven régi volosztbeli középpont, melynek e nevezetessége nyilván egykori jelentőségén alapszik, bár ez az eddig földjegyzett népköltésből nem igazolható. — 7. *Jeli-ūs* v. *Joli-ūs* (ÉO. *Jeli-kort*) ma falu a Szoszva alvidékén, melynek egykori «vár», illetve «város» jellegét az orosz Люликарскіе nevezet zürjén eredetű *-kar* («város») utórésze s egy REGULY-féle osztják hősének is mutatja (l. fent 0164. l.). — 8. *Xal'p-ūs* «Nyírváros», a mai Березовъ kerületi város, az orosz hódítás előtt is nagy jelentőségű szent hely a Szoszva és Ob összefolyásának sarokközében (l. fent 031. és 0339. l.). — A Szigva mellékén: 9. *Sakw-tal'ėχ-ūs* «Szigvafő-vár» (*jiwä näriŋ, pumä näriŋ ūs-śaχl* «fája kárhozatszerző, füve kárhozatszerző várhalom» II : 263; l. fent 0132. l.). — 10. *Muuŋ-kēs-ūs*, v. *Mūwliŋ-kēs-ūs* «Kerek-rénbőrharisnya-vár», ma is nagy helység, melynek egykori váráról sokszorosan emlékeznek meg a hősénekek (*M. namiŋ ūs, sijiŋ ūs* «M. neves városa, híres városa» II : 261, 267; l. fent 0135. l.). — 11. *Lāpėχ-us*, melyről csak a hagyomány nyomán van tudomásunk (*Lāpėχ-gul jäni' ūs* «L. folyóvégi nagy vár» II : 195; l. fent 0141. l.). — 12. *Lapiŋ-ūs*, *Laptmūs* (Ляпина, Лопомвожъ, Ломбовожскія юрты), népes «város» a Szigva torkolata közelében, melynek 1501-ben 33 más várossal együtt történt elfoglalásáról név szerint emlékszik meg a jugriai hadjáratról szóló s Разрядная книга néven ismert egykorú jelentés.*) — 13. A Felső-Lozva mellékén egy vár

*) A Книга Большему Чертежу czímű régi földleírás (1627) Jugria területén, illetve az északi Szoszva, Szigva és

nyelvbeli emléke sejthető a vogul Bachtjár-család törzsökös telepének *Tąmp-ūsiŋ paul* s ugyane táj *Tąmp-ūsiŋ jā* folyójának nevében (IV : 429—30.), minthogy *tąm* «jávorfogó vadászkerítést» jelent s *tąmp-ūs* «vadászkerítéses vár» (*t. ūsiŋ jā, paul* e «vadászkerítéses várhoz tartozó folyó, falu») értelemben fogható föl (v. ö. *Uś-tąm tālt* «Kicsiny-vadászkerítésbeli-kikötő» partnev ugyancsak a Lozva vidékén IV : 431.). — 14. *Lūsm-ūs* «Lozva vára» hagyományban említett bizonytalan fekvésű helynév (l. fent 015—016. l.). Hogy a mai Nikito-Ivdil nevű városkának vogul *'Nūrėm-vōľ ūs* neve, mely a Lozvába torkolló Ivdil folyónak e helyt elnyúló «réti folyóvonalára» *(ńūrėm-vōľ)* czéloz, régi vogul erődnek, vagy városnak neve-e, fölötte kétséges. — 15. A déli vogulok földén ismeretes régi várak, illetve városok: *Pąlėm-ūs*, PV. *Pąlm-uś* a Pelymka *(Pąlėm-jā)* folyó torkolatánál, melynek helyén az oroszok a mai Pelym (Пелымь) városát építették s melyről az énekek és regék a nagytiszteletű pelimi isten dicsőítése kapcsán szólanak (l. fent 02, 0263. l.). — 16. *Äńiŋ-uś* a Vorjä-beli fejedelmek regéjében említett várnév a Pelym folyó forrásvidékén (l. fent 0128. l.). — 17. A felsőkondai tavak felvidékén *Ūsėŋ poul* «Város falu» oroszul Городищенскiе (IV : 435.), itt tehát kétségkívül vár állott. PATKANOV ugyane tájon, a felsőkondai tavakba omló Jevra *(Jīwr)* folyó mellékén egy (osztjákul) *Xarda-voś*-nak nevezett «rézvárról» szerzett tudomást (Irtysch-Ostj. II : 224.), melyben a *Jēvėr-ūrt* fejedelem élt. — 18. A felsőkondai fejedelmek híres székhelye Сатыги, bár vogul neve (*Loχ-vąni* «Zug-domberdő») csak fekvését jelzi (t. i. a felső-

Kazym mellékén a következő 12 várost ismeri: Юиль, Мункусъ, Ляпинъ, Искаръ, Тапсы, Нячисъ, Заглѣй, Вороней, Хюликаръ, Естынъ, Махтынъ, Березовой. Ezek közül Юиль — noha forrásunk a Szoszva felvidékére helyezi («сверху по Сосвѣ городъ Юиль») — mégis alig lehet más, mint a Kazym-fői *Juil-ūs*, melynek orosz neve ma is Юльевскiй Городокъ. Тапсы nyilván *Tapės-ūs* a *Tapės-jā* (Тапсуй) mellett. Нячисъ *'Naχśėm-vōľ* előtagjára emlékeztet. Вороной *Xulaχ(-paul)* fordítása lehet (vog. *χulaχ* = or. воронъ «holló»). Хюликаръ íráshibával Люликаръ *(Jeli-ūs)* helyett való s talán szintilyen torz írással tükrözi Заглей a *Xaŋlä(-sām)* = Хангальскiй helynevet. Естынъ, Махтынъ teljesen homályosak.

kondai tuman-tavak zugában egy erdős dombon épült), mégis bizonyára erődített hely volt, a mint hogy az utolsó pogány kondai fejedelem énekében lakóhelyét «téres városnak» *(käneng uoś)* nevezi (IV : 123.). — 19. *Lous* (Леушы) a felső-kondai tavak alvégében fekvő nagy egyházas falunak neve, úgyszintén osztják mása *Tīwėś* végzetükben az *-ūs*, osztj. *voś* szót tartalmazzák (v. ö. a közelben fekvő *Lėwė-poul* falu nevét), nyilván mutatnak tehát az e község területén egykor állott várra, mire földrajzi fekvése is nagyon alkalmassá teszi. — 20. *Mut-uś*, osztj. *Mąχėt-voś* (Нахрачи) a híres kondai bálványhősök székhelye s erőssége (l. fent 0164. l.). Vogul énekekben és regékben emlegetett osztják várak: *Ajäs-ūs*, osztj. *Ajäs-kort* a kisobi bálványhős vára (*tāltiŋ ūs* «kikötős város» II : 9, 11, 16, *kaniŋ ūs* «teres város» II : 11; l. fent 031. l.), *Tēk-ūs*, osztj. *Tēk-kort* a Tēk-falvi bálványhős vára («futó felhő, menő felhő magasságú vár» stb.; l. fent 0191. l.), *Lą̄r-us*, osztj. *Lą̄r-vąś* a három larvosi énekbeli fejedelem laka (l. fent 0195. l.), *Lōŋχ-awėt ńol ūs* a bálványfoki hét fejedelem vára (*jänī' ūs* «nagy vár» II: 31; l. fent 0203. l.), *Nāŋk-ūs* «Vörösfenyő-vár» (l. fent 0207. l.), *Kāsėm-pą̄χ sāt ūs* «a Kazym-melléki hét vár» (II : 110, 115.), *Jot-ėntėr-kˁūlėŋ ūs* a Konda tájékán (II : 240.). Patkanov irtisi osztják szövegeiben említett és egyéb műveiben tárgyalt várnevek: *'Tāpar-voś*, vog. *'Sąpėr-ūs* régi osztják erőd neve, melynek az Irtis-melléki Czingalini-jurták közelében látható omladékát *Voʒ-oχta* «várfölötti» néven ismerik, míg maga a falu *Voʒ-itpa* «vár-előtti» (l. Irtysch-Ostj. II : 253—61. és «Über das Volk der Sabiren» KSz. I : 259.), *Voś-jeγa voś* szent hely gyanánt tisztelt váromladék neve az *Ebėtta-tōr* tóba ömlő *Voś-jeγa* «várfolyó» bal partján négy versztnyire *Tuŋk-jeγa-pūγėt* (Шумиловскія) falutól (Irtisi-osztj. szój. 200.), *Karė-pospat-urdat voś* «Kecsegés folyóágbeli hősök vára» omladék neve a Konda déli partján, hét versztnyire a torkolathoz közel eső *Pāŋχėt vāntė* (Рѣдники) falutól (Szój. 53, Типъ Остяцк. Богат. 16.), *Ēmdėr-voś* ugyancsak régi erőd neve a berjozovi kerületben, Ендырскія юрты közelében az *Ēmdėr-jeγa* folyó mellett (Szój. 14.), *Nāŋk-χuś-voś* v. *-āwėt* (Szój. 82.) s *Soŋ-χuś-voś* v. *-āwėt* (Szój. 138.) az Ob alvidékén (talán *χuś-āwėt* = Кушеватъ város közelében), *Eliŋ-āwėt-voś* régi földvár neve a Konda alvidékén fekvő *Jēχė-*

lōχ (Богдановы) osztják falu közelében (Szój. 11.), *Xarda-voš* (l. fentebb), *Xūt-voš* régi osztják földvár az Irtis mellett a narymi kerületben, melynek maradványai a Заводинскія юрты (régebben: Колпуховскія ю.) átellenében látható (Szój. 34.), *Tuŋk-poχ voš* Szamarovo város mellett levő régi osztják földvár omladékának neve (l. fent 0225. l.), *Jam-voš* földvár a Konda *Ebètta* nevű baloldali mellékfolyója mellett két versztnyire észak felé *Tèl-pūγèt* (Зимне-Пуштинскія ю.) falutól (Szój. 40.) és *Oχajan-voš* ma tatár területen a nadzini kerületben, az ily nevű jurtáktól öt versztnyire dél felé Нижне-Филатова orosz falu átellenében, melynek nevét PATKANOV az orosz krónikák Укинъ градъ-jával veti egybe (Szój. 96.), bár Укинскія юрты tatár falu (az Irtis mellett) északabbra van.

«Az osztjákok — írja PATKANOV (Типъ Остяцк. Богат. 14.) — úgy mint a tatárok, erődítményeik helyéül m a g a s a n k i e m e l k e d ő helyeket igyekeztek kiválasztani, melyek mintegy uralkodtak a szomszédos vidék, különösen pedig az alant elterülő síkság, valamint az ezeken a mocsaras tájakon csaknem egyedüli közlekedési utak gyanánt szolgáló folyók és tavak fölött. Ezért a váracskák jelentékeny része kisebb-nagyobb folyók mellett, ezeknek dombos, vagy meredek partján épült, leginkább pedig mély szakadékoktól körülvett *földfokokon.* Efféle helyek rendesen ott találhatók, hol valamely nagyobb folyóba egy kisebb mellékfolyó torkollik s ezek azért is alkalmasak vár céljára, mivel az ily magaslatokról tág kilátás nyilik minden irányban s jól meg lehet figyelni mindazokat, kik a nagy vagy kisebb folyón utaznak. Növelte az ily földfoknak erődépítésre való alkalmasságát, ha a hegy többi részétől mély szakadékkal volt elválasztva, mert ilyenkor a lejtős völgy, vagy folyópart felől csak kis földhányást kellett emelni s készen volt az erősség». Megfelelnek e leírásnak azok a költői jelzők, melyek az énekhősök várának magasságát többnyire szertelen nagyítással dicsőítik, mint a következők: «Kérges vörösfenyő, pikkelyes vörösfenyő magasságú váracskánk» (*kēriŋ nāŋk, sāmiŋ nāŋk ľūľit ūskeu* II : 26.), «hét vörösfenyő magasságú Xārda-vár» (*tābet nāŋk pēdetta X. voč* PATK. Irtysch-Ostj. II : 34.), «futó felhő, menő felhő magasságú váracska» (*χajtnė tul, minnė tul ľūľit ūskėm* a Tēk-hősé II : 25, *χ. t., m. t. ľ. ūsėriś* a Szoszva-

középi-hősé II : 160, *χ. t., m. t. l. ūsikėm* a Pelimié II : 242.), «futó felhő szelte vár, menő felhő magasságú vár» (*χajtnė tul silmäŋ ūs, minnė tul l'ūl'it ūs* a Bálványfokiaké II : 31.), melyen «a futó felhő, menő felhő ketté szelve ülepedik meg» (*χ. t., m. t. silimė ūnli* I : 21.); «bálványok nyaka, istenek nyaka magasságú (t. i. égig érő) váracska» (*pupχėt-sip, tǫrmėt-sip l'ūl'it ūsėriś* a múnkeszi Hadisten-hősé II : 181.), «bálványnyak, kalt-nyak fészkű vár» (*loŋχ sāpėl, kalt-sapėl tėγvl vᵘqś* Osztj. Népkgy. 13.); «karmos evetnek, fogas evetnek meg nem mászható (érinthetetlen) vár» (*kwonsiŋ lē'in, puŋkiŋ lē'in χantal ūs* a Kazym-főí asszonyhősé, II : 7.). Ilyen a hősénekben az az Ob-menti vár is, melyben «a legfelső várgerendák Nom-Tōrėmhoz (a felső égbe) érnek föl, a legalsó várgerendák pedig Jal-Tōrėmhoz (az alsó égbe) támaszkodnak» (*nəm-qəl vūs-jiwėt Nəm-Tōrėm nəŋk'wė k'ōjėm, jql-qəl vūs-jiwėt Jql-Tōrėm jqlė vortkätėm*) s melyet az énekhős rendes úton elérni nem bírván ölyv, majd hölgyményét alakjában igyekszik megközelíteni s midőn így is «körmeinek lekoptával» visszafordulni kénytelen, a föld belsejébe ássa magát alá s ekkép kerül végre a vár belsejének fölszínére. A szerfölötti magasság néha úgy jelentkezik a népképzelet nagyításában, mintha az illető vár már nem is a földön ülne, hanem az égen függne. «*Tǫrėmtól alábocsátott vaskötél (láncz) végén függő várban*» élnek a Vihariston fiai» (*Tǫrėm tārätėm kēr kwāli' tal'ėχt ūs χani* II : 65.) s egy vitézi énekben is olvasható, hogy az ellenfél vára «a tenger végiben vaskötél végén függ» (*śāriś-tal'ėχtė kēr-kwāli' tal'ėχtė ūs χani* IV: 174.). Hasonló képpel jeleníti meg előttünk várát északi osztják énekének bevezetésében a pelimi istenség mondván: «Egy torkolatú hét tavunk, hat tavunk hágóján aranyos lábú lábas várat igézett nekem Num-Tōrėm atyám; *ezüst lábú lábas várost Aranyos nagy apám vasláncz jó végén, ezüstláncz jó végén bocsátott nekem alá*» (*Sqrńi ōn jiγemna kar' sir jem ālėŋ ēslmem, voχ sir jem ālėŋ ēslmem* Osztj. Népkgy. 74.) s a délvidéki nép asszonya s embere lakta ezüst lábú lábas várost is az aranyos vizű szentséges tenger közepén Felső-Ég atyjuk «ezüstláncz jeles végén, vasláncz jeles végén bocsátotta le» (u. o. 153.). Egy rege «hét szárnyú vasló fölött álló várat» (*sāt tqulėp kēr-lū tärmėl ūs ūnli* I : 10.) is említ.

Mind az erődök, melyeknek maradványait a vogulok és

osztjákok földén a kutatók eddigelé megfigyeltek, földvárak, melyeket árkok és földhalmok alkotnak. Meredek partokkal és szakadékokkal körülzárt földfokokon elég volt, mint már fentebb érintettük, ha pusztán a szárazföld felé vontak ily földhányásokat, míg nyílt síkon, vagy hol nem állott vár czéljára valamely alkalmas magaslat rendelkezésül, kisebb-nagyobb területen körös-körül kellett ily földműveket emelni, esetleg kettős sorban is (Типъ Остяцк. Богат. 15.). E földművek tetejébe rendesen erős fakerítés épült (u. o. 16.), melynek az északi vogulban *ūs-kartä*, vagy *ūs-kēr**) (II : 87, 213.), az irtisi osztjákban *sitaŋ*, *sittaŋ* a neve: «Várára ízületes kéz friss fából való kerítést állított» *(vočet jēdėp juχta sitaŋ kēt-jitna ťoďai)* hangzik egy irtisi-osztják hősénekben (II: 68.). E fakerítésre utalnak a következő költői jelzések is: «Fából való vár, rakott vár» (*juχėŋ vuąš, pontėŋ vuąš* Osztj. Népkgy. 106, 117.) s «kérges vörösfenyőből, öles (?) jegenyefenyőből rakott vár» (*kārėŋ nāŋk pontvp vuąš, ābėl χōli pontvp vuąš* u. o. 118.). Hogy minő alkotású volt e fakerítés, kitünik abból a kondai vogul énektöredékből, mely egy várnak keletkezését adván elő, e tárgyról ekkép szól: «Vörösfenyőből, vörösfenyőből forgácsot hasított, keményfenyőből, keményfenyőből forgácsot hasított, szálakra vagdalta, fején által bocsátotta... elszunnyadt... A zúzó is lassan zúz, a verő is lassan ver, hogy álma ne oszoljék... fölébred... vörösfenyő-karós várkerítés támadt, keményfenyő-karós várkerítés támadt *(ńiχ=jiw-sąiläp ūs tēlės, χoś-jiw sąiläp ūs tēlės)*, vége érhetetlen falu támadt, vége érhetetlen város támadt» (I : 171—2.). Tehát nem palánk, vagy deszkakerítés volt a vár kerülete, melyet az ellenség könnyen szétszedhetett, vagy szabhatott volna, hanem sűrű karó, vagy czölöpkerítés, melynek fáit egyenként

---

*) Ebben az összetételes kifejezésben az utórész aligha a «vas» értelmű *kēr* szó, minek egy földhalomra épített fakerítésnél kevéssé volna értelme, hanem talán inkább az osztják *kār*-nak megfelelő «kéreg, burok, héj» jelentésű másik vogul *kēr* (pl. *pākw-kēr* «mogyoróhéj», *nāŋk-kēr* «vörösfenyő-kéreg»), úgy hogy *ūs-kēr* voltakép a «vár burkát», mely mint héj a magot veszi körül a vár belsejét, jelentené. Van is jelzés, mely «*héjas* czirbolyamogyoró-szemhez» hasonlít egy várat (*kēriŋ pākw-sam jänit ūs* IV : 222, 227.).

«verték be» s külön-külön mindegyiket kellett szétvagdosni. Ezek a «várkerítésbeli fák» (*ūs-kērėŋ jiw* II : 87, 213.), vagy «várfák» (*vūs-jiwėt*), melyekről egy fent idézett leírás azt mondja, hogy fölfelé az égig nyúlnak s földbe vert részük egészen az alvilág mélyéig s melyeket egy más várnál a gúnyolódó ellenfél «karóféle, fűféle fával [kerített] várnak» (*sqilė-jiw, pum-jiw vūs* II : 228.) nevez. A jobban megerősített váraknál bizonyára több sor is volt az ily czölöpkerítésből s ha túlzással is, ilyenre utalhat az énekben a «tíz öl vastagságú vaskerítés» (*lqu tal qsit kēr-kartä* II : 69.) jelzés. A kerítésen át békés időben a *kapun* (*ūs-āwi* II : 69, IO. *voš-χōtₒoŋ* Patk.) keresztül lehetett jutni, melyet reteszrúddal (*nārėp*) zártak el (*nārptawės* II : 87.).

Többször említenek az énekek k ő v á r a k a t (*āχwtės-ūs*) is. Több forrásból hitelesen igazolva van a Szoszva forrásvidékén egykor állott «kővár» (l. fent 0556. l.) Gondatti értesülése (38. l.) szerint a Szoszva középtáján is volt egy Axтыcъ уcъ s a larvosi hősök ellenfelének szövetségesei szintén «vasvár, kővár» (*kēr-ūs, āχwtės-ūs* II : 62.) jelzéssel magasztalt erődben élnek. Hogy az efélék valóságos kőfalakkal voltak-e körülvéve, avagy csak sánczaik voltak kővel kirakva, bizonytalan. Az utóbbira enged következtetést a következő osztják jelzés: «Kovakő párkányú vár, silány kő párkányú vár» (*śėl'-kewi pitrvp vᵘqś, mor kewi pitrvp vᵘqś* Osztj. Népkgy. 119; v. ö. ehhez *sōl'ėχ āχwtės vātäŋ tūr ūsänl* «kovakő-partos tóbeli váruk» II : 56.).

Egy istenidéző igében az imádkozók panaszosan említik, hogy «hajdan, midőn az úri asszony, az úri férfi még növekedett (t. i. mikor ők még fiatalok voltak), ha jeles áldozattal jöttek eléd, a betegség, a kór át nem hatolt; most [azonban] *vasból való nagy sánczuk* ím meglágyult; a kór is, a betegség is áthatolni kezdett» (II : 400—1.). Itt tanulságos a vár szerkezetének hasonlatát alkalmazó költői kép, a mennyiben a *siŋės* szó, melyet a Regulytól följegyzett eredeti szöveg (*kėr jäne śingśän* = ÉV. *kēr jäni' siŋsänl*) közlője «(vas)kerítésnek (železni ograda)» magyaráz s mely mint a vár egyik alkatrésze egy északi osztják ének várának jelzőjében (*laj-vēsi śiŋśvp vᵘqś, jeŋk-vēsi śiŋśvp vᵘqś* «alvilági szörnyeteges, vízi szörnyeteges sánczú vár» Osztj. Népkgy. 106.) is szerepel, rendes értelmében a jurta fekvő emelvényeinek küszöbszerű párkányát, ülőkéjét

jelenti; *ūs-siŋės* tehát a vár meredek falának felső sík felületét jelentheti, melyen az ember leülve úgy mint valami lóczáról lóbálhatja le a lábát a mélység felé. Midőn az ének az «Ob hágóján» e szóval «vízi szörnyeteges sánczú várat» emleget, jól érthető ez is olykép, hogy a várfal meredek folyóparton emelkedve aljával egész az örvénylő vízhullámokig ereszkedik, a hol az odamerészkedő ember biztos áldozata lesz a nép képzelete szerint az ott tanyázó «vízi szörnyetegeknek».

Egy irtisi osztják hősének rézvárról (*pėtėr-vāχ voš)* is tud. Ez a «hét vörösfenyő magasságú» Jevra-vidéki Xārda-vár (l. fent 0558. l.), melynek *rézteteje* s összesen két kis nyílása volt: egyik oldalt, hogy rajta a pánczélruhás hős bejuthasson, a másik a tetőn a világosság számára (Irtysch-Ostj. II : 34.). PATKANOV arra figyelmeztet (u. o. 224. és Типъ Остяцк. Богат. 17.), hogy fedeles várak a CASTRÉNtől közölt szamojéd hősénekekben is előfordulnak s ha nehéz is föltenni, hogy osztjákok egy egész vár befedésére szükséges rézlemez-mennyiséget szerezhettek volna, mégis valami tárgyi alapja lehet, úgy mint a hősénekbeli leírások legtöbb túlzásának, a fedeles vár említésének is. Ez tehát nem olyan pusztán magasztalás okáért alkalmazott jelző, mint a mely pl. a pelimi istenség várát «aranyos lábú lábas vár, ezüst lábú lábas vár» (*sąrńėŋ kurpi kurėŋ vᵘąš, oχ k. k. v.* Osztj. Népkgy. 74.) nevezettel ékesíti.

A várak terjedelmét illetőleg PATKANOV megfigyelései arra az eredményre vezettek, hogy az osztjákok lakta területen épült erődök rendesen 70—140 □ öl méretűek s ritkán nagyobbak 180 □ ölnél (Типъ Остяцк. Богат. 15.). Az énekek természetesen ezeket is «férfia gyarapodott férfias vár, ura gyarapodott uras földfok» (*χoil šeŋklem χojpi vᵘąš, ortl šeŋklėm ortpi āwėt* Osztj. Népkgy. 14, 16.), «alvidéki tengerünk torkolatát őrző ... nyolczezer férfias három vár» (*nim śārėś ąweu laulla ... ńīil čorvś χoipi χōlom vąš* u. o. 150.) s «ebfejű nyolczezer férfias, nyolczezer uras vár» (*āmp oχpi ńīil čorvś χoipi, ń. č. ortpi vᵘąš* u. o. 110, 113.) jelzőkkel díszítik, vagy ha szerényebben ilyenekkel: «Asszonyos vár, uras vár» (*nājiŋ ūs, ątriŋ ūs* II : 42.), «hét úr lakta fias vár, leányos vár» (*sāt ątėr ūnlėnė pīγiŋ ūs, āγiŋ ūs* II : 193.) s «lónak sok nyomával, tehénnek sok nyomával [bővelkedő] sok vár» (*lū saw pattap saw ūs, mis s.*

p. s. ūs II : 64.), mely utóbbi az Obvidék mai lovat-tehenet tartó apró helységeit tartja szem előtt.

A várhoz tartozó külsőségek között legszembetűnőbb a már többször említett várfok, illetve hegyes földnyelv, melynek nevei: ÉV. *ąwėt, ąut, ąwėt-ńol*, ÉO. *ą̄wėt*, IO. *āwėt*, vagy egyszerűen a vogulban: *ńol* «orr»; ha pedig magas s meredek a part, a vogulban *ńiltäŋ*, az osztjákban *rēp*. Költői jelzői: «Lent futkosó lábas istennő szállta földfok, fent járó szárnyas isten szállta földfok» (*jolėl χajtnė la'iliŋ nāj χą̄jnė ńol, numėl minnė tąuliŋ tą̄rėm χą̄jnė ńol* II : 136.), «vas lábú lábas földfok» (*kart' kurpi kurėŋ ą̄wėt* Osztj. Népkgy. 74.) s «száz lépcsőjű lépcsős partfő, sok l. l. partfő» (*sąt šōmlvp šōmlėŋ rēp-oχ, ār š. š. rēp-oχ* Osztj. Népkgy. 37, 38, 176.). Kitetszik az utóbbi jelzőből, hogy a várhalmon rendesen lépcsősen ródalt (*šōmėl* tkp. «rovás», *šōmlėŋ juχ* «rovásfa») ösvény (IO. *rēp-χāŋdep* Patk.) vezetett fölfelé, mit Patkanov is megerősít (Типъ Остяцк. Богат. 14.) megjegyezvén, hogy a várhalom lejtőjén vezető utacska veszedelemre okul nem szolgálhatott, minthogy oly keskeny volt, hogy rajta több mint két harczos egyszerre föl nem hatolhatott s ezeket a vár védelmezői könnyen letaszíthatták.

Valószínű, hogy háborús időben a följárásnak ezt az útját, illetve módját is megsemmisítették, vagy megnehezítették. Egy vogul hősénekben a Kazym-főí vár úrasszonyát két vaskötél (láncz) végére kötött vasszékkel (*kēr-uläs*), tehát mint valami modern fölhúzón, emelik föl szolgái «karmos evetnek, fogas evetnek meg nem mászható várába» (II : 8.). Föltehető, hogy egyes erődöknél a lépcsős följáratot helyenként (pl. ott hol az emelkedés igen meredek volt, vagy mély szakadék választott el egyes útközöket) fahágcsók, helyesebben kifejezve lépcsőszerűen ródalt s lejtősen alkalmazott fagerendák pótolták. Ilyesmiről olvasunk egy vaszjugáni osztják regében, melyet Grigorovszkij közlése nyomán ismerünk (Описаніе Васюганской тундры, 31. l.) s mely szerint egy e vidékbeli várban, melynek a folyó felé mintegy húsz ölnyi csaknem függőleges partfala volt, a lakók akkép bocsátkoztak le a folyóhoz, hogy lépcsőfokok módjára ródalt s végeiken egymáshoz kötözött gerendákból létraszerkezetet készítettek, mely fönt, a várszikla ormán, kötelekkel két földbeásott oszlophoz volt erősítve. Szükség esetén e létra-

szerkezetet lebocsátották s az ott függött, míg a távozók rajta vissza nem jöttek. Egy ízben a szomszédbeli ellenséges tatárok kilesték az alkalmat, midőn a férfiak a leeresztett hágcsón a part mentén távoztak s nagy csapatban rávetették magukat a hágcsóra, hogy azon a várba jussanak. Már majdnem czélt értek, midőn a zajra figyelmessé lett várbeli asszonyok észrevevén, hogy a létrán kapaszkodók ellenségeik, nagy hirtelen elvágták fejszékkel a hágcsót tartó köteleket, minek következtében az egész szerkezet alázuhant s az óriási gerendák a tatárok nagy részét agyonzúzták.

A várfoknak egy alkalmas pontján van a kilátó: «a vidék nézésére (körültekintésére) való domb» (*mā susnė ur* II : 66.), melyen bizonyára kirendelt őrök vigyáznak (*kārwilte'it)* arra, hogy nem jön-e valamerről ellen (II : 162.). Úgy látszik, mintha e czélra őrtorony-féle deszkaépítmények is lettek volna a vogul-osztják várakban, mely föltevésre a Bálványfoki-hősök északi osztják énekének az a részlete szolgáltat alapot, melyben az egyik fejedelem «Messze halló fülű» nevének eredetét a következőkép magyarázza: «Még növekedő férfi lábam íze növekedése közben, serdülő férfi serdülő kezem ize serdülése közben téres városom terére ha kimegyek vala, téres falum terére ha kiállok vala, a magam állta deszkája meredő (?) bálvány-sátorba midőn fölhágdostam, a gerendája meredő (?) bálvány-sátorba mely napon fölállottam *(ma lą̄ilṭi są̄γvlla-ki aľvŋ ura χoŋγiliṭem irtn‘, pārṭvl-ki aľvŋ ura lą̄ilṭem χatl)*, úrnőt [uraló] hét vidék felé mindenfelé figyelek, urat [uraló] hat vidék felé mindenfelé hallgatózom s ekkor ha úrnőt [uraló] hét vidéken valamely föld zuga felől zajgó ellenség jövő nesze van, az nekem nyilvánvaló; ha valamely föld urat [uraló] hat zuga felől fejes hadnak jövő nesze van, az nekem nyilvánvaló» (Osztj. Népkgy. 108.). Itt az egyébként «bálványtartó dúczot» jelentő *ura* (ÉV. *urä*) szó, melybe a még élő s működő, vagyis «még bálványnyá nem ülepedett» hős ifjúkorában szokott fölhágni s fölállani, hogy onnan a világ hét tájára széttekintsen, bizonyára nem szószerinti értelmében veendő, hanem inkább egy bálvány-dúcz-féle építmény jelzésének, mely t. i. ép úgy mint a bálvány-tartó egy magas oszlopon áll s csak gerendahágcsón megközelíthető, rendeltetése azonban nem hogy a bálvány lakául, hanem

hogy *őrhelyül* szolgáljon (talán ezt is jelenti általában a vogul *ur-* «őrizni» igétől származtatható *urä*), vagyis hogy az őr onnan, mint a bálvány szokta, a hatáskörébe tartozó vidék fölött ügyeljen. A bálványhősöknek ezt az őrködő, tájakat néző szerepét többször hangoztatják az énekek, különösen a bevezetésben, így a kisobi istenségé: «Egy felől való vizem ha nézem: szent víz folyta szent tavat nézek...; másfelől való vizem ha nézem: a tápláló Ob, halas Ob tágas vizét lakom» (II : 2.), vagy a szigvatorkolatié: «Táplálékos Szigva-víznek, halas Szigva-víznek egyik fele vizét [a mint] nézdegélem: eleven szosszél-, eleven jór-féreg úszkál benne; másik fele vizét nézdegélem: kis orrú orros hal halad benne fölfelé» (II : 257.) s a lopmúszié: «Érett ribiszke kettő szem meredő(?) Ural-bérczem hátát a mint nézdegélem . . .» (II : 278.) stb.

Lenn a folyónál, a várhoz vezető főút tövében van a kikötő, melynek egyszerű mása ma is látható a vogul-osztják folyómenti falvakban. Áll az néhány karóból, melyekhez a ladikokat kötik s egy kis hidacskából, melyre a csolnakból fölhághatnak. Az ily kikötőnek vogul neve: ÉV. *tālt*, LV. *talt*, TV. *tėlt* (a *tāl-*, TV. *tėl-* «hajóra, szánra szállni» igéből), az osztjákban: ÉO. *kaltėŋ*, IO. *kattėŋ* (a *katt-* «kikötni» igéből), mely szóval gyakori jelzés *tāltiŋ ūs* «kikötős vár» (*tāltiŋ ūs tālt* «kikötős várbeli kikötő» II:8, 26, 39, IV:174, *kaʌtŋėŋ vą̄š kaʌtėŋ* Osztj. Népkgy. 249.). Minthogy az ellenség legfőképen a kikötő útján közeledhetik a várhoz, ennek őrzése természetesen igen fontos feladat; ezért riasztják álmából a mélyen alvó hőst e szavakkal: «Réves városunk révecskéjét, réves falunk révecskéjét ím megszállották (meghágták, *tāltiŋ ūs tāltkeu, tāltiŋ paul tāltkeu ti χāŋχimė*): nyakát üldöző, törzsét üldöző igaz álmod meddig fogod hát még aludni?!» (II : 39.). Egy vitézi énekben a hős anyja megpillantván «a táplálékos tenger felső tája felől» érkezett «tavi gyeppel, obi gyeppel benőtt fatörzsöt» (a hadi ladikot), hasonlókép inti fiát: «Nyakát vágható gyökeres álmot, fiúcska, sokáig ne aludjál: kikötős várad kikötőjén át ne ereszd azt (*tāltiŋ ūs tāltėnnėl tār' ul tārätäln)*, mert [külömben] mögös várunk mögét elpusztítják» (IV : 173—4.).

Más helyt arról van szó, hogy a megérkezett ellenség «a folyócskát kőgáttal zárja el» (*jāriś āχwtės-normäl ti vārawė*

II: 176, 178.). Minden efféle fortély és támadás megakadályozására a gondosabban védett váraknál vészjelző gyanánt a folyó, vagy tó vizén keresztül vastag zsinórt, vagy drótot alkalmaztak, melynek vége fölvezetett a várba. A ladikon jövő ellen ebbe gyanútlanul beleütközött s a nélkül, hogy észrevette volna, megmozgatta, vagy el is tépte, miből a várbeliek rögtön megtudták az eseményt s a kikötőhöz siettek. Egy irtisi osztják hősénekben találunk utalást ily készségre, melyben t. i. a hadba vonuló hősök az ellenfél várának kikötőhídja *(narpaŋ voš)* előtt a vízen általvont «húsos ujjnyi vastagságú aranydrótot» *(ńōγėŋ pāŋ āneitta sorńiŋ sūγom)* vesznek észre s ezt a hős gyorsan hét darabra szabdalja» (Patk. Irtysch-Ostj. II : 28. és Тичъ Остяцк. Богат. 68.). Gondatti (37. l.) olyan vészjelzőről szerzett tudomást, melynél csengetyűk voltak zsinórra aggatva s a várbeliek ezeknek hangjára lettek figyelmessé a veszedelemre. Patkanov az eszkalbinszki kerület északi részén lakó acsirbeli tatároktól, kik voltakép eltatárosodott vogulok utódai, arról értesült, hogy a ladikon jövő ellenség ellen a régiek oly módon is védekeztek, hogy a vízbe rézsútosan hegyes karókat vertek, úgy hogy ezeknek hegye kevéssel a víz fölszíne alatt rejtőzött s arra irányult, merről az ellenséget várták. A hatalmas evezőcsapásokkal közeledő ellenség nagy erővel ment neki ladikjával e hegyes karóknak s áldozatává lett az ott őrködő harczosoknak. Különösen nyomorúságos volt ily esetben a nyírhéj-ladikok sorsa, melyek a benne ülőkkel együtt föltétlenül elmerültek. Ily ladikokat egyébként íjjal és nyíllal is el lehetett sülyeszteni (Тичъ, 68. l.).

A vár belső területének nevezetes része volt a vártér (*ūs-kan*, osztj. *voš-χar*), melynek költői jelzői: «Téres várbeli, téres falubeli tér v. terecske» (*kaniŋ ūs kan, kaniŋ paul kan* II : 11, 181, *kaniŋ ūs kanikwė, kaniŋ paul kanikwė* II : 32; *χarėŋ vą̄š χar, χarėŋ kort χar* Osztj. Népkgy. 108, 224.), «téres várbeli, téres földfokbeli tér» (*χarėŋ vą̄š χar, χarėŋ awėt χar* u. o. 158.) és «sok nép férfia subája szőrét csapkodó tér, sok nép férfia bocskora szőrét veszítő terecske» (*ār ją̄χ-χo saγvl-pun pāitmaŋ χār, ār ją̄χ-χo nirėl-pun χoltmaŋ χārleŋki* u. o. 21.). A vár terén áll a fejedelem háza: a «vörösfenyőből való, lúczfenyőből való házacska» (*nāŋk-jiw, χąut-jiw . . . kwolriś* II : 164.), «az ajtós ház, tetőnyílásos ház» (*ąwėŋ χą̄t, χōnėŋ χą̄t* u. o.

159.), «a tűzzel való, tűzhelylyel való ház» (*tuṭėŋ χ̥ǡt, raṭėŋ χ̥ǡt* Osztj. Népkgy. 106.), «a langyos ház, meleg ház» (*χ̥ǡšėm χ̥ǡt, mēlėk χ̥ǡt* u. o. 161.), mely néha «hét szakaszú (szobájú) szakaszos ház» (*sāt näkpä näkiŋ kwol* II: 38.), «kis tó, kis tenger nagyságú ház» (*māń tūr, māń śāriś jänit kwol* II: 32, 248.), vagy más leírás szerint oly nagy, hogy a hős szavaival «rénbikás szánacskánkat, rénszarvas szánacskánkat ott benn csináljuk meg, a bálványképű három rénbikát, a kalt-képű három rénszarvast ott benn fogjuk be: az ajtós ház ajtaján, a tetőnyílásos ház tetőnyílásán így bocsátjuk ki» (Osztj. Népkgy. 159.). A «kis récze nagyságú házacska» (*māń vās jänit kwolkwė* II: 38.), vagy «a kérges czirbolyatoboz mogyorója nagyságú házacska» (*kēriŋ pākw-sam jänit kwolkwė* II : 127, 108.) jelzések, a mennyiben az ének esetleg hősökre is alkalmazza, nyilván a hősöket ábrázoló bálványok apró dúczlakainak képét viszi át a hősök életkorába. A hős házának a j t a j a, vagy mint az ének említi, «ajtós háznak ajtaja» (*ḁwėŋ χ̥ǡt ḁwėl* Osztj. Népkgy. 157.), ép úgy mint a várkapu, többnyire «mesterember készítette, czédrusfenyőből való keresztpántos ajtó» (*māśtėr-χum vārìlėm uľpä-jiw jätiŋ āwi* II: 63.), vagy «vörösfenyőből való nagy ajtó» (*nāŋk-jiw pḁal jänγʻ āwi* I : 117.), «vörösfenyőből, lúczfenyőből készített ajtócska» (*naŋk-juγi vērėŋ, χōl-juγi vērėŋ ḁu* Osztj. Népkgy. 33, *ḁwleŋkem* 157.), melyet kinyitás alkalmával úgy mint ma is a jurta ajtaját, lábbal, kézzel, vagy ha hős érkezik, «a kard nagy hegyével» szoktak betaszítani (*āwi sirejil ti pūχtėmawės* II : 63, *ḁwleŋkem . . . nāri ōn tajetna, kēzi ōn tajetna pōγolmala* Osztj. Népkgy. 158, *nāri tajetna joln' χḁila* u. o. 157.). Ily betaszítás alkalmával, ha az illető ajtó — mint az ének mondja — «famunka készítéséhez nem értő úri embertől készített vörösfenyő művű ajtó volna: fájának négy nagy forgácsa négygyé szakadna, három nagy forgácsa hárommá szakadna; de mivel famunka készítésében ügyes férfiútól készített vörösfenyő művű ajtó (*juχ-vēr verṭì tōs χojen vēriliėm naŋk-juγi vērėŋ ḁu*), sarkos ajtó sarkában (*śerėŋ ḁu śerėlna*) [valahogy csak] nehezen megkapaszkodik, [valahogy csak] nehezen megfogózkodik» (Osztj. Népkgy. 158.). A betaszítástól szettörő ajtónak «mindenfelé repülő darabja szárnyas állat hangjával, lábas állat hangjával énekel» (*χotäľ minėm lḁmtä tḁuliŋ uj turėl, la'iliŋ uj turėl ta lujγi* II :

63.). Magasztalják az énekek a hős házának padlóját (*kwol-kan*, osztj. *χąt-χār*) is, melynek költői jelzései: «deszkás házpadló» (*pārtiŋ kwol-kan* III : 2.), és «deszkás házpadló, gerendás házpadló» (*sąχlėŋ χąt-χār, pārtėŋ χąt-χār**) Osztj. Népkgy. 33, 35.). Egy irtisi osztják énekben midőn a hős a padlón fel s alá jár, ennek deszkái «nyírhéj-puttony abroncsa módjára hajlanak meg» (*pūdop-īda mēnedet)*; «ha az ügyes munkájú férfiú (*tus vēraŋ χoi)* — így folytatja a leírás (Irtysch-Ostj. II : 46.) — bádogból való sok kapcsokat (fogókat), vasból való sok kapcsokat (*nemet́-vāχta ār nurat, karet-vāχta ār nurat)* nem alkalmazott volna, a ház padlójának deszkái (*χāt-χar sāγatet)* nem bírták volna ki». A világosságot, úgy látszik, a fejedelmi házak is, ép úgy mint a legegyszerűbb jurták, a tetőnyíláson át nyerték, mint ez a fent idézett «tetőnyílásos ház tetőnyílása» jelzésből következtethető. «Az ajtós ház ajtaja becsapódott, ím elment; a tetőnyílásos ház tetőnyílását befödve ím elment», hangzik egy hős távozásának előadásában az illető helyen (Osztj. Népkgy. 158.), mi arra emlékeztet, hogy midőn a jurtából a ház lakói hosszabb időre távoznak, egy erre rendelt fedővel a tetőnyílást is elzárják, hogy távollétük alatt a hó és eső be ne essék a tetőnyíláson át a ház belsejébe. Szó van ezeken kívül az énekekben a fejedelmi ház pitvaráról (ÉO. *lēpėŋ*, IO. *tēbiŋ*), melynek jelzője: «Fája ácsolt hosszú pitvar» (*juγėl vąŋγėm χū lēpėŋ* Osztj. Népkgy. 158.) s melynek padlódeszkáit a fent idézett irtisi osztják ének ugyanazon szavakkal magasztalja,

*) Teljesebb alakja e jelzőnek Reguly eredeti följegyzésében: sănhling kăt kar *nyiil kor*, parting kăt kar *nyiil kor* (Osztj. Népkgy. 9. l., 875—6. s.), melynek utolsó szavait Pápay J. *ńiil χōr* átírásban közli, de mint homályos értelműeket nem fordítja. Egy másik Reguly-féle osztják énekben egy építménynek «hántott fájú, ácsolt fájú *nyiil nor*»-járól van szó (u. o. 100. l., 20. s.), melynél Pápay a világos értelmű *nōr* «gerenda» szó *ńiil* jelzőjét szintén nem fordítja, noha az egész kifejezés jól felfogható «hántott fájú, ácsolt fájú *nyolcz gerendának*» (u. o. 106.). E két hely egybevetéséből azt vélem, hogy az előbbi helyen a *nyiil kor* vagy egyszerűen félreértés *nyiil nor* helyett, vagy hogy benne a *kor* a zürjén *ker*, votják *kor* «gerenda» szó mása; vagyis hogy itt a padlódeszkák alját képező «*nyolcz gerendáról*» történik említés.

mint a főházét (Irtysch-Ostj. II : 44.) — továbbá a rén s ló odakötözésére szolgáló oszlopról, melynek jelzőiről s az áldozatok alkalmával való szerepéről már fent (0444. l.) volt alkalmunk szólani. Kiegészíthetjük e tárgyra vonatkozó közléseinket a déli teremtési éneknek avval az adatával, mely szerint a hősnek itt «növekedő férfi növekedése korában maga állította ezüst fejű sok oszlopa *(ạln puŋkpä saw śạplanä)*» van, melyet baljóslatú jelentőséggel a «vörös farú rigók» serege «mind megszállott s mind körbe vett» (I : 119.).

A fejedelmen kívül a várban lakik egész családja s az énekek leginkább a vár végét jelölik meg a családtagok lakóhelye gyanánt. «Ennek a váracskámnak *városi felvégét* kicsoda őrzi? — hangzik egy északi osztják énekben — felső faluvégemen kicsoda lakozik? (*num vạši ạlŋem χoina lāulla, num korṭi ạlŋem χoina ạmvsla?* Osztj. Népkgy. 150.): Íme öcsém van [ott]», mondja a felelet. «Ez ezüst lábú, lábas városom végén lakozó, vas lábú lábas hegyfokom végét őrző bácsikám *(voχ kurpi kurėŋ vᵘạš ạlŋėm ạmaslajen, kart' k. k. ạwėt ạlŋem lāullajen... akem)* van», hallható más énekekben (u. o. 74, 106.). Szintígy mondja egy irtisi osztják énekhős atyjáról, hogy «a város túlsó végén» *(tomai voš ōtėŋna)* volt születése helye.

Az ily várakba természetesen idegennek előzetes engedelem nélkül bejutni békés úton nem lehetett. A jugrai isten énekében (II : 139—140) olvasható, hogy midőn e hős társával Ajäsz-isten várához érkezett, itt előbb «vastestű hét apródlegényét» küldi föl a vár urához avval a kérdéssel, hogy «atyja igézte szent nyíreshegyére fölbocsátja-e őket, vagy sem». «Ha nem bocsát», így vélekednek az utasok, «akkor ez eleven jür-állattal teli folyóérben állapodjunk meg», vagyis nem kísérlik meg az ellenséges közeledést. Ez esetben a várúr jó kedvében s kiváncsi lévén, hogy «minő képű» az a híréből ismert, de sohasem látott «hátában erős, mellében erős» vendégfejedelem, megengedi emennek, hogy az ő «nyíreshegye szent végébe belekapaszkodjék»; de egyébként «a hét tájbeli hét vendégecskét» *(sāt mā-sāmnėl sāt mojkwė)*, akármilyen «neves hős, híres hős», a várba felbocsátani nem szokták (II : 31). Merő gyanakvásból, hogy békés, vagy ellenséges-e szándékuk, oly hosszasan váratják őket, hogy a veszteglóstől — «ha szánas emberként (vagyis télen)

érkeznek vala: mint rénszarvasnak enni való vastag moha, oly vastaggá mohosodik talpas szánjuk talpa (*suniŋ χum-ke joχtāli: sāli-tēpiŋ qsiŋ χasli pattäŋ sun pattäkänl qsiŋi' χaslitimė* II:31); ha csónakos emberként (vagyis nyáron) érkeznek vala: mint házépítéshez való vastag moha, oly vastaggá mohosodik fenekes ladikjuknak feneke» (*χāpiŋ χum-ke joχtāli: pattäŋ χāp pattäkät qsiŋi' χaslitimė* II : 32). Más ének szerint (II : 211—2) «a hét vidék felől, hét vendégségből téli napon érkezett férfi szánkója fája ím elkopott, tavaszi napon érkezett férfi csónakja fája ím elkopott» (*sātä sām-mūs joχtėm, sātä muj tēli χątėl joχtėm χum sun-jiwä ti χąlės; tūjä χątėl joχtėm χum χāp-jiwä ti χąlės* II : 211—3). Csak a jól ismert, kedves vendég érkeztével «vonják vala széllyel a kapus várnak kapucskáját» (*āwiŋ ūs āwikätä pali' uś ti viśśentawė* II : 32) s «hagyják tártan állani a réves vár révecskéjét» (*tāltiŋ ūs tāltikätä pali' uś ti ľūľawė* u. o.). Hogy erőszakos támadással mikép jutnak a hősök az elzárt vár belsejébe, arról alább (0627. l.) szólunk.

* * *

A hősök személyi tulajdonainak és hadi készségének leírása után áttérhetünk a következőkben magának a hadi küzdelemnek vázlatára, sorra szemléltetvén, hogy miként keletkeznek a hősök ily harczi vállalkozásai, mint gyűjtik össze a haderőt hozzá, mint indulnak és érkeznek a háború színhelyére, hogyan viaskodnak s végül hogy mi történik velük s hadaikkal győzelem, bukás s békekötés esetén — mindezt a hősköltészet adatai nyomán, melyek ha jórészt rikító és szertelen vonásokban is, mégis alapjában való eseményeket, szokásokat s történeti állapotokat tükröznek.

Leggyakoribb indító oka a vogul-osztják hősök hadi vállalkozásainak, mint már fentebb (0505. l.) érintettük, a vérbosszú, különösen a harczban elesett, vagy egyéb módon *megölt atyáért* való megtorlás kötelességének érzete. Ennek vogul kifejezése: *jä'i-nur* vagy *jäγiŋ-nur* (I: 45) «atyai bosszú v. harag» (birtokosragokkal: *āśėm nur, jäγėm nur* II : 184, *jäγėn nur* IV : 261, *jäγä nur* II : 207), osztják nevezete: *jiw-nur* (Pápay: Osztj. Népkgy. 114). Az énekekben alkalmazott költői jelzése: «Az atya (atyja) mentéért való atyai bosszú» (*jä'i minėm jä'i-nur*

II: 205, IV: 258, 259), vagy teljesebb alakban: «Az atya (atyja) mentéért való atyai bosszú, az anya (anyja) mentéért való anyai bosszú» (*jä'i minėm jäγiŋ nur, āŋkw minėm āŋkwiŋ nur* II: 42, *jäγä m. jäγiŋ n., āŋkwä m. ā. n.* u. o. és *nurkwė* II : 26, 255), melynek értelme világosabban kitetszik e költői szólás osztják másából: «Apai *fej* menő (t. i. odavesztéért való) apai bosszú, atyai fej menő atyai bosszú» (*āś-oχ manmaŋ āśėŋ nur, jiw-oχ manmaŋ jiwėŋ nur* Osztj. Népkgy. 44, 115). Egy másik vogul költői jelzés: «Hátramaradott atyai bosszú, hátramaradott rokoni bosszú» (*jūw-χuľtėm jäγän-nur, jūw-χuľtėm ą̄rän nur* IV: 260—1), melyből látható, hogy *rokonokért* is dívott a vérbosszú (*ą̄r*, LV. *oąr* valószínűleg «idősebb férfirokon, nagybátyai részről való atyafiság»; l. ÁKE. 133). Hogy *testvérért* indítanak bosszúhadjáratot (*jä'i-pīγän nur* II: 63), több följegyzett ének (II: 64, 71, 74, 93, 23, IV: 181) is mutatja.

A vérbosszú feladata, mint súlyos kötelesség s elháríthatatlan, veszedelmes végzet állandóan i z g a l o m b a n t a r t j a a h ő s t s zaklatja mindaddig, míg végre nem hajtotta. «A mi atyai vérbosszúnk végét keresni, hangzik egy osztják hősénekben, a mi elhalt penészes tetemünk (bálványképünk) le hogyan szállana, elpusztult moszatos tetemünk az apai fej mentéért való apai vérbosszúnkat keresni föl hogyan támadna (*min jiw-nur ą̄lŋēmen kaśti vutn' χą̄lėm χiśėm loŋγēmen nik χun' oγoltal, il-vᵘosėm tēri loŋγēmen āśi-oχ manmaŋ āśėŋ nurēmen kaśti noχ χun' kiltal)*?! Ha keressük, csak mi (a harczban elesettek öcséi) keressük, ha nem keressük, mi nem keressük» (Osztj. Népkgy. 114): vagyis nekünk kell azt, míg élünk s erőben vagyunk megtenni. Vogul kifejezés szerint a hős az ily bosszút «hordja, viseli» (*nur toti*), úgy mint az ének és rege eseményeit (*ēri' ťotnė ērγ'-ą̄tėr*), vagy a szenvedést (*saw toti*), nyilván mert nyomasztó gond gyanánt nehezedik rája. «Bosszúját hordani» (*nur totuŋkwė*) megy ellenfele várához (II : 96) s ha egyik ellenével végzett, újabb gondja, hogy «bosszús elméjét hova vigye tovább» (*ą̄s ti nuriŋ nąmtėm χotäľ ēlä totilėm?* II : 196). Mint vadat a vadász, úgy «keresi» folyton «az atya mentéért való atyai bosszút» (*jä'i minėm jäγiŋ nur kinsili* II : 45, 184, IV : 256), «kutatva jár utána» (*jäγä nur kinsuŋkwė jäli* II : 207), «nyomozza, követi» (*jä'i-pīγän nur ti kojmītei'* II : 63, *jäγän nur ul kojmītėlän, ul*

kismejėlän IV: 260, 261), «üldözi, kergeti» (*jäγä nur ńawluŋkwė ąlp jäjenti* IV: 149); azért az ily ember költői jelzése: «Az atya mentéért való (atya mentebeli) bosszút kereső férfi» (*jä'i minėm jä'i nur kisnė χum* IV: 258, *jäγėn nur* v. *jäγä nur kismejėm χum* IV: 261). Idegen földön való járás-kelése miatt intézhető hozzá a kérdés: «Anyai fej mentéért való bűnhödéshozó vized, apai fej mentéért való vérbosszús földed hova megy?» (*jiw-oχ manmaŋ narėŋ jeŋkėn, äś-oχ manmaŋ nurėŋ muwėn χolta manṭal?* Osztj. Népkgy. 25, 26), vagyis: vérbosszúd tölteni hova visz utad. Csak a megtorlás végrehajtásával «nyugszik meg» s «száll alá» (a bálványszellem aláereszkedésének kifejezésével, l. fent 0378—9. l.) a hősnek «bosszús elméje» (*nuriŋ nąmtėm ta ńūsilālėm, ta sēγilālėm* II: 196), s ezzel ér véget a «bosszúkeresés» (*mat-kēm nur kissėn, pojtakėn* II:24). Patkanov értesülése szerint (Типъ ост. богат. 46—47. l.) a vérbosszú kötelessége onnan ered, hogy midőn valakit a háborúban megölnek, a megmaradt hozzátartozók nagy kesergésük és sírásuk közben *esküt tesznek* arra, hogy megbosszulják halálát, ha a saját életükbe kerülne is. Különösen szent tartozása minden hősnek, hogy atyja és testvére halálát megbosszulja. Ha valamely osztják fejedelemnek csaknem egész nemzetségét kiirtották a háborúban, akkor kis gyermekei és unokái, midőn megnőttek s férfiakká lettek, megtudván az öregektől az atyjukon, vagy nagyatyjukon ejtett sérelmet, hadat gyűjtöttek s háborúba mentek az ellenfél ellen. A vérbosszúnak ily elterjedése Patkanov szerint annak a hiedelemnek következménye, hogy a megöltnek lelke mindaddig meg nem nyughatik s kínlódik, míg az ellenség vérével meg nem váltják, a mint erre a regékben is találhatók utalások. Kiegészíthetjük e közlést avval, hogy a vérbosszú még a *medve* ellen is kötelező, ha valakinek atyját, vagy rokonát megölte. Ilyen medvét nevez üldözője «atyai vérbosszús eb-állatnak» (*jä'i-nuriŋ āmp-uj* III : 451).

Különös ösztönzéssel sarkalja a hőst a vérbosszúra az ellenfelek és barátok állandó emlékeztetése, mely hol rossz, hol jó indulatból fakad, de a hőst nyugodni nem hagyja. Midőn az ifjú múnkeszi hős társait labdajátékban megüti, ezek bosszúságukban ily szavakkal vágnak vissza: «Ha kezed ereje, lábad ereje ily nagy volt, fejedelem atyád megölésekor hol jártál volt?!» Magában mondogatja az ifjú feleletét: «Kezem

erőtlen, lábam erőtlen volt akkor, [hisz] bácsikám csak most nevelget engem; ha majd megnő a csontom, megnő a húsom, atyám bosszúját, apám bosszúját hogy ne keresném!» (*āśėm nur, jäγėm nur ul kinsilėm!* II: 183—4). Hasonlókép ingerlik ez ének osztják változatában: «Halljad csak, mondja itt a megcsapott játszótárs, [ha] ím ily nagy valami erős kézizmot növeltél, ily nagy valami erős lábizmot alkottál, atyai fej mentéért (vesztéért) való vérbosszús vizedről (vízi utadról) ugyan hogy nem tudsz, apai fej mentéért való gyászos vizedről ugyan hogy nem tudsz?! *(jiw-oχ manmaŋ nurėŋ jeŋḳen χoṭi̊ ant ūiṭṭen, āś-oχ manmaŋ tišėŋ jeŭḳen χ. a. u.? !)*. Ha volt atyád, ha volt apád, sok fürtű boldogságos feje bőrét, szépséges feje bőrét a kőszemű hét vichli e vörösfenyő tetején tavi csüllő, obi csüllő madár himbálása módjára itt himbáltatja; ezt az erős kézizmodat, lábizmodat odavinned talán rossz volna?!» (Osztj. Népkgy. 23). Hogy minő hatással vannak e szavak az apja gyalázatát hallgató ifjúra, jellemzőn állítja elénk az ének folytatása: «Azt a drága apját! — szól itt a sértett — ez a fejedelme foghegyre való sok beszédét mily kedvére csicsergi, szájhegyre való sok szavát mily kedvére dobálja! Várost felfaló, falut felfaló ordítással eredek utána...».

N ő i s z e m é l y részéről ered hasonló káromlás, midőn ugyane hős ifjú pajkosságból «az aranyos fürtű hét hattyú fürtös fejedelemnőt» fürdés közben alábuktatja. «Te most nevelkedett zsenge kezű, zsenge lábú kis ember, mondja a fölmerülő leány, az én bűnhödéshozó húsom végét, az én sok fürtű boldogságos fejemet vesztedre fogtad meg; hajdanában a koros férfi sok korának fogyása közben, az idős férfi sok idejének mulása közben, ha volt atyád, ha volt apád, atyád fejebőre a vörösfenyő tetején obi csüllő madár himbálása módjára himbálódott, hát nem tudod?! Ha volt atyád, atyádnak is hajdan, mikor az én bűnhödéshozó húsom végét megfogta, sok fürtű boldogságos fejét a kőszemű hét vichli a vörösfenyő tetején tavi csüllő madár himbálása módjára himbáltatta, hát nem hallod?!» Felel az ifjú: «Hát ilyen magamféle fejedelem, magamféle ember ennek a világnak hét koráig, hat koráig hogyan is élne?! Ha valami kőszemű hét vichlid van, a rénbika [lábanyoma látható] gyönge havú őszön, ám hadd jöjjenek; hosszú várásuk végét talán megvárom, rövid várásuk végét meddig várom?! Az ő ennivaló ke-

zük húsának három falatját, négy falatját meddig növelik, meddig tartogatják még?!» (u. o. 30—31. l.). A vogul változatnak megfelelő részében az alábuktatott nő a hős ifjúnak nem apja szégyenét emlegeti, hanem őt magát fenyegeti meg: «Te most növekedett zsenge kezű, zsenge lábú kis fejedelem, így hangzik szava, ha majd egykor az Ural tulsó feléről zürjén fejedelem öregem megérkezik, ebbe a bálványok nyaka, istenek nyaka magasságú váracskádba, miután [a földdel] egyenlővé hordtuk, oda fogunk mi várost alapitani; te föléd pedig leánygyermek, fiúgyermek [alól való ürülékes] fatörmeléket fogunk szórni». «Engem ugyan valami könnyen hozzáférhető nagy szerencsének ne tarts!» volt reá a felelet (II : 187—8). A pelimi istennek REGULYtól följegyzett osztják énekében is olvasható, hogy midőn az ifjú hős «az «ijjkészitésre, nyílkészitésre alkalmas fát» a «szőrös szemű hegyi mēŋk, erdei mēŋk» tilos erdejében vagdossa, ennek «gyűszűjét fogó» leánya lép elő s «tíz fogú fogas száját ím miképpen nyitja meg: Aranyos lábizmú, aranyos kézizmú fejedelem, te ezt az én bűnhödéshozó fámnak végét *(tam narèŋ juχ ą̄lŋem)*, az én romláshozó fámnak végét *(orèŋ juχ ą̄lŋem)* mit csinálni vágtad le? Hajdan, ha volt atyád, ha volt apád, ő [is] éppen így, mikor az én bűnhödéshozó, romláshozó fámat levágta volt, a világ ezer koráig, örökre elment (odaveszett), hát nem tudod?! — az ég ezer koráig elment, hát nem hallod?! Téged is az én bűnhödéshozó, romláshozó fámnál kaplak ím!» Itt is visszamond az ifjú: «Ez ég adta, e levegő adta erdei fa növekedése közben az ennivaló étel tálját, az ivóvíz edényét hogyan helyezgetted volna te ide?! Az ennivaló étel gőzénél, az ősi víz gőzénél nevelt fádat hogyan vágtam volna én le?!» (vagyis: nem te termesztetted ezt a fát, hát mi közöd hozzá?!). Gyalázkodó szavait a leány még itt avval is tetézi, hogy az ifjút megragadja, házába viszi, onnan egész éjjel át ki nem ereszti s másnap hét mèŋk testvérének szolgáltatja ki. «Azt az apja áldóját — hangzik az ének folytatása — a leányod *(jiwèl są̄tèŋ ēven)* öt ujjú ujjas kézzel engem megragad, a maga lakta három gerendából összerótt házába oda visz; mint a bálvány szeme, mint a kalt szeme, oly sötét igazi éjet miután mi ketten eltöltöttünk, ím miképpen szól: Később a közepes nap közepe táján, a tavaszi hosszú nap közepe táján

atyámnak hét fia, apámnak hat fia megérkezik, fűszár-nyíl, vessző-nyíl fajta jó játékot játszani (birkózni) jönnek» (Osztj. Népkgy. 83—85). A hős bosszúérzését ingerlő, vagy egyébként sértő szavakat nevezi az ének «szívnek tűrhetetlen (szívbe érhetetlen), májnak tűrhetetlen csúnya beszédnek» (*simėn rąwtal, majtėn rąwtal l̓ūl̓ lātiŋ* III : 504, *sama raχlỉ mąslỉ jāsėŋ, moχla raχtỉ āṭėm jāsėŋ* Osztj. Népkgy. 46, *moχla rąχti, mąstỉ kēl* u. o. 88), mely kifejezésnek irtisi osztják változata: «Fogas beszéd, karmos beszéd» (*peŋėŋ ai, kunčėŋ ạị* PATK. Irtysch-Ostj. II : 58).

A vérbosszúra való jóindulatú figyelmeztetés példája, midőn a múnkeszi ifjú hőst maguk a nevelő szülők intik e szavakkal: «Mint erőtlen fejedelemfiúcskát nevelünk mi téged, mint módtalan fejedelemmagzatocskát ápolunk mi téged: az atyai fej mentéért való bűnhödéshozó földedet mi azért nem mutatjuk meg, az apai fej mentéért való vérbosszús földedről mi azért nem beszélünk. De ha már növekedő férfi lábad íze megnőtt, ha serdülő férfi kezed íze fölserdült, ha erős kézizmot, erős lábizmot növeltél: Felső-Ég atyádnak aranyos sok napot való nyitása közben a hírhordó férfi sok fiúval együtt fűszárnyíllal való jó játékot te ne játszsz, vesszőnyíllal való jó játékhoz te ne állj, hanem folyton-folyvást nyilas munkád, íjjas munkád jó végét csináld. Atyai fej mentéért való vérbosszús vized hova menne, apai fej mentéért való bűnhödéshozó vized, az hova menne?!» (Osztj. Népkgy. 25—26).

A fentihez hasonló fenyegetés rendesen a vérbosszúra kötelezett hős ajkáról hangzik. Így mondja a múnkeszi hős ifjú is az atyja szégyenét emlegető nőnek: «Egykor majd ha a varjúorr rajzos Uralod hátát őrző kőszemű hét vichlit, vasszemű hat vichlit [már] megöltem, neked az egyik szemedet kiszúrom, egyik kezed csontját, egyik lábad csontját kettétöröm, a vízivó vizes ajtósarokhoz odaszorítlak, a vízivó vizes állvány végére oda doblak, hogy kívülről jövő havas botosú sok fejedelmed havas botosának végét te reád rázza le, kívülről jövő vizes botosú sok embered vizes botosának végét te reád rázza le, vízivó sok férfiad, sok asszonyod megmaradt vizét te reád öntse ki!» (Osztj. Népkgy. 31). Egy másik énekben a hős bátyja feleségét, ki asszonyi álnoksággal csalja tőrbe férjét, tette következményére ekkép figyelmezteti: «Ángyika, úgymond, a kiket itten

elviszel, elviheted bárhova, de én tőlem meg nem menekülsz; ha [a földbe] méssz alá, ott lent nem jutsz keresztül; ha fölfelé méssz, [onnan] vashoroggal rántalak alá» (II:56—57). A Regulytól származó változatban (II:80—81) e helyen az asszony feléje közeledő daliás sógorát mintha «két nap, két hold szállott volna fel», oly fényes jelenségnek látja; de ennek hozzá intézett szavai éppenséggel nem barátságosak: «Ángyikám, úgymond, férjed fölbujtani ím fölbujtottad; de ha valamikor ennek a férjednek híre vész, akkor te majd a zürjén bárka bárkadeszkáinak alatta, ott fogsz te [vízbe fojtva] heverdegélni». «Én anyám, apám — válaszol az asszony hamis kedveskedéssel -- ne haragudjatok, járó-kelő ember vajjon csupán a halál miatt menne?!»

Szólnak az énekek oly vérbosszú-harczokról is, melyekben nem az ének hőse a kezdeményező fél, vagyis a «vérbosszú keresője», hanem éppen ellenkezőleg ő az üldözött, ő ellene irányul mások bosszúja, melyre valamely akaratlanul elkövetett emberöléssel adott okot. Ilyet tárgyal az Ajäszisten egyik éneke (II : 20—24), melyben a gyermekhős vadászó nyilát egy leány, az ő nagynénje *(ūpä)* elragadja, aztán magát a fiút is a házába vonszolja, mire viaskodás támad s a gyermek e közben megijeszteni akarván a vele erőszakoskodó nőt, kését ennek szívébe döfi. Ezzel a leány testvéreinek, a maga nagybátyáinak *(kankanä)* gyűlöletét hívja ki maga ellen, mely azonban nem törhet ki nyilt harczban az unokaöcs s gyermek ellen, ki elvégre nem készakarva s rosszindulatból okozta nénje halálát, hanem csak apró bosszantásokban s ravasz fogásokkal jut kifejezésre. A fiút vadászatra hívják, de aztán előremenvén magára hagyják; ez nénjei lakához ér, kik rálakatolják a ház ajtaját s ablakát, aztán éhezni hagyják s midőn enni kér, durván vágják oda neki, hogy «mi az apád szívének a húsával *(man jäγėnsim ńqwľėl)* etessünk?!» Így tölt el a fiú étlen-szomjan «egy nevezetes hetet, híres hetet», midőn végre kieresztik s bátyjai a kitünő szerszámokat kívánó vadászathoz közönséges szerszámokkal akarják fölszerelni. Ezzel betelik az árva ifjú szenvedéseinek mértéke s ő keserűséggel szívében Arany-Kworėsz atyja segedelmét s bűvös hadi szereit kéri, melyekkel utóbb véres bosszút áll álnok bátyjain. Ennek az éneknek Regulytól följegyzett változatában (IV: 175—182) a gyermekhős vadászó nyila

a Városfejedelem hószámos állapotban levő s ez alkalomból «kis házikójába» visszavonult leányának (l. I: 0267. l.) ajtajához esik, mire kijön a leány, a nyilat tisztátlan markába ragadja s a vadászszerszámoknak tilalmas házikóba beviszi. Hiába kéri a fiú, hogy nyújtsa ki nyilát, a leány nem teszi, sőt utóbb a fiút is ölbe fogja. Könyörögve rimánkodik most a fiú az őt szorongató «húsa, csontja erősödött nőhöz», hogy bocsássa szabadon: «Nénike, mondja, míg a fejem a két vállam közt üldögél, soha többé ezt a bajt (hogy nyilam kis házadat érje) én neked nem szerzem»; nem használ sem szava, sem erőlködése. Végre is a fiú kétségbeesetten metsző kését rántja elő s a leány torkába döfi. Nem feledheti e tettét, bár megérti hogy nem szándékosan történt, «bácsikája» *(akit ańśuχ)*, a «Városfejedelmi öreg» s ravasz számítással a vadászaton akarja őt eltétetni láb alól. E végből íjjat, nyilat, hótalpat készít részére, de úgy hogy az íjj belső rúgófáját, szintígy a nyíl nyelét s hegyét, valamint a hótalp lábálló domborodásának gyökérvégeit éles késsel keresztül metszi. A fiú «a zuzmarás erdő hét közében» próbálgatja vadászszerszámait, de azok egytől egyig ketté törnek, szétpattognak. Most egy jóakaró, másik nagybácsijához fordul s alkalmas íjjat, nyilat, hótalpat innen szerezve megy «az ördögi jaran hét fiú» nyomába, kikre a «Városfejedelem» szándéka végrehajtását bízta. Ezek különféle módon ingerlik a fiút, ki feldühödve a rajta elkövetett méltatlanságokon végre se lát, se hall. Vadászat közben «ha jávorbika jelentkezik, jávorbikát lő; ha jaran jelentkezik, jarant lő: [így] a hét jávorbikából álló bikacsordát mind lelőtte, az ördögi jaran hét fiút mind lelőtte».

A vérbosszún kívül szerepe van az énekekben és regékben a személyes bosszúnak is, melylyel a hős a gyermek korában s elhagyatott állapotában önönmagán elkövetett sérelmeket torolja meg, mely tehát nem «atyai», vagy «rokoni» bosszú. Ily bántalmak indítják a Világügyelő ifjút, hogy «Sastollú ember» nevelő bátyját s nejét, kik őt nevelése közben egyre verték, később midőn égi atyja segedelmével «az erő megszállotta» *(jōrėn ta ūntwės)*, agyonüsse. Ugyancsak e hős szigorú bosszút áll későbbi kínzóin, az «üstökös orosz emberen» s a «nyusztos szamojédon» is, kiknek egykor szolgálatában állott (l. fent 071—3. l.). Egy más énekhős ipja ellen «viszi bosszúját», ki őt

násza alkalmával ravasz fogással (a lakodalmi háznak felgyújtásával) s utóbb nyilt üldözéssel elveszteni akarta, bátyjainak pedig tényleg halálát okozta (l. u. i. 0207—8. l.).

A békés állapot festésében az énekek többször említik a b o s s z ú o k h i á n y á t, mivel együtt azonban rendesen a hősök harczi készségét is hangoztatják. «A magam férfiúi méltóságában (nagyságommal), mondja a Tēk-hős, atyja mentéért való atyai bosszúcskám nincsen, anyja mentéért való anyai bosszúcskát nem találok *(jäγä minėm jäγiŋ nurkwė am at ąńśile'im, āŋkwä minėm āŋkwiŋ nurkwė am at χąntile'im)*; de ha mint juh szőre, ló szőre, [oly sűrű] jófajta ellenségecske jönne [elém], azt réves váram révecskéje alatt, mint fövényszem, mint homokszem, oly apróra vagdalnám» (II: 26). A Vōrjä-fejedelmek apródjai is mondják: «Ha valahol atya mentéért való atyai bosszúnk volna *(ań-mōnt χottė jä'i minėm jä'i=nur-ke ąśkeuw)*, [ellenünket] mint étke elfogyasztott nyírhéjtartó (batyú) héját, csak úgy verdesnők öklünkkel». De az «ének vivő énekbeli fejedelem» nem tartja fontos akadálynak a bosszúok hiányát: «Gyermekek, úgymond, ha kedvetek van [útra kelni] — hát a járó ember [éppen csak azért] hogy atyja bosszúját keresse, ugyan mikép járna?! Járhat az külömben (t. i. bosszú czélja nélkül) is» (II: 205—7). A pelimi isten nászénekét, mintegy igazolásul hogy ebben semmi harczi részlet nincsen, e szavakkal fejezi be: «Polėm-isten öregecske, anyámtól, atyámtól való [eredetem] kora óta sohasem hadakoztam; atya mentéért való atyai bosszúcskám nincsen, anya mentéért való anyai bosszúcskát nem keresgélek» (II: 255), holott Reguly följegyzett osztják énekéből, mint ezt fent (0576. l.) is érintettük, tudnivaló, hogy az istenségnek volt «atyai bosszúra» való oka s hogy ő ezt teljes dicsőséggel meg is torolta. Bő leírását a bosszúok nélkül való állapotnak találjuk a «Nadymi nép» osztják énekében: «Miközben, hangzik itten, az idős ember sok idejét üljük, miközben a koros ember sok korát fogyasztjuk, a fejedelemnővel való hét tájékon, a fejedelemmel való hat tájékon, minthogy atyai fej mentéért való bűnhödésszerző vizünk nincsen *(jiw·oχ manmaŋ narėŋ jeŋk ant tāiṭeu paṭa)*, mivelhogy apai fej mentéért való gyászos vizünk nincsen *(āśi-oχ manmaŋ tišėŋ jeŋk ant tāiṭeu ōrėŋna)*, messze levő ujjas subánk ujja, messze levő szárnyas subánk szárnya kelő nap hosszában, nyugvó

nap hosszában, messze van (vagyis: egész nap járunk-kelünk). Leányos sok asszonyunk az anyjuk varrta nyusztbőrös munka, az anyjuk készítette hódbőrös munka vigasságos helyét isten rendelte, ég rendelte hely gyanánt ép egészségben tovább üli; fias sok emberünk az atyjuk járta, apjuk járta messze levő erdei vad vigasságos útját isten rendelte, ég rendelte hely gyanánt ép egészségben tovább járja. Sokja az uraknak fogolyra vadászik sokja az uraknak réczére vadászik; a vész után való kedves lest tovább üljük, a pusztulás után való kedves lest tovább fogyasztjuk» (Osztj. Népkgy. 151—2).

A vérbosszú nyomán eredő tömérdek gyász és szerencsétlenség megérteti, hogy ez ősi szokás s egyébként dicsőített joggyakorlat ellen egy hősének — talán csak újabb keltű részében — mintegy isteni rendeléskép intelmet hangoztat kapcsolatban annak példájával, hogy elkeseredetten küzdő ellenfelek utóbb kibékülnek. «Egykor, mondja ‚tó nagyságú aranyos kedvének' fölbuzdulásával a Tēk-hős — az ember korabeli, az ember idejebeli világ fog beállani: akkor majd ép úgy [mint most], atya mentéért való atyai bosszút, anya mentéért való anyai bosszút senki ne keressen *(jä'ĭ minėm jäγiŋ nur, āŋkw minėm āŋkwiŋ nur ul voss kinsilawė)*, [akkor is] ép úgy [mint most] béküljenek ki» (*voss jamėsmaχte'it* II: 45—46). Egy színjáték még nevetségessé is teszi a «vérbosszú keresőjét». A «félkezűnek» (vagy «keze csontja tört embernek») tánczéneke (IV : 256—259) a vogul Don Quichote-t mutatja be: «Árva férfi keze ízével, lába ízével növekedett volt» a darab hőse. Szegénységben s szenvedésekben éli át gyermekkorát s midőn a «férfitől növeszthető erő erejéhez jut», a «maga fajtájú hősöket» *(pāχätur)* kezdi keresgélni. Egyszer egy «nőkkel telt, férfiakkal telt vásártér» közepén előtalálja emberét. Reánéz: ő rajta is «vasas sarkú jó» (csizma) van, mint önönmagán; ő rajta is «színefénye el nem pusztult selyemmente», «vasból való vassapka» (sisak), «hét nyíllal megrakott karikás tegez», «vas rugójú rugós íjj», «kicsiny hegyű aczélkard» s vaspánczél, ép úgy mint jómagán, egyszóval előtalált «hőse» méltó párbaj-fél. «Ő mondja: Atyád vérbosszúját kereső ember vágj te [előbb]!» «Én mondom: vágj te!» — hangzik a párbeszéd s egy-kettőre «tűlevele növesztett tűleveles fa gyanánt, lombága növesztett lombágas fa gyanánt» vágja le

az idegen «hős» az «atyai bosszúját» keresőnek kezét. Most maga adja elő esetének tanulságát: «Fiatal fiúkból álló csapat (gombolyag), ezután hátralevő napokon hátramaradt atyai vérbosszútokat ne nyomozzátok, hátramaradt rokoni vérbosszútokat ne keressétek; [mert] mennyi rossz és még rosszabb [dolog ered abból]!» Egy vitézi énekben is hasonló a bosszút kereső hős méltatása. Itt emez egy faluhoz ér, hol az eb megugatja s egy csúnya félszemű hadonázva kiáltozza: «Egy hős! Atyai bosszúokát üldözni egy hős jődögél!» A házban a nép iddogál. Ő az ajtófélfához lép s ott álldogál. A nép röhög rajta. Gúnyosan mondogatják: «A hős atyai bosszúokát megy üldözni!» Erre ő ott hagyja a falut s magában megátkozza: «E vége láthatatlan falura az én távozásom után alulról a vízi tenger kerekedjék föl, felülről a tüzes tengert bocsássák reá!» (IV: 149, 162). Ez a hősi élet alkonya.

Meglévén az ok a hadjáratra, a fejedelem teljes igyekezettel lát hozzá ennek előkészületeihez, melyeknek bevezető intézkedése egy népgyűlés. Ennek szokásos módját illetőleg bőven tájékoztató adatok állnak rendelkezésünkre különösen a följegyzett osztják népköltésben. Ezek szerint a fejedelem tervének közlése s megbeszélése céljából legelsőben *egybehivatja szolgájával városa férfinépét.* Ime erre vonatkozólag az éneknek szemléletes előadása (Osztj. Népkgy. 155—6): «Ezen az elmének tetsző aranyszemét húnyó napon, ezen a szívnek (belsőnek) tetsző aranyszemét fátyolozó napon, a famunkámat készítő magam bírta híradó férfi apródomhoz (fiamhoz) híradó férfi híradásomat ím miképpen teszem, az én vízimunkámat készítő magam bírta üzenetes férfi cselédemhez üzenetes férfi üzenetemet ím miképpen teszem: ,Híradó férfi apródocska, üzenetes férfi cselédecske, ide hallgass! Az örökös nyilas munkád, íjjas munkád jó végét majd azután csináld; [most pedig] ezen az elmének tetsző aranyszemét húnyó napon, ezen a szívnek tetsző napja toldott (hosszú) jó napon városbeli sok jódnak (jó emberednek) fejeteteji erős haját ide serkentsd, fejeteteji erős álmát ide ébreszd!'*) Híradó férfi apródocs-

---

*) PÁPAY JÓZSEF fordításában e hely osztják szövegének *(vą̄ṡ āri jamen pā oγėl-taj sar ōp̣ėt tī̊ seŋḳėlṭi̊ji̊, oγėl-taj sar vojėlt tī̊ vạrmėlṭi̊ji̊)* magyar megfelelője: «A városi sok lakosságot

kám a mint a fejedelemfitől való szigorú beszéd érintette, a mint az emberfitől való szigorú szó hozzá jutott, a léczes házpadló, a deszkás házpadló nyolcz gerendája közepére mint puha bélű vadrózsafa, puha bélű zelniczefa pattanik föl. Egyik felét ujjas féléje (subája) ujjának a fája vágott hosszú pitvarban menve ölti fel, másik felét szárnyas féléje (subája) szárnyának a téres

---

(tkp. javadat) *nyakra-főre* serkentsd ide, *hanyatt-homlok* gyűjtsd össze ide!» Alább kérdő szólásban még kétszer fordul elő e költői kifejezés (Osztj. Népkgy. 161, 163) s e helyek fordítása hasonlókép: «*Nyakra-főre* miért hivattál össze bennünket, *hanyatt-homlok* miért vertél föl bennünket?» *(oγeu-taj sar ōp̣ėt muja vārmėltīmen, oγeu-tī sar vojėlt muja seŋḳėltmen)* meg «ezt a teleszállt réczés tavadat (értsd: az egybegyűlt népet) *nyakra-főre* miért verted föl, *hanyatt-homlok* miért verted föl?» *(oγėl-taj s. ō. muja seŋḳėltmen, o. t. s. vojėlt m. s.)*. Mind e helyeken a *sar ōp̣ėt* és *sar vojėlt* szavak fordítatlan maradtak, az *oγėl-taj*, *oγeu-taj* összetétel pedig igazában nem «nyakra-főre» és «hanyatt-homlok», hanem «feje teteje», «fejünk teteje» (úgy mint *oγem-taj* «fejem teteje» Osztj. Népkgy. 24). A *seŋḳėlt-*, *vārmėlt-* igék «összehívni», «összegyűjteni» és «fölverni» fordításának helyessége iránt is kétséget támaszt, hogy a vogul medveénekekben *vāramli* «fölébred», *vārmelti* «fölébreszt» s hogy *sāŋkėli, sāŋkėmli* hasonló alkalmazásban szintén «fölébred» (pl. *uj kēnśamlėn, uj vāramlėn* «állat, ébredj föl, állat, serkenj fel!» III : 189, 201, 212, *sus kēnśamlėn, uj vāramlėn* «vad, é. f., á. s. f.!» uo. 194 ∾ *uj sāŋkėlėn, sāŋkėlėn* «állat, serkenj föl, serkenj föl!» uo. 204, *uj kēnśėmlālėn, uj sạŋγėmlālėn!* uo. 207). Ezeket tekintetbe véve, továbbá hogy *vojėlt* az *ālėm* «álom» szó párhuzamos kifejezése (pl. Osztj. Népkgy. 173) s így *sar vojėlt* = *sar ālėm* (u. o. 18) = vogul *sari ūlėm* «erős álom», alig lehet benne kétség, hogy *oγėl-taj sar vojėlt tī vārmėltịji* ezt jelenti: «(Városbeli sok jó emberednek) *feje teteji erős álmát ide ébreszd!*» Hiszen bőven ismeretes, hogy a vogul-osztják hősök béke s tétlenség idején «nyaka levágható, törzse levágható erős álmot» alusznak (l. fent 0526. l.) s hogy ebből még ha veszedelem is fenyeget, nehezen rázhatók föl. Ezt szem előtt tartva megértjük a párhuzamos kifejezést is olykép, hogy itt «a feje teteji erős (mélygyökerű) haj» rántásáról van szó: A fejedelem t. i. azt parancsolja szolgájának, hogy a város férfiait hajuknál rántva ébressze föl erős álmukból, hogy «ide» (a fejedelem házába) jőjjenek, mert puszta hívó szóra «erős álmukból» nem volnának fölkelthetők.

város terén lépve ölti fel [úgy siet]». Egy irtisi-osztják hősénekben az ily népgyűlésre «a város sok sok férfijét lúd szárnyával seprő kéz módjára hívják egybe» (*voč ārė ār χojet tunt tōγot pašmėŋ kēt tėγ vāχtājet* Patk. Irtysch-Ostj. II : 94), vagyis úgy gyűjtik őket össze, mint lúdtoll-seprővel a szemetet. E végből a szolga körüljárja a házakat s ezek előrészénél «csecses mellét fölemelve emelkedik», t. i. a közlő magyarázata szerint (u. o. 229. l.) lábújjhegyre állva a ház tetőnyílásán szól be, nem az ajtón át — bizonyára azért hogy hamarabb odébb állhasson s a felriasztott lakó dühének esetleges kitörése ne érhesse (l. fent 0528. l.).

Az «üzenet», vagy «híradás» rendes vogul kifejezése: *l'āŋχ*, vagy *lātiŋ* (tkp. «szó, beszéd»): *l'āŋχ kēti* «izenetet küld», *lātiŋ patti* (II : 207) «izenetet juttat el», *l'āŋχ toti* «izenetet hoz» (*manėr l'āŋχ totsėn?* «minő üzenetet hoztál?» *āšėmnėl totėm l'āŋχėm ti* «atyámtól hozott üzenetem ez» I : 35), az osztjákban: *āj-kēl*, IO. *ai*, *ai·kēt* (*mi ai, mi ket tāidan* «mi híred, mi beszéded van, mi üzenetet hoztál», *ai tuveu, ket tuveu* «hírt hoztunk», *ajeu, kedeu kitteu* «hírünket, üzenetünket küldjük» Patk. Szój. 4, Irtysch-Ostj. II : 52), innen osztj. *ajėŋ χo-poχ, kēlėŋ χo-poχ*, vog. *ajäŋ* (v. *ajiŋ*) *χum-pī'* «hírvivő legény» s általában «apród, hadfi» (l. fent 0532. l.). Költői kifejezések: vog. *l'āŋχiŋ uj l'āχ* (v. *l'āŋχäŋ uj l'āŋχ*), *kēläŋ uj kēl* (II : 418, 420), északi osztj. *ājėŋ vᵘǫj āj, kēlėŋ vᵘǫj kēl* «híradó állat híradása, üzenetes állat üzenete» (*manä lāŋχiŋ uj l'āχ totsėn?* I : 79, v. ö. *l'āŋχä-kwalγä* I : 119 s a hozzá fűzött jegyzetet I : 254; *ājėŋ vᵘǫj ājem, kēlėŋ vᵘǫj kēlem χoṭi vᵘerlem* «híradó á. híradásomat stb. mikép teszem» Osztj. Népkgy. 15, 27, *ājėŋ vᵘǫj ājel, kēlėŋ v. kēlėl χoṭi χōllem* «h. á. h. stb. mikép hallom» uo. 41, 109), melyben a «híradó állat» alatt valószínűleg «madár» értendő (vog. *uj*, osztj. *voj* «madár»; l. a holló és kakuk ily szerepére vonatkozólag fent 0306. l.). Sajátos jelzése az «üzenetnek» az irtisi osztják énekekben: *kīt panpe pandėŋ* (v. *pantėŋ*) *ai* «két fonalú összerakott üzenet» (Irtysch-Ostj. II : 85, 194), mely szólás értelmére nézve Patkanov megjegyzi (u. o. II : 228), hogy itt az «üzenet» kötélhez van hasonlítva, mivel az *ai* «hír, beszéd» szó párhuzamos s összetételi párja *ket* a «beszéden» kívül egyszersmind «kötelet» (osztj. *kēl*, vog. *kwāli'*) jelent. Midőn az ének az üzenetet épen «két

fonalúnak» s «összerakottnak» mondja, valószínűleg az énekbeli előadás kettősségére, vagyis a kifejezések párhuzamosságára czéloz.

Mialatt a szolga a nép egybehívását végzi, otthon *a fejedelem házát a nép fogadására előkészítik*, kitakarítják, rendezik. A távozott hírvivőnek, mondja az ének hőse (Osztj. Népkgy. 156) «hosszú várása végét várom». «Miután ő elment — így hangzik a már fent (0534. l.) is idézett folytatás — a házi munkát végző sok szolga, sok cseléd a házpadlóbeli sok szemetemet, sok söpredékemet a lúd nagy szárnyú mijével, a récze nagy szárnyú mijével (tollseprűvel) lesöpri (lehelyezi), a suba nagy szép szárnyán kiemeli, a czipő nagy szép öblén kiviszi; [aztán pedig] a vendég-embereim, jövevény-embereim ülte keskeny padkám végére takarós ülő jó fészket készítek, szőnyeges ülő jó fészket terítek».

Egyidejűleg, vagy még a gyűlés egybehívása előtt gondoskodik a fejedelem *a vendégeknek illő lakomával való ellátásáról.* Erre vonatkozólag mondja a fent említett irtisi osztják ének hőse: «Virradatkor a ,Tál-szélét-fagyasztó-hírvivő férfi' apródot a rén-táplálékos térre (rénlegelőre) küldöm. Forró délben megérkezvén apródom az állatok patáinak kopogó zajához, az istenarczú szent fának törzséhez (az áldozati oszlophoz), oda vezeti őket (a réneket) s egy szíjra kötött hét rénbikát állít [közülük] véráldozatul. Apródom sok inú inas nyakukat éles késsel vágja át, [majd] berki szarka jól lenyúzott bőre módjára nyúzza le őket s a város népének lakomájához való nagy üstbe, oda [vetve] főzi meg. Elkészülvén az üstös nagy jó levese, a város sok sok férfiát egybehívják». Egy másik irtisi osztják énekben (42. l.) a lakoma a vendégek jelenlétében s közreműködésével készül, ezért erről alább.

A n é p e g y b e g y ű l é s é t s megjelenését a fejedelmi házban élénk leírásban adja elő a «Nadymi népnek» Regulytól följegyzett éneke (Osztj. Népkgy. 156—161). «Míg egy [varsában] megrekedt hal*) [megfőhet], mondja itt a fejedelem, oly hosszú

---

*) Pápay J. fordításában e helyen (156. l.) *mąrėm χul* s alább (158. l.) *mąrėŋ χul* «senyvedt hal» («siechender Fisch»), míg *mąrēmaṭi̊ tū jem χul, mąrēmaṭi̊ ońś-χul alt mąrēmalajen*

ideig tartó ülésem után, [egyszer csak] zelniczefás, vadrózsafás három falum közül a felső faluvégem felől fejedelmi láb nehéz dübörgése, férfiú-láb súlyos dübörgése hallik. Hatalmas mennydörgés dörgő zajával, erős mennydörgés csattogó zajával való nap támad (oly zajos a jövetele); a víztartó állvány alatt álló vasíves, ríves sok üstünkkel [mintha csak] vasverő, rézverő

(157. l.) «tespedő tavi hal, tespedő lazaczhal módjára ne tespedj!» (a német fordításban azonban szintén ugyanaz értelemmel: «siechenden Teich-Fisches, siechenden Lachs-Fisches Weise nach sieche nicht!» 196. l.). Nehezen érthető e magyarázatnál, hogy midőn a vogul-osztják költői beszédben az óraféle időegység rendes kifejezése «egy fagyott hal üstjének (megfőttének) ideje alatt» (*pą̄ṭėm χul put-sis*, vogulul *pōľėm χul pūt-sis*), miért szerepel ennek párhuzamos költői kifejezése gyanánt (u. i. 158. l.) éppen a «*senyvedt*» (beteges) hal megfőttének ideje; továbbá hogy midőn a hőst arra kérik, hogy nyugodtan várakozzék, miért mondják neki éppen az ellenkező szavakat: «*Tespedő* hal módjára ne tespedj!» Más világosságot derít e szavak értelmére a megfelelő vogul énekszólás: *marėmanė sorχän χul, marėmanė ńalkän χul ti marėmawėsū* «mint szorultságba jutott csabak-hal, héring-hal jutottunk mi szorultságba» (II: 160). Ezt az ellenségtől szorongatott hadfiak mondják (l. fent 0533. l.) s jól érthető hasonlatuk, mert az ellenségtől körülzárt, szabad mozgásában s menekülésében akadályozott várbeli had csak olyan állapotban van, mint a varsában, vejszében, hálóban, vagy a főfolyótól vízapadás folytán elszakadt, egyszóval fogó szerszámban és szük vízben *megrekedt* hal. A *mari, marėmi, marapi* szó igazi jelentése: «megszorul, megreked, megszűkül, szorultságba v. szükségbe jut» (pl. *lilitä marės* «elszorult a lélekzete» I: 140, *ąśśä ľą̄ŋχėm marapi* «szűk útam megreked» III: 300, *Ta'it-taľχėn vitä tu mari* «Szoszvád forrásának vize oda szűkül» egy tóba, melyből kifolyik II: 135) s átvitelesen: «megunatkozik» (pl. *marėmanė katän-nak marėmawės* «unatkozó kezük íze megunatkozott» II: 207). E szerint *mą̄rėm χul, mą̄rėŋ χul* tkp. «megrekedt hal» s e kifejezés párhuzamossága a «fagyott hallal» nyilván azon alapszik, hogy a szibériai halászok a főzéshez, vagy régebben fogott s megfagyva félretett, vagy frissen fogott s varsából, illetve egyéb fogóból kivett «megrekedt» halat használnak. A várakozásra való intelem szavai ezek alapján szintén ekkép értendők: «Megrekedt hal módjára ne rekedj meg», vagyis ne érezd úgy magad, mint valami «megrekedt hal», hanem várj nyugodtan, unalom és izgalom nélkül, míg megjövök.

nagy zengésű házat (kovácsműhelyt) ütöttünk volna fel (a föld rengésétől összeütődve úgy hangzanak). A mint téres városom, téres földfokom terére jut, csendesedő szél, csendesedő dér módjára csendesedik (a zaj). Vörösfenyőből, lúczfenyőből készült kedves ajtócskámat [most] férfiderékon, emberderékon [hordott] nehéz szablyának, nehéz kardnak hegyével betaszítják. Emberfia, sokat látó két jó szemmel ajtós házam ajtaja felé mint czélzott vad szerencsés helyére, drága helyére czélzok: [hát valaki] vékonya helyéig, dereka helyéig [behajolva] szemlélődik s híradó állati híradását, beszédes állati beszédét ím miképpen teszi meg: ‚Két-nő-közti-hajfonatos, Két-nő-közti-szépséges Jau bátya halljad csak, ezt még nem láttam. Házát nézve, nyolczezer házú város is lehet ez, férfiát nézve, nyolczezer férfias város is lehet ez: egyik végét városomnak, egyik végét falumnak is nehezen jártam meg [oly nagy]; a nyers étellel talált házban a nyers étel darabját nyersen ettem meg, a főtt (üstbeli) étellel talált házamban a főtt étel jó darabját főtten ettem meg (vagyis: sok jó ismerősömhöz betértem egy kis látogatásra s vendégségre); hadd járom még meg városomnak másik végét is, falumnak másik végét is. Megrekedt tavi jó hal, megrekedt lazaczhal módjára [addig] meg ne rekedj (ne unatkozzál): hosszú várásom, rövid várásom végét várd!‘ Az ajtós ház ajtaját becsukta, a tetőnyílásos ház tetőnyílását befödvén íme elment. Míg egy megrekedt hal, egy megfagyott hal megfőhet, annyi ideig ülök, várok . . . [egyszer csak ismét] fejedelmi láb nehéz dübörgése, férfiú-láb súlyos dübörgése hallik . . . Valamely tájékról való pánczélos mellű fejedelmednek, a mint fája vágott hosszú pitvarom belsejébe lép, a maga birtokát tevő śopėr-ezüst markolatú híres szablyácskája, ha valamelyik oldalt fűszár hegyébe ütközik, śopėr-ezüst hangja zengése egy napon át hallható, ha valamelyik oldalt vessző hegyébe ütközik, kēmi-ezüst hangja zengése egy napon át hallható . . . Sarkos ajtó sarkában nehezen fogózik, nehezen kapaszkodik . . . Rénbikás szán, állatos szán szélességű ajtó volt bár, bevitt állat három helyén vivődik be, megakadt állat négy jó helyén akad meg; oldalát nézve három oldal, négy jó oldal felé [fordulva] nehezen fordul be [oly termetes]. A mint a léczes házpadló, deszkás házpadló nyolcz gerendájának közepére esik, mintha csak tokfogó czégére, halfogó czégére

támaszkodnék, úgy tápászkodik föl; térde erőtlen, lábszára erőtlen [állapotban] szorult helyén nehezen áll föl. Ím miképpen szól: ‚Magadféle város feje, neves fejedelem létedre, magadféle falu feje, híres fejedelem létedre ilyenféle ajtós ház ajtajával, tetőnyílásos ház tetőnyílásával te hogyan is vagy meg?! Mi bizony ilyenféle ajtós ház ajtajával, tetőnyílásos ház tetőnyílásával meg nem vagyunk. Rénbikás szánacskánkat (darabka szánunkat), állatos szánacskánkat ott benn készítjük el; a bálványképű három rénbikát, a kalt-képű három állatot ott benn fogjuk be, az ajtós ház ajtaján, a tetőnyílásos ház tetőnyílásán így bocsátjuk ki‘. Én miképen szólok: ‚Öcsike, én is hajdan növekedő férfi lábam íze növekedése közben, gyarapodó férfi kezem íze gyarapodása közben a rénbikás, állatos szánacskámat szintén itt benn csináltam meg; rénbikás szán, állatos szán szélességű ajtó volt ez is; a bálványképű három rénbikát, a kalt-képű három állatot itt benn szoktam befogni, az ajtós ház ajtaján így járogattam ki‘. Hófehér-sapkát-föltett-fejedelem öcsém obi csüllő, tavi csüllő madár rikoltó kaczagását hanyatt [dőlve] csinálja, az előrészbeli házi szögletbe, házi zugba tele aggatott nyusztos rúd, hódas jó rúd módjára rogyik oda. Ő utána ím bátyám lép be: a takarós ülőjű jó fészek végébe tele aggatott nyusztosféle, hódasféle jó rúd módjára rogyik oda. Ezután hírvivő férfi apródocskám fordul be, üzenetes férfi cselédem lép be. Vörösfenyőből, lúczfenyőből készült ajtaját széttárja: férfiderékon, emberderékon ülő*) fej egymásután tolódik be. Kis láp, kis tó nagy-

---

*) E hely osztják szövegének (*χo-pą̄rėχ, ją̄χ-pą̄rėχ vunṭvŋ oχ i-vụnt narla* 160. l.) fordítása Pápaynál: «Emberderék, népderék *nagyságú* fej egymásután dugódik be», de feltünő ebben, hogy az ének közönséges emberek fejét különös nagynak jelzi, holott ilyes jelzője a hősök fejének sincs. Jobban megérthető az idézett kifejezés, ha Reguly *untang* írását, úgy mint rendesen *unṭaŋ*-nak olvassuk s «ülő»-nek fordítjuk (mint pl. e szólásban: *num tōrə̂m unṭvŋ χo āśeu* «a felső eget ülő férfi, a mi atyánk» 17, 19), így t. i. ezt jelenti: «Férfi-derékon, emberderékon ülő fej egymásután tolódik be». Egy más helyen is, hol Pápay a *vunṭvŋ (vụntaŋ)* szót «nagynak» fordítja, alkalmasabbnak tetszik az «ülő» értelem; így a hol az énekben a vadász leölt medvéjének «három deszkás, négy deszkás *nagy* helyet» *(χōʌom sāγaʌ, ńel s. vụntaŋ vol)* készít s az állatot oda-

ságú*) (?) ház volt bár: annyian (úgy) lépnek be, hogy a fűszál s a vesszőág is vastag ahhoz, hogy beférjen. Mint tele ment halasféle jó varsában, mint tele szállott réczésféle jó lápban, úgy szoronganak. Be nem férő sok férfiad a tűzi fa oda rakására készített állvány tetejébe hág föl; [más] be nem férő sok urad a szentségit emlegetve (szitkozódva) megy kifelé, úgy hallik. Gyér fogú, gyér szájú (öblös sz.) sok férfiad [szava] ím miképpen hallik: ‚Két-nő-közti-hajfonatos-jau, az imént hogy langyos házad, meleg házad zugába be nem eresztettél, a fejünk tetejebeli erős hajat miért serkentetted, a fejünk tetejebeli erős álmot miért ébresztetted? Majd ha valamely tájékbeli úrasszonyosféle hét vidéked, urasféle hat vidéked felé zajgó ellenség, fejes had jó darabja gyanánt támadsz, szárnyas nyilad szárnyát beeresztett sok férfiad enyvezze, vasas nyilad vasát beeresztett sok urad nyelezze; az apja alkalmatlan (rossz) sok férfiadnak a fiát ne válaszd, a fia alkalmatlan sok uradnak az apját ne válaszd!» Van tehát megsértett hiúság és zúgolódás a vogulok és osztjákok népgyűlésein is; de «ily csekélyke urad mondott szavára, mondott beszédére ugyan ki hallgatna?!» — jegyzi meg erre a fejedelem. Ez énekszakasz tárgyát illetőleg az irtisi osztják hősének röviden csak annyit említ, hogy «a magam lakta nyolcz-

---

ülteti (256. l.). Nem egyebet jelent ez, mint hogy «három deszkás, négy d. *ülő* helyet» készít, hiszen három deszka egy medve elhelyezésére még nem valami «nagy» térség. Talán ott is, hol a «zsenge kezű, zsenge lábú» pelimi isten «fiúcskának» válláról van szó (*χāp ạlti vuntaŋ laŋkər* 86), ez inkább «csónak emelő ülő (szilárd) váll» (mely nem inog, úgy mint vog. *ūntėm mā* «ülő v. megülepedett, nem mozgó föld»), mintsem «nagy váll».

*) Pápaynál: «Kis láp, kis tó *melletti* ház volt bár *(aj lạ̊ri, aj tūwi mewėlti χạ̊t kuš olmal)*, a fűszár, a vesszőág is vastag [arra], hogy beférjen, [annyian] jönnek be» (160—1. l.); pedig abból, hogy a fejedelem háza kis tó «*mellett*» volt, még éppenséggel nem következik, hogy elegendő nagy is volt. Megfelelő vogul kifejezés: «Kis tó, kis tenger *nagyságú* ház» (*māń tūr, māń śāriś jänit kwol*, l. fönt 0569. l.) s így nagyon föltehető, hogy a Reguly kéziratában *melti*, *mêlte*, *melte*, *meltye* alakokkal jegyzett szó, mely eddigelé csak az itt idézett költői kifejezésből ismeretes (l még u. i. 13, 24, 88. l.), nem a *mēwėl* «mell» szó származéka, melynek írása Regulynál: *meul*, *meil*.

száz rúdú rudas házat tele ment sügér-varsa, csabakhal-varsa módjára töltötték meg a bemenők» (*man ōmėsmem nīt-sōt śurpė śurėŋ χōtem tēt taŋem jeve-pūn, kuse-pūn tēt taŋemāi* Irtysch-Ostj. II : 94) s egy változat, hogy «a teli város, teli falu sok férfia a had bemenésére való nagy házba, a vendégség bemenésére való nagy házba bemegy» (*voš-tēt, pūγot-tēt ār χojet... taí taŋkta ēne χōt, moi taŋkta ēne χōt taŋet* uo. 42).

Összegyűlvén a nép, minden forrás egybehangzó tanúsága szerint legelőbb a l a k o m a következik. Az északi-osztják ének erről a következőket mondja (Osztj. Népkgy. 161—2): «Hírvivő férfi sok apródom a gyökér peremű sok nyírhéj-kosaramnak sokját hordja be, a fonott peremű sok nyírhéj-dobozomnak sokját emeli; két ember, három ember közé a lúdbél-rajzos, réczebél rajzos sok csésze sokját helyezi; két ember, három ember közé a fahasábból készült sok tányér sokját helyezi, az üstökös orosz embertől*) való festett tányér, a subás(?) orosz embertől

---

*) Az «orosz embernek» énekbeli osztják *χojėŋ ruś χo, jąχėŋ ruś χo* jelzése Pápay fordításában: «Az *emberes* orosz ember, a *népes* orosz ember» (Osztj. Népkgy. 162) — nyilván mivel *χo* «férfi» és *jąχ* «nép, emberek» többször párhuzamos kifejezések (pl. *χo-pą̄rėχ, ją̄χ-pą̄rėχ* «férfi-derék, ember-derék» 160, 167, *χoj-poχlvp, ją̄χ-poχlvp ńōrȯm-iki* «férfi-gombos, ember-gombos erdei öreg» = medve, melynek «subája gombjait» a négy lábánál férfi oldja ki a bőr lenyúzásakor, *χoj-vąj, ją̄χ-vąj* «férfi-állat, ember-állat, medve» 164). Ámde mi különös sajátságánál fogva nevezhetik az orosz embert «emberesnek», vagy «népesnek» (t. i. «kinek népe van»)? A vogul énekekben szintén ismeretes a *χą̄jiŋ ruś* jelzés (II: 105, 106, 115, 388), de itt értelme «üstökös orosz» (*χą̄j*, KLV., KV. *kʿōj, päŋk-kʿōj* «hajüstök») czélzással arra, hogy szemben a kettős hajfonatot viselő vogul és osztják emberrel, az orosz hosszú szabad hajat hord (l. fent 0519. l.). Így jól érthető az osztják *χojėŋ ruś χo* kifejezés is, mely mellett a párhuzamos *ją̄χėŋ* vagy a *χojėŋ* szó igazi «hajas» jelentésének félreértéséből eredhetett (úgy t. i. hogy «férfias» értelemben vették s per analogiam párosították a *ją̄χėŋ* kifejezéssel), vagy a vogul *ją̄χä, ją̄χ*, KV. *jąkʿ* (яга) «sapkás, kesztyűs suba» szót tartalmazza. Megjegyzendő, hogy más példák is vannak arra, hogy a költői nyelv a rendesen jól illő párhuzamos kifejezést olyan esetekben is alkalmazza, midőn az valódi értelmében nem vehető, pl. midőn az ének a távozó vendégről azt mondja, hogy «az ajtós ház ajtaját betette» s ezt ilykép ismétli: «A tetőnyílá-

való óntányér sokját helyezi. A nyers étel, száraz étel áldásos darabját ha eszik, zajtalanul eszik. Evésük alatt semminő urad szúnyogzümmögéshez [hasonló] kis neszt, nagy neszt nem csinál; mintha csak üres ház zugában, üres ház szögletében ülnék. Valamely hallgatózó nőnek, hallgatózó férfinak [kívülről való] hallgatózása idején [csak] a vörösfenyőből, lúczfenyőből [rakott] parazsas tűz pattog [egyebet nem hall]. Az üstbeli (főtt) étel, a nyers étel áldásos darabjának evése után semminő urad torokfelszíni zöld turhát ő föl nem köhög, semminő férfid torokfelszíni csúnya turhát ő ki nem köp; szája vett (hallgatag) bálványfejedelem-fiakként ülünk, nyelve vett kalt-fejedelemfiakként ülünk». Az egyik irtisi osztják hőséneknek ide vonatkozó része (Irtysch-Ostj. II : 42): «Egy szíjra fűzött hét rénszarvast kötnek ím oda [véráldozatul]. A teli város, teli falu sok férfia habzó peremű (sörös) nyírhéjdobozt, szegélyzett peremű nyírhéj-dobozt állít ím oda [italáldozatul]; térdüket, lábszárukat*) a fűtermő térre helyezik; véráldozatos kézzel, ételáldozatos kézzel állnak ím ott. [A rének] bőreit lehúzzák, húsát megfőzik, tányért, tálat rakosgatnak. A had bemenésére, a vendégség bemenésére való nagy házba bemennek, húst esznek, isznak». A megfelelő rész a másik irtisi osztják hősénekben (u. o. 94):

---

sos ház tetőnyílását befödte» (Osztj. Népkgy. 158). A távozó vendég ugyanis csak az ajtót teszi be, de nem szokott a háztetőre hágni, hogy a tetőnyílást is elfödje. Szintilyen képtelenséget mond az ének, midőn nyomban azután, hogy a három rénbikával befogott szánt az «ajtós ház ajtaján» bocsáttatja ki, ezt is hozzáteszi: «A tetőnyílásos ház tetőnyílásán így bocsátjuk ki» (u. o. 160. l.).

*) E hely osztják szövegét *(čānč vasa ētmaŋ χar, at v. ē. χ. ōm̦ėttet)* Patkanov így fordítja: «Sie stellen ihre Kniee, sie stellen sich *selbst* (?) auf die graserzeugende Ebene» (43. l.) nyilván arra az *at* igekötőre gondolva, mely transitiv igékből reflexiv-passiv értelmű igéket alkot (pl. *joγadem* «verlieren»: *at-j.* «sich verlieren, verschwinden»; *ninǯem* «in die Länge ziehen»: *at-n.* «sich in die L. z., sich strecken», l. Irt. Osztj. Szój. 10). De itt érthetőbb a vogul *sāns* ~ *āl* «térd ~ lábszár» = osztják *ṡāš* ~ *al* párhuzamos kifejezés (vö. *sās-va'i̊tal, āl-va'i̊tal ti patsėm* «térdem erőtlenségében, lábamszára erőtlenségében ím leestem» II : 358 = *šāš-veili, al-veili śidi pitlem* Osztj. Népkgy. 82; *sās tạli̊pėm, āl t. ľąŋχ* «térd-koptató, lábszár-k. út» II : 170).

«Midőn a városi népnek megvendéglésére való nagy lakomán a nagy üstbeli jó leves elfogyott, pusztító (halálhozó) ételt, tápláló [ételt] hoznak elő, pereme bekötött sok nyírhéj-kosarat, pereme bekötött sok szögletes nyírhéj-dobozt hoznak elő. Enni kezdenek; tokhal-zsírtól csurgó állal, vízhordó szolgálóéhoz hasonló nedves (?) kézzel állnak ottan».

A lakoma után következik a tanácskozás, még pedig legelőbb a vendégek előkelőinek felszólalásával. Erre nézve az északi osztják ének az evés közti mélységes hallgatás imént idézett leírásának folytatásakép a következőket mondja (Osztj. Népkgy. 163—170): «Ezenközben előrészes házunk szöglete felől torok felszíni zöld turhát kicsodánk köhög, torok felszíni csúnya turhát kicsodánk köp? Hófehér, jégfehér-sapkát-tett fejedelem öcsém köhög, a torok felszíni csúnya turhát a léczes szobapadló, deszkás szobapadló nyolcz gerendája közepére hajítja». Itt következik a köpés leírása (l. fent 0521. l.), mely után «tíz fogú fogas száját, húsz fogú fogas rését ím miképpen nyitja meg: ‚Két-nő-közti-hajfonatos, -szépséges Jḁu bátyó, halljad csak! Ennek a még sohsem látott tele szállt réczés lápodnak (házad megtöltő vendégeidnek), ennek a teli ment halas varsádnak fejeteteji erős haját, erős álmát miért ébresztetted föl? Vajjon valamikép a városbeli sok neve silány, híre silány sok uram az elhalt moszatos (?) bálványodat (bálványkép tisztelt halottadat), odaveszett penészes bálványodat megbántotta (vagyis: elhalt apád-anyád szidta)? *) Azt a fülünk mögi porczogóhoz hajítsd csak ide (mondd csak meg)! Ha neve silány férfiú volt, ki odaveszett penészes bálványodat bántotta: sok fürtű boldogságos fejét, szépséges fejét legott megnyúzzuk; ha áruban bővelkedő házas ember volt: áruban bővelkedő, ruhában bővelkedő házának belseje (feneke) hagyja el őt; dühös karmú férfi állat-

*) Közönséges szidó szólások: *jäγėn tiniŋ, āŋkwėn tiniŋ* (III : 123, 487), vagy *jiγintėm, āŋkwėntėm* «azt az apád, a drágát; az anyád, a drágát!», *āŋkwėn nḁ̄n* «az anyád p . . . . ját», *pḁsėr āŋkwėn jäni̊' nḁ̄n* «szajha anyádnak nagy p . . . . ját!», osztják énekekben: *jiwėl sḁ̄tėŋ* «az apja áldóját!» (Osztj. Népkgy. 22, 23, 24). Az apának s anyának ilyen emlegetése a legbántóbb káromlás, de kétszeresen szívbe nyilalló s bosszút követelő, ha elhalt szülőket érint.

ként, ember-állatként (medveként) nyúzzuk meg őt'. [Erre] én miképpen szólok: ,Öcsike, halljad csak! Vajjon valami régtől, vagy valami nem régtől gondolt gondolatod [ez]? Talán az idős ember sok idejét való fogyasztásunk közben . . . midőn a sok víz [tájékáról való] férfi subája szőrét, czipője szőrét koptató terecskénken a neve silány, híre silány sok urammal együtt darunyak módjára görbült fát lődözni láttál, férfi-fej nagyságú szíjlabdát rúgni láttál, — talán [akkor] valamely úri fiam mikor vasas nyíldarabját megakasztottam, [vagy] mikor sok fürtű boldogságos fejét, szépséges fejét beszakítottam, odaveszett penészes bálványomat bántotta volna . . . ? Az idős ember sok idején át való ülésem közben, a koros ember sok korát való fogyasztásunk közben semelyik uram az elhalt moszatos (?) bálványomat nem háborgatta, az odaveszett penészes bálványomat nem bántotta'. [Erre] ő miképpen szól: ,Vagy talán valamerre levő úrasszonyos hét vidék, uras hat vidék felől zajgó ellenség, fejes had hírét hallottad? Ezt fülem mögös porczogójához hajítsd csak ide! Mi szárnyas nyilunk szárnyát már rég (minap) óta enyvezve tartjuk, vasas nyilunk vasát már rég óta nyelezve tartjuk'. [Most] én mikép felelek: ,Öcsike, azt hallottad talán, hogy valamikép nyári napodon ezre hét hajós úton jártam volna?! Avagy azt láttad, hogy valamikép téli napodon ezre hat szánas úton jártam. Ha ezre hét szánas úton, ezre hat hajós úton jártam volna, [akkor] talán zajgó ellenség, fejes had hírét hallottam volna. [De] ha csak te nem (rajtad kívül), hát micsoda földek táját, vizek táját ismerő pánczélos mellű hatalmas fejedelem, neves fejedelem hallja meg a zajgó ellenség, fejes had hírét? Már rég óta, ha zajgó ellenség, fejes had hírét hallod: te vagy az [arra való] fejedelem, az [arra való] férfi'. Ő miképpen szól: ,Két-nő-közti-hajfonatos, -szépséges Jąu bátyó, halljad csak! Talán valamerre lévő úrasszonyos hét, uras hat tájékod felől egy fürtje fejlett, arcza fejlett fürtös fejedelemnő, szépséges (arczos) fejedelemnő hírét hallottad? Azt a fülem mögös porczogójához hajítsd csak ide! [Ha] megmeredt kezünk izmát, lábunk izmát kiegyenesítjük, [ugyan] miféle rossz [dolog] az?!'». Egyszerűbben adják elő a nép tudakozódását a gyűlés czélja felől az irtisi osztják énekek. Ezek egyike szerint (Irtysch-Ostj. II : 42) a lakoma után «az őszfejű sok öreg híradásának kezdetét,

beszédének kezdetét ekkép (oda) nyitja meg: Városi úrasszonyaink, városi uraink, micsoda távoli(?) földtájakra irányítottátok elméteket, [erre vonatkozólag] híradásotok kezdetét, beszédetek kezdetét tárjátok föl! Micsoda távoli földtájakra készültök indítani a feje nyírott zajgó vendégséget, a feje nyírott zajgó hadat?» A másik énekben (u. o. 94. l.) a halzsírtól szurtos kezű s állú vendégek zajos beszélgetésbe fognak s a tekintélyes külsejű öregek ekkép szólalnak meg: «Ti, kik gyermektelen helyről való ifjak (tapasztalat nélküliek) vagytok, — abban a korban (hajdan), midőn mi a ti atyáitokkal éltünk, ha efféle hadnak enni való nagy lakomát tartottunk, nehéz lábunk jó izmával valami [távoli] földtájakra lépdeltünk».

A sok tudakolás s találgatás után végre kilép tartózkodásából s megnyilatkozik maga a fejedelem közölvén népével szándékát s az egybejövetel czélját. Északi osztják éneküpkben a hős a népgyűlés e mozzanatát a következőkép adja elő (Oszt. Népkgy. 166—168): «Én pedig a város fejéhez, neves fejedelemhez mondandó szómat míg egy fagyos hal megfőhet, annyi ideig meggondolom. Sok fürtű boldogságos főmet a halottnak halni való réteges föld felé réstelen fenekű füles nyírhéj-doboz módjára lecsüggesztem; míg egy fölengedt hal, egy fagyos hal megfőhet, annyi ideig lóggatom; [aztán] a sok fürtű boldogságos fejet, a szépséges fejet fölemelem s híradó állatbeli híradásomat, beszédes állatbeli beszédemet ím miképpen teszem meg: ‚Hófehér-, jégfehér-sapkát-tett fejedelem öcsike, halljad csak! Ha ilyesmire (t. i. nőszerző hadjáratra) eredt kedved, ha ilyesmire eredt vágyad (esett belsőd), [hát] bár én a fülem mögös porczogójával [biztosat] mit sem hallottam, mégis néha napján mondogatják, néha napján rebesgetik, hogy a húsz rénbika, tíz rénbika futotta halas Obunk forrásvidéke felé varjúorr rajzos kőszikla van» stb. — s itt következik a nőül óhajtott leánynak, valamint családjának s városának magasztaló leírása s ennek befejezéséül: «Ha kedved eredt hogy vendégfői hadas hajón járjunk, ha vágyad eredt hogy násznagyi híres hajóra szálljunk, [abban ugyan] mi volna rossz?!» A megfelelő rész az egyik irtisi osztják hősénekben az ifjú fejedelem válasza az öregek fent idézett kérdésére (Irtysch-Ostj. II : 44): «A Nānk-χuš férfi véres fejedelem városába indulunk az ő kis fejedelmi leányáért». A másik irtisi

énekben nincs is válasz az öregek észrevételére, hanem megindul azonnal a hadszerzés.

A legtöbb esetben bizonyára a hadi vállalkozásra való készség nem ily gyorsan jön létre, sőt kifejezésre jutnak erélyes ellenhangok is. Így az északi osztják énekben a nőszerző hadjáratra felszólított fejedelmi öcs ekkép válaszol bátyjának (Osztj. Népkgy. 168—9): «Halljad csak, bátya! Te előtted tele hét tél, nyara hét nyár óta hallottam fülem porczogójával erről a nőről; [de] húsz rénbika futotta gyászos víz, tíz rénbika futotta bűnhődésszerző víz az [ő tájéka]. A madárjáró vidékbeli férfi öregednek aranyos lábú, aranyos kezű hét fejedelméhez [hasonló] ...mesés fajtájú emberek hol növekedtek?! A madárjáró vidékbeli férfi aranyos lábú lábas városának belsős városbeli belsejét megnézni a föld hét tájéka felől csónakos hét násznép hétszer (hétté) járt bár, rénbikás szánú hat násznép hatszor (hattá) járt bár, [mégis] földeken túli (földek hátabeli, mögötti) kardos mellű egy fejedelem sem jutott oda, vizeken túli pánczélos mellű egy fejedelem sem jutott [oda]. Aztán meg táplálékos Obunk forrásvidékének a földjénél a vize veszedelmesebb (haragosabb), a vizénél a földje inkább bűnhödéshozó». Itt következnek az illető táj vízi és erdei szörnyetegeinek *(vēsi, ōtśi, mēŋk)* rajzai (l. u. i. 0293, 0328. l.), majd ezután: «Ha ehhez a fejedelemleányodhoz menni akarsz, [hát csak] menj te [magad]; én [ugyan] veréblelkem végét [oda] semmikép nem viszem» (vagyis: nem megyek a biztos halál elé). Újra is elmondja ez elhatározását s «második szava végére», így toldja az ének, szintén hangoztatja: «Én semmikép nem megyek, meggondolod majd utóbb te is». — Nem hagyja abba ez ellenvéleményt az idősbik fejedelem, hanem gúnynyal ingerli tettre öccse önérzetét: «Hófehérsapkát-tett fejedelem öcsém, úgymond, a madárjáró vidékbeli ember vizétől ijedős réti rénbika, erdei rénbika módjára de nagyon megijedtél!» Sértődve felel vissza az öcs: «Magam miatt megijedt réti rénbika, erdei rénbika módjára én ugyan hogy félnék?! A neve silány, a híre silány sok férfiam miatt maradok vissza. Én magános ember létemre (nagyságom szerint) két ellenséggel [is] szembe megyek. Valamikép támadt daliás (?) férfi, levente (?) férfi vagyok én! Félve félő gondolatom hogyan is volna, ijedve ijedő érzésem (belsőm) hogyan is volna?!» Ezzel

be van fejezve a tanácskozás s az imént még ellenkező ifjabb fejedelem maga fog a hadgyűjtéshez. — Szintígy figyelmeztetnek az irtisi osztják ének «őszfejű öregei» is a tervbe vett vállalkozás veszedelmére, arra utalva, hogy «a Nāŋk-χuš férfi véres fejedelem városába régebben járt sok férfi, midőn a tőlük ült vizes farú mélyjáratú ladikokat a darulábú ágas fára borították, azokat arasznyi magas rénmoha nőtte be», mert a nászútra ment férfiak odavesztek. De a fejedelmi ifjú ez esetben is visszavág: «Ha mi, a Lövő-kezű-férfiúnak és a Tāpar-nőnek fiai, megyünk oda, a mi felborított ladikunkat arasznyi magas rénmoha ugyan mikép nőné be?!» (Irtysch-Ostj. II: 44) — s ezzel itt is el van vetve a háború koczkája.

A tanácskozás után a hadgyűjtés következik, melynek első intézkedése gyanánt a hadjáratra alkalmas férfiakat összejegyzik. Ennek ősi módja a háborúban résztvevő férfiak személyjeleinek, vagy számának *rovásfákra való metszése.* A «Nadymi nép» északi osztják hőséneke erre vonatkozólag a népgyűlésen főszerepet vivő kisebb fejedelemről ezeket mondja (Osztj. Népkgy. 170, 185): «Hosszú ülésének porát lerázva, rövid ülésének szemetét lerázva fölemelkedik. A tűzifa odadobására készített állványról tűzifa-darabból csinált fahasábot húz le, a szablya nagy darabjával oldala szerint három oldalra faragja, négy oldalra vágja. *A had fejének mély rovásával magát rója rá,* a sereg(?) fejének mély rovásával magát vágja be. Aztán Szánorra-módjára görbült-vörösfenyő-szakállas-száj bátyját rója föl, aztán a neve silány sok fejedelemből (a köznépből) *a mely férfinak az atyja alkalmatlan, a fiát választja, a mely fejedelmnek a fia alkalmatlan, az atyját választja (jiwėl āṭėm χoil pā poγėl piriṭal, poγėl āṭėm ortl jiwėl piriṭal). Nyilát fogót, íjját fogót nyolczszázat ró fel (ńālėl kātlėm, joχlėl kātlėm ńīil sāt šōmliṭal)».* Az irtisi osztják hősénekek egyikében a fejedelmi ifjú «fölkél, a tűzhely szögletéből fát vesz elő, *három oldalra faragja s a maga részéről százötven férfit ró reá: a melyiknek atyja alkalmatlan volt, a fiát rótták fel; a melyiknek a fia volt alkalmatlan, az atyját rótták fel» (jiγet ādem paγat čūmdāi, paγat ādem jiγet čūmdāi).* Az idősbik férfi (fejedelemfi) is elővesz a tűzhely szögletéből egy [darab] fát, három oldalra faragja s a maga részéről [szintén] százötven férfit ró reá: a melyiknek atyja alkalmatlan volt, a

fiát róták fel, a melyiknek a fia volt alkalmatlan, az atyját róták fel. Az atyja felrovott férfiúnak a fia sír, a fia felrovott férfiúnak az atyja sír» (Irtysch-Ostj. II : 44). Ez énekrész változatában (u. o. 96) az öregeknek válasz nélkül maradt észrevétele után «az előrészes ház valamely szögletéből ím egy ember fia pattan elő, a fája fogyott tűzhely szögletének aljáról egy fahasáb jó darabját emeli föl, oldala szerint három oldalra faragja, *a had fejének, vendégség fejének nagy rovásával magát rója föl (ťať-ūγė, moi-ūγė ēne čūmet tuvet čūmdōt)*; aztán . . . öcsémet rója föl, aztán az atyja alkalmatlan férfiúnak a fiát, a fia alkalmatlan férfiúnak az atyját róják fel».

Megtörténvén a háborúba menő férfiak összejegyzése, a népgyűlés az előkészületre való fölhívással szétoszlik. Az északi osztják énekben (Osztj. Népkgy. 170) az ifjabb fejedelem miután rovásmunkáját befejezte ekkép intézi szavát őt félénkséggel gyanusító bátyjához: «Két-nő-közti-hajfonatos Jau bátya, [hát] a holnapi vendégségbe induló neves napunkat, holnapi hőslésbe menő híres napunkat ne késleltesd!» Ezzel — így folytatja az ének — «a vörösfenyőből, lúczfenyőből készült ajtót betéve elment s tele szállt réczés tavam (a házamban egybegyűlt nép), tele ment halas varsám [is] erdei madár, nagy madár fellegként röppen kifelé. Én magános férfi állapotában (nagyságában) maradtam; a vendégembereim ülte keskeny padom végében [most már] a húsz rénbika futotta bűnhödésszerző vízre menendő, a tíz rénbika futotta gyászos vízre menendő férfi fejedelem vagyok én». Az irtisi osztják énekben az ifjabb fejedelem a rovásra jegyzett férfiaknak megparancsolja, hogy «a kelő hajnal, a nap fölszállta idején a sok rúdú rudas kikötőhídhoz jöjjenek» s «ha erős álmot aludni a ködös helyre lefeküsznek, sokáig ne aludjanak» (Irtysch-Ostj. II : 44). Szintígy a változatban (u. o. 96): «Holnapi napon midőn hajnalodik, hadilábra, vendéglábra (vagyis: hadba való indulásra) legyünk készen» *(ťaďėŋ kur, mojėŋ kur pŏŋėmdeu)*. Maga annyira izgatott a nagy esemény előestéjén, hogy bár «fatörmelék [puhaságú] ágyon, tarka takarón, hímes szőnyegen fekszik», mégis úgy érzi magát, mintha «fejsze nyelének, kard markolatának oldalas helyén» feküdnék. Szintígy nyugtalankodik álmatlanságában az

északi osztják ének fejedelme is, mely állapotának rajzát fentebb (0529. l.) idéztük.

A vogul énekek nem említik a hadgyűjtést megelőző alkotmányos eljárást: a népgyűlést, tanácskozást, vendégséget s a rovásfán való összejegyzést; hanem csupán a hadban résztvevők fáradságos egybeszerzését. «Hírvivő férfi legényét, hangzik a fejedelemről egy énekben (II : 79), százötven házba küldi... a mely embernek atyja jó, atyját viszi el, a mely embernek fia jó, fiát viszi el» *(jäγä jąmės χum jäγä vīγ, pīγä jąmės χum pīγä vīγ).* «Öccséhez szintén [küldi emberét], öccse azonban nem jön», mert a vállalatot ellenzi. Egy másik ének szerint is (II : 206) a fejedelem «hírvivő férfilegényét város szerte küldözi. Ez egy étellel megrakott üst fövése idejéig *(pētėm put sisä mańtiŋ)* jár s üzenetet juttat az atyafiakhoz: ‚Százötven férfi apródlegényünknek, így hangzik az üzenet, unatkozó (megszorult) kezük íze megunatkozott'» (l. fent 0533. l.). Itt is «a mely embernek atyja jó, atyját viszik el, a mely embernek fia jó, fiát viszik el» (II : 207). *Az ily hadszerző művelet néha hetekig húzódik*, a mint ez egy kondai hősének közléséből (II : 227) kitetszik, mely szerint midőn a fejedelem «a hadat gyűjteni kezdette, a hold mint valami varródoboz födele (teljes fényben) állott; midőn a had gyűjtését befejezte, a hold elfogyott». Többször késlelteti a hadi készülődést az ellenző atyafiakkal való hosszas tárgyalás. Hogy ez nem mindig jár oly könnyű megegyezéssel, mint a fent (0594. l.) leírt népgyűlésen, mutatja az imént idézett kondai ének elbeszélése (II : 223), melyben az ifjabb fejedelem harczba menni vonakodó bátyját a következő sértő szavakkal hagyja oda: «Te bátya, tudod — úgy mond — te alakulj két köszörűkővé; ha fölfelé menő ember volna, kinek kése kicsorbult: rajtad fenje ki; ha lefelé menő ember volna, kinek kardja kicsorbult: te rajtad fenje ki» (azt érti, hogy legyen farának két fele köszörűkő, mert egyéb hadi hasznát úgy sem lehet venni). Folytatja is gúnyos beszédét: «Két farú nővé alakulj; ha fölfelé menő ember volna: múljon a természete (menjen el a nemző magva), ha lefelé menő ember volna: múljon a természete». Midőn később a harczban gyöngülő öcs egyre-másra küldi nejeit segítség kérésével bátyjához, vissza is vág emez neki saját gúnyos szavaival (II : 229): «Ha öcsémnek a kése ki-

csorbult, kardja kicsorbult, köszörülje meg csak az én oldalomon!» A vége az ily visszavonásnak mégis rendesen az, hogy baj esetén, az ellenkező testvér segítségre érkezik. Így történik a jelen esetben is, sőt itt az idősbik fejedelem megszorult öccsének támogatására már elhalt «hét férfi atyjafiát, e hét férfi anyját, e hét férfi atyját» is mind a hadba viszi, miután őket az alvilágban az égi atyától nyert «elevenítő víz tömlőjével» új életre keltette (II : 230). Gyakran *több, nem éppen rokon, fejedelemnek szövetkezése* segíti elő a haderő gyarapodását, a mint ezt a Szoszvafői fejedelem énekében látjuk, ki a Lēplä-torkolati s a kisobi (Ajäsz) fejedelmekkel társulva teszi tönkre a leányát elrabló Szanjä-fői fejedelem seregét (l. fent 0120. l.). «Lásd te, Ajäsz-isten öreg, így kéri a Szoszvafői a szövetséget (II : 142), e szent lombú nyíreshegyre atyád téged igen hatalmasnak teremtett: hadd szerelnél föl hát te engem háterővel, mellerővel (segítséggel)». A haderő gyűjtése közben fontos gondja a fejedelemnek, illetve hadvezetőjének *a fegyverek rendbehozása s előkészítése* is. E végből «vasláncos nagy házat, rézlánczú lánczos házat ül» (*kartla ōn śerėŋ χα̧t, oχ śerpi śerėŋ χα̧t α̧mvstal* Osztj. Népkgy. 182), vagyis kovácsmunkákon dolgozik: fejszéit, kardjait, késeit, nyilait stb. javítja. Aztán «a csónakfenékbe, szánfenékbe való sok útravaló sokját készíti elő; hüvelyes hét szablyát, hat kardot, állas (?) hét pánczélt, hat pánczélt készít elő» (u. o. 171).

Lassanként egybegyűl a háborúba készülő sereg. «A táplálékos Ob, halas Ob két oldala felől — így hangzik egy énekben — az apródférfi sok legény a Târėm alkotta, Kworėsz alkotta sok napon át mint gombolyított kötél sok tekervénye úgy gombolyodik» (*sα̧χtėm kwāli' saw mēsi' toχa-ta sᾱ̧χtawė* II : 64). A hadsereg gyarapodását szemlélni bizonyára nagy gyönyörűsége a fejedelemnek s hozzátartozóinak; ezért emeli ki az ének egy hős ifjúról, hogy «az atyjától tartott ezernyi népet mind számlálja, mind olvassa» (*jäγä ūrėm šōtrėŋ k'α̧lėχ šaka šōnätiän, šaka lowintiän* IV : 157). Végre annyira halad az előkészület, hogy a had «fölemelkedhetik» (*χᾱ̧nt lapi, lapilāli* II : 132, 150, 151) s «indulhat» *(kwāli)*, mely kifejezések alkalmazásával a «had» (ÉV., ÉO. *χᾱ̧nt*, TV. *k'ᾱ̧nt*, KV. *k'ōnt*, továbbá IO. *tat* = ÉO., ÉV. *lal'* «ellenhad, ellenség») egyik költői jelzése: «megindult (fölkelt) had, fölemelkedett (fölkerekedett) had» (*kwālėm χᾱ̧nt,*

lapėm χą̄nt I : 121). Midőn egy várat a had megtámad, azt mondják róla, hogy «rákelt» (*ūs ti kwālėpsänl* II : 91); «a fölkerekedett had ellen kél a férfi» (*kwālėm χą̄nt l'alt χum kwāli* IV : 156). Gyakoribb költői jelzés a vogulban: «Nyakas had, fejes had» (*sipiŋ χą̄nt, puŋkiŋ χą̄nt* II : 131, 132, 141, 150). Az északi osztják énekekben: «Zajgó had, fejes had» (*śārėŋ l'al', oχėŋ χą̄nt* Osztj. Népkgy. 108, 165), vagy «embere sűrű zajgó ellen, fejedelme sűrű fejes had» (*χoil osi uitla śārėŋ l'al', ortl osi uitla oχėŋ χą̄nt* u. o. 14, 16, 17). Az irtisi osztják énekekben: «Feje nyírott zajgó (kurjantó) had, zajgó vendégség» (*ūγot evdem sarėŋ t'at', sarėŋ moi* Irtysch-Ostj. II : 42, 48, 50). Az előbbi jelzőkben a «h a d f e j é r e» (*χą̄nt-puŋk*, ÉO. *χą̄nt-oχ*, IO. *t'at'-ūχ* v. *t'at' ūγė*) történik utalás. A «hadfő» rendesen maga a fejedelem, de ha ez koránál vagy egyéb tulajdonságánál fogva vezéri szerepre kevéssé alkalmas egyéniség, akkor a hadfő esetleg, mint fentebb (0598. l.) láttuk, a «kisebbik fejedelem» (*māń ą̄tėr*, KV. *viś ōtėr*), a fejedelem öccse. A «hadfő» költői jelzései: «Hadfő, sereg(?)-fő*)» (*l'al'-oγi, puš-oγi* Osztj. Népkgy. 170) és «hadfő, vendégségfő» (*t'at' ūγė, moi ūγė* Irtysch-Ostj. II : 96). A hadfői tisztség elfoglalását jelentő szólás: «A fölkelt hadsereg fölébe (fejéül) kél a férfi, a fölkerekedett hadsereg fölébe kerekedik a férfi» (*kwālėm χą̄nt puŋkäi' χum kwāli, lapėm χą̄nt puŋkäi' χum lapi* I : 121). A «*hadnak*» és «*vendégségnek*» irtisi osztják párhuzamos kifejezését a déli vogul énekek is ismerik (pl. *ąlė-mät kᶜōntnė, ąlė-mät- mǫjnė jiwäm* «valamiféle had, valamiféle vendégség jön felénk» II : 227, *sātä muj tēli χą̄tėl joχtėm χum* «a hét vendégségből — értve: harczból — téli napon érkezett férfi» II : 211) s a fogalmak e kapcsolatát az magyarázza, hogy a sereggel jövő ellenfél gyakran nőszerzés czéljából jön, tehát voltakép «násznép, vendégség» (ÉV. *muj*, KV. *moi*, osztj. *moi*), mely czélját ha békés úton nem képes, erőszakkal akarja megvalósitani.

---

*) E költői kifejezés *puš-oγi* szavát Pápay «hadvezérnek» fordítja, míg *l'al'-oγi* «had feje»; de «had» jelentésű *puš* szó egyébként nincs igazolva. Az a körülmény, hogy *puš* a *l'al'* «ellenfél, ellenség» szónak párhuzamos megfelelője, a zürjén *pudź-id* «zuwider, entgegen, gegenüber» = votják *puʒ́-it*, *puź-et* «szemben, visszafelé» határozóval való összefüggést sejtet.

Az itt idézett jelzők némelyike a had «zajgására» figyelmeztet (vö. IO. *sar* «kiáltás, kurjantás» PATK., ÉO. *sarėŋ* «kurjantó» és *śārėŋ* «zajgó» PÁPAY J., ÉV. *śarγi*, LV. *śärri* «zajong»); erre czéloz az az énekbeli hasonlat is, mely az ellenfél hadáról azt mondja, hogy «*mint sűrű (vastag) szúnyograj, mint sűrű bögölyraj* hallatszik kiáltásuk zaja; mint *erős mennydörgés, mint hatalmas mennydörgés* zeng kiáltásuk zaja» (*osiŋ l'ām-uj, osiŋ palėm turä-suj sujtilāli; ńaŋrä śaχl, vāγiŋ śaχl turä-suj mirγilāli* II : 131). Szintígy az északi osztják ének hősének önmagasztalása (Osztj. Népkgy. 108): «Ha úrasszonyos hét vidéken, uras hat vidéken valamely föld tája felől zajgó ellenség, fejes had jöttének zaja volna (*śarėŋ l'al', oχėŋ χānti jiti suj-ki oltal*), az nekem nyilvánvaló (tudomásomra jut)». Másutt a «sűrű szúnyog, sűrű aprólégy» (*qsėŋ l'ām-uj, qsėŋ kapsäj* II: 217, 219) rajával a had sokaságát jelzik: «Sűrű szúnyog, sűrű aprólégy [rajainak] szélibe keveredik a férfi» (*q. l'., q. k. χūrnė χum tēlili* IV : 152), midőn «a fölkerekedett had ellen kél» s «mint sűrű szúnyog [rajt] nyomkod, úgy nyomkodja őket széjjel» (*qsiŋ l'ām-uj χuml'ė ńoli, toχ ńolentiänä* IV : 156). Hasonló kifejezés az erdei óriásokból álló ellenség nagy számának festésére: «Az isten igézte erdő fája, az ég rendelte hegynek fája kevés [hozzá képest]...*sűrű fejű szú módjára, nyű módjára* nyüzsögnek» (*kul oχpi sowėl, k. o. niŋkėl ńoχtėl* Osztj. Népkgy. 188). Vogul énekekben többször fordul elő ez a szólás is: «*Mint juhnak gyapja, mint lónak szőre, [oly sűrű] ellenségecske*» (*ās-pun, lū-pun jamės l'al'kwė* I : 26, 39, 42); egy helyt pedig arról van szó, hogy a közeledő had, «mint valami *csúcsa levágott erdőfok*, úgy mozog előre» (*tal'k'ė sqərėpäm vuor-ńal lākwi* II : 227). A pelimi istenhős nászoló útjára «háromszáz, négyszáz apródlegényét gyűjti egybe» (*χūrėm sāt ajäŋ χum-pīkänėm, ńilä s. a. χ. p. ti atiliänėm* II : 246).

Elérkezvén a had indulásának reggele, a *hadi népet álmából fölriasztják.* «Az idegen föld táplálékos tóvidékét, halas tóvidékét megszerző férfiak erős álomra fekvő ködös helyükön mily soká alusznak [még?!]» — mondja bosszankodva a korán kelt hadfő (Irtysch-Ostj. II : 44). Erre mindenki a gyülekező helyre siet: nyáron a ladikokhoz, a kikötő mellé; télen a szánakhoz, a város terére. *Csak éppen a fejedelem szo-*

kott késni az énekek leírása szerint. Nyugtalan éjjele után csak hajnal felé jött reá az álom (l. fent 0529. l.), a nép pedig a hosszas várást már alig győzi. Türelmet vesztve apródot menesztenek felköltésére, ki a «Nadymi nép» énekében óvatosan a házfödélre mászva a tetőnyíláson át kukkant be (l. fent 0528. l.) s ilykép intézi hozzá szavait: «Hajfonatos, szépséges Jḁu bátyó, hallgasd csak! A fej-vágható igaz álmot, a nyak-vágható erős álmot meddig aludtad?! A madárjáró-földbeli ... fejedelemasszony nőd terítette rovátkos hátú alvilági bikabőrön aludtál talán, a madárjáró-földbeli ... fejedelemasszony nőd hozta száz nyusztbőrös drága valamivel (subával) takaróztál talán, száz hódbőrös drága valamijét szerezted meg talán?! (Vagyis: megvan talán már a menyasszonyod s vele alszol-e, hogy oly tartós az álmod)?! Városbeli, falubeli férfiaid előtt miért juss szégyenbe?! Nászba menő neves napunkat, lakodalomba menő híres napunkat miért késlelteted?!» «Erre — így folytatja az ének — kutya-nagy, ördögi nagy szégyenben szégyenkezem. Álmos férfi álmos torokkal föltápászkodom ... a vendégembereim ülte keskeny padom vége felé, emberfia, a sokat látó két jó szemet czélzott nyíl szerencsés helye módjára irányítom ... [hát] a tegnap előkészített ... hét pánczélomat [már] valahogyan elemelték, hüvelyes hét szablyámat [már] valahogy elvitték, a csónakfenékbe való sok útravalómat [már] valahogyan elhordták (levitték a csónakokba). Erdei ember elmém ráeszmélsz, hegyi ember szívem megsejted, hogy miközben teli házam sok szemetjét kihordták ... holt ember fajta halotti álmomat, bálványember fajta bálványi álmomat aludtam át egy éjjel» (*χala χo χala ǭlmem, loŋγi-χo loŋγi ǭlmem ī āt śi olmem;* vagyis: «oly mélyen aludtam, mintha halott lettem volna» Osztj. Népkgy. 173—4). Az egyik irtisi osztják énekben is (Irtysch-Ostj. II: 96) erősen alszik a hadba indulás reggelén a fejedelem: «Hajnalpirkadatkor, így hangzik itten, midőn reggeli (reggel fölébredt) állataim mozogni kezdenek, [mély álmomban] mint egy agyagczége hét zugában [feledkezett hal], úgy feledkeztem meg magamról. Apródférfi legényem ekkor egy fokos (botos fejsze) nyelének távolából széles válllapoczkám közepe táján szögletes ujjhajlata fejével megbök engem s [ekkép] szól: ,Hadba vezetendő sok férfiadnak a kikötőhídnál [a hidegben való hosszas állástól]

ruhaujjuk hegye reszketni kezd, ruhaszárnyuk hegye remegni kezd [már]». Midőn fekvőhelyéből fölkel, ez a fejedelem is azt látja, hogy erős alvása alatt szolganépe a hadiszereket s egyéb értékes holmikat a szánakhoz már mind kivitte: «Az előrészes ház előrészébe, így mondja az ének, a szögletes ház szögletébe a hogy lépek, prémárús házamnak az a szöglete, a hol a prémárúk voltak *(tāšat ūdem tāša χōt-suŋem)*, pánczélos házamnak az a szöglete, a hol a pánczélok voltak, mint finomra puhított szarkabőr, olyanná vált» *(χarńi sāu sūγota pātėŋai;* vagyis: teljesen megtisztult, üressé vált). A prémárúk, melyeket itt a szánakhoz kihordanak, a h a d i p é n z t á r t vannak hivatva pótolni; mert pénz, illetve ezt helyettesítő értékek nélkül vogul-osztják hadjárat sem lehetséges. Világosabban tájékoztat a háborúba vitt értékes holmik ily rendeltetéséről az itt többször idézett másik irtisi osztják ének, melyben az ifjabb fejedelem ekkép figyelmezteti bátyját (Irtysch-Ostj. II: 46): «Hol az ércz-árúk, a prémárúk állanak (vannak), ama sok helyedről, tiszta ezüstdarabokat, silány ezüstdarabokat jó számmal rakj be [a csónakba]; vizes farú mélyen járó ladikodba vörös posztót, fekete posztót jó számmal dobj be, hogy *szűḱös világ, inséges világ tájékait ne kelljen látnunk (vāγat ūtta, tāšat ūtta ār taγen-īvet ťiť-vāγa pāχlėta, kām-vāγa pāχlėta jemat tėtte; jiŋket puipe ńāγat rōten vėrde nui, pėgde nui jemat ťake: jermem tūrum, mōnďem tūrum suŋet ot ujeu)»*. Midőn az idősb fejedelem utána néz értékeinek, hogy elszállítsa, e helyt is azt tapasztalja, hogy tárai már üresek, mert szolgája «a finom ezüst, silány ezüstdarabokat [a ladikba] már rég berakta» — egyszóval az indulásra már minden kész. Különösen ha a hadjáratnak, illetve vendégjárásnak nőszerzés a czélja, múlhatatlan a n á s z a j á n d é k r ó l való gondoskodás: «Vékony selyem sok göngyölegjét sok számmal emelik, vékony posztó sok tekercsét sok számmal hordják» *(vouta jarmak saw kūńäs sawėl ālentawė, vouta nuj saw sǭχit sawėl totilawė)*, hangzik e tárgyra vonatkozólag egy hőslő énekben (II: 247).

Most ö l t ö z k ö d é s h e z f o g a f e j e d e l e m: «A kesztyűs ember három helyét, a sapkás ember négy helyét fűzi» *(pǭsėŋ χo χōlom vol, milėŋ χo ńel vol toγoślem* Osztj. Népkgy. 174). Magára ölti dicsőítő jelzőkkel magasztalt pánczélingét, majd

ennek tetejébe fényes selyemruháját (l. fent 0554. l.), vagy pedig fordítva alul a ruhát s felül a pánczélt (u. i. 0553. l.); ezek után vállára rakja tegzét (u. i. 0549. l.) s íjját (u. i. 0543. l.), végül «öt ujjú ujjas kezébe rudas fából való bot gyanánt śopėrezüst markolatú híres kardját» ragadja (Osztj. Népkgy. 174). Ekkép felkészülve indul útjára, de mielőtt ajtaján kilépne, megható szavakkal vesz búcsút házától. Ime mikép vázolja elénk e jelenetet az északi osztják hősének: «Közepén [állva], így hangzik itten, deszkás házpadlóm nyolcz gerendájának, sok fürtű boldogságos fejemet házam előrészének [bálványülő] szöglete felé puha bélű zelniczefa, puha bélű vadrózsafa módjára hajtogatom s bálványtevő igaz igézetemet, kalt-tevő erős igézetemet ím miképpen teszem: ,Előrészi ház-zugocskám hallgass meg, törzsök-telepes ház-szögletecském hallgass meg! Húsz rénbika futotta bűnhödéshozó vízre, tíz rénbika futotta gyászos vízre menő férfi fejedelem vagyok én. Ha netán a tulsóféli ember vágta szablyaél alá vetődöm, a tulsóféli ember-lőtte pánczélszemen átható nyíl alá esem: [akkor] *e meleg házam zugába, e langyos házam szögletébe, holtemberi halottárnyékom, az hadd forduljon be, bálványemberi bálványárnyékom, az hadd lépjen be (tam mēlėk χą̄t lōγemna, χą̄šėm χą̄t śuŋemna χala-χo χala-χōrem, lu at siēmiṭal, loŋγi-χo loŋγi-χōrem lu at loŋŋēmiṭal).* De ha majd nem esem a tulsóféli ember vágta szablyaél alá, ha nem esem a tulsóféli ember lőtte pánczélszemen átható nyíl alá: [akkor] talán a táplálékа bő házam belsejébe élő emberként hozhassam be fürtös fejem, halas házam zugába egészséges ember egészséges alakjában hozhassam be szépséges fejem'» (Osztj. Népkgy. 175). Az egyik irtisi osztják ének megfelelő részében az útra kész fejedelem a szolgálónőtől eléje helyezett «jóval telt teli csészéből ujjhegynyi egy falatot, hüvelyk-hegynyi két falatot» szedeget, miközben *«szemeiből hét arasznyi, hat arasznyi könny* (víz) *jön alá» (sēmet-īvet tābet sūrt, χūt sūrt jiŋk vāχtōt).* Majd ekkép szól: «Vajjon mi, idegen föld férfiának táplálékos földére, halas földére menő férfiak, visszatérő fürtös fejünkkel (elevenen) fogunk-e visszatérhetni, avagy *kezes férfiúi kezes árnyékunk, lábas férfiúi lábas árnyékunk (kēdėŋ χui kēdėŋ īstemen, kurėŋ χui kurėŋ īstemen)* fog-e eljönni 'Tāpar-városunkba, avagy talán valamely ifjú fejünk bőrét valahol keczerécze fényes

tollasa (bőre) módjára fogja lenyúzni?» (Irtysch-Ostj. II: 46). Ily gondolatokkal távozik házából, midőn pedig leér «a sok rúdú rudas kikötőhídhoz», ő is «zelniczefából, vesszősfából [készült] sok ív módjára sokszor hajlong fája ügyesen készített, füve ügyesen készített háza felé» (*tu juɣat tus vērem χōtet, tu pūmat t. v. χ. jūmet-juχta ār mēɣer, ńuďet-juχta ā. m. āra mānejōt* u. o.). A másik hasonló tárgyú irtisi osztják énekben a hős «a téres város szép terére» jutva végzi e szertartást «hét jóravaló főhajtással az istenarczú szent fa (bálvány) tőkéje előtt» (*tūrum-vāńmap jemėŋ juχ pōroɣota uχ tābėt jim mēnėŋ mēndot panem* II : 96).

A házat elhagyva a fejedelem a kapun kifelé halad, vagy mint a költői nyelv ékesen mondja, «a város kapuja, a falu kapuja szélét őrző horgas karmú két jēli (kapubálvány), a mohos arczú, penészes arczú két jēli közül sok fürtű szépséges fejét kidugja» (Osztj. Népkgy. 37, 176). Elérkezik «a sok nép férfia subája szőrét hullató térre, a sok víztáj férfia botosa szőrét koptató térre», hol népe türelmetlenül várja. «A nős hét csoport hétfelé szoronkodik, a férfias hat csoport hat felé áll [ott]; sűrű fejű szú módjára nyüzsög, sűrű fejű nyű módjára nyüzsög». Ő természetes izgatottsággal lép közéjük, «a nős hét csoport, a férfias hat csoport között haragos fejbeli haraggal, dühös fejbeli dühösséggel járdal». A nép, mint az mindenütt szokás, tolakodó kíváncsisággal bámulja a hadba vonuló, díszes öltözékű s fegyverzetű fejedelmet. Közben tapintatlan megjegyzések hallhatók. «Egynémely úrasszonyai, mondja az ének, ím miképpen szólnak: Te asszony — intézi a szót az egyik nő a szomszédjához — halljad csak, te kissé magasabb nő vagy, nyusztprémes válladat tartsd kissé feljebb, csontos hónaljadat tartsd kissé széjjel (v. föllebb); én a mint lépdel, termetes fejedelmi termetét most nem látom». «Más úrasszonyai meg ekképen suttognak: Te asszony, halljad csak, te lám alacsonyabb nő vagy, nyusztprémes vállad, hódprémes vállad végét tartsd kissé alább; termetes fejedelmi termetét, magasságos fejedelmi magasságát hadd lássam!» Majd folytatva ilykép fecsegnek: «A húsz rénbika, tíz rénbika futotta bűnhődésszerző víztájra, a gyászos víztájra menő férfi, ő majd talán az ama vidékbeli embertől lőtt pánczélpikkelyen átható nyíl alá vetődik, ő talán az ama

vidékbeli embertől rávágott szablyaél alá vetődik: akkor én a siralom három három versét mikép alkotom (teszem), a kesergés három három versét mikép alkotom? [Ha] termetes fejedelmi termetét, magasságos fejedelmi magasságát most látom, eleste után a siralom három három versét akkép verselem, a kesergés három négy versét akkép alkotom» (u. o. 37—38, 176—7). Bosszúsan hallja a fejedelem fenyegető végzetének ily oktalan emlegetését, ki is fakad dühében: «Ti apja átkozott leányaim, hát ti, hova nekem kell majd beleesnem, azt a gödrös földbeli gödrömet látjátok talán, azt a síros földbeli síromat ismeritek talán?! Ha városbeli, falubeli embereim előtt szégyenbe nem jutnék [vele], a ti sok fürtű boldogságos fejeteket, a ti sok fürtű szépséges fejeteket darufèle (?) három szárnyveréssel (szárny módjára), madárféle négy szárnyveréssel de megverdesném (csak úgy ütném).»*) Közben észreveszi, hogy ezek a búcsúzásra egybe-

*) Pápay J. fordításában ennek az utóbbi, egyébként még a múnkeszi Hadisten északi osztják énekében is (Osztj. Népkgy. 38) előforduló énekrésznek (*ār sewi χolvŋ oχlan tąr‘-kuri χolom pońėl al‘ šeŋkmem, ār sewi vēšėŋ oχlan vąj-kuri ńel pońėl al‘ šeŋkmem* 177. l.) értelme: «Sok fürtben dús fejeteket *medve* lába három *ölelésével* ütném, sok fürtű szépséges fejeteket *állat* lába négy *ölelésével* ütném». Ámde *tąr* és *vąj* (Reg. eredeti följegyzésében: *tăr* és *voi*), mint ezt már fentebb (0137. l. jegyz.) igazoltam, nem «medvét», hanem «darut» és «madarat» jelentenek, ép úgy mint a Világügyelő férfi szent helyének *Tąr-ńol-piltäŋ pasiŋ qut, voj-ńol piltäŋ jelpiŋ qut* nevében, melyet ez istenségnek Regulytól följegyzett északi osztják hősénekében is megtaláljuk (l. fent 058. l.). E név magyarázatában az osztjákul is jól tudó szigvavidéki vogul közlő kétségtelen határozottsággal értelmezte a *tąr* szót «darunak» (vog. *tāri*), a mint hogy csakis madárfélére illik a «madárhálót» jelentő *pilt* (vog. *patės*) szó, másrészt a közönséges *ńol* «orr» és *kur* «láb» szavak helyett a medvére alkalmazva különös körülíró, vagy képes kifejezések (mint vog. *sąŋχėm* «medveorr», *sąpėk* «medveláb», tkp. «csizma») volnának rendén. Fölötte kétséges a *pońėl* szónak «ölelés» értelme is. Bajos elképzelni, hogy mikép »ölel» a daru két lábával; külömben is vogul-osztják nyelvhasználat szerint az állatoknak elölába, melylyel «ölelés»-féle mozdulatot végezhetnek, nem «láb», hanem «kéz» (pl. *āmp, sāli kātäγä* «az eb v. rén két keze» = két elölába, *la'ilä γä* «két lába» = két hátsó lába, *uj kātläγä* «a medve keze»; osztj. *jąšėŋ vᵘąj jąšlen* «kezes

gyűlt nők sem megvetendők ám, hogy van közöttük szép is, ügyes is elég s míg ezeken feledi tekintetét, fölmerül a gondolat, hogy vajjon érdemes-e puszta nőszerzésért — mert ez a legtöbb hadjárat czélja — távol idegenbe rendkívüli bajokkal s halálveszedelemmel küzdve fáradni. «Egynémely úrasszonyai meg —

állat kezeitek» rénről Osztj. Népkgy. 117). Növeli a homályt, hogy PÁPAY a *pońél* szót más helyütt (32. l.) megkérdőjelezve «farknak» fordítja, mi az előbbiekkel együtt nyilván bizonyítja, hogy ennek a szónak értelmét teljes bizonyossággal a köznyelvből nem ismeri, vagyis hogy az «ölelés» fordıtás is (bár kérdőjel nincs mellette) csak olyan találomszerű. Világosabb nyomra jutunk, ha az utóbbi helynek szövegét *(toχlėŋ sirp̣i ār vą̄jēmen toγol-pēli jem eumel χolna tᵘoṭel, pońėl-pēli ńel śāmp̣el χolna vᵘertel)* kissé közelebbről vesszük szemügyre. Ennek fordítása PÁPAY szerint: «Szárnyasféle sok állatunk *szárnynyal* való jó üdvözlést(?) még [csak ezután] hoznak, *farkkal*(?) való négy csóválást(?) még [majd csak ezután] csinálnak» s az értelme: a déltáji madarak még nem érkeztek meg, még nincs tavasz. Itt látnivaló, hogy a *pońėl* (REG. írásában: *pănyäl, ponyäl*) a *toγol* «szárny» szónak párhuzamos kifejezése s íme KARJALAINEN adatai közt (Ostj. Lautgesch. 68) DN. *pą̆ńť*, Ni. *pᵓńˁť*, Kaz. *pǫ̂ńą̆ʎ* (vorzugsweise in d. Folkl.) «Flügel», Kond. *pą̆ńť̮ṯəp* «oberes Flügelbein». Hozzávethető még ezekhez PATKANOV adata: *pontiŋ tau* (Dem.) «geflügeltes Ross» (Irtysch-Ostj. II : 4), melyek szerint immár kétségtelen, hogy a fenti vers *pońėl* szava is «szárny»-félét jelent s *pońėl-pēli ńe̱l śāmp̣el* azt a «szárnyasféle négy keringést» érteti, melyet a vándormadarak szoktak tenni, midőn tavaszszal megérkeznek (vog. *śampėlt-* «ide-oda forgatni»). Alkalmazva ezek után a *pońėl* szónak itt kiderített «szárny» értelmét a fentebbi versre, ott nyilván arról van szó, hogy a felbosszantott hős a róla dőrén csacsogó nők fejét a daru «három szárnya (szárnyverése) módjára» szeretné ütni, vagyis úgy tenni velük a két kezével, mint a daru- és lúd-féle madarak szoktak tenni, midőn ágaskodva s nyujtózkodva kiterjesztett szárnyaikat összecsapkodják. De ily magyarázat mellett kérdés, hogy mit jelent a *kuri* szó, mert «daru *lábas* három szárnyverés» nem ad világos értelmet. Talán nem csalódunk, hogy REGULY *kuri* írása itt, úgy mint egy más esetben (76. l.), *χori*-nak olvasandó (vö. REG. *koll, kull* = *χol* «mind», *kol, kul* = *χōl* «köz», *ko, ku* = *χo* «ember» stb.) s értelme (a *χor* «alak» szóból) «alakú, fajta, féle», tehát a szöveg fordítása: «Fejeteket daruféle három szárnyveréssel csak úgy megverdesném».

mondja az ének — egykor, midőn apáik a réti rénbikát, erdei rénbikát vadászó útra állottak, a [leölt] réti rénbika, erdei rénbika vére közé mily kedvükre keveredtek! Két oldali orczáik a véres hús jó falatjától majd hogy ki nem csattannak, csak úgy csillognak. Erdei emberbeli elmém elmélkedik: Hát mi, a madár jövő messzi tájról minő fajta fürtje fejlett fürtös úrnőt, szépsége (arcza) fejlett szépséges úrnőt keresünk?! Ezek [az itteni] nőid a női varrásbeli varrott hely végét varrni hogy ne tudnák, a női készítésű készített munka végét készíteni szintén tudják. Ama [messze élő] nőd varrta helynek vége az idős ember sok idejéig hogyan állna, ama nőd készítette munka vége a koros ember sok koráig hogyan állna?! Ennek a mi városunknak végét egy fajta ember, kétféle ember ugyan hogy lakná?!» Ily fajta gondolataiban már szinte habozni kezd a fejedelem, hogy menjen-e tovább, midőn egy éles hang, a bátyja szava feléje üvölti: «Talán már a szülővárosod, szülőfalud terén levő fürtös úrnőt, szépséges úrnőt kívánod meg?! Avagy talán a nős hét csoport között már itt megtaláltad, már itt megláttad azt a ‚Madárjáró-déltáji-népbeli-vörös-örvű-örvös-vursék-madár-hangú-fejedelemasszony' nődet?! Magad fajta város feje neves fejedelem létedre, nász feje híres fejedelem létedre a faludbeli, városodbeli embereid előtt miért keveredel szégyenbe?! Lakodalomba menő neves napunkat, nászba menő híres napunkat miért késlelteted?! Talán bizony míg ez úrnőid fölnövekedtek, fölserdültek, te valamely tájnak úrasszonyos hét szöglete felé csónakos ezre hét utat, szános ezre hat utat jártál meg [hogy csak most ismered meg őket]?! Hiszen növekedő lábunk ízét ez úrnőiddel együtt növeltük, serdülő kezünk íze egy időben serdült fel!» «Kutya nagy szégyenben — hangzik az ének folytatása —, ördögi nagy szégyenben szégyenkezem». A hős szinte maga előtt is igazolni akarja pillanatnyi ingadozását föltett elhatározásában: «Én azt gondoltam, mondja, hogy az öt ujjú ujjas két láb tovább lépdel, holott az öt ujjas meredő két láb egy helyben áll: a nős hét csoport felé bámuló fajd bűvöletes helye gyanánt (fajd módjára) bámultam, ámuló fajd drága helye gyanánt ámultam, inas nyakam csontja odameredt, szőrös nyakam csontja odameredt» (uo. 178—9). A szülőföldtől való megválás itt leírt jelenete oly tipikus, hogy bár rövidebben megtalálható

a följegyzett irtisi osztják énekek közt is: «Midőn, mondja itt a hadba induló hős, a rének mögött levő deszkás szánhoz lépdelek, ím egy tíz nőből álló csoport van [ottan]. Én, kebles férfiú akkor rejtett(?) keblemben azt gondoltam: Ha a helyett, hogy városbeli sok-sok emberem a tátongó (megtelendő) mammut-szájba vezetem, én a kövi róka járta kanyargós úton [ez] ifjú leányok csoportjával találkoztam volna, [bizony] én a városbeli sok-sok emberem a tátongó mammut-szájba nem vezetném. A magas nő így szól: ,Te alacsony nő, tedd magad (légy) csak alacsonynyá!' Az alacsony nő meg ekkép szól: ,Te magas nő, tedd magad csak magassá!' — Öcsém erre lepirongat engem» (Irtysch-Ostj. II : 98). Hiába jön az utolsó pillanatban a helyesebb belátás, visszatérni többé nem lehet: »Egy neves fejedelem, híres fejedelem, mondja az ének, ha egyszer vízre szállt hogyan fordulhat az többé vissza?!» (*namiŋ ātėr, sujiŋ ātėr akw' nalu tālės-pėl χotäl' vāssi' pā jāŋχi?!* II:57). Külömben is, a mint PATKANOV értesült (Irtysch-Ostj. II : 229) a fejedelemnek nem lehetett egyszerű származású nővel házasságra lépni.

Ezek után «haragos fejbeli haraggal, dühös fejbeli dühösséggel» lépdel tova a fejedelem a r é v f e l é. «Ezt az egem táját hét nagy időn át nem láthatom, ezt a világtájam hat nagy időn át nem nézhetem», mondja magában elfogódott szívvel (Osztj. Népkgy. 179). Így jut el «az iszapos hullámú, homokos hullámú szép fövényparthoz» (uo.), hol apródjai méltóságát megillető tisztelettel «kezes fejedelemnek fél kezecskéjénél fogják meg» (*kāt-pāliŋ ātėr kāt-päläkėmnėl ti pūγintawėm* II : 28) s így vezetik «réves városa révecskéjéhez». A f e j e d e l e m l a d i k j a jó fajta «gyökérrel tűzött mélyen járó fa», melynek oldalához, hogy magasabb legyen deszka van toldva (*ma lēlti lēr-śuwėŋ ńāγalt juγem, χāp-pąj toχėŋ juγėm* Osztj. Népkgy. 180). Oly nagy e ladik, hogy «az orra felé tíz úr, a fara felé tíz férfi szállhat» beléje (uo.). A ladik közepén van a «fejedelmi ülőhely, fejedelmi fekvőhely» (*ātėr ūnlėnė jol, ātėr χujnė jol* II : 207), melyet a vogul ének «nyusztfészecske, hódfészecske» (*ńoχs-pit'ikwė, uj-pit'ikwė* II : 29) jelzéssel magasztal. Jobban megfelel a valóságnak az osztják hősének leírása, mely szerint a fejedelem ülőhelyéül «a közepes ladik közepén *levéllel megvetett, lombvesszővel megvetett* puha térség pokrócz ülésű jó fészek gyanánt van el-

rendezve, szőnyeg ülésű jó fészek gyanánt van megterítve» (*ma lęltĭ līpėt pitmaŋ, vārvś pitmaŋ śiwvŋ lolem nortpi untlaŋ jem tėγvl lēžatėm, kāor u. j. t. lērėmtėm* Osztj. Népkgy. 180). E ladikba a fejedelem is, mint más emberfia, «a fogós evező támaszával ereszkedik bele, a nyeles evező támaszával szökik bele» (uo.). Ha szánon indulnak hadba, a fejedelem azon is puha «fészekbe» helyezkedik; ezenkívül ily esetben a hideg és hó ellen *takaróval* födi be magát, az itt többször idézett irtisi osztják énekben «emberalakokkal ékített tarka (?) takaróval» (*χoi-χūr χančpe itėŋ lavat* Irtysch-Ostj. II : 98), másutt «tarka (?) lepellel, hímes szőnyeggel» (*itėŋ laŋk, χanžeŋ narat* uo. 28).

Végre jelt adnak az indulásra, még pedig vagy a fővezér, ki az irtisi osztják énekben egyszerűen a fejével int (*ťat-ūγė ūγotna te-ńoχtai* uo. 98), vagy maga a fejedelem, ki a vogul énekben induláskor «szolgaférfi sok fiacskájához ím miképpen szól: E szárnyas állat, lábas állat ékítményű két hajócskámba, kedveskéim immár szálljatok be, *vékony hangú hangos kiáltást kiáltsatok, erős hangú hangos kiáltást dörögjetek!*» (*ńālėχ turpä turiŋ rąŋχkwė nan rąŋχilälän, vāγiŋ turpä turiŋ rąŋχkwė nan χaγijälän* II : 29). A háborúba menő hadnak erről a búcsúkiáltásáról, mely a földieknek s égieknek egyaránt szól, többszörösen szólnak az énekek. Az előbbi idézet folytatása: «Most a szárnyas állat, lábas állat ékítményű két hajócskát vízre helyezték s vékony hangú hangos kiáltásunkat elkiáltottuk, erős hangú hangos kiáltásunkat eldörögtük» (II : 30). Egy másik vogul ének szerint is midőn a hadi nép a naszádra fölszáll, «*hadi kiáltást*» (*χąnt-rąχ*) tesz, melynek hangja eget-földet renget: «Egyik fele kiáltó szavuknak Kérges-Föld anyjukhoz zeng alá, másik fele kiáltó szavuknak Felső-Ég atyjukhoz zeng fölfelé» (*akw' pāl rąχ-sąwän Sąwėŋ-Mā āŋkwännė jolä ta'ini, akw' pāl rąχ-sąwän Numi-Tąrėm jäγännė nąŋχä ta'ini* II : 209). Körülményesebben írja le a hadi kiáltást az északi osztják hősének, mely az első evezőcsapás rajzát ekkép folytatja: «Mi erre *hét szakaszú szakaszos rikkantást, hat szakaszú szakaszos rikkantást kurjantunk* (*lābėt sarpi sarėŋ ū, χot s. s. ū tĭ χorleu*). A mint a magunk rikkantotta kurjantó rikkantásunkat, hat szakaszú kurjantó rikkantásunkat hallgatjuk: [hát ím] a húsz rénbika futotta táplálékos Ob vizébe sülyesztett hitvány kő, sülyesztett

mennykő*) gyanánt sülyed alá. Az orros evező hegyével megint másodszorra evezünk egyet, *hét szakaszú szakaszos rikkantást, hat szakaszú kurjantó rikkantást megint kurjantunk*, a magunk rikkantotta hét szakaszos kurjantó rikkantásunkat [ismét] hallgatjuk: [hát ím] a tíz rénbika futotta halas Ob szent vizébe sülyesztett mennykő, sülyesztett hitvány kő gyanánt sülyed alá. Harmadszorra megint evezünk egyet, a magunk rikkantotta *hét szakaszos kurjantó rikkantásunkat* megint hallgatjuk: [hát ím] a halas Ob mély vizéből egy farkos eb magasságára csak nehezen emelkedik föl» (Osztj. Népkgy. 180), t. i. oly mélyen hasít a hullámokba a rikkantás szélviharától keletkezett barázda. Ugyanez énekben alább (186. l.) az indulást jelző hadi kiáltás rajza avval a változattal található, hogy itt a hang ereje nem lefelé, a víz mélyébe, hanem fölfelé, az egekig hatol, még pedig fokozatosan akkép, hogy az első rikkantás «farkos eb magasságára csak nehezen emelkedik», a második «a magas fa közepéig karmos evet, fogas pegymet kúszásával csak nehezen kúszik föl», a harmadik «a Num-Tōrėm atyánk lakta, Num-Jēlėm apánk lakta derült égbe karmos evet, fogas pegymet módjára kúszik föl». Egy irtisi osztják hősének is emlegeti a hadi kiáltás rendkívüli erejét (Irtysch-Ostj. II: 48): «Midőn, így hangzik itten, a hadi nép, midőn a násznép [ladikjait] a parttól eltaszítja, *az otthon maradt deres fejű sok öreg had-távozó (parttól eltaszító) nagy kurjantást kurjant (jadan χeiǵem surnėŋ ūγop ār igene ťať χouvėtem ēne χor χoredāi)*: az alacsony fa tetejéig, a magas fa közepéig hatol [a hangja]. Midőn másodszor kurjantanak: a tarka felhők járásáig, odáig hatol; midőn harmadszor kurjantanak: Arany-Fény atyjukhoz (az égbe), odáig hatol. Szól az ifjabb férfi: Most már, testvér, mi feje nyírott zajgó had, zajgó násznép hadd induljunk, [kurjantásunk] Arany-Fény atyánkhoz,

---

*) Reguly *sänkén ńāl* jegyzését Pápay J. itt s az alább következő ismétlésben *śel-keu* átírásban adja s «kavicsnak» fordítja; de érthető e helyt a *ńāl* szó is, ha a vogul *tąrėm saŋkw*, PV. *tōrėm-säŋkw* és *tąrėm-ńāl*, ÉO. *pai-ńol* «mennykő, isten nyila» kifejezéseket tekintetbe vesszük, melyek szerint inkább *sänkėŋ ńąl*-féle átírás javallható. A költői képnek alapja a gyakran tapasztalt természeti tünemény, hogy a villám a széles Ob vizébe csap.

oda hatolt; elestünket ugyan mikor érhetnők meg (alanti napos világot mikori napon alkotunk)?!» Kitetszik ez idézetből, hogy helyenként az otthon maradottak is részt vesznek a kurjantásban, vagy talán hogy csakis ők s nem egyszersmind a távozók végzik e szertartást; továbbá hogy a hadi kurjantás czélját akkor éri, ha «Arany-Fény atyánkhoz», vagyis az égi istenséghez jutott, tehát ő hozzá van tulajdonkép intézve.

A hadi hajó (*χą̄nt-χāp* II : 5, 258, osztj. *χą̄ntėŋ χą̄p* Osztj. Népkgy. 167) belső alkatára világot vetnek e jelzők: «Vas keresztrúdú keresztrudas hajó, vas fenékbordájú fenékbordás hajó» (*kēr toχtėp toχtiŋ χāp, kēr ma'irėp ma'iriŋ χāp* II : 56, *karṭi toχtvp toχtėŋ χą̄p, karṭi miχrėp miχrėŋ χāp* Osztj. Népkgy. 78), «gyökérrel tűzött mélyen járó fa, oldaldeszkával való szakaszos(?) fa*)» (*lēr-šuwėŋ ńą̄γalt juχ, χą̄p-pą̄j toχėŋ juχ* uo. 180) és «tavi gyeppel, obi gyeppel benőtt fatörzs» (*tūr-vansiŋ, Ās-vansiŋ lūpi* IV : 173). Kitetszik t. i. ezekből, hogy az ének hadi hajója nem lényegesen külömbözik az északi vogulok és osztjákok mai tökéletesebb készítményű ladikjától, melyet lehető nagy és vastag nyárfából (vog. *χāpχä-jiw*) szoktak készíteni olykép hogy ennek oldalait laposra ácsolják s belsejét kivájják, aztán hogy a ladikfalak össze ne hajoljanak s meg ne ránczosodjanak, ezek szétfeszítésére a ladik szádja vonalán a végektől egyenlő távolságban két, esetleg három keresztfát (tatfát, vog., osztj. *toχt*) s a fenéken ív alakú fenékbordákat (vog. *ma'ir*, osztj. *miχr*) alkalmaznak, ezeken kívül hogy a ladik belső térfogatát bővítsék, az oldalfalak tetejébe ácsolt deszkát (vog. *χāp-χūr*, osztj. *pą̄j, poị*) erősítenek olykép, hogy ezt fúrt lyukakon át vékony fagyökérrel mintegy odavarrják (nem szögezik). Hogy az erősítő alkatrészek a régi hadi hajóknál, mint a költői jelzők

*) Pápay J. fordításában a *χą̄p-pą̄j toχėŋ* (?) *juχ* szók értelme: «keresztpántos ladik», ámde már Castrén osztják szótárában *poi*, *pai* «Seitenbrett am Boot», szintígy Karjalainen adatai közt: obdorszki osztj. *paị*, kazymi *poị*ᶜ stb. id., demjankai *poị* «Schutzbrett an den Seiten kleinerer Fahrzeuge» (Ostj. Lautgesch. I : 94). A *toχėŋ* (Reg. *tohung*) szót Pápay nem fordítja, de elég jó értelmet ad a *toχ* szónak ismert «énekszakasz, versszakasz»-féle jelentése, mert a ladik a tatfák és fenékbordák által tényleg szakaszokra van osztva.

mondják, vasból lettek volna, alig gondolható. Az a körülmény, hogy az ének az ily «vas keresztrúdú keresztrudas hajóra» egyszersmind a «három rekeszű táplálékszerző kis csónakocska» (*χōlom lōlpi lant aj χăpleŋkem* Osztj. Népkgy. 78) jelzőt alkalmazza, melylyel más helyt (uo. 27) a kis halászó s apró járatokra való lélekvesztőt jelöli, szintén arra vall, hogy a népképzeletben nem nagyon térnek el egymástól a régi «hadi hajók» s a mai jobbfajta ladikok képei. A «hadi hajón» egy vogul énekben a hőslő ifjú egymaga jár (II : 258), mi szintén nem mutat a hajónak valami rendkívüli nagyságára, a minthogy nagyobb hajót előállítani az obvidéki őslakó népek mai napig sem értenek, lévén az ő tudományuk e részben csupán az egy fatörzsből vájt ladik készítése. Hogy a hadi útban alkalmazott, vagy általában jobb fajta ladikokat külsőleg ékítették is, azt «a lábas állat, szárnyas állat festésű hajó» (*la'iliŋ uj χansäŋ χāp, tąuliŋ uj χ. χ.* II : 27, 184) jelzőből következtethetjük. Az e v e z ő r e vonatkozó díszítő jelzők: «czédrusfenyőből, czirbolyafenyőből való evezőcske» (*ul'pä-jiw pāliŋ tūpkwė, nąχėr-jiw p. t.* II : 30, 36), «ujjas (fogós) evező, orros evező» (*pāŋėŋ lūp, ńōlėŋ lūp* Osztj. Népkgy. 78, 185, 186) és «bogos ujjú ujjas evező» (*kiś pāŋpe pāŋėŋ tūp* Irtysch-Ostj. II : 48, 68). Az utóbbi jelzők a markolat keresztfájára czéloznak. Az evezőket a vízbe «mártogatják» (*maγintāle'it* II : 30) s velük ily módon a hullámokat «vájják» (*χilėlāle'it* II : 36).

Csak egy vogul énekben találjuk annak emlitését, hogy a hős egy nagyobb arányú s kényelmesebb szerkezetű vízi művön, t. i. «z ü r j é n h a j ó n» (*sarän χāp* II : 81, 88) jár, de ez esetben is obi halászat s nem hadviselés a hajóút eredeti czélja. A «zürjén hajó» voltakép deszkából (*χāpėt-pār*t II : 81) készített bárka (баржа), melynek belsejében fedeles (*χāp-ulä* II : 89) s ormos (*χāp puŋk-pattä* uo.) házikó van. A hős e házikóban fekszik s itt érzi magát leginkább biztonságban. Még tökéletesebb, t. i. «hét vasmacskás nagy hajója» (*sāt jākėrpä jäni' χāp* II : 59, 61) van ellenfelének, az «orosz fejedelemnek» (*ruś ątėr*), sőt ez v i t o r l á v a l (vog. *pārės* < парусъ) is föl van szerelve, melylyel a hajó az alvidéki széltől támogatva mint «fehér szárnyú szárnyas állat röpül a táplálékos Obon, halas Obon fölfelé» (II : 62, 65). Az ilyen hajó szemben a tökéletlen vogul-osztják

ladikkal csaknem mint az ellenfél bűvös «fortélya» (*ruś q̄tėr mutratä* II : 61) jelentkezik az énekközlő előtt.

Tömeges utazásoknál s így hadviselés idején is kedvelt közlekedő vízi készség a «két fából összetoldott tutaj» (*kit jiw q̄ltėm porä* II : 79, 94, 135, 137, 141, 143, 207), mely jelzésben a «két fa» alatt nem két fatörzset, hanem úgy mint a fent idézett osztják jelzőben (*lēr-śuwėŋ ńāγalt juγem)*, két *ladikot* kell érteni. A *porä, por* (ALV. *pora*, KLV., PV. *pōrä*, KV. *pōrė*, TV. *pạrą, para*, osztj. *por*) ugyanis, midőn utazásra használják, két ladik összecsatolásával, illetve összekötésével (*porä nēγi* v. *poraχti* II : 94, 135) alakul (*porä-jiw* az a fa, melylyel a két ladikot összekötik). Egy ily tutaj leírásában az ének «három fogú fogas vasmacskát» (*χūrėm puŋkpä puŋkiŋ jākėr* II : 137, 141) emleget, melyet megálláskor «a hét rétegű réteges földre felvisznek» (*sāt sąwėp sąwiŋ mān pāi' totawė* II : 141) s induláskor a tutajra felraknak (*porän nal tāltilawė* II : 139). Egy másik leírás a tutajon «három fejedelemnek ülő helyét, fekvő helyét» (*χūrėm q̄tėr ūnlėne jol, χ. q̄. χujne j.* II : 207) szemlélteti.

A hadba vonuló ladikok nagy számukkal néha egész hajórajt alkotnak. Így látjuk, hogy a nadymi nép énekében a hőst «megszállt *négyszáz* ladik, megült *háromszáz* ladik» (*lẹlėmpi ńel sạt χąp, āmsėmpi χōlom sạt χąp* Osztj. Népkgy. 187, 185) kiséri, melyek «a húsz rénbika futotta táplálékos Ob sok folyóvonalán át toldogatott kötél-gombolyag gyanánt toldódnak, váltogatott (v. huzogatott) szíj-gombolyag gyanánt húzódnak» (*q̄ltlaŋen kēli-siχ q̄lṭvśleu, pentlaŋen* v. *tāllaŋen ńuri-siχ tālvśleu* uo. 181, 186). Ugyane kép alkalmazásával mondja az ének a «táplálékos Ob, halas Ob» sok megkerült s «elfogyasztott» folyóvonaláról (uo. 186—7), hogy «fölszedett kötél drága (v. szerencsés) helye gyanánt szedegetik, gombolyított kötél jó vége (czélja) gyanánt gombolyítják» (*aktėm kēl tinėŋ* v. *sātėŋ vol akėtmeu, siγėm kēl jem q̄lėŋ siχmeu* uo. 186—7, 182), miből nyilvánvaló, hogy ez énekrészekben a ladikoknak az ide-oda csavarodó folyó vonalain és fordulóin át való haladása a hálókötelek vonszolásához van hasonlítva. Kevésbé színesen mondja a vogul ének, hogy a hadba menők «a táplálékos Ob, halas Ob sok folyóvonalának sokját fogyasztják» (*tēpiŋ Ās, χuliŋ Ās saw vōľ sawä χōlte'it* II : 37). A ladikok közt kiválik a «vendégfői hadas hajó,

násznagyi híres hajó» (*mąj-oγi χąnṭėŋ χąp, tąnt-oγi sijėŋ χąp* uo. 167—8), továbbá a fejedelem ladikja, melynek «orra felé tíz úr száll be, kormánya felé tíz férfi száll be» (uo. 180). A ladikban ülők nagy száma miatt mondja azt a vogul ének «néppel telides teli hajónak» (*mir ta'ilėp ta'iliŋ χāp* II : 5, 10).

Élénken írják le az énekek az e v e z é s módját is. «Erőtlen kezű sok emberkém, hangzik egy vogul hősénekben, gyönge mellű sok magzatom evező [verte], hajó [verte] habos utacskánkat haladják (csinálják) ők (*tūp-ńäriŋ, χāp-ńäriŋ l'ąŋχikeu tan vāre'it* vö. még II : 310); cédrusfenyőből való evezőcskével mártogatnak ők: ha fövénypartos vidéket találnak, azt meredekké verik, ha meredek partos vidéket találnak, azt fövényparttá verik» (*rąś pāl-ke χąnte'it, aurχi' rātiliänl; aurėχ pāl-ke χąnte'it, rąśi' rātiliänl* II : 37, 30) evezőik csapásával. Szintígy mondja az osztják ének: «Az orros evező hegyével evezgetünk: fövénypart-táji vizünket meredek parttá verjük, meredek-part-táji vizünket fövényparttá verjük» (*pan-pēlvk jeŋḳeu ruwaja ńāiltleu, ruwa-pēlvk jeŋḳeu pana ńāiltleu*); «a ladik oldaldeszkájának szakaszos (?) fáját csapkodjuk, a csónak oldaldeszkájának szakaszos fáját mozgatjuk» (*χāp-pąji toχėŋ juχ seŋksaleu, rit-p. t. j. jawolaśleu* Osztj. Népkgy. 180—1).

Az ily hajóút természetesen v í g k e d v b e n esik, különösen az elején. Erre célozva kérik a hadfiak a fejedelmet: «E fekete vizű táplálékos Szoszvánknak sebje menő sebes vizét, a mint úgy mendegél, mi is hadd kergessük (kövessük): mindenfelé levő kis hal kedvével (*χotäl' ąlnė māń χul kāsätėl*) minket is hadd hordjon!» (II : 136). Egy másik ének a közelgő ellenséges hadról mondja, hogy «a vízi hal kedves utacskáján, az erdei állat kedves utacskáján falu sokaságú, város sokaságú sok ember jődögél» (*vit-χul kāsiŋ l'ąŋχkwė, vōr-uj k. l'. paul saw saw χum, ūs s. s. χ. jäle'it* II : 38). A vidító z e n e s z e r s z á m sem hiányzik. Egy vogul énekben a hadba induló «ének zengte énekbeli fejedelem» «öt húrú húros fáját» (*at tānpä tāniŋ jiwä*), vagyis *sāŋkwėltėp*-hárfáját «hóna alatt hozza» a ladikhoz. «Gyermekek, így szól hadi népéhez, ha kedvetek tartja, ezt az öt húrú húros fát vigyük magunkkal; ha kedvetek nem tartja, hát szétzúzom». De felelnek a hadfiak: «E földje hosszú hosszú földön minő vígsággal fogunk mi akkor menni?!» (*ti mātä χąsä χąsä*

mā manr kāsėl manki minuŋkwė pateuw? II : 207—9). Másutt arról szól az ének, hogy a fejedelem «fűszársípot» *(pori')* vesz elő s «a hajó széle mentiben lépdel: szárnyas állat, lábas állat hét hangját ott [sípján] egytől egyig mind elfütyöli» *(tqliŋ uj sät tur, la'iliŋ uj s. t. pusėntal tot ta kisitä* II : 67). Külömben is kedves szokása a vogul és osztják embernek, hogy midőn ladikon utazik, akár egyesben, akár társaságban, nagyon szeret harsányan énekelni; innen a ladiknak e jelzője: «Kis énekkel, kis regével vígasságos ladik» *(aj āri kāžėŋ χąp, aj mąńśi k. χ.* Osztj. Népkgy. 255).

Ha hosszan tart az út, a víg kedvet kimerültség és lehangoltság váltja fel. Ennek leírását is megtaláljuk egy énekben, melyben a hadba menők «a táplálékos Obon fölfelé hét napon át vagy hét éjjelen át eveznek», mire «az apródlegényeknek fáradó kezük íze nagyon elfárad *(ajäŋ χum-pit ūśnė kātännak saka ūśäst)*: az evezőt a vízbe eresztik, úgy hogy nyele közepe tájáig lebeg a vízben»; [végül] elalusznak s a mint bóbiskolnak «az evező nyele arczukhoz ér». Erre megszólal a fejedelem: «Gyermekek, menjetek partra, nagyon elfáradtatok». Kiszállnak a ladikokból s fölmennek a partra; «az üstös (főtt) ételt evő ember üstös ételt eszik, a száraz ételt evő ember száraz ételt eszik» *(pūtėŋ tēp tēpä χum pūtėŋ tēp tēi', tąsėm t. t. χ. tąsėm t. t.)*; aztán lefeküsznek (II : 215). A hajóúton való pihenésnek egy másik rajzában az emberek «rénbika futotta hosszú folyóvonalhoz jutnak», mire a fejedelem kiadja a rendeletet: «Gyermekek, partra szálljatok, ennivalót készítsetek!» A nép kiszáll, ennivalót készít, jól lakik; aztán «minden ember a hova hálósátort köthet (a szúnyog ellen), oda köt; a hova lefekhetik, oda fekszik» *(χotäl' χasäp nēγėm χum, tū χasäp nēγės; χotä χujėm χum tū χujės* II : 83). A fejedelem nagyobb biztosság okáért esetleg vele utazó nejével lenn a folyó szélén, a ladikban alszik (II : 215, 83). Az északi osztják énekben is «a be nem fagyó vizű szentséges tenger közepén» járók «toldott (magas) fájú fás szigetet» találnak, arra kiszállnak s «tűzhelyes hálás, tűzmelletti hálás jó végét készítve» *(raṭėŋ χąlmaś jem ą̄lėŋ vᵘerlēmen, tuṭėŋ χ. j. ą̄. v.)* fejet levágható igaz álmot alusznak, nyakat levágható erős álmot nyugszanak» (Osztj. Népkgy. 115). Alább az ily hálóhely jelzése: «tűlombból, levéllombból alkotott

jó hálás» (*lēpės untlaŋ jem χąlmaś, vᵘarės u. j. χ.* uo. 117), mert a szabadban a nedves föld fölé gyönge lombokból készítenek fekvésre alkalmas puha helyet.

Hadjárat alkalmával kegyeletes szokás, hogy a hadba vonulók áldozatokat mutatnak be mindama bálványoknak, melyeknek szent helye mellett útjuk elhalad. «Mialatt így mennek, mondja e tárgyra vonatkozólag egy irtisi osztják rege (Irtysch-Ostj. II : 48), az innenső félen fekvő (ülő) úrasszonyos hét sok földfokon, a tulsó félen fekvő uras hét sok földfokon, hol [az emberek] elméje megsejti, hol szíve (belseje) megsejti [hogy áldozni kell], ott habzó szádú (sörrel töltött) nyírhéj-edényt, keretes szádú nyírhéj-edényt állítanak oda (*tėtpen ōmsem najėŋ tābet ār vāntena, totpen ōmsem ūrdėŋ tābet ār vāntena namset χotča taγana, undet χotča taγana ńāurėŋ-oŋėp jiŋet ōmėttai, pūtpėŋ o. j. ō.).* Azon a helyen vízi hal szerencséjét terjesztve járnak, prémes vad szerencséjét terjesztve járnak, véres állat áldozatát vágják, áldozati*) állat áldozatát vágják. A hol [az emberek] elméje nem sejti, hol szíve nem sejti [hogy áldozni kell], ott különféle betegségeket terjesztve járnak; jeges halottat, fagyos halottat hordanak; női tagokkal, férfi tagokkal [telt] teret szerzenek (állítanak)» a megsértett istenség bosszújából. Elérkezvén bizonyos folyóághoz «a deres fejű sok öreg» fölszólítja a vezért: «Hadba menő férfiú, vendégségbe menő férfiú, halálszerző eleséget, táplálékos eleséget hagyj itten készíteni, csészéket és kosárkákat hagyj itten fölállítani, hogy háterőt, testerőt kérjünk itten» (*ťaďa menda χui, moja m. χ., sōrmėŋ tant, tēbėŋ tant tėtta vērdai, ān ōmėttai, soŋen ō., čenš-veγ tėt vāχtai, pōroχ-v. t. v.).* Erre a nép kiszáll, «az agyonfagyott sok férfi metsző élű éles vasat (*peste jīntape jīntėŋ rāχ*, fejszét) hoz kezében, az

*) E hely szövegének (*vėrėŋ voje jiret severdāi, χātpėŋ v. j. s.*) *χātpėŋ* szavát Patkanov az északi osztják *χapti, χopti* (vog. *χąpt*) «herélt rénszarvas» szóval véli azonosnak s megkérdőjelezve ily értelemben fordítja. Ámde «véres állat» (v. rén) és «herélt állat» semmikép sem párhuzamos kifejezések s az egyeztetett szók alakja is eltérő. Eloszlat a *χātpėŋ* valódi értelmére nézve minden kétséget Karjalainen következő adata: DN. *χăṯṯəp* «Blut (in einigen Redensarten)», Ts. *χăṯpə̄ŋ u̯ōi̯ᵊ*, Trj. *k̥ʿå̀ʌpʹə̑ŋ ᵘu̯ā̆i̯ə̑χ* «Opfertier (in den Gebetsprüchen)» (Östj. Lautgesch. I : 61).

agyonfagyott sok férfi a sok nyelvű (lángú) vészes tűz asszonyt fával rakja meg (*oχtet pōtem ār χoina ār ńātmape tārėn-tut nai aŋka ťaktāi juγat;* l. u. i. 0237. l.), a megéhezett sok férfi vasívű íves üstöt hoz kezében; halálszerző eleséget, táplálékos eleséget készítenek; csészéket, kosárkákat állítanak fel; a bálványféle száz, mēnk-féle száz [lakta] sok földfok [szellemeit] oda hívják (*toŋχėŋ sōt ār vānda toχta vantetai, mēŋkėŋ s. ā. v. t. v.*), háterőt, testerőt ottan kérnek». Miután pedig mindez megtörtént ugyancsak a «deres fejű, hamvas(?) fejű öregek» tanácsára még két-három napot töltenek e helyen.

Látnivaló e regerészletből is, hogy a hadba menőnek a mennyire tanácsos az útjába eső bálvány- s egyéb szellemek jóindulatát megnyerni, annyira veszedelmes, ha ezek haragját vonja magára épen útjának valamely kegyeletlen tettével. Ez utóbbira nyújt tanulságos példát egy Jevra-vidéki ének hősének esete, ki midőn nőszerző hadjáratra indult, megkáromolta s tőből levágta a bálványi tiszteletben álló «föld teremtésekor, víz teremtésekor termett nagy fenyőt», nem hallgatva ennek könyörgésére s átkára: «Ha engem most levágsz, hadd vágjanak le, hogy most harczba méssz, téged is; fürtös férfi fürtöd, hajas férfi hajad hadd vágják le!» Mint fentebb (u. i. 0341. l.) tárgyaltuk, súlyos lett e bűntett következménye; mert a hős halálos sebbel került haza a hadjáratból.

Mennél inkább közelednek a kitűzött czélhoz, annál nagyobb a h ő s ö k i z g a l m a. Egy vogul énekben e lelki állapot hatása alatt a hősök a hajóban «fölülnek s kezeiket huzogatják» (*kātänēn ńūntsintālei'*), azaz újjaikat ropogtatják. Olyan zajt támaszt ez, mint «a megfagyott vörösfenyő repedése» (l. fent 0521. l.), mely tudvalevőleg hideg tél idején a zajtalan s visszhangzó erdőben erős mennydörgéshez hasonló. Megszólal erre az egyik fejedelem: «Mióta a táplálékos Ob, halas Ob medrét járjuk, kezünk-lábunk nyujtóztatására való vidéket (*kātänėmēn, la'ilänėmēn ńūsnė-kēm mā*) még nem láttunk; kezeink-lábaink megunatkoztak, nyujtóztatni való várgömböcske (*ńūsnė-kēm ūspotali*) csak most jelentkezik» (II : 67). Midőn a támadásra kiszemelt vár a szemhatáron már kivehető, az izgalom szinte tetőpontját éri. Mindenki egyszeriben látni akarja az annyi fáradalommal fölkeresett helyet: «A véges folyóvonalnak végét a

szeme fényes (erős szemű) férfi látja *(samä posėŋ χumnė väwė)*, a szeme fénytelen (gyönge szemű) férfi a közepes folyóvonal közepéig alig lát. A szeme fényes férfi így szól: ‚A véges folyóvonal végén, úgy mutatkozik, vár áll' *(ūs ūnlėnät näŋki)*; a szeme fénytelen férfi meg így szól: ‚Úgy mutatkozik, hogy csak hegyfok áll'». Ép így kémlelik őket a várbeliek, különösen a kilátóból, vagy az őrtoronyból (l. fent 0566. l.). Itt is megszólal a «szeme fényes férfi»: «Úgy mutatkozik, hogy ama sűrű fájú fás erdőnek közepén ülő énekbeli három fejedelem úsztat erre» (II : 209—210). Közelebbről megpillantva a hősöket, meglepetésükben nem tudják «vajjon nap bontakozik-e elő, avagy holdvilág merül föl *(aman χātėl pokaps, aman ēt-pos χuľils)*, mert a szem sehogysem bírja el fényét» (II : 63, 56): annyira meghatja őket a jelentkezők hatalmas és szép alakja. Egy irtisi osztják hősénekben szintén olvasható, hogy a távolból föltetsző várost «a szeme világos [ember] megtalálja, a füle érzékeny [ember] meghallja» *(sēmet saŋena aidājet, pėtet saχna χūntetājet* Irtysch-Ostj. II : 68).

Ilyen a vogul-osztják had felvonulása a harcz színhelyére, nyáron vagy őszszel a vízi úton. Ennél gyakran czélszerűbb a téli út, midőn t. i. a hadjárat czélpontja igen messze esik s a befagyott folyókon és tavakon át egyenes irányban sokkal gyorsabban s kevesebb fáradsággal megközelíthető, mint a sokszor kacskaringós, óriási kerülőkkel s veszedelmekkel járó vízi úton, továbbá ha topografiai akadály (hegy, tó stb.) esik közbe s oda ladikon jutni egyáltalában nem lehet. Ilyenkor a hadjárat közlekedő eszköze a s z á n (vog. *sun*, KV. *sən*, LV., TV. *šun*, osztj. ÉO. *ōγol* Pápay, O. *ǭγət*ᶜ, Kaz. *ǭγət*ᶜ, DN. *ōγət*, Trj. ᶜ*ăuγəʌ*, Ni. *ūγət*ᶜ Karj. Ostj. Lautgesch. 104), melynek díszjelzői: «Szárnyas állat, lábas állat festésű szánkó» *(tąuliŋ uj χansäŋ sunkwė, la'iliŋ uj χ. s.* II : 49, 246 – 7, 252—3), «vasból való kicsiny csengő szán» *(māń kēr ąlnė sujiŋ sun* II : 151), «rénbikás szán, állatos szán» *(χāriŋ sun, ujiŋ sun* II : 50, 51, *χārėŋ ōγol, vąjėŋ o.* Osztj. Népkgy. 116, 115, 123) és «állat (rén) mögötti deszkás szán» *(vŏje piraŋ sāχteŋ ōγot* Irtysch-Ostj. II : 96, 98). A szánban is, úgy mint a ladikban a fejedelem számára puha ülőhelyet, költői kifejezéssel «nyusztfészket, hódfészket» *(noχs-piťi, uj-piťi* II : 50) készítenek s az útra vitt értékes holmikat (l. fent 0603. l.) ide

rakják. A szán elé, mint az idézett jelzők egyikéből kitetszik, leginkább erős rénbikákat szoktak fogni; de egy hősénekben az ifjú nászpárt «egyforma három rénünővel *(ńäntsati)* befogott szánon» bocsátják útnak. A réneken «cserzett bőrből hasított színes kantárocska» (kötelecske; *ạχχiŋ tqwėľnėl siltėlim ạľpiŋ kwālìkwė* II: 50) van, melynek jelzője: «Rénbika fejére, állat fejére való erős kantárocska» (*χār-puŋk va'ìŋ kwālikwė, uj-puŋk v. kw.* II: 51, 247). A rének hajtó rúdja, illetve ösztökéje: «Fél nyírfából való fehér botocska» (*pāl χāľ-jiw voiken sūkwė* II: 50).

A szán r o h a n ó h a l a d á s á t is többször élénk színekkel festik az énekek. Az egyikben, a mint «a rénbikás szán rénbikácskái útra kelnek, hóförgetegbe tünik el a szán alakja: a faros szán farocskája hatalmas mennydörgés dörgő zajával dörög, erős mennydörgés csattogó zajával zeng» (*posmiŋ sun posmėkät ńaŋrä śaχl miriŋ sujkwėl mirχìlāli, va'ìŋ śaχl kumriŋ sujkwėl summėlāli* II: 51). A másikban, a hogy a hős a gyeplőszárat megmozgatja, «a faros szán fara mellől a piszkos szemű szemes hó fölfelé fordul, a piszkos szemű szemes zuzmara fölfelé emelkedik» (*posmiŋ sun posmėkėm pāŋkiŋ sampä samiŋ tujtkėm numėn jạŋχìlāli, p. s. s. śorakėm numėn lapìlāli* II: 253, 247). Néha hadjáratban alkalmazott c s o d á s e r e j ű r é n e k r ő l is szólnak az énekek, így a Jevra-vidéki vogul hősének, melyben a hős «csíkos oldalú három állata» (*ōrės-pōχėp k'ūrėm vujät)* oly gyorsan halad, hogy menés közben «a mint egyik lépését teszi (állja): a gyalogfenyvesből teszi, a mint másik lépését teszi: a vörösfenyvesből teszi» s «ha homokos föld volt [melyen száguldott]: meredélylyé veri szét, ha meredélyes föld volt: homokká veri szét» (*sėrėŋ mō ōlės-ke: rēkwi rạtχänl, rēkwiŋ mō ōlės-ke: sėri rạtχänl* II: 235). Az északi osztják hőséneknek ama «bálványképű, kalt-képű rénbikáiról», melyek urukat «a be nem fagyó vizű szentséges tenger tulsó felére szállítják» olykép, hogy «lábas állat lábaik a hova lépnek, fejszevas vastagságú jeget fagyasztanak s kezes állat kezeiket a hova helyezik, jégtörő-vas vastagságú jeget fagyasztanak», már fentebb (0317. l.) szólottunk.

A harczban a hős szánja elé fogott rének ép úgy ki voltak téve az ellenfél támadásának, mint másutt a hadi lovak. Egy irtisi osztják énekben találjuk ennek említését, mely szerint

midőn a hős az ellenséges vár kapuja elé ér, előtör egy fejedelmi ifjú s kardjával a rének felé csapdos, ezek azonban elkerülvén a rájuk mért vágást ügyesen tovább rohannak s csak «az állatokhoz kötött deres szíjakat» *(vŏje votem sujiŋ ńurdat)* éri a kard (Irtysch-Ostj. II : 28).

Lovas hadakozót a följegyzett vogul-osztják hősköltészet nem ismer; mert ha szerepel is a ló néhány nagytekintélyű istenség képzetében (l. fent 0316—7. l.), ez ott csak imádott «szent állat» s csodás erejű paripa a nélkül, hogy harczi alkalmazása volna.*) Tekintettel e tényre meglepő, hogy a több-

---

*) Hasonló természetű és hivatású, csak nem imádott «szent állat», egy déli vogul vitézi énekben a lovag «fejedelmi atyjának férfi-ügyességet, állat-ügyességet gyakorolta (viselte) hasított orrú táltoscsikaja» (*ōtėr-jäim kˁumlaχ tatentėm, ujlaχ tatentėm ńalä šiltėm pērėn-pū̦* IV : 159, 158, 160, *jäγėm χum ujlaχ tątėm ńolä siltėm pārėn-pī̆'* IV : 146), melyhez jórészt ugyanolyan regék fűződnek, mint a Világügyelő-férfiú paripájájához. Ezt is csak hosszas kutatás, anyjánál, öreg nénjénél s nagybátyjainál való sok tudakozás után találja meg az «atyai bosszút» kereső ifjú. «Menj csak te, mondogatják rendre, míg egy seméttelen dombhoz, seméttelen réthez jutsz, ott hét lóból álló ménest (*soąt lūpä lū-jeur* IV : 159, 160—1, *sāt lūpä lū-jēwėr* IV : 147) fogsz találni, rázd meg e helyt a vaszablát s a melyik csődör reád néz, azt fogd meg; ha pedig mindannyian visszafelé ugranak, akkor nem bántod őket, menj tovább. Mikor végre így a keresett állatot megtalálja, itt is, mint a Világügyelő-férfiú esetében egy hitvány pára kerül elő: «Egy ezen a nyáron ellett csikófiú» (*ti tuj tēlėm ńawėr-pī̆'* IV : 147, 161), mely a hősnek «névtelen ujját sem bírja fölemelni» s midőn emez könyökével reátámaszkodik, «majdnem hogy kiforgatja a lófiú hátát». De csakhamar megváltozik a ló értéke s minősége, a mint az ifjú az ékes szerszámokat rárakja. «A hét karikájú karikás zablát (*sāt śilpä śiliŋ aiwėn* IV : 147) mialatt ráteszi, másodfüves lóként *(sūpėl)* lép tova; mialatt haza vezeti, harmadfüvessé vált lóként lépeget (*χūrėm pum jēmtėm luwi' jąmäsi* IV : 148, *kˁwąnėnä inti* IV : 161); a napdíszítésű díszes nyereggel (*χą̄tėl χansäp χansäŋ na'ir* IV : 148) mialatt fölszereli, negyedfüvessé vált lóként lépeget» (*ńilä pum jēmtėm luwi' jąmäsi* uo.). Hogy hasaló szijat (*potpuruk* = подпруга) húzzanak reá, a ló nem tűri, miért is gazdája «patkós czipőjének sarkával» (*kērėŋ pąšmėχ päťťėl* IV : 161) olyat rúg rajta, hogy bal mellének három bordája betörik s a ló eszméletét veszti. Ebben az állapotában rántja rá a hős

ször idézett Jevra-vidéki hősének r é n p a r i p á s embert emleget, ki a harczból hazatérő hőst hátulról üldözi (*səs-ləγėŋ k'əmnė jīt tė vujtqwė* II : 239, hol a közlő magyarázata szerint *səs-lə* = *kʿwəńγė-lə* «rén-ló»). Hogy a gyönge hátú rént paripául használnák, arra egyébként nincs adatunk.

---

a hasaló szíjat s alighogy fölvetette magát a hátára, «a nyíressel borított hegyorom, melyen még az imént volt, már csupán [a távolban] ködlik» (IV : 148, 161), oly villámszárnyalású ló lett a lenézett csikófiúból. — Ugyane táltosló regéi közt ráakadunk változatára annak az elbeszélésnek is, mely a Világügyelő-férfiú verembe vetéséről, itteni szenvedéseiről és csodás megszabadulásáról szól (l. fent 0103. l.). Reguly hagyatékában két erre vonatkozó följegyzés (IV : 152—4, 164—7) maradt ránk, melyek szerint a hőst ellenei hadakozás közben, illetve a másik szöveg szerint nagy lakomát követő mámorában «egy hét ölnyi agyaggödörbe vetették bele, lovát pedig egy háromszoros vassal [körülvett] házba (*kʿūrėm-piš kēr·kwäl kēn)* rekesztették el». A mint így a verem fenekén hosszú vagy rövid ideig üldögél, egyszer csak «valamiféle úri leány» *(nāj·āγi)*, vagy «királyleány» *(nājėr-oqi)* tűzi fát vág a verem szádjánál (a Világügyelő regéjében *Kaltėś* a megfelelő női alak). Egy forgácsdarab a vágott fából a verembe hull, a hős ezt fölveszi, tamburát *(tumrä)* készít belőle s «száz hajú hajas fejéről» három hajszálat kitépve, ezeket húr gyanánt feszíti zene-szerszámára. «Lábas állat a mint mendegél, úgy pengeti; [szárnyas állat a mint repül, úgy pengeti]». Egyszer csak egy lúdfalka *(lunt-vānt)* halad arra, mire ő a «lúdéneket» (lúd-húrt) pengeti» *(lunt-tān χaśśenti)*. A lúdfalka háromszor körülforogja, aztán leszáll hozzá, mire ő egy félszemű lúdra írást bíz avval az utasítással: «Ha majd az én lovam valahol látjátok, ezt az írást nyujtsátok oda neki!» A félszemű lúd az írást elviszi s a ló elé helyezi. A ló eleinte az írást csak nézdegéli, de csakhamar fölismeri benne urának kezevonását, mire nyerítve rugdosni kezd s a háromszoros vassal körülvett házat szétzúzza. Ezután neki iramodik, ura vermének szádjához érkezik, ott fejét leereszti s a zabolának lefüggő gyeplőszárával *(äiwėn voqnės·kwqllä)* urát fölragadja. Most a hős elleneit «mint sűrű szúnyograjt, úgy nyomkodja széllyel», a királyleányt pedig, ki verménél fát vágott, mint jótevőjét, viszi magával paripáján. A vogul-osztják táltos-regék szorosabb kapcsolatainak kutatásánál figyelembe veendő, hogy a vog. *pārėn*, LV *pōrėn* (Reg. följegyzése szerint: *päruen, puärn*) «táltosló» szónak egyezései kaukázusi nyelvekben (dzsek *barkan*, kürin *balkʿan, palkʿan*, czachur *balkan* «ló») jelentkeznek (l. ÁKE. 160—1. l.).

Megérkezvén a harcz szinterére, úgy a támadás és üldözés, mint a futás gyalogszerrel történik. Ennek költői kifejezése: «Gyalogos jó lábnyomra állunk, gyalogos jó úton megyünk» (*kurėŋpi jem kaltėm lqileu, k. j. pant manleu* Osztj. Népkgy. 189, 115), vagy ha az egyik hős a másikat követi: «Az ő mente gödrös nyom gödre hosszában ment el» (*lu manėm lqtėŋ kaltėm lātl χuwat manmal* uo. 118). Néha természetesen, különösen üldözés alkalmával a hősnek sokat kell futnia. Ilyenkor mondja magáról: «Hátpihentető három határig, mellpihentető négy határig iramodom» (*šaš ńuaŋ χōlom mqrq, mēwėl ń. ńel m. χōγollem* uo. 119) s az üldözöttekről, hogy «nyusztos erdő hátán űzött vad víg útjára (menekülésre) álltak, állat futotta bűvös erdő hátán réti bika hosszú lépésére álltak» (*ńoχsėŋ unt šašėlna ńōχlem vqj kašėŋ pant lqilmel, vqj ńōγolla pqšėŋ unt šašėlna ńōrəm χqr χū soγom lqilmel* uo. 120). Vogul kifejezése az efféle hosszú útnak: «Térdkoptató, lábszárkoptató út» (*sās tqlipėm, āl tqlipėm ľqŋχ* II : 170, 171). Az ily gyalogutak fáradalmát az is fokozza, hogy a gyalogos hadfinak teljes hadi fölszerelésén kívül «sérinczhal-táplálékkal teli batyut, nyelmahal-táplálékkal teli puttonyt» is kell a hátán emelnie (*lqr-lanti tēlėŋ nip āltvšleu, ońś-l. t. χint ā.* Osztj. Népkgy. 189), mert külömben éhen pusztulna az élelemszerzésre időt és alkalmat nem nyujtó vállalkozásban.

Az énekek előadásában az ellenfél rendesen igen hatalmas s félelmetes erejű. Lakó területét még megközelíteni is szerfölött veszedelmes; ezért mondja az északi osztják ének (Osztj. Népkgy. 168—9), hogy a hadi vállalat czélpontját alkotó «aranyos lábú lábas város, ezüstös lábú lábas hegyfok belsős városbeli belsejét megtekinteni még földeken túli kardos mellű, vizeken túli pánczélos mellű egy fejedelem sem hatolt be» s hogy «húsz rénbika, tíz rénbika futotta táplálékos Obunk, halas Obunk forrástáján *a földjénél a vize haragosabb, a vizénél a földje bűnhödéshozóbb» (muwėl kińśa jeŋkėl kantėŋ oltal, jeŋkėl kińśa muwėl narėŋ oltal)*, mi olykép értendő, hogy földjének, vagy vizének érintése egyaránt nagy haragot keltő s bűnhödés nélkül nem maradhat. Ez utóbbi kifejezés változata: «*A földjénél a fája bűnhödéshozóbb, a fájánál a földje bűnhödéshozóbb*» (*muwėl kińśa juγėl narėŋ ultal, juγėl kińśa muwėl narėŋ ultal*

uo. 77), vagyis hogy akár erdejét, akár földjét érintik az ellenfélnek, egyik veszedelmesebb dolog a másiknál. Egy vogul énekben «a fölkerekedett nyakas had, fejes had» a hős «fekete fájú szent szigetének *fölfelé állítható gyökeres fája gyökerét fölfelé állítja, kiszárítható ágú fája ágát kiszárítja»* (*nąŋχäľ tūštėnė tāriŋ jiw tārä nąŋχäľ tūštawė, tąslilėnė tąwiŋ jiw tąwä ta tąslilawė* II : 132), azaz mindent a mi eléje kerül felforgat s elpusztít. Az ellenfél rendkívüli erejéről való értesülés természetesen nem szokta megfélemlíteni a hőst, sőt inkább attól buzdul tettvágya. Csak ürügyképen mondja a hadba vonulni nem kívánó bátya segítségét kérő öccsének: «Nekünk ugyan micsoda tűnk hegye szúr, micsoda kardunk hegye szúr?!» (*mīŋk nė jūntėp-ńąläm pīli, nė sėri-ńąläm pīli* II : 223), mert az önbizalomnak effélé hiánya nem hősnek természete.

Megérkezvén az ellenfél lakó helyére, annak vára hozzáférhetetlen: «A város kapui be vannak zárva, nincs mód behatolni» (*ūs-out tōrtam ölat, ju päsėpėnė oąmėlänl oąti* II : 237), «nem nyitják ki a vár kapuját» (*ūs-āwi at punsawė* II : 69). A várbeliek ugyanis hegyfokukról, illetve őrtornyukból figyelve jó eleve észreveszik a rendszerint már várt ellenséget s idejekorán megteszik ellene a szükséges intézkedéseket. Ezek közé tartozik különösen a vársáncz megerősítése, illetve a palánk kijavítása. «Rothadt törmelékké vált végébe városodnak friss fából való palánkot kézízzel (ügyes kézzel) állíts! (*tura juvem vočen ōtėŋ jēdėp juχta sittaŋ kēt jitna ťotťe)»*, hangzik a felszólítás a vár urához egy irtisi osztják hősregében (Irtysch-Ostj. II : 60). — Hadüzenetre, vagy kölcsönös felvilágosításra többnyire nincs is szükség, mert a felek az előzmények nyomán (pl. bosszú, vagy nőrablás esetén) tisztában vannak egymás szándékával. Ezért nyomban a megérkezéskor következik a vár megtámadása. A had — mint a vogul kifejezés mondja — «neki kél» a várnak (*ūs ti kwālėpsänl* II : 91), mi oly *harczi zajjal* történik, hogy vele «a rengő eget rengedeztetik» (*lēntėŋ tąrėm lēntėlte'it* uo.), «a vár sánczában a rengő égnek rengedezése hallik» (*ūs-kērt lēntėŋ tąrėm lēntītėnät sujti* II : 213). Az ostromnak, mint minden fontosabb hadi műveletnek, a fejedelem a vezére, ki «*kardhàttal verdesi a kaput»* (*sirej-sisėl āwi rātėślitä* II : 72), vagy «lópéra-vágó nagy fokossal» (*lo-nōn sąorėnė*

jäni tuľėl II: 228) a várkarókat. Egy vogul hősének leírása szerint két fejedelmi férfi bárdféle «kard-fejszéikkel» *(sirej-saîrėp)* egymás mellett csapdosva *keresztülvágja a tíz ölnyi széles* (vastag) *vassánczot» (lų̄u tal ųsit kēr-kartä maîl-tarės tārä ti sairėstēn* II: 69) s így jut az ellenség elé. A fent idézett irtisi osztják hősregében a feldühödött hős «a friss fából való palánkot» *(jēdėp juχta sitaŋ)* akkép vagdossa «rénbika válllapoczkája nagyságú fejszéjével», hogy «falu nagyságú, város nagyságú nagy forgácsdarabokat forgat ki belőle» *(pūγot-tvatta, voš-tvatta ēne tapa χoboďet)*, míg «akkora rés nem támad rajta, hogy azon maga bemehet» (Irtysch-Ostj. II: 68). A vár védői természetesen főkép nyilazással igyekeznek ártalmatlanná tenni az ostromlókat, de egy vogul énekben a védelemnek oly módjáról is értesülünk, mely szerint vörösfenyő-szálakat bocsátanak alá a támadókra (*numėn tārtėlim nāŋk-nort* II: 68). Ezeket a nagyerejű ostromhősök kardjukkal fogják fel: «A mint egy vörösfenyő-szálfát érint a kard, mondja az ének, azt ketté vágják; majd más jön s ezt a fát is alighogy a kard érinti, ismét más jön» (uo.), oly sűrűn eregetik alá a várbeliek a szálfákat. Ez ostromnál történik, hogy midőn a hős a kard hegyére fogott szálfát vigyázatlanul fején keresztül hajítja, a tova repülő fa az ellenfél hét vasmacskás hajóján kívül a hősnek saját emberei közül is ötvenet elragad s agyonsujt. Patkanov közlése nyomán (Типъ Ост. Богат. 69) is van tudomásunk arról, hogy a vogulosztják várak védelmében a feltörekvő ellenségre hatalmas gerendákat szoktak zúdítani, melyek a lejtős várodalon nagy erővel gurulva leütik s agyonnyomják az útban álló hadfiakat. Az osztjákok véleménye szerint az ilymódon levetett hetedik gerenda levette a lábáról a legerősebb szamojéd támadót is. Sikeres védelem esetén, különösen ha az ostromló had vezérét is leteríthették, a várbeliek kirohanást intéznek az ellenfélre. Ily esetről értesülünk Patkanov nyomán (uo. 65, 69) amaz osztják várra vonatkozó hagyományból, mely egykor az Irtis mellett, a demjanszki kerület Готиловая faluja közelében fekvő «Kikötőföldfokon» *(Kattida-vānda)* állott. Ennek *Salχan* nevű fejedelme a várat szorongató szamojédek vezérét, épen mikor ez legjavában vagdalta a várpalánkot s nagy melegében hátra vetette pánczélruhája sapkarészét, nyilával homlokon találta. Felbáto-

rodván ettől az osztjákok, kirohantak a várból s oly nagy pusztítást vittek véghez a szamojéd hadban, hogy csak nagyon kevés menthette meg futással életét. A helyi monda szerint a tömérdek kiöntött vértől vörössé lett a föld s e vörös földdel festették sokáig az osztjákok ladikjaikat.

Várak ostrománál mindenkor nagy szerepe volt a személyes ügyességnek és fortélynak. Egy kondai vogul ének azt említi, hogy a támadó három fejedelemfiú *lovon ugratott át az ellenfél várfalán* (II : 237), mi főkép síkon fekvő várnál nem épen lehetetlenség, tekintetbe véve, hogy a vogulok és osztjákok czölöperődítményei magasak alig lehettek. Egy másik vogul énekben annak leírását találjuk, hogy «az ének zengte énekbeli fejedelem» ravasz módon, *képét változtatva lopózik a várba* olykép, hogy «üst kormával tele mázolja arczát» s «bottal járva ide-oda dülöng». A várbeliek e szánalmas alakban nem sejtik a veszedelmes ellenséget s, úgy látszik, beengedik magukhoz. A vendég csakhamar láthatatlan lesz: «A hét vidék felől, hét vendégségből téli napon érkezett férfi, kinek szánja fája odalett, a tavaszi napon érkezett férfi, kinek csónakja fája odalett, itten való jártában ugyan hova tűnhetett el?», kérdi az ének (II: 212). Csakhamar kiderül a valóság: «A város sánczában rengő ének rengedezése hallik», mert a hős rombolja az épületeket, sőt java munkája közben kiszól csufondárosan a várfalon kívül levő testvérekhez: «Anyám szülte két fiú, unatkozó kezetek íze ugyan ne unatkozzék! Ötszázötven házam már elpusztult, százötven házam még fenmaradt» (uo.). — Hogy egy barátságos szándékkal érkező, illetve ezt színlelő had, miután vendégnép gyanánt a várba befogadták, itt zenebonát kezd, annak példája a Tēk-fejedelem esete az Ajäsz-hős énekében. Amannak hada ugyanis, a mint az utóbbi várának révéhez ér, «éles hangú hangos kiáltást» tesz *(ńąlt turpä turiŋ rąŋχ pusėn rąŋχmėt)* jeléül annak, hogy nem ellenséges szándékkal közeledik. Ezután felkapaszkodik a partra s midőn feljön, «ismét éles hangú hangos kiáltást» tesz megérkezésének újabb bejelentése gyanánt. Mégis, midőn már «a teres falu terén, a téres város terén» voltak, «mintha valamit csinálnának, olyan zaj hallik» *(matėr vārnė sij ti sijti)*, mi Ajäsz-hőst, a vár fejedelmét, arra indítja, hogy

«kardlapos jó kézzel» *(sirej-sisiŋ jamės kātėl)* menjen ki közéjük s lássa el az álnok vendégek baját (II : 11).

Az ostromnak gyakori kisérője a várba szorultak éhinsége, mert nagy élelemkészletet egybegyűjteni a vogul-osztják fejedelmeknek nem állott módjában. Ily bajról van szó egy irtisi osztják hősénekben, mely leírja, hogy a Jevra-vidéki «rézvár» népsége kifogyván az élelemből, midőn észreveszi, hogy egy holló a vár fölött repülve halat visz szájában, vezéreivel együtt kirohan a várból a folyóhoz, itt bő halzsákmányt szerez s a fővezér hozzá lát az eleség szétosztásához. Munka közben a vezérnek melege lesz, leveti pánczélját s ekkor éri a leselkedő ellenség nyila, mely életét oltja (Irtysch-Ostj. II : 34—36).

Az ostrommal járó rombolásnak költői jelzése a vogul énekekben: *ūs sis-noräŋėl norėstä, ma'il-noräŋėl norėstä* (II : 23, 97, 115; *Kāsėm-pōχ sāt ūs sis-noräŋėl, ma'il noräŋėl ul voss norsawės* II : 108), melyet mint elavult kifejezést *(jis lātiŋ)* a közlő akkép magyaráz, hogy az ostromló hős a várat összes házaival együtt összezúzza s a folyóba dobálja, hogy még nyoma se legyen felismerhető helyének (всѣ избы ломаетъ и въ воду бросаетъ; *kwol χot-pāχwti, jorä at χasχati*). Tulajdonkép itt hát- és mellbeli erőfeszítésről van szó nyilvánvalóan oly képzelettel, hogy a nagy erejű hős hátával és mellével nekidőlve az építményeknek, azokat helyükből kiszorítja s összetördeli, ezért szabad fordításom: «*A várost hátszorítással, mellszorítással zúzta*» (vö. egyébként e szólás magyarázatánál e köznyelvi kifejezést: *āwi jiwėl norilėm* v. *norėl lap-norilėm* «az ajtó elé szálfát görgetek v. az ajtót odagördített szálfával elállatom, двѣри чурками закатаю»). A folyóba dobálás tényét jelzi ez a larvoši hősökre alkalmazott költői szólás: «A táplálékos Ob két felén álló, lónak sok nyomával, tehénnek sok nyomával való *sok várost a táplálékos Ob tágas vizébe mint leány [bölcsőjéből], fiú [bölcsőjéből való ürülékes] fatörmeléket, ím úgy hányják bele*» (*saw ūs tēpiŋ Ās χarä vitnė āγit'-sāp, pīγä-sāp nalu toχ ta rautawė* II : 64). A múnkeszi Hadistenről is mondja az ének, hogy «a *Ląpėχ*-végi nagy várost mint leány [bölcsőjéből], fiú [bölcsőjéből való ürülékes] fatörmeléket szórta belé a folyóba» (*Ląpėχ-ąul jäni' ūs āγi-sāp, pi'-sāp nalu sąsilamėm* II : 195). Más kifeje-

zései a vár elpusztításának, hogy «falu-darabokká, város-darabokká teszik» (*paulėm ēriŋ paul-supi' vārwés, ūsėm ēriŋ ūs-supi' vārwės* II : 15) s hogy «síkká hordják» (*pānti' totawė* II : 188), vagyis egyenlővé teszik a sík földdel. Szokásos a meghódított város fölégetése is, melynek ezután «tűz emésztette hét oszlopa hét felé (hétté) áll, tűz emésztette hat oszlopa hat felé áll» (*tut lēwėm labėt aŋklėl labta lońśem, t. l. χot aŋklėl χota lońśėm* Osztj. Népkgy. 117, 118; Ethn. 24 : 265). Az elpusztított város helyén a harczban megsérült «lábafájó sok fejedelem, kezefájó sok ember» (*kurėl mōžėŋ ār ortl, jąšėl mōžėŋ ār χoil* uo. 119, 118) hajlék nélkül jár s maga a megmentett fejedelmi leány is «tűlombból készült, levéllombból készült jeles háláson» (*lēpės-untlaŋ, v^uarės-untlaŋ jem χąlmaś* uo. 117) ül. Nagy megalázása a legyőzöttnek, ha elpusztított vára helyén a hódító maga épít magának várat s várost (*tū ūsėjāli)*, a mint ezt az ének a múnkeszi Hadistenről mondja (II : 188).

Bővebben találjuk a hősköltészetben a nyílt harczok és párviadalok rajzait, melyek rendesen várostrom esetén is döntő jelentőséggel határozzák meg a háború végzetét. Hadüzenetféléről a harcz ily alakjánál sem értesülünk, sőt inkább legtöbb esetben az a czél, hogy gyanútlanul s hirtelen rohanják meg az ellenfélt. Ezért különösen a messze földről jövő s helyi viszonyokban tájékozatlan seregnek nagy oka van a folytonos *óvatosságra s éberségre*. «A mint — mondja erre vonatkozólag egy irtisi osztják hősrege (Irtysch-Ostj. II : 52) — az egyik oldalbeli ember lefekszik, a másik oldalbeli ember felül; a hogy egy alvó ember fölkél, egy ülő ember lefekszik; [mert] az idegen föld, az idegen víz félelmet kelt». Ugyane regében (62. l.) a hős ekkép szól hadi népéhez: «Háromszáz férfiúm, ha ti úton mentek, szemetet meg ne mozdítsatok, füvet meg ne mozdítsatok (*tapėr ot ńoχtat, pum ot ńoχtat)*», t. i. oly halkan járjatok. Menetelésük közben figyeli őket s «ím szemét nem mozdul, fű nem mozdul». Most újabb parancsot ad: «A szamojéd vidékbeli sok férfiú sok nyelvű vészes tűz anyát rak, gőzölgő nyílású sok csészét, sok nyírhéjkosarat helyez oda: a csészék szélét, a nyírhéjkosarak szélét meg ne mozdítsátok». Midőn embereit az ellenség közelébe hozza, ismét szól: «Annyi zajt, mint egy szúnyog, ne csináljatok (*petŋai-kem sei ot vērada)*, semmi dolgot ne csi-

náljatok». A Reguly-tól följegyzett északi osztják «Obdorszki ének» hősei is éjnek idején, álmukban lepik meg ellenfeleiket, a 'Sopėr-város népét (Pápay J., Ethn. 24 : 264). — A maga erejében teljesen bizakodó had természetesen nem szorul ily óvatossági szabályokra s nagy zajjal közeleg, mint a múnkeszi ifjú ellen vonuló zürjén fejedelemé, mely már az Ural túlsó felén kezdette el kiáltozását (*ńār ta-pālnėl sarän ātėr χāntä rāŋγulāli* II : 190).

Kellő közelségbe jutván egymáshoz a hadak, megkezdődik a nyilazás s a karddal, illetve fejszével való vagdalkozás. Az irtisi osztják költői nyelvben ennek jelzése: «Az egy arczú két tāran-t kezdték hordani» (*ei veťpe kīt tāran tūda te-pėŋdežāi* v. *ei v. k. t. tūda pīdet* Irtysch-Ostj. II : 30, 36), mi valószínűleg arra czéloz, hogy az ellenfelek egy éllel vágó kétféle hadi eszközzel, t. i. karddal és fejszével kelnek egymás ellen (l. KSz. XII : 352—3). A tömegharczban is természetesen főszerep jut a többieknél sokkal jobban fölfegyverzett fejedelemnek. Ő a legveszedelmesebb öldöklő, azért *sűrű csapatban zúdul reája az ellen.* Az énekben e jelenet képe: «Sűrű (vastag) szúnyog [raj], sűrű csípőlégy [raj] szélibe keveredik a férfi» (*qsiŋ ľām-uj, qsiŋ kapsej χūrnė χum tēlili* IV : 152, I : 119). Élénk színekkel vázolják az énekek a hősnek az ellenfél hadsoraiban végzett pusztító műveleteit: «A sűrű szúnyog [-rajhoz hasonló] nyakas hadat, a sűrű bögöly [-rajhoz hasonló] fejes hadat . . . a vas kard hét legyintésével a hét kérges föld szent közébe verdesi le» (*osiŋ ľām-uj sipiŋ χānt, osiŋ palėm puŋkiŋ χānt . . . kēr-sirej sāt ūsėl sāt sąwpä jelpiŋ mā sāt χalėn jol ta rātiliänä* II : 145, 146, 133); «a fölkerekedett had ellen kél a férfi s mint sűrű szúnyograjt, úgy nyomkodja őket széllyel» (*kwālėm χānt ľalt χum kwāli, qsiŋ ľām-uj χumľė ńoli, toχ ńolentiänä* IV : 156). Kedvelt hasonlat a vágott fű hullása: «Kardomat erre viszem, arra viszem, mint hegyi fű, erdei fű hull a nép» (*sirejim tīľė totipilėm : ur-pum, vōr pum χājilt mir raupi ; s. tūľė t.: ur-pum* stb. II : 12); «erre csap, arra csap: fű a mint hull, úgy hull a nép» (*tīľė jūniti, tūľė jūniti : pum χumľė raupi, toχ mām raupi* II : 217). Az irtisi osztják énekek hősei is «a mint kardjaikkal suhintani kezdenek, tavaszi széna száz rakása, őszi széna száz rakása módjára hull a nép» (*ātta-kēǯeat jantta te-veťōt : χadoχ rāγant tāva-pum sōt*

mantalat, śus-pum s. m. Irtysch-Ostj. II : 122, 76 ; l. fent 0540. l.). Az ellen kiirtását a bokor bogyója leszedésének képével mutatják elénk ez énekrészletek : «Az egyiket csapom, erre rogy le ; a másikat csapom, arra rogy le : szedni való bogyóképpen mindnyájukat fölszedem» (*mōtän jūnīte'im, tīľė rāγäti ; mōtän jūnite'im, tūľė räγäti : vātėm pil χąjilt pusėn vātsanėm* II : 6) ; «a bálvány nyaka, kalt nyaka [magasságú] fészkes városkát . . . úrasszonyos hét tájék felől, uras hét tájék felől embere sűrű sűrű ellenség járta meg ím, fejedelme sűrű fejes had tört reá ím s bár férfia serdült férfias város, fejedelme serdült fejedelmes hegyfok volt : [mégis] mint zelniczéje leszedett puszta fa, mint csipkebogyója leszedett puszta fa (csipkerózsa-fa), úgy lett leszedve (*ľom vᵘąśla χār juχ, anžėl vᵘąśla χār juχ pā śidi vᵘońśėm*) ; eb ásta, ember ásta sok gödre van ; sebes testű húsz öreg, tíz öreg nehezen maradt meg» (Osztj. NépkGy. 16). A képek halmazával festi a hős dúlását a Kami-asszony legidősebb fiáról szóló következő leírás : «Az elhaladt hadsereget alámerülő hold gyanánt meríti alá maga mögött, fölkelő hold gyanánt keleszti föl maga előtt [a férfi] ; a fölkelt had fölébe kél a férfi, a fölemelkedett had fölébe emelkedik a férfi : a merre fordul, száraz füvet a mint morzsol, úgy morzsolja őket széllyel ; a merre fordul, [köztük] utczát vágva halad» (*ti minėm χąnt ujtėp jąŋχėp jorte juit ujttiänä, kwālpä jąŋχėp jortė ēlit kwāltiänä ; kwālėm χąnt puŋkäi' χum kwąli, lapėm χąnt puŋkäi' χum lapi : χotäľ jąŋχi, tąsėm pum χumľė ńolenti, toχ ńolentiänä ; χotäľ jąŋχi, uliśėl minenti* I : 121). A vége az ily harcznak, hogy «a nép is elfogy s az erdő fája, liget fája is elfogy» (*oątėm pėl kᶜwąlilat, vuor-jiw, səj-jiw pėl kᶜwąlilat* II : 231—2), mert a hadak mindent kiirtanak, a mi eléjük akad.

Többször említik az énekek, hogy a hős harczainak hevében v é r d ü h b e e s i k, a midőn szinte eszét vesztve se lát, se hall, hanem kímélet nélkül csapdos kardjával s öldös barátot s ellenséget egyaránt, míg csak valamely szívéhez közel álló személy (pl. ifjú felesége, anyja, kedves húga vagy bácsija) karját, lábát le nem fogja s dühének csillapodására nem kérleli. Az ily állapotnak kifejezései : *kēlp-sēŋχwnė tēlilės* «vérködbe v. vérgőzbe keveredett» (vérmámor fogta el II : 24, I : 98), *pupi'-sēŋχwnė, kuľ-sēŋχwnė patwės* «bálvány köde, ördög köde (mámora) szállotta

meg» (II : 43; l. ui. I : 0183. és 239. l.) és *patrawės* (a közlő magyarázata szerint: *kantnė joχtwės,* злость на его накатилась II : 70). Érdekesen adják elő az énekek a vérdüh tombolását s megfékezését. Midőn a Tēk-falvi hőst iszonyatos vagdalkozásában «a bálvány köde, ördög köde» megszállotta, «hat sógorkáját három hegyű szarunyilacskával támasztotta meg s mint homokszem, mint fövényszem, oly apróvá szabdalta őket össze». Most a hetedik sógorra került volna a sor, de ekkor — így szól az ének: «Elmés ember elmécském ím ekkép nyugodott meg, dühös ember dühöcském ím ekkép szállott alá (*namtiŋ χum namtikėm toχ ta χālγėlālėm, kakriŋ χum kakrikėm toχ ta patlālėm* II : 43). Ama bálványfok-várbeli hős hetedik sógorkám a mint kardpálczikával vagdalgatom, gyűszűs kezű, őrizkedő (?) fejedelemnő, az én kedveském, az én házrekeszem végében [ülő] *drága fényességem markolta meg, ragadta meg kardocskámat.* Tíz fogú fogas száját ím miképpen nyitja meg, ím miképpen szól: 'Uracskám, uracskám, hallgass meg édesem, ezt a sógorkádat meg ne öld, nyilas nőnek egyik menyasszony-díjacskám hadd kapja ő meg, íjjas nőnek másik menyasszony-díjacskám hadd rendezze ő el!' Most tó nagyságú aranyos kedvemet hagytam fölkerekedni, Ob nagyságú aranyos kedvemet vettem elő (tettem előre)» (*tūr jänit sarni namtkėm ēlä ta χūľitäslėm, Ās jänit s. n. ēlä ta pinäslėm* II : 44—45). Az Ajäsz-ifjú is miután hét álnok bátyját a harczban megölte s várukat feldúlta, vérdühbe esik. Ily állapotban folytatja tovább ádáz öldöklését, midőn egyszer csak *«lába, keze terhesnek érzik» (la'ilä tārwitiŋ sujti, kātä t. s.).* «A mint lábára pillant: hát ím [nevelő] *bácsija férkőzött lábához,* a mint kezére pillant: *nőtestvére fogózkodott kezébe.* 'Ugyan csillapodjál, csillapodjál *(pojtakėn),* mondják, íme összeroncsolsz bennünket; a mennyi bosszút vettél (kerestél), [avval] csillapodjál le!' *(mat-kēm nur kissėn, pojtakėn)».* Mámorában nehezen ismeri föl az ifjú a kérlelők hangját, de utóbb mégis ráeszmél, hogy kardja már legkedvesebb hozzátartozóinak életét fenyegeti s erre megszünteti hadakozását (*χāntlaχtėnė mātänėl ti pojtės* II : 24). A Kami-asszony fiát irtózatos embermészárlásában, melynek leírását fentebb idéztük, *lábába kapaszkodó ipja* akadályozza meg. A hős egyszer csak érzi, hogy «jobb oldali fél lábán valami vonszolódik»; odatekint s fölismeri ipját, ki megszólal: «Vőm,

eleven ember, holt ember vagyona mind a tiéd; csak a fölkelt hadra, fölemelkedett hadra való dühödet csillapítsd le (*kwālėm χą̄nt, lapėm χą̄nt pāŋχėn tū tąmpläln)*. Nézz alá, férfivérben térdfőig gázolsz te férfi, férficsípő magasságáig úszkálsz te férfi» (I : 120—2). Szót fogadott az ifjú ipjának s elnyomta dühét. Hasonló elbeszélést találunk, bár a vérdüh említése nélkül, egy fogyatékosan közölt északi vogul regében (IV : 174), hol az ifjú hős, miután az ellenhadat «egyszer kilőtt szarubunkós nyilával» a föld színéről hirtelen eltörölte, újabb hadat keres irtó szenvedélyének kielégítésére. De egyszer csak úgy érzi, hogy valami vonszolódik fél lábán; odapillant s ím *anyja kapaszkodik féllábához.* «Fiúcska, könyörög az anya, ne ölj meg engem!» «Anya, te maradj itt, felel a fiú, élj házadban; én a táplálékos tengerhez megyek».

Egy irtisi osztják hősregében is megtaláljuk ez elbeszéléseknek változatát. Itt a bátyjának nőt szerző hős nászipján, a már többször említett *Nāŋk-χuś* férfiún áll bosszút sokszoros álnokságáért. Midőn a város kikötőjéhez ér, odaszól a ladikban ülő bátyjához: «Én N. X. férfiúnak, a véres fejedelemöregnek városát völgytelen lábbal, dombtalan lábbal*) (?) fogom átfutni. Vizes farú mélyjáratú ladikodból föl ne jőjj [azalatt, mert ha igen] haragom nem múlik, bosszúm nem múlik; a magam hadi népével fogok [akkor] még összekapni» (*kėndem ent pert, nurem ent pert, man ťať-jaγtama us kattetem* Irtysch-Ostj. II : 68). Azt

*) Patkanov fordításában e hely *ūrt-iga vočet itte kur, paide kur man χōγottem* szövegének értelme: «Ich werde die Stadt des Heldengreises mit dem [Alles] niederwerfenden (?) und glättenden (?) Fusse durchlaufen»; de úgy látszik, hogy a hős lábának e jelzőjében az *it* «al, alsó rész, alacsonyság» (vö. *it kurėp* «rövid lábú», tkp. «alacsony lábú») és *pai* «domb» ellentétes értelmű szók fosztó *-da, -de* képzős alakjaival van dolgunk s e szerint talán az a gondolat jut benne kifejezésre, hogy a gyorslábú hős hegyet völgyet, mintha nem is volnának, illetve mintha puszta síkot alkotnának, úgy rohan át; lába tehát «völgytelen (alacsonyság nélküli), dombtalan». Lehetséges, hogy a fent (0522. l.) magyarázott homályos értelmű északi osztják *ńōsėŋ kur, aľvŋ kur* jelzőnek kifejtett «völgyes láb, meredékes láb» jelentése is voltakép arra czéloz, hogy hegyet-völgyet jár, tehát nem a láb hatalmas méretére, mint előbb véltem.

jelenti e fenyegetés, hogy a hős haragját annyira fölgerjedtnek érzi, hogy már nem bízik türtőztető képességében; tart tőle, hogy nem fogja látni, kit üt-vág, még bátyját is lesujthatja vak dühében, ha csónakát ott hagyva eléje kerül s rátámadhat saját embereire is. A vár ostromában hősünk nyilával áttűzve a ház falához szegzi a városfejedelmet és fiát, kik miután embereik testükből a nyilat kihúzták, a hős lábához borulnak s békéért könyörögnek. Emez «két-három napig hagyja őket feküdni» s nem enged kérésüknek. Most a városfejedelem kis leánya, a hősölt nő jön eléje s «kezét, lábát lefogva» *(kēdet kattāi, kuret kattāi)* ekképen szól: «Ugyan sógor, nem tápláltalak mellem emlőjével (nem vagyok édes anyád, hogy rám hallgass), — [mégis] anyátlanul nevelt (kézi emlős, tejszopókán táplált) férfiú sógorom, én mondani valót mondok: egy szavamat hallgasd meg; két szót mondok: hallgasd meg! Én úri [nő] vagyok, fejedelmi [nő] vagyok *(ūrde ūsem, χone ūsem)*! Midőn te [majd] a te 'Tāpar-városodba mészsz s a gyöngyös kabátot [már mint] rossz ruhát öltvén föl viseled — ha az én szüleimnek és az én bátyáimnak keczerécze tükörtolla módjára ragyogó (?) fejbőrét lenyúztad s [így] engem anyátlan nővé, atyátlan nővé tettél: [ki fog akkor majd új ruhát adni neked], ki fogja a tőled idehozott háromszáz férfiúból álló hadat drága czipővel, drága köpenynyel felöltöztetni s engem is, hogy menyasszonykép felöltözhessem, kicsodám fog drága czipővel, drága köpenynyel felöltöztetni?!» Meghatotta e beszéd a bosszújában dúló sógort, fölemelte előtte leborult nászait s megölelve, megcsókolva egymást nagy békelakomát csaptak (uo. 72). Ugyane nő, midőn hőslő ifja (az előbbi hős bátyja) az őt elhurczoló szamojédok ellen harczolt s már fele részüket elpusztította, harcz közben ezt is «megragadta, [úgy hogy] keze nehézzé lett, lába nehézzé lett *(āi nai, āi aŋa tuet kattesōt, tu kēdet tāγērda juvōt, tu kuret t. j.)*». Meg is ijedt erre az ifjú, nem ismervén föl hirtelen, hogy mi akadályozza mozgását: «Lehetséges-e, úgymond, hogy Arany-Fény atyám [ennek] a föld népének (közönséges embereknek) engedte volna meg, hogy keczerécze tolltükre módjára ragyogó (?) fejbőrömet lenyúzza?!» Midőn menyasszonya felvilágosította és figyelmeztette, hogy «az elevenen született eleven bálvány» *(tīdėŋa tīvem tīdėŋ toŋχ)* fiai ellen hadakozó

öcscse segítségére kell sietnie, rögtön engedett az intelemnek (uo. 66). — A vérmámornak, úgy látszik, az is egyik jelensége, hogy a kit elfog, annak véres könnyei fakadnak. Ezt látjuk a jugrai hős dühöngő mēnkwjénél, ki vak dühében már majdnem gazdáját is megöli. «Fejedelmecském, úgymond, az én véres könnyeim törnek elő *(am kēlpiŋ sam-vitäγém patrési')*; vas élű, éles kardom oldalához te valahogy hozzá ne nyúlj ... atyám rendelte háterőm, mellerőm oly mértékben jött meg, hogy meg ha az én táplálékos Ob vizén uralkodó Ajäsz-isten fejedelmecském jutna kardomhoz, őt is megölném» (II : 147—8).

Talán a vérmámorral függ össze az irtisi osztják regék hőseinek ama szokása, hogy hadirtó vérengzésük előtt szemeiket bekötik selyemkendővel, mintha szándékosan nem akarnák látni pusztításaik mértékét, nehogy ellágyuljon szívük s kegyelemre hangolódjék. Az ily esetek egyikében a hős a «hétfejű mēnk» népe ellen hadakozik, mely mintha «sötét fájú erdő» *(pētlim juγop unt)* volna, oly nagyszámú. A hős «beköti szemét selyemkendővel *(sēmet jirmāk oχčamat lèpjiremdet)*, kardjával suhintani kezd, a nép tavaszi széna száz rakása, őszi széna száz rakása módjára hull: mégis bármennyire vagdalkozik s döfköd a hős, a nép sehogy sem lesz kevesebbé»; mert egy férfi aczélt csihol tűzkővel s minden kivert szikrából egy fejszével, karddal fölszerelt ember támad (Irtysch-Ostj. II:122). Egy másik esetben a hős szamojédok ellen harczol, kiknek az a csodás tulajdonságuk van, hogy akárhányszor sebzik is meg, vagy ütik le «fekete húsukat, fekete csontjukat», ez mindannyiszor visszanyeri eredeti épségét s valahányszor megölik őket, mindannyiszor újra élednek (uo. 76—78). Patkanov szerint (Типъ Ост. Богат. 25) a szemnek bekötése e harczokban azért történt, hogy a mēnk-ek és varázsló szamojédek szövetségese, a gonosz szellem a hőst meg ne vakítsa; azonban ezt támogató adatot a följegyzett vogul-osztják folkloristikai anyagban nem találunk.

A vérdühnek néha a kijózanodás után is mutatkoznak a hős életében következményei. Midőn a Kami-asszony fia hadjáratából visszatér, anyja őt ily szavakkal fogadja: «Fiacskám, midőn én téged szültelek, mint két éppen most vereslő nyárfalevél volt a két orczád; most pedig mint lehámló nyírhéjacska,

mikép lettél oly halovány?» Erre a fiú felel: «Ugyan anyám, hogyan tudod te, hogy én térdfőig gázoltam férfivérben?» Az észbontó s testemésztő mámor, mint valami nehéz betegség, lehervasztotta az ifjú hős arczának rózsáit, sőt ezután is érezteti utóhatását. Az ifjú nem tud otthon a békés életben megnyugodni, kivágyik «a deres erdő hét sűrűjébe», a vadak közé, mivel — úgymond: «Embereknél magamféle hőst nem találtam» (I: 123—4). Az erdei vadak közt aztán, miután pánczélruháját, kardját s tegzét szájában megrágta s testére köpve félelmetes állati testrészekké: sűrű szőrré, éles karommá és foggá varázsolta, maga is hatalmas állattá, *medvévé* változik, mint ezt már tárgyalni alkalmunk volt (I : 0367, II : 0171). Az Ajäsz-hős sem tud kegyetlen vérmámora után az emberek közt megmaradni. Hadjáratát befejezvén «férfinak érinthetetlen, nőnek érinthetetlen szent helyet» szerzett magának s «Ajäsz-isten néven uralkodik (ül) ott mind e mai napig» (II : 24).

Mint az eddigiekből is látható, a h ő s ö k s z e m é l y e s v i a d a l a i alkotják mindig főtárgyát a vogul-osztják hősi énekeknek és regéknek. A közönséges hadi nép csatározása ennek rendesen csak bevezetése s előjelenete. Egész hadak fényes tetteiről és győzelmeiről sohasem történik említés, hanem állandóan csak a hadakat vezető hősökéről. A gyönge fegyverzetű alárendelt sereg többnyire elpusztul még a győző félen is, hogy így legyen igazolva az ellenfél félelmetes ereje s ezzel még ragyogóbb színben jelentkezzék az ezt legyőző hősnek a dicsősége. A *harczra való kihívásnak* költői kifejezése: «Nosza bátyjaim, ha tovább kell vinnünk az éneket, hát vigyük tovább az éneket!» (*jāta kankanėm, ēri̊'-ke totuŋkwė ēri, ēri̊' toteuw* II : 23). Hasonló felszólítás: «Ha a dicsekvés nyilát akarjátok hordani, hát hordjuk!» (*ēsi̊'-pāńś totuŋkwė-ke · totėuw!* IV : 181). Maga a párviadal történhetik birokkal, nyilazással és karddal. A b i r k ó z á s r a alkalmazott költői jelzések: «Ha melleiteket egymásnak feszítitek, melyik férfi közületek állja meg a bálvány nagy szerencséjű helyét, a kéz nagy szerencséjű helyét?» (*ma'i̊län akwän vortχateγėt-pėl χoti χumin lōŋχ ūniŋ sḁtäŋ vol l'ūl'i̊li, kāt ū. s. v. l'.?* II : 197, hol *kāt* «kéz» vogul népetymologia lehet az osztják *lōŋχ* «bálvány» szóval párhuzamos kifejezésként használt *kalt* szó helyett, l. fent II : 0527); «mi pánczélos em-

berek, ha szent melleink egymás mellé érnek, kettőnk közül melyik férfinak pikkelyes fáéhoz hasonló pikkelyeit (bőrét) hasítjuk le?» (*jūntpiŋ χum jelpiŋ ma'ilänėmēn akwän χōjχateγėt-pėl χoti χumimēn sāmiŋ jiw sāmä χusätanėmēn* II: 73). Íme egy hősi birkózás képe egy északi osztják énekben: Az ellenfél ingerkedik: «Aranyos lábizmú, aranyos kézizmú fejedelem, ugyancsak erős kézizmot növeltél, erős lábizmot szereztél!» (*Sąrńėŋ kur jiṭal ort, Sąrńi jąš j. o., vᵘera jor jąši jitl pā ęnmėltmen, jor kuri j. p. šeŋkėltmen).* Erre, így folytatja az ének: «Öt ujjú ujjas kézzel a csónakemelő széles (ülő) vállnál fogva összekapaszkodunk mi ketten. Ő taszít meg engem: gyökeres fa gyökerem, ágas fa ágam nem mozdul (*lērėŋ juχ lērem, nuwėŋ juχ nuwem anṭ ńōχmal)*; én taszítom őt meg: az alvilági réteges szent földön, mint őszi rénbikának, tavaszi rénbikának bőre, ép úgy terül el» (*laj soχėŋ jemėŋ mu sus-χąr-soχ, tovi-χąr-soχ volvlna al' larpitla* Osztj. NépkGy. 86), vagy a változatban: «Ő alsó foghúsát, felső foghúsát összeharapva lódít meg engem: én mint vastag gyökerű gyökeres fa, mint vastag ágú ágas fa, úgy állok» (*kul lērpi lērėŋ juχ, kul nūpi nuwėŋ juχ ląillem)*; én lódítom meg őt: ő mint nyers fából való jó gerenda, ép úgy hajítódik el, mint száraz fából való jó gerenda, ép úgy vetődik el» (*ńār juγi jem pāėrt al' jawolmala, sąrėm j. j. p. al' tąγemala* uo. 85). — A n y í l - p á r b a j költői jelzései: «Nyilas terecskét, íjjas terecskét állok» (*ńāliŋ kankwė ľūľe'im, jąutiŋ k. ľ.* II: 42), vagy «két felől való nyilas teret, három felől való íjjas teret állunk» (*kit pāl ąlnė ńāliŋ kan ľūľeu, χūrėm p. ą. jąutiŋ kan ľūľeu* II: 191), mi azt jelenti, hogy egy téren megállva nyilazzuk egymást és «fűszár-nyíl, vessző-nyíl jó játékát játszani» (*tōrėn-ńąl, vᵘarvs-ńąl jem jontaŋ jonṭti* Osztj. Népkgy. 85), mely kifejezés a halálos végű nyíl-párbajt hősködő kicsinyítéssel gyermekek vesszőnyíl játékának (l. fent 0513. l.) mondja. A nyíl-párbaj leírása: «A pánczélpikkelyen átható, pánczélpikkelybe akadó nyilat kilövöm» s az ellenfél «mintha csak egy lelke, egy életkora volna, mint bőrnek jó halma ép úgy hajítódik el, mint erdőnek jó halma ép úgy vetődik el» (*ī lil ąlėŋ, ī nōpėt ąlėŋ pā muj taimėl, soγi-ki jem paj al' jawolmala, unṭi-ki j. p. a. toχla* Osztj. Népkgy. 87); l. még más adatokat fent 0547. l. — A k a r d - p á r b a j költői jelzése: «Két ember-

nek játszani való vasteret csinálnak» (*kat χo jonṭtȋ karṭ-χ̣ār vᵘerṭel* uo. 86) és «szablya-hulladékos, kard-hulladékos jó teret állunk» (*nāri-taprėŋ jem χār lą̊ileu, kēži-t. j. χ. l.* uo. 87). Egy kardpárbaj leírása: A hős «egy fejedelemmel küzd *(akw' ą̊tėrtėl ti tūltχatsei')*, kardjaik ketté törtek, kardjaik nyelével küzdenek. Az egyik csap: erre ím a másik a látható területről elemelődik, a másik csap s emez emelődik el a látható területről *(ta nāŋknė mān almawė)*. Letelepednek, ülnek, pihennek; ismét fölkerekednek, egybefogóznak: az egyik ím elesik, leterítették» (*jol ti pattuwės* II : 218—9). Egy másik kardviadalról a hős ezeket mondja: «Az egyik embert vágom meg: a hova leroskad, alvilági vére végéből azonnal fölemelkedik; a másik embert vágom meg: a hova leroskad, fekete vére végéből onnan fölemelkedik» (*χolta raḳėntȋ put' vụri ą̊lŋėl ewȋlt tolta noχ-lą̊ėmṭal* Osztj. Népkgy. 87); l. még fent 0540. l.

Mint a várak ostrománál, úgy a hősök személyes viadalaiban is gyakori az á r m á n y é s f o r t é l y, sőt néha a hősköltészet az á r u l á s eseteit is említi. Többször *orvtámadás* a harcz kezdete, így a Tēk-hős énekében, ki elrabolja a Bálványfok-várbeli fejedelmek húgát, miért is ezek bosszúhadjáratot intéznek ellene s reá törnek. Éppen alacsony hálósátra alatt alszik ifjú nejével, midőn reátámadnak. Hiába inti őt neje, ki már messziről hallja a had megérkeztét, hogy «nyakát üldöző, derekát üldöző igaz álmát ne aludja tovább» (l. fent 0526. l.), ő nem hederít a figyelmeztetésre mindaddig, míg «hálósátra véges kárpitjának végét mint fövényszem, mint homokszem, oly apróra vagdalják.» «Én a neves hős, a híres hős, így folytatja az ének, alig birok fölállani hálósátram alatt.» Mégis sikerül idejekorán fölrántani magára pánczélruháját s kijutni az ellenség elé, melyből csak, mint fentebb (0631. l.) láttuk, legifjabb sógora marad életben neje könyörgésére (II : 39—40). Egy szamojéd hősről szóló énekben (IV : 169) emez szintén orvul, alvás közben támadja meg ellenfelét, ki az ő távollétében leölte háza népét s elrabolta holmijaival együtt ifjú menyét. Érdekes ez orvtámadás leírása: Hősünk, miután megszökött ellenfelének, a «szívtelen, májtalan hősnek» sátrait megtalálta, a földön huzakodva, rejtőzve közeledik feléjük. Egyszer csak észreveszi, hogy elrablott menye vízért jön. Megfogja, betartja száját, hogy kiáltani ne tudjon,

aztán kikérdezi: «Ki tart téged, ki a férjed?» Felelet: «A szívtelen, májtalan hős a férjem». «Ahá! szól amaz, minő íjja van?» Az asszony felel: «Vasrugójú, mammutcsont-hajlatú három íjja van, hét öles kardja van». «Hol vannak azok?», hangzik ismét a kérdés. «A rénlegelőn kívül, mond az asszony, a hóban van egy íjja, az ajtónyílásnál, a favágó helyen egy másik íjja, egy íjja pedig vánkosa alatt, végének csengetyűje van; nincsen fortély, melylyel valami módon kézre lehetne keríteni» (*kātnė patnė muträt āt́im* IV : 171—2). «Midőn a vánkost rendezed, kéri az asszonyt volt apósa, hadd hogy a vánkos alatt tartott íjjának a vége kilássék.» Erre elbocsátja a nőt, ki engedelmeskedik volt ipjának s összejátszik vele bosszújának végrehajtásában. Eljut szamojéd hősünk ellenfele réneihez. Itt három embert, tíz ebet talált: «egyiknek a torkát szakítja ketté, másiknak a tüdejét szakítja ki mindenestül». Ezután az elrejtett íjjakhoz megy, ezeket összetördeli s most odamegy alvó ellenfele sátrához. Menye kijön eléje s a következő párbeszéd fejlődik közöttük: «Hallod-e, elaludt?» «Elaludt.» — «Hallod-e, kardja hol van?» «Kebelében van.» — «Markolatjának vége merre van?» «A feje irányában fölfelé van.» — «Fel van öltözködve, vagy nem?» «Fel van öltözködve.» — «Van pánczélruhája?» «Van.» — «A pánczélruhája minő?» «*Lāpatkä* városában készült a pánczélruhája.» — «Akkor gyönge, keresztül bírom majd [törni]; ha *Jėńśiŋ* városban készült volna, nem bírnám, de ez a *Lāpatkä*-ben készült holmi, micsoda nagy gond az!» Így mindent megtudva lopózkodik be rablójának sátrába. Kiragadja kiálló végénél fogva a vánkos alól a veszedelmes íjjat, mire ellenfele fölriad s leejti kebelén őrzött kardját. A kard erre szintén hősünk kezébe jut, míg a «szívtelen, májtalan» férfi hiába ugrik ki a háztetőn át a szabadba s hiába keresi künn elhelyezett íjjait, ezek össze vannak törve s így hiján minden védő eszköznek, számára nincs menekvés (IV : 173). Egy irtisi osztják hősregében a nőrabló szamojédot az osztják hős szintén orvul támadja meg saját sátrában olykép, hogy midőn amaz szeméremkötőjét leoldani nem engedő nejével viaskodik s közben mindketten elesnek, ő a sátorba lopózik s gyanutlanul lecsapja hátulról térdig a szamojédnak két lábaszárát. «Orvul megtámadható nyuszt darab módjára orvul támadtak meg engem» (azaz: «mint valami nyusztnak tagjait,

úgy csapták le orozva az én tagjaimat»; *at-tōtémda ńōχsot čup moγota at-tōtmājem*), mond a szamojéd s a sátorból kiszökve megmaradt tagjaival menekül (Irtysch-Ostj. II : 62).

A hűtlen feleség ármánya és árulása okozza vesztét a hősnek a larvosi fejedelmek énekében. E nőnek már «Sok népű ember, sok szolgájú ember [leánya] fondorlatos úrnő» (*Jäχėŋ χu, χūśėŋ χu piśiŋ nāj* II : 52) nevében benne van az énekben különösen kiemelt «fondorlatos» jellemének jelzése. Volt már alkalmunk fentebb (0195—0202. l.) e tárgygyal részletesen foglalkozni, miért is e helyen csak röviden utalunk arra, hogy az asszonynak sikerült urát fogásaival rábírni, hogy lemenjenek az Obra. Ürügy a bővebb halászat, a valódi czél az «orosz fejedelemmel» való találkozás volt, hogy t. i. evvel megölesse férjét s hozzá mehessen. Ez az «orosz fejedelem» az éneknek tőlem följegyzett szövege szerint az osztják fejedelemasszonynak «régi férje» (*pēs χumitä* II : 59) volt, de a régibb följegyzésű REGULY-féle változat az árulás ez enyhítő körülményéről mit sem tud, valamint általában semmi sem mutat az ének tartalmában arra, hogy az osztják fejedelemasszony egy «orosz fejedelemnek» elrabolt neje lett volna. Az «orosz fejedelem» hét vasmacskás, vitorlás nagy hajójával éjjel érkezik s ez időre az asszony férjének embereit halászat czéljából messzire küldi. Hogy urát kedvesének kiszolgáltassa, az asszony tönkreteszi fegyvereit: «Íjját ketté metszi, nyilának villás végeit felhasítja, kardjának csavarszegeit kiforgatja s pánczélruhája alját hétszeres selyemideggel egybevarrja». Hogy ura a közelgő had zaját meg ne hallja, egy napos kis fiát «tűvel kirakott deszka fölé fekteti avval a számítással», hogy a gyermek sikoltása elnyomja az ellenség moraját. Ki is megy «a neves fejedelemasszony, híres fejedelemasszony» az «orosz fejedelem» elé s ez ép úgy, mint az előbb tárgyalt énekrészletben a szamojéd hős, kikérdezi az asszonyt: «Férjed miképpen fekszik» — s ez felel: «A hálósátor alatt keresztben fekszik» (II : 59—60). Orozva tör be az osztják férfi sátrába s amúgy fektében vagdalja kardjával. Hiába ragadja meg emez fegyvereit, hiába minden «kardvédelmi, szablyavédelmi ügyessége»: íjja kettétörik, kardjának pengéje kirepül, bevarrott aljú pánczélruháját felölteni nem tudja. Így áldozatul esik neje gonoszságának. — Az elrablott asszony árulása segíti győzelemre az ellenfélt a REGULY-tól föl-

jegyzett osztják «Szoszvaközépi énekben» is, hol a nő «csalárdsággal ráveszi urát arra, hogy vesse le pánczélját; aztán éjjel, míg az ura alszik, pánczélját bevarrja, az íjját eltöri, a kardját pedig markolatában meglazítja». Mikor az ellenség az alvó hőst megrohanja, emez a pánczélját nem tudja fölvenni, a fegyvereit sem használhatja, végre is «obi fajd alakjában kirepül a háztető nyílásán». Erre ellenfele «kifordul az ajtón s nyolczágú szarunyilat ereszt utána; a nyíl találja s nagy vergődéssel a város közepére esik» (Pápay J. Ethn. 24 : 267). — Egy vogul vitézi énekben is találunk ehhez hasonló elbeszélést, melyben t. i. a hőssé fejlődő ifjút saját nevelő bácsija igyekszik kiszolgáltatni ellenségeinek olykép, hogy «íjjat készít részére, de az íjj belső rugóját keresztül metszi; nyilat készít s a nyíl nyelét, a nyil hegyét kés élével keresztül metszi; hótalpat készít s a hótalp középdomborodásának gyökérvégeit keresztül metszi». Az ifjú kimegy «a zuzmarás erdő hét közébe» álnok társaival, «az ördögi jaran hét fiúval» s csakhamar rájön bácsijának ármányára: «Meghúzza íjját, ketté töri; nyilai szétpattognak, nyílhegyei széttörnek; felcsatolja hótalpát, de a mint egy szeméthalom tetején taposgat, [már is] ketté nyomja (járja IV : 178—9). Új vadászkészséget szerez s ezzel véres bosszút áll ellenfelein.

Különösen a nyilazásnál van szükség sok fogásra. Ismeretes a régi magyaroknak az a hadi csele, hogy *az ellenség elől színleg megfutamodtak, majd alkalmas pillanatban visszafordultak* s nyílzáporral árasztották el üldözőiket. Ez a taktika megtalálható a múnkeszi Hadisten északi osztják énekében is. Miután a hős ifjú egyik ellenfelével végzett, mintha futni akarna a harcztérről s ott maradt többi ellenfeleitől. «Én meg, így hangzik az énekben, a lúdbél módjára kacskaringós folyó túlsó oldalára völgyellő (?) láb hegyével, meredő (?) láb hegyével oda állok; menekülő férfi lépte helyén, lábnyoma helyén hátra állok. Ők az üzött rénbika jó útjára utánam állnak (üldöznek), az üzött rénbika drága útját szökellik. A lúdbél módjára, kacsabél módjára kacskaringós folyó hosszú vonalának közepe táján verejtékes arczczal velük szemközt fordulok; pánczélszemen átható nyilat rántok elő, pánczélszembe akadó nyilat veszek elő, közepes íjjam közepére teszem, ideges íjjam idegére teszem» stb. (Ostj. Népkgy. 39, 40). Ugyane hős ifjú ezt a fogását később más ellenfeleivel szemben is meg-

ismétli olykép, hogy midőn ezek lóáldozattal vannak elfoglalva, elmegy áldozó terükre s ott «szél hajlította, hó hajlította görbe fára» ülve «férfi gombos réti állattá, ember gombos erdei állattá», vagyis medvévé változik. Az áldozattal elfoglalt férfiaknak vagdaló munkájuk s főzésük közben nagy melegük támad, mire «pánczélos férfi ruhájukat, kardos férfi ruhájukat lehúzzák». Kitünő alkalom ez a medvealakot öltött ifjúnak, hogy ellenfeleit megtámadja s ezért «két fa, három fa szétválasztó köze mögül megközelíti őket». Erre «élesszemű sok ember észreveszi» s megörülve az eléjük került vadnak, «erdei vadban szerencsés útra állanak». Pánczélruháikat az áldozó téren hagyva «csupasz testtel állnak a rengeteg erdő zugában az űzött rénbika jó útjára, a sötét erdő zugában az űzött vad vigasságos útjára». Így futnak, míg egyszer csak az üldözött állat hátrafordul s visszaváltozva eredeti alakjára, nyilazni kezdi üldözőit. Íme az ének ide vonatkozó szavai: «Valamerre levő öregnek (medvének) fás nagy erdeje közepére jutok, verejtékes arczczal jó végzetre velük szemközt fordulok *(pạsχvl vēš, χạmχvl vēš jem ạlėŋ jeśalt kērlalem).* Lombja fejlett, tűlevele fejlett vastag fa mögénél megállapodom; pánczélszemen átható, pánczélszembe akadó nyilat teszek [íjjamra]. Egy irányban futó két fejedelmedre ráeresztem, nyársolt csuka módjára iziben nyársolódnak» (uo. 41—43).

Bár az énekek ez utóbbi idézeten kívül is említik a «pánczélszemen átható nyilat» (l. fent 0546. l.), mégis úgy látszik, hogy a jófajta pánczélruhát semmiféle nyíl át nem törhette. Midőn egy ily pánczélba öltözött hősre az ellenfél egy többször idézett irtisi osztják regében nyilat bocsát, az bár vállkapcsán találja emberét, mégis a pánczélruha keménysége miatt «mint merő kanalat, evő kanalat készítő ember vájó késének sok forgácsa (?) sokszorosan görbül meg» *(tėi vērda χui ār kaŋràs āra mānejōt, ńaľa v. χ. ā. k. ā. m.).* A vár fejedelme ezt meglátva, annyira kétségbeesik ellenfele sérthetetlenségén, hogy «szemeiből hét arasznyi, hat arasznyi viz kezdett folyni» *(sēmetīvet tābet sūrt, χūt sūrt jiŋk χōγotta veťōt),* sőt midőn egy másik nyíl sem volt képes a pánczélt áttörni, «város kapuja nagyságú sírásra, falu kapuja nagyságú sírásra fakadt» *(voš χōt-oŋ ēne jeś, pūγot χ. o. ē. j. te-ńoχtet).* A harmadik lövés alkalmával a nyíl nyele is «kis gyermekek játékfája módjára elhasadt s apró darabokra

tört» (Irtysch-Ostj. II: 69, 70). — Ezért volt szükség oly esetben, ha az ellenfélnek erős pánczélruhája volt, annak a pillanatnak kivárása, mikor az ellenfél valamely okból, így különösen *a hőség miatt, levetette pánczélruháját*, vagy legalább is felhajtotta főfedőjét. Ily eseteket az iménti elbeszélésen kívül már fentebb, a vár ostromának leírásánál (0625, 0627. l.) is volt alkalmunk közölni. Érdekes az utóbbi helyen említett Jevra-fejedelemnek ügyeskedése is, melylyel a reá irányzott nyíltól pánczélruha hiján menekül. Ő t. i. midőn melegében levetette pánczélját, át adta ezt öt emberének avval az utasítással, hogy két-három ember távolánál messzebb ne tartsák. Amint reá leselkedő ellenfelei ezt észrevették, egymásután reá pattintották íjjaikat: ő azonban érzékeny hallásával előbb hallván meg az íjj idegének zúgását, mintsem a nyíl hozzáért volna, egyik esetben *leguggolással*, másik esetben *magasba ugrással* kerüli el a jól irányzott lövést. Most nyujtják csak át ügyetlen szolgái a nem elég közel tartott pánczélruhát s mialatt ezt fejére húzza, pattan a harmadik nyíl. Ez alkalommal hősünk a fülét eltakaró pánczélruha miatt nem hallván meg az íjj idegének zúgását, elmulasztja a mentő mozdulatot s a nyíltól találva odavész. Az ügyes testmozdulatokkal való védekezés példáját a Szamesz-várnak Reguly-tól följegyzett északi osztják énekében is megtaláljuk, hol a hősnek ellenfele, a legidősbik bátyja íjat ragad és az ifjú hősre nyilaz, mialatt ez csónakjában a «száz vízi szörnyeteggel teli házzal», vagyis az örvénynyel vesződik. Az ifjú «a ladik fenekében hirtelen *hanyatt fordul* s a nyíl nem találja». A testvérei a hibásan czélzó nyilast kinevetik, mire emez «tegzéből haragosan még egy nyilat ránt elő és kilövi». Az ifjú «a ladik fenekében most *hasra fekszik*, a nyíl a hátát súrolta. A sikertelen lövés után nagy haragjában most már egy négyágú csontnyilat tesz az íjjára és a ladikot jól megczélozza. Az ifjú hős ekkor *hirtelen fölugrik*, a nyíl a ladikot keresztül fúrta s már-már elmerül a vízben», mikor az Ural felső vége felől egy csodamadár jelenik meg s az ifjút megmenti a kettős veszedelemből olykép, hogy nyusztbőrös övénél fogva magasba emeli, elviszi s biztos tájon leteszi (Pápay J., Ethn. 24: 269). — Patkanov (Тишъ Ост. Богат. 65) említi, hogy midőn az ellenfél semmi módon nem akarta levetni «életmentő öltözetét», az ellene küzdő hős az égi atyához

erős hőségért szokott könyörögni, mit ez kegyelmében rendesen teljesít is. Ugyanily könyörgésre más végből találunk példát a kondai fejedelmek vogul énekében (II : 224. s alább 0653. l.).

Hogy a fejedelmi személyek a harczban az ellenféltől való megrohanást elkerüljék, egy irtisi osztják regében az az intézkedés történik, hogy *a közlegények a fejedelmekével egyenlő fényes ruhákat nyernek.* Az ének ide vonatkozó szavai: «Szól az ifjabb férfi az idősbhöz: A te vidékedbeli százötven férfidat rézdíszes csizmába, rézdíszes köpenybe öltöztesd *(vāγaŋ ńīr, vāγaŋ saγat tūmdėpte),* én is az én vidékembeli százötven férfimat rézdiszes csizmába, rézdiszes köpenybe öltöztetem; hogy midőn a Nāŋk-χuś férfiúnak, a véres fejedelmi öregnek városába érkezünk, föl ne ismerjék, hogy ki közülünk fejedelem s ki egyszerű ember (fejedelmeink állapota ne ismertessék föl s vidékebeli ember állapota se ismertessék föl; *ūrdeu jūroχ ot uimāsa, mėγdat χuj jūroχ-pa o. u.*), hogy ne tartsák fejedelemnek azt, a ki fejedelem» (Irtysch-Ostj. II : 50). Midőn később ez a had a czélba vett város elé érkezik s a fejedelem leányát nászolja, tényleg azt feleli a fejedelem: «Háromszáz férfiú nászoló népem, jertek ide mindnyájan; hogy ki közületek fejedelem nem tudom, hogy ki egyszerű ember nem tudom» *(ūrteden jūroχ ent udem, mėγdat-χojeden j. e. u.).* De ármányosan izenik vissza a nászolók: «Te törzsökös városú, törzsökös falujú férfiú (vagyis: kinek saját öröklött birtokod tevő városod, falud van; *čăča vōčėŋ, čăča pūχtėŋ χui*), a mire szükséged van, készen bírod; de nekünk, idegen földbeli ember halas tava [melléki] faluból valóknak, a mire szükségünk van, nincs készen» (uo. 54).

Egy vitézi énekben a hőst olykép teszik ártalmatlanná, hogy *orvul verembe ejtik,* honnan csak csodás úton, egy utóbb nőül vett fejedelmi leány, egy lúdfalka s táltoslova közreműködésével szabadul meg. «Hosszú, vagy rövid ideig hadakozott, így szól az ének, egyszer csak a nélkül hogy sejthette volna, hét ölnyire menő verembe van elfogva *(at χańśimtė sāt tal tūm vą̄ŋχän tū ārtimė),* hét ölnyire menő verembe vették bele» (IV : 152). A változat szerint ez ifjut «a hét öles agyaggödörbe» *(soą̄t täl raχt vōŋkʿän jel-ripitąus)* részegségében dobták bele (IV : 165). Részletesen tárgyaljuk ez elbeszélést fentebb, a Világügyelő férfiú regéi közt (0103. l.), minthogy őt is avval büntette

az égi atya, hogy «negyven öles gödörbe, annak jó fenekére vetette» (*ńeda-joŋt et cumrāγa jim peteja man pāγdājem* Irtysch-Ostj. II : 184), a honnan szintén egy jóindulatú nő, a déltájra vonuló ludakat vezető testvére segedelmével szabadul.

A távoli mult eseményeit s korképét híven, vagy legfeljebb nagyított vonásokban tükröző elbeszélések közé állandóan vegyít a hősköltészet merő képzeleti elemeket is. Ilyen a hősöknek harcza a csodás mithikai lényekkel, minők a mēŋkw-óriások, az utśi-manók, a kuľ, viχli s más nevekkel jelzett ördögök, továbbá a szörnyállatok, mint a Kārės nevű griffmadár, a mammut-, a júrférgek stb. Mind az ide vonatkozó elbeszéléseket e mithikai lények tüzetes tárgyalása során fentebb ismertettük. Hozzávethetjük ezekhez, hogy a hősök ellenfelei közt természetfölötti *csodás képességekkel felruházott emberek* is vannak. Különösen a *szamojédok* között akadnak ilyenek, kik ősidőktől fogva egész a mult századig állandóan kegyetlen ellenségei voltak az osztjákoknak és voguloknak. Említettük fentebb (0637. l.) a «szívtelen, májtalan szamojéd hőst» (*simtal, majttal jąrėn pąχätur* IV : 171), szintígy (0634. l.) azt a másikat, a kinek akárhogy vágták és döfték «fekete húsát és fekete csontját», a leváló hús és csontdarabok visszailleszkedtek régi helyükre s minden sérelem hiján épek lettek. Az a szamojéd ellenfél, kinek lábát a sátrába lopózott osztják hős levágta (0639. l.), láb nélkül fut tovább a rengetegben; midőn pedig őt az ifjú utólérte s alsó testrészét a farával együtt leszabta, így is képes a továbbfutásra. Majd másodszor éri utól őt az osztják hős s most leszabja nyakától fogva a törzsét is; ám a szamojéd ezuttal is menekül, mert puszta fejével gurul tovább s végre is kikerüli, hogy feje bőrét üldözője lenyúzhassa (Irtysch-Ostj. II : 66). Hasonló elbeszélést találunk a Kaltės-leány nászregéjében (II : 297—8, 304—5), hol azonban a testrészek elszakadása (s itt egyszersmind összeilleszkedése) nem harczoló hősnek, hanem leánykérő ifjaknak kalandja. — Itt említjük meg, hogy a kitüzött czélja felé haladó hősnek útját néha áthatolhatatlan s meg nem kerülhető *csodás kőszikla* akadályozza meg, a mint ezt a nadymi nép eszaki osztják énekének következő részlete szemlélteti (Osztj. Népkgy. 189—190): «Gyalogos jó lábnyomra állunk, gyalogos jó utat haladunk; a tavi táplálékkal teli batyút, a lazacz-táplálékkal teli

puttonyt czipelgetjük. Ha éje [volt], éjjelen át így lépdelünk, ha nappala [volt], miután nappal így mentünk, a varjuorr rajzos völgyellő (?) Uralszikla, a varjuorr rajzos meredő (?) Uralszikla mögé jutottunk *(vorŋa-ńol χanžvpi ńōsėŋ keu v. ń. χ. al'vŋ keu šašla joγotlu)*. Alant menő gyalogos lábnyom nincsen, fönn menő gyalogos ösvény nincsen. Mit csináljunk?! Tōrėm igézte szentséges sziklahegy, Jēlėm igézte bűvös sziklahegy *(Tōrėm mulėm jēmėŋ keu, Jēlėm mulėm pāsėŋ keu)!* Mit csináljunk?! Fejszével vágjuk, a fejsze nem fogja; késsel faragjuk, a kés nem hatol bele. Hófehér sapkát, jégfehér sapkát öltött fejedelem öcsém [gondolkozva] erre felé jár, arra felé jár; [egyszer csak] az ő öt ujjú ujjas lába oldalából egy csontdarabot lecsapint. Oldala szerint három oldalassá metszi, oldala szerint négy oldalassá vágja. Száz nyíllal megrakott karikás tegzéből fehér tollú tollas nyilat, fehér nyelű nyeles nyílszárat ránt elő, ideges íjja idegére teszi . . . a Tōrėm igézte szentséges sziklahegyet meglövi, a Jēlėm igézte szentséges sziklahegyre ráereszti: szánas ember járó utat nyít (?), gyalog ember járó utat tör.» Hogy mire való a hős saját lábszárából kivett csontdarabnak faragása, jobban kiviláglik ugyanez elbeszélésnek a Kaltėś-leány nászregéjében található változatából, hol t. i. a holló alakjában megjelent s most igazi alakját felöltő fejedelmi ifjú «oldala mellől kis fejszét vont elő, [ezután] levetette egyik botosát; [majd] lába oldalából egy csontdarabot metszett le s egy kövön négy oldalassá faragta. [Erre] tegzéből tollas nyílszárat vett elő, oda illesztette, íjját fölemelte, előbbre lépett, íjját felajzotta, ama követ meglőtte s ez nyilának hegyét összenyomja, fenakadt» (II: 295, 303). Tehát azért vette ki a hős lábszára egy csontdarabját, hogy azt nyíllá faragja hasonlóan a három és négyszögletes csontból való hadi nyilakhoz. Azzal, hogy e saját testéből vett nyilat a szent kősziklába lövi, bizonyára áldozatot kíván nyujtani a benne képzelt természetfölötti lénynek s az a körülmény, hogy a nyíl nem esik le s nem pattan vissza, hanem fenakad a sziklában, nyilván azt jelenti, hogy a szent kőszikla elfogadta az áldozatot, mely ily módon az önfeláldozásnak egyik enyhébb neme (l. fent 0466. l.). — E regerészletnek a Szamesz vára északi osztják énekében is megtaláljuk változatát, melyben a hős a Kórszellem-finak gyomrában rejlő egyetlen megsebez-

hető húsdarabját olykép találja el, hogy «száz nyíllal fölszerelt karikás tegzéből egy tollas nyílnyelet ránt elő, a lábszár csontjából *(kur-uräm)* egy csontdarabot levág, pánczélpikkelyen átható nyíl gyanánt beilleszti, hajlatos íjja hajlatára helyezi, az íjj idegére odailleszti, jól kihúzza, aztán kilövi». E művelet után «éles üvöltést hall, de maga is eszméletét veszti, mély álomba merül» (Pápay J., Ethn. 24 : 269).

A hősök műveleteinek csodás elemei közé tartoznak a z állati alakra való változások is. E tárgygyal már volt alkalmunk tüzetesen foglalkozni az állatokra vonatkozó mythikai képzetek szempontjából (l. fent 0308—13. l.), miért is e helyt röviden csak annak megállapítására szorítkozunk, hogy a különféle állatnemek alakjainak megválasztása mindig attól függ, hogy a hősnek küzdelmében minő támadó, vagy védelmi erősségre, illetve fogásra van szüksége. Ha erdőben kell nagy erővel talpalni, vagy az erdei tóban fürdő nőt elragadni, vagy csellel az erdőben tanyázó ellenfélt nehéz vértjének levetésére s elhagyására bírni, *medvévé* változik (II : 224, 225, Osztj. Népkgy. 41), ha csupán az erdőben járva ijesztgetni kell, elég a medvén kivül a *rozomák* és *farkas* alakja is (l. fent 0309. l.); ha menekülni kell szárazon, jó a *róka* és *farkas* képében való futás (II : 0310); ha a füben kell gyorsan kúszni, vagy elrejtőzni, a *kígyó* alakja kívánatos (II : 224, 0167. l.). A szökdelő gyors futás a menekülőnek *nyúl* alakjában lehetséges (II : 0308, 0310; Ethn. 24 : 267), míg a magasba való kúszás (pl. fa, vagy vár megmászása alkalmával) «karmos *evet*» ügyességét követeli (II : 0308—9). Midőn a menekülő ellenfél a föld alatt igyekszik elillani, ezt *egér* képében cselekszi (II : 0308, 0310; Ethn. 24 : 267), üldözője pedig *hölgymenyét* alakjában halad nyomában (II : 0310). Gyakran kergetőznek a hősök a levegőben *ölyvre* változva (II : 0308, 0310, 0311) s természetes, hogy az ily ölyv könnyen utóléri s széttépi *fajd* képében menekülő ellenét (II : 0312). «Obi fajd» alakjában repül tova a ház tetőnyílásán át egy Regulytól följegyzett északi osztják énekben az a szörnyeteg hős is, kit rablással szerzett népének árulása foszt meg fegyvereinek használatától (l. fent 0640. l.). A könnyed, békés tovaszállás a levegőben, vagy víz szinén *lúd*, vagy *hattyú* alakjában történik (II: 0308, 0309, 0311), ellenben a messziről érkező

leánykérőknek rendesen *holló* vagy *szarka*, menyasszonyul jelentkező nőknek pedig gyakran *bagoly* az alakja (II : 0309, 0311 s ugyanitt alább). A hősköltészetben szereplő nők néha *hattyú* képében tavon uszkálnak (II : 0309, 0311). A férfitól üldözött nő *nyuszt*, vagy *hölgymenyét* alakot ölt (II : 0310), sőt esetleg, hogy könnyebben eltünhessen *bogárká*vá változik (II : 0312). Víz alatt *búvármadár, vöcsök* és *csuka* képében üldöznek és menekülnek a csodás tehetségű lények (II : 0308, 0311, 0312), de az is megesik, hogy az üldözött, talán szintén azért, hogy föl ne tűnjék, *sérinczhal*, vagy *béka* alakját ölti magára (II : 0312, Ethn. 24 : 265).

A főütközet, illetve a hősök személyes viadala után a hadi események rendes további fejleménye, hogy a még életben maradt gyöngébb ellenfél futásnak ered s menekülni igyekszik. «A fejes had egyik fele ím megfutott, a nyakas had egyik fele ím elment» (*puŋkiŋ χą̄nt akw‘ pālä ti ojìlālėm, sipiŋ χąnt akw‘ pālä ti minìlālėm* II : 148), mondja az ének szemben a hadnak ama másik felével, melyet a «hadfogyasztó» már «a hét rétegű szent földbe verdesett le» (II : 147). A futás költői kifejezései: «Menekülő férfi lépte helyére áll, menekülő férfi lábnyoma helyére áll» (*χonṭtì χo soχmvl vᵘol lą̄ľmal χ. χ. kurmėl v. l.* Osztj. Népkgy. 22), vagy «menekülő férfi lépte helyén, lábnyoma helyén hátra állok» (*χ. χ. soχmen vᵘol šašna ląillem, χ. χ. kurmen v. š. l.* uo. 39) és «nyusztos erdő hátán űzött vad víg útjára álltak, állat futotta bűvös erdő hátán réti bika hosszú lépésére álltak» (l. fent 0623. l.). Az irtisi osztják énekben is: «Menekülő férfi lépte útjára állunk ím mi» (*χondate χoi soχmaŋ pėnt muŋ te-ťoďeu* Irtysch-Ostj. II : 30). A győzők természetesen *üldözik* a futókat (*juil ńawliänä* II : 148, KV. *jit vujtitė* II : 232; vö. *täu jątlät vujtaχtəχ tė pëmtės* «ő vele üldöződni kezdett» II : 233), minek az üldözött költői nyelven ekkép ad kifejezést: «Az űzött rénbika jó útjára utánam állnak, az űzött rénbika drága útját szökkellik» (*ńōχlėm χą̄r jem pant ma jupemėn ląilṭel, ń. χ. tinėŋ pant nawoweltel* Osztj. Népkgy. 40). «Nyusztra tanított eb» (*ńōχsa unttem āmp*) módjára hajszolja ellenét a hős (Irtysch-Ostj. 34), ki ilyenkor, ha jó dolga van, «hátpihentető három határig, mellpihentető négy határig iramodik» (l. fent 0623. l.). Hosszú és fáradságos mind az üldözőnek, mind az üldözöttnek az ily út,

azért mondja a vogul ének hőse ellenfeleiről, hogy «a térdkoptató, lábszárkoptató út hosszában megfutottak» (*sūs tąlipėm, āl tąlipėm l'ąŋχ χąsit ti ojamėt* II : 170) s hogy ő is «a térdkoptató, lábszárkoptató út hosszában megy» utánuk (II : 171). Ugyane hős utána is kiált futó elleneinek: «Ne menjetek csak! Ha valami bosszut kerestek, rajtam keressétek; ha valami ügyetek van, rajtam keressétek!» (II : 168.)

Néha az üldözöttek, a mint őket a hős utóléri, sírásra fogják a dolgot s kegyelmet kérnek. Egy ily jelenetnek élénk leírását találjuk a «Neves fejedelem» czímű vogul énekben, hol az atyja csúfos halálát megtorló ifjú tejtestvérein, atyja gyilkosának és hozzá nőül ment édes anyjának fiain tölti bosszúját. Utólérve őket futásukban, ezek «egy görbehátú fára telepedtek». Az üldöző mostoha testvér megáll előttük, mire ezek rimánkodni kezdenek: «Előbbi életünkben, mondják, egy ételt [ettünk], egy csecset szoptunk!» Az ifjú ellágyul: «Váltig sírnak rajta, sírásukkal megindítják (lesírják), mindnyájan sírnak» (*ness lūńśitēn, jol-l'ūńśitēn, sąχä-ta'il l'ūnśe'it* II : 91). De csakhamar megerősödik szive zord érzése: «A minap, úgymond, midőn az én atyámat megölték, senki sem sírt» s erre «íjjat ragadott elő s egyszeriben lelőtte őket». A legyőzött ellenfelek hiába könyörögnek kegyelemért az északi osztják «Obdorszki ének» hősénél is (PÁPAY J., Ethn. 24 : 265). Egy irtisi osztják énekben a hős három napi és három éji küzdelem után azért «ül le sírni, mivel nyilai mind elfogytak» (*ḱeldai ōmdōt: ńottat čisto χōttōt*) s vesztét érzi (Irtysch-Ostj. II : 2). Síró fejedelmi hősre fentebb (0641. l.) is találunk még adatot.

A csodás erejű ellenfelek többnyire menekülnek. Így a kondai fejedelmek énekében az «alvilági fejedelem», kit hiába csapdos fokosával a hős, mert oly erős a teste, hogy végre is a fokos törik ketté. A harcz mindamellett tovább folytatódik, míg végre az «alvilági fejedelem» czéltalannak találván a küzdelmet, «a fekete földön keresztül szökik alá» (II : 232). Szintígy tünik el a harcztérről az «obi fejedelem-öreg», kit ugyane hős aranyostorával üt addig, míg az ellen erős testén az ostor ketté szakad. A küzdelem itt is tovább tart, míg csak egyszer az «obi fejedelem-öreg» alászökik az Ob vizébe, honnan csak lehelletének bugyborékai szállanak fel» (uo.). Különösen *fejük bőrét* féltik

az üldözöttek, mert mint alább részletesen tárgyaljuk, ha utóléri őket az ellen, azt győzelmi jel gyanánt föltétlenül lenyúzza, sőt csúfságul s a maga dicsőségének hirdetésére háza előtt fára akasztja; így tehát nemcsak életüket, hanem hősi becsületüket is elveszítenék. Ezért a múnkeszi hős elől futó zürjén fejedelem, miután az ellen nyila éri s ez őt «kilőtt nyíltávolságnyira hordja el», látva, hogy már nem menekülhet, «azon a helyen, hova hullott, kopár kővé változik (ömlik) el» (*patėm mātät ńār āχwtėsī' ėlä qumlālėm* II: 192). «A mint oda érkezem, mondja a hős az énekben, kopár kővé változott el; feje bőrét íme kezemhez nem kaphattam» (*puŋk-sqwä kātėmnė at ti pattīlālmėm* II: 193). Ugyancsak a feje bőrét félti leginkább az a fent (0644. l.) említett szamojéd hős is, ki osztják ellenfele elől futva egymásután darabokban veszíti el testrészeit, míg végre csak puszta fejjel gurul tovább s menekül.

Ez az elbeszélés egyébként abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy itt — mint a hőskölteményekben szokás — egy hatalmas isteni lénynek, az Égatyának beavatkozását látjuk a hősök küzdelmébe. Midőn az osztják hős a lecsapott lába nélkül is kitünően futó szamojédot, kinek «Hölgymenyétisten öreg» *(Sos-turum iga)* a neve, utólérni nem bírja, égi atyjához hajlongásokkal kezd könyörögni: «Arany-fényességű atyám a ki vagy, ennek a szamojédnak menő útjára dombra menő rétet miért nem bocsátasz alá?» *(Sōrni-saŋa Jigem ūsen, tam jaran menda pėnta pai menem ńūrum mida ent esten?)* Erre égi atyja «dombra menő dombos rétet bocsátott alá», mi természetesen nagyon megnehezítette a szamojédnak a futást. Midőn most az osztják megint utólérte s levágta fara táját is, a csodás képességű szamojéd egyre fut ügyesen tovább s az üldöző hős utólérni ismét nem tudja. Ujra égi atyjához fordul dombos rétet kérő imádságával s az égi atya ezuttal is meghallgatja, ellenét utóléri s levágja nyaka táját is. A tovább guruló fej ellen harmadszor kéri az osztják a dombos rétet, meg is kapja; de ezúttal az erejét vesztő szamojéd, kinek feje egy fának rohant s visszapattant, szintén odafordul imádságával az égi atyjához «nő vérével, férfi vérével omló folyót» *(nēŋ vėrat ouda jeγa, χui v. o. j.)* kérve. Az égi atya a szamojéd kérelmét is teljesítette s éppen midőn osztják ellenfele már utólérte s kardjával csapást

akart mérni fejére, e fej a véres folyóba vetette magát s míg az osztják ezen a parton állva marad, a fej a folyóforduló alsó feléről e szavakat kiáltja feléje: «Sok-földtáj-szövetéből-készült-félelmetes-pánczélruhát-viselő-hős *(Ār-mīɣ-tāɣat-petmaŋ-tēt-tātte-iōr)*, erre a madár sem járta távoli vidékre miért jöttél? Tőled menekülvén keczerécze tükörtolla módjára ragyogó (?) fejbőrömet megmentettem százból száz fogást, sokból sok fogást vevén [segítségül] elő *(nuŋatten χontmen soi-vōlpaŋ ūɣem sūχ χondèptem, sōtna sōt piť veimen, ārna ār piť veimen)*. Ha ide, [ebbe] a vízbe, te világ [élő] embere, beméssz, még sok évre fogsz te bemenni (belehalsz): a visszaforduló fürtös fejet fordítsd [azért] vissza! Én pedig, *szamojéd tájékbeli sok férfiumtól lehelyezett csészém, lehelyezett nyírhéj-kosaram hadd hozhassam ide; farkas eb, szőrös eb* [fajta] *véráldozatomat hadd hozhassam ide (man-pa jaran pēlek ār χojemna ōmdem ānem, ōmdem soŋnem tėɣde tūmasa; tėɣėŋ āmp jirem, punėŋ āmp jirem tėɣde tūmasa)*. Ha visszafordítod a fürtös fejet, *a bementekkel megtelt (teliment) nős házban, a bementekkel megtelt férfias házban ne mondd, hogy a Hölgymenyét-isten-öregnek keczerécze tükörtolla módjára ragyogó* (?) *fejbőrét lenyúznod sikerült*». Az osztják hős e szavak hallatára «a visszaforduló fürtös fejet visszafordította» s elment (Irtysch-Ostj. II : 64). Ez idézetből egyszersmind azt a következtetést vonhatjuk, hogy a veszedelemből menekült hősök azon a helyen, hol megmenekültek, *hálaáldozatot* mutatnak be a helyi istenségnek.

Az istenség beavatkozását a hősök küzdelmeibe, érdekesen mutatja be a bálványfoki fejedelmek északi osztják éneke is, hol a hős «a kőszemű hét meŋket» üldözi. Miután «az úrasszonyos hét vidéket, az uras hat vidéket» mind bejárta, miután «szárnyas állat hét képében» is minden zugot felkutatott, kifogyva az ügyességből és fogásokból, «a Felső-Ég atya lakta arany tetőnyilásos hét ház belsejébe, az ezüst rudas hat ház belsejébe, oda lépett be». Itt találja a keresett ellenfeleket, kik az égi atya előtt «verejtékes arczczal jó végezetre állanak» *(pasχvl veš, χąmχvl veš jem ąlėŋ lqiltėl)*. Az ellenfeleinek kiadását kérő hősnek az égi atya ekkép felel: «Jóllehet te is kedves fejedelemhősöm vagy, de nekem a kőszemű hét mēŋkre is szükségem van, [ezért] veréb-lelkük, vércse-lelkük végét neked oda nem adom. Az alvilági nép lakta alvilági réteges szent földre való leszállástok után

a két felől való ember (ellenség) bosszúja fáját ne állítsátok, ne csináljátok! (*kat pēlvk χo nurėl juχ al lonśāṭi, k. p. χ. n. j. al verāti* Osztj. Népkgy. 120). Az Égatya itéletében megnyugvó hős erre azt kívánja, hogy e kőszemű óriásokat legalább az emberiség hasznára, az Ob torkolatának mélyebbre való kotrására rendelje s az Égatya ezt a kívánságot teljesíti is (l. fent 0205—6. l.). Miután a mēŋkek, így végződik az énekrészlet, «a táplálékos Ob torkolatát megásták, a halas tenger torkolatát megásták, [a hős] Felső-Ég atyjukhoz fölküldi őket, Felső-Jēlėm apjukhoz felküldi őket» (Osztj. Népkgy. 122). — Az Emder-hősök irtisi-osztják énekében az ezektől üldözött ellenfelek, a Kecsegés-folyóági-hősök-várősának (*Karė-pōspat-urdat-voš*) három fejedelme, hosszas nehéz harczok után, «az Égatyától vashúst kérnek» (*kart-ńōγo Tūrumīva vāγet*). Mialatt a két idősebb testvért «a vashús, az érczhús bevonta» (*kart-ńōγo, vāχ-ńōγona menāγeŋen*), az Emder-hős a legifjabb testvérrel folytatta küzdelmét s midőn ennek még csak fele testét fedte be a vas, neki vágott kardjával. A legifjabb férfi «földre bocsátott gömbdarabként ülepedett meg» (*mėγ esta pātaloja ōmdėmdōt*); a két idősebb pedig erre «Arany-Fény atyjához emelkedett föl» (*Sorńi-sanka jiγesena noχ-kīteŋen*). Itt sem maradt nyugtuk, mert az Emder-hősök *viharfelhő alakjában kőnyilakat vetettek rájuk* (*pai χōrat keu-ńotat cotemen*) s végül is agyonütötték őket. — Az Égatyához való menekülés esetét megtaláljuk a larvoši fejedelmek vogul énekében is, hol az orgyilkos orosz fejedelem az üldözött (l. fent 0639. l.). Ez előbb a Vihar-isten hét fiának várában keresett menedéket, de miután innen futni volt kénytelen, vas-búvármadár képében «egyenesen a fényes égbe» repült föl, hol «az Égatya háza belsejébe bebocsátotta». Azonban az üldöző hős sem nyugodott, vöcsökmadár képében ő is fölszáll az égbe s ott az Égatya házának előle elzárt kapuját kard hátával verdesi. «Felső-Ég atyám, így szól, add ide őt nekem, én bosszum okozóját megölöm» (*nurmaltim utėm alilėm*). «Óh nem, szólt az Égatya, nem adom; ha te őt megölöd, az rossz lesz [számodra], te ember-véressé változol.» «Óh nem, felel ismét az erősködő hős, te csak nyujts ki őt!» Az Égatya viszonoz: «Hát akkor az orosz egykor minő hatalommal fog uralkodni (ülni, *ruś manėr jąrėl ūnli χūńtė*)!?» De a vöcsök képében megjelent hős tovább is csak hajtogatja: «Add

ide gyorsan!» Erre meginog az Égatya s legalább némileg teljesíteni akarja a kívánságot azért is, minthogy az üldözött kevéssé érdemli meg pártfogását. «Életét ne vedd *(lilitä ul vojäln)*, így szól, én lába talpait kinyujtom s te kard hegyével meg fogod ródalni talpait; a vére a földre hadd csurogjon.» Erre kinyujtotta lába talpait, de a hős még mindig nincs megelégedve. «Enyje te, úgy mond az Égatyához, nyujtsd csak kissé kijjebb, házad ím bevérződik.» Most az Égatya jobban kinyujtotta védett emberét, úgy hogy a hős öve táján vághatta ketté; a mint pedig testének egyik fele alágurult, az Égatya maga dobta utána másik felét (II : 72—73). — A Regulytól följegyzett északi osztják «Obdorszki énekben» a 'Sobér-fejedelemfi, kit ellenfele «szárnyas állat hét alakjában, vízi hal hat alakjában» a világ hét táján át üldöz, végre szintén a «Felső-Ég atya lakta arany tetőnyílású tetőnyílásos házba» menekül; de mikor onnét a földre leszáll, ellenfele életét oltja (Pápay J., Ethn. 24 : 265). Jellemző mind az itt idézett elbeszélésekben, hogy az Égatya nem egyoldalúlag veszi pártfogásába az énekben és regében ünnepelt hőst, hanem igazságot s kegyelmet gyakorol, bár érdem szerint kisebb mértékben, a másik félnek is.

Azonban nemcsak a küzdelem végén, úgyszólván a döntésnél, hanem *a küzdelem kezdetén és folyamán is mutatkozik néha a felsőbb hatalom beavatkozása a hősök harczaiba.* Így az ifjú Ajäsz-hős esetében, ki rosszindulatú bátyjai ellen kelve, darabokra töri az ezektől kapott gyönge hótalpakat, íjjat és kardot s aztán «Arany-Kworész atyjához kiált föl: Arany-Kworész atyám, Arany-Kworész apám, jávortehén lábszár-bőrével fedett hótalpakat bocsáss nekem alá, sűrű szemű szemes pánczélruhát bocsáss nekem alá *(Sorni-Kworės jäɣän nąŋχäľ rąŋɣės: S. Kw. jäɣėm, S. Kw. āśėm, ānėm āŋkw꞊kwot-josä tārätėn, ľakw sampä samiŋ laχėr tārätėn)*, ezüst bojtú bojtos kardot bocsáss alá, vasrugójú rugós vállíjjat bocsáss alá, hét nyíllal megrakott karikás tegzet bocsáss alá!» Az Égatya minde kívánságokat teljesítette s erre ő «hótalpát fölcsatolta, pánczélruháját felöltötte, tegzét [vállára] felfüggesztette, íjját, kardját kezébe vette» s ez isteni fegyverekkel fölszerelve természetesen fényes elégtételt szerezhetett ellenein (II : 22—23). Hasonló rege szól a Világügyelő férfiú gyermekkoráról. Midőn t. i. őt szamojéd gazdája csaknem agyonverte s a falu

szemétdombjára dobta, ő sírva kél föl helyéről s egyszer csak «érzi, hogy lábai valamikép csúsznak». «A mint lábaira tekint: szarvastehén lábabőrével födött két hótalp van valahogy rácsatolva; magára a mint néz: sűrű szemű szemes pánczélruha van valahogy ráöltve; vállai között valaminek zörgését hallja, a mint nézi: hét nyillal megrakott karikás tegez van vállára akasztva; a mint baloldali kezére esik tekintete: valahogy vasrugójú rugós íjját fogja.» Égi atyja szereli őt fel kegyelmében e kitünő harczi eszközökkel, hogy megtorolhassa gazdája kegyetlenségét (II : 112—3). A kondai fejedelmek énekében az ifjabb hős, miután a neki rendelt nőt elrabló ellenfélnek városába behatolt, mint már fentebb (0643. l.) érintettük, «Felső-Ég atyjához hét hétig tartó hőségért kiáltott fel» (*Nɵm-Tōrėm jäγėtän soät soätėŋ rėĭ' ąjγės* II: 224), hogy e hőség következtében a vár úrnője lejöjjön az Obhoz fürödni s ő ez alkalommal elrabolhassa. Midőn utóbb ez az ifjabb hős bajba kerül és bátyja segitségére indul, ő is csak az Égatya különös kegyelmével remélheti a harcz kedvező eredményét. Ezért «a Felső-Ég úrhoz hágott föl» *(Nɵm-Tōrėm pąjrėχś-poąlt noŋkʿwė kʿōŋkʿės)* s ott ekképen könyörög: «Kedves úr, nem ajándékoznál-e meg engemet egy aranyostorral? Kedves úr atyám, tudod *(śɵmė pąjrėχś jäγėm, kʿąśγėn)*, nem ajándékoznál-e meg egy aranyfokossal? Hét világtájbeli férfi atyám, elevenítő víg tömlőjével nem ajándékoznál-e meg engem (*soät śoąr kʿɵm toątäm lėlėŋ viť-kʿūrγėl oąt mi̊lėn?*» II: 230). Mind e bűvös szerekre azért volt szükség, mert csak az Égatyától nyert aranyfokossal törhette meg az ellenfele segitségére jött «alvilági fejedelmet», csak az aranyostorral hajthatta vissza lakóhelyére, az Obba a másik szövetségest az «Obi fejedelem öreget», végül csak elevenítő vízzel hozhatta ujra életre darabokra vagdalt öccsét, az ifjabb fejedelemhőst és atyjafiait (II: 231—4). — Nem ugyan magától az Égatyától, azonban szintén csodás képességű személytől, t. i. nénjétől nyeri a kalandjaira induló Világügyelő ifjú a különféle bajok és nehézségek közt kisegítő bűvszereket: a kétélű kést s a vasból készült ölyv-, nyúl-, egér- és csukabőröket (I : 7). A Szamesz-vár északi osztják énekében a bajba jutott hőst egy csodás madár menti meg, mely őt az elnyeléssel fenyegető hullámokból magasra emeli, biztos helyre viszi s utóbb nőszerző útra is buzdítja (Pápay J., Ethn. 24 : 269).

Véget érvén az üldözés művelete az ellenfélnek vagy utólérésével, vagy menekülésével, a hős üldöző útjából visszafordul. Ennek költői kifejezései: «Visszafelé irányuló (levő) inas nyakkal, szőrös nyakkal visszafordulok» (*joχla olṭi ląnėŋ sāp̣ėl, j. o. punėŋ s. joγo kērlālēm* Osztj. Népkgy. 34, 80) és «visszafelé forduló fürtös fejemet ím visszafordítom, ím visszamendegélek» (*jūwlė jąŋχnė saγiŋ puŋkėm jūwlė ti jąŋχtäslėm, jūwlė ta minente'im* II : 169). Az utóbbinak megfelelő irtisi osztják kifejezés: *joχ keredem sēvat uχ jem tābėŋ keredōt, teu menmet,* «visszafordított fürtös fejét jó... visszafordította, elment» (Irtysch-Ostj. II : 64), vagy *joχ-kerettai s. ū. j. t. joχ-keretteu* (uo. 46, 60, 64), melyben a *tābėŋ* szó jelentése homályos.*) — Ha az üldözés csónakban történik, a visszatérés jelzése: «Visszafelé irányuló (levő) orros csónakunk orrát visszafordítjuk» (*joχlī olṭi ńolėŋ χąp ńollu joχli kērėtleu* Osztj. Népkgy. 182).

Annak példáját, hogy az ének- vagy regehős elesik s odavész a harczban, csak egy ízben találjuk az eddig följegyzett vogul-osztják költészet anyagában, jelesül a larvosi fejedelem esetében, hol ez az eredmény, mint fentebb (0639. l.) bemutattuk, árulás és orgyilkosság következménye. Megjegyzendő, hogy itt is az ének a hős elestét követő vérbosszú előadásával végződik, tehát az előbbi esemény mintegy ennek bevezetése s igazolása. A hős elgyöngülését és halálát az ének e helyt rokonérző vonásokkal festi, nem úgy mint az ellenséges hősök elestét és pusztulását. «Hosszú ideig, mondja, vagy rövid ideig ügyeskedett (*āpėrlės*), harmadnapra napkeltekor kezét-lábát a mint mozgatja (viszi): olyan az, mint a vízben ázott korhadt fa, lassan mozgatja» (*kātä toti : vit posėm sāpiŋ jiw lāšėl totitä, la'ilä toti : v. p. s. j. l. t.*). A hogy áruló neje ránéz: «czirbolyatoboz-mo-

---

*) Vö. *tap̣ėŋ lant, puṭėŋ lant* «darabos étel, üstös (főtt) étel» (Osztj. Népkgy. 114, 184); tehát mintha *jem tābėŋ* az irtisi osztják hősregének jelzésében azt a gondolatot juttatná kifejezésre, hogy a hős «fürtös feje» az ellenség számára «jó darabétel, jó falat». Patkanov fordításában a *sēvat uχ tābėŋ* kifejezés értelme: «Das bezopfte, wohlgenährte (?) Haupt» tekintettel a *tāpt* «nähren, zu essen geben» igealakra (Irtysch-Ostj. II : 46 és Irtisi osztj. Szójegyz. 149).

gyoró beléhez hasonló fehérségű teste ím csupa vér lett; nejének szive akkor kezdett csak fájni» (*pākw-pōsi' voikėn alpitä kēlpi' akwäi' ta jēmts, nētä simä uś ta śārγuŋkwė pats* II: 61). Egy más énekben a hős szolgálatában álló «vastestű szent mēŋkw», midőn az ellenfél nyila éri, ekképen szól: «Vasas nyíl, nyeles nyíl alá való estem nagyon érzik (hallik), kóros csontomat találtam ím én, kóros húsba estem ím én» (*am kēriŋ ńāl jolipālnė saka ti patilimėm sujti, naliŋ ńāl j. p. s. t. p. s.; mosiŋ luwėm am ti χą̄ntäslėm, mosiŋ ńąwėl'nė am ti patsėm* II: 149).

De bár nem szokott bukni a harczban az ének- és regehős, gyakori eset mégis, hogy sulyos bajba s nagy veszedelembe kerül; sőt éppen e küzdelmek és bonyodalmak teszik érdekessé a róla elbeszélt eseményt. Az ifjabb kondai fejedelemnek három napos csata után «ujja hegyének puha húsa leszakad» (*tąl'ėsəmän nəŋk'wė lōtėlst* II: 228), s ezért segítséget kell kérnie. Mire e segítség megérkezik, már «hét férfi atyjafia, e hét férfi anyja-apja», mind le van konczolva, sőt magának a vezérhősnek is kivették fél szemét, levágták fél fülét, kezét-lábát összetörték s így összenyomorított testét lóbőr-tömlőbe helyezték (II: 230). Jó szerencse, hogy a segítségre érkezett bátya az Égatyától szerzett életvizet hozott magával s így egész családját új, egészséges életre keltheti. — A had is kimerül a nehéz és hoszszas harczban: «Hogy száraz czipőt, száraz harisnyát ölthessünk fel, arra adj nekünk kis időt, fejedelmünk!» (*tą̄sėm ńārä, tą̄sėm vāj masnė kōm manaun ą̄trū majėn* II: 190), mondják emberei a múnkeszi fejedelemifjúnak. Másutt a hadi nép «nyusztbőrös, hódbőrös imádsággal» könyörög a hőshöz: «Nekünk, vastestű hét apródlegényednek, hátunknak nincs ereje, mellünknek nincs ereje: vastestű hét júr-állat fiadtól, háterőt onnan keresünk mi, mellerőt onnan könyörgünk mi; óh bárha onnan szerelnél föl háterővel, mellerővel!» (*sis-jōrėl, ma'il-jōrėl tūl-ke pinnuweu* II: 133). A Regulytól följegyzett északi osztják «Obdorszki ének»-ben az énekhős alig tud menekülni a harczból. «A csónakja elmerül, egy fűcsomó alatt úszik tovább, hogy észre ne vegyék. Mikor már jó messzire jutott, egy vízbe fordult görbe fa mellett kikúszik a partra». Ellenfelei, a 'Sopėr-városi hősök «meglátják és üldözőbe veszik, de elölük egy gyeptőzeg alá rejtőzik s aztán sűrű vadonba menekül» (Pápay J., Ethn. 24: 264).

Ugyanily regerészlettel találkozunk az Obdorszk-vidéki Tűzmohás-tavi-öreg vogul hősénekében is (II : 96).

A segítség kifejezése: «kéz-támogatás, láb-támogatás» (*kāt-ąntės, la'il ąntės*), mely segítő eszközre, vagyis fegyverre is alkalmazható (II : 15). Hogy valaki a küzdő hős segítségére indul, az irtisi osztják költői nyelv ekkép fejezi ki: «Törött nyílszárait helyreilleszteni (hozzátoldani), szakadt nyílszárnyait helyreilleszteni megy» (*mōrtem ńot-vajet ōtteta, tāχnem ńot-tōγotet ōtteta mendet* Irtysch-Ostj. II : 66, 78), vagy így: «Háterőt, mellerőt [nyujtani] megyünk» (*čenč-veγa mendemen, pōroχ-veγa mendemen* uo. 78). A segítség hívásának módját a fent említett kondai fejedelem esetében az ének akkép szemlélteti, hogy a harczban gyöngülő hős nejét bátyjához küldi: «Tudod-e, így szól az üzenet, nem jönnél-e segíteni (*ńōtoχ, k'ąšγėn, oąt jälγėn*): az öcséd ujja hegyének puha húsa leszakadt.» A bátya öccsének egy korábbi sértő kifakadására czélozva, gunyosan válaszol: «Ha öcsémnek a kése kicsorbult, hadd jöjjön, köszörülje csak meg az oldalomon!» Erre a hős tovább hadakozik, de három nap mulva másik nejét kénytelen bátyjához küldeni, ki megint csak az előbbi módon válaszol. A hős újra folytatja hadakozását, harmadnapra legifjabb nejét küldi bátyjához, de ezuttal ajándékokkal: «Jobb kezében idei csikó, másodfű csikó [húsával] bőséges tál, bal kezében tűz lángjához hasonló (vörös) új posztó.» A kérlelésnek ez a módja, mely egyuttal a veszedelem komolyságát mutatta, megtette hatását s az idősb fejedelem tettre való készségében annyira neki buzdult, hogy «az alsó párnán való fekvőhelyéből a felső párnára pattant». «Menj vissza, így szól az asszonynak, készülődöm» s csakugyan megjelent nemsokára kellő fölszereléssel öccse segítségére (II : 229). — A végső szükségben érkezett segítségnek esetét találjuk a Regulytól följegyzett északi osztják «Obdorszki énekben» is, hol a hős az öreg 'Sobėr-fejedelmet üldözve «nyusztkereső kopó módjára áll utána», majd hirtelen szembekerül vele s «a két felől való ember nyilas terét állják», vagyis párviadalra kelnek. «Hiába nyilazzák egymást, erős pánczéljukat a vasas nyilak még csak nem is surolják; nyilas tegzük kifogy, íjjal rohannak egymásra, karddal csapkolódnak. Az íjjuk, kardjuk darabokra törik, 'négy kézlábra jutnak', birkózni kezdenek. A 'Sobėr-öreg már-már le-

győzi hősünket, 'kis csónakos ember ülésével' reátelepedik, eltört kardja hegyét megtalálja s a torkának fogja. A fejét *Num-Tōrəm* atyának üvölti föl, a vérét pedig a 'szentséges földnek' ajánlja, de hirtelen lefordul róla, az oldalából csak úgy ömlik a vér: egy nyíl találta». Mint deus ex macchina hirtelen előtermett a hős öccse s az ő nyila volt az, mely a haláltól s a szégyentől megmentette (Pápay J., Ethn. 24 : 265).

Aligha merő költői képzelet, hogy a háborúban megszorult fejedelem részére neje, illetve valamely közeli nőrokona igyekszik segítséget szerezni az atyafiaknál, mert hiszen a harcz eredményétől az ő további sorsuk is függ, a mennyiben a győző rabságba szokta hurczolni a nőket és gyermekeket s gyakran testben megcsonkítva cseléddé teszi őket. Egyébként is tapasztaljuk a hősköltészetben, hogy *a nő (feleség és anya) éber gonddal őrködik a hozzátartozó hős életének biztossága fölött.* Ha ellenség közeleg, ő az, ki a neszt előbb észreveszi s mialatt a férj, vagy fiú «nyakát üldöző, derekát üldöző igaz álmát alussza», ő költögeti s figyelmezteti a közelgő támadásra (II : 39, 217, IV : 173—4). Egy vogul vitézi énekben (IV : 155) maga az alvásra készülő hős szólítja föl nejét, hogy «ha valaki kis zajt — egy «zaj-szemet» *(suj-sam)* — hall, azonnal költse föl őt» s ha mély álma miatt esetleg «nem futja ereje», hogy fölébressze «állítsa a kést csipőjére» *(am pēśėm kasajil tuśtėpāläln)*, vagyis szúrja meg vele. Tényleg megérkezett a várt had, de a nő semmi szerrel sem képes férjét felkölteni s egyebet nem tehetvén, sírásba fog. Végre felébred a férfi, mert «úgy érzi, hogy vízben fekszik», t. i. nejének sok sírásától támadt könnyárban hever *(nētä l'ūńśim l'ūńśim sam-vit-kiwėrt χujenti)*. Erre fölkél a hős s neki támad az ellenségnek. A 'Tāpar-városbeli fejedelemifjak hősléséről szóló irtisi osztják regében az ifjú *ángy* figyelmezteti férjét, hogy öccse veszedelemben van: «Öcséd, úgy mond, az elevennek született eleven bálványnak két fiával ment el [hadakozni]: vajjon eleven tájékon jár, vagy holt tájékon jár *(ada tīdėŋ ur jāŋχōt, a. χatem ur j.) ?!* Törött nyílszárait, szakadt nyílszárnyait helyreilleszteni (vagyis: neki segíteni) miért nem méssz?!» (Irtysch-Ostj. II : 66.)

Annak is többször találjuk példáját, hogy a hőst végveszedelmében egy nő a maga személyében segíti

ki. A Vorjä-fejedelmek énekében az egyik hős már leesett s ellenfele mielőtt torkába döfné kését, fejebőrét kiáltja, illetve ajánlja fel az Égatyának: ekkor amaz «nőtestvérére gondol» *(jäγ'-āγitä nąmėlmatitä)* s íme megjelenik a nőtestvér s az ellenfél hova, hova nem, valamikép eltűnt. Korholja öccsét a néne: «Ha magadféle két övet övező férfi volnék, egy olyan erdei verébfiók alá, a kit én is meg tudok ölni; ugyan mikép ejtetném magam?!» s erre talpra állítja az elesettet s hátára emelve viszi el (II : 219—221). — A Világügyelő ifjú miután a madárszörnyeteget legyőzte, annyira elgyöngült, hogy egy fa tövében le kellett feküdnie. Itt a *Xul'-ą̊tėr* leány jött segítségére, ki sarut s harisnyát hozott neki, felöltöztette, házába vitte s utóbb, mint neje, ipjának veszedelmes ármányától is megmentette (II : 122—3). Ez elbeszélés változata megtalálható a Szamesz-várnak Reguly-tól följegyzett északi osztják énekében, hol a csodamadártól elhordott s «más nép embere lakta füves földön» letett hőst «a város fejének neves leánya» találja meg s veszi oltalmába. Titkon a «húsz nő járta őrző házba» szállíttatja s mint férj és feleség élnek ottan. A leány testvérei a padka mellett talált nyílforgácsok miatt hiába faggatják a leányt, nem árulja el a hős kilétét s tovább is rejtegeti» (Pápay J., Ethn. 24 : 269). Ugyancsak a Világügyelő ifjút, mint fentebb (0644. l.) láttuk, a negyven öles veremből «negyven öles hajfürtű nénje» szabadítja ki, lebocsátván hozzá hajfürteit. Hogy a világrendezés műveletei alkalmával egyszer szintén nénje mentette meg a halálos veszedelemtől, ugyancsak volt alkalmunk tárgyalni (u. i. 082. l.). — Egy regében az üldözött s lábán nyíltól talált hőst az üldöző fejedelemnek leánya menti meg olykép, hogy «tógyepes» menedékhelyéről szolgáló leányával együtt rénszarvasbőrben saját lakába czipeli, ott felgyógyulásáig ápolja s egyszersmind nejévé lesz (II : 96). — Egy irtisi osztják énekben is a legyőzött s lóbőr-zsákban hazavonszolt hőst egy leány, a győző fejedelmek testvére menti meg nehéz helyzetéből, a mennyiben a lóbőr-zsákot fölmetszi s a hőst abból kiemelni igyekszik. Minthogy ehhez ereje nem futja, nagyanyja megy korholó s ijesztő szavakkal segítségére s az öreg asszony megragadja a hatalmas férfit hónaljánál s házába viszi, majd vizet melegít számára, melylyel a hős megmosdik s visszanyeri erejét. Utóbb ez a leány is a hősnek nejévé lesz (Irtysch-

Ostj. II : 4—61). A REGULYtól följegyzett északi osztják «Obdorszki ének» egyik menekülő hősét ellenfeleinek, a 'Sobėr-város fejedelmeinek húga menti meg az éhhaláltól olykép, hogy fölkeresi rejtekhelyén s eleséget hoz számára (PÁPAY J., Ethn. 24 : 264).

A híradás és üzenetváltás pl. segítség szüksége esetén, éppenséggel nem könnyű feladat a vogul-osztják hadjáratokban, főkép ha a háborúnak szintere messze földön van. Az otthon maradottak váltig töprenkedhetnek a távozottak sorsán: «Azokat a kedves urainkat, mondja a rokonság a hadba vonult bálványfoki fejedelmekről, alighanem úr hágató ágas fára, férfi hágató bogas fára hágatták fel (vagyis: alighanem felakasztották; *tam samat-ortlanėm ort χoŋγolti nūwėŋ juχ at-tēp̣a śi χoŋγoltasājet, χo χoŋγolti luimaŋ juχ śi χoŋγoltasājet*); a tele hét téllé, a nyara hét nyárrá lett így már: ha élő ember élő alakjában volnának, ha egészséges ember egészséges alakjában járnának, valamelyik úrfiú, valamelyik emberfiú csak megjött volna!» (Osztj. Népkgy. 114, 113). *A teljes tájékozatlanság és hír nélkül valóság* állapotát az északi osztják énekek következőkép festik: «Mialatt az idős ember sok idejét, a koros ember sok korát fogyasztom, az úrasszonyos hét kedves tájékom felé a hajfonata fejlett hajfonatos úrasszonynak fülporczogóra való kedves üzenetét (?) [hallani vágyó] férfiúkép ülök bár, az uras hat tájékra fülporczogónak való szép hírt (?) [váró] férfiúkép hallgatózom bár: a szépsége fejlett szépséges úrasszonynak kedves üzenetét (?) én férfiú mégsem hallom» *(nājėŋ-ki lābėt śuŋleŋḳem-pēla sewėl šeŋklėm sewėŋ naj pal-ńoli χorp̣as χo kuš ą̄mvslem, orṭėŋ-ki χot śuŋna pal-ńoli veśpas χo kuš χōlėntlem: v^u eśl šeŋklėm v^u eśėŋ naj pal-ńoli χorp̣as χo kuš ant χōlėntlem)*, mi rövidre fogva azt jelenti, hogy bármennyire várja, semerről hír nem érkezik. További folytatása e leírásnak: «Semmiféle úrasszonyos hét kedves tájékom felől, uras hat kedves tájékom felől felülről jövő (menő) fél szárnyú *réti holló öregednek* a magas fa áldott (szerencsés) tetejére való s a földeken túli (távoli) neves úrasszony leányának szépséges úrasszonyi szépsége [hirét] terjesztő leszállását a fent járó szárnyas fajta sok állattól a fülem mögötti porczogóval én nem hallom *(nē mätti nājėŋ ki lābėt śuŋleŋḳem ewilt, ortėŋ-ki χot s. e. nōmėlta-ki manlājem tōγolpēlvk ńōrəm-χōlvχ iḳen pal juγi są̄ṭėŋ taj muwet-šanžėŋ nēmėŋ naj*

ēwėl vᵘeśėŋ naj vᵘeśl larpitmaŋ lāttal nōmėlta manti toχlėŋ sirpi ār vąj ewilt palem-ki saj ńōr pā ma ant χōllem); alulról jövő villás patájú *réti rénbika öregednek* az alacsony fa áldott tetejéhez való s a hajfonatos úrasszony hajfonata [hírét] terjesztő oda ülését az alant járó lábas fajta sok állattól a fülembeli szétágazó porczogóval én nem hallom» (*ilta-ki jilājem jąkartėŋ ląŋvpi ńōrǫm-χąr iken lel juγi sątėŋ taj sewėŋ naj sewėl larpitmaŋ ąmvstal ilta manti kurėŋ sirpi ār vąj ewilt palem-ki χaś ńōr pā ma ant χōllem* uo. 109, 152). Azt mondja lényege szerint e leírás, hogy a szerelmeséről ábrándozó ifjúnak még a messzi földet járó réti holló s a réti rénbika sem hoznak hírt; a szépséges úrnő szépségét a szárnyas fajta, lábas fajta sok állat nem emlegeti. A kondai fejedelmek vogul énekében szintén megtaláljuk *a hollófajta madarak híradó szerepét.* A hős ellenfele itt elrablott nejét keresi s kérdezi a csókát: «Drága kedves csókám, az én feleségem nem vetted-e észre valahol?» Felel a csóka: «Ha tudom sem mondom meg, ha nem tudom sem mondom meg; te midőn az erdőben vadászol s jávort ölsz, íjjaddal, nyiladdal s vadászfortélyoddal jössz ellenem, ha egy csepp vért akarok enni». A holló szintén nem árulja el a hőst, csak a csacska szarka mondja, hogy «tudom, tudom» a maga vesztére (l. fent 0168. l.). Az irtisi osztják énekekben és regékben *a kakuk a hírvivő madár.* Midőn a hős az üldözőbe vett szamojédok táborát akarja kikémlelni, «feldobja fejéről sapkáját s ez kakuk alakjában repül tova» (*ūγodīvet kėŋėt taγamōt, kova χorāt te-teγetmōt)*, majd visszajön a «fejtetői kakuk» (*uχ-tei kova)* s elbeszél mindent: «Ez így [van], az meg úgy» (*ťi-ba ťīda, tam-ba tam-īda* Irtysch-Ostj. II: 60, 62). Midőn nagy bajban van, szintén «leemeli fejtetői sapkáját» s azt fölvetve így szól: «Menj, hívd elő a Pėtpou-öreget és hívd elő a Nūm-öreget, hogy a törött nyílszárakat, a szakadt nyílszárnyakat helyreillesszék» (vagyis: segítségül jöjjenek). A kakuk elmegy egyikhez, másikhoz is; a tetőnyílásra száll s kakukolni kezd. Az egyik öreg éppen nyílfaragással van elfoglalva, mikor meghallja a kakukszót. «Vajjon mit szól a kakuk?» mondja magában s a kakuk felel: «A Csapó-kezű férfiúnak és a 'Tāpar-beli nőnek két fiát két erős szamojéd hős csaknem a végveszedelembe, csaknem a halálba vitte» (*taŋajeden-kema vērāiŋen, χateden k. v.).* Erre a két öreg rögtön készületet tesz, útnak indul, útközben

mások is csatlakoznak hozzájuk, a kakuk pedig előttük halad s idejekorán eljuttatja a közelgő segítség hírét a hadakozó ifjaknak (uo. 78). Egy más regében is szó esik a hírvivő kakukról. Itt a hadakozó atyafiak egyike utasítja a másikat: «Fejtetői kakukodat küldd nagyatyánkhoz; [mert] a mi erőnk az Uralszamojédok ellenében nem futja, itt ölnek meg bennünket». Erre elrepült a «fejtetői kakuk», de midőn czélhoz ért, az a szerencsétlenség érte, hogy nagy sebtiben neki ment fejével a ház falának s ettől elalélt. Csak harmadnapra mondhatta meg az üzenetet: «Unokáidat küzdelmükben majdnem hogy megölik» (*χeideγetan vetta kema nāresteγen)*. Az öreg haragudott a késedelemért, de csakhamar útnak eredt; mikor unokáihoz ért, korholva mondja nekik: «Miért cselekesztek így?! Fejtetői kakuktokat már régóta kellett volna elküldenetek!» (uo. 20). A tova sikló vörös sapka, mint a «nőjáró nős vidéket» kereső ifjúnak útmutatója, egy vogul regében is megtalálható (II : 124—5).

A hadi segítség várására gyakran a fejedelmek előzetes szövetkezése nyujt jogos alapot. Ennek egyik példáját közli PATKANOV (Типъ Остяцк. Богат. 70) szóhagyomány alapján, mely szerint az Irtis torkolata közelében levő *Kattida-vānda* nevű földfokon állott várnak s a Konda folyó alvidékén (a šumilovi jurták közelében) állott *Voš-jeγa vɔš* nevű várnak fejedelmei egymással közös védelem s esetleg támadás céljából szövetséget kötöttek. Ha kiütött a háború, a megtámadott tájékon *zászlók módjára magas rudakra erősített vörös posztót lengettek*, így adván tudtul a környező lakosságnak a fenyegető veszedelmet. A jelt észrevették a mindenfelé szétszórt halászok és vadászok s egyik a másiknak adván át a hírt, az eljutott a szövetségeshez is, ki aztán a megszorultnak védelmére sietett. Ily szövetségre nagyon rá voltak utalva az osztjákok különösen a szamojédok sűrű támadása miatt, kik télen könnyű szánjaikon, nyáron apró ladikjaikon több százával szoktak megjelenni s meglepvén a harczra készületlen osztjákokat, gyakran nagy vérontást és rablást vittek végbe, elhurczolván a nőket és gyermekeket is. Midőn az oroszok az Irtis és Ob vidékén megjelentek, az osztjákokat minden jelentősebb várnál nagy tömegekben egybegyűlve találták, mi kétségkívül a fejedelmek szövetkezésének volt eredménye. Többször említi a hősköltészet is a szövetkezést. Így látjuk, hogy a szoszva-

fői (jugrai) hős a Lēplä-torkolati öreggel együtt megy az Ajäszhőshöz (II : 138—9) s haduk pusztulása után együtt térnek vissza (II: 156). A kondai fejedelmek ellensége, a Három-ölnyi-erdei-bálvány, mint fentebb (0170. l.) láttuk, az obi-fejedelem-öreggel s az alvilági-fejedelemmel szövetkezik, kik érette hatalmas tusákat vívnak. Midőn a larvosi hősök ellensége, az «orosz fejedelem» megfutamodik, a Viharisten-hét-fia «barátjainak» *(rumatä)* várában talál menedéket: «Ha oda érkezünk, úgymond asszonyának, ugyan mi baj érhet bennünket!» (II: 65). A védők készek is voltak síkra szállani szövetségesükért, de az üldözők elhárítják a harczot: «Felső-Ég a ti nagy atyátok, embervér ontását megtiltotta nektek» (II : 69), hangzik ellenvetésük. Az irtisi osztják énekben az Emder-hősök ellenfele a Jevra-fejedelem rézvárába menekül, ki szövetségesének védelmében el is esik (Irtysch-Ostj. II : 34).

A hősök személyes viadalának rendesen az a vége, hogy az egyik küzdő fél, többnyire az ének-, vagy regehős ellenfele elesik. Miután a kardkezelés sokféle ügyességével (l. fent 0539. l.) leterítették (*jol pattuwės* II : 219), «alvilági vére vége alvilágivá omlik, fekete vére vége feketévé omlik» (*laj vụri ą̄lŋėl laja pontlėśtal, put*ʿ *v. ą̄. puṭa p.* Osztj. Népkgy. 22), «a véres férfi két darabja ott letevődik» (*vėraŋ χoi kīt čupot totta panāi* Irtysch-Ostj. II : 30, 32) s «gőzölgő nyilású két csésze módjára válik kétfelé» (*mālėmėŋ oŋėp kāt āna kātna karŋōt* uo. 28). Most következik, ha az elesettben még némi élet van, a torokdöfés. A győző áldozatának mellére telepszik (*mąilät tärmėlt nθmėlt vθnli* II : 233), kiveszi a tokjából a vékony *szúró kést* (*tą̄χ-sunt χalänėl ąśśä śoχri lewätawės* II : 219), vagy mint az ének jelzi, «a férfi torkát döfni való szent vasat» (*k*ʹ*θm-tōk*ʹ *pūtėnė jelpiŋ kēr* II: 233), s aztán ha a legyőzött érdemes férfiú, kiváló hős volt, fejét ég felé fordítva (uo.) felnyujtja kését az Égatyához s egyszersmind fölkiáltja, illetve fölajánlja a megölendőnek lelkét az istenségnek, mint ezt már fent (0464. l.) volt alkalmunk tárgyalni (l. még Pápay J., Ethn. 24 : 265, 270). E szertartás végeztével a legyőzött ellenfélnek torkát keresztülszúrja (*tōk*ʿ*ät toąrė pūtlėstė* II: 234), vagy költői jelzéssel «szúró késecskéjét a három torokrész középső torokrészébe szegzi be» (*śoχri-supä χūrėm tą̄χ joti tą̄χtė sāŋ-*

käsita IV : 1771). Igen sérelmes és méltatlan eljárás, ha a győző legyőzött ellenfele lelkének «felkiáltását» elmulasztja, különösen ha emez szintén igazi hős volt. Ezért mondhatja az ifjabb kondai fejedelem őt minden szertartása nélkül leszúrni készülő ellenének, hogy miért akarja őt «hitvány módra *(mąri)*» leszúrni, mikor ő «Tōrėm nemzette, harmad napon született ember». «Kiáltsd föl lelkemet az én Felső-Ég atyámhoz!» (II : 233), követeli s ellene teljesíti is e kivánalmát; ellenben mikor utóbb ügyes fogásával mégis ő kerekedik felül, ellenfele hiába kéri ugyanezt tőle: «Magadféle tetühússal táplálkozó, téged ugyan ki ismer?! Tōrėm [bizony] téged nem ismer» (II : 234) hangzik hetyke válasza.

A haláltusa után jön a hadi küzdelem legáhitottabb művelete; az ellenfél feje bőrének lenyuzása. Ez a diadalmi jel van hivatva hosszú időre hirdetni a távollevők és idegenek előtt birtokosának nehéz harczokban igazolt hősiességét és kivívott dicsőségét; e mellett a bosszuérzésnek is legteljesebb elégtétele, mert a gyülölt ellenségnek nemcsak feje vesztét, hanem hősi becsületének letiprását és kigunyolását s így legmélyebb megalázását is jelenti. A fejbőr-vétel módjának s a hozzáfűződő gondolatoknak, valamint cselekményeknek többszörös leírását találjuk a Szoszvaközépi-isten vogul énekében, melynek ide vonatkozó részét más idevágó vogul és osztják népköltési, nemkülömben néprajzi adatokkal együtt már fent (0464—5. l.) volt alkalmunk tárgyalni. Kiviláglik ezekből, hogy a győző hős a legyőzöttnek feje bőrét övébe dugva vitte haza s a ház előtt álló fára akasztotta. Midőn ugyane hős utóbb más vitézeknek keríti fejük bőrét birtokába, a mint «visszafelé forduló hajfonatos fejét visszafordítja» s házához «visszamendegél», ezeket is «a minap felakasztott fejbőreihez szállítja föl» (II : 170), minélfogva az ilyen fa csakúgy libeg-lobog a diadaljelvényektől, a széltől «obi csüllő, tavi csüllő-madár himbálkozása módjára» ide-oda himbált fejbőröktől. Északi osztják énekekben a hősök legyőzött elleneiknek «sok hajfonatú boldogságos feje bőrét» hazamenetel alkalmával íjjuk végére akasztják (Pápay J., Ethn. 24 : 265, 268). — A lenyuzás, úgy látszik, a *kard hegyével* történt, mert kétszer is említi az ének: «Száz hajú hajas fejüket a neves kard, híres kard hegyével

egészben lemetszettem, egészben lenyúztam» (*namiŋ sirej, sijiŋ sirej-taľχėl pusėn śurtėmtėsanėm, pusėn nujėmtėsanėm* II: 172—4). Az ekkép végződő győzelem dicső napját a vogul ének «fényes szemű (ragyogású) nap» (*posėŋ sampä χątėl* II : 219) jelzővel ékesíti. A fejbőr-vétel a visszamaradt utódok és rokonok számára a legsulyosabb kényszerítő ok a vérbosszúra, mely csak avval nyerhet kielégítő megoldást, ha a bosszúkeresők ellenfelüknek is feje bőrét vehetik, vagy legalább annak ivadékán torolhatják meg ily eljárással sérelmüket. Az utóbbinak példáját a «Neves fejedelem» czímű vogul énekben találjuk, hol az atyjáért vérbosszúra kötelezett ifjú *atyja gyilkosa fiainak nyúzza le fejük bőrét az atyjuké helyett* (II : 92).

Az osztják hősköltészetben is többször találjuk a fejbőr lenyúzásának és fára való akasztásának említését. Az ifjú múnkeszi hősről mondja az ének: «Ha volt atyja, ha volt apja, az atyjának, az apjának egykor sok fürtű boldog feje bőrét a varjúorr-rajzos völgyellő (?) Ural mögét tartó (őrző) kőszemű hét vichli, vasszemű hét vichli az e szán orra módjára görbült (?) vörösfenyő tetejére tavi csüllőmadár, obi csüllőmadár módja szerint való himbálásra, ím oda akasztotta» (*tam ōγol-āŋen χusi* (?) *nāŋk tailna ār sēwi χolvŋ oχ-soγol ląr-χaleu vᵘątlaŋen, Ās-χ. v., taṭa śi vᵘąrtltėm* Osztj. NépkGy. 20). Midőn egy másik északi osztják ének a régen eltávozott s magukról semmi életjelt nem adó hősökről azt mondja, hogy «azokat a kedves urainkat alighanem úr hágató ágas fára, férfi hágató bogas fára hágatták fel» (l. fent 0659. l.), esetleg szintén nem az egészben való felakasztás, hanem pusztán a fejbőr «felhágatása» értendő. A 'Tāpar-beli hősökről szóló irtisi osztják regében ez ifjak háborus vállalatuk végére gondolva arról töprenkednek, hogy elevenen, vagy hazajáró lélek alakjában fognak-e visszakerülni szülővárosukba, avagy «nem nyúzza le-e valahol valamely emberfia keczerécze tükörtolla módjára ragyogó (?) fejük bőrét» (*ata-metta χui-paχna soi-vōlpėŋ ūχtemen sūχ ata-χotan χordājet* Irtysch-Ostj. II: 46). Ugyane regében arra figyelmezteti a város fejedelme a szamojédok ellen vonuló ifjakat, hogy «a szamojéd táji sok férfiúhoz keczerécze tükörtolla módjára ragyogó (?) fejük bőrét hiába lenyuzatni (*mokta- ūtta soi-vōlpaŋ ūχten soχ χorda*) ne vigyék»; mert «visszafordított hajfonatos

fejüket visszafordítani nem foghatják» (uo. 60). Fentebb (0650. l.) láttuk, hogy mit művelt a menekülő szamojéd hős csakhogy feje bőrét a lenyuzatástól megmentse s hogy midőn végre szabadult, mikép figyelmeztette az üldöző osztják ifjút, hogy fejebőre megszerzésével otthon ne dicsekedjék. A hősölt leány is kéri e regében sógorát, hogy atyjának s bátyjának fejük bőrét le ne nyúzzák (uo. 72). Patkanov véleménye szerint (Типъ Остяцк. Богат. 66) a fejbőrnek mind az utóbbi idézetekben alkalmazott jelzője talán arra czéloz, hogy az osztjákoknak és szamojédoknak fekete és fényes haja a keczerécze (osztj. *soi*, anas clangula) szinesen ragyogó tükörtollaihoz hasonló. — Az északi osztják «Obdorszki énekben», midőn a hős nyíltól talált ellenfelének, az öreg 'Sobėr-fejedelemnek feje bőrét lenyúzni akarja, emez hogy a szégyent elkerülje, «nyolcz ház nagyságú szentséges kővé ülepedik» s «bálvány nagyságú erős heve (réülete) árad a győző felé: 'Oimat-nép-embere-habos-szablya vőnk, veréb lelkem végét ha vetted is, sok hajfonatú boldogságos fejem bőrét neked nem adom'» (l. Pápay J., Ethn. 24 : 265). Kővé változik a fejbőr lenyúzása előtt ugyanez énekben a 'Sobėr-fejedelem állat-alakban üldözött legidősebb fia is (uo.).

Az ellenfél kivégzésének némely más módjára is találunk adatot a vogul-osztják hősköltészetben. A szoszvafői hős miután szanjafői ellenfelének embereit «vasélű szent kardjával felforgatta», ezek f e j e i t k i r a k j a a f o l y ó t o r k o l a t á n a k f ö v é n y é r e: «Száz hajú hajas férfifejüket, mondja az ének, a fölfelé híre hangzó torkolatos Szanja torkolatához, a fehér fövényű fövényes földfokhoz, ím oda helyezem (*sāt ātpä ātiŋ χum-puŋkänl alγäľ sujtėltawė sūntiŋ Sanjä-sūntėn, voikėn seipä seiŋ ńolėn tū ti ūnttiliänėm* II : 153): a fönnjáró erdei holló hadd vigye ott széllyel csontjaikat; többé hát-erőmet, mell-erőmet el nem veszed». A Regulytól följegyzett északi osztják «Obdorszki énekben» az egyik hős a lenyilazott ellenfeleknek «inas n y a k u k c s i g o l y á j á t k e t t é v á g j a, sok hajfonatú boldogságos f e j ü k e t m e g o d é b b r ú g j a» (Pápay J., Ethn. 24 : 265). Egy irtisi osztják énekben a hős két urali szamojéd ellenfelét lábuk száránál kapja meg s a h á z s z ö g l e t é h e z v e r d e s i (*keu-jaraŋen kuredīva kattāigen, χōt-ōtėŋa seŋāigen* Irtysch-Ostj. II : 20); másutt az elesett szamojédokat l á b b a l r u g j á k é s

tiporják (*kurat čoŋχāi, purėntāi* uo. 80). A «szívtelen, májtalan szamojédot» ellenfele rénnek vonószijával hurkolja át nyakán (*sip-luwä ti sāsėmtėstä)*, majd a szán lábához köti, farát pedig odább húzza» (IV: 173), tehát úgy bánik el vele mint sintér a kutyával. Talán akasztásra czéloz az északi osztják ének, midőn a rég eltávozott s magukról semmi életjelt nem adó hősökről azt mondja, hogy «azokat a kedves urainkat alighanem úr hágató ágas fára, férfi hágató bogas fára hágatták fel» (vö. fent 0664. l.). Úgy látszik, hogy a lóval, vagy rénnel való vonszoltatás is gyakorlatban volt a vogul-osztják hősök világában. Érdekesen írja le ennek módját egy irtisi osztják hősének, melyben *a földre sujtott fejedelemnek «pánczélját, kardját melléről leoldották s elragadták» (tāχret, kēǯet mēγdedēva χanasīdāi, t. k. ńoχ-ńeresāi)* ; aztán *«hét lóbőrbe varrták s egy szárnyas (?) ló farkához kötötték» (tābet tav-sūχ sumeja jōndīdāi, pontiŋ tau-tėγa jerīdāi)*. «Hova sulyosan esett, azon a helyen nagy tó támadt; hova könnyen esett, azon a helyen kis tó támadt» (*χotan tāka kerkīdet, taγana ēne tōr tīvīdet; χ. āit k., t. āi t. t.)*. Így vonszolták be az ellenfelek városukba, hol «sok nő, sok férfi járta útra vetették, hogy férfi és nő, mindenki üsse: *Az asszony a vízhordó válligával üti, az öreg ember bottal üti»* (*īmene seŋktāi kujanda-ōtėŋat, a igene seŋktāi sūvat* Irtysch-Ostj. II: 2, 4). Hasonló elbeszélést ismertettünk a Világügyelő férfiú ifjúságának regéi közt (l. fent 072. l.), kit t. i. szamojéd gazdája szintígy vonszoltatott városába: Vasból készült harmincz öles pányvakötelének egyik vége a gyermek nyakához, másik vége a rohanó szán lábához erősítve — a gyermek «egyik útfélen, másik útfélen mint tarka siketfajd jóféle hánykolódása óh miképpen hánykolódik!» (*χansäŋ śopėr jąmės vāpi manėr vāpakti* II: 108). Többször említettük az ifjabb kondai fejedelemről szóló ilynemű regét, kit t. i. megcsonkítva és összetörve szintén *lóbőr-zsákba* (tömlőbe) helyeztek (*lə:tąuľ-kʿūri kīn ju pənwės* II: 231) s így hurczoltak el az ellenfél városába (l. fent 0655. l.). Tanulságos az utóbbi két rege abból a szempontból is, hogy bennük az ártalmatlanná lett ellenfeleket elevenen akarják feláldozni a bálványnak, mint ezt már fentebb (0467. l.) az emberáldozat nyomainak tárgyalásában részletesen ismertettük.

Érintettük ezzel kapcsolatban (0465. l.) GONDATTInak azt

az értesülését is, mely szerint a győző azon kívül, hogy a páros viadalban legyőzött ellenfélnek feje bőrét lenyúzza s diadalai jeléül haza viszi még ennek szivét és máját is meg szokta enni abban a képzeletben, hogy így a legyőzöttnek összes erejét magába szedi s az többé föl nem támadhat (36. l.). Ezt a tudósítást a följegyzett hősköltészetből is megerősíthetjük egy szitokszóval, melyben az elzárt s éheztetéssel sanyargatott hős ifjút, midőn ételt, italt kér, ellenfelei e mondással torkolják le: «Mi téged micsoda *apád szive husával* etessünk?!» (*mēn nayėn man jäγėn sim-ńąwľėl tittilėmēn* II : 21). Itt az apja szive husával való etetés emlegetése nyilván olyan bosszantó szólás, mint mikor a hős ifjúnak apja feje bőrének sorsát vágják szemébe. Patkanov is hallott egy hasonló tanulságú elbeszélést a temljacsevi kerület osztjákjaitól, mely szerint egykor az Ob melléki Atlymi jurtákban egy Szengepov nevű rabló hős élt, ki nagy pusztításokat vitt végbe az Irtis alvidékén, miért is ennek osztják lakói bosszú-hadjáratra határozták el magukat s rátörtek a hős lakóhelyére. Meglepetésükre az osztjákok a hőst már nem találták életben, mert mint hírlett egy búvár-madár *(tōr-vōje)* képében valami gonosz szellem repült testén keresztül s ez a hőst elpusztította. Erre az osztjákok a temetőbe mentek, itt a nemrég eltemetett holttestet fölásták, aztán *kivágták szivét, mely oly kemény volt, mint a kő, szétvagdalták darabokra s egymás közt felosztva megették* (Типъ Остяцк. Богатыря, 67—68). Nem volna, ugymond a tudósító, ennek az elbeszélésnek különös jelentősége, ha nem volna a régi ugorokról más forrásból is hasonló értesülésünk s nem állítaná ugyanezt Regino krónikája (889 körül) a régi *magyarokról* («corda hominum, quos capiunt, particulatim dividente veluti pro remedio devorant» Magy. Honfogl. kútfői, 322. l.). Hogy a holttestben épen maradt szív az új életre való támadást segítheti elő, kitetszik abból az alább (0685. l.) részletezett adatból is, melyben *az eltemetett hős szivére követ tesznek*, hogy a sírból való fölkelését megakadályozzák.

Néha szó esik a hősköltészetben a legyőzött ellenfél fölégetéséről is. A 'Tāpar-városbeli ifjak szamojéd ellenfeleit haláluk után tűzben égetik el: «Ha felszél (déli szél) támad, [hamujok] szemecskéje aláfelé (északra) emelődik; ha alszél (északi szél) támad, [hamujok] szemecskéje fölfelé (délre) eme-

lődik» (*najat étāiŋen: nūm vōt vērt, raveden auvsaiť ātmettāi; aus v. v., r. noγoť ā.* Irtysch-Ostj. II : 80). Szintilyen sorsa van az irtisi osztják mesében egy «hétfejű mēnknek», kinek megölése után «három szánnal [száraz] rőzsefát, hárommal nyers fát hoztak elő; a hétfejű mēnket a rőzsefa tüzével, a tuskófa tüzével fölégették» (*čoχėŋ nai, pāγartėŋ najat tėj-ėdai*). Itt is «ha felszél támad, [hamuja] szemecskéje aláfelé emelődik; ha alszél támad, [hamuja] szemecskéje fölfelé emelődik (uo. 150). Az északi osztják hősénekben is miután a «kőszemű hét mēnket» a pelimi istenifjú «szablya aprózta, kard aprózta jófajta darabokra vagdalta (*nāri taprėŋ jem χąr sewirṭem, kēži t. i. χ. vᵘerṭem*), hét nyelvű vészes tűzbe rakta, hat nyelvű pusztító tűzbe égette föl» (*lābėt ńālmʋp tārėn tut ponlem, χot ńalmʋp jēlėn tut vųžitlem* Osztj. Népkgy. 87). Hasonló módon pusztítja el a Világügyelő ifjú csodás képességű *Pārāparsėχ* ellenségét, kit miután nagy nehezen elfogott, «mint homokszem, mint fövenyszem, [oly apróra] vagdalt szélylyel» (*sėi-sam, χis-sam sairėstä*); ezután e vagdalékot tűzre vetette s fölfelé ment szikráját lefelé csapta, lefelé ment szikráját fölfelé csapta» (*nājin paltėstä: nāŋχäľ minėm lątχä jolä rātitä, joläľ minnė lątχä nāŋχäľ rātitä* I : 13). Szintígy veti tűzbe három darabba vágott ellenfelét a Reguly-tól följegyzett északi osztják «Szoszvaközépi ének» egyik hőse (Pápay J., Ethn. 24 : 267). Volt alkalmunk már jelezni, hogy e szikracsapdosásnak a czélja annak a lehetőségnek megakadályozása volt, hogy a varázserejű fölégetett ellenség a szikra útján, illetve valamely fölfelé menő szikrából váló repülő állat, vagy valamely lefelé menő szikrából váló lábas állat képében még a tűzből is szabaduljon, a minthogy az minden elővigyázat ellenére a jelen esetben is sikerült (l. I : 186). Avval a képzettel, hogy a bűvös erejű hősnek szikra képében még a tűzből is lehetséges menekülnie, egy más vogul regében is találkozunk, hol a hősre s két emberére rázárják a házat s aztán rájuk gyújtják. E tűzben a két ember összeég, de a hős egy repedésen át belőle szikra alakjában kiszökik (*uľä-sultėm χuril kwonä pōrimės* II : 95).

A legyőzött ellenfélnek a győző elveszi hadiszereit: pánczélját, kardját stb., mint ezt egy fent (0666. l.) közölt idézetben is látjuk (l. még Pápay J., Ethn. 24 : 265). Aztán el-

v e s z i n e j é t i s (*äń-mont jąl-älėm k'em ēkwätėl äkwän tė ōlmejėsγė* II : ?38), ki többször inditó oka a harcznak s a hősköltészetben úgy szerepel, mintha eredetileg a győző hősnek lett volna szánva, de a legyőzött ezt előle jogtalanul, illetve isteni rendelés ellenére elvette volna. Így *Päräpärsėχ* neje, kit a Világügyelő ifjú harczczal szerez meg, emennek «az Égatyától ő részére alábocsátott valami született fejedelemasszonyi leány, valami született fejedelmi leány» (*Tąrėm tawän tārätālim man tēlėm nāj-āγi, m. t. ątėr-āγi* I : 10, 11). Az ifjabb kondai fejedelem ellenfelének utóbb elrablott nejéhez azon a czímen tart jogot, hogy egy öregtől való értesülése szerint «dobozbölcsője, pólyabölcsője kötelének három végét ő mozgatta» (II : 222). A 'Tāpar-városbeli idősbik fejedelmi ifjú szamojéd ellenfelének nejét, kit atyja teljes jóhiszeműséggel és megelégedéssel adott nőül első férjéhez, azért szerzi meg nagy harczok árán, mivel e nő maga jelentkezett előtte «falu nagyságú nagy füles bagoly» alakjában s maga közölte vele: «Azon a napon, melyen te születtél, születtem én; a mely napon én születtem, születtél te; köldökünk vére egybefolyt: égi atyánk, égi anyánk egymásnak rendelt bennünket (*Tūrum jiγemen, Tūrum aŋkemenna ega partāimen).* Ha engem elvenni van szándékodban, míg egy üst felfőhet, addig ne késedelmezzél; mert atyám a *Nāŋk-χuś*-férfi, a véres fejedelem minden nődij nélkül oda akar adni a szamojéd tájékbeli sok férfiúhoz» (Irtysch-Ostj. II : 40). Hogy a legyőzött neje néha árulással összejátszik a győzővel, kinek utóbb nejévé lesz, fentebb (0639. l.) láttuk. — Ha az ellenfélnek vára volt, a győző e v á r a t f ö l é g e t i s a legyőzöttnek nagyobb gyalázatára maga telepszik oda s alapít a maga népével ott új várost (l. fent 0628. l.). Sőt úgy látszik, annak esete is előfordult, hogy a győző a megalázott e l l e n f é l n e k b á l v á n y a i t i s m e g s e m m i s í t e t t e. Erről szól a kondai fejedelmek énekének ama részlete, melyben a hős az ellenfél városában bemegy «az eleven bálványok házába, ott az eleven bálványokat agyonüti s maga ülepedik helyükbe» (II : 231). A Világügyelő ifjú is, miután szamojéd gazdáján bosszuját töltötte, elment emennek áldozati terére s «az áldozati tér [szent] fáit darabokra vagdalta» (*tąrėmkan jiwet rawī' sairsanä* II : 114).

A legyőzött ellenfél táborában, vagy várában talált minden

értékes holmit a győző hadi zsákmány gyanánt elviszi. A bálványfoki hősök «az ebfejű nyolczezer férfias városban» talált «ősidők óta összehalmozott finom ezüst javát azonnal elhordják, az idős ember sok jó idején át való lakozása óta egybegyűjtött silány ezüst javát szintén azonnal elhordják» (*nōbėt χatl moχmiėm śėś-oγi jamėl pā vᵘeltśi tōleu, ạlėl χo ar jem ạl ạmɒsmel ewi̊lt akmiėm kēm'-oγi jāmėl p. v. t.* Osztj. Népkgy. 122). Az északi osztják «Obdorszki ének» végén is a haza érkező hősök a legyőzött ellenfeleiktől, «a 'Sobėr fejedelmektől gyűjtött śobėr ezüst bőségét kiemelik a partra s ígyen éldegélnek tovább» (Pápay J., Ethn. 24 : 265). Egy vogul énekben is szó van arról, hogy a hős ellenfeleinek «jószágát és gazdagságát szánra rakta» *(ta śuń, ta puuŋ tāltės)* s elvitte magával anyjához (IV : 175). A *'Tāpar*-hősökről szóló irtisi osztják rege *a hadi zsákmány szétosztásáról* tesz említést: «A mi érczneműt (edényt) s a mi árút (prémet) a harcztérről elhoztak, azt maguk és a két öreg (szövetségeseik) közt [egyenlő részekben] ketté osztották» (*t́aďesem taγīvet metta vāχ, metta tāš tāvāi, pata ōrdāi* Irtysch-Ostj. II : 80). Utóbb a két öreg a maga osztályrészét megosztotta egy más öreg párral, kik szintén készültek a harczba, de későn indultak, úgy hogy már a győzőket visszatérő útjokban találták (uo.). A zsákmányolt kincsek szétosztását említi az északi osztják «Szoszvaközépi ének» is (Pápay J., Ethn. 24 : 268). — A szerzett hadi zsákmányra czéloz a regének és mesének e szokásos befejezése: «Avval a jószágukkal, avval a gazdaságukkal élnek mind e mai napig» (*ti śuńātėl ań ti ạlei'* II : 310, *ta śuńātėl, ta χōlātėl ań ta ạle'it* v. *ańiŋėn χạtėliŋėn iŋ-pel iŋ ạle'it* IV : 144, *t́u t́unet, t́u χutedat īn-pa ūttet, taŋa-pa ūttet* Irtysch-Ostj. II : 80).

Azokat a nőket, kik a hős bosszúvágyát gyalázó szavakkal ingerelték (l. fent 0575—7. l.), e «szívnek-májnak tűrhetetlen csúnya beszédükért» a hős kegyetlenül megbünteti ugyan, de meg nem öli: nyilván avval a hősi világban közkeletű felfogással, hogy egy gyönge és védtelen nőnek életét oltani nem hőshöz méltó nemes cselekedet. A múnkeszi ifjú, miután *Lạpėχ*-végi ellenfele nagy városát a folyóba dobta, csak a «városfői neves nőt, híres nőt» *(ūs puŋk namiŋ nē, ū. p. sujiŋ nē)* hagyja életben, ki őt egykor avval fenyegette, hogy várát a

földdel hordja egyenlővé s reá magára «leánygyermek, fiúgyermek [alól való ürülékes] fatörmeléket fog szórni». Ezért, így mondja a hős az énekben, «egyik csipőcsontját, egyik kezecsontját ketté verem *(akw' pēś-luwä, akw' kāt-luwä supi' rātilāle'im)*, aztán ama bálványok nyaka magasságú, istenek nyaka magasságú váracskámba viszem, az ajtósarkához menesztem: a mosdó piszkos vizet ezentúl ő reá szokták öntözgetni» *(āwi-śirkipnė tū śältėm-tilem, ląutχatnė pāŋk vit taw tärmėl ta sąsentālawė* II : 195—6). Bővebben adja elő ez eseményt a Reguly-tól följegyzett északi osztják változat, hol a hős az egykor őt káromló «aranyos hajfonatú, hét hattyús hajfonatú fejedelemasszony, tóra szálló hat hattyús szépséges asszony» *(ąltneŋ sewpi lābėt χōtaŋ sewpi naj, ląra lątėm χot χōtaŋ veśpi naj)* házának «vörösfenyőből készült ajtaját a szablya nagy hegyével, a kard nagy hegyével betaszítja», aztán «a deszkás házpadló közepére jutva» saját énekbeli szavai szerint ekkép bánik el a ház asszonyával: «Sok hajfonatú boldogságos feje, szépséges feje bőrénél fogva megragadom, egyik szemét kiszúrom, egyik kezét ketté töröm, egyik lábát ketté töröm *(ār sewi χolaŋ oχ-soγol ewīlt ńerēmalem, ā. s. vᵘeśėŋ o. s. e. ń., ī sēmėl pēlvk-poγol-malem, ī jąśl śop-χatśalem, ī kurėl ś. χ.)*: a teres város, a teres falu terére így viszem. [Aztán] a hajfonatos fejedelemnőt hajfonatánál fogva nyusztos övemhez kötözöm, arczos fejedelemnői arczánál fogva hódos . . . övemhez csavarom *(sewėŋ naj sewėl ewīlt ńoχs ali lērėŋ āntpa jersalalem, vᵘeśėŋ najl veśl ewīlt vąj ali lērėŋ āntpa jourtlem)*: a gödrös lábnyom gödrét, az üreges lábnyom üregét [így] egyengeti ő. [Majd] tulajdon városom terére jut, tulajdon falum terére viszem, a magam lakta kis tó melléki (?) házamba léptetem s [itt] a vízivó vizes ajtósarokhoz, a vízivó vizes állvány végéhez vetem *(jeŋk jēśti jeŋki ąu sērėla jąwolmalem, j. j. j. nōrôm-ąlŋėla j.)*. [Ezután] kívülről jövő havas botosú sok urad havas botosa végét reá rázza; vízivó sok embered, vízivó sok asszonyod megmaradt vizét szintén reá önti *(kāmėlta loŋŋti ląńśi vajpi ār orten jeŋki vaj-ąlŋen luel parkattal; jeŋk jēśti ār χojen joγo χaiśti jeŋkėl pā lu eltėl tēmėttal, j. j. ār najen j. χ. j. p. l. e. sāsvmtal)*». Még korholó szó is következik: «Ha a multkor szívnek türhetetlen rossz beszédet, májnak türhetetlen csúnya beszédet nem mondtál volna, tán így tennék?! Bizony a magam ülte hat vízvidéki férfiúnak való medvebőrös hely végéhez sze-

geletvégi háló társ (feleség) gyanánt, zugolyvégi háló társ gyanánt ültél volna; hét asszony főasszonyának szántalak én téged, de te hat asszony főasszonyává lenni nem akartál!» (Osztj. Népkgy. 45,46). A pelimi ifjú északi osztják éneke is ugyanily elégtétel leírásával végződik. Itt a hős az egykor gyalázkodó «hegyi mēŋk-féle szépséges úrasszony-leánynak *(ur-meŋki vᵘeśėŋ nāj-evi)* réti állat, erdei állat (medve) bőrével fedett házába» lép s a leányt «vörös állat (nyuszt) darabos hajfonatánál fogva, fekete állat (hód) halmos hajfonatánál fogva megragadva *(vurṭi vᵘa̜j-šopėŋ sew ewilt kātllem, puṭi vᵘa̜j misi s. e. k.)* egy torkolatú hét tavának hágójára vonszolja». Ezután «a hajfonatos úrnőt hajfonatánál fogva, az arczos úrnőt arczánál fogva kormányos ladikja kormányához köti *(sēvėśėŋ χāp sēwėśėma sewėŋ naj sewėl ewilt, vᵘeśėŋ naj vᵘeśl ewilt toγo jerlem)*» s így evez a tón át. Majd a házhoz ér, hol a magával hozott rabnőt szintén a vízivó sarokba veti s «beszédes állat beszédét ekkép teszi: Ha a multkor szívnek tűrhetetlen rossz beszédet nem mondtál volna, májnak tűrhetetlen rossz szót nem csicseregtél volna: bizony szegeletvégi, zugolyvégi tisztességes társ gyanánt ültél volna [mellém]; a leányos nemzedék jó végét ege ezer évéig együtt éltük (ültük) volna, a fias nemzedék vigasságos útját együtt éltük volna». E szívbe döfő szavakat a testi nyomorítás követi: a nőnek itt is kiszúrják egyik szemét s ketté törik egyik kezét meg egyik lábát; a házba járó emberek megvetésük jeléül itt is reá rázzák botosuk havát s reá öntik ivóvizük maradékát (uo. 87—89). A larvosi hős férjét eláruló asszonyt bosszúálló sógora «megtaposta, fejebőrénél megfogta, a föld színéhez vágta s aztán csizmája orrával fölrugta» *(ja̜mlitapėstä, puŋk-sa̜wänėl pūγėmtėstä, mā aläi' vośkäsālėstä, sa̜pėk-ńolėl na̜ŋχäl' sāŋχwäsėstä)*; de az asszony e kemény büntetés mellett sem járt rosszul, mert mialatt a rugástól magasra röpülve haladt, ekkép gondolkodott: «Vajha fejedelem fekvő nyuszt fészekbe, hód fészekbe esném *(a̜tėr χujnė ńoχs-pitin, uj-pitin tū voss patnūm)*» s e kívánsága teljesült is (II: 74). Komolyabb büntetés jut e hűtlen asszonynak a Reguly-tól följegyzett régibb változatban, hol saját fia «hegyez számára fatuskót s e hegyes fatuskóra ülteti anyját» *(tal'χėŋ āŋkwėl tal'ėχti, āŋkwä ti tal'χėŋ āŋkwėlnė, tū ūnttitä* II: 93), vagyis karóba húzza. Figyelemre méltó e két utóbbi büntetésnél, hogy a hős ez esetek-

ben sem emel a nőre kardot, mintha nem akarná «szent vasát» ahhoz méltatlan vérrel beszennyezni; továbbá, hogy egy esetben sem említi az ének a megbüntetett nőnek halálát, sőt egy ízben sorsának jóra fordulását jelzi. Emlékeztet ez az utóbbi rege az Égatya hütlen feleségéről való elbeszélésre, kit t. i. mennyei ura, mivel az Ördögfejedelemmel kötött viszonyt, «fejebőrénél fogva háromszor a föld színéhez csapott», aztán a földre néző nyiláson át az égből a földre dobott; de az asszony ettől sem halt meg, hanem az Ob partjára esett s ott szülte világra «aranyos kezű-lábú gyermekét», a később nagy dicsőségre jutott Világügyelő-férfiút (II : 98—99).

A hősök harczaiban csak a vérbosszú követeli meg föltétlenül a legyőzött bűnös fél halálát, egyébként végződhetik a háború békével is, melynek két esete van: az egyik ha a legyőzött fél kegyelmet kér, a másik ha a harczoló felek egyenlő erejűek s egymást legyőzni sehogysem tudják. Az elsőre Ajäsz-hős vogul énekében találunk példát, hol t. i. Nyárész fejedelmi asszony, miután hada megsemmisült, ekképen könyörög a győzteshez: «Ajäsz-isten öreg, béküljünk ki! Én többé haddá föl nem kerekedem *(jąmėsmaχtimēn, vāssi̊' χą̄nti̊' at lape'im).* Ujjas subád ujjához könyörgöm, szárnyas subád szárnyához könyörgöm: bocsáss el engem elevenen» *(ānėm liliŋ-ta'il tārätäln)!* Meghatja a kérés a hőst s «táplálékevő táplálékos elméje» kegyelemre fordul, sőt az ellene támadt asszonynak kiséretéről is gondoskodik: «Én téged, úgymond, szolgaleánynyal, szolgalegénynyel szerellek föl; a magad lakta, karmos evetnek, fogas evetnek meg nem mászható váradba ekkép visznek el» (II: 6, 7). Szintilyen esete van hősünknek az ellene jött Tēk-öreggel. Mikor már ennek is elpusztította hadát, azon gondolkozik, hogy kardját magán a fejedelmi vezéren töri apróra; de ím megszólal Tēk-öreg: «Ajäsz-isten öreg, nekem számodra vagdalni való micsoda húsom, micsoda csontom van?! Vajha te még egyszer elevenen elbocsátanál! Nyusztprém-könyörgéssel, hódprém-könyörgéssel könyörgök hozzád, óh bocsáss engem szabadon» *(ānėm ūltä oss tārätäslėn mōnt)!* Itt is könyörült a győző: «Ha én őt most megölöm, mondja magában, ugyan mennyire fog az én lelkem csillapodni *(taw ti̊l alkēmt manä nąmtėm soχtėmli)?!* Hadd tartsa őt meg *Tą̄rėm* továbbra is elevenen» *(ti tārä Tą̄rėmnė liliŋ-ta'il*

oss ą̄ńśawė)! «Ezután, így folytatja szavait az énekhős, én Tek-öreget a sajnálat nagy sajnálatába fogadtam» *(sāľ jänī' sāľī' ta vislėm* II: 12, 13). Midőn a vérmámorban pusztító Tēk-hős utolsó sógorát is le akarja szabni kardjával, neje kérésére «tó nagyságú aranyos kedvét hagyta fölkerekedni, Ob nagyságú aranyos kedvét helyezte előre» *(tūr jänit sąrni nąmtkėm ēlä ta χuľitäslėm, Ās j. s. n. ēlä ta pinäslėm* II: 44, 45) s kibékültek. A halálra sebzett Tárjäim-hős arra kérleli *(jolėsaχtəχ pömtės)* ellenfelét, hogy «elevenen engedje hazatérni» *(lėlėŋnė ju-jəχtəχ tārėtän oąnėm* II: 240) s e kívánságát a kiméletes győző teljesíti.

Néha a kibékülés, illetve a harcz vértelen megoldása nem történik ily könnyű kegyelemmel, hanem úgy hogy a győző a békélőt előbb szóval és tettel megalázza. Ennek példáját már fentebb láttuk a nyíl alól kiszabadult Näŋk-χuś férfiúnak és fiának esetében, kik nászuk, a hős előtt könyörögve borulnak le *(χanmeden kāt kur saγàt kereŋen, kitmešeŋen)*, hogy békére hangolják; de emez «egy vágású (egy méretű) két napon át, három napon át hagyja őket heverni» *(ei ēvdėp kat χatt āttäiŋen, e. ē. χūdem χatt ā.)*, míg nem végre a hősölt leány közbenjárására csillapul haragja (l. fent 0633. l.) s fölemeli a földreborult békélőket (Irtysch-Ostj. II: 72). Midőn a Szoszvafői hős a szanjavidéki hadat tönkretette s magát a fejedelmet szabadon bocsátotta, erre «tíz fogú fogas száját ím miképpen nyitja meg: Te Vörös-evet, karmos-evet-alakú fejedelem, te [ezután] semmiféle úrasszonyos hét vidékre, uras hét vidékre háterőd tüntetni (viselni) ne állj, melleről tüntetni ne menj *(nēm-χoti näjiŋ sāt sāt sāmnė, n. χ. ą̄triŋ s. s. s. naŋ sis-vori totuŋkwė ul ľūľėn, ma'il-vori t. ul minėn)*; [mert] semmitérő (üresen levő) Karmos-evet-alakú fejedelemnek fogsz te csak neveződni: neked semmi háterőd nincsen, semmi melleről nincsen» *(tātėl ą̄lnė Kwonsiŋ-lēīn-χuriŋ ą̄tri' ness namejawėn: nē-mät sis-jor at ą̄ń-śe'in, n. m. ma'il-jor a. ą̄.* II: 153—4, 0121). A bálványfoki hős a «vasszemű, kőszemű hét mēnket», kiknek életét az Égatya rendelete folytán meg kellett kimélnie (l. fent 0265. l.), mialatt az Ob torkolatát kotorják «a szablya nagy hátával, a kard nagy hátával üti» *(nāri ōn śaślna seŋktal, kēži ōn ś. s.)*, úgy hogy ezek följajdulva mondják: «[Ha már] ilyen nagy inségbe juttattál, inkább veréb-lelkünk, vércse-lelkünk végét vetted volna». (Osztj.

Népkgy. 122). A Tárjäîm hős fiai nem állhatnak bosszút halálra sebzett atyjukért nagybátyjukon, atyjuk öccsén, ki miután bátyja feleséget szerzett számára, hazajött nejével s bátyját egyedül hagyta a harczban; ezért csak odahívják a haldoklóhoz s ez előtt nagybátyjukat akkép szégyenítik meg, hogy «arczát fricskázzák: erről a helyről elemelődik, másik helyre emelődik» *(vil'tjät śärtėsq̊u: tėtė mōnė oq̊lmq̊u, mot mōnė oq̄lmq̊u* II : 241).

A megkötött békét kézfogással, esetleg ölelkezéssel és csókolózással, továbbá békelakomával szokás megerősíteni, mely alkalmakkor a kibékülő felek természetesen engesztelő és barátságos szavakat intéznek egymáshoz. Íme egy ilyen jelenet leírása az énekben: «Most Bálványfok-várbeli ifjú fejedelem sógorkámmal öt ujjú ujjas kezeinket mi egybe fogtuk *(at tul'äp tul'äŋ kātänamēn akwän ti pūγsänamēn)*, lúdlábnyi, réczelábnyi asztal mellé együtt leültünk s ím söritalt (sörrel való eledelt), mézes ételt eszünk» *(lunt-la'īl talkwä pasän-pq̄χän, vās-l. t. p. p. akwän ti ūntsėmēn, soriŋ tēp, mā'īŋ tēp ti tēīmēn)*. Majd megszólal a győző hős: «Bálványfok-várbeli ifjú fejedelem sógorkám, hallgass meg! Ezután jövendő (levő) korbeli napokban, ezután jövendő időbeli napokban világukat élő tisztességes barátoknak maradjunk meg továbbra is; neheztelő gondolatod, neheztelő érzelmed (kebled) többé, kedvesem, ne legyen» *(ēläl' q̄lnė jisiŋ χq̄tėl, ē. q̄. nq̄tiŋ χ. tq̄rėm q̄lnė q̄ti jurti' ēläl' voss ūnlimēn; pōri q̄lnė pōri nq̊mt vāssi' ul q̄ńśikėn, p. q̄. p. kakr v. u. q̄.)!* S a testvére elrablásáért harczra kelt, legyőzött sógor is felel: «Istennőtől rendelt, istenkétől rendelt vőcske, testvéremmel együtt leányos ház, fias ház vigalmával boldog nemzedéket alapítsatok édeskéim»! *(nāj-vāpsikwė, q̄tėr-vāpsikwė, jäγ'-āγim jot āγiŋ kwol ūliŋ sāns ēlä voss ūnttikälēn, pīγiŋ k. ū. s. ē. v. ū.* II : 46—48). — A *Nāŋk-χuś*-férfiú és a *'Tāpar*-ifjak kibékülésének rajzában e nászok «átölelik és megcsókolják egymást» *(evem t'apàl vejet, mosem t'. v.)*; aztán a nászipa, a városfejedelem ekkép szól: «A teli város, teli falu számára nagy lakomát készítünk» *(voś-tēda ēne pora vērdeu, pūγot-tēda ē. p. v.)*, mire nagy lakoma készült. «A hónapbeli sok héten át, a hosszantartó sok héten át ittak s ettek *(tīlśėŋpe ār tābet, χounpe ār t. jāńγāi, tēvāi)*: a módos (vagyont bíró) nő, a módos férfi ujjvégi egy falatot, hüvelykvégi két falatot vett, kilépett s

elment (*tāida nēŋ, t. χui tui-tei, pāŋ-tei ei pul' vejōt, kāt p. v., ćuǯōt, menōt*); az inséges nő, az inséges férfi [ellenben] a hónapbeli sok héten át, a hosszantartó sok héten át evett, ivott» (*ćakéŋ nēŋ, ć. χui ... tēvōt, jānγōt* Irtysch-Ostj. II : 72).

Néha a j á n d é k o k is járulnak a béke folytán keletkezett jóindulat megszilárdításához. Így ajándékozza meg a legyőzetése után kegyelemmel elbocsátott Tēk-öreg ellenfelét, az Ajäsz-hőst kardjával (*sirejä ānėm ti mujlėstä*), mely mint fentebb (0538. l.) láttuk, olyan «jeles hegyes kard, híres szablya volt», hogy méltónak mutatkozott «véráldozatot s ételáldozatot fogadó bálványi» dicsőítésre. Ugyane Tēk-öreg legyőzött s kibékült Szanjäfői sógorát, midőn haza távozik «saját ifjúkorában használt szárnyas állat, lábas állat ékítményű szánkójával, fél nyírfából [faragott] fehér hajtórúdjával és cserzett bőrből hasított színes kantárszíjjaival» ajándékozza meg (II : 49—50). — Többször fölhangzik a kibékülés alkalmával az az i n t e l e m i s, h o g y t ö b b é a f e l e k e g y m á s t h á b o r ú v a l m e g n e t á m a d j á k. Így az utóbbi esetben, midőn Tēk-öreg az ének szerint ekkép szólalt meg: «Neves hős, híres hős sógorkám, atyja mentéért való atyai bosszúokot, anyja mentéért való anyai bosszúokot [harczra] többé ne keress; s [ha majd] egykor az ember korabeli, az ember idejebeli világ fog beállani: atyja mentéért való atyai bosszúokot, anyja mentéért való anyai bosszúokot [akkor] se keressen senki, [hanem] ép úgy most, béküljenek ki [akkor is]» (II : 45—46; l. fent 0581. l.). Az Ajäsz-hős is inti a békében hazabocsátott Szoszvafői fejedelmet: «Bármerre levő leányos falut többé meg ne bánts, bármerre levő fias várost többé ne rombolj; mert ha leányos falut, fias várost ezentúl is fogsz bántani: végre is Felső-Ég atyád azt tőled rossz néven (kárhozatok gyanánt) fogja venni» (*āγiŋ paul, pīγiŋ ūs ą̄s-ke ńąwite'in : Numi-Tą̄rėm āśėnnė taχ näri' vīwėn* II : 156). Midőn az Égatya a kőszemű hét mēnk életét a bálványfoki hőstől megmenti, szintén megparancsolja: «Miután az alant levő föld embere lakta alvilági rétegű szentséges földre leszálltatok, *a két felé [álló] ember bosszúfáját ne állítsátok, ne csináljátok* (vagyis: ne álljatok ellenség gyanánt egymással szemben; *il mū χo ą̄mvstī laj-soχėŋ jēmėŋ muwa oγoltan jupina kat-pēlvk χo nurėl-juχ al lońśātī, k. p. χ. n. j. a. verą̄ti* Osztj. Népkgy. 120). — A béke állhatatlanságára alkalmazza az

irtisi osztják költői beszéd e szólást: «Ha ügyetlen (rossz) nő varrta, a czérnás gyér varrat felfoszlik» (*ādem nēŋ anka jōndīdōt, panpöje χoloχ jōt te-χanatāi* Irtysch-Ostj. II : 30, 222), értve ez alatt, hogy valamint az ilyen varrás, ép úgy bomlik föl könnyen a nem szilárdan megerősített béke.

A békekötés, mint említettük, létre szokott jönni kegyelemkérés nélkül is, oly esetekben, midőn mindkét küzdő fél egyenlő erejű s egyik a másikát legyőzni nem tudja, tehát a küzdelem folytatása hiábavaló. Ilyenkor a békekötést esküvel erősítik meg, melylyel a küzdő felek egymásnak megfogadják, hogy soha többé egymás ellen harczra nem kelnek. Az ily egyezséget a vogul ének ekkép fejezi ki: «Mint két felől levő esküvő állat, csak úgy állunk [szemben] egymással» (*kit pāl ąlnė ńuli-uj ness tūśtχatimėn* II : 195). A mire egymást ilyenkor kérik, körülbelül ily szólás lehet: «Élj te is a magad hatalmával, én is a magam hatalmával élek» (*naŋ ąs naŋki voril ąlėn, am ąs amki voril ąle'im* II : 123), vagyis: «Egymást többé ne háborgassuk erőszakkal (*vori*)». Bőven ad elő egy ily kibékülési jelenetet a múnkeszi hős északi osztják éneke: «Ha majd, mondja itt a kibékülést ajánló ellenfél, a két felől levő ember nyilas terén, íjjas terén állunk s aztán én sem tehetlek téged alsó emberként alullevővé (nem gyűrhetlek le) s te sem ejthetsz el engem alsó emberként alullevővé: akkor, ha volna is valamink atyai bosszúokul, ha volna is valamink apai fej mentéért való apai bosszúokul, a két felől levő ember bosszuja fáját mégse állítsuk, mégse csináljuk (vagyis: ne keljünk egymásra bosszúharczczal; *kat-pēlvk χo ńąli χār ląiltēmen irtna, k. p. χ. joχli χ. l. i., śaγa neŋen pā ma ilpi-χo ilpija ant v^{u}erlem, neŋ pā manem i. χ. i. ant pāitlen: śi-mośna molti jiw-nur kēpa taisēmen, molti āś oχ manmaŋ āśėŋ nur k. t., kat-pēlvk χo nurėl juχ al ląńślēmen, k. p. χ. n. j. al v^{u}erlēmen*)! Az atyai fej mentéért való atyai bosszúokunk, a fagyos föld hét közébe rovátkos hátú alvilági gyík gyanánt hadd menjen az, a fölengedt föld hat közébe rovátkos hátú eleven gyík gyanánt hadd sülyedjen az (vagyis: bosszúérzésünket a föld nyelje el; *jiw-oχ manmaŋ jiwėŋ nurēmen, pątėm mū lābėt χōl śōmlėŋ śaśpi laj sosla lu āt loŋtal, lol muwi χot χōl ś. ś. lileŋ sosl lu āt śujlatal*)». Erre a békelakoma leírása következik: «Az egy lábból előkerülő tiszta ezüstnek mi

ketten hét áldozathoz való szádját*) emeljük, az egy lábból előkerülő silány ezüstnek mi ketten hat áldozathoz való szádját emeljük, [majd] egy kötélre kötött hét rénbikát, hat rénbikát ütünk le mi ketten s fejedelemfiúnak való hét leányt adunk össze, nászolunk össze mi ketten» *(poχ-orṭi lābėt evi al' verlēmen, p. o. l. ē. a. tąntlēmen)*, mi azt jelenti, hogy a felek közösen véráldozatot rendeznek s a béke megszilárdítására egymással összeházasodnak. Az ember feje helyett az állat feje szolgál áldozatul: «A hajfonatos fejedelem feje helyett, így hangzik az ének folytatása, Felső-Ég apánkhoz hét szakaszú kurjantó rikkantást rikkantunk föl, a szépséges fejedelem feje helyett Felső-Menny atyánkhoz hat szakaszú kurjantó rikkantással a réti rénbika fejét rikkantjuk föl» *(sewėŋ ort oγol patśa Num-Tōrə̂m āśēmen elti lābėt sarpi χorėŋ ū nōmėn uŋtemen, vᵘeśėŋ ort o. p. Num-Jēlėm jiγēmen elti χot sarpi χ. ū ńōrə̂m-χar oγol (patśa) nōmėn u.)*. Mindezek végeztével a kibékült felek szétmennek: «Ő is visszamegy tulajdon városa végébe, én is visszamegyek a bálvány nyaka, kalt nyaka [magasságú] fészekbeli nagy városba» (Osztj. Népkgy. 44—45).

---

*) Ez énekrésznek *ī kur ewl̂t ētlijėm śēś-oγi lābėt jir ąu āltlēmen, ī k. e. ē. kēm-oγi χot jir pā ąu ā.* szövegét Pápay következőkép fordítja: «Egy lábból eredő śēś-ezüstös hét áldozatos *ajtót*, silány ezüstös hat áldozatos *ajtót* emelünk mi ketten». Ámde sehol semminő magyarázatot nem találunk ahhoz, hogy mi lehet az az «áldozatos ajtó», melyet áldozat alkalmával emelnek. Inkább vélhető, hogy itt az *ąu* szónak nem «ajtó», hanem «szád, felső nyilás» jelentése értendő, a mennyiben az ének e helyt arról beszél, hogy áldozat rendezése czéljából kiviszik az áldozó térre (a tér fáira, vagy az áldozati állatra való felaggatás czéljából) a nyírhéj-puttonyban őrzött áldozati ezüsttárgyakat (l. fent 0438—9. és 0478. l.) s ezt a puttonyt, melynek szádjából (vö. *vońśpėl ąu* «bödönye szádja», *χı̂ntėl ąu* «puttonya szádja» Osztj. Népkgy. 226) az ezüstholmikat kiszedik (kiemelik), nevezi a költői jelzés hosszú, kerek s nem nagyon bő szára miatt «egy lábasnak». A vogul medveének is mondja a megünnepelt s a házból már kivonuló medvéről: «A tiszta ezüsttel teli puttonyt emelem, a silány ezüsttel bőséges puttonyt hátamra veszem» *śēś-vąχi ta'iliŋ pajp ālmilėm, kami-vąχi śuńiŋ pajp χūntmilėm* II : 185—6) az ezüst áldozati tárgyakra czélozva, melyekkel az ünneplés idejére földiszítették s most ezekkel együtt kiviszik.

Az irtisi osztják hősköltészetben is találunk adatot az eskü-vel való kibékülésre. Az ifjabb 'Tāpar-hős mondja ellenfeleiről: «Midőn a két erős szamojéddal összetalálkoztunk, nekik sincs módjuk, hogy engemet megöljenek s nekem sincs módom, hogy őket megöljem; [ezért] két irányban megyünk szélylyel, meg-esküdvén, hogy egy leány [nemzedék], egy fiú [nemzedék] élet-idején át egymással harczra kelni nem fogunk s ha valamelyik fejedelem az esküjét szegné, annak keczerécze tükörtolla módjára ragyogó (?) fejebőre nyúzassék le» (*kāt jūroγa ńuttomen meneu: ēva nūbodīvet, paχ nūbodīvet ńuda ťaďesta ent jaχta; metta urt ńudet unšmen jit, soi-vōlbaŋ ūγot soχ ťīda χōrmasa* Irtysch-Ostj. II: 66). Érdekes az észrevétel, melyet e közlésre a hős bátyja tesz: «A szamojéd, úgymond, szőre (?) nyírott kutya; életének meg-mentésére (megtoldására) ugyan micsoda esküt, micsoda hitet nem tesz az» *(jaran sèγet eudem āmp, tīdet öttetet-īvet metta ńut en vērt, metta šar en vērt)?!* Felel az ifjú: «Én eskümet meg-szegni nem fogom; ha a szamojéd esküjét megszegi, hadd szegje csak ő» (*ńutem ent untčem; jaran ńutet unčaŋa, tuva unčaŋ* uo.)! Tényleg, utóbb e szamojédok esküjöket szegve újabb harczba állottak: «Szamojédok, mondotta ekkor nekik az osztják ifjú, oly nagy esküt, oly nagy hitet tettetek; minek jöttetek [újra] harczolni» (*Jaranŋen, tej ēnatta ńut verden, t. ē. šar v.; ťaďesta mida juden* uo. 76)?! Midőn e harczban az osztják hősök a megérkezett segítséggel a szamojédokat legyőzték, ezek a «fű termő téren térdre borulva» könyörgésre fogták a dol-got *(čānč vasa ētmaŋ χar, at v. ē. χ. ōmètteŋen):* «Úrasszony-fiak, fejedelemfiak, így szólnak, ne öljetek meg bennünket s egyebet se [tegyetek velünk]; ha leányunk születik, ha fiunk születik, egymással ne hadakozzunk; esküdjünk meg, hogy egy leány [nemzedék], egy fiú [nemzedék] életidején át egymással harczolni nem fogunk» *(ēva nūbot, paχ nūbodīvet ńutteteu ńuda ent ťaďesītta)!* De ezúttal nem nyertek kegyelmet, hanem a fent idézett válaszszal («a szamojéd nyírott kutya» stb.) széttiporták őket (uo. 80).

A befejezett harczok s kibékülés után a hősök egymástól kölcsönös üdvözlésekkel megválnak. Ennek költői kifejezései: «Leányi két kedves üdvözlettel kétfelé mendegélünk, fiúi három kedves üdvözlettel háromfelé mendegélünk» (*āγi kit*

paśakwėl kitti' minilimēn, pī' χūrėm pāśakwėl χūrmi' minilimēn II : 51) és «leányüdvözlő üdvözlettel, fiúüdvözlő üdvözlettel ím mi kétfelé állunk» (*āγi paśä, paśä kitti' ti l'ūl'imēn, pī' p. p. k. t. l'.* II : 156). A búcsúzással járó csókolózás leírása: «Jobb oldali orczánk piszokját törölgetjük (fogyasztgatjuk), bal oldali orczánk piszokját törölgetjük» (*jąmės pāl pajt-pāŋkänėmēn mēn ta χōltiliänėmēn, vorti p. p. p. m. t. χ.* II : 50, 51). A köszöntés példája: «Hallod e, Lēplä-torkolati öreg, leányi jó üdvözleteddel maradj, fiúi jó üdvözleteddel maradj!» (*jātä, Lēplä-sunt ą̄jkä, āγi jąmės paśäntėl ti χul'tėn, pī' jąmės p. t. χ.* II : 157). Szokás a távozók útján az otthoniak üdvözlése is; ennek jelzése: «Jó élet üzenetét küldte» (*jąmės ūlėm lātiŋ kētės* I : 9), «jó élet üzenetét vigyétek!» (*jąmės ūlėm lātiŋ totän* uo.). Közönséges üdvözlő szók az északi voguloknál: *paśä!* vagy *paśä, paśä!* találkozáskor (< ÉO. *pa-uśa!* = *pā* «ismét» és *uśa, uśa ula!* = *viśa, viśa ula!* «légy egészséges, üdvöz légy!» < zürj. *viʒa*, vagy *viʒa olan?* «egészséges vagy-e?» köszöntő szólás, l. ÁKE. 364.) és *jąmės ūlėm!* «jó életet!», vagy *ą̄s jąmēs ūlėm!* «továbbra is jó életet!» távozáskor.

Az ellenfél legyőzése, vagy a vele való kibékülés után a hős «haragos elméje», illetve bosszúja csillapodik (*nąmtä soχtėmli* II : 13). E lelki állapot költői kifejezései: «Minapi bosszús elmém ím megnyugodott, minapi bosszús elmém ím lecsillapult» (letörlődött; *ań mōl nuriŋ nąmtėm ta ńūśilālėm, ań m. n. n. ta sēγilālėm* II : 196); «elmés ember elmécském ím ekkép megnyugodott, dühös ember dühöcském ím ekkép alászállott» (*nąmtiŋ χum nąmtikėm toχ ta χą̄lγėlālėm, kakriŋ χum kakrikėm toχ ta patilālėm* II : 43); «tó nagyságú aranyos kedvemet hagytam fölkerekedni, Ob nagyságú aranyos kedvemet vettem elő» (l. u. i. 0674. l.). Az északi osztják énekben: «Csendesedő szél módjára lecsendesedem, csendesedő dér módjára lecsendesedem» (*tewinlaṭi vᵘą̄tėŋ χōr tewinlaṭem, t. śolėŋ χ. t.* Osztj. Népkgy. 26). Megtörténik az is, hogy a hős egyik bosszúokának megszüntével más bosszúokot keres; így tesz pl. a múnkeszi ifjú, ki miután az előbb idézett szavakkal előadta, hogy «bosszús elméje megnyugodott, lecsillapult», nyomban így folytatja énekét: «Most hát ezt a bosszús elmémet ugyan merre irányozhatom ismét (*ą̄s ti nuriŋ nąmtėm χotäl' ēlä totilėm*)?! Torkolló folyó forrásához viszem,

eredő patak forrásához űzöm» (*kwālėm jā taľχän totilėm, minėm sājim taľχän ńawlilėm* II : 196).

Minden háborús dolga befejeztével a hős visszatér hazájába: «Megszállott a magam vizének, a magam földjének gondolata (vágya», *amki vitėm nąmėtnė ti patwäsėm, a. mām n. ti p.* II : 48), szokta mondani. A magával vitt hadi nép gyakran teljesen elpusztul. A szoszvafői hősnek még egy «üstjét készítő», vagyis ételét főző legénye (*pūt vārnė akw' χum-pī'* II : 142) sem marad meg; ezért madár alakjában kénytelen hosszú útját az Obtól hazájába megtenni: «Fönn járó erdei szarka jó alakjában, mondja énekében, tavi hattyú [járó] jó utamra állok ím (*numėl minnė vōr-sakwaľik jąmės χuril tūr-χątäŋ jąmės ľąŋχėm ti ľuľilėm*); tápláléka bő, hala bő Szoszva vizecskémet követem ím» (II : 156). A Tēk-öreg róka alakjában (*oχsėr χuril*) távozott a kibékült Ajäsztől földére. A megérkezését az ének ekkép adja elő: «Szent vizű vizes tavamhoz én aztán megérkeztem; szent fájú fás szigetemre, én hosszú ideig járt férfiú aztán lábamat odahelyezem» (*jelpiŋ jiwpä jiwiŋ tumpėmnė χąsä jälėm χum la'ilėm tū ta tūśtiäγėm* II : 158).

Néha a hős hosszú távollét után való hazatértekor otthon meglepő változásokat tapasztal. Egy énekben, midőn a házába lép, azt veszi észre, hogy *a felesége mellett egy ember fekszik.* Nem tudja mire vélni a dolgot, midőn fölébred a nő s ama férfit megböki: «Kelj föl, nézd csak, *apád* érkezett meg!» Erre általános csókolózás következik, mert kiderül, hogy oly sokáig járt oda a hős, hogy fia az alatt embernyi nagyságúvá nőhetett (II : 97). — Egy más énekben a hazaérkező hőst két ismeretlen fiú fogadja. Megütközve kérdi nejét a hős: «Mialatt én oda jártam, te férjet szereztél?» Neje szól: «Semmit sem csináltam; mikor te elmentél, két fiú maradt méhemben s míg oda jártál, megszültem őket». Oda lépnek a fiúk is s halálra sebzett atyjuktól kérdik: «Atyus, mi történt veled?» (II : 240; l. fent 0675. l.). — Egy vitézi énekben a mint a hős haza mendegél, két férfi jön elébe. «Honnan jössz?» kérdik emezek. «Hát ti hova mentek?» felel amaz. «Mi hős atyánkfiát megyünk keresni, nem láttad-e valahol?» Erre amaz leszáll lováról: «Üdvöz legyetek, szól, ha ama hős atyátok fiát nem ismeritek: hát ím az én vagyok, a mint nektek jelentkezem». Erre a kettő térdre

borul: «Mi okból nem adtál előbb hírt magadról?» mondják (IV: 154–5). — Egy irtisi osztják mesében is találunk az előbbiekhez hasonló elbeszélést. Itt a hazaérkező hős azt látja, hogy neje két ember közt fekszik. Megragadja kardját s rá akar csapni a fekvőkre, de felül az asszony s mondja: «Mi van veled, hiszen ezek a férfiak *a te fiaid!*» A fiúkhoz is odaszól: «Keljetek föl, atyátok megérkezett!» Erre a fiúk atyjuk lábához borultak, átölelték s megcsókolták egymást, majd lakomához ültek (Irtysch-Ostj. II : 132). — Egy vogul énekben a hazatérő ifjú hős meg akarván tudni, hogy hosszú távolléte alatt nem feledkezett-e meg róla édes anyja s hogy ápolja-e még hátrahagyott tüze szikráját (l. I : 0204. l.), felmászik a házba való belépés előtt a ház tetejére s ott a kéményen át vizet bocsát be. Kilép az asszony a házból s kérleli az ismeretlent: «Valahonnan jött úrasszonytól való fiúcskám, úrtól való fiúcskám, nézd, a tűz szikráját ne oltsd el! *(χotėl jim naj-pīkėm, ātėr-pīkėm, sunsėn, ulä-sultėm jol ul χaritäln).* Ekkor lejön az ifjú s belép a házba. Most ismeri föl csak az anya, hogy az odajött «nyilas fiú, íjjas fiú» az ő maga fiacskája (IV : 175). Ugyanez elbeszélés változatát megtaláljuk egy irtisi osztják regében is, melyet már volt alkalmunk ismertetni (l. I : 0204. l.).

Érdekes képben mutatja be az otthoniaknak a hősre való várakozását egy másik vogul ének, melyben a hős a mint «a maga lakta vörösfenyőből való, lúczfenyőből való szent házába» visszatér, apródlegényét «a teres falu terén, a teres város terén» sírva találja. «Te apródlegényem mit siratsz?» kérdi a megérkezett hős. «Én azért sírok, azért gondolkozom, felel az apród, hogy neves fejedelem, híres fejedelem, jó uracskám, vajjon téged hova vittek el?» (II : 174).

Hazaérve a hős mindenelőtt leteszi fegyvereit: «Szarúíjját, szarúnyilát a mögös ház mögébe akasztja»; aztán kihúzza «neves kardját, híres kardját» s odaadja az apródnak, hogy a «réves város révéhez leszállva» megmossa a rátapadt sok vér szennyétől (l. fent 0541. l.) a «szent folyócska» vizében *(ti jelpiŋ jāriśėmt sirejim χot-loutäln).* Mikor az apród a kardot visszahozta, a hős azt «párnás ágyának párnája alá helyezi» (l. fent 0539. l.). Közben ráér felakasztani a háza előtt álló fákra ellenfeleinek magával hozott fejbőreit (l. fent 0663. l.) s egyben széttekinteni házában valamint várában azt vizsgálgatva, hogy hosszas távol-

léte alatt nem esett-e valami bajuk. Ily alkalmakkor rendesen tapasztalhatja, hogy távollétében hajlékának s erődjének baja nem történt. Egy éneknek ide vonatkozó szavai: «Magam lakta szent fájú szigetem közepén hét júr-állattal teli fészkemet, hat júr-állattal teli házamat nyomozom [s midőn] ajtós házam ajtajának belfelére lépek: [íme látom, hogy] júr-állattal telides-teli fészkemhez, júr-állattal telides-teli házamhoz fönn járó szárnyas isten nem férkőzött, lábbal futó lábas istennőcske nem férkőzött» (*jūr ta'ilėp ta'iliŋ piťimnė, j. t. t. kwolėmnė numėl minnė tqulŋ tqrėm at joχtālėm, la'ilėl χajtnė la'iliŋ nāj a. j.* II : 158), vagyis, hogy «házamat semmiféle hatalom nem bántotta».

A háború szerencsés befejezésének örömére és megünneplésére a hős végül h a r c z i t o r t rendez. Midőn a kondai fejedelmek harczaik után városukba megtértek, «pálinkát készítettek, bozasört készítettek s egy hétig ettek, egy hétig ittak» (*ōrėkᶜ voqrsėt, posė voarsėt; soät tēst, soät äjist* II : 234). Ezzel nemcsak a hősi eseményeknek, hanem egyúttal az éneknek is, a regének is vége: «Én is ott ettem, én is ott ittam», mondja a közlő s hozzáteszi: «Énekem is megvolt, regém is megvolt» (*ēryėm-pėl ūlės, mojtėm-pėl ūlės).* — Midőn a halálos sebével visszatért Tárjäim-hőst fiai eltemették, szintén «hétre telő ennivalót, hétre telő innivalót készítettek s enni, inni kezdettek» (*soqtėn tqulėp tēnė voqrlėst, s. t. äjnė v.; äjθχ, tēχw pŏmėtsėt* II : 241). Itt is az elbeszélés vége: «Énekem is elfogyott (megtelt), regém is elfogyott» (*ēryėm-pėl tqulės, mojtėm-pėl tqulės).* — A 'Tāpar-hősök hazaérkezésekor «a teli város sok férfia, a teli falu sok férfia lemegy a révhez: [az ifjakat] fogadják, átölelik s megcsókolják» (*tōχnājet, evem ťapàl vejājet, mosem ť. v.).* Ezután «teli város, teli falu [számára való] nagy lakomát készítenek» (*voš tēt ēne pora, pūyot-tēt ēne pora vēret),* melyen ép úgy, mint a fent (0675. l.) leírt békelakománál, «a módos nő, a módos férfi ujjvégi egy falatot, hüvelykvégi két falatot vett s elment; az inséges nő, az inséges férfi [ellenben] a hónapbeli sok héten át, a hosszantartó sok héten át evett, ivott» (Irtysch-Ostj. II : 80). Hasonló mulatozás van a *szövetségeseknél* is. Midőn a Szoszvafői hős hazatérő útjában Lēplä-torkolati öreg barátjának földére érkezik, itt «naphímes szép asztalnál tavi táplálékban, obi táplálékban bőséges tányérral vendégeskednek» (*χqtėl χansäŋ jqmės*

pasän tärmėl tūr-tēp śuńiŋ ānil mēn mujlėptaχtimēn, Ās-tēp ś. ā. m. m. II : 157). A 'Tāpar-ifjakat segítő öregek is midőn a Konda torkolatához visszajutnak, kiszállnak itt lakó jó embereikhez s «söritallal való [mámoros] főt szereznek (hoznak), mézes itallal való [mámoros] főt szereznek» (*saréŋ ūχ kittet, maγéŋ ūχ kittet* Irtysch-Ostj. II : 80).

Bizonyára e harczi torokban hangzik föl legelőbb a hős fényes hadi tetteinek dicsőítése költői előadásban és énekben, úgyszintén a z e l e s e t t e k é r t v a l ó s i r a l o m, mely elemekből a hősének és hősrege fejlődik. Reguly nak egyik vogul jegyzete szerint (IV : 410) a hősének voltakép siralmi ének *(taw ľūś-ērγä tērniŋ ērγi' lawawė)*, mert «egyiknek atyját, másiknak bátyját ölik meg: ezért az ő siralma, az ő sirató szava ez» *(taw ľūńśä, ľūś-sąwä ti)*. A kezdetleges siralom szakaszosan előadott kesergés lehetett s úgy látszik vele főkép *nők* adtak kifejezést bánatuknak. A múnkeszi Hadisten északi osztják éneke említi, hogy az árva ifjú nevelő anyja kora hajnalban kijár egy város mögötti görbe fenyőhöz s ott «*három fejű siralmi verset, négy fejű kesergő verset alkot*», t. i. rimánkodik *(χōlom oχpi jeś-toχ ponṭal, ńel oχpi vᵘaś-toχ ponṭal)*, melyben elmondja az árva atyjának gyászos történetét (fejebőre felakasztását) s ekkép végzi: «E szomorú keblem jó végét, e fájdalmas keblem jó végét ki csillapítja le?!» (*tam tiśėŋ unṭėr jem ąlŋem χoina tuŋmatla, tam vᵘąśėŋ u. j. ą. χ. t.* Osztj. Népkgy. 19, 20). Ily szereplésre gondolnak az északi osztják énekek női, midőn a hadba vonuló hőst mindenáron látni kívánják egész megjelenésében, hogy a mint mondják, «*a siralom három három versét akkép verseljék, a kesergés három négy versét akkép alkossák*» (*jeś χōlom χōlom toχ śidi toχlem, vąś χōlom ńel toχ śidi ponlem* Osztj. Népkgy. 37, 38, 176—7; l. fent 0606. l.). Egy irtisi osztják hősének is említi, hogy egy szolganő «*a három versű verses siralmat kezdi alkotni*» *(χūdem toχpe toχėŋ jeś panda pīdōt)*, midőn előtte megjelenik elhalt hős ura fiának árnyéklelke (Irtysch-Ostj. II : 88). A harczban elvérzettekért általában «szomorú kebel, fájdalmas kebel jó végével *(tiśėŋ unṭėr jem ąlėŋ, vᵘośėŋ u. j. ą.)* ülnek» (Osztj. Népkgy. 36) és «sírásra fakad elő» értük még a hősnek is «szosszél-állatos szeme vize», azaz gyík alakú és nagyságú könnye (II : 142; l. fent 0520. l.).

Eltelvén a vigalom hetei, szürke köznapok következnek a hősi életben hosszú időre. Erről mondja az ének, hogy «az idős (éves) ember sok jó idejét (évét) ülik, a koros ember sok korát fogyasztják» (*ąlél χo ār jem ąl ąmastem, jisl χo ār jis χolṭtem* Osztj. Népkgy. 26, 75, 79) s hogy ezalatt «a koros ember sok kora megy el, az életszakos ember sok életszaka mulik» (*jisl χo ār jis manėm, nōptėŋ χo ār nōbėt χolėm* uo. 14). Az egykori harczok maradványai s emlékei csupán a ház körüli fákon himbálózó fejbőrök, a mindenfelé látható «lábafájó sok fejedelem, kezefájó sok ember» (l. fent 0628. l.) s némely vitéznek «czirbolyatoboz mogyorójához hasonló fehérségű testén» *(nāγvr pąsi' nąvi ēl)* az «arasz hosszúságú, tenyér hosszúságú sok seb», melyeknek egy időben «sokját gyógyította» (*sōres-χuwat ār ńūlòm ārl jamvltmal, meś-χ. ā. ń. ā. j.* Osztj. Népkgy. 15). Az elesettek síri világából is följár néha egy-egy «kezes férfiúi kezes árnyék, lábas férfiúi lábas árnyék» *(kēdėŋ χui kēdėŋ īs, kurėŋ χui kurėŋ īs)* kísérteni (Irtysch-Ostj. II : 34, 46; l. I : 0203—6). Ennek a lélekben való hazajárásnak szándékát egy haldokló hős még életében előre bejelenti: «Meghalok, úgymond, de hét tél, hét nyár mulva fölkelek». Nagy ijedelmet okoz természetesen ez a kijelentés s hogy a kisértetjárást megakadályozzák, az eltemetett hősnek «egyenesen szive tájára egy nedves követ helyeznek» *(sim-por soχt jassä ńār āχwtäsėl punwės).* Ez ellenszer használt: «Ama hét tél, hét nyár elmulta alatt, mondja az ének (IV : 156), ama nedves kő megnő vala s ő neki (a halottnak) nem volt ereje fölkelni; csupán *tamburája szavát hallották*» *(tumrä sujä ness χąlwės).* Egykor, midőn ellenei verembe ejtették, ez a tambura mentette meg a haláltól (II : 152—4).

A nőszerző hőslekedés.

A vogul-osztják hősköltészet, mint ezt ismételve alkalmunk volt érinteni, gyakran foglalkozik nőszerzési, illetve hőslési történetekkel is, még pedig részben hadi eseményekkel kapcsolatban mint ezek indító oka és végczélja, részben minden háborús bonyodalom említése nélkül, mint a «hőslő énekekben» (l. fent 0506. l.). A következőkben az erre a tárgyra vonatkozó adatokat fogjuk rendszeresen bemutatni, tekintettel a rendkívüli tanulságokra, melyek ezekből a nyugatszibériai rokon népek ősi társadalmi életére és házassági szokásaira háramlanak.

A hőslés történeteinek kezdő és kiinduló pontja rendesen az, hogy az ének-, vagy regebeli ifjú tudatára ébred nősülése szükségének, vagyis hogy immár elérkezett számára az idő, midőn mint a költői nyelv mondja, «nőjárta nős vidéket kell keresnie». Ez állapotnak többször találjuk érdekes rajzát a följegyzett hősköltészetben. Az «Asszonyfia fiúcska» regéjében az ifjú egyszer csak gyermeki játéka közben kérdi: «Néném-asszony, te ím itten lakol: te valahol valami nőjárta nős vidéket nem ismersz, férfijárta férfias vidéket nem ismersz?» *(χottė mat nē minėm nēγėŋ sām at vāγėn, χum minėm χumiŋ sām a. v.).* Felel az asszony: «Öcsike, én ím itt öreg korra növekedtem; de sehol semmiféle nőjárta nős vidéket nem ismerek». Az ifjú erre tovább játszik, de utóbb midőn játéka közben egy bűvös sapka útját követve meglepetésére mégis nőre akad, még pedig olyanra, kinek «egyik hajfonatán eleven nyuszt hág föl, másik hajfonatán eleven nyuszt száll le» — arra a gondolatra jut, hogy nénje őt félrevezette s előtte van a számára rendelt nő. Hosszas vesződség és mulatságos kalandok után derül ki, hogy a tapasztalatlan ifjúnak talált nője nem más, mint öreg bácsijának hasonlóan öreg felesége, ki mikor az ifjú szándékát sejti, emez elől futással menekül (II : 124—9; l. fent 074—5. l.). — A Kaltėś-leány nászregéjében az ifjú «hét tél, hét nyár elmulta után» a mint ijját javítgatja, ekkép elmélkedik: «*Szakálam immár mellem közepéig ér* s atyám-anyám nőjárta nős vidéket, férfijárta férfias vidéket nem ismernek *(nē*

minėm nēγiŋ sam at ti vāmiʾ, χum m. χumiŋ s. a. t. v.): [így] öregedő láb végére, öregedő kéz végére jutok már, ugyan hogy élek meg nőtlenűl?!» *(matnė laʾil-qulėn ti joχteʾim, matnė kāt-qulėn t. j., nētal χumlʾė-mūs q̄leʾim* II : 294). E töprenkedésében segítség jelentkezik számára egy holló alakjában érkezett csodás képességű ifjúban, ki vezetője lesz nőszerző útjában s ezt vele a következő üzenettel közli: «Ha nőjárta nős vidék kell, ha férfijárta férfias vidék kell: az én istenkei hét fogásomból, az én ördögi hét fogásomból ha telik, hadd jöjjön az én utam hosszában!» (II : 296; l. fent 044. l.) — A megnőtt szakál figyelmeztet a nősülés idejének elérkeztére a Világügyelő-férfi «szent regéjében» is. Itt a vadászgató ifjú a mint szomjában lefekszik egy folyó vízéhez, hogy belőle igyék, ijedten pattan föl, mert azt veszi észre, hogy «egy szakálas férfi *(tusiŋ q̄jkä)* tekint vele szembe». «Ez bizonyára, úgymond, valami ördögi folyó: ördöge van s ezért itt vizet inni nem szabad». Hasonlókép jár egy tónak vizénél, mire az Obra megy; de a mint itt a vízhez hasal, ennek tükrében megint csak megjelenik a szakálas férfi. Most jut csak eszébe, hogy megtapogassa saját állát s így jön rá, hogy bizony ő maga az a szakálas férfiú, kinek képe a vízben mutatkozott. Haza megy erre s szótlanul letelepszik a padra. Faggatja az anyja, hogy mi a baja, de a fiú nem felel; faggatja az apja s megszólal: «Míg szakálam ily nagygyá nőtt, te nőjárta nős vidéket eddig nem ismertél?» Apja felel: «Én ki nem járok: hogy nőjáró nős vidék *(nē minnė nēγiŋ sām)* merre van, azt én nem tudom; te vagy a földet körüljáró férfi, a vizet körüljáró férfi, nőjáró nős vidéket csak magad kereshetsz» (II : 5; l. fent 074. l.). Egy irtisi osztják énekben is avval intik az ifjút házasságra, hogy nem tudja-e, hogy álla már öreg ember módjára szakállal van benőve (Irtysch-Ostj. 92). — A «lopmúszi öregecske» a mint gyógyító körútjából lakába visszatér szintén «fejét leeresztve ül s gondolatba merül». Az a gondolatja, hogy nem jó a rideg élet: «hogyan élek meg egymagamban, így mondja énekében, nőjáró nős vidéket megyek ím keresni» *(nē minnė nēγiŋ sām kinsuŋkwė ti mineʾim)*. S ő tudja is hová kell mennie: «Hegyi tündér leánya él, erdei tündér leánya él, ekkép hangzik éneke szava, ím oda megyek hősölni» *(tū ti χajtėleʾim* II : 284). — A Tēk-hős nőszerző út-

jára e szavakkal készül: «Atya mentéért való atyai bosszúokunk nincs, anya mentéért való anyai bosszúokunk nincs; nőjáró nős vidéket, férfijáró férfias vidéket keressünk tehát föl!» *(nē minnė nēγiŋ sām maiˀ voss kissnuwū mōnt, χum minnė χumiŋ s. m. v. k. m.* II : 27) s így itt a nőszerzés egyszersmind a harczi vágy kielégítése.

Más esetekben az ifjút közeli rokonai, különösen bátyjai szokták a nőszerzésre unszolni. Egy vogul hősénekben az ifjú «már harminczéves lett, de házon kívüli vidéket még nem látott» *(kwoni mā at vās)*, miért is bátyjai eltökélik, hogy megházasítják. Követet küldenek hozzája *(χajtä kētwės)* ily üzenettel: «Két fából egyberótt tutajt kötöttünk mi össze, menjünk nőjárta nős vidéket keresni *(nē minėm nēγiŋ sam kinsuŋkwė jäleuw)*, készülj, jere!» Egykedvűen fogadja az ifjú a hírt s csak szótlanúl nézi a követet *(sūp-ńemltal ēl-ūnli)*. Erre a testvérek második követet küldenek, de ez sem jár jobb eredménynyel; végül harmadik követ jő s erre már az ifjú, ha az előresejtett veszedelem miatt kelletlenül is, de rászánja magát mégis a hőslő útra. Az előbb említett irtisi osztják énekben is a bátya biztatja öcscsét a házasságra: «Mint magános nő szokott fölkelni, úgymond, a nyíldarabos ijjas térhez *) meddig fogsz te még [mindig úgy] fölkelni *(vēl nēŋ-angen kīttājeŋen ńot peraŋ jōγot χar χunavanta nuŋ kītten)?* ' Hogy öreg ember módjára megnőtt szakállas állad [szakála] megnőtt, vajjon nem tudod *(igeja ēdem tušėŋ āŋen ētmen-pa, metta en voden)?*» Felel az ifjú: «Az a szépséges úrileány, kit én elvehetnék, a világnak mely szögletében, hol született?» Körülményesen magyarázza el a bátya, hogy az illető «Kérges vörösfenyőből épült városhoz» mikép lehet utni, majd ekkép végzi: «Énekes házbeli hét fiút ringattak ott

*) Patkanov az énekszöveg e helyét (II : 92, 24) a következőkép fordítja: «Bis wann wirst du gleich einem die Bogenweite durchschwirrenden (?) Pfeile noch (so früh) aufstehen, wie die unverheirateten Frauen sich erheben». Ez a fordítás a *peraŋ* szót a *per-* «elmúlni, eltelni» ige képzésének veszi, de alkalmasabb értelmet nyerünk, ha e szót a *per* «apró darab, törmelék» származékának tekintjük. A hős ifjú a törött nyilak darabjaival teli «ijjas terére» úgy megy ki, mint valami özvegyasszony a maga dolga után, nincs ki gondozza, ki vele törődjön.

s ezután a kéregből [készült] bölcső jó hátlapját [tudod-e, hogy lábbal ringatva] kinek rugdalták?» «Három szamojéd úrileánynak rugdalták: a szépséges úrileányról, akit te elvehetnél, a fülnek távoli hírbeszédet én onnan (ott) hallottam» *(pėt χovù āi χurpès tot χūdem* Irtysch-Ostj. II : 92, 94).

Többször avval buzdítják a nőszerzésben késedelmező ifjút, hogy a neki rendelt leány elrablásának, vagy elvitelének hírét tudatják vele. Midőn a Világügyelő ifjú kalandútjai kezdetén nénjéhez érkezik, ez ily szókkal fogadja: «Ejha, csak most jöttél meg?! Ugyancsak soká aludtad álmod! Isten nőt rendelt számodra, de ezt a nődet *Pūräpūrsėχ* elrabolta». Az ifjú szégyenli mulasztását s úgy tetteti, mintha az ügy nem érdekelné: «Az ő kedve, mondja, hadd rabolja el! Hát kicsoda volt eddig is nős?! Nő nélkül élni szintén jó!» Mindamellett első gondja, hogy evvel a «neje elrablójával» végezzen s a neki rendelt nőt megszerezze (I : 7, 13, 20). — Az ifjabb kondai fejedelem a nőről, melyért később oly nehéz harczokat kellett vívnia, akkép szerzett tudomást, hogy egy városvégi öreg hívta föl figyelmét reá: «Fejedelem, úgymond, messze földön, messze tájon az Ég-széli-ötven-fejedelem leányát emlegetik: hintabölcső-kötelének, pólyabölcső-kötelének három végét te himbáltad, [de] az Ob partján Három-ölnyi-erdei bálvány él s őt erőszakkal elragadta s magához vette» (II : 222).

Irtisi osztják énekekben néha a nőszerzési harczoknak az a kezdete, hogy az ifjút maga az illető nő szólítja föl hőslésre fülesbagoly alakjában jelenvén meg előtte. Ily elbeszélésnek már fentebb (0669. l.) említettük egyik példáját, melyhez itt még pótlólag azt jegyezzük meg, hogy «a rejtelmes (?) világtájról» előkerült «falu nagyságúnagy fülesbagoly» *(pūγot tvatta ēne jiba)* egy vörösfenyő tetejére szállva az ifjúnak, ki akkor éppen «a nőtől hordozott, férfitől hordozott csúnya szemetet» *(nēŋ āttem ādem tapėr, χui ā. ā. t.)* csinálgatta, vagyis szükségét végezte, «fülesbagoly-bőrből készült két kesztyüt» *(jiba sūχta kāt pōseŋen)* vet oda. Midőn a madár elröpült, az ifjú ezt a kesztyüt vizsgálgatja; forgatja egyik kezében, forgatja másik kezében: «varrott varrása nem látszik, munkált munkája nem látszik», oly művészileg készült, mert evvel kívánta bemutatni a hősölt nő keze ügyességét. Itt is

avval sarkalja a nő az ifjút a hősléssel való sietésre, hogy atyja már «minden nődíj nélkül», vagyis mindenáron s haladéktalanúl oda akarja őt adni «a szamojéd tájékbeli sok férfiúhoz» (Irtysch-Ostj. II : 40). Bővebben találjuk meg ez elbeszélés változatát az Emder-hősök énekében. Itt a hős legényi rideg életének leírásával kezdi: «Midőn, úgy mondja, még csak pitymallik egem, [már is] mint magános nő szokott fölkelni, a nyíldarabos ijjas térhez, úgy kelek föl én» (l. fent 0688 l.). Majd így folytatja: «Midőn egem hírhozó éjszakával, üzenethozó éjszakával sötétedett be *(ajiŋ āt, kēdėŋ āt tūrmem pētlōt kemne)* s engem kihajt (kivisz) a gyomor erősen gyors munkája (a szükség, *pōroχ tārėm sor vērna kāmen tāvājem)*, az északtáji jó vidék felé hallgatózom; az északi szél felől dörgő hangot hallok én: az emberarczú fülesbagoly *(χoi vāńmap seant jiba)* jön, [úgy] veszem észre». E bagoly leszáll a város közepén egy széltől törött, ... gyér ágú vörösfenyőre s észak felé fordulva «mintha egy nőt akarna megenni, mintha egy férfit akarna megenni, oly nagyra fujja föl torkát» *(nēŋ tēda, χoi tēda ēne tūr totta pėvdōt)*. Ez a bagoly a Kecsege-folyóági-város *(Karė-pospat voš)* fejedelmének leánya volt, kit szerelme hozott e tájra, mert férjül kívánja az ifjút. «Felém [szólva], így hangzik tovább az énekben, szájassá, nyelvessé válik ím ottan» (a bagoly beszélni kezd): «Te, Fürtje-omló-fürtös-Jaγ a ki vagy, úgymond nevén szólítva az ifjút, mint magános nő szokott fölkelni, a nyíldarabos ijjastérhez meddig fogsz te még [mindig úgy] fölkelni?!» Válaszol az ifjú: «Az a szépséges ... úrileány, kit én elvehetnék, még nem született» *(man vedem χōrape üdet ūχ sivedėm nai ēva tīvem ėndam)*. De a bagoly visszamond: «Arról a szépséges úrileányról, a kit te elvehetnél, fülnek távoli jó hírt hallottam én» *(pėt χovù jem χurpės man χūdęm* uo. 24). Erre részletesen elmagyarázza, hogy merre fekszik lakó városa s hogy minő folyókon és tavakon át lehet oda jutni; elmondja továbbá atyjának és hét bátyja közül az idősebbeknek, «a ház fejeinek» *(χōt-ūχ)* neveit s végül így fejezi be hosszú beszédét: «A hét fiú után a kéregből [készült] bölcső jó hátlapját [tudod-e, hogy lábbal ringatva] kinek rugdalták? Hát a Madárjáró-délvidék-embere-aranyos-szemöldökű-úrileányának, annak rugdalták. Arról a szépséges úrileányról, kit te elvehetnél, fülnek távoli jó hírt én [onnan] hallottam:

menj oda, ellenhadas lábra, nászvendégi lábra készülődj fel!» (uo. 26). Erre a «bagoly-öreg» *(jiba-iga)* «a délvidék jó tájéka felé fordúlva» elröpül: «szárnyának három drága lengetését egyszer teszi» s eltünik. Így indúl meg az Emder-hősök hosszú háborúja.

A pelimi isten hőslő énekében szintén szárnyas hírhozó, bár nem maga a hőslendő leány, szólítja föl az ifjút nőszerző útra. Itt is éjjel történik a jelenés s egyébként is több tekintetben hasonló módon az előbbihez. Az ágyán szerelmesek módjára álmatlanúl vergődő ifjú «éjfeles éj éjfele tájt» valami neszt hall s a mint «százhajú hajas fejecskéjét kifelé viszi s aláfelé nyúló Uralbérczecskéje irányában nézdegél: hát szárnyas istenke öreg *(tąuliŋ pupiˀ ąjkä)*, ím ő érkezett meg; a tetős vörösfenyő tetejében ím ő szállott le». A mint a bálvány szelleme a varázslót, úgy ihleti meg az ifjú istenkét a szárnyas öreg: «Hő szélnek három heve a mint jődögél, meleg szélnek három melege a mint jődögél, a szárnyas istenke öreg ím miképpen szólal meg: Polėm-isten atyácskám, hallgass meg, ennek a széljárta tónak túlsó felén, ennek az esőjárta tónak túlsó felén öreg asszony s ember élnek; tűz-víz nélkül tartott (ültetett) kis leánykájuk Nagy-Ég atyácskától neked van nevezve» *(uľä-vittal ūnlėptėnė māń āγitēn Jäniˀ Tąrėm āśḱėnnė naŋėn namejimė* II : 243—5). Másnap az ifjú hőslő útra kél. — A bálványfoki és a nadymi hősök északi osztják énekében a szerelmes ifjú, mint fentebb (0659—60. l.) láttuk, szintén «a fent járó szárnyas fajta sok állattól», különösen «a felülről jövő félszárnyú réti *holló-öregtől*» s ezeken kívül «az alulról jövő villás patájú réti *rénbika-öregtől*» várja a hírt szerelmeséről, «a földeken túli neves úrasszony leányának szépséges úrasszonyi szépségéről». Ez a hír sokáig késik, de végre megérkezik s alapja lesz a bekövetkező háborús bonyodalmaknak. Hogy miként jut e hír a nőszerzésre készülő ifjúhoz s hogy a hőslendő nő tulajdonságairól és képességeiről minő csodás dolgokat tartalmaz, azt szemléletesen vázolják az énekek: «Mialatt, így hangzik a bálványfoki hősök énekében, az idős ember sok idejét fogyasztom, a koros ember sok korát ülöm, a föntjáró szárnyasfajta sok állattól, az alantjáró lábasszerű sok állattól a hírhozó állat híradását a fülem mögötti porczogóval ím miképpen hallom, az üzenethozó állat

üzenetét a fülembeli ágas porczogóval ím miképpen hallom: Hébe-korba mondogatják, hébe-korba rebesgetik; e be nem fagyó vízű szentséges tengerünk, bűvös tengerünk túlsó partján — a mint mondogatják, a mint rebesgetik — ebfejű nyolczezer emberes, nyolczezer uras város van, úgy mondogatják». Itt «ebfejű kis fejedelmi leány növekedett fel, ebfejű kis nő serdült föl, úgy mondogatják; kelő nap hajfonatú fejedelmi leány növekedett fel, leszálló nap arczú fejedelmi leány serdült föl, úgy mondogatják». Ez a nő páratlan ügyességű: «Nővarró varrásának helydarabját ha varrja, lépdelve varrja; nőmunkáló munkájának munkavégét ha munkálja, menve munkálja» *(nė jonṭṭi jonṭėm jol-šopėl-ki jonṭtal, šošmaŋ jonṭtal; nē verṭi vᵘerėm verāļŋėl-ki vᵘerṭal, manman vᵘerṭal)*. Ezt a tündérszép, dolgos leányt kívánják, hősölik az ifjak mindenfelől, de rájuk sem hederítenek; meg sem vendégelik, sőt a házba be sem fogadják őket: «Téli napon rénbikás szánú hét vendég hét felé jár bár [ottan], nyári napon csónakos hat vendég hat felé jár bár [ottan]: az ő ennivaló ételük darabját (?) az ő szánfájuk darabjainál (?) főzik meg, az ő ennivaló haluk darabját (?) az ő csónakfájuk részeinél készítik el *(talėn χatl χąrėŋ ōχlėŋ lābėt mąj lābta kuš jąχmal, luŋėn χatl χąpėŋ·ki γot mąj χota kuš jąχmal: lu lēṭi lanṭel-taχti lu ōγol-juχ-taχtelna pōśltaṭel, lu lēṭi χulel-taχti lu χāp-juχ-šuķelna jėtšnptaṭel)*. Az ebfejű nyolczezer férfias város belsős város belsejét, hogy megnézhette volna, olyan földeken túli (földek mögötti) pánczélos mellű egy fejedelem sem támadt még, olyan vizeken túli kardos mellű egy fejedelem sem született még *(lipėŋ vᵘąš lipėl vanṭti muwet-šanži ląχrėŋ mewėlnp ī ort pā neš anṭ ĕtmal, jeŋket šanži kēžėŋ m. ī. o. p. n. anṭ tiwimal)*: az ebfejű nyolczezer férfias város húsz rénbika futotta bűnhődésszerző víztája (vize) olyan (úgy van), tíz rénbika futotta gyászos víztája olyan *(χos χąr χōγolmaŋ narėŋ jeŋk šidi olṭal, jaŋ χąr χoχlėm tišėŋ j. š. olmal* Osztj. Népkgy. 110).

Hőshöz illő feladat, hogy egy ily kiváló leányt magának nőül megszerezzen, sőt az énekbeli fejedelem csakis ezek közül választhatja élettársát, míg a fáradalom nélkül elnyerhető, közel lakó, vagy épen uralma alá tartozó leányok, akármily szépek, kedvesek s ügyesek legyenek, mint fentebb (0607—9. l.) láttuk, méltó s egyenrangú házasfelek nem lehetnek. Csak növeli a

hőslendő nő értékét, hogy megszerzése nagy veszedelmekkel jár. «Mint ebfejű nyolczezered — mondja az előbbi ének hőse az 'ebfejű kis nőről' elmélkedve — oly óriás fajta nép ugyan mikép nevekedett volna föl, oly regei fajta nép ugyan mikép serdült volna föl?!» *(tolt-molti jąχlal lu χun' ēnėmmel, mąś-unṭi j. l. χ. šeŋkėlmel?!* (Osztj. Népkgy. 110). A nadymi nép énekének hasonló tartalmú részében a hőslésre érdemes leány az előbbihez képest éppen a világ ellenkező táján lakik: «a húsz rénbika futotta táplálékos Obunk, a tíz rénbika futotta fehérvízű halas Obunk forrásvidéke felé». Itt «varjuorr rajzos völgyellő (?) kőszikla, meredő (?) kőszikla van, úgy mondják; e mögött a Madárjáró-déltáji-nép asszonya s embere lakta aranyos vízű szentséges tenger van, úgy mondják». Dicső a város, melyben a szépséges leány él s dicső a család, melyből származik: «A Madárjáró-déltáji-nép asszonya s embere lakta ezüst lábú lábas várost az aranyos vízű szentséges tenger közepén Felső-Ég atyjuk ezüstláncz jó végén bocsátotta alá nékik; a vasláncz jó végén vaslábú lábas várost bocsátott alá nékik. A Madárjáró-déltáji-nép asszonya s embere aranyos lábú hét fejedelmedet hétté serdültették, aranyos kezű hat fejedelmedet hattá nevelték. Amaz aranyos hét fejedelmed altató aranyos hátlapú hátlapos bölcső fenekén az oldalas bölcső oldalát (?) a völgyellő (?) láb, a meredő (?) láb hüvelykével [ringatva, tudod-e] kinek rugdalták? A Madárjáró-déltáji-népbeli-sárga-örvű, vörös-örvű-örvös-czinege-torkú-fejedelmi-leányt nevelték így». A leány ügyességét az ének itt is ugyanoly szavakkal magasztalja, mint az előbbiben; szintígy szépségét, különösen hajfonatait és arczát, sőt a költői kép részletesebb kifejtésével emitt azt is mondja, hogy «ha napod feljön, ím a hajfonatos fejedelmi nő hajfonatán át jön fel; ha napod leszáll, ím az arczos fejedelmi nő arczán át száll le», mi azt jelenti, hogy a nő szépsége, akár a nap, úgy súgárzik, oly bájoló. Igen kívánatos e nő megszerzése, de ennek megkísérlése fölötte veszedelmes; miért is a szálló hír hallatára az ifjú egyelőre tétlenül vesztegel: «Sokja az uraknak fogolyra vadászik, sokja reczére vadászik»; mert semmi dolguk, lakodalomra, harczra nem készülődnek. «Bár hallottam, így mondja az énekhős, a fülem mögötti porczogóval, a fülembeli ágas porczogóval [a leány

hírét; de] mint Madárjáró-déltáji-népbeli-aranyos-lábú-hét-fejedelmed, aranyos-kezű-hat-fejedelmed, oly óriás fajta nép ugyan mikép serdült volna föl, ugyan mikép növekedett volna föl?! [Bizony] húsz rénbika futotta bűnhődésszerző víztája olyan, tíz rénbika futotta gyászos víztája olyan!» Tehát, így fejeződik be énekszakaszunk, «az idős ember sok idejét tovább üljük, a koros ember sok korát tovább fogyasztjuk» (uo. 153, 154).

De az állandóan zaklató szerelmi vágy nem hagyja nyugodni az ifjú hőst s végre is tettre, a nőszerzéshez való komoly készülődésre sarkalja. Mesterileg ecseteli az ének ezt a szerelmi vergődést: «Miközben, így mondja az énekhős, az idős ember sok idejét tovább üljük, a koros ember sok korát tovább fogyasztom, ha a szív alá való kedves ételt eszem, mintha csak az üresen levő ruha formájú ruhába tevődött volna, [úgy] van; ha a máj alá való kedves vizet iszom, mintha csak az üresen levő gomb formájú gombokra öntődött volna, [úgy] van.»*) A szív alá való kedves ételednek egy falatja az ebfejű kis nőnél (a változatban: a déltáji-népbeli kis nőnél), ott evődik; a máj alá való kedves víz az ebfejű kis nőnél, ott ivódik. Ha magas párnát rakok, igen alacsonynyá válik; ha alacsony párnát rakok,

---

*) Pápay J. fordítása szerint ez énekrésznek: *sam-ilp̣i mạstì lant-ki lēlem, tal olṭi lōmeŋ χor lōmɒtna ponṭem mort olṭal; mōγol-ilp̣i mạstì jeŋk jēšlem-ki, tal olṭi poχləŋ χor poχlɒtna šā-žɒmṭem mort olṭal* — értelme: «Ha szívnek tetsző ételt eszem, üresen levő bendőmbe (?) elég, ha beleteszem; ha májnak tetsző vizet iszom, üresen levő gyomromba (?) elég, ha beleteszem» (Osztj. Népkgy. 155, 172). Ámde 'a ruha (ruhás) formájú ruha' és 'gomb (gombos) formájú gombok' kifejezéseknek itt is kétségesnek jelzett 'bendő, gyomor'-féle rejtett értelme biztos példával nem igazolható, sőt előfordulásuk egyéb helyeiből (mint Osztj. Népkgy. 13, 25, 74) teljesen nyilvánvaló, hogy a hős gyermekkori ruhácskáira vonatkoznak (melyekben őt nevelő atya nevelgeti). A *mort* szó is világosabb értelmet ad, ha akkép fordítjuk, mint Pápay ugyanez énekben alább (162. l. *tal χā̦ṭi lōγəlna ā̦mɒstem mort olṭal* = 'mintha csak üres ház zugában ülnék'), vagyis a 'mértékében' helyett az alkalmasabb 'képen, mintha' szókat használjuk (vö. ugyane kifejezés hasonló fordítását a 34. lapon). Az ének szavaiban ugyanis a hős azt mondja, hogy mikor eszik s iszik, az ételre s italra rá sem gondol, mintha csak a puszta ruhájába öntené, mert az esze szerelmén jár.

igen magassá válik. [Ha] a rovátkos hátú alvilági bikabőrt, a lószőr szőrös alvilági állatbőrt leterítem, a rovátkos hátú alvilági bikabőr az ebfejű kis nőnél, ott terítődik le. [Ha] száz nyusztbőrös drága holmival (subával) takarózom, a hosszával való ruha hossza, a zsebbel való ruha zsebje, az ebfejű kis nőhöz, oda rázódik (a változatban: lombgalyas fa, tűleveles fa ahogy szétáll, úgy áll az szét.*) [Ha] fej levágható igaz álomra nyugszom le, fejszenyél oldalas helye módjára forgolódom; ha nyak levágható erős álomba alszom el, késnyél oldalas helye módjára forgolódom» (Osztj. Népkgy. 111, 154—5; l. fent 0530. l.), vagyis a szerelmes hős lelke izgalmában sem enni-inni, sem aludni nem tud.

Nem sokáig bírja ez állapotot az ifjú s megérlelődik elhatározása a hőslésre, illetve hadviselésre. Igazi hősénekben annyira együtt jár ez a két művelet, hogy az irtisi osztják költői nyelvben, mint már fentebb (0600. l.) érintettük, ellenhad *(ťať = ÉO. ÉV. ľaľ)* és nászvendégség *(moj = vog. muj, moj)* párhuzamos kifejezések. Az Emder-hősök énekében a füles

*) A megfelelő szöveg: *nuwəŋ juχ χą̄ləχtaŋen nōmən χą̄ləχtal, lēpsəŋ juχ χ. n. χ.* (155, 171, 172 l.) s fordítása Pápaynál: «Mintha csak ágas fa, galyas fa bökné ki [a takaró subát], fölfeslik az». E hasonlat előfordul egy Regulytól följegyzett vogul női énekben is, hol a leány arról szól, hogy az atyjától vásárolt ruha nem illik jól testére, míg a melyet kedvese vásárol, egész jól fedi. A szöveg: *āśėm χum sēlėm voutä nuj ją̄mės ta'il kwoss masilėm: χōlaχlėnė tārėŋ jiw kwonä χōlėχli, χōlaχlėnė tąwėŋ jiw kwonä χōlėχli* «a férfiú atyám szerezte vékony posztóból való szép ruha, mint elálló gyökerű fa [gyökerei], úgy áll el [testemtől]; mint elálló ágas fa, úgy áll el [testemtől]» IV: 77). Reguly eredetijének *kulaχlänä* szava fölött e jegyzet olvasható: *kak na sučiχ vesitsa lisina, plotj ne doidjot* s az ehhez fűződő tőlem hallott magyarázat: какъ сучья и корни дерева не прилагаютъ ровно другъ къ дружку, когда полѣницу кладешь, тожно такъ и отцовская лопать ей не пристаетъ (a mint a fa ágai és gyökerei nem fedik simán egyik a másikat, ha belőlük rakást raksz, úgy nem áll jól testéhez az atyai ruha); *χōlaχli* отвалится (eláll, leválik), *mā vātanėl χąt-χōlaχli* «a föld a partól leválik». Az itt idézett osztják szövegben tehát arról van szó, hogy a takaró suba nem tapad az aludni vágyó hős testéhez, vagyis nem takarja, hanem szétáll tőle fölfelé, mint valami ágas fa ága.

bagoly képében megjelenő szerelmes leány szive választottját hőslésre e szavakkal buzdítja: «Ellenhadas lábra, nászvendégi lábra készülődj fel!» (*ťa'diŋ kur, mojiŋ kur sĭtetna noχ-peŋdeža!* Irtysch-Ostj. II: 26, 28; l. fent 0691. l.), a mint a hadrakelésnek is kifejezése: «Ellenhadas lábra, nászvendégi lábra készülünk» (*ťa'diŋ kur, mojiŋ kur pöŋėmdeu* uo. 96). A hadakozó násznépnek költői jelzése az irtisi osztják énekben: «Feje-nincsen fejtelen vendégség, visszája-nincsen visszátlan vendégség» (*ūγot ėndam ūχta moi, piret ėndam pirta moi* uo. 50), Patkanov szerint azért, mivel a régi időkben a nászvendégség a fejvesztés veszedelmével járt s az ily útból gyakran nem volt visszatérés (uo. 226). A vogul ének nőkereső hőse a leányos házhoz, ha jó szívvel látják, «vendég-ember, jövevény-ember jó alakjában áll» (*muj-χum, tōnt-χum ąlnė jąmės χuril am-pāltėm naŋ voss ľūľsėn* II: 151). Rendes kifejezése a 'násznépnek' a vogulban: ÉV. PV. *ńūp*, KLV. *ńuop* (свадебный народъ, сватавщики; PV. *ńūp-k'ątėl* 'lakodalmi nap', *ńūp-k'ōlėχ* 'násznép'), ebből: *ńūpli* 'kiházasít (fiút': *am pīγėm ńūpläslėm* 'fiamat kiházasitottam'; de: *āγim ēl-mislėm* 'leányomat eladtam', azaz: 'férjhez adtam') és *ńūplaχti* 'házasodik' (*ńūplaχtnė mām* 'násznép, nászvendégség'); a tavdai vogulban *ńōp* 'nászrokon' (сватъ), *ńōpląχtąlėp k'um* v. *nī* 'leánykérő férfi v. nő' (сватавщикъ), *ńōplė* 'nőül kér v. szerez' (*k'umną ńōplilėm äumi* 'mint férjnek nőül kérem v. szerzem magamnak a leányt, дѣвку за мужъ за себя сватать стану).

A nőszerző útra való előkészülés a hősénekekben egészen olyan, mint mikor vérbosszú és hadjárat az út czélja. Az indulás napjának költői jelzése az északi osztják énekben: «Lakodalomba menő neves nap, vendégségbe menő híres nap» (*mąja manṭi nėməŋ χatl, tānta manṭi sijəŋ χatl* Osztj. Népkgy. 170, 179); a nőszerző úté, mint általában a vendégségbe menőké: «Lakodalom-emberi, vendégség-emberi vigasságos út» (*mąj-χoji kāžəŋ još, tąnt-χoji k. j.* uo. 272). Az ily vállalkozáshoz rendesen tapasztaltabb, idősebb embert visznek magukkal: «Az öreg emberektől úgy halljuk, hogy a nászra menő nép öreget visz magával» (*jänī mäχėmnė χōlileuw: ńūplaχtnė mām jänγ'-ut jot-totiänl* II: 129, *nē vinė χum jänγ'-ut jot-toti* II: 127), mondja az «Asszonyfia fiúcska» regéje s a kondai fejedelmek énekében is találjuk, hogy az ifjabbik fejedelem bátyját «nász-

társúl» *(ńupi-jorŕi)* hívja (II : 223). Ez az «öreg» a leánykérő s általában a hőslőnek követe s üzenethordója minden ügyben a leány szüleihez és rokonaihoz. Ezért közönséges vogul neve : *χajtä*, vagy *χajtä-χum* (a *χajt-* 'futni' igéből, KLV. *k'ąitä k'um* 'leánykérő férfi, сватавщикъ', *k'ąitä nē* 'leánykérő nő, сватавщица'), mely voltakép 'futárt, követet' jelent (l. I : 107, 247), úgy mint a menyasszony-kérés alkalmával szereplő üzenethordók irtisi osztják *vort-χui* jelzése (vö. *vort, urt* 'hír üzenet', *vort-χui* 'üzenethordó ember'). A vogul *χajtä* szóból képződik: *χajtėli* 'leánykérőben jár, hősöl' és ebből *χajtėlaχti* 'házasodik, leánykérő ügyekben tárgyal' (KLV. *täu ōn k'ajtėlaχts, äm at lauχtäsėm* 'ő engem nőül kért, én nem igértem magam oda'). Nagyobb szabású lakodalmaknál s az énekekben díszjelzései: ÉV. *moj-puŋk* 'n á s z n a g y' (tkp. 'vendégség-fő'), *moj-puŋk jäni' ąjkäriś* 'násznagyi öreg bácsika' (II : 248), ÉO. *mąj-oγi, tąnt-oγi* 'lakodalmi fő, vendégség fő' (Osztj. Népkgy. 167, 168), *tąnt-oγi sijėŋ ort* 'vendégségfői híres fejedelem' (uo. 178), IO. *t́at́ ūγė, moi ūγė* (l. fent 0600. l.).

Hogy a h ő s ö l t l e á n y s z é p s é g é t s ü g y e s s é g é t minő föllengző magasztalásokkal dicsőítik az énekek, annak néhány példáját már fentebb (0692—3. l.) volt alkalmunk bemutatni. Egyéb szokásos jelzései a vogul-osztják női szépségnek s előkelőségnek: «Hajfonata fejlett (megnőtt, megtermett, tökéletes) hajfonatos nő, szépsége *) fejlett szépséges nő» *(saγä sästėm saγiŋ nē, vēśä sästėm vēsiŋ ne* II : 267, 269; *sewəl šeŋkləm sewəŋ naj, vēśəl šeŋkləm vēśəŋ naj* Osztj. Népkgy. 166, 109), «aranyos szemöldökű úrnő» *(sorńi sēm-χut́met nai* Irtysch-Ostj. II : 30), «keze zsenge, lába zsenge kis úrnőcske» *(kūtä ńąrėχ māń nājkwė, la'ilä ń. m. n.* II : 270), «csecses mellű

*) Az északi vogul *vēśä sästėm vēśiŋ nē* jelző a megfelelő osztják költői kifejezés félig fordított átvételének látszik, mert az osztják *vēś (veńś-)* 'arcz' szó jól illik, mint párhuzamos kifejezés a *sew* 'hajfonat' szóhoz *(vēśəl šeŋkləm vēśəŋ naj* = 'arcza fejlett arczos úrnő' = 'szépséges arczú'), de a vogulban *vęś* csak ebben a szólásban fordul elő s nem jelent 'arczot' (melynek *vēĺt*, vagy *ńol-tūs* a szava), szintígy *vēśiŋ* sem 'arczos', hanem e szólásban *vēśiŋ nē* (vagy *āγi, nāj)* 'szép nő (leány, úrnő)' l. I : 215—6.

egyetlen leány» *(śakwiŋ ma'ilėp akw' āɣi* II : 151), «rojtos kendőt, szegélyes kendőt öltött (föltett) leány» *(rusiŋ tār pinėm āɣi, vātäŋ tār p. ā.* II : 198), «neves fejedelmi leány, híres fejedelmi leány» *(namiŋ ātėr-āɣi, sujiŋ ātër āɣi* II : 39), «valami termett fejedelemnői leány, fejedelmi leány» *(man tēlėm nāj-āɣi, ātėr-āɣi* I : 11), «földeken túli neves fejedelemasszony leánya» *(muwet-śanżəŋ nēməŋ naj ēvəl* Osztj. Népkölt. 109). Különösen a leeresztett női hajfonat szépségét festik csapongó képzelettel a díszjelzők. A Kaltėś-leány «eleven nyuszt, eleven hód hajfonatos nő» *(liliŋ ńoχs, liliŋ uj sa'ipä nē* II : 300), kinek «egyik hajfonatán eleven nyuszt hág föl, másik hajfonatán eleven hód (nyuszt) ereszkedik alá» *(akw' saɣänėl liliŋ ńoχs nāŋχ-χāŋɣi, akw' saɣänėl liliŋ uj jolä va'ili* II : 301; *mōt-pāal saɣän liliŋ ńoχs χāŋɣi, mot-pāal saɣän liliŋ ńoχs va'ili* II : 125), mely kép nyilván a hajfonat ékességein kívül annak különöhosszúságát is hivatva van szemléltetni, a mint hogy az irtisis osztják *Pairāχťà* hymnusban is a Világügyelő-férfi nőtestvére (a vogul Kaltėś-leány) «negyven ölnyi hajfonatos nő» *(ńeda-joŋ tet sēwep nai* Irtysch.-Ostj. II : 184; l. fent 041. l.). Az ifjabb kondai fejedelem harczczal szerzett nejének szintén «hét öl hosszú a két hajfonala» *(soät täl kit säɣa* II : 226). Más leírások, mint fentebb (0692. és. 0693. l.) láttuk, a hősölt nőt «kelő nap hajfonatú, leszálló nap arczú fejedelmi leány» *(ẹṭti χatl sewpi naj, loŋŋṭi χatl vēśpi naj* Osztj. Népkgy. 110, 154) díszjelzővel említik s hogy e jelzőhöz minő képzet fűződik, kiderül az egyik helyhez csatlakozó énekrészből: «Ha napod feljön, ím a hajfonatos fejedelmi nő hajfonatán át, úgy jön fel; ha napod leszáll, ím az arczos fejedelemnő arczán át, úgy száll le» *(χatlen-ki ẹṭtal, sewəŋ naj sewəl moχti, śidi ẹṭtal; nājen-ki loŋŋṭal, vēśəŋ naj vēśl moχtī, śidi loŋŋṭal* uo. 154). Ezt a képet a Kaltėś-leány és a Világügyelő-férfi hajfonatainak leírásából is ismerjük; amannak hajfonatából «bontakozik ki» az ének szerint «a nap s merül föl a holdvilág» *(taw saɣänėl χātėl pokapi, taw saɣänėl ēt-pos χuľili* I : 39), emez a «kelő nap hajfonatú fejedelem» *(kwālnė χātėl saɣiŋ ātër* II : 369), ki midőn hajfonatát széteereszti, «az ő hajfonatán ott áll a nap s ott áll a hold» *(taw saɣät χātėl tot ľūľi, ēt-pos t. ľ.* I : 40). Tekintve azt, hogy e mythikai alakokhoz, mint fentebb (049—050, 0114—0116. l.)

igazoltuk, egyéb solaris képzetek is fűződnek, igen lehetséges, hogy e náluk természetes s való értelmük szerint veendő jelzőket és képeket az ének nyelve hasonlatok gyanánt, átvitelesen alkalmazza a bűvölő női szépségre.

Hogy maga a hőslés, illetve az élettársul kiszemelt nőnek megszerzése s elvitele a szülei háztól minő eljárással ment végbe a régi korokban, arra nézve a tájékoztató elbeszéléseknek egész sorozata áll rendelkezésünkre a vogul-osztják hősköltészetben. Kiderül ezekből mindenekfölött, hogy az előkelők társadalmában a házasságnak egyik gyakori módja a n ő r a b l á s volt. Szorosan kapcsolatos e tény avval a többször említett felfogással, hogy fejedelmi ifjú csakis más fejedelmi családból szerezhet magához illő és méltó feleséget, ellenben nem köthet házasságot egyszerű származású nővel, vagy oly fejedelmi leánynyal, ki saját családjának valamely más ágából való (l. fent 0608—9 és 0692. l.). Pápay Károly «a vogul házasságról» írt nagybecsű értekezésében a mai vogulokra nézve is kiemeli, hogy «többnyire nem a maguk falujából nősülnek» s hogy különösen a felső-lozvai vogulok «felső-szoszvai (jugriai) rokonaikhoz mennek nőt keresni» (Hunfalvy-album, 137—8. l.). A rokonsági akadályokról szólva megállapítja, hogy «az első fokú vérrokonokon kívül nincs megengedve a házasság az unokatestvérek között, kik e tekintetben testvérszámba mennek» (uo. 137. l.), megérthetjük tehát hogy az egykori fejedelmeknek nem volt módjukban saját városkájukból házasodni, melyben csak egy fejedelmi család lakhatott. Becses észrevételt közöl e tárgyra vonatkozólag Patkanov, mely szerint az irtisi osztjákok némely vidéken kerülik a házasságot olyan személyekkel, kiknek családi nevük az övékkel ugyanaz, még akkor is, ha csak távoli rokonság e névegyezés alapja. Maradványa ez, úgy véli, az osztjákok régi exogén házasságának, melyből folyólag csakis más nemzetségekből, vagy törzsekből vehették nejeiket (Irtysch-Ostj. I: 139).

Az északi osztják énekekben, mint fentebb (0608. l.) láttuk, a hőslésre induló ifjút ama látszólagos szándékától, hogy saját szülővárosa női közül válasszon magának örökös életpárt, a következő ellenvetés igyekszik eltéríteni: «Talán bizony míg ez úrnőid fölnöveledtek, fölserdültek, te valamely tájnak úr-

asszonyos hét szöglete felé csónakos ezre hét utat, szános ezre hat utat jártál meg?!» — vagyis: talán hosszú ideig, távoli földön el voltál utazva, hogy csak most ismered meg őket s kedved találod bennük?! «Hiszen, úgymond a folytatás, növekedő lábunk ízét ez úrnőiddel együtt növeltük, serdülő kezünk íze egyidőben serdült föl!» *(tam najlan-pilna ḙnəmṭi kureu-jir ī-paji ḙnəmmeu, šeŋḳəlti jąšeu-jir ī-kēmna šeŋkelmeu!* Osztj. Népkgy. 179). Nyilvánvaló e szavakból, hogy az egy községbeli házasságtól való idegenkedésnek az az alapja, hogy e nők a házasulandó ifjúnak amúgy is eléggé ismeretesek, közönségesek, együtt nőttek fel, szeretkeztek egymással eddig is, még pedig az egész ifjúság össze-vissza közösen, minden korlát nélkül. Az ilyfajta n ő k ö z ö s s é g, vagyis az a felfogás, hogy az egy községhez tartozó nők az illető községnek közbirtokát alkotják, talán még jogsérelemmé is tette az ezen belül történő házasságot, mert ez által egy köztulajdon magántulajdonná lett. Erre vall t. i. az irtisi osztjákoknak ama szokása, hogy *mihelyt a lakodalmi menet megindul, falubeli fiatal emberek a menyasszony szánját kötélen fogva teljes erővel visszatartják s csak miután a menyasszony pénzt dobott feléjük, eresztik kissé előbbre; alighogy azonban ez megtörtént, megint csak megragadják a legények a kötelet s újabb váltság-díjat erőszakolnak ki, majd ez eljárás harmadik megismétlése után végleg szabadon bocsátják a menyasszonyt útjára* (Irtysch-Ostj. I : 141). Alig vonható kétségbe e szokásnak az az eredeti értelme, hogy a menyasszony pénzzel váltja meg önmaga fölött való szabad rendelkezését falubeli barátjaitól s ezzel némileg kárpótolja őket a veszteségért, melyet nekik távozásával okoz. Az északi vogulok, mint Pápay Károly közli (Hunfalvy-album, 141. l.), az elvitel czéljából szánra ültetett mennyasszonyt a «zürjén kötélnek» *(sarän kwāli')* nevezett veres gyapjúzsinórral a szánhoz kötözik, bizonyára azért is, hogy a falubeli nőközösség alapján reá igényt tartók el ne ragadhassák.

Hogy valamely egyszerű sorból származó leánynyal, írja Patkanov (Типъ Ост. Богат. 53), vagy éppenséggel r a b n ő v e l l é p j e n h á z a s s á g r a, arra osztják fejedelem rá nem szánta magát: annyira elitélendőnek s a fejedelmi méltóságra nézve megalázónak tartották e dolgot. Megértették ez osztálykülömb-

séget a közönséges emberek is s maguk sem kívántak e fajta házasságot. Érdekes s egyéb tekintetben is tanúlságos példa erre a 'Tapar-fiak énekében annak a rabnőnek esete, kit az ismeretlen hősölt menyasszony helyett cselből adtak a fejedelmi ifjúhoz nászéjre. A kárpit mögött az ifjú «öt ujjba számolt markos (belsős) kezét» *(vēt tui tuŋdem undaŋ kēt)* ráteszi a nőnek «sok inú inas nyakára» *(ār toupe tonėŋ sāpetīvet)*, de emez őt magától eltaszítja. Az ifjú ismét megkísérli az ölelést, de a nő megint csak visszatolja. Midőn harmadszor akarja körülfonni nyakát, a nő «fogas beszédet, karmos beszédet zudít (helyez) reá» *(nēŋetna peŋėŋ ai ōmėstāi, kunčėŋ ai ōmėstāi)*. Ingerülten felel az ifjú: «[Hiszen mikor] a 'Tāpar-városbeli erős oszlopra falu nagyságú, város nagyságú fülesbagoly képében reászállottál s felém fülesbagoly-bőrből való két kesztyűdet vetetted, varrott varrásod nem látszott, készített munkád nem látszott: [akkor te azt mondtad, hogy] azon a napon, melyen te születtél születtem én is; azon a napon, melyen én születtem, születtél, te is: a mi köldökeink vére együvé jött! Hát minek csaltál te engem ide, erre a madárnak sem elérhető távoli földre, hogy finom ezüstöm, silány ezüstöm elfogyasszam?! Neked, fogas beszédet, karmos beszédet rám zudító, [majd] vérben úszó (véres) nőnek én kezed darabjait kétfelé teszem!» Visszamond a nő: «Eleven bálványszellem közt jársz-e, avagy eleven mēnk között-e *(ada tīdėŋ toŋχ kutna jāχtan, ada tīdėŋ mēŋk k. j.)*, én egyszerű (?) czipőben, egyszerű (?) subában járó nő vagyok *(man rivėŋ ńīr čutča nēŋ, rivėŋ saχ č. n.)*; a várbeli fejedelem kis leányát a szamojéd vidék sok férfia már elvitte, egy hete múlott». Egyszerre lehüti e nyilatkozat az ifjút, rögtön nagy haraggal távozik, a föld reng lépteitől, beront hőslésre vele jött öccse lakába úgy hogy a ház ajtaját sarkaival együtt tépi ki: «Hát, úgymond, valami házi munkát végző rabnőasszonyunk *(χōt-vēr kurdem ort-nēŋ īma)* nincs nekünk a mi 'Tapar-városunkban is?! Hát én házi munkát végző rabnő asszonynyal élvén éltem az én kezem erejebeli jó ízemmel?!» (Irtysch-Ostj. II : 56—58). Véres megtorlást követelt e súlyos sértés.

A «nőjáró nős vidéket» az itt leírt körülményekből folyólag csak idegenben találhatták meg a vogul-osztják fejedelm

hőslők, még pedig minthogy a teljesen megfelelő leány nekik sem «minden bokorban» termett, gyakran nagyon távoli vidéken. A följegyzett hősénekekben több példa van arra, hogy vogul fejedelmek osztják földön, osztjákok szamojédoknál s viszont szamojédok osztjákoknál keresnek élettársat. Természetes, hogy ha valahol szép, ügyes, munkakedvelő s mit nagyrabecsültek, kifogástalan erkölcsű fejedelmi leány akadt, ahhoz nagy számban jelentkeztek mindenfelől a kérők s ez fölötte emelte az illető leány értékét, e szónak leganyagibb értelmében, amennyiben okot adott a szülőknek és rokonoknak arra, hogy a leányért mértéktelen nőárt követeljenek. Magának a leánynak hajlandósága tekintetbe sem jött a vő megválasztásában. A mennyasszony gyakran nem is látta férjét, mielőtt hozzá adták volna; sorsa fölött kizárólag az apa, vagy ha ez nem élt, a legidősebb bátya, vagy a nevelő atya döntött, kiknek akaratát pedig rendszerint a nőár nagysága irányította s e mellett még legfeljebb az a szempont, hogy a házasság révén minél hatalmasabb szövetségest nyerjenek az ellenségekkel szemben. Ez a rideg önzés volt legtöbbször főoka a háborús megoldásnak; mert önérzetes fejedelmi ifjú, ha egyszer egy leány hőslésére eltökélte magát, nem engedte magát visszariasztatni teljesíthetetlen árföltételektől, sem attól, hogy a család más versenytársának szánta a leányt, hanem kész volt harczra kelni akár két irányban is hölgyéért, különösen ha oka volt hinni, hogy emez hőslését szívesen látja. Hogy valamely hőslő erőszakossága, vagy a leánynak esetleges vonzalma egy jelentkező kérőhöz, a családfő terveit valahogy meg ne hiúsítsa, a **h ő s ö l t l e á n y t n a g y ő r i z e t a l a t t t a r t o t t á k**. A hőslőket a várba nem bocsátják. A pelimi istenke menyasszonyát az ének «tűz-víz nélkül tartott (ültetett) kis leány» *(uľä-vittal ūnlėptėnė māń āγi* II : 245) díszjelzővel említi: a hozzáfűzött magyarázat szerint azért, mivel ezt a leányt tűz és víz nélküli házban őrizték, hogy oda melegedni betérő, vagy ételt-italt kívánó vendég be ne menjen s a leány szépségét idegen ne lássa. A Tek-hős énekében a Bálványfoki várhoz «hét földtájról hét vendégecske érkezett, [de] semminő neves hőst, híres hőst föl nem bocsátanak. Ha szánas emberként (vagyis télen) érkeznek vala: mint rénszarvasnak enni való vastag moha, oly vastaggá mohosodik talpas szánjuk

talpa; ha csónakos emberként (vagyis nyáron) érkeznek vala: mint házépítéshez való vastag moha, oly vastaggá mohosodik fenekes ladikjuknak feneke» — oly sokáig várakoznak a vár előtt állhatatosan reménykedve, hogy valamikor mégis csak bejuthatnak (II: 31—32; l. fent 0571. l.). «Midőn én megérkeztem — dicsekszik az énekhős — kapus várnak kapuját csak akkor vonják vala széllyel, réves várnak révecskéje csak akkor áll vala nyiltan». Meg is adták árát a várbeliek a nagy bizalomnak, mert énekhősünk a várbeli féltett fejedelemleányt egyszerűen megszöktette s ebből, mint fentebb (0193—4. l.) leírtuk, véres bosszúharcz fejlődött, melynek a várbeli fejedelmek egy kivételével áldozatul estek. Az «ebfejű kis fejedelemleány» lakóvárát illetőleg is idéztük fentebb (0692. l.) azt az énekrészt, hogy ki «a nyolczezer férfias város belsős város belsejét megnézhette volna, olyan földeken túli pánczélos mellű egy fejedelem sem támadt még, olyan vizeken túli kardos mellű egy fejedelem sem született még» s hogy ott oly sokáig váratják a hőslésre a «téli napon, nyári napon» érkezett vendégeket, hogy ezeknek szánja, csónakja elrothad s ezek fájánál főzik meg ételüket. Itt az a vége a nagy ellentállásnak, hogy a hőslők a várat fölégetik s a hősölt leányt hazaviszik (Osztj. Népkgy. 123). Rendezettebb viszonyok mutatkoznak a Tapar-hősök irtisi-osztják énekében, hol ugyan szintén nem fogadja a vár ura a megérkezett hőslő népet, de legalább «a had fogadó (bemenő), vendégnép fogadó nagy házba rendeli őket» *(ťať taŋkta ēne χōta partājet, moi taŋkta ē. χ. p,).* Itt egy vizet hordó asszonyt, egy üstöt főző asszonyt s egy fát vágó embert bocsát szolgálatjukra, kik «halált hozó ételt, táplálékos ételt készítenek *(sōrmēŋ tant, tēbēŋ tant verdājet)* s étellel, itallal ellátják őket». Mégis nagy a türelmetlenség a hőslők táborában. Szól a hőslő ifjú öcscséhez: «Testvér, a micsoda beszédet hoztunk, a micsoda üzenetet hoztunk: beszédünk elejét, üzenetünk elejét küldjük el oda» *(metta ai tūveu, metta ket tūveu: ajeu ōtēŋ, kedeu ōtēŋ toχ kitteu),* t. i. a várfejedelemhez. Felel az öcs: «Hadd olvasszuk föl messziről jött derünket, messziről jött zuzmaránkat! Midőn eltöltöttük a bálvány szeme módjára sötétlő ködös éjjelt: a kelő hajnal idejében, a föltünő nap idejében, akkor küldjük el a mi beszédünket, üzenetünket!» Erre lefeküsznek, de nagyon tartanak

a hirtelen támadástól s egész éjen át őrködnek. «A mint az egyik oldalbeli ember lefekszik, a másik oldalbeli ember felül; a hogy egy alvó ember fölkél, egy ülő ember lefekszik: az idegen föld, az idegen víz félelmet okoz». Reggelre kelve csakugyan megkezdődik a hőslő tárgyalás (Irtysch-Ostj. II : 52), melynek lefolyásáról alább szólunk. Egy vogul ének is tud a «lakoma-evő, lakoma-ivó házról» *(puri tēnė, puri ajnė kwol)*, hol a nászokat és a vőt *(ńūsmänl, vāpsänl)* fogadják; de itt a gyanútlan hőslők rosszúl járnak, mert e vendégházat lakattal rájuk zárják, aztán a tetején át tüzet bocsátnak s a házat fölgyújtják. A hőslő ifjúnak csak varázslattal sikerült életét megmenteni, s az orvtámadásból utóbb itt is bosszú-hadjárat keletkezik (II : 95—97). A Tārjäim-énekben a hőslők nem tudván behatolni az elzárt vár kapuján, lóval vetik át magukat a vár falán s egyikük levágja a fejedelem öccsét. Ezután már elébük jő a vár fejedelme s jövetelük czélját kérdi. «A te húgodért násznépül jöttünk ide» felelik s megkezdődik a nőár tárgyalása. Megegyeznek, a leányt elviszik, de a vérbosszú nem marad el s a főhős áldozata lesz (II : 237—240). Gyakran találjuk a hősköltészetben, hogy a hajadon leánynak különösen fitestvérei féltékenykednek a becsületére, elannyira hogy idegen ifjúnak még hozzá való barátságos közeledését sem szívesen látják. A múnkeszi Hadisten énekében a vendég ifjú a «rojtos kendőt, szegélyes kendőt öltött leány» mellé ülepedik s ez elég ok arra, hogy a hazatérő bátyák a házban «haragvó elmével, dűhös elmével» járkáljanak *(kantiŋ nąmtėl jąmīle'it, lawiŋ n. j.)*; de szól az apjuk: «Fiúcska, légy veszteg! Ki ezentúl lám rokonunk lesz, avval így miként szabad viselkedni?! . . . Istennőcskétől rendelt vőnek, istenketől rendelt vőnek nevezzétek őt» *(nāj-vāpsi̮', ątėr-vāpsi̮' tāwä lāwėlän!* II : 198—200).

A hősölt leány szigorú őrzésének, mint fentebb (0702. l.) érintettük, egyik főoka volt az is, hogy a leánytól megvonják a módot, hogy a családfő akarata ellenére a saját egyéni hajlandóságát juttassa érvényre a férj megválasztásában. A leány a maga védtelen alárendeltségében természetesen nem léphetett föl nyiltan a család hatalmasaival szemben, de annál inkább munkálkodhatott a maga nagyfontosságú ügyében titkon, a maga apró női furfangjaival s ez úton ren-

desen sikerült is igyekezete. Abban az imént említett esetben pl., melyben a hőslőkre rágyújtják a házat s az ifjúnak csak varázslattal sikerül szikra alakjában a tűzből kimenekülnie, ezt az ifjút — miután menekülése közben lába ikrájában nyíl érte — a hősölt fejedelmi leány szolgáló leányával együtt fölfedezett rejtekhelyéről rénszarvas-bőrben hazâczipeli és saját lakásában ápolja teljes fölgyógyulásáig. E közben titkon házastársakká lesznek, majd viszontagságok közben hazamegy az ifjú s rokonságával együtt visszatér, hogy nejét kierőszakolja és sérelmeit megtorolja. A várat «hátszorítással, mellszorítással zúzza» s nejét közben megszületett s egész férfivé növekedett fiával együtt elviszi az Ob alvidékén fekvő új telepére (II : 96—97). Egy másik érdekes példája annak a szívós kitartásnak, melylyel egy-egy önérzetes és magabízó fejedelmi leány szíve választottjaihoz ragaszkodik, a Nānk-χuš leány története. Ez, mint többször említettük, az idősb 'Tāpar-városbeli fejedelmi ifjú előtt fülesbagoly képében jelentkezett, figyelmeztette hogy egy napon születtek, köldökük vére egybefolyt: «Égatyánk, Éganyánk, úgymond, egymásnak rendelt bennünket. Ha az a szándékod, hogy engem nőül végy, egy ideje tartó üst [felfőtte] a meddig tart (mögös üst mögét), egy ideje húzódó üst [felfőtte] a meddig húzódik (időszakos üst időszakát), addig ne késs; mert atyám, a Nānk-χuš-férfi, véres, fejedelem mint ártalan, díjtalan nőt (azaz: nőár nélkül) akar engem a szamojéd táj sok férfiához elhelyezni» (Irtysch-Ostj. II : 40). Hiába volt az intés a sietésre, a hőslők későn érkeztek s a leányos várban is csak hosszas tárgyalás után tudták meg a menyasszony helyében adott rabnő útján, hogy rútúl rászedték őket, mert a fejedelmi leányt már egy hete elvitték a szamojédok (l. fent 0701. l.). «A tó hullámaitól felhalmozott síma homokba, oda írta: A szamojéd táj sok férfia kezem-lábam összetörve idehozott. Ha a Lövőkezű-férfiú és 'Tāpar-nő két fia ideérkezik egy ideje tartó üst [felfőtte] a meddig tart, egy ideje húzódó üst [felfőtte] a meddig húzódik, addig ne késsenek!» (uo. 59—60). Nincs megírva, de nyilván azért törték össze kezét-lábát, mivel — mint később kiderül — választottja megjöttében bizakodva, nem adta át magát atyjától ráerőszakolt férjének. A 'Tāpar-hősök csakugyan utólérték a szamojéd tábort s miközben az egyik fejedelemfiú a

leány s szamojéd embere hálósátrához ólálkodik, hallja hogy ezek tusakodnak. A nő szól: «Anyaszülte [ártatlan] szeméremövem (madárka-lyuk-gombom, *aŋka tājem rōχ-vės kėŋnem)* nem engedem megoldani a sötét fájú őserdőben. Ha a szamojéd emberek lakta szent városba érünk, anyaszülte [ártatlan] szeméremövem ottan old le! Őszfejű sok asszony, deres fejű sok asszony [ott] gőzölgő szájú csészét fog [megtisztelésül] elém helyezni; finom ezüst, silány ezüst ékszerekkel (?) fog körülállani» *(surnėŋ ūγop ār īmena, χouras ū. ā. ī. mūlėmėŋ oŋėp ānejat ōmėttajem, tiť-vāχta nuraŋket, kām-vāχta nuraŋket ťotťajem* uo. 62). Tusakodnak eztán megint, forgolódnak, végre a viaskodásban egy sarokba esnek. Megérti az előbbi szavakból a közben odaért fejedelmi ifjú, hogy hősölt nője még mindig érintetlen, tőle várja a szabadulást. Lecsapja a szamojéd kinyuló két lábaszárát s kezdődik a nagy üldözés, melyet fentebb (0649—50. l.) leírtunk. A harcz vége, hogy hősünk viszi a leányt, de egyelőre nem haza, hanem vissza atyja várába, hogy bosszút vegyen a rajta végbevitt csúfságért s hogy megkapja neje hozományát. Óriási a rémület, a mint a várbeliek észreveszik, hogy a férjhezadott fejedelmi leányt hozzák vissza. A mint csónakjukat a sok evező ember előbbreviszi, látják a parton állók, hogy a visszajövő pár szeretkezik. «A nő nyakán nyugszik a férfi karja, a férfi nyakán a nő karja; rövid ideig jönnek, csókolóznak; megint rövid ideig jönnek, [ismét] csókolóznak». Mikor ezt az öreg várfejedelem látja, «hét arasznyi, hat arasznyi könny kezd folydogálni szemeiből», érzi a közelgő nagy veszedelmet (uo. 68).

Fentebb (0689. l.) egyéb példáit is láttuk annak, hogy a hős ifjú már férjhez adott nőért küzd s hogy véletlenűl. távol állók közlése folytán jut az «elrabolt nő» felszabadításának gondolatára. Az ügyet ilyenkor úgy tekinti, mintha az illető leány férjhezadásával őt érte volna nagy sérelem s mintha azt a nőt tőle elrabolták volna. A kondai fejedelmek énekében az ifjabb hős, mint már ismételve szó volt róla, a «falu végén, város végén» lakó öreg embertől hallja, hogy «messze földön, messze tájon Égszéli-ötven-fejedelem leányát emlegetik» s hogy «hintabölcső-kötelének, pólyabölcső-kötelének három végét ő himbálta; [de] az Ob partján Három-ölnyi-erdei bálvány él, az őt erőszakkal elragadta és magához vette» *(roqnė*

ńèrèmtąus, el-pèl väjwès II : 222). Azt jelenti e figyelmeztetés, hogy az ifjú s ez a nő egykorácsok, már bölcsős korukban együtt játszadoztak, egymásnak vannak teremtve; a nő követelésének tehát itt is az a felfogás az alapja, mint a fentidézett gondolatban: «Egy napon születtünk, köldökünk vére egybefolyt, Égatyánk Éganyánk egymásnak rendelt bennünket». A föld keletkezésének szent regéjében az ifjú hős nénje asszonyától értesül, hogy isten «nőt bocsátott alá számára» (*tąrèmnè nēl tārätawäsèn* I : 7), de mialatt hosszú álmát aludta az ő «istentől alábocsátott valami termett úrasszony-leány, valami termett úri leány (*tąrèm tawän tarätālim man tēlèm nāj-āγi, man tēlèm ątèr-āγi* I : 10) nőjét Paräpārsèχ elrabolta (*tūlmentawès* I : 7); a rege nyelvében az utóbbi a hősnek «az ő nejét elrabló embere» (*nētä tūlmentèm χumit* I : 13). Az i s t e n i r e n d e l é s r e való hivatkozás tehát alapja, illetve erkölcsi mentsége itt is a más asszonya elrablásának ép úgy, mint a Polèm-isten teljesen békés lefolyású hőslésében, hol az ének szerint a hősölt «tűz-víz nélkűl tartott (ültetett) kis leányka» az ifjúnak «Nagy-Ég atyácskától van *oda nevezve*» (*Jäni̊'-Tąrèm āškènnè naŋèn namejimè* II : 245), vagy a föld keletkezésének szent regéjében, hol a Vízfejedelem leánya a házába jövő Világügyelő-ifjúnak eléje kiált: «Ejha, Tąrèm bizonyára nekem *rendelt* (mondott) téged! «(*Tąrèmnè tēl ānèm ta lāuwäsèn!* I : 22). Isteni rendelésből történvén a nőrablás, az természetesen mindig sikerül s az asszony első férje, az igazi «rabló» mindíg elpusztúl. A kondai hős fürdés közben medve alakjában ragadja el mitsem sejtő asszonyát s az Égatya segíti is ebben, midőn kérésére hét hétig tartó hőséget szerez, hogy az asszonyban a fürdés vágyát keltse (II : 224—5; l. fent 0653. l.). A szent rege hősét Pāräparsèχ neje egész modern módon, férje távollétében saját lakában fogadja. Eleinte kis kötekedés és duzzogás van közöttük, mivel az ifjú későn érkezett s a nő már másnak élettársa lett; de utóbb a kettő megérti egymást s az asszony elárúlja ura bűvös erejének titkát kedvesének, ki ugyancsak sokféle bűvös fortélylyal legyőzvén és megsemmisítvén ellenfelét, az asszonyt nejévé teszi (l. fent 078—080, 085--086. és 099. l.).

Kevésbé zord módja a nő erőszakos megszerzésének a l e á n y s z ö k t e t é s, mi a leány teljes hozzájárulásával olyan-

kor szokott előfordulni, midőn a szerelmes pár a családfő részéről várható akadályokat, pl. a házasság ellenzését, vagy a teljesíthetetlen nőár-követelményt, szép szerével, titkon s befejezett dolog teremtésével akarja megkerülni — annak reményében, hogy a családfőnek hatalmi ereje úgy sincs a történt dolog megváltoztatására és megbosszúlására. Ily eljárásra akkor nyilik leginkább alkalom, midőn a férfit mint jó ismerőst, vagy rokont a leányos házban vendégül látják s a leány nem áll szigorú őrzés alatt. Ime egy szemléltető mutatvány: A bálványfoki fejedelemleányt mindig óvták a vendégektől, a város kapuit a hőslők elől elzárták, csak a Tēk-ifjúnál tettek kivételt (l. fent 0703. l.). Ezt bebocsátják: szolgájával együtt fölmennek a «teres vár terecskéjére», belépnek a bálványfoki hét hős «kis tó, kis tenger nagyságú házába» s «kardpálczás jó kezecskével állnak ím ottan». Ezután «hét arasznyi nagyságú kőüstöt» akasztanak a tűzre, «kezes-lábas hájas húst» apróznak az üstbe, asztalhoz ülnek s mint az ének folytatja: «Egyik edénye széléhez férfinak való kést helyezek, másik edénye széléhez nőnek való kést helyezek, ama Bálványfok várbeli-hét-fejedelem testvérével együtt mint egy vállú *tōχi*-állat (egy vállasan, egymás mellett) ülünk; sörrel való, mézzel való ételes nagy lakomát csapunk; nyelven olvadó, szájban olvadó jó falatot eddegélünk. Egyszer csak az apródszolga «tíz fogú fogas száját» ily tanácsra nyitja meg: «Uracskám, ím ennek a Bálványfok-várbeli-hét-fejedelemnek testvérkéjével együtt elmés ember elmécskétek ím egyet akar (megszerettétek egymást); ha egykor az ember korabeli, ember idejebeli világ beáll, mint *tōχi*-állatka, ép így üljetek egymás mellett!» Ez nyilván biztatás és jeladás volt a szökésre, mert az ének nyomban ezeket mondja: «Most a Bálványfok-várbeli-hét-fejedelem testvérkéjének keze vékony szárát átfogdosom, nőstény borznak apró lépteivel (t. i. lopva) elvezetem *(kal' tulmaχ vāt'i ūsilakwėl tārä vānttikälėm)*; réves várunk révecskéjéhez ím leérkeztünk, a közepes ladik közepére a neves hős leánykáját nyusztfészekbe ültetem, a híres hős leánykáját hódfészekbe ültetem». Erre gyorsan eleveznek s a leánynyal együtt szerencsésen hazaérkeznek. Mire a Bálványfok-várbeli-hét fejedelem a véres bosszú szándékával utánuk ered s őket utóléri, az ifjú hős nejével együtt «nyakát üldöző, derekát ül-

döző igaz álmát» alussza (II : 32—39; l. fent 0193. l.). A szökés előkészületeit részletesebben adja elő az Ég-fiú hőslő éneke, ki Szigvafői «nászrokon-öregénél» *(ńūsėm ą̄jkä)* jár látogatóba, hol nagyon szívesen fogadják, kezénél fogva vezetik a házba, csókolgatják, ölelgetik, «sör-itallal, mézes étellel» vendégelik, aztán «nyusztfészekbe, hódfészekbe» fektetik. A mint így fekszik, egyszer csak észreveszi, hogy valaki ölelgeti: a Szigvafői-öreg kis leánya volt. Szól a vendég ifjú: «Te nászrokon-leány *(ńūsėm-āγi)*, én hozzám ugyan miként fekhettél?! Ha apád észrevesz bennünket, dűhös szemmel fog ránk nézni» *(kartiŋ samėl toχ sunsawėmēn)*. Felel a leány: «Nászrokonunk *(ńūsmukwė)*, az ő gondja (kedve); én a te orros ladikod orrára szállok föl!» Hamar kész a szökés terve. «Nászrokon-leányka, így szól az ifjú, ha tehát jössz, készülődjél! Nyusztbőr-subádat, hódbőr-subádat hordd le [a ladikba], semminő láb-akadály, kéz-akadály ne érjen!» *(nē-mat la'il-taγėp ul oss χą̄ji, ne-mat kāt-taγėp u. o. χ.)*. Mire az ifjú útra készülődik, a leány nincs sehol; lemegy a folyóhoz, hát látja, hogy már fölszállott a ladikba. «Bár volt eszemben, mondja az énekben, elbúcsúzni nászrokon öregemtől, [mégis] meggondoltam: Elég, úgy szól, hadd maradjon el; lehet hogy leányát visszaragadja *(āγitä ēriŋ ju-ńirėmtitä)*». Útnak erednek, az egyes nyugvó állomásokon nagy örömmel fogadják őket: «Ah, Ég-fi öreg, mondogatják, a minapában magad mentél, most pedig visszafelé minő hajfonata fejlett hajfonatos nőt, minő szépsége fejlett szépséges nőt szállítottál ladikodba!» Vendégség következik, majd tovább mennek. Hol «zelniczéjét termő zelniczés hegy, bogyóját termő bogyós hegy látszik», ott a menyecske kiszáll, teli bödönnel bogyót szed s csemegéznek. Végül hazaérkeznek, ott az ifjú anyja fogadja őket: «Fiacskám, ugyan honnan hoztad nődet?! Olyan igazán szépsége fejlett szépséges úriasszonyt hoztál!» Most ismét lakoma jön s a kárpitos szoba rekeszben «nyaka levágható igaz álom, dereka levágható erősálom» fejezi be a nőszerzés eseményeit (II : 264—6, 269, 271—4.; l. fent 0162. l.).

Az utóbbi énekben a nőszöktetésnek a leány rokonsága részéről nincs semmi komolyabb következménye, úgy a mint mai napság is rendesen belenyugosznak az ily nőszerzésbe tekintettel arra, hogy a leány akaratával történt. A hősköltészet

többi eseteiben a nő elrablásának, megszöktetésének, vagy ezek kísérletének is mindig véres összeütközés a következménye. Fentebb (0120—1. l.) volt szó arról az ádáz megtorlásról, melylyel a Szoszvafői-öreg a Szanjä-fői fejedelem «fejes hadát, nyakas hadát» tönkretette a miatt, hogy egyetlen leánya elrablását megkísérlette. Tanulságos itt az a kijelentés, hogy az ifjú a leányt rendes hősléssel is megkaphatta volna, miért is kár volt erőszakos útra térnie. «Vendégemberhez, jövevényemberhez illő (való) szép módon állottál volna én elém (hozzám, *muj-χum ą̄lnė ją̄mės χuril, tōnt-χum ą̄. j. χ. am-pāltėm naŋ voss ľūľsėn* II : 151) — úgymond az énekhős — s én magam bírta csecses mellű egy leányomat vasból való kicsiny csengő szánra magam ültettem volna, a tápláléka bő Szanjä folyód forrásánál levő vörös evettel, karmos evettel teli házadba most magad vihetted volna». Még a nődíjat is megmondja, mit a leányért követelt volna; nem közönséges értékek, hanem természeti gazdagság: «Fogas hét jūr-állat, fogas hét gyík-állat a tápláléka bő Ob vízéből», hogy ezeket szoszvafői tavába bocsássa s tenyészthesse (II : 151—2, 0118). Gyakoribb végzet, hogy éppen a nőrabló kerekedik felül, mi természetes is, minthogy ez rendesen ép nagyobb ereje tudatában merészkedik a veszedelmes s bosszút kihívó vállalkozásra. Így találjuk a Tēk-énekben, hogy midőn őt rablott nejével való álmából az utána iramodott rokonság «mint ló szőre, mint juh szőre, [oly nagy számú] jóravaló ellenfél» gyanánt felzavarja, ez rémes pusztítást visz végbe köztük, sőt dühmámorában hét sógora közül hatot «mint homokszem, mint fövényszem, oly apróra szabdal széllyel». Már a hetedik sógort is vagdalgatja «kardpálczikájával», midőn ifjú neje, «a gyűszüs kezű, őrizkedő (?) fejedelemnő» ragadja meg kardja markolatját s esdekelve kéri, hogy ezt a sógorát már ne ölje meg. «Nyilas nőnek egy menyasszony-díjacskám hadd rendezze ő el!» *(ńāliŋ nē akw‘ tinkėm taw voss pūwitä, ją̄utiŋ nē a. t. t. v. śą̄pititä* II : 44), mondja bizonyságáúl annak, hogy a szöktetett leány is súlyt helyez a rendes, tisztességes férjhezmenetel fő jelvényére, a nőár vőtelére, mely nélkűl azt vélhetnék, hogy ő értéktelen, ingyen eladott, vagy mint költői nyelvben mondják: «ártalan, díjtalan nő» (ÉV. *tintal-tantal nē*, IO. *tānta nėŋ*,

puntča nēγ, l. fentebb 0705. l.). Neje könyörgésére a hős haragja csillapúl s «tó nagyságú, Ob nagyságú aranyos kedvében» maga kéri meg megmaradt egyetlen sógorát, hogy ezentúl «atyja mentéért való atyai bosszuokot, anyja mentéért való anyai bosszuokot ne keressen», vagyis hogy nyugodjon meg a változhatatlanban, testvére férjhezmenetelében s bátyjai gyászos végzetében. Sőt tanácsa a jövő nemzedékekre is kiterjed, ne legyen többé leány elviteléért sohasem háború: «Egykor, úgymond, az ember korabeli, az ember idejebeli világ fog beállani; [akkor] ép úgy mint most atyja mentéért való atyai bosszuokot, anyja mentéért való anyai bosszuokot ne keressen senki; [hanem] ép úgy mint most, béküljenek ki» (*voss jąmėsmaχte'it* II : 46). A nő hozományának utólagos kiszolgáltatására vonatkozik a kibékülés további intézkedése (l. fent 0193—4. és 631. l.). Hasonló lefolyása van a 'Tāpar-ifjak bosszuharczának, melyben a násznagy szerepét betöltő hős a szamojédoktól elragadott menyasszony atyját és bátyját nyilával a ház falához szegzi; miután pedig ezeket embereik kínos állapotukból kiszabadították s ők békéért könyörögve a hős lábaihoz vetették magukat, emez őket «két napig, három napig hagyja [a földön] feküdni». Ekkor közbelép a a menyasszony s a fent (0633. l.) közölt szívreható könyörgéssel rimánkodik atyja és bátyja életéért arra hivatkozva, hogy ha a hős őket megöli, ki fog neki adni bő nászajándékot s ki fogja őt, a menyasszonyt, illő hozománynyal ellátni. Itt is megvolt a hatása a nő közbelépésének s a harcznak kibékülés és nászlakoma lett a következménye (Irtysch-Ostj. II : 72). Az természetes, hogy kiknek saját nejüket rabolták el, azok e nőt — mint a Három-ölnyi-erdei bálvány, Pārāpārsėχ és a 'Tāpar-fiak szamojéd ellenfeleinek eseteiben látjuk — mindenáron visszaszerezni igyekeznek. A hősköltészetben ezek nejük rablója ellen — kit egyikük «sógoromnak» (*pōśėm* II : 228) szólít — a végső erőfeszitéssel küzdenek, de mint a hős ellenfelei egytől egyig csúfosan elpusztúlnak (l. fent 078—9., 0167—0171. és 0679—80. l.).

A leányszöktetés még ma is egyik nem ritka módja a nőszerzésnek, főkép az északi voguloknál és osztjákoknál. Oka, mint Pápai Károly írja, leginkább «a képtelenség a nagy nőár lefizetésére és csak ritkább esetben a szülői beleegyezés megtagadása. A szöktetést a legény maga végzi és az rendesen

símán, a leány beleegyezésével folyik le; erőszakról alig hallani» (Hunfalvy-album, 141. l.). Az ily módon létrejött házasság a nép előtt teljesen érvényes s a szülők is rendesen bele szoktak nyugodni, főkép ha némi apró ajándékok a vő részéről is elősegítik a kibékülést. A nőár önkényes megtagadásával megszűnik a hozomány kötelezettsége is. Hogy szöktetés esetén a szülők a leányt egykönnyen vissza ne ragadhassák, az ifjú pár siet az egyházi esküvel, mit egyébként az északi vogulok és osztjákok gyakran elhanyagolnak. Régebben a papság és hatóság a házasság szentesítése érdekében kedveztek az ily jelentkezőknek (uo. 142), de újabban megtiltották a papoknak a szülők hozzájárulása nélkül való esketést (Irtysch-Ostj. I : 140). Híven írja le egy ily jelenkori szöktetés történetét egy női ének: «Árva kézzel, árva lábbal, mondja a leány, bátyám nevelt föl engemet. Nem tartott el egész fölserdültömig s kedvem kerekedett férjhez menni. Az a férfi, a ki elvitt *(ānėm tątnė χumim)* éjjel jött én hozzám; ember nem látta, eb nem ugatott rája. Engem felköltött, megcsókolt, átölelt; nekem kedvem jött [vele menni], felöltözködtem. Szamojéd divatú [nagy] táskámat neki adtam oda, magam a varrózacskómat vettem, kimentünk, szánra ültünk. Három hófehér, három rénökrén egyet rántott [a gyeplővel] s űzni kezdte őket: a ki jószemű volt, az láthatott bennünket, a ki gyönge szemű volt, az nem láthatott bennünket» (IV : 70, 71). Következik a megérkezés leírása. Reggel számon kéri vogul munkás emberünket gazdája, hogy ma miért fekszik oly soká. Az ember töredelmesen elmondja tettét: «Bűnt cselekedtem előtted, embert loptam, magamnak társat szereztem». «Ha elvetted, hangzik a felelet, világot élni vele vetted el *(tąrėm ąluŋkwė vislen* IV : 72); én hogyan cselekedjem?!» E nyilatkozat jellemzi a közfelfogást, mely a kénytelen nőszöktetésben nem lát súlyos társadalmi vétséget. A sorsének folytatása, hogy a férj rosszúl bánik ifjú nejével, «nem egyéb, mint egy kutya szamojéd» *(āmp jąrėn* uo.); de megváltozik viselkedése, mikor egy fiújok született. Ekkor a férj neje bocsánatát kéri s a nő mintegy jó érzése bizonyságáúl azt kívánja tőle, hogy látogassák meg most már nevelő bátyját. E kívánsága teljesűl; mikor a bátya elé érkeznek, a nő nyakába borúl: «Bátyácskám, atyuskám, mondja az ének szavaival, én a nélkűl

hogy láttad volna, mentem férjhez; ne pirongass ezért engem! Az én szerzett férjem *(am vārėm χumim)* íme ez!» «Én hogyan cselekedjem?!» mondja a bátya. «Ha úgy hozta kedved, éljetek csak jól!» (uo. 73). Íme az utólagos kiengesztelődés rendes képe. Egy másik sorsénekben a vogul leány biztatja orosz kereskedő kedvesét: «Ha kedved úgy tartaná, én ím veled mennék!» «Az én kedvem hogyne tartaná, felel a legény, de anyám van s anyámtól félek; hanem éljünk csak úgy!» «Nő nevetségére, férfi nevetségére lennénk akkor mi!» *(ne-mawit, χum-mawit ta ālmėmēn)* véli a leány s tovább énekli «szíve izzó parazsát» (IV : 65, 66). Tehát nem szégyen a törvénytelen, de szégyen a házasság nélküli együttélés. A leányszöktetés egykori nagyobb divatjának nyelvi maradványai ez északi vogul kifejezések: *χumnė χajti* 'férjhez megy' (tkp. 'fut') e mellett *χumnė mini* s *χajtnė āγi* 'menyasszony' (tkp. 'futó leány'). A votjákban *biź-* 'futni' rendes kifejezés a 'férjhez menésre' *(kartli bïźni* 'férjhez menni') s *biźiś nël* (Kaz.) 'menyasszony' tulajdonkép 'futó leányt' jelent.

Kétségtelen, hogy a hősköltészetben dicsőített hadiesemények korában is a nőszerzésnek nem erőszakos, hanem az a békés módja volt rendes és általános, mely ma is dívik a vogulok és osztjákok között s melynek fő feltétele a n ő d í j, vagyis a leánynak a családfőtől való megvásárlása. Nem képzelhető, hogy minden nőszerzés, vagy akárcsak annak nagyobb aránya, csak néppusztító veszedelemmel lett volna megvalósítható s hogy minden család békéjét állandóan nyugtalanította volna a nő szüleivel s testvéreivel való háborúság, a mi egyébként nagy ellenmondásban volna avval a tekintélyes állással is, melyet a ház asszonya uralvidéki nyelvrokonainknál a családi életben elfoglal. Még hősénekek is vannak, melyeknek minden haditény nélkül a békés, a szabályszerű nőszerzés a főtárgya (l. fent 0506. l.), sőt oly énekekben is, melyek erőszakos nőszerzésről szólnak, szerepel a nődíj felajánlása, mint kísérlet a békés megoldásra. Vogul jelzése a 'nődíjnak': *nē-tin* ('nőár'), vagy az északi nyelvjárásban osztják szóval: *tan* *) *(āγim tinä ti, tanä*

---

*) E szónak árja eredete sejthető: vö. skr. *dāna*-- 'Gabe, Spende'. (lat. *dōnum*, cymr. *dawn*; l. UHLENBECK: Etym. Wb. d.

ti 'ez leányomnak nődíja' II : 151, *tintal-tantal nē* 'olyan nő, kiért nődíjat nem fizettek'): az utóbbiból: ÉV. *tanti*, KLV. *tänti* 'nődíjat fizet' (калымъ заплачетъ) s innen *tantės: t. mīχ* 'nődíjat ad'. Az osztjákban a 'nődíj' szava: *evi-tin*, IO. *ēva-tin* ('leányár'), és *tan*, K., Dem. *tān*, I. *tań* (Patkanov), K. S. *ten* (Pápai K.), DN. *ṭa'n*, Trj. *ṭ'a̤n̤'*, V. Vj. *ṭä'n̤'*, Ni. *ṭän'*, Kaz. *ṭa̤n̤'* ('Brautpreis'; Karjalainen: Ostjak. Lautgesch. I : 209); igei alak: IO. *tanem* (fut. *tantem)* 'nőül kérni' (Patk.), ÉO. *tānīlēm* '(seine Tochter) verheiraten' (Ahlqu.). Midőn a nőár ügyében a násznagy s megbízott társai egyik féltől a másikhoz járva tárgyalnak, erről azt mondják az északi vogulban: *χajtele'it* (l. fent 0697. l.), midőn a nődíjban már megegyeztek: *śa̤pìläsėt* (II : 95), kondai nyelven: *ľäľist* (II : 238).

Hogy minők azok a h ő s l é s e k s n ő d í j ü g y é b e n f o l y t a t o t t t á r g y a l á s o k, melyek a hősénekekben gyakran harczi fejleményekhez vezetnek, annak bemutatására álljon itt néhány esetnek vázlata. Az Emder-hősök irtisi osztják énekében az Emder-városbeli fejedelmi ifjú előtt megjelenik fülesbagoly képében a Kecsege-folyóági-város fejedelmének leánya s őt hőslésre buzdítja (l. fent 0690. l.). Másnap hajnalban már mennek a hőslők. A városhoz érkezve az idősbik Emder-hős a kötekedés és kihívás szándékával szétvagdalja a vár hídja előtt elterülő «bálványi ködtől fedett szentséges tón» keresztül húzott s jeladásra rendelt «húsos ujj vastagságú aranydrótot» (l. fent 0568. l.), mire a hősölt leány bátyja lejön a hídhoz s az idősbik Emderhős rejtekéből kiugorva őt ketté hasítja: «Gőzölgő nyilású két csésze módjára válik kétfelé». Ez előzmények után bebocsátják a hőslőket a várba: természetesen nem jó szívvel, hanem hogy elejét vegyék további vérengzésüknek. «Most botos kezü három követet állítottak ki» *(seuŋ kētpe χūdem vort-χoi tuŋa ťonťäi)*. Elküldik az első embert, de szavára, «a függönye mögött [ülő] após húsz foggal nőtt öblös száját nem nyitja meg» *(ūbet saitna χūs pēŋk ēdem oŋdėŋ tut en pünʒet)*. Küldik a második követet, ez is csak úgy jár. A harmadik követ megjelenésére

altindischen Sprache, 124). Ugyanez árja szó másának tetszik a zürjén *don* = votják *dun* 'Preis, Wert' (votj. *jir-don* 'Brautpreis', tkp. 'fej-ár') szó is.

már rossztól tartva megszólal az após: «Száz szolgából, száz szolgálóból álló ajándékot (áldozatot) követel *(sōt tēu, sōt ort jiret vāγọt)*, száz pánczélruha, száz kard bért követel *(sōt tāχėr, sōt kēǯe mīdet vāγōt)*, száz fejsze, száz üst ajándékot követel». A hőslők erejük tudatában nagyon lefokozzák a kívánt nőárt: «A száz szolga, száz szolgáló helyében prémárú százából álló sok nődíjas nődíjat tesznek le *(tāśėŋ sōt āre tān tānat panāi)*; a száz pánczélruha, száz kard ajándék helyében ezüstnemű (pénz) százából álló sok nődíjas nődíjat tesznek le *(vāγaŋ sōt ā. t. t. p.)*; a száz fejsze, száz üst ajándék helyében [megint] prémárú százából álló sok nődíjas nődíjat tesznek le». További ellenzésre nincs mód. A nászolók «*táplálékos torokkal való ujjongáshoz fogtak*» *(χanėmet tantėŋ tūr tūrtėda te-pīde)* s «a vőlegényt a menyasszonyhoz vezették» (Irtysch. Ostj. 28, 30). Ezzel egyelőre el lett volna intézve a nász, de az elkövetett erőszakosságok miatt a színleges megnyugvás hamuja alatt a gyűlölet izzó parazsa lappang. Csakhamar kitör a bosszúharcz, mire az ad közvetetlen alkalmat, hogy a nászban résztvevő fejedelemfiak, a vő bátyjai, szerelmi vágygyal tolakodnak a leány bátyjainak délvidékről hozott «aranyos szemöldökű úrasszony» nejeihez. «Ügyetlen asszony varrta fonalas gyér (?) varrat [hamar] fölfeslik», jegyzi meg az ének az ingerlékeny felek közt kötött béke gyönge tartósságára czélozva.

A Tārjäim-énekben a hőslők szintén erőszakosan s egy férfi levágása után jutnak be a várba. Itt a fejedelem elébük jön s jövetelük okát kérdi. «Mi a te húgodért násznépül jöttünk ide» *(näï' īśėnnė ńūpi ti jisạu* II : 238), felelik. Közlik a nődíjföltételeket: «Adjátok ide a pánczélruhátokat, kardotokat, akkor odaadjuk húgunkat». Ez az ár ugyan nagyon drága a hősöknek, de mégis megegyeznek s Tārjäim a kívánt fegyvereket, miután azokat könnyek között még egyszer s utóljára megtekintette, odaadja. Ezzel öccsének nőt szerez *(käśät voạntėl vėstė* uo.), lakodalmat tartanak, a nőt hazaviszik; de a hőslők egy része a várban marad. Ebből ered itt is a baj, mert alkalmat ad a várbelieknek a vérbosszúra (II : 239).

A Vize-menő-patak-főí-öreg unokáiról szóló irtisi osztják hősregében (Irtysch. Ostj. II : 18) a hős unokahúgához «homloka nyírott zajgó vendégnép» *(venžet erdem sariŋ moi-jaχ)*

érkezik; a «hajfonatos, szépséges leányt» «két nyershús-evő rénökrös szamojéd» (*ńara ńōɣo tēda χōr jaranŋen)* hősli. Szól a vőlegény *(veŋ-χoi)* a nevelő atyához: «Minő leányod van neked: [olyan-e mint] a hold midőn áll, avagy mint a nap midőn kél?» *(ada tīliš ťoťta, ada χatt paɣanta?)*. Az atya felel: «Én bizony nem tudom, a ház négy sarkát kérdem meg». Megy a leánykérő követ *(vort-χoi)* s kérdi: «Minő a te szándékod?» *(metta namas verden?)*. A családfő válaszol: «Karmos evetbeli fekete prémárút, vörös prémárút [oly magasra] rakjatok, hogy termetes férfi, magas férfi fejem bele sülyedhessen, akkor leányom díjtalan, ártalan nő gyanánt adom oda» *(ērem tānta nēŋ, puntča nēŋ ōmèttem)*; vagyis: «Nincs az a kincs mi leányommal fölérne, ti akármennyit adtok, én mintha ingyen adnám». Hosszantartó lakodalom, majd a menyecske elvitele következik. Már emez teljes díszben, «hét ingbe, hét köpenybe» öltözve a ladik közepén ül, midőn előáll az após s a bizonyára már egyezség szerint megadott nődíjon kívül még valamit kér vejétől, «egy aranyos, drágaköves (?) jó pánczélruhát« *(sorńi-da ālmaŋ jem dēt)*. Felbőszül e kívánságon a vő s odafelel: «Voltam én már százhetvenhét lakodalmon *(moi)*, de aranyos, drágaköves (?) pánczélruhát én tőlem nem követeltek; nosza keljünk harczra fejszével és karddal!« *(tājemat, kēǯejat noχ-ťa'desteu!)* Erre megforditják a nászolók a ladikokat, kilépnek a partra, heves harcz keletkezik, melynek folyamán az apóst elfogják, fegyvereit elszedik, aztán megölik; majd az unokaöcs részéről bosszúhadjárat következik s már csaknem ő is elesik, midőn kakuk képében tovarepülő sapkájával hírt ad nagyapjának (l. fent 0661. l.), ki megjelenvén a két szamojédot lábuk száránál kapja meg s a ház szögletéhez verdesi (l. ui. 0665. l.).

A 'Tāpar-ifjak leánykérő követeit a nődíj helyett egy megelőző más ügy foglalkoztatja. Itt t. i. mint erről már többször megemlékeztünk, az történt, hogy mire a hőslők a fülesbagoly képében megjelent menyasszony ösztönzésére ez utóbbinak lakóvárához megérkeztek, őt már a szamojédokhoz férjhez adták, ezek őt el is vitték; a várbeliek azonban ezt a körülményt a hatalommal föllépő hőslők előtt bevallani nem merik (l. fent 0690, 0701, 0705. l.). A nászolók *(χanèmet)* mindjárt megérkezésük után hajnalban kezdik a hőslést. A törzsökös lakók *(čāča*

χoj) s a jövevények *(pėnt-χoj)* közül egy-egy embert állítanak ki, hogy az üzeneteket ide-oda átadogassák *(urt χōγotta)*. Szólnak a követek a vár fejedelméhez: «Nānk-χuš-férfi-véres-fejedelem-öreg, hallgass ide fejedelem, hallgass ide férfi! *(ūrda χūde, χuja χūde!)* Feje nyírott zajgó ellenhad, feje nyírott zajgó vendégség érkezett; a te Nānk-χuš-férfi-véres-fejedelem-öreg [nevelte] kis úrasszonyodról, kis leányzódról a minő híradásod van, a minő beszéded van, azt a híradásod, azt a beszéded nyilvánítsd ki!» *(ai nai, ai aŋken met ai tāidan, metta kēt tāidan, t́uv ajen, t́uv kēden tert pane!* Irtysch Ostj. II : 52). A várfejedelem e szavak hallatára «ül, ül, [végre] megszólal: Az én kis úrasszonyom, az én kis leányzóm földes hátú málló (?) bálványfa (?) gyanánt*)

*) E helynek szövegét PATKANOV (Irtysch-Ostj. II : 52) ekkép közli: *ai ankem mėγet-puipe (teri-tūm) χovėŋ tumejem* s így fordítja: «der Jungfrau zu Erde gewordenen Leib (eig. Hinteren) habe ich schon längst bestattet.» A zárójelbe tett s a fordításban kihagyott *teri tūm* szavakhoz jegyzet fűződik, mely kérdőjellel utal a *teri* 'frei von . . . öde, leer, rein' szóra. Nyilván erre a *teri* s a *tūmėt* 'ruházat' szókra gondolva fordítja PATKANOV korábban megjelent Типъ Остяцкаго Богатыря művében (55. l.) e helyet ily módon: 'Leányom elporladt testét régóta eltemettem *tiszta öltözékben* (въ чистомъ одѣяніи)', noha *tūm* 'ruha, öltözék' szó nincs igazolva s *teri* nem jelent 'tiszta' ruhát, hanem mint a megfelelő déli vogul *tarä (mā)* 'fája gyér, tágas, szabad, nyilt, tiszta' vidéket (pl. *teri taγa* 'szabad, tágas hely', *teri Ās* 'a tágas, széles Ob'; l. PATK. Irtisi-osztj. Szójegyz.). Némi világot derít az eltemetett holttest itt idézett irtisi osztják költői jelzésére annak északi énekekben található mása: *il-χaləm tēri loŋχ* (Osztj. Népkgy. 228, 184, 163, 164), vagy *il vᵘosəm tēri loŋχ* (uo. 114, REGULY eredeti följegyzésében mindenütt: *teri long)*, melynek párhuzamos ismétlése: *il-ūsəm χi̊šəm loŋχ* (uo. 228, *il-ōšəm χ. l.* 184, *vuṭi-ūsəm χ. l.* 163), vagy *vutn' χaləm χ. l.* (114). E kifejezések közül az elsőnek fordítása PÁPAY-nál: «Elhalt, rothadt (?) tetem» (228, 184), «elhalt, moszatos (?) halott» (163, 164) s «elpusztult, penészes tetem» (114); a másodiké: «Elpusztult, penészes tetem», «aláhullott, penészes halott» s «elhalt, penészes tetem». Minthogy a *loŋχ* szónak az irtisi osztjákban *toŋχ* a változata, igen valószinű a föltevés, hogy *teri tūm* szövegromlás, vagy hibás följegyzés *teri toŋχ* helyett, mely utóbbi félreértett szónak végmássalhangzója ép egybeesik az irtisi osztják szöveg következő szavának *(χovėŋ)* kezdő mással-

rég eltemettem. Hová a madár sem jut el, oly távoli földre, az én híradásom, az én beszédem ti hozzátok ki viheti el [s] a ti híradástok, a ti beszédetek én hozzám kitek hozhatná el?! Ezt a híradásom, ezt a beszédem vigyétek el nekik!» E szavakban avval az áltatással akarja az alkalmatlan s veszedelmes hőslőket nyakáról lerázni, hogy a keresett leány rég meghalt s hogy ennek hírét ők csak lakótájuk nagy messzisége miatt nem hallották. Ámde a hőslők erősen kételkednek ez állítás igazságában s ekkép üzennek vissza: «Ha földes hátú málló (?) bálványfa (?) gyanánt eltemette, lapátos tíz embert hadd adjon, fejszés tíz embert hadd adjon: föl ássuk s az ő számára hozott finom ezüstöt, silány ezüstöt, az ő számára odateendő drága selymet,

---

hangzójával, mi a szövegromlást elősegíthette. Magát a *teri* szót Pápay biztos értesülés hiján csupán a *χi̊šəm* 'penész' szó párhuzama alapján magyarázhatja, bizonyára csak sejtésszerűleg. A magam ugyancsak kétséges fordítása a kondai vogul *tēri* 'mállik, szétoszlik' (pl. *äjmėm kʿwą̄tė-tērs* 'ruhám szétmállott, szétfoszlott, издряхла) szóra támaszkodik, föltévén hogy ez megvan a kondai és irtisi osztjákban is. A 'málló, szétoszló' jelző nem csak a holttetemre illik, hanem a *teri* szónak egy másik alkalmazására is, melylyel t. i. a következő költői kifejezésben találkozunk: *χon-paṭi tēri lant, onṭər-paṭi mosti lant* (Osztj. Népkgy. 228, 121). Ennek fordítása Pápaynál: «Hasba való ízletes (?) étel, gyomorba való kedves étel»; a *tēri* értelmezése tehát itt szintén találomszerű s csak a párhuzamos *mosti* szóból van következtetve. Az étel szétmállására utal a következő vogul költői szólás is: *ńelmä tą̄lėm ją̄mės pūl, sōpä tą̄lėm j. p. mēi̮' ti tēśśentimēn* «nyelven olvadó, szájban olvadó jó falatot eddegélünk mi ketten» (II : 34). A költői nyelv a sírban porló halottat igen találóan a felborult, korhadó bálványfához hasonlítja, mely erdei helyén szintén «földes hátú» s szintén lelke járó élettelen alak. Egy vogul színjátékban is előfordul egy idetartozó kifejezés: *kasm χūrpä tēriχalät* 'sárga szélű *rejtett kincs* (IV : 266, 267), mialatt mint a szövegből kiderül 'földbe ásott holttetem' *(χą̄lä)* értendő, míg voltakép a *tēriχalät* szó, mint a közlő magyarázza, csak költői nyelvben használt homályos értelmű szó *(jis lātiŋ)* s 'elásott kincset' (кладъ, ÉV. *totma)* jelent. Megjegyzendő még, hogy a 'kincsnek' északi osztják szava Ahlquist szerint *lōm* ('Schatz') s hogy a Patkanovtól följegyzett irtisi osztják *teri tum* kifejezés utórésze ez ÉO. *lōm* szó változatának is felfogható.

drága damasztot odatesszük. Anyja szülte ezer csontjának szép ízei azután hadd enyésszenek el! A Nānk-χuš-férfi-véres-fejedelem-öregnek ezt az üzenetet vigyétek!» (uo. 54). Fejét leeresztve ül ismét az öreg e szavak hallatára, végül pedig ekkép másitja mondását: «Kis úrasszonyom, kis leányzóm még anyja csecsét szopja (eszi)». Visszaüzenik a hőslők: «A mi 'Tāpar-városunkban ősz fejű sok asszonyunk van, hamvas fejű sok asszonyunk van, mell-csecset ott hadd szoppon, kéz-csecset ott hadd szopjon (vagyis: kézből való ételt ott hadd egyék)!» Most harmadszor is változtatja az öreg mondását: «Kis úrasszonyomnak, kis leányzómnak növekedő keze íze még nem nőtt meg, növekedő lába íze még nem nőtt meg». De erre is tudnak választ: «Növekedő keze ízét, növekedő lába ízét akkor mi fogjuk megnöveszteni!» Ezek után még csak egy kívánsága van a vár urának: «Háromszáz férfi nászolóim, úgymond, jöjjetek el mind! Fejedelmeitek módját nem ismerem, közembereitek módját nem ismerem; fejedelem helyébe közembert ne tegyetek, közember helyébe fejedelmet ne tegyetek!» Látszólag azért kéri ezt, hogy minden embert a maga rangja szerint tisztelhessen meg; de igazában azt akarja vele, hogy kinek-kinek a maga erősebb, vagy gyöngébb hadi készségét kitudja, számítva t. i. a fegyveres összeütközés esetére. Ugyanily ravaszsággal kitérőleg felelnek a hőslők: «Te [itt] törzsökös (magad bírta) városú, törzsökös falujú ember [vagy]: amire szükséged van, készen bírod; [de] nekünk, idegen vidéki ember halastava [melléki] faluból valóknak, amire szükségünk van, az nincs készen» (uo. 54). Azt mondják e szavak, hogy nincs módjukban a fejedelmi hőslőket díszruhákban bemutatni, mert most uton vannak s a fényes öltözék nincs kéznél; valójában pedig úgy áll a dolog, hogy óvatosságból már előzőleg a közlegényeket is fejedelmi ruhákba öltöztették, hogy tőlük a valóságos fejedelmeket megkülömböztetni ne lehessen (l. fent 0643. l.). Ezek után kezdődhetnék a nődíj ügyében való tárgyalás, de erről nem szól az ének, hanem nyomban áttér a hőslők nászmenetének leírásába, melyről alább szólunk. Lehet, hogy a nődíjról való hallgatás itt tudatos, vagyis hogy a várbeliek a nászt nődíj nélkül rendezik, a minthogy nődíj nélkül adták férjhez a szamojédoknak az igazi menyasszonyt (l. fent 0705. l.). Ott hol a hőslők hatalmasok s

erőszakosak, a nődíj szigorú követelésének nincs foganatja; a hőslők azt adják a leányért, a mit maguk akarnak, nem a mit érte kérnek, a mint ezt az Emder-hősök példájánál láttuk (fent 0715. l.).

A békés hőslés s nődíj-tárgyalás alkalmas példája a pelimi istenke násza. Megállapodván nőszerző szándékában «háromszáz, négyszáz apródlegényét» egybegyűjti' majd felszerelik «szárnyas állattal, lábas állattal ékesített szánkóit» s ezekre a nődíjnak szánt «vékony selyem sok göngyölegjét sok számmal emelik, vékony posztó sok tekercsét sok számmal hordják» (l. fent 0603 l.). Megindul a hőslők menete s megérkeznek a kiszemelt leány lakó helyére. Nem mennek a leány szüleinek «kis tó, kis tenger nagyságú házába», hanem másutt szállanak meg s onnan küldik «násznagyi öreg bácsijukat» *(moj-puŋk jäni' ājkäriś)* követül. Ez «tíz fogú fogas száját ím miképpen nyitja meg: Öreg asszony s öreg ember, Polém-isten bácsika ím üzenetet küldött [a végre], hogy tűz-víz nélkűl tartott kis lányotokat tőletek unszolva, zaklatva megkérjem» *(āγikèn sarè-laχtuŋkwè, pērsèlaχtuŋkwè lātīŋ kētilālès* II : 248). Az öregek eleinte, úgy mint egy fentebb (0714. l.) vázolt hőslésnél, nem felelnek, «mint szájtalan-nyelvtelen jó állat, [úgy] ülnek tovább» *(sōp-ńelmtal jąmès uj ēlä ūnlei')*. Erre újból elkezdi a násznagy: «Ti mint szájtalan-nyelvtelen állatocska, miért ültök úgy?! Polém-isten bácsika a ti unszolástokra, a ti zaklatástokra üzenetet küldött». Erre az öregek «további életre való további beszédüket tovább beszélik» *(ēlä ąlnè ēli potrēn ēlä potèrtālitēn)*, vagyis megmondják a jövőt illető határozatukat. «Testi külsőnkre való ruhácskánkat kívánjuk (keressük) mi *(alpi-χar ta'ilriś-mēn mēn kinsilimēn)*; egy leányt neveltünk föl, [ezt] ugyan munka nélkűl hogy neveltük volna föl?!» Tehát a nődíjat a leány nevelése költségének, illetve e költség megtérítésének tekintik. A násznagy e kijelentésre «a vékony selyem sok göngyölegjét sok számmal hordja be, a vékony posztó sok tekercsét sok számmal emelgeti»; az öregek ez ajándékokat szívesen fogadják s kezdődik a lakodalom (II : 249—50). Megjegyzi a közlő az itt idézett leánykérő szavakhoz, hogy közönséges nőszerzéseknél is így mondja a násznagy a leányos gazdához: «Én téged unszollak, zaklatlak» *(χajtä-χum āγiŋ χum nūpèl lāwi:*

*am nayėn sarėlaχtė'im, pērsėlaχtė'im),**) mire emez rendesen eleinte tagadólag felel: «Leányom nem adom, nincs hozzá kedvem» *(āγim at mīγėm, kāsėm āt́im).* Erre a násznagy erősebb rábeszélő szavakkal kezdi a zaklatást: «Ugyan légy jóindulattal (vedd előre elméd), tedd őt rokonná; ha ma nem készülök el veled (nem jutok végre), akkor sem engedem hogy erőszakoskodjál, én nászolok *(χajtä-χum lāwi: nǫmtėn ēläľ vojäln, rǫwń-ut vāräln; ti χǭtėl at marė'im, vori at tāräte'im, χajtėlė'im).* Nyájasabb leánykérő párbeszédet találunk a lopmúszi istenke énekében, hol a hőslőt mosolygással fogadja a megkérendő leány s szándéka felől ekkép kérdi: «Lopmúszi bácsika, minő hozó szerencse hozott téged, minő emelő szerencse emelt téged?» *(manä totń ojnė totwäsėn, manä ālentėń ojnė ālentawäsėn?)* A kérdezett a vendégrekeszbe ül s aztán a leány anyjához (mert férfi nincs a házban) ekkép intézi beszédét: «Hegyi tündér, erdei tündér, a te leánykád világot élni való kedves élettársúl, időket élni való kedves élettársúl szeretném ím elvinni» *(āγiriśėn tǫrėm ǭlnė ǭti jurtī', kworės ǭlnė ǭti jurtī' ti totīlėnūlėm).* Az anya válasza: «Istentől eladásra rendelt leányom-fiam ugyan hogyan tartanám vissza?! Világot élő kedves élettársúl, időket élő kedves élettársúl ha el akarod vinni, hát vidd csak el!» *(tǫrėmnė ēlä miŋkwė lāwim āγim-pīγėm tū χūń pūwilėm?! tǫrėm ǭlnė ǭti jurtī', kworės ǭlnė ǭ. j. totilėn-ke: ta totäln!* II: 285—6).

A nődíj rendeltetésének és jogi alapjának az a felfogása, melyet az előbb említett hőslő énekből volt alkalmunk megismerni, érdekesen tárja elénk, hogy mint nyert ez a fejletlen társadalomban gyökerező házassági intézmény lényegének fenntartásával új értelmezést s nemesebb jelleget a szelidebb életviszonyok hatása alatt. Mint Pápay Károly leírásából látjuk,

*) Az északi vogulban *sarėli* értelme: «valamit valakire ráunszolni, ráerőszakolni (rábeszéléssel)», pl. *taw ānėm tǫrėl sarėlitä, ānėm at ēri* «ő minden áron egy kendőt akar rám erőszakolni (насиластъ), de nekem nem kell» (Reguly fordításában: *säreli* «eine Gabe aufdrängen»). A *pērsėlaχti* szó a *pērsi* «odaköt» továbbképzése s valódi értelme «ráköti magát», a közlő magyarázata szerint itt azt jelenti, hogy «erőszakosan kér, zaklatva követel» *(pērsėlaχtnė lātiŋ ti: am nayėn matėr voril vōwe'im).*

ugyanily képzetek fűződnek a nődíj jogi természetéhez az északi voguloknál a jelenkorban is. Idézzük itt idevonatkozó közlését: «A nőár *(nē-tin)* által, így ír, a vőlegény mintegy megveszi az eladó leányt. *Ugy tekintik azt ma, mint egyenértékét a leány nevelésére (táplálása, ruházása) fordított költségekért és fáradozásáért.* E szempontból tekintve, *nem magát a leányt fizetik meg*, és azért is nemcsak a szülők, hanem ezek nem létében a leány rokonai, vagy idegenek is tarthatnak igényt a nőárra, a menynyiben a leány nevelését ők végezték. De a nőár-követelésnek van még egy más alapja is. *A leány ugyanis fontos munkaerő, gazdasági tényező a háznál és így elvesztése oly anyagi veszteség, mely kellő kárpótlást igényel.* Ezek szerint a nőárt úgy tekinthetjük, mint kárpótlást a leány neveléséért és munkaerejéért. A ki tehát a leányt a nőár lefizetése nélkül viszi el, vagyis elszökteti, az anyagilag megkárosítja, meglopja a szülőket. Ezek ily esetben nem is annyira a leány, mint inkább az okozott anyagi kár miatt panaszkodnak és ennek megtérítését kívánják. A mennyiben erre nem számíthatnak, nem igen fordul elő, hogy megszöktetett leányukat hazavigyék, bár férje még mindig akadna» (Hunfalvy-album, 143). PATKANOV szerint az irtisi oszjákok is úgy tekintik a nődíjt, mint a leány fölneveléséért járó jutalmat s ezt tőlük még az oroszok is megkövetelik, ha t. i. osztják legény orosz leányt vesz nőül (Irtysch-Ostj. I : 139, 140).

Egyébként is igen tanulságos a mai vogul-osztják házassági szokások egybevetése azzal a képpel, melyet a nőszerzés régi módjaira vonatkozólag a hősköltészet adatai nyujtanak. Ezért mielőtt fejtegetéseinkben tovább haladnánk, ide iktatjuk rövid vázlatban a leánykérés és nődíj tárgyában jelenleg divó eljárást, felhasználván ehhez is a népköltésnek gyakran ékesen szóló s jellemzően festő anyagát.

«Eső erejével, szél erejével, nőttem én fel, nőcske *(räχu rii̊l, vuot rii̊l oąŋk jänimäsėm)*; nő növelte váll-lapoczka duzzadó (rengő) husát növelem én, nőcske» *(nē jänmėlti pąŋk'wėl-pąšm rąmi ńąuľ oąŋk jänmėltēm*; IV : 87) — e szavakkal kezdi a férjhezmeneteléről szóló éneket egy alsólozvai nő, azt mondva ezzel, hogy fölserdült természettől nyert ép erejében egészséges, derék nővé s idomai megteltek. Északi vogul nyelven az ily kifejlett s férjhezadásra alkalmas leányzóról azt mondják, hogy *toχtilėm*

(v. *taχtilėm) āγi* 'termete telt leány' s ha testi külsőjében még nem látszik eléggé serdültnek, hogy *ti āγiriś iŋėt toχtili* 'ez a leányka még nem teljesen megtermett'. A szép, ügyes s jó erkölcsű leánynak híre van s hamar elviszik, ha nagy is az ára. Ha kérő jelentkezik, a bekövetkező örvendetes eseményről előre beszélnek, előbb suttogva, utóbb hangosabban: «Telő holdnak kerek hetén át emlegetik a násznépet, fogyó holdnak kerek hetén át rebesgetik a násznépet» *(tēlpä jąŋχėp mańtiŋ sāt ńūpėt sujtėltawėt, χąlpä j. m. s. ń. sārkėpawėt* IV : 85). Nyárfalevél nem zörög hiába s egyszer csakugyan megjönnek a várva-várt vendégek. A leányt a női énekekben rendszerint valamely hozzá illő, kedves foglalkozás közben éri a «szerencse». Az egyik idillikus képben a folyónál, midőn épen vizet mer, akár a bibliai Rebeka a kútnál. «Jelikém, Jeli-Jeli, mondja itt, a fekete vízű táplálékos Szoszva partocskájához ereszkedem én le, a szaruból készült fogóíves két vedret öt ujjú ujjas kézzel emelgetem én fel; a hosszú szélű széllel való kendő, a hosszú rojtú rojtos kendő *(χąsä vätäp vätäŋ tąr, χ. rusip rusiŋ t.)* [két széle] közöcskéjéből érett ribiszkéhez [hasonló] két szemecskével a mint ott nézdegélem: [hát] kikötős falum kikötőjéhez húsz férfiből, tíz férfiből álló vendégseregecske érkezett meg» *(χus χumpä χumiŋ mujkwė, lqu χ. χ. m. joχtentālėm* IV : 271). Egy másik képben, midőn a násznép jelentkezik, a leány «rénpatákat szabdal, réntörzsököt tördel; lábas állatnak, tollas állatnak rajzát himezgeti» (IV : 235). Egy harmadik énekben a násznéptől meglepett leány épen atyjának «daru rikkantó» hét mezején magszemet ültet, midőn a Vagla folyó torkolata felől «mint két ölyv jön az öt száras (?) úrasszonyi násznép *) *(kitä k'ąrtk'ėn ät sąrpä najiŋ*

*) A leánykérésre jövő násznépnek ez a kifejezése három helyen található a Regulytól följegyzett alsólozvai női énekekben; átírva: KLV. *ät sąrpä n. ń.* IV : 87, 98 és FLV. *at sąrpä sąriŋ ńūp* IV : 235. Az utóbbi helyen a homályos értelmű *sąrpä* szó fölé magyarázatúl a következő orosz szavak vannak jegyezve: *ruptzami djerevo* (azaz: рубцами дерево) 'rovásokkal fa' s ezen alapszik fordításom: 'öt rovásfájú úrasszonyt kereső násznép' és 'öt rovásfájú rovásfás násznép'. De kétessé teszi a Reguly-féle magyarázat s fordításom helyességét, hogy nyomban e kifejezés után a rovásfa, melyre a nászdíjat róják, egész más kifejezéssel

ńu p joχti IV : 97, 98). Jönnek «nyerges hátú, zabolás szájú szép állaton» *(na̓ iriŋ sispä jąmés uj, kēriŋ sūppä j. u.)*, vagyis lovagolva, mások «vassal vert lóigának csengetyű szavával» *(kēriŋ tąχä suľiŋ suj* IV : 85, 86), vagyis lovasszánon, de az éjszakiak rendesen rénszarvas-fogattal. Az állatok szintén részt vesznek gazdájuk örömében s esetleges bánatában. Midőn a felsőszoszvai ifjú a Lozva tájára megy leánykérőbe, szánja elé fogott «anyátlanúl élő három rénborjúja örvendő kézzel, örvendő lábbal» fut s bár a hosszú út miatt «fáradó lábuk» nagyon kimerül, azokat mennél közelebb jutnak a leányos faluhoz, annál serényebben mozgatják; «mosolygó arczczal» állnak oda a leány «ajtós háza ajtajához» (IV : 30). Egészen más ez állatok kedve, midőn gazdájuk eredménytelenül kénytelen visszatérni; akkor a «Lozvácskának sok folyó vonalán ím sírdogálva futnak, táplálékos Szoszva vizükhöz, halas Szoszva vizükhöz szomorkodva futnak» (IV : 33).

Hogy mikép lépnek be a kérők a leányos házba, azt a következő énekrész szemlélteti: «Ajtós házam ajtócskáját öt ujjú ujjas kézzel kinyitogatják. *Vékony posztóval teli kezecskével, vékony selyemmel teli kezecskével lépegetnek be hozzám (vouta nuj ta̓iliŋ kātkwēl śāltentawēm, vouta jarmak t. k. ś.). A tíz deszkájú deszkás* h á z p a d l ó t a j ó v e n d é g s é g k ö r ü l j á r d o g á l j a; *sapkátlanúl levő szép fejecskével, keztyűtlenül levő szép kezecskével idős férfi, atyuskámhoz* [oda] *álldogál» (ląu pārtėp pārtiŋ kwol-kän jąmės mujkwė mulγäľ jāmentāli; kēnttal ąlnė jąmės puŋkkwėl, pāssätal ą. j. kātkwėl jäni̓ χum āśkėm-pält ľūľentāli).* Egy másik énekben «menyasszonydíjúl fekete nyusztot hozó kézzel nyitják ki» a vőlegényváró leánynak ajtaját *(sēmėl ńoχs*

'száz jegyű jegyes fának' (KLV. *śɵt pospä posėŋ jiw* IV : 87, 99) van nevezve s itt csak egy, nem pedig öt rovásfáról van szó. A középlozvai átírás közlője a *sąrpä* szó magyarázatánál a *koąt-sąr* 'kézszár' és *lol-sąr* 'lábszár' kifejezések utórészére gondol s azt véli, hogy az ének öt emberből álló násznépre, illetve leánykérő csapatra gondol; de ez nyilván helytelen felfogás, mert a leánykérő «arasznyi magasságú vőfélynek» *(tōrės tuńśit mänä k̓aitä* II : 87) van nevezve. Vajjon nem azért mondja az ének «öt szárasnak» a leánykérőket, mivel kezük-lábuk négy szárához ötödikül egy földíszített nagy vőfélybotot hordanak?

tāntmiŋ kātėl āwim pūswės IV : 235). Ott hol a kérőket szívesen látják, a válasz afféle lehet, mint az előbbi ének folytatásában: «Az istentől eladásra rendelt leányokat, fiúkat [ebben] akadályozni hogyan volna megengedve?!» *(tārėm ēlä miŋkwė lāum āγit-pīγėt jārtilaŋkwė χumľė rāwentāli?!* IV : 272). Egy másik nőénekben a leánykérő kevésbé szertartásosan jár el belépésénél: Üdvözli a családfőt, aztán a hóna alatt behozott «tíz abroncsú abroncsos hordócskát» *(lau kispä kisiŋ puśkä)* mely természetesen pálinkával van megtöltve, eléje helyezi; majd «egy lábú lábas pohárkát» *(akwᶜ la'ilėp la'iliŋ rumkä)* nyujt oda neki s ekképen szól: «Hallod-e, íme én magam vagyok a nászoló férfi, a nő-vevő férfi; szándékod hogyan van? Én a te hugodat nászolni jöttem: adod-e húgodat [hozzám], vagy nem?» *(jātä, χajtėlėnė χum amki ti, nē vīnė χ. a. ti; nāmtėn χumľė āli? am āśėn χajtėluŋkwᶜ ti jisėm: āśėn mīlėn, man at?* IV : 31). A válasz a leányt fölnevelő nagybátya részéről itt is kedvező: «Ha én nem adhatom, úgymond, hát hol van gazda még?! Ebben a házban a gazda ím én vagyok!» (uo.). De a házasság ez esetben mégis meghiusúlt a leány ellenállása miatt.

Meglévén az elvi megegyezés, minek a hozott ajándékok (selyem, posztó, pálinka) elfogadása a külső nyilvánulása, következik a nehezebb feladat, a n ő d í j m e g á l l a p í t á s a. «Éjjelestül öt nap elmultáig *az öt száras (?) úrasszonyi násznéppel minő arasznyi magasságú vőfély állja a vőfélyi [tisztet]?! A száz jegyű jegyes fára hogyan számoljuk rá»* [a megegyezés eredményét?! *ät sārpä najiŋ ńup tōrės tuńśit mänä kᶜaitä kᶜaitä tuńśi?! śōt pospä posėŋ jiwnė kᶜūń lättimėn?!* IV : 87, 86), mondja e tárgyra vonatkozólag az egyik női ének s egy másik: «Kuoszi bátyámnak vörösfenyőből való *nagy ajtóját [nődíjkép hozott] fekete állattal (nyuszttal) megrakott kézzel (śēmėl uj täntmėŋ koatėl) nyitják meg* s ezután éjjelestül öt nap ideje elmultáig csapkodják az ajtót». Soká tart t. i. az alkudozás, nehéz a megegyezés: «Kuoszi bátyám midőn a falgerendákat hátával mozgatja, mint tavaszi halnak oldalcsontja hajlanak be a gerendák» (IV : 98); hátrál a falnak az erőszakos kínálat elől. «Vékony posztónak sok göngyölegjéből sokat hordanak be, vékony selyemnek sok göngyölegjéből sokat hordanak be» *(vouta nuj saw kuńäs saw tūlentālilawė, v. jarmak s. k. s. t.* IV : 272), «a drága

selymet, a drága posztót odahelyezik az asztalra» *(tiniŋ jarmak, tiniŋ nuj pasänné tū ti pinsaném* IV : 31), «négylábú asztalon számolják drága női menyasszonydíjam» *(ńilä la ilép pasén-tarmélt tiniŋ nē sąnjawés tiném* IV : 235): ez a szokásos s rendes lefolyása a nődíj-tárgyalásnak.

Kiegészíthetjük e népköltészi adatokat Pápai Károlynak itt következő közléseivel:

«Az északi vogulok házasságának első mozzanata a megkérés. A legény szüleivel és a kérővel együtt elmegy a leány falujába, minthogy *többnyire nem a maguk falujából nősülnek.* A leány falujában *valamely ismerősük házában telepednek le és onnan küldik a kérőt a leányos házba.* Kérőnek valamely idősebb férfit *(χajtä-χum* vagy *moj-puŋk),* vagy nőt *(χajtä-nē),* vagy többeket is *(χajtä-mām* = kérő-nép) küldenek. A küldöttek száma, úgylátszik, néha a leküzdendő nehézségektől függ. Egy asszony dicsekedve emlegette, hogy ő érte két férfi- és két nő-kérő járt. *Mikor a kérő megjelenik a leányos háznál, a leány rendesen nincs otthon, hanem más valaki házában tartózkodik* . . . A leány megkérése atyjától, vagy ha ez nem él, attól az idősebb rokontól történik, kinél a leány tartózkodik. A kérő belépve a házba, vagy sátorba, az ajtónál meghajtja magát; ezután előadja, kik és miért küldötték és lehetőleg magasztalja küldőit: a legényt és ennek szüleit. Mondókájának ilyenkor bizonyos meghatározott, úgylátszik, kötött formája van, melyet azonban nem volt alkalmam feljegyezhetni . . . A kérővel szemben a leány atyja kezdetben úgy tesz, mintha a leányt nem akarná odaadni. Azzal szabadkozik, hogy a leány még fiatal, nem tud se fát vágni, se főzni, se ruhát szabni, varrni, aztán meg rest is, úgy hogy csak baj lenne a házasság a leányra is, a legényre is. Azonfelül az apa azzal is védekezik, hogy ők szegények, nincs se czoboly-, se hód-prémjük. E szabadkozásra a kérő azzal vág vissza, hogy elég, ha a leánynak eleven lelke *(liliŋ lili)* van és megteszi a mit majd az öreg gazda és gazdasszony parancsolnak és ezekkel nem czivakodik. Ez első látogatásnál a kérő nem hozza szóba a nőárat, hanem a fogadtatásból megérti annyit, hogy készek-e a felett vele alkudozásba bocsátkozni. Az elfogadott kérő előtt ki is jelentik, hogy nem akarják őt az utczára kikergetni.»

«Ha a kérőnek — így folytatja Pápai közléseit — első látogatása biztatóan ütött ki, visszatér küldőihez, hogy ezeknek beszámoljon. Ezután rövid idő mulva új látogatásra kerekedik fel, ilyenkor már kezében botot *(sū-jiw)* visz, a mely talán szerepét jelképezi. Csak a második, vagy néha csak a harmadik látogatásnál kezdődnek meg az alkudozások a nőár felett. A kérő

nem mulasztja el ilyenkor, hogy a túlzó nőár-követelésekkel szemben küldőinek szegénységére hivatkozzék. Mindvégig ő marad a közvetítő a két alkudozó fél között, feleit az ügy állásáról időnként értesíti és új megbizatást kér. Ily módon a látogatások tízszer és többször is ismétlődnek, úgy hogy a végleges megállapodás két-három napba is beletelik» (Hunfalvy-album, 138—9).

Az alkudozásokban, írja Pápai más helyütt, a szülőkön kívül «rendesen részt vesznek, mint érdekelt felek, a leány közeli rokonságának idősebb tagjai is. Ez alkudozásoknál a nőár minden egyes darabját külön megbeszélik és azután a darabok számát egy fapálczácskára felrójják. E pálczácskán *(nē-tin śorχèliŋ jiw)* egy ember mint tanu *(ultė-χum)* végzi a rovásokat. A pénz jelölésénél egy egyenes bevágás egy rubelt, egy kereszt tizet jelent. A rovás egyik-egyik oldalára a kívánt nőár: a követelés, a másikra a kifizetett rész: a nyugtázás lesz felróva; tehát a rovás egyrészt a nőárra vonatkozó megállapodás, másrészt a teljesített fizetés ellenőrzésére szolgál. — A nőár főrésze azelőtt rénszarvasokból állott, de újabban ezt egészen vagy részben pénz helyettesíti, úgy hogy ezenkívül ma már főleg csak kész ruhadarabokat és házieszközöket adnak. Egy módosabb vogulnál a nőár a következőkből állhat: 50 db. rénszarvas, 50 rubel pénzben; azután ruhaneműek, mint női és férfiruha rénszarvasbőrből, néhány rőf ruhának való szövet és posztó, egy selyem kaftán, női rojtos fejkendők, zürjén zsinór, női gyöngy-melldísz; továbbá néhány rénszarvasbőr, melyet ágyúl használnak, egy-két czoboly-, róka- vagy több evet-prém; végül konyhaeszközök, mint egy-két veresréz-üst, vogul fatálak, nyírhéj-edények, dobozok és némely apróságok. Nem maradhat el a nőárból egy-két veder pálinka sem, a mit a lakománál használnak el» (uo. 143—4).

Ide iktatjuk még azt a rövid értesítést is, melyet a kondai vogulok lakodalmi szokásai során a nődíjra vonatkozólag P. P. Infantjev «Путешествіе въ страну Вогуловъ» (Utazás a vogulok vidékére, St. Peterburg, 1910) czímű művében (55. l.) találunk.

E szerint «midőn a vogul házasodni akar, a menyasszony atyjához két vőfélyt (хаитехумъ) küld, kik két zelniczefából készült bottal szerelik fel magukat, mely botok egyikére vörös szalag van kötve a követi megbízás jeléül. Megérkezvén a menyasszony atyjának házába, *a vőfélyek sapkájukat le nem véve és le nem ülve alkudozni kezdenek a menyasszonyra, illetve nődíjának mértékére nézve.* Az apa rendesen mennél többet igyekszik kérni, a vőfély mennél kevesebbet adni. Ha pl. az apa száz rubelt

kért, a vőfélyek némi alkudozás után letesznek az asztalra csak harminczat s eltávoznak. Kis idő teltével ismét visszajönnek s letesznek még tíz rubelt, aztán újból megismétlik e műveletet s letesznek öt rubelt; így folyik a dolog, míg az apa nem enged s az alku mindkét fél megelégedésére eredményhez nem vezet. *Csak miután a nődíj tárgyában létrejött a megegyezés, jelenik meg a menyasszony házában a vőlegény, ki a lakodalmi szertartások alatt mindvégig fején tartja a sapkáját, sőt az evést s ivást is sapkában végzi».*

Az osztjákok házassági szokásait illetőleg már Novitzkij 1715-ből való munkájában találunk figyelemreméltó tudósitásokat. Ezek szerint midőn valamely osztják ember házasodni akar, a leányos atya meghatározza leányának árát, a mit náluk *kalym*-nak hívnak. Megtörténvén az alku s megállapitván ama nődíjat, a vőlegény-jelölt, ha a számára eljegyzett menyasszonyt üdvözölni akarja, ezt csak annak a szokásnak megtartásával teheti, hogy *nem nyílt arczczal, hanem vállaival oldalt fordúlva lép be leendő ipja házába s nem is merészel ennek arczába nézni,* hanem egyenesen ahhoz a helyhez siet, a hol jegyese ül. Ez a szokás t. i. a megalázkodás jele a szülők előtt, a mennyiben azt vélik, hogy az új családtagnak nem illő menyasszonya atyjának s még kevésbé anyjának a szemébe nézni.*) A nődíjat rendesen száz rubelben állapítják meg, melynek fejében a leendő vő odaadja legszükségesebb holmijait: ladikját, ijját, kutyáját stb. maga szabván meg önkényesen minden darabnak értékét, pl. a ladikét 6—10 rubelben s így tovább. Miután így mértéktelenül magas árban fölbecsülte silány holmijait s ezeket a kikötött nődíj fejében átszolgáltatta, az atya is átadja vejének leányát, megparancsolván neki, hogy férje iránt a szeretet szövetségét megtartsa s hogy magát nekie alárendelje. Ha azonban a vő szegénysége miatt az egész nődíjat lefizetni nem képes, az atya nem bocsáthatja el leányát házából. Ilyenkor nincs ugyan megtiltva, hogy az ifjú férj nejével ez utóbbi szüleinek házában házastársi kötelékben éljen, de mindaddig míg a teljes nődíj lefizetve nincs, semmi lakodalmi eljárás nem szokásos s

---

*) E felfogás, illetve szokás szintén egyik sokat mondó hagyománya a régi idők nőrabló divatának, miről természetesen a hittérítő pap osztják embereinek már alig volt világos tudatuk.

vendégséget sem tartanak. A mikor a leányt férje házába bocsátják, subát adnak reá; ha pedig előkelő családból való, mindenkép rajta vannak, hogy vörös bársonyruhával tiszteljék meg. *Az osztjákoknak annyi nejük van, a mennyit valaki eltartani s nődíjjal megvásárolni képes;* szabadságukban van nejeiket elzálogosítani, valakinek odaadni, elajándékozni, eladni, elbocsátani s másokat venni helyettük. Ily törvénytelenséghez lévén szokva sokan módjuk szerint két-három nőt is tartanak» (Majkov kiadásában 42—43. l.).

Az újabb írók közül Poljakov többször idézett könyvében (52—56. l.) olvashatók tudósítások az osztják házasságról, mely rész fordításban megtalálható Ahlquist «Unter Wogulen und Ostjaken» művében is (158—160. l.). Röviden ír e tárgyról Finsch (Reise nach West-Sibirien, 540—543. l.). Az irtisi és kondai osztjákok házassági szokásait Patkanov ismerteti bővebben. Szerinte is a vőlegény és menyasszony atyja között vőfélyek, vagy leánykérő nők (kiknek az irtisi osztjákban *χanėm* a neve*)) közvetítik a tárgyalást. Egy csinos, jól termett és e mellett erkölcsös leányért, ha az apja jómódú, pénzben, marhában és ruhaneműekben 150—300 rubelt is megadnak, míg a szegényebb,

---

*) Ennek a szónak jelentései Patkanov szótárában: 'Frau, Gemahlin; Freiwerber (für andere), Brautwerberin'; *ärda χanėm, mosta χanėm = ä. nēŋ, m. nēŋ* 'Lieblingsfrau'; *χanėm-χoi* 'Freiwerber'. Az utóbbi jelentést igazolja Ahlquist is *χanim-χo* 'Freiwerber' (für andere) és *χanim-nē* 'Freiwerberin' adataival; továbbá Pápai Károly KO. *k'ǫnem* сватавщикъ (leánykérő vőfély) adatával (Déli osztják szójegyzék, 18). Karjalainen 'Wie *ego* im Ostjakischen die Verwandten benennt' czímű értekezésében (FUF. XIII: 233) a következő idevonatkozó közléseket találjuk: Trj. *kă`nə̑m'*, Kr. *χănə̑m*, Kaz. *χănəm'* 'durch den Schwiegersohn oder die Schwiegertochter verwandte Person' (Trj. Kr.); 'ein (männlicher) Verwandter durch die Schwiegertochter' (Kaz.); 'Bruder (Schwester) der Frau des Bruders (des Mannes der Schwester' Kr.); Kaz. *χănnẹ̀* 'weibliche Verwandte durch die Schwiegertochter'. Patkanov e szót a tatár *χanėm* 'úrnő' szóval veti egybe, de Karjalainen alkalmasabbnak véli e szó magyarázatára azt a föltevést, hogy itt egy már önállóan nem létező **k'ăn*-igének képzésével van dolgunk, mely talán megvan a következő szóban is: Kam. *χănàt χăịàt* 'eine verwandte Person, vor welcher die Frau die «Anstandsregeln» zu beobachten hat'.

40—80 rubel, egy tehén s néhány ruhadarab árán kél el. Ezenkívül hozzá kell járulnia a vőlegénynek a lakodalmi költségekhez is, különösen egy veder pálinkát föltétlenül saját pénzén kell beszereznie. A tehetősebb vőlegény egy szép ünnepi ruhával is megajándékozza menyasszonyát (Irtysch-Ostj. I : 138, 140).

Figyelemreméltó, hogy az itt vázolt szokások közt több világosan csökevénye, illetve a mai viszonyok közt értelmetlenné vált maradványa régi időben dívott s akkor teljesen megokolt szokásoknak. Így pl. hogy az apa a vőfély előtt a saját leányát ócsárolja s mindenféle ellenvetésével úgy tesz, mintha a leányát nem akarná odaadni, sőt az első látogatáskor a nődíj szóba sem kerül: mindez arra a hajdani állapotra emlékeztet, melyben az alkalmatlan s erőszakos hőslőket mindenáron távoltartani akarták, sőt a leányos várba be sem bocsátották, ha pedig mégis sikerült, esetleg vérontás árán, ide bejutniok, a családfő kezdetben kérésükre nem is válaszolt (l. fent 0714. l.). Hogy a vőlegény és szülei a nődíj tárgyalása alatt nincsenek a leányos házban, hanem az alkudozás a leány családjával az üzenethordó vőfély útján idegen házból történik (l. fent 0726. l.), teljesen hasonló mása annak a fent (0703. l.) leírt eljárásnak, mely szerint a vár ura a megérkezett hőslőket óvatosságból egy külön épült «hadfogadó, vendégnépfogadó nagy házba» szállásolja s szintén csak ide-oda járó követ útján érintkezik velük. Hogy a hősölt leány sincs a szülei háznál, hanem valamely ismerős házában húzódik meg, szintén az erőszakoskodástól való félelemmel magyarázható. A vőfély botja bizonyára nem puszta dísz, hanem a régi hősök «kardpálczájának» *(sirej-suw)*, melylyel a leányos házba léptek, jelképes maradványa (l. fent 0537. és 0708. l.). Nyilván kitetszik eredete annak a kondai szokásnak is, hogy a leányos házban a vőfély meg a vőlegény le nem teszik sapkájukat, sőt az előbbi a nődíj-tárgyalás befejeztéig le sem ül. Ez t. i. a bizonytalanságnak és nyugtalanságnak jele, mire nagy okuk volt az egykori hőslőknek, kikre még a megegyezés után s lakodalom közben is gyakran rátört a leány rokonsága, hogy bosszút álljon az esetleg elkövetett erőszakosságokért. Hogy a követelt nődíj most is csaknem mindig aránytalanúl nagyobb, mint a mennyit a vőlegény megadni képes, hogy a kiegyezés szándékosan hosszas s akadékos s még

a leánykérés hagyományos «unszollak, zaklatlak» szavaiban is kifejezésre jut az erőszakosság: mindez szintén annak bizonyítéka, hogy az az eredeti nőszerző eljárás, melyet a nődíj helyettesít, ugyancsak erőszakos lehetett. Még a szertelen nagy s e miatt meg nem adható nőárnak is átöröklődtek esetei, minek mai napság az a következménye, hogy az ilyen «drága» leány férjhez nem mehet. Lemondással énekli a «Kendertépővárosbeli» leány maga szerzette énekében: «Nyírott fejű sok obvidéki kedves férfiúm között sétálgatok én, úri nő, még; [pedig] immár én vénülő nő korára (végbe) jutok. [De hát] a nyírott fejű sok obvidéki férfi ezt az én ezer rubel díjam [megadni] nem bírja!» *(samėm puŋkėp saw Ās-χumnė ti sātėr sait tinėm at vērmawė* IV : 76, 77). Hasonló sorsát büszkén, sőt kérkedve viseli egy másik gazdag leány. «Nekem, így mondja énekében, Kozma középső leányának valami közönséges férfi drága női díjam [megadni] nem bírja *(ajėmkitėm χumnė tiniŋ nē tinėm at vērmawė).* Kereskedő jó atyácskám szerezte ünő ellette három réntinócskám valami közönséges férfiúra még csak rá sem néz. Ki háromszáz rénnek vagyok leánygazdája *(kūśejāγi),* ha kedvem kerekedik, tarka [ruhát] öltök, hófehér [ruhát], fekete [ruhát] öltök. Ha be akarok fogni, hófajd-nyakú rénökröt fogok be, három hófehér rénökröt, három vöröses rénökröt, három tarka rénökröt fogok be . . . a hova kedvem kerekedik, [oda] megyek el. Szürkésfehér, hófehér subát öltök; hármas színben díszített botoskáimat felöltöm, fejemre aranyhímzéses selyemkendőt teszek: aztán ahhoz a férfihez megyek [nőül], a ki nekem tetszik» *(nāmtėm patėm χumnė ta minė'im* IV : 41, 42).

Ily nyiltan a régi idők úri leánya mindenesetre nem beszélhetett, sőt a hősköltészetben annyira korlátozva van szabadsága, hogy — mint fentebb (0689. l.) láttuk — néha csak fülesbagoly alakjában jelenhetett meg választottja előtt s közölhette vele mondani valóját. De ha az ősanyák csak okkal-móddal voltak képesek személyi hajlandóságukkal érvényesülni, ez a vogul-osztják leánynak ma sem könnyű feladat, különösen a családfő akaratával szemben. A férjválasztás dolgában való sikeres ellentállásnak érdekes példája a fenti eset (0725. l.), melyben az árva leány ily szavakkal adja tudtul

nevelő bácsijának, hogy a maga ura: «Azelőtt, midőn atyám a jó férfi engem nevelgetett, te neki sem éjjeli, sem nappali segítséget nem nyujtottál; sem kezét, sem lábát nem támogattad: s most kezdenél velem gazdám módjára bánni *(kūšejlaχtuŋkwė)?!* A mely férfihez a kedvem nem húz, te ahhoz engem erővel nem adhatsz *(jorėl mĭŋkwė at vērmilen).* Ha teli is rakja asztalod fekete nyuszttal; ha drága selymet, drága posztót tesz is asztalodra: a rénbikás férfi bikája orrát, az állatos férfi állatjának orrát én visszafelé fordítom. Én olyan néphez, melyhez kedvem nem tartja, nem megyek!» *(am nąmt-pattal māmnė at minė̆im* IV : 32, 33). Egy másik nőénekben (IV : 82) a család akaratával ellenkező leányt nászolás közben leitatják s úgy viszik el férjéhez, miután jó ruháitól megfosztották. Később e nőnek sikerül megszöknie férjétől s midőn hazaérve egyedül találja ángyait, ezeket, mivel ők voltak főrészesei az ő «álnok eladásának» *(tūlmaχėl majluwės),* agyonüti s maga más tájékra vándorol.

Megtörténvén az egyezség, a vőlegény és szülei abból az idegen házból, honnan a vőfély útján a leány rokonságával tárgyaltak, átmennek a leányos házba s ott ha tehetik, a kikötött nőárt vagy nyomban lefizetik, vagy ha nem tehetik, akkor mintegy foglalóba annak csak egy részét. Ugyanekkor Pápai Károly szerint külön ajándékot, vagy inkább részt a nőárból kapnak a menyasszony anyja, bátyjai s ángyai is, továbbá teljesített nehéz szolgálatai fejében a leánykérő vőfély (Hunfalvy-album, 139, 144). Patkanov szerint az irtisi osztjákoknál a menyasszony atyja szintén ad ajándékokat a vőlegénynek, melyeknek értéke azonban távolról sem közelíti meg a nődíjét (Irtysch-Ostj. I : 139). Fentebb (0710. l.) láttuk, hogy a hősköltészetben a szöktetett leány is súlyt helyez tisztesség okáért arra, hogy férje érette legalább utólag nődíjat fizessen. Ez a szokás is fennmaradt a jelenkorig, mert mint Pápai írja, «a szöktető némelykor, ha ki akar békülni apósával és ha módjában van, fizet valami nőárt, de ez jóval kisebb lesz, mint külömben lett volna és ilyenkor a leány is részesül hozományban» (uo. 145). Anyagi érdeke is van tehát a leányszöktetőnek abban, hogy a maga idején meg nem adott nődíjnak legalább egy részét utóbb mégis megadja.

A nődíjnak, vagy egy részének lefizetésével, illetve annak elfogadásával válik a hőslő legény v ő l e g é n y n y é, illetve a leány családjában v ő v é, a hősölt leány jogos férjévé. A vőnek, illetve vőlegénynek vogul szava: ÉV. *vāps*, *vāps-χum*, PV., KV. *veps*, LV. *veps*, TV. *väps*, mely egyszersmind a «sógor» jelzésére alkalmazható. Költői kifejezése e rokonsági viszonynak: *nāj-vāps*, *ātėr-vāps* 'istennőtől [rendelt] vő, istenkétől [rendelt] vő' (I : 22, 24, 26, II : 200; kedveskedő kicsinyítéssel: *nāj-vāpsikwė*, *ātėr-vāpsikwė* II : 48) a *nāj-ātėr* 'istenke, bálványka' szóval (l. I : 193). Megfelelő osztják szó: *vēŋ*, *voŋ* (ÉO. *uèŋ*, IO. *uèŋ*, Vj. *uòŋ'*, Trj. *ᵘuǒŋ'* KARJALAINEN, FUF. XIII : 232), vagy *veŋ-χoi* (PATK.), mely szintén jelent 'sógort' s helyenként a családba beházasodott más férfirokonokat is (KARJ. uo.) A m e n y n e k, illetve m e n y a s s z o n y n a k vogul szava: ÉV. *mań*, *mań-nē*, KLV., KV., PV. *mäń*, ALV. *mǟń*, TV. *miń*, mely szintén alkalmazható általában a 'sógornő' jelzésére is. Osztják mása: *meń* (ÉO. *mèń'*, IO. *mèń*, Vj. *mèń'* Trj. *măń* KARJALAINEN uo. 237), vagy *meń-nēŋ* (PATK.). Az i p a (férj, vagy feleség atyja) vogul nevezetei: ÉV. *up*, LV., KV., PV. *äk*, TV. *apa*; az osztjákban a férj atyjának jelzései: Trj. *'ìk'ì'*, Vj. *ìk'ì'*, Kr. *īkə*, *uìp*, Kaz. *àɢĭ*, *ŭip'* (KARJ. uo. 292), a nő atyjáé: Trj. *'òp'*, Vj. *ì'k'ì'*, Kr. *uìp*, Kaz. *ŭip'* (uo. 294). A n a p a szavai: ÉV. *ānip*, LV. KV. *oakw*, TV. *ǟχ*; az osztjákban a férj anyjáé: Trj. *'ìmì*, Vj. *ìmì*, Kr. *ìmə*, Kaz. *ĭmĭ*, *uònt̮əp'* (uo. 293), a nő anyjáé: Trj. *'ŏnt'əp'*, Vj. *ìmì*, Kr. *ùntə̂p*, Kaz. *uònt̮əp'* (uo. 295). A n á s z r o k o n északi vogul kifejezése: *ńūsėm* (II : 258, *ńūsmänū-vāpsänūw* II : 95), a déli vogul nyelvjárásokban e fogalomra a *ńūp*, TV. *ńōp* szó járja (l. fent 0696. l.).

«A vőlegényt a menyasszonyhoz vezették» *(veŋ-χoi meń-nēŋ puŋėda tāvāi)*: ez egyszerű szavak követik a nődíj történetét az Emder-fiak énekében (l. fent 0715. l.). Imént említettük, hogy a nődíjban való megegyezés után most is az történik, hogy a legény és szülei bemennek a menyasszony házába. Az ily szerény jelenetek helyett a Tāpar-hősök énekében n a g y-s z a b á s ú s h a r c z i a s f e l v o n u l á s t találunk. Az egész utat a hőslők lakásától a vár urának házáig «az egész had, az egész vendégnép sok embere» vörös posztóval, fekete posztóval borítja be, mire a várbeliek is kitesznek magukért s az őket

illető helyen szintén vörös posztót, fekete posztót terítenek, mivel — úgy mondják — a hőslőknek «nincs kedvükre, hogy a halandók halottjainak bőrös földjén, szőrös földjén (*χatai χatėŋ sōγoŋ mėγ, pūnėŋ mėγ*, t. i. a rétegekre oszló gyepes földön) járjanak». Ezután az ifjabb 'Tápar-fejedelem háromszáz ember élén, karddal a vállán halad a leendő após háza elé. Az utóbbinak parancsára nagy néptömeg állja el az utat a ház előtt, mire a hőslő vezér kardjával ide suhint, oda suhint s «a keze érte ember darabokra szabódik (vivődik), a lába érte ember darabokra szabódik». Így nyílik meg az út, mire a vár-fejedelem s fia a hőslők elébe jön s mintha misem történt volna eddig, «hét öleléssel ölelkeznek, hat öleléssel ölelkeznek; szeretkező csókot fogadnak, kedveskedő csókot fogadnak» (*tābet ābet āptejet, χūt ā. ā.; evem ťapàl vejet, mosem ť. v.).* A hőslőket kezüknél fogva vezetik be a fejedelmi házba (Irtysch Ostj. II : 54, 56).

Midőn a vőlegényt szíves fogadásával a család tagjává avatják, erről az északi vogulban azt mondják, hogy *vāpsi' ūnttawė* 'vővé teszik (ültetik, helyezik)' vagy díszjelzéssel: *nāj- vāpsi'*, *ātėr.- vāpsi' ūnttawė*, illetve *nāj-vāpsi'*, *ātėr-vāpsi' śąpitawė* (l. I: 24, 26, 193), mely utóbbi szólásban a *śąpiti* 'elrendez, elkészít, fölszerel' ige arra utal, hogy az új családtagot e minőségében a hagyományos szokások szerint «elrendezték» s ezzel vői és férji jogait megerősítették. E szokások közül a nődíjban való megegyezés után a legelső, hogy a vőlegény az idegen házból hazahívott menyasszonynak a fejére hosszú rojtos kendőt borít (Pápai K., Hunfalvy-album: 140). Ez a kendő a nő asszonyságának jelvénye, melyet mindig fején visel s melylyel férje családjának idősebb férfitagjai előtt arczát betakarja (*kasti*). Egy színjátékban erről a benne szereplő új menyecske ily szavakkal szól: «A férjem lakta tágas [közü] keresztgerendás házba . . . [a mint] falubeli sok sok bácsim (*paul saw saw akim*) belépeget, a hosszú szélü széllel való kendőt [arczom elől] elrántogatom (*χąsä rātäp vātäŋ tąr ēlä χartentālilėm*); a hosszú rojtú rojtos kendő közöcskéjéből (*χąsä rusip rusiŋ tąr χalikwänėl*) ím úgy nézdegélek» (IV: 274). Ez a szokás mindenütt divik az északi voguloknál és osztjákoknál, de Patkanov szerint a Szalym folyó vidékén is

elfedik az ifjú asszonyok ipjuk s néhány más idősebb férfirokon előtt arczukat (Irtysch-Ostj. I : 139). Az eredeti oka az ifjú nő feje s arcza betakarásának nyilván nem a nő szégyenkezése, a szemérem *(ēsėrmä)*, a mint e szokást a vogulok Pápai-nak magyarázták (l. uo.), hanem az a régibb jogállapot, melyben a fiú az apának s az öcs bátyjainak oly mértékben volt alája rendelve, hogy amaz még feleségét is félthette ezektől.*) Az arcz eltakarása tehát itt igazában a megtetszés elleni védekezés azokkal szemben, kiknek a férj fölött jogi felsőbbségük s hatalmuk van, mit az is tanusít, hogy csak a férj idősebb férfirokonai előtt gyakorolják, tehát nem minden egyéb férfi s nem a férj fiatalabb férfirokonai előtt, kiknek a férj jogilag nincs alárendelve. Ellentmond ugyan e felfogásnak Pápai K. ama közlése, hogy «némelyek szerint a menyecskének az *anyósa* előtt

*) Poljakov többször idézett művében (53. l.) az északi osztjákoknak azt a szokását említi, hogy «az atya kiskorú, gyakran csak 10 éves fiának egy hasonlókép igen fiatal nőt szerez s táplálja azt fejlettebb koráig úgy a hogy ezen a vidéken fiatal rókákat nevelni szoktak belőlük várható későbbi haszon kedvéért. Néha kiskorú fia részére az atya fejlettkorú nőt szerez, ki ily esetben 7—10 évvel is idősebb lehet vőlegényénél. Habár az ily eljárást némileg igazolja az a tény, hogy ez által a család egy munkás taggal bővül, mégis van ok néha kételkedni az öregek önzetlenségében, midőn a fiúgyermekek jövőjéről ekkép gondoskodnak s talán az ily gyanú megelőzésére vették fel az osztják nők azt a szokást, hogy kendővel eltakarják arczukat nemcsak a családnak, hanem az egész nemzetségnek és törzsnek idősebb férfitagjai előtt». Ahlquist, ki «Unter Wogulen und Ostjaken» művében Poljakovnak ezt a tudósítását átveszi; ehhez a következő jegyzetet csatolja: «Der geschlechtliche Umgang zwischen Blutverwandten gehört zu den Schattenseiten der ostjakisch-wogulischen Moral. *Besonders ist ein solcher Umgang zwischen Schwiegervater und Schwiegertochter Etwas*, dessen dies Volk oft beschuldigt wird. Das letztgenannte Verbrechen dürfte jedoch nicht dessen eigene Erfindung sein. In vergangenen Zeiten ist diese Sittenlosigkeit bei den Russen oft vorgekommen und dürfte auch jetzt noch unter denselben nicht ganz unbekannt sein; selbst ihre Sprache hat hierher gehörige Benennungen, wie снохачъ, ein Schwiegervater, der solchen Umgang mit seiner Schwiegertochter hat oder zu haben sucht und снохачество, die Sache selbst» (160. l.).

is el kell rejtenie arczát» (uo.), de ez az értesülés aligha megbízható, vagy ha helyes, abból eredhetett, hogy az eredeti czél tudatának elhomályosultával az arcz elfödését a tisztelet nyilvánításának vették s az apóstól átvitték az anyósra is.

Összegyűlvén a rokonok és ismerősök serege, a l a k o d a l o m kezdődik, melynek vogul-osztják neve: ÉV. *pūri*, KV. *pūr*, *ńūp-pūr*, ÉO. *pąri*, IO. *pora*, *poré* a vértelen ételáldozat szavával azonos (l. fent 0456—7. l.). Költői jelzése: *āγi tēnė jąmės* (vagy *jäni'*) *pūri*, *pī' tēne j. p.* «leánynak ennivaló jó (vagy: nagy) lakoma, fiúnak ennivaló jó lakoma» (II : 293. 250), *ūs tēnė jäni' pūri*, *paul tēnė. j. p.* «városnak, falunak ennivaló nagy lakoma» (II : 251), IO. *voš χadoχ tēda ēne poré* «város népének ennivaló nagy lakomá», IO. *eva-poré*, *pāχa-poré* «leánylakoma, fiúlakoma» (PATK.). Azt, hogy a 'lakodalmat ülik' a hősköltészet nyelvében így mondják: «Leánynak ennivaló nagy lakomát készitünk, fiúnak ennivaló nagy lakomát rendezünk» (*śąpitāleu* II : 250), kondai tájszólással: *ńūp-päsėn voąrsėt* 'nász-asztalt készitettek' (II : 238), az irtisi-osztják énekben: *sar-jiŋa pesan vērāi*, *maγ-jiŋa p. v.* «sör-italhoz asztal készül, mézes italhoz asztal készül» (Irtysch-Ostj. II : 56). Annak, hogy a 'lakodalmas házat rendezik' kifejezése: *pūri tēnė*, *pūri ajnė kwol śąpiteuw*, vagy *ūntteuw* 'lakomát evő, lakomát ivó házat szerelünk fel', vagy 'ültetünk (csinálunk' II : 95). A család körén kívül álló vendégeket a vőfély útján hívják meg a vendégséghez. «Most násznagy, öreg ember», mondják a menyasszony szülei a pelimi istenke hősénekében, «haladj te csak: teli város sok emberkénket, teli falu sok nőcskénket gyüjtögesd te egybe!» (*ūs-ta'il saw χumikänū naŋ atilālän*, *paul'-ta'il saw nēkänū n: a.* II : 250). Miután pedig ez megtörtént, «városnak, falunak ennivaló nagy lakodalmat rendeznek ők». A lakodalmi ételeket az északi voguloknál és osztjákoknál n a g y ü s t ö k b e n főzik. Az ily üstöknek költői jelzései: «Hét arasznyi nagyságú kőüst, hat arasznyi nagyságú fazék» (*sāt tąrės jänit śeŋri-pattä*, *χąt t. j. pūt* II : 33), melyet a tűz fölé «leakasztanak» (*nalwä taγätawė* uo.), «hétfülű füles katlan» (*sāt pal'pä pal'iŋ jēmėn* IV : 151), «egy városnak sem kifogyó nagy katlan» (*ūs χąltal jänī' jēmėn* I : 113; l. I : 251. l.), a 'Tāpar-hősök énekében: «háromszáz ember evéséhez való hétfülű katlan» (*χūdem sōt χui tēvītta tābet pėdep saràn* Irtysch-Ostj. II : 74).

Az ételeket apró, alacsony (az álló embernek térdig érő) asztalokra hordják. Ez asztalok díszjelzői: «lúdlábnyi, réczelábnyi alacsony asztal» *(lunt-la'il talkwä pasän, vās-la'il t. p.* II : 46, 251), «nap [képével] festett szép asztal» *(χ̜ātėl χansäŋ jq̜mės pasän* II : 157), egy irtisi osztják mesében: «madárfejes mesteri asztal» *(vōjeŋ ūχpe tus pesan* Irtysch-Ostj. II : 170). Az asztalka előtt elhúzódó ülőhelyet az északi osztják énekek vendéglátó hősei «vendégembereim, jövevényembereim ülte keskeny padkának» *(mq̜j-χoilam ą̄mvsti vaś nori, tą̄nt. χ. ą̄. v. n.* Osztj. Népkgy. 114, 156) mondják. Mint a fent idézett *ńūp-päsėn* s egy más példában láttuk, az «asztal» szavát átvitelesen a 'lakoma, vendégség' jelzésére is alkalmazzák. Hasonló értelemben találjuk e szólásokban, melyek egyszersmind a lakodalmi, vagy általában vendégségi étel jelzőjét mutatják: «Sörrel való ételes asztalt, mézzel való ételes asztalt», vagy «nagy asztalt (lakomát) rendeztek» *(soriŋ tēp, māγiŋ tēp pasän vārwės* I : 20, 31, 49, *sq̜riŋ tēp, mā'iŋ tēp jäni pasän mēn ti vārilimēn* II : 34, 48) és «sörrel való ételes asztalhoz, mézzel való ételes asztalhoz ültek» *(sq̜riŋ tēp, māγiŋ tēp pasännė ūntsėt* I : 51; IO. *sar-jiŋa pesana ōmėttai, maγ-jiŋa p. ō.* Irtisch-Ostj. II : 170). A vendégek evéséről s etetéséről mondják: «Sörrel való ételt, mézzel való ételt eszünk ím» *(soriŋ tēp, mā'iŋ tēp ti tēimēn* II : 46, 268. 270), vagy «sörrel való, mézzel való étellel etették» *(soriŋ tēpėl, māγiŋ tēpėl tittuwės* I : 22, *s. tēpnė, m. tēpnė tittuwės* I : 25), vagy «ültették» (elébe helyezték; *s. tēpėl, m. t. ti ūntilālwėsėmēn* II : 270); továbbá «főtt (üstbeli) ételt, száraz ételt ettek» *(pūtiŋ tēp, tą̄sėm tēp tēmēn* II : 301), «híg [étel], száraz [étel] szagával etetik, itatják» (KLV. *śoqľiŋ ăt, sūrėŋ ăt tīχtq̜u, äjtq̜u* IV : 159), egy északi osztják énekben: «vendégembernek való darabos ételt, jövevényembernek való főtt (üstből való) ételt eszünk» *(mq̜j-χuji tapəŋ lant lēlēmen, tą̄nt-χuji puṭəŋ l. l.* Osztj. Népkgy. 114, 184). A vendégség alkalmával üstbe aprított *húsnak* egy vogul énekben alkalmazott osztják jelzője: «Kezes-lábas, háncsnyi [vastag] hájjal való hús *(ją̄siŋ-kuriŋ śēś-vōjiŋ ńoχi* II : 33). Különösen nagy szerep jut a lakodalomban s egyéb vendégségben, mint a fent idézett költői szólásokból kitetszik, a söritalnak, a bozasörnek *(pusä)* s a méhsörnek *(mā'i-vit)*, melyeket újabban a «sör-víznek» (ÉV. *sor-vit)* nevezett pálinka

(KV. *ōrok'*, KLV. *ąrąk'wė*, PV. *ąrąk'u*, TV. *ąrąχ* < tat. *araq*, kirg. *araγė;* IO. *pėgde jiŋk* «fekete víz» Patk.) helyettesít. Egy női énekben leírt lakodalom alkalmával «hét szádú hét kádat állítanak fel» sörrel s «éjjelestül öt nap elmultáig részegeskedik a nép» (KLV. *soqt sutpä soąt kuärėŋ, tan uttaut; ījiŋ poąl ät k'ątėl mulnä mēm pėŋk'ėloąlēt* IV : 87). Egy másfajta vendégségnél «egy szádú hét kád bozasör» *(akw' suntėp sāt kēnäs pusä* I : 98, 94) készítéséről van szó (l. I : 238). A nászvendégségnél szerzett mámort egy női ének a következőkép említi: «Most éjjelestül öt napon át népmámoros népmámortól bódulnak» *(ťi ījiŋ poąl ät k'ątėl mēm-k'aľmi mēm-k'aľėmmė k'aľėmlēt* IV : 99). Úgyanerre czéloz ez irtisi osztják jelzés: «Sörös főt, mézitalos főt szereztek (hoztak; *sarėŋ ūχ kittetet, maγėŋ ūχ k.* Irtysch-Ostj. II : 56, 170).

A lakodalmi vendégség a hősénekekben soká szokott tartani. «Egy téli hónapon át, egy olvadó hónapon át» *(tēli jąŋχėp, tąli jąŋχėp)*, mondja lakodalmáról a Tēk-hős, «Bálványfokvárbeli ifjabb fejedelem sógorkámmal sörrel való, mézzel való ételes nagy lakomákat sokat tartottunk (üldögéltünk»; *soriŋ tēp jänī' pasän sawä ūnlilėslėmēn, mā'iŋ tēp j. p. s. ū.* II : 48). Egy irtisi osztják hősénekben ily nászünnep alkalmából «hét hónapon át esznek, isznak» (Irtysch-Ostj. II : 18). Az emberek ilyenkor a vendéglátó házban folytonosan ki- és bejárnak, hazamennek, kialusszák mámorukat s visszajönnek. Az ily vendégjárásról mondják, hogy «éjjel nappal mulatoznak, vendégeskednek» *(ētä-χątėlä tōntle'it, mujle'it* II : 6, 269). A 'Tāpar-hősök énekében «egész városnak, egész falunak való nagy lakodalmat tartanak» *(voś-tēt ēne pora, pūγot-tēt ē. p. vērāi)*, melyen «hónapig tartó sok héten át, hosszan tartó sok héten át isznak, esznek» *(tilśėŋpe ār tābet, χounpe ār t. jāngāi, tēvāi)*. «A módos (bíró) nő, a módos férfi ujjhegyre való egy falatot vett, két falatot vett *(tāida nēŋ, t. χui tui-tei, paŋ-tei ei puľ vejōt, kāt p. v.)*, elment, távozott; az inséges nő, az inséges férfi hónapig tartó, hosszan tartó sok héten át evett, ivott» (Irtysch-Ostj. II : 72).

Hogy a jelenkorban mikép megy végbe a nászvendégség, arról Pápai Károlynak többször említett értekezésében a következő közléseket találjuk: «A nőárnak, illetve egy részének lefizetését, vagyis az egész leánykérés szertartását, áldomás,

áldozat fejezi be, melyre a szükséges tárgyakat már az alkudozások alkalmával megállapítják. Az áldozat vagy véráldozat *(jir)*, vagy vérnélküli áldozat *(pūri)*. Az elsőnél a körülmények szerint rénszarvast, tehenet, vagy legszívesebben csikót áldoznak. A második esetben, vagyis ha nagyobb háziállatot nem áldozhatnak, halat és más olyan húst főznek, a minő épen kínálkozik. Az áldozatnál jelen van egy samán *(ńajt-χuṃ)*, a ki ott imádkozik. A lakománál ritkán hiányzik a pálinka, melynek hatása alatt aztán a *sāŋkwėltėp* nevű húros hangszer zenéje mellett ugrálnak, tánczolnak, énekelnek» (Hunfalvy-album, 139—140. l.). A lakodalmi áldozatról Infantjev is tud, ki fent említett művében e tárgyról a kondai vogulokra vonatkozólag a következőkép ír (56. l.): «Mielőtt az esküvőre mennek, a vőlegény és menyasszony fölkeresik a helyi bálványt, még pedig úgy a vőlegény faluját, mint a menyasszonyét (mert minden falunak megvan a maga helyi bálványa) s ezeknek áldozatot mutatnak be. Legkedveltebb áldozata a falubeli bálványoknak a *kakas*. Ezenkívül ajándékokat helyeznek le részére, jelesen kendőket, prémeket. gyűrűket, pénzeket stb. Véráldozatul rendesen hét állatot vágnak le, ha esetleg külömböző fajtából is; mert a hetes számot a vogulok szentnek tartják. Pénzt a bálványok nem fogadnak el kevesebbet két kopékánál s a nagyobb összeg is csak érczpénz lehet».

Az énekek többször említik, hogy az ifjú pár is részt vesz a nászlakomában, legalább az elején. A pelimi istenkét bevezetik menyasszonya szüleinek «kis tó nagyságú, kis tenger nagyságú házába», ott «lúdlábnyi, réczelábnyi alacsony asztalhoz ültetik» s miközben «sokáig eszik, vagy rövid ideig eszik», menyasszonyát melléje ültetik. «Öt ujjú ujjas kezecskénket egymásába karoltuk s ama kis tó, kis tenger nagyságú házban erre sétálunk, arra sétálunk» (II : 251—2), mondja magáról hősénekében. A Kaltėś-nő nászregéjében a vőlegény menyasszonyát «fél kezénél megfogta s egy tányérhoz, egy csészéhez enni telepedtek le» *(akwᶜ ānin, akwᶜ sānėn tēŋkwė ūntsiᶜ* II : 301). Az egy tányérból való evés a házastársi állapot jelvénye, ezért mondják a feleséget költői jelzéssel «tányér-végbeli, csésze-végbeli társnak» *(āni-qul, sān-qul jurt* II : 300, 307). Hasonló jelenet a Tēk-hős énekében, midőn az ifjú a leánynyal, kit

nemsokára megszöktet, tehát titkos menyasszonyának tekint, «mint egy vállú *tōχi*-állat» *(akw' vāγėn tōχi-uj)*, vagyis váll a váll mellett, telepednek le s az eléjük tett «sörrel való, mézzel való ételes nagy lakomából nyelven olvadó, szájban olvadó jó falatokat eddegélnek» *(ńelmä tąlėm jąmės pul mēi ti tēśśentimēn, sōpä tąlėm j. p. m. t. t.* II : 34). Az egymás mellett való ülés költői jelzése a közlő magyarázata szerint azt jelenti, hogy «egy szívecskével, egy elmécskével ülnek» *(akw' simkwėl, akw' nąmtkwėl ūnlei)* vagyis szeretik egymást. Itt is szó van a tányérról, a mennyiben az ifjú az egyik tányér széléhez férfinak való kést (t. i. fanyelűt) helyez *(akw' āni ąulä χum-kasäjil pinilem)*, a másik tányér széléhez nőnek való (t. i. vasnyelű) kést helyez *(nē-kasäjil p.* II : 33). Itt említjük meg, hogy abban a fent (0734. l.) idézett női énekben, melyben egy vogul leánynak orosz emberhez való erőszakos férjhezadásáról van szó, a nászlakoma alkalmával a vőlegénynek ezüstnyelű kését a menyasszonynak s viszont a menyasszony ezüst kanalát a vőlegénynek adják cserekép *(χum ąln kasajä āγi-nūpėl pēntitawės, āγi ąln χūpä χumnūpėl p.* IV : 82), mi nyilván jelképes cselekvény az enyém és tied jövő közösségének s különösen a jövőbeli asztalközösségnek kifejezésére.

A 'Tāpar-hősök éneke a vőlegénynek részvételét a nászlakomában s találkozását a menyasszonynyal igen tanulságos részletezéssel adja elő. E szerint a vőlegény, ki a lakodalmas házban legelőször találkozik a vár urával, leendő ipjával, mindenelőtt őt tekinti meg alaposan: «Fejétől kezdődik az ő szemlélése s a lábánál megszakad», mire az ipa is úgy tesz vejével: «Lábánál kezdi [nézését] s a fejénél megszakítja». Ezután a nőnek jó ételű ételes tányért» *(jim tētpe tētėŋ āna)* küldenek, melyből ő «ujjhegyre való egy falatot, hüvelykre való két falatot vesz». Most átöltözködik, menyasszonya elé készül, mire szemeit selyem kendővel erősen bekötik (hogy ne lássa az esetleg útba eső hadi készséget) s kézen fogva vezetik ipja lakó házába. Ide belépve szeméről a kendőt leoldják s ő egy «csengős kárpitot, csörgős kárpitot» *(kōulėŋ sai, pōŋχlėŋ sai)* lát maga előtt. A menyasszony e mögött van a szobarekeszben, de a bejáratot egy «ősz fejű asszony, hamvas fejű asszony állja (üli) el» *(sai-oŋ surnėŋ ūγop īmena ōmėstāi, χouvas ū. ī. ō.)* Ez a leány őrzője, vagy

talán az anyja, ki az ifjút miután ez háromszor eredménytelenül rázta meg a kárpítot hogy bejuthasson, csak akkor bocsátja be menyasszonyához, midőn előtte «finom ezüst, silány ezüst karikával (?) áll» *(tit́-vāχta, kām-vāχta nuraŋket t́o'dāi)*, vagyis ékszerrel megajándékozza. Most látja először a nőt, kiért annyi küzdelemmel hősölt. A nővel «szeretkező csókot fogadnak, kedveskedő csókot fogadnak» *(evem t́apàl vejōt, mosem t́. v.)* «A házi munkát végző szolganő asszony *(χōt-vēr kurdem ort-nēŋ-īma)* jó ételű ételes tányért visz számukra s ők ujjuk hegyével egy falatot, hüvelykük hegyével egy falatot vesznek», vagyis itt vendéglik meg először együtt az ifjú párt. Ezután mindenki, ki a házban volt, eltávozik s az ifjú pár egyedül marad. Most következik az a jelenet, melynek folyamán, mint fentebb (0701. l.) leírtuk, kiderül, hogy a vőlegény fejedelmi ifjút álnokul rászedték, mert a hősölt fejedelmi leány helyett egy közönséges rabnőt helyeztek a menyasszonyi kárpítrekeszbe.

A «kárpít mögötti szobarekesz» *(χasäp sajiŋ pāl)* a vogul hősköltészetben is gyakran szerepel, mint a férjhez adó leány, vagy menyasszony lakosztálya, hová férfi csak mint elismert vőlegény mehet be s hol az ifjú pár rendesen először találkozik (l. I : 194). A föld keletkezésének szent regéjében a Holdöreg a hozzá érkezett Világügyelő ifjút «istennőtől [rendelt], istenkétől [rendelt] vővé avatja (rendezi) s a kárpít mögötti szobarekeszbe vezeti» *(nāj-vāpsi̮ śą̄pitawės, ą̄tėr-v. ś., χasäp sajiŋ pālnė tūlwės* I : 24), hol az éjt Holdleány menyasszonya mellett tölti. Midőn az Ördögfejedelem akarja ugyanez ifjút vejének, csak ennyit mond neki: «Vőcském, ha tetszik, ülj be a zúgos szobarekesz zugába!» *(lą̄χėŋ pāl lą̄χän pā ūnttėn!)* s erre «fiúnak, leánynak enni való vendégség», vagyis lakodalom következik (II : 293). Midőn a múnkeszi Hadisten-ifjú nejét szerzi, az apa engedelmével «rojtos kendőt, szegélyes kendőt öltött» menyasszonya mellé a «vendégsarokbeli kárpít mögötti szobarekeszbe» *(muli χasäp sajiŋ pāl* II : 197) ül. A nő hazatérő bátyjainak testvérük férjhezadásáról nincs tudomásuk, e szokatlan esetet azért «haragvó elmével, dühös elmével» fogadják; de nyomban lecsillapodnak, mihelyt megtudják, hogy ezt az ismeretlen ifjút «istennőtől, istenkétől [rendelt] vőnek» nevezhetik (II : 200). Egy női ének is említi, hogy «két felé osz-

tott kárpítos szobarekesz belső részébe ültették» a menyasszonyt (*kit-pis ąlpä χasäp-pāl puji pālné ūnttuwés* IV. 235).

Egybehangzólag írja Pápai K. a jelenkori vogul lakodalom vázlatában: «A menyasszonyt, miután a vőlegény kendővel az arczát eltakarta, *arra a helyre ültetik, melyen rendesen aludni szokott.* E hely fölött egy hálósátor (*χasäp*) van kifeszítve, a minő alatt nyár idején alusznak, a tömérdek szunyog ellen védekezve. A vőlegényt a kérő jeladására *egy asszony a hálósátorhoz vezeti* s az ott háromszor körülfordulva a hálósátor alá bujik a leány mellé ... Úgy egy huszonnégy óráig marad az ifjú pár a hálósátor alatt, *oda adják nekik az ételt* és ott alusznak. Ez egész idő alatt nem beszélnek senkivel, csak egymás között suttognak. Valószínűleg már ekkor élhet a legény a házastárs jogával. A vendégsereg mulat ezalatt és csak mikor az hazatér, jöhet elő az ifjú pár rejtekhelyéből» (Hunfalvy-album, 140).

Infantjev a kondai vogulokra vonatkozólag is úgy értesült, hogy míg a vendégség tart, az ifjú pár a háló kárpít mögött rejtőzködik (Путешествіе, 55). Patkanov az irtisi osztjákok lakodalmi szokásai közt nem ír erről, de a menyasszonynak a kárpítőrző asszonytól való megváltására emlékeztet az az eljárás, hogy az esküvő előtt *két nyoszolyóleány a menyasszonyt hajfonatánál fogva visszatartja* s mindaddig nem tágít, míg a násznagy módjához képest 50 kopékától 3 rubelig terjedő áron meg nem vásárolja tőlük. Ha ez megtörtént, a nyoszolyóleányok eltávoznak s a násznagy a menyasszonyt a vőlegényhez vezeti (Irtysch-Ostj. I : 140). Mind az írók megegyeznek abban, hogy a házasélet az új házasok között nyomban a nődíj egy részének lefizetése után megkezdődik, de a nő elvitele csak a nődíj nagyobb részének lefizetése után lehetséges. Az egyházi esküvőt különösen az északi vogulok és osztjákok alkalmilag, néha kétháróm gyermek jelenlétében, intézik el.

Még a vendégeskedés ideje alatt kezdi a gondos apa a leány kelengyéjének, illetve hozományának rendezését (*sūsäs śąpiti*). Egy női énekben ennek módjáról a következő érdekes leírást találjuk: «Egyszer csak Jēri nagybátyám ő lép be [a lakodalmas házba], valami miatt torkát, nyelvét köszörüli (igazgatja): Öcsikém, [úgymond] mi neki [a menyasszonynak]

valami fekete vasú nyilas tartót adjunk kezéhez!» (KLV. *mīŋk täwètām mätä šēmėl kērpä ńālėŋ oąlėl puoltiläm!)* A menyasszony atyjának mondja ezt s a «nyilas tartó», vagyis «tegez» kifejezéssel (l. fent 0549) a hozományra czéloz, mivel a tegez alakú nyírhéjputtony a régi állapotban élő voguloknál a ládát pótolja, abba helyezik t. i. az értéktárgyakat, ezüstneműeket, selyemkendőket, prémeket stb. A női bálványoknak is ilyen nyírhéjputtonyban van az ajándékholmijuk (l. fent 0478. l.). «A köröskörül kendőbe burkolt kendős nőcskének» *(soąmä laχwä tōr punėm tōrėŋ oąŋk)*, így hangzik az ének folytatása, «fekete vasú nyilas tartót adtak ez éjjel kezéhez: [a kapott holmikat] *a száz rovású (jegyű) rovásos fára hogyan bírom ráolvasni;* a száz rovású rovásos fára hogyan bírom fölszámolni?!» *(šēt pospä posėŋ jiwnė kʿuń ląwintēm, š. p. p. j. kʿ. lättiäm?* IV : 99). Egy más női ének is dicsekszik avval, hogy «reggel *a száz rovású (jegyű) rovásos fára* [a kapott holmit] én, nőcske hogyan bírom ráróni?!» *(sāt pąspä pąsiŋ jiwnė āŋk χūń pąsteᵓim?!* IV : 86). A hozományt tehát ép úgy rovásba rótták, mint a nődíjat, nyilván hogy maradandó leltárul s jogi bizonyítékul szolgáljon. Szó van a hozományról a szent regében is, hol a Vízfejedelem leánya midőn kelengyével szerelték fel *(šąpitawės)*, azt kérdi férjétől: «Neked minő hozomány kell, lábasjószág-hozomány *(mis-lū sūsäs)* kell-e, avagy vízi hal hozomány?» *(vit-χul sūsäs* I : 23). A férj választása szerint kapja neje vagyonát. Ha a leány szökéssel megy férjhez, hozománya csak az lehet, a mit szökésekor magával tud vinni. Ezért mondja a Szigva-torkolati «Ég-fia» szökésre kész menyasszonyához: «Nászrokon leányka, ha tehát jössz, készülődjél *(šąpitaχtėn):* nyusztprém-subádat, hódprém-subádat hord le [a ladikba], semminő lábakadály, kézakadály ne érjen!» (II : 265—6). Más az eset, ha a leányszöktetésből bosszú-hadjárat fejlődik s a szöktetőnek neje rokonságát legyőznie sikerül. Ilyenkor t. i. a győző vő szabja meg a békeföltételeket s a nejének járó vagyont hadi sarczként is követelheti. Ennek példáját találjuk a Tēk-hős énekében, ki mint fentebb (0710. l.) leírtuk, hat sógorának leölése után a legifjabb hetedikkel kibékül, hogy maradjon valaki, ki nejének tisztesség okáért megadott nődíját átvegye s ennek kapcsán őt a megillető hozományra is figyelmezteti. «Jövendőre, így szól, a rénbika

lábának, az állat lábának való vékonyhavú ősz beálltával, ennek a gyüszüs kezű őrizkedő (?) asszonykámnak, ennek a tűjét fogó őrizkedő (?) asszonykámnak *atyja szerezte gazdagságát rendezd össze, anyja szerezte vagyonát rendezd össze!»* (*jäγä sēlėm puuŋä ti śą̄pitikälėn, āŋkwä sēlėm ą̄ltulä ti ś.* II : 46). A követelés jogczíme tehát itt, hogy neje vagyonát szülei szerezték, jár ezért osztályrész neki is az örökségből.

A hozományul követelt kincsek kicsikarásának más módját szemlélteti előttünk a 'Tāpar-hősök éneke, melynek idevonatkozó részét egyéb tanulságainál fogva is itt bővebben idézzük:

«A leány-lakodalom, a fiú-lakodalom (*ēva-pora, paγa-pora*) elmultával [az Égatya] a had távozásának, a vendégség távozásának napját alkotta (*łaí tīvetta χatt, moi t. χ. vērōt).* Nānk-χuś férfi-a-véres-fejedelem-öreg szól: Nászolóim, hallgassatok a nászatyára! (*χanėmdam, χanėma χudeđen!)* Hét folyónak, hat folyónak forrásánál lakom: háromszáz emberetek felöltöztetésére való ezüstös csizmát, ezüstös ruhát (*vāγaŋ ńīr, v. saχ)* én [mindjárt] honnan vegyek?! Az ezüstös csizmát, az ezüstös ruhát én egy ideje tartó üst [felfőtte] a meddig tart, egy ideje húzódó üst [felfőtte] a meddig húzódik (*sisėŋ put siset rāna, mėrėŋ put mėret rāna),* leküldöm [a kikötőhöz]». A vár ura tudja, hogy ezt az adományt tőle várja a násznép, mert csak ennek igéretével menthette meg leánya az ő életét (l. fent 0633. l. ; de nincs kedvére, vagy nem tudja teljesíteni az erőszakos s túlságos követelést. «Két napot, három napot eltöltenek» a kikötőnél, türelmetlenül várva hogy mehessenek, de az igért «hozomány» egyre nem érkezik. Erre az ifjú férj öccsének tanácsára szigorúan meghagyja nejének, hogy követelje hozományul a háromszáz ember ezüstös ruhája helyett a háromszáz ember ételbeli ellátására elégséges hétfüles üstöt és a háromszáz ember befödésére alkalmas ezüstből való sátorfedő lapot (a minőt rendesen nyírhéjdarabok összevarrásával szoktak késziteni). A felszólításnak megvan a foganatja. A menyecske «haját [czibálva] leveti magát a deszkás ház deszkáira [s rimánkodik]: 'Atyuska, én az idegen föld táplálékos forrását, halas forrását követve megyek; lehet, hogy leányos méhű nő, lehet hogy fias méhű nő vagyok (*ēvėŋ ūndep nēŋ ūsem, pāγaŋ ū. n. ū.)* — ha majd a 'Tāpar-városba

érkezem, az őszfejű sok asszony, a hamvasfejű sok asszony kérdeni fogja, hogy a had járta, vendégnép járta tájról mi holmimat hoztam, [mit felelek akkor]?! Atyuska, ha a hét füles üstödet adod, akkor elmegyek; [de] ha nem adod, [akkor] véres nőnek két darabom hadd rakják ketté!' (vagyis: inkább ketté vágatom magam, mégsem megyek). Atyja szemeiből hét arasznyi, hat arasznyi könny folydogál: 'Leányka, [így szól], micsoda haraggal ültél a két farra?! Városom felfordítod, felborítod' (tönkreteszed kívánságoddal)!» Bármily súlyos áldozat is, teljesíteni kell a követelést, mert tudja az öreg, hogy a szél honnan fú. «Húsz férfi megy s viszi a hétfüles üstöt a kikötőhöz». Már azt hiszik a várbeliek, hogy megszabadultak vendégeiktől; ezek bele is ültek már a ladikokba, midőn megint előront a menyecske s haját czibálva a «hullám halmozta síma homokra» veti magát. Újból a fenti mondókába fog s ezúttal a háromszáz férfi befödésére alkalmas ezüstből készült sátorfedő lapot követeli ismét fenyegetve, hogy külömben nem megy, ha ketté vágják sem. «Város kapuja, falu kapuja nagyságú sírásba» *(voš χōt-oŋ ēne jeś, pūγot χ. ō. ē. j.)* tör ki az apa, de nincs menekvés. Húsz férfi lehozza az ezüstlapot s aztán a nászolók «szeretkező csókot fogadnak, kedveskedő csókot fogadnak», köszönnek egymásnak s eleveznek. «*Bő torokkal, szűk torokkal fütyölve mennek*» *(āna tūr čōχmen, vať tūr čōχmen mendet* Irtysch-Ostj. II : 74, 76).

A mai időkben szokásos hozományról Pápai K. ezeket írja: «Míg a vőlegény nagy árt fizet a leányért, addig másrészt ezt sem bocsátja az atyja üres kézzel a házasságba. Még a legszegényebb apa is igyekszik hozomány nyujtása által hozzájárulni az új pár háztartásához. A hozomány, legalább részben, rendesen a nőárból kerül ki, így tehát ennek egy része visszajut a vőlegény házához. A hozomány részei: Női ruhák, mint subák, nagy rojtos fejkendők, díszes rénszarvasbőr-zacskók, apróbb női fényüzési tárgyak; azonkívül konyhaeszközök és némi élelmiszerek. A hozományban van, a rénszarvas-tenyésztőknél, néhány felszerszámozott rénszarvas is a szánokkal együtt, melyeken a menyasszonyt és hozományát a vőlegényhez szállítják. A menyasszony, a hozományon kívül, idősebb fivéreitől is kap ajándékul valami ruhafélét. A hozománynyal a házasság elveszti vételszerű jellegét, minőnek a nőár fizetése által látszik. A leány a hozománynyal teljesen ki lesz elégítve és apja halála után nem tarthat igényt örökségre. A hozomány örökség-jellegét ki-

fejezi annak elnevezése is: *sūsäs*, mely örökséget is jelent, és a nyelv külömbséget tesz a fiú- és leány-örökség: *āγi-sūsäs* és *pī-sūsäs* között» (Hunfalvy-album, 144—5). Megjegyezzük itt, hogy a *sūsäs* szó alapértelme valószínűleg 'elágazás', ebből: *sūsi* 'elágazik, elválik' (pl. *l'ą̄ŋχ tūl'ė sūsi* 'az út arra felé ágazik', *kittī' sūseu* 'kétfelé válunk, szétmegyünk, раздѣлимся', *tūl'ė vāntleu*, *tūl'ė sūseu* 'arra költözünk, arra felé megyünk át'). Patkanov szerint az irtisi osztjákoknál az ifjú asszony hozománya rendesen csak női ruhákból és fehérneműekből áll; még e holmikat is, valamint az ágyneműeket a nődíjból szerzik (Irtysch-Ostj. I : 139).

A vendégség befejeztével a m e n y a s s z o n y e l v i t e l e következik. Ez nyáron ladikon, télen szánon történik. Egy l a d i k o s n á s z ú t sorrendjét s módját szépen adja elő a Jelikém-ének: «Miután — úgy hangzik itten — egy éjjelt, egy napot [a lakomával] eltöltöttünk, *drága selyemből, drága posztóból való sok ruhával öltöztettek ím föl engem (tiniŋ jarmak saw ta'ilėl ta mastentālilimėm, tiniŋ nuj s. t. t. m.)* Az ajtós háznak, a tetőrudas háznak kültájára kísértek ki aztán engem; kikötős falum kikötőcskéjéhez vezetnek le aztán engem; mesteremben készítette tágas szélű ladikocska belsejébe ültetnek be arra engem *(tāltentālawėm)*. Kikötős falum kikötőcskéjétől most a vízre bocsátkoztunk, távolba menő (levő) távoli utacskánkat *(ēl'.l' ą̄lnä ēläl' l'ą̄ŋχkwė)* ím megkezdtük; idegen férfi lakta vesszőtermő, fűtermö vidékre visznek el avval engem *(mōt χum ūnlėnė ńiriŋ mānė, pumiŋ mānė kwāltawėm)*: idős férfi atyuskámnak tetőrúdjával, keresztrúdjával téres [nyári] háza immár elmarad» (IV : 273—4). A f e l ö l t ö z é s t emeli ki a lopmúszi istenke éneke is: «Erre ama tündérleánykát anyja *nyusztos subával, hódos subával öltöztette föl' (ńoχs-sāχil, uj sāχil ti mastuwės)* s én aztán őt a magam lakta istennőt tisztelő, istenkét tisztelő városomba vittem el» (II : 286). Egy irtisi osztják hősénekben a menyasszony *hét inget, hét posztóruhát* ölt fel *(tābet jirnas, tābet nui tūmdōt)*, midőn a lakodalom után férjéhez a ladik közepébe ültetik (Irtysch-Ostj. II : 18). A pelimi istenke s z á n o n v é g z i n á s z ú t j á t s erről ekkép zengedez: «Most a szárnyas állat, lábas állat ékítette két szánkót ím fölszerelték; ama tűz-víz nélkül tartott kis leánykát ím én kivezetem *(kwon ti kwāltilālilėm)* s a nyusztfészekbe, hódfészekbe ím egymás mellé szállunk be *(ńoχs-pitikwėn, uj-pitikwėn akwän mēn tālilė-*

mēn). Egyforma három rénbikám, egyforma négy rénbikám én megindítom: faros szánom fara mellől piszkos szemű szemes havam fölfelé fordúl, piszkos szemű szemes zuzmarám fölfelé emelkedik» (II : 253). Egy alsólozvai női énekben lovas csapattal kísérik nászútján a menyasszonyt: «Kicsoda a férfi, így énekel magáról az ifjú nő, ki engem vékony inas kezemszáránál fogva *nyerges lónak egész csapatával elvezet?* (KLV. *nairėŋ lū taileŋ voqntėl vąntėmtąum)*: a Vagla-folyó-torkolati-ölyv vezet el engem; ízelt csizmájú orosz ember faragta öt lábú, hat lábú lábas szánra ültetik fel a nőcskét (KLV. *ät lolpä, kʿąt lolpä laileŋ šunnė oąŋk taltąu)*, egy időben épített házhoz, pajtához visznek el engem, nőcskét» (IV : 99, 100). Csaknem ugyanezen szavakkal énekli nászútját egy másik alsólozvai nő is: «Kicsoda, úgymond, a legény, ki engem vékony inas kezemszáránál fogva megfog vala? A Tumėn-torkolati híres fejedelem, a kedves kis férfi *) [volt], ki vékony inas kezemszáránál fogva engem nőcs-

*) Ebben a Regulytól följegyzett alsólozvai énekben a vőlegény, illetve ifjú ferfi költői jelzése: *lengä kum* (IV : 88) és *lengä kum kvällem kairen* (IV : 89, 91), melyre vonatkozólag Reguly szótári jegyzetei közt e helyre való utalással a következő magyarázatot találjuk: *lengä kum* = 'fiatal házas, vőlegény', magában a szövegben pedig a *lengä* szó fölöttt ezt az orosz szót: *ljubeznij* ('kedves, szeretetreméltó'). Az előbbi magyarázat alapján egyeztette Budenz (MUgSz. 690) evvel a vog. *lengä* szóval a magyar *leg-ény*-t, noha világos, hogy a *lengä* magában véve nem jelenti az 'ifjú férfit', hanem ennek csak kedveskedő jelzőjét (l. ÁKE. 439). Magam a *lengä kum* kifejezést a lozvai nyelvjárások tanulmánya alkalmával nem igazolhattam, bizonyára mivel mint elavult költői szólás teljesen feledésbe ment; ezért helyettesítettem a rokon értelmű *läi* (ÉV. *lai)* szóval s fordítottam a *läi kʿum kwälėm-kʿairėn* kifejezést ekkép: «Kicsinyke ember, házam kedvese». Azonban előkerült újabban e szó az osztják nyelvjárásokra vonatkozó közleményekben. Karjalainen 'Zur ostjakischen Lautgeschichte' művében (172. l.) találjuk ez adatokat: DN. *lèŋgə*, Ni. *leŋkə*, Kaz. *lĭŋgĭ* (liebkosungswort) «lieb, arm». Pápay József északi osztják szövegeiben: *ìmi-leŋgi* 'asszonykám', *tiwitleŋkem* 'tegzecském', *uašleŋkem* 'váracskám', *χąpleŋkem* 'csónakocskám', *lūpleŋkem* 'evezőcském', *śuŋleŋkem* 'zúgocskám' (l. Schütz József 'Az északi-osztják szóképzés' értekezését, NyK. 40 : 32). Patkanov irtisi-osztják szójegyzékében:

két megfogott; *nyerges ló egész csapatával vezet el engem, nőcskét*; ízelt csizmájú orosz ember faragta hat lábú lábas szánra ültetik fel a nőcskét» (IV : 88). A nő «felültetése» a szánra, vagy «beültetése» a ladikba, melynek vogul kifejezése *tālti*, LV. *talti*, a hőslés főczélja, ezért képesen «nőt felültetni megyek» (*nē tāltuŋkwė ti mīne'im* IV : 29) annyit jelent, mint «nőt hősleni, házastársat szerezni megyek». Midőn a menyasszonyt szülői házából elviszik, a távozó násznép ép úgy mint a háborúba menő had indulásakor (l. fent 0610. l.), búcsúkiáltást végez. Erre czéloz a Tēk-hős énekében, midőn elszöktetett menyasszonyát a ladikban «nyusztfészekbe, hódfészekbe» ültetve, ily szavakkal távozik: «Apródférfi, sok fiacskám, ide hallgassatok! Visszafelé [vezető[hajóverte habos utacskánkon, evezőverte habos utacskánkon *vékonyhangú hangos kiáltásunkat, vastaghangú hangos kiáltásunkat kiáltva* állunk ím (*jūlė-numpėl χāp-ńāriŋ ľāŋχkeu, j. n. tūp ń. ľ. ńālėχ turpä turiŋ rāŋχū rāŋχimė, qurä t. t. r. r. ti ľūľeu)*; a czédrusfenyőből való evezőcskéket szedjétek elő, a czirbolyafenyőből való evezőcskékkel vájjátok [a hullámokat]!» (II : 36). Fentebb (0747. l.) láttuk, hogy egy irtisi osztják hősénekben a menyasszonyt ladikon vívő násznép «bő torokkal, szűk torokkal fütyölve» indul. Ez bizonyára szintén a búcsúkiáltásnak egyik módja. Hosszabb nászút alkalmával a pihenő állomásokon az ifjú párt megvendéglik, néhol egész új lakodalmat tartanak, a mint ezt a szigvatorkolati Ég-fia hőslő énekében bőven részletezve találjuk (II : 267, 269).

A menyasszony elvitelének mai szokásai közül már fentebb (0700. l.) említettük azt a régi állapotokra emlékeztető

---

lenka, leŋa 'armer, elender Mensch', *eva-leŋa* 'armes Mädchen', *paχ-leŋa* 'armer Knabe, Bursche'. Ahlquist északi-osztják szótárában: *ev-leŋgi* 'kleines Mädchen, Stieftochter' (egyszersmind: *jiv-leŋgi* 'Stiefvater' és *poχ-laŋ, poχ-leŋ* 'Stiefsohn'). Egy Regulytól följegyzett medveénekben találjuk e szöveget: *nänguennä nunk qllpä jommas lqng qai* (III : 232. l., 121—2. sor) s e helynek változata néhány sorral feljebb (116. sor): *nängennä nunk qllpä läny oai* (vö. ehhez még: *numt qlpä jommas läny pi* 114. sor); itt a *lqng* és *läny (läń)* nyilván nem egyéb mint a kondai vogul közbeszéd *löń* 'jó, szép' szava (*löń oä* 'jó leány, szép l.'), mely így a régies *lengä* hangzás fejleményének bizonyul.

irtisi osztják eljárást, hogy a falubeli legények a tőlük távozni készülő leány szánját erőszakkal visszatartják s csak többszörös pénzáldozat árán bocsátják útjára, továbbá azt az északi vogul szokást, hogy a menyasszonyt a «zürjén zsinórral» a szánhoz kötözik. Kiegészíthetjük ezeket a kondai vogulokra vonatkozólag még Infantjev ama közlésével, hogy az idegen faluba vitt menyasszonynak szánjára, vagy ladikjára vászonból függönyöket szerkesztenek, hogy idegenek a menyasszonyt addig ne láthassák, míg a vőlegény házába nem ér. Az utóbbi rendesen a szán bakján ül. A nászút mentén a fákra különös jeleket alkalmaznak, melyek a menyasszony elvitelének irányát vannak hivatva megmutatni (Путешествіе, 55). E szokásokban is világosan fölismerszik a nőrablás divatából való eredet. Az északi voguloknál a menyasszony szánját más szánok kísérik, melyekre a hozomány van felrakva. Az irtisi osztjákok nászmenetét illetőleg még Patkanovnál a következő közléseket találjuk: «Egy osztják lakodalmas menet nincs hiján az ünnepiességnek. Részt vesznek benne a szülők, rokonok, a menyasszony barátnői s egyéb vendégek, miért is a szának egész sorából áll a kíséret. *A menyasszony legszebb ruháiba öltözve külön fedett szánon ül, melynek tetején az apósnak, anyósnak és a föld szellemének szánt ajándékholmik, nevezetesen ruhaneműek és kendők vannak kiterítve.* Minde holmikat egy, magától *a menyasszonytól készített sokszínű gyapjúból készített zsinórral* (KO. *χanǯeŋ čunǯa*, ÉO. *čirt)* kötik át, mely zsinórt utóbb darabokra szabdalva a vendégek közt emlékül kiosztják» (Irtysch-Ostj. I : 141). Fölismerjük e színes zsinórban az északi vogulok «zürjén zsinórjának» a mását; a kettőnek alkalmazása, mint látjuk, csak abban külömbözik, hogy míg az utóbbival magát a menyasszonyt, az előbbivel már csak jelképesen ajándékruháit kötözik át. Ép úgy mint a szánt, szerelik fel s ékesítik az irtisi osztjákok nyáron a menyasszonyt vivő ladikot s ilyenkor az evezőkre csörgőket és csengetyüket is alkalmaznak, melyek kellemesen hangzó csörömpöléssel és csengéssel teszik vigabbá a nászutat (uo.).

Érintettük már fentebb (0744. l.), hogy az északi voguloknál a menyasszony elvitele csak a nődíj nagyobb részének lefizetése után lehetséges. Ezért a vőlegény rendesen a lakodalom

után, vagy még a vendégség alatt elmegy, hogy előkerítse a nőárban kikötött értékeket. E szokást egy sorsének is igazolja, mely bár egy szamojéd embernek házasságáról szól, a teljesen hasonló vogul intézmény szempontjából is tanulságos. Itt a leány a vendég ifjúnak egy szerelemben együtt töltött éj után «aranyhímzésű selyemkendőt» *(kēriŋ jarmak tąr)* ajándékoz, jeléül annak, hogy felesége akar lenni. A leány fitestvérei is barátságosan felajánlják, hogy mivel ő maga is «házával, helyével rendelkező ember» *(kwoliŋ-joriŋ χum)*, ha tetszik, vigye haza nejét. De felel az ifjú: «*Nőm hadd maradjon! Ha menyasszonydíjul valamit hoztam, akkor viszem el nőm!*» Becsületbeli dolognak tekinti, hogy ne vigye haza nődíj nélkűl feleségét, kinek így kelengyéje s férje családjában tekintélye sem lehetne. Erre, mondja énekében: haza mentem, tarka rénborjút, hófehér rénborjút öltem; *a nődíj lefizetésére (nē-tin ojtuŋkwė) rénet, mintegy százat fogtam, öltőruhát nagy számmal hoztam;* akkor aztán elmentem sógoraimhoz, a nődíjba járó rénjeimet odaadtam *(nē-tin sāliänėm misänėm)*, s jó öltő ruhával öltöztettem fel őket. Egy neves hetet, híres hetet töltöttünk el, aztán *testvérük hozományát kiadták (jäγä-āγiänl śąpitėsänl), három tarka rénökörrel fogták be [szánját], az enyémet három fekete rénökörrel fogták be; a nőm részére eső rének mind vele együtt nyargaltak».* Így értek haza (IV : 40, 41). PATKANOV szerint a Konda vidékén az ifjú menyecske a lakodalom után rendesen még a nődíj teljes kifizetése esetén is *otthon marad egy-két hónapig szülei házánál* s ez idő alatt kelengyéjét készíti (Irtysch-Ostj. I : 141).

A lakodalmi szokások befejező csoportja az ifjú férj házába való megérkezés eseményéhez fűződik. A hősköltészet e mozzanatra nézve is szolgáltat szemléltető képeket, így a Szigva-torkolati Ég-fia énekében, hol *a nejével hazatérő fiút anyja fogadja* nagy örömmel: «Fiacskám, úgymond, ugyan honnan hoztad nődet?! Olyan igazán szépsége fejlett szépséges asszonyt hoztál!» «Erre — így folytatja az ének — feleségemet a tiszta ezüst asztalhoz, ím oda ültették. *Anyámasszony kárpít mögötti szobarekeszt rendez be (śāńim-ēkwän χasäp sajiŋ pāl ti śąpitawės)* s ama [magunkkal hozott] nyusztsubákat, hódsubákat a kárpít mögötti szobarekeszbe rakja. Aztán *anyámasszony zsenge kezű, zsenge lábú kis menyét (ńąrėχ kātėp māń mańä, ń. la'ilėp m. m.)*

a kárpít mögötti szobarekeszbe odavezeti (tū vānttitä); a nyusztfészekbe, hódfészekbe oda ülteti. Az úton viselt ruhámat most Ég-fia levetem s nyusztsubámat, hódsubámat öltöm fel; a kárpít mögötti szobarekeszbe bemegyek s nyaka vágható igaz álomban, dereka vágható erős álomban hét éjjel, hét nappal fekszem ott nőmmel együtt» (II : 273—4). A lopmúszi istenke is elmondja énekében, hogy midőn mint ifjú férj nejével belépett házába, anyja nagyon megörült: «Ime az én fiam most nőt hozott!» kiáltotta fel. «Azután — így hangzanak az ének szavai — *az asszonyanyám berendezte kárpít mögötti szép szobarekeszbe (śāńim-ēkwä śąpītālėm χasäp sajiŋ jąmės pālnė)* ültették oda ama hegyi tündérleánykát; én levetkőztem s szintén oda mentem. Hét éjjel, hét nappal fejevágható, dereka vágható igaz álmot alszunk ím ott mi ketten» (II : 286—7). A Jelikém-énekben midőn az új menyecske férjének «tágas [közű] keresztgerendás házába» megérkezik, «üstöt rendező (ételt készítő) cselédleány» *(pūt vārnė ńūsäŋ eŋkaj)* áll elébe; aztán «falubeli sok-sok bácsi» lépeget be, nyilván hogy megnézzék az új asszonyt, mire ő asszonyi törvény szerint «hosszú rojtú rojtos kendőjével» arczát takargatja. «Égatya rendelte, Kworėsz rendelte jó társacskámmal együtt *(Tąrėm lāum jąmės jurtkėm jąt, Kworės j. j. j.)* egy Égatyától alkotott jó éjjelecskét aluddogálunk mi ketten, üldögélünk mi ketten» (IV : 274—5), ezzel végződik lakodalmának történek.

Pápai Károly a vogul lakodalom befejező részéről a következőket írja: «Mikor a férj lakásához megérkeztek, a menyasszonyt kézen fogva bevezetik a házba és ott arra a helyre ültetik, a mely alvó helyéül van kijelölve. Ott a menyasszony fölé, mint szülői házánál történt, hálósátort feszítenek ki, mely alá a vőlegény is melléje helyezkedik. Egy orosz közlés szerint a vőlegény csak azután menne a hálósátor alá, mikor a vendégek már eltávoztak. A vendégeknek ilyenkor lakomát rendeznek, mint az a leányos háznál történt. Az új pár a hálósátor alatt egy-két napot tölt, melynek elmultával a menyecske hozzáfog házi teendőihez. Egy-két hónapra az összekelés után az új házasokat a menyecske szülei meglátogatják és ajándékot visznek nekik. Az ifjú pár viszont a házasság után úgy egy évre keresi fel a menyecske szüleit, a mikor is szintén nem szabad

ajándék nélkül, bármily csekély legyen is az, megjelenniök» (Hunfalvy-album, 141). PATKANOV szerint, midőn az irtisi osztjákoknál az új pár a férj falujába megérkezik, az egész lakosság eléjük vonul s köszönti őket, mire a menyasszony egy marék rézpénzt szór az egybegyűlt nép közé. Itt is egy vagy több napi vendégség után térnek át a mindennapos élet munkáihoz (Irtysch-Ostj. I : 141.)

Ékes szavakban festi az ének az ifjú pár boldogságát, melylyel a nász napjai leteltével a rendes házastársi élet feladataihoz lát. «Miután hét éjjel, hét nappal feküdtünk», így hangzik az egyik többször idézett hőslő ének végén, «fölébredünk, fölkelünk: Felső-Ég, az én atyám ím aranysugaras szép napot derített (nyitott) fel, ím aranyképű igen szép napot derített fel *(sorńi saγip jq̦mės χq̄tėl ti pūnsėm, s. vēśip jelpiŋ jq̦mės χ. t. p.)*, további életre előre [irányzott] gondunkat veszszük most elő, további életre előre [irányzott] gondunkat kezdjük [nyitjuk] most meg» *(ēlä q̄lnė ēlä nq̦mt ēl ta viśśentimēn, ē. q̄. ē. n. ē. t. punsilėmēn* II : 274—5). Egy másik hőslő énekben a megfelelő változat: «Miután hét éjjel, hét nappal aludtunk, ím fölkeltünk: úriasszony, úriember boldogságával való szép napokat élünk mi tovább» *(nāj-śuńiŋ jq̦mės χq̄tėl ēlä ta q̄limēn, q̄tėr-ś. j. χ. ē. t. q̄.* II : 287). A házastársi viszony költői jelzései: «Tányér-végbeli, csésze-végbeli társ» *(āni-qul, sān-qul jurt* II : 300, 307 ; l. fent 0741. l.), «étket evő ételtárs, vizet ivó vízi társ, álmot alvó álomtárs» *(tēp tēnė tēpiŋ jurt, vit ajnė vitiŋ jurt, ūlėm χujnė ūlmiŋ jurt* IV : 96), «világot élni való, időket élni való kedves *) élettárs» *(tq̄rėm q̄lnė q̄ti-jurt,*

---

*) Az *q̄ti jurt* kifejezést egy énekközlő ekkép magyarázta: *jq̦mės q̄lnė jurt, jq̄mės q̄lnė ēkwä (pupi̇̄-lātiŋ)* «jól élő társ, jól élő asszony (bálványi szó)», vagyis «érthetetlen, csak bálványokra alkalmazható homályos kifejezés». E magyarázat alapján fordítom az *q̄ti* szót «kedves»-nek, bár az alább idézett osztják változatból kitetszik, hogy vog. *q̄ti jurt* = ÉO. *āṭi-pil* «éjjeli társ, hálótárs» (az *āt* 'éj' = ÉV. *ēt* 'éj' melléknévi képzésével). Hogy az *q̄ti jurt* «hálótárs» értelméről a vogul énekesnek nincs tudomása, arra nézve jellemző, hogy egy énekben a *tq̄rėm q̄lnė q̄ti jurt* kifejezés egymással barátságot kötő két *férfi* viszonyát jelzi s itt a közlő az *q̄ti jurt* szót ekkép magyarázta: *jq̦mės, vēśkät*

kworės ąlnė ąti-jurt II : 286, l. fent 0721. l.), vagy «világot élni való, idők végéig való kedves élettársacska» (*tąrėm ą̄lnė ą̄ti jurtkwė, jēlėm-qul ą̄ti j.* II : 254) s «házrekeszem végebeli drága fényességem» (*pāl-qul posiŋakėm* II : 44). Északi osztják énekekben: «[Ház-] szöglet-végi, [ház-] zugoly-végi háló (éjjeli) társ» (*śuŋ-ą̄ləŋ ātị-pil, lōχ-ą̄lėŋ ā. p.* Osztj. Népkgy. 88, 46; l. fent 0672. l.).

A boldog házas élet költői kifejezései: «Leánykoros, fiúkoros idős nemzedéket (időt) továbbra alapítunk (előre ültetünk», *āγi jisiŋ notiŋ ārt ēlä ūnttilimēn, pī̆ j. n. ā. ē. ū.* II : 203), «leányos ház, fias ház vidám nemzedékét (térdét) alapítsátok (ültessétek) kedveskéim!» (*āγiŋ kwol ūliŋ sāns ēlä voss ūnttikälēn. pī̆γiŋ kw. ū. s. ē. v. ū.* II : 47, 48: búcsúszó az ifjú párhoz). Északi osztják változat: «A leányos nemzedék (térd) boldog végét az ég ezer évéig együtt éltük (ültük) volna mi ketten, a fias nemzedék vigasságos helyén együtt éltünk volna mi ketten» (*ēvəŋ sās jem ą̄ləŋ tōrməl-ki čoras ą̄l jeγā ą̄mvssamen, poχəŋ sās kaśəŋ jol jeγā ą̄.* Osztj. Népkgy. 88). A feleség sajátos szava a kondai vogulban: *voqnt* (*käśät voqntėl vėstė* «öccsének feleséget szerzett» II : 238), egyébként a nő házastársi viszonyát az *ēkwä*, LV., PV. *jēkwä*, KV. *jēkwė* (1. sz. *jēkum*, 3. sz. *jēkwät*) és *nē*, TV. *nī* 'nő, asszony' (pl. *am nēm* «az én feleségem») szavakkal jelzik.

A nőnek, mint asszonynak, illetve házastársnak ritkán jut tevékeny szerep a vogul-osztják hősköltészetben. Rendesen mint mellékszemélyek hatnak az események alakulására. Természetesen leginkább *úri nők*, kiknek jelzői: «Neves úrasszony, híres úrasszony» (*namiŋ nāj, sujiŋ nāj* II : 60), vagy ha a fejedelemnek neje: «Városfejedelmi neves nő, városfejedelmi híres nő» (*ūs-puŋk namiŋ nē, ūs-p. sujiŋ nē* II : 186—7, 195). Gyakran kiemelik az énekek kézi munkákban való ügyességüket, mi — mint fentebb (0692. l.) láttuk — többször úrileányoknak is magasztalása. Egy «keze serény, lába serény

---

jurt 'jó, becsületes társ' (II : 47). Olyan eset tehát ez, mint a vogulban szintén nem értett osztják *vēś* 'arcz' szóé, melyet *vēśpä, vēśiŋ* képzésekben s «szép» értelemmel sűrűn használ különösen a vogul költői nyelv (l. fent 0697. l.).

nő» (*kātä āpriŋ nē, la'ilä āpriŋ nē*) a férjétől hazaszállított «ötven teli ladik halat egyremásra feldolgozza» (II : 57); «lúdláb rajzával ékített sok dobozt sok számmal készít, récze-láb rajzával ékített sok bodonyt sok számmal készít» (*lūnt-la'il χansäŋ saw sān sawėl vāri, vās-la'il χ. s. votä s. v.* II : 53); «nyírhéjat hánt, rajzol: lábas állat a mint megy, szárnyas állat a mint megy, úgy rajzolja» (II : 76). A varrásban való szorgalom teszi méltóvá az úri nőt e jelzőre: «Gyűszűs kezű, őrizkedő (?) asszonyka; tűjét fogó, őrizkedő (?) asszonyka» (*tul'äŋ kātėp' uri nājkėm, jūntpä pūγėm uri nājkėm* II : 46, *t. k. u. nājāŋkėm* II : 44, osztjákul: *lujṭəl kātləm uri nāj ĭvəl* Osztj. Népkgy. 83; l. fent 0269. l. jegyz.). Egy vogul énekben az anya varrta a hős «hét júr-állattal teli süvegét» (II : 134). Egy északi osztják hősének az asszonyok mindennapi foglalkozását e szavakkal festi: «Leányos sok asszonyunk az anyjuk varrta nyuszt bőrös munka vigasságos helyén, az anyjuk készítette hód bőrös munka vigasságos helyén istennek tetsző (.) jó egészségben (betegség nélkül) ülnek tovább» (*evi taiṭi ār najeu aŋgel jonṭəm ńoχsəŋ vēr kašəŋ jol torâm-jol mošli jel-ą̄mvstal, aŋgel vērəm vąjəŋ vēr k. j. jēləm-jol m. j. ą̄.* Osztj. Népkgy. 151). Érdekes, hogy a hősköltészet egy fejedelemasszonynak hadi vállalkozásáról is tud (l. fent 034. l.) s nincs kizárva, hogy voltak más harczias nők is, mit a «nyilas nő, ijjas nő» (*ńāliŋ nē, jąutiŋ nē* II : 44) jelzőből lehet következtetni (l. még fent 0183. l.).

A főzés munkáját, úgy látszik, a *szolgáló leányok* végezték, mert ezeknek jelzője: «Üstbeli munkát végző szolgálóleány, vízhordó (vízbeli) munkát végző cseléd» (*pūtiŋ vārmėľ vārnė ēŋkaj, vitiŋ v. v. χūś* II : 301), vagy «házbeli munkát végző szolganő asszony» (*χōt-vēr kurdem ort-nēŋ īma* Irtysch-Ostj. II : 40, 58). Egy úrinőnek «teli falu, teli város sok szolgálója» (*paul-ta'il, ūs-ta'il saw ēŋkajä* II : 52) van: velük hordatja az erdőből a «nyári nyírhéj, téli nyírhéj sok háti batyuját» (*ńolėm sās saw χūnt, χariŋ sās s. χ.* uo.) is, melyekből a dobozokat s háziedényeket készíti. Gúnyos jelzése a cselédeknek: «Ebed hátát csapkodó nő, szukád hátát csapkodó cseléd» (*ampen šaš χatšala nē, ą̄ren šaš χatšala ort* Osztj. Népkgy. 175), mivel az ételkészítés s a ki- és bejárás közben folyton tolakodó

kutyák hátát ütik. «A kívülről jövő csacskaszájú sok asszony sok cseléd» (*kāmәlta loŋŋṭi lᶇɒәŋ untpi ār naj* uo. 112, 113, 182, *k. l. l. u. ār ort* 113) alatt nyilván a jobbágyrend női értendők (vö. *kāmәlta loŋŋṭi pōlśәŋ ār χo* «kívülről jövő beszédes sok ember» párhuzamos megfelelőjét uo. 182, 112).

Hogy az osztjákoknál régebben többnejűség esetei is előfordultak, arról már Novitzkij nyomán is van értesülésünk (l. I : 0114. l.). A hősköltészet is több adatot szolgáltat ennek igazolására. Így a múnkeszi Hadisten északi osztják éneke, melynek végén a hős az őt sértő s ezért bünhődő nőnek e szavakat mondja: «*Hét asszony főasszonyának szántalak én téged*, de te hat asszony főasszonyává lenni nem akartál!» (*lābәt nē oχ-neŋa neŋen kuš nōmsem, χot neŋi oχ-neŋa neŋ anṭ litmen* Osztj. Népkgy. 46; l. fent 0671—2. l.). Egy irtisi osztják hősének hőse «hét földtájra ment, hogy hajfonatos leányokat jó nődíjért hősöljön» (*tābet méχ suŋeda seveŋ ēva jem-tindėp tānta jāŋχōt*) s a «hét földtájról hét úrasszonyt vett [magának feleségül]» (*t. m. suŋedīva tābet nai, tābet aŋka vejīdōt* Irtysch-Ostj. II : 82). A Világügyelő-férfiúnak regéiből tíz nőről van tudomásunk (l. fent 099—0100. l.), kik egymással nem versengenek: a férj «két neje közé ül» (*kit nē χalnė ūnttės*) s ölelkeznek, csókolóznak a szent rege szerint (I : 20).

Általában a házastársak viszonya uralvidéki nyelvrokonainknál, mint a jelenben, úgy a multban is gyöngédnek mondható, miről bőven tanuskodik a hagyományos költészetnek minden ága. Természetesen akad azért példa a békétlen életre is, melyben a férj neje «arczához csapdossa» emennek eléje állított szép nyírhéj-dobozait s a nő «három hangú hangos sírással félre ül» (II : 79); de itt a szokatlan állapotot rendkívüli viszonyok, a nő sejtett hűtlensége s fondorkodása, teszik érthetővé. Megható vonásokban szemlélteti gyakran a vogul-osztják hősköltészet a nő anyai jellemét s gyermeke iránt érzett szeretetét is. A gyermek «atyjának kis fia, atyjának kedvese; anyjának kis fia, anyjának kedvese» (l. fent 0511. l.), «orrhegyre való három csókkal, négy csókkal» bocsátják a «teres város terére» (ui. 0137. l.); szinte kényeztetve nevelik s ha mint ifjú messzi útra, hősi kalandokra távozott s mindenki már holt hírét terjeszti, anyja «tűze szikráját» akkor is gondosan őrzi (I : 0204. l.),

hű marad hozzá a síron túl is. Mily festeni való szép kép az. midőn az árva fiúcskának nevelő anyja kora hajnalban kimegy a «mögös város mögében» álló szent fenyőfához s ott «három szakaszos (fejes) siralmi verssel bálványhoz intézett erős igézetét» mondja: «Erőtlen fejedelem fiacskámat atyátlan mell, anyátlan mell jó végével fölnevelem bár; de szomorú keblem jó végét ki vigasztalja?! Atyja fejéért járni való kárhozatos vizét, anyja ejéért járni való szomorúságos vizét ő ugyan merre járja?!» (Osztj. Népkgy. 19; l. fent 0139. l.) Az anyai szeretet fenség ragyogón tündöklik a pogányság világában is.

VOGUL NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY
II. KÖTET
MÁSODIK RÉSZ

ISTENEK HŐSI ÉNEKEI, REGÉI ÉS IDÉZŐ IGÉI

VOGUL SZÖVEGEK ÉS FORDITÁSAIK.
TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK. SZÓMUTATÓ.

SAJÁT GYŰJTÉSE ÉS REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI ALAPJÁN

KÖZZÉTESZI

MUNKÁCSI BERNÁT
A M. T. AKADÉMIA R. TAGJA

A RÖKK-SZILÁRD ALAPITVÁNY SEGITSÉGÉVEL
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST
1892—1921

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK.

---

*) A zárójelbe tett számok az e kötet első felében közölt szövegek sorszámait jelzik.

SZÓMUTATÓ

a Vogul Népköltési Gyűjtemény I. és II. köteteinek bevezető részeihez s tárgyi és nyelvi magyarázataihoz.

PÓTLÁSOK ÉS HELYREIGAZÍTÁSOK.

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK.

I.

Az Ajäsz-falvi, vagy Kis-obi isten *(Ajäs-tąrėm)* hősénekét a szigvavidéki Múnkesz helységből való Родіонъ Семеновъ Ромбандевъ *(Muuŋ-kēsiŋ χum, 'Sēmėn-pī' Roťivon Rompanťop)* samán (l. II : 0365.) közlése nyomán 1889 márczius 7-ikén jegyeztem föl Berjozovban. Mutatványképen megjelent ez ének fordítás és jegyzetek kíséretében már 'Vogul nyelvjárások' czímű munkámban is. Az ott adott jegyzetek közül e helyt is fölvettem azokat, melyek magától a közlőtől származnak, hogy a kutató itt együtt találhassa az ily forrásból eredt vogul szövegmagyarázatok anyagát. L. a czímben jelzett bálványistenség tárgyalását ui. a bevezető részben II : 031. l.

1—2. sor *Manä namiŋ ątėr namėm namejawė...* a hősénekek bevezető részében többször található szólás (l. még II : 2., 160., 277.), mely voltakép *kérdés* s a párhuzamos szólással együtt ekkép volna forditandó: 'Minő neves fejedelmi nevem neveztetik, minő híres fejedelmi hírem híreszteltetik?' Egyszerű értelme pedig e szavaknak: 'Mikép neveznek, híresztelnek engem?' A Regulytól följegyzett s jobb énekmesterektől származó északi osztják hősénekekben a megfelelő költői szólás kérdő értelme kétségtelenűl kiviláglik abból is, hogy reá mindig válaszképen az énekhős neve következik, pl. így: *Muj nēməŋ ort nēmem nēmə'la, muj sijəŋ ort sijem sijəltla? Sąrńəŋ-kur-jitpl-ort nēmətem, S.-jąš-j.-ort orta nēmətem* 'minő neves fejedelmi nevem neveztetik, minő híres fejedelmi hírem hireszteltetik? Aranyos-láb-izmú-fejedelemnek, Aranyos-kéz-izmú-fejedelemnek neveznek engem' (Osztj. Népkgy. 74.; l. még uo. 14., 107. és 151. l.). Az irtisi osztják hősi énekekben a hős nevének első említése többször szintén egy kérdésre adott válasz, pl. ilyen formán: 'Ama város végében micsoda erős lábú férfiam született, a neves fejedelem az ő szép nevét honnan szerezte?' *(nemaŋ ūrt jim nemet χoť χotėmōt?)* — s a névnek eredetét leiró rész után: 'Az én öcsém, a híres fejedelem, az ő szép nevét akkor szerezte' (Irtysch-Ostj. II : 22.; l. még uo. 24. és 82. l.). A tőlem följegyzett vogul hősénekekben az istenség nevét emlegető kérdésre egy esetben sem *név* a felelet, hanem uralma helyének, illetve származásának és működésének (II : 277.) leírása, ezért véltem dicsekvő felkiáltás-

nak s fordítottam ekkép: 'Minő neves fejedelemnek nevezik az én nevem!' vagy 'minő neves istenkép terjesztik az én nevem!' (*manä namiŋ tārėm namėm totawė! II*: 277.). Az idézett osztják szövegek ismerete után e vogul költői szólást is csak kérdésnek lehet felfognunk s hogy nem nyomban következik rá az énekhős neve, hanem ez előtte van említve (II: 276.), vagy röviddel utána (II: 1.), ezt vagy szövegromlásnak gondolhatjuk, vagy annak tulajdoníthatjuk, hogy a vogul énekes tudatában a *nam* 'név' szó nem a nevező nevet, hanem mint a párhuzamos *sij* szó a 'hírnevet, dicsőséget' jelentette, mely esetben t. i. a kérdésre következő felelet az énekhős dicsőségének leírása is lehet.

3. s. *vitä χarä, χarä Ās:* a *χarä* jelző értelme tulajdonkép 'ritka, gyér', pl. *χarä χūlėp* 'ritkaszemű háló, рѣдкая мирожа', *χarä suj* 'ritka fájú liget' (III: 20.), *χarä mā* 'fával gyéren nőtt vidék', melyen tágas a kilátás; *χarä vit* 'olyan víz, melyen a messze látást erdős, vagy magas fűvel benőtt sziget, illetve egyéb föld nem zavarja'. Rövidített kifejezés az ilyen helyett: *pumä χarä śāriś* 'füve gyér tenger' (II: 409.); *χarä paul, χarä ūs* 'bőtérségű falu, város' (II: 19.) | 4. s. *ōn:* az énekközlő nyelvtudata szerint *χārìŋ lātiŋ, mańśi lātχėl jäni*' 'osztják szó, vogul szóval: *jäni*' (nagy)' | 5. s. *joltwäsėm*, 8. s. *sātwäsėm:* l. ui. II: 0346—0348. l. | 18. s. *χōŋχėlt* a közlő magyarázata szerint: *posäl voipi pumiŋ vit χōŋχėlti' lāwau, Ajäs-tārėm jelpiŋ tūrä pāχät χōŋχaltėt āle'it* 'folyóér fajta füves vizet neveznek *χōŋχėlt*-nak, Ajäsz-isten szent tava mellékén (oldalán) ily vizek vannak' | 26—27. s. *tāl, mos: aum lātiŋ* 'betegséget [jelző] szók'; l. ui. II: 0299 és 0304. l. | 34—35. s. A *jirėm-aul* kifejezésre nézve l. Vogul Nyelvjár. 67—68. l. s az áldozat sürgetésére vonatkozólag ui. II: 0390. és 0406. l. | 38. s. Az áldozati állatoknak egy kötélre való füzéséről l. ui. II: 0445. l. | 45. s. A kór 'ruhaszárnya' s az onnan való 'fölemelés' tárgyalva ui. II: 0298—9. és 0404. l. | 54. s. *tērėn:* l. ui. II: 0536. l. | 58. s. *kiti'sam* költői szerkezet e h. *kit sam;* l. ui. I: 249. l. | 64. s. *Ās ālėm pāl:* 'Az Ob *túlsó* oldala' tévesen van az Ob 'bal' felének forditva, mert a nyomban következő magyarázat ezt az oldalt *χoli pāl*-nak, 'keleti oldalnak' mondja, amint hogy a Kazim tényleg az Obnak kelet felől jövő mellékvize, ez pedig az Ob jobb oldalán van | 68. s. *'Nārės-nāj ēkwä:* a közlő szerint más nevén *Kāsėm-pupi'ēkwä; jelpiŋ mātä Kāsėm-tal'ėχ ūstė āli* 'szent helye a Kazimfői városban van'; l. ui. II: 034. l. | 70. s. *ajäŋ χum-pī':* l. alább 447. l. 48. s. jegyz. | 75. s. *ti kem ārt māχum:* 'ez [nekem] micsoda egy nép (этотъ какой народъ)?!' gondolja megvetőleg a hős | 83. s. A hősnek az a dicsekvése, hogy ellenségeit 'szedni való bogyóképpen mind felszedte' a magyarázat szerint annyi mint *pusėn rātsanėm* 'mind megvertem őket' | 92. s. 'Táplálékos elmém': l. ui. II: 0530. l. | 96. s. *lē'in*

χantal ūs: lē'in nāŋχ-ke χāŋγi, kwonsunä at χane'it, sąma ľūľiŋ 'ha az evet [annak a városnak falára] felkúszik, körmei meg nem ragadnak, [mert] az meredek magas'.

116. s. *uläs:* 'szék (стуль)' | 147. s. *ēri'totnė ērγ'ątėr:* l. alább 439. l. 4. 4. s. jegyz. | 158. s. *Tēk ątėr: Tēk-ąjkä Xaľp-ūsnėl ląŋχäľ Tēk-pault* (Тегинскія юрты) *Āsnėl kwālnė Tēk-jā ąńśi;* l. ui. II: 0191. l. | 159. s. *tōr: kēntä pąχä muwėltaχi akw'-mūs oχsärėl jūntim ąli* 'sapkája oldala köröskörül csupa rókával (rókaprémmel) van varrva'; ezért a Tēk-fejedelem *kēlp oχsėr tōrpä χum;* tkp. *tōr* (más vidéken *tur*) 'sapkaernyő' (l. alább 441. l. 3. s. jegyz.) | 163. s. *ńąlt turpä: taľχiŋ turėl, vouta turėl rąŋχawė* 'hegyes torokkal (hanggal), vékony torokkal kiáltják', tehát 'éles hanggal'; *ńąlt* tulajdonkép 'alacsony, sekély': *ń. χāp* 'alacsony oldalú ladik, sikér l.', *ń. sąjim* 'alacsony partú patak' | 174. s. *χąjilt* (szigvai ejtés) = *χąjtėl* '-ként, módjára' | 190—1. s. *ńoχs-pojk, uj-pojk:* Midőn az *uj* szó a *ńoχs*-nak párhuzama, nem 'rénszarvas' vagy 'medve', hanem 'hód' a jelentése, amint ezt Reguly *Tuχtitt nai* czímű szövegének (IV : 228.) egy jegyzetéből tudjuk, melyben a *ńoχs* és *uj* szók párhuzambeli szerepében az utóbbi fölé (2. s.) ez a magyarázat van írva: '*biber*'. Régebben a hód még bőven tenyészett Nyugat-Szibéria lápos vidékein s prémjének különös becsénél fogva érthető, hogy a költői nyelv a nyuszttal társítja s hogy vele a buzgó hitűek a bálványoknak kedveskednek. Az adott forditás tehát ekkép javítandó: 'Nyuszt [-prém] könyörgéssel, hód [-prém] könyörgéssel könyörgök hozzád'. L. egyébként e tárgyra nézve ui. II: 0475., 0484. s alább 476. l. 1. 1. s. jegyz. | 197—8. s. *sāľi' ta vislėm* = *sāľitäslėm* 'megsajnáltam (жалѣлъ)'.

209. s. *posχänl: pupi' lātiŋ, χąntlėnė lātiŋ, kēlp* 'bálványi (azaz csak bálványra alkalmazott, közönséges embernek homályos értelmű) szó, hadakozó szó, a. m. vér'. Északi vogul szótári jegyzeteim közt is megvan *pōsėχ* = *kēlp* (кровь): *ńolėm posχėl nē'ili* 'orrom vérrel jelentkezik (orromból folyik a vér, изъ носу кровь бѣжитъ)' | 211. s. *nāri: lą lātiŋ, sirej* 'osztják szó, a. m. kard'; l. ui. II: 0537. l. | 223. s. *pupχi' ēl oss ūnti: ti sirej jiriŋ pupχi' oss jēmti* 'ez a kard hadd változzék véráldozatos bálványnyá', tkp. 'hadd ülepedjék' mint a hogy a bálványhős harczai után bálványnyá, vagy kővé 'ülepedik' | 239. s. *paul-supi'* kijavítandó erre: *ūs-supi'* | 257. s. *pēnγuŋkwė:* l. ui. II: 0354. l. | 258. s. *rē'il pinäslėm:* l. ui. II: 0381. l. | 270. s. Az áldozati állat bőrének fölaggatása az áldozati tér fáira tárgyalva ui. II: 0459. l. | 272. s. *pōrtiŋ sam:* vö. *pōrtiŋ pūlėl majwäsėm* 'szapora, kiadós, éhemet kielégítő falatot adtak nekem (спорой кусокъ мнѣ дали)', *pōrttal* 'szaporátlan, áldatlan, ki nem elégítő' (III: 286.), *ti-kwoss tē'i, pōrt at ąńśi* 'habár eszik,

nem tud jól lakni (споpy, сытности нѣту)', *samėm port at ańśi, χąsä mā at nāŋki* 'szememnek nincs éleslátása, távoli hely nem látszik'; tehát *portiŋ sam* 'élesen látó, erős nézésű szem' | 273. s. *pamiŋ sam: pupi' lātiŋ, jąmės sam, sąt sam* 'bálványi szólás, a. m. jó szem, szerencsés szem'; vö. szótári jegyzeteim közt: *pam* 'erő (сила)', *pamiŋ χum = vāγiŋ χ., jōr* 'erős, hatalmas ember (проворной)', *tąrėm-iśvēśka pamiŋ kātėl ľūľe'im* 'templomi gyertyát [fogó] erős (biztos) kézzel állok' (esküvőnél), *pamtal pati* 'erőtlen lesz (безсильной будетъ)', mely adatok szerint *pamiŋ sam* az áldozók felé jól odairányzott 'erős tekintetet' jelenthetne; de figyelembe véve, hogy ez a kifejezés a közlő előtt 'bálványi', vagyis nem biztos értelmű, lehetségesnek kell tartanunk azt is, hogy itt az osztják *pam* 'Hitze' (Ahlqv. O. *pvm*, Kaz. pắm' 'warmes Wetter, Wärme, Dampf' etc. Karjalainen: Ostjak. Lautgesch. 189.) képzésével van dolgunk, vagyis *pamiŋ sam* értelme tkp. 'meleg (jóindulatú) tekintet' | 289. s. Az áldozati szertartások végén kiáltott 'éles hangú kiáltásra' vonatkozólag l. ui. II : 0462. l.

II.

A **Kisobi isten** ifjukorának e regekép közölt hősénekét *Jäni' paul*-ban (Югра, Искаръ), a Szoszva forrásvidékén jegyeztem föl *Kawrila Petōriś Sonťin* (Сондинъ; l. ui. II : 0365. l.) előadása nyomán 1889 január 9-ikén. Reguly hagyatékában fenmaradt *Säuľt päng tining kum* 'Háncsfejű drága ember' czímen déli vogul nyelvű változata is, melynek a «vitézi énekek» közt (IV : 175.) találtam alkalmas helyét.

1. 1. s. *śār: pun joli-pālt ąlnė sąw* 'a szőr alatt levő bőr (a bőr felső rétege)'; vö. *pun śāriŋ-ta'il kwon-manėmtilėm* 'a szőrt a felbőrrel együtt kitépem'. A közlő a 'Kisobi isten' nevelő bácsijának nevét ily változatban is említette: *Sāt-γār-sąwńuχńiŋ-ta'il ąjkä,* melyben *ńuχńi* ∾ FLV. *ńuki* a. m. ÉV. *sąwjä* 'szőre kopott bőr (когда шерсть кончалась на кожѣ)'; vö. ÉO. *ńuga, ńugi, ńuka, ńuki* 'Sämisch, Leder' (Ahlqv.), IO. *ńuk, ńuka* 'Sämisch; Flaum auf einem neuen Tuche' (Patk.) | 3. s. *χujėptitä:* Ruhájának egyik szárnyát a fiú számára terítette alá attól félvén, hogy megölik; másik szárnyát magára fordítja, hogy a fiú sehová kimenni ne tudjon (лопати одну сторону настелилъ для парня, боится чтобы не убили его; а другую сторону на себя вернетъ, чтобы парень никуда не могъ выидти)' | 4. s. *ērγėm-ke ēlä minnūw:* l. ui. I : 189. l. | 7. s. *joläľ lewėtaχtės:* 'lassan kibujt [bácsija ruhaszárnya alól] a lábánál, hogy az öreg meg ne hallja (тихонько вынулся по ногамъ, чтобы дядюшка не слышалъ)' | 9. s. *jąut-sąw:* 'kis ijj (gyermeknek való ijjacska, маленькій лукъ)'; vö. *pūt-sąw* 'kis üst (маленькій ко-

телъ)', *sul'i-sq̣w* 'kis üveg (маленькая бутылка)', *jiw-sq̣w* 'bokor (кустъ)' | 13. s. *ńolèχtaχteĭ':* 'verekesznek (дерутся)', eredeti értelmében valószinűleg 'nyomkodják egymást' a *ńol-, ńolent-* 'nyom, nyomkod' igeből | 14. s. *piltapėl vārilėm:* 'én őt csak megijesztem (я ея только испугаю)', tkp. 'félemlítővel teszem a *pil-* félni' ige causativumának igenevével; l. Vog. Nyelvjár. 44 | 15. s. *ērttėm:* 'mintha (будто)'; vö. *taw lāwi, am ērttėm tot at ạlsėm* 'ő azt mondja, mintha én nem lettem volna ott' (Reg.). A fiú 'mintha a leányt ijesztené', de akaratlanúl az éles késsel' megöli | 15. s. *jat:* 'közép (середка)' = KLV. *jät.*

2. 6. s. *poliś vārijin:* 'ti most az én unokámra mondtok hazugságot, azután én reám fogtok hazudozni; [hiszen] ő az én kebelemben alszik (вы теперь налгаете моего внучка, послѣ меня будете налгать, онъ въ моей пазухѣ спитъ)'. Egy medveénekben (III: 106.) *poliś* a *potėr* 'beszéd' szó párhuzamosa; vö. ÉO. *pōḷis* 'Klätscherei, Geklatsch' (Ahlqv.).

3. 2. s. *tojäs,* ebből: *toj-* 'hótalppal járni, vadat űzni (гоняться на лыжахъ)' | 3. s. *taw vārėm q̣ulä:* 'én mit tegyek, ő bűnt követett el, megölte nénjét: ha el akarjátok vinni, hát vigyétek! (я что буду дѣлать, онъ виноватъ дѣлалъ, убилъ тетку: везти хотите, везите)'; az *q̣ul* 'vég' szónak itteni használatára nézve l. Vogul Nyelvjár. 68. l. | 7. s. *kankanä χańś-tėmä-mūs:* 'a bátyák kioktatták a leányokat, hogy őt éhen halasszák (братья научили дѣвокъ, чтобы заморить его голодомъ)' | 8. s. *ti-nēĭ':* l. ui. I: 251. l. | 9. s. 'Mi téged micsoda apád szivének húsával etessünk?!'; l. ui. II: 0667. l. | 13. s. *säsĭ': āŋkwä jä'ĭ-pīγä* 'anyjának fitestvére' | 15. s. *tīl akw' pālėn parätaχtēn!* 'elhordjátok magatokat innen (убирайтесь отсюль)!' | 18. s. *jāta!* 'nosza (давай)!' = ÉV. *jātä, jaγatä!* | 22. s. *tiji':* 'ezek (эти)', a *ti* 'ez' kettős száma | 24. s. Az énekhősnek az Égatyához való fölkiáltására nézve l. ui. II: 0652—3. l. | 27. s. *χq̣snä:* l. ui. I: 250. l. A fordítás helyesebben: 'vasrugójú rugós vállijj', mert *χq̣snä* az ijjnak rugékony fából (itt helyette vasból) készült belső része.

4. 4. s. *ērĭ'totuŋkwė: χq̄ŋχä ērγä ēlä mini, taw ērĭ' totnė χum* 'a kinek előbbre halad az éneke, az énekvivő ember'; l. ui. I: 09., 189.; II: 0497., és 0507. l. | 10. s. *sis-noräŋėl:* l. ui. II: 0627. l. | 11. s. *kēlp-sēŋχw:* l. ui. II: 0630. l. | 15. s. 'A mennyi bosszút vettél (kerestél) avval csillapodjál!' | 18. s. *jelpiŋ mā:* l. ui. II: 031. l.

III.

A 'Tēk-öreg' néven ismert **Tek-falvi isten** hősénekét a Szigva folyó alvidékén fekvő *Mēsi-paul*-ból való Ефимъ Петричъ Юрьевъ *(Mēsi-pauliŋ χum, Pētėr-pĭ' Jepjėm Jurjop)*

samán (l. ui. II : 0365. l.) közlése nyomán 1889 márczius 19-ikén jegyeztem föl Berjozovban. L. az e bálványistenségre vonatkozó adatok ismertetését ui. II : 0190—4. l.

1—2. s. *χąšì χumlė, jiχì χumlė* bizonytalan értelmű kifejezés. A *χąšì* és *jiχì* szavak, melyeket a közlő *χąši, jiχi*, illetve *joχi* hangzással is ejtett, ugyanez énekben még a következő szövegrészekben fordul elő: *χąšì χum näriŋ saì', joχì χum n. s.* (a szedőtől egységesités kedvéért kijavitva erre: *jiχì χ.*) 158—9. s. és 223—4. s., *rūsiŋ ąulėp jiχì-saì', r. ą. χąšėŋ saì'* 5—6. s. és *χąšì ąulėp χum χąšì sew, jiχì ąulėp χum jiχì sew* 50—51. s.; tehát az első példában a *χum* 'férfi', a másodikban a *saì'* 'hajfonat' s a harmadikban mindkét szónak jelzői. E szavak értelmére vonatkozólag a közlő magyarázata: *saγäγä jelpiŋ mā'ės toχ ti lāwawė: χąšì-saì', jiχì-saì'; χąšì, jiχì jis lātiŋ, ań at torγėmtaχti, at χōlawė* 'két hajfonatának szentsége miatt mondják így: *χąšì-* hajfonat, *jiχì-* hajfonat; most ez [már] nem érthető, nem hallható'. E magyarázatból nyilvánvaló, hogy az idézett szavak igazi jelentése a közlő előtt is homályos s hogy midőn azt véli, hogy a hajfonatok 'szentségének' kifejezői, erre csak azért gondol, mivel a szavak titokzatosak. A kiejtésükben tapasztalt ingadozás is arra vall, hogy nem közkeletű szavak. A larvosi fejedelmek énekében egy más vidékről való közlő *Jäχėŋ-χū, χūšėŋ-χū pišiŋ nāj* nevet emlit (II : 52), melyben a *χū* 'férfi, ember' szó jelzői nyilván az előbbiekkel azonosak. Fordításomban az ÉV. *χūś* 'szolga' szóra támaszkodtam tekintettel arra, hogy 'szolgás', vagy 'sok szolgájú férfi' csakugyan illő nevezete egy fejedelemnek. Ehhez képest a párhuzamos *jäχėŋ, joχi, jiχi* jelzőben a meg nem értett ÉO. *jąχėŋ, jąχi* vagy *jaχėŋ, jaχi* 'népes' szó hibás ejtése, illetve hangváltozata sejthető, minthogy 'népes', vagy 'sok népű férfi' szintén alkalmas költői jelzője egy osztják fejedelemnek. Másrészt figyelembe jöhet a *joχi, jäχėŋ* szó magyarázatánál a Regulytól följegyzett szigvavidéki, tehát a közlő hazájából való medveének e kifejezése is: R. *ńohseng jagi, ujeng jagi sao kum* (átírva: *ńoχsäŋ jąχi, ujäŋ jąχi saw χum* III : 325., 259., 254., *ń. j. māń χum, u. j. m. χ.* III : 261.), melyhez Reguly e jegyzetet fűzi: *ńohseng jagi : Munkess* und *Kasląch magąm jiss nämänl* ('a *Muuŋkēs* és *Χąsiląχ*-beli népnek régi neve'). Az átírás közlője az itt előforduló *jagi* jelzőt a *jąγä* (KV. *jąk'*) 'köpenysuba, яга' (rénborjúnak selymes szőrű bőréből készitett, hosszú, széles aljú, kesztyűs újjú felöltő, melynek nyakrészeit s széleit köröskörül becses prémek szegélyzik) szóval magyarázza, úgy hogy ezzel a fent idézett kifejezés ezt jelentené: 'nyusztköpenyes, hódköpenyes sok ember' s ugyane szóval talán itt is *joχi χumlė* 'köpenyes emberke' és más közlőtől *jäχėŋ χū* 'köpenyes férfi' lehetne.

Ennek megfelelőleg a párhuzamos *χūśėŋ, χą̄śėŋ, χą̄śi* jelzés magyarázatára alkalmasnak tetszik az ÉV. *küś*, FLV. *küiś*, ÉO. *kūs, kūvis* (AHLQV.) 'felső suba, гусь' (köröskörül ingformára zárt, sapkás, kesztyűtlen, hosszú szőrével kifelé fordított rénbőrsuba, melyet a szőrével befelé fordított könnyebb maliczasuba fölé öltenek) föltéve, hogy ennek *χ* szókezdőjű változata is van, a mit PATKANOV az irtisi osztjákra nézve *χus* alakkal igazol (Irtysch.-Ostj. I : 21.). Megjegyzendő, hogy a bálványbábún legfeltünőbb az ő ékes felső ruhája, miért is igen alkalmas jelzője a bálványisteneknek a 'köpenyes' vagy 'subás', a mint egyéb példáink is vannak arra, hogy a megénekelt bálványhős neve, illetve díszjelzője az ő ruhájára utal (l. erre nézve ui. II : 0510. l.). Vö. itt még az irtisi osztják énekek és regék *Nāŋk-χuś χoi, Soŋ-χuś χoi, Kēver-χuś χoi* hőseinek neveiben előforduló homályos értelmű *χuś* szót is, mely PATKANOV véleménye szerint (Irtysch Ostj. II : 225) a Кушеватъ (= **χuś-awėt*) városnévben szintén mutatkozik; továbbá a *jäχėŋ, joχi* szót illetőleg a *Sēwet-pātŋem-sēveŋ-Jag* 'Hajfonata-alácsüngő-hajfonatos Jag' nevet (uo. II : 24).

1. s. *näriŋ : jelpiŋ* 'szentséges'. A fordítás a közlő magyarázatát követi, mert két más közlő is ugyanígy magyarázza a *näriŋ* szót más szövegekben (l. alább XIII : 43. és XX : 122. s. jegyz.); de *nar*, *när* tulajdonkép az istenségnek valamely ellene elkövetett vétségért való 'bosszuságát, neheztelését' jelenti (l. ui. I : 0274—5. l.) s így *nariŋ, näriŋ* 'kárhozat-, vagy bűnhődésszerző'. Midőn a közlők ezt 'szentségesnek' értelmezik, az okot mondják az okozat helyett (azért *näriŋ*, mert *jelpiŋ*) | 3. s. *turpä : kēnt-tur = kēnt-ńol* 'a sapka-*tur* annyi mint sapka-orr', azaz 'sapkaernyő (козырекъ на фуражкѣ)'; vö. a Tēk-fejedelem *kēlp oχsėr tōrpä χum* díszjelzőjét (II : 11) s ennek magyarázatát fent (437. l. 159. s. jegyz.), melyen az itt adott fordítás ('karimázott') alapszik. A jelen ének közlőjének magyarázata szerint *lē'iŋ-oχsär-turpä χum* a. m. 'farkas róka ernyőjű [süveges] férfi' | 8. s. *Ās vātakėmt* 'Ob-partocskámon': az istenség szent helyének jelzése | 10—12. s. *nājiŋ sāt, ą̄triŋ sāt* 'istenasszonyt, istenkét [uraló] hét [vidék]' fordítása a bálványistenség *nāj-ą̄tėr* jelzésén alapúl (l. ui. I : 0249. és 176. l.); de érthető a szöveg, ha a *nājiŋ* és *ą̄triŋ* szavakat egyszerű értelmükben vesszük is, azaz 'asszonyos, uras hét [vidék]' = 'asszony, úr birtokát tevő h. v.' jelentésben fogjuk föl | 15. s. *nurkwė*: l. ui. II : 0505., 0572. és 0580. l. | 19. s. *ą̄s-pun, lū-pun sawit mir*: 'juhszőr, lószőr sokaságú nép' | 19. s. *l'al' : jis lātiŋ, χą̄nt* 'régi (elavúlt) szó, had', helyesebben közönséges osztják szó: ÉO. *l'al'* 'ellenség' (l. ui. II : 0600. l.) | 20. *χis-nāmpėr, sei nāmpėr : χis lą̄ lātiŋ* 'osztják szó': ÉO. *χiś, χis* 'Sand; Asche' (AHLQV.); *sei, sëi* a vogulban 'iszap, genny', az osztjákban *sei, säi, sai* 'Sand' (AHLQV.); *nām-*

pér : māń lqmtikwė, pum-tār, manėr 'kis darabka, mint a fűszál, vagy mi', tkp. ÉO. *nāmpėr*, AHLQV. *nambir* 'Kericht, Staub'; l. e. költői kifejezésre nézve ui. II : 0540. l. | 25—26. s. *kēriŋ nāŋk, sāmiŋ nāŋk : sulä tērniŋ ērī' sirėl kērī' lāwawė, sām ąs sulä* '[a vörösfenyőnek] kérgét a hősiének [kifejezése] módján *kēr*-nek mondják, s a *sām* szintén kérge'; vö. votják *kur, kür, kür* 'kéreg', különösen 'hárskéreg', cserem. *kür, kər* '(vastag) hárskéreg' és magy. *kér-eg*. REG. szótári jegyzetei közt *sam, iusam* 'a fa kérge, héja, Rinde des Baumes', az én följegyzéseimben *jiw-sām* 'a fakéreg pikkelye', mint *χul-sām* 'halpikkely (чешуя)' | 31. s. *nē minnė nēγiŋ sām :* l. ui. II : 0686—8. l. | 32—34. s. *maī'* = *man* 'mi', mint alább (152—4. s.) *mēī'* = *mēn* 'mi ketten', tudtommal csak a költői nyelvben használt alakok | 42. s. A 'vékony posztó sok göngyölegjének' czéljára vonatkozólag l. ui. II : 0603. és 0720. l. | 50. s. *sew : lą lātiŋ, saī'* 'osztják szó, annyi mint *saī'* 'hajfonat'.

53—54. s. *sorχän-sām, χulän-sām* csak a költői nyelvben használt alakok ezek helyett: *sorėχ-s., χul-s.;* l. ez alakra nézve alább XIV : 10. s. jegyz. A *sorėχ*-hal oroszúl 'сырокъ (coregonus vimba)'; a 'lazacz pikkely ékítményű ruhácska' a pánczélruha; l. ui. II : 0551. l. | 63. s. *uj-pitikwė* nem 'medve-', hanem mint a 'nyuszt' párhuzamosa, 'hód-fészek' (l. fent 437. l., 190. s. jegyz.) s a fordítás e szerint javítandó. Nem bizonyos, hogy a fejedelem ülőhelye éppen nyuszt- és hód*prémmel* van megrakva, mert a 'nyusztfészekbe, hódfészekbe ültetnek' költői kifejezés azt is jelentheti, hogy a fejedelem ülőhelye puha, mint akár a nyuszt és hód fészke, l. erre nézve ui. II : 0609. l. | 69. s. *ńąlėχ tur : ąśśä tur* 'vékony hang', l. fent 437. l. 163. s. jegyz. A háborúba, vagy nászvendégségbe való indulás alkalmával szokott búcsúkiáltásra vonatkozólag l. ui. II : 0610. l. | 72., 83. s. *χaγiji : lą lātiŋ, rąŋχnė lātiŋ* 'osztják szó, a kiáltás kifejezése' | 89. s. *ńär :* 'hab (пѣна)' | 99. s. *vitkät : jelpiŋ vit vit-kuľt sōpä tārä qwi* 'a szent víz vizi ördögök száján át folyik' | 100. s. A vár magasságát dicsőítő jelzőket l. ui. II : 0560. l.

111. s. *χaslitime : sun-pattänl χot-sais, χaslin patwės, ta palit joχtäst ; urχatsėt, Tēk-ąjkä joχtėmä-mos nąŋχä at tārätawėt* 'szánjuk feneke megrothadt, moha lepte be, oly sokáig jöttek; [mostanáig] várakoztak, Tēk-öreg megérkeztéig nem engedik vala föl őket [a várba]'; l. erre nézve ui. II : 0702. l. | 119. s. *kēwi : āχwtės* 'kő'; vö. ÉO. *kēu, keu,* 'kő', *kewi* 'köves' | 124. s. A 'kis tó nagyságú ház' azt jelenti, hogy 'nagy ház', melynek terjedelme egy 'kis tóéval', vagy épen egy 'kis tengerével' vetekszik: l. e kifejezésre nézve ui. II : 0569. l. | 128. s. *nāri-sū :* 'kardpálcza', l. ui. II : 0537. l.; a fordítás így javítandó: 'kardpálczás jó kezecskével' | 130. s. *śeŋri pattä : jis lātiŋ, āχwtės-pūt* 'elavúlt

szó, kőüst' | 134. s. *jąsiŋ-kuriŋ: kātäγä lą lātχėl jąsγi' lāwweı'* '[az üstbe aprózott állatnak] kezeit (elölábait) osztják szóval *jąs*-nak mondják'; *kur: la'ılāγä* 'lábai'. Vö. ÉO. *jąš* 'kéz', *kur* 'láb' — *śėś: sāl't* 'háncs (мочало)'; *vōjiŋ: vōj ąńśi* 'zsírja, hája van'; *ńoγi: lą lātiŋ, ńaul'* 'osztják szó, [annyi mint] hús', vö. ÉO. *ńoγi* 'hús'. Az egész jelző a közlő szerint a 'harmincz fülű nyúlra, az ördög társára' vonatkozik, mely 'az ének korában élt': *vāt pal'pä sąur, kul' jurtä ēri'-jist ąlės* | 141—2. s. *χum-kasäj, nē-kasäj: χum kasajä jiw nalpä, nē kasajä kēr nalpä* 'a férfi kése fanyelű, a nő kése vasnyelű'; l. erre nézve ui. II : 0740. l. | 145. s. 'Egy vállas *tōχi*-állatként ülünk mi ketten': *akw' simkwėl, akw' nąmtkwėl ūnleı'* 'egy szivecskével, egy elmécskével ülnek ők ketten'; *tōχi: jis lātiŋ* 'elavúlt szó'. Hogy miféle állat a *tōχi*, azt sokszoros kérdezősködésemre sem tudta senki megmondani; bizonyára valami idegen szó, vö. tunguz *tōki* 'Elentier' | 147—9. s. *sąriŋ tēp, mā'iŋ tēp* fordítása így javítandó: 'Sörrel való, mézzel való ételes nagy lakomát (asztalt) készítünk'; l. erre nézve ui. II : 0737. és I : 191. l.

151. s. *ńēlmä tąlėm: vōjil tąlėm jąmės ńēlmėl* 'zsírral olvadó jó nyelvvel', t. i. kövér falatokat eszünk | 152. s. *mēi': l.* ugyanez énekben 32. s. jegyz. | 171. s. *kal' tūlmaχ:* A nő elszöktetésének műveletét (l. ui. II : 0707. l.) a költői nyelv a nőstény rozomák apró lépteihez hasonlitja, talán azért is, mivel ennek már nevében is benne van a 'tolvaj' *(tūlmaχ)* | 179. s. *uj-pit'i* itt is nem 'medve'-, hanem 'hód-fészek', l. fent 63. s. jegyz. | 191. s. *nāχėr: pākw* 'czirbolyatoboz', *nāχėr-jiw: ul'pä-jiw* 'czirbolyafenyő'; vö. ÉO. *nāγər* 'czirbolyatoboz' Pápay J. | 194. s. *ąstal: ąssam* 'képesség nélküli, tehetetlen, gyönge'; l. ui. I : 210., 252. l. | 194. s. *śiś:* l. ui. I : 0393. l. | 198. s. Az erős evezést illetőleg l. ui. II : 0615. l.

216. s. A 'nyakát üldöző, derekát üldöző igaz álomra' vonatkozólag l. ui. II : 0526. l. | 227—8. s. *paul saw saw χum, ūs s. s. χ.* helyes fordítása: 'falu sokaságú, város sokaságú sok ember' | 233. s. A hős mellett alvó feleség szokta rendesen előbb észrevenni az ellenség közeledését; l. ui. II : 0528. l. | 264. s. *nāŋk-tāl: jiw-tąw* 'faág', tkp. 'vörösfenyő ág'. A hős hajfonatos fejének a fenyőághoz való hasonlítása szokatlan s kevéssé világos kép | 277. s. *kēr jätpä jąut: nakanä kērėl vārawėt, vōrtä mā-χār āńt* 'az ízei vassal vannak szerkesztve, a külső (kemény) része mamutcsontból'. Helyesebb fordítása: 'Vasizületű izületes ijjacskám' | 279. s. *samiŋ tautkėm: tavėt kit lakw ąńśi ālentālnė mā'ės* 'a tegeznek két karikája van a hordás czéljából'; l. II : 0548 | 293. s. *śiχriŋ suj: sun śiχri, śiχliti, śiχėrti, śiχliŋ suj ąńśi* 'a szán csikorog [a havon], csikorgó hangja van'. E hangfestő szó itt a fias ölyv vijjogására van alkalmazva | 299—300. s. *pupi'-sēŋkw,*

kuľ-sēŋkw: tūl-ūlt χątpä at vaľ, kit γal pattuwės (одурѣлъ) 'azután — t. i. miután a 'bálvány köde, ördög köde' megszállotta — senkit sem ismer, megvadúlt'; l. ui. II:0630. l. | 303. s. *tąrtėsanėm: akw' ńūlėl tąrtėstä, akwät lūľe'ıt* 'egy nyíllal [átdöfve egymáshoz] támasztotta őket, együtt állanak'. Vö. *āwi jiwėl lap-tąrtilėm* 'az ajtót fával (rúddal) megtámasztom (я двери палкой подпору)', azaz 'bezárom': *akw' qulä mānė vōrtitä, mōt qulä āwinė* '[a rúdnak] egyik végét a földhöz, másikát az ajtóhoz támasztja'; tehát a *tąrti* 'zár' értelme másodrendű, fejlődött jelentés; az eredeti értelem voltakép 'támaszt', mivel a rúd nekitámasztása a zárás ősibb módja | 307. s. *χālγėlālėm* nagyjában való értelmét csak a párhuzamos *patilālėm* szó (309. s.) alapján állapithatom meg; lehet hogy a *χāl-* 'fogyni, elmúlni' igének képzése, de lehet az is, hogy a *χālγėlali* 'siklik, csúszik' képes alkalmazása, vagyis azt jelenti, hogy a hős haragja 'elsíklott'; l. ui. II:0631. l. | 311. s. *sirej-sū:* l. fent 128. s. jegyz. | 312. s. *tuľäŋ kātėp uri nāj:* l. ui. II:0754. l. A *tuľä* 'ujj' szó itt *jūntsaχtnė tuľä* 'varró ujj', vagyis 'gyűszű' értelmű (a *tuľä* egyébként 'gyűrűt' is jelent). Az *uri* szóhoz a közlő a következő magyarázatot fűzi: *uriŋ tuľä, urämakwėt āńśi* 'oldalas gyűszű, szögletecskéi vannak' (*uräm* 'hegynyereg', *ńol-u.* 'orrnyereg'). Hogy a közlő e magyarázatában tévedett, illetve az *uri nāj* kifejezést, mint több más elavúlt szólást (*jis lātiŋ*), nem értette, kétségtelenűl kitetszik abból, hogy az *uri* nem valamely tárgynak, hanem közvetetlenűl a *nāj* 'úrasszony' szónak a jelzője. L. egyébként e szóra nézve ui. II:0269. l. jegyz. | 323. s. Hogy a szöktetés útján szerzett nő is sulyt helyez arra, hogy érte férje utólag menyasszonydijat adjon s ezért ő viszont kelengyét kapjon, arra nézve l. ui. II:0710., 0732. és 0743. l. | 345. s. 'Hadd béküljenek ki', t. i. ne harczoljanak a nő rokonai a szöktetővel, hanem nyugodjanak bele az így kötött házasságba | 350. s. *śąpìtikälėn:* l. ui. II:0743. l. | 366. s. *ąti jurt: jąmės, vēśkät jurt, man nē* 'jó, becsületes társ, vagy nő'. Az ének itt a *tąrėm ąlnė ąti jurt* költői jelzőt, mely 'világot élni való éji társat (hálótársat)' jelent s így csak a feleségre vonatkozhatik, az *ąti* szó igazi értelmének elhomályosúltával, férfira, a kedves rokonná lett sógorra alkalmazza; l. ui. II:0752. l. jegyz. | 370. s. *pōri kakr: pōri nąmėt, pōrėχ n., lą lātiŋ, ľūľ nąmėt* 'osztják szó, annyi mint rossz gondolat (érzelem)' | 375. s. *nāj-vāpsikwė, ątėr-v.:* l. ui. II:0733. l. | 376. s. *ūliŋ sāns:* 'vidám nemzedék', tkp. 'térd'; az északi osztjákban is *ēvəŋ sās, poχəŋ sās* 'leányos nemzedék, fias n.' (tkp. 'térd'); l. ui. II:0753. l. Az ifjabb nemzedék az öregek 'térdein' nevelkedik | 380. s. *tēli jąŋχėp, tąli jąŋχėp:* 'téli hónapon, olvadó hónapon át'; *tąli* e helyett *tuji* 'nyári' nyilván a tökéletesebb alliteratio kedvéért |

382—4. s. *sąriŋ tēp, mā'īŋ tēp* fordítására nézve l. ui. 147. s. jegyz. | 418. s. *uj-piťi:* l. fent 179. s. jegyz. | 437. s. *tūjt-puχräm: tūjt-rōtäs* (буря), *tūjt nąŋχ-lapi* 'hóförgeteg, a hó fölemelkedik'.

IV.

A **larvoši fejedelmek** hősénekét a Szoszva folyó felvidékén, *'Naχśėm-vōľ* faluban lakó Василій Кириличъ Номинъ (*'Naχśėm-vōľiŋ χum Kirä-pī' Vaśkä*) samán (l. ui. II : 0365. l.) közlése nyomán 1888 julius 12-ikén jegyeztem föl a középlozvai *Tąrėχ-paul*-ban (Першины), hová ez időtájt a felsőlozvai és a Szoszva forrásvidékéről való vogulok egy része Péter-Pál napja alkalmából lerándúlt. A közlő szerint ez az ének voltakép *lą̄ lātχiŋ tērniŋ ērī'* 'osztják nyelvű hősének', melyet azonban ha nem is oly tökéletes alakban, mint osztjákúl, vogul nyelven is énekelnek. Az a szöveg, melyben följegyezhettem, nagyjában regeféle közlés, melyben csak itt-ott jelentkezik ez énekszerű, költői előadás. Ép így, t. i. regeszerű közléssel hallottam az ének tartalmát Kawrila Sonťin samántól is *Jänī' paul*-ban, ki azonban a főhőst *Aχwtės-ūs ątėr* 'Kővári fejedelemnek' nevezte s ennek bálványakép (*pupī'*) az 'Uralbércz-öreget' (*'Nąr-ājkä*) említette, kinek 'szent helye a Szoszva forrásánál van s Szent-Ural bércznek hívják' (*jelpiŋ mātä Ta'ït taľėχt ąli, jelpiŋ ńąrī' lāwawė*); l. ui. II : 019. l. A 'Szoszva forrásvidékén levő kővárat' (*Ta'ït-taľėχt ąlnė āχwtės-ūs*) egy más hősének is említi (II : 96.) s utal reá Reguly «Calendariuma» is, mint Reg. *Xąrėŋ-paul*-i Nyikilov Maxim énekközlője őseinek lakóhelyére (l. Pápay József: A Reguly-féle osztják hősi énekekről, 2. l.; Ethnographia, 1913). Bizonyára ennek emlékezete maradt fenn a Szoszva forrásvidékén fekvő s a lozvai oroszoktól Югра-nak nevezett *Jänī' paul* falu obi orosz Искаръ nevében, mely t. i. a zürjén *iz-kar* 'kővár' szóval megfejtve épen az *āχwtės-ūs* fordításának látszik (l. ui. II : 0208. l. jegyz. és 0556. l.). Megjegyzendő, hogy a vogulok s osztjákok lakóterületének zürjén eredetű több más orosz földrajzi neve is, mint ezt már Hunfalvy Pál észrevette; így pl. Сосва, mely a zürj. *sos* 'ruhaujj' és *va* 'víz' szók összetétele s a Szoszva vogul *Ta'ït**) nevének a

---

*) Hogy a *Ta'ït* folyónév nem azonos a *tajt* 'ruhaujj' szóval, mint ezt Hunfalvy vélte (Vogul föld és nép 75. l.), világosan kitetszik abból, hogy amannak osztják megfelelői: *ʌą̄ŋąl, ṯą̄ŋąṯ* 'Irtysch' stb. (l. Karjalainen: Ostjak. Lautgesch. I : 65), emezé pedig: *ḻit, ʌiṯ', ṯiṯ* stb. (uo. 217). A déli Szoszva is *Taït* s a Tavda is *Taït, Taut, Täut* vogulúl (l. IV : 432).

tajt 'ruhaujj' szóval való népetymologiai azonositásán alapúl; Лозва, Сыгва, Лобва ugyancsak a zürj. *va* 'víz' szóval utórészükben (vö. vog. *Lūsm-jā, Sakw-jā, Luop-jä*); Обдорскъ, mely alaprészében a zürj. *Ob-dor* 'Obmellék, Obvidék' szóval magyarázható (vö. az Ob alvidékének régi *Obdora, Obdoria* nevét); Вижай: vö. zürj. *viǯ* 'szent' és *aj* 'öregember' (vog. *jelpiŋ ājkä;* l. ui. II: 016. l.) stb. Ezek szerint a jelen esetben ugyanegy énektárgy több bálványistenséghez fűződik. L. a larvoši bálványistenség tárgyalását ui. II: 0195. l.

Bevezetés: 1. s. *Lār-ūs*, ÉO. *Lār-vāš* (oroszúl Ларвошка) falu neve az ÉO. *lār* 'láp, tő' ∼ vog. *tūr* 'tó' szóval | 1. s. *tūrén isėm*... 'tóba szállott hét madárkával teli sapka (въ озеро прилетавшей семи пташкой полная шапка)' | 2. s. *śirä: māń χalleuw*, маленькая чайка 'kis halászmadár, sirály'. Reg. vogul szótári adata: '*śirä:* ein Vogel'. Vö. zürj. *tširak* 'Möwe (Larus)' Wied. | 3. s. *pākw-pōsi'*... 'a czirbolyamogyoró beléhez hasonlatos fehér testű fejedelem (какъ ядро орѣховое бѣлое тѣло)' | 3. s. *māń χummi'*... 'a két öcs nem házas (два младшіе брата не женаты)' | 4. s. *Jäχėŋ-χū, χūśėŋ-χū:* l. fent 440. l. 1. s. jegyz. | 4. s. *piśiŋ nūj: saw piś āńśi, saw āpėr āńśi* (много у ней хитрости); *ti piśėl vāruŋkwė at-ke rāwi, mōt piś vāri* 'sok fortélya, ügyessége van (sok a fondorlata); ha evvel a fortéllyal nem lehetséges, más fortélyt végez'.

Énekszöveg: 3. s. *ńolėm sās:* 'nyári, sárga (nem vörös) nyírhéj, amikor könnyen hámlik a nyírfáról (лѣтняя, желтая, не красная, береста, когда легко валится съ березы)' | 3. s. *χūnt:* 'háti batyu hordásáıa szolgáló s szijjal a vállra alkalmazott készség (котомка)' | 4. s. *χariŋ sās:* 'téli, vörös nyírhéj (зимняя, красная береста)' | 6. s. *χāľ-śaχl* 'nyíres, nyírerdő (березникъ)' | 9. s. *āltentawė:* 'sokat hord (много несетъ)' | 13. s. *sān:* 'doboz alakjára készített nyírhéj-edény, melybe ételt tesznek (чуманъ)' | 15. s. *votä:* 'hosszukás, kerek kártus, vagy bödöny fajta nyírhéjedény, melyben pl. zsírt tartanak (туесокъ)'; déli vogul mása: *vätä* | 25. s. *sūrėm:* 'kemény, száraz (pl. hal; твердая, сухая рыба)', a *sūr-* 'száradni' igétől (pl. *sāw χātėl rēχil sūri*, vagy *sūrlaχti* 'a bőr a nap hevétől megszárad, сохнетъ'; *χul sūrli* 'halat szárit') | 25. s. *kāseuw:* 'сорога, красно-глазная рыба': 'vörösszemű hal'; Ahlqvist szerint ÉO. *kaśeu* 'Leuciscusr utilus', ez a pirosszárnyú keszeg; Reg. szótári jegyzetei közt a lozvai vogul *kasu* 'čabak-Fisch' (l. ÁKE. 408) | 25. s. *joχl, joχėl:* 'szárított s füstölt hal (сушенная, копченная рыба)' | 19. s. *śuń:* 'gazdagság, bőseg, szerencse (богатство, таланъ)' | 28. s. A fejedelem rideg válaszát a közlő a következő észrevétellel magyarázza: *ātėr nētä saw molχėm* (хитрость) *āńśės: ēlniŋ* (прежде) *Āst ālnė ruś ātėr pālt āls, ań ās tū nāmėlmatės; Ās-tēp, tūr-tēp pinnė sān ti mā'ės*

ti vārės, χumitä tōnä ti χujtitä tū minuŋkwė; χumitä simän χōltawė (вѣсть чуетъ), *taχ (tajėχ) tot alawė, tōnä at ti tāŋγi Āsnė minuŋkwė, tōnä ti lāwi: ti sūrėm*... 'a fejedelem nejének sok fondorlata volt: előbb az Ob vidékén lakó orosz fejedelemnél élt s most ismét oda [menni] kerekedett vágya; az obi tápláléknak, tavi tápláléknak odatevésére való nyírhéjedényeket e miatt készítette, férjét azért unszolja hogy odamenjenek; de a férjét szíve figyelmezteti (hírt érez), hogy ott majd megölik, azért nem akar az Obhoz menni, azért mondja: Ezt a száraz keszeghalat stb.' | 38. s. *namėl ti namtsanä:* 'férjének és sógorainak neveket adott (мужу и деверямъ названіе дала)' éneklése közben, mialatt bizonyára fejedelmet megillető diszjelzőket kell érteni | 39. s. *śäkwśeiʾ:* '[éneklése] közben kezei dolgoznak (между тѣмъ ея руки работаютъ)', *śäkwśi* 'foglalkozik, dolgozik (заниматся, работатъ)' | 40. s. *mōnt manėr ālsės:* 'előbb ami ily nyírhéj-edény volt, mi volt az?! [Most] még többet, még szebben készitett, tudott megvarrni (тогда чего еще было, что эта за чуманья?! еще больше, еще басще наладила, умѣла сошить)' | 40. éneksor *kurkä-ńol:* 'bárka (баржа)', tkp. 'tyúkorr' (l. IV: 124.); mivel a bárka orra tompa, nem oly hegyes, mint a fatörzsből vájt, gyors járású ladiké | uo. *mōl:* 'gazdagság (богатство)', a tatár *mal* 'birtok, vagyon, jószág, árú' átvétele | 41. s. *tāltaŋkwė:* 'ladikba, vagy szánra rakni (подымать на лодку или сани)' | 45. s. 'Hosszú, vagy rövid ideig fogjuk-e [még] rágni ezt a száraz halat, el bírlak-e hívni téged oda, az Obhoz?! (долго-ли, коротко-ли будемъ грызти эту сухую рыбу, могу-ли я тебя созвать туды на Обь?!)' | 47. s. *aťiŋ-ke*...: 'ha máskép nem lehet, hát el kell oda utazni (не то такъ съѣздить надо туды)'; l. ui. I: 262. l. 12. s. jegyz. | 48. s. *ajäŋ χum-pīʾ: vāγėn χum,* помощникъ 'segéd' (vö. *vāγėn* 'váll'). E magyarázaton alapszik a vogul *ajäŋ χum-pīʾ* szónak 'apródlegény' forditása, holott tulajdonkép mint az *ajėŋ χo-poχ, kēlėŋ χo-poχ* osztják költői kifejezés vogul másának, 'hírvivő legény (apród)' az értelme; minthogy t. i. ÉO. *ajėŋ, ajäŋ* az osztják *aj-kel* 'hír, üzenet' összetétel előrészének képzése; l. bővebben erről ui. II: 0532. l. | 49. s. *jātä!* 'nosza, mondja, segédek! (ну, говоритъ, помощники!)', összevonva ebből: *jaγatä!* 'nosza!' | 49. s. *toχt:* 'a ladik keresztfája (мочи въ лодкѣ)', mely a ladik hosszában két, vagy három helyen a ladik oldalait szétfesziti s megakadályozza az oldalak összehajlását | 50. s. *χāpmaʾir:* 'a ladik fenekén alkalmazott ívfák, melyek a ladik aljának domborulatát biztositják (помога, дуги на днѣ лодки, чтобы крѣпче стала)'.

55. s. *nalu tūp*... 'alig hogy a parttól kissé elhajóztak (только отплыли немножко отъ берегу)' | 56. s. *ńiltäŋ-puŋkėt:* 'a vörös sziklapart csúcsán (на изголовьѣ краснаго яру)' | 57. s.

taw man... 'az asszony azt gondolja, hogy vagy a nap kelt föl, vagy a holdvilág merült elő, pedig a sógora jön (она думать, то-ли солнце зашло, то-ли мѣсяцъ зашелъ, и то ея деверь идетъ)'; a hős ragyogó megjelenését a nap keltéhez hasonlítja | 61. s. *qńiriś:* 'ángyika (сношенька)' | 61—65. s. A közlő magyarázatos forditása: 'Nézd meg [jól] ha te őt elviszed, hogy hová teszed őt! Óvakodj tőlem, [mert] akár ha a földbe bujsz is, én kiáslak a földből; ha meg az égbe mászol, én [onnan] vaskarommal szedlek le (смотри ты, если увезешь его, куды его дѣвашь; берегись меня, хоть-бы въ землю полѣзешъ, изъ земли тебя вырою; если на небо полѣзешь, желѣзнымъ когтемъ тебя достану)'. Elénken emlékeztet ez a fenyegetés a keleti turkok khagánjának, Dizavulnak ama mondására, melyben a birodalmából megszökött avarokról 568-ban a bizanczi császár követe, Zemarchos előtt ekkép szólott: 'Nem madarak, hogy a levegőben elröpülhettek volna; nem halak, hogy a tenger mélyében elrejtőzhettek volna: a föld hátán vannak s én rájuk fogok akadni'. (Menander, De legat. 101). L. e tárgyra vonatkozólag Nagy Gézának 'A szkithákról' irt értekezését (Ethnographia V: 318), mely Herodotus nyomán a szkitháknak is hasonló fenyedetését idézi | 63. s. *at pasäpe'in:* 'át nem hatolsz (не проидешь)' | 65. s. *ńäs:* 'karom (коготь)', *sāli-uj ńäs, pupakwė-ń.* 'farkas karma, medve karma'; *vāŋkėrte'im:* 'horoggal megfogom (закрючу)' | 67. s. 'Egy lábbal a partra lépett (одной ногой на берегъ ступила)' | 68. s. 'Elég, ha máskép nem lehet, forduljunk vissza! (будетъ, не то воротимся!)' | 69. s. *akw' nalu..:* 'ha már egyszer a ladikba ült, mikép fogna visszafordúlni?! (если ужъ разъ въ лодку сялъ, гдѣ ужъ воротится?!)' | 74. s. *χūlėmtäst:* 'megállottak, hogy [ott] megháljanak (ночевать остановились)' | 79. s. *nąŋχ-vāriänä:* 'serényen, egyszerre mindent elvégez, száritja [a halakat], kiolvasztja a zsírt stb. (живо, сейчасъ все сдѣлатъ, сушить, жиръ истопитъ и т. д.)' | 83. s. *śārätäst:* 'a közeli helyeket mind kihalászták (ближныя мѣста всѣ выловили)'. Magát a szót a közlő ezzel magyarázta: *kātėm śāräti, śārγi* 'kezem fáj, eszi, égeti valami (ѣстъ, болитъ)', mit úgy kell érteni, hogy a *śārätäst* igazi jelentése 'kiégtek' (a közeli helyekből a hal kifogyott, kipusztult, mint az erdő vadja ha az erdő leég). Vö. ugyane közlőtől: *jelpiŋ śakwėn pusėn śarrimėt* 'a szent tűzözöntől egészen megszenesedtek' (lova lábai I: 46); egyébként *śārjimė* 'kiégve' (I: 226), *śārjawės* 'elhamvadt' (I: 68.) | 85. s. 'Talán erdő volt ez, hogy kivadászni lehetett volna?! A vízben nem lehet kivadászni (развѣ этотъ лѣсъ былъ, что выловить можно; въ водѣ нельзя выловить))'. Ezt az ellenvetést még jobban értjük, ha a *śāräti* igazi 'kiég' jelentésére gondolunk: 'Az erdőre mondhatni, hogy a vadtól kiégett; de a

víz hogyan ég ki ?!' | 88. s. *tāŋχ* 'háti uszószárny (спинное перо)' | 90. s. *χartχati :* 'nappal húzódik [a hal], éjjel húzódik; semmikép sem kevesbedik, mindig van hal a vízben (день тянется, ночь тянется, ничего не убыватъ, всегда есть рыба въ водѣ)' | 91—92. s. 'Ma amennyi volt, holnap még több lesz (сегодня сколько было, завтра еще больше будетъ)' | 93. s. 'A férfi mikor győzheti le pörben az asszonyt?! Mindig az asszony pöröli győztesen a férfit (когда мужикъ можетъ переспорить бабу, всегда баба переспоритъ мужа)'; *vori* 'pör, vita, veszekedés (споръ)' | 93. s. *lańśiŋ :* 'akinek teste még zsenge, lágy mint a víz; aki ép most született (у кого тѣло жиденькое, мягкое какъ вода; которой тожно тепѣрь родился)', az *lańśiŋ ńawl'ėp māń ńaurėm* 'puha (zsenge) húsú kis gyermek' | 93. s. *χarńiŋ puŋkpä :* E kifejezést a közlő a *puŋk-χar* 'fejbőr (плоть на головѣ)' szóval magyarázta, nyilván akkép értve, hogy a *χarńiŋ* jelző a gyermek puha fejbőrére vonatkozik. Alább a *χarńi* alapszó mint a 'hölgymenyét' jelzője fordúl elő (*χ. śolśi* II: 71. l. 275. s.) s e szónak jelentését a közlő evvel a példával világította meg: *χarńi ēlėm-χalės* 'тощеватой, худой (sovány, szikár ember)', mihez képest a fordítás emitt 'sovány hölgymenyét', amott szabadabban 'zsenge fejű'. Kétséget támaszt ez értelmezés helyességére vonatkozólag az, hogy *χarńi* az északi osztjákban 'barnát' jelent (*χarńi punpi ūnt-iki* 'barna szőrü erdei öreg', vagyis 'medve' Osztj. Népkgy. 41) s hogy Reguly szótári jegyzetei közt is található ez az északi vogul adat: *karńi, karńip* vagy *karńing* 'barna', bár ezt a szót nyelvtanítóim sehol nem igazolhatták. A hölgymenyétre tényleg jól illik a 'barna' jelző, minthogy ennek szőre nyáron barnás s csak télen fehér s talán a gyermeknek hajpihével, vagy hajkorpával borított feje adott alapot a *χarńiŋ puŋkpä* jelzőre is | 96. s. 'Tűs deszkára tette [a gyermeket] aludni (уложила на игловатую доску спать)' | 97. s. *śurtėstä :* 'késsel átmetszette az ijjat, hogy könnyen eltörjön (ножомъ перечертила, чтобы лукъ легко изломался)' | 98. s. *ńal-pup :* a nyílnak villaszerüen metszett vége, mellyel a nyilat az idegre illesztik (ушки стрѣли) | 98. s. *χaltėlėsanä:* 'széthasította (расколола)' | 99. s. *pēr-γätālsanä :* 'a csavarokat kicsavarta a kardból azért, hogy mikor [a férje] az orosz fejedelem ellen fogja, amint vele suhint, a kard kirepüljön a nyeléből (шурупы вывинтила изъ сабли, чтобы если хватитъ на русскаго князя, какъ замахнется, сабля вылетѣла изъ черешка)' | 100. s. *jūntėp : kēr-ta'il,* кольчуга 'pánczélruha'; tkp. 'vasruha' | 100. s. 'A pánczélruha alját hétszeres selyemczérnával bevarrta, hogy a férje hamarosan föl ne ölthesse (подолъ у кольчуги зашила семирядными шелковыми нитками, чтобы мужу въ скорости нельзя было надѣть)'.

102. s. *tūp āstės.. :* 'ép csak hogy ezt elvégezte [az asszony],

midőn a gyermek sírni kezdett (это только что кончила, ребенекъ реветъ)' | 103. s. 'Hallgatózik előre, valami rezeg, az orosz fejedelem jön (впередъ слышетъ, трещитъ, русской князь идетъ)' | 104. s. *kaľ:* 'hang, nesz, zaj (звукъ, шумъ)'; *ńir-kaľiŋ suj:* 'a vesszők ropognak, a fű zizeg (вицы шабарчатъ, трава шумитъ)' | 108. s. *śär takkätä:* 'amint van, egyedül jött el (kíséret nélkül, какъ есть, одинъ пришелъ)' | 109. s. *pārės:* 'vitorla (парусъ)'.

Az itt betoldott prózai szöveg (II : 60) jegyzetei: 1. s. *tōnt:* 'azért helyezte a gyermeket tűvel kirakott deszkára, hogy erősebben sírjon s férje ne hallja meg, midőn ő elszökik (за то она ребенка на игловатую доску положила, чтобы онъ пуще ревѣлъ и мужъ не услыхалъ, когда она убѣжитъ) | 2. s. *χāľ-lūpi:* 'ott egy kidőlt nyirfa-törzsök, arra a tuskóra ülj! (тутъ колодина березовая, на тотъ комель сядь!)' | 4. s. *χasėp-pori':* 'a hálókárpit alatt keresztben fekve alszik (поперекъ полой спитъ)' | 6. s. *ńār lamtiŋ:* 'a kardnál magasabbra csak a meztelen ember szökött fel (выше сабли только перескочилъ нагой человѣкъ)' | 6. s. *akw' ositėl:* 'szünetlenül vagdalja őt az [orosz] fejedelem felülről (безпрестанно рубитъ его князь съ верху)'; *a. o.* tkp. 'egy vastagsággal' | 7. s. *akw' kātätėl:* 'egy kezével a kardot ragadja meg, míg az orosz fejedelem suhint; másikkal ijját rántja magához (одной рукой захватыватъ саблю, пока русской князь замахнетъ; другой свой лукъ поддернулъ къ себѣ)' | 7. s. *nāri-āpėr:* 'gyors, sikeres vitézség (скорая, успѣшная храбрость)'; *luwä nārjawės, ńawľä nārjawės* 'csontját megrágták (megvagdosták), húsát körülszabdalták s ő mégis képes volt ezekkel viaskodni (кость его оглодали, обрубили его мясо; онъ всетаки съ нимъ успѣлъ еще воевать)' | 7. s. *ośmar:* 'ravaszság (хитрость)' | 8. s. *ūjtėp:* az ijj idegének fölajzására szolgáló fa, melynek bevágásai közt az ijj fája s az ideg feszül *(ujėlawė).* E feszítő fának csupán 'fele részéig húzhatta a hős ijja idegét s az ijj összetört (натянулъ только до половины и лукъ переломился)' | 10. s. *ēlėn... sumlės:* 'az előtérben csak az apró kövek csendültek meg; [az énekhős t. i.] egyet suhintott, [mire] a kard kirepült [nyeléből] s az apró kövekre esett, csak a neszét hallotta (въ передѣ только гальки жолькали; замахнулся, сабля вылетѣла, на гальки пала, звукъ только слышалъ)'. A fordítás tévesen csatolja az *ēlėn* határzót a *sa'irėpitä* igéhez, mert mint az orosz magyarázat mutatja a *sumlės* igéhez tartozik | 10. s. *suľiŋ suj:* 'csendülés (жольканie)'; *sumli:* 'hangja hallszik, zeng (слышно)' | 11. s. *sāsipėstä:* 'a pánczélruhát felölteni (magára önteni) akarta, de oldalvást öltötte fel, az alja be volt varrva (кольчугу надѣть, налить хотѣлъ; но мимо надѣлъ, подолъ зашитъ). Az 'önteni' kifejezés azért alkalmas a pánczélruhára,

mert apró aczélszemekből készült s ezeket felöltéskor, mintha magára öntené a hős (l. ui. II : 0553. l.) | 12. s. *tarm jąmäsimė :* 'rátaposván a [pánczélruha] aljára, akár hogy tépi, nem tudta fölszakítani (наступавши на подолъ, какъ онъ рвётъ, не могъ разорвать)' | 13. s. *χotėl.. :* 'hogyan szakadna föl hirtelen?! (гдѣ вдругъ разорвется?!)'.

Az énekszöveg folytatásában (II : 61) : 113. s. *vit posėm sāp :* 'víztől átázott korhadt fatörmelék (водой намоклое гнильё)', *tą-rėm vitėl poslilėm* 'kendőmet vízzel nedvesitem (мой платокъ замочу)', *pose'im* 'ruhát mosok (стираю)' | 113. s. *lāśėl totitä :* 'lassan hordja kezét, lábát : [mert] elgyöngültek (тихоноситъ руки, ноги : обезсилились)' | 116—7. s. 'Fehér teste egészen vörös, mint a vér (его бѣлое тѣло всё красно какъ кровь)'. — Az itt következő prózai szövegben : 1. s. *vaγėnäγänėl :* 'vállainál fogva megfogta (за плеча поймалъ)' | 1. s. *jol-vośkäsawės :* 'a földre dobta (на землю бросилъ)', *nąŋχ-vośkäse'im* 'fölfelé dobok (на верхъ брошу)'; tkp. 'vágta, csapta', innen : *vośki* 'üt, csap, odavág' | 1. s. *rawi' :* 'apró darabkákra vagdalta el egészen (на мелкіе дребезги вовсе изрубилъ)' | 3. s. *taχ : tajėχ* (послѣ) 'később' | 6. s. *mutra :* 'okosság, ravaszság, fortély (мудрость, хитрость)'; más magyarázat szerint *mutra* 'varázslat, bűverő (колдовство)'.

120. éneksor : *voikėn tąulėp* 'fehérszárnyú (бѣлокрылой)'; a fehér vitorla miatt mondja az ének hajójukat 'fehérszárnyú állatnak' | 122. s. 'Alvidéki (északi) szél fútt s [ennek erejével] tova röpültek (нижній вѣтеръ дулъ и полетѣли)' | 126—7. s. 'Asszony, nézd csak, ott micsoda város jött elő, ismered-e? (баба, смотри-ка что-за городъ тамъ вышелъ, знашь-ли?)' | 129. s. 'A vastestü hét mēnkwre' nézve l. ui. II : 0262. l. | 131. s. '[Ha] oda érkezünk, mi történhetik velünk?! (туды будемъ, что намъ будетъ?!)'; *tārėm-saŋkw* 'mennykő, isten éke'; l. ui. I : 0289. l. | 132. s. *pāχwtlätsei' :* 'a vasmacskát ledobták (якорь бросили)' | 137. s. *pūχtėmawės :* 'az ajtót valaki karddal betaszította (двери кто-то воткнулъ саблей)' | 138. s. *jätiŋ : āwi-jät* 'keresztléczek (pántok) az ajtókon ezek megerősítése czéljából (поперочныя шпоньки ко дверямъ для крѣпости)' ; *āwi-pārtėt akwän jätiänėm* 'az ajtódeszkákat összepántolom, keresztléczczel erősítem össze' | 139—140. s. 'Minden darabka [az ajtóból] ahova jutott, mindenféle hangon zengett, olyan zajjal röpült (каждой лоскутъ куды попалъ, всякимъ голосомъ напѣвали, такъ громко летѣли)' | 141. s. *nąŋχ-pērėmtaχti :* 'fölugrott az ágyból (соскочилъ съ постели)' | 144—5. s. 'A békén álló eget, a békén álló földet minek hullámoztatod, minek mozgatod? (смирно стоялое небо, смирно стоялую землю зачѣмъ сплавляшь, зачѣмъ шевелишъ?)' | 148. s. 'A szemet éppenséggel nem lehet fölnyitni

(az erős fénytől, глаза вовсе не можно скрыть)' | 149. s. 'Kiugrottak az utczára s lefelé néztek (выскочили на улицу и смотрѣли къ низу)' | 151. s. *nur kojmitei*: 'a fizetséget akarják megadni, megbosszúlni akarják magukat rajta (сдачу хочутъ сдать, отомстить ему хочутъ)'; *kojmìti*, vagy *kwojmìti* 'nyomot követ (слѣдъ слѣдить)'; *nur: am tawä nurmèltim āńsılèm* 'én nekem bosszuokom *(nur)* van ellene, megbosszulni akarom rajta magam (на его злость имѣю, отомстить хочу)', *nurèm vislèm tawänèl* 'megbosszúltam rajta bosszumat (отомстилъ злобу свою)' | 156. s. 'Mint az összeszedett kötelet göngyölítik, úgy gyülekezik a nép (какъ собранную веревку засыкаютъ, такъ собиратся народъ)'; *kwāli' soχte'im* 'a kötelet összeszedem, göngyölegbe rakom (веревку соберу)', *kwāli'-sāχit* 'kötélgöngyöleg (пачка веревки)'; *kwāli'-mėsi'* 'egy körrésze a felgöngyölt kötélnek (перемежки веревки)', *kwāli' mēsχėlatilèm* 'a kötelet göngyölegbe rakom, felgöngyölítem (веревку соберу)' | 160. s. *toχa-ta*: 'éppen úgy (точно такъ)' | 161—2. s. 'Város, melyben sok a ló és tehén nyoma (городъ, гдѣ много слѣдовъ коньскихъ и коровьихъ)' | 164. s. *χarä vit*: 'tiszta, széles, nagy víz (чистая, широкая, большая вода)'; l. fönt 436. l. 3. s. jegyz. | 165 - 6. s. 'Az orosz várost a folyóba hányják, akár a [hugyos] fatörmeléket (русскій городъ на рѣку валять, какъ гнилье)'; *sāp* 'a fának rothadt, porhanyós törmeléke (гнилье)', *āχit-sāp*, *pīχä-sāp* az a fatörmelék, melyet pelenka és párna helyett a csecsemő gyermek alá tesznek s melyet midőn már nem tiszta, mindig a bölcsőből kidobálnak s frissel helyettesítenek | 182. s. *manèrèmēn*... 'mi történhetik még velünk?! (чего намъ больше сдѣлатся?!)' | 184. s. *ossulèssi*: 'elhagyták a ladikot (оставили лодку)' | 188. s. *ālä*... 'az ajtó csaknem összetört (двери чуть не изломались)' | 189. s. *jäχèntèm, āŋkwèntèm!* vogul káromkodás, valószínűleg ennek az összerántása s hangváltozása: *jäχèn tinèŋ, āŋkwèn tinèŋ!* 'az apád a drága, az anyád a drága!' (l. III: 487) | 189. s. *kärsèlti*: 'érint, bánt, piszkál (задѣвать)'; 'miért bántod, háborgatod őket?! (зачѣмъ ты ихъ задѣваешь, смущаешь?!)' | 193. s. 'Avagy az isten ereszkedett le az égből (то-ли богъ спустился съ неба)' | 196. s. *mā sussnė ur*: 'az a hegy, a melyről az istenfiak a földet szemlélik (vigyázzák; гора съ которой *tārèm-pīt* землю надзираютъ)' | 200. s. *ńūntsintālei*: 'kezüket huzogatják, nyujtogatják (руки потягаютъ)' | 201. s. *lättìketēn*: 'midőn kezeik (ujjaik) ropogtak (когда ихъ руки хрустѣли)' | 202. s. 'Mintha fagyott vörösfenyő hasadna, oly zajjal hangzik (ровно какъ мерзлая листвень колется, столь громко дается)'. Ha a fagy a fenyőt megrepeszti, az mennydörgésszerű zajjal visszhangzik az erdőben.

205. s. *Ās-kakèr*: 'míg mi az Obnak medrében utaztunk (пока мы въ руслѣ Оби ѣхали)'; *kakèr* tkp. 'has' | 206. s. *ńūsnė*

-*kēm mā*: 'megpuhítani, kiegyenesíteni kezünket és lábunkat, vagyis verekedni, nem találtunk helyet (размягчить, расправить руки и ноги, т. е. драться не нахаживали мѣсто)'; *ajim āsėm, mośśākwė ńūse'im, ńusmėltaχte'im* 'részeg vagyok, egy kicsit kiegyenesítem, kihúzom magam (немножко поправлюсь)'; *tqwēľ ńūnsawė* 'a bőrt kihúzzák, kinyújtják (вытягаютъ)' | 208. s. *marśėmimė*: 'a mi kezünknek és lábunknak unalmas így élni, dolog nélkül (нашимъ рукамъ и ногамъ наскучило такъ жить безъ дѣла)' | 209. s. *potali, śaχl-potali*: 'gömböcske, dombocska (комышекъ)', *āχwtės·potali* 'nagyobb sziкladarab (большой камень)', *jēŋta p.* 'kerek halom (круглой комышекъ)' | 211. s. *porī'*: 'fűszárat (sípot) vett elő (дудку взялъ)' | 212. s. *sāt tur*: 'mindenféle hangon sípol (всякими голосами насвистыватъ)' | 215. s. 'A város révéhez megérkeztek (на пристань города приѣхали)' | 216. s. *tqulis*: 'ép pontosan száz ember (въ аккуратъ сто человѣкъ)'; *jäni' sāt* 'száz', míg *sāt* 'hét' | 218. s. 'A vörösfenyőfa szálakat, melyeket amazok felülről alábocsátottak, levágni kezdték (лиственные кряжи, которые тѣ сверху спустили)'; l. ui. II: 0625. l. | 220. s. *taktėpāli*: 'a kardot odatartja (саблю подставитъ)' | 221. s. *mōtėn jiw*: 'más szálfa jön (другой кряжъ идетъ)' | 224. s. *tārėm·mān*: 'elvágták a legnagyobb szálfát, mely az égen nőtt elő (самаго большаго кряжа отсѣкли, которой на небѣ родился)'. Az 'égbenyúló' magasság költői jelzése 'égi tájon született', a mint egy ugyane közlőtől följegyzett másik énekben a magas kősziklára vonatkozólag is megtaláljuk e kifejezést: *tārėm-mān tēlėm jäni' āχwtės* (I: 59) | 227. s. 'A kard hegyével beletűzött a szálfába s azt fején keresztül dobta (концемъ сабли поддѣлъ кряжъ и черезъ голову бросилъ)'; *vāŋχrīti* 'horogszerűen megfogja' a *vāŋkėr* 'horog' szóból | 228. s. 'A folyó felé pillantott (на рѣку глянулъ)' | 229. s. 'Saját embereiből ötvenet megölt evvel a vörösfenyő szálfával, a mint azt a fején keresztül dobta; tisztára elsöpört mindent (изъ своихъ людей 50 человѣкъ убилъ этимъ лиственишнымъ кряжемъ, какъ онъ его черезъ голову бросилъ; чисто все унесъ)' | 230. s. 'Az orosz fejedelem ladikját szintígy összetörte a szálfával (лодку русскаго князя также кряжомъ изломалъ)' | 235. s. 'A két testvér elővette kardfejszéjét (два брата сабленные топоры взяли)'; *sirej·sa'irėp*: l. ui. II: 0550. l. | 236—7. s. 'Egymás mellett [dolgozva] keresztülvágták az ő tíz ölnyi vastagságú erődjüket (рядомъ прорубили ихнюю десяти-саженную толщины крѣпость)'; *kartä*: 'falakkal körülkerített erőd (ограда, крѣпость)'; *ma'īl·tarės* 'egymás mellett (рядомъ)', *ti kwolt ma'īl-tarės ūnle'it* 'ezek a házak egymás mellett állanak (эти дома рядомъ стоятъ)' | 240—1. s. 'Isten nem rendelte nektek, hogy embervért ontsatok (богъ вамъ не показалъ человѣчес-

кую кровь вылить)' | 242—3. s. 'Csak az ujjaikat harapdálták szégyenükben s visszafordultak (только персты покусали отъ стыда и воротились)' | 244. s. 'Vissza feleltek: Városunkat le ne romboljátok (назадъ на отвѣтъ сказали: городъ нашъ не нарушите)!' | 245. s. 'Abban az időben kijött valaki a házból (въ то время вышелъ кто-то изъ избы)' | 246. s. *apširēšēn*: 'az ő fiatal unokaöccsük (ихъ молодой племянникъ)' | 248. s. 'Úgy elfogta a düh (такъ злость накатилась)'; *patrawēs* a. m. *kantnē joχtwēs* 'düh töltötte el (злость на его нашла)' | 250. s. *jol-pūχtīmēs*: 'kardját hüvelyébe dugta (саблю въ ножны сунулъ).'

251. s. 'Az ijjnak végei recsegni kezdtek (у луку концы стали скрипѣть)' | 256. s. *at pēlwēs*: 'a nyíl nem fúrta át (стрѣла не проколола)' | 257. s. 'A nyíl elevenen hordta el a város mögé (живаго за городъ его унесла стрѣла)' | 261—3. s. 'Gyermekek, ti velük köszöntsétek egymást (menjetek harczolni velük); én pedig hadd legyek [nő]-rabló, én nem fogok köszönni (ребята вы съ имя здравствуйтеся — идите съ имя воевать — а я пусть буду грабещикъ, я не буду здравствоваться); *ūr* 'tolvaj, rabló (воръ, грабещикъ)' | 264. s. *lisēt*: 'előbb féltek, de végül kilőtték nyilaikat (прежде боялись, а наконецъ бросили стрѣлы)' | 266. s. 'Kinyujtotta kezét s a kilőtt nyilakat mind a kezébe kapta (руку протянулъ и брошенныя стрѣлы всѣ въ руки захватилъ)' | 267. s. 'Ha őt egyszerre ölik meg — az ő gondolata büszke; kínzással ölöm meg őt (сразу если его убить — мысли его гордыя; съ мущеніемъ убью его)' | 268. s. 'Egy nyilat visszahelyezett az ijj idegére (одну стрѣлу обратно надѣлъ на тетиву)'; *pupti*: 'a nyilat villaszerű bemetszésével ráilleszti az ijj idegére' a *pup*, *ńāl-pup* szóból (l. ui. a 98. s. jegyzetét) | 269. s. 'Úgy fogom kilőni, hogy ő előtte (az orosz fejedelem előtt) a földbe fúródjék a nyíl (такъ брошу, чтобы передъ нимъ стрѣла въ землю воткнулась)' | 271. s. 'A [nyíl] vasa a földbe fúródott s a nyele fönt (a föld fölött) rezegni kezdett (желѣзо въ землю воткнулось, черень на верху трястись сталъ)' | 272. s. 'Mindkét szeme megsérült a nyíltól (оба глаза расшибло стрѣлой)'; *sas* 'mindkettő (оба)', *am pīγäγēm sas ūssei*' 'az én fiaim, mindaketten meghaltak (мои сыновья оба померли)' | 273. s. 'Mint egér futott el előle (какъ мышь убѣжалъ отъ его)'; *mā-tapriś* 'egér' s nem mint e hely fordításában 'vakondok', melynek éjszaki vogul neve *χuntil'* | 275. s. *χarńi*: l. ui. a 93. s. jegyzetét | 277. s. *tāχt*: 'fehér búvárkacsa (бѣлая гагара)'; l. ui. I: 178. l. | 278. s. *luli'*: 'fekete búvárkacsa, vöcsök (черная гагара)'; l. ui. I: 178. l. | 279. s. 'Egyenesen fölfelé repül a fényes égbe (прямо къ верху летитъ на свѣтлое небо); *sama* 'egyenesen (прямо)', *sama ēläl' minēn!* 'egyenesen előre menj!' | 280. s. *ālä*: 'majdnem hogy el nem

érte (чуть онъ не достигъ)' | 282. s. 'Kardja fokával megütötte istennek házát (обухомъ сабли домъ бога поколотилъ)' | 283—284. s. 'A kire dühös vagyok, add ki őt nekem (на кого я злоба имѣю, отдай мнѣ его)' | 286. s. 'Ha te őt megölöd, véres leszel, mindig vér fog neked kelleni (если ты его убьешь кровенной будешь, всегда кровь тебѣ надо будетъ)' | 287. s. *taktēläln:* 'tedd ki csak őt! (выставь его!)' | 288. s. 'Az orosz [akkor] minő erővel fog lakni, élhetni [ezen] a fehér világon? (русской какой силой будетъ сидѣть, жить на бѣломъ свѣтѣ?); *χūńtė* 'mikor (когда)', itt 'egykor' | 293. s. *pāsγi:* 'csepreg (покапливать)', *vit pāssīmi* 'a víz cseppen (каплетъ)' | 295—6. s. 'Tedd ki már őt kijjebb, [mert] házad vérrel mázolódik be (ты ужъ его больше выставь, домъ твой замаратся кровью)' | 299. s. 'Öve táján átvágta kardjával (пересѣкъ по поясу саблей)' | 300. s. 'Atyja keze közelében (körül) vágta át (около рукъ отца пересѣкъ)'; *ontsėl* 'körül, közelében, mellett (около)', *vōr ontsėl jąmīte'im* 'az erdő körül (táján) járok (около лѣсу хожу)'.

301. s. *powari:* 'lefelé gurúl, fordúl (къ низу валится, ворочится)' | 302. s. *joläl' pattuwės:* 'lábatlanná tették (безъ ногъ сдѣлали его)' | 303. s. 'Végül a megmaradt felét eldobta (наконецъ остальную половину бросилъ)' | 306. s. 'Az asszony tetűt keres az öccse fejében; t. i. míg a bátyja fent az égben járt, megbarátkozott ángyával (она вшей ищетъ въ головѣ младшаго брата; онъ съ ней подружился, пока старшій братъ верху ходилъ, на небѣ)' | 308. s. 'Gondolja magában, mi történjék vele? (думатъ, какъ это съ нимъ дѣлаться?)' | 309—312. s. 'Ha a mi melleink együvé jönnek, ha nekünk viaskodnunk kell erővel erő ellenében, akkor sem én sem ő nem tudjuk egymást legyőzni, csak egymást megnyomorítjuk (если наши груди вмѣстѣ сойдутся, если намъ сразиться сила на силу, тогда ни я ни онъ не можемъ другъ дружка передолить, изувѣчимъ только другъ дружка); *sām, jiw-sām* 'fakéreg, fapikkely (скорлуша деревины)', l. fent 442. l. 25. s. jegyz. 'Mint a fának pikkelyét [egy könnyen] le nem hánthatod, úgy nem vehetünk mi sem el egymástól semmit; én is ügyes ember vagyok, ő is az (какъ скорлушу отъ дерева не отколупнешь, такъ не можемъ другъ отъ дружку ничего взять; я проворной и онъ проворной)'. Véleményem szerint a két küzdő embert az ének költői kifejezése e helyen két hatalmas fához hasonlítja, melyeknek pikkelyei a pánczélruha pikkelyeire *(jūntėp-sām)* emlékeztetnek. Midőn az énekhős arról gondolkozik, hogy 'melyikünk hasítja le egymásnak a pikkelyes fa pikkelyeit', bizonyára azt érti rajta, hogy melyikünk szedi le a másikról, mint legyőzött félről a pánczélruháját s egyéb fegyvereit | 313. s. *akw 'jąriti':* 'egyenlő erejűek (одинаковы си-

лой)' | 313. s. *ūššä*: 'egy erővel fogunk verekedni, nem állván hátrább egyik sem a másiknál (въ одну силу будемъ биться, башъ на башъ)'; *) *ūššä kāpėrtimēn* 'egyre [menve] törekszünk (въ одно старамся)', *ūššä rūpitimēn* 'egyre [menve] dolgozunk (въ одно робимъ)', t. i. többet el nem érünk | 314. s. 'Legalább egyszer a hajánál fogva a földhöz csapom (хоть одинаго хлесну ея о землю за волосы)' | 316. s. *jamlitapėstä*: 'odament hozzája (подошелъ къ ней)'. Az adott fordítás ('megtaposta') nem felel meg e magyarázatnak; v. ö. *vit·kiwėrnė jolä jamäsālilėm* 'a vízbe alátaposom' (I: 178), tkp. 'alálépem' | 320. s. 'Nézi: [hát] kirepült a látható tájból (смотритъ: она улетѣла изъ виду вонъ)' | 321. s. 'Oly hatalmas rugásra volt ereje (столь сильно могъ онъ ея пнуть)' | 323—7. s. 'Míg fönt repült, azt gondolta: Ha közönséges helyre esem, mind a csontjaimat összezúzom; [ezért] hős [tartózkodó] helyére kellene esnem (пока верху летала, думала: на простое мѣсто если паду, всѣ кости раздроблю; на богатырское мѣсто мнѣ пасти)' A 324. sorban a fordítás e szava 'medvebőr-fészekbe' erre javítandó: 'hódfészekbe', szintígy a 329. sorban; l. fentebb 437. l. 191. s. jegyz. 330—4. s. 'Amennyi város, a mennyi falu az Ob mellékén volt, amennyi birtok megmaradt a megölt emberektől, mind magukhoz vették s elvitték (сколько городовъ, сколько деревень были на Оби, сколько имѣніе осталось отъ убитыхъ людей, все собой собрали, увезли)'. *Ās-ta'il saw ūs* fordítása ekkép javítandó: 'Az egész Obvidék sok városának'. A hadizsákmányt valószínűleg azért nevezi az ének 'bálvány szerezte, ördög szerezte vagyonnak', mivel kirabolták az ellenség bálványainak házait is, a hol rendszerint a legtöbb arany, ezüst s prémdrágaság található; l. erre nézve ui. II: 0669—70. l. | 335—7. s.

---

*) Ezt a keleti Oroszországban ismert kifejezést főleg olyan cserére alkalmazzák, melynél az egyik fél sem ad még ráadáskép valamit az egyfajta cseretárgyhoz (мѣнять безъ придачи). Az ily cserére mondják votjákul *vačä voštim*, a bugulmai nyelvjárásban pedig az ennek megfelelő *vaťä voštim* szóláson kívül még ezt is: *baš-ma-baš voštim*. Ez utóbbi helyett a permi votjákban így beszélnek: *ďirlï ďir voštim*, mi szó szerint véve azt jelenti, hogy 'fejért fejet cseréltünk'. Ez azt sejteti, hogy az orosz башъ на башъ kifejezés tatár eredetű lehet a *baš* 'fej' szónak valamely képes alkalmazásával. Tényleg megtaláljuk a kazáni tatárban ezt a szólást *bašma baš kilä* 'egyezik, összeillik' (Bálint G.). V. ö. ozm. *baš baša värmäk* 'eintauschen', *baša baš gälmäk* 'genau übereinstimmen, genau auskommen (ohne Schaden und ohne Verlust' Radloff).

'Evvel a gazdagsággal, evvel a szerencsével élnek most is (этимъ богатствомъ, этимъ счастіемъ живутъ и сейчасъ)'. A befejezés is, úgy mint az ének tartalmának csaknem egész közölt szövege, regeszerű.

V.

A Reguly-tól följegyzett vogul szövegek közt a Näming Åter czímű a hősi énekek *(kantlahten jeri)* sorában foglal helyet s föliratához e jegyzet csatlakozik: 'Über den wogulischen Fürst *N. Å.*' Bár így a közlő tudomása szerint az itt előadott esemény egy *vogul* fejedelemre vonatkoznék, mégis kétségtelen, hogy az egészében egyező avval a történettel, melyről a larvosi osztják fejedelmek fent közölt éneke szól s hogy e két változat tartalmát tekintve csak egy-egy részlet bővebb vagy rövidebb kifejtésével tér el egymástól. Minthogy Reguly a közlő nevét nem jegyezte föl, valószínű, hogy ez a szöveg is Pachtjár-tól származik (l. ui. I: 011. l.). Felsőlozvai nyelvre Татьяна Алексеевна Сотинова segedelmével írtam át *Tårėχ-paulban* (Перпины) 1888 június havában s tőle származnak a magyarázó jegyzetek is.

Reguly déli vogul szövegei többnyire két kéziratban maradtak reánk: az egyik a közlés eredeti, első följegyzése (E.); a másik ennek tisztázott és javított másolata (M.), mely bizonyára a kiadás czéljára készült. Az elsőben a sorok az ívlap egész szélességében írva minden megszakítás nélkül folynak a szöveg végéig, egyes szavak fölött pedig orosz, német, vagy magyar nyelvű magyarázó jegyzetek találhatók; az utóbbiban a szöveg apró sorokba van tördelve, még pedig ha ének a közlés: a vélt verssorok, ha próza: az előadó beszédjének tagozódása szerint. A tisztázott kézirat hangjelzése természetesen rendezettebb s következetesebb az elsőénél, de nem ritkán átírja az utóbbinak nyilvánvaló tökéletlenségeit is, pl. midőn emez egy szót két részbe szakít, vagy két szó össze nem tartozó részeit egybeírja, vagy a nyelvtani végzetet csonkítva jelzi; sőt többször az derül ki a szöveg kritikai vizsgálatából, hogy a két kézirat eltéréseinek esetén a közvetetlen hallomás után írt első följegyzés az értelmesebb s helyesebb. Ezért bár a tőlem rendezett kiadás egészében Reguly tervének megfelelőleg a tisztázott második kézirat alakját tükrözi,*) tanulságosnak s szüksé-

*) Csak a sajátos magyar, illetve német írásmód szerint jegyzett betücsoportokat helyettesítem Hunfalvy és Budenz példáját követve a szokásos egyszerű nyelvészeti jegyekkel; így az

gesnek ítéltem, hogy itt a jegyzetekben mindenütt összeállítsam az E. kéziratnak legalább figyelemreméltó eltéréseit. Az északi vogul szövegeket illetőleg máskép áll a dolog. Ezeknek nincsenek tisztázott leiratai s Hunfalvy Pál az első, sebtiben írt följegyzés alapján adta ki őket 'Vogul föld és nép' művében, még pedig, sajnos, javítás és egyengetés czímén annyira megváltoztatva az eredeti írásmódot, hogy a legtöbb szó hangképe más a kéziratban s más a kiadásban. Már Budenz rámutatott arra, hogy az ily közlés nem eléggé felel meg a tudományos követelménynek s ki is adta volt újból az eredeti kézirathoz való pontos alkalmazkodással a Reguly hagyatékában talált *Vata kum* ('A kereskedő') czímű mesét (NyK. 19 : 310–328.). A jelen kiadásban a Reguly-féle északi vogul szövegeket tartalmilag megfelelő helyükön csak felső-lozvai nyelvű átírásban, tehát a magam megfejtése szerint közlöm; azonban nézetem szerint is szükséges, hogy e szövegek szintén megjelenjenek eredeti följegyzésük alakjában.

Jelentősebb eltérések a *Näming Ater* szövegének E. kéziratában: 3. s. M. *kannži* helyett: E. *kq=* | A 7—10. sorok helyett: *täu ilta poalén tûttqpién. näu uipen* stb.; tehát a M. kézirat *vätä junnti šän junnti kumitä ílt poalén* szövegrésze a világosabb értelem kedvéért történt betoldás | 13. s. *sujung* h. *sui=* | 16. s. *qllmíén* h. *qlmién* | 17. s. *viľtetén* h. *viľd=*, *kqssien* h. *=íén* | 18. s. A M. kézirat *šoas lqmtä* szavai E-ből hiányzanak | 19. s. *šän* h. *šä* | 23. s. *mqnntä* h. *mqńtä* | 26. s. *jommas* h. *jammes* | 28. s. *latti* h. *lá=* | 29. s. *kumpieten* h. *=piétem* | 30. s. *ättpen* h. *ätpen*, *kválln* h. *kuäll*, *ketítä* h. *két=* | 31. s. *käšä poalt. käš ätt jiss* h. csak

---

ő kéziratai *gy, ty, ly, ny, zs* hangjelzésének itt *ď, ť, ľ, ń, ž* s a *sch, tsch, ch* betűcsoportoknak itt *š, č, χ* felelnek meg. Reguly *ă* betűjének hangértékét Hunfalvy még nem ismerte föl, nem is különbözteti meg kiadásában az *a*-tól; de Budenz helyesen állapította meg (NyK. 19 : 321.), hogy ez a magyar *q* hang s annyira nem rövid, hogy néha hosszusági jellel (*â*) is van írva: az ily *ă* helyett tehát én is *q* betűt írok kiadásomban, mint Budenz tette. Ellenben megtartom a Regulytól alkalmazott *á* és *é* betűket, mert hangértékük bizonytalan, noha Hunfalvy azt írja róluk a 'Vogul föld és nép' előszavában, hogy Reguly őket 'magyarosan ejti vala'. Még megjegyzem itt, hogy a következő jegyzetekben a = jegy közelben ismétlődő szónál alkalmazva azt jelenti, hogy az így jelzett szórészen kívül az illető ismétlődő szónak írása, vagy ejtése egyezik az előbb írt alakkal, pl. *älmäling* helyett *=leng* a. m. *älmäleng*, *nännä* h. *nâ=* a. m. *nânnä*. A szögletes zárójel [ ] jelentésére nézve l. ui. I : 101. l. jegyz.

ennyi: *käšä ätt jiu* | 32. s. *ättpen* h. *ätpen, ajung* h. *ä=* | 33. s. *mâm* E-ben jegyzetkép a sor fölé írva | 34., 39. s. *jägä*, 40. s. *piä* szintígy a sor fölé írva | 41. s. *šąką* h. *=kä* | 43. s. *šunži* h. *=ši* | 46. s. *älmäling* h. *=leng* | 49. s. *kąnäll* h. *kuą=* | 51. s. *poart* E-ben sor fölé írva czeruzával | 54. s. *loai* h. *loávi* | 56. s. *mâs* h. *mâs* | 57. s. *kąžä* h. *kuąžä, men* h. *mene, vuäť* h. *=ťi, nätauht* h. *=uχt* | 59. s. *väigen* h. *=kän, ąass* h. *oąss* | 64. s. *puott* h. *pût* | 65 s. *puott tul* h. *puttul;* a M. *téist, äjíst* szavai E-ben hiányzanak | 66. s. *ném* h. *ném* | A 60—70. soroknak *kąšp nés... juontistä* szövege E-ben utóbb lett a sor fölé bejegyezve | 70. s. *juontopt ąilä* h. *juontop taile* | 74. s. *šarąpąu* h. *šá=* | 75. s. *ątren* h. *ąttrén, käptä* h. *kâptä* | 76. s. *kväže* h. *kuä=* | 78. s. *kväš* h. *kuäš* | 79. s. *kaitemls* h. *kái=, tą nąrmtä* h. *tąn ąrrmtä* | 80. s. *ńälnä* h. *ńâ=* | 81. s. *širäe* h. *širae* | 82. s. *kvän* h. *kuänn* | 83. s. *néten* h. *nê=, kvenn* h. *kuenn, levetän* h. *leue=* | 84. s. *šąką ällvést* h. *šąk äľ=* | 90—91. s. *nännä* h. *nâ=* | 92. s. *lattí* h. *loá=, ąpel* h. *oąpel, olí* h. *ąli* | 96. s. *poall* h. *poált* | 98. s. *jänemmiju* h. *=miiju* | 99., 102. s. *lagi* h. *lági* | 104. s. *šangvésîtä* h. *šángvás=* | 105. s. *ąterpit* h. *=pi* | 106. s. A *ruš ąterpit* szavak E-ben hiányzanak, *läilen* h. *=lén, šaretíju* h. *šá=* | 109. s. *jąrén* h. *jąrên* | 110. s. *pängsąua* h. *päng sąuá* | 112. s. *pikvä* h. *pî=* | 113. s. *ims* h. *íms* | 114. s. *apšiäm* h. *á=, laui* h. *lá=* | 116. s. *punn* h. *pun* | 117. s. *jąrén* E-ben sor fölé írva | 119. s. *poalnä* h. *poá=, nąarptau* h. *nąár=* | 122. s. *jąamití* h. *jąmiti* | 126. s. *kątl* h. *kątel* | 127. s. *jommas* h. *jammes* | 130. s. *mäžepitä* h. *=pîtä, kąate* h. *kąáte* | 131. s. *mąrts* h. *morts;* | 134. s. *älľäľ* h. *älľläľ* (írva: *ällyläly)* | 135. s. *koaln* h. *koáln* | 136. s. *ťagąl* h. *ťâ=, jąmmes* h. *ja=* | 137. s. *nabel* h. *ną=* | 139. s. *ťi* h. *ťit* | 140. s. *vuäť* h. *väť* | 141. s. *šunži* h. *šunši* | 142. s. *nangi* h. *ná=* | 145. s. *oarmtä* h. *oá=, lauet* h. *láuét* | 147. s. *néltaχtí* h. *nél=* | 148. s. *mann* h. *mán, kumľe* h. *kumlí, voarilaul* h. *=ląul* | 149. s. *vąaraumpl* h. *vuárąumpl* | 150. *nąll tauäntí* h. *nąltáu=* | 151. s. *käpingnä* h. *käb=, allmejaus* h. *állmejąus* | 155. s. *ąš* h. *ąss* | 156. s. *äńilitä* h. *=lîtä* | 157. s. *poalt* h. *poált, ąllsem* h. *=sen* | 158. s. *kąt* h. *koát* | 159. s. *poalt* h. *poált* | 161. s. *uošne* h. *uošme, ťi* h. *ťí* | 163. s. *uoš* h. *vuoš, mot ąilént* h. *motaulént* | 164. s. *mot* h. *mąt, kualst* h. *kuállst* | 165. s. *sąat* h. *soat* | 166. s. *ąšpinši* h. *ąšpińši* | 168. s. *tárí* h. *tąrí, loattí* h. *loá=* | 169. s. *mańe kum* h. *mańakum* | 173. s. *joams* h. *=mes* | 174. s. *käškwä* h. *käškäu* | 175. s. *moar* h. *moár* | 176. s. *kräš* h. *kuäš, kąntíjau* h. *=jąu* | 177. s. *ąllment* h. *=mént* | 179. s. *luńišten* h. *=tem, jeln* h. *jéln* | 180. s. *tal* h. *tąl* | 182. s. *kąatpä* h. *koattpä* | 184. s. *sąuą* h. *sąua* | 185. s. *kąrątalnét* h. *kąrą tąlnét* | 187. s. *lítä* h. *lîtä* | 187—8. s. *ąžepi* h. *á=* | 189. s. *pûmtäntä* h. *=tämtä* | 190. s. *voarén* h. *voá=* | 191. s. *oanom* h.

q= | 203. s. *täľäχtä* h. *=χti* | 204. s. *qnguetém* h. *qngutém*, *täľäken* h. *tälgen*.

A Reguly-féle szöveg kiadásában számokkal jelzett szókra vonatkozó sorközi jegyzetek:

1. schale der *šiška* | 2. weisser | 3. kern | 4. *beroza*-héj | 5. *nimt (?)*: a homályos írásban talán az orosz снимать megfelelő vogulos ejtése olvasandó | 6. schreibt | 7. *pered jevo* | 8. *postavit* | 9. einem dir gleichen | 10. Ob | 11. *riba žir* | 12. *položit* | 13. *kaki* | 14. *tuisok* (= туесъ, туесокъ) | 15. *slišnovo* | 16. *sušonni riba* | 17. *dobri* | 18. *vzal* | 19. stirn | 20. *kolotil* | 21. *kudi popala* | 22. *tri* | 23. *golosom* | 24. *plakať* | 25. leült | 26. *ježeli bi*, oder *aimantä* | 27. *prišol bi . . . tam* | 28. zu leben in der welt | 29. *tovarički* | 30. leicht, spassend (?) | 31. hätte ich gefunden | 32. übereinstimmt | 33. *verno* | 34. diener | 35. *brat* | R. 33. s. *äti* fölött: sammelt | R. 35. s. *poqrre* fölött: *räd* | 36. *ladjit* | 37. *soboju vzali* | 38. *pristaniša* | 39. *sobralis* | 40. *ťotka* | 41. *svetit* | 42. *menšoi brat* | 43. bewegte | 44. *posle* | 45. *poteratsa* | 46. *siranski lodka* | 47. *valaiša* | 48. *ne rugaites* | 48a) reisende | 49. *na smert* | R. 56. s. *kumľe meni* fölött: *idjot li* | 50. *plavut* | 51. *skazevajut* | 52. *viidut*. — [A II: 82. lapon szedéshiba folytán ujból kezdődő számozással:] 19—20. *kak olen bežit* | 21. *rebätä* | 22. azután | 23. *polog* | 24. *tut zavezal* | 25. *ot kuda nibud* | 26. *usnuli* | 27. *rezut* | 28. *kak* | 29. *slišol* | 30. *kaltsuga* | 31. *na zadi pal* | 32. *na to raz* | 33. oldala | 34. *iz beregu* | 35. *strela popal* | 36. *hvaťil* | 37. *kak ťapnul* | 38. *uleťel* | R. 83. s. *širilenkä* fölött: *šarup* | 39. elvette | 40. *rešili* | 41. *eto ženščina* | 42. *kavodńi* | 43. *sipka*, wiege | 44—45. *tebe ne budjit li žalko* | 46. *posle* | 47. spieleisen *brosat* | 48. jajgat | 49. *kavodńi* | 50. *stolko (ti jänit)* | 51. *silo* | 52. *šerst* | 53. üstök | 54. *tam v pogoďe duitsa* | 55. *smironni* | 56. *brati* | 57. *etok govorat* | 58. *šerst* | 59. stadtschanze | 60. *zapiraut* | 61. weinend | 62. zittert | 63. l. 59. | 64. *bedni* | 65. kívül *život* | 66. *plemennik* | 67. *zavtra* | 68. *duša* | 69. *končat* | 70. *kada ja* in meinen zeiten war | 71. *kaltsuga* | 72—73. *po tvoe silo* | 74. *po jevo sile* | 75. *lodku* | 76. *verch* | 77. *posle* | 78. *on sadjilsa* | 79. azon | 80. *vse noč* | 81. *siranski sudno* | 82. *nesot* | 83. *vorotilsa* | 84. versteckte sich | 85. *protiv jevo* | 86. *perejt (?)* | 87. *kto jechal* | 88. *vidno bilo* | 89. *puščai* | 90. *javitsa* | 91. *mi ničevo ne djelaim* | 92. *mńe* | 93. *oni ne* | 94. *s lodkom* | 95. *podńali* | 96. *na krišku* | 97. *postavili* | 98—99. *ot kuda vzalza* | 100. *otetz* | 101. *tseluit* | 102. *plili* | 103. *do noču* | 104. *v gorodje* | 105. *pašli* | 106. *šúm* | 107. *revut* | 108. mit dem *djadja gańali* | 109. *na storonu bežali* | 110. *plemenniku* | 111. *malinkoi* | 112. gemoderten baum | 113. *kak prežde žili* | 114. *glebu* (= хлѣбу) | 115. eine brust | 116. weinen | 117. *perestal plakať* | 118. *prežďe* | 119. *nikto* | 120. *ne plakal* | 121. *odjin raz* |

122. üstökét lenyúzta | 123—4. mit dem kleid rauschen | 125. *djadja* | 126. *strelit* | 127. *meždu perstami* | 128—9. *strela chvatit* | 130. *čut* | 131. *viostril*.

A felsőlozvai átírásra vonatkozó jegyzetek: 1. s. *kēr*: 'héj (скорлупа)', mely a czirbolyafenyő tobzánál pikkelyszerű, *pāhw-sam*: 'mogyoró (орѣхъ)', *pōsi*: 'magva, bele a mogyorónak (ядро)' | 2. s. *namiŋ ātėr : sujiŋ ātėr* 'híres fejedelem'; 'elsőrangú fejedelem, kiről mindenütt az a hir, hogy kiváló hős (первой князь, прославился вездѣ что первой богатырь)' | 3—6. s. 'Nyírhéját hánt, rajzol: a mint az erdei vad fut, a mint a madár repül, úgy rajzolja (бересту снимать, рисуеть: какъ звѣрь бѣгать, какъ птица летать, такъ рисуетъ)' | 7. s. *votä*, KLV. *vätä*: 'nyírhéjból készült kártusforma edény fafedővel s ennek közepén fafogóval (туесокъ)'; *sān*, KLV. *śen*: 'nyírhéj-doboz (melyben mindenféle holmit tartanak, mint egyebütt a kézi kosarakban, чуманъ)'. Van fedeles és fedéltelen, az utóbbiban teszik pl. a kutya elé az ételt. A nyirhéj-edényeket a nők fehér gyökérszálakkal varrják s fedelüket, valamint oldalaikat bemetszett rajzokkal diszítik. Az ily ékes edények, minőket az ének is emleget, csészékül, s tálakul is szolgálhatnak | 9. s. 'Elébe helyezi (передъ его поставитъ)' | 10—15. s. 'Oly híres fejedelemnek, a minő te vagy, obi hal zsírját beletenni, ah minő [jó] kártus! Száraz hal zsírját készletül (jól élés czéljára) félretenni, ah minő [jó] dobozka! (такому славному князью ,какъ ты, обской рыбiй жиръ туды положить, ахъ какой туесокъ! Сухой рыбы жиръ для запасу, для добраго житья положить, ахъ какой чумашикъ!)' | 14. s. *śuń*: 'gazdagság, bőséges jóélet (богатство, хорошое житье)', *śuńiŋ χum* 'vagyonos, gazdag ember (естешной, богатой человѣкъ)' | 16—17. s. 'Ő veszi s a nő arczába vágja mind a dobozokat, [majd] apró darabokra töri őket (онъ возметъ и о ея лицо хлещетъ всѣ чуманы; изобьетъ чуманы на мелкiе дребезги)'; *χosχuŋkwė*: 'csapdosni, legyinteni (махать)'; *l'ām-ujėt kwon-χosχuŋkwė ēre'it* 'a szúnyogokat csapdosással ki kell hajtani [a szobából]', *jiwėl χosχiχati* 'fával csapdos (машется)'. A följegyzés helyszínén e szóhoz írt észrevételem, hogy a *χ* palatalis zárlata *i* és *e* előtt nem oly szűk, mint pl. a német *ich* szó ejtésében | 18—19. s. 'A hova a doboznak valamely foszlánya szakadhat, oda szakad; apró darabokra törte össze mind a dobozokat (куды какой лоскутокъ отъ чуману можетъ оторваться, туды и рвется, на мелкiя части всѣ чуманы изломалъ)'; *tār tālli, tālmati*: 'a kendő szakad, elszakad (платокъ рвется, оторвется)'. A M. kézirat *śoas lamtä* betoldása talán a ritmus kedvéért történt. Tartalmilag jobban illenék a *śān lamtä* párhuzamaként az előbbiek után (vö. 12. és 15. s.) *vätä lamtä* | 21—22. s. 'Három hangon felsikolt és leül (въ три голоса

завоетъ и сядетъ)'; *l'ūńś* 'siralom, sírás (плакъ)' | 23—26. s. 'Ime, nekem az Ob fényes vizére kellene utaznom, ott talán találnék életemre való társat magamnak; t. i. jobbat ennél a férjnél, a ki engem mindig bánt (вотъ бы мнѣ надо было ѣхать на свѣтлую воду Обь, тамъ бы я можетъ быть на свой вѣкъ нашла товарища себѣ; т. е. лучше этого бы мужа нашла, которой меня всегда обиждаетъ)' | 23. s. *ańmont:* KLV. *äi-mänt* (l. Vogul Nyelvjár. 22. és 116. l.) 'íme talán (вотъ бы)'.

25. s. *ǭlke:* vö. *mōléχ ǭlke* v. *ǭlkēmt nǭmsäsém* 'előbb élvén', vagyis 'előbb gondoltam magamban (прежде живучи, т. е. прежде думала въ себѣ)'; e szerint Reg. szövegében az *ǭlkä* szó a *joχtelägum* igéhez tartozik. Az északi vogulban ez a szerkezet nem dívik | 26. s. *vēk* 'talán, bizonyára (можетъ быть)' | 27—28. s. 'Neje beszéde megtetszett neki: Ő igazat szól, úgymond [midőn azt állítja], hogy az Obra menni jobb (ему понравился разговоръ жены: Она правду говоритъ, что на Обь ѣхать лучше, говоритъ)'; *kērt latti* délvidéki szólás, a felsőlozvaiban helyette: *sōl' lāwi* 'igazat mond' | 29—30. s. 'Saját népéhez 150 házba szolgákat küld, hogy háborúra (hadba) gyülekezzék (къ своему народу въ 150 домовъ слуги посылаетъ, чтобы собрался на войну)'. R. 29. s. a M. kéziratban *kumpieten*, de az E-ben: *kumpiétem* s ez utóbbi mint accus. alak (*-m* tárgyraggal) jobban is illik a *kétitä* állítmányhoz ('szolgáját küldi'), mint az előbbi | 31. *kaś:* 'öcs, vagy unokaöcs (младшій братъ или племянникъ)'. Az öcs azért nem jön, mert sejti a vállalat indító okát s a bekövetkező veszedelmet; csak később, midőn látja, hogy bátyja minden áron indulni akar nélküle is, határozza el magát arra, hogy hozzá elmenjen s az asszonyt megfenyegesse | 33—34. s. 'A kinek atyja volt alkalmas a háborúra, annak atyját veszi; a kinek fia volt alkalmas, annak fiát veszi (у кого отецъ былъ удобной для войны, у того отца возметъ; у кого сынъ былъ удобной, у того сына возметъ)' R. 33. s. *mâm* szava az E. kéziratban a sor fölött van, jeléül annak, hogy utólag jegyezte oda Reg. A szöveg e toldás nélkül még jobban érthető: 'O 150 legényt gyűjt egybe' (nem szükséges: '150 legényből álló népet') | 35. s. 'Két réteges tutajt készítenek (въ два яруса плотъ ладятъ)'. A kiadás R. szövegében *jui* sajtóhiba *jiu* helyett | 36. s. 'A fejedelem számára ülő és fekvő helyet rendeznek (для князя мѣсто ладятъ сидѣть и спать)' | 38. s. *patwés:* 'Útra kezdtek készülődni, vitték az embereket (начали отправляться, взяли мужиковъ)' | 41. s. 'Mind a parthoz gyülekeznek (на берегъ всѣ соберутся)' | 42. s. 'Az ángya (t. i. a fejedelem közeledő öccsének ángya, vagyis a fejedelemasszony) a nép mögé [a távolba] néz (тетка смотритъ за народъ)' | 43—4. s. 'Az ángy gondolja magában [a mint sógo-

rát napként fénylő pánczélruhájában közeledni látja]: Vajjon két nap, avagy két hold szállott-e fel, miért támadt akkora fény?! (тетка думаетъ: то-ли два солнца взошло, то-ли два мѣсяца взошелъ, за что такой свѣтъ сдѣлался?!)' | 45. s. 'Ime látja, hogy sógora jön (вотъ она видитъ, что деверь идетъ)'; *lēkw:* 'az asszonynak férje öccse,' az északi vogulban helyette: *pānt* | 46. s. 'Megjött s mondja: ángyom, te férjed rábírni ugyan rábírtad (пришелъ, говоритъ: тетка, ты мужа сманить сманила)'; *χujti:* 'fölbújt, csábítva rábír, rávesz, fölingerel (самущатъ, сманитъ)' | 49. s. 'Abban az esetben, ha utóbb férjed soká marad távol, te a fedeles bárkák deszkái alatt fogsz hánykolódni; ez annyit jelent, hogy én téged vízbe fojtlak, ha te bátyám pusztulásba viszed (въ случаѣ, гдѣ послѣ твой мужъ долго замѣшкатся, ты подъ досками шитиковъ будешь валяться, т. е. я тебя утоплю, если ты брата уходишь)' | 47. s. *χalʹä χǭli:* 'híre-nyoma (nesze) vész', vö. *tit vōr-uj χalʹ ǭli* 'itt erdei állat jele, nyoma van (здѣсь знакъ звѣринной, ходятъ звѣры)', *ēlėm-χǭlės χalʹtal mā* 'ember híre-nyoma nélkül való vidék (никакого знаку тутъ людей)', *pīγėŋ paul χalʹä χūrnė mēn joχtimēn* 'fias falunak neszes (zajos) szélére jutunk mi', KLV. *kʻalʹtal unli* 'hallgatagon (nesztelenül) ül (молчиво сидитъ)' | 48. s. *tōnt:* Reg. *täšit* = KLV. *tä śit* 'akkor', l. Vogul Nyelvjár. 116 | 48. s. *sarän χāp:* 'fedeles bárka (шитикъ)', tkp. 'zürjén ladik', mert a zürjén kereskedők ilyenekben hordják áruikat; az előbbi énekben (40. s.) *kurkä-ńol* a 'bárka' neve.

50—53. s. 'Én anyám, én apám, ne haragudjatok! Ha valaki valahová utazik, mindig halálra vagy mire utazik-e?! (моя мать, мой отецъ, не сердитесь; кто куды нибудь ѣздитъ, все по смерть-ли, что-ли ѣздитъ?!)' A sógorának kedveskedik-e az ángy e szavakkal: 'Én anyám, én apám'? Az átírás közlője lehetségesnek véli, hogy e szavakat az ármányos nő a férjének öccsével együtt érkezett szülőkhöz intézi, kikről azonban egyébként nincs szó az énekben | 51. s. *ul ǭśtän:* Reg. *ull kąštén* szavát sem Szotyinova, sem a középlozvai nyelv tolmácsa, Peršin nem értik; de a Reg.-féle *ne rugaites* ('ne szitkozódjatok!') jegyzetnek némileg hasonló ejtéssel megfelel *u. ā.*; *ǭśti* 'haragszik (сердится)' | 53. s. *χumlʹė mini* = *χūń mini?!* 'hogyan menne?!' | 55. s. *nēʹileʹit:* 'gyorsan kijutnak (выѣдутъ скоро)' az Obra a mellékfolyóból; *vōr-χūrnėl χǭtpä kwon-nēʹils* 'az erdőszélből valaki kijött, jelentkezett (по край лѣсу кто то вышелъ)', *χǭtėl nēʹilenti* 'feljön a nap, látható lett, az erdő mögül láthatni (сходитъ солнце, видно стало, изъ-за лѣсу видать)' | 58. s. *pūt-tul:* 'üstöt s mit akasszatok [tűzre], ebédet s mit főzzetek (котелъ-де что-де навѣшивайте, обѣдъ-де что-де варите)!' Reg. jegyzete szerint ugyan itt a *tūl* 'azután' határzó értendő, de ez

esetben a helyes szórend ez volna: *tūl pūt vārilän!* Az átirat közlője ezért úgy véli, hogy a *tul* szó itt annyi mint *lut* 'valami, izé, holmi' (l. I: 221); *pūt-tul vārilėnė χum* 'szakács (поваръ, кошеваръ)', vö. *porentul* 'a vájó fejsze forgácsa' és *pornä* 'vájó fejsze'; l. ui. I: 265. l. Ezt a felfogást támogatja az E. kézirat *puttul* irása is, mely arra mutat, hogy az eredeti közlésnél Reg. a később két szóba tagolt kifejezést egy szónak hallotta. | 60—1. s. 'Kiki a hová hálósátrát köthette, oda kötötte; kiki a hol lehetett, ott feküdt (куды кто могъ пологъ привязать, туды привязалъ; куды кому попало, тутъ и легъ)'. R. 70. s. a M. kéziratban így: *juontopt qilä nėtä* | *juontopt qilä jqlitėm* stb., míg az E. kéziratban: *juontop taile jqlitėm* stb. Az eredeti jegyzés ad helyes értelmet: *jūntėp-ta'ilä jolitä* 'pánczélruhája alját' | 63. s. *jolitä*: 'a pánczél ruha alját (szárnyát) összevarrta (подолъ кольчуги зашила вмѣстѣ)'; *sāχi-joli, nuj-j.* 'a köpenyeg (kaftán) alja, szárnya (подолъ кафтана)' | 64—5. s. 'Egyszer csak, midőn mitsem sejtettek, valahonnan had érkezett; kiki a hol elaludt, ott vágták le a fejét (разъ, когда ничего не догадались, отъ куды нибудь войско пришло; гдѣ кто уснулъ, тутъ и голову его отрубили)' 64. s. *akw'-mat-ērt*: Reg. *äkmätšitä* = KLV. *äkw'-mät šit* 'valamikor, egyszer'; l. Vogul Nyelvjár. 116 | 64. s. *χūńtė* 'valamikor', *χūń* 'valahogyan' | 64. s. *joχtimė*: *mojnė joχtwäsėm, mojnė joχtim χum qsėm* 'vendégek érkeztek hozzám (vendégségtől jövettem), vendégségtől jött ember vagyok (ко мнѣ гости пришли)' | 66. s. 'Fejedelmük a folyón, a ladikban aludt (ихной князь въ лодкѣ спалъ на рѣкѣ)' | 67. s. 'A mint odafigyel, valamikor had jutott hozzájuk (какъ онъ услышитъ, когда-то войско подошло)' 68. s. Magára rántotta pánczélruháját, de az felülről lecsúszott; felölteni akarta, de az alja be van varrva (кольчугу на себя надернулъ а по верху скользнулъ; хотѣлъ надѣть, а подолъ зашитъ)' | 69. s. 'Abban az időben a partról nyíl repült ágyékába (въ то время съ берегу стрѣла прилетѣла въ пахъ его)'; *puji pal* 'a part felőli oldal (бережная сторона)'. R 79. s. *tq nqrmtä* az E. kéziratban *tqn qrrmtä* s ez az utóbbi tagolás a helyesebb, a. m. ÉV. *ton qrėmtė* 'abban az időben, akkor', a mint Reg. *na to raz* sorközi is jegyzete is magyarázza. L. az *qrėm* 'idő' szóra vonatkozólag Vogul nyelvjár. 21. l. | 70—1. s. 'Kirántotta kardját, vágni akarta az orosz fejedelmet, de kardja kirepült kezéből (саблю выдернулъ, русскаго князя хотѣлъ рубить, а его сабля вылетѣла изъ рукъ)' | 72. s. 'A kardnak azt a kis szögecskéjét, mellyel a nyeléhez volt erősítve, az asszony kivette; ezért repült ki a kard nyeléből, midőn megsuhintotta, hogy vele az orosz fejedelemre vágjon (у сабли гвоздочекъ, которымъ сабля въ ручкѣ закрѣпляется она выняла и по этому сабля вылетѣла изъ ручки, когда онъ замахнулся рубить русскаго

князя)' | 74. s. Reguly eredeti szövegének *mą kät́* szavához, ép úgy mint alább (107. s.) a *maχ* szóhoz e jegyzet fűződik: *kavodńi* (= въ прошлой разъ, прежде) 'minap, előbb', miből 'kitetszik, hogy itt az északi vogul *mōlèχ* 'minap, előbb' szó változatával van dolgunk. Vö. PV. *mąkat́ k'ątèl*, KV. *molχat́*, *molkańt k'otèl* 'tegnap' (Vogul Nyelvjár. 244, 207) | 74—5. s. 'Három nappal előbb, mielőtt ladikra szállottak, fiúcska született (за три дня прежде того, какъ въ лодку садились, парень родился)'.

76. s. *āpäl:* 'bölcsőben fekszik (въ зыбкѣ лежитъ)' | 77—78. s. 'Ha te nem sajnálod, a fiút megöljük; ha sajnálod, nem öljük meg (если тебѣ не жалко, парня убьемъ; если жалко, не убьемъ)' | 79—81. s. 'Ime ő most bölcsőben fekszik, ő honnan *(χum = χumľè)* tudja, hogy ki volt az ő atyja; midőn ő később megnő, azt fogja gondolni, hogy az ő atyja ím te vagy, az ő valóságos atyját ő nem ismeri (вотъ онъ теперь въ зыбкѣ лежитъ, онъ чѣмъ знатъ, кто его отецъ былъ; когда онъ выростетъ послѣ, онъ думатъ, его отецъ вотъ ты и ешь, своего настоящаго отца онъ не знатъ)'. R. 95. s. *jänä* a kiadásban sajtóhiba *jäuä* helyett. | 82. s. 'Míg az orosz fejedelemnél élt, két fiat hozott világra (пока она у русскаго князя жила, два сына принесла)'. R. 96. s. *poall* az E. kéziratban *poált* s emez a nyelvtanilag jobban megfelelő alak. | 84. s. *kēr-lakw:* 'vasgömböt dobálnak lábaikkal (желѣзной шаръ пнутъ ногами)'. Reg. *kér-lagi* szavának a *kēr-lakw* 'vaskarika, abroncs' szóval való átírása félreértésen alapul, mert egy másik éneknek az ittenivel egyező tartalmú szövegében a gyermekek *ńur-lāki*-val 'szijlabdával' játszanak (II: 186), tehát *kér lagi* helyes átírása: *kēr-lākī* 'vaslabda' | 85—86. s. 'Ő egyedül áll, amazok ketten állanak (онъ одинъ самъ стоитъ, тѣ двое стоятъ)' | 90. s. *śarrätei':* 'fájnak (болятъ)', ettől: *śārγi* 'fáj'. R. 106. s. *ruš ąterpit* az E. kéziratban hiányzik s minthogy egyező mondatbeli szereppel már az előbbi sorban meg van említve, ismétlése fölösleges is. Betoldása talán szintén a ritmus kedvéért történt; l. fent a 18. s. jegyzetét | 92—95. s. 'Hol volt az ekkora erőd, vagy: hova tetted te ezt az erődet, midőn a te apádat megölték s koponyáját a szélre függesztették (mikor az ő koponyája szellőzik?! этакая сила у тебя гдѣ была, или: куды дѣвалъ ты эту твою силу когда убили твоего отца и черепъ его повѣсили на вѣтеръ, когда его черепъ вѣтруетъ?!) | 95. s. *vōtkätä: am vōtkēm vēľtèm vīrī' jēmti* 'ha kifújja a szél, arczom vörös lesz (если меня вѣтромъ дуетъ, мое лицо покраснѣетъ)', *vitiŋ tąr vōtkēt χot-tąsi* 'a nedves kendő, ha szél fú, megszárad (мокрой платокъ когда вѣтеръ дуетъ, высохнетъ)' | 96. s. *rūtil:* 'bús, levert, békés (печальной, кручинной, смирной)', *rūtiliŋ ēlèm-χąlès* a. m. *rūtäľ*, *tistiliŋ ē.* 'szomorú (печаль-

ной)', *taw rūtiltaχtim ḁli, χumitä sorėmnė pats* 'ő szomorkodik, meghalt a férje', *jol-rūtili, rūtiltaχti* 'elbúsulja magát (закручинится)' | 100. *āŋχä* 'hófajd (куропашка)'.

101—3. s. 'Aztán kizárták a sáncz mögé, kitaszították az utczára másnapig, másnap megölni akarják (потомъ за крѣпость его заперли, выпехнули на улицу до утра, утромъ убить хочутъ)'; *ūs-kēr* 'várkerítés, sáncz', *ūs kēriŋ jiw* 'a várkerítés czölöpjei' l. ui. II: 0562—3. l. | 106. s. *ńań vōwnė:* 'koldus, szegény (нищій)' | 108. s. 'A holnapi napra téged kivégeznek (завтрашній день тебя кончатъ)' | 109. s. 'A magam pánczélruháját, melyet az én időmben viseltem, neked adom (кольчугу свою, которую я носилъ въ порѣ когда былъ, тебѣ дамъ)'. R. 128—9. s. A *nân* 'neked' szó fölösleges ismétléssel kétszer van kitéve, ezért az egyik jegyzés a kiadásban zárójelben közölve, az átírásban pedig kihagyva. | 111. s. 'Neki adta kardját, éppen az ő termetéhez, erejéhez való (саблю ему далъ, какъ разъ впору, по силѣ)'. R. 131. s. A *läilä mḁrts* szavak után az E. kéziratban pontosvessző van s ez arra vall, hogy a 'kezéhez mért, lábához mért' jelzők nem a kardra vonatkoznak, amint az átírás közlője értette és magyarázta; hanem amihez sokkal inkább illik, a pánczélruhára. E szerint az átírásban a *la'ilä mḁrtės* kifejezés után (111. s.) pont teendő s a fordítás ekkép javítandó: 'Az (t. i. a felöltött pánczélruha) az ő kezéhez mért (keze méretű), az ő lábához mért. Odaadta kardját'. | 112. s. 'Számára alkalmas ladikot adott (для его удобную лодку далъ)', *ti ānėm tajn'ut=rḁwn'ut* 'ez nekem alkalmas, illő holmi (это мнѣ угодно)' | 113. s. 'Ő a ladikot fölnyitotta, fölborította (онъ лодку открылъ, развалилъ)'; *jol-χḁmitim χāp pal-pūnsawė* 'a leborított ladikot fölnyitják (fölborítják)'. R. 132. s. *täu punžistä* 'ő fölnyitotta' nyilván nem az előtte említett 'kardra', hanem az utána említett 'ladikra' vonatkozik; mert ezt lehet 'fölnyitni', illetve öblével lefelé borított helyzetéből felfordítani, míg a kardot legfeljebb 'kihuzni' lehet hüvelyéből (*sirej lēwätawė*, nem *pūnsawė*) | 115. s. *joχtawėn:* 'utólérnek téged (настегутъ тебя)' | 116. s. Reg. *ťagḁl*=KLV. *ťaχėl*=ÉV. *tajėχ, taχ* (instrum. *-l* raggal) 'utóbb, aztán (послѣ)' | 117. s. 'Beszállott a ladikba s egész éjjel utazott (въ лодку сялъ и всю ночь ѣхалъ)' | 119. s. 'A folyón fölfelé néz, bárka úszik, úgy látszik (смотритъ на верхъ, шитикъ пловетъ, видно)' | 120. s. 'A kis folyó torkolatának partja felé fordítja [ladikját] s ott elrejtőzik (онъ повернулъ на берегъ усья маленькой рѣчки и тутъ спрятался)' | 121. s. 'Midőn vele szemben egy vonalba jutottak, mondották (противъ его когда сравнились, сказали)' | 122—3. s. 'Itt előbb valaki utazott, úgy volt látható, hadd jelentkezzék ide! (здѣсь давпе кто-то ѣхалъ, видно было, пусть покажется сюды!)' |

124. s. 'Mi mit fogunk csinálni [vele]?! (мы чего сдѣламъ?!)'; *man nē-mat-χǫtėm at vārilǫu, ul voss pili* 'mi semmikép sem fogunk vele [rosszat] tenni, ne féljen!' | 125. s. *χǫtėm vārawėm, ta vārawėm, sar am jäle'im* 'ha valamikép [rosszat] tesznek velem, hát tegyenek, már csak én oda megyek'; 'a mi lesz hadd legyen, én már lemegyek (что будетъ, то и будь, уже я съѣзжу)'.

126—8. s. 'Midőn közel jutott, a ladikkal együtt fölemelték a bárkára és a fedélzetre helyezték (когда онъ близко подъѣхалъ, совсѣмъ съ лодкой подняли его на шитикъ и на крышу поставили)' | 129. s. *χotėl patsėn?*: 'te honnan jutottál ide? (ты откуль взялся?)' | 130. s. 'Te ím életben vagy, de hol van atyád? (ты вотъ живой, а отецъ гдѣ)' | 135. s. 'Most tovább utaztak, sötét lett (теперь поѣхали, темно стало)' | 136. s. Reg. *uośne t́i kualepisén* szövege az E. kéziratban *uośme*.. s Reg. szótári jegyzetei közt a *lent* szónál idézve: *uośmi*.. Ez az utóbbi alak a tárgyraggal érthetőbb, a. m. KLV. *uośmė t́i kwoǫlėpėsän* 'a várost ím megszállották (megtámadták)'. R. 162. s. *lételét* a kiadásban sajtóhiba e h. *létetét* | 138. s. Reg. szövegének e helye *(äń uoś mot ǫílént uoś mot ǫilén kualst)* magyarázó jegyzet híján kevéssé világos. Az átírás közlője szerint értelme a következő volna: 'A had behatolt egyik végről s a másik végről is a városba, mindkét végről elfoglalták a várost (войско подѣхало съ того конца и съ другаго конца въ городъ, съ обѣхъ концовъ взяли городъ)'; de ez a magyarázat nem veszi figyelembe, hogy az *ǫil* (KLV.), *ǫul* (ÉV.) 'vég' szó az *ǫilänt* alakban locativus, az *ǫilän* alakban pedig lativus, illetve ablativus raggal van szerkesztve, miszerint értelme: 'A város egyik végében [bemenve] a város másik végén (vége felől) kimentek.' Az átírás (a *śältsėt* 'bementek' szó betoldásával) az utóbbi felfogáson alapszik | 140. s. 'A nagybátya az unokaöccsel együtt üldözni kezdték (дядя съ племянникомъ слѣдить стали)' | 148—9. s. 'Most ott ülnek a görbe hátú fán (сейчасъ тутъ сидятъ на кляпинѣ, на горбатомъ деревѣ)'. R. 174. s. *ällmäling käśkvä* az E. kéziratban: *äll mäling käśäu* s az utóbbi alak kettősszám, mint fent (R. 98. s.) *piäu*, a. m. 'ama két öcs'. Az átírásban kimaradt: *ań-maniŋ kaśi'* | 150. s. 'A mint őket meglátta, fölállott (какъ онъ ихъ увидѣлъ, всталъ)'.

151—2. s. Reg. szövege: 'Előbbi éltükben egy ételt [ettek], egy [csecset] szoptak'. Az átírás közlőjének nézete szerint ezt a síró fejedelemfiak mondják engesztelésül, tehát első személyben: 'Mi előbb egy kenyeret ettünk, egy csecset szoptunk (прежде мы одинъ хлѣбъ ѣли, одну грудь сосали)' | 153. s. 'Könnyekkel kérlelik, sírnak (со слезами упрашиваютъ, плачутъ)' | 154—7. s. 'Mind a hárman sírnak, ő is sír; sajnálja amazokat, de később meggondolja: Minek nekem sírni miattuk, az én atyámat szintén nem sajnálta senki; egykor, midőn az én atyámat megölték,

nem sírt senki (всѣ трое плачутъ, и онъ плачетъ; жалѣетъ ихъ, а послѣ подумалъ, но что мнѣ плакать объ нихъ, моего отца также никто не жалѣлъ; прежде, когда моего отца убили, никто не плакалъ)' | 157. s. 'Meghúzta a nyilat, egyszerre lőtte le mindkettőjüket nyilával (лукъ натянулъ, обѣхъ въ разъ застрѣлилъ стрѣлой) | 158. s. 'Lehúzta a bőrt fejükről (снималъ кожу съ ихныхъ головъ)'; Reg. szövegében *ńujuχ* infin. bizonyára kiegészítendő ezzel: [*intäste* 'kezdette'] | 159—61. s. 'Egyszer csak úgy hallik, hogy valahol pánczélruha zörög (разъ слышно, что гдѣ-нибудь кольчуга шаваркатъ)'. Megijed a zajtól a fiú, azt hiszi, hogy hirtelen ellenség lepte meg, ijjat ránt elő s lő; de kiderült, hogy pártfogó nagybátyja érkezett vissza a hét fejedelem üldözéséből | 161. s. 'Nagybátyjára lőtt (въ дядю бросилъ)' | 162. s. 'Nagybátyja ujjai között fogta el a nyilat (дядя промежъ персты стрѣлу захватилъ) | 163. s. 'Te mit csinálsz, engem csakhogy meg nem öltél! (ты чего дѣлаешь, меня чуть не убилъ!)' | 164—8. s. 'Anyáddal most te mit fogsz tenni? Ha én ösztönözlek téged arra, hogy öld meg anyádat, te utóbb azt fogod mondani, hogy én ösztönöztelek anyád megölésére; akkor lehet, hogy te velem fogsz verekedni (съ матерью ты теперь что сдѣлаешь? если я тебя заставлю мать убить, ты послѣ скажешь, что мать я убить заставилъ; тогда ты можетъ быть со мною будешь драться)'; *pariti* 'ösztönöz, unszol (нарядить, заставлять)' | 169—70. s. 'Ő hegyes tuskót hegyez, a hegyes tuskóra anyját ülteti (онъ вострой пень вывостритъ, на вострой пень мать посадитъ)'. R. 203. s. *tälʼäχtä* az E. kéziratban *tälʼäχti* s ez az alak nyelvtanilag helyesebb, a. m. *talʼёχti* 'hegyez'.

VI.

A **Fenyővárosi fejedelem** *(Nāŋk-ūsiŋ ǭtėr)*, vagy 'Tűzmohás-tavi öreg' *(Taŋkw-tūr ǭjkä*, osztjákul *Tuŋk-lǭr iki)* néven ismert bálványistenség regekép előadott hősi énekét a Lozva és Szoszva forrásvidékei közt fekvő *'Nūrėm-paul*-ból való *Kawrila Petōriś Sonťin* samán közlése nyomán jegyeztem föl 1889 január 9-én *Jäni' paul*-ban. L. az e bálványról tudomásra jutott adatokat fent II : 0207—8. l.

1. 1. s. *Taŋkw-tūr ǭjkä jelpiŋ mātä Puliŋ-qutnėl lǭŋχälʼ ǭli* 'a Tűzmohás tavi öregnek szent helye Obdorszkon alúl van' | 1. s. *kwoni mā . .* : 'külső vidéket (utczát) nem látott (улицу не видалъ)' | 9. s. *tūp nariťaχtnėtēn . .* : 'csak hogy magukat [az evezővel] a parttól beljebb tolják, az van hátra; a tutaj kész (изпехнуться только осталось, плотъ готовъ)' | 14.

s. *iŋ χajtėläsėt* . . : 'most a leánykéréssel foglalkoznak, most megegyeztek a [nő-]árban (теперь сватаются, теперь изладились въ цѣнѣ)'; l. ui. II : 0697. l. | 16. s. *pūri tēnė kwol :* l. ui. II : 0736. l. | 16. s. *ūnttuwės :* 'néhány napon át a lakodalmas szobákat készítették elő (нѣсколько дней свадебныя избы строили)' | 19. s. *tumėntawäst :* 'lakattal elzárták őket (замкомъ заперли)' | 20. s. *śärjawėsi' :* 'elégtek (изгорѣли)' | 21. s. *uľäsultėm* . . : 'kicsiny rés (lyuk) keletkezett, melyen egy tűzszikra kirepülhetett (маленькая дыра сдѣлалась, гдѣ искра вылетѣть могла)' | 22. s. *pēśt lajwės :* 'a mint a folyóhoz futott, a czombján meglőtték (какъ онъ на рѣчку убѣжалъ, на холку стрѣлили)'; *pēś* 'czomb' (nem 'lábikra', mint tévedésből a fordításban) | 23. s. *vitėn lakwės :* 'belement a vízbe (зашелъ въ воду)' | 23. s. *muril minės :* 'alámerült (нырнулъ)' | 23. s. *totnū* . . : 'kissé távolabb ladikból kidobott fű uszkál (по маленько дальше, которую изъ лодки бросили, трава плаветъ)' | 24. s. *χuľitaχtilės :* 'fölemelkedett (поднялся)' | 25. s. *vāŋkės .* 'térdén mászott (на колѣнкахъ ползъ)' | 26. s. *ālentawės :* 'hordó ágyon vitték haza (на носилкѣ [постелѣ] его домой унесли)'.

2. 4. s. *umi as :* 'evet odva (дупло бѣлки)' | 6. s. *χotūstsänl :* 'az utat elvesztették (дорогу потеряли)' | 9. s. *vitä koji :* 'a folyó mentén halad (идетъ по рѣкѣ)' | 9. s. *säsi' :* 'anyai nagybátya (материнъ братъ)' | 10. s. *χāriŋ* . . : 'réneket, szánakat szereltek föl neki, hogy oda (t. i. üldözőjéhez bosszuhadjáratra) utazzék (оленей, нарты ему изладили, чтобы туды ѣхалъ)' | 10. s. *nur totuŋkwė :* 'bosszúját akarja rajta kitölteni (сердце свое охота взять, т. е. досаду)' | 12. s. *sis-noräŋėl, ma'il-noräŋėl norėstä:* l. ui. II: 0627. l. | 14. s. *χum χuji :* 'Ő fél évig élt a leánynyal, míg a lába fájt, azután hazament; a leány tőle származó fiat szült, de ő oly sokáig járt távol, hogy a fia már felnőtt. A jurtában a fiúnak anyja közelében szabad aludnia (онъ съ дѣвкой полгода жилъ, пока нога болѣла, потомъ домой ушелъ; отъ его дѣвка сына родила, но онъ такъ долго ѣздилъ, что сынъ ужъ возрослой сталъ. Въ юртѣ сынъ не далеко отъ матери можетъ спать)'; l. fent II : 0681. l. | 14. s. *aläm* . . : 'ime, atyád érkezett meg (вотъ твой отецъ пришелъ)' | 15. s. *lakwsi' :* 'hozzá léptek, hogy megcsókolják egymást (къ нему хватились цѣловаться)' | 19. s. *sossämtäst :* 'megállapodtak, hogy ott lakjanak (остановились жить)'.

VII.

A Világügyelő férfi születésének regéjét Василій Кириличъ Номинъ közlése nyomán (l. fent 445. l.) 1888. julius 17-én

jegyeztem föl *Tǫrėχ-paulban*. L. az ez istenségre vonatkozó adatok összefoglaló tárgyalását ui. II: 053—0117. l.

1. 1. s. *ńilentäi'*: 'három fitestvér, a negyedik egy nőtestvér (три брата, четвертая сестра)' | 3—4. s. A samán közlő az itt említett pogány istenségeket a keresztény hitvilág következő személyeivel azonosítja: *S'aχl-tǫrėm* (l. ui. I: 0321—2. l.) = *Il'l'a-tǫrėm* (Illés próféta), *Tapėl-āńś* (l. ui. II: 03 l.) = *Mikul-tǫrėm* (Sz. Miklós), *Kaltėś-ēkwä*, ki az atyátlan 'asszonyfiát' *(ēkwä-pī' pīriś)* fölnevelte (l. ui. II: 038—052. l.) az istenanya Mária s maga az 'Asszonyfia fiúcska', ki voltakép az Égatya fia, Krisztus | 5. s. *χǭntėmät*: 'egyszer csak hallja (однажды слышетъ)'; *χǭnti* tkp. 'észrevesz, lát', *χǭntėli* 'hall' | 5—3. *pērilėm*: 'viszonyt tartott vele (сообщение имѣла)'; de megjegyzi ehhez Tatjana Szotyinova, hogy '*Numi-Tǭrėm*-nak [orosz] neje az Ördögfejedelemmel csak vétkezett, de gyermekét férjétől nyerte (жена Нуми Торыма ребенка отъ мужа прижила, Хуль отыромъ она только грѣшила)': ez a vallásos keresztény asszonynak tiltakozása a felfogás ellen, hogy az 'Asszonyfia fiúcska' vagyis szerinte Krisztus az Ördögfejedelemtől s nem az Égistentől származott volna | 6. s. *χossulālėstä*: 'hajánál fogva háromszor [földhöz] csapta (три раза за волосы хлеснулъ ея)' | 7. s. *as*: 'lyuk (дыра)' | 7. s. *tēlätä ātim*: 'többé nem törődik vele (больше о ней не заботится ужъ)'; *tēlä* talán az orosz дѣло genitivusa (дѣла нѣтъ ужъ съ ней 'nincs vele dolga többé').

2. 4. s. *kit aŋtil*: 'a hónalja alatt két borda összetörött, e bordák közül született meg (jött elő) a fiú (подъ пазухой два ребра изломались, изъ между этихъ ребровъ родился сынъ)'; tehát az 'Asszonyfia fiúcska' nem úgy születik meg, mint más halandó, mely felfogásban, ép úgy mint abban a képzetben, hogy a világ ügyeletére hivatott embert az Égatyának mennyei lakából alászállott nőtestvére neveli, keresztény eszmék hatása sejthető. A bordák összetöréséről való képzet is az ősasszony alkotásának bibliai elbeszélésére emlékeztet | 4. s. *sǫrniŋ kātėp*: 'aranyozott kezű és lábú (позолоченныя руки и ноги)' | 8. s. Az a képzet, hogy a Világügyelő-férfiút az orosz ember is hajlongással imádja templomában, csak ez istenségnek Krisztussal való azonosításán alapulhat.

VIII.

A **Világügyelő-férfi mennyből való alábocsáttatásának** regeszerűen elbeszélt énekét *Kawrila Petōriś Sonťin* (l. ui. II: 0365 l.) közlése nyomán *Jäni'-paul*-ban jegyeztem fel 1889 január 9-ikén. L. e tárgyról ui. II: 068—072. l. A közlő szerint ez 'hősi

ének, melyet a Világügyelő-férfiúnak való áldozás idején énekelnek *(tēriniŋ ēri', Mir-susnė-χumnė jirχatėm porät ērγawė)*'; de maga az ének szövegének csak helyenként emlékezett egy-egy kifejezésére s valószínűleg az ének tartalmát is nagyon megrövidítve mondotta el.

Bevezető rész: 1. s. *l'autuŋkwė patsi'*: 'veszekedni kezdtek (ссориться начали)'; *l'auti* tkp. 'lármázva pöröl, szid, káromkodik' | *Polėm-tǫrėm* : l. ui. II: 01—015. l. A közlő szerint 'a pelimi isten az Égatyának legnagyobb fia, míg a legkisebbik a Világügyelő férfi, az Asszonyfia fiúcska; egy fia meg a Turuj-sas-tollu-férfi *(P. t. Numi-tǫrėm jäni' pīγä; māń pīγä: Mir-susnė-χum, ēkwä-pī' pīriś; akw' pīγä ǭs: Turuj-punpä χum)*'; l. ui. I: 0319—0320. l. | 3. s. *jolä pūwwės*: 'lefogta kezét (поймалъ его руку)' | 3. *joli mān sātėstä*: 'erre a földre rendelte, küldötte (на эту землю отказалъ, послалъ)' | 5. s. *samnė patės*: 'az aszszony viselős volt s a gyermek a földön született meg (она брюхомъ была, ребенокъ на землѣ родился).

Énekszöveg: 7. s. *ńiräsawės*: 'fölrántotta (на верхъ дернулъ)' | 10. s. A fordításban tévesen: 'este neveli, éjjel neveli', helyesen *ētä-χǭtėlä*: 'éjjel-nappal' | 11—13. s. 'Oly erősen nő, hogy a ruha, melyet ma visel, holnap szűkké válik s ismét másat kell felöltenie (такъ крѣпко ростетъ, что лопать которую онъ сегодня носитъ, завтра ужъ тѣсна, опять другую надѣнетъ)' | 11. s. *χot-ariti*: 'elutasítja, szűk neki, többé nem kell (откажетъ, ему тѣсна, больше не надо)'; tkp. *ariti* 'fölöslegessé válik', ettől: *ari'* 'fölösleges, túlságosan sok' | 13. s. *ēri'-χum*: l. ui. II: 0497. l. | 19. s. *turuj*: 'egy sasfajta (орелъ)' | 25. s. *luwä lūti*: 'csontja megerősödött (кость крѣпка стала)', *ńǫwl'ä ńǫwėl'tawė*: 'húsa megnőtt (мясо росло)'; *lūti* tkp. 'megcsontosodik' a *luw, lu* 'csont' szótól, mint *ńǫwėl'ti* 'meghúsosodik' a *ńǫvėl'* 'hús' szótól | 40. s. *voräti*: 'nagyon kéreszkedik (просится шибко)'; tkp. 'erőszakosan akar, követelőzik' | 44. s. *jārtawä*: 'visszatartja, akadályozza, nem engedi (задержатъ, не пускатъ)' | 52. s. A mennyből való alábocsátás s az ég és föld között való himbálózás története lényeges alkotórésze a medve égből való leszállásáról szóló énekeknek is (l. III: 1—132. l.) | 60—62. s. *rakw-rēγil, vōt-rēγil* 'eső által, szél által (черезъ дождь, черезъ вѣтеръ)'; *rēγil, rē'il* 'hevével', a *rē'i* 'hő, melegség' szótól; l. Vogul Nyelvjár. 34. l. | 65. s. *tūl-ūlttė*: 'azután (потомъ)'; l. uo. 18. és 20. l. | 68. s. *śumpėl*: 'háromszögletű [tölcsér alakú] nyírhéj-edényféle, melylyel a ladikból a beléje szivárgott vizet kiöntögetik (трехъ-угольная чумашка, которой воду изъ лодки выливаютъ)' | 69. s. *śāmpėltėstä* vagy *śumpėltėstä*: 'eszét úgy forgatta, a mint a nyírhéjat forgatni szokták, midőn a *śumpėl*-féle vízmerőt készítik belőle; [azon gondolko-

zott t. i. hogy ellenfelei] ne legyenek (умъ свернулъ, какъ чумапка вернется, ихъ чтобы не было)'; *śampèlāli, śampelmaχti*: 'eszét forgatja, midőn valami hamisságot akar cselekedni (свернетъ умъ когда какое нибудь лукавсто хочетъ дѣлатъ)'; *χūrmi' śāmpèltèstä*: 'háromszor ide-oda gondolt, hogy vajjon megölje-e őket, vagy nem: egyszer azt gondolta, hogy megöli, aztán meggondolta, hogy nem öli meg; végül mégis arra vélekedett, hogy megöli (три раза обдумывалъ убить-ли ихъ, либо нѣтъ: разъ думалъ убить, потомъ подумалъ не убить, наконецъ опять подумалъ убить)'.

IX.

A **Világügyelő-férfi gyermekkori szenvedéseinek** történetét az előbbi szöveg közlője egyazon napon az istenség nevelkedésének további eseményei gyanánt közölte s szerinte ez is *tērniŋ ēri*'. L. tartalmának összefoglalását ui. II : 072—3. l.

1. s. *āśä ťūpiŋ*: 'kedves gyermeke apuskájának (милинькое дитятко тятенькино)' = *Mir-susnè-χum* | 5. s. 'Ő nagyon haragos lesz [s akkor] micsoda ember fogja vele kibírni?! (онъ очень сердитой будетъ, какой человѣкъ терпитъ?!)' | 6. s. 'Idegen embernek adjuk át (чужому человѣку передадимъ)' 7. s. 'Idegen kézben ő félni fog s szeliddé nevelődik (онъ бояться будетъ на чужихъ рукахъ и смирно выростетъ)' | 8. s. 'Odaadták bácsijához, nénijéhez (передали дядюшкѣ, бабушкѣ)' | 10. s. *χą̄j*: 'hosszú haj, üstök'; *χą̄jiŋ ruś* 'hosszú hajú orosz', az orosz ember szokásos jelzője, mert hajviselete elüt a két hosszú hajfonatot viselő vogul emberétől | 10. s. *ruma! rumakwè!* az orosz embernek kedveskedő vogul megszólítása, melynek értelme körülbelül 'barátom!' (vö. *rumalaχti* 'barátkozik' Vog. Nyelvjár. 24)' | 16—17. s. 'Barát számára semminő ár nem kell; ha szükséged van rá, vidd el csak úgy (t. i. ingyen; для друга цѣны не надо; надо: увези такъ!)' | 22. s. *āwi-śirkiptè*: 'a küszöbön tartották őt (на порогѣ держали его)'; de *śirkip* tkp. 'csipő', *āwi-śirkip* 'ajtósarok' | 26. s. *ją̄rėn*: 'szamojéd (яранъ)'; ez orosz szóval a lozvamelléki oroszok az északi vogulokat, a Szoszva- és Ob-vidéki oroszok pedig a szamojédokat jelzik | 40. s. 'Rátették a nyakára a rénpányvát (надѣли на шею *tińśäŋ*)' | 41. s. 'A szántól oldalt taszították (отъ нарты на сторону изпехнули)' | 46—47. s. *śopèr*: 'fajd (тетерь)', *śopèr rāpakti*: 'a fajd a hóban alábukdos s ott alszik (тетерь во снѣгу нырыватъ и спитъ тутъ)', *śopèr-rāpi* 'az oly hely a hóban, hol a fajd bukdácsol (такое мѣсто)'. 'A rének futnak, a gyermek a rénpányvával a szánhoz van kötve, a kötél vége

pedig az ő nyakán: a mint a rének futnak, ő az út egyik oldaláról a másikra vetődik s a hova vetődik a hóban úgy bukdácsol mint a fajd (олени бѣгутъ, онъ съ *tińśäŋ*-омъ къ нартѣ привязанъ, а конецъ веревки на его шеѣ: какъ олени бѣгутъ, онъ бросатся съ одной стороны дороги на другую; куды бросатся, тутъ во снѣгу ныряетъ какъ тетерь)' | 49. s. *kūśiäkeūw:* 'a mi gazdánk (нашъ хозяинъ)' | 49. s. *kāstėm:* 'áldozatot fogadott istennek levágni (жертву обвѣщалъ богу колоть)' | 50. s. *surti:* 'kétéves réntulok (двухгодовалой быкъ)' | 50. s. *ti sėlėpamė:* 'éppen most megvette (тожно купилъ) | 53. s. *ēkwäi'-q̄jkäi':* 'valami idegenek, egy öreg ember s asszony (какіе нибудь другіе, старикъ съ старухой)' | 59—60. s. 'Ő hátával és mellével hét várost bír le, vigyázzatok csak hogy benneteket is meg ne öljön! (спиной и грудью онъ семь городовъ передолитъ, смотрите чтобы онъ васъ не убилъ)'; *norsi* vagy *nori* l. ui. II: 0627. l. | 62. s. *joläl' uśsi:* 'megállapodtak, kifáradtak (остановились, устали)' | 64. s. *kārwiltäln:* 'őrizd (карауди!)'.

A 111—2. lapok prózai szövegében: 2. s. *śāräk:* 'rénlegelő (пастбище оленей)' | 3. s. *puuŋ-χalėn:* 'a jószághoz, a rénekhez érkezett (въ богатство, къ оленямъ пришелъ)' | 4. s. *ma'il-tarės:* 'egy sorban, egyik a másik mellett vájja a mohát (рядомъ, другъ возлѣ другу мохъ копаютъ)' | 5. s. *akw' tēläl = akw' tēliś* 'együtt, egyszerre (вмѣстѣ, сразу): egy hurokra fogja meg őket (на одну петлю ихъ садитъ)'; az adott fordítás ('rögtön') e szerint javítandó | 8—10. s. 'Hova szándékoznék én oly hamar útra kelni?! Hiszen az én munkásaim egy hétig futkosnak e rének után s így is alig fogják el; hát ő hogyan tudta oly gyorsan elfogni azokat?! (куды я сдумаю скоро ѣхать?! Мои работники за ними недѣлю гоняются, едва поймаютъ: онъ какъ такъ скоро могъ ихъ поймать?!' | 10. s. *ātim . . :* 'Nem, úgy mondják, ő valóban megfogta azokat (нѣтъ, говорятъ, онъ дѣйствительно поймалъ ихъ)' | 12. s. *ńol-kwāli':* 'gyeplő (возжи)', *śāneuw:* 'csontból készült zabola a rénnek homlokán (костянная узда на головѣ олени)' | 12. s. *mańśik . . .* 'a rén farkához kötötte (къ хвосту связалъ)' | 13. s. *va'ilėp:* 'a rén nyakán alkalmazott szíj, nyakló (ремень на шеѣ олени)'; *sāŋk-ūlttė . . .* 'az ágyékán át tette föl (черезъ пахи запрегъ)' | 13. s. *sol-kwāli':* 'haslószij (подбрюшникъ); a fejre valót a farokra, a nyakra valót az ágyékra tette: azt akarja, hogy megharagudjék gazdája, hadakozni támadt kedve (что на голову надо надѣть, онъ на хвостъ надѣлъ; что на шею, онъ на пахъ надѣлъ; хочетъ чтобы хозяинъ осердился, воевать хочетъ)' | 14. s. *mā-χār:* 'mamut (маментъ)' | 14. s. *narėp, āńt-n.:* 'csontbot, melylyel a korommal bepiszkolódott

ruhát kiporolják (костянная палка, которой лопать, если сажей замарается, вытрясываютъ)' | 15. s. *śamä rātėstä*: 'csaknem agyonütötte a fiúcskát (почти убилъ парнишка)' | 15. s. *porsańän*. . : 'oda dobta, hova a szemetet gyüjtik (бросилъ туды, гдѣ соръ заберется)' | 16—17. s. 'A gazda munkásaihoz szól: Gyermekek, mi később a mi *tą̄rėm-kan*-unkat (azt a helyet, hol az áldozatokat hozzák) rendezzük; ti hozzátok el nekem az ő puha nyelvét és egyik szemét, én azt megeszem (хозяинъ къ работникамъ говоритъ: ребята, мы послѣ нашъ *t. k.*, мѣсто гдѣ жертву приносятъ, ладимъ; вы его мягкій языкъ и одинъ глазъ принесите, я съѣмъ)'. L. az áldozótérre vonatkozólag ui. II : 0437. l.

Az énekszöveg folytatása (112. l.): 104. s. 'Hallja (érzi), hogy [lábán mintha] hótalpak csúszkálnának (слышетъ что лыжи катаются); *jāŋk-tärmėl χą̄lėmtäsėm* 'elcsúsztam a jégen (ноги на льду катились)' | 106. s. *χūńtė*. . : 'maga sem tudja, hogy mikor tevődött rá a hótalp (самъ не знатъ, когда лыжи надѣлись)' | 108. s. A «sűrű szemű pánczélruhára» vonatkozólag l. ui. I: 239. és II: 0551. l.; 'vasruhát bocsátott neki alá az Égatya (желѣзную лопать пустилъ ему *Numi-Tą̄rėm āśä)*' 111. s. A 'száz (v. hét) nyíllal megrakott karikás (füles) tegezre' nézve l. ui. II: 0548. l. | 114. s. Az ijjnak itt alkalmazott költői jelzője tárgyalva ui. II: 0543. l. | 116. s. A kardnak e jelzőjéről l. ui. II: 0537. l. | 119. s. *saχwtėl*: vadrén-, v. jávorfalka (табунъ звѣрей)' | 121. s. *nurtsanä*: 'egy nyíllal egyszerre mind leölte őket (одной стрѣлой сразу всѣ переубилъ)' | 131. s. *tą̄rėm-kan jiwėt*: 'az áldozó-térnek ama fáit, melyeken a bálványszellemek tánczolgatnak, kivágta *(pupi' jēχwnė jiwėt* изсѣкъ *tą̄rėm-kantė)*; l. ui. II: 0440. l. | 132. s. *ūntmit*-nak nevezik a fák kérgébe metszett ama jeleket, melyek az erdei ösvény irányát jelzik; mivel pedig a vadász többnyire ily utakon találja keresett nyusztjait, azért ez útjegyek jelzője 'nyusztos' | 132. s. *nalwäl' pērėmėstä*: 'a falu felé fordúlt, illetve fordította útjegyeinek irányát (къ юртѣ воротился, воротилъ свой тесъ)'; az áldozótér t. i. rendesen fenn az erdőben *(pujin)*, míg a falu lenn a folyó mellett *(nalmėn)* van | 136. s. *χotśuritėstä*: 'kimetszette nyelvét s szemét (скопнулъ языкъ и глазъ)' | 138. s. *sol'tsaγä*: 'egy nyársra tűzte (на одну спичку изпехнулъ)'.

X.

A Világügyelő-férfi hivatására való felavatásának regéjét Василій Кириличъ Номинъ közölte (l. fent 445. l.) *Tą̄rėχ-paul*-ban 1888 julius 17-ikén. L. e tárgyról ui. II: 0100—1. l.

1. 1. s. *mir-susnė χummi' vāruŋkwė* . . : 'egyiket krisztusnak akartak megtenni (однаго христомъ хотѣли сдѣлать, назначить)'; a közlő ugyanis, mint fent (470. l.) is említettük, a világügyelő bálványistenséget Krisztussal azonosítja | 2. s. *χoti-utūw* . . : 'ki lesz közülünk a krisztus? (которой изъ насъ христосъ будетъ?)' | 3. s. A 'Szoszva-középi-öreg' ez említésénél mondotta Nomin az ennek szent helyére vonatkozó vogul közlést (l. ui. II: 027. l.), melynek egyes kifejezéseihez fűződő magyarázatok: *paul-jor, ūs-jor* 'a helynek (falunak, városnak) jele, nyoma (знакъ мѣста)', *uľäŋ χāp* 'gőzös (tkp. tüzes) hajó (пароходъ)', *vitiŋėt jäli:* 'bő vízállásban jár (въ вольшой водѣ ходитъ)', *tǭsėmt at pasäpi* 'szárazon (t. i. alacsony vízállásban) nem hatolhat át (когда вода пала, проидти не можетъ)', *ąuėŋ mā* 'gyors folyású hely (a folyóban, быстрое теченіе воды)' | 4. s. *akitä:* 'az ő nagybátyja, bácsikája (его дядюшка)' | 4. s. *am ľapėmt:* 'légy csak körülöttem! (держись около меня!)' | 6. s. *ľā'inät tori' : am ľā'inėm tori' taw joχti* 'a mely időben mondtam, abban az időben meg is jön (я въ которое время сказалъ, въ то время онъ и будетъ)' | 6. s. *χanuje'it:* 'kezéhez ragadnak (къ рукамъ прильнутъ)' | 7. s. *tuśtipasänl:* 'kezeiket oda helyezték, hogy a lovak oda jöjjenek (руки поставили, чтобы туды пришли кони)' | 8. s. *ness kāsi' :* 'hiába mondották (напрасно сказали)' | 8. s. *tūp* . . : 'egyszerre mind a ló ott áll (въ разъ всѣ кони тутъ стоятъ)' | 10. s. *mōtänt* . . : 'mások mondják: lovakon kell nyargalni, a ki elsőnek érkezik Isten házának ajtójához és a kilincsbe fogózkodik, az legyen a krisztus (другіе говорятъ: надо на коняхъ ѣздить, которой на передъ къ дверямъ избы Бога приѣдитъ и за скобку возмьется, тотъ пусть будетъ христосъ)' | 10. s. *kāsuŋkwė:* 'utólérni s túlhaladni lovon egyik a másikát, lovon versenyt futni (перестигать другъ дружку на коняхъ)' | 11. s. *sart* . . : 'legelőbb jut az ajtóhoz (впередъ попадетъ на двери)' | 12. s. *pāsi' :* 'szarvasborjú (rén-b., jávor-b. пыжга, звѣринвый теленокъ)' | 13. s. *manėriśėntėl:* 'te mivel futsz versenyt (ты чѣмъ поѣдешь споръ дѣлать)?' | 14. s. *tiriśäγėntėl:* 'ezekkel a kis állatkákkal kelj útra! (этими маленькими звѣрками поѣзжай!)' | 15. s. *ti as-piγėl* . . : 'ezekkel a kicsinyekkel (ezzel a lyukfival) hova jutok én elébük, a hol ráülök ott is maradok (этими маленькими куды я попаду впередъ ихъ, гдѣ я сяду тутъ и останусь)' | 16. s. *tāw-kasä* . . : 'hát mit lehet tenni?! ha elmaradunk, hát elmaradunk! (ну дакъ что дѣлать?! останемся, дакъ останемся!)' | 17. s. *talmats:* 'ő felült (a rénborjúra, онъ сялъ)' | 17. s. *tǭrėm akwäi'* . . : 'az ég (egész) kerületét körülfutották (округъ неба обѣзжали)' | 19. s. *pusėn kātänl* . . . 'mind a többinek keze az ő keze fölibe jutott: neki sikerült t. i. legelőbb rátenni kezét a kilincsre,

[mert] legelsőnek érkezett meg (всѣхъ руки сверхъ его руки нали: онъ на передъ успѣлъ наложить руку къ скобкѣ, на передъ приѣхалъ)' | 20. s. *q̄s ul am?!:* 'hát hogyne én?! bizony én! (какъ не я?! — я!)'.

2. 1. s. *χq̄sä vāt́i . . :* 'meddig fogjátok a munkát végezni?! egyetek! (до куль будете работу нести?! ѣшьте!)' | 2. s. *nēpėk-lq̄mt . . :* 'háromszögletű papírszeletet hét darabra vágott szét (трехъугольной листъ гумаги весь изрѣзалъ на семь частей)' | 3–4. s. 'Száraz fa, nedves fa, mind fölrajzolódik annak a lapjára, a ki krisztus lesz (сухой лѣсъ, сырой лѣсъ все спишется на листокъ тому кто христосъ будетъ)' | 4. s. *pali' taktėpālst:* 'tenyerüket kinyitották (лодошки раскрыли)' | 6. s. *pālä jiw . . .* 'nála csak a száraz [fa] volt felrajzolva, a nedves hiányzott (у него только сухой былъ написанъ, сыраго нѣту)' | 9. s. *ūräln!* 'őrizd őket (береги ихъ)'; az adott fordítás erre javítandó.

3. 1. s. *tajmänl:* 'evén, midőn ettek (ѣвши)' | 1. s. *l̊ūl-mi̊ts:* 'lábára állott (всталъ на ногу)' | 2. s. *ta χq̄lei':* két ember meghal (два мужика померутъ)' | 3. s. *nq̄ŋχ visäγėm:* 'én fölemeltem őket, nem engedtem elmerülni (я поднялъ ихъ не далъ имъ утонуть)' | 4—5. s. 'Nézzetek a tengerre, szél eredt s a hullámokkal felfordította őket (смотрите на море, вѣтръ подулъ, валами ихъ навалилъ)' | 5. s. *ēntėp-jor pasėn . . .* 'övig [sülyedve] úsznak, nem merülnek el [teljesen] a vízbe (по поясу плаваютъ, не тонуть въ воду)' | 5. s. *tq̄tāntawei':* 'viszi őket a szél (вѣтромъ ихъ несетъ)' | 6. s. *sėi:* 'homok (песокъ)' | 6. s. *sōl̊-pėl . . :* 'helyes, te való dolgot látsz (вѣрно, ты правду видишь)' | 8. s. *va'il t́ārätėstä:* 'átadta neki az erőt (передалъ силу ему)'.

XI.

A «Fekete-állat-bőr-galléros-ruhát-öltött-fejedelem» regekép elmondott hősénekét *Sońtin* közölte (l. fent 438. l.). *Jäni'-paulban* 1899 január 9-én. Szerinte ez *Mir-susnė-χum tērniŋ ērγä* s ezt igazolja az a körülmény is, hogy a regehős neje a *Xul̊-q̄tėr* leánya, kinek pedig férje az Ördögfejedelem hymnusa szerint a 'Földet-körüljáró híres fejedelem' (*Māt jq̄χpä sujiŋ q̄tėr* II: 291), vagyis a Világügyelő-férfi. L. e rege tárgyalását ui. II: 090—1. l.

1. 1. s. *sēmel uj* Reguly egy szövegének jegyzete értelmében (l. fent 437 l. 190. s. jegyz.) 'hódnak' gondolható, míg a vele gyakran párhuzamos *viγir uj* 'vörös állat' kifejezés mindenesetre a 'nyusztnak' jelzése. A jelen szöveg közlője szerint a 'fekete állat' itt a sötétbarna (gesztenye) színű nyuszt | 1. s. *ajiŋ χum-*

pīγänä: 'munkásai, szolgái (работники)' | 10. s. *liliŋ kēr:* 'eleven vas (живое желѣзо)', *l. k. sa'irėp:* 'éles fejsze (вострой топоръ)' 12. s. *pērji:* 'kiválasztja a jó fát (выбиратъ хорошое дерево)' | 12. s. *ur:* 'oldal (сторона)' | 12. s. *jąŋχitä* (sic!): 'talált alkalmas fát, körüljárja, megnézi: egyenes-e a fa, hogy görbe (ferde) ne legyen, midőn hasítja (нашелъ хорошое дерево, кругомъ ходитъ, смотритъ: дерево прямо-ли, чтобы косо не было, когда расколетъ)' | 13. s. *ālä sa'iritä:* 'már csaknem levágta (чуть не изрубилъ)' | 15. s. *kwonsitaχtės:* 'ő a fához fogózkodott, a madár pedig őt fogta meg (онъ къ дереву поймался, а птица его поймала)' | 16. s. *iŋ ālmejawės:* 'azután (a madár) elvonszolta őt (потомъ утащила его)'. A Világügyelő-férfiúnak egy hatalmas madárral való küzdelméről bőven szól a szigvai «szent rege» is (l. fent II: 079).

2. 1. s. *śär simėn:* 'épen a legközepébe (въ самую середину)' | 2—3. s. *āśän nąmėlmati:* 'istenre gondolt (онъ на бога думалъ)' | 3. s. *ērγėm-ke ēlä mini:* 'hadd menjen előre énekem; ha ő ott meghalt volna, ez a mese nem folytatódnék tovább, hogy azonban ő életben maradt, a mese előre halad (моя пѣсня пусщай впередъ идетъ; если бы оиъ умеръ тамъ, тогда эта сказка не была бы дальше, такъ какъ онъ живъ остался, сказка впередъ идетъ)'; l. ui. I: 189. l. | 4. s. *jol-joχtnėm ēli-pālt:* 'mielőtt elmerülnék (предъ тѣмъ, какъ я утону)' | 4. s. *χum patnė ..:* 'hadd emelkedjék ki a vízből oly terjedelmű föld (homok), hogy egy ember arra ráeshessék (пусть подыматся изъ воды земля — песокъ — такой величины, чтобы человѣкъ могъ туды пасть)'. L. e regerészlet változatát az Ördög-fejedelem hymnusában ui. II: 291. l. | 8. s. *tūp pattiji':* 'evező helyett (a lapoczkacsonttal) kievezett a partra (вмѣсто весла выгребъ на берегъ)' | 18. s. *tū ross pēle'it:* 'hogy a karmai oda behatoljanak s onnan ő (a madár) ki ne téphesse magát (чтобы ногти туды залезли, и она не могла сорваться)' | 19. s. *ul ross sēte'it:* 'hogy ne tudja kihúzni (karmait), hogy azok oda ragadjanak (чтобы не могла вынуть, чтобы прильнули)' | 20. s. *ti kūmtė:* 'erre az időre (на это время)' | 23. s. *jimä-mūs:* 'a mint előrepült (какъ прилетѣла)' | 29. s. *kasäj-tapėr:* 'apró darabokra vagdalta szét (на мелкія части изрубилъ)' | 29. s. *sa'irsaγä:* kettős számban, mivel a ketté szelt ellenfélnek két darabra hullott testét kellett apróra szabdalnia.

3. 1. s. *totim qulä-nūpėl:* 'a merről őt elhozták, abba az irányba megy (откудаго его принесли, на ту сторону идетъ)' 7. s. *lātiŋ totwės:* 'hírt hoztak (вѣсть принесли)' | 8. s. *joŋγuŋkwė:* 'játszani' a hősök erőversenyének kifejezése | 8. s. *sakwoss:* 'kimenni, kicsiny dolog-e, mért ne mennél ki, hogy ne mennél ki?! (выидти то мало-ли, чего не выидешь, какъ не

выидешь?!); kimenni az utczára csak kimész, de ott te ki nem bírod (выидти на улицу ты выидешь, а тебѣ не стерпѣть)' | 9. s. *χāŋχéltēp*: 'létra (лѣстница)' | 18. s. *naŋki voril*: 'élj te a magad hatalmával (erejével), én is a magam hatalmával élek, egyikünk a másikával nem fogunk viszálkodni (ты своей силой живи, я своей силой живу, другъ съ другимъ не станемъ ереститься)'. Az egyenlő erejű küzdő felek egymástól békén elválnak; l. ui. II: 0677. l.

XII.

A Reguly-tól déli vogul (lozvai) nyelven följegyzett s tőlem felső-lozvai nyelvű átírással **Az Asszony-fia fiúcska regéje** czímen közölt szöveg feliratához Reg. ezt a jegyzetet fűzi: 'Ostjakische Erzählung. Die Freiung des Waldjungens'. Tehát a közlő ezt eredetileg osztják nyelven halhatta, vagy legalább tudomása volt osztják eredetéről. Ennek a Reguly-féle szövegnek is két kézirata van (l. fent 457 l.) s a kiadás itt is a gondosabb második följegyzést közli, noha gyakran tanulságosak az első följegyzés (E.) változatai is, miért is ezek közül a számbajövőket ide iktatjuk:

1. 1. s. *Jegvapi* h. *jégväpi*, *kajtiti* h. *kä=*, *aktí* h. *á=*, *jegva* h. *jé=*, *kitilitä* h. *=lîtä* | 2. s. *akum* h. *á=*, *jegva* h. *jégvä*, *tu* a M. kéziratban *tû*, *ạlén* h. *ậ=*, *né* h. *nê*, *neng* h. *néng*, *sạam* h. *sạám* | 3. s. *vạagin*, h. *voá=*, *ätt vạagin* h. *ätt vágin*, *äbiriš* h. *äburiš* | 4. s. *mättne* h. *=né*, *ätkạt mät né menem neing* h. *ät kạt mätt néemenem né=* | 5. s. *vailm* h. *vá=*

2. 1. s. *kuale poals* h. *kuále poálls*, *šeľtäpi* h. *šelľ=* | 2. s. *ur* h. *ûr*, *kaihtlitäpi* h. *káihtlitäpí*, *vur* h. *vûr* | 3. s. *patemli*, h. *pá=*, *äń* h. *äńń*, *tạt* h. *tạtt* | 4. s. *äsä* h. *äzä* | 5. s. *kväitä* h. *koîtä*, *äkmätjért* h. *äkmät jért*, *joχti* h. *=tí*, *kvällnä* h. *kuä=* | 6. s. *né* h. *nê̂*, *ạrrvi* h. *=ví*, *poál* h. *=ll* | 7. s. *poal* h. *poáll* | 8. s. *jegva* h. *jégvá*, *laui* h. *lá=*, *vaum* h. *váum* | 9. s. *sạam* h. *sâm*, *ne* h. *nê*, *oanemne* h. *ạá=*, *ne* h. *nê* | 10. s. *kaiti* h. *ká=* | 11. s. *jértem* h. *je=*, *mättne* h. *=né*, *tûnou* h. mindkét kéziratban *tû nou*, *jäläpoals* h. *=alls* | 12. s. *ne* h. *nê̂*, *kväll* h. *kuäll*, *akti jekvam* h. *ákti jékvám* | 13. s. *akti jégva* h. *ákti jékva*, *ạaštal* h. *ạástáll*, *täkvi* h. *täkui*, *kaperti* h. *káperrtí*, *šoat* h. *šoát*, *aaštess* h. *aá=* | 14. s. *ákti* h. *â=*, *jegva*, h. *jékva*, *men soat* h. *mennsoat*, M. *ạaštom* h. E. *ạáš=* (a kiadásban *ạastom* sajtóhiba).

3. 1. s. *joami* h. *joámi*, M. *kvänn* h. E. *kuänn* | 2. s. *poagsem* h. *poák sem*, *kvenn* h. *kuenn* | 3. s. *kuenjạmlits* h. *kuenn j=*, *kangits* h. *ká=*, *äle tärm* h. *äletärm*, *tarre* h. *tá=* | 4. s. *num poall* h. *numpoáll* | 5. s. *Upha* h. *=â*, *tui* h. *tûi*, *ạnguetali*, h. *=tâli*,

aši h. *áší*, *äm* h. *ämm* | 6. s. *äbirśä* h. *äbu=*, *surm* h. *surrm*, *tare* h. *táre*, *kot angvetqali* h. *kott ángve toáli*, *jû* h. *jiu*, *vqilips* h. *vqiil=* | 7. s. *abikétä* h. *äbiik=*, *môlti* h. *=tí*, *kolliu* h. *=íu*, *ne* h. mindkét kéziratban *nê* | 9. s. *qanemne* h. *qanemme*, *ät vielin* h. *ätt vié=*, *ägimaś* h. *=áś* | 10. s. *ägitaś* h. *=áś*, *śqpitaχts* h. *śqpítáχts* | 11. s. *tä* h. *tâ*, *tuh jét* h. *tuhjét*, *poalä* h. *poálä* | 12. s. *ägimaś* h. *=áś*, *kuatte* h. *kuq=*, *kolitän* h. *=tân*, *koalepimän* h. *koálepîmân*, *tarre* h. *tá=* | 13. s. *joamentímân* h. *joámentîmân*, *kuoltän* h. *kuql=*, *kualepijji* h. *kuálepîjji*, *ägitaś* h. *=áś* | 14. s. *jéd ims* h. *jéďims* | 15. s. *kotäl'* h. *=äll'*, *menimän* h. *menímân*, *kolitän* h. *=tân*, *int kualen* h. *imt koálln* | 16. s. *koali* h. *koá=*, *Ägitaś* h. *ägitáś*, *poalä* h. *poálä*, *menem* h. *mé=* | 17. s. *kaiti* h. *ká=*

4. 1. s. *kven* h. *kväne*, *sqat* h. *sqát*, *piś* h. *piss*, *qšagel* h. *qsś=* | 2. s. *poaltem* h. *pqá=*, *śemlaχtiste* h. *śemláχ=* | 3. s. *äburśä* h. *äbiirśä*, *jäläpoaln* h. *=áln*, *kvän joamänts* h. *kvennjqá=* | 4. s. *oanemne* h. *qá=*, *viln* h. *vîln*, *mqan* h. *mqánn* | 5. s. *koalíliju* h. *koalílîju*, *ńuoplaχtpä* h. *=láχtpä*, *mäm* h. *mâm*, *tqtien* h. *=én*, *ägimaś* h. *=áśj* | 6. s. *menimän* h. *mân*, *kqlen* h. *=ên* | 7. s. *tqlpalnen* h. *tql pállnên*, *ägimaś* h. *áś*, *näktau* h. *nâ=*, *iln* h. *illn* | 8. s. *joamentîju* h. *joámentt=*, *ägitaś* h. *áś*, *äbigvä* h. *äbiigä* | 9. s. *kväne kqtpän* h. *kvänekâ=*, *kuot* h. *kuott*, *ńqurijîlen* h. *ńá=* | 10. s. *joamentäset* h. *joá=*, *ańśikui* h. *áń=*, *laui* h. *lá=* | 11. s. *kultímän* h. *=mân*, *tuin* h. *tûin*, *poalnä* h. *poá=*, *untímän* h. *ûntímân*, *täjaχ* h. *=äχ* | 12. s. *vilteten* h. *viltetem*, *vqilemän* h. *=männ*, *=mân*

5. 1. s. *né* h. *nê*, *tän* h. *tân*, *voari* h. *vuári*, *laui* h. *láui*, *qaštlaχten* h. *=láχten* | 2. s. *tquli jä* h. *tqulijä* | 3. s. *kqt poaltén* h. *=kátt poál=*, *pumtilem* h. *pûm=*, *pumtungve* h. *pûmtungue*, *jemtistä* h. *jém=*, *kvän* h. *kuenn* | 4. s. *lagoltäs* h. *lágueltes*, *kaiti* h. *káití*, *ägitanškva* h. *=ánškua*, *laui* h. *láui*, *ńqulitä* h. *=lîtä* | 5. s. *l'onga* h. *=gá*, *kuqst* h. *=qsst* | 6. s. *jqamäntes* h. *jqá=*, *ne* h. *nê* | 7. s. *kuigälali* h. *=láli*, *äbigvä* h. *=gä*, *qgum* h. *qágun*, *kotäl'* h. *kqtäll'*, *tqtungve* h. *=gue*, *jemtilis* h. *jém=*

A kiadásban számokkal jelzett szavakhoz fűződő jegyzetek a Reguly-féle első kéziratban a következők: 1. *babuška s parinom život* | 2. *igrat* | 3. *babušku* fragt er | 4. *ti ťeper* | 5. wo | 6—7. ein ort an weibern reich | 8. weisst | 9. *plemennik* | 10. *do starosti* | 11. *žil* | 12. *nigdje* | 13. *polez* | 14. *il poal*, vordere *poal* | 15. *smatrit* 16. *poimat* 17. *vperod* | 18. *skačil* | 19. der vordere winkel | 20. *dira tolko stalo* | 21. *viskočil* | 22—23. nur den weg *znať* | 24. *sledjit* | 25. *sledjit* | 26. kämmen | 27. zopf | 28. *podimatsa* | 29. das heisst: das weib war schön, sie gefiel ihm | 30. *pustitsa* | 31. *da* | 32. *kavo dna* | 33. *nidje* | 34. *eto* | 35. *uže* | 36. *domoi s'begaju* | 37. *sovsem* | 38. *čistit* | 39. *budto* | 40—41. *ne daločko s'begal* | 42. *našol* | 43. fordert sie auf schnell zu sein | 44. *ne možit*

djelat | 45. *sam* | 46. *staratsa* | 47. *po svoje sled* | 48. (a *kuänn* szó fölött) *na storonu* | 49. *dim idjot* | 50. *djadjuška* (mely magyarázat nyilván az *äkitáš* szóra vonatkozik) | 51. warf schnee auf ihn | 52. *pokladivat* | 53. *da vor i ja* | 54. *spustilsa* | 55. *plemennik* | 56. *djadjuška* | 57. *mi* | 58. *prežde* | 59. *bolšoi starik soboju berot* | 60. warum | 61. *nelza* | 62. *rukovici potiral* | 63. *noč stalo* | 64. *kudika* | 65. *na mesto* | 66. *položi* | 67. *kak utrom stajom* | 68. *tak i paidjon* | 69. *pojasilsa* | 70. *šapku* | 71. *poteral* | 72. *noč stalo* | 73—74. *plemennik mi ťomno kudi idjom* | 75. *po utru ranše* | 76. *sem šubi* | 77. sieben scheitel holz | 78. nach allen seiten | 79. dreht sich | 80. *sudi idji* | 81. *mi* | 82. *na sledu popali* | 83. *kto na ližach chodjil* | 84. *šag toľko znať* | 85. *pokazať* | 86. *pokazať* | 87. liegender baum | 88. *chudovo slovo skažit* | 89. *posle* | 90. *vedjoš* | 91. *mi* | 92. *lico jejo uvidjim* | 93. *etak mi ne vidjim* | 94. *ladjisa* | 95—96. *budu li svoju ženu* | 97. *tsevo molitsa* | 98. *načil* | 99. *teper isčo* | 100. (a *ńąulitä* szóhoz:) *gońitsa* | 101. *pal* | 102. kam zur besinnung.

A sorközi jegyzetek nagyobb száma miatt ez a szöveg mutatkozott legalkalmasabbnak arra, hogy Reguly déli nyelvű vogul szövegeinek megfejtéséhez vele kezdjem meg kísérleteimet. Ez az 1888. év junius havában történt, de a felsőlozvai nyelvre való átírás *Tatjana Alexejevna Sotinova* közreműködésével csak ez év decz. 26-ikán sikerült. A rege tartalmának rövid összefoglalását l. fent II: 074—5. l.

1. 1. s. R. *Jegvapi*, E. *jégväpi* = KLV. *jēkwä-pū*, ÉV. *ēkwä-pī'* 'asszonyfi'. A rege nem ad felvilágosítást arról, hogy micsoda 'asszonyról' s 'fiáról' van szó s az egész kifejezés homályos volna, ha nem tudnók más forrásokból, hogy *ēkwä-pīriś* 'asszonyfiúcska' (II: 99, III: 164. 165; l. fent II: 053. l.) a Világügyelő-férfi gyermekkori jelzése s az 'asszony' kinek ő a nevelt fia, a *Kaltéś-ēkwä* (l. II: 98—99. és II: 069—70. l.). Hogy a czím *Jégva pi piiriš* szavaiban a *pī'* mint összetételi elem az előző s nem a következő szóhoz tartozik, vagyis a kifejezés értelme csakugyan 'asszonyfia fiúcska' s nem, mint vélni lehetne, 'asszony unokája' (vö. *pī'-pīriś* 'fiútól való fiú-unoka, внучокъ отъ сына', mint *pī'-āγi* 'fiútól való leányunoka, внучка отъ сына', *āγi-pī'* 'leánytól való fiú-unoka', *āγi-āγi* 'leánytól való leányunoka'), az nemcsak a szövegbeli *Jegvapi* összeírásból, hanem még inkább a sorközi jegyzetben adott fordításból (*babuška s parinom život* = бабушка съ парнемъ живетъ) következik, melynek t. i. az az értelme, hogy 'egy asszony egy fiúval él', a kinek ő nem anyja, vagy nagyanyja, hanem (R.) *aktí-jegva* = *ākwä-ēkwä* 'nagynénje' | 1. s. *χajtiti*: 'futkos (бѣгать)' | 1. s. *joŋγäsi*: 'játszik (играть)': Reg. *jąnnegäsi* írása inkább az ÉV. *jąŋγäsi, joŋγäsi*, mint a KLV. *jännäsi* ejtést tükrözteti | 1. s. R. *aktí* = R. *babuška* a

KLV. *k'umtä* 'férje' (= ÉV. *χumitä), ūptä* 'nénje' (= ÉV. *ūpä)* személyragos alakokra (*k'um, χum* 'férfi', *ūp* 'néne') emlékeztet (l. Vog. Nyelvjár. 108. l.) | 2. s. R. *akum jegva* = ÉV. *ākum-ēkwä*, v. *ākwėm* 'nagynéném (моя бабушка)', pontosabban: 'idősebb nőtestvére anyámnak (старшая сестра моей матери)', *ākun-ē*. v. *akwėn* 'nagynénéd', *ākwä-ēkwatä* 'nagynénje (его б.)' | 2. s. R. *neg äń ťū ộlén* átírásában irányadó volt a fordítás: R. *ti ťeper* (ты теперь). KLV. nyelven ennek megfelelne: *näu äń ťė ōlēn*. A R. *ťū* íráshoz jobban illenék ugyan a KLV. *ťū* = ÉV. *tū* 'oda' alak, de ez nehezen egyeztethető össze a 'most (теперь)' értelemmel. Az adott fordítás ('te ím *itten* lakol') nem szorosan alkalmazkodik a szöveghez | 2. s. R. *kọttä mätä* lehetne bár ÉV. *χoti māt* 'valamely helyen' is, de a R. 'wo' magyarázathoz jobban illik ÉV. *χottė* 'valahol', míg R. *mätä* = ÉV. *mat* 'valamely, valaminő' | 2. s. A 'nő járta nős vidék' ismeretes költői jelzése annak a helynek, a hol férjhez mehető leány lakik (l. fent II: 0686—7. l.); e mellett a 'férfi járta férfias vidék' említése csak a szólás párhuzamos ismétlése kedvéért történik. R. 'ein ort an weibern reich' magyarázata is csak a vidéknek nőkben való bőségét emeli ki. Az átíráshoz fűződő magyarázat: 'Nem ismersz-e valaminő helyet, hol sok nő jár, hol sok férfi lakik? (какое-нибудь мѣсто не знашь-ли, гдѣ много женщинъ ходятъ, гдѣ много мужчинъ живутъ?)' | 3. s. R. *äbiriś, äburiś ('plemennik')* = ÉV. *apiriś* kicsinyítő képzése az *api'* (birtokosragokkal: *apχėm, apχėn, apχä)* = KLV. *äpė* 'unokaöcs (младшій племянникъ)' szónak | 3—4. s. *am matnäi' tit ti saŋkėmläsėm*: 'én öreg koromig itt gyökereztem, itt éltem (я до старости здѣсь окоренилась, здѣсь жила)'; *sāŋkėmlaŋkwė tēlėm lātiŋ: ēlėm-χọlėsi' am tit sāŋkėmlālsėm, tit jänimālsėm, tit i matsėm* 's. születést jelentő szó: emberré én itt születtem, itt növekedtem föl, itt is öregedtem meg'; de *sāŋkėmti* causativum, pl. *tọ̄rėm mā sāŋkämtės* = *mā ūnttės* 'isten földet teremtett, alapított (основалъ, поставилъ землю)'. Reg. *śọngentäsm* írása tehát nem felel meg a *żil* (жилъ) fordításnak; talán passivumot *(sāŋkėmtawäsėm)* hallott.

2. 1. s. *kwonä kwālėpāls:* 'kiment az utczára (вышелъ на улицу)' | 1. s. *jūw śältėpi:* 'befut, bemegy a házba (въ избу забѣжитъ, заидетъ)' | 1—2. s. *muli . . . χuji:* 'az elülső padkára néz, ott egy vörös sapka fekszik (онъ смотритъ на переднюю лавку, тутъ красная шапка лежитъ)'. ÉV. *pāl* tkp. 'szobarekesz', melynek küszöbe ülőkéül szolgál. Van *āwi-sūnt pọal (pāl)* 'az ajtónál, a küszöb mellett levő ülőke (лавка у дверей, подъ порогомъ'), *muli-p.* 'az ajtóval szemközt, elül levő ülőke (л. противъ дверей, передняя л.)' és *pọ̄χ-p.* 'oldalülőke (боковая л.)'. L. I: 194. | 2. s. Reg. E. kéziratának *ûr, vûr* írása a KLV. *wüir* (=ÉV. *viγir* 'vörös') ejtést tükrözi | 2. s. *χajtlitäpi:*

'hozzáfut (прибѣжитъ, подбѣжитъ)' | 2. s. *pūχėmtitä*: 'megfogja (поймать)'; R. *poimat* magyarázata s az ÉV. *puwėmti*, *pūumti* változatok kétségtelenné teszik, hogy R. *pûbntîtä* írásában *bn* a *wm* < *χm* ejtés tökéletlen följegyzése | 3. s. *ėlnūw pātėmli*: 'távolabb (előre) szökken tőle (впередъ отскочитъ отъ него)'; R. *jillnąu* = KLV. *ilähū* | 3—4. s. *akw' asä* . . : 'az elülső szögletben csak egy lyuk van (fekszik), a sapka valószínűleg ezen a lyukon siklott keresztül a falon (въ переднемъ углу одна дира лежитъ, шапка вѣроятно черезъ эту диру укатилась сквозь стѣну)'. R. *mulisqamnä* jegyzése elativusi értelemben vehető (KLV. *-nė* = ÉV. *-nėl*) s hozzá értendő a fogyatékos szövegezésből kimaradt *kwänä patėmlėm* (KLV.) szó: 'ama sapka az előszögletből [kisikolván], csak a lyukja van ott (fekszik)' | 4. s. *kwonä lakwėlti*: 'kiment az utczára (вышелъ на улицу)' | 4. s. *tū χajti* . . : 'oda futott a ház mögé, látja, hogy ott csak a nyoma van (fekszik) a sapkának (туды онъ бѣжалъ за избу, видитъ что тутъ только слѣдъ шапки лежитъ)' | 4. s. *ti kojitä*: 'ezt (a nyomot) követi (этоть онъ слѣдитъ)', *koje'im* 'nyomon követek (слѣжу слѣдъ)' = KLV. *kwäjėm*. R. *ti kwäit kwäitä* szövege az E. kéziratban *tikwäit koîtä*, mely szólás *ti kwäit koitä* írással R. szótári jegyzetei közt is előfordúl ekkép fordítva: *sledom sledit* 'nyomon követi'. Nincs kizárva, hogy a *kwäit* locativus alakja egy 'nyom' jelentésű, részemről egyébként nem igazolható **kwäj* tőnek; vö. *juit kojitä* 'nyomon követi, utána megy' (*jui* 'utó') 5. s. *akw'-mat-ėrt* ~ KLV. *äkw-mät-śit* (-**jërt*): 'egyszer (разъ, однажды)' | 5. s. *lą̄ŋχä* . . : 'a sapkának nyoma a házba vezet (fekszik, шапки слѣдъ въ избу лежитъ)' | 6. s. Reg. *ällmaling*, E. *ällmäling* szavának aligha az átírásban található *ań-manėń* a felsőlozvai megfelelője, mert emennek 'ama valamely, ama bizonyos'-féle értelme már valamely ismert személyt, vagy tárgyat föltételez, míg a regének e helyén szereplő nőről előbb nem történik említés. Talán helyesebb e szó megfejtésénél a KLV. *äl-män*, PV. *al-män* 'valaminő' határozatlan névmásra gondolnunk (l. Vog. Nyelvjár. 112, 237. l.), mellyel e hely értelme a következő volna: 'ím ott valaminő nő fejét fésüli (тутъ вотъ женщина голову чешетъ)' | 6—7. s. Az eleven nyuszt fölkúszását s leereszkedését a nő hajfonatain természetesen nem lehet egyébnek, mint a nő hajfonatainak hosszúságát s szépségét festő költői képnek tekinteni (l. ui. II:0698. l.): Reg. jegyzete is csak annyit mond e helyről, hogy a nő szép volt s megtetszett az ifjúnak | 7. s. *χumā!* fölkiáltó szó a bámulatban; talán így tagolandó: *χum-ā!* 'ej-haj, [te] ember!' A következő sorban szintén előfordúl: *χumā, ań ti nē ānėmnė manä nē!* 'ej-haj, ez a nő micsoda nekem való nő! (ахъ, какая женщина мнѣ-ка взять!)', máskép: *χumā, ānėm viŋkwė-ke manä jąmės nē!* 'ej-haj, nekem, hogy [nőül] vegyem, micsoda szép

nő!' | 7. s. *ań-mōläl:* 'a minap (въ прошлой разъ)' | 9. s. *säsėr* Reg. jegyzete szerint: *uže* (már), tkp. 'hó, megállj!'; *s. am jūw jälėpāle'im* 'én már csak haza megyek (я уже домой схожу)'. | 9. s. *kwol-jor, lūt śąpituŋkwė* . . : 'a házat s mi egyebet rendezni, összeszedni mindent a mi szükséges, haza futott; menyasszonyt akar haza hozni, azért akar rendezni, takarítani a szobában (избу до-что-де ладить, прибрать кое-что надо въ комнатѣ, домой сбѣгалъ; невѣсту хочетъ привести, для того и ладить, чистить хочетъ въ комнатѣ)'; l. ui. I: 221. l. | 10. s. *naŋ ērtėm* . . : 'nénike, te öreg korra jutottál, talán te nem tudnád, hogy hol van sok nő, sok férfi?! (бабушка, ты до старости жила, развѣ ты не знашь, гдѣ много женщинъ, много мужчинъ?!)'; *ērtėm* 'mintha (будто)' | 11. s. *ań tūnūw* . . : 'ím én nem messzire mentem s én ott nőt találtam (вотъ я не далеко сбѣгалъ и тутъ женщину нашелъ)'; *tūnūw* tkp. 'kissé odébb', R. *jäläpoals, kąts* rövidített jegyzések *-sėm* végzett helyett | 12. s. *kwol-jor* . . : E mondat az *ēri* 'kell' szó betoldása nélkül az eredeti följegyzés szerint is érthető ekkép: 'A háztájékot rendbehozni sürgeti nénje asszonyát (въ избѣ до-что-де ладить надо, бабушку торопитъ)'; *sūrėmtāli*, v. *sūrmėltāli* 'siettet, sürget' | 13. s. *āsttal utä* . . : 'a mit a nénike elkészíteni rá nem ér, abban maga segít, maga fáradozik (чего бабушка не успѣватъ дѣлать, самъ помогатъ, самъ старатся). *ut* 'holmi, dolog' helyett a KLV.-ban *k'ąr* járja (pl. *t́ė-k'ąr* 'ez', *tä-k'ąr* 'az', *mōt-k'ąr* 'más', *t́im-k'ąr* 'ilyen', *šēmėl-k'ąr* 'fekete valami, f. holmi'), de ugyane szóval alább (**3.** 8. s. és **4.** 5. s.) is előfordul R. *jäne utt* = ÉV. *jänγ' ut* 'idősb valaki'. R. *ąaštal uttmä* a *-mė* acc. raggal = KLV. *āšttal-k'ąrmė;* utána tárgyas ragozás vagy ilyes szerkezet illenék: *ākwä-ē. āsttal utä śąpituŋkwė takwi kāpėrti* | 13. s. *kāpėrti:* 'igyekszik (старатся)' | 13. s. *man sawit* . . : 'a mennyit el nem készíthetett nénje-asszonya (сколько бабушка не успѣла дѣлать)', [arra azt mondja:] 'A mennyi el nem készült, azt hozd rendbe (сколько не успѣло, убирай въ избѣ)!'. Az adott fordítás ahhoz a kevésbé megfelelő magyarázathoz alkalmazkodik, mely szerint *man sawit* értelme itt 'valamennyi (сколько нибудь)'. R. *men šoat* = KLV. *män śąat.*

3. 1. s. R. *äm t́e mėnäs* = KLV. *äń t́ė mins (mėnės)* | 1. s. *ľąŋχä* . . : 'útja mentén halad (по своей дорогѣ идетъ)' | 1. s. R. *kuänn sunsi* = KLV. *kwän šunši* 'kifelé néz', R. sorközi jegyzete szerint ez annyit jelent, hogy 'oldalra (на сторону) néz' | 1—2. s. *pākw-sam* 'mogyoró (орѣхъ), a czirbolyafenyő mogyorója', *pākw-kēr* 'a mogyoró héja (скорлуша орѣха)', *kērėŋ* 'héjas (съ скорлушои)', *rāńγenti* 'kis füst füstölög (дымокъ дымитъ)' | 2. s. *χumā* . . . 'ejha (да-ко, уже), én félretérek, [megnezem] hogy micsoda füst az ott (я въ сторону схожу, что-за дымъ

тутъ)'; l. fent **2.** 7. s. jegyz. | 2—3. s. R. *jąmlitąale* jegyzésének végén a *-m* személyrag elmaradt, úgy mint fentebb (l. **2.** 11. s. jegyz.) | 3. s. *surėm* helyett REG. *surmes* írásának megfelelőleg *surėm-as* olvasandó; ez 'a világosság czéljára ablak helyett szolgáló tetőnyilás (дира на потолкѣ для свѣту въ родѣ окошки)' | 4. s. R. *äki taś*, alább (10., 13., 16. s. stb.) *ägitaś* (E. *-áś*) = ÉV. *akit-āś*, az *aki*, KLV. *äkė* 'nagybátya (дядюшка)' és *āś*, *āńś* 'öreg (старикъ)' összetétele az előtag 3. személyű birtokosragjával ('nagybátyja-öreg'): *akim*, *akim-ąjkä akim-āś* (R. *ägim aśi* 5. s., *ägemäś* 6. s., *ägimaś* 9., 12., 15. s.) 'nagybátyám', *akin*, *akin-ąjkä*, *akin-āś*. 'nagybátyád', *akitä*, *akit-ąjkä* 'nagybátyja, bácsikája' | 4. s. *jol-*, *ąjimė*: 'bácsija ott elszenderült, alszik (дядюшка тутъ уснулъ спитъ)' | 4. s. R. *véltjätä* = KLV. *vėľtät*, acc. *vėľtätäm* 'arczát' | 4. s. *tūjtėl tąwlėstä*: 'felülről [a tetőnyilásból] bácsikája arczába havat hányt (онъ съ верху снѣгъ бросилъ дядюшкѣ на лицо)'; *tūjt tąwli* 'havat szór (гребнетъ)', *vit tąwli* v. *rautäsi* 'vizet locsol, hány, fröccsent (плескнетъ)' | 5. s. *uffā!* v. *pufā*, *puhā!* hujh! (fölkiáltás, mikor valakit hirtelen hóval, vagy vízzel leöntenek) | 5. s. *ti tūji* 'hó húll (снѣгъ валитъ)' | 5. s. *āŋkwätāli*: 'nézeget, körülnéz (онъ поглядыватъ, посматрыватъ)' | 5. s. *aläm am!* 'bácsika, az íme én vagyok! (дядюшка, это веть я!)'; *māńkeľkwė*, *ul piläkėn*, *aläm am* 'kicsinyke, ne félj, hisz én vagyok az! (малютка, не бойся, это веть я!)' | 6. s. R. *äbirśä* (**4.** 3. s., E. **3.** 6. s. *äburśä*) alakja az *äbiriś*-hez képest (**1.** 3. s. E. *äburiś*) nyilván olyan bővület, mint *äbikėtä* (**3.** 7., 8. s.) az *äbigvä* (**3.** 8., **4.** 7. s.) = ÉV. *apikwė* alakhoz viszonyítva. Az *-ä*, *-tä* végzetű alakok csak felszólításban találhatók s lehet, hogy 3. személyű birtokraggal vannak szerkesztve afféle felfogással, mint a magyarban: [atyámfia; vö. *öcse, húga, néne (öcsé-m, húgá-m, néné-m)* ezek mellett: *öcs, húg, nén (nén-je)* | 6. s. 'Mit nézegetsz te a [tető-] nyílásba, gyere be a házba! (что ты въ диру заглядывашь, приди въ избу!)'; R. *angvetąali* a *-n* személyrag elhagyásával, mint fentebb (l. **2.** 11. és **3.** 3. s. jegyz.) | 6. s. *jol-va'iläps . . :* 'leereszkedett s bement a házba (спустился и въ избу зашелъ)' | 7. s. *apikēt* = R. *äbikėtä* 'kis unokaöcs, gyermekecske (племянничекъ, дитятко)'; l. fent **3.** 6. s. jegyz. | 8. s. R. *môlti* fordítása a sorközi jegyzetben: *preżde* 'előbb, régebben'; de ez felsőlozvai nyelven *mōlėχ*, *mōläl* vagy *pēs* (pl. *pēs χōlilqūw* 'régen hallottuk, прежде слыхали)', míg *mōlti* 'tavaly (въ прошломъ году)' | 9. s. *jänγ'-ut . . :* 'mi azt hallottuk, hogy idősebbeket visz magával, ki házasodik (мы слыхали, что старшихъ беретъ собой кто женится)' | 9. s. R. *ąanemne* az E. kéziratban *ąanemme*, mely talán az accus. *-mė* raggal van alkotva (vö. KLV. *täu* 'ő': accus. *täwäm* v. *täwėtäm)* | 9. s. *jot at vīlėn?* 'te nem viszel-e magaddal engem? (ты меня собой не возмешь-ли?)'; R. *jätt* = KLV. *jet*,

ÉV. *jot* 'együtt, -vel'. 'Ha háztűznézőbe mennek, idősebb s tapasztaltabb embert visznek magukkal: nem vinnél-e te engem magaddal?', mondja ravaszkodva az öreg bácsi | 10. s. *manèräl' at taji?* 'ha úgy gondolod, miért ne lehetne velem jönnöd; igenis, lehet (если ты думаешь, отъ чего нельзя со мною идти; можно)' | 10. s. *śq̄pìtaχts:* 'összeszedelőzködött együtt az unokaöcscsel (собрался со внучкомъ)' | 11. s. *pāssä-pq̄alä . . :* 'fél kesztyűjét elvesztette (руковичку потерялъ)'; R. *päsä* = KLV. *pèssä* | 12. s. R. *tuh jét ims* (E. *tuhjét' ims*) alább is (14. s.) két szóba írva: *jéd ims* (noha E. *jéd'ims*), nyilván mível az utóbbi szórészt Reg. a KLV. *jīt'* (PV. *jēt'*) 'est' szó mellett különálló szónak, talán a KLV. *inti*, ÉV. *jēmti* 'lesz, válik' alapjának vélte; de *ēt'imi* 'beesteledik' (R. *noč stalo)* csak olyan képzés, mint *tūjimi* 'tavaszodik' (vö. *tūjä* 'tavasz'), *pāntmi* 'laposssá lesz' *(pānt* 'lapos'), *jänìmi* 'növekszik' *(jäni'* 'nagy') | 12. s. R. *kuatte* sorközi fordítása: *kudika* (куды-ка) 'valahová'; vö. KLV. *k'wq̄tal'* 'hová'= ÉV. *χotäl'* e mellett *χotä* 'hová' és KLV. *ilä, iläl'* 'előre', *pärä, päräl'* 'hátra' | 12. s. R. *säpe punéln* sorközi fordítása: *na mesto položi* 'tedd a helyére!' Igy, vagyis a R. *säpe* szónak 'helyre' értelmével a szöveg e részét megfejteni nem tudnám, de szerencsére ui. a 15. sorban ismét előfordul a bácsija késedelmén bosszankodó ifjúnak fölkiáltása: *ägimaś, int kualen śäpé punéln* 'bácsim, az övedet tedd a *śäp*-be!'; itt már a *śäpé* írás (az előbbi *säpe* helyett) világosabban mutatja, hogy az ÉV. *śēp*, KLV. *śep* 'zseb' szóval van dolgunk, vagyis hogy az ifjú felszólítása e helyt: 'Te a kesztyűt valahová a zsebedbe tedd! (ты руковичку куды-нибудь въ карманъ положь!)' Így is homályos a *śäpé (säpe)* szó végzete, melyről nem tehető föl, hogy az *ilä, perä, kwänä*-féle határzók lativus ragjával azonos, inkább az, hogy a szóvégi *-n (śēpèn, śēpnè* 'zsebbe') jegyzése, úgy mint fent (l. 6. s. jegyz.), elmaradt | 12. s. *χolitän . . :* 'holnap a mint fölkelünk, egyenest el is indulunk (завтра чѣмъ станемъ, такъ прямо и поидемъ)'; R. *kolitän* (így alább a 15. sorban is) = ÉV. *χolitän,* míg a köv. sorban *kuoltän* = KLV. *k'woltän* | 13. s. *ēntχati:* 'fölteszi magára övét (опоясыватся)', t. i. útra készülődik; R. *intkäti* = KLV. *īntk'ati* | 14. s. *χot-ūstitä:* 'elvesztette sapkáját (шапку потерялъ)' | 14. s. R. *äpüi* = ÉV. *api'* (az orosz ы-t gyakorlati nyelvkönyvek is gyakran írják át *üi* diftongussal) | 15. s. *ipsät* 'sötétben' az ÉV. *ipsä*, KLV. *ipśä* 'sötét (темный)' szótól. Föltűnő R. *ipsät* jegyzésében a *s*, holott fentebb **2.** 13., 14. s. *q̄aštess, q̄aštom* = ÉV. *āstès*, KLV. *āśtès,* 13. s. *śoat* = ÉV. *sawit*, **3.** 2. s. *pq̄śim* = ÉV. *posim*, KLV. *pq̄śèm*, **4.** 1. s. *mäškätem* = ÉV. *masχatèm*, 9. s. *uoś* = ÉV. *voss;* de ugyanígy van **3.** 1. s., **4.** 1. s. *sunsi*, holott KLV. *śunśi,* 11., 16. s. *kinsit* = KLV. *kinśit,* **4.** 1. s. *sq̄at* = ÉV. *sāt*, KLV. *śōt*, **3.** 1. s. *kq̄st*, **5.** 5. s. *kuq̄st* = KLV. *k'wq̄śt* |

15. s. R. *int kualen* = KLV. *int-kwąllén*, de ÉV. *ēntēp-kwalγēn*; R. *punéln* = KLV. *punäln* (ÉV. *pinäln*) 16. s. *ńārä* fordítása ekkép javítandó: 'czipőjét' vagy 'saruját' 17. s. Egy más magyarázat szerint R. *täu menem te kaiti* jegyzése ekkép is érthető: *taw minėmä* [*kūmtė*] *ti χajts* 'míg az öreg elment, hogy a lábbelijét keresse, az ifjú elfutott (пока старикъ ушелъ искать обутокъ, молодецъ убѣжалъ)'.

4. 1. s. *aku' māt* . . : 'egy helyt [az uttól] félre (oldalt) néz (на одномъ мѣстѣ въ сторону смотритъ)'; R. *äkmät* = KLV. *äk mōt* | 1. s. *sāt-pis qsjaχėl* . . : 'egy hét subába burkolózott öreg hét rend fatuskót rakott össze, tüzet csinált s errearra forgolódik, melegedik (въ семи шубахъ оболоченной старикъ семь рядовъ чурокъ наклалъ, огонь развелъ, той-де другой стороной ворочится, грѣется)' | 1. s. R. *pängnä* = KLV. *pälnä*, ÉV. *pūγnä* 'fatuskó (чурокъ)'. Az átírásban sajtóhibából kimaradt a *pūγnäŋ* jelző után a R. *ûľe* szónak megfelelő *ulä* 'tüz' szó | 2. s. R. *šemlaχtiste* szavát sem a felső-, sem a középlozvai nyelv alapján a hely színén nem igazolhattam; de Reg. szótári jegyzetei közt található ez adat: LV. *šämlahti* 'szemléli, meglátja' s alább a Vorjä-hősök énekében (II: 210.) is előfordúl: R. 63. s. *uoss poal šäm läχ tąut* e jegyzettel: *iz gorodu uvidjeli jich* 'a városból meglátták őket'. Ez a *šämlaχti* 'szemlél' nyilván a KLV. *šäm* 'szem' szó származéka; jól pótolható tehát az ÉV. *sampėlti* 'észrevesz' szóval: *tawä sampėltėstä* 'amaz (az öreg) megpillantotta őt (онъ его тутъ увидѣлъ)' | 3. s. *kwon jälėpālėn!* 'fiúcska jer ide oldalt! (парень, сюда въ сторону заиди!)' | 4. s. *naŋ ānėm jot at vīlėn?* 'nem vinnél-e te engem magaddal' (vö. fentebb **3.** 9. s.) természetesebb módja a kérdezésnek, mint a Reg. szövegében található *neng oanemne jätt viln?*, melynél föltehető, hogy a *jätt* szó után a hasonló hangzású *ät* (ÉV. *at*) 'nem' szó a följegyzésben valahogy elmaradt; bár érthető a kérdés ilyképen is: 'Te engemet magaddal viszel-e?' 4. s. R. *jäning* = KLV. *jänėŋ* 'nagy, idős, koros', R. *mä kąm* = KLV. *mēk'ėm*, ÉV. *mā-χum* 'nép' | 6. s. *l'ąŋχnė patsei*' v. *patsi*' : 'kijöttek az útra (на дорогу вышли)', mert előbb az ifjú félretért volt az útról. Reg. jegyzete: *na sledu popali* 'a nyomra jutottak', mert igazában a vogul erdei utak többnyire még csak ösvénynek sem nevezhetők; télen t. i. rendesen csak az ember lába nyoma a hóban, vagy minthogy ezt hamar eltörli a frissen esett hó, a fákra alkalmazott útjegy (*ūntmit*) mutatja az irányt, ellenben ritka a taposott ösvény s füve tiszta út a falvak közelében is | 5. s. *tojentėm patil* . . : 'valaki hótalpon haladt, a lába nyomai közt egész ölnyire lépegetett volt, oly ügyesen siklott a hótalpakon (кто-то шелъ на лыжахъ, про между слѣдами на цѣлую сажень вышагивалъ, такъ бойко катился на лыжахъ)'.

Az átírás eltér az eredetitől, mert R. *pätill kǫlen talpalnen* értelme a sorközi jegyzet szerint: *šag toľko znať* 'a lépését lehet csak fölismerni'; de így a *tǫlpalnen* szó számomra meg nem fejthető, hacsak a KLV. *tōlpi* (ÉV. *tǭlipi*) 'szakad' szóval nem, mellyel az idézett szók értelme ekkép gondolható: 'Valaki hótalppal járván, lépésének közei szakadoznak' (R. *-nen* = KLV. *-nän* gerund. többes 3. sz.), azaz: messze esnek egymástól, a lépések igen nagyok. Csak a föltünően gyors s nagy lépésű járásra vonatkozhatik az alább (7. s.) következő megjegyzés: 'A nép [ott] ím így jár' | 7. s. *ań-mont . .* : 'az előbbi öreg ím eljön, mutatkozik (давешной старикъ вотъ выидетъ, покажется)'; R. *äimǫnt* = KLV. *äi-mänt*, ÉV. *ań-mōnt* (l. Vog. Nyelvjár. 116. l.) 7. s. R. E. *nâktau* a KLV. *nëili*, *nēlti*, ÉV. *nē'ili* 'előtűnik, megjelenik', *nēltti* (causat.) szóbokorhoz csatlakozó képzésnek látszik (vö. Reg. fordítását: *pokazať* e. h. покажется), de az élő nyelvjárásokból nem igazolhatom | 7. s. R. *mâm* = KLV. *mǝ̄m*, ÉV. *mām* 'nép' | 7. s. R. *tukvä* nyilván ugyanoly hangtani alakulat, mint FKV. *tokʿwė* = KLV. *ťok*, ÉV. *toχ* 'úgy'. A hely értelme: 'az emberek ím úgy járnak (люди вотъ такъ ходятъ)' | 8. s. *χusi jiw*: 'oldalt növő, v. dűlő fatörzs (клинина)', melyre rá lehet ülni | 9. s. 'Engem más valaki játsszon ki (fortéllyal), te mit akarsz kijátszani?! (кто-нибудь другой пусть мудрятъ меня, ты что мудряшь?!)'; *kwoni χǫtpä* tkp. 'rajtad kívül levő valaki' = 'más', | 9. s. *ńawriji*: 'fortéllyal túl tesz valakin, kijátszik, kicsúfol vkit; csúfot, nevetséget űz vkiből (мудрятъ, цыганитъ, смѣется надъ кѣмъ-нибудь)'. Reg. fordításában is: худое слово скажетъ 'rossz szót mond'. Az öreg csúffá teszi gyors haladásával ifjabb társait s még neki áll feljebb, hogy őt soká váratják | 11. s. *kit pǫalnė . .* : 'mi itt két oldalra leülünk (мы на обѣ стороны сюды сядемъ)'. Az öregek nem akarnak bemenni, hogy a tréfa annál jobban sikerüljön | 12. s. *tajėχ . .* : 'te őt később kivezeted (ты послѣ ея выведешь)' | 12. s. *vēľtä* megfelel az E. kézirat *viltetem* írásának, melynek végzete az accusativus *-m* ragja: 'mi meglátjuk az arczát (мы ея лицо увидимъ)'. E helyett a M. kéziratban lativus *-n* raggal szerkesztett *vilteten* (= KLV. *vëľtėtän*, ÉV. *vēľtän*) alakot találunk, melyet a *vǫilemän* állítmánnyal együtt ekkép fordíthatunk: 'arczába látunk' | 12. s. *toχ tajėχ . .* : 'így mi, ha mind együtt megyünk be, nem látjuk az ő arczát; mert befödi (kendővel), nem mutatja meg arczát (такъ мы, если всѣ вмѣстѣ заидемъ, не видимъ ея лицо; она закроется, не покажетъ лицо)'.

5. 1. s. *jā, āstlaχtėn!* 'no, siess (igyekezzél) kijönni! (ну, спѣшись выидти!)'; tkp. 'légy kész!' | 2. s. *tǫuli* : 'Elég! Mit is kezdtem én kérni a magam nejét! (будетъ! что я свою жену просить сталъ!)' Az adott fordításnál ez a megfelelőbb | 3. s. *kāt-*

pqalän: 'meg akarta fogni kezénél (хотѣлъ поймать ея за руку)'; R. *jemtístä* az ÉV. *jēmtėstä*, nem a KLV. *intäste* alakhoz hasonlít (vö. alább is 7. s. R. *jemtilis* és fent 3. 15. s. jegyz.) | 4. s. *aṅ-pėl χajti:* 's ím most elfutott (и вотъ теперь убѣжала)'; helyesebb REG. jegyzetének magyarázata: теперь еще 'most is', t. i. fut | 4. s. R. *ägitanškwa laui* átírása azért kettősszámú, mivel fentebb (4. 10. s.) a hasonló szöveg határozottan kettősszámú: R. *aṅšikui laui: men . . . kultímän);* de lehet R. *ägitanškva* megfelelője *akit-anśukwė* is (egyes számban) | 4. s. *jā, ńawläln!* 'no fuss utána (kergesd; ну, гонись за ней)!' | 5. s. *ēläľ räγäts:* 'előre esett (впередъ палъ)', tkp. végigterülve összeesett | 5. s. *jūw sajkälės:* 'visszanyerte eszméletét (очувствовался)'; *sajkėli* tkp. 'fölébred' | 6. s. *aṅ nē pǭχtė . . :* 'az öreg ama nő mellett heverész, ki után ő futott (старикъ валятся возлѣ бабы, за которой онъ гонялся)' | 7. s. *ākun-ēkwä:* az E. kézirat *qágun jegva* írása szerint. A hely értelme: 'te ezt az öreg asszonyt hová akartad eltenni?! (ты эту бабушку куды хотѣлъ дѣвать?)'!. A M. kézirat *qgum jekva* írása szintén érthető avval a föltevéssel, hogy az öreg bácsi a mellette fekvő asszonyt még magánál is öregebbnek, vagyis a maga 'nénjeasszonyának' mondja a gúny fokozására | 7. s. R. *jemtilis* a *-n* személyrag elhagyásával, mint fentebb (l. 3. 6. s. jegyz.).

XIII.

A 'Tavi hattyú, obi hattyú fehérségű fejedelem' díszjelzőjű 'Szoszvafői öreg *(Ta'it-taľėχ ǭjkä)*' istenségnek hősi énekét a Szoszva középtáján fekvő *N'ältlėŋ-paul*-ból való *Pētėr Antrejiś Kūťirop* samán (l. fent II : 0365. l.) közlése nyomán 1889. márczius 12-én jegyeztem föl Berjozovban. L. az e bálványistenségre vonatkozó értesülések tárgyalását ui. II : 0117—122. l.

2. s. *pasiŋ* v. *pasäŋ:* l. ui. I : 277. l. | 3. s. *saw:* 'liget (кустъ)' | 5. s. A bálványistenségeket szent helyükre az Égatya «igézi» (l. fent II : 0347. l.) s e szent hely dicsőítése a kellő műértéssel előadott hősének szabályszerű bevezetése; l. ui. II : 0498. l. | 7. s. *jūr:* sárkányféle szörnyeteg; l. ui. II : 0330—5. l. | 10. s. A 'vastestű hét apródlegényen' talán nem is természetfölötti, hanem vértezett hadfiakat kell értenünk; a 'Kisobi isten öreghez' ezeket küldi, mint legkiválóbb embereit, követül (l. alább 157. s.) | 11—12. s. *nājiŋ sāt mā-lǫmt, ǭtriŋ s. m. l.:* költői kifejezés a bálványistenséget jelentő *nāj-ǭtėr* (tkp. 'fejedelemasszony-fejedelemúr') összetétel szórészeinek alkalmazásával, tehát értelme: 'istennős (női bálványt tisztelő, uraló) hét földrész, istenkés (férfi bálványt t., u.) h. f'.; l. ui. I : 0249. és 176. l. |

13—17. s. A 'nyakas had, fejes had' kifejezésre s a had zajgásának költői jelzésére vonatkozólag l. ui. II : 0600—01. l. | 22—23. s. A hős erős álmáról l. ui. II : 0526. l. | 26. s. *ujiŋ pojk* itt is 'hódprémes könyörgés' s nem mint az adott fordításban 'medvebőrös'; l. fent 437. l. 191. s. jegyz. | 27—65. s. Az ellenfél pusztításának rajza, mely miatt az apródlegények könyörögve kérik a fejedelmet, hogy mentse meg őket s szent helyét; l. ui. II : 0624. l. | 43. s. *näriŋ* : a közlő szerint a. m. *jelpiŋ* s ezen alapszik a 'szentséges' fordítás. E helyett megfelelőbb, mint rendesen, a 'bűnhődésszerző', vagy 'kárhozatokozó' jelző alkalmazása; l. e tárgyra vonatkozólag fent 441. l. az 1. sorhoz tartozó jegyzetet | 53. s. *osiŋ* : eredeti értelme szerint 'vastag', a szúnyog- és bögölyrajra alkalmazva 'sűrű', mint fentebb ui. a 14. sorban | 54. s. *sąwiŋ mā* : l. a közlőnek e kifejezéshez csatolt magyarázatát ui. I : 243. l. | 58. s. *kēriŋ ąulėp* inkább 'vasas markolatú', mint 'vasas végű', mert a kardvégének', illetve 'hegyének' *sirej-taľėχ* neve, míg az osztjákban *śopėr ąlŋvp sijėŋ kēŧi* 'śopėr ezüst markolatú híres kard' (*ąlėŋ* 'vég' ~ vog. *ąul* id.); erre, valamint egyes híres kardok 'szentségére' vonatkozólag l. ui. II : 0537—8. l. | 74. s. 'A kelő (előbukkanó) naphoz [hasonlatos] hajfonatú fejedelemnő, a te anyád' jelző hasonló a *Kaltėś*-asszony 'Regghajnal-hajfonatos fejedelemnő, a te anyád' jelzőjéhez; l. ui. II : 050. l. | 84. s. *mari*: 'szűkül, szorul, reked'. A vogul nyelvhasználat szerint a folyó onnan 'ered (*kwāli*)', vagy 'ágazik (*sūsi*)', a hol valamely más folyóba ömlik, pl. *Ta'it Āsnėl kwāli* 'a Szoszva az Obból ered', vagyis 'az Obba torkollik'; ellenben forrása helyére a folyó 'oda szűkül, oda reked (*tū mari*)'. Az éneknek ama közlését, hogy a 'Szoszvafői öreg' szent helyén levő *Jelpiŋ tūr* a Szoszva folyó egyik forrása, külön is megerősíti az énekmondó (тутъ вершина, конецъ рѣки; тутъ соръ есть) | 92. s. A 'két fából összerótt tutajról' l. ui. II : 0614. l.

101—2. s. Valamely bálványistenségnek szent helyén, mint valami fejedelmi udvarban, járnak-kelnek a vele érintkező szellemek, innen e jelző: 'Lent futkosó lábas istennő szállta (érte) földfok, fent járó szárnyas istenke sz. f.' | 103. s. *Lēplä-sūnt ąjkä* az egyik szomszéd bálvány istenség, melyről l. ui. II. 0124. l. | 136. s. *Ajäs-tąrėm ąjkä* a 'Kisobi isten öreg', melynek tárgyalása ui. II: 031—38. l. | 140. s. A 'Szoszvafői-öreg' avval a beszédével, hogy 'szent kardját megmutatni' megy a 'Kisobi isten öreghez', harczi szándékát közli s szomszédja frigyes gyanánt csatlakozik hozzája. Ez lett volna, úgy látszik, első nagyobb vállalkozása mert a Kis-Ob hatalmasa 'még sohasem látta őt' s csak 'fenn járó szárnyas isten fiacskája emlegetéséből' hallotta hírét (l. 165—170. s.). Erre czéloznak a szolgák is, midőn azt mondják,

hogy 'tiszta ezüsttel teli sapkáját még semmiféle szárnyas isten nem nézte, semmiféle lábas istennő nem látta, csak [hírből] hallja' (73–80. s.). De harczi terve, mint az ének további részeiből kitetszik, nem az erejéről s hatalmáról híres 'Kisobi isten' ellen irányulhatott, sőt éppen ennek jó indulatát igyekszik megnyerni | 180. s. *sossél:* gyík-féle mythikai szörnyeteg; l. ui. II : 0331–0335. l. | 182. s. A 'vasmarkolatú szent kardpálczikára' vonatkozólag l. ui. II : 0537. l. | 192. s. A 'szosszél-könnyről' l. ui. II : 0331. l. jegyz. | 196. s. A kisobi isten 'szent lombú nyíresének' egyéb adatait l. ui. II : 031 | 218. s. *ōräs:* 'fölhasogatott s hasábba rakott tűzi fa (полѣнница)' | 270. s. *sāt ūsél:* 'hétszer csap (семь разъ махнетъ)', tkp. 'hét csapással (legyintéssel)'; *akw'ūs* 'egy csapás, egy legyintés (махъ)' | 274. s. Az itt szereplő 'vastestű szent mēŋkwről' l. ui. II : 0262. l. | 278. s. A 'véres könnyek előtörése' azt jelenti, hogy szemei már vérben forognak, a mēŋkvet elfogta a vérdüh (l. ui. II : 0634. l.), azért kéri, hogy a 'Szoszvafői-öreg' valahogy a kardjához ne nyuljon | 294. s. *nalu-ke patnū:* a szöveg átírásával egykorú jegyzetem szerint a *nalu* határzó itt a k a r d é l é r e vonatkozik, vagyis a mēŋkw azzal dicsekszik, hogy 'ha még Ajäsz-isten fejedelmecském lenne is, ki kardom éléhez jutna, őt is megölném'. E szerint *nalu*, melynek igazolt jelentései: 1. 'a hegyről, partról lefelé (a folyóhoz menni, jutni, vinni stb.)', 2. 'a tűzre v. tűz közelébe (helyezni vlmit, pl. üstöt)', 3. 'az ágynak, széles padnak, v. a szobarekesz emelvényének a faltól befelé eső oldala felé (űlni, feküdni, mozogni' stb. l. Vog. Nyelvjár. 17., 113., 203., 241. l.) — ezt is jelentené: 'a kard éle felé, éle közelébe', bár ez értelmet más adattal is igazolni nincs módomban. Ha e felfogás helyes, a népképzelet az emberi életet megsemmisítő kardot az ugyancsak pusztító tűzhöz hasonlítaná, vagyis ugyanazt a határzót, mely a tűzhöz való közeledést jelenti, alkalmazná a kard éléhez való érésre is. Azonban kétessé teszi itt a jelentés megállapításának helyességét, hogy *nal pati* ezt is jelenti 'leérkezik a folyóhoz (a hegyről, partról stb.' l. pl. II : 215. l. 100. s.), miért is lehet, hogy itt a mēŋkw olyan gondolatáról van szó, mely szerint ha maga az Ajäsz-öreg jönne is le (ide, a folyóhoz, a harcztérre), őt is megölné.

307—8. s. A mēŋkwet szertelen dicsekvése miatt az Égatya bünteti meg azzal, hogy nyíl éri; l. az erre vonatkozó vogul magyarázatot ui. II : 0262—3. l. Az eredeti szöveghez jobban alkalmazkodó fordítás: 'Vasas nyíl, nyeles nyíl alá való estem ím nagyon érzik (nagyon hallik)' | 314. s. *tā̦χ:* 'a pánczélingnek melle (грудь кольчуги)'. A közlő e magyarázatán alapszik a fordítás: 'vasmellű szent ruhámat'; de más forrásból tudjuk, hogy *tā̦χ* voltakép a 'torok' tája, tehát hogy itt 'vas torkú szent pánczélruháról' történik említés | 323. s. *amki ā̦sné:* 'a magam

bírta'; az adott fordítás ('a magam nemzette') erre javítandó, mert *ąńśi* jelentheti a nő szülését, vagyis hogy 'gyermeke van' *(ńaurėm ąńśi)*, de nem a férfi nemzését | 325. s. A 'Szanja-öreg' nevű bálványistenségre vonatkozólag tudomásra jutott adatokat l. ui. II : 120—1. és 0209—10. l. | 338. s. *χąnt lāpilāli*: 'a had fölemelkedik, fölkerekedik' kifejezésre vonatkozólag l. ui. II : 0599—560. l. | 344. s. *tōnt, t.-χum = muj, m.-χum* 'vendég', *tōntli = mujli* 'vendégkép űl, jár; vendégeskedik' | 354. s. *tan*: 'menyasszony-díj'; l. ui. II : 0713—14. l. | 355—6. s. A 'Szoszvafői öreg' egyetlen leánya nődíjakép *jūr* és *sossėl*-sárkányokat kivánt volna; mert ezek vizbe eresztve a ladikban közeledő ellenséget, mint a mamut-szörnyetegek, felfalják, tehát a vár védelmének czéljaira szolgálnak; l. ui. II : 0328, 0333—4. l. | 375. s. Az *alγäl' sujtėltawē* mondatrész jelzője a *Sanjä* folyónévnek, noha ez előtt közvetetlenül egy másik jelző *(sūntiŋ)* is áll; a sor értelme: 'A fölfelé híre hangzó (híresztelteti̇k) torkolatos Szanja torkolatodnak . . .' | 376. s. Az ellenfél fejének a fövényre való kitevése ép a torkolatnál alkalmas, mert ott két folyónak utasai láthatják; l. erre nézve ui. II : 0665. l. | 425. s. Arról az intelemről, hogy a hős többé ne háborúskodjék l. ui. II : 0676. l. | 429. s. *näri' vīwėn* tkp. 'kárhozat-ok gyanánt fogja neked [számba] venni'; l. ui. I : 0274—5 | 430—1. s. A hősök búcsúzkodó üdvözléseiről l. ui. II : 0679—80. l. | 432. s. A hősnek madár alakjában való tovaszállásáról l. ui. II : 0646. és 0681. l. | 444. s. *mujlėptaχtimēn* a közlő fordítása szerint: 'egymást [kölcsönösen] megajándékozzuk (другъ друга подаримъ)', mert szokásos az ajándékozás a hősök békés válásánál (l. ui. II : 0676. l.); de az ének e helyén világosan meg van említve, hogy 'a nap [képével] festett szép asztalnál tavi táplálékban, obi táplálékban bőséges tányérral' történik a kölcsönös 'megajándékozás', vagyis hogy a hazatérő hősök egymást 'megvendéglik', tort rendeznek; l. ui. II : 0683. l. | 474. s. A hőséneknek áldozatok követelésével történő szabályszerű befejezésére nézve l. ui. II : 0502. l.

XIV.

A 'Szoszvaközépi öreg *(Ta'it-kwotl ąjkä)*' nevű híres bálványistenségnek hősi énekét a szigvatáji Múnkeszből való *S'ēmėn-pī' Roťivon Rompanťop* samán (l. ui. II : 0365. l.) közlése nyomán 1889 márczius 7-ikén jegyeztem föl Berjozovban. L. e hitregei alak tárgyalását fent II : 021—030. l.

1. Az ének bevezetése egyezik a 'Kisobi isten' ugyane közlőtől följegyzett énekének kezdetével; l. ui. II : 0502. és 435. l. 1. s. jegyz. | 10—11. s. A *sorχän-χul, ńalkän χul* saj-

tos énekbeli szerkezetek *-än* végzetét a szöveg följegyzése alkalmával puszta énektoldó elemnek fogtam fel, melynek semmi nyelvtani értéke nincsen (l. I : 049. l.); most azonban figyelembe véve, hogy ez az *-än* végzet a *sorėχ* (сырокъ, coregonus vimba) és *ńalėk* (сельки, apró héring, szardella) halneveket jelzőképen csatolja a nyomban rákövetkező *χul* szóhoz s hogy ennek szókezdő mássalhangzója előtt mindenesetre *-äŋ* ejtésű lehetett, azt vélem, hogy itt a vogul *-iŋ*, *-ėŋ* melléknévi képzőnek alsószoszvai vogul s osztják *-äŋ (-aŋ)* változatával van dolgunk, mint a vogul költői nyelv ilyen kifejezéseiben: *ńoχsäŋ vārėn* 'nyusztos váll' (II : 28., rendesen *ńoχsiŋ v.* pl. II : 163.), *pasäŋ nąmt* 'szentséges elme' (II : 358., de *pasiŋ ńąr* I : 143), *ajäŋ χum-pī* 'apródlegény' (II : 140., de *ajiŋ χ. p.* II : 20.), *χoläŋ Ās* 'elesége bő Ob' (II : 348), *sūχ ūmpäŋ* 'tokhal szájaöble-szerű' (III : 449), *ujtäŋ* 'ajzó' (II : 59), *noräŋ* 'szorító' (II : 23., 97., 108.), *kuśnäŋ* 'adományozó' (II : 353), *masmäŋ* 'öltözött' (II : 353), *silmäŋ* 'szelte' (II : 31) stb.; vö. e vogul énekekben alkalmazott osztják kifejezéseket: *tąr-ńol-piltäŋ* 'daru -orr -madárhálós' (II : 348.) és *ūniŋ sątäŋėn* 'nagy szerencsés' (II : 188), továbbá az északi osztják *-iŋ*, *-ėŋ* képzőnek *-vŋ*, *-aŋ* (R. *-ang*, *-äng)* változatát Pápay efféle jelzéseiben, mint *kunʒvŋ* (R. *kunzäng*) 'karmos', *lōptvŋ* (R. *loptäng*) 'nyírkérges', *χońtlvŋ* (R. *konytläng*, *-ling*) 'hajnalos', *χońmaŋ* (R. *konymäng*, *-mang*) 'húnyó', *sujmaŋ* (R. *suimang*) 'hangos', *jontvŋ* (R. *jontäng*) 'játszi', *unṭaŋ* (R. *untang*) 'ülő' stb. Ezek után lehetségesnek tartom, hogy midőn a 'Tēk-öreg' röviddel utóbb más közlőtől hallott énekében újra előkerült ez a szerkezet (*sorχän sām*, *χulän sām χansäŋ ta'ilakėm* 'lazacz-pikkely, hal-pikkely ékítményű ruhácskám' II : 28.), itt már az első bizonytalan megfigyelés hatása alatt jegyeztem *-än* ejtést, holott ez talán valójában *-äŋ* hangzású volt. Ha ily módon valamelyes értelmet is nyer az előbb puszta hangtoldónak vélt végzet ('lazaczi hal' v. 'pikkely' e. h. 'lazacz-hal, l.-pikkely'), bizonyos, hogy alkalmazása nyelvtani szempontból így is teljesen fölösleges (vö. *sąrėχ-sām* II : 185.) s hogy csak az ének ritmikai követelményeiben kereshető magyarázata | 10—22. s. A fejedelem hadi népe mint a sok hal a leapadt kis vízben szorultságba jutott, nincs alkalma bemutatni vitézségét s erejét; kéri ezért az Égatyát, hogy küldjön már valaminő ellenfélt, hogy legyen mód a hadakozásra | 16. s. *alil jinė:* 'felülről (сверху) jövő' | 23—36. s. A fejedelem sem képes már 'nyaka vágható, dereka vágható erős álmát' folytatni s csak ide-oda forog fekvő helyén; l. ui. II : 0526—9. l. | 37—42. s. A hadfiak komolyabb munka híján 'vesszőnyíl, fűszár-nyíl' játékkal foglalkoznak; l. ui. II : 0513. l. | 42. s. *kārwilte'it:* 'őrködnek (караулять)', az orosz-tatár *karaul* 'őr' szóból | 47—55. s. Végre megjött a várva várt

ellenfél, a fejedelmet fölriasztják heveréséből s az ő 'neves, híres fejedelmi' voltára hivatkozva buzdítják a harczra | 54—58. s. *ujiŋ:* 'hódprémes' (nem: 'medvebőrös'); l. fent II: 437. l. 191. s. jegyz. | 61—65. s. A hős kardját, mint legféltettebb kincsét, párnája alatt tartja; l.. e tárgyra vonatkozólag ui. II: 0539. l. | 69. s. *nalu:* ha a kardot a párna alól kivéve a padlóra állítja hegyével, a helyzetváltozás ez iránya *nalu*, vagyis az ágy faloldalától befelé történik; l. fent 490. l. 294. s. jegyz. | 70. s. *jārtäkēt:* 'épen úgy, mint ... (тожно такъ, какъ ...)'; a hős kardjának tűz fényével való ragyogására nézve l. ui. II: 0538. l. | 72. s. *kwonaľ:* így, s nem *kwonäľ* | 80. s. A közlő magyarázata szerint *šärχal* osztjákul a. m. vog. *χār* 'rénbika', de minthogy emennek ÉO. mása *χār*, az előbbi osztják szónak bizonyára egyéb a pontos értelme; *āŋėt* = ÉO. *āŋėt*, vog. *āńt* 'szarv'; *jūtliem* = vog. *lilėm* 'lövöm' az ÉO. *juut*, *iout-* (Pápay), *jūtļem*, *jouļļem* (Ahlqv.) 'lődöz' igéből. Az egész névnek értelme: 'Rénbika-szarv-[ijjal-]lövő öreg' (a kiadásban *jūtlän* a 80. sorban *jūtläŋ*-re javítandó, úgy mint a 89. sorban). A 'Szoszvaközépi öreg' ez ellenfeléről azt jegyzi meg a közlő, hogy *jelpiŋ mātä Lār-ūst āli, pupχä namä: Lār-ūs ājkä (ātėr):* 'szent helye *Lār*-városban (Ларвошка) van s bálványának *Lār*-városi öreg (fejedelem) a neve'. Ez volna tehát ama larvosi fejedelem, melyről a Regulytól s tőlem följegyzett énekek szólnak (l. II: 0195. l.). Bár megegyező mind a három közlésben, hogy a larvosi fejedelemnek fejét veszik s fára akasztják, mégis föltünő, hogy az itt említett jelző az előbbi bő énekekben nincs említve; miért is lehetségesnek kell tartanunk, hogy a közlő értesülése e pontra nézve nem hiteles, vagyis hogy a 'Rénbika-szarv-[ijjal]-lövő öreg' valamely más gyászos végre jutott obvidéki fejedelemnek a neve. *Lār-us* városának fekvését a közlő ekkép határozza meg: *Lār-ūs Ās lāŋχäľ Lār-jā (Tūr-jā) tarmėl ūnli, Lār-jā tūrnėl kwāli* '*Lār*-város az Obon aláfelé, a *Lar*-folyó (vogulul: *Tūr-jā*) fölött fekszik (ül), a *Lār*-folyó egy tóból ered' | 94. s. *ujiŋ* 'hódprémes'. A legyőzött ellenfél fejebőrének lenyúzásáról, övbe való tűzéséről s utóbb a ház mögötti fára való felakasztásáról l. ui. II: 0464. és 0663. l. | 98. s. *akw' sāsnėl:* a hét vörösfenyőnek 'egy térde, egy töve van': *akw' sāns, akw' tit āńśe'it* | 100. s. *vōtlaŋėn ... vōtawė:* az osztják énekben is *oχ-soγol lār-χaleu, Ās-χaleu vᵘatlaŋen taṭa śi vᵘatltėm* 'tavi csüllőmadár, obi csüllőmadár himbálkozása (fuvatása) módjára himbálja (fúja) ím ott a szél' (Osztj. Néphgy. 20, 23). A vogul énekben *vōtlaŋėn* osztjákból átvett költői kifejezés; l. fent 10. s. jegyz.

100. s. *oss* = *ross* 'hadd!' | 110—11. s. A szaruijjra s a három horgas szarunyílra vonatkozólag l. ui. II: 0543. és 0546. l. | 117. s. *kāsėlamēn-kēmt:* 'midőn ők engem észrevettek, meg-

pillantottak (когда они меня замѣтили)' | 118. s. *pēlpi'*: t. i. *am ńaulχatuŋkwė pēlpi' jēmtsėm* 'én gyors lettem az üldözésben' | 121. s. *naŋkėn jänitėl*: 'te egyedül, egy magadban, nélkülem (ты самъ, одинъ, безъ меня)' | 136—8. s. *akw' ńalt*: 'egy nyílon' (nem 'egy nyárson', mint tévedésből a kiadásban); l. a leírt mesteri nyílvetésre nézve ui. II : 0547. l. | 169. s. *ārtėli*: 'fontol, meggondol, módját eszeli, véli' az *ārt* 'mód' szótól; *ārtiŋ uj* tkp. 'módot eszelő, vélekedő, kigondoló lény (állat)' | 171. s. *kēmjėli*: hasonló jelentésű szó a *kem* 'mód, mennyiség' szótól, tehát tkp. 'mérlegel, megfontol, meggondol' | 212. s. *mōnt kwoni-pāl pēlpiś* tkp. 'a minapin kívül gyorsan', vagyis annál is gyorsabban | 235. s. A harczba vonult fejedelmet sírva várja vissza szolgája; l. erről ui. II : 0682. l. | 269. s. *āχwtės-normä vāri, vit tū oss jārmi; ul oss quti, tōnä jārtitä* 'kőemelvényt készít, hogy a víz ott fenakadjon; hogy ne folyjon, azért akadályt vet elébe' | 304. s. *räγės*: *räγätėnė lātiŋ* 'odaesés, hullás, lerogyás kifejezése' | 310—321. s. Az e sorokhoz fűzött vogul magyarázatokat l. ui. II : 021. l. jegyz., 026. és 030. l. | 311. s. 'Holló-domb' helyett 'Holló-sziget' olvasandó s szintígy javítandók a 315., 317. és 319. sorok 'domb' szavai (l. II : 025. l.); mert vog. *tump* ha egybevethető is a magy. *domb* szóval, mégis csak 'szigetet' jelent | 324—329. s. Az áldozatra való figyelmeztetés a hősi éneknek szabályszerű befejezése; l. erre nézve ui. II : 0502. l.

XV.

A szigvamelléki Múnkesz városka határában székelő 'Hadisten öreg *(Xq̄nt-tq̄rėm q̄jkä)*' nevű bálványistenség hősi énekét a Szoszva középfolyása táján, *Posäl-tit paul* közelében fekvő *N'ār-paul*-ból való *Lāsār q̄jkä* (Лазаръ Яковлевичъ Алкинъ) samán közlése után 1889. január 27-én jegyeztem föl *Rakt-jā paul*-ban. Az ezen istenség tiszteletére és hitregéire vonatkozó értesülések tárgyalását l. ui. II : 0135—0149. l.

Czím: *Xq̄nt-tq̄rėm* 'Hadisten': így nevezve dicsőséggel vívott harczairól, de nem azért, mintha valami Mars-féle mythikai alak volna, vagyis ő intézné és irányítaná az emberek harczainak ügyét | 1. s. *pirwä*: 'чирокъ (anas querquedula, makkrécze, Kriechente)' | 3—4. s. *sip* a. m. *sip-luw* 'nyak'; a 'bálványok nyaka, istenek nyaka magasságú vár' költői jelzésnek alapjául az a felfogás szolgál, hogy a hegyi bálványok feje az égig ér. 'Hogy beszédes bálvány beszédetek *Numi-Tq̄rėm* atyátokig (az égig) [föl nem ér], csak egy hüvelyknyi magasság hiányzik; hogy beszédes isten beszédetek [föl nem ér], csak egy arasznyi

magasság hiányzik' — mondja a két uralbérczi bálványról hymnusuk (II : 399). A várak magas fekvésére nézve l. ui. II : 0560—61. l. | 5. s. Az árván maradt hős fiúcskát bácsija (*akit -ą̄jkä)* neveli; l. erre nézve ui. II : 0515. l. | 11—12. s. Az apródlegények 'fűszárnyíl, vesszőnyíl játékáról' l. ui. II : 0513. l. Itt e költői jelzés általában 'játékot' jelent; mert mint az ének alább említi, a játék nem 'nyíllal', hanem 'férfi-fej nagyságú szíjlabdával' folyik | 14. s. *lāki: joŋγėnė ńūr-potali, akwän mańimtim ńūr* 'játszani való szíj-gömb, egybegombolyított szij' (szíjlabda) | 15. s. *sāŋχwäsi* tkp. 'lábbal dob, rúg' (a labdarugó játékban); l. ui. II : 0513—4. l. | 17. s. *jot-nujimtėlawė: sāχit lą̄mtä χot-manėmtawė* 'subájának egy darabja eltépődik' | 29. s. *ämėrtėlawėt: lākin χą̄jawėt, amėrmatawėt, jolä tūśtχate'it, jolä räγäte'it* 'a labda éri őket, [ettől] fölvetődnek (fölmerülnek), lehelyezkednek, leesnek' | 30—34. s. A bosszús játszótársak avval vágnak vissza, hogy az apja gyalázatát emlegetik; l. erre nézve ui. II : 0574—5. l. | 33. s. *ną̄χėr: lą̄ lātiŋ, pākw* 'osztják szó, a. m. czirbolyatoboz'; vö. ÉO. *ną̄γvr* id. | 34. s. *χotäl' jälsėn jäγėn alilėmä porät?!* 'hol jártál apád megöletésének idején?!' (*sarän ą̄tėrnė alawės χą̄ntte* 'a zürjén fejedelem ölte meg harczban' az apját) | 47—52. s. A fejedelem díszesebb ladikjára nézve l. ui. II : 0613. l. | 57. s. A *Pupi'-jā* 'Bálványfolyóra' nézve l. ui. II : 0135. l. | 58. s. *kārės:* (griffmadár) a közlőnek e szóra vonatkozó vogul magyarázatát l. ui. II : 0324. l. | 62. s. A 'lazaczpikkely ékítményű pánczélruháról' l. ui. II : 0551. l.; *są̄rėχ-sam* helyett *s.-sām* olvasandó s ennek értelme (mint a II : 28. lapon): 'lazacz-pikkely' | 76. s. A *Lą̄pėχ-tūr* és *Lą̄pėχ-ūs*-ra vonatkozó e helyt mondott vogul közlést l. ui. II : 0141. l. jegyz. | 95. s. *jolä ją̄mäsālilėm: la'ilėl sip-luwä jol-ją̄mäsālėstä* 'lábával [a nő] nyakát alányomta (letaposta)' | 96. s. *vōrės: uj-χul aliślėnė tą̄uliŋ uj, śopėr jänit, punä χansäŋ, śopėr tēγ, jōr* 'állatokat vadászó szárnyas állat, fajd nagyságú, tolla tarka, fajdot eszik, erős'; *vōrės-lili, śäŋśi-lili ness ēri'-lātiŋtė l'ä'iχati* 'a *vōrės*-lélek, verébłélek [kifejezés] csak az ének szavában mondódik'. Vö. ÉO. *vorš* (AHLQV.) 'eine Art Habicht (falco peregrinus?)', *vᵘqrėś* (PÁP.) 'vércse', továbbá a testtől elváló lélek ily költői jelzésére nézve ui. I : 0179—0180. l. | 97. s. *vit kiwėrt lilitä marės, tą̄lipaŋkwė voräts* 'a vízben lélekzete elakadt (megszűkült, megrekedt), elszakadni akart' | 98—99. s. A 'földbeli hét, vízbeli hét' idézett 'fejedelmen' a földön és vízben lakó sok bálványszellem értendő; l. e tárgyra nézve ui. II : 0351. l.

104. s. *jilpi' jänimėm: ań j.* 'most nőtt' | 116. s. *āγi-sāp, pi'-sāp:* l. fent 452. l., 165. s. jegyz. Gyermeket megölni nem nagy vitézség, ezért a bosszús nő a rajta elkövetett csúfságért nem halállal, hanem megalázással fenyegeti a vakmerő ifjút: a

gyermek bölcsőjéből kihányni való ürülékes, vizeletes törmeléket reá fogják rázni, úgy a hogy a megalázott nőre öntik a vízmaradékot (l. ui. II : 0671—2. l.) | 119. s. *tūlt: ānėm naŋ tūltnė* (здря, такъ скоро, очень легко) *χuń vėrmilėn aluŋkwė?! anėm naŋ moľaχėl χūń alilėn?!* 'te engem csak úgy könnyű szerrel (egyszerűen, gyorsan) hogyan bírnál megölni?!' A szó pontos értelme előttem nem világos; l. még példáját alább a 257. s. jegyzetében | 119. s. *ūniŋ: lą̄ lātiŋ = jänī*', *jäniŋ* 'osztják szó, a. m. nagy, nagyszerű', vö. ÉO. *ūn, ōn* 'nagy'; *ūniŋ są̄täŋen ānėm ul ą̄ńśäln = jąmėsī' ā. ul ą̄.* 'valami nagyszerű jónak (szerencséthozónak) engem ne tarts!' | 130. s. *tēlimėm: tēlijī' ti jēmts* 'téllé vált ím [az idő]' | 148—9. s. *mōt sąwėl masχatnė sis, uräk majäln!* 'más ruhával (bőrrel) való felöltözésre adj nekünk időt (időközt, időmögöt), várakozásra módot!'; *ńārānän, vājänän kēlpaŋėt* 'a sarúik, harisnyáik véresek'; FLV. *kūm*, ÉV. *kōm* 'rövid idő, pillanat', *ti kūmtė* 'e pillanatban' (l. Vog. Nyelvjár. 21. l.) | 152. s. *nąŋχ χōptīlālilėm: moľėχ nąŋχ masnė lātiŋ* 'a ruha gyorsan való felöltésének kifejezése' | 159. s. *kit māt akw' ľaľt pāχwχate'it* 'két helyt egymás ellen lövöldöznek' | 166. s. Az 'eleven vidra [gyorsaságú] két hótalpról' l. ui. II : 0555. l. | 173. s. *āńt-są̄χari:* 'szaruból készült bunkónyíl'; a közlőnek e szóra vonatkozó vogul magyarázatát l. ui. II : 0546. l. | 189. s. A kővé való 'átomlás (folyamlás, változás)' a legyőzött fél számára arra való, hogy megmeneküljön fejebőre lenyúzásától s fenmaradjon bálványi tisztelete; l. alább 190—94. s. és ui. II : 0665. l., továbbá IV : 410.

200—09. s. *ńūrėm-uj*, mint az *ūnt-uj* 'erdei állat (medve)' rendes párhuzamos kifejezése voltakép 'r é t i' s nem 'erős állatot' jelent, a hogyan egy félrevezető népetymologiai magyarázat alapján (mely szerint *ńūriŋ uj* 'erős állat' volna az értelme), kezdetben fordítottam; l. NyK. 26 : 13. l. | 200. s. A 'fölkapott medvekarmos' *tai'l* itt nem 'pánczélruhát' jelent, mint a hogyan fordítottam, hanem egyszerű értelmében 'medveruhát'. A hős pánczélruhájának ugyanis fentebb (62. s.) nem 'medvekarmos', hanem 'lazaczpikkely ékítményű' a jelzője, míg itt arról van szó, hogy a hős át akarván úszni a *Lāpėχ*-tón, e végből medvealakot ölt (l. II : 0646. l.), minthogy tudvalevőleg a medve kitűnően úszik, ellenben egy felöltött pánczélruha az úszást sehogy sem segíti elő. Ezért mondhatja alább (204. s.): 'Réti állat haragos hangjával úszkálok' s utóbb midőn a partra már fölkapaszkodott (209—10. s.): 'Réti állat karmos ruhámat félrehajítom' (nem lévén szüksége többé a medvealakra) | 202. s. *ta'īl-lą̄mtėl:* 'ruhával, ruhában' a *lą̄mt* 'darab' szóval, mint *ńār lą̄mtėl* 'meztelenül', tkp. 'csupasz darabbal'; vö. ÉO. *lōmvt* 'ruha, *lōmet-* 'ruhát ölteni' (Pápay) | 208. s. *pāī' χanīlāle'im: tąsė*

mānė χanäsėm = *joχtäsėm* 'száraz földre akadtam' = 'jutottam' | 215. s. *χūrtėlawė: χǭjawė, ńǫwľä puľi' manitawė* '[a nyíl eltalálja s húsát apróra tépi'; l. a nyilazásbeli ügyességre vonatkozólag ui. II : 0546—7. l. | 224. s. *ujiŋ sispä* a *ńoχsiŋ s.* párhuzamos kifejezés után nem 'medvés', hanem 'hódos hátú', bár ez a jelző a 'hegyre' sehogysem illik; l. erre nézve fent 437. l. 191. s. jegyz. | 227—8. s. *Lǭpėχ-qul akw' ǭtėr χuľts; kitti' liliŋ-ta'il minėsi', ness ńultėptaχtėsi', vāssi' ǭlnėtēn palitėl akwän at rǭwei'* 'egy *Lǭpėχ*-végi fejedelem maradt meg; [a két hős] életben (elevenen) két felé ment, csak megesküdtek egymásnak, hogy többé egész életük folyamán (hosszában) egymáshoz nem nyúlnak (egymást nem érintik, nem bántják)'. A 'két felől levő eskü-állat *(ńuli-uj)*' kifejezés olyan mint az emberre (vagy emberként felfogott mythikai lényre) alkalmazott *ľāŋχiŋ uj* 'üzenetes (üzenethozó) állat' (l. I : 233. l.) jelzés. Az esküvel való kibékülésre nézve l. bővebben ui. II : 0677. l. | 231. s. A legyőzött ellenfél városának vízbe való dobálásáról l. ui. II : 0627. l. 235—243. s. A gyalázó szavakkal fenyegető nőnek büntetéséről l. ui. II : 0670—72. l. | 244—5. s. *nuriŋ nǫmtėm ńūsilālėm, sēγilālėm: kantä ńūsės* 'haragja lecsillapodott', *seiχatės* 'letörlődött'; l. ui. II : 0680. l. | 247. s. *kwālėm jā taľχän:* 'a torkolló folyó fejéhez (csúcsához, forrásvidékéhez', l. fent 489. l. 84. s. jegyz.) viszi már egyszer lecsillapodott elméjét, mely most tovább keresi bosszúját (ismét *nuriŋ*); e helyt azonban jól fogadják az ifjút s háború helyett házasság lesz a kaland vége | 249. s. *ńär* v. *ńärės jiw: χǫsä, karės, soχt jiw* 'hosszú, meredeken magas, egyenes (sudár) fa' | 257. s. *lōŋχ* és *vol: lǭ lātiŋ* 'osztják szó', az előbbinek jelentése *pupi'* 'bálvány', (= ÉO. *loŋχ, лоŋχ),* az utóbbié: *mā* (мѣсто) 'hely' (ÉO. *vol, voл, vᵘol* 'hely, nyom'), *ūniŋ, sǭtäŋ* l. fent 119. s. jegyz. A hely értelme a közlő magyarázata szerint: *χoti χumimēn tūltėn alimēn? (naŋ ānėm tūltėn at alilėn i am naŋėn tūltėn at alilėm)* 'melyikünk öli meg könnyű szerrel a másikát? (engem nem ölhetsz meg könnyű szerrel s én sem téged)'. Szó szerint: 'Melyik embered állja meg a bálvány nagyszerű szerencsés helyét?', mi nyilván úgy értendő, hogy 'kinek közületek lesz az a bálványszerű (isteni, csodás) ereje, hogy a másikát legyőzze?' | 258. s. *kāt ūniŋ sǭtäŋ vol,* mint a *lōŋχ ū. s. v.* párhuzamos megfelelője bizonyára nem a vogul *kāt* 'kéz' szóval van szerkesztve, hanem a *lōŋχ* gyakori osztják párhuzamosával, a *kalt* szóval (pl. *loŋχ-sāpėl, kalt-sapėl* 'bálványnyak', *loŋχ-sēm, kalt-sēm* 'bálvány-szem', *loŋχ-venʒ'vŋ, kalt-v.* 'bálványképű' Osztj. Népkgy. 13., 41., 77., 84., 171.): vagyis *kāt* < *kalt* népetymologia, ha ugyan nem a vogul közlőtől helyesen kiejtett *kalt* szó félreértése | 261. s. A 'kárpitmögötti szobarekeszben ülő leányra' nézve l. ui.

II : 0741. l. | 262. s. A jurta rendes szoba-rekeszei: *āwi-pāl, kwoll-pāl, mūli-pāl* 'ajtó melletti, középső s ajtóval szemben levő szobarekesz'; l. ui. I : 194. l. és fent 481. l. 2, 1–2. s. jegyz. | 273. s. *vätäŋ tąr vātatä* 'a női fejkendőnek rávarrott széles szegélye', melyre a rojtok jönnek; a fordításban 'csipkés' e h. 'szegélyes' | 275. s. *tūlmaχ:* 'rozomák (росомаха, ursus gulo, Vielfrass)', nem 'borz', mint a fordításban | 278. s. A belépő bátya morgásának, illetve haragjának okára nézve l. ui. II : 0741. l. | 316. s. *nāj-vāps, ątér-vāps* a 'vőlegény' költői jelzése; l. ui. II : 0733. l. | 353. s. *ārt: lą lātiŋ* 'osztják szó', a. m. *jisiŋ tąrém, nątiŋ tąrém* 'idő, kor' (ÉO. *ārt* 'idő'); vö. *ti jui-ārtät* 'ezután' és ÉV. *ērt: tą ē.* 'néha', *moś ērt* 'rövid idő alatt', *akw' ērt* 'egyszer' stb. (l. Vog. Nyelvjár. 21); további jelentésfejlődéssel 'nemzedéket' és 'módot' is jelent (l. fent 494. l. 169. s. jegyz.) | 353—6. s. A hősi ének befejezése itt a szerzett nővel való boldog együttélés említésével történik, úgy mint rendesen a hőslő énekekben; l. ui. II : 0503–4. l.

XVI.

A vorjäbeli fejedelmek *(Vōr-jä ątért)* énekének eredetijét *Vuorjä-jéri* ('V. ének') és *Drei ostjakische Heldenbrüder* feliratokkal Reguly jegyezte föl s ugyanő állapította meg a szöveg csoportbeli helyét a 'hadakozó énekek *(kąntlahtem jérit)*' sorában. A *Näming ątér* (II : 76.) mellett ez a második hősi ének, melyet Reguly déli vogul (lozvai) nyelven följegyzett s nincs is több ebből a műfajból az ő vogul gyüjtéseiben. A szöveg itt is hézagos s egyébként is tökéletlen, nem is hasonlítható azokhoz a nagyszabású s művészi előadásban fenmaradt hősi énekekéhez, melyeket Reguly osztják nyelven mentett meg a tudomány számára. A *Vōr-jā*-beli fejedelmekről ismert közlések összefoglaló tárgyalását l. ui. II : 0125—9. l.

Reguly hagyatékában ennek a följegyzésnek is két kéziratát találjuk (l. fent 457. l.), melyek közül a kiadás a tisztázott második kéziratnak nyujtja hű képét. Evvel egybevetve az E. kéziratnak figyelemreméltó eltérései a következők:

1. s. *pal'* helyett *páll', vuortä* h. *vortä* | 2. 7. s. *soattvesau* h. *soátuesąu* | 3. s. *ne* h. *nê, rąutal* h. *=tąl, lulve* h. *=ue, pitt* h. *pit'* | 5. s. *raχt* h. *taχt* | Az 5. sor után e szavak: *kum rąutal jelping mâl soátvusąu* | 7. s. *ajung kumpit* h. *á= kum pît, kualét* h. *kuá=* | 8. s. *mąrä* h. *márä, paχtet* h. *pá=* | 9. s. *tąrom* h. *ta=, jäen* h. *jäén, nukva* h. *=ua* | 11. s. *nurke* h. *=ké* | 12. s. *taim* h. *táim* | 13. s. *śąhnilau* h. *=ąu* | 14. s. *jéri* h. *jérí, laui* h. *láui* 15. s. *ńaurämät* h. *ńąu=, nąmtanke* h. *nomtänké, oli* h. *ąli* | 17. s. *kinžemä* h. *kinś=, kuń* h. *kûń, jäli* h. *=í* | 19. s. *Ajan kum* h.

ájän kum, pieten h. *pîetem* | 20. s. *uožä* h. *uozä, lahua* h. *láhuá* | 21. s. *pieten* h. *=tem* | 23. s. *lating* h. *lá=* | 26. s. *kqaten* h. *káten, näh* h. *nähh.*

27. s. *kit* h. *kitt* | 28. 29. s. *šqbitau* h. *=qu* | 30. 31. s. *jommas* h. *jqmmes* | 31. s. *píe* h. *píé, vívä* h. *vívä* | 33. s. *ater* h. *q=* | 34. s. *iuä* h. *iujä* | 35. s. *kqnnl pätťet* h. *kqnnlpätťät, laui* h. *láui* | 37. s. *vílau* h. *vílau* | 39. s. A kiadásban *vuaškilm* sajtóhiba, mindkét kéziratban: *vuäškilm* | 41. s. *mä* h. *mâ* | 42. s. *mann gi* h. *mangi, pätiu* h. *=íu* | 43. s. *nqlltqlet* h. *nqltqlét, kqnte* h. *kq=* | 44. s. *poal* h. *poáll* | 45. s. *anguen* h. *á=, jql qtqngni* h. *jqlqtqngni* | 46. s. *äkvä* h. *äkuä, raχ squen* h. *raχsquen* | 47. s. *tqrom* h. *tqrm, tquni* h. *ta=*

48. s. *nätauχt* h. *=quχt* | 49. s. *äńmätä* h. *äń mätä, laoltänä* h. *lá=* | 50. s. *uiťpä* h. *vittpä, qass* h. *oáss* | 51. s. *tqnn* h. *tánn, neilet* h. *=ét, kär* h. *kärr, kaiti* h. *káití* | 52. s. *vuoľnä* (a kiadásban sajtóhibából *=në*) h. *vuq=* | 55. s. *päťing* h. *pätť=, vuqľ* h. *uqľ, vqua* h. *=á* | 57. s. *kväťl=* h. *kuäťl=* | 59. s. *pätťing* h. *päťing, pätitä* h. *=ittä* | 60. 62. s. *nangi* h. *=í* | 61. s. *pqstal* h. *=tqll* | 63. s. *šäm läχ taut* h. *šämläχtqut* | 65. s. *paľ* h. *páľ* | 66. s. *šimét* h. *=ét, unlpä* h. *unnlnpä* | 67. s. *nätnen* h. *nâ=, nangi* h. *ná=* | 68. s. *nätaut* h. *nätqut, tqltnä* h. *tá=* | 69. s. *pä* h. *pâ, puoχtét* h. *pûχ=* | 70. s. *kumpien* h. *=én, pä* h. *pâ* | 71. s. *toχti* h. *=tí* | 74. s. *poangel* h. *poá=* | 76. s. *tûľe* h. *=ä.*

77. s. *soam* h. *soám* | 78. s. *kqtl* h. *kátl* | 79. s. *jiuvä* h. *jiuä, ťe* h. *ťé* | 80. s. *tuje* (a kiadásban sajtóhibából *tujë*) h. *tuji* | 82. s. *joamemét* h. *=mèt* | 83. s. *uos* h. *ûs, tqrom* h. *=qm* | 85. s. *uos* h. *ûs, uoľtä* h. *ûo=* | 86. s. *kvän* h. *kuenn, laui* h. *láui* | 87. s. *kitä* h. *=e* | 88. s. *katä näh* h. *kqtännäch* | 90. s. *kqles* h. *ko=* | 95. s. *uoľte* h. *vuolte* | 96. s. *kvän* h. *=nn, tarmäti* h. *tármâti* | 97. s. *täχtapitä* h. *=äpîtä, laui* h. *láui* | 98. s. *nännä* h. *nâ=, visen* h. *=em, väieln* (sajtóhiba) h. mindkét kéziratban *väiéln* | 99. s. *kaqtäu* h. *kqa=, joχti* h. *=í* | 100. s. *ńirmtitä* h. *ńirrmtîtä* | 101. s. *menn* h. *mén, oass* h. *oáss* | 102. s. *nqllm* h. *nâ=, kultentét* h. *=ét* | 103. s. *tu* h. *tû* | 104. s. *lauét* h. *lá=* | 105 s. *ju jau* h. *jujau, poalaut* h. *poqláut.*

107. s. *qass* h. *qss, men* h. *menn, vuät* h. *=ť* | 108. s. *soat* h. *soát, kqtl* h. *=tel, tauét* h. *tá=* | 109. s. *ajung* h. *á=, kumpit* h. *=pît* | 110. s. *näh šäkä* h. *näχ. säkä* | 111. s. *tarmätqu* h. *tá=, kväťl* h. *kuaťel* | 112. s. *poasen* h. *poá=, taut* h. *tqut* | 113. s. *véľ tén* h. *véľtén* | 114. s. *laui* h. *láui* | 115. s. *ńaurämät* h. *ńä=* | 116. s. *uossesän* h. *=sân, kualét* h. *kuo=* | 118. s. *puting* h. *pû=* | 119. s. *téptä* h. *tépä* | 120. s. *tqzim* h. *tqžim* | 121. s. *jäneng* h. *=ing* | 125. s. *laui* h. *láui* | 127. s. *värrsemänén* h. *väršemänén* | 128. s. *netä* h. *nétä, laui* h. *láui* | 129. s. *toat*

(sajtóhiba) h. mindkét kéziratban *tont*, *lauén* h. *lá*= | 131. s. *kuoatnä* h. *kuontnä* | 132. s. *vuät* h. =*ť* | 134. s. *äkmät* h. *äkumet*, *jért* h. *jérrt*, *laui* h. *láui* | 135. s. *oli* h. *ǫli* | 136. s. *ǫaťim* h. *aťim* | 140. s. *sisäpärr* h. *sisi*= | 141. s. *juneiti* h. *juoniti* | 142. s. *kumľe* h. *kummľä* | 144. s. *apšjäi* h. *ápš jäi*, *kualén* h. =*llén* | 145. s. *ńäl* k. *ńǫll*.

146. s. *kvänn* h. *kuänn*, *sulkatét* h. =*tét* | 147. s. *vuaťi* h. *vuäťi*, *kǫnteliju* h. *kǭ*= | 151. s. *kuoltitén* h. *kǫl*= | 152. s. *soat* h. *soát*, *kaitem* h. *kái*= | 153. s. *juipoalt* h. *juipǫ*= | 156. s. *ǫter* h. *ǫtern* | 158. s. *sirinä lentl* h. *siri nalentl* | 159. s. *juniti* h. *jûnití* | 160. s. *tenn näχnemän* h. *tennnäχ*= | 162. s. *ǫlmǫu* h. *á*= | 164. s. *ǫs ťe* h. *ǫsťe*, *kualepaχti* h. =*í*, *pûχtijiu* h. =*tíjiu* | 165. s. *juǫl ťe* h. *juǫlt je*, *päti* h. =*í* | 166. s. *ǫai* h. *auitä*, *nǫmel mätitä* h. *nǫmmelmätitä* | 167. s. *jolt* h. *jôlt* | 168. s. *suott* h. *sutt* | 170. s. *tǫrom* h. *tǫrm*, *jägetän* h. *jägätén* | 171. s. *nunkve* h. =*kuä*, *taχtestä* h. =*téstä* | 172—3. s. *ťu kuripä* h. *ťukuripä*, *kǫtl* h. *kǫtel* | 174. s. *saueten* h. =*tem*, *nänne* (sajtóhiba) h. mindkét kéziratban *nânne* | 175. s. *tǫ nǫrmtä* h. *tǫn ǫrmtä* | 176. s. *kveś* h. *kvess*, *kǫntitä* h. =*títä* | 177. s. *ǫaitä* h. *ǫuitä* | 178. s. *káiχtlen* h. *kaí*= | 179. s. *kit* h. *kít*, *intep* h. *í*=, *intem* h. *í*=, *ǫllnem kell* h. *ǫllnemkell* | 180. s. *käľnä* h. *källnä*, *šengiši* h. *gíší* | 182. s. *pättaum* h. =*ǫum* | 183. s. *tuštit* h. =*tît* | 184. s. *kuntite* h. =*títe* | 185. s. *koalle* h. *koálle* | 187. s. *äńä* h. *âńä*.

A kiadásban számokkal jelzett szavakhoz fűzött sorközi jegyzetek ugyane kéziratban:

1. *gustovi lesa* | 2. *naši otec* | 3. *sotvoril* | 4. *ne chodjat* | 5. *kokarino gnezdo* | 6. *čisti mesto* | 7. *kokara* (vonással áthúzva, nyilván mivel R. észrevette, hogy a közlő e magyarázatot az 5. sz. *lulve* szóra mondotta) | 8. *pésilnikov* | 9. *tri kneza* | 10. *podjanni* | 11. *na dvor* | 12. spielzeug | 13. *strélajut* | 14. *ťeťiva* | 15. *slišno* | 16. *slišno* (sic!) | 17. *gdje nibud* | 18. *dosada* | 19. *bilo bi* | 20. *bez chlebni paipu* | 21. *nogami pinali bi* | 22. *peselnik šipko* | 23. *jesli v ume eto jest* | 24. *chodjušni tsolovek* | 25. *nužli tolko za to jezdit* | 26—27. *tak prosto možno jezdiť* | 28. *koťol* | 29. *varitsa* | 30. *do kuda chodjit* | 31. *vest podal* | 32. die arme | 33. *ochota gulať* | 34. *sedut v lotke* | 35. hónalja alatt | 36. *jesli vam ugodno* | 37. so wirf sie auf die erde, dass sie in stücke fällt | 38. mit welcher *veselost* | 39. *mi li* | 40—41. *voinaja rev krik zarevili* | 42—43. *adjin polovina golos* | 44—45. *visťelilsa na zemlu . . . pal* | 46. *slišno* | 47. *ostra glasovi, svetlova glaza* | 48. *mužik* | 49. *edva* | 50. *vidjit* | 51. *sidjušči* | 52. *vidno* | 53. *prostoi* | 54. *sopka* | 55. *iz gorodu* | 56. *uvidjeli ich* | 57. *gustovo lesu* | 58. *nisot po vodje* | 59. *vidno* | 60. *pristan* | 61. *na bereg blisko ne stali* | 62. *pered jevo stojušči* | 63. *koťol* | 64. *blizko* | 65. *podvinul* | 66. korom | 67. *ves zamaral* | 68. *dubinočku* | 69 -

70. ide esik oda esik | 71. *iz sem storoni* | 72. *semoi svadjba* | 73 *zimni djen* | 74. schlitten | 75. *ne stalo iztopili* | 76. *drug poteralsa* | 77. donnernder gott | 78. *grom* | 79. *slišno* | 80. auf einmal | 81. *čerez* | 82. *viglanul* | 83. *materni* | 84. *brati* | 85. *poterpite* | 86. *iskal* | 87. *iščo ostalos* | 88. nackt | 89. festungmauer | 90. *čerez šagnut* | 91. *drugoju* | 92. *pokažit* | 93. *čut ne chvat'it* | 94. *nazad djernit* | 95. *jevo ludji* | 96. *stojat* | 97—98. *tudi šagnul* | 99. *ne gaňaite* | 100. *perestajuštsova ruki* | 101. *šipko* | 102. *perestali* | 103. *veslo* | 104. *pusťat* | 105. *sami utoňit vodu* | 106. *usnusči grebut* | 107. homlok | 108. oda ütődik | 109. *jedjat* | 110. *suchoi jel* | 111. *jedjit čuť* | 112. *(utka serňi)* | 113. *utočka* | 113*b)* R. *väršemänên: krilami vodu biot* | 114. *jesli* | 115. *posle* 116. wegen deiner | 117. *brati* | 118—9. *on živ li ili ňet* | 120. *drugovo čoloveka* | 121. *edva* | 122. *pospeli už* | 123. *pustitsa* | 124. *veslo* | 125. *vozmot* | 126. *udarit* | 127. *padajut* | 128. *brati* | 129. *kušaku* | 130. *otväžut* | 131. *streli* | 132. *na zemlu pali* | 133—134. *skolko narod bilo vse končili* | 135. *okrug pašli* | 136. *pašol* | 137. *drutsa* | 138. *lomalis* | 139. kardfogója | 140. *udarit* | 141. *vidno tam uleťit* | 142. *otdichajut* | 143. *opet* | 144. *stanut* | 145. *poimajutsa* | 146—7. *niže pal* | 148—9. *sestru v ume pal* | 150. torka száját | 151. *bral* | 152. *pokazal* | 153—4. *etakoju svetlova djen* | 155. *golovi kožu* | 156. *tebe* | 157. *žertvuju* | 158. *na to raz* | 159. *kudi* | 160. *poteralsa* | 161. *tut* | 162. *idjot* | 163. *bratu* | 164. *postavit* | 165. *nisot* | 166. *razväžit* | 167—8. *kak mužik sidit bolšoi kuča.*

Föltünő e jegyzetekben, hogy Reguly magyarázatát kívánta a közlőtől ily közönséges szavaknak, mint *korom* 'három' (9. jegyz.), *puott* 'üst' (28. j. s utóbb 63. j. megismételve), *kum* 'férfi' (48. j.), *sunn* 'szán' (74. j.), *tuop* 'evező' (103. j.), *mann* 'mi' (39. j.), *nânne* 'neked' (156. j.), *kotäľ* 'hova' (159. j.), *ąs* 'ismét' (143. j.), *joamänti* 'megy' (162. j.) stb. Ebből az látszik, hogy ennek a szövegnek, valamint bizonyára a vele egy nyelvű többi szövegnek is (pl. az 'Asszony-fia regéjének' II : 124) följegyzése Reguly vogul nyelvtanulmányai kezdő szakában történhetett.

A felsőlozvai nyelvre való átírást 1888 decz. 15-ikén *Tą̄rēχ-paul* (Першины) faluban végeztem *Tatjana Alexejevna Soťinova* segedelmével, kitől az átíráshoz csatolt magyarázatok is származnak.

Czím: R. *Vuorjä: Vōr-jā, Vōrjä* folyó sok van a vogul földön s tekintve a szövegnek némely középlozvai sajátságát, eleinte azt véltem, hogy itt arról a *Vōrjä* (Воря) folyócskáról van szó, mely a *Punuŋkwˁ-jā* (Пуновка) torkolatától három folyóvonalnyira *(vōľ)* aláfelé, jobb oldalon ömlik a Lozvába, a Екатеринка-tól Никито-Ивдиль-ig vezető utat (Степановка-tól

4 versztnyire) érinti s mindenütt erdők közt folyván nyerte 'Erdei folyó' nevét. Utóbb más nézetre vezetett annak megfontolása, hogy az ének szerint a fejedelmek a *Vōr-jā*-ból tutajon (25. s.) az *Obba* jutnak (46. s.), holott a Lozvának egy mellékvizéből legfeljebb a Lozva, déli Szoszva, Tavda, Tobol s Irtis folyókon át óriási kerülővel lehetne tutajon az Obba jutni, mely úton már csak azért sem járnak, mivel egy sokkal rövidebb egyenes út vezet az északi Szoszva mentén a Lozvától az Obhoz. Másrészt Regulynak egy jegyzetéből az derül ki, hogy a Vuorjä-fejedelmek vára egy *Szoszvába* szakadó ilynevű folyó mellett állott, hol még most is megvan a 'vár helye' (*uos jar*) s honnan a Pelimka folyó felvidékével is érintkezésük lehetett, mert onnan szereztek legifjabb öccsük számára feleséget (l. ui. II : 0128. l.). Mindebből kiviláglik, hogy itt a Szoszva felvidékének nagy *Vōr-jā* mellékvizéről van szó, mely a *Tāpės-jā*-val ennek torkolata közelében egyesül s forrásvidékével a Pelimka legfelső folyócskáival érintkezik, minélfogva a berjozovi kereskedők is télen ezen az úton járnak a Szoszváról a Pelimka, Tavda és Tura folyókon át az irbiti vásárra | 1–6. s. Az ének bevezetésében a bálványszellemek isteni eredetükről s szent helyükről szólanak; l. erre nézve ui. II : 0499. l. | 2. s. 'Isten [a mi atyánk] rendelt bennünket az erdőben élnünk (богомъ созданы мы жить въ лѣсу)' | 3. s. *nē rąwtal: jelpėŋ mā* 'szent hely', melyet nő nem érinthet (гдѣ женщина не касается)' | 3. s. *luli*: 'a fekete buvármadár, vöcsök (черная гагара)', l. I : 178; R. *pitt*, E. *piť* = KLV. *piť*, ÉV. *piťi* 'fészek' | 4. s. *χarä ńol*: 'erdőtől tiszta földfok (folyónyelv, чистый отъ лѣсу мысъ)' | 5. s. *raχt*: tkp. 'agyag, sáros föld', tehát *r. ūnli χarä ńol* helyesebb fordítása 'agyag ülte (lepte) gyér fájú földfok'. Reguly E. kéziratában *raχt* helyett *taχt* olvasható s fölötte e sorközi jegyzet *kokara*, mi nyilván nem más, mint az ÉV. *tāχt* 'búvármadár (гагара)', melyre nézve l. ui. I : 178. l. Jól is illik az előző 'vöcsök fészkes ritkafájú földfokkal igézett bennünket' mondathoz mint párhuzamos megfelelő: '*búvármadár* ülte ritkafájú földfokkal igézett bennünket'. Hogy miért helyettesítette Reg. e *tāχt* szót a *raχt* 'agyag' szóval a M. kéziratban előttem érthetetlen. Tollhibának vélhetnők, ha nem volna a *kokara* magyarázat is áthúzva; bár másrészt bizonyára csak valami zavar folytán történhetett, hogy az E. kéziratnak nyomban e helyre következő s jól érthető *kum rąutal jelping māl soátvusąu* (átírva: *χum rąwtal jelpiŋ māl sātwėsąuw* 'férfinak érinthetetlen szent földdel igézett bennünket') szövegrész, mely szintén párhuzambeli megfelelője az előző 'nőnek érinthetetlen' jelzésnek, a M. kéziratban hiányzik. | 7. s. *ajäŋ χum-pī*': *vāγėn-χum* 'segéd (помощникъ)'; való értelmére nézve l. ui. II : 0584. l. R. *podjanni* fordí-

tása nyilván подданный 'alattvaló' | 8. s. *mārä* : *āńt-mārä* 'szaruból készült ütőbáb (чижикъ изъ рогу)', *māχwėŋ ńālėl paχwtawė* 'bunkós nyíllal lövik; a nyílfa végére, hogy a hegye ne törjék, szarut helyeznek (стрѣлой бросаютъ, на конецъ стрѣлы, чтобы не ломался, рогъ надѣваютъ)'. Reguly szótári jegyzetei közt az itt szóban levő játékra vonatkozólag a következő adatot találjuk: '*mârä (mąrä)* Ziel, *m. voarét* od. *pahtét* auf einen Stock wird ein Ziel (zwei Finger breit), *mârä* od. *poąš* genannt aufgesetzt, und auf 10—15 Klafter geschossen; wer der erste siebenmal trifft, hat gewonnen' 9. s. 'Az ijj idegének hangja felhangzik, elnyúlik istenhez (az égbe, звукъ тетивы отдается, тянется къ богу)'; l. ui. II : 0544. l. R. *nukva* ~ KLV. *nuk'*, *nuk'al'*, KV. *nəŋk'ė*, *nəŋk'wė* 'föl, fölfelé'.

10—11. 'Ha nekünk valami okunk volna verekedni (если бы мы имѣли какую нибудь причину драться)', tkp. 'ha atya mentéért való atyai bosszunk volna'; l. e tárgyra vonatkozólag ui. II : 0572—4. l. | 12. s. KLV. *kwäššėm* = ÉV. *kwossėm* 'nyírhéjból készült kádféle edény, melyben a szárított halat tartják; midőn belőle az ételt elfogyasztják, a nyírhéjat összetörik (пайва: берестянная кадочка, въ которой сушенную рыбу держатъ; какъ пищу изъ ея съѣдятъ, бересту, кожу посуды сломаютъ)'; ezért mondja, hogy az ellenfélt, mint ilyen nyírhéjat (mint a *kw.* edény 'bőrét', *tąwėl'*) úgy vernék. Egy medveénekben is találjuk e szólást: KLV. *tēpä tąjim kväššėm-tąul' päŋkėm rąitėląu* 'mint étele elfogyasztott nyírhéj-tartó héját, úgy verik össze a fejemet' (III : 493.) Reg. jegyzetében a *paipu* = пайву (acc.), *bez-χlebni p.* 'étel nélküli nyírhéj-puttonyt' | 13. s. *śaχėnlawė* : Reg. jegyzete szerint 'lábainkkal rugdosnók (ногами пинали бы).' Az átirat közlőjének magyarázata szerint *śaχėnli*: 'erősen megtölteni (туго набить)', *χūrγėm ta'ilä śaχėnlilėm* v. *śujilėm kwoläsėl* 'zacskóm tele nyomkodom v. töltöm liszttel (я мѣшокъ полно набью мукой)'. Figyelembe veendő a *śaχni* 'ököl' szó, melynek *śaχėnli*, úgy látszik származéka; való értelme tehát ez lehet: 'öklözni, ököllel nyomkodni, dögönyözni' | R. 14. s. *Jéri toχti jeri ąter* (alább is R. 33. és 114. s.) a hozzáfűződő jegyzet szerint: *peselnik sipko* 'nagyszerű (kiváló) énekes', de e magyarázatból a *toχti* szó saját értelmére nézve nem derül világosság. Az átirat közlője sem tudott többet mondani felőle, minthogy *ērγėnė lātiŋ* 'éneklés szava', miért is a hasonló hangzású ismeretes *ēri' totnė ērγ'-ą̄tėr* 'énekvivő, énekbeli fejedelem' kifejezés (l. I : 029, II : 497. l.) figyelembevételével az énekhős költői jelzését *ē. toti ē. ą̄.* alakban írom át anélkül, hogy R. *toχti* szavát a *toti*-val azonosnak vélném, bár alább is R. 48. s. található *nätauχt* = ÉV. *nātawėt* és R. 178. s. *kaiχtlen* = ÉV. *χąjtėlėn* (vö. itt osztj. *toχ* 'siralmi ének, versszakasz') | 15—17. s.

'Gyermekek, ha utazni akartok: nem mindig [csak azért kelnek útra], hogy az atyai sérelmeket megbosszúlják, külömben is lehet úton járni (ребята, если желаете ѣхать: не все отомстенiе отцовскихъ обидъ ищутъ, и такъ можно ѣхать)'. Az előbbi versek szerint a hadfiak azt hiszik, hogy azért nincs háborújok, mert nincs 'atyai bosszúokuk'; erre mondja a fejedelem, hogy az útrakeléshez ily bosszúok nem föltétlenül szükséges | R. 16. s. *illmkals* = KLV. *ilėm-k'ąls* 'ember' | 18—19. s. 'A város körüljárására küldi embereit (округъ городу пошлетъ своихъ людей)', tkp. csak egy szolgáját a végből hogy a népet s elsősorban fejedelmi atyjafiait a készülő háborúról értesítse s őket az ebben való részvételre felszólítsa; l. e tárgyról ui. II : 0582—4. l. | R. 19. s. *kum pieten* . . . *kėtitä* értelme csak ez lehet: 'legényét küldi'; *pieten* összevetve az alábbi sorokban található *piä* (R. 21. s.), *pie* = (R. 31. s.) = KLV. *püä* 'fia' alakokkal végzetében a KLV. *päŋk-ä* 'feje' ∼ *päŋkėtä-m* 'fejét', *näm-ä* 'neve' ∼ *nämėtä-m* 'nevét' stb. ragos alakok viszonyára emlékeztet, vagyis *pietem* (= KLV. *piėtäm*) helyett irottnak veendő, ép úgy mint alább (R. 21—22. s.) *pieten puott* = ÉV. *pētėm pūt*. Reg. E. kéziratában tényleg mindkét esetben *-m* végzetet találunk: *ájän kum píetem* és *pietem puott*.

21. s. 'Míg az ebéd megfő, oly soká jár [a szolga] a városban szerteszét (пока варится обѣдъ, столь долго ходитъ онъ по городу)'. Hogy R. *pieten* itt nem lehet az előbbi jegyzetben említett R. *pieten*, nyilvánvaló abból, hogy közvetetlen előtte *ajang kum piä* a 'legénye' kifejezése; l. az előbbi jegyzetet | R. 24. s. *ätmen* a mai KLV. *ätpėn* 'ötven' régi alakja, mely egy fejedelem nevében a kondai vogulból is igazolható (II : 222); vö. ÉV. *nalimän*, KLV., ALV., KV. *nälmėn*, PN. *nelmėn* 'negyven' és ÁKE. 605. l. Azonban kétessé teszi a följegyzés helyességét az alább (R. 90—91. s.) előforduló *ätpen* alak | 24. s. Reg. magyarázata szerint 'sétálni akarnak', mi úgy érthető, hogy megúnták a tétlenséget; kissé mozogni, vagy egyenesen kimondva harczolni kerekedett kedvük. Az átirat közlője szerint 'megúnták az ingyenélést (наскучило имъ даромъ жить)', *am tit marėmawäsėm*, *saw ńaurėm ąńśe'im* 'nekem szűk itt, sok gyermekem van (мнѣ здѣсь тѣсно, много ребятъ у меня), *ānėm tit marėm* id., *marli* 'szorít (стѣснитъ)' | 25—27. s. 'A két fából rótt tutajról' l. ui. II : 0614. l. | 26. s. *jol*: 'ülés, hely (сидѣнiе, мѣсто)', *ūnlėnė j.* 'ülő hely', *χujnė j.* 'fekvő h.' | 28—29. s. A vogul-osztják hadsorozásról l. ui. II : 0598. l. | 31—38. s. A hadat szórakoztató zenéről l. ui. II : 0615. l. | 34. s. R. *tään* = KLV. *tēn*, ÉV. *tān* 'ín, húr' | R. 37. s. *tet tąpä* összerántott ejtése, vagy talán inkább tökéletlen jegyzése e szavaknak: KLV. *tė ät tēnpä* 'ez öt húros' | 36. s. *pali' vośkilėm*: 'összetöröm (разобью)'; *ānä kwol-kannė*

voškäsėstä 'a csészét a padlóhoz csapta (чашку о полъ хлеснулъ)'. Reg. jegyzetében ('so *wirf* sie auf die erde') az állítmány 2. személye 1. helyett naiv közlőknél gyakran tapasztalható félreértés (Reg. kérdése pl. ez lehetett: 'Mit jelent *vuaškilm*?! Felelet: 'dobod' e h. 'dobom') | 38. s. 'Minő vigassággal fogunk mi utazni (какимъ веселъемъ будемъ мы ѣхать)?!' | R. 43. s. *vuive* számomra érthetetlen (aligha *vīwė* 'vétetik'); helyette az átírásban: *vaarwė* '(hadi kiáltás) tétetik'. Az átirat közlőjének magyarázata: 'Hangot adnak (голосъ подадутъ)'. A hadba indulás alkalmával szokásos felkiáltásról l. ui. II : 0610. l. | R. 45. s. *sąumä* e h. *saungmä* tökéletlen jegyzés; *jąl ątąngni* helyesen olvasva: *jąlą tąngni* (vö. az E. kéziratban: *jąlątąngni*); *tąngni* az ÉV. *ta'ini* alakhoz viszonyítva az utóbbi ' torokhangjának régibb ejtésére látszik mutatni, de alább R. 47. s. már *tąuni* olvasható.

40—41. s. 'Földhöz verődik kiáltásuk (отдается къ землѣ ихной ревъ)'; *sāŋkän rātnė suj mān ta'ini, tąrėmnė ta'ini* 'a harang verésének hangja földhöz verődik (zeng) s éghez verődik (звукъ колокола къ землѣ и къ небу отдается)' | R. 48. s. *vuäť* = KLV. *vōť*, *voᵉť* 'rövid', *nätauχt* l. fent R. 14. s. jegyz. | R. 50. s. *väigen*, E. *väiken*=ÉV. *voikėn* 'fehér', melynek mai középlozvai kifejezése *sąirėŋ*; R. *uiť*=KLV. *wüť* 'víz' | R. 51. s. *kär*= KLV. *kᵉōr*, ÉV. *χār* 'hímállat, különösen rénbika' | 50. s. *vōľ pattatä*: 'a folyóvonal (forduló, szakasz) végét (конецъ плеса)' | 51—53. s. 'A kinek látása éles (világos), az látja; a kinek nem jók a szemei, az a folyóvonal feléig alighogy lát (у кого зоръ свѣтлый, тотъ видитъ; у кого глаза не хорошіе, до полу плеса коекакъ видитъ)': oly hosszú a folyóvonal. A várat azért építik mentől hosszabb folyóvonal fokába, hogy az ellenség közeledését mennél messzebbről meglábhassák | R. 57. s. *uj*=KLV. *ui*, ÉV. *va'ī* 'lát' | 59. s. 'A városból meglátják őket (изъ городу увидятъ ихъ)' | R. 63. s. *šäm läχ tąut*, E. *šämläχtąut*, l. fent 486. l. 4. 2. s. jegyz. (hol szintén összeírva az itt három tagba szakított szó: *šemlaχtiste)* | 65—66. s. *ątrėt pā at kwāle'it, χum-pīγėt kwāle'it* 'a fejedelmek nem kötnek ki a partra, de a közlegények kiszállnak a ladikokból (князя не пристаютъ къ берегу, а ихъ народъ вышелъ изъ лодокъ)' | R. 69. s. *pä*, E. *pâ* = KLV. *pō*, ÉV. *pā* 'föl a partra' | R. 72. s. *ilta poalėt* = KLV. *iltä-poąlät. unless* jegyzete: *stojušči* 'álló' (partic.), tehát itt a praet. egyes 3. személyű alakjának afféle jelzői alkalmazását láthatjuk (KLV. *iltä-poąlät ūnlės put* 'előtte űlt üst'), a minő több példával igazolható az indicat. praes. egyes 3. személyű alakjára nézve; l. Vog. Nyelvjár. 44., 130., 169. és 225. l. | 69. s. 'Magához közelebb rántotta az üstöt (поддернулъ къ себѣ ближе котелъ)'.

70—71. s. 'Egész arczát bemázolta korommal (все свое лицо замаралъ сажей)'; *supėm jol-nạpitaχts* 'ingem bepiszkolódott (рубаха замаралась, запатралась)' 73. s. 'Ide-oda dülöng (туды-сюды валится)'. Az ok, mely miatt a fejedelem arczát feketére mázolta s botra támaszkodva dülöng, mint az alábbiakból kiderül, hadi csel, hogy szánalomra méltó, fáradt vándorember képében bejuthasson a várba; l. ui. II : 0126. l. | 74. s. 'Hét tájékról ideutazott (изъ семи сторонъ приѣзжій)' ember | R. 78. s. *soatem mui* e h. *soate mui* Reg. jegyzete szerint 'hetedik lakodalom *(semoi svadjba)*', vagyis 'vendégség': a várbeliek a köztük kormos ábrázattal, boton dülöngő embert 'hét vidékről, hét vendégségből érkezett' utasnak vélik. A *sātä sām, sātä muj* szórend szokatlan, mintha változata volna az efféléknek: *rạśä-ke sāt rạ̄ś pattanėl, voľä-ke sat vōľ pattanėl* (II : 388), vagy *rạ̄śä sāt rạ̄ś, vōľä sāt vōľ* (II : 391), *ėtä sāt, χatėlä sāt* (II : 215) | 76. s. 'Az ő szánja [fája] elhasználódott, összetörött (его сани издержались, изломались)'; Reg. jegyzetében *iztopili* = истопили 'felfütötték, tűzre rakták'; előtte az igazi megfelelő: не стало 'megszünt, nincs' | R. 80. s. *tuje kạtel* az átírásban (77. s.) *tūjä χạ̄tėl*, de az E. kéziratban *tuje* helyett *tuji* alakot találunk s ez mint párhuzambeli megfelelő jobban illik a R. 78. sorbeli *téli kạtl* 'téli napon' kifejezéshez. Az E. kézirat szerint tehát *tūji χ.* a helyes átírás | 79. s. 'Ő az imént még itt járt, hova tűnt el?! (онъ тожно здѣсь шелъ, куды онъ скрылся, дѣвался?!)'; *uľä śēlmėts* 'a tűz eltünt, megszűnt, elveszett (огонъ погасъ, потерялся)' = *χarilės* 'elaludt'. A várbeliek keresik, hogy hova tűnt el az ő szán és ladik nélkül érkezett idegen emberük, midőn egyszer csak hallják váruk rombolásának rettenetes zaját; a csellel bejutott fejedelem igazi képében hadakozni kezd.

80. s. *ūs-kēr* l. fent 466. l. 103. s. jegyz. | 80. s. *lēnt* 'nagy zaj, háborgás, izgalom (большой шумъ, гамъ, тревога)', *χạ̄nt-lēnt* 'háború zaja (шумъ войны)'; l. még I : 196. l. 22. 14. s. jegyz. | 82—83. s. 'A sánczon (a sáncz egy résén) át kitekintett (черезъ крѣпость выглянулъ)' | R. 87. s. *kitä pi* helyesen átírva: *kiti' pī'* úgy mint *kiti' χum* (I : 109); l. erről I : 249. l. | 84—86. s. 'Testvérek, tűrtőztessétek magatokat [még] kissé, ne legyen nektek nagyon unalmas [a harczra való várakozás], kezeitek ne keressék a szabad alkalmat a verekedésre! (братья, потерпите немножко, не будь вамъ шибко скучно, ваши руки пусть не ищутъ слободное мѣсто драться!)' | R. 88. s. *kạtä näh* az E. kéziratban *kạtännäch* s ez az írás, melyet *kātēn-nak* 'kezetek íze' értelmezéssel (85. s.) kettős számú személyragos alaknak vehetünk, jobban illik a szövegbe, mint a M. kézirat alapján következő *kātä nak* átírás; mert két fejedelemhez (R. 87. s. *kitä pi*) intézi az énekhős szavát. L. alább a 101—4. sorok jegy-

zeteit. | 87—88. s. 'Ötszázötven házam [melyet lerombolnom kellett] elfogyott, százötven [még] fenmaradt (550 домовъ у меня убыло, 150 осталось)'. Talán gúnyolódik a váron künn levőkkel (mint a nyomban következő énekrészletben), hogy várjanak csak tovább is, míg a vár lerombolásával egészen elkészült | 90—92. s. Csúfságból, hogy a künn levő atyafiakat bosszantsa, a hónalját amúgy szőrösen, meztelenül, 'a mint apja nemzette' egy sánczrésen át kitolja, 'kinyujtja, kiereszti (опуститъ черезъ крѣпость)'; azt mondja: 'Neked nőt szereztem'. Reg. M. kéziratának *äm nänne né visen* szövegével szemben érthetőbb az E. kézirat írása: *äm n̂ännä né visem* 'én neked nőt hoztam (vettem, szereztem)' | 93. s. 'Ama másik fejedelemnek megmutatja [az állítólagos nőt], hogy a kezén van (тому князю покажетъ на рукахъ)' | R. 95. s. *mätämtä:* vö. ÉV. *matėr-mat* v. *matä-mat χum (mätä-mat χ.) joχts* 'valaminő ember jött' | 95—96. s. 'Amannak (a künn levő fejedelemnek) keze kevés híja, hogy oda nem ér, midőn emez visszarántja (у его рука маленько не дойдетъ, онъ назадъ удернетъ)': amaz t. i. meg akarja tapogatni a 'neki szerzett nő' szeméremtestét, de a váron belül levő fejedelem megelégelve a tréfát, hónalját visszarántja | R. 99. s. *täu ater kaqtäu t́ǫlä joχti* szövege kissé homályos s az adott átírás értelmezése *(taw ātėr-kātä* 'az ő fejedelem-keze') nem egészen kielégítő, mert a 'fejedelem' szónak, mint a 'kéz' jelzőjének e helyt nincs kellő igazolása. Most azt vélem, hogy R. *täu ater* = KLV. *tä ōtėr* 'ama fejedelem', t. i. az a másik, ki a várfalon kívül állva az ő újonnan szerzett 'neje' után nyúl; *kaqtäu* hibás jegyzés, e h. *kqatä t́u* 'keze oda', *t́ǫlä* = PV. *t́ǫl,* ALV. *t́al* 'csaknem', vagyis a sor értelme: 'Ama fejedelemnek keze csaknem oda ér', egyezőleg a *čut ne chvat́it* ('csaknem megfogja') sorközi jegyzettel.

R. 101. s. *mäkä menn,* E. *m. mén* Reg. jegyzete szerint: *jevo ludji* 'az ő emberei'; tehát az ÉV. *māχmanēn* 'kettejük emberei, népe' (mert, mint a szöveg folytatásából kitetszik, két fejedelemről van szó), KLV. *mȯk'ėmän* változata lehet | 99. s. 'A folyóhoz ugrik a várból (выпрыгнетъ на рѣку изъ крѣпости)'; de *sāŋχwäsi,* a *sāŋχwi* 'rug' ige származéka, tdk. 'rugtat, iramodik' jelentésű (vö. KLV. *soqt k'ȯrpä k'ȯr-voqnt il-šāŋg'wäsēt* 'a hét szarvasbikából álló bikafalka eliramodik' III : 347.), a mint a fordítás is Reg. sorközi jegyzetében: *tudi šagnul* 'oda lépett' (th. nem 'ugrott'). Az adott fordítás ehhez képest javítandó: 'Innen oda le a folyóhoz rugtatnak (iramodnak)'. E mellett az átírásban *sāŋχwäsi* kettős számra, t. i. *sāŋχwäsei* jegyzésre helyesbítendő; mert a várnál foglalatoskodó mindkét fejedelem lesietett a folyóhoz (R. *šänkväsi* e szerint e h. van: KLV. *šāŋg'wäsiji,* úgy mint alább R. 144—5. s. *apšjäi . . . péšmäti* = ÉV. *āp-*

śiäγä . . . pēsmatei s R. 156. s. *tultkätsi* = ÉV. *tūltχatsei*, R. 163. s. *unnli ńuntlaχti* = ÉV. *ünlei ńüntlaχtei*, R. 164. s. *kualepaχti* = ÉV. *kwālėpaχtei*; másféle jelzését e kettős számú 3. sz. alaknak l. alább R. 134. s. jegyz.) | R. 104. s. *porént* kettős számba irandó át: *porēnt* (nem *poränėlt*, mint a kiadásban); R. *nqll pätäm porént* 'midőn a két fejedelem a folyóhoz megérkezett', az ostromló műveleteiket ámulattal szemlélő nép 'azt mondja: Bennünket ne üldözzetek!' Nyilván attól tartottak embereik, hogy fejedelmeik vérdühbe estek s ez állapotukban őket is leöldösik (l. ui. II: 0630—3. l.) | R. 105. s. *mann ju jau poalaut* az átirásban ugyan *man jui-pqalut*, de nagyon lehetséges, hogy Reg. jegyzésében a *ju jau* nem iráshiba, hanem olyan középlozvai határzó-ragozás, mint *iltä-poqlät* 'előtte', vagyis a *jui*, KLV. *jüi* 'utó, hátulsó, mögi' névutó többes első személyű raggal szerkesztett alakja: **juiau* 'utánunk'. Az E. kéziratban így is találjuk: *jujau poqláut* | R. 106. s. *ull ńqulkätém* a sorközi jegyzet szerint: *ne gańaite* (не гоняйте) 'ne üldözzetek', tehát kétségtelenül 2. személyű, vagyis *ull ńqulkätén* helyett írt alak, a mint hogy az *ull* 'ne' tiltó szócska után nem is várható 1. sz. Az átírásban itt is kettős számú *ńawėlχatēn* állítmány a helyes | R. 107. s. *älľäl* = KLV. *ällä*, *äläľ* 'fölfelé (a folyón)' | R. 110. s. *śäkä*, E. *säkä* = KLV. *śäkä*, ÉV. *saka* 'nagyon szerfölött' | R. 112. s. *qilmä taut* az adott átírásban *qjilmatawėt* 'elalusznak', de Reg. sorközi jegyzete *(usnusči grebut)* szerint e hely értelme: 'alva eveznek': tehát pontosabban megfelelő átírás volna: *qjilimė tqwe'it* | R. 119. s. *téptä* az E. kéziratban *tépä*, úgy mint a 117. sorban R. 126. s. *väs räšét* a sorközi jegyzet szerint *utočka*, tehát: ÉV. *vās* 'récze' a kedveskedve kicsinyítő *-riś*, *-réś* képzővel *(vāsréś*: plur. *vāsréśėt* v. *vāsräśėt*, *vāsräśt)* | 122. s. *vārśėmi*: *vās v.* 'a récze csapdos szárnyaival (утка хлопатъ, машетъ крыльями)'. Az alvó hős nem szokta elhinni nejének azt a figyelmeztetését, hogy az ellenség közeledik; l. ui. II: 0528—9. l. | 125. s. Az asszony hitetlen férjének avval felel vissza, hogy ha majd nyakukra jön az ellenhad, meg fogja szólni azért, hogy nem idején költötte föl álmából s ő lesz még az oka annak, hogy megölik őket R. 131. s. *kuoatnä*, az E. kéziratban helyesebben: *kuontnä* = *χqntnė* 'hadtól' | R. 134. s. *käšäu* az ÉV. *kaś* 'öcs' szó kettős számának *(kaśi')* megfelelője; vö. a kettős szám alakjára vonatkozólag fentebb is R. 122. s. *kujjiu* = ÉV. *χujei'*, R. 147. s. *kqnteliju* = *χqntlei'*, R. 164. s. *pûχtijiu* = KLV. *pūχtiji*. Az öcsék még egyre heverésznek fekvő helyükön, de már kérdik magukban, él-e még bátyjuk vagy nem? | 131—2. s. 'Az ellenhad oly közel van, hogy már kezünkkel kapdoshatjuk el kilőtt nyilaikat (войско такъ близко, что можемъ ужъ ихныя стрѣлы хватать ру-

ками)' | 134. s. *sis-por tūp*, KLV. *šiš-pär tūp* 'nagyobb fajta lapátevező, a minővel a ladik közepén egyszerre mindkét oldalon előre s hátra eveznek (греби, лапашня)' | R. 145. s. *péšmäti* =ÉV. *pēsmateï*', l. fent 99. s. jegyz. | 139. s. *sulʼχateʼit*: 'kihullanak (выпадутъ)' a *sulʼγi* 'kiszóródik, hull' igéből | 141—2. s. A hős hadpusztító műveleteinek költői jelzéseit l. ui. II : 0629—0630. l. | 146. s. *tūltχatseï*': 'összefogózkodtak verekedni (снялися драться)' | R. 158. s. *sirinä lentl*, E. *siri na lentl* sorközi jegyzete: 'kardfogója', ez teszi megfejthetővé az adott módon: *sirej-naläntėl* 'kardjaik nyeleivel (verekszenek)' | R. 160. s. *mątėn tenn näχnemän ąlmąu* jegyzete: *vidno tam uleťit* ('látható, a mint ott tovarepül'), ennek alapján megfelelő átírás: *mōtėn ta nāŋknė mān* (v. *mānėl*) *ālmawė* 'az egyik (v. másik) a látás távolából kirepül, messze láthatni hova repül (изъ виду вонъ улетитъ, далеко видать куды улетитъ)' | 153. s. *ńūntlaχti* = *ūślaχti* 'megpihen (отдыхатъ)' | 158. s. *tą̄χ-sunt* az átirat közlője szerint *tujtnė lātχėl sipälʼ* 'titkos nyelven a. m. késhüvely', egyébként *tą̄χ-sūnt* 'a nyeldeklő felső része', *tą̄χ-tit* 'a nyeldeklő alsó része'. Az átírás közlőjének e magyarázatát követtem ugyan a fordításban, de megbizhatóságát kétessé teszi, hogy REGULYnak jegyzete a *tąku sutt* szavak fölött: 'torka száját' (nem: 'kés tokja'), továbbá hogy a Konda-fejedelmek énekében hasonló történetről lévén szó a *k'əm-tōk' pūtėnė jelpiŋ kēr* 'férfi torokcsutkáját keresztülszúrni való vas' kifejezésben (II : 233) a *tōk'* = ÉV. *tą̄χ* szónak semmi 'rejtett' értelme nincs. Ezek figyelembevételével az itteni *tąku sutt käletän asše šohri levataus* szövegrészt ma így fordítanám: 'torka (torokszádja) közének (*χalän*) előhúzta a keskeny szúrókést' | 159. s. *śoχri* 'kis keskeny kés (melyet különösen a vékony bőr metszésére használnak)' || 160—3. s. A győző felajánlja legyőzött ellenfelének fejebőrét áldozatúl az Égatyának, l. erre nézve bővebben ui. II : 0662—63. l. REG. 174. s. M *päng saueten* irása ellenében E. *p. sauetem* alakja. (acc.-*m* raggal) ad helyes értelmet. REG. *žertvuju* ('áldozom') jegyzete a R. 174. s. *rąnkilm* szóhoz, világosan igazolja, hogy az Égatyához való 'fölkiáltás' azt jelenti, hogy neki '*áldozza*' az ellenfél fejebőrét | R. 175. s. *tą nąrmtä* az E. kéziratban *tąn ąrmtä* s jegyzete *na to raz* 'akkor egyszerre'. Ez *ton ą̄rėmt* 'abban az időben, akkor' | 164. s. *siläts* 'elrejtőzött, eltünt (скрылся)', REG. jegyzete: *poteralsa* (потерялся) 'elveszett, eltünt' | 167—8. s. 'A madárkának, melyet magam szoktam megfogni, ugyan minek adnám meg magam?! (я которую сама добываю пташкѣ, по что ей, той пташкѣ поддалась-бы?!)' | R. 185. s. *koalle* = KLV. *kwallä*, ÉV. *kwālγä* 'kötelét, szíját' | 170—1. s. 'Megoldja övét, az öv halomja egy ülő ember magasságnyira áll (распояшетъ опояску, куча опояски сидящаго мужика вишиной лежитъ)': oly hatalmas óriás volt az öcs s oly nagy erejű a nénje, ki hátán vitte őt haza.

XVII.

A *'Konda-alvidéki fejedelmekről'* (*K'ōntiŋ lui ōtrei'*) szóló regekép előadott hősi éneket felsőkondai vogul nyelven *Lōχ-voąni-pōul* (Сатиги) faluban *Raχt-pōuleŋ k'əm L'äu·ėnt Käšmiš Kątėmėš* (Леонтій Кузьмичъ Катмышовъ) közlése nyomán 1888 október 29-én jegyeztem fel. A közlő faluja a felsőkondai nagy *Təmėn*-tó mellett Szatigitól keletre 20 versztnyire, Leušytól nyugatra 50 versztnyire esik. L. e hitregei alakok tárgyalását ui. 0164—0171. l.

Czím: *tërėn-ëri* az ÉV. *tērniŋ ēri'*, osztj. *tārnėŋ ār* 'hősi ének' kifejezés jelzőrészének alapszavával; l. erre nézve ui. II : 0238—9. l. | **1.** 1. s. *lūi ōtėr:* 'az alvidéki fejedelmek *Mot-uš* (Пахрачи) helységben laktak (низовскіе князя въ *М. и.* жили)' 1. s. *jā-pëγińš* 'fitestvérek (братовья)' | 3. s. *ēl mėt, ēl šoąrt . . . ląoltąu:* 'távoli vidékeken úgy mondják, hogy . . . (въ дальныхъ мѣстахъ говорятъ, что . . .)'; *šoąr* 'világ (свѣтъ)' | 4. s. *ätmėn:* 'ötven'; l. fent 504. l. R. 24. s. jegyz. | 4. s. *sōsi:* 'ribiszke (смородина, Johannisbeere)'; *suriń*, KKV. *surėń:* 'arany (золото)' | 4. s. *vaimėlėŋ:* a közlőnek érthetetlen szó. Azt sejtem, hogy eltorzítása vagy a költői nyelvben más alakot nyert mása az *oąmėliŋ* 'fortélyos fondorlatos, ügyes' szónak (az *oąmėl* 'fortély, ravaszság' névszó képzésének); vö. az alakra nézve: KV. *oąl'ėm* és *wąl'ėm* 'festék'. Ez esetben t. i. egy északi ének *pišiŋ nāj* 'fondorlatos, ügyes asszony' (II : 52.) női névjelzőjének lehetne déli nyelvű megfelelője | 5. s. *sōn:* 'nyírhéjből készült háromszögű alacsony dobozféle (чумашка), melybe a nem rég született gyermeket teszik (когда ребенокъ родится, его въ чумашку кладутъ)' = ÉV. *sān* 'nyírhéj-doboz, nyírhéj-csésze' | *oąpė:* 'hinta-bölcső (mely egy magasból lehajló rúdon himbálózik)' = ÉV. *āpä; sōn-kwąli, oąpė-kw.* 'az a madzag, mely a bölcsőt a rúdon tartja s mely a háromszögű *sōn*-bölcsőnél ennek szögleteihez lévén erősítve, természetesen három ágú. A város öregének itt idézett szavai azt hozzák emlékezetbe, hogy az ifjabb fejedelem volt ama szépséges nőnek gyermekkori játszótársa s nem kellene engednie, hogy azt egy idegen szörnyeteg elrabolja. E mondásával az öreg az ifjú fejedelmet háborúra izgatja; l. erre nézve ui. II : 0688—9. és 0707. l. | 6. s. *täl:* 'öl (сажень)'; az erdei 'élő bálvány' (*lėlėŋ pupi*) három öl magasságú | 7. s. *voąnė:* 'erőszakkal vitte el őt (силой взялъ ея)' | 10. s. *k'ašγėn!* 'tudd! (знай!)' | 11. s. *ńūpi-jərri . . .* 'nem jössz-e velem társul hősölni? (въ товарищъ не идешь-ли мною сватать?)'; *jərŕ* (töje: *jərt-:* 1. sz. *jərtėm*); l. Vog. Nyelvjár. 189. l. | 12. s. *ńąl:* 'orr; hegye, éle vlminek (носъ, вострье)', *sėri-ńąl* 'kard hegye'. Az utóbbi-

nak párhuzamos megfelelője *jūntėp-ńạl* szószerint ugyan, mint a fordításban is, 'tű hegye'; de nagyon lehetséges, hogy a *jūntėp* itt, mint a *sėri* 'kard' szó párja, fegyverféle vagyis '*pánczélruha*' értelmében veendő s bár így a *ńạl* szó nem illik hozzá (mert a pánczélruhának nincs 'hegye' s nem is 'szúr'), ez afféle értelmetlen párhuzambeli ismétlésnek tekinthető, a minő nem ritkán fordúl elő a költői nyelvben; l. ui. I : 191. l. s alább is 514—6. l. **5.** 9. és 41. s. jegyz. A bátya válasza a segitségét kérő öccsének, hogy az ellenfél igen hatalmas, az ő erejük nem elegendő vele szemben ('kardunk nem szúr'), megvíhatatlan a vára, népe sok, bűvölő képessége is van, egy szóval a háború nem biztat sikerrel | 14. s. *vūsät* nem helyhatárzó, mint az adott fordításban, mert ennek alakja *vusėtät* volna (mint alább **5.** 33. s. *koätėtät* 'kezében'), hanem alany: 'Vára Ob-kanyarulatos hét folyóforduló', t. i. oly nagy, hogy hét folyófordulóra terjed. A vogulok a helyek egymástól való távolságát rendesen a közbeeső folyófordulók számával határozzák meg, mert út gyanánt nyáron a ladikkal föltétlenül s télen is a szánnal nagyobbrészt a folyó medre szolgál | 14. s. *Oạs jōŋk'wėltėŋ:* A közlő szerint az utóbbi szó egy *jōŋk'wėlt* 'lejtős folyófok (пологой мысъ)' szóból eredne, mellyel szemben *ńạlėχ* a 'meredek folyófok (крутой мысъ)'; de okot ad kételkedni e magyarázat helyességében, hogy *jōŋk'i* 'fordúl', melynek *jōŋk'wėlti* szabályos momentán képzése (mint *lăkwi* 'lép' ∾ *lăkwėlti* 'szökik, ugrik', *rạ̄ti* 'ver' ∾ *rạtėlti* 'csap'), a 'lejtő' fogalmára alkalmatlan alapszó; ellenben jól illik a következő *vōl'* 'folyóforduló' szó jelzőjének az utóbbi igéből származó *jōŋk'wėltiŋ* mint 'kanyarodó, kanyarulatos', a mint az északi énekek is gyakran emlegetik a 'lúdbél, kacsabél módjára kacskaringós folyót' *(lunt-saχ mēsiŋ jā, vās-s. m. j.* pl. II : 184) | 14. s. *nəm-qəl . . :* 'a városnak felső gerendája istenhez emelkedik (az eget éri, верхное бревно города къ богу лѣзетъ)' | 15. s. *jạl-qəl . . :* 'az alsó gerenda a pokolba (alvilágba) nyomúl (въ адъ приткнется)'. *Jạl-Tōrėm* tkp. a 'Földanya' (l. I : 0387—97. l.), míg a 'pokolnak (адъ)' *Jạl-nạ̄jėr* a képviselője (l. ui. I : 404. l.). 'A legfelső vārgerendák a Felső-Égbe érnek fel, a legalsó várgerendák az Alsó-Égbe (a föld méhébe) támaszkodnak'; l. a várak rendkivüli magasságára vonatkozólag ui. II : 560—61. l. | 16. s. *oạtėm*: 'nép (народъ)' tkp. 'ember' (< tatár-arab *adam*) | 16. s. Az ellenfél sokaságának 'rén szőre, eb szőre' hasonlattal való jelzése a szamojéd életből vett kép, hol a rén és eb adják az ember ruházatát s ezek a vonó jószágok; a megfelelő vogul jelzés a 'juh szőrét, ló szőrét' emlegeti; l. ui. II : 0601. l. | 17. s. *k'osγi* 'hangya (муравей)' = ÉV. *χạssuj*, KLV. *k'ạššei̯* | 17. s. A *sạ̄tγi*, valamint a belőle képzett *sạtėŋ* szó pontos értelmét meg nem állapíthatom; az előbbit a

közlő a суетится szóval magyarázta, mi az Ural vidékén 'kisértéssel, varázslattal való nyugtalanítást, félemlítést' jelent. Éppenséggel homályos előttem, hogy mi a 'két ízű, három ízű ízelt hangya *sątėŋ*', de valószínű, hogy a 'két ízű, három ízű' a hangya testének szembetűnő tagoltságára, s nem a 'bűvöletre' vonatkozó ('két, három minőségű') jelzés, mint ezt a fordítás alkalmával véltem. A 'vöröshangya csiklandozása' a Kalevala IX. énekében (241. s.) is varázsszer, mely a vasnak eredeti jó természetét megrontja.

2. 1. s. *tąmė käśėm!* . . : 'nem, öcsém, én nem megyek (нѣтъ, мой братъ, я не пойду)' | 3. s. *kiutəχ*: 'köszörülni (точить)', *kiutkätnė ėχwtės* 'fenkő (брусъ)', *k. ėχwtėsei' tēlėn* 'alakúlj át, változzál fenkővé! (родись, сдѣлайся брусомъ!)' | 4. s. *käsiät* . . . 'ha kése megtompúlt, azt rajtad elesitse ki! (если ножикъ ему иступился, пусть онъ свой ножикъ на тебѣ исправитъ, точитъ'; *pąnläχw* 'fenni') | 5. s. *kit pəjip* . . : 'alakúlj át kétfarú nővé (родись женщиной съ двумя жопами)'! 6. s. *k'əmėr*: 'a férfimag, geczi (задоръ)'; *məlli*, *məlėli*: *pėχnė eśät məlės* 'elmúlt (прошелъ) a coitus-dolga'. Az öcs az idézett szavakkal veszteg maradó bátyját gúnyolja és sértegeti bosszúságában | 7. s. *kērstąχtės*: 'készült az útra (ладился на дорогу)' | 8. s. *täkw k'ąlėtät* 'maga magában (самъ съ собой)' | 9. s. *tėtė śəul* . . : 'ha én így megyek, hova jutok (если я этакъ иду, куды я попаду)'. *śəu* (ragokkal: *śəu-t*, *śəu-nė*, *śəu-l*), tkp. 'mennyiség, mérték': KV. *k'ūrėm oąjγėl śəunė* 'három versztnyire' l. alább **5.** 12. s. jegyz., *nė-śəu por* v. *nė-śəu kes* 'hányszor?' = TV. *śəu*: *kitäχ täl śəu* 'két ölnyi' = ALV. *śi*: *män-śi* 'mennyi?'; tehát *tėtė śəul* 'ily mértékkel' | 9. s. *rąulaχts*: 'átváltozott (перевернулся)' medvealakká; a hősöknek állatokká való változásáról l. ui. II : 0646. l. | 10. s. *sūmės*: 'futott, szökött (бѣжалъ)' | 10. s. *jąlė tūńśpės*: 'megállapodott (остановился)' | 10. s. *lēpėstäχw*: 'medveképpen zajjal talpalni, lompolni (лапой хлопать, о медвѣдѣ)' | 13. s. *pum kwəsγi*: 'a fű suhog (ha benne járnak, трава шумитъ)', *tōsėm pumėt kwəsėlti*: 'suhogtatja a szénát (заставитъ шумить сѣно')) | 14. s. *k'ortk'än*: 'ölyv (ястребъ)' | 17. s. *sōľiś*: 'hölgymenyét (горностай)' | 17. s. *tonätėl*: 'aztán (потомъ)' | 18. s. *jąlė k'wąlniśt*: 'a mint elkoptak, elfogytak karmai (какъ ногти кончались)' | 19. s. *mē-kīn* . . : 'földbe kezdte magát ásni (въ землю сталъ рыться)'; *kīn* = ÉV. *kiwėrnė* '-be, belsejébe vlminek', *kīt* = *kiwėrt* '-ben, belsejében vlminek'.

3. 1. s. *joχtmät-vuil*: 'a mint a városba jött (какъ онъ въ городъ пришелъ)' | 2. s. *rėi' ąjγės*: 'hét hétre való hőséget [kérve] kiáltott istenhez (на семь недѣлей жаръ ревѣлъ къ богу)'; az Égatyának a hősök harczaiba való beavatkozásáról l.

ui. II : 0652—3. l. | 3. s. *päili* (inf. *-uχ*) 'fürdik (купатся)' = ÉV. *pūli* | 4. s. *jǫrtlät* a *jǫt* '-vel, együtt' 3. sz. ragos alakja (vö. KLV. *jurtėl* '-vel' a *jurt* 'társ' szótól): 'hét nőt vitt magával (семь женщинъ взяла собой)' | 4. s. *elė cŋk'wsaχts*: 'levetközött (раздѣвалась)' | 5. s. *nalu voilės*: 'a vízbe ereszkedett (спускалась въ воду)' | 5. s. *īŋk*: 'ángy, sógornő (férjem húga, dial. жолобка = золовка)'; *om ēkum om īśėm īŋkī' lǫwitė* 'az én feleségem az én húgomat (*īś* младшая сестра) *īŋk*-nek mondja' | 6. s. *vɵs*: 'ruha (лопатина)' | 6. s. *vuj tūs*: 'ruhámba valami vadállat mászott (въ мою лопатину какой-нибудь звѣрь залѣзъ)' | 7. s. *rǭuχ*: 'rázni (болтать)'; *mätė vuj oąti*: 'semminő vadállat nincs (никакого звѣря нѣту)' | 8. s. *ju mǫumtaχts*: 'belebujt (залѣзъ)'; *jėn pērmėnė . . :* 'a ruha belsejében nem bírja kitartani (въ мутрѣ одежи нѣтъ у него терпленія)' | 9. s. *vǫχtėkėts*: 'kiugrott (выскочилъ)'; tkp. 'kivágta magát' | 10. s. *tūsė kīn . . :* 'a szájába vette, a fogaival átfogta (въ ротъ взялъ, перекусалъ)' | 11. s. *pō sūmėltėptėstė*: 'az erdőbe futott vele (az asszonnyal) együtt (въ лѣсъ побѣжалъ съ ней вмѣстѣ)' | 11. s. *ēra*: 'minden időre, örökre (вовсе)': 'magához (lakóhelyére) vitte őt minden időre (вовсе къ себѣ тащилъ ея)'.

4. 2. s. *k'ōlėχ* 'nép', nem 'holló', mint az adott fordításban, melynek *k'wɵlėχ* az alakja, mint alább a 21—22. sorokban | 2. s. *ērwėstėsän*: 'elkezdte fakgatni, kikérdezni (сталъ донимать: *ērwėstäχw*, выспрашивать)' népét | 3. s. *k'wǫnė k'ǫswė*: 'ki tud felőle (кто его знатъ)'; *k'wǫnė* = **k'wǫn-nė* 'kitől' | 5. s, *vɵtkėś*: 'egy vízi szörnyeteg, mamut (маментъ)'; l. ui. II : 0327. l. 5. s. *jǫlė sǫulqus*: *oǫmp k'ulmė sǫulėstė* 'az eb a halat elnyelte s elfutott (собака рыбу проглотилъ и побѣжалъ)'; tkp. 'bekapta szájába'. | 7. s. *rāpγės*: *ōχwtės viťėn lėsėn-kēt, ǫsė poχśitoali; jūntėp viťėt ǫsė rāpγi, sɵjė oat sɵjti* 'ha követ dobtál a vízbe, az csak úgy fellocsog (бухнетъ просто); [de] a tű [a vízbe dobva] csak hullámgyűrűket alkot (маленькій валокъ пойдетъ), zaja nem hallik'. Az 'Erdei bálvány' noha három ölnyi s még pánczélruháját és kardját is felöltötte, bűvös erejével mint akár egy tű halkan jut a víz mélyébe, nagy hullámzás nem támad nyomában | 7. s. *soät tǫulėmiśt . . :* 'elmúlt egy hét s csak a vízi szörnyeteg végső darabjai maradtak meg (недѣля пропла и только концы мамента остались)' | 8. s. *soät täl . . :* 'az ő hét öl hosszú hajfonatai (ея косы съ семи сажень длиной)' | 11. s. *vuor-jälvėl*: 'erdei manó (лѣсной)' | 13. s. *vūs-kīn*: 'a manó végső darabjait haza dobálja a várkerítésbe (концы лѣснаго домой въ ограду брасыватъ)' | 14. s. *kwōrėχ* (s nem *k'wɵrėχ* mint a kiadásban): 'varjú, csóka (ворона)' | 15. s. *śomė*: 'kedves (милая)' | 16. s. *k'otė oąt kāśėloǫlilen?* 'nem vetted-e valahol észre (гдѣ нибудь не замѣтила-ли?)' | 17. s. *vuor kėśniśt:*

'midőn vadászol (когда лѣсуешь)'; *ruor kinsi* 'vadászik', tkp. 'erdőt kutat' | 18. s. *kēlp-sām:* 'vércsepp (капля крови)' | 21. s. *k'wəlèχ:* 'holló (воронъ)' | 26. s. *väte* (instrum. *vätä-l*) = KLV. *vätä* 'nyírhéj-kártus, kis bödönféle (a minőben a halzsírt is tartják, вотланъ)' | 28. s. *éséps:* 'leszállott (сяла)', *nɵk'wi:* 'orrával szedeget, csipeget (madárról, клюетъ)' | 30. s. *lētänel . . :* 'farkánál fogva megragadta őt s a földhöz ütötte (за хвостъ поймалъ ея и о землю ударилъ)'; *śämė omnan tajwės* 'én agyonütöttem, megöltem őt (я ударилъ, убилъ его)', KV. *śämė* = ÉV. *śama, śam:* *ś. rātitä* 'agyonüti őt', *tēstė* tkp. 'ette'; l. alább 517. l. 7. 23. s. jegyz.

5. 2—3. s. *k'ònt ätəχ . . :* 'midőn elkezdte a had gyüjtését, a hold teli volt mint egy doboz fedele; midőn befejezte *(pąnséstė)* a had gyüjtését, a hold végét érte (когда онъ началъ войско собирать, мѣсяцъ полной былъ какъ крышка бурака; когда кончалъ войско собирать, мѣсяцъ кончался)' | 2. s. *jūtkėn:* 'kerek doboz, melyben tűt, czérnát s rongyokat tartanak (круглой буракъ, въ которомъ иглы, нитки и лоскутья держатъ)'; *älė* 'fedele (крышка)' | 5—6. s. *ąlė-mät k'ōntnė . . :* 'vagy had, vagy vendégség érkezik; mint tetején levágott erdőjű földfok mozog előre mi felénk (либо войско, либо гости идутъ; какъ отсѣченной на верхушкѣ лѣсной мысокъ подвигатся къ намъ)'. Az erdő tetеje a maga természetességében nem egyenletes (egyik fa magasabb, a másik alacsonyabb); ha a fák tetejét lemetszik, az egyenletességet mesterségesen el lehet érni: a közeledő had nagy sokaságával ily egyenletes magasságú mozgó erdőhöz hasonlít | 8. s. *ēlt:* 'elől, a had élén fut (на переди войска бѣжитъ)'; *piś-poχ vōŋk'ėm . . :* 'czombját csapdossa a mint fut (хлопатъ свои холки какъ бѣжитъ)' | 8. s. *pōś:* 'sógor, a feleség fitestvére (своякъ)'. Az 'Erdei-bálvány' felesége elrablóját 'sógornak' nevezi s alább (7. 19. s.) az idősb kondai fejedelem is így mondja öccsének: 'üldözd Erdei bálvány sógorodat *(pōśėn)*' 9. s. *sąilė-jiw . . :* 'karócskával, füvecskével körülkerített városod soká vagy rövid ideig bírja-e?! (жалинкомъ, травинкой огороженной твой городъ долго-ли, коротко-ли терпитъ?!)' A nagyobb erejében elbizakodott ellenfél a kondai fejedelem várának czölöpjeit karónak, 'fű-fának' gúnyolja. E párhuzamos kifejezésben a *jiw* 'fa' szó illik a 'karóhoz', de nem a 'fűhöz' *(pumjiw)*, ez esetben tehát alkalmazása csak értelem nélküli ismétlés; l. fent 511. l. 1. 12. s. jegyz. | 10. s. *tūlė:* 'keskeny, kis fejsze (узкой, маленькой топоръ)'; l. erre vonatkozólag ui. II: 0550. l. | 12. s. *k'ūrėm ąjγėl śöunė . . :* 'három versztnyire hordta el a nyíl magával (на три версты утащила стрѣла съ собой)'; l. a nyilazás rendkívüli erejére nézve ui. II: 0547. és 0636. l. | 12. s. *ōrśėn tuńśit . . .* 'egy rőfnyire a földbe ásódott

(на аршинъ въ землю рылся)'; *tuńšit* rendesen a magasság, itt a mélység határozója (*tuńšiŋ* 'magas') | 13. s. *lăkwelts* . . : 'kiugrott, visszafelé futott (выскочилъ, назадъ бѣжалъ)' | 17. s. *vińšt:* 'éppen most (тожно теперь)' | 18. s. *vuotėmtėstė:* 'a had mögé szélkép fútta el (за войско как-бы вѣтромъ унесъ)' | 18. s. *k'ur:* 'széle vlminek (край)', *squľėχ-tēp:* 'vékony gabonaszem, ocsu (тонкое зерно, мякина)' | 21. s. *ńōtəχ:* 'segíteni (способить)' | 22. s. *tqľė-səm* 'az ujjnak tapintó húsos, puha vége'; *nəŋk'wė lōtėlst:* 'bőre az ujján levált (кожа его на пальцахъ отстала)', *tūp-näl äli koät-pä́ťėm nəŋk'wė lōtpės* v. *lōtlės* 'a tenyeremen a bőr az evezőtől fölrepedt, elvált (на ладони весломъ кожа отстала)' | 23—31. s. A bátya az ő segítségét kérő öccsének azokkal a sértő szavakkal üzenget vissza, melyekkel emez őt a háború ellenzése alkalmával illette; l. fent 512. l. 2. 4. és 6. s. jegyz. | *kiutät:* 'hadd köszörülje rajtam, fölöttem (пусщай точитъ на мнѣ)' | 29. s. *tērėŋäi' jēmti:* 'élénk, friss, ügyes lesz (проворной будетъ)' | 32. s. *jelpėl ēkwėtäm:* 'új feleségét (новую хозяйку)'; t. i. a legifjabbat küldi, még pedig már nem puszta szóüzenettel, mint az idősebb feleségeket, hanem kedveskedő ajándékokkal. Ebből látja a bátya, hogy a veszedelem komoly | 33. s. *ńqər-vuj:* 'idei ellésű csikó (нынѣшній жеребенокъ)', *sūpėl-vuj:* 'tavalyi ellésű, másodfű csikó (лонскій ж.)' | 33. s. A *śińiŋ toqs* kifejezéshez a közlő a következő magyarázatot fűzi: *jāŋkėm vōj, pōľėm vōj śińi* 'a jegesedett zsír, fagyott zsír *śińi*' a. m. *ātėŋ k'qrė* 'ízletese, java', miből valószínű, hogy a közlő a *ś. t.* szavakat csikózsíros tálra értette. Tényleg egészen hasonló kifejezés: KLV. *ńaur-vōj śuńiŋ tas* 'csikózsírral bőséges tál' (III : 357.), Reg. *ńqor vuoi šuńing toqss, sobol vuoi š. t.* = ÉV. *ńawėr-vōj śuńiŋ kiwr, sūpėl-vōj ś. k.* 'csikózsírral, lófizsírral bőséges tál' (III : 220—21., IV : 127.), a mint a magyarázatnak is van megfelelője a szövegben: *jāŋkėm vōj, pōľėm vōj śuńiŋ kiwr* 'jegesedett zsírral, fagyos zsírral bőséges tál' (III : 199.), *tūr-tēp, śuńä, Ās-tēp śuńä* 'tavi eledel bősége, obi eledel bősége' (III : 146). Ezek szerint KV. *śińiŋ*=ÉV. *śuńiŋ* a *śuń* 'bőség, áldás, jólét' szóból (l. I : 181. l.); sőt valószínű, hogy a *ńqər-vuj, sūpėl-vuj* jegyzésben a *vuj* 'állat', e h. *vōj* 'zsír' félreértés a közlő, vagy magam részéről | 33. s. *toqs:* *tenė toqs* 'evőedény, tál (чашка)'; fatálat értenek rajta | 33. s. *tqut-ńilėm:* 'láng (пламя)' | 34. s. *k'ul:* 'posztó (сукно)'. A '*tűzlánghoz hasonló posztó*', mellyel az ifjabb fejedelem bátyját megajándékozza, emlékeztet arra, hogy az egykor Nachracsiban őrzött s állítólag a hittérítőktől elpusztított kondai főbálványnak 'egész tisztelethelye, de különösen ülése *bíborszínű posztóval* volt díszítve', valamint hogy házikója előtt *bíborszínű ruhákban* állottak őrt hívei (l. ui. II : 0165. l.). Úgy látszik, hogy az itt említett vörös

posztó s csikózsíros tál ajándékok — mely utóbbi mint bálványoknak nyujtott áldozat a Konda vidékén is igazolva van (l. ui. II : 0468. l.) — a régi áldozati eljárás képzetköréből valók | 35—6. s. *jąl ąsmät . . :* 'az alsó párnáról a felsőre emelkedett (съ нижней подушки поднялся на верхнюю)' | 37. s. *ləγa . . :* 'pár lovat fogott be (впрегъ пару кони)' | 41. s. *jäγänlpöu* 'atyafi', a közlő szerint 'férfi unokatestvérei (двойродные братья)'. Más világon élő (meghalt) atyjafiaihoz megy, hogy őket hadba vigye, mert az élők elpusztultak | 41. s. *soät k'əm śökänl . . :* 'a hét férfi anyjához ment', noha az anyákat nem vitte hadba. Az 'anya' említése csak az utóbb következő 'hét férfi atyja' (*soät k'əm jäγänl*) kifejezéshez alkalmazkodó párhuzam kedvéért történik; l. fent 511. l. 1. 12. s. jegyz. | 43. s. *pąjrėγś = tōrėmśiśkuė* 'úr isten (господь богъ)' < tat. *bəjərəkčė*; a felsőbb hatalmak beavatkozásáról a hősök küzdelmeibe l. ui. II : 0649—0653. l. | 45. s. *śoqk' :* 'kalapács (молотокъ)' | 52—54. s. Az ifjabb fejedelmet a győző ellenfél elevenen viszi haza, hogy tagjait külön-külön ledarabolva áldozatul az 'eleven bálványok' elé hányja (l. ui. II : 0666. l.); de már előzetesen kiszúrja egyik szemét, levágja egyik fülét s megtöri egyik kezét s egyik lábát, a mint ez egyébként női ellenfélnél szokás (l. ui. II : 0671. l.) 50. s. *ji-poqlt vuitaγtəχ :* 'utánuk eredt üldözve (погнался за ими)'.

6. 1. s. *k'ōntėt el-poqlnė . . :* 'az ő seregüket megelőzte, előre elfutott az ő városukba (ихъ войско опередилъ, впередъ убѣжалъ въ ихъ городъ)' | 3. s. *lėlėŋ pupėγtmė . . :* 'az eleven bálványokat megölte (живущихъ шайтановъ убилъ)' | 4. s. *pūrlaγtəχ . . :* 'a nők eljöttek őt (a bálványt) megtisztelni, megvendégelni (женщины пришли его подчивать, угостить)' | 6. s. *kwėsnäs-mäntėl . . :* 'az ablakon át dobták be a lóbőr-zsákot a bálványhoz, maguk nem mernek a házba menni; hálából hozták el neki az ifjabb fejedelem testét (черезъ окно бросили мешокъ изъ конской кожи, сами въ домъ идти не смѣютъ; для благодарности принесли ему тѣло маленькало князя)' | 9. s. *pēstėlėstė :* 'feloldotta (развязалъ)' | 11. s. *pēs-k'oitėl jeltės :* 'öccse fölépült (kigyógyúlt), olyan lett mint előbb volt (братъ исцѣлился, сталъ какъ прежде)'.

7. 1. s. *oqtėm-pėl . . :* 'az emberek is elhullnak, az erdő is vész (люди пропадутъ, лѣсъ падетъ)' | 2. s. *səj :* 'fenyővel és nyírfával benőtt homokos vidék (боръ)' | 3. s. *ńəurė mätėrnė tąχlės :* 'valami erős ember akadt elébe (какой нибудь сильной человѣкъ попался ему)' | 4. s. *səpi tolėmäts :* 'eltört (изломался)' 4. s. *näi' k'wąn-nė-sė-när tėmľė :* 'te kiféle vagy? (кто ты такой?)' | 5. s. *Jąl-nąjėr :* 'Alvilági fejedelem'; l. e mythikai személy tárgyalását ui. I : 0398—0404. l. | 9. s. *Oqs-ōtėr :* 'Obi fejedelem'; l. a róla tudomásra jutott adatokat ui. II : 0189—

0190. l. | 11. s. *mqrė* (tő: *mqrä-)*: állítólag 'hólyag a réczefajták torkában, mely megtelik, midőn a vízbe merülnek (пузырекъ въ горлѣ утокъ, которой когда въ воду нырятъ, наполнится)' (?); *säl'iŋk*: 'a vízben alámerülő réczefajták torkából fölemelkedő buborékok (пузырки, которые подымаются изъ *mqrė* въ водѣ)'; vö. ÉV. *mārä, vit-m. pajtayti* 'buborékok szállnak föl (főnek) a vízben', KLV. *mąr, wüt-mąr* 'vízi buborék' | 12. s. *k'ūl'ilätγėt*: 'fölemelkednek a vízben (подымаются въ водѣ)' | 14. s. *elė k'wqsė k'ōntijo* 'a mint előre néz (какъ онъ впередъ гладитъ)'; a *-jo* végzet értelméről nincs tudomásom, talán a regei elbeszélésben használatos archaismus | 15. s. Az 'Erdei bálvány' segítő társának nevében: *jot*: 'közép (средина)'; *käumėŋ* a közlőnek érthetetlen, azt sejtem, hogy *Käu-mėŋk* 'urali menkw' (vö. külömben KV. *käu* 'malomkő, жерновъ'); *vqŋ* 'erős (сильной)' | 16. s. *jit vujtitėn* 'üldözve futnak utána (гонятся за имъ)'; *jit = ji-poqlt* 'utána' | 17. s. *elė tūlėst*: 'a mint az idősb fejedelmet megpillantották, azonnal elfutottak utjokból külön-külön (какъ они *jäni ōtėr* замѣтили, сейчасъ побѣжали изъ своей дороги розно)' | 17. s. *äkwän joχtk'ētsei*: 'együvé jöttek, az ifjabb fejedelem utólérte bátyját (сошлись, *viś ōtėr* достигъ брата)' | 22. s. *älkäta*: 'verekesznek (дерутся)' | 23. s. *k'ōni' tēstė*: 'hanyatt borította, hátára vetette (навалилъ на спину)'; *k'ōni' tēχw* 'hanyatt vetni, vágni' olyan kifejezés, mint fentebb *śämė tēχw* l. 514. l. 4. 30. s. jegyz. | 23. s. *tōk'*: 'a torok közepe, a torok csutka'; a 'férfi torokcsutkáját döfni való szent vas' a hősök szúró kése; l. erről ui. II : 0662. l. | 24. s. *kās*: 'zseb (карманъ)' | 26. s. *mqri* . . : a közlő szerint: 'Hogyan akarsz te engem egyszerre átszúrni?! (какъ ты меня вдругъ проколоть хочешь?!)' s ugyanily fordítással másik példája: *mqräst* v. *mqri k'əml'ė nəŋk'wė vōtėmlės* 'mikép keletkezett hirtelen szél? (какъ вдругъ вѣтеръ сдѣлался?!)'; de ismeretes szó ÉV. *mori* 'hitvány, értéktelen, hiábavaló, közönséges', tehát nyilvánvaló, hogy a legyőzött hős itt az ellen tiltakozik, hogy őt mint valami hitvány ellenfélt akarják az Égatyához való felkiáltás nélkül leszúrni | 27. s. A hősnek azt a kijelentését, hogy ő '*Tōrėm* nemzette, harmad napon született ember' akkép értelmezem, hogy ő nem mint más emberfia, kilenczedik hónapra, hanem mint istentől származó lény, igen rövid idő alatt, már harmadnapra érett meg születésre; isteni eredetének erre a bizonyságára hivatkozik, midőn azt követeli, hogy győző ellenfele 'kiáltsa föl lelkét égi atyjához'; l. erre nézve ui. II : 0662. l. | 28. s. *l'ėlėm nəŋk'al' qjγän*: 'kiáltsd előbb lelkemet istenhez s azután szúrj belém! (реви прежде мою душу къ богу и потомъ коли!)' | 29. s. *nəŋk'al' k'əśėrtaχts*: 'nyakát fölfelé nyujtotta (fordította), hogy fölkiáltson (потянулъ шею на верхъ, чтобы ревѣть)'; vö. *k'əśėr jiw* 'görbe fa, mely

ide-oda hajlik (кривое дерево, туды-сюды гибатся)' | 32. s. *näi'-śöu tąχėm-ńoul' tēp k'ar* . . . 'te afféle tetűvel táplálkozó, ki ismer téged?! isten nem ismer (ты такой вшами питающій, кто тебя знать?! богъ не знать)'.

8. 2. s. *äkwän k'ōntk'ėtsei*: 'együvé jöttek, találkoztak (сошлись)' | 7. s. *pөsė*: 'bozasör (брага)'. A háború befejezése után rendesen tort tartanak; l. ui. II : 0683. l.

XVIII.

A Tārjäim-K'ōrjäim fejedelemről szóló hősi ének regekép előadott vázlatát a felsőkondai *tumėn*-tavak csücskében torkolló Jevra folyó *(Jīwr-jō)* mellett fekvő *Jīwr-pөul*-ban jegyeztem föl *Raχt-pөulėŋ nē Jēkwėś-oą Naťosa Kątėmėś* (Натеса Егоровна Катмышова) asszonynak, *Jīwr-pөulėŋ k'өm Mąχś-pөu Joąkėp Kārtė* (Яковъ Максимовъ Картинъ) feleségének közlése szerint 1888. november 6-ikán.

Ez ének hősének tiszteletéről nincs semminő értesülésem s a szövegben sem találunk erre nézve utalást. Ezért nem tárgyalom a bálványistenségek sorában, bár kétségtelen, hogy az itteni hős is hasonfajta; hiszen ő is, mint az előbbi énekben az idősb fejedelem, öccse nejéért vív csodás eseményekkel kapcsolatos harczokat, sőt a szerzett nő itt is éppen az 'Égszéli ötven fejedelem *(Tōrėm-sėilėkėŋ-ätpėn-ōtėr)*' leánya (l. II : 222. l.).

1. 1. s. *jätėr*: 'fajd (польникъ)'; *ponsi* 'a fajd- és réczefélék farka (хвостъ польника и утокъ)'; *sāŋės* 'zsombék, kis halmocska a lápban (кочка въ болотѣ)' | 2. s. *ńńt*: 'szarv (рога)'; *vөs*: 'ruha (одежа)'; *k'өŋγä-k'ōr jąk'*: 'rénbikabőrből készült sapkás suba (малица)' | 4. s. *voąγėŋ k'өŋγä*: 'erős rénszarvas (сильной олень)'; *ńөurä k'.*: 'hatalmas rénszarvas (крѣпкой о.)', *ūnėk*: 'keskeny (узкой)' | 5. s. *voąnt*: 'feleség (жена)' | 6. s. *ōrės*: 'csík a rénszarvas bőrén (полоса на кожѣ оленя)'; *ōrės-pōχėp vuj*: 'fekete oldalú rénszarvas (чернобоковой олень)'; tkp. *ōrės*: 'fahasáb (полѣно)', a rén oldalán levő fekete csíkok oda rakott fahasábokhoz hasonlók | 7—8. s. 'Egyik lépésüket a homokosfenyvesből *(suj)*, másikat a vörösfenyvesből *(k'өrėp)* teszik (lépik, állják; одинъ шагъ ступатъ изъ бору, другой изъ ельнику)'; oly gyors a haladásuk, hogy minden lépésüknél különfajta erdők váltakoznak | 9. s. *sėr*: 'homok (песокъ)'; *rēkw*: 'meredek part (яръ)'. A rének oly erős taposással lépnek a homokba, hogy a fölcsapódott homok egész meredek útoldallá válik | 14. s. A hős 'kiugrott szánjából, kezében fejsze, a fenyőt kivágni akarja (выскочилъ изъ саней, въ рукѣ топоръ, рубить хочетъ сосну)' | 19. s. *jäχtinėm* = *jäχtilėm* | 19. s. *oąmp-jer-nąn-*

pöu! a felső kondai vogulban gyakori szitokszó; l. pl. *oqmp järn' nenė pöu-oqmp* 'kutya rágta picsafi kutya!' IV : 371., 375., 376., *oqmp jern' nōnė-powi* IV : 253. | 20. s. 'Rögtön ledőlsz (сейчасъ падешь)'. A közlésben nincs felvilágosító adat arra nézve, hogy a hős miért nem kimélte ezt 'a föld teremtésekor, víz teremtésekor termett' csodás fát (l. ui. II : 0341. l.), bár föltehető, hogy ennek komoly oka lehetett. A bálványokat s a vallásos tisztelet egyéb tárgyait csak a legnagyobb elkeseredésben bántalmazzák. | 22. s. *k'ōnti mėnnėn mønt:* 'a mint most a háborúba mész (какъ теперь въ войну идешь)'.

2. 2. s. *sqørøχ nqwilėm:* 'vágni kezdem (рубить стану, зачну)' | 3. s. *rēχtk'qts:* 'három éjjel s nappal rezgett a föld (три сутки треслась земля)' | 5. s. *tōrtäm ōlat:* 'az ajtók be vannak zárva (двери заперты)' | 5. s. *ju päsėpėnė . . :* 'nem tudnak bejutni a kerítésbe (попасть не могутъ въ ограду)' | 6. s. *ūs-k'qŋk'a . . .* 'a három testvér a három lóval a kerítésen *(ūs)* át vetették magukat (три брата и три лошади черезъ ограду бросились)' | 7. s. *k'wqnärt . . .* 'miféle emberek érkeztek? (что за люди пришли?)'; *k'wqnärt* ebből: *k'wqn-när*, l. Vogul Nyelvjár. 198. l. | 8. s. *vqtäm:* 'kért (просилъ)' | 9. s. *ju pqrwėlėmiśt:* 'midőn a kerítésen át ugrottak (когда черезъ ограду скочили)', vö. ÉV. *porγi* 'ugrik'. Hogy miféle rendeltetése volt az említett 'Égatyától kért aranyláncznak' a vár biztossága szempontjából, a közölt szövegből nem világos; de hasonló védelmi készségről másutt is találunk említést; l. ui. II : 0568. l. | 10. s. *kwän leutelkän:* '(kardod) húzd ki, vedd ki! (выними!)' | 11. s. *leutėsnėm = leutėslėm; leutinėm = leutilėm* | 11. s. *ēlėm-k'olės päŋk kästėl:* 'emberfejért (kedvéért, a végből; за голову человѣка)' | 12. s. *kwäl-kīnėl:* 'a házból (изъ избы)' | 12. s. *tqu sēlėk'ats:* 'hozzákapott a kardhoz (хватился на саблю)'; vö. *täu älk'atøχ pūk'tės* (v. *sēlk'atės), oqnėm sēlėstė, am täwäm elė vqk'tėslėm* 'ő verekedni kezdett, reám vetette magát, belém kapott, én őt ledobtam (онъ драться поймался, на меня кинулся, поймался, я его бросилъ)', *vuj-ańśuχ oqnėm sēlėstė:* 'a medve reám vetette magát (медвѣдь на меня скинулся)' | 14. s. *eläl' nok'tės:* 'nagyon kérni kezdte, unszolta (шибко сталъ просить)' | 16. s. *piś:* 'csípő (стегно, холка)'; *jqχśėp:* 'a lábak köze (промежутокъ между ногъ)' | 17. s. *jqlė qjmäts:* 'végezte; két darabba hasította (кончилъ, разсѣкъ на двѣ части)' | 17. s. *tok'o pėlmės:* 'úgy megijedt (такъ побоялся)' | 18. s. *pē täräts:* 'fölfutott a hegyre (на гору побѣжалъ)'; *täräts = k'qitės* 'futott'.

3. 2. s. *vørėn:* 'udvar (дворъ)'; 'udvar' alatt a baromkert a benne levő istállóval s ólakkal értendő | 2. s. *lėmėś:* 'hitvány, elhanyagolt, ronda, korhadt, silány (худой, гнилой)'. A *-k'olė* végzet a felsőkondai vogulban kicsinyítést s evvel együtt lenézést

jelent, pl. *ańšuχ-k'olė* 'aggastyán, nagyon öreg kicsike' (IV : 252.); itt a hátravetett jelzőhöz csatlakozva *vørėn-lėmėś-k'olė kiwernė* 'udvar rondácskába' = 'ronda udvarkába, istállócskába' | 2. s. *lėkėmėstė*: 'dobta, vetette (спехнулъ)' | 7. s. *luńśėm ujim*: 'sírt, midőn utóljára látta pánczélruháját (плакалъ когда въ послѣдній разъ видѣлъ свою кальчугу)' | 8. s. *lällʼøχ* (praes. 1. *läľγqm*): az eljegyzési alkuvásokat végezni (высватать)'; l. ui. II : 0714—21., 0725 0727. l. | 8. s. *ńūp-päsėn*: 'lakodalmi vendégség (свадебный пиръ)'; l. ui. II : 0736. l.

4. 4. s. *suttėläχw*: 'űzni, hajtani, pl. lovakat (гонять, на пр. лошадей)' | 5. s. *pujin*: 'fönn a hegyen (на горѣ)' | 7. s. *käśät pätmät k'ölėstė*: 'meghallotta, midőn öccse elesett (услышалъ когда братъ палъ)' | 8. s. *väräti*: 'igyekszik, akar (старается, хочетъ)' | 10. s. *k'öltėnän* = *k'öltėlän*: 'mutassátok meg! (укажите!)' | 11. s. *tqul-uil*: 'azután (потомъ)' | 12. s. *møl-soqm*: 'az előszöglet (передній уголъ)', mely az ajtóval szemben van; l. ui. I : 199. l. | 15. s. *sėrėχtėsän*: 'megijesztette őket (испугалъ ихъ)' | 15. s. *k'qtė oqlmėm-k'qrt . .* : 'kiki a hova jutott, oda repült el (куды кто попалъ, туды улетѣлъ)'.

5. 1. s. *søs-lø* = *k'øŋγä-lø* (*k'wøńγė-lø*) 'rén-ló'; *søs-løγėŋ k'øm* a fordításban ugyan 'rénparipás ember', de minthogy egyébként nincs adatunk, hogy a gyönge hátú rént paripául használnák (l. ui. II : 0622. l.), kételkedem ez értelmezés helyességében s most valószínűbbnek tartom, hogy *søs-lø* mint összetétel tulajdonkép a 'vonó jószág' ('rén és ló') közös kifejezése, minélfogva *søs-løγėŋ køm* nem rénen, hanem lovon ülő ember lehet | 2. s. *jīt vujtawė*: 'valaki üldözve hajt utána (кто нибудь гонятся за нимъ)' | 3. s. *ńėlėl läjwės*: 'a nyíllal meglőtték (стрѣлили его)'; *jūtpän, sėrjän tārė läjwės*: 'pánczélruháján keresztül hatolt a nyíl (скрозь кальчугу пролетала стрѣла)'. A kard (melyet a nyíl aligha fúr át) csupán a kifejezés párhuzamossága miatt van említve (l. fent 511. l. 1. 12. s. jegyz.); *ńouletän k'ojwės*: 'a nyíl húsát érte (захватила стрѣла его тѣло)' | 4. s. *jolėsaχtøχ pömtės*: 'kérőre fogta a dolgot (отпроситься сталъ)'; l. a legyőzött fél kegyelemkérésére vonatkozólag ui. II : 0673. l. | 5. s. *lėlėŋnė*: 'elevenen (живой)' | 9. s. *särė voqnė lėlėŋ*: 'nagy nehezen (alighogy, épen csak erővel, сильно) eleven' | 10. s. A *Jotėntėr k'ūlėŋ ūs* városnév az irtisi osztják vidék *Ēmder-voś*, *Ē. tōr*, *Ē. jėqa* földrajzi neveire emlékeztet (l. e név tárgyalását Pátkanov 'Die Irtysch-Ostjaken' művében II : 259—60. l.); a *Jotėntėr* e szerint így volna tagolható: *Jot-ėntėr* (?) 'középső *ėntėr*' | 10. s. *k'otėl mätnė*: 'nap nyugta (закатъ солнца)' | 11. s. *nēltinėm* = *nēltilėm* (a *nē'ili* 'előtünik' causativuma): 'vajha szemre vehetném napnyugtáig városomat' | 13. s. *ju ėltqwės*: 'a házba vonszolták (тащили въ избу)'

14. s. *k'em voqrèpèsèn?* 'talán férjhez mentél, a házba férfit fogadtál (замужъ ты ушла, мужика приняла въ домъ)'?. A hazatérő férj két ismeretlen ifjút talál a házban: azt hiszi, hogy ezek idegen férfitól származó gyermekek, de neje megmagyarázza, hogy az ő fiai; l. e tárgyra nézve ui. II : 0681—0682. l. | 16. s. *kwän äśsam:* 'megszültem őket (родила ихъ)'; az *äńśi* 'bír' egyszersmind 'szül' jelentésű | 16. s. *k'emľè jèmètsèn?* 'mi történt veled? (что съ тобой встрѣчалось?)' | 19. s. *jql älwèsèm:* 'megsebesítettek engem (ўранили меня)' | 20. s. *vqtènän = vqtèlän:* 'hívjátok ide (зовите его сюды)!' | 21. s. *śärtèsäχw:* 'fricskázni (щелкать перстнями)'. A fiúk nagybátyjukat jobbra balra fricskázzák homlokán (nem 'arczán', mint a fordításban) azért a hűtlen közömbösségért, hogy nem ment bátyja segedelmére, mikor ez éppen ő miatta, hogy t. i. neki feleséget szerezzen, ment a veszedelembe | 21. s. *tètè mōnè oqlmau:* 'ide esik, oda esik, fölemelik őt (fricskáikkal; сюды падетъ, туды падетъ, подымаютъ его)' | 23. s. *jqlè śökörlès:* 'meghalt (умеръ)' | 24. s. *jqlè śäptèstèn:* 'eltemették (похоронили его)' | 24. s. *soqtèn tqulèp tēnè:* 'az étel egy hétre elég volt (пища хватила на недѣлю)'; l. a halotti torra vonatkozólag ui. I : 0197—9. l.

XIX.

A **Polèm-isten öreg** *(Polèm-tqrèm qjkä)* néven ismert pelimvidéki bálvány hőslő énekét *Mēsi-pauliŋ χum, Pētèr-pī' Jepjèm Jurjop* (l. fent 439. l.) közlése nyomán 1889. márczius 20-ikán jegyeztem föl Berjozovban. A hőslő énekek följegyzése északi vogul gyüjtéseim legvégső szakába esvén, aránylag kevés kifejezésük szorult bővebb magyarázatra, miért is a reájuk vonatkozó jegyzetek száma jelentékenyen kevesebb mint más szövegeknél. L. egyébként a vogul-osztják mythologiában nagyszerepű pelimi istenség tárgyalását ui. II : 01—015., 0255., 0268—9. l.

1—15. s. A bevezetés szabályszerűen az istenség szent helyét dicsőíti; l. erre nézve ui. II : 0499. l. | 12. s. A pelimi istenke itt 'lefelé menő híres folyócskájának' a Pelimkától jókora távolban nyugatabbra folyó *Lozvát* mondja, minek megértésére figyelembe veendő, hogy a pelimi tumèn-tó mellett fekvő szent helyét a felső-pelimi és felső szoszvai vogulságon kívül főkép az alsó-lozvai vogulok látogatják, kik között való tiszteletét az a kis imádságtöredék is bizonyítja, melyet az Alsó-Lozva egyik falujában sikerült tollhegyre kapnom (l. II : 414. l.) | 15. s. *ńoχs-piťi, uj-p.* 'nyusztfészek, *hód*-fészek' (nem 'medvebőr-f.', mint az adott fordításban); az előbbi sorokban is *sēmèl uj* 'hód', *riγir uj* 'nyuszt'; l. fent 437. 191. s. jegyz. | 17. s. *saka talkwä:*

'nagyon alacsony' a párnája. A hős izgalmában nem leli helyét, nem tud elaludni (l. ui. II : 0529. és 0694. l.): *χujnė mātän at rạwi, nētän ūrawė* 'fekvő helyéhez nem illeszkedik (az hol alacsony, hol magas), a nője várja'. A közlőnek utóbbi szavai talán azt a felfogást tükrözik, hogy a hőslendő nőnek szerelmi vágya, illetve távolra gyakorolt igézete okozzák az istenségnek nyugtalanságát s nem önmagának gerjedelme. A nőszerzés hasonló kezdetére más hősi énekekben is találunk adatokat; l. ui. II : 0689—92. l. | 30. s. A 'Szárnyas-istenke öregről' l. ui. II : 0246. és 0691. l. | 36. s. *pom* a közlő szerint a. m. *aśėrėm* 'hideg, fagy' s *pomiŋ vōt* mint ellentétes párhuzam felelne meg a *rēγiŋ vōt* 'meleg szél' kifejezésnek. Az adott fordítás ('fagyos szél három fagya') ezen a magyarázaton alapul, mely azonban, mint erre már KANNISTO figyelmeztet (FUF. Anz. VIII: 176), úgy látszik, téves; mert az északi osztjákban *pam* 'Hitze; heisser Dampf in einer Badestube' (AHLQV.), szintígy Kaz. *pǻm*, O. *pṿm* stb. 'warmes Wetter, Wärme, Dampf; (sichtbarer) Atem' (KARJALAINEN: Ostj. Lautgesch. I, 189.), s másrészt minden világos értelmű adat szerint a samán az istenség megjelenését éppen a vele járó meleg szellőben érzi (l. ui. I : 0250—2. és II : 0381. l.). Ezek szerint a fordítás ekkép javítandó! 'Meleg szélnek három melege!' | 41—42., 93—95. s. *ālėm-pālt*: 'túlsó felén' (nem 'bal felén' mint a fordításban); l. fent 436. l. 64. s. jegyz. | 44. s. *uľä-vittal: nājtal kwolt ąńśawė, ēlėm-χąlėsnė χuritä ul voss sunsawė; ta χuripä vēśiŋ nē ti ąlėm, χajtėlėnė porät uś sunsawė* 'tűz nélkül való házban tartják, hogy senki (ember) ne nézhesse alakját; ím olyan szép nő volt, hogy csak akkor nézték meg, mikor nőül kérték'. A nagy őrizet igazi okára nézve l. ui. II : 0702. l. | 45. s. A pelimi ifjú neje a 'Nagy-Ég atyácskától van neki nevezve', t. i. számára van kijelölve (vö. török *at, ad* 'név' *ada-* 'nevezni' s 'odaigérni, megfogadni'). A házasságok vogul-osztják felfogás szerint is az 'égben' köttetnek; l. erre nézve ui. II : 0707. l. | 62. s. A 'nyakát üldöző, derekát üldöző igaz álomból' a hőst szolgája csak kardütésekkel képes nagy nehezen fölébreszteni; l. erre nézve ui. II : 0527—8. l. | 79—82. s. A 'vékony selyem és vékony posztó sok göngyölegje' nődijul szükséges; l. ui. II : 0724—6. l. | 88. s. *vāγėn kwālikėm* ('gyeplőszáracskám') félreértésen alapuló jegyzés e h. *va'iŋ kw.*, úgy mint az ugyanazon közlőtől fölirt Tēk-énekben (II : 51., 433—4. s.); a *χār-puŋkėp* 'rénbika *fején* való' jelző után ugyanis nem illik a '*váll*-szij' (*vāγėn* 'váll'), ellenben értelmes kifejezés: 'rénbika fején való erős kantárszijacskám') | 98—99. s. 'kis tó, kis tenger nagyságú ház' a bőséges, nagy terjedelmű háznak költői jelzése; l. ui. II : 0569. l. | 100. s. *moj-puŋk: āγi χajtėlėnė χum* 'leánykérő ember, násznagy'; l. erre nézve ui. II : 0697. l.

106—7. s. A közlőnek e szavakhoz fűzött bővebb észrevételét l. ui. II : 0720—1. l.; *sarėlaχte'im:* 'rákötöm, ráerőszakolom magam vkire (навязываюсь)' | 116—7. s. Helyesebb fordítása: 'a ti unszolásotokra, a ti zaklatásotokra üzenetet küldött' | 121—4. s. A szülők a nődij igazolásaképen a leány nevelésének fáradalmaira hivatkoznak; l. erről ui. II : 0720—22. l. | 125—133. s. A nődij átszolgáltatása s átvétele | 135—170. s. A lakodalom *(pūri)* leírása; l. erről ui. II : 0736—40. l. | 192. s. *śorä pati* a. m. *tūjt p.* 'hó hull'; *śora-kė-m* dimin. képzés, mint *tūjti-kė-m* (190. s.). E szó egyébként nem fordul elő gyűjteseimben s pontosabb értelmét nem tudom | 204. s. *jēlėm* a. m. *tąrėm,* osztják ejtése a vogul *ēlėm* 'idő, időjárás' szónak; l. I : 0296. l. | 203—4. s. *ąti jurt:* l. ui. II : 0752—3. l. | 205—218. s. A szerzett feleséggel való boldog együttélés magasztalásával szabályszerűen fejeződik be a hőslő ének; l. ui. II : 0503—4. l. A következő sorokat, melyekben a pelimi istenség azt mondja magáról, hogy születése óta sohasem hadakozott, úgy látszik, a közlő maga költötte s csak azért toldotta az énekhez, mivel ennek végén magyarázatát kértem annak a feltűnő jelenségnek, hogy noha ez ének *tērniŋ ērì',* nincs benne hadi esemény. A valóság az, hogy a hagyomány tud bőségesen a pelimi istenség hadi tetteiről, a mint ezt GONDATTI értesülése (l. ui. II : 012—013. l.) s a REGULYtól följegyzett nagyszerű *Polm-torom ar* északi osztják énektartalma bizonyítja (l. Oszt. Népkgy. 69—89. l.).

XX.

A Szigva-torkolati 'Târėm-fi öreg *(Tąrėm-pì' ąjkä)*' hőslő énekét *Muuŋ-kēsiŋ χum S'ēmėn-pì' Roťivon Rompanťop* közlése után (l. fent 435. l.) Berjozovban 1889. márczius 7-én jegyeztem föl. L. ez istenség tárgyalását ui. II : 0160—3. l.

1. s. *ōn: lą lātiŋ, jäni'* 'osztják szó, a. m. nagy' | 1—5. és 11—21. s. A bálványistenség szent helyét magasztaló bevezetés; 6—10. és 22—38. s. a köteles áldozatokra figyelmeztetnek; l. ui. I : 0498. l. | 3. s. Az a hely, hol a Szigva a Szoszvába torkollik, két folyó 'elágazásának földje': *tąwli:* 'elágazik' a *tąw* 'faág' szótól | 6—11. s. Ha szánon vagy ladikon a szent hely mellett elutaznak, ott föltétlenül megállanak s ételáldozatot *(pūri)* mutatnak be; l. ui. II : 0467—71. l. | 20. s. *χāŋγawė:* midőn a hal a tengerből az Obba, onnan a Szoszvába s onnan a Szigvába halad, egyre 'fölhág', mint valami hegyre | 33. s. *tōnä:* 'azért' rendelte igézetével az Égatya a torkolathoz, hogy ott a hal fölszállását vigyázza, vagyis hogy a halak mennyiségének kellő megoszlása fölött őrködve a lakosság részére a hal-

bőséget biztosítsa | 37—38. s. A bálványistenség szigorúan figyelmeztet a neki időnként, főkép tavaszkor, járó véráldozatra *(jir)* is, mert e kötelesség hű teljesítésétől függ ellenszolgálatkép, az ő kegye; l. ui. II : 0416. l. | 41. s. *χǭnt-χāp:* a 'hadi hajóra' vonatkozólag l. ui. II : 0612. l. | 42. s. *ńūsėm-ǭjkä:* hogy miért nevezi a 'Szigvatorkolati öreg' a 'Szigvafői öreget' nászrokonnak, arra nézve nincsen adatunk | 45. s. *puŋkä vōtim ǭjkä : puŋkä vōtwės* 'feje megőszült, megszürkült (бѣлой, сѣдой сталъ)' | 48. s. *ńoχs-pojk, uj-pojk:* 'nyusztprém-könyörgés, hódprém-k.'; l. ui. II : 0484. l. | 51. s. Az 'egy kötélre kötött hét áldozati állatról' l. ui. II : 0445. l. | 55. s. Népies felfogás, hogy a tüdőbeteg a véres köpés után meggyógyúl | 67. s. A ház körüli hely tele szeméttel s emberi tisztátlansággal, ezért nem alkalmas arra, hogy ott mutassanak be az istenségnek áldozatot | 70—71. s. Az istenségnek jutó áldozati 'gőzről' l. ui. II : 0458. l. | 75—77. s. Az áldozati üst forró vizének egy fiatal fa tövéhez való öntéséről s az Égatyának szánt gőzről l. ui. II : 0459. l. | 80. s. A 'Kaltėś rendelte halál' kifejezésről l. ui. II : 048. l. | 93. s. A 'Târėm-leány asszony' nevű bálványistenség tárgyalását l. ui. II : 0154—6. l. | 94. s. A 'śoper-ezüst, kami-ezüst' fajtákról l. ui. II : 0173—7. l.

107. s. A 'sörös étel, mézes étel' költői jelzés értelméről l. ui. I : 190—1. és II : 0737. l. | 121. s. A 'Szigvafői öreg' bálványistenségre vonatkozó adatokat l. ui. II : 0131—2. l. | 122. s. *jiwä näriŋ : jelpiŋ mā'ės jiwä näriŋī' lāwau, vitä näriŋī' lāwau* 'szentsége miatt mondják a fáját s vizét *näriŋ*-nek', mely azonban, mint más adatokból világosan tudjuk, nem 'szentséges' jelent (a hogyan a magyarázatra támaszkodva fordítottam), hanem 'kárhozatszerzőt'; l. fent 441. l. 1. s. jegyz. | 128. s. A *ńāl-sū* dárdaféle hadi szerszám, mint a közlőnek vogul magyarázatából (l. ezt ui. II : 0548. l.) kitetszik | 130. s. Itt a 'Szigvafői öreg' szintén *ńūsėm-ǭjkä*-nak nevezi a 'Szigvatorkolati öreget', mint fentebb (42. s.) emez őt; az előbbi leányának is emez *ńūsmukwė* (alább 157. s.), viszont a leány neki *ńūsėm-āγi* (alább 166. s.) | 137. s. *patit kwol:* 'legbeljebb eső ház'; l. erre vonatkozólag ui. I : 282. l. | 155. s. *kart : kēlp lātiŋ ; kēlp = śāli kēlp, kart : śāli kēlpnėl tū jāntėm-ut, tū potėltaχtn'-ut* 'vért jelentő szó; *kēlp* a. m. tiszta, híg vér, *kart* a tiszta vérből való odahűlt, odacsomósodott holmi', tehát 'aludt, kocsonyás vér'; *kartiŋ samėl sunsi = l̄ūl̄ samėl* 'rossz szemmel nézi'; tkp. 'elhült, elképedt szemmel (tekintettel)', vagyis bosszusan, dühösen | 162—3. s. *nē-mat la'il-taγėp . . :* 'hogy semmi bele ne akadjon (чтобы ничего не задѣлось)' | 173—4. s. A leányszöktetésről mint a nőszerzés egyik divatos régi módjáról l. ui. II : 0707—13. l. | 189. s. A női szépség 'hajfonata fejlett hajfonatos

nő' stb.-féle költői jelzésére vonatkozólag l. ui. II : 0697. l. | 213. s. *tā!* a bámulás és meglepődés indulatszava, a. m. áh! ejha! | 223. s. *tōntluŋkwė:* 'vendégkép lenni, járni vlhol (гостить)' | 231. s. *ńq̄rėχ: māń ńaurėm kātä ńq̄rėχ* 'a kis gyermek keze zsenge, gyöngécske', *tuľä-q̥ulän ńq̄rγėt* 'ujjhegyei puhák, porczogósak' | 284—5. s. A férj lakába érkező menyasszonyt a férj anyja szokta fogadni; l. erre nézve ui. II : 0750—1. l. | 292. s. A 'kárpit mögötti szobarekeszről' l. ui. II : 0741—2. l. | 276., 294., 302—3. s. *ńoχs-sāχi, uj-sāχi:* 'nyusztprémes suba, hódprémes suba' (nem 'rén-bőr suba', mint a fordításban); vagyis gallérján és szélein becses prémekkel díszített kaftánszerű, könnyű suba, a minőt különösen nők viselnek. Ugyanígy 299. s. *ńoχs-piťi, uj-piťi* 'nyusztfészek, hódfészek': l. 437. l. 191. s. jegyz. | 311—5. s. Az ifjú pár boldog házas életét hangoztató szabályszerű befejezés; l. ui. II : 0503—4. és 0753. l. | 312—3. s. Van *χq̄tėl-saˊi* 'napsugár', tkp. 'nap-hajfonat' kifejezés (l. ui. II : 0114. l.), de nincs **χq̄tėl-vēś* 'naparcz'. Midőn tehát itt *sorńi saγip χq̄tėl* mellett *s. vēśip χ.* a párhuzamos megfelelő, ez csak a már többször kimutatott eljárással (l. fent 511. l. 1. 12. s. jegyz.), értelmi alap nélkül való utánzása az ez énekben is többször (pl. 189—190., 215—6., 274—5. s.) előforduló *saγiŋ nē, vēśiŋ nē* v. *nāj* 'hajfonatos nő, arczos (szépséges) nő' kifejezésnek. Helyesebb fordítás: 'Felső-Ég atyám aranysugaras szép napot, aranyképű szép napot derített (nyitott) föl' | 314—5. s. *ēlä q̄lnė* az *ēlä-nq̥mt* jelzője: 'A további életre előre [irányzott] gondunkat vesszük most már elő, kezdjük (nyitjuk) most már meg'.

XXI.

A 'Lopmúszi öreg *(Lq̥piŋ-ūs q̄jkä)*' nevű bálványistenség hősléséről szóló éneket ugyancsak az előbbi ének közlőjétől Berjozovban jegyeztem föl 1889. márczius 8-ikán. Az ez istenségre vonatkozó adatok összefoglaló tárgyalását l. ui. II : 0156—160. l.

Czím: *kaj-sq̥w:* így nevezte a közlő a jelen ének műfaját, holott rendesen e szóval az imádságokat jelzik (l. ui. II : 0353. l.). Eleinte tévedésnek véltem e megállapítást, de figyelembe véve, hogy Reguly is *käisau*-nak minősíti az Ördögfejedelemnek merőben epikai tartalmú énekét (II : 288.), azt hiszem igazoltnak lehet tekinteni a közlő állítását s hogy a külömbséget a *terniŋ ērī*'-nek mondott előbbi hőslő ének s a jelen ugyancsak békés nőszerzésről szóló *kaj-sq̥w* közt nem a tartalomban, hanem az előadás módjában kell keresnünk, a mennyiben t. i. az utóbbit talán az istenidéző igék, illetve imádságok *(kaj, kaj-sq̥w)* hangján éneklik; l. egyébként erre nézve ui. II :

0504. l. 1—18. s. A hősi ének szabályszerű kezdete a hős díszjelzőinek, szent helyének, tiszteletének és hivatásának megemlítésével; l. ui. II : 0498. l. | 1—2. s. *Tąrėm-siriŋ, Kworėssiriŋ: taw Tąrėm tārätim χum, sirä Tąrėmnėl ąli* 'ő Tárėmtól alábocsátott ember, az ő szere (fajtája, hovatartozása) Tárėmtól való'; tehát szószerint: 'Tárėm-szerű, Kworėsz-szerű' | 7—8. s. Pontosabb fordítás: 'Falubeli, városbeli sok sok emberem' | 10. s. 'Hegyes karddal forgó király', mivel *sirej ąńśi* 'kardja van' | 14. s. *iś jänimėm* a. m. *ań j.* 'most növekedett'; más vidékeken *iś* helyett *uś, uś-ti, uśt* alakok járják | 16—17. s. *tērėn-kēmpli, χul'-k.*: l. ui. II : 0298—0299. l. | 19—20. s. l. fent 435. l. 1—2. s. jegyz.; az istenség mielőtt tetteinek előadásához fogna, hatalmáról és dicsőségéről zengedez | 21. s. *ērï' totnė ērγ'-ątėr:* vö. alább 35. s. *ērγėm oss totilawė;* l. ui. I : 029. l. | 23—24. s. *ur-mis, vōr-mis:* l. ui. II : 0275—81. l. | 39. s. *ąlilālėm* nem 1. személyű, mint a fordításban; helyesen: 'Hadd regélje emberem, [hogy] hét bálvány között győztes férfiú volt a Lopmuszi öreg' | 41—42. s. *ėläŋ, ńūsäŋ:* l. e homályos értelmű jelzők tárgyalását s a közlőnek rájuk vonatkozó magyarázatát ui. II : 0522—3. l. jegyz. | 45. s. *saw jąrnėm:* l. a közlőnek erre vonatkozó észrevételét ui. II : 0157—8. l. | 47—48. s. *ńärė χąut, ń. nāŋk: iś jänimėnė māń χ., māń n.* 'most növekvő fiatal jegenyefenyő, fiatal vörösfenyő', tkp. *ńärė* 'gyönge, zsenge (csemete)'. A gyalogos vándorútra kelő énekhős fiatal fenyőből való botot *(sū)* vesz kezébe; de kérdés, hogy mi értelme van e bot *ąltmäŋ* jelzőjének? Az adott fordítás az *ąlti* alapszó 'told, összetesz, összeró' jelentése alapján e botot '[darabokból] összetoldottnak' veszi s igazolni látszik e felfogást az alább (141—2. s.) előforduló következő változat: *ńärė χąut kitï' sū, ń. nāŋk ąltmäŋ sū*, melyben az *ąltmäŋ*-nek 'kettő (kettős)' a párhuzambeli megfelelője. Azonban így is igen homályos, hogy miért kellett az istenség vándorbotjának épen összetoldásra szoruló apró fácskákból állania? Vajjon nem azt jelenti-e tulajdonkép az *ąltmäŋ* itt, hogy a szokásos költői beszéddel *lili ąltitä* 'a lelket (életet) gyarapítja' (l. ui. II : 405. l.), vagyis az istenség vándorútja s ennek jelképes kifejezője az ő vándorbotja a betegeket meggyógyítja? Ha így volna, az alábbi *kitï'* mint félreértés eredménye s népetymologia volna érthető | 49. s. *ti l'ūl'mėm: ti minsėm* 'ím elmentem'.

54. s. *jolėn χuji: kwolänl jol-manėmtim, alwäst* 'házuk lerombolva, megölettek' | 61—62. s. Az áldozati állat vérével történő gyógyításról l. ui. II : 0455. l. | 69—72. s. Az istenség az életre kelt szamojédokat az ő szent helyére való zarándoklásra szólítja | 85—89. s. A hősök erős álmáról l. ui. II : 0526. l. 96. s. Az 'egy kötélre kötött hét szarvas állatról' l. ui. II : 0445. l. | 97. s. *pēŋγuŋkwė:* l. e kifejezés s a hozzáfűződő foga-

lom tárgyalását ui. II : 0354—5. l. | 99—106. s. A *tal* és *mos* betegségjelzésekről, úgyszintén 'az alvilági és fekete *χiń*-re' vonatkozó képzetekről l. ui. II : 0297—9. l. | 111—2. s. Az áldozatnál szereplő gőzölgő edényekről l. ui. II : 0458. l. | 113. s. Az áldozati állat bőrének fára való akasztása tárgyalva ui. II : 0459—60. l. | 116—7. s. *tērėn-kēmpli*, *χul'-k.*: l. ui. II : 0299—0300. l. | 118. s. Az Égatyának hét áldozatot rendel a bálványistenség, önönmagának beéri hárommal: 'Nekem három elég (*ānėmnė χūrėm tauli*)' mondja a közlő szerint (l. ui. II : 159) | 137—138. s. A 'hegyi s erdei tündérekről' l. ui. II : 0275—81. l. | 156—7. s. *manä totn' ojnė totwäsėn, manä ālentėn' ojnė ālentawäšėn?* olyan költői kifejezésnek látszik, mint *manä l'āŋχiŋ uj l'aχ totsėn* 'minő üzenetes állat [hordta] üzenetet hoztál?', *am totėm l'āŋχiŋ uj l'āŋχėm* 'a tőlem hozott üzenetes állatbeli üzenetem' (I : 79.), *sōp-ńelmtal jamės uj ēlä ūnlei* 'szájtalan-nyelvtelen (néma) állatkép ülnek tovább' (II : 248.), *kit pāl ālnė ńuli uj ness tūśtχatimēn* 'két felől levő eskübeli állatkép csak úgy állunk egymással' (II : 195.), *akw' vāγėn tōχi uj mēn ti ūnttilimēn* 'mint egy vállú *t.* állat (váll a váll mellett) ülünk mi le' (II : 34.) stb. De az *oj* alak arra figyelmeztet, hogy talán nem is az *uj* 'állat' szó van mindezekben, hanem az ÉO. *oi* 'Glück, Gut' (*oiaŋ* 'glücklich', *oila* 'ohne Glück, unglücklich' Ahlqv.), vagyis a kifejezés olyan, mint a mi beszédünkben: 'minő *szerencse* v. mi *jó* hozott?' | 169—170. s. *āti jurt*: l. a közlőnek e kifejezéshez mondott magyarázatát s az ehhez csatolt észrevételt ui. II : 0752. l. | 180—4. s. Az ifjú párt fogadó anyáról s a 'kárpit mögötti szobarekeszről' l. ui. II : 0741—2. és 0750—2. l. | 194—6. s. 'Az úri asszony, úri ember boldogságával való szép napok' említésével szabályszerűen fejeződik be ez a hőslő ének is, úgy mint a két előbbi; l. ui. II : 0503—4. l.

XXII.

Az 'Ördögfejedelem (*Kul'-ātėr*)' isteni eredetéről, az égből való alábocsáttatásáról, földrejutása szenvedéseiről s a Világügyelő férfiúval kötött nászrokonságáról énekelt hymnust Reguly jegyezte föl valószínűleg 1844-ben a Közép-Lozva vidékén. Ez utóbbira vall ugyanis több jellemző középlozvai hang- és alaktani sajátság a szövegben, mint: *kväll* 'ház' **1.** 2. s., *kvell* **3.** 5. s. ~ ÉV. *kwol*, KLV. *kwäl; päng* 'fej' **4.** 5. s. ~ ÉV. *puŋk*, KLV. *päŋk; kwäne* 'ki' **1.** 5. s. ~ ÉV. *kwon*, KLV. *kwän; värräts* 'igyekezett' **4.** 3. s. ~ ÉV. *voräts*, KLV. *väräts* | *mât* 'földek' **5.** 1. s. ~ ÉV. *māt*, KLV. *mōt; šät* 'hét' **1.** 4. s. (de *sāt* **1.** 2., 3. **3.** 4., **4.** 7., 8.) ~ ÉV. *sāt*, KLV. *šōt* | *vuäps* 'vő' **5.** 3. s. ~ ÉV. *vāps*, KLV. *vōps; vuät'* 'rövid' **4.** 1. s. ~ ÉV. *vāti*, KLV.

ret | *šäming* 'szemű' 2. 5. s. ~ ÉV. *samiŋ*, KLV. *šämiŋ*; *šim* 'szív, közép' 3. 2. s. ~ ÉV. *sim*, KLV. *šim*; *šunši* 'néz' 5. 1. s. ~ ÉV. *sunsi*, KLV. *šunši*; *piš* '-szeres' 1. 2. s. ~ ÉV. *pis*, KLV. *piš*; *poqš* 'hasadék, nyilás' 1. 4. s. ~ ÉV. *pas*, KLV. *paš* | *imtmét* 'lesz' 2. 5. s. ~ ÉV. *jēmti*, KLV. *inti*; *ilmkals* 'ember' 2. 4., 5. s. ~ ÉV. *ēlèm-χqlės* | *jésemqus* 'elszégyelte magát' 5. 4. s. ~ ÉV. *ēssėmawės*, KLV. *jīsėmaus*; *ietä* 'éjjel' 3. 4. s. ~ *ētä*, KLV. *jīťä* || *tqrommä* 'világot, időt' (az accus. *-mä* raggal) 2. 7. s; *känneťem* 'terét' 1. 5. s. ~ ÉV. *kanä*, KLV. *känetäm* | *-tä* végzetű 3. személyű birtokragos alakok mássalhangzón végződő szókon: *né uqptä* 'nénje' 4. 4. s. ~ ÉV. *nē ùpä*; *qaktä* 'nénje' 3. 4. s. ~ ÉV. *ākwä*; *uožetén* 'városából' 5. 6. s. ~ ÉV. *ūsänėl*; *sqamätén* 'szögleténél fogva' 5. 6. s. ~ ÉV. *sāmänėl*; *läil poaltén* 'fél lábánál fogva 3. 1. s. ~ ÉV. *la'ïl-pālän* | *vinėm* 'vennék' 1. 9. s. ~ ÉV. *vīnūm*, KLV. *vinēm* | a feltételt jelentő *-ke* szócskának *-kel* alakja: *läiling kell* 1. 17. s., *jqlekell* 2. 4. s., *qnėmkell* 3. 2. s. || *kért* '-ben' 1. 2. s. ~ ÉV. *kiwért*, KLV. *kērt*. *kēt*; *loatti* 'szól, mond' 2. 4. s., mely helyett az északi nyelvben *lāwi*, *loaγi*, *ľāγi* szavakat használnak. Feltünő alak ezek mellett *jommas* 'jó' 1. 6., 7., 9. 2. 3., 6. 5. 7. s., holott a KLV. ejtés *jämės*, továbbá a többször írt *sqat* 'hét' alak (l fentebb).
Mint Regulynak több más déli vogul följegyzése két kéziratban maradt reánk ez a szöveg is (l. fent 457. l.), melyet az írásmód egyengetésével s apró javításokkal már Hunfalvy Pál kiadott 'Vogul föld és nép' művében (166—7. l.). Ettől a kiadástól lényegesen eltér a jelen közlés, mely a Regulytól kiadásra szánt, tisztázott M. kézirathoz pontosan alkalmazkodik s ennek írásmódján csak egyes betüknek már fent (458. l.) jelzett egyszerűsítésével változtat. Feltünteti függővonásokkal e kézirat sorbeosztását is; mert Reguly bizonyára abból kiindulva, hogy az Ördögfejedelem hymnusát énekelve adják elő s hogy legalább a bevezetésben, úgy mint a hősi énekekben szokás, a főszemély maga beszél első személyben magáról, megkísérlette az egész szövegnek verssorokba való tördelését. Hogy ez eljárásra nem volt kellő alap, vagyis hogy a reánk jutott szöveg nem a maga valódi énekszavaival mondja el a *Kuľ-qtėr* hymnusát, hanem regeszerűen változtatott előadásban csupán annak tartalmát, mutatja az is, hogy az első személyű beszéd a kezdet után csakhamar megszűnik s innen mindvégig harmadik személyben szól a közlő a főszemélyről. Ez a tévedés, sajnos, megesett többször velem is, midőn a közlő egyre erősítgette, hogy a mit mond, az *ének*, holott a közölt beszéd mégis regeszerű előadás volt. Álljanak itt mindenekelőtt az E. kézirat hangjelzés- és szövegbeli eltérései az itt kiadott M. kézirattól:

1. 1. s. M: *Numitqrom* helyett E. *-tqrm*, *poalt* h. *poáll* |

2. s. *sąat* h. *saát, piš* h. *piss* (de a 3. sorban E.-ben is *piš*), *kväll* h. *kuäll, äńšaum* h. *ąńšąum, Numitąrom* h. *=tąrm, mät* h. *mât* | 3. s. *sąm* h. *sąm, sąat* h. *soát, uiťet* h. *uiďet, sąm* h. *soąm* | 4. s. *juont popp* h. *juontpopp, poąš* h. *poáš, šät* h. *šât* | 5. s. *kväne* h. *kuäne, paul* h. *pául* | 6. s. *sunsém* h. *=seum, juąln* h. *jualn* | 7. s. *popi* h. *pąpi, tątąu* h. *tąttąu, jommas* h. *jammes* | 8. s. *vit* h. *vît, aimąntä* h. *ái=, numitąrom* h. *numítąrm, jel ąkąl* h. *jeląkąl, taritänąum* h. *tá=* | 9. s. *puri* h. *pûri, äkvä* h. *äkuä, vinėm* h. *vínėm*

2. 1. s. *Numitąrom* h. *=tąrm, joχti* h. *=tí, šišeket* a kiadásban sajtóhiba e. h. *=két* (mindkét kéziratban) | 2. s. *popi* h. *pąpi* | 3. s. *šät* h. *šât* | 4. s. *oanemne* h. *oanemmä, loatti* h. *láui, kąnäll* h. *=älln, ilmkals* h. *jelmkalles* | 6. s. *tartilm* h. *tä=, ąatä* h. *ąátä, jommas* h. *ją=, voarungue* h. *vua=* | 7. s. *ilmkąls* h. *=kalls, tąrommä* h. *ta=*

3. 1. s. *känntmau* h. *=máu, pûmtäm* h. *=tâm* | 2. s. *šimén* h. *=én, päti* h. *pätí, ąnemkell* h. *=ke, ti* sajtóhiba e. h. *ťi* (mindkét kéziratban) | 3. s. *jânt* h. *jännt, sî ńąll* h. *sîńąll, näritaχti* h. *näri täχti, jänt* h. *jânt* | 4. s. *sąat* h. *sąát, kątele* h. *katälľe, kukąh* h. *=ah, né* h. *né, ąaktä* h. *ąá=* | 5. s. *jägä kvell* h. *jägäkvell* | 6. s. *sąriš* h. *=eš* | 7. s. *sî ńąll tąrom* h. *sé ńąlln tärrm, kaitemląu* h. *kaí=,- kotäľ* h. *kotälľ, tuľe* h. *tûlľe, uijen* h. *uí=*

4. 1. s. *ąllmao* h. *=áo, poalt* h. *pą=* | 2. s. *nunk ale* h. *nunkuall, ťi* h. *ťe, tumptä nanki* h. *tump tänánkí, vaga* h. *väga,* 3. s. *kuals* h. *kuálls, kąme* h. *kąmą* | 4. s. *koiss* h. *koies, kukoh né* h. *kûkochne, laui* h. *láui, kąsä* h. *kąže, men* h. *männ, vuäťi* h. *vuaťi, kuijén* h. *kuién* | 5. s. *kualn* h. *kuáln, tärinä* h. *=ínä, kušäten* h. *kuss=, kąnka* h. *=kä, šéltimtén* h. *=tímtén* | 6. s. *ńile* h. *ńíle, sąmpä* h. *ša=, kväll* h. *kuäll, ûttakäti* h. *=tí, lahu* h. *láhu, joamėln* h. *jąameln* | 7. s. *jommes* h. *ja=, poal* h. *poáll, šiepenne* h. *šíe=, kiškäten* h. *kiss=, äkvä* h. *äkuä, sąat* h. *saat* | 8. s. M. *ť äkvä* h. E. *ťäkvä, sąat* h. *soát, päχtén* h. *päχtuén, jąiting* h. *jąí=* | 9. s. *joχtal* h. *=taln, unti* h. *=untí.*

5. 1. s. *mât* h. *mät, jąχnet* h. *=nét, jąlą* h. *jąlä, šunši* h. *=ši* | 2. s. *lautaln* h. *ląutáln, uotaln* h. *=uotáln, jûte tui* h. *jûtet ui, ąter* sajtóhiba e. h. *ą=* | 3. s. *kualąu* h. *kuá=, laui* h. *láui, vuäpsäkem* h. *=sä kem, päti* h. *=í, poal* h. *poáll* | 4. s. *ąi ténä* h. *ąiténä* | 5. s. *aťim* h. *á=, pi ténä* h. *pîténä, aťim* h. *ä=, pišétl* h. *pí=, tägvi* h. *tägui* | 6. s. *nąrtpä* h. *nąrrpä, ąnpoarnä* h. *ąnnpoármä, sąamätén* h. *soá=, pî ténä* h. *pît=* | 7. s. *jommas* h. *jammes, puri* h. *pûrí, teua* h. *=á, ejjau* h. *=áu* | 8. s. *kunält ąli* h. *kunälťąli.*

Az első kéziratban található s a jelen kiadásban számokkal jelzett szókhoz csatlakozó sorközi jegyzetek a következők:

1. Es wird gesungen wenn ihm geopfert wird, dass er die

kullt nicht auf die menschen lasse | 2. csont *rostot* | 3. siebenfach, *rädov* | 4. *zamok* | 5. földön | 6. *jezdit* | 7. *ševelu* | 8. tűlyuk | 9. *udača* | 10. *viskoču* | 11. durchgetreten den himmel | 12. *mudrosti djelajut* | 13. *priklad* | 14. *jesli bi* | 15. *ja tože polučil bi* | 16. (2. 1. s. *šišeket*:) *milinkoi* | 17—18. (3. s. *šät qper, äimqntä* = 12., 14. jegyz.) | 19. *posle* | 20—21. *čolovečeski let budjit* | 22. fressender | 23. teufel | 24. *po dolše slažu* | 25. *serdjilsa* | 26. *bolšo morc* | 27. *jesli pesni* | 28. *posle (ill) pajotsa* | 29. *puščai* | 30. silbermund | 31. *kukuška babuška* | 32. *kukuit* | 33. *zavtrašni utro* | 34. *krasni solniško* | 35. sonne | 36. *otec domu podimitsa* | 37. *zaliot vodoju* | 38. wellen | 39. *silo* | 40. *priamo* | 41. *plit* | 42. *popaduť* | 43. *niz ľog* | 44. *otrubi* | 45. *šipjo* (vö. щепка 'forgács') | 46. *čerez golovu* | 47. *brosi* | 48. *korman* (vö. карманъ 'zseb') suche | 49. zusammengebunden | 50. *konca ne vidno* | 51. welte bereisender *Sarńu ater* | 52. *ne prikazali* | 53. schwager | 54. da sass die tochter | 55. *jemu stidno stalo* | 56. *svadjbani kušeni* | 57. *mudrosť* | 58. *anbar* | 59. *uglu* | 60. *ńirtém*: rántok.

A felső lozvai nyelvre való átírást *Tatjana Alexejevna Sotinova* asszony magyarázatai alapján *Tąrėχ-paul* (Першины) faluban 1888. deczember 26-ikán készítettem s mutatványképen már egy ízben ki is adtam 'Vogul nyelvjárások' munkámban (69—80. l.). Az itt adott jegyzetekből ezúttal a teljesség okáért is újból közlöm a magától a közlőtől eredő észrevételeket, melyeken az átírás s fordítás alapszik; ellenben teljesen mellőzöm a Hunfalvy kiadására és fordítására vonatkozó bírálati megjegyzéseket, továbbá a tárgyi magyarázatok nagy részét, melyek helyett most már rendszeres összefoglaló leírásokra utalhatok. L. ezek között elsősorban a világistenség szerepére jutó főalaknak, az 'Ördög- v. Alvilági fejedelemnek' tárgyalását ui. I : 0396—0404. l.

Czím: R. *käisau*: l. erre nézve ui. II : 0353—4. l. Bár tartalmánál fogva e szöveg nem imádság, sem istenidéző ige, mégis megilleti a *kaj-sąw* jelzés; mert mint az e szóhoz fűzött Reguly-féle jegyzetből tudjuk, a *Kuľ-ątėr*-nek hozott áldozatok alkalmával éneklik, tehát az istenséget dicsőítő hymnus | **1.** 1. s. *lunti, luntili*: 'megerősödik, izmosodik'; *luwėm, ńąwlėm l.* 'csontom, húsom erősödik (крѣплятся, закочнѣетъ, крѣпкой станетъ)', *pori luntwės* 'a fűszár megkeményedett (дудка закочнѣла, твердая стала)'. R. jegyzetében is: 'csont *rostjot*' (nő, gyarapszik) | 1. s. R. *näχ*: KLV. *näk* 'íz, tag' ~ ÉV. *nak* | 2. s. R. *tumänem kväll* e h. *tumäneng kv.*; l. alább is *lqhom poal* e h. *-ng p. (lą̄χėŋ pāl)* **5.** 3. s. | 2. s. R. *kért*: KLV. *kērt, kēt* = ÉV. *kiwr-t* 'belsejében'; l. Vog. Nyelvjár. 114. l. | 4. s. R. *ńqultilėm* fordítása: *ševelu* 'megmozgatom', tehát e szó a KLV. *ńquti* (ÉV. *ńuwiti*) 'mozgat' mozzanatos képzése | 4. s. R. *juont popp* (E. *juontpopp* e h. *juontp*

popp | 4. s. R. *siläti:* vö. a következő sorban *kväne siletem* s ennek magyarázatát: *viskoču* 'kiszököm'. Az átírás közlőjének magyarázata: *āmp kwonä silätāls* 'az eb észrevétlenül kiszökött az utczára, senki nem sejtette (собака непримѣтнымъ образомъ выскочилъ на улицу, никто не догадалъ)'; *jūntėp-pup jänit pās siläti* 'egy tűfoknyi hasadék világlik be (a házba), keletkezik (на игольныя уши щель свѣтитъ, сдѣлатся)'. A mint a 'hét lakattal elzárt', tehát ugyancsak sötét házba a keletkezett hasadékon át a világosság sugara behatol, ez mintha 'besurranna, beszökne': innen a képes kifejezés | 4. s. *piš:* Reg. emberének magyarázata szerint: *udača* 'siker', míg az 57. sz. jegyzetben: *mudrosť* 'fortély, ügyesség, ravaszság'; természetesen mivel a bálványszellemek 'fortélya, ügyessége' rendesen 'sikeres' | 5. s. R. *kännetem kännítilm* = KLV. *känėtäm känjätilėm.* Reg. szótári jegyzetei közt: '*känitėm: topču,* treten, *śėšt tąiming soau känn šąul känitėm*' ('... táplálékos sok teret sok számmal taposok'). A magam szótári jegyzetei közt: ÉV. *kanä kanĭtilėm* 'utczáját símára tapodom (его улицу торю)', KLV. *poėl-käntė känjätēm* 'tapodok, sétálok az utczán (топчусь, гуляю по улицѣ)', ALV. *pom säĭrnä jel känätaus* 'a tehén a füvet letaposta (корова траву стоптала)'. Az ifjú *Kuľ-ą̄tėr* égi atyja falujának terét (utczáját) végig tapicskálja, föl s alá sétálgatja | 5. s. *są̄päkpālėm ..:* 'a csizma átszakad, átcsúszik, hibázva belelép az ég padlóján át ebbe a világba (сапогъ прорвется, проскочитъ, проступится на небѣ на этотъ свѣтъ)'. A mint a lezárt házból kiszabadult ifju föl s alá járja égbeli falujának utczáját, egyszer csak csizmája alásüpped, mintha az ég felszíne hó, vagy törékeny jégburok volna. Erre mondja Reg. jegyzete: 'durchgetreten den himmel' | 6—7. s. *sāt āpėr ..:* 'a bálványok mindenféle hősiséget visznek végbe, ezért ők jó pénzecskét kapnak [az emberektől] áldozatul (*pupχėt* всякія храбрости несутъ, за то они хорошія денежки въ жертву получаютъ, берутъ)'. L. a *kāt-āpėr, la'ĭl-āpėr* 'kézi ügyesség, lábas ü.' s az *āpėr toti* kifejezésekre nézve ui. II : 0525. l.; vö. még *pą̄χätur toti, p. totnė χum* 'olyan ember, aki hősi életet él (visel)' | R. 7. s. *näming ą̄lln jommas pûri:* Az utóbbi szó fölé van írva Reg. *priklad* jegyzete, mely szóval a szibériai oroszok a fogadalmi s különösen a bálványok részére felajánlott *tárgyi* adományokat (prémeket, posztó- és selyemszöveteket, ruhaféléket, pénzeket, ezüst- s egyéb fém-holmikat) jelölik. Azonban nem a *pūri* a прикладъ, hanem a *namiŋ ą̄ln*, a 'neves ezüst': *pūril pūrlaχtė'it*, magyarázza az átírás közlője, 'a *pūri*-val (ételáldozattal) áldozati lakomát tartanak (жертву приносятъ)', illetve 'valamit főznek s a bálvány elé helyezik (варятъ что нибудь и предъ *pupĭ'* положатъ)'; *pupinė namejim* (v. *kāstim) tą̄rnė ą̄ln nēχe'it* 'a bál-

ványnak ajánlott (nevezett) v. fogadott kendőbe pénzt kötnek. L. ez áldozatfajtákra vonatkozólag bővebben ui. II : 0467–71. és 0473—82. l. | R. 8. s. *aimqntä* = KLV. *äi-mänt* 'most, jelenleg, imént'; l. Vog. Nyelvjár. 116. l. Reg. jegyzete *jesli-bi* = 'hogyha (если-бы)' értelmét nem ez a szó, hanem a *jel qkql*, (E. *jelqkql*) illetve helyesebben írva (mint alább a 2. 4. sorban) *jqlekell* föltételt jelentő *-kel* (ÉV. *-ke*) végzete fejezi ki; l. Vog. Nyelvjár. 123. l. *Kul'-ątér* arra gondol, hogy mily jó volna, ha neki is, úgy mint a bálványoknak áldozatokat adományoznának az emberek.

2. 1. s. R. *šišekét* = ÉV. *śiśkēt* kedveskedő (dimin.) képzés a *śiś*, *śiśkwe* 'kedves, édes (teremtés, gyermek, anya stb.)' szótól (l. ui. I : 0393. l.), mint *pī-kēt* 'fiúcska', *api-kēt* 'unokácska', ezektől: *pī'*, *api'*. Az átírás közlőjének fordítása: 'Kedves gyermekecske mit láttál? (дитятко миленькое, ты чего видѣлъ?) | 1. s. R. *ä männr* e h. *äm mänr* | R. 4. s. *oqnemne* az E. kéziratban *oanemmä* (az accus. *-mä* raggal) s ez jobban is illik a *jalekell tariteniln* állítmányhoz, mint az előbbi alak ('ha engemet alábocsátanál'); ezért az átírás *ānėm* 'engemet' | 4—5. s. R. *ılmkals uontem nqting tqrom imtmét* szó szerint: 'az ember [részére] teremtett (ültetett) koros világ beálltában'; vö. e szólás északi nyelvű másait: *ēlėm-χqlės jisiŋ tąrėm, nątiŋ tąrėm ūntχati* (I : 17., 32.), *ūnti-pėl* (I : 136.), *sāŋkėmli* (I : 128.). E hely magyarázata: 'Később, ha beáll a hosszantartó emberi kor, mikép ereszthetnélek téged alá én, hogy te kisértsd s megrontsd az én emberemet?! (послѣ, если долговѣчной, человѣческой вѣкъ будетъ, какъ я могу тебя пустить къ низу искусить и испортить своего человѣка?!)' | 5. s. R. *šäming uotp* a jegyzet szerint 'teufel', vagyis a *kul'* jelzője; a közlő szerint is 'tisztátlan szellem (нечистой духъ)'. Egyébként az emberölésben bűnös medvének is gyalázó megnevezése l. erre nézve bővebben ui. II : 0283. l. | R. 6. s. *qatä*=KLV. *oat'ä!* 'nem!' (önállóan), ÉV. *āt'i*; l. Vog. Nyelvjár. 121. l. | R. 6. s. *äžä* = ÉV. *āś-ä* 'óh atya! hallod-e, a.?' a felkiáltó *-ä* szócskával; l. Vog. Nyelvjár. 36. l. | R. 6. s. *näming qlln jommas purl voarungue pätqum*: a 'neves ezüst' nem lehet jelzője a *pūri*-nak, mert az 'ezüstöt' nem nevezik 'ételáldozatnak' (l. fent R. 1. 7. s. jegyz.) s vagy javítanunk kell az *qlln* szót instrum. *-l.* raggal *(n. qllnel, j. purl)*, mint az átírásban, vagy azt kell vélnünk, hogy az egymást követő azonos ragú két szó közül a rag csak az utóbbin van kitéve (l. erről: Kertész Manó 'Az egyenrangú mondatrészek történetéhez' cz. értekezését Nyőr. 39 : 407. l. és Beke Ödön: Cseremisz nyelvtanát, 227. l.) | 6. s. *ēl-sāŋkėmtilėm* a 'teremtést' jelentő *sāŋkėmti* szóból; l. erre nézve ui. I : 0332. l. A hely értelme: 'Nem, atyám, nekem áldozatot fognak hozni s én [ezért] az emberi kort hosz-

szabbá teremtem, hogy több legyen (нѣтъ, мой отецъ, мнѣ жертву принесутъ и я человѣческій вѣкъ дольше творю, чтобы больше былъ)'. Reg. jegyzete is: *po dolše slažu* 'hosszabra alakítom'.

3. 1—2. s. R. *lenting sąriš:* az átirat közlője szerint annyi volna mint *tēpėŋ śārėś* 'tápláló tenger'; de ez alighanem az osztják *lāntiŋ* 'táplálékos' (ebből: *lānt* 'étel, táplálék') szó félreértése, mely helyett t. i. a vogulban *tēpiŋ* járja (pl. *tēpėŋ Ās, χuliŋ Ās)*, vagy pedig néha a költői nyelvben az osztják szó teljes átvételével *lāntiŋ*, pl. *lāntiŋ śāriś* (IV : 173.), míg vog. *lēntiŋ* 'táplálékos' értelemben egyébként nem igazolható. Reg. *bolšo more* = 'nagy tenger' jegyzete sem egybehangzó e felfogással, miért most helyesebbnek tartom eltérni a közlő magyarázatától s a R. *lenting* szót itt a *lēntiŋ tąrėm* 'dagadó óczeán' (I : 61), 'rengő ég' (II : 213.) kifejezés jelzőjével, a *lēntγi* 'reng, inog, hullámzik' ige származékával azonositani; l. fent 506. l. 80. s. jegyz. E szerint a fordításban 'tápláló tenger' erre javítandó: 'hullámzó t.' | 2. s. *ānėm-ke ēri' ēlä mini* ... A hősköltészetben gyakran előforduló varázsszólás, melylyel a hős bajában valamely istenség segítségére gondolva, vagy ezt szóval is kérve, magán könnyít; l. erre nézve ui. I : 189., II : 0395—7. és fent 477. l. A közlő magyarázata itt is: '[Azért mondja így], ha az én énekem előhalad: [mert] ha ő *(Kul'-ątėr)* meghalt volna ott, akkor ez az ének tovább nem folytatódnék (véget érne); mivelhogy azonban ő [varázsigéje következtében] továbbra is életben marad, az ének [eseményeivel] előre halad (если моя пѣсня впередъ идетъ: если-бы онъ умеръ тамъ, тогда эта пѣсня не была бы дальше; такъ какъ онъ живъ остался, пѣсня впередъ идетъ)' | 3. s. R. *sî ńąll* minden jegyzet nélkül, de eldönti e szövegrész értelmét a Világügyelő férfiúnak hasonló regéje, ki egy kalandjában szintén a tenger közepébe esik s ott az előbbi jegyzet varázsigéjével ekkép szól: *ērγėm-ke ēlä mini, mōjtėm-ke ēlä mini ... χum patnė jänit sėi-kan voss χul'ili* 'ha az én énekem folytatódik, ha az én regém folytatódik ... egy férfi odaestére [alkalmas] nagyságú homoktér emelkedjék ott fel' (II : 120.); tehát az idézett szó: *sėi-ńol* 'homokdomb', a *sėi* 'iszap, homok (песокъ)' és *ńol* 'földfok, folyóba nyúló domb (мысъ)' szavakból. Az E. kézirat *sé* változatát a M. kézirat *sî* alakja ellenében, jól megérteti az ÉV. *sėi̯* ejtés | 3. s. R. *näritaχti:* KLV. *näri*, ÉV. *nari* 'tol (fölfelé, пехнетъ къ верху)', ÉV. *narïtaχti, narėmtaχti* 'fölfelé tolja magát (pl. rúddal ladikban), meredeken kiemelkedik' | 4. s. A kakuk más regékben is hírhordó madár; l. erre nézve ui. II : 0660. l. | 4. s. R. *né qaktä:* KLV. *oqkw*, ÉV. *ākw* 'nagynéne, anyóka', KLV. *oqkum* 'anyám idősb nőtestvére (старшая сестра моей матери)'. R. *qaktä*

nyilván olyan ragozás, mint KLV. *k'um-tä* 'férje', *ūp-tä* 'nénje'; l. Vog. Nyelvjár. 108. l. A *nē* szóval való összetételben rendes ragozás: *nē ākum, nē-ūpėm* 'néném-asszony', *nē-śāńim* 'anyám-asszony' | 5. s. R. *äršing kqtėl:* ÉV. *āréś* 'tűzhely (огнище)', *āréś-ńelm* 'tűzláng (tűznyelv', пламя огня)', PV. *oqréš* 'tűz', *oqršiŋ* 'tüzes', KLV. *äréš, tqat ä.* 'tűzhely'. REG. *krasni solniško* ('vörös napocska') jegyzete értelmében is a fordítás: 'tüzes nap' | 5. s. R. *nai anghu:* 'úrasszony a mi anyánk' a Napasszony jelzése; l. e mythikai alakról bővebben ui. II: 0217—21. l. | 5. s. *jägä kvell pätťän* a fordításban a *kwol-patit* szó szerinti értelmezésével a 'háznak vége', de KLV. *kväl-päťť* nem a 'házvég', hanem a 'háztető, házpadlás'. Itt arról van szó, hogy a 'tüzes nap a mi úrasszony anyánk [Felső-Ég] atyjának háza tetejébe emelkedik', vagyis az 'égbolt tetejére'. Az égi 'atya' említése maga a 'menny, ég' helyett gyakori a költői beszédben; l. erre nézve ui. I: 0284—90. l. | 6. s. R. *qrmtä:* KLV. *oqrėm* 'idő', *oqrėmtė* 'vminek idejében, idején'; l. Vog. Nyelvjár. 116. l. | 7. s. A M. kézirat *sî ńqll tqrom kaitemlqu* szövege helyett az E. kéziratban ezt találjuk: *sé ńqlln tärrm kaítemlqu* s ez utóbbi szó fölött REG. jegyzete: *zaliot vodoju* ('elönti vízzel'). Az E. kézirat jegyzése ad világosabb értelmet. E szerint a kakuk szava: (ÉV.) *sėi-ńolėn tarm-χajtėmlawė* 'homokdombodat elönti (fölül befutja)' holnap a tenger hulláma. A M. kéziratban REG. kihagyta a *ńqll* szó végén az oda jól illő *-n* 2. személyű birtokragot s a *kaítemlqu* állítmányhoz tartozó igekötő szerepű *tärrm* 'fölül' határzót *tqrom*-ra változtatta, talán úgy vélekedve hogy *tqrom*, vagyis az Égatya az, a ki a *Kul-q̄tėr* menekvésére szolgáló homokdombot elönti vízzel, minthogy amúgy is ő a szelek s hullámok járásának intézője. Az átírás általában a M. kézirathoz alkalmazkodva ezért a *tqrom* szót személynévnek veszi s tekintettel az állítmány passivumára *-n, -nė* raggal kiegészítve *(tqromn kaitemlau)* helyesbíti, mint ezt már HUNF. tette kiadásában | 6. s. *χajtėmli* 'hirtelen fut, sikamlik', pl. *χāp vātan χajtämlės* 'a ladik a parthoz futott, siklott (лодка на берегъ сбѣжала, скатилась'. Az utolsó sorok értelme: 'Ha a nap az égboltra emelkedik a tenger alvégéből szél ered s ettől nagy hullámok erednek, a merre a szél s hullámok mennek, te oda ússzál! (съ нижняго конца моря вѣтеръ будетъ, тогда валы подымутся, ты туды плави!)'.

4. 2. s. R. *nunk ale joχti:* 'majdnem, hogy az égbe ér a mint őt a szél [a hullámok hátán] emeli (маленько не дойдетъ до неба, какъ его вѣтромъ подымать)'. 'Felső-Ég atyja' mythikai kifejezés az 'ég' helyett, úgy mint fent **3.** 5. s. jegyz. Az E. kéziratban *nunk ale* helyett *nunkuall* jegyzést találunk, melyet a KLV. *nuk'aľ* KV. *noŋk'al*, ÉV. *nāŋχäľ* 'fölfelé' határ-

zóval azonosíthatunk, úgy hogy e szerint az eredeti szövegben itt az *ālä* 'majdnem' szó hiányoznék. | 2. s. R. *tumptä nanki* az E. kéziratban *tump tänánki:* ez ÉV. *tump tá-nāŋki* 'íme egy domb látszik, úgy látja (смотритъ: островъ видать)' A *tá-nāŋki, tắ-n.*, KLV. *t́e-näŋki* 'íme az, ez: látszik' szólásban a mutató névmást erősebb hangsuly emeli ki, ezért írja egybe Reguly a két szót első feljegyzésében. | 2—3. s. 'Futja, vagy nem futja erejéből, oda akar egyenesen úszni (сила хватитъ, не хватитъ, туды прямо плыть хочетъ)' | 3. s. *jassä* 'egyenesen', mint Reg. jegyzetében *(priamo)*; l. Vog. Nyelvjár. 27. l. | 3. s. R. *ujungva!* A felkiáltó jel nincs meg az E. kéziratban s szüksége előttem nem világos. Megérthetjük a szöveget ha az *ujungva* szót hozzá vonjuk a következő *täu värräts* szókhoz, úgy mint az adott fordításban s a közlőnek imént adott magyarázatában; vagy ha az előző szavakhoz vonjuk a következő értelmezéssel: 'Futja, vagy nem futja erejéből egyenesen oda úszni: ő neki erőlködött *(voräts)* s partra kelt' | 3. s. *χąmi χujės:* 'háttal fölfelé (hasra) feküdt (ничкомъ легъ)'; l. Vog. Nyelvjár. 27. l. | 4. s. R. *kukoh né uopte:* fentebb (3. 4. s.) *k. né ąaktä;* KLV. *ūp* (3. sz. *ūptä)*, ÉV. *ūp* 'nagynéne, az apánál idősb nagybátya felesége (тетка, дядина жена; *am sasχėm nētä am ūpėm, am kankėm nētä am ą̄ńγėm)*'; Reg. szótári jegyzetei közt: *ôbe* 'Tante von Seite des Vaters (jünger als der Vater),' *uoba* 'ältere Schwester od. fremdes älteres Weib', *uopekwa* (dimin.) | 5. s. R. *kušäten pôlľ:* ÉV. *pōľ χusäti* 'forgácsot hasít (щепки отщепнетъ)', *mā vātanėl χusmats* 'a föld a partról levált (a vízbe esett: земля отъ берегу отстала, въ воду пала)'. Az átírásban R. *kušäten*, E. *kussetän: χusätanė* 'hasítandó'; de Reg. jegyzete: *otrubi šipjo* (imperativusban) 'hasíts forgácsot!' Ha ennek pontos szemmeltartásával jegyeznők az átírást adna bár így is *tarînėl χusätėn pōľ* értelmet, de azt hiszem, a szórend nem volna természetes; így várnók t. i. *t. pōľ χ.* | 6. s. R. *ńile sąmpä:* ÉV. *ńilä sāmpä* 'négyszögletű'. A 'négyszögletű gerenda-ház' ellentétben van a nyári sátorral, vagyis 'szamojéd házzal' *(ją̄rėn kwol)*, melyet nyírhéj-tetővel s oldalakkal állítanak sebtiben össze | 5—9. s. Az itt leírt bűvös cselekedetre vonatkozólag, mellyel *Kuľ-ą̄tėr* 'kakuk nénje' tanácsa szerint magának 'vége érhetetlen várost alapít' l. ui. II: 0397. l. | 6. s. *Aass tump:* 'Ob-sziget'; tehát az a tenger, melybe az Ég-Atya °az 'Alvilág fejedelmét' belevetette a Jegestenger s az a sziget, hol várost alapít az Ob torkolatának táján van. Egybehangzó ez avval a vogul mythikai képzettel, hogy a halottak világa a Jeges óczeánban, illetve ennek egy szigetén van; l. erre nézve ui. I: 0212—3. l. | 7. s. *akw' nurpä . . :* 'egy íven (karikán, füzéren) hét pénzdarabot találsz (на одной дужкѣ

семь денежекъ найдешь)'; *nur* 'ív (üst-, vedertartó ív stb.), karika (душка, кольцо)'. Itt bizonyára afféle pénzfüzérre történik czélzás, a minőt nők mindenfelé kar- és nyakdísz gyanánt használnak. REG. jegyzete csak: 'zusammengebunden' | 8. s. R. *ť äkvä*, E. *ťäkvä* = KLV. *ťi äkwė* 'ezt az egy . . .' | 9. s. *joχtal* az E kéziratban *joχtaln*; l. alább 5. 2. s. jegyz.

5. 1. s. 'Földeket körüljáró híres fejedelem' a 'Világügyelő férfiú' jelzője; l. ui. II : 0104. l. REG. is megállapítja, hogy ez a *Sarńи qter*, az 'Aranyfejedelem', mely ugyanez istenségnek egy másik neve; l. ui. : 053. l. | 1. s. *māt jąŋχnät mūs*: 'a mint a földet körüljárja [a magasban], alátekint (какъ онъ землю обходитъ, къ низу смотритъ)' 2. s. R. *lautaln, uotaln*: a *-tal* fosztóképző egy előttem egyébként ismeretlen *-n* bővüléssel, mely talán szintén a több példával igazolt *-n* módhatárzó rag; l. Vog. Nyelvjár. 27. l. Ugyanígy írja REG. az első kéziratban fentebb (4. 9. s.) *joχtaln*, de ezt a tisztázott kéziratban kijavította erre: *joχtal*. Különben a REG.-féle *ne prikazali* ('nem rendeltük') jegyzet nyomán *mąnn lautaln* helyett *m. lautalu* (= ÉV. *m. lāwtalūw)* alakot várnánk (vö. alább is egy ugyanily adatot XXVI : 1. 22. s. jegyz.). A hely magyarázata: 'A mi rendeletünk, engedelmünk nélkül vége láthatatlan város épült (безъ нашего приказу, позволенія, конца не видать, городъ построился)'. A Világügyelő férfiú ügyköréhez tartozik, hogy figyelme mindenre, a mi a földön, különösen az emberek közt történik, kiterjedjen (l. ui. II : 0103—5. l.); azért ütközik meg azon, hogy az ő hozzájárulása nélkül egy egész nagy város keletkezett | 2. s. R. *jûte tui* = KLV. *ju ťė tuji* 'ím bemegy'; minthogy az északi nyelvben az utóbbi szó helyett *śälti* járja, az átírásban ez található. REG. jegyzete: *polez v izbu* 'bement a házba', tehát nem pusztán a városba, melyről eddig szó volt, hanem magának *Kuľ q̄tėr*-nak a házába | 2. s. R. *Kulľ qter* (sic) *ľäľtä kualqu*: az állítmány passivuma miatt az *qter* szóhoz *-nė* rag illenék (quasi: '*K. q̄tėr*-tól elébe menetik') | 3. s. R. *vuäpsäkem* REG. jegyzete szerint '*Schwager*', pedig a következő jegyzetből kitűnik, hogy 'da sass die *Tochter*', vagyis hogy a házhoz jött férfi nem az ő 'sógora', hanem leányának leendő férje, vagyis szándékba vett 'vője' volt, ennek pedig ő 'ipja', *upä*, mint a következő sorban olvasható | 3. s. R. *lqhom poal lqguén* = ÉV. *lq̄χėŋ pāl lāχän*. Az *-ŋ* végzet a következő szó *p*, *v*-je előtt a folyékony beszédben *m*-nek ejtődik, ezért írják oroszul a *Xq̄rėŋ-paul* falu nevét *(χq̄rėŋ* a. m. 'osztják') Хорумпаулскіе-nak, a mint hogy ejtik vogulul is *Xq̄rėm-paul*-nak; szintígy viszonylanak: *Lqpiŋ-ūs* = *Lqpmūs*, oroszul Ломбовожскіе (az osztj. *voś* = vog. *ūs* 'város' szóval); *Pāχwėŋ tit paul* = *Pāχm-t. p.* (IV : 439, 429) | 4. s. R. *pä* = KLV. *pē* 'föl, a szobarekesz felé, ebbe

be': 'ülj az ülőkére, a szobarekeszbe! (на лавку, за заборку, за загородку садись!)'. A rekeszekkel épített falaknak szögellő sarkában levő szűkebb bejárású, sötét 'zúgrekesz' *(lā̜χ-pāl)* a menyasszonynak való leány ülőhelye; ide vezetik be a vőlegényt, ha a leányt számára eljegyezték s itt tartózkodik a fiatal pár is, míg külön házba nem költözködik; l. ui. 0741—2. l. *Kuľ-ā̜tėr* a vendégül jött ifjúnak rövid úton, minden kérés, nődíj-tárgyalás és fizetés nélkül felajánlja leányát | 4. s. *ness ēssėmawės:* 'elszégyelte magát [az Aranyfejedelem] az ő *Kuľ-ā̜tėr* ipjával ему стыдно сталъ съ *K. ā̜.* тестемъ)', a ki őt mindjárt a mint házába jött, 'vőcskémnek' szólította, leányát is fölkínálta, de nincs annyi ételkészsége, hogy lakodalmat tudjon csinálni | 4. s. *pūri āťim:* 'nincs ennivalója sem neki, sem mit másnak adhatna (ѣсть у него ничего нѣту, ни себѣ, ни людямъ)', magyarázza az átírás közlője. REG. jegyzete pontosabban adja az értelmet: *svadjbani kušeni* (vagyis: свадебныя кушанія) 'lakodalmi ételek'; l. ui. II : 0736. l. *Kuľ-ātėr* reménye, hogy lejövén a földre, itt az emberektől majd mindenféle *pūri*-t kap, éppenséggel nem vált be; ezért oly szegény | 6. s. R. *nā̜rtpä:* Van ugyan REG. szótári jegyzetei közt '*nā̜rtpä:* Bett, posťel, krovať' = KLV. *nartėp, k'ui̯nė n.* 'ágy (постель)'; de 'hét ágyas hombárról' itt aligha lehet szó. Inkább vélem, hogy *nā̜rtpä* e helyett való írás: *nā̜rppä* a KLV. *nā̜rėp,* ÉV. *nārėp* szótól, mely az erdei éléskamrákban zár gyanánt alkalmazott rudat jelenti. Ez a zár arra való, hogy a vadak a hambárba be ne juthassanak: a rúd egyik vége az ajtóval szemben levő falhoz, a másik az ajtóhoz feszül, de egy zsineggel, mely valahol az ajtó vagy fal hézagán át van húzva, fölemelhető, vagy félretolható s így az ajtó kinyitható. REG. szótári jegyzeteiben: LV. '*na̜arp:* Schloss', ugyanaz mi '*toman:* zamok, kluč, zár, lakat, rekesz' s tőlem is igazolható közönséges szólás: *āwi jol-nārėptäln, tumanėl lap-nārėptäln!* 'az ajtót zárd le, lakattal zárd be! (запри двери!)'. Ezek szerint a *sā̜at nā̜rtpä ā̜npoar* 'hét zárú hambár' ugyanoly képzet mint a 'hétszeres vaslakattal [elzárt] ház' (l. fent **1.** 2. s.). Jól illik e fölvételhez, hogy az E. kéziratban *nā̜rrpä* jegyzést találunk, melyet utóbb változtatott REG. a M. kéziratban *nā̜rtpä*-ra. Az átirat közlője szerint *sā̜at nā̜rtpä ā̜npoar* 'száz gerendájú hombár' volna a *nor* 'gerenda szóval, de fentebb (**4.** 6. s.) a 'gerendás ház': *norr kväll* | 6. s. R. *ā̜npoarnä . . . ńirmtit* helyett az E. kéziratban *ā̜nn poármä* alak van accus. *-mä* raggal, mely világosabb értelmet ad: 'a hambárt odarántja'. Hasonló esetekre nézve l. fent 484 l. **3.** 9. s., 486-7 l. **4.** 4, 12. s., 504. l. 19. s., 509. l. R.174. s. s ugyane szövegben is **2.** **4.** s. jegyz. | 6. s. R. *sā̜amätén . . .* 'Ő (a Hiresfejedelem) a maga városából egy hombárt a maga fogásaival megragad egyik szögleténél fogva s ide helyezi ipjához (онъ изъ

своего города амбаръ своими хитростями за уголъ хватитъ и сюды доставитъ къ тестю)' 7—8. s. R. *äńt ǭlí, kunält ǭli* = ÉV. *ań-ti āli, χǭnal-ta ǭli*, Reg. jegyzésében a kiemelő névmás-szócskának az előző szóhoz való csatolásával, mint fentebb *tumptä nanki* (4. 2. s.) = *tump tá-nāŋki* és *júte tui* (5. 2. s.) = *jūw ti śälti*. A véghangzó a gyors ejtésben a következő szó kezdő magánhangzójával olvad össze. Egészen meseszerű a záró szólás: 'Most is él s örökkön él (теперь живетъ и до вѣку жить будетъ)'.

Meglepő, hogy mennyire hasonlít a Reguly-tól följegyzett *Kul'-ǭtėr* hymnusnak bevezető része a medve égből való leszállása énekeinek kezdetéhez. A legelején szinte a szavak is egyeznek, a mint az itt szembeállított néhány párhuzam is mutatja:

Kul'-âtėr hymnus.	Medveének.
Numi-Tǭrėm āśėm-pālt luntilänė katėm-nak luntilawė: 'N. T. atyámnál izmosodó kezem íze izmosodik' (II : 289)	*Numi-Tǭrėmlė āśėm ūnlėnė . . . kwol-kiwėrtė jänimėnė kātėm-nak aj jänimi:* 'N. T. atyám lakó házában kezem íze, ej, növekedik' (III : 34.).
sāt-pis kēr tumanėŋ kwol-kiwėrt ǭńśawėm: 'Hétszeres vaslakatos házban tart engem' (uo.)	*Numi-Tǭrėm āśėkėmnė sāt-pis ǭlnė tumaniŋ kwoltė . . . jänmėltawėm:* 'N. T. atyácskám hétszeres lakattal [elzárt] házban nevelget engem' (III : 1.).
Numi-Tǭrėm āśėm māt sām sāt sām jǭŋχi: 'N. T. atyám földvidékek hét vidékét járja körül' (uo.)	*Numi-Tǭrėm āśėm ńoχs sāt lēsiŋ l'ǭŋχnė taw minėm:* 'N. T. atyám, nyusztfogó hét vadászhurkos útjára ment ő' (III : 37.).
	Numi-Tǭrėm ǭpl'ėm . . . ur sāt lēsän, vōr sāt lēsän ti mini: 'N. T. apuskám hegyi hét, erdei hét vadászhurokjához megy ím (III : 59., 109.).
am ti sāt-pis kēr-tumanėm ńuwėltilėm: 'én ezt a hétszeres vaslakatom mozgatom' (uo.)	*sāt-pis ǭlnė tumaniŋ kwol-āwi . . . pul'i ti rātilėm:* 'a hétszeres lakattal [elzárt] ház ajtaját ím darabokra verem' (III : 5.). *sāt-pis tumaniŋ kwol tumanä sakwätilėm* 'a hétszeres lakattal [elzárt] ház lakatait feltöröm' (III : 38.). *sorni śirkippä sāt āwitä ti lǭsχijäslėm:* 'aranysarkú hét ajtaját ím betörtem' (III : 61., 110.).

Kuľ-âtėr hymnus	Medveének.
taw ti kanėŋ paul kanä kanitilėm : 'az ő téres faluja terét tapodom' (uo.)	*kaniŋ paul kanän ľūľile'im :* 'a téres falu terére kiállok' (III : 38.).
ja̦mės pāl sa̦päk-pālėm jol ojmati, jol-sunse'im : 'jobb oldali fél csizmám leválik, lefelé nézek' (uo.)	*jūľė a̦lnė kēriŋ śukėm latkati :* 'hátul levő patkós czipőm (értsd : medvetalpam) alásüpped' (III : 6.). *jūwľė χūľtėm śukėm-pālėm jolä ti lätkäts . . . joläľ sunse'im* (III : 110—111.).

Mindkét énekben, a mint az Égatya gyermeke a földre alátekint, legyőzhetetlen vágyat kezd magában érezni, hogy a földre lejusson; csakhogy míg a medvét egy magábanvéve ártatlan czél, az 'alsó világ' messziről bájos képben jelentkező tájainak megismerése vonzza, a *Kuľ-a̦tėrt*-t nagyravágyás, önzés és kapzsiság hajtja: a bálványistenek sorába akar jutni s részesedni kíván ő is az emberek áldozati adományaiban. Mindkét esetben ellenzi az Égatya az embernek veszedelmes lények szándékát, de végül is enged az állhatatos unszolásnak s lejuttatja őket a földre. Közös elem mindkét történetben az is, hogy mielőtt az Égatya őket alábocsátaná, biztosítani akarja velük szemben az embert: a medvénél gondos tanítással s arra való figyelmeztetéssel, hogy az ember bántása nagy nyomorúságot hoz reá; az Ördögfejedelemnél emennek igéretével, hogy a mennyiben az emberek neki ezüstadományokat és ételáldozatokat fognak hozni, ő életüket meg fogja hosszabbítani. Ezért is kedveskednek neki az emberek áldozataikkal. Ha áthágja az Égatya intelmét, mindkét lénynek egyaránt jelzője: 'Emberfaló, nagyszemű *Utpi*'. Alájutva az égből, sem a medve, sem *Kuľ-a̦tėr* nem jutnak egyenesen a földre; hanem mérhetetlen szenvedéssel a medve a levegőben, *Kuľ-a̦tėr* a tenger hullámain himbálózik. Végül megtalálják életük módját e földön mindketten, de egyik is úgy mint a másik csak szegényesen. Mindkét Ég-gyermeke utóbb érintkezésbe jut a Világügyelő férfiúval: a medvének vele történt végzetes találkozását a 'leteríttetés' egyik éneke zengi (III : 133.), a *Kuľ-a̦tėr*-é itt van megemlítve s még egy másik énekben (II : 122—3.), melyben csekély híja, hogy oly végzetessé nem lett az ő számára is a találkozás, mint az előbbi esetben. Nagy *pūri* — lakodalom és tor — befejező szakasza az eseményeknek mindkét történetben. Látnivaló, hogy ugyanegy népgondolat van itt alkalmazva két különálló, de hasonló természetű mythikai személyre; miért is valószínű, hogy a jelen szövegében

csak a tartalomnak vázlatos jelzésével fenmaradt *Kul-ątėr* hymnus a maga művészi valóságában épen oly eredeti, nagyszabású ének lehet, mint egy jól előadott medveének.

XXIII.

A **Kaltės-leány nászának regéjét** Reguly jegyezte föl szigvai nyelven s az ő kézirata alapján Hunfalvy Pál adta ki fordítással s jegyzetekkel 'Vogul föld és nép' művében (143—152. l.). Maga Reguly ezt a czímet írta szövege fölé: '*Åter ne vinne mąit* oder *Kälteś ai vinne mąit*', mi azt jelenti, hogy ez az *Ātėr* nőszerzésének, illetve a *Kaltėś*-leány nőülvételének regéje. Az e czímben jelzett *ątėr* aligha más, mint a κατ' ἐξοχήν *Åtėr* vagyis *Sorńi-ątėr*, a 'Világügyelő Aranyfejedelem'; mert más fejedelemnél jelzővel határozzák meg, hogy minő *ątėr* (pl. *Tēk-ą.*, *Ląr-ūs-ą.*, *Ūsiŋ-ą.)*. Egyezik e felfogással, hogy Reguly 'Calendariumának' 1844. deczember 8-iki jegyzése szerint, e napon ő Максимъ Никиловъ *Xąrėŋ-paul*-beli vogul ember közlése nyomán a *Sarńu ąter mąit* és *vatakum* szövegeket írta föl (l. Pápay József értekezését 'A Reguly-féle osztják hősi énekekről'; Ethnographia 24 : 259. l.); már pedig nincs Reguly hagyatékának északi szövegei közt más, mint ez a rege, melyre a *Sorńi ątėr* czímzés illenék (lévén t. i. a *Jégva pipiiriś mąjt* déli nyelvű). Maga az *ątėr*, mint a regehős nevezete, ép úgy mint a nőül vett leány *Kälteś ai* jelzése nem fordul elő egyszer sem a szövegben s így azt kell hinnünk, hogy e regei főszemélyek kilétére nézve Reguly a közlőnek külön magyarázataiból nyerhetett értesülést. Ha helyes a föltevés az e regebeli *ątėr* s a *Sorńi-ątėr* azonosságáról, akkor az itt szereplő *Kälteś ai* aligha azonos avval a híres *Kaltėś-ēkwä* mythikai személlyel, kit rendesen az Aranyfejedelem 'néne-asszonya' *(ākwä ēkwä)*, nem pedig neje gyanánt emlegetnek (l. ui. : 038—052. l.); ellenben lehet, hogy egyike a *kälteś-nē*-knek, kik Reguly szótári jegyzete szerint a 'hajdankorbeli óriásnép öreg asszonyai' voltak (s voltak bizonyára valamikor fiatalok is). Vagy pedig ahhoz a fölvételhez kell folyamodnunk, hogy ama nagy tiszteletben álló *Kaltėś-ēkwä* a mint különféle regékben hol 'anyja', hol 'nagynénje (nénije)', hol fiatal 'leánytestvére' az Aranyfejedelemnek, elvégre egy más regében 'nejekép' is jelentkezhetik.

Mint a Regulytól följegyzett többi északi vogul szöveg, ez is csak egy kéziratban maradt reánk, mely egész ívlapokon s kezdettől végig folyó, sehol meg nem szakított sorokban van írva. Az imént jelzett feliraton kívül nincs magyarázó jegyzete, mindamellett nem lehetett fölötte nehéz feladat megfejtése;

mert jóformán egész szóanyaga megtalálható REGULY szótári gyűjtésében, mely HUNFALVYnak is rendelkezésére állott. Bizonyára ennek segítségével készült az első fordítás, mely néhány itt kimutatott tévedést leszámítva egészében kielégítőnek mondható. Nem ítélhetünk ugyanígy magának a *vogul szövegnek* kiadásáról, mert HUNFALVY e tekintetben éppenséggel nem ragaszkodott az eredeti kézirat betűihez, hanem vélt szükségből lépten-nyomon változtatott rajtuk s csak kevés helyt utal a jegyzetekben a szövegbeli eltérésekre. Ezek közül a fontosabbakat, melyek t. i. a felső-lozvai nyelvű átírásnál és értelmezésnél figyelembe veendők voltak, rendre tárgyalom az alább következő jegyzetek közt már csak azért is, mivel többnyire igazolható, hogy az eredeti kézirat s a kiadás eltérésének eseteiben az előbbinek az írása a helyes s elfogadhatóbb s hogy HUNF. javítására nem volt szükség. Nagy száma van ezeken kívül a kevésbé jelentékeny hangjelzésbeli változtatásoknak, melyek abból eredtek, hogy HUNF. egynemű s következetes írásmódra törekedvén REG. ingatag hangjelzését mindenütt 'helyesbíti' s ezért pl. igen sok esetben *ä*-t ír, hol REG. *e*-t s megfordítva, bőven alkalmazza a magyarosan ejtendő ékezett *á, é, í, ó, ú* betűket, hol REG. jegyzésében az ékezet hiányzik, úgy szintén hol helyette REG. a mindenesetre más értékű ^ hosszúságjegyet használja (pl. R. *tû* : H. *tú* a 'Vogul föld' kiadásában **4.** 6, **7.** 24, **8.** 8. R. *tûl* : H. *túl* **8.** 3, **15.** 11, **20.** 12, R. *pûtmäme* : H. *pútmene* **10.** 12, R. *sûliless* : H. *sú=* **14.** 21, R. *têmen* : H. *té=* 11, R. *ǫlê* : H. *olé* **21.** 13), vagy két magánhangzót ír (pl. R. *maan* : H. *mán* **7.** 4, 5, **12.** 10, R. *maang* : H. *máng* **11.** 3, 13, R. *ǫleen* : H. *alén* **20.** 4, R. *piin* : H. *pín* **21.** 7, H. *pinn'* **4.** 10, R. *tuul* : H. *túl* **10.** 10). Nem ritka az oly eset sem, melyben REG. hosszú magánhangzója helyett a kiadásban rövidet találunk (pl. R. *kônvéss* : H. *konves* **17.** 17, R. *puumtästä* : H. *pu=* **10**, 25), vagy fordítva rövidje helyett hosszút (pl. R. *ǫs* 'ismét': H. *âs* **5.** 7, **7.** 7, 11, **8.** 2, 3, 8, R. *kǫtel* : H. *kâ=* **11.** 2, **12.** 3, *ká=* **21.** 12, R. *lǫget* : H. *lâ=* **19.** 10, R. *kuls* : H. *kûls*, R. *kér varne* : H. *k. voá=* **14.** 19). REG. kéziratának *ai, äi, ei, oi, ui* kettőshangzói a kiadásban többnyire eltünnek, mert HUNF. a *mail, lail, sairep, käsäi, neili, meinämen, oikä, poiti, tuit, juipoalt*-féle alakok helyett *majl, lajl, sajrep, käsäj, ojkä, tujt* stb.-féléket közöl, mely írásmódja, sajnos, tévesztő hatással volt a magaméra is. Előfordul efféle is: R. *untsae* : H. *untsájä* **5.** 8, R. *tue* : H. *tujä* **2.** 1, **19.** 1. Másféle változtatások a magánhangzókat illetőleg HUNF. kiadásában: R. *ǫlei* : H. *o=* **20.** 6, R. *ǫlê* : H. *olé* **21.** 13, R. *nǫngǫ, nǫngä, nongǫ* : H. *nongo* **6.** 1, **19.** 15, *nonga* **10.** 3, R. *kǫpite* : H. *kopitä* **7.** 18 | R. *tokǫ* : H. *toko* **7.** 13, **12.** 4, R. *magǫm* : H. *mágom* **10.**

4. **15.** 8 ‖ R. *lotking* : H. *la=* **21.** 5 ‖ R. *ahtase* : H. *ahtesä* **6.** 13, R. *pąrkanen* : H. *pąrkä=* **7.** 15, R. *śąmlats* : H. *=äts* **7.** 15 | R. *almäiss* : H. *=ais* **6.** 4, 7, R. *voikäni* : H. *vojkani* **9.** 10 ‖ R. *jue* : H. *jui* **21.** 10 | R. *kanuviss* : H. *=ves* **13.** 17, R. *kartiss* : H. *=tes* **17.** 9. Szóközépi magánhangzók kihagyásának és betoldásának esetei : R. *almesägä* : H. *almsägä* **5.** 8, R. *pätímen* : H. *pätmen* **12.** 18 | R. *jänt* : H. *jänit* **12.** 13, R. *jällsem* : H. *jälesem* **21.** 4, R. *minnem* : H. *minenem* **20.** 3, R. *johtnenl* : H. *johtenénl* **17.** 6, R. *leumäts* : H. *=mätes* **13.** 2.

A mássalhangzók tekintetében Hunf. írásmódja ritkán tér el az eredetitől (mint pl. ezekben : R. *ube* : H. *upä* **21.** 9, R. *pong ätän* : H. *ponk ätäne* **17.** 22, R. *pong pätit* : H. *ponk p.* **19.** 12, R. *sakväl'ing* : H. *=ling* **3.** 11, vö. ÉV. *sakwal'iχ* 'szarka', R. *mui* : H. *mul'* **10.** 3, **17.** 4, 5, R. *muilungve* : H. *mul'ungve* **19.** 1, 4, vö. ÉV. *muį* 'vendég'), csupán a betűk kettőzését tünteti el rendesen, mintha az északi vogulban hosszú mássalhangzók nem is volnának. Pedig a tényleges ejtésnek megfelelő írások Regulynál pl. *tittestä* **12.** 5 (ÉV *tittëstä* 'etette'), *rotti* **17.** 4 (ÉV. *rottĭ*' 'csendesen'), *vassi* **11.** 9, **13.** 11, **15.** 11, **16.** 7 (ÉV. *vāssĭ*' 'többé'), *voss* **21.** 7 (ÉV. *voss* 'hadd'), *koss* **5.** 11, **10.** 19, **14.** 23, *kuss* **7.** 26 (ÉV. *kwoss* 'bár'), *ness* : H. *näs* **12.** 10, **15.** 9 (ÉV. *ness* 'csak'), *tessí* : H. *tési* **19.** 29 (ÉV. *tēssĭ*' 'ketten ettek'), más esetekben pedig az etymologia javallja a betűkettőzés figyelembevételét, mint pl. ezekben : *śissi* **13.** 8, **14.** 4, **19.** 20 (vö. ÉV. *śiśγi* 'sivít', R. *śissgí, śisgimä* **14.** 11, 14), *männr* : H. *mänr* **3.** 8, *mäner* **10.** 17 (<**män-när* : ÉV. *manėr*, KLV. *mänᵈėr* 'mi'), *pussi* **8.** 10, **14.** 39 (ÉV. *pusi*' 'éppé'), *uośremmi* **9.** 11 (ÉV. *vośrėmi*' 'zöldessárgává' ; vö. az egyszerű tővégi mássalhangzónak a translat raggal való megnyúlására nézve Vogul Nyelvjár. 9, 106 és 157. l.), *ujji* (dualis): H. *ují* **9.** 13 (ÉV. *uji*' 'két állat' ; l. uo. 104 és 156. l.), *kujji* ('fekszik'; vö. *ujγi* 'úszik' II : 291) **9.** 13, **19.** 12, **20.** 10. Bizonyára nem írta ok nélkül Reguly a kettőzött betűt a következő szavakban sem : *nott* ('kor'), **3.** 5, *tott* ('ott'), **7.** 9, *kott* (=ÉV. *χot* igekötő) **13.** 18, *ätt* ('öt'), **9.** 3, *ätt* ('nem'), **5.** 6, **10.** 4, **11.** 7. **15.** 12, *kitt* ('kettő'), **12.** 17 | *kottäl'e* ('hová'), **12.** 8, *tottsen* ('hoztál'), **5.** 2, 6, 10, *mättne* ('vénülő') **2.** 7, *pättnu* ('esnék'), *pättvésem* **11.** 5, **19.** 4 ‖ *Ass* ('Ob'), **3.** 8, 9, 10, *śoss* (ÉV. *śos* '-szor') **11.** 9, *achtess* ('kő') **6.** 8, **13.** 6, 15 | *kassl* (ÉV. *kāsėl* 'kedvvel') **13.** 22, *kassmtästä* **6.** 8, **13.** 5, *asstal* : H. *ástál* ('csendes') **15.** 5, *ässnell* (ÉV. *as* 'lyuk') **20.** 11, *mässkätes* ('öltözött') **6.** 9, **10.** 6 ‖ *punn* ('szőr') **3.** 12, *menn* : H. *mén* ('vagy') **20.** 5 | *kinnzung* ('keresni') **4.** 12, *kvonnze* ('körme') **17.** 23 ‖ *näll* ('nyél') **4.** 6, **6.** 6, **13.** 4, *nälln* **10.** 12, **17.** 14, *kvoll* ('ház') **5.** 2, **9.** 5, **10.** 13, **15.** 7, *täll* ('öl'), **9.** 3, *ull* ('nę'), **12.** 29,

21. 7, *angvell* ('tuskó') **7.** 21, 26, **14.** 22 | *kuallen* (ÉV. *kuālėn* 'kelj föl') **10.** 13, **17.** 18, *tąllgi* ('gyalmot vet') **9.** 6, *jällne* (ÉV. *jäli* 'jár') **21.** 11, *jällsen* **12.** 8, 9, *jällnuemen* **19.** 5, *killn* ('sógorod') **19.** 5, **20.** 4, *kulltet* ('keczéznek') **19.** 9, *solľime* ('deresedve') **3.** 12 || *turr uj* ('fekete sas') **9.** 12, *serr* (ÉV. *sar* 'hát, no') **13.** 13, 21, *porrne* (ÉV. *por-nē* 'boszorkány') **17.** 24 | *tärrmel* (-'on, fölött') **6.** 5, **7.** 21, **13.** 3, *märrsen* **12.** 21, **13.** 21, **15.** 12, *karrtes* **10.** 10, **19.** 22 || *jommas* ('jó') **12.** 5, 13, 19, **13.** 12, *joąmmäts* ('lépett') **6.** 10 || *tujjí*: H. *tuji* ('tavaszi') **21.** 12. Nyelvtani végzetekben használt betűkettőzés: præt.-*s*, pl. *vailess* **6**, 3, *almaiss* **4.** 6, **6.** 2, *jänimess* **1.** 2, *johtess* **2.** 4, **6.** 4, *kuľtess* **7.** 2; *viss* ('vitt') **3.** 2, **10.** 12, *missm, misslem* ('adtam') **11.** 7, 9, *lisstä* ('lőtte') **4.** 8, **13.** 6; *äissí*: H. *äjsi* ('ittak') **17.** 25, **19.** 29 (vö. fent *tessí*) | instrum.-*l*. pl. *lailell* **7.** 8, *vuonhpelľ* **7.** 26, **14.** 23, *kumpell* **9.** 5, *ąulentell* **12.** 17 | abl.-*nél*, pl. *auinell* **7.** 19, *ässnell* **20.** 11 | *konäll* (ÉV. *χanäl* 'egykor') **21.** 6 || -*tal* fosztó képző, pl. *tetall* ('étlen') **10.** 5, **17.** 7. Ezek után igen feltünő, hogy HUNF. az eredeti kézirat *kulach* (ÉV. *χulaχ* 'holló') szavát több ízben *kullah*-ra változtatja (**3.** 11, 13, **4.** 1.). Ez a kivételes eljárás valószínűleg csak a magy. *holló* szóhoz való nagyobb hasonlóság kedvéért történt; de volt adatbeli alapja is, mert REG. e szót a szótári jegyzetek közt *kullaχ*-nak írja.

REGULY szövegének felsőlozvai nyelvű átírását *Tąrėχ-paul* (Перпшны) faluban 1888. deczember 27-ikén készítettem *Tatjana Alexejevna Soťinova* magyarázatai alapján.

1. 3. s. *ąitä*: 'rét'; l. ui. I: 276. l. és KANNISTO: FUF. Anz. VIII: 167. || **2.** 1. s. *tujä sāt*: HUNF. kiadásában *tujä sát*, de REG. kéziratában: *tue sat*. Az utóbbinak inkább *tuwä sāt* 'nyara hét' átírás felel meg, mely mint párhuzambeli megfelelő is inkább illik a megelőző *tālä sāt* 'tele hét' szóláshoz; vö. *tālä sāt, tuwä sāt* I: 158, *tālä-ke sāt tāl, tuwä-ke χūrėm tūw* I: 103. Az északi vogulban különben is *tūjä* 'tavasz' s nem 'nyár' *(tūw)*. Alább (**12.** 2. s. és **19.** 1. s.) szintén előfordul e költői szólás; REG. írása itt is: *talä (talí) sat, tue sat* s az átírás már e helyeken: *tālä sāt, tuwä sāt*, noha HUNF. közlése: *tálä sát, tujä sát* | 3. s. A megnőtt szakál a nőszerzés idejének elérkeztére figyelmeztető jel más regékben is; l. erre nézve ui. II: 0687. l. | 4. A 'nőjárta nős vidék' mellett a 'férfijárta férfias vidék' említése csak a párhuzam kedvéért történik; mert 'férfijárta vidéket' ismer a regehős s nem férfiakra van szüksége; l. ui. II: 0686—8. és fent 481. l. **1.** 2. s. jegyz. | 5. s. Az 'öregedő láb-végre, öregedő kéz-végre való jutás' kifejezését l. még egy REGULYtól följegyzett másik regében is ui. I: 136—7. és 157. l. || **3.** 1. s. *vit-vit*: 'nyírhéjból való vödör, melylyel a folyóból vizet hoznak (туесъ

изъ бересты, чѣмъ изъ рѣки воду носятъ)' = FLV. *vota* 2. s. *vit-vąŋχä*: 'vízforrás, vízgödör' | 2. s. *tumpsi*: Reg. szótári adatai: '*tumpši* od. *tumpsi*: plätschert, *vit-vit tumpši*; *vitä tumpsi* od. *nonge rautkats*: hebt sich; *tumpsi (vit)* od. *rautkati*: voda ševelitsa (fecskendül, ha a sajtárban viszik)'. Saját értesülésem: FLV. *vit kwālte'in, taw votat tumpši* 'ha vizet hozol, az a vödörben fölfrecscsen (если воду несешь, она въ туескѣ плещется)', *vitél tumpšéltaχti* v. *rautχati* 'locsolgat, fecskendez (плещется, брызжется)'.

4. 2. s. *lē'in-pun-osit*: 'evetszőr vastagságú' dérrel van bederesedve a holló orra. Erről nevezi a költői nyelv a fagyos reggelt 'holló orrát deresítő reggelnek' (*χulaχ-ńol sol'it χol* III : 81.). Vö. *uj-pun ąsit sol' sol'awė* 'állat szőre vastagságú dér deresedik' (III : 413.), KLV. *uj-pun ąšt šal' šal'au* (III : 489.). Hunf. fordítása: 'evetszőr *színű*' az *ąs* 'felület, felszín' szóra gondolva: de kétségtelen, hogy itt az *osiŋ*, *ąsiŋ* 'vastag' szó alaprészének egy másik képzésével van dolgunk | 3. s. R. *seme alme jälnet kallt*: úgy nyelvtani alkatában (*alme*), mint értelmében homályos. Félreértésnek látszik e helyett: *samä ālmejimät χalt* 'a mint szemét fölemeli' (*ālmeji*) | 4. s. *manä tēlėm nāj-pī'*: l. ui. I : 211. l. 193. s. jegyz. A holló mint nőszerzésben hírvivő más regékben is kimutatható; l. ui. II : 0691. és 226. l. Gyakori az állatalakra való elváltozás s visszaváltozás különösen a hősi énekekben; l. ui. II : 0646. l. Hunf. szerint *nāj-pī'* itt '*nap* fia', holott az *ątėr-pī'* 'párhuzam is világosan mutatja, hogy *nāj* e helyt csak 'úrasszony' lehet | 5. s. *māń sa'īrėp* nem 'kis *kés*', mint Hunf. fordítja, hanem rendes értelmében; 'kis fejsze' (a 'kés' = *kasäj)* | 6. s. *la'il uränėl*: Hunf. szerint 'lába *ormá*rul', nyilván mivel *ur* 'hegy, domb' értelmű is lehet; de megvan Reg. szótári jegyzetei közt is *lâil ur* 'lábszár', tkp. *la'il-ur* 'az alsó lábszár előrésze, hol a bőr a csonthoz erősen símul'. Reg. kéziratában itt *lail ureml* nyilván íráshiba l. *urenl* helyett, amint e kifejezést Reg. alább kétszer is (**13.** 2. 10. s.) írja. | 6. s. *ńil' urėl sa'īrėstä*: Hunf. szerint R. *ńíl url sajristä* a. m. '*nyíllá* faragá' (szintígy alább **13.** 3. s.; míg **6.** 4. s. '*nyíl módjára* kifaragá'), holott a 'nyíl' vogul szava Reg. írásában már a következő sorban s még sokszor e szövegben *ńal* (ÉV. *ńāl)*. Itt arról van szó, hogy a csontot *ńilä urėl*, vagyis '*négy* oldallal' négyszögletesre faragta, hasonlóan a hadi nyilak négy-, vagy háromszögletű csonthegyéhez | 8. s. Az itt előadott regerészletet, mely szerint a nőszerzésre indúlt ifjú egy nagy kő előtt saját lábaszárának kivágott csontjából farag nyilat s ezt ama kőbe lövi, megtaláljuk egy északi osztják hősénekben is (l. ui. II : 0644—5. l.). Innen kiderűl egyszersmind e műveletnek a jelen vogul regéből legkevésbé sem sejthető czélja, mely t. i. nem

egyéb, mint hogy az utat elzáró, kőbe ('omlott' istenség l. ui. I : 0226., II : 019—21., 465. és 0665. l.) az utat megnyissa, illetve a rajta való áthatolást a neki nyújtott nagy áldozat — az áldozó saját teste egy részének feláldozása — fejében (l. erre nézve ui. II : 0466. l.) megengedje | 8. s. *χassėmtėstä jąutä:* R. *kassntästä*, alább (**6.** 5. s. és **13.** 4. s.) *kassmtästä;* HUNF. kiadásában *kastestä* valószínűleg sajtóhiba | 9. s. *taŋrītitä:* R. *tengeritet* s alább (**6.** 6. s.) *tängeritä.* REG. szótári jegyzetei közt: '*tängertém:* drücken, nyomni, szorítom, csípem, *nort poalt tängertästä:* šipko, sovsem zur Wand pridavit, *ti varmel anom tängertitä:* diese Arbeit drückt, presst mich' | 9. s. R. *täumätes* = *ta'imats* 'megakadt (повѣсился)' a *taγi* 'akad, fennakad' igéből. A nyílat a kőistenség kegyesen fogadja, ezért hegyét megfogja (megnyomintja), úgy hogy benne a nyíl megakad, vagyis a népképzelet szerint az istenség a neki nyújtott nyíláldozatot (l. ui. II : 0481. l.) magának tartja. HUNF. fordítása szerint 'a nyíla hegye *áthata* rajta', mivel alább (**13.** 4. s.) egy hasonló lövés alkalmával a kő az istenségnek még nagyobb kedvezésével *tārä minwės*, azaz a nyíl teljesen 'keresztűl ment' rajta | *pīγėnnė:* REG. kéziratában *piin*, HUNF. kiadásában *pinn';* az előbbinek két szótagú írása a megfelelőbb' | 12. s. *voss jiw:* E szavak után véletlenűl kimaradt az átírásból a párhuzamos ismétlés szövege: *kul' sāt piśėm-ke [tąuli], pupi' sāt piśėm-ke joχti: am minėm l'ąŋχėm χąsit χum minėm χumiŋ sām kinsuŋkwė voss jiw!* 'ha az én ördögi hét fogásom elegendő, ha az én bálványi hét fogásomból kitelik: a tőlem járt út hosszában férfi járta férfias vidéket keresni had jöjjön!' A zárójelbe tett *tąuli* helyett REG. jegyzése *tąąlti* s ez a szótári jegyzetek közt is meg van magyarázva ekkép: '*tąąltem:* jevo polno d'elaju, *pišem ke tąąlti:* wenn meine Kunst hinreicht, *tąąltilem* zufrieden stellen'; de az átírás közlője ezt a képzést (**tąulti, *ta'ilti*) az adott értelemben nem ismeri. Az 'ördögi hét, bálványi hét fogásra' nézve l. ui. II : 0282. l.

5. 4. s. *vit-vąŋχät:* REG. szövegének *vuongat* (locat.) szavát HUNF. ok nélkül változtatja kiadásában erre: *vuongatnel;* mert érthető jól a szöveg eredeti alakjában is ekkép: 'Én a vízforrásnál minő izenetet hozzak neked?!' Külömben is a *vąŋχä* szóból ablat. *vąŋχänėl* | 5. s. *tūnūw:* REG. kéziratában *tûnu*, HUNF. kiadásában szükségtelenül változtatva: *túnue* | 6. s. *ālmėsaγä, ūnttėsagä:* REG. kéziratában *almesäge, untsae;* HUNF.-nál: *almsägä, untsájä* | 8. s. *lāwi:* R. *laui;* H. *luí* nyilván sajtóhiba | 9. s. *naŋ kāsėn:* 'a te akaratod, a te kedved (твоя воля)', a. m. 'a te dolgod (твое дѣло)': 'Ha erődtől nem telik [s te mégis mész] a te kedved (dolgod)'; t. i. 'én nem tehetek róla, ha majd rosszúl jársz'. HUNF. fordítása ('hiába mégy') nem

találó ('hiába' nem *kāsėn*, hanem *kāsi*', *ness kāsi*' l. Vogul Nyelvjár. 26. l.); alább (**12.** 15. s.) R. *näng kásen* nála is: 'te akarod,' | 10. s. Az *angve egva laui* szavak után REG. kéziratában e szavak következnek, de tollvonással áthúzva: *nängen totem latingem ti vit vuongamen joχtäsėm = naŋėn totėm lātiŋėm: ti vitvą̄ŋχämėn joχtäsėm* 'a neked hozott üzenetem: ehhez a vízforrásomhoz én eljöttem' . . . | 13. s. *am l'ąŋχėm:* R. *äm l'ąngą kosit* csak tollhiba lehet *äm l'ąngom kosit* helyett, a mint e kifejezést fentebb (**4.** 11. s.) találjuk || **6.** 2. s. *paul-tāltėn:* Figyelemreméltó, hogy a küzdelmes út szerencséjét meghatározó kőistenség a folyó partján, a ladikok kikötő helyén áll, a honnan akár télen, akár nyáron mindenféle út kiindul.

7. 3—14. s. Hasonló történetet, hogy t. i. egy menekülő ellenfél, miután lábát lemetszették, törzsével fut s majd ennek lemetszése után puszta fejével gördül sebesen tovább, egy irtisi osztják hősénekben is olvashatunk (l. Irtysch-Ostj. II : 66. l.). Innen eredhet a hosszú gyalogútnak 'térd-leszakadó, lábszár-leszakadó út' (*sās tą̄lipėm, āl tą̄lipėm l'ą̄ŋχ* II : 170—1.) költői jelzése | 5. s. *josäŋ-ta'il* 'hótalpastúl', 6. s. *suwiŋ-ta'il* 'hóbotostúl', 12. s. *ją̄utiŋ-ta'il* 'íjjastúl'; l. Vogul Nyelvjár. 10. l. | 8. s. *akw' kātėl:* Itt HUNF. kiadásában kimaradt REG. kéziratának e mondata: *äk katel äk lailell ti minei.* A sajtóhibák közt megemlítve | 10. s. *taw ą̄s:* R. *täu ąs*, H. *täu* | 12. s. *tātėl porχanēn mine'it:* 'puszta derekaik mennek', de REG. jegyzése: *tatelä pąrkanen minét;* talán helyesebb átírás volna: *tātėläi' p. m.* 'pusztán' stb.; l. Vogul Nyelvjár. 26. l. | 13. s. *puŋk-kopitä* (R. *pong kopit* s alább *ponhkąpite)* az átírásban hibás jegyzés, e h. *puŋk-χą̄pitä: p. χąpi* 'koponya' | 14—15. s. *akw' māt kwol nē'ilės* 'egy helyt egy ház tünt elő', mivel HUNF. kiadásában a megfelelő hely: *äk mát kvol nejles.* Ámde REG. kéziratának jegyzése: *kvolln neiless* s ennek helyes átírása, illetve értelmezése: *kwolnė nē'ilės* 'házhoz érkezett', mint *Āsnė tan nē'ile'it* 'ők az Obhoz érkeznek' (II : 81), *ūsėn nēiläsėm* 'a városba érkeztem' (II : 261) | 15. s. *kēr vārnė kwol:* 'kovács műhely', tkp. 'vas készítő ház' | 16. s. R. *kurn páltilime (= kūrnė pāltilimė)* HUNF. fordításában: 'kemenczéje fülvén', holott a R. *kur* 'kemencze' szóhoz *-nė, -n* lativusrag csatlakozik s *pâltem* REG. szótári adatai közt: 'nakladu d'erevo, fűtök, *ul'e pâltem:* ogoń kladu, *kûr palti:* peč topit'; tehát R. *kurn páltilime* a. m. 'kohóba rakva (betéve)', a minthogy a kovács rendesen előbb a kohóba teszi kovácsolandó holmiját, hogy áttüzesedjék | 16. s. *nājtė tajimė:* REG. eredeti jegyzésében: *nait tajíme* (a *nāj* 'tűz' szó locat. raggal); de HUNF. kijavítja erre: *nájn tájime,* 'mert szenvedő ige következik'. Jól érthető így is: 'tűz*ben* égvén (emésztődvén)'; vö. *nāj tēi*', 'a tűz ég (eszik, emészt)' | 17. s. *śą̄mläts:*

χul kātämnėl χot-śąmläts v. *kwon-ś.* ʽa hal kezemből kisiklott, kicsúszott, kifordúlt (выкатилась, вывернулась)ʼ. | 17. s. *āwinėl kwon räγäts* ʽaz ajtón kifelé esettʼ: Reg. eredeti jegyzésében: *auill* s szintígy alább a 20. sornak megfelelő helyen. Azonban ugyane szöveg ismétlődésénél (**14.** 17, 21. s.) érthetőbb *auínl* alakot találunk s hasonló kifejezés fentebb is (**7.** 15. s.): *auinell ju purmätess* ʽaz ajtón begördültʼ. E helyek igazolják az *āwinėl* alakkal való átírást, amint már Hunf. kiadásában e szó *auinl* | 21. s. *ań mōnt:* R. *äń mont*, H. *am mont.*

9. 2. s. *jänīʾ kwolnė ti nēīʾlės:* Reg. kéziratában is *jäni kvoln ti neils;* de Hunf. e helyt is megváltoztatja szükség nélkül kiadásában az eredeti szöveget, mint fent (**7.** 14. s.), ekkép: *jäni kvol ti nejls* | 2. s. R. *josäu* nem 3. sz. birtokos alak *(josäγä)*, mint Hunf. jegyzete véli, hanem ragtalan dualis accusativus: *josäīʾ āŋχwės* ʽa hótalpakat levetetteʼ | 3. s. *vitėn ąjmats:* R. *vitn ąjmäts* Hunf. fordítása szerint: ʽaz vízzel *folyik*ʼ, minek alapját nem sejtem. Tudomásom szerint *ąjmati, ojmati* ʽbeleesik, sülyed, csúszik, szakad (vmely mélységbe)ʼ: *tāriŋ jiw χalnė ojmatsėm* ʽlábam belecsúszott egy fagyökér ágaboga közé (нога про между корень проскочила)ʼ, *kātėm uläsėn tąt́χatīläsėm, kātėm jol-ojmats* ʽkezem a székre (támlája tetejére) támasztottam s [onnan] lecsúszott, leesett (рука оборвалась на стулъ)ʼ. Reg. szótári jegyzetei közt: ʽ*äm mill mân ti ojmätäsem:* v gluboki mesto ja sorvalsaʼ (ʽmély helyre estem, szakadtamʼ), *vuongen ojmätäsem:* ʽgödörbe estemʼ. A mint az ifjú a házba betekintett, nyomban be is lépett s vízbe esett; mert a ház felülete merő víz volt | 3—4. s. R. *kwol akw'-mūs jänitätėl vit vōt-χumpėl poγėri* átírása Reg. kézirata ez eredeti jegyzésének: *kvoll äkmos jänitetl vit vuąt kumpell pąuari*, mely helyett Hunf. kiadásában a következő szöveget találjuk: *kvol jänitétl vuat vit-kumpel akmós pauári* e fordítással: ʽA ház egész nagysága szerint egyre vízhabbal forog a szélʼ. Reg. szövege szerint azonban nem a ʽszélʼ *(vuąt)*, hanem ʽa vízʼ *(vit)* az alany, t. i. a víz forog egyre ʽszél verte hullámmalʼ (*vuąt kumpell;* l. e szóra nézve alább 560. l. 4. s. jegyz.) a ház egész nagyságában. Az adott fordítás sem teljesen megfelelő, mert a mondat elején a ʽvízʼ szó sajtóhibából kimaradt. Értelmesebb lehetne Reg. szövege a köv. szórenddel: *vit äkmos kvoll jänitetl vuąt kumpell pąuari* | 4 s. R. *mirr kvoll känt uosne kum uosi . . .:* Hunf. a *mir* ʽnépʼ szót a *kwol* jelzőjének veszi s az így összetett *mir-kwol* szót ʽközháznakʼ, azaz ʽközség házánakʼ magyarázza; de alább (**15.** 5. s.) ismét előfordúl *täu ti mät mirr kvoll kéurt kultét, uosét* s itt nem lehet kétség, hogy az értelem: ʽitt valami *nép* a házban . . . halászikʼ, a mint e helyet Hunf. is fordítja. A *mir-kwol* létezése a régi vogul társadalomban nincs igazolva; mert ha a

fejedelem népgyűléseket hitt egybe, ezeket a saját házában, bizonyára az ő 'had fogadó, nép fogadó' nagy helyiségében tartotta (l. erre nézve ui. II : 0585 és 0703. l.). A hely értelme itt: 'A nép a ház terén [foglalatoskodik]: a varsával halászó ember varsával halászik, a keczéző ember keczézik' stb. A könyv végén, a 'Toldások és javítások' közt maga HUNF. megjegyzi, hogy itt a 'mir szó alany is lehet.' | 4—5. s. Az *ūsi*, *χulti*, *tąlχi*, *ārpi* halászati műkifejezésekre vonatkozólag l. ui. I : 264—5. l. | 5. s. R. *suppi ûnsi älaue* 'tokhalat, nyelmalazaczot fognak (ölnek)': szokatlan kettősszám (*ūs* : tő *ūns-*, dual. *ūnsi*'; R. *älaue* dual. alak, mint alább R. *unlé* = *unleï*'), mivel nem szorosan összetartozó két egységről, hanem határozatlan mennyiségű többségről van szó (a mennyiben sok tokhalat, sok nyelmát fognak). De alább is ugyanily eset (9. s.): R. *né ńohsí ujji juntí, voarí* 'a nő nyusztprémet, hódprémet varr, készít', nyilván nem épen két nyusztprémet s két hódprémet, (mint HUNF. fordításában adja), s nem is egy nyuszt- meg egy hódprémet, hanem mindegyikből sokat | 6. s. *χotèm-kāsiŋ* : 'akárhogyan', nem 'akárki', mint HUNF. fordítja; l. Vogul Nyelvjár. 24. l. | 6. s. *jol-ūnttés* : 'leült', bár HUNF. kiadásában *jol unles*; mert REG. eredeti följegyzése: *jol untess* | 6. s. *mūli pāl* : itt nem 'vendégpad' és alább (9. s.) *pąχ-pālt* (locat.) nem 'fal mellett' mint HUNF. fordítja, hanem az előbbi az ajtóval szemközt fekvő fő szobarekesz s *pąχ-pāl* a mellette fekvő; l. e tárgyra nézve ui. I : 194. l. és fent 537. l. 5. 4. s. jegyz. | 7—8. s. *śuľitimė* 'megőszülve': HUNF. kiadásában mindkét helyen *šoltime*, de REG. kéziratában: *šolitimä* | 7—8. s. *jūns-uj* : R. *juos-uj*, a Szigva-melléken *ńuos-uj* 'Steinadler, *černoi orel*, falco fulva'; *tur-uj* : R. *turi* (Szigva), *turri* (Lozva) 'weisser Adler, *belochvostik*, falco albicilla'. Nomin samán a Világügyelő férfiúnak egy idéző igéjében (II : 311) előforduló *jūns-ūj* madárnevet 'nagy fekete sasnak' mondja, 'melynek csak farktollai szürkésfehérek' (большой орелъ: *sēmėl, lēï'-tąwlänä pat jāŋkėt*). Az asszony feje feketesas fészekkel, az öreg emberé turuj-sas fészekkel van megrakva; amannak haja mint a nyúlé, emezé őszültében már sárgás lett. A ház ifjabb gazdája ez alakok belsejébe vadászni jár: teljes fölszereléssel hótalpastúl bemegy az 'anyja' száján s kijön az 'apja' száján; vadászata eredményeképen egy 'hároméves nagy állatot' (jávort) vonszol elő az 'apja' szájából. Vajjon nem két, egymáshoz tartozó házaspárnak tetsző, sasok lakta, havas fejű hegyorom van-e személyesítve e különös képzeleti alakokban? Ily páros hegyormok több helyt buzgó vallásos tisztelet tárgyai (l. ui. II : 019—020. l.) s egy ilyennek aljában 'szent tóról' is van tudomásunk, mi egybehangzó avval, hogy e regében is a ház 'öregeinek' aljában, a ház padlója helyén, halászatra alkalmas tó terül el | 8. s. *ąjkätä puŋkä*,

mint Reg. kéziratában: *oikäte ponke*. Hunf. kiadásában az utóbbi szó a szövegből s fordításából kimaradt | 8. s. R. *uośrem* = *vośrėm* 'epe' és 'zöldes sárga (színű)'; Hunf. fordításában: '*fehér róka* színű' | 9. s. *akw' nē*: Hunf. szerint 'az *äk* «egy» szónak nincsen itt helye, mert nem «egy» nő varr, hanem a gazdasszony maga varr, mert az döfi meg később a férjét'; de itt félreértés van. A *mūli-pāl*-ban ülnek az 'öreg asszony s öreg ember', a *pą̄χ-pāl*-ban pedig 'egy' varró nő s mellette az alvó férj: egyazon háznak két rekeszében külön laknak az öreg s az ifjú pár, a mint ezt vogul jurtákban gyakran láthatni. Nem az öreg 'gazdasszony' az a ki varr s utóbb késsel megdöfi alvó férjét, hanem az említett ifjabb asszony.

10. 2. s. Az asszonynak hónaljában késsel kell megböknie 'nyaka vágható, dereka vágható' erős álomban alvó férjét, hogy felkölthesse; ennél enyhébb költögető eljárásnak t. i. nincs foganatja; l. a regehősök ily erős álmára nézve ui. II : 0526. l. | 3. s. *at tajilėn*: *ānėm mōnt kwāltuŋkwė manėrăi'at tajis?!* 'miért nem lehetett engem már régebben felkölteni?! (по что нельзя было меня давше будить)'. Hunf. fordítása szerint R. *mont kualtung ätt täjjilen?* 'mostanig, hogy felköltesz, nem etetted'; de *mōnt* 'előbb, régebben' (l. Vogul Nyelvjár. 21. l.) és *täjji*, helyesen *tēi'* 'eszik' (R. *té)*, míg 'etet' (caus.): *titti* | 4. s. *muj-χum*: Reg. kéziratában *mują kum* (Hunf. *mul'a-kum*); de hogy mi értelme van a *mują* szó véghangzójának magyarázatát nem adhatom | 6. s. *josä pąsėm*: 'a hótalp fara, hátsó része, sarka', mint *χāp-pąsėm* 'a ladik fara, kormánya', *sun-p*. 'a szán fara' | 7. s. *ūsintāli*: 'egyet ásít (позѣвать)'. Hunf. 'teli hálót húz' nyilván az *ūsmä* 'hálóvarsa' és *tąlγi* 'gyalmot húz' szavakat sejtvén Reg. *uosin* és *tali* össze nem vont írásában | 8. s. *jänγ'uj*: 'jávor', tkp. 'nagy állat'; erről Hunf. is tud (l. Vogul föld és nép, 88. l.), mégis fordítása itt 'nagy állat' | 8. s. *liliŋ-ta'il*: 'elevenen', l. Vogul Nyelvjár. 30. l.; Hunf. szerint: 'élő teljes' | 9. s. *akwän nē'imamä* nem pontos átírása a Reg.-féle *äkvän neimäne* szövegnek, mely ugyanily alakban ismétlődik alább is (**17.** 10. s.). Itt t. i. a *-nė* participium végzetnek gerundialis alkalmazása van (*jäni uj liling tail katä laile äkvän neimäne kuntop nälln pûtmäme, toko almime kvoll känn šältemtässtä* 'a jávort elevenen kezét-lábát összekötöz*vén* lapátnyélre tűzte s így emelve a ház padlójára dobta'), mivel azonban ez szokatlan volt az átírás közlője nyelvérzékének a *pûtmäme* nyelvtani alakjával helyettesítettem (*akwän nē'imamä* 'összekötözte': a *nē'imėm* part. præt. 3. sz. birtokragos alakja). Maga Reg. is ily alakot ír ugyane szöveg ismétlődésének egy másik helyén (*sartí kárpi katelail ikvän neisalem kontep näln maime toko almime* stb. **19.** 18. s.). A **17.** 10. s. helyén elnézésből benn maradt az átírásban a

nẽ'imanė alak | 9. s. *χūntėp:* 'falapát (деревянная лопатка)'; hogy HUNF. miért fordítja 'tőr' szóval, előttem teljesen homályos | 10. s. *pūtnė pēti:* 'üstbe vet, rak, apróz (húst v. egyéb ételt)'; R. *puot petves* H. kiadásában: *puotn p.*, mert **17.** 11. sorban: R. *potn petvíss*, bár viszont **19.** 19. s. ismét *pot petílaues*. Az átírás itt HUNF. nyomán: *pūtnė pētwės* 'üstbe rakatott' t. i. a jávor; de lehetne az eredeti szöveghez híven *pūt pētwės* ('az üst megrakatott') is. A R. *petves* szó HUNF. fordításában: 'megfőzé' (összetévesztve a *pajti* 'főz' szóval) | 10. s. és **19.** 15, 19. s. R. *kosäl'e vat'i* (**12.** 1. s. *kosäl'e vuat'i)*, de **14.** 9. s. (külön írva) *kosä l'i vat'i* és **14.** 11. s. *kosä l'e vát'i* szintígy **15.** 1. s. *kosä l'e vat'e,* **17.** 11. s. *kosä l'e vät'i:* ebből fölismerszik, hogy a végzet nem más, mint az orosz -ли, или 'vagy' kötőszó, nem pedig a *χotäl'* 'hová', *alγäl'* 'fölfelé', *lą̄ŋχäl', joläl'* 'lefelé', *ēläl'* 'előre' stb. határzók ragtoldaléka, mint ezt HUNF. 'sokáig, nem sokáig' fordításából (a 'vagy' kötőszó nélkül) következtetni lehetne. Az előbbiekhez hasonlóan képzett **χąsä-l'*-féle alak eddigelé nincs igazolva s hogy R. *kosäl'e* jegyzésében sem ilyes keresendő, mutatja az is, hogy *kosäl'e* után sehol sincs kitéve a *men* 'vagy' kötőszó (mint pl. az ilyen szerkesztésben *kosä minesi, men vát'i m.)*, természetesen mivel a 'vagy' jelzése már benne van | 11. s. *sēŋkwiŋ āni sēŋkwėn minawė:* H. *sängung áni sängu mináue*, de R. *sengung ani sängun minaue.* A fordítás e szöveg szerint ekkép javítandó: 'Gőzölgő tányér gőze illeti (járja) őt', t. i. az ifjút, ki elé a gőzölgő tányért helyezték | 12. s. *kwoliŋ χumitä:* 'házi gazdája': az az ifjabb férfi, nem az öreg *(ą̄jkä)* | 12. R. *näng männr urén:* HUNF. 'néked milyen *szokásod* van?' Helyesen: 'te mire vársz?' R. *urén* írása ugyanis *ūre'in* ejtésre, nem *urėn*-re mutat (vö. *ūri* 'vár' és *ur* 'mód; oldal') | 12. s. *āni-ąul, sān-ąul jurt* 'tányérvégi, csészevégi társ' a feleség költői jelzése; l. ui. II : 0752. l. | 13. s. R. *jurtneke tąngén* az átírásban: *jurtėn-ke tānγe'in* 'ha társadat akarod'; de lehet hogy a *jurt* szó ragja a lativus *-nė,* vagyis a szöveg értelme: 'Ha társra kívánkozol'. Ez a szerkezet azonban szokatlan | 15—16. s. Homályos, hogy miért húzza fölfelé a menyasszony a vőlegénynek haját s miért kell emennek reá *fölfelé* pillantani? Lehet, hogy azért, mivel — a hogy REG. czíméből tudjuk — e nő kaltės-leány, azaz *óriásnő* volt s a rege ez elbeszéléssel a leány rendkívüli magasságát szemlélteti. Mivel a legény ide-oda nézeget s őt mégsem veszi észre, a leány félig ingerkedve, félig hogy észrevegye, meghúzza a legény haját, mire emez — sokkal alacsonyabb lévén mint a leány — fölfelé tekint s így látja meg arczban leendő élettársát. A nő hajfonatának az a leírása is (17. s.), hogy egyikén eleven nyuszt kúszik föl, másikán eleven hód (nem 'medve' mint a fordításban, l. 437. l. 191. s.

jegyz.) száll le, a rendkívüli magasságnak bemutatása lehet; l. erre nézve ui. II : 041. l. | 18. s. Az egy tányérból való evés a házastársi állapot jelvénye; l. ui. II : 0739—40. l.

11. 2. s. *upä:* 'ipja' (l. ui. II : 0733. l.), voltakép 'sógora'; mert a menyasszony, mint alább kitetszik (4. és 6. s.), nem leánya neki, hanem 'nőtestvére *(jäγ'-āγi,* R. *jägai)*'. Az öreg pár teljes nyugalomban él s a ház fölött az ifjabb ember rendelkezik: ő adja férjhez és szereli föl kelengyével nőtestvérét is s ezért nevezi őt a vőlegény 'ipjának' | 2. s. *jaχa-tä, jaγa-tä,* R. *jaga tä:* fölkiáltó szó a megszólításnál, körülbelől ily értelemben: 'hallod-é, hé!'. Azt sejtem, hogy előrésze a tatár *ja aγa!* 'hé, bátya!' (vö. osm. *ja!* = '*tiens!* interj.' Samy bey), mihez megjegyzendő, hogy az északi vogulban is van egy (valószínűleg a tatárból eredt) 'óh, ugyan, no!' jelentésű *jā, ja!* indulatszó, pl. *jā, manä qulnė am naŋėn pattilėm?!* 'óh (v. ugyan), micsoda bajba ejthetlek én téged?!' (II : 303.), *ja, lawėn!* 'no csak mondd meg!', *ja-ja, ānėm tēn'-utėl totäln!* 'no-no, hozz nekem ennivalót!' (I : 11.), *ja, tauli!* 'no elég!' (I : 59.). Az utórész talán a mutató, vagy a harmadik személyű névmás nyomatékosító, illetve indulatszói alkalmazásban. Ugyanez alkatrészekből van talán összetéve a szintén felszólításkép használt *tǟχam!* szó (<**tä-aγam*), melynek párja *ti-nē!* 'hé, te nő!'; l. erre nézve ui. I : 251 és II : 440. l. Hunf. szerint R. *jagatä* 'apám', de ez R. írásában *jäum,* vagy *jägem* volna (vö. a köv. sorban: R. *jägaum)* | 3. s. *amki māŋ χum* jelentése: 'magam is földes (földbirtokos) ember vagyok', mivel az ifjú férj arra czéloz, hogy van neki is földje, házája, nem szorul arra, hogy az ipja eltartsa; miért is haza akarja vinni nejét szülei házából. Hunf. magyarázata szerint itt 'földi ember' a. m. 'közönséges ember', nem óriás | 4. s. R. *jägain* Hunf. fordításában: 'leányodat', de a szó csak 'nőtestvért' jelezhet, l. fent **11.** 2. s. jegyz. | 5. s. R. *äm tin kuń missm* = *am tin χūń misėm?!* Hunf. fordítása: 'én az árát megadtam', pedig a házasság e legfontosabb föltételéről, t. i. a nődíj megadásáról nincs szó a regében. Épen ellenkezőleg az ifjú férj azt mondja: 'Ha nem adod [hugodat], nem szereled föl [kelengyével]: hogy adtam volna én érte nődíjat?! Akkor én megyek', t. i. kénytelen vagyok itt hagyni feleségemet, míg a nődíjat érte meghozom. L. erre nézve ui. 0742., 0749—0750. l. | 5. s. *jäγ'-āγim:* R. *jäg aim,* Hunf. kiadásában *jägájn,* de ez mint a fordítás s a hozzácsatolt jegyzet is mutatja, sajtóhiba | 6. s. *vāpsėm:* fordításomban 'sógorom', pedig ha a nő bátyja neki 'ipja' *(upä),* akkor ő amannak 'veje'; tehát *vāpsėm* 'vőm', mint Hunf.-nál | 7. s. *minnätä moľėχ q̄ls* '[hanem] elmenetele hamar volna' Hunf. *minnetä moľah ols* szövegének megfelelő átírás s fordítás. Ámde Reg. kéziratában e hely *minnete molqχ ols* = *m. mōlėχ. q̄.* s ennek az elbeszélésbe

jól beleillő értelme: 'Elmenése előbb (régebben is) lehetett', értsd: 'lehetett volna' | 9. s. *tawä*: R. *täue*, H. *täu*; az előbbi alak felel meg (mint accus.) jól az értelemnek 9—10. s. Itt kimaradt HUNF. kiadásában REG. szövegének e néhány szava: *viting varmeľ vuarne kosši kvolemne nängen kuń vilem.* Ha az ipa-bátya tovább is ott akarná erőszakkal tartani házában sógorát és férjhez ment húgát, ezeket szabadságuktól fosztaná meg: szolgájává illetve szolgálójává tenné őket

12. 3. s. HUNF. kiadásában itt is kimaradt REG. szövegéből ez a néhány szó: *jun uošlahtí, säkualem ńale voarime* | 4. s. A 'Városi fejedelem öreg' fia előkelőbb volt, mint a Kaltésleányt nőül vevő ifjú, kinek szülei csak faluban lakó egyszerű öregek voltak, minden czím és jelző nélkül. Ez egybehangzó avval, hogy REG. értesülése szerint ez az utóbbi ifjú az *Åtėr*, a későbbi Világügyelő Aranyfejedelem, kinek ifjúsága a hitregék szerint igen szerény sorban, sőt részben szenvedések közt telt el (l. ui. II : 070—73. l.) | 9. s. *ānėm qulnė patteʼin*: R. *anom quln pättén*, de HUNF. kiadásában: *ánom sau auln p.* A *sau* szó betoldására semmi szükség; hasonló kifejezések ugyanitt mindjárt alább: *äm nängen mäne quln pättilem* (**12.** 10. s.), *näng varne qulentell* (13. s.), *meinämen quln ull pätten* (16. s.) | 13. s. *patimēn*: H. *pätmen*, de helyesebb REG. írása: *pätímen* | 15—16. s. R. *ľuľsing ull märrsen* HUNF. fordításában: 'rosszat ne *merj!*'; de alább (**13.** 16. s.) R. *vassi ľuľsing ätt märrsén*: 'több rosszat nem *mérsz* reám', végűl ugyancsak itt (**15.** 8. és **16.** 5. s.) R. *vassi ľuľsing ätt märrsem* 'többé rosszat nem *teszek*'. REG. szótári jegyzetei közt ezt az adatot találom: '*märsi: kotäľ kotäľ mini*' (= ? 'mindenfelé megy'); ez nem lehetett alapja HUNF. egyik magyarázatának sem, de talán illik a REGULY-féle szöveghez, úgy hogy a *ľuľsing ul märsen* intelemmel a tapasztalt ifjú arra figyelmezteti tapasztalatlan társát, hogy az útban szigorúan az ő példáját kövesse s ne térjen el ettől sem erre, sem arra. SZOTYINOVA asszony REGULY szótári adatát ekkép érti: *taw χotäľ marsi?* 'hova tolakodik (szorítja be magát) ő? (куды онъ стѣсняется?)', mely felfogás szerint a *marsi* ige a *marėm* 'szűk' és *marli* 'szűkűl' családjához tartoznék s az itt tárgyalt kifejezés értelme ez volna: 'hibásan ne tolakodjál!', azaz 'ne tégy semmit elhamarkodva, oktalanúl'. A regeszöveg jelen helyét ugyancsak SZOTYINOVA saját szavajárása szerint ekkép igazítja: *ľūľsiŋ ul masγėn!* s e kifejezést így magyarázza: 'rosszban ne járj, valami rosszat ne tégy, valami rosszra okot ne szolgáltass! (худыми дѣлами не обходись, худое что нибудь не дѣлай, причину какого нибудь худаго не дѣлай!)'. Tudakozódtam e kifejezés felől a Felső-Szoszva vidékén is s ott így tájékoztattak: *ľūľsiŋ ul massėn! = ul kapėrtėn* s a kísérő orosz értelmezés:

'rossz tréfát, pajkosságot ne űzz, úgy viselkedjél mint illik (худого не балуй, какъ слѣдуетъ живи)!'.

13. 5—6. s. *la'ïl-uränėl sa'ïruŋkwė patės:* R. *lail urenl sairingve pätestä*, de az állítmány tárgyas ragozása itt nincs helyén, mert nincs megemlítve a mondatban a tárgy: 'lába szárából vágni kezdett' (nem: 'kezdette') | 7. s. *mōnt-ta'ïl* helyesen fordítva: 'régtől fogva' (nem 'épen most' mint az adott fordításban); l. Vogul Nyelvjár. 21. l. | 9. s. R. *tä jänt jommas voarén* HUNF. fordításában: 'Tägam, nagy jót teszesz velem'; de R. *tä* = *ta* 'az', *ta jänit* 'oly nagyságú, ama n.'; tehát: 'oly nagy jót' v. 'azt a n. jót tedd velem!' | 9. s. R. *kotm kasem*, HUNF. fordításában: 'akárhova'; helyesebben írva alább (**14.** 10., 12. s.) *kotem kasing* s fordítva: 'akárhogyan' = *χotėm-kāsiŋ;* l. Vogul Nyelvjár. 24. l. | 11. s. HUNF. kiadásában az *url sajristä* szavak előtt REG. szövegének következő része kimaradt: *lail urenl mät lu lamtekve ti sels, ahtess tärmell ńile.* Világos, hogy R. *url* itt nem 'valahogyan' mint HUNF. fordításában (vö. *ur* 'oldal; mód', *man' urėl?* 'minő módon?'), hanem az előző szóval együtt *ńil' urėl* 'négyszögletesen' || **14.** 4. s. *tālïpi:* R. *tqlupi*, H. *talépi* (egyebütt R. *tqlipi*, H. *talípi* pl. ui. 8. s.) | 13. s. *puŋk-kopiänēn* itt is erre javítandó: *p. χqpiänēn;* l. fent **7.** 13. s. jegyz. HUNF. *poah* alakja ellenében REG. szövegében: *ponk* | 16. s. R. *sûliless*, alább 19. s. *solils:* REG. szótári adatai közt '*sôlili*: es glüht vom Feuer, *ul'e kqilt sûliless:* sogrelsa kak ogoń (= átizzott mint a tűz), *sol'ilem lqtah:* glühende Kohle'; ebből való lehet a *sultėm* 'szikra' szó is. A Felső-Lozva mellékén alaki változata: *sūnïli* 'áttüzesedik (накалится)', caus. *sūnlėpti* 'áttüzesít (накалитъ)'; vö. zürj. *śonid*, votj. *śunït* 'meleg', zürj. *śonöd-*, votj. *śunt,- śunėt-* 'melegíteni' stb. | 22. s. *poγėri:* R. *pquäre* (H. *pauáré*) s nem *pquari* (mint **7.** 14. s.). Valószinű hogy REG. jegyzésében az *-e* végzet a kettős szám jele *(poγėrei')*, mert a következő állítmányok *(johtsi, minesi)* is kettősszámúak | 23. s. *kātä āltχats:* R. *katä qltkätzt* s nyomban utána is *täu qs kate tu qltkätzt.* A köv. mondatban REG. szintén így írt: *äu kumit laile qltkätzt*, de itt a végső *t*-t kitörülte; e javítás az előbbi helyeken is igazolt.

15. 3. s. R. *kuml'e mos:* nem 'miért', a mint HUNF. fordítja, hanem 'hogyan, miképpen' = *χuml'ė mūs;* l. Vogul Nyelvjár. 24. l. Alább (**19.** **4.** s.) R. *kuml'e mosqh* HUNF. fordításában is: 'hogyan' | 4. s. *pojtėltawė:* R. *poitltaue*, míg HUNF. kiadásában *pojltaué*, mert REG. alább (**16.** 4. s.) *poiltaue* alakot ír, bár tovább (**17.** 3. s.) megint R. *pqitltaue* alakot találunk. REG. szótári adatai közt is megtalálható a *poiti* 'megszűnik, csillapul' elcsendesedik' ige mellett '*poiltltėm:* meńa dovolno djelajut, (='engemet kielégítenek') causativum. Igazolt alak: *pojtėlti* 'meg-

szüntet, csillapít, (szóval) lecsendesít (уговариватъ)' | 4. s. *qstal ǭlėn!* 'csendben légy, hallgass! (молчи!)' | 7. s. *rotti' ǭlėn:* R. *rotti olén,* HUNF. kiadásában *rot o.*; ÉV. *rot ēlėm-χǭlės* 'szelíd ember (смирной)', *taw rotti' jēmts = rotmės* 'megszelidült, szelíddé vált (засмирѣлъ)'. Van *rotti'* 'rögtön' szó is || **16.** 2. s. R. *egvate juos uj pitil pošimä:* HUNF. beletoldja itt a szövegbe az *égvatä* után a *ponk* szót a következő *oikäte pong* mintájára | 4. s. *tikwoss* nem 'megint', mint HUNF. fordítja, hanem 'csak, hiába; bárhogyan'; l. Vogul Nyelvjár. 36. l.

17. 4—5. s. *muj māχėm:* HUNF. kiadásában *mul' mágam,* szintígy *muj-χummi':* HUNF.-nál *mul'-kumí;* de REG. kéziratában a valódi ejtést jobban megközelítő *mui magqm* és *mui kummi* alakokat találunk. L. fent **10.** 3—4. s. jegyz. | 5. s. *manėrnė at taji:* HUNF. *mänern ät téi,* a könyv végén azonban ez a *mänern* sajtóhibának van jegyezve, mely helyett *mäner* olvasandó. Itt zavar van, mert REG. kéziratában épen a hibáztatott alakot találjuk: *mänärn ätt täi* s csakis ennek van megfelelő értelme: 'miért nem lehet?!'. A *taji* szóra nézve l. fent **10.** 3. s. jegyz. | 8. s. *ūsintāli:* l. fent **10.** 7. s. jegyz. | 9. s. *josä-ńǭläγä tūl ti nē'ilsi':* REG. kéziratában *neilti* (H. *nejltí*), tehát *nē'ilsi'* helyett causat. *nē'ilti* kellene az átírásban s ehhez képest a fordítás ekkép változnék: 'Hótalpának két orrát ím onnan tünteti elő'. Fentebb (**10.** 7. s.) ugyanez elbeszélésnek *josä ńqlägä tuul neilsi* a szövege s ez volt hatással az itt mutatkozó tévedésre | 15. s. R. *jijen, jijen:* e szerint az átírásban is kétszeresen kellene: *jäjėn, jäjėn!* | 15. s. *jurt ǭli:* REG. kéziratában: *san qul jurt olí,* szintígy HUNF. kiadásában; de a könyv végén a sajtóhibák közt e hely javítása: *jurt ät olí,* holott e 'javítás' nélkül is eléggé érthető a szöveg | 16—17. s. R. *ponkä kvonnze kolām porrne* HUNF. fordításában: 'feje fésüjén hallgató óriás nő': mi értelme van ennek?! Nem R. *kvonze* a 'fésű', hanem R. *kvonnzep = kwonsėp* (tkp. 'karmos') a *kwons* 'köröm, karom' szótól; R. *ponk* pedig 'fog'. A hely értelme: 'foga, körme veszett boszorkány'. A *por-nē* szót az átírás közlője 'boszorkány (ягишина)' szóval fordítja; l. e mythikai alak tárgyalását ui. II: 0286—8. l. A 'Városfejedelem-öreg' fiának nem szépséges *kaltėšleány,* hanem rút boszorkány jutott feleségül. || **18.** 5—6. s. R. *uosing qter oikä jägä uosen minäs:* HUNF. a sajtóhibák jegyzékében e helyt az *oikä* szó után világosabb érthetőség kedvéért a *pi* szót toldja be. Az átírás e szerint így javítandó: *Ūsiŋ-ǭtėr ǭjkä [pī'].*

19. 1. s. *tālä sāt, tuwä sāt:* R. *talí sat tue sat,* H. *tálä sát tujä sát;* l. fent **2.** 1. s. jegyz. | 3. s. *kil* 'sógor, az asszony fitestvére (своякъ)'; REG. szótári adata szerint: 'die Schwester der Frau u. der Mann der Schwester' | 6. s. R. *mirr kvoll känt* HUNF. fordítása

szerint itt is: 'a közházban'; l. erre nézve fent **9.** 4. s. jegyz. | 7. s. *lą̄χėt:* R. *lqget* nem 'sutban', mint HUNF. fordítja, hanem a *lą̄χ-pāl* szobarekeszben; l. erre nézve ui. I: 194. | 8. s. *pośγimė:* R. *pośgämen.* Ez utóbbi gerundialis alak előttem ismeretlen (nem e *pośγämiŋ?* l. Vogul Nyelvjár. 45. l.) | 10. s. R. *mätämt käsäil ti pelteen:* HUNF. kérdőjelet tesz e mondat végére s ekkép fordítja: 'micsoda késsel szúrtál meg?' De *matä-mat* nem 'micsoda?', hanem 'valami, valaminő' s a mondat állító: 'Te valami késsel szurkálsz!' | 11. s. *nā̊ŋχä ūnttės:* H. *nongo unles,* de R. *nąngą untess;* l. fent **9.** 6. s. jegyz. | 12. s. R. *anom mont kualtungve:* fentebb (l. **10.** 3. s. jegyz.) kiegészítve e szavakkal: *ätt täjjílen?* Itt nem lévén bizonyos, hogy kérdő-e a mondat, állítólag egészítettem ki az *ēręs* 'kellett' szóval | 14. s. *χasipi:* 'szétszakad (разорвется)' Avval, hogy a Városfejedelem fia a *por-nē*-t nőül vitte házába, itt minden úgy alakult, mint az asszony régi lakóhelyén. A 'bálványi, ördögi hét fogásra' ő is képessé válik, ezért tud bemenni hótalpastúl az anyja s apja száján át ezeknek belsejébe vadászatra; de ezek természetesen nincsenek hozzászokva ily művelethez, azért sivítanak s mondják: 'Fiúcska: ím a szám szétszakad!' R. szövege: *píkve sopn tí kašipi* 'fiúcska, szád ím szétszakad' s ugyanez írás ismételve alább (17. s.); de ennek nincs értelme, mert a fiú ment be az anyja s apja szájába, tehát ezeknek szája (s nem a fiúé) feszül. Helyesen javította ezért már HUNF. a *sopn* szó alakját *sopm*-ra (=*sūpėm* 'szám' | 16. s. *jäγä-ą̄jkä:* R. *jägä oikä,* HUNF. kiadásában *angve égva* íráshiba | 17. s. R. *sartí kárpi...* HUNF. fordítása: 'két hím *csukát,* kezét lábát összekötözvén s a tőr nyelére szúrván', merő képtelenség. Nem lehet itt szó 'két csukáról' (vö. *sart* 'csuka'), melyeknek 'kezét lábát (!) összekötötték' s utóbb bőrét 'lenyúzták' volna; hanem *surti χār-pī*-ról, azaz 'réntulokról' (*surti:* 'einjähriges Renntierkalb' REG.), mint fentebb (**10.** 8. s.) 'három éves jávorról'.

20. 4. s. R. *tititen:* HUNF. szerint 'tartsanak téged étellel'; de ha nincs külön kitéve a második személyű tárgy (*naŋėn* 'téged'), *tittitēn* illetve *vos tittitēn* csak 3 személyű tárgyra vonatkozhatik. Nézetem szerint R. *tititen sunzen* a. m. *titi ą̄ltulēn s.* ('ím ezt az ő életmódjukat nézd meg'; v. ö. fentebb **19.** 4. s. *jälnuwėmēn ... ą̄ltulēn sunsuŋkwė)* a *ti-ti* 'ím ez' dualis 3. szem. birtokosragjával: 'ezüket' | 7. s. R. *ul'etem korom ângväle kormí tuštíme:* HUNF. fordításában 'tűz ette három tuskóra háromszor állván fel'; de *ângväle* itt nem határozó, hanem az alany: vagyis a háznak 'tűzemésztette három tuskójáról', oszlopmaradványairól történik említés, melyekről a *tuńśi* 'áll' ige *tuśti* ('állít') causativumával azt mondja a rege, hogy 'három felé (*χūrmi'* lativus raggal) van állítva'. A kérdés

csak az, hogy ki az a ki az üszkös tuskókat három felé állította? Ugyan-e költői szólást egy REGULYtól följegyzett északi osztják énekből is ismerjük, hol a felgyujtott ellenséges vár szenes omladékai közt annak 'tűzemésztette hét oszlopa hét felé (hétté) áll' (*tut lēwėm labėt aŋklėl labta lońśem*, l. ui. II : 0628. l.). Ha tehát a vogul kifejezés ettől eltérőleg causativ állítmányt alkalmaz, vagyis az üszkös oszlopok állását valamely más személy műve eredményének veszi, ez bizonyára csak a Tűzasszony (*Tērėn-nāj*), vagy a Tűzfejedelem (*Nājiŋ χǭn*) lehet (l. ezekre nézve ui. II : 0236—44. l.), kinek nevét azonban érthető félelemből s óvatosságból fölösen nem említi | 8. s. R. *kvole sat ässnell kualilime šältsime* adott fordítása, 'házának hét nyilásán kijár bejár', nem látszik megfelelőnek; mert *kvolä* ... *kwālilimė* 'háza be van járva'. Ki az, kérdezhetjük ismét, ki a házat az égés által támadt 'hét résén (nyilásán) át kijárja s bejárja'? Itt bizonyára ismét a tűzokozó mythikai személyre történik czélzás.

21. 6. s. R. *ätt tongess* nyilván *at tāŋγės* 'nem akart'; HUNF. 'nem fog'. Az átirás közlőjének magyarázata: 'Ő (a Városfejedelem fia) nem akart további életet élni; ha akart volna, nem kezdett volna hozzánk járni (онъ не хотѣлъ жить впередъ; если-бы онъ хотѣлъ, не сталъ бы къ намъ ходить)'. Az intelemnek pedig az az értelme, hogy közönséges ember a bálványi s ördögi fogásokat ne erőszakolja; mert mint ma mondanók, a ki ördöggel czimborál, azt el is viszi az ördög. A mi egy világügyelő hivatásra rendelt *Ātėr*-nak sikerült, az a művelet nem hozott jót a közönséges fejedelemfiúnak | 7. s. *jūw*: R. *jui*, HUNF. *jue* | 8—9. s. *tēli χǭtėl χalēnt jälnė l'āŋχēn* ('téli nap közben járó útjokat') megfelelője REG. kéziratában: *telí kątel kalent jällne l'angen*; de HUNF. kiadásában e hely: *téli kátel kalt jälne l'angä* s alább (9. s.) is: R. *ńäring l'ąngen* HUNF.-nál: *ńering l'angä*. A változtatás szükségtelen volt, mert a kettős számú birtokosrag, kettő (ipa és vő) lévén a szétváló, helyén van. Oly boldogan élnek s annyira nem éri őket semmi baj, hogy még hó sem esik utjokra s a ladik nyomán a víz hullámai meg nem hasadnak.

XXIV.

A **Világügyelő férfiúnak** *N'aχśėm-vōl'* felső-szoszvai faluban ismert idéző igéjét Василій Кириличъ Номинъ samán (l. ui. II : 0365. l.) közlése nyomán 1889. január 20-ikán jegyeztem föl *Jäni' paul*-ban.

Czím: A Világügyelő férfiúnak '*Tǭrėm*-fi' jelzőjére vonatkozólag l. ui. II : 068—69 l.; *sātmil* l. ui. II : 0345. l. | 1—2. s. '**Arany-Kworėsz atyácskánk alatt, Arany-S'iś anyácskánk alatt**'

a. m. 'az ég alatt'; l. e költői kifejezésekre vonatkozólag ui. I : 0292—5. és 0392—4. l. | 3. s *jūns-uj*: l. fent 548. l. 7—8. s. jegyz. A 'hét feketesas nagyságu *Tārėm* atyácskánk' jelző arra czéloz, hogy az ég hét sasröptényi magasságban van | 4. s. Az 'abroncskerék módjára forgó kerek föld' forgását vízszintesen kell értenünk, úgy mint egy földön fekvő abroncskerék mozog, ha egyhelyt forgatják: l. erre nézve ui. I : 207—8. l. | 5. s. A 'Hét-istent-[szült]-ősasszony-anyánk' a Földanya; l. ui. I : 0391—2. l. | 5. s. *χul'itėm*: Ez idéző ige szerint a Földanya buktatja elő az ősvízből a 'naptól körülforgott szent földet', mit egyéb regék az Égatya igézetének tulajdonítanak (l. ui. I : 0338—42. l.). Itt is tehát egyazon szerepkörben folynak össze az Égatya s Földanya (Éganya) képzetei; l. erre nézve ui. I : 0393. és 0396. l. | 7—8. s. *tērėn-χul'* a 'pusztító kór' s szelleme; l. ui. II : 0297—0304. l. | 7—8. s. *sēŋχwiŋ*: a kórtól 'ködös' napon az ember mintha ködben volna: lázas, kábult, alig lát, eszmélete homályos; l. ui. II : 0300. l. Egy északi osztják énekben is találjuk a *tārėn-šiw* 'kór-köd' kifejezést (Osztj. Népkgy. 82.) | 11. s. *va'i joγttal*: *saka, arγän χojtil χul'ili* 'nagyon, szerfölött fölkerekedik a betegség' | 13. s. *kańśli*: *ńąvl'ä, vōjä χot-uri, χot-χąli* 'húsa, zsírja lesoványodik, elvész' | 14. s. A 'szarvas hét állat áldozatos tér' tárgyalását l. ui. II : 0437—40. l. | 15. s. Miért panaszkodnak, hogy az áldozati téren nem látnak 'gyönyörködő (vigadó) szárnyas hátú hátas istent'? Az-e talán ennek értelme, hogy míg az ősök korában maga az Égatya is megjelent az áldozati lakomán, most hírvivőjét, a 'szárnyas istent' (l. ui. II : 0244—46. l.) sem látják? | 16—17. s. *ēri'-jis χum, mōjt-jis χum*: 'az ének és rege ősi korának embere'. Az északi voguloknál a halottak kegyeletes említése *mōjtiŋ* appositióval történik, pl. *āśėm mōjtiŋ* 'atyám, a regebeli' a. m. 'megboldogult atyám', *χumim mōjtiŋ* 'megb. férjem' | 19. s. *sūwėntāli* v. *sūwintāli* = *sūwintaχti, sū-jiwėl jąmi* 'botra támaszkodik, bottal jár' | 20. s. *sū-lakw*: *sū-jiw joli qulät, pattatät jiw-lakw ąli; qsiŋ tūjtnė ul voss latkäti, tatit jōrėl ēlä ūrmitaχti, pūχtmaχti*: *sātmilt ti sū-lakw kāstawė* 'a hóbot alsó végén, az alján (fenekén) egy fakarika van; hogy a vastag hóba be ne süppedjen (be ne nyomuljon), ezzel fentartja s előre tolja magát: az idéző igében ezt a hóbot-karikát említik'. A hóbot-karika alakja még inkább hasonlít a földtányérhoz, mint az abroncskarika (l. fent 4. s. jegyz.).

22. s. *ālėm pāl*: 'tulsó', nem 'bal fél' (*vorti pāl*), mint az adott fordításban (l. fent 436. l. 64. s. jegyz.); bár itt az Obnak tényleg bal oldaláról van szó, melynek lapos partvidékét különösen a tavaszi áradások idején annyira elönti a víz, hogy ennek határa még a jobb oldali hegyes partokról is (s jobb oldalon van a Világügyelő férfiúnak szent helye is), néhol alig

látható | 24–25. s. *nājiŋ*, *ātriŋ* lehetne bár a *nāj-ātėr* 'bálványszellem' képzése is, mint az adott fordításban, de itt talán inkább 'asszonyos', 'uras', illetve fejedelmektől lakott földekről van szó | 24. s. *Ātėr* a. m. *Sorńi-ātėr* 'Aranyfejedelem'; l. ui. II : 053. l. | 26. s. *śāńikėn*: 'anyácskád', mert a Világügyelő Aranyfejedelem a hét *Tārėm*-fi egyike (l. ui. I : 0319—20. l.) s az Égatya neje a Földanyából lett Éganya (l. ui. I : 0392. l.) | 27. s. *kisiŋ āpä*: A nyirhéj-bölcsőnek alját kivülről, hogy a bölcső oldalai szét ne essenek, féliv formára hajlított fával erősítik meg; ez az *āpä-kis*. Feltünő, hogy a fehér lován 'földeket bejáró' Aranyfejedelmet itt a pogány hymnus bölcsőben üldögélő kisdedként említi, kinek keze mozgásától megrendül a föld s az óczeán. Nézetem szerint ez nem más, mint a gyermek Jézuskát feltüntető orosz szent képek hatása. Ugyane hymnus közlője a Világügyelő férfi születésének regéjében is előadta e gondolatot (*taw ńuwėmtėnät mūs ūnlėp jelpiŋ mā jänitätėl ńoumäti* 'a mint ő mozog, az ülő szent föld egész nagyságában megmozdul' II : 99.) s itt kétségtelen a pogány s keresztény képzetek vegyülése; l. fent 470. l. 3—4. s. jegyz. és ui. I : 0246. l. | 31. s. *lēntäti*: *ńousėnė lātiŋ* 'mozgás szava'; l. ui. I : 196. l. | 33. s. *āln sirpä jelpiŋ śäkw*: *vit-χān toχ ta kāstawė, taw vittė āln sir āńśi* 'így emlegetik a Vízfejedelmet (*Vit-χān kāstėnė lātiŋ*), neki a vízben ezüst alkata (felesége) van'; *jelpiŋ śäkw* 'szent világtenger, óczeán' stb.; l. ui. I : 187., 217. és 0372—4. l. | 33. s. *χumpläti*: *χumpiŋi' jēmti* 'hullámossá válik'.

35. s. *sāt urpä*: *sāt sāmpä* 'hét szögletű', tkp. 'hét oldalas' | 35. s. *kwol pattä* az adott fordításban: 'a ház zuga', de talán inkább a *patit kwol* 'a belső szoba'; l. ui. I : 282. és fent 524. l. 137. s. jegyz. | 38. s. *läräś*: *tātėp* 'ládika, szekrény': vö. ÉO. *läras* 'Kasten, Schachtel. R. ларецъ' (AHLQV.) | 40. s. *pāŋχ*: a 'légyölő galócza', melyet a bálványszellemek, ép úgy, mint az őket idéző samán bódító szerül alkalmaznak; az ettől támadt mámor a *pāŋχ-sēŋχw*. L. ezekre nézve ui. I : 251., 0183. és II : 0109., 0375—6. l. | 40. s. *larśiŋ χūrpä*: *pāŋχ joli pālä larśiŋ, ēlmit larśit āńśi, numi pālä χansäŋ* 'a galócza alsó része rovátkosan izelt, a karimáján (élén) rovátkai vannak, felső része tarka'; *larśi-pori' āli, nakėt āńśi, nakėt-tāwänä larśiji' lāwawėt* 'van egy *larśi*-fű, melynek ízei vannak, az íz-ágait hívják *larśi*-nak' (talán a zsúrló?) | 40—46. s. A Világügyelő férfiú fülét és szemét dicsőítő jelzőknek magyarázatát l. ui. II : 061. l. | 50. s. A 'tompora tarka szent állat', melyre az istenség 'elméje' (vágya), mint 'tó vize, Ob vize felbuzog', alighanem ló (l. ui. II : 0112—3. l.); mert rént, mint közönséges áldozati állatot aligha mondaná az idéző ige 'szentnek' | 58. s. A 'lúdszárnyas ruha', melybe anyja az istenséget öltözteti, az ő lúd képében

való járataira czéloz; l. erre nézve ui. II : 067. l. | 59. s. Az 'előbukkanó naphoz hasonlatos aranyos váll', 'hajfonat' (alább 69. s.) és 'kéz' (alább 90. s.) kifejezések föltehető eredetére nézve l. ui. II : 0114—5. l. | 65. s. *χūrėm ur: χūrėm urėl, χurėm śos* 'háromszor' | 68. s. *vą̄nśχiji: votχėlėnė lātiŋ* 'símogatás szava'. A 'Vízi tündér, erdei tündér asszony' a Világügyelő férfiú neje (l. alább 560. l. 18. s. jegyz.), ki kedveskedésből símogatja daliás férje hajfonatait (fürtjeit); l. az utóbbiakra nézve ui. II : 060. l. | 73. s. *sāt urpä jelpiŋ kēnt:* Az uralvidéki vogulok többszínű posztóból varrott szögletes sapkát viselnek, midőn jobb ruházatban akarnak valahol megjelenni | 74. s. *ną̄ŋχ χą̄tėltäln:* 'nap gyanánt kelesd föl (derítsd föl)' a süveget; l. ennek értelmére nézve ui. II : 0115. l. | 81. s. A 'keze arany szent állat' az istenség dicsőített paripája; l. erre, valamint szerszámaira vonatkozólag ui. II : 065—6. l. | 107. s. *sip: sip-lu* 'nyak' | 110. s. *jolä ūsän: lū χąmśil ūsawė* v. *ūsitawė* 'a lovat ostorral legyintik, csapdossák (хлеснуть)'. Az istenség lóostorával a kórt visszaűzi eredethelyére, az alvilágba, a 'fekete (szemetes) hátú szent föld alá'; l. ui. II. 0106. és 0300. l.

118. s. *sėŋsiŋ: kwol-pāl pą̄χänä sėŋėsi' lāwawėt* 'a ház szobarekeszeinek oldalait *sėŋės*-nek nevezik'; *sėŋės* v. *sėŋės-jiw:* a jurta alacsony emelvénynyel padlózott rekeszeinek *(pāl)* küszöbrésze, melyen rendesen ülni szoktak; a fordításban megfelelő szó híján 'zsámoly' | 119. s. *χą̄tėltäln:* A kórtól gyötörtek boldog napjuk földerülését az istenség fekvő szobarekeszének zsámolya felől remélik; l. erre nézve ui. II : 0116. l. | 130—131. l. A *l'ūńś* 'siralom' és *pojk* 'imádság' szavakra nézve l. ui. II : 0483—4. l. | 134. s. *pūwės: lili-äpūw māń sēŋkwkwė, pūwės χąjtėl ną̄ŋχ voss pōχäti, tą̄rėm-kwolėn voss sujti* 'lélekzetünk (páránk) kis ködöcske, fuvallat *(pūwės)* módjára hadd hatoljon föl, hadd jusson föl [hatása, nesze] isten házába'; a *pūwi* 'fúv' igéből | 135. s. *sēŋkw ną̄ŋχ pōχäti: tą̄rėm-χarnė ną̄ŋχ lapi, ną̄ŋχ ālėmχati* 'a köd fölhatol: az égbolt felé föllebeg, fölemelkedik' | 136. s. *sāt χār:* 'hét rénbikát', nem 'hímszarvast', mint az adott fordításban; l. ui. II : 0445. l.

XXV.

A Világügyelő férfiúnak *Jäni'-paul*-ban ismert idéző igéjét ugyanott 1889. január 7-ikén jegyeztem föl *N'ūrėm-pauliŋ χum, Kawrila Petōriś Sońin* közlése nyomán (l. ui. II : 0365. l.).

'Czím: Igy is nevezte a közlő: *Mir-susnė χum kāstulä* és *M. s. χ. sātilä* 'idéző igéje'; *jirχatnė porät lāwawė* 'áldozatok alkalmával mondják', magyarázta; l. ui. II : 344. és 352. l. | 1. s.

Sorni-Kaltéś: M. s. χ. jänmältėm ākwä 'a Világügyelő férfi nevelő nagynénje'; l. ui. II : 041. l. | 4. s. *vōt-χump:* 'szeltől vert hullámok (валы отъ вѣтру)' | 4. s. *sāt vōľ:* 'hét folyóvonal (folyóforduló, mederszakasz; семь плесовъ)' | 8. s. *χāŋχei:* 'sás (осока)' | 8. s. *lūs:* 'vízi növényekkel benőtt terület, sástermő gödröcskék a tavak partján (присада, ямочки на краѣ озеръ, гдѣ осока ростетъ)'. Lehet, hogy csakugyan a *lūs* 'rojt' szó képes alkalmazása, mint ezt már Szilasi fölteszi vogul szótárában, mert a tó síma tükréhez képest a csipkésen szegélyző nád- és sásterület a kendő rojtjaira emlékeztet | 9. s. *tūr patitte:* nem 'fenekén' a tónak van az 'arany gyepes hét patak', a mint a fordításban olvasható, hanem a 'végében' | 10. s. *vāns:* 'vékony füvecskék a folyók partjain, gyep (тонинкія травички на берегу рѣкъ)' | 10. s. *χuŋχalt: akw' jānėl sāt χuŋχalt sūsi* 'egy folyóból hét patak (kisebb folyó) ágazik szét (изъ одной рѣки семь рѣчки разошлись)' | 12. s. *tul siltėm:* 'magas partszakadék, kőszikla van az Obon; annak minden felhő *(tul)* neki megy, oly magas az высокой порогъ, камень есть на Оби, каждой морокъ къ тому дойдетъ, такъ высокой онъ)'; *tul silti* 'a felhő szétoszlik (морокъ разойдется)', tkp. 'átszeli, átmetszi a felhőt' | 12. s. *jelpiŋ qwėt-ńol:* 'egy hegy az Ob mellett, alább Самарово-nál s feljebb Троицкое községnél (гора при Оби ниже Самарова и выше Троицы)'; *χum rqutal, nē rqutal' jelpiŋ mā, Mir-susnė χum jäγānėl numėl tārätim mātä* 'férfinak érinthetetlen, nőnek érinthetetlen szent hely, a Világügyelő férfiúnak [égi] atyjától felülről alábocsátott földje'; l. ui. II : 055—8. l. | 15. s. *lēpi:* 'betakar (покроетъ)' | 16. s. *jāŋk uj sqw*, mint a *sēmėl uj-sqw* párhuzama aligha a közönséges 'rénszarvas bőr', ahogy a fordítás magyarázza; vehetjük egyelőre 'fehér (jégszürke) vadbőrnek' | 18. s. *ur-mis nāj: Mir-susnė χum ēkwatä* 'a hegyi tündérasszony a Világügyelő férfiúnak neje'; l. fent 559. l. 68. s. jegyz. | 24. s. *vārtäk:* 'szőnyeg (коверъ)' 25. s. *śoräs oχsėr:* 'fekete róka *(sēmėl oχsėr*, черная лисица)'; *śoräs uj = ńoχs* (nyilván: fekete nyuszt). Talán az ÉO. *śorās-χo* 'Kaufmann' (Ahlqv.) előrésze van meg e prémjükkel becses kereskedelmi árúkat szolgáltató vadak neveiben is, melyek egyébként nyelvi gyüjtéseimben nem fordúlnak elő | 25—26. s. *milpä, tulpä:* 'erős; a Világügyelő férfiú erejét midőn áldozatok alkalmával őt idézik *mil*-nek mondják s *tul* a. m. *mil*, [szintén áldozati idéző szó (сильной, крѣпкой; *Mir-susnė χum jōrä*, его сила, *jir kastnė porät mili' lāwawė; tul = mil, jir kastnė lātiŋ)*'. A Szoszva forrásvidékén nem tudnak osztjákul s csak ennek tulajdonítható ez a minden valószínűség hiján való magyarázat, melynél t. i. számbaveendő, hogy *mil* közönséges osztják szó 'sapka, süveg' értelemmel s *śoräs oχsėr milpä Sorni* jól érthető,

mint 'feketeróka-prém-süveges Arany-[fejedelem]'. E mellett *tul* bizonyára szintén osztják szó s tekintettel arra, hogy egy 'sapka' értelmű szónak párhuzamos megfelelője, alkalmasan kereshető megfejtése az ÉO. *tulịχ* szóban, melynek jelentése AHLQUIST szótárában: 'Halsband oder loser Kragen aus Eichhornschwänzchen; auch Machetes pugnax'. E szerint *śoräs oχsėr tulpä Sorni* 'feketeróka-prém-galléros Arany-[fejedelem]' lehetne. Látnivaló a közlőnek itt adott magyarázatából, hogy a *tūjtnė lātiŋ* 'rejtelmes (titkos) szó', *jis lātiŋ* 'ősi (elavult) szó' *ērγėnė* v. *ērĭ'-l.* 'énekszó' s mint itt *jir kastnė lātiŋ* jelzésekkel homályos értelműnek elismert kifejezésekhez fűződő tájékoztató észrevételek nem mindig megbizhatók.

28. s. *χatań χum:* 'tatár ember (татаринъ)', *χǫlmaχ χum* 'kalmuk ember (калмыкъ)'; *Mir-susnė χum ta'ilä χatań χumnėl sēlėstä* 'a Világügyelő férfiú ruháját tatár embertől szerezte (отъ татарскаго купца получилъ свою лопать)', mi valójában azt jelenti, hogy a bálványnak tatár kereskedőtől vásároltak díszruhára való posztót. A *χatań* szónak a régi nagy szerepű *k'itan* nép nevével való összefüggéséről l. Ethnographia V: 12., 25. és PATKANOV: Irtysch-Ostjaken I: 2. l. | 28. s. *χǫläŋ ta'il: sēmėl ta'il* 'fekete ruha (черная лопать)'. Nem valószínű, hogy a vog. *χǭlä* 'holt tetem (трупъ)' származéka; inkább azt vélem, hogy a közlő magyarázata téves, illetve félreértése a *χoläŋ ta'il* 'boldogságos (áldásos, dús) ruha' kifejezésnek | 30. s. *raχw:* 'gallér (воротникъ)' | 31. s. *sēmėl uj*, mint a *viγir uj* 'vörös állat (nyuszt)' párhuzama 'hódat' jelent; l. fent 437. l. 191. s. jegyz. | 32—34. s. A 'hajnalfényű' s 'előbukkanó nap alakú' ruha eredeti értelmére nézve l. ui. II: 0115. l. | 35. s. *kami ǭln:* 'rézpénz (мѣдныя деньги)', *śopėr ǭln:* 'ezüstpénz (серебрянныя деньги)', *sorni ǭln:* 'aranypénz (золотная монета)'; l. e kifejezések tárgyalását ui. II: 0173—7. l. | 36. s. *lūs:* 'rojt (az öv rojtjai, кисти пояса)' | 37. s. *akwän sǭltim: kit tǭr jūntpėl akwän sǭlte'im* 'két kendőt tűvel összevarrok, összetűzök (два платка иголкой зашью)'; *akwän nēγim* 'hét kendő a végeken összekötve, hogy nyakára tegye (семь платковъ изъ конца до концу свяжены на шею чтобы клалъ)', nyilván sál módjára, mint a hogy az oroszok szokták | 38. s. *śūltäs:* 'a kendőnek diszített (mintákkal festett) szegélye (крашенная краюшка платка)', *śeskän, s. tǭr* 'selyem zsebkendő (шелковой, носовой платокъ)', tkp. 'zsebkendő' | 39. s. *vaγnėn:* a *va'in* 'váll (плечо)' szóból.

40. s. *Sāt pupi' larpi nāj:* a *Kaltėś*-asszony díszjelzője; l. erre nézve a közlőnek magyarázatát ui. II: 047. l. Szerinte *larpi* v. *larpiti* a. m. *sāti* 'igézettel teremt, alkot (затворитъ)'; vö. ehhez ÉO. *larpit-* 'terjeszteni' (Osztj. Népkgy. 109.), *larpitla* (pass. 3. sz.) 'elterül' (uo. 86.) és a vogul *täräti* 'ereszt, bocsát; terjeszt' igé-

nek 'teremt' értelemben való alkalmazását ui. I : 0327—32. l. 42. s. *kāńit minėm kāńitur*, úgy mint a párhuzamos *ākä minėm ākätur* szintén 'áldozati idéző kifejezések' *(jir kastnė lātiŋ)*, melyek egészükben 'ernyős sapkát (шапка съ козырькомъ)' jelentenek. Ismeretes szó a Felső-Lozva vidékén *kāńturi* 'sapkaernyő (козырекъ на фурашкѣ)'; vö. ehhez Rкg. szótári adatát: '*kāń tor*: chudaja šapka, *kāńtoring ańšuh*: der Schirm an der Mütze na jevo glad'it' (értsd: 'ernyős öreg, kinek az ernyője ő reá néz, azaz arczára hajlik'). Teljesen homályos az *ākätur* szó, bár egy pelimi medveénekben megtaláljuk az egész kifejezés mását (*vθki minėm vθki ańšuχ, kāńi minėm kāńi ańšuχ* III : 539.), hol azonban az *ākä*-nak megfelelő *vθki* szó szintén magyarázatlan maradt. Sejthető, hogy mindkét szóban a *-tur* végzet a szigvai *tōr* = *kēnt-pāχ* 'sapka-oldal' szóval azonos (l. fent 437. l. 159. s. és 441. l. 3. s. jegyz.), az *ākä-* előrész pedig talán a szamojed *ük, üke, ükke, ükku, üg, og* 'sapka' szóval függ össze. A fordításban a 'karimája' és 'karimás' szók után kérdőjel teendő | 44. s. *kērināŋkär*: Ez is homályos értelmű s talán idegen szó. A közlő szerint: *Mir susnė χum puŋk-ātänä kērināŋkäri' lāwawė* 'a Világügyelő férfiúnak haját (волосы) hívják így' | 44. s. *sākmiŋ*: 'egészen vörös (весь красный)', tkp. 'napszerű, napszínű'; *sāŋk* 'nap (солнце)', *sākmiŋ* = *sākpi* 'naphoz hasonló (az ő haja: ровно какъ солнце его волосы)' | 47. s. *inär* 'nyereg (сѣдло)': l. ÁKE. 488. l. 49. s. *māt vōpi* ismét *jir kastnė lātiŋ*: *Mir-susnė χum luwä māt vōpi*, 'lova az egész földet körüljárja (его лошадь всю землю обходитъ)'; a *vōpi* szó pontos értelmét nem tudom (lehet, hogy nem is ige, vagy hogy *-pi* képzős igenév, a menynyiben t. i. a *māt v. jelpiŋ uj* kifejezésben jelzői szerepű) 49. s. *lēpäln*: 'borítsd reá a nyerget a lóra (сѣдло накинь на лошадь)' | 50. s *järėn ta'iltėm* . . : 'isten neked ostort alkotott (teremtett), azt fogd kezedbe! (Господь творилъ тебѣ плеть, ту поймай!)'; a *ta'ilti* szóra nézve l. ui. I : 0333. l. | 56. s. *akw' turpä*: 'egy csengésű (hangú: одинъ голосъ)': *sāt kūńäs*: 'hét lócsengetyű (семь прогончиковъ, ширкунцовъ)'; *śērmät*: 'kantárfék, gyeplő (узда)' | 57. s. *tul numi pālnė* . . : 'hogy a felhőnél magasabbra fogja (a gyeplőt: выше морока, чтобы поймалъ)' | 58—60. 'Hogy oly gyorsan, mint az eső s a szél, ide iramodjon *jirä pūγuŋkwė* = átvenni a [neki hozott] véráldozatot'. Az istenség megjelenésének nagy gyorsaságáról l. ui. II : 0378—9. l. s a *rakw-sam, vōt-sam* kifejezésről I : 214. l. 63. s. Az istenség mindent halló fülének költői jelzésére nézve l. ui. II : 061. l.

Itt említem meg, hogy jelen istenidéző ige elmondása a közlőt mily nagy izgalomba hozta. Eleitől fogva vonakodott azt tollba mondani s csak hosszas rábeszélés s jutalomigéretek után

engedett; de így is alighogy hozzáfogott az elmondásához, megmegállott s kijelentette, hogy nem folytatja tovább. Egyre azt emlegette, hogy *ēriŋ pupχ' ǭjkän narnė vīwė, saka pile'im*, 'hátha zokon (bűnül) veszi a bálványöreg, nagyon félek'. Az a bűn terhelte ugyanis lelkiismeretét, hogy ok nélkül, mintegy játékkép, mondta el az istenidéző szavakat s attól tartott, hogy ezért az istenség bosszuja éri. Azt hiszem, hogy nem is mondta el egészen az áldozati hymnust, s ennélfogva a följegyzett szöveg csonka. Mikor előadását befejezte, fölállott s a szállásomon, az orosz szent képek alatti polczon tartott bályányőrző szekrényke előtt ismételve meghajtotta magát, miközben ajkai e szavakat rebegték: *sorni pupχ, ǭjkä, narnė ul vojäln!* 'aranyos bálványöreg, ne vedd bűnül!' Alkalmilag megjegyzem, hogy ez a szoba *Sampėltal ǭjkä* (Самбенталовъ) házának *patit-kwol*-ja, *jelpiŋ kwol* volt, papírtapétákkal díszítve, egy rendes asztallal s a mi nagy ritkaság a Felső-Szoszva vidékén, egy kicsinyke pléhkemenczével. Ebben, mivel a bálvány lakában volt, csak a *jelpiŋ mā* területéről szedett fával volt szabad fűteni, melyet nő keze nem érintett. Még a belépés sem volt nőknek megengedve a lakás e részébe, a kiváncsiak az ajtó előtt csoportosultak s onnan nézegettek befelé.

XXVI.

Tąrom sąatmel ('istenidéző ige') czímmel két áldozati hymnust találunk Reguly hagyatékában, melyek kiadásomban egymás után következnek. Az elsőnek szövege két kéziratban van meg: egy eredeti (E.) s egy verssorokba tagolt tisztázott följegyzésben (M.); a másiké csak eredeti folyó soros följegyzésében maradt ránk. Emennél föl van tüntetve a közlő neve is: 'von Jurkina' (l. e samánra nézve ui. II : 0363. l.), tehát a Közép-Lozva vidékéről származik s az 1844-ik év elején kerülhetett tollra. Az előbbi szöveg bizonyára Bachtjártól való (l. uo.), mert őt magasztalja Reguly a Lozva vidékén kitünő énekesnek s róla említi egyik levele, hogy több imádságot is írhatott fel tőle. Mindkét szövegből néhány sornyi mutatványt Hunfalvy Pál is közzé tett 'Vogul föld és nép' cz. művében (165. l.). A kiadásomban első helyen közölt szöveg E. kéziratának figyelemreméltó hangjelzésbeli eltérései a közölt M. kézirattól:

1. s. M. *tąrom* helyett *ta=*, *päďďet* h. *päďet* | 2. s. *šiolpäng* h. *šiol p=*, *jänungve* h. *jänengu* | 3. s. *turr lobent* h. *turlobent* | 5. s. *sąang* h. *soang*, *peľppä* h. *peľpä* | 7. s. *jel vuohteleln* h. *jelvuohteteln* | 8. s. *Ąass* h. *oass*, *kum* h. *kumm* | 9. s. *jel* h. *jäll* | 10. s. *lûn karte* h. *lûnk=* | 12. s. *jąmmes* h. *ja=* | 14. s. *vuantessen* h. *vuą=* | 15. s. *sąat* h. *saát*, *tąrom* h. *ta=* | 16. s. *vässi pi* h. *väsipi* |

17. s. *niχpi jiu* h. *niχ piju* | 18. s. *jommas* h. *jammes* | 20. s. *ťe niχpi jiu* h. *ťeniχpiju* | 21. s. *kvošt* h. *koašt* | 22. s. *äkvä* h. *äkuä, kąatä* h. *koate i* | 23. s. *ťuku* h. *ťuχu* | 24. s. *sąat* h. *saat, kąating* h. *koa=* | 25. s. *kérsalne* h. *kérz=* | 26. s. *turr* h. *tuorr* | 27. s. *mill* h. *millʼ* | 30. s. *ilmkąls* h. *=kals, äńišim* h. *äńń=* | 31. s. *kąat* h. *kaát* | 33. s. *lautséln* h. *lauczenn* | 34. s. *kątl* h. *katl, kąnžäp* h. *kannzâpe* | 35. s. *ťutkʼ* h. *tutχ* | 38. s. *šiše* h. *šiže* | 42, 44, 45. s. *sąat* h. *soat* | 51. s. *šiolä* h. *šiólą, jänungue* h. *jänengvi* | 54. s. *katl* h. *kątąl, kąnžäpä* h. *ka=, jommas* h. *jammes* | 55. s. *läbäl ląląχtiju* h. *läbällą=* | 59. s. *taretąritérn* h. *tärä=* | 63. s. *jąlt kätskell* h. *jąltkätz=* | 64. s. *tąnk pénl* h. *tąnkpénl* | 65. s. *šäst ląngu* h. *šäštląngu* | 66. s. *mąl úrtpe* h. *mąllurtpe, säkvä* h. *säkuä, ne* h. *nê* | 67. s. *ťi* h. *ti, lqaltau* h. *laáltąu* | 71. s. *urtsungue* h. *=ungva* | 72. s. *naing* h. *nąíng* | 73. s. *terin* h. *terín* | 78. s. *nąarptelltsau* h. *nąarp te=* | 79. s. *térn* h. *terrn* | 88. s. *kväling* h. *quäling* | 89. s. *étntelts* h. *étent=*

A sorközi jegyzetek a számokkal jelzett szókhoz a következők:

Cím: *Molitva* | 1—2. *iz sem bogov verchni bog* | 3. *sedati* | 4. *bolšoi* | 5. runde pflanze | 6. ohriger mann | 7. *bistroi černica (utka)* | 8. *slišnoi ušovati* | 9. *niz postav*, neige dein ohr | 10. Ob | 11. auge | 12. *niz smatri* | 13. *bogati čelovek* | 14—15. *iz lošadnavo tabuna* választott állat | 16. *vibranno* | 17. *tabun* | 18. *joločka* | 19. *pod jejo* | 20. *privel* | 22. *sveča* | 23. *po jei* (vog. *kosit*) | 24. *pustišsa* | 25 *ni adjin noga* | 26. *ni skatilsa* | 27. *tak povedji* | 28—29. *beloi šejušni sem lebedjei* | 30. *dobivat;* tauchen den schnabel ins wasser | 31. *svetloi* | 32. *spuskaisa v vodu* | 33—34. köldöke szelt ember | 35. besessene | 36. *rukami* | 37. beschmutzte | 38. abwische | 39—40. *na losad sadlo položi* | 41—42. *jesli nogami silo ne bulo* | 44. beim zaum das äussere messingene, wo der riemen angebunden wird | 45. *stupi* | 46. treppe | 47. *stupi* | 48. hiba nélkül | 49. *zolotoi* | 50—51. *nosom sam otpirait* | 52. *dubinka* | 53. *podimutsa* (von: *tątem*) | 54. *sadjitsa* | 55—56. *sem rešnie mužiki* | 57. *postavleno* | 58. *nos rezanno* | 59. *sem žerebec* | 60. *pered ich* | 61. *pusťit* | 62. wie das *kiš* so rund | 63. gestorbenen menschen grab | 64. *jest ili rodjilsa;* vog. *jolti: veliki bog* | 65. *kopitom* | 66. *srovńit:* vog. *šästlung; rovńaju: šästlém;* diese grabstätten soll das pferd gleich machen, damit der mensch nicht sterben müsse | 67. das gute austeilende | 68. Die mutter des *Tąrom* | 69. *každi* | 70—71. *mäsi* | 72. *štobi rezať* | 73. *gdje mnogo narod* | 74. *djavol* | 75. kleidergeräusch | 76. *tresotsa* | 77. *čut slišno* | 78. *siroi železa* | 79. *krepkoi* | 80. *most* | 81. *stali sladjiť* | 82. *zamok* | 83. *krov* | 84. *čumašik (malinkoi)* | 85. *liť* | 86. *rastańie* | 87. *postavit* | 88. *ne možit dobiť* | 89. glück | 91. *poduška* | 92. *domašni oťec.*

A felső-lozvai nyelvre való átírást mindkét szövegre nézve *Tārėχ-paul*-ban *Tatjana Alexejevna Sotinova* asszony közreműködésével készítettem 1888. deczember 25-ikén.

R. 1. s. *sąt* 'hét', holott a szöveg déli nyelvűségéhez jobban a *šät* alak illenék; de az Ördögfejedelem hymnusában is nagyobbrészt így (l. fent 527. l.). HUNF. fordításában: 'boldog' (vö. *sāt* 'szerencse') | R. 1. s. *päďďet*: KLV. *päť* (tő: *päťť-)*, ÉV. *patit* 'vég; fenék; tető' stb. 'A hét *tąrom* végiben (tetejiben, hegyiben) levő *tąrom*' bizonyára jobban érthető 'égnek', mint 'istennek'; de a vogul ember annyira egynek veszi e kettőt, hogy még a REGULY-féle orosz fordítás is 'hét isten közül *(iz sem bogov)* felső istent' említ, holott az istenek nem egymás tetejiben állanak, ellenben az Égatya hét ég fölött lakozik; l. erre nézve ui. I : 0307. l. | R. 2. s. *šiolpäng*: KLV. *śul päŋk*, *śulėŋ p.* 'ősz fő'; REG. szótári jegyzeteiben *šoli (at)*: *beloi volos* ('fehér haj'), LV. *šuolung*: 'grau an Haaren, Greis' | R. 2. s. *jänungve*: REG. szótári adata: *ńilä pi jänungvä* 'négy fia nagyobbika'; KLV. *jänėŋ* 'nagy (большой)', *j. pū* 'a nagyobbik fiú', *jänėŋä ints* 'nagy lett, férfiúvá l. (мужикъ сталъ)'; ÉV. *jäniŋk pī* 'idősb fiú, (старшій)', *jotėk pī* 'középső f. (средній)', *māńėk pī* 'ifjabb f. (младшій)' | R. 3. s. *lobent*: a sorközi jegyzet szerint 'runde pflanze'. HUNF. magyarázata (Vogul föld, 165. l. jegyz.): 'valami vízi tök (nymphaea)-féle nagylevelű növevény', de hogy honnan tudja ezt, nem közli. Értesülésem szerint ÉV. *ląpänt*, *ląpant*, *tūr-l.*, KLV. *tūr-lopänt* 'nagy, kerek levelű tavi rózsa', ALV. *ląpant* 'lapu (лапушникъ)', *tor-l.* 'tavi rózsa'. Az Égatya 'Ob nagyságú' nagy szeme s érzékeny hallású nagy füle azt jelenti, hogy mindent látó és halló; l. erre nézve ui. I : 0254—5. és 0299. l. | 5. s. KLV. *k'ur*, *k'uri*, ÉV. *χuri* 'óvatos, félénk (сторожкой, боязливой)'. REG. *kuro* írását nem magyarázhatom; szótári jegyzetei közt; '*kŭri*: scheu, furchtsam, *kuri lu*: scheues Pferd, *ne smirnoi*'. Vö. votj. *kurdal-* 'félni' | R. 5. s. *sąang* a jegyzet szerint: *černica (utka)* 'feketerécze'; alább a változatban is ugyane szó magyarázata: *čorni utka* 'feketerécze'; megfelel ennek KLV. *sąaŋk*, ÉV. *sāŋki* 'feketerécze (турпань, anas nigra, Trauerente)', mely rendkívül éles hallású s félénk, a legkisebb neszre is figyelmez. *χuri sānki sa'ilėm paľ ness χąntlamėn!* mondta nekem az átírás közlője, midőn valamely máshoz intézett szavát hamarosan följegyeztem ily értelemben: 'De hamar meghallottad!'; szószerint: 'félénk feketerécze érzékeny fülével csak úgy meghallottad!' HUNF. a *sąang* szót az ÉV. *sąw (ērī-s.)* 'énekszóra' gondolva 'hangosnak' fordítja, noha a jegyzet szerint világosan 'feketerécze' a jelentése. | R. 6. s. *sujung* magyarázata: *slišnoi ušovati* ('hallóan füles'), tehát a *suj* 'hang, nesz' eredeti értelmével: 'hangos, jó hangfigyelő'; HUNF. fordítása: 'csengős (fül)' | R. 7. s.

jel vuohteleln a magyarázó jegyzet szerint: 'niz postavi' ('helyezd lefelé') és 'neige dein Ohr'. Alább (II : 346.) R. *vuaχteng néäl* 'kilőtt (kidobott) nyíl', tehát itt is a *vąχti* 'dob, vet, csap' szóval: 'csapd. le', azaz 'konyítsd le, hajlítsd le füled'; másképp mondva, mint az átírás közlője megjegyzi: *palen jolä ūnttäln!* 'helyezd (irányítsd) lefelé (къ низу клони) füled!', azaz 'hallgass ide! (слушай)'. Az átírásban *vąχtäln* helyett megfelelőbb volna *vąχtiläln* | R. 8. s. *ąass* a jegyzet szerint 'Ob', HUNF. fordításában mégis 'folyó (szemű ember)'; R. *ósen* 'vagy', szerinte 'arczodat' (vö. *ąs* 'fölszín, felület, szín') | R. 9. s. *jel vuolľąle:* Irányadó az átírásban s fordításban REG. jegyzete: 'niz smatri' ('nézz lefelé!'), melynek értelmében megfelelő átírás: *samén jōl vąľľālä* a felszólító alak 3. személyével (l. Vogul Nyelvjár. 38. l. jegyz.): 'szemed ragyogjon lefelé!' Az adott átírás *(jol vąľľāläln)* s a fordítás is e szerint javítandó. Az átírás közlőjének e helyhez fűzött magyarázata: 'ragyogj lefelé szemeiddel (къ низу сіяй своими глазами)!', vagyis 'nézz lefelé (къ низу посмотри!', *samén jol postilaptiläln!* 'ragyogtasd le szemed!' Vö. *sąu volχi* 'a csillag ragyog (сіятъ)', *tuľä voľätāli* 'a gyűrű fénylik (кольцо сіятъ)'.

R. 10. s. *mąląng* a jegyzet szerint *bogati* ('gazdag'), tehát a *mōl* 'vagyon, birtok' szó képzése. Az északi vogulok maguk nem tenyésztenek lovat, hanem ezt áldozat czéljából rendesen oroszoktól vagy zürjénektől vásárolják. Ez a *mōlėŋ χum* 'a vagyonos (állattartó) ember'. Minthogy pedig az áldozati ló minősége (főkép a színe) előre meg van szabva, azt több ló közül kell kiválasztani, azért *pērjilėm* 'kiválasztott' | R 10. s. *lûn karte* mint a hozzátartozó jegyzetből világosan kiderül e helyett való *lûng k.* 'lovas udvar'. ÉV. *kārtä:* 'baromkert, a lábas jószág részére rúdkerítéssel körülvett udvar a ház mellett' | R. 10. s. *šimén* a középlozvai elativus értelmű *-n* raggal (= ÉV. *simänėl);* l. Vogul Nyelvjár. 106. l. | 11. s. *pērjili:* 'kiválaszt (выбирать)' | 12. s. *jąmės uj:* REG. jegyzete értelmében itt 'ló', mint istennek ajánlott áldozati állat megdicsérve 'szépnek (jónak)' R. 13. s. *niχpi* jegyzete: *joločka* a. m. елка (kicsinyítő képzővel) 'vörösfenyőcske', tehát: KLV. *ńiχ-pū*, ÉV. *nāŋk-pi* 'vörösfenyő-csemete'. A fiatal fenyőnek az áldozatnál való szerepéről l. ui. II : 0440—2. l. | R. 14. s. *vuantessen:* 'privel', vagyis привелъ 'elhoztam, ide vezettem'; a *-n* második személyű rag *-m* első személyű helyett nyilván félreértés következménye. ÉV. *vānt*, KLV. *woąnt* 'falka' *(lūw-v., lūnt-v.)*, ebből *vāntti*, *woąntti* 'vezet', különösen 'falkát vezet', *vāntli* 'ide-oda jár, költözget (főkép a réncsordával)'.

R. 16. s. *tąrom kann vässi pi* REG. szótári adatai közt: *t. k. väsi pi* és *t. kännä vässi pi (sąrńu ater)*, ez tehát a Világ-

ügyelő Aranyfejedelem. Ugyanott idézve: *t. k. sąat pi* 'isten terének hét fia', kik közül a Világügyelő a *vāssi' pī'* 'a legkisebbik'; l. erre nézve ui. I : 0319—20. és II : 068—69. l. *tąrėm-kan, pupi'-kan* 'isten tere, bálvány tere' a közbeszédben tulajdonkép az 'áldozó tér' (l. ui. II : 0437—8. l.); de itt nyilván az Égatya, *Numi-Tąrėm* mennyei lakának udvaráról van szó, hol a hét istenfi legifjabbika, az Aranyfejedelem is növekedett (l. erre nézve ui. II : 0311. l.). Eddig az istenidéző ige az 'őszfejű' Égatyához volt intézve, most a fiúistenhez szól. Figyelemreméltó, hogy REG. itt az istenség jelzőjében *kann* (ÉV. *kan)* alakot ír a várható déli *kän* helyett, jeléül annak, hogy ez az áldozati hymnus északi eredetű, mit néhány más nyelvi nyom is igazol | R. 17. s. *nerteχ*, de alább (R. 21. s.) *nért* s a következő szövegben *närtpe, närtäp* (II : 335.), *närtep* és *nertp* (II : 338.). Ezek közül csak az elsőt igazolhatom a Felső-Szoszva vidékén hallott *nērtėχ* szóval, mely egyértelmű az áldozótér különös 'gyertyafáját' jelentő *tir* szóval; l. erről bővebben ui. II : 0440—3. l. A *nerteχ* szót REG. *sveča* ('gyertya') jegyzete magyarázza, szótári jegyzetei közt pedig a *nert* alakot találjuk meg *sveča* értelmezéssel. Ugyanő a *tirr* szót is ekkép fordítja: '*Kerze*, die Fichte beim Opfer'. Az e tárgyhoz adott közlésekhez csatolom itt még a következőt, melyet a jelen szöveg átírása alkalmával jegyeztem föl, hogy t. i. *nāŋk-pī' tir, χąut-pī' tir, χāl'-pī' tir, ul'pä-pī' tir tuśtawė; ńuli at tuśtawė* 'állítanak áldozótéri gyertyafának vörösfenyő-, jegenyefenyő-, nyírfa- és czédrusfenyő-csemetét, de szurokfenyő-csemetét nem állítanak' | R. 19. s. *jąl śuilssąaln* fordítása REG. jegyzetében: *pustišsa* (спустишся: 'leereszkedel, lebocsátkozol'). Ugyanez a szövegrész az alább közölt változatban (II : 338.): *ńiχp jiu jommas nertp koašt kui ńąχs śąl'ingel uś śąl' poali* s itt a jegyzet fordítása: *muščina sobel niz kak pustitsa, tak on puščai pustitsa* ('a mint a hím nyuszt leereszkedik, úgy ereszkedjék le ő is', t. i. az istenség a gyertyafa hosszában). Fölismerjük e helyek egybevetéséből, hogy itt az istenség alábocsátkozása az áldozati térre a nyuszt szökéséhez van hasonlítva s hogy ennélfogva a megfejtendő szó a *sūlinti*, KLV. *šulenti* (mom. ÉV. *sūlpi)* 'szökken, ugrik (egyik fáról a másikra, mint a nyuszt és evet; скачетъ отъ дерева на дерево)' igével közös tövű képzés, vagyis *sūläsāli* lehet | R. 22. s. *äkvä kąatä pośli-tettaln* jegyzete: *ni adjin noga ni skatilsa* ('egy lába se csússzék meg'); tehát az áldozati lóról van szó: arra kérik az istenséget, hogy mialatt a gyertyafa hosszában az állatot az égbe fölemeli, egy lábán se érje bántalom. Az átirat közlője magyarázatul ezt a példamondatot említi: *katėm pośėltäslėm* 'kezem kirándítottam (руку изувѣчилъ)'; szerinte az idézett szövegrész ezt jelenti: 'Úgy emeld föl, hogy a ló ép egészségben maradjon s ne legyen

nyomorék (ne ránduljon ki valamely tagja; такъ подими, чтобы лошадь здорова была и не увѣчная)'. Itt ismét előfordul a fosztóképző *-n* bővülettel (vö. fent 536. l. 5. 2. s. jegyz.), de ez e helyt mint második személyű birtokosrag is érthető ('keze ki nem rándultadképen emeld fel őt!' | R. 23. s. *tuku käχtiėln* pusztán a *tak povedji* ('úgy vezesd el') jegyzet alapján bajosan volna megfejthető, ha nem találnók meg a szótári adatok közt is ezt a följegyzést: '*käχtem (kangtem)*: *povedu*, hinaufsteigen machen'. E szerint a *χāŋχi* KLV. *k'āŋg'i*, ALV. *k'ėŋg'i* 'fölhágni' causativumával (ÉV. *χāŋχti*, *χāχti* 'fölhágat, fölemel') van itt dolgunk | R. 24. s. *ąltn šippä* REG. jegyzete szerint *beloi šejušni* ('fehér nyakú' hét hattyú); de voltakép *ąltėn* < tat. *altėn* 'arany' R. 25. s. *kérsalne*: *vās kērsali, kēri, pum kēri, χuľti* 'a récze a vízből füvet csipdes (утка достаетъ пищу себѣ изъ воды, траву ѣстъ); REG. magyarázata is megfelelő: '*dobivat* ('szerez, utánanyúl'); tauchen den Schnabel ins Wasser' | R. 25. s. *äľiŋ utpä*: SZOTYINOVA szerint *aľiŋ vitpä* a. m. *šāľiŋ v.* 'tiszta, friss vizű'; de alighanem elavult e szó, mert egyébként nem fordul elő gyüjtéseimben. REG. magyarázata: *svetloi* ('fényes'). Alább (II: 394.) e szó alaprésze is előkerül a REGULYtól jegyzett 'Vizi idéző ige' e szövegében: *koltal äl uiťke osen*, melynek értelme a hozzáírt jegyzet szerint: *ne umerši živaja vada li ti ješ* ('meg nem halt, eleven víz vagy-e te?'; REG. szótári adatai közt pedig ide tartozó: *äl*: '*živoi*, eleven'; *äl uiť*: '*živaja voda*' ('eleven víz'). Hogy azonos-e az itt előforduló *aľiŋ* (R. *äľing*) az osztják *aľaŋ keu*, *aľaŋ kur* s a vogul *ēľäŋ ńąr* kifejezések jelzőjével, igen bizonytalan. L. erre nézve ui. II: 0522—3. l. jegyz. | R. 28. s. *vuältąlėln*: REG. *spuskaisa v vodu* jegyzete alapján az átírás *va'ïltïläln* 'ereszd le (szállitsd alá) a lovat (спусти туды лошадь)!' a *va'ïli* 'leereszkedni, leszállni' igéből, melynek KLV. ejtése: *uįli* | 26. s. *puχńit* v. *pukńit jäktėm ēlėm-χąlės* 'a köldöke vágott ember' a közönséges embernek költői jelzése (l. pl. I: 36., IV: 188.); FLV. *puχńi* 'köldök (пупъ)', *puχń'-āŋkw* 'köldök vágó asszony, bába' | R. 32. s. *lautséln* jegyzete: 'abwische', tehát átírása: *ląutsäln* a *ląutsi* v. *lūtsi* 'mos (моетъ)' igéből; vö. *ląutsaχti* 'mosakodik', *pāŋkä voįkėnäï' χot ląutäln* 'mosd fehérre piszokját (вымой)!' Arra kérik a fiúistenséget, hogy mielőtt az áldozati lovat égi atyja elé vezetné, vigye a tóhoz s annak ragyogó vizében mossa le földi életéből eredt 'nagy mocsokját' R. 35. s. *uoχtéln*: az első kéziratban e szó alatt czeruzával írva: '*untelém*: *postavľu*'. Vajjon *uttäln* 'helyezd' volna a megfelelőbb átírás? Fent R. 7. s. *vuohteleln* a *vąχti*, KLV. *vąχti* 'vet, dob' szót javallja | R. 36. s. *läilekęll mégs ąls* a hozzá írt magyarázat szerint: *jesli nogami silo ne bulo* ('ha lábával v. lábának nem volt ereje'), mely alapon megfelelő szó a *mégs* jegyzéshez: *mēkės*

'erőtlen, zsenge (безсильной, жиденкой)', melyet a Felső-Szoszva vidékén is igazolhattam; pl. *kātä mēkės, la'ilä m.* = *va'ital* ('erőtlen'), *m. ēlėm-χǫlės, lūw* | R. 32. s. *nätséln:* ÉV. *nati* v. *natäsi* 'ráilleszteni (наставить)', pl. *kasäj nalnė natawė* 'a kést nyélbe illesztik'. Reg. szótári adata: *'ńal kerom nätem: sad'it* auf den Stiel' (= *ńāl-kērėm nate'im* 'beleillesztem nyílvasam' a nyélbe); tehát e hely értelme: '[Aż áldozati ló] gyarló lába helyébe illessz vaslábat!'

42. s. *čilbä*, az első kéziratban alatta czeruzával *šilpä:* Reg. jegyzete szerint a zabolának az a karikás része, hová a szijjat kötik. Megfelelő szó Reg. szótári adatai közt: *šil* 'Ring', az átírás közlője szerint *lū-šil'* 'lócsengetyű (ширкунчикъ)' | R. 44. s. *sol' sǫat poaχteln* jócskán homályos hely, különösen a *poaχteln* szó 'treppe' jegyzetével. Az átirat közlője a *patil* 'ugró, szökkenő lépés (скокъ)' szót ajánlja helyébe, mellyel itt az istenség 'valódi hét szökkenéséről (вѣрные, настоящіе семь скоковъ)' volna szó (vö. *ńurėm-uj χūrėm patil porγe'im* 'réti állatbeli három szökkenéssel iramodom' III : 6., R. *uju kurum pät'l ill joamentäsm* 'állatbeli három lépéssel eltávoztam' III : 344.); de a KLV. *pät'il* = ÉV. *patil* szót mégis aligha írta volna Reg. az idézett alakban. A *sol'* szóhoz fűzött jegyzet (*stupi* = 'eredj, szállj fel') azt a sejtelmet kelti, hogy itt a lóra való felülésről lehet szó, a minthogy a nyereg s zabola említése után ez várható is. S figyelemreméltó, hogy épen a *sōl' sāt* jelzővel említik az ének a medvének zsákmányán való sulyos ülését, pl. *sōl' sāt potaχtėl tit ūnlente'im* 'igazi hét zsákmányüléssel ülök itt' (III:337.), R. *sol' soat pǫtaχtell unnlėm* (III:490). Talán ennek félreértése a *poaχteln* írás, mely esetben a hely értelme, számbavéve az alább következő változat *sul' saχtpǫχtl koašt* (II : 338.) írását is, ez lehetne: 'valódi hét ülés alatt (folyamán)' | R. 45. s. *pät'* = KLV. *pät',* ÉV. *patit* 'nyom' | R. 46. s. *torrtal* jegyzete: 'hiba nélkül', tehát: ÉV. *tortal*, pl. *tortal χańštäln* 'helyesen, hibátlanul tanítsd (настоящи выучи)!'; vö. *torγėn* id. l. Vogul Nyelvjár. 27. l. | R. 47. s. *käχtjėln:* l. fent 23. s. jegyz.

R. 49. s. *sǫlet* jegyzete: *zolotoi* s ez kétségtelenné teszi, hogy itt a vogul *sorńi* 'arany' szó helyett ismét egy meg nem honosodott idegen szó, az orosz золото 'arany', van alkalmazva, mint fentebb (24. s.) az *ǫltn* szó esetében | R. 50. s. *puššǫngua:* ÉV. *punsuŋkwä*, mint az *otpirait* ('kinyitja') jegyzet igazolja; a végzetre nézve l. Vogul Nyelvjár. 42—43. l. | 46—47. s. az átírásban az alábbi változatból (II : 340.) vett betoldás, mire azért volt szükség, mivel az említett 'őszfejű kettő *(kiti')*', mint alany, teszi érthetővé több következő mondat állítmányának kettős számát | R. 52. s. *tall'e* jegyzete: '*dubinka*' ('bunkós bot'); az alábbi változatban (II : 340.) szintén előfordul R. *tǫll'ä* s a jegy-

zet itt is 'dubinka (Stock)'. Hasonló szót az adott értelemben nem ismerek az északi vogulban, miért is kénytelen voltam helyette az átírásban a *suj-jiw* 'bot' szót alkalmazni; azonban ismeretes a kondai vogulban *tūl'è* 'keskeny, kisfejsze' (l. fent 514. l. 5. 10. s. jegyz.) s azt sejtem, hogy a mire itt az öregisten támaszkodik, az valójában fokos, vagyis bot kis fejszével a tetején. A változat a párhuzambeli ismétlésben vasas kopját (*kèriŋ qutä*) emleget. | R. 55. s. *läbäl lqlqχtiju*, a változatban *l'äplq-leχtä*; amannak jegyzete: *sadjitsa* ('ráüljön' t. i. a lóra). Ezek alapján megfelelő átírás az ÉV. *lapi*, *laplaχti* 'fölemelkedik (vmely magas tárgyra), fölül, fölszáll (подымется, сядетъ)', igéből alkotott s az énekekben toldó szótagképen kedvelt *-ilāl-* képzéssel *lāpìlāléχteì'*: kettős számban, mert REG. írásában az igei *-iju* végzet dualist jelent, l. fent 508. l. 134. s. jegyz. Az áldozati lóra üljenek föl az égben lakó öregek, vagyis az Égatya s Éganya | R. 58. s. *päruen*: a Felső-Szoszva vidékén igazolhattam *pārėn* alakban, mely szóra azt mondják. hogy 'elavult' (*jis lātiŋ*) s hogy értelme: 'isteni ló (божій конь)'. REG. magyarázatában egyszerűen: *žerebec* ('mén'), ezért a Lozva vidékén eredetileg *χār-pi'* 'csődörfi, csődörcsikó' szóval helyettesítettem, mely egy helyt a *puärn pii* átírásaképen véletlenül benn maradt a kiadásban is (II : 339., 58. s.). L. a *pārėn* szóra nézve egyébként ui. II : 0621—2. l. jegyz. A 'hét folyóvidék legénye', az Égatya szolgái | R. 59. s. *taretqritérn* jegyzete: *pustit* ('bocsát, ereszt'), tehát a *tūräti* szó van benne. Talán ebből van elrontva: *tārä tārätāln* 'iziben (a mint megérkezel), bocsásd (на сквозь, какъ придешь, пусти)!' vagy ebből: *tārätālitēn* 'bocsássák ök ketten', t. i. ez áldozati lovat amaz égi táltos mének elé | R. 60. s. *kiš jqngi . . .*: 'hét ég körül (кругомъ семи небовъ)'; l. fent 557. l. 4. s. jegyz. R. *lahua* = KLV. *laχwä* 'körül' | R. 61. s. *jqngtäten* = *jāŋχtitēn* a *jāŋχi* 'forog' causativumával: 'forgassák (forogva futtassák) körül ők ketten' | R. 63. s. *jqlt kätskell*: a jegyzet elég érthetően utal arra, hogy a szó megfejtése: *joltχatès-ke* 'ha [isten akaratából] támadott' a *jolti* 'rendel, igézve alkot (isten)' igéből. L. e szóra vonatkozólag ui. II : 0347—0348. l.). A *-kel* feltételt jelentő szócska a középlozvai nyelvben, l. Vogul Nyelvjár. 130. l. | R. 64. s. *jommas lu tqnk pénl*, az alábbi változatban (II : 336.): *j. lu tqngpenl* és *j. lu tqngul*; az első idézethez írt jegyzet pedig: *kopitom* ('patával'). Világos ez adatokból, hogy R. *tqngpenl* ép úgy mint R. *tqngul* a *tāŋχ* 'pata' szóból, illetőleg származékából *-l* instrum. raggal van szerkesztve s hogy az állítmánynyal együtt a hely értelme: 'A szép (v. jó) ló a patással (t. i. a lábával) egyengesse simára' a sírnak rendelt gödrös földet. A kérdés csak az, hogy mi a *tqngpenl* végzetében a *-n-* elem? Ha személyrag volna, az instrumentalis

rag utána nem *-l*, hanem *-tél* lenne (l. Vogul Nyelvjár. 106. l.); ezért az átírás: *tāŋχpäŋél*, tekintettel arra, hogy ugyanitt (R. 70. s.) *urtpel* a változatban (II : 342.): *urtpängel* | 61. s. *sastlaŋkwė*: 'egyengetni, símára taposni (заровнять)'. A *sastlaŋkwä*, valamint alább *samäsaŋkwä* (66. s.), *ūrtsaŋkwä* (68. s.), úgyszintén a *tawlaŋkwét* (78. s.) és *se'lsaŋkwét* (81. s.) ritkább használatú nyelvtani alakokra nézve l. Vogul Nyelvjár. 42—43. l.

R. 66. s. A 'jószágot osztó Szigvai leányasszony' nevű bálványistenségről l. ui. II : 0154—5. l. | R. 67. s. *lqaltau* = ÉV. *lāwéltawė*; déli nyelven a *latti* 'mond, szól' kifejezést alkalmaznák | R. 67. s. *ńula* jegyzete *mäsi*, mi nyilván мясо 'hús' s így megfelelő szó az ÉV. *ńqwél*, KLV. *ńoul* 'hús' szóból: *ńqwľä* | R. 67. s. *kqle lqpel*: igen homályos szövegrész, mivel jegyzet sem tájékoztat értelméről. Az átírásban kérdőjellel *χalä-lqpél* kifejezéssel kisérlem meg magyarázatát, melynek jelentése: 'minden egyes köze (darabja, része) szerint (кажной разъ)', a *lqpél* névutóval (pl. *ētä-lqpél*, *χātél-l*. 'éjjelenként, naponként; кажную ночь, кажной день'). Lehetne talán *χalilapél* is a *χalili* 'hasadozik, leválik' igéből (vö. *χalti* 'hasít', *χalipi* 'hasad'), miszerint R. *äk ńula kqle lqpel* értelme ez volna: 'egy [darab] húsa a mint leválik', t. i. az áldozati állat testéből (?) | R. 68. s. *kqnže jäχti kqńing kettril* a változatban (II : 342.) *kqnža saχtung kqńing kättri* s ez utóbbi helyen világosan megállapítható, hogy itt olyan szerszámról van szó, mellyel nők különféle színű állatbőrökön minták szerint való bemetszéseket, illetve díszítéseket készítenek *(koaring poall šät kqnžä ťiť šämilät)*. Ez tehát a vogul nők szabó, vagy metsző *kése* lehet, a mint itt is a *χansä jäkti* 'himzésvágó' és *χansėsaχtėŋ* 'himzést varró, himző' jelzők mutatják. Még egy medveénekben is előfordul női készség gyanánt említve a *kqnnži jäχti kqńing kettri* (III : 408.), de sehol egy tájékoztató jegyzet a *kqńing kettri (kättri)* szók igazi értelmére nézve. Szotyinova nem tud felőle s csak a Felső-Szoszva vidékén vélte egy közlő benne a *χqńiŋ jätri* 'büszke fajd (гордой пальникъ)' kifejezést fölismerhetni oly felfogással, hogy a görbe hegyű női kést az ének nyelve a fajd (pulyka módra) felhajtott farkához hasonlítja; különben *χqńiŋ* a. m. 'ívelten görbe' (кривой), pl. KV. *k'ōńiŋ ān* 'görbe hálóabroncs' (IV : 291.) | R. 69. s. *šämesungua*: KLV. *šämi*, *šämäsi*, ÉV. *sami*, *samäsi* 'vágni, vagdalni (рубить, кромить)', pl. fát v. húst. A változatban (II : 342.), *šämilät* (= ÉV. *samile'it)* alakot találunk s itt Reg. jegyzete: *režit izpetnat* (испятнать: 'kivág, foltokat metsz') | R. 70. s. *urtpel*, a változatban *urtpängel* az *ūrt* 'rész, osztályrész' szóból a *-l* instrum. raggal, mely itt valószínűleg módhatárzó értékű (l. Vogul Nyelvjár. 9. l.). E szerint a mondat értelme: '[A fölvagdalt húsdarabokat] jószágbeli nagy osztály-

részek gyanánt ossza ott szét', t. i. az égi lakóknak, hogy azok e kedveskedéstől jól hangolva az áldozóknak pártját fogják s mint a következő szavakban kérik, a kórt tőlük távol tartsák.

R. 72. s. *naje šešting naing soam* : Reg. közlője félreértette e szólást, midőn a *nāj* szót 'úrasszony' jelentésben véve ekkép magyarázta: *gdje mnogo narod* ('hol sok a nép'), e felfogás szerint hívebben fordítva: 'úrasszonyát növesztő úrasszonyos vidék'. Hasonló szólás *āγi* és *pī'* ('leány' és 'fiú') szavakkal szokásos, mert a gyermekek 'nőnek' (pl. *āγi jāmné sästém mā, pī' j. s. mā* l. erre nézve ui. II : 0405—6. l.); de nincsenek igazolva ugyanily alkalmazásban a *nāj* és *ātér* szavak. Itt a *tērén-γul'* kórszellemről lévén szó, a vele kapcsolatban említett *nājä sastéŋ nājiŋ sām* nem lehet más, mint az ő lakóhelye, a pokolféle 'tüzét növesztő tüzes vidék' (a *nāj* 'tűz' szóval), a mely értelem más hasonló tartalmú szövegekből is biztosan megállapitható; l. ui. II : 0301. l. | R. 73. s. *terin* : jellemző a kórról való vogul felfogásra, hogy Reg. közlője a *tērén* szót '*djavol*'-nak, vagyis 'ördögnek' fordította, tehát a kór mythikai személy | R. 73. s. *gépl* : KLV. *kēpél*, ÉV. *kēmpli* 'ruhaszárny' | R. *räteng* jegyzete: *tresotsa* ('rázódik'), tehát megfelelő szó: *rēχti* 'ráz', illetve *rēχteŋ* 'rázó' képzése | R. *sui* 'zaj, nesz, hang' *čut slišno* ('alig hallható') jegyzete mutatja, hogy a kórszellem ruhaszárnya rázkódásának hangja 'suhogás'; l. erről ui. II : 0298—9. l. | R. 74. s. *ńqr kér* fordítása a jegyzetben: *siroi železa* 'nyers vas', miért is pontosan megfelel az átírásban: ÉV. *ńār kēr* ; de hogy mit értenek a vogulok 'nyers vas' alatt, előttem nem világos | R. 75. s. *murung* : homályos szó, melyet a jegyzetnek megfelelő 'erős, szilárd' *(krepkoi)* értelemben megfejteni nem tudok; de talán számba jöhet itt ÉV. *mūréŋ* 'egyik végén vékony, másikon vastag (tuskó, czölöp; одинъ конецъ тонкой, другой толстой)' a *mūγér, mūγér-jiw* 'sulyok, tuskó (колотушка)' szótól. Az utána következő *most* szót a jegyzet is *most*-nak fordítja; ez tehát az orosz мостъ 'híd': *mūréŋ most* 'czölöpös híd'. Az átírás közlőjének magyarázata szerint e szövegrésznek valószínű értelme: 'gátat, sánczot (erődítést) kezdtünk mi késziteni a kór ellen' (запоръ, крѣпость стали мы дѣлать противъ хворости)'; ezert fordítom kérdőjellel 'sáncznak', bár a 'híd' is elég érthető. Midőn az idéző ige azt emlegeti, hogy a kór ellen 'nyers vasból való czölöpös hidat készitettek', nyilván csak valami jelképes cselekedetről lehet szó, a mi a további mondatokból s a változat szövegéből (II : 343.) is kitetszik; l. erre nézve ui. II : 0303. l. R. 77. s. *nqarp* jegyzete: *zamok* ('zár, lakat'), ez tehát a *nārép*, a sajátos vogul 'zár', illetve 'torlasz-, v. támaszfa' (l. fent 537. l. 6. s. jegyz.). A 'vasczölöpös (?) hidat' vastorlaszfával támasztották meg, hogy annál nagyobb erősségül szolgáljon a kór ostroma

ellen | R. 80. s. *kąatl täbl* jegyzete: *čumašik (malinkoi)* = 'kis nyírhéjedény'; megfelelő szó: *kāťėltėp, χāp-vit jōχtnė k.* 'nyírhéjből készült, kezdetleges alkotású vízmerő', melyet más vidéken *śumpėl*-nak hívnak (черпакъ, воду отливать изъ лодки); l. erre nézve fent 471. l. 68. s. jegyz. | R. 81. s. *šoka taulungt* jegyzete: *liť* ('önteni'), tehát átírása: *sąχä tąwlaŋkwėt* 'mind [a kór futkosta utak] belocsoltassanak [vérrel] (чтобы лить на всѣ дороги)', ettől: *(vit) tąwli* 'vizet loccsant valahova (воду хлеснетъ куды нибудь)', *tąwi, saw vit t.* 'sok vizet öntöget ki (много воды выливатъ)' | R. 82. s. *ľang taup* jegyzete: *rastańie* ('elválás'); fölismerszik itt a *ľāŋχ-tąwip* 'útelágazás, keresztút, válaszút (разстани дорогъ, гдѣ много дорогъ въ одно мѣсто впадутся)' szó | R. 84. s. *šäizungt* jegyzete nem eléggé tájékoztató, de minthogy késsel való műveletről van szó, megfelelőnek látszik a *sē'ìsi* 'megdörgöl (обтирать)' szó, a *sēγi* 'töröl, dörgöl' képzése, mely fölvétellel e hely értelme az, hogy 'a betegség futkosta hét keresztút éles kés hegyével mind megdörgöltessék', azaz, hogy a kór útját jelképes cselekedetképen megvagdalják (дорогу ножомъ черкаютъ). Egy medveesküről szóló énekben is a medve orrát késsel 'megdörgölik' *(sē'ìsilėm,* R. *šäisilm* III : 410—411.), értve ezen, hogy 'megvágják' | R. 87. s. *étentelts,* 89. s. *étntelts* jegyzet hiján nem fejthető meg teljes biztossággal. Azt sejtem, hogy a KLV. *inti* = ÉV. *jēmti* durativ *intenti* 'lenni fog, kezd' s további inchoat. *-lt* képzésével van itt dolgunk, vagyis a megfejtendő alak e h. való: **intentėlts.* Tudvalevő, hogy a déli nyelvjárások gyakran tüntetik el különféle hangtani helyzetben a mássalhangzócsoport nasalisát (l. pl. Vogul Nyelvjár. 103., 155., 190. l.) s hogy *intės* helyett is járja az *its, intwės* h. az *itwės* ejtés; vö. R. *ûttakäti* 'ülepedik' (II : 290.) = *ūntėχati,* R. *két* 'sapka' (II : 124.) = *kēnt,* R. *kąts* 'találtam' (II : 126.) = *χāntsėm,* R. *suott* 'száď, nyilás' (uo.) = *sūnt,* R. *léttätänét* 'rengése' (II : 212.) = *lēntìtėnät.* A *jēmti* szóból hasonló értelmű, de nem pontosan megfelelő képzés: *jēmtėltāli,* pl. *a'ìmėl jēmtėltāls* 'betegeskedni (tkp. betegséggel) kezdett (хворать начиналъ)'; vö. *ti ēt jēmtältės* 'a mai est beállott, elkezdődött (сегодняшная ночь начинатъ бытъ, придти)'.

XXVII.

A Lozva középvidékéről, *Tat-tit paul*-ból (Юркины) való Петръ Өедоричъ Юркинъ közlése nyomán Regulytól följegyzett másik *Tąrom sąatmel* kéziratára nézve l. fent 563. l. Az itt található sorközi jegyzetek a kiadásban számokkal jelzett szók fölött a következők:

3. *jasnoi bog* | 4. *više semnoi* | 5. *sedmoi* | 6. *bogati bog* | 7. *čorni utka* | 8. vog. *untelem: postavľu* | 9. *konec* | 10. *vezdje* | II: 336. l. 1—2. s. R. *ńqag tältus: stańim topčiť* | 11. hof | 12. *poimali* | 13. *beloi šerst* | 14. *vezaľ* | 14b. *remennia* | 15. *väzka* | 16. *kuropaški šersti* | 17. *dobrova* | 18. *kak utka zavut svoi djeťi* | 19. *golosom* | 20. *tak tebe kričim* | 21. *na jevo* | 22. *muščina sobel* | 23. *niz kak pustitsa* | 24. *tak on puscai pustitsa* | 25. weibzobel | 26. zaumriemen | 27. *dožno* | 28. *puščai položit* | 29. *krepkoi* | 30. *krasnoi sedlo* | 31. *sedoi* | 32. *dvoe* | 33. *tom skazivajut* | 34. *beloi* | 35. *golovu* | 36. *dubinka* (stock) | 37. kopja | 38. *pismi* | 39. *pišit* | 40. *režit, izpetnat* | 40. *rodnoi sin* | 42. schweif | 43. stück im munde tragende | 44—45. *bežit rodjisa* | 46. *po bolše stalo* | 47. spitze der finger | 48. *čisti mesto* | 49. drei pfeilschuss entfernung.

1. s. *ater:* R. *ätr* s fölébe írva: *jasnoi* ('derült'); HUNF. mégis kijavítja kiadásában *atr* alakra s 'fejedelmi' szóval fordítja. Közismert szólás: *atėr tq̄rėm* 'derült ég v. időjárás', REG. szótári adatai közt is: '*äter:* heiter, rein, hell, *ä. sistom katl:* heller, reiner Tag'. De a közlő az *äter tarom* szólást 'jasnoi *bog*'-nak fordítja, ezért írja REG. nagy betűvel *Tarom*-nak s ez a jegyzés vezeti hibás útra HUNFALVY-t, midőn 'derült ég' helyett 'fejedelmi Tarom' fordítást ad. Érdekes tanulsága e tévedéseknek, hogy a vogul ember nem tesz külömbséget 'ég' és 'isten' közt s akkor is midőn világosan 'derült égről' van szó 'derült istent' emleget, a mint ezt már fent is láttuk egy magyarázatban (565. l. 1. s. jegyz.) | 1. s. R. *sq̦at kq̦ltä sıat Tq̦rom:* HUNF. szerint 'a *sât* szó itt szerencsét, áldást jelent' s azért e helyet ő így fordítja: 'áldás közben boldog Tarom'. Világosan megállapítja azonban a *sq̦at* szóhoz csatlakozó jegyzet, hogy értelme: *više semnoi* 'magasabb a hetediknél' (t. i. égnél), itt tehát nincs szükség eltérő magyarázatra; külömben is az ÉV. *sq̄t* 'szerencse' szó alakja e szövegben: *šq̦at* (l. 143—4. s.) | 2. s. *sātit:* REG. jegyzése ugyan *saat* 'hét', de a jegyzet: *sedmoi* 'hetedik'; tehát a közlő sorszámnevet mondhatott s a gyors ejtésben az utótag két egyező mássalhangzója egynek tetszhetett | 2. s. *mol Tq̄rėm* a jegyzet szerint 'gazdag isten', de *mol* tkp. 'vagyon, jószág' értelmű | 3—4. s. R. *sujing sq̦ang:* l. e szövegrészre vonatkozólag fent 565. l. 5—6. s. jegyz. | 5. s. R. *jq̦l uotteleu* a jegyzet utalása szerint a *postavľu* ('lehelyezek') értelemben ismert *untelem* mása, a mint más déli szövegekben is így írja e szót REG., pl. *uottit* (II : 92.), *uottakäts* (II : 290.); l. fent 573. l. Az előbbi szövegnek megfelelő helyén az itteni *uottelen* helyett *vuohtelen* írást találunk, melyet noha a magyarázó jegyzet is csaknem egyezik, más szóval vélek megfejtendőnek; l. fent 566. l. 7. s. jegyz. | 6. s. R. *tur lobant:* l. fent

565. l. 3. s. jegyz. | 8. s. R. *jąl uottelain:* Adott átírásomat *(jol ūnttäln)* most nem találom kielégítőnek, mert Reg. jegyzésében az *-ain* végzet passivumot jelöl, a mint ezt Hunf. is felfogta, ki ezért az eredeti írás megváltoztatásával *uotteláuén* alakot ír. De mit jelenthetne itt *jol-ūnttėlawėn* ('leültetnek, lehelyeznek téged')? Ez az égben lakó istenségre alkalmazva nem ad jó értelmet. Nem-e *votėlawėn* 'kéretel' Reg. szövegének ez a homályos szava ('le kérünk téged az áldozótérre')? Szenvedő alakú lévén az állítmány, az átírás betoldása (7. s.) fölöslegessé válik | 9. s. R. *turr jäni šämpä kum:* Hunf. fordításában 'tóvirágnyi szemű férfi'; mert szerinte 'a kinek vízitök levélnyi füle van, annak szeme nem lehet olyan nagy, mint egy tó, hanem mint egy tavi virág'. Pedig minden toldás nélkül ismétlődik e szólás a köv. sorban, a változatban pedig épen 'Ob nagyságú' az Égatya szeme; l. erre nézve fent 565. l. 3. s. jegyz. | 10. s. R. *šäm ailm* hibás jegyzés *š. ailn* helyett, a mint a következő sorban a párhuzam is: *šäm oiln* | 11. s. R. *jelvuol'ale,* 13. s. R. *jalvuolląlä:* nem második, hanem harmadik személyű felszólító alakok, mint a változatban (l. fent 566. l. 9. s. jegyz.), ezért az átírás ekkép javítandó: *jol vąl'l'ālä!* s a fordítás is ennek megfelelőleg: 'szemed vége ragyogjon lefelé!' Elég ha a 'tó nagyságú' szemnek egy kis része, akár csak a vége (szöglete) ragyog az áldozók felé ahhoz, hogy lássa a hívek nyomorát s áldozatkészségét | 12. s. R. *nągeling* jegyzete, a *vezdje* ('mindenütt') szó nem tájékoztat a szó értelmére nézve; de tekintettel arra, hogy a szemnek jelzője, alkalmasint az ÉV. *nāŋkilėŋ* szó: *n. sam* a. m. 'élesen látó, távolra néző szem (зоркій глазъ, далеко видитъ)'. A *vezdje* szóval bizonyára azt akarta megértetni a közlő, hogy az Égatya szemének a jelzője a. m. 'mindenüvé' látó

14. s. R. *is kumne: jis χum* 'régi korbeli ember (старинной)' | 14. s. R. *lag:* jegyzet híjában megfejtése bizonytalan. Az összefüggésből világos, hogy az áldozó térnek valaminő jelzése s ilyenül legalkalmasabbnak kínálkozik e helyt a *lakw,* KLV. *laχw* 'kör, karika' szó, melyet alább (91, 104. s.), mint a *kis* (R. *kiš*) 'abroncskerék' párhuzamát, Reg. kétszer is ír *lah* alakban. Megjegyzem ehhez, hogy az az áldozó tér, melyet személyesen volt alkalmam látni, köralakú volt (l. ui. II : 0438. l.) | 14. s. R. *l'el'ptąalm*: közönséges déli vogul szó *l'äl'pti* 'készít, rendez'; helyette az északi nyelvben a *šåpiti* szót alkalmazzák s ez van az átírásban is | 15. s. *kašpe iju*: ÉV. *kasäp, k. tāl,* KLV. *käšäp, k. toąl* 'borókafenyő (вересовникъ, верешникъ)' | 15, 17. s. *närtpe, närtäp:* l. fent 567. l. 17. s. jegyz. | 17. s. R. *ńiχpe jiu* l. fönt 566. l. 13. s. jegyz. | 19—23. s. Az ősöktől fenmaradt áldozótérnek minden egyes áldozás alkalmával történő

rendbehozataláról l. ui. II: 0438. l. | 13. s. R. *ńąagtältus* jegyzete *staním topčit* ('taposni fogjuk'), mi azt jelenti, hogy letapossák az áldozó tér vesszejét, füvét, hogy a tér egyenletes, síma (*sastem*, R. *šäštem*) legyen; vö. fent 571. l. 61. s. jegyz. Megfelelő szó: *ńāktalti*, inchoativum a *ńāki* 'tapos (топчетъ)' igéből. Az átírás kiadott szövegébe a [*voss*] nyomdai tévedésből került s ezért fordítása sincs || 24—26. s. L. e szövegrésznek változatát az előbbi idéző igében (58—61. s.) s a *tąŋχpäŋel*, valamint *sastli* szókhoz fűződő jegyzeteket fent 570—1. l. | 27. s. R. *kąssling mä* nyilván *χasliŋ mā* 'mohos, penészes föld' a *χasli*, *χassi* 'moh, penész (мохъ, плисвень) szótól. A *χum patnė χasliŋ mā*, melyet az itteni alkalmazásnak megfelelőleg nem 'ingoványos', hanem 'férfi odaestére való penészes földnek' kell fordítanunk, hasonló az előző szövegben (II: 331) előforduló *χum patnė vąŋχäŋ mā* 'férfi odaestére való gödrös föld' kifejezéshez s mindkettő voltakép a 'sírnak' költői jelzése, a mint hogy a 'holt tetemnek' is 'penészes (mohos)' a költői jelzője, pl. *jolä ūsėm χassiŋ χąlä* 'aláhullott penészes tetem' (III: 52), *χassiŋ χąlä* (III: 17). Bizonyára a *nē patnė śaχlėŋ mā* 'nő odaestére való halmos föld' (ui. 24. s.) kifejezésben is nem közönséges, hanem 'sírhalmot' kell érteni | 29. s. R. *te tuseltältus*: Minthogy az előző párhuzamban az állítmány felszólító (óhajtó) alakban van (R. *šäšteltąngve)*, itt is a *tisėltawės* állítmány elé az óhajtást kifejező *voss* szócska teendő, vagyis az állítmány így értendő: 'Bár a szép ló patájával síkká változtatta légyen v. változtatná (пусть заровнитъ) a veszedelmes földet'; l. e nyelvtani szerkezetre nézve Vogul Nyelvjár. 41. l.

30. s. R. *urn* jegyzete: 'Hof', ez ÉV. *ūrėn*, KLV. *vorėn* 'istálló (хлѣвъ, конюшня)'. Reg. magyarázata 'baromudvarra' értendő, a hol az istállók vannak | 30. s. R. *päten* elativus értelmű *-n* raggal; l. Vogul Nyelvjár. 106. l. | 31. s. *širräpun* jegyzete *beloi šerst* ('fehér szőr') nem szó szerint való értelmezés; mert *śirä* egy fehér tollú madár neve, l. fent 446. l. 2. s. jegyz. | 33—34. s. R. *kvali jäne sêssel te sêssest*: az e szavakhoz fűződő jegyzet *vezať* (= вязать 'kötni') s ehhez jól illik KLV. *sėsi*, ÉV. *sāsi* 'hozzáköt (привяжетъ)', pl. *kwāli sāse'im* v. *kw. sunnė sāsėmtilėm* 'a kötelet rákötöm a szánra (къ санямъ привяжу)'. Ez igéből való képzés *sāsėl* 'bog, kötelék' (egyébként előttem ismeretlen szó), mely ép úgy mint alább párhuzamos megfelelője *moχėl* (R. *mąχl)*, rag nélkül fejezi ki a vele jelzett határzói viszonyt. Vö. ehhez az énekek nyelvének ily példáit: *ūs tēnė jäni tur kwālėpilėm* 'város fölfaló nagy ordítás [*-sal*] támadok reá' (III: 513, 518), *sāt ńelmėp tērėn-nāj sajkätilėm* 'hét lángú (nyelvű) vészes tűz [*-ben*] ébredek fel' (III: 518), *tātėl ąlnė sāχi pun pēritilėm* 'az üresen levő (hús nélküli) subaszőr [*-be*] forga-

tom be' (III:513), *kēlp sāmpi sāmiŋ jiw χossulilėm* 'vörös pikkelyű pikkelyes fá/*-hoz*/ csapdosom' (III:515), *kit jiw ūrtėm saj nē'iltilėm* 'két fát szétosztó kőz mög/*-ül*/ szemügyre veszem' (III:516); l. különösen a módhatározói rag vagy határzó elmaradására ui. I:214 l. | 35 s. R. *mąχl* alakjának megfelelője gyanánt az előbbiek szerint szükségtelenűl vesz föl az átírás instrum. *-l* raggal való *moχlėl* alakot *moχėl* helyett | 36. s. R. *mąχlsäst*: *saw moχlil moχėlsi* 'sok kötéssel (görccsel) kötözi meg (много узелъ завязыватъ)', ettől *moχli* 'kötést (görcsöt) köt (узелъ вяжетъ)', *moχėl moχli*. A R. *mąχlsäst* szó után következő *ängäpun jommäsä* nyilván párhuzamos ismétlése a R. *śirräpun jommąsä* szavaknak s utána bizonyára a *kvali* stb. szövegrésznek szintén ismétlődnie kellett volna, de ennek újból való jegyzését REG. e kéziratban fölöslegesnek vélhette. Az átírásban e néhány szó előbbre téve, mondattanilag alkalmas helyre került.

37. s. L. fent 565. l. R. 1. s. jegyz. | 38. s. L. fent 566 l. R. 16. s. jegyz. | 39—40. s. REG. jegyzeteinek világításában megérthetjük e homályosnak tetsző helyet: R. *pąt vuoi* a. m. *utka zavut svoi djeti* ('a récze hívja fiókáit'); itt tehát a KLV. *pat*, KV. *pąt* 'récze' szóval van dolgunk, mely helyett északi nyelven a *vās* szó járja, továbbá a *vōwi*, KLV. *vōγi* 'hív' szó változatával. Hogy a *pąt vuoi pąt vąine* írásban mutatkozó ismétlődés tudatos jegyzés, mutatja a *lunt vuoi lunt vąine* párhuzam hasonló alkotása. E szerkezetben az előrész egy külön hasonlító mondat: '[mint] récze v. lúd hív, oly...'; az utórész a *kaľnä*, KLV. *kaľėn* 'hang, rikoltás (голосъ)' szó jelzője: 'récze v. lúdhivogató h.'. Maga a jelzőismétlés a vogul-osztják énekekben szokott költői alakzat; l. erre nézve ui. I:042—43. l. | 40. s. R. *ńaing* jegyzete: *golosom* ('hanggal'); ez tehát valami állati hangnak jelzése. REG. szótári gyűjtésében találjuk ez adatot: LV. '*ńauχ* miauen, PV. *ńaui* winseln'; vö. ÉV. *kāťi ńawi*, KLV. *kaťi ńäwwi* 'a macska nyávog'. Itt nyilvánvalóan a récze s lúdfiókok pipegéséhez v. csipogásához hasonlítja az idéző ige az imádkozók hangját, aminthogy egyéb adataink is vannak a vogul-osztják imádkozás ilyetén módjára; l. ui. II:0496—7. l. Előfordúl az itt tárgyalt szöveg majdnem egyező kifejezésekkel egy REGULYtól följegyzett medveünnepi színjátékban is (IV:207—8) ilykép: *Tąrom kąnnä sąatpi poątt voinä ńäeng kaľn mann untinau, lunt voinä ńäeng kaľn tąrom kąnnä sąatpi mann ńąrinau* s a *ńäeng kaľn* szók jegyzete itt *malenkim golosom* ('kis v. gyönge hangon') | 40. s. *kaľnä* (az átírásban nem pontosan: *kaľnė*) nem természetes hang; FLV. *kaľnä vārïli* 'az a kurjantás, melyet medveöléskor tesznek (голосъ подаетъ, когда медвѣдя убили)'. REG. szótári adatai közt találjuk e példát: *vuąr kuląh asše kaľnel näg uš rąngąsen* 'erdei holló vékony hangjával rikoltanál te' | 40. s. R. *ńuor silau* jegyzete: *tak tebe kričim* ('úgy kiáltunk hozzád').

Hasonló szó: *χątėŋ ńūri* 'a hattyú rikolt (лебедъ реветъ)', az egyébként előttem ismeretlen *ńursili* ennek lehet származéka. REGULYnak fordítás nélkül közölt, de nyilván e helyhez fűződő szótári adata: *ńuorsilaue: pąt vuoine ńaing kalne ti ńuorsilaus.* Az imént közölt változatban a *ńąrinau* e helyett való *ńąrilau* (l. Vogul Nyelvjár. 223. és 251. l.) s hogy ehhez képest az itteni szöveg *ńuorsilau* szava csak képzővel bővült alakváltozat, mutatja hogy REG. amazt is a *kričim* szóval magyarázza. Előfordúl külömben REG. szótári adatai közt mint lozvavidéki közlés '*ńąri*: rufen, *manan ul ńąrän*' ('bennünket ne hívjatok!') | 42. s. R. *unsilau:* Minthogy jegyzete nincsen, alig érthetnők meg, ha nem volna helyette a fent idézett változatban *untinau*, melyet fordítás is magyaráz: *mi sadjimsa* ('mi ülünk'). E szerint ez az *ūnti* 'leül' mellett olyan képzés, mint előbb R. *ńąri* mellett a R. *ńuorsi*, vagyis *ūntsi*, *ūntsili* helyett van írva | 43—44. s. L. magyarázatát fent 567. l. a 17—18. sorok jegyzeteiben. Tekintettel REG. *šąl'ing*, *šąl'poali* írására az átírás szintén *l'*-hangos: *sūl'iŋ*, *sūl'pāli*, minthogy Szotyinova szerint a *sūlinti* szót így is mondják: *sūl'inti* (pl. *ńoχs nāŋχ sūl'inti* 'a nyuszt felszökik, скакомъ скачетъ)', de ezt más adattal igazolni nem tudom | 46. s. R. *lušängel*, *lušpoalä* a R. *šąl'ingel*, *šąl'poali* párhuzambeli megfelelői, tehát föltehetőleg hasonló jelentésűek. Számbajöhető kifejezés a megfejtésnél: *pupakwē jol-lusti* 'a medve lefelé ereszkedik (медвѣдь внизъ спустится)'; KLV. *lušäti*, *nuk'-l.* 'fölmászik' (III: 351, 353).

47. s. R. *kitä kąšpä* jegyzete: 'zaumriemen', tehát a 'gyeplőszíj'; voltakép *χas* 'villaformájú elágazás (*jiw-χas* 'villaszerűen szétváló ágak, вила на лисинѣ'; *χasiŋ jiw* 'villaszerűen elágazó fa, виловатое дерево') s ez itt a gyeplő szárára értendő, mely a lovas ember kezében két felé ágazik. REG. *kitä* írásának megfelelőleg az átírás *kitiͤ χaspä* alakra helyesbítendő (*kit χ.* helyett); l. a *kitiͤ* 'kettő' képzés ilyen jelzői használatára nézve ui. I: 249. l. | 47. s. R. *šiling:* l. magyarázatát fent 569. l. R. 42. s. jegyz. Helyes fordítása itt, úgy mint fent is (II: 328), nem 'rézkarikás', hanem egyszerűen 'karikás (zabola)' | 47. s. R. *äiri* hibásan írva *äirin* helyett; fent (II: 328) helyesen: *äivänl* | 48. s. R. *uńšt* jegyzete *dožno*, vagyis тожно 'ép most'. A szó ennélfogva: KLV. *wüińšt* id.; l. Vogul Nyelvjár. 117. l. Az északi nyelvben e helyett az *uś-ti* időhatározót használják | 48. s. R. *mąań titä* jegyzete *pusčai položit* ('hadd helyezze reá', t. i. a zabolát); ez a *māγinti* 'beledug' szó, a *māγi* 'dug, töm' ige képzése: *aiwėn māγinti* 'beledugja [a ló szájába] a zabolát (надѣватъ узду)'. Az átírás ekkép helyesbítendő: *māγińtitä*, az adott fordítás ennek felel meg | 49. s. R. *mégs:* l. fent 568. l. R. 36. s. jegyz. | 50. s. R. *tąptal* jegyzete: *krepkoi* ('erős'); fölismerszik e magyarázatban a

tąpi 'törik, eltörik (ломатся)' ige fosztó képzése (vö. *ti māt luwä ta tąpmės* 'ezen a helyen tört el az ő csontja' I : 58; KLV. *taĭ šajimtilėm, at tāpi* 'az ágat törni akarom, de nem törik le' III : 353) | 50. s. R. *nätiläl* = ÉV. *naťilätä* a fölszólító mód tárgyas ragozású 3. személyében, mint pl. *taw āmp rātätä* 'hadd verje meg az ebet! (пусть онъ бей собаку!)'. A szó értelmére nézve l. fent 569. l. R. 32. s. jegyz. || 53—54. s. A változat eredeti szövegében e helynek megfelelő rész a R. 56—58. s. Az ottani *päruen* írásnak it *puärn* a mása; l. e szóra nézve fent 570. l. R. 58. s. jegyz. A *jéur* szó többször előfordúl a REGULYtól följegyzett déli énekek e kifejezésében: *soat lûpe lu jeur* (IV : 147, 160), vagy *sąat lûpä lû jévur* (IV : 159, 160) s egy helyen (III: 334) fordítását is megtaláljuk a *tabun* ('falka, csorda, sereg') szóval. E szerint R. *puärn jéur* a. m. 'táltosló-*ménes*' nem 'táltos-*csikó*', mint a hogy a mindjárt következő *puärn pii* hatása alatt a fordításba került. A R. *jéur, jévur* szónak az északi vogulban *jēwėr* alakját igazolhattam | 55. s. R. *l'ąutoalm* a változat szövegében (II : 330): *lqaltau* (R 67., 74. s.); mindamellett a *l'* szókezdő írása is helyes lehet, vö. ÉV. *l'āγi* 'mond, szól' | 56—60. s. Megfelel a változat szövege R. 44—46. sorainak (II : 328). Az ezekhez fűződő jegyzetekben (l. fent 569. l.) találhatók az itteni *sul' saγtpąγtl, tąrtal*, valamint az átírásbeli *γār-pĭ'* (58. s.) e h. *pārėn-pĭ'* szavakra vonatkozó magyarázatok. A mondat végén nyilvánvalólag kimaradt az állítmány, melyet ezért az átírásban a változat szövegéből átvéve pótoltam.

62. s. R. *ťuť lqu tąalät:* úgy látszik, nem tartozik az idéző ige szövegéhez, hanem a közlőnek közbeszőtt mondása: 'Ott [ezt] mondják' | 65. s. R. *sąląt* 'arany'; l. fent 569. l. R. 49. s. jegyz. | 66. s. R. *l'el'ptąaling* az átírásban *šąpituŋkwä*, mint fentebb l. 575. l. R. 14. s. jegyz. | 67. s. R. *vuir ąltpä ąl'ping nair* jegyzete *krasnoi sedlo* ('vörös nyereg'), tkp. 'vörös festésű nyereg' az *ąl'p* 'festék' szóból származó jelzővel. Az orosz parasztok nyeregfájának vörös díszítésére czélzó jelzés | 71. s. R. *jommas lu korengel tąut kvelt ąlung:* Az átírás közlőjétől meg nem értett, homályos hely. A *korengel* szót hasonló alkalmazásban találjuk még a REGULYtól följegyzett 'Anyókaének' *(Ąg jeri)* e kifejezésében: R. *uś jäne mäńetän ńile né kąrąngel l'äl't kuąlau . . . ąng kualtau* (IV : 218), *jât mäńetän korom ne kąrengel l'äl't koalau* (IV : 220), hol az első adat fölé e jegyzet van írva: *meste* ,mi nyilván: вмѣстѣ 'együtt'; tehát e hely értelme: 'legidősebb menye négy nővel együtt (négy nő társaságában, csoportjával) jön szembe vele (az anyókával) . . . az anyókát vezetik'; 'középső menye három nővel együtt jön vele szembe'. Számbavéve e szöveg tanulságát az itt tárgyalt istenidéző igében is akkép foghatjuk föl a *jommas lu korengel* jelentését, hogy az áldozati ló

az Égatya 'aranyból való nagy ajtaja elé' szép lovak 'csapatjával vezettessék' (R. *kvelt qlung* = ÉV. *kwāltiluŋkwä)*, a mint a fenti változatban is látjuk, hogy az áldozati lónak égben lakó 'hét táltoscsikó elé' való bocsátását kérik (l. II : 330. és fent 570. l. R. 59. s. jegyz.). De mit jelent voltakép a R. *korengel, kǫrǫngel* szó? Én azt sejtem, hogy ez az ÉV. *χuri* 'alak, kép' déli *k'wǫr, k'wər* másából szerkesztett határzó, vagyis hogy *ńilä nē χuriŋėl l'al't kwālawė* a. m. 'négy nő alakosan (negyed magával) megy elébe' (a menye az anyókának fogadása alkalmával), vagyis nem *takwi χuritätėl* 'egy magában' | A 73—81. sorok tartalma nagyjában egyező a változat (II : 329. l.) R. 51—55. sorainak tartalmával. 74. s. R. *šul' päŋgpi kitä* a jegyzet szerint: *sedoi dvoe* ('őszhajú kettő'), az égi istenpár, t. i. az Égatya s Éganya (l. erről ui. I : 316—7. l.), kik az előbbi változatban annyira egységesek s szorosan összetartozók, hogy a róluk szóló állítmányok kettős számából ítélve, még az áldozati ló nyergébe is együtt szállnak föl s együtt futtatják a nekik ajánlott állatot a 'hét ég körül'; l. fent 570. l. R. 55., 59. és 61. s. jegyz. | 75. s. R. *kaos pängpä* a *beloi golovu* ('fehér fejű') jegyzet tájékoztatása szerint a. m. *χǫus puŋkpä* 'ősz, hamvas fejű (сѣдой)', mely e szólásban is szerepel: *šūl āt ǫulnė, χǫus āt ǫulnė joχtäsėm* 'ősz haj, hamvas haj végzetére (végre) jutottam', vagyis 'megőszültem' | 76. s. R. *tǫl'l'ä* l. fent 569. l. R. 52. s. jegyz. | 77. s. *tātsėlaχti* 'támaszkodik (упиратся)'. A KLV. *kwän* igekötő helyett az északi nyelvben *χot* dívik | 80. s. R. *tärmen*: előttem ismeretlen alak, mert 'fölé' az északi nyelvben *tarm*, a középlozvaiban *tärm*; lehet hogy régibb s teljesebb ejtés, vö. KV. *tärmėlnė*, PV. *tärėmnė* 'fölé' | 81. s. R. *tošno* = тожно; l. fent 578. l. R. 48. s. jegyz. | 81. s. R. *l'äplǫleχtä*: l. fent 570. l. R. 55. s. jegyz.

A 82—88. sorok a változatbeli R. 24—28. soroknak felelnek meg (II : 326). L. az e sorokhoz írt jegyzeteket fent 568. l. a jelen szövegben is előforduló R. *ǫlten, kér salnä* és *äl'* szavakat illetőleg; az utóbbira nézve l. még alább XXXVI : 8. s. jegyz. | 83. s. R. *šuš uit'* az *äl' uit'* párhuzama. A *šuš* szóra nézve REGULYnak egy alább közölt szövegéhez (II : 394—6.) az a magyarázat csatlakozik, hogy értelme *sińi* 'kék' (sorközi 2. és 21. sz. jegyz.), vagyis *šuš uit'* a. m. 'kék (tiszta) víz'. REG. szótári adatai közt: *šuš vit'*: *živaja, ne mertvaja* ('élő, nem holt' víz) s van *šužing* képzése is: *š. utpä uting ǫir* ('eleven vízű örvény' II : 390). Értesülésem szerint *śuś vit* a. m. *al' vit*, t. i. 'eleven, friss víz (живая, свѣжая вода)'. A szó eredetére s igazi jelentésére nézve talán figyelembe jöhet zürjén *söʒ́*, permi *soʒ́* 'rein, klar, ungemischt; reine Flüssigkeit' (WIED.) | 85. s. R. *jǫur*: a párhuzamos *šǫnšpäng* 'térdfő' útmutatása szerint valamely testrész lehet (a meddig t. i. a lófürösztő víz ér) s tényleg találunk ugyane szóval

egy hasonló tartalmú helyet Reg. szövegeiben: *uir kért kum jeur tuńištel kum ujeläntén* (I : 122). hol magyarázatul a *jeur* fölé a 'lenden' szó van írva (l. I: 257. l., 237. s. jegyz.), minélfogva e hely értelme: 'vérben férfi csípő magasságáig úszkálsz te, férfi'. Tehát itt is *kum jąur mill' uit'* a. m. 'férfi csipőjéig [érő] mély víz', de mivel a *jąur*, *jeur* szót egyébként nem igazolhattam, helyette az átírásban valamint az előbb idézett helyen, úgy itt is a 'csipő' közkeletű *śirkip* szavát kellett alkalmaznom | 86, 88. s. Reg. *tąnt* jegyzéséhez alaki szempontból jobban illenék az átírásban *tōnt* 'akkor, azután', de föltünő volna ez esetben, hogy a mondat elején kitett R. *tąn jui poąlt* 'azután' időhatárzó után az állítmány előtt még egyszer ismétlődnék egy hasonló értelmű határzó, különösen tekintetbe véve, hogy alább (90, 92. s.) e két határzó közvetlenül egymás mellett áll: *tan juipoalt tąnt joangtangt*. Mindez esetekben s alább is (103, 106, 148 és 150. s.) a R. *tąnt*, *tant* helyett a változat megfelelő helyein *tut'* = KLV. *tüt'*, ÉV. *tot* 'ott' helyhatárzót találunk s ez utóbbit alkalmazom itt az átírásban is avval a felfogással, hogy a Regulytól jegyzett *tąnt* névmási határozónak e szövegben nem az ismeretes idő-, hanem eredetibb helyhatárzói jelentése van, vagyis mint a *ton* 'az, amaz' locativusa a. m. 'ott' | 86. s. R. *vuältąaläl* írásában a szóvég talán *-äln* helyett való (vö. a változatban: *vuältąléln)*, de lehet, hogy *va'iltālä* volna a helyesebb átírás, úgy mint az előbbi rész *tātsèlaχtä*, *lāpilaχtä* stb. állítmányaiban || A 89—92. sorok a változatbeli (II: 330) R. 60—61. soroknak megfelelői. A R. *sąat tąrom . . . joangtangt* mondatszerkezet alapján azt lehetne vélni, hogy itt *tārėm* az alany, vagyis az áldozó arra szólítja föl az Égatyát, hogy 'a hét ég' az ő akaratával 'hadd forgattassék meg'; azonban a változat szövegéből *(sąat tąrom lahua . ., joąngtäten* 'a hét ég körül forogtatják' a hét táltoslovat az előttük futó áldozati lóval) világosan kitetszik, hogy az istenidéző ige a *jāŋχti* igét a lovakra s nem a 'hét égre' vonatkoztatja, tehát az itteni szövegben a *tąrom* mellett az előbbi szövegben kitett *lahua* = *lakwä* viszonyszó elmaradt, a mint ez a költői nyelvben egyébként is igazolható (l. erre nézve I: 214. s itt 576. l. 33. s. jegyz.) | 91. s. Reg. *juong* írása a párhuzam (89. s.) szerint *juongum* (= ÉV. *jāŋχėm)* helyett valónak veendő.

A 93—106. sorok tartalma a változatban (II: 330) a R. 66—71. sorokéval egyező. A 'jószágot osztó *Säk ne ąi*' a változatban *säkvä ne ąi* s ez alakokban egy felsőszoszvai közlő a *Sakw-nāj* 'Szigvai istenasszony' nevét ismerte föl. A jelen szöveg megemlíti azt is, hogy ez istennő lakóhelye a 'derült egek hét közében' van (93. s.), vagyis ugyanott, hol az Égatyáé (1. s.) s a *Tārėm*-fiaké (37. s.); mindenesetre tehát az Égatya család-

jához tartozik, ha ugyan nem magának az Éganyának egyik megjelenése s nevezete. Így jól értjük REGULYnak reá vonatkozó jegyzetét: 'die mutter des Tarom' (l. fent 564 l. 68. jegyz.), vagyis hogy ő a Világügyelő-férfiú anyja; l. ui. II:0155. l. | 96. s. R. *ass poall šät kąnnšä* s a párhuzamban *koaring p. š. kąnžä:* E hely megértéséül az átirat közlője arra utal, hogy mikor a nők díszítés czéljából az állatbőrt metszik, a kivágott mintának a jelzése *χuri* ('alak, kép, minta'), a kimetszés folytán támadt lyuk pedig *as* ('lyuk, rés, nyílás'). Néha a díszítéshez a kivágott bőrdarab, néha a helyében keletkezett metszet, vagyis a 'lyuk' tartozik; azért szól a szöveg, hogy az égi istenasszony s vele együtt munkálkodó társnői 'lyuk-fajta' *(as-pāl)* és 'mintás fajta' *(χuriŋ-pāl)* hímzéseket (díszítéseket) készítenek | 98. s. R. *kąnžä saχtung* nyilván a *χansèsaχti* 'egyet metsz, mintázva kimetsz (записнуть, разъ черкнуть)' *-iŋ* képzős származéka, illetve épúgy mint a változatban (II:330) *kąnže jäχti*, jelzője a *kąńing kättri* kifejezésnek, melyre nézve l. fent 571. l. R. 68. s. jegyz. | 100. s. R. *tit:* az átírásban tévedésből *tot* e h. *tit* 'itt' | 100. s. R. *šämilät:* l.. fent 571. l. R. 69. s. jegyz. | 102. s. R. *urtpängel:* l. uo. 70. s. jegyz. | 104. s. R. *lah sąngä* nyilván hibás írás; fentebb (91. s.) R. *lah juong* van helyette, mely mint láttuk *lah juongum*-nak olvasandó. Itt is *kiš jǫąngum* a párhuzam.

A 107—112. soroknak a változatban (II:332) a R. 79. és 82—84. sorok a megfelelői | 108. s. R. *uring*, a. m. *urèŋ* 'oldalas, szögletes (гра́нчатой)' az *ur* 'oldal' szótól | 109. s. REGULYnak magyarázat hiján levő *toąltąngt* szavára világosságot derítenek e kifejezések: *kātèm kasäjil tąlètäslèm* 'kezem késsel megvágtam (руку надрѣзалъ ножомъ)', *kwāli' tąlli* 'a kötél elszakad (рвется)', *minuŋkwè tālipi* 'mindenáron menni akar (ѣхать рвется)' | 110. s. R. *tèrn:* l. fent 572. l. R. 73. s. jegyz. | 111. s. R. *poalt täl'äkel:* tájékoztató jegyzet hiján biztosan meg nem fejthető, de tekintve, hogy a *poalt* a *käži* 'kés' párhuzambeli megfelelője s hogy vele szintén metszenek, azt lehet vélni, hogy ugyancsak valaminő vágó szerszámot jelenthet. Ezért állítom helyébe az átírásban a *pulät- [sirej]* 'aczélkard' szót, melyet REG. egy szövegében (IV:157) *pullt šèri* alakban ír; e mellett a tatár *balta* 'balta, fejsze' átvételére is lehet gondolni (l. fent az *āltèn* szó hasonló alkalmazását 568. l. R. 24. s. jegyz.) | 112. s. R. *šäisąngt:* l. fent 573. l. R. 84. s. jegyz. || A 113—128. sorok megfelelői a változatban a R. 85—89. sorok | 113. s. R. *ąssmän kväting*... megtaláljuk a szöveg ezt a részét a párhuzamos *ąssmen kvätä*... sorral együtt idézetképen REG. szótári adatai közt a *koiting* = ÉV. *χąjtiŋ* 'betegen fekvő, sínylődő' czímszó alatt s itt a *kväting* mellett zárójelben magyarázatúl *koiting* s a *kvätä*

mellett *kuoiti* = ÉV. *χąjti*, KLV. *k'wojti*, *k'ojti* 'betegen fekszik, kínlódik (хворать)', a *χąjtėl*, *k'wojtil* 'betegség (хворость)' alapszava van betéve. R. *ąssmän kwäting* tehát a. m. *ąsmän χąjtėŋ*, melynek szerkezetéhez a mintát a párhuzambeli R. *ąssmän pätäm* 'ágyvánkosra esett' kifejezés szolgáltatta, minélfogva igazi értelme: 'ágyvánkosra [esett] betegeskedő' | 114. s. R. *ąssmän kvätä kväll jägä* az előbbi jegyzet szerint a. m. *ąsmän χąjti kwol-jäγä* a *χąjti* alak jelzői alkalmazásával; l. Vogul Nyelvjár. 44, 130, és 225. l. Az átírásba tévedésből itt is *χąjtėŋ* alak került | 115. s. R. *étentällts*, a köv. sorokban többször *étentälts*, a változatban pedig *étntelts*, *étentelts*: l. e bizonytalan értelmű szóra nézve fent 573. l. R. 87. s. jegyz. | 116. s. R. *poring pi* jegyzete *rodnoi sin*: az átírás közlője fölismeri benne a *sim-poriŋ pīγėm* 'szívből szeretett, kedves fiam (сердечной, родной мой сынъ)' kifejezés mását; l. erre vonatkozólag ui. I: 285. és 0180. l. | 121, 124. s. R. *kit nątt*: Figyelemreméltó, hogy a vogul imádság a betegségbe esett 'házi anya' s a 'szeretett leány' részére 'kétszeres életkort', míg a beteg 'házi atya' s a 'szeretett fiú' részére 'háromszoros életkort' kér. Hasonló felfogáson alapulhat, hogy mint a medveénekekből kitetszik, a nőstény medve tiszteletére kevesebb napon át tart az ünnepség, mint a hím részére..

129. s. R. *lišoar* jegyzete 'schweif', e szó tehát a. m *lei'-sa'ir* 'farkszőr'; l. az utóbbi szóra nézve ÁKE. 549. | 130. s. R. *pul'ing tuosp* a hozzáírt jegyzet szerint a. m. 'stück im munde tragende'; fölismerhető ebből, hogy az előbbi szó a *pūl* 'falat' szó képzése, az utóbbi pedig a déli vogul *tūs* 'száj', mely helyett az északi nyelvben a *sūp* szót használják. A mint a ló nyargal, farka és sörénye szőre kiszakad, szétszóródik: ha az erdőbe jutott valamely szála, legyen erdei becses vad abból; ha a vízbe jutott, legyen belőle jófajta hal, — ezt kívánja az imádság | 130. s. R. *itt ńąχsä* s alább 132. s. *itt lénä*: Reg. szövegében csak *pul'ing tuosp ńąχsä*, de a szótári adatok közt e hely idézetében: *p. t. itt ńohsä.* Ugyanitt a következő magyarázó adatokat találjuk: '*iting (sali)*: *skoroi*, schnell; *itingś mini*: *skoro idjot; sali itťäi mini*: geht schnell'. Közlőim szerint: ÉV. *jit sāli* 'gyorsrén (быстрой олень),' *jitiś mini* 'gyorsan megy', KLV. *ńoχs jiw tärmt jiti, jitentï* 'a nyuszt a fán szökdel (скочитъ)', *lïn äń šoąst mot jiwne jiteps* 'az evet e pillanatban más fára szökött át'. Egy Reguly-féle szövegben (IV: 228): *ńoχs punn itmeng jąlltä ąng ittmelem* az északi nyelvű átírásban *noχs-pun itmiŋ joltė āŋk itmėle'im* 'nyusztszőr [vánkosú] szökdécselő helyen szökdécselek én nőcske' | 130. s. R. *šomeltąlä*: Reg. jegyzete *bežit, rodjisa* ('fut, szülessék'); itt nyilván a *sūmi* 'szökik' *sumėltāli* 'tova fut (прочь бѣжитъ)' képzésével van dolgunk s a hely értelme, hogy az erdőbe jutott lószőr nyuszttá változva iramod-

jék tova | 131. s. R. *päll* itt kétségtelenül KLV. *päl*, ÉV. *pali* 'sörény (грива)' | 131. s. R. *altentäm täng ullä* a párhuzamos ismétlésben (136. s.) *qlten täng täng ullä*; ebből fölismerszik, hogy itt a hattyúk nyakának már fent (568. l. R. 24. s és 580. l. R. 82. s. jegyz.) magyarázott *qlten* ('arany') jelzője s utána — mivel az állítmány R. *uimitqalä* 'ússzék' — a halnak valaminő kifejezése van írva; tehát ez: *q̄ltēn täŋχpä (täχpä) täŋχeŋ χuli*'. Az ÉV. *täŋχ* 'hátuszony' KLV. mása *teŋk'e* | 134. s. R. *uimitqalä*: ÉV. *ujmitāli* 'egy kissé tova úszik (немножко поплывать), *vās ēl-ujmits* 'a récze tova úszott (утка впередъ поплыла)'. Reg. *po bolše stalo* ('hogy nagyobb legyen') jegyzete az imádkozók ama kívánsága gyanánt értendő, hogy a hallá változott lószőr ne legyen lószőr vékonyságú, hanem jókora nagyságú.

137. s. R. *nämtal tul'ekqntä* 'spitze der finger' jegyzete megvilágítja, hogy itt a 'névtelen ujjról' *(namtal tul'ä)* van szó. A *-kqntä* végzet az ismétlésben *-käntä* alakú, ez tehát az ÉV. *kan*, KLV. *kän* 'tér' s az újj hegyének 'terét' jelenti | 138. s. R. *kuol'tal šuš uit'kve* az ismétlésben (140. s.): *kq̄ltal äl' u.*; Reg. egy másik szövegében (II: 394): *koltal šuš uit'kve, k. äl u.* s az utóbbi helyen *koltal* jegyzete *ne umerši* ('meg nem halt'). Jóllehet így bizonyos, hogy az utóbbi helyen *koltal* = *χq̄ltal* 'meg nem halt, eleven (víz)', mégis nem tarthatjuk íráshibának, hogy Reg. az előbbi helyen *l'* betűt jegyez, ezért amazok átírása *χul'tal* 'kórtalan'. Az istenség névtelen ujja hegyéről lecseppegő víz áldást hozó s minden bajtól megszabadít | 138. s. R. *šuš*: l. fent 580 l. R. 83. s. jegyz. | 139. s. R. *puässä tqaln*: *vit passätilēm* 'vizet cseppegtetek', *passätāli* 'cseppeg (каплять)', *pasγi* v. *pasimali* 'egyet cseppeg (одинаго капнетъ)', *pasγēltāli* 'cseppegni kezd (закапнетъ)' | 140. s. R. *äl'*: l. fent 568. l. R. 25. s. jegyz. A 143—4. sorok megfelelője a változatban (II: 332) a R. 85—87. sorok, a 145—150 soroké a R. 56—59. sor (II: 330) | 146. s. R. *puärn jéver*: l. fönt 579. l. 53. s. jegyz. | 147. s. R. *poangtal* jegyzete *čisti mesto* ('tiszta hely'), tehát átírása: *pāŋktal* 'szeméttelen' a *pāŋk* 'piszok, szenny, szemét, mocsok' szótól | 147. s. R. *siéknä* az átírás közlőjének véleménye szerint a KLV. *säχw*, ÉV. *säŋkw*, *sakw* 'domb, halom (кочка)' ragozott alakja lehet. Miután az áldozati ló az égi táltoslovakkal együtt a világ hét tája körül megtette nyargalását, az egész ménest rendes legelő helyére, az Égatya lakának közelében 'kilőtt nyíl ötszörös távolságában' fekvő mocsoktalan dombra bocsátják | 149. s. R. *vuaχting*: *ēl-vqχti* 'kidob, kilő (бросить)' | 152. s. R. *kqiltqaläln*: *χājiltāli* 'érintget (задѣвать)'.

XXVIII.

A **Világügyelő férfiúnak Múnkeszbeli hymnusát** *Muuŋkēsiŋ χum 'Sēmėn-pī' Roťivon Rompanťop* (l. ui. II: 0365. l.) közlése nyomán 1889 márczius 8-ikán jegyeztem föl Berjozovban.

Czím: *kaj;* l. róla bővebben ui. II: 0353. l. E közlésekhez még pótlólag megjegyzendő, hogy az az izgatott zúgás, mellyel a samán a bálvány szellemet idézi, mint magam hallottam, minden 2—3 szó után hangzó *ɣ-ɣ-ɣi-i*-féle neszhez hasonlít | 2. s. *χoläŋ:* A *tēpiŋ* 'eleséges, táplálékos' jelzőnek a vogul énekekben rendesen *χuliŋ* 'halas' a párhuzamos megfelelője (pl. *tēpiŋ Ās, χuliŋ Ās; t. jā, χ. jā),* noha a *χul* 'hal' is *tēp* 'táplálék'. Sokkal jobban illik ismétlő kifejezés gyanánt a *tēp* szóhoz az itt alkalmazott *χol* 'bőség, gazdagság, jólét, áldás' szó, sőt arra lehet gondolni, hogy a *χuliŋ, χuläŋ* ejtés általában csak népetymologia az archaistikus s a köznyelvben kevéssé szereplő *χoläŋ* helyett | 3—5. s. *tąr-ńol* a közlő szerint a. m. *tari-ńol,* vagyis 'daru orr'; a *tąr* tehát az északi osztják *tōr, tōra* (Ahlqv.; O. *tàr̥,* Kaz. *ṯᵒ̂r',* Ni. *ṯōrə,* DN. *ṯōrə,* Trj. *ṯ'ăr̥ə̑χ,* V. Vj. *ṯărə̑χ* Karjalainen: Ostjak. Lautgesch. 88) 'daru' s a párhuzamos *voj* szó is az osztják *voj, vąj* 'állat', itt 'madár' értelemben alkalmazva. Az istenség nevének, illetve székhelye jelzőjének *ńol* szavát a közlő többször *ńäl*-nek is ejtette, mi nyilván szintén osztják hangváltozat (vö. Reguly *nyäl* írását rákövetkező *nyăl* mellett, Pápay: Osztj. Népkgy. 139. l. 114—5. s.; Karjalainen szerint *ńωt* az obdorszki ejtés uo. 58. l.). A *pilt* szóra azt jegyzi meg a közlő, hogy *lą̄ lātiŋ* 'osztják szó', a. m. *patės* 'függő madárháló'; vö. ÉO. *piľ, piľt, pilot* 'ein zwischen zwei Stangen ausgespanntes Netz um fliegende Enten zu fangen, R. перевѣсъ' (Ahlqv.; Kaz. *pị̈ʌṯ',* Ni. *pĭṯ',* Trj. *p'ìʌṯ',* DN. *pịṯ* Karjalainen uo. 213. l.). A *pasiŋ* szerinte szintén *lą̄ lātiŋ* s a. m. *jėlpiŋ* ('szent'); l. erre nézve fent 488 l. 2. s. jegyz. Az *ąut* ugyancsak *lą̄ lātiŋ,* jelentése: *rotti' nalu va'ilėnė taľχäŋ vōrńol* 'hirtelen (rögtön) aláereszkedő hegyes, erdős földfok'. A név magyarázata kapcsán mondott egyéb vogul közléseket l. ui. II: 058. és 0111. l. | 8, 10. s. A vogul és osztják jurták asztalai a mi székünk ülő részével egy magasságuak, azért jelzőjük: 'lúdlábnyi, réczelábnyi magasságú asztal'; l. ui. II: 0737. l. | 12. s. *śiśir: lą̄ lātiŋ, māń kisėp* 'kis fajd (рябчикъ)'; *morχo: lą̄ lātiŋ; mor, morėχ, morχėś = paľ-tit ńārī'* 'fültőbeli porczogó'; *nor: lą̄ lātiŋ, paľ-as* 'füllyuk'. Egyiket sincs módomban egyébként igazolni | 15, 17. s. *jārėm, muńśem:* l. ui. I: 277. l. | 20—24. s. Az istenség hirtelen megjelenésére nézve l. ui. II: 0378—9. l. |

26—27. s. *tērén-ńāl, χuľ-ńāl: tērén vārém ńālä* = *aumä* 'a kórtól előidézett *ńāl*, a tőle okozott betegség'; l. e magyarázatra vonatkozólag ui. II: 0300. l. jegyz. | 31—32. s. *laj-χiń, pit-χiń*: l. az e kifejezésekre vonatkozó vogul közlés idézetét ui. II: 0301. l. Ugyane közlőnek a *χiń* szóra vonatkozó magyarázatát l. ui. II: 0304. l.

38. s. *kuśnä: mujléptén' ut* 'ajándék (гостинница)'; *tūjä uj kuśnäŋ: tūjä ujil mujlitä māχmä, kuśnälitä* 'tavaszkor vaddal (állattal) ajándékozza meg, adományozza népét' | 40. s' Az 'arany fényű szentséges állatról', t. i. a Világügyelő férfiú paripájáról l. ui. II: 065. l. | 43. s. *pōń: kēlp ąľép* 'vörös festék', *pōńiŋ śērmät: ąľpél sartim śērmät, tūjtné pupi' lātχél* 'festékkel mázolt kantárszár, titkos bálványi beszéddel'. A szót egyébként nincs módomban igazolni | 45. s. *man kwolū numi-pālén oss patnū, tīl āśä numpél χāŋγi* 'hadd szállana (esnék) a mi házunk fölé, innen (v. ezután) atyjához (t. i. az Égatyához) száll (hág) föl' 47—60. s. Fölszólítás az istenséghez, hogy gyakorolja buzgón hivatását: az Ob vizére irányúló 'szent elméjét' bocsássa az Obba, azaz vizsgálja meg s teljesítse e világfentartó nagy folyóhoz fűződő kívánalmakat; a tó vize se kerülje el figyelmét, aztán járja körűl az 'abroncskerék módjára forgó hét földtájat' s ez útjában fordúljon tekintete, illetve 'aranyos elméje' az imádkozók felé is s hallgassa meg az ő nyusztbőr-ajándékkal, hódbőr-ajándékkal kedveskedő könyörgésüket | 65. s. *uj-pojk*, mint a *ńoχs-pojk* párhuzama itt is 'hódbőr', nem 'medvebőr' ajánló könyörgés, mint az adott fordításban; l. fent 437. l. 191. s. jegyz. | 73—74. s. *lai pasäŋ, piti p. jelpiŋ tāl: aumiŋ tāl* 'betegséggel való esztendő'. A fordítás a *pasäŋ* szót a *posiŋ* 'fényes' változatának veszi, de mint többször láttuk, értelme a *jelpiŋ*-ével egyező, tehát a. m. 'szentséges, bűvös' (l. fent 488. l. 2. s. jegyz.). Az 'alvilági bűvös, fekete bűvös szentséges év' pedig bizonyára úgy értendő, hogy az 'alvilági feketének', t. i. a kórszellemnek 'bűvös, szentséges' év, mert ezen ő szedi áldozatait (l. ui. II: 0492. l.) | 76. s. *pāntmēlti*: a kór 'kiegyengetése, elsimulása' kifejezés magyarázatát l. ui. II: 0299. l. | 82. s. *kāstēlékeut*: az istenidézés e kifejezésére nézve l. ui. II: 0350—0351. l. | 83. s. *jāŋχe'in: ti urél at ārtmi, mōt urél jāŋχi, pojkśi āśä numpél* 'ha ezen a módon nem sikerül (nem lehetséges), más módon forog, imádkozik atyjához', az Égatyához. A sok 'mód' *(ur)* megkisérlése itt a 'szögletes (oldalas) fának' *(uriŋ jiw)* sok szöglete szerint való forgatásához van hasonlítva | 86. s. *sästém mā*: a betegségtől való mentesség, illetve védett állapot e kifejezésére nézve l. ui. II: 0405—6. l. | 91, 93. s. A 'fekete szájú' *χiń*-ról l. ui. II: 0298. l. | 95. s. *vol* osztják szó 'hely' értelemmel | 96. s. *nāŋχ oss vislén*: a bálványistenek gyó-

gyító működésének kifejezése; l. ui. 0404. l. A közlő ekkép magyarázza: *sa'irim pārt χajilt ti aumnėl ānėm la'ilėm tal'χėmnė nąŋχ oss vislen!* 'vajha a betegségből levágott deszka [-darab] módjára lábra emelnél (lábam hegyére vennél föl) engem!'
97. s. *ātiŋ uj: lū; sip-lu poŕśanä mā'ės ātiŋī' lāwau* 'ló; nyakának sörénye *(poŕėś)* miatt mondják hajasnak *(ātiŋ)*' | 99. s. *joltilimėn: āśännė sātwäsėn* 'igézve rendeltettél atyádtól'; l. a *jolti* szóra nézve ui. II:0347—8. l. | 100. s. *sāt mā ląmtpä: χotäl' ąlnė maśi mā, ruś mā akwäī' taw jąŋχitä; tit pojkawė, tot pojkawė; taw at ālimėnė (at āstėnė) mātän kēntä kētitä, tąu mān pāssätä kētitä* 'a mindenfelé levő vogul-osztják földet, orosz földet ő egyre körüljárja; itt könyörögnek hozzá, ott könyörögnek hozzá; a mely helyre nem ér rá [elmenni, oda] sapkáját küldi, olyik helyre kesztyűjét küldi. L. e mythikai képzetre nézve ui. II:0102. és 0116. l. | 102. s. A *jąut-jūr* és *ńāl-jūr* kifejezésekre nézve a közlő azt mondja, hogy az előbbi annyit jelent, mint *jąut sās-jiwä* 'az íjj térdfája (középrésze)', az utóbbi pedig mint *ńāl-nal* 'a nyíl nyele'; de okunk van kételkedni e magyarázat megbízhatóságában, mert egyrészt nehezen gondolható a *jūr* szónak olyan alapértelme, mely egyképen volna alkalmas a nyíl nyelének s az íjj 'térdfájának' a jelzésére, másrészt igen homályos, hogy miért 'nyíl-nyelesek' és 'íjj-térdfásak' az imádkozók. Az egész *ńāl-jūräŋ saw kojin* kifejezést a közlő ekkép magyarázza: *ńālä pūwim saw χumin* 'nyílát fogta sok embered', itt tehát a *jūr* állítólagos 'nyél' értelme figyelmen kívül maradt. Azt vélem, hogy a közlő itt a vogul *jąr, jōr* 'erő, erősség, hatalom' szó osztják hangváltozatát (vö. ÉO. *jōr, jūr* 'Kraft, Stärke' AHLQV.) értette félre, vagyis *ńāl-jūräŋ* a. m. *ńāl-jōräŋ* 'nyíl-erősségű, nyíl-fegyverű.' Tényleg ugyane közlő az itt használt *ńāl jūräŋ saw kojin, jąut-jūräŋ s. k.* kifejezést a Paszetbálvány idéző igéjében *ńāl-joräŋ χūrėm kojkėn, jąut-joräŋ χūrėm śiśėn* alakban is mondotta (II:419), sőt ingadozó ejtése nyomán ugyancsak az utóbbi szövegben a költői jelzésnek *ńāl-jiräŋ χūrėm kojkėm, jąut-jiräŋ χūrėm śisėm* változatát is jegyeztem (II:421), jeléül annak, hogy a közlő a szóban forgó kifejezés utótagjának sem helyes ejtésében, sem értelmében nem volt biztos | 102. s. *koj* az előbbi jegyzetben idézett szöveghez csatolt magyarázat szerint a. m. *ńaurėm* gyermek', mit egy más közlőnek e szóra vonatkozó jegyzete is megerősít (l. alább XLV. sz. 60. s. és XLII. sz. 5. s. jegyz.) | 109. s. *jūs-voj: lą lātχėl kurėk, Sakw lātχėl jūs-voj* 'osztjákúl *k.* (sas), szigvai nyelven *j. v.*' Igazi vogul alakja e madárnévnek: *jūns-uj;* l. fent 548. l. 9. 7. s. jegyz. | 114. s. *tąrėm-pasäŋ:* a fordításban 'ég fényességű' helyett 'isteni szentségű' teendő. Az Égatya mennyei lakának lókötő oszlopára vonatkozólag l. ui. I:0311. l. | 118. s. *sorńi vit ąumäŋ:* 'arany-

víz folyta' szent ház az Égatya hajléka, mi az aranytól való csillogásnak kifejezése; l. ui. I:197. és 0309. l. | 119. s. *moχ-läŋ: moχėl pupi' lātiŋ, Tq̄rėm-kwol-āwi pūsnė soľ; āwi tūl pūwėmtawė, tūl χartawė* 'a *moχėl* szó bálványi kifejezés, a. m. isten házának ajtaját nyitó kilincs *(soľ)*; az ajtót avval fogják meg, avval húzzák' | 123—5. s. A samán elképzeli s elmondja, hogy minő kérdéssel fogadja az értük fáradó Világügyelő istenkét az Égatya | 126—139. s. A közbenjáró istenség előterjeszti égi atyja előtt hívei baját | 140—162. s. Az Égatya megnyugtató válasza s ennek befejezéseképen a tartozó áldozatokra való figyelmeztetés | 158—9. s. *ľūľawėn:* a fordításban tévesen 'állok előtted' e h. 'állanak eléd'; szintígy 160. s. *isséltawė* 'forralok' e h. 'forralnak' | 163—4. s. *patsėm:* 'leestem' fordítása azon alapszik, hogy a samán az istenidéző ige elmondása után tényleg a földre esik önkivületében, a mint ezt magamnak is volt alkalmam látni egy ízben; l. erre nézve ui. II:0380. l. Másreszt *sās-va'ital, āl-va'ital ti patsėm* ezt is jelentheti: 'ím térd-erőtlenné, lábszár-erőtlenné lettem (váltam)', t. i. betegségemben | 165. s. A *pojk pini* kifejezésre vonatkozólag l. ui. II:0484. l. | 166. s. *uj-pojk:* helyesen fordítva, mint fent (l. 65. s. jegyz.), 'hódbőr-könyörgés' | A *kaj-sq̄w* közlése végén ekkép jelezte a közlő e bűvös erejű szavak hatását: *ti jui-pāl ārt tērėn-ke χuľiľės, tērėn pāntmi; χuľ-ke χuľiľės, χuľ pāntmi* 'ezutáni időben ha kór támadott, a kór elsímúl; ha betegség támadott, a betegség elsímúl (eloszlik)'.

XXIX.

A **Világügyelő férfiúnak felsőlozvai idéző igéjét** a *Lūsm-taľėχ paul* (Юрта Пахтярова) falubeli Михаилъ Иваничъ Укла-довъ samán (l. ui. II:0365. l.) közlése nyomán 1889 január 12-ikén jegyeztem föl *Jäni' paul*-ban.

1. s. *pq̄al:* 'vidék, tájék (сторона)'; *sāt Ās-pq̄al jiriŋ Sq̄rni* e szerint a. m. 'hét Ob-vidékbeli (azaz: hét Obtájékon uralkodó) véráldozatos Aranyos' | 2. s. *lq̄mt: mā-lq̄mt* 'földrész', tehát *χq̄t lq̄mt χum* 'hat földrészbeli (hat földtájon lakó v. járó) férfi | 3—4, 10—11. s. Az Ob és tó nagyságú fülre, szemre nézve l. ui. II:061. l. | 7. s. *q̄ulaχ* nem 'császármadár', mint tévedésből a fordításban, hanem 'jeges kacsa (савка)'. Másutt az istenség érzékeny hallását a *sāŋki* kacsáéhoz hasonlítják (II:323), a minthogy *q̄ulaχ* és *sāŋki* egyébként is párhuzamos megfelelők a költői nyelvben (l. pl. I:29) | 15—16. s. *Ās... nq̄mtėn, tūr...n.:* 'Ob... elméd, tó...e.', azaz 'Ob [-ra irányuló] aranyos, szent elméd, tó [-ra i.] a. sz. e.', nem 'Obra vágyó', mint a fordításban | 17. s. *tī' voss χuľilėnūw* tkp. 'ide hadd buzogjon', azaz: 'hadd forduljon ide, az imádkozók felé, buzgó-

sággal', tetszéssel, szánalommal' | 19—20. s. *l'ūś-qul, pojk-qul:* l. az *qul* 'vég' szónak hasonló alkalmazására nézve ui. I : 270. l. 4. 2. s., 271. l. 6. 3. és 4. s. jegyz. | 36. s. *tū voss pōχtėnūn:* 'bár oda fogóznál (чтобы туды поймался)' | 36. s. *tū voss nē'iχatnūn:* Midőn a samán az istenidéző igét mondja, egyik kezét az áldozatúl szánt rénnek szarván, másikát az áldozati térnek amaz ágasra helyezett keresztrúdján tartja, melyre a fogadalmi tárgyak vannak felaggatva (l. ui. II : 0438—9. l.). Arra kéri e helyt az istenséget, hogy fogózkodjék ő is ehhez a keresztrúdhoz, illetve kösse oda világjáró, üdvöthozó paripáját | 47. s. *kumli:* 'petty, apró színes folt (пятка)'. Az istenség, ép úgy mint a samán, bódító szer gyanánt 'pettyes fejű galóczát' eszik; l. erre nézve ui. II : 0109, 0375—6. és 558. l. 40. s. jegyz. | 47. s. *kuśmäŋ:* ettől *kuśśėm, kutśėm* 'részeg (пьянный)'; vö. *jol-kuśśuwės* v. *kutśuwės* 'lerészegedett (опьянѣлъ)' | 52. s. *χātėl-kāt:* 'napkéz', a nap sugárkévéjének jelzése. L. e hely magyarázatát s javított fordítását ui. II : 0144. l. | 54. s. Az 'aranylúd alakú Aranyos' dísznév alapjáúl szolgáló történeti rege tárgyalását l. ui. II : 093—98. l. A Világügyelő férfiú lúdbálványáról l. ui. II : 055. és 066—67. l. | 55—56. s. 'Nőnek, férfinak láthatatlan', mert senkit szent helye közelébe nem bocsátanak; l. ui. II : 056. l. Az 56. sorban 'szent király' erre javítandó: 'aranyos k.' | 58. s. *tali* a. m. *kēmpli* 'ruhaszárny, ruhaalj', melynek a költői nyelvben párhuzamos megfelelője (pl. II : 367). A *sāt Ās-pāal jiriŋ talin* jelzés adott fordításánál jobban megfelel: 'hét Obvidékről való véráldozatos ruhád alja', mert a Világügyelő istenség áldozatához mindenfelől gyűjtik az adományokat; l. erre nézve ui. II : 0111. l.

XXX.

A Világügyelő férfiúnak Xal-paul-beli (felsőszoszvai) idéző igéjét *Xal-pauliŋ χum Mikola Pilipič Tasmanov* közlése szerint 1889 január 11-ikén jegyeztem föl *Jäni' paul*-ban.

1. s. *śāli āln:* 'tiszta ezüst (чистое серебро)', *mor āln* 'réz (медь)', tkp. 'silány ezüst'; l. ui. II : 0174. l. | 5. s. *sawiŋ:* 'ínséges, szegény (бѣдной)' a *saw* 'inség, baj, nyomorúság' szótól | 6. s. *lilitä marės:* 'megbetegedett, alig van életben, csak kevéssé lélekzik (захворалъ, чуть живъ, немножко только дышетъ)', 'alig lélekzik *(tūp lilti)*' | 8. s. *lili voss āltsėn:* 'told meg az életet (прибави жизнь)!' | 10. s. *sōχėrmi: marnė lātiŋ* az 'összeszorulás, szűkülés' kifejezése; *lili sōχėrmi* 'a betegség hatalmába veszi (боль донимать)' | 12. s. *sa'i-lili, āt-lili:* l. e kifejezésre vonatkozólag ui. I : 0179. l. | 13. s. *nāŋχ ālmėn:* a meggyógyítás költői jelzése; l. ui. II : 0404. l. | 14. s. *vąχ* 'réz (медь)'; osztják eredetű szó | 14. s. *sir:* 'rúd (жердь)', a

jurta tetejének keresztrúdjai, melyekre a nyári sátornál a nyírhéj-fedelet helyezik; REGULY fordításában: 'querdachstangen' | 15. s. pėr: 'mestergerenda (матка)' | 19. s. A *l'ūńś* 'siralom' és *l'ūńś-sąw* 'siralmi ének' kifejezésekre nézve l. ui. II:0483, 684 és 0353. l. | 21. s. *ūli*: 'vígság, gyönyörűség (веселье)' | 23—24. s. A 'megenni való vesszőbimbó, fűbimbó' kifejezésre nézve l. ui. I:235—6. l. | 27. s. *nāŋktal*: 'láthatatlan', a mint az előbbi szöveg is kiemeli, hogy az istenség láthatatlan; l. az 55. sorhoz való jegyzetet | 28. s. *χār* itt nem 'szarvasbika', mint a hogy a fordításban olvasható, hanem 'ménló, csődör'; mert a Világügyelő nem rénektől vont szánon, hanem lovon járja körül a világot; l. ui. II:065. l. | 29—30. s. 'Ha mi meglátnók a te paripádat, hét napig térden csúsznánk (если-бы мы увидѣли твой конь, мы бы на колѣнахъ семь дней ползали)'. *Sorni-ątėr jälnė ujä kātä man la'ilä nāŋknūw-ke, χotäl' ąlnė aumiŋ χątpä pusmėnūw* 'ha az Aranyfejedelem lovagló (járó, utazó) állatának keze vagy lába látszanék, a mindenfelé levő beteg [mind] meggyógyúlna' | 32. s. *tērniŋ tąrėm, χul'iŋ t.* a Világügyelő férfiúra alkalmazva mégsem lehet 'kórbocsátó, betegségbocsátó isten', mint a hogy tévedésből fordítottam; mert hiszen ez éppen ellenkezik az ő gondviselő, könyörületes hivatásával. Helyes fordítása e helyt a *tērniŋ, χul'iŋ* jelzőnek 'kórbeli, betegségbeli', t. i. kihez 'kór esetében, betegség idején' fordúlnak | 34. s. *saj*: 'mög', l. Vogul Nyelvjár. 19. l.; *tērėn-saj* 'kór mögötti hely, enyhely; kórtól való menedék, védelem'.

XXXI.

A **Lozvai imádságtöredék** czímen kiadott szöveget *Tatjana Alexejevna Soťinova* közlése nyomán 1888 deczember 25-ikén jegyeztem föl *Tąrėχ-paul*-ban. Egy nagyobb áldozati imádságnak részlete ez, melyre a pogány életmódtól rég eltávolodott közlő még visszaemlékezett. Az egyes mondások hasonmásai megtalálhatók a többi közölt imádságokban is.

1—2. s. Megfelelői az előbbi szövegben (II:365) a 17—18., szintígy alább a Víz szentjének felső-szoszvai idéző igéjében (II:383) a 33—34. sorok; *tąχχėŋ* 'patás' a *tąŋχ* 'pata (копыто)' szóból | Az 5—8. sorok változata a Víz szentjéhez intézett lozvai imádságban (II:386) a 19—22. sorok | 9. s. A 'nyuszt szőrével vigasságos' vagy 'gyönyörűséges' másutt (II:383) az 'imádság' jelzője: *ńoχs-pun ūliŋ pojk*, mert az imádság kapcsán az istenségnek nyusztprémmel szereznek 'gyönyörűséget' (l. ui. II:0484. l.). Jól illik e jelző természetesen az istenség ruhaszárnyára is, mert az imádság közben felajánlott prémet végül amúgy változatlan minőségében, vagy ruhává alakítva a bálványra aggatják

(l. ui. II:474. l.); a *tali* szóra nézve l. fent 589. l. 58. s. jegyz. | 10. s. *sajėlālilėn*: 'óvj meg, őrizz meg (храни)!' a *tērėn-saj, χul'-saj vārėn* kifejezésre (l. fent 590. l. 34. s. jegyz.) emlékeztet | 11. s. *uj-pun*, mint a *ńoχs-pun* párhuzama itt szintén nem 'medve szőre', mint az adott fordításban, hanem 'hód szőre'; l. fent 437. l. 191. s. jegyz. A *kēmpli* szó is helyesebben fordítható 'ruhaszárnynak'.

XXXII.

Az 'Aranyfejedelemnek' Regulytól följegyzett hymnusa az eredeti kéziraton ezt a czímet viseli: *Gebet an den Sạrńu ạter. Käisau.* Felső-lozvai nyelvű átírását *Tatjana Alexejevna Soťinova* segítségével 1888 deczember 15-ikén készítettem *T'ạ̄rėχ-paul*-ban.

Az első kéziratnak a kiadástól való eltérései (l. fent 457. l.): R. 2. s. M. kézirat *kualpä* írása helyett az E. kéziratban *kuá=* | 3. s. *sailem* h. *sá=*, *päl'ill* h. *=il* | 4. s. *ạšennä* h. *ạá=*, *sạatves* h. *=vės* | 5. s. *kotäl'* h. *=äll'*, *mạilpä* h. *ma=* | 7. s. *ńoanming* h. *ńoạn=* | 8. s. *l'angell* h. *l'á=* | 9. s. *pietum* h. *pätum*, *puott siss* h. *puotsiss*, *ạllmäläs* h. *áll=* | 10. s. *ane siss* h. *anesiss*, *nạt* h. *nạtt*, *ạllmäläsen* h. *álmäläsn* | 11. s. mindkét kéziratban: *vạχširpä* | 12. s. *unlepä* h. *unnl=* | 13. s. *mạilpä* h. *má=* | 15. s. *l'angell* h. *l'á=* | 16. s. *vuor* h. *vuorr*, *kales* h. *kạ=* | 17. s. *uiť* h. *uť*, *kạlis* h. *=äs* | 19. s. *pobi šät* h. *pạbišät* | 21. s. *šät* h. *šât*, *pišentell* h. *pėšintell* | 24. s. *jerr* h. *jėrr*.

A kiadásban számokkal jelzett szók fölé írt jegyzetek a Reguly-féle E. kéziratban: 1. strahliger fürst | 2. *slišno* | 3. *uši* | 4. *bog tebe dal* | 5. s. *kotäl'* fölött *kotori* | 5. *molitsa* | 5. s. *mailpä* fölött: *grutom* | 6. *ludjei (tvoi ludjei)* | 7. *boželskie molitvi* | 8. *molitsa* | 9. kochender *koťol* | 10. *tsoloveka duša podimiš* | 11—12. *iz kotla čašku vinimajut* | 13. *šertennoi* (die kverstangen) | 14. *djiťa* | 15. *molitsa* | 16—17. *iz lesnoi promislu* fehlt | 18. *stoi pered bogu molisa dl'a meńa* | 24. s. *jėrr* fölött: stück.

R. 1. s. *Sạrńi ạter*: l. ui. II:053. és 0110. l. | R. 1. s. *mât jạχpä kum*: a Regulytól följegyzett *Kul'-ạ̄tėr*-hymnusban is (II:290): *mât jạχpä sujung ạter*; l. fent 536. l. 5. 1. s. jegyz. Ez egyezésből azt lehet talán következtetni, hogy a két szövegnek egy volt a közlője. A *jạχpä* szóhoz megjegyzi az átírás közlője: *saw mā jạ̄ŋχti* 'sok földet jár körül' | R. 2. s. *säing ạter* jegyzete: '*strahliger* fürst', tehát itt is 'fénysugárnak' magyarázta a közlő az Aranyfejedelemnek 'kelő naphoz hasonlatos hajfonatait' *(sa'i)*; l. erre nézve ui. II:0114—5. l. | 3. s. *χuri*: *χ. sāli, lū* 'óvatos, félénk rénszarvas v. ló; mindig figyel, hallgatózik (сторожкая, боязливая лошадь, всегда слушатъ)' | R. 3. s. *sailem* mindkét kéziratban egymásután kétszer írva. Ezt az átírás közlője hibás

jegyzésnek vélte s a maga emlékezete szerint ekkép javította a szöveget: *χuri [qulėχ] sa'ilėm pal'ėl* 'félénk jeges kacsáéhoz [hasonló] érzékeny füllel' (vö. *χuri qulaχ sa'ilėm pal* II: 359 és *χ. sāŋki s. p.* II: 323). Nem föltétlenűl szükséges e változtatás, mert érthető az eredeti szöveg is ekkép: 'Félősen (v. óvatosan) érzékeny, érzékeny füllel'. L. a vogul költői nyelv e sajátságára nézve ui. I: 042. l. REG. jegyzetének *slišno* szava 'jól hallónak' értendő, a melynek t. i. minden 'слышно' | R. 4. s. *sqatves*: nyilván téves írás *sqatvesn* helyett (l. hasonló esetet fent 488. l. 5. 7. s. jegyz.). A közlő megzavarodva előadásában nem az istenséget szólítja 2. személyben, hanem róla beszél mint harmadik személyről | R. 5. s. *iring mqilpä* jegyzetei az első szó fölött; *molitsa* ('imádkozik') s a második fölött: *grutom*, mit a грудь 'mell' szó instrum. alakjának (e h. грудью) vehetünk. E szerint a kifejezés értelme: *jirėŋ ma'ilpä* 'véráldozatos mellű', azaz 'véráldozattal imádkozó' | R. 6. s. *mqkijinnä* jegyzete az eredeti kéziratban: *tvoi ludjei*, helyesebben: твои люди 'a te embereid'. Az átírás közlője szerint *mqχi* a. m. *mām* 'nép', de pontosabb egy másik közlőnek értelmezése, mely szerint *moχi* a. m. *ńaurėm* 'gyermek' (l. alább XLV: 62. s. jegyz.), mit az is igazol, hogy ez utóbbi helyen a *moχi* szónak *posėχ* a párhuzama (II: 419); vö. ÉO. *pōšiχ* 'Eier; junges Thier; Kind' (AHLQV.). Alakváltozatai a *mqχi, moχi* szónak *mok (śiśėm, mokėm* 'magzatom, szülöttem' III: 36) és *mqχ (kit śiś, kit mqχ* 'két magzat, két poronty' IV: 322); vö. ezekhez IO. *mōχ*, 'fiók, kölyök, gyermek' (PATK.), DN. *mòχ*, Trj. *mòk*, V. Vj. *mòk*, Ni. *muv*, ? Kaz. *moχŋŋ* 'gross für sein alter' (KARJALAINEN: Ostjak. Lautgesch. 96.) | 7—8. s. *Tqrom ńoanming šät l'angell* a jegyzet szerint a. m. *boževskie molitvi* ('istenhez való imádságok') és *ńonmejägen* a. m. *molitsa* ('imádkozik'), tehát a *ńonmeji* valami imádkozásfélét jelent. Az átírás közlője szerint *ńqnmi: ērėptėnė, l'apän pōjkėnė, l'apän vōwnė lātiŋ* 'szeretkező, közelbe könyörgő, közelbe hívó kifejezés'. A Szoszva vidékén *Sonťin* szerint *ńonmėjaŋkwė* 'megszánni, megsajnálni (пожалѣть)': *tqrėm ńonmi* 'isten megsajnálja, szánja (gyermekeit, Господь жалѣетъ своихъ дѣтей)', *mqχiänėn ńonmijäln!* 'szánd meg népedet (пожалей твоего народа)!' A szó pontos értelmét e nem egészen egybehangzó magyarázatok kevéssé tisztázzák; talán efféle lehet: 'kedveskedve szólít, szánalomra indítóan könyörög, rimánkodik'. L. a vogul-osztják imádság hangjára nézve ui. II: 0496—7. l. | R. 8. s. *l'angell*: ettől *l'aχ* 'szó, beszéd (слово)', melynek töve *l'āŋχ-*: instrum. *l'āŋχėl*, birtokragokkal: *lāŋχėm, l'āŋχä* stb. | R. 9. s. *pietum puott* nem 'kochender kotol', mint REG. jegyzete magyarázza, nyilván a *pajti* 'főz' szóra (*pajtaχti* 'fő') gondolva, hanem a. m. *pētėm pūt* a *pēti* 'üstbe, tálba ételt rak, vet' szóval (l. fent 550. l.

10. 10. s. jegyz.). Bizonyítja ezt, hogy párhuzama (R. 10. s.) *konum ane* = *χūnėm ānä* 'megmert tányér' a *χūni* igével, melynek értelme a *pēti* ellenkezője, t. i. 'az ételt az üstből, tányérból kimerni, kikanalazni' | R. 9. s. *lili ǫllmäläs* e h. *l. ǫllmälä-sen*, mint a következő sorban (l. ugyanily esetet fent a 4. sorban). Reg. jegyzete e helyhez: *tsoloveka duša podimiš* ('fölemeled az ember lelkét'), ez a. m. 'meggyógyítod', l. e kifejezésre nézve ui. II:0404. l. Az átírás közlőjének észrevétele az imádság e szavaihoz: *jǫmės nǫmt-ke pūγi, nāj-ǫtėr aumiŋ ēlėm-χǫlės lilitä akw' pūt sis nǭŋχ ālmitä* 'ha jó szándék tölti el (fogja), az istenke (bálványasszony-úr) a beteg ember életét (lelkét) egy üst [felfőttének ideje] alatt fölemeli' | R. 10. s. *konum:* Reg. jegyzete *iz kotla čašku vinimajut* ('az üstből a csészét kiveszik'). Mikor az üstben az étel megfőtt, akkor az ételt, illetve üstöt *χūne'it* 'kimerik' kanállal vagy csészével: *χūnėm ānä* az a tányér, melyben az üstből kivett étel benne van, mely tehát 'megmert, teli mert' | R. 11. s. *vǫχ širpä šiŕing kväll:* Reg. jegyzete *šertennoi*, mi tekintettel a rákövetkező német magyarázatra: 'die *kverstangen*' (sic!) — nyilván a. m. жерденной 'rudas' s így az egész kifejezés a fentebb (II:365) is előforduló *vǫχ sirpä siring kwol* 'rez szarufájú szarufás ház' v. 'réz tetőrúdú tetőrudas ház' az osztjákból átvett *vǫχ*, *voχ* szóval. Ez ugyan a közbeszédben csak a 'rézpénzt (медныя деньги)' jelenti; de a költői nyelvben, ép úgy mint az *ǭln* 'ezüst' és 'ezüstpénz' (melynek többször párhuzama), anyagjelzőül is szerepel, vagyis a. m. 'rézből (vasból) való'. Kérdés azonban, hogy miféle házra vonatkozik ez a magasztaló jelzés? Alig föltehető, hogy a nyomorúságában könyörgő ember a maga szerény hajlékára alkalmazná itt azt a jelzőt, mellyel másutt az istenség lakóhelyét dicsőítik; sőt feltünő volna ez esetben az is, hogy miért *kväll tärrmel unlepä* 'a réz tetőrudas ház *fölött* (s nem: 'ház*ban*') lakó' az imádkozó ember? Minden jel arra vall, hogy a 'réz tetőrudas ház' itt is, mint fentebb, az istenség háza, még pedig azé, melyről lehet mondani, hogy 'fölötte ül' házának, t. i. az Égatyáé; más szóval, hogy a *vǫχ sirpä siriŋ kwol* változata az *ǭln sirpä siriŋ kwol* jelzésnek, mellyel az énekek a mennyek istenének lakát emlegetik (l. ui. I:0309. l.). E felfogással talán nyomára jutunk annak is, hogy miért szól a következő sor (R. 13.) csak 'áldozatos mellű *egy* kedves gyermekről *(äku šišennä)*', holott előbb (R 6. s.) 'áldozatos mellű *hét* magzatka' imádkozik. Ez az 'egy kedves gyermeke' az Égatyának bizonyára az Aranyfejedelem, kiről mint az előbbi imádságokban, itt is megemlítik hívei, hogy ő az ő támogatójuk s közbenjárójuk a minden földi esemény fölött döntő istenség előtt, ki neki az ő égi atyja. Ezek szerint az itt tárgyalt szövegrészben (R. 11—15. s.) az imádság szava

az Aranyfejedelemtől az Égatyához fordúl s ezeket mondja: 'E réz tetőrudú tetőrudas ház (az ég) fölött lakozó [Tārėm]! Véráldozatos mellű egy kedves gyermeked istent megindító hét beszéddel könyörög hozzád!' Ez után ismét az Aranyfejedelem felé irányúl a könyörgés | R. 19. s. *poļi šät pišentell*: 'a te hét fortélyoddal te állj oda s kérd istent (твоими семи хитростями ты стань и проси бога)!' | R. 20. s. *näng ľuľsėlen* a. m. *naŋ pojkäln!* 'te kérd imádsággal!' | R. 24. s. *kuorum jerr*: Homályos szövegrész, mert Reg. jegyzetével ('stück') egybehangzó *jerr* (E. *jėrr)*-féle szót nem ismerek. Talán figyelembe jöhet itt az ÉV. *jēr* 'irány, táj, oldal' szó (pl. *χōli jēr* 'kelet', *ēt-j.* 'észak', *ti jēr nūpėl jąmėn!* 'ebbe az irányba jer, на эту сторону иди!' *mōt jēr nūpėl jąŋχėn!* 'más irányba fordúlj!'), mellyel e hely ekkép volna fordítható: 'Numi-Tārėm atyádhoz a megrakott üst három irányában (v. három tája felé) imádkozzál!' Az áldozati állat húsát t. i. rendszerint több helyt felállított üstökben főzik, lehet tehát, hogy az istenséget itt arra kérik, hogy égi atyjához való imádságát mindegyik áldozati üst felé fordúlva (ezeket mintegy külön-külön felajánlva) végezze. Az átirás közlője e helyet ekkép értette: *χūrėm jir vąri, χūrėm pūt pēti* 'három véráldozatot készít, három üstöt rak meg (húsával)'; ezért van az átirásban *χūrėm jir (?)*... Reg. *kuorum jerr* jegyzése ellenében | R. 25. s. *näu poikess*: nyilván ismétlése az előbbi *näng ľuľsėln* felszólításnak más kifejezéssel; az átirás közlője szerint értelme: *am jirėm Tārėmnė at joχtχati. naŋ pojkšäln!* 'az én véráldozatom nem jut *Tārėm*-hoz, te könyörögj hozzá!' *(pojkši* 'kér, könyörög, проситъ'). Föltünő a KLV. *näu* 'te' ejtésének megfelelő R. *näu* írás, holott előbb ismételve (20. és 22. s.) R. *näng* (= ÉV. *naŋ, näŋ)* alakot találunk. A *poikess* a második személy hiányzó *-n* végzetével kiegészítve (l. fent a 9. sorban is *ąllmäläs* e h. *-sen)* talán inkább *[voss] pojkäsėn*, mint *pojkšėn* átírással magyarázandó.

XXXIII.

A megrontás ellen való istenidézet szövegét s a hozzácsatolt kiegészítő közlést a *'Naχšėm-vōľ* faluból való Василій Кириличъ Номинъ samán mondása után 1888 július 17-ikén jegyeztem föl *Tārėχ-paul*-ban (l. fent 445. l.). Az orosz magyarázatok *Soťinova* közlései.

Czím: *muträ*: 'varázsolás útján való megrontás (колдовство)'; l. erről bővebben ui. II: 0409. l. | 1. s. *kohohou!* a bálványszellemhez intézett hívó felkiáltás | 2. s. 'Hét szárnyú szárnyas isten' alsóbb rendű bálványszellemeket is megillető jelző, mely az istenségnek csak határt s akadályt nem ismerő járására czéloz; l. ui. I: 0247—8. és II: 0246. l. | 3—4. s. *kis* 'abroncs (обручъ)',

kisti 'abroncsot hajlít (обручъ загибать)' | 4. s. *lakwiŋ tārėm : tārėm-lakw* 'az ég határának köre, szemkör (округъ неба)'. Az ég karimáját, úgy mint a föld felületét (*kis-lakw minėm lakwiŋ mā* I:45), abroncskerék alakjára hajlította körül az Égatya; l. erre nézve ui. I:0207—8. l. | 4. s. *jāŋχėm* az utána következő szókkal Szotyinova magyarázata szerint a. m. обвороченное круглое небо, vagyis abroncskerék módjára 'körülhajlított (körülforgott) kerek ég', nem pedig '*forgó* kerek ég', mint ahogy fordítottam. Ez eltérésre az indított, hogy a *kis-lakw jāŋχėm lakwiŋ tārėm* költői jelzésnek a Regulytól följegyzett egyik istenidéző igében (II : 330) *kiš jąngi sąat tąrom* változata van, melyben *jāŋχi* 'forog', mint az indic. praesens 3. személyű alakja jelzői alkalmazásában a participium praesens helyettesítője, vagyis a kifejezés értelme: 'abroncs [módjára] *forgó* hét ég' (l. Vogul Nyelvjár. 44. l.). Ezenkívül a *kis-lakw minėm lakwiŋ tārėm* (I : 134) változatban is a *minėm* 'ment, menő' jelző csak az ég forgásának képzetére utalhat, a mint hogy a medveének (KLV.) *minėm tōrėm soąt laχwä šunšēm* szavai szintén csak azt jelenthetik, hogy 'a *forgó* (menő) égnek hét környékét nézem' (III : 345). A part. praeteriti *-m* képzőjének a jelen esethez hasonló használatra nézve l. egyéb példákat ui. I : 208. l. és Szabó Dezsőnek a 'Vogul Szóképzés' czímű értekezésében (NyK. 34 : 430) | 5. s. *kēmpli* tkp. 'ruha szárnya, alja'; az égre alkalmazva *tārėm sāt kēmpli* 'az ég hét széle, tája'. Emlékeztet e kép a zsoltárversre (104 : 2): 'kiterjeszti (Isten) az eget, mint a szőnyeget'. Van *mā-kēmpli* 'földtáj' kifejezés is (I : 96) | *tul-pūχės :* 'zivatarfelhő (туча)', *puχsiŋ tul* 'zivataros (sötét) felhő (морочное облако)', *tul puχsėl jāŋχi* 'a felhő zivatarral gomolyodik' | 6—8. s. 'A futó zivatarfelhőnél magasabbra indítsd fölfelé szánadat (выше бѣгучаго морока къ верху шевели твои сани)!' A samán az istenség útját a magasba hét rénökörtől vont szánon képzeli, noha ez istenség, legalább jelzője szerint, 'hét szárnyú szárnyas isten'.

12. s. *χil' :* 'jele, nyoma, maradványa vminek (знакъ)'; *χum-χil', nē-χ.* itt járt férfinak, v. nőnek 'jele, nyoma (здѣсь были видно), *vās-χil' tit* 'itt réczének van nyoma' (itt maradt tolluk, ихныя пера остались)' | 13. s. *tūjä-sąwėr* 'tavaszi nyúl (вешній заяцъ)', melynek szürke szőre az őszbe csavarodó hajéhoz hasonlít | 14. s. *nē-lu patėm . . . :* 'föld, melyben női és férfi csontok porladtak (земля, гдѣ женскія и мужскія кости изотлѣли)', tkp. 'hová női és férfi csontok hullottak (люди померли)' | 15. s. *posıŋ sāχi :* 'fényes suba (свѣтлая шуба)' | 16. s. *χātėl-kāt* 'napsugár (лучъ солнца)'; l. e hely magyarázatát s helyesebb fordítását ui. II : 0115. l. | 17. s. *tī' voss pokapi* 'hadd jöjjön (sugározzék) ide a napsugár (сюды пусть лучъ солнца

займетъ)!' Az istenség megjelenését a samán napsugár képében kéri. A *pokapi* szó valódi értelmére nézve l. ui. I : 201. l. | 18—20. s. *tērėn*, *χuľ*: 'kór (хворость)'; l. e szókra s a kór 'ruhaszárnyára (*tērėn kėmpli*, *χuľ-k.*)' vonatkozólag ui. II : 0297—0299. l. | *χuľilālės*: 'fölemelkedett (подымалась)' a kór ruhaszárnya, azaz kór támadt | 23. s. 'Jobb oldali kezem a mint megmozgatom (правую руку какъ пошевелю)': mikor a közlő e szavakat mondta, egyet lódított a jobbjával. Ugyane közlőnek még két más szövegében is előkerül a gondolat, hogy a Világügyelő istenség keze mozdulatával intézi a világeseményeket; l. ui. II : 313. l. 30—33. s. és II : 99. l. 12. s. | 26—27. s. *tērėn-sūp jol-pūγäln*: 'a kór száját rekeszd el (tkp. fogd le), hogy ne legyen kór (ротъ хворости загради, чтобы не было хворости)!' A kór 'száját' illetőleg l. ui. II : 0300. l. | A köv. sorban említett 'isten heve, bálvány heve' kifejezésre vonatkozólag l. ui. II : 0381—2. l.

28—29. s. 'A mint ennek az embernek rontást szerzett (csinált) az az ember (какъ этому человѣку колдовство дѣлалъ тотъ человѣкъ)' | 32. s. 'Vágd le az ő fejét s ásd a föld alá (срѣжь его голову и подкопай подъ землю)!' | 32. s. Midőn a samán e szavakat mondja: 'ezt az *én* lelkemet [pedig] vedd föl (gyógyítsd meg)' természetesen nem a saját lelkét érti, hanem a megrontott emberét, a kiért az igézetet mondja.

A kiegészítő prózai közlésben (II : 375) 1. s. *nur*: 'harag, bosszuság, düh (злоба, лихость)'; *nur ānśi* a. m. *kant q.* 'haragszik, bosszus' | 2. s. *akw' ľaľt minėsi'*: 'bálványszellemeik (t. i. a megrontó samáné s azé, ki az ellenvarázslatot mondja) egymás ellen harczra keltek (ихные *pupχi'* сразились на бой)' | 2. s. *jāŋkėn* a közlő szerint a 'medve' rejtett neve (*uj-lātiŋ*), tkp. 'diakon, szerzetes (дьяконъ, монахъ)', vagy mint még a maga naiv módján magyarázta: 'afféle orosz isten (одинъ русскій богъ)', t. i. pap fajta. A papnak nagy poczakja, hosszú haja és hosszú fekete ruhája ad alapot a tréfás névcserére (*jāŋkėn* népetymologiai átalakítással az orosz дьяконъ, vö. vog. *jāqen* 'Diakon' AHLQV. Wogul. Wörterverz.). Arról van itt szó, hogy a két samán helyett a szolgálatukban álló bálványszellemek keltek egymással birokra: az egyik samáné nagy medve alakjában az alvidék felől jött, a másiké vasbika alakjában a feltáj felől (когда онъ снизу вышелъ, сверху желѣзной быкъ вышелъ). KANNISTO azt hiszi, hogy a *jāŋkėn* szónak itt adott magyarázata merő félreértés (FUF. Anz. VIII : 176), s hogy nem más az, mint a *jāŋk* 'Morast' szónak lativ ragos alakja, mi szerint a hely értelme a következő volna: 'Indem er vom Unterlauf des Flusses *auf einem grossen Morast* erschien, erschien vom Oberlauf des Flusses her ein eiserner Renntierochs'. Ámde a közlő, mint

fentebb láttuk, félreérthetetlenül másképen magyarázta az itt tárgyalt szót, s ha nem *jāŋkėn* volna az alany, akkor e mondatban az alany egyáltalán hiányoznék s nem volna megemlítve az elbeszélésnek éppen legérdekesebb mozzanata, hogy t. i. a két samán helyett *medve* birkózik rénbikával. Igaz, hogy nyomban alább a szöveg két izben is *tọrọuw-ọjkä* ('medve-öreg') szóval jelzi a medvét, de ez csak azért van, mivel a közlő az előttem egyébként ismeretlen *jāŋkėn* szót világosabb érthetőség kedvéért egy ismertebb kifejezéssel helyettesítette. Nincs is tudomásom róla, hogy az ÉV. *jāŋkėlmä*, ALV. *jāŋgėlmä*, KLV. *joọŋgėlm*, PV. *jāŋgelėm* 'fával be nem nőtt, kicsiny, tiszta mocsár, láp (маленькое, чистое болото)' szónak az északi vogulban *jāŋk*-féle változata volna (hol t. i. e szó csak 'jeget' és 'jégszürke' színt jelent); csak a kondai vogulban ismerem rövidebb *joọŋk, tūr-j.* 'mocsár' jelentésű mását, melynek átvétele az orosz янга (vö. finn *jänkä* 'mocsár, láp', notozeroi-lapp *jiekk* 'Sumpf' GENETZ) | 3. s. *taw χumľė vāssi' ārtmi?!* 'mit lehet most csinálni (какъ дѣлаться еще)?!' tkp. 'az mikép volna most már (többé) lehetséges?!' *ārtmi:* az *ārt* 'mód lehetőség' szóból | 3—4. s. *sunä joli-pālnė lakwės:* 'a szán alá ugrott (подъ сани скочилъ)'. A mint a bálványszellemet idéző samán észrevette, hogy minő viadal készül előtte, ijedtében (hogy a hatalmak rajta ne töltsék bosszujokat) a szánja alá bujt | 4. s. *tọrọuw*, FLV. *torow* = TV. *tọ̄rėŋ, tārėŋ* a 'medve' sajátos neve | 5. s. *pūχtėsi':* 'megfogták egymást (a birokban, снялись)' | 5. s. *kāpėrtėsi':* 'fáradoztak, kínlódtak, küzdöttek (мучились, дрались)' | 6. s. *vēľt-puŋk:* 'szemfog, előfog (переднiй зубъ)', tkp. 'homlokfog' | 6. s. *kitti' minėsi'* 'két felé mentek': nem a samánok, mint az adott fordításban, hanem bálványszellemeik; de ezeknek a birkózásban szenvedett testi sérülése (a két szarv s egy szemfog kitörése) a samánok gyermekei pusztulásának volt előjele. Ez az egész itt leírt viaskodás a megrontás ellen varázsló samánnak önkivületi állapotban való látomása lehet | 10. s. *muträŋ χum:* 'varázsló (колдунъ)' | 11. s. *pukit pal-pukmäts:* 'midőn [a varázsló] halálához közeledett, a hasa fölpukkant (когда помирать сталъ, брюхо лопнуло)' | 11. s. *pali χọ̄rsäts:* 'annyit varázsolt (annyi embert rontott meg) ezen a napfényes (fehér) világon, hogy ezeknek hajától a hasa fölpukkadt (столько онъ прежде на бѣломъ свѣту колдовалъ, что отъ ихныхъ волосовъ его брюхо лопнуло)'. A *χọ̄rsäti* ige voltakép 'szétfeszűl, szétesik', pl. *tọwėľ akwän pēritäln, taw jol-nē'ital pal-χọ̄rsäti* 'a bőrt göngyöld össze, [mert] le nem kötve szétesik (распустится)'.

XXXIV.

A kondavidéki 'Istenének *(Tōrėm-ēri)*' czímű imádságot a felső-kondavidéki tuman-tavak mellékén fekvő Терезинскіе faluból való Микита Петровичъ Бурановъ *(Tėrės-pǝulėŋ k'ǝm Mikit)* közlése nyomán 1888 oktober 14-én jegyeztem föl *Lǝus-pǝul*-ban (Леуны).

1. s. *soąt śoąr*: 'hét világ (семь свѣтовъ) | 1. s. *mūlėt*: 'körüljáró (обходящій)'; *Lǝus-pǝulmė lą̄χu mūltilėm* 'Leus-falvát körüljárom (обоиду кругомъ)'. 'A hét világot körüljáró férfiú' a Világügyelő férfiú jelzője; l. ui. II : 0104. l. | 2. s. *mol*, *mol*: 'vagyon, jószág (товаръ)'. Az utóbbi orosz szó a voguloknál rendesen erdei vad bőrét jelenti, melyet eladni szoktak: *molėŋ soąt śoąr* tehát 'prémes vadakkal [áldott] hét világot' jelent | 3. s. *toätė*: 'atya (отецъ)' | 5. s. *oąkėľmiŋ*: 'kegyelmes (милостивый)' ettől: *oąkėľėm* 'kegyelem (милость)' | 9. s. *ton-mąs k'wąśγam*: 'azért imádkozom (за то молюсь)' | 11. s. *ąum-astal ūrėn*: 'tarts meg egészségesen (здорово содержи)!' Az *ąum-astal* összetétel utótagjának saját értelme előttem nem világos; vö. ÉV. *ąum-mos* 'fájdalom, kór' | 18. s. *pōjėrtėn*: 'áldj meg (благослови)!' a *pōjėrtäχw* 'szerencsséssé, gazdaggá tenni' igétől (vö. *pōjėr* 'gazdag ember') | 21. s. *vǝr*: 'sors, szerencse (судьба, счастіе)'; *vǝr tątilėp k'ǝm*: *tōrėm ąm ōlnė vǝrėm tątilitė* 'isten hordozza az én életem szerencséjét'; 'az én sorsom istennél van, ha szerencsét ad, én szerencsés vagyok (у бога моя судьба, если даетъ счастіе, я счастливой)'; *vǝrėŋ* 'szerencsés, módos (имѣющій, у кого есть)', *vǝrtal* 'szerencsétlen (несчастливой)'. A *vǝr* = ÉV. *ur* szó alapjelentése: 'oldal', ebből fejlődött a 'mód' és innen a 'jó mód' > 'szerencse, sors'-féle értelem | 23. s. *tōrėm jōrėstäχw*: 'istent kérni (бога просить)' | 24. s. *kėsi*: 'üveg (стекло)'. Az istenség 'hétszögletes üvegházban' lakik (fekszik), hogy a világ körül való útjából megtérve hazulról is ügyelhesse a 'hét világ' táját | 25. s. *voilėn*: 'látod (видишь)' | 32. s. *ńǝrǝχ*: 'szeretni, óhajtani (любить)'; *jąmės mäsnėn ńǝrės-kēt* 'ha kedve van jó ruhára (если у него охота на хорошую одежу)' | 35. s. *toąltǝχ*: 'föltelepíteni, fölültetni (посадить)' | 36. s. *ärilä́χw*: 'megemlíteni vkit, megemlékezni vkiről (поминать)'; alább (39—40. s.) *lǝ päŋkėn ärilą̄un, sąǝr-päŋkėn ärilą̄un* 'lófejjel, tehénfejjel emlékezik meg rólad', értsd: ily áldozattal; l. ui. II : 0459. l. | 37. s. *ūlläχw*: 'mulattatni (забавить)'; *ńǝl-toąlėl ūllą̄un*: a ház asszonya reggel és este 'vörösfenyő-galyat gyujt meg az istenség tiszteletére; mert annak jó illata tetszik az istenségnek (она елку зажигаетъ, ея хорошій духъ богу нравится)'; l. erről bövebben ui. II : 0471—3. l.

XXXV.

A **Jevra falubeli imádságot** Харитонъ Микитичъ Кинтинъ (*Mikit-pöu K'ariton Kintėn*) közlése után *Jiwr-pöul* (Евра faluban jegyeztem föl 1888 november 2-ikán.

1. s. *pojrėś* a Jevra vidékén a KV. *pąjrėχś* 'úristen' szó változata; l. erre nézve fent 516. l. 43. s. jegyz. | 2—3. s. Az 'Ob-szemű, tó-szemű' jelzőre vonatkozólag l. ui. I : 0253—4. és 0299. l. Az Égatyán kívül alkalmazzák e jelzőt a Világügyelő férfiúra is; l. ui. II : 061. l. | 7. s. *ōltmėt:* житье, mely szó itt nem 'élet', hanem 'vagyon, gazdagság' értelmében veendő: *tēp-ōltmėt* 'eleségben való gazdagság', *mol·ō.* 'prémárúban való g.'. Tkp. a szó értelme, mint az *ōlti* (ÉV. *ąlti*) 'told, bővít, gyarapít' szó származékáé: 'gyarapodás', ezért az istenség *tēp ōltmėtėŋ k'em, mol ō. k'.* 'eleséget, prémárút gyarapító férfi'. Az adott fordításba a 'gazdag' szó sajtóhiba folytán került | 10. s. *oąnėm jąlė jorstėn*, mint alább *jąlė ląwėn* úgy értendő, hogy az istenség irányítsa az áldást 'le' az imádkozóra. A *jorsti* változata a KV. *jorėsti* igének, mely az előbbi szövegben (l. 23. s. jegyz.) az imádkozó 'kérését', itt pedig az istenség 'áldását' jelzi; igazi értelme tehát valószinűleg 'hatásosan mond, szól' | 12. s. *äl'nė:* 'előre, elül (впередъ)' az *äl'* 'elő, elüllevő' szóból *(äl' Tōrėm);* ellentéte: *śiśin* 'hátra, hátul' | 14—15. s. 'Téged (t. i. az istenséget) lovas kézzel, tehenes kézzel állítottalak' a. m. 'lovat, tehenet hoztam neked áldozatul'.

XXXVI.

A '**Víz szentjének** *(Vit-jelpiŋ)*' felső-szoszvai idéző igéjét *Kawrila Petōriś Sonťin* közlése nyomán 1889 január 7-ikén jegyeztem föl *Jäni'-paul*-ban. L. az ez istenségről tudomásra jutott adatok tárgyalását ui. II : 015—19. l.

1. s. *intėr tal'ėχpä:* a közlő magyarázata szerint a. m. *lāpäsiŋ*, vagyis azt jelzi, hogy a szóban levő fa vagy erdő 'felső része szélesen terjeszkedik (вершина широко разойдется)', más szóval 'terebélyes'. Az *intėr tal'ėχpä sāt ul'äpśi* szólás változata más szövegben: *āŋkėr tal'ėχpä sāt ul'äpśi* 'terebélyes csúcsú hét czirbolya-fenyves', *āŋkėr tal'ėχpä ul'pä-tal'ėχ* 'terebélyes csúcsú czirbolyafenyő-csúcs' (III : 91) | 4. s. *kēs:* 'egy vékony, kerek, kicsiny, hegyes fejű fű (тониннькая, круглая, маленькая, востроконечная трава)', mely a szöveg szerint 'mocsaras réten *(ńūrėm)*' terem s így nyilván a 'káka' | 8. s. *al'iŋ vit:* 'ragyogó, tiszta víz (свѣтлая вода)'; l. fent 568. l. R. 25. s. jegyz. | 11. s. *rot*

tāŋχpä (a kiadásban íráshiba folytán: *rott-t.)*: a közlő magyarázata szerint a. m. 'csendes hátszárnyú', *rot* t. i. 'смирной (csendes, nyugodt, békés)'; l. fent 554. l. **15.** 7. s. jegyz. E magyarázatot a kiadás idején nem találtam megbizhatónak, mert nem értettem, hogy mint lehet ép a gyors mozgású halat 'csendes hátszárnyúnak' mondani s tekintettel arra, hogy a *rotti* határzónak 'gyorsan, rögtön' jelentése is van, a *rot tāŋχpä* jelzőt '*gyors* hátszárnyúnak' fordítottam. Most úgy látom, hogy a közlő felfogása volt helyes; mert a halistenséget azok, kik fából vagy érczből készült bálványképe előtt imádkoznak s kik azt eredeti valójában 'ajtaja megtalálhatatlan házban lakónak' mondják, inkább képzelhetik csendes, álló helyzetében, mint mozgó állapotában. A fordítás e szerint így javitandó: 'mozdulatlan (csendes) hátszárnyú' | 11. s. *χul χuril ūnle'in*: 'hal módjára, mint az *āln* (czompó, cyprinus tinca) él (онъ въ рыбномъ манерѣ, какъ лень живетъ)' | 13. s. *pupi' posiŋ pojkėl*: 'isteni (istent megillető) szóval emlegetik (божьимъ словомъ поминаютъ)'; *pos* tkp. 'jegy, jel', *pupi'-posiŋ* 'bálvány-jelzetű', értsd: 'egy bálvány részére megszabott, megállapitott', pl. *pupi' posiŋ kit ēt*, *tq̄rėm-posiŋ χūrem ēt* 'bálványnak megszabott két éjjeli, istennek megszabott három éjjeli' (szertartás III : 213, 280). A fordításból a 'szentséges' szó törlendő | 15. s. *χuri sāŋki*: L. fent 591—2. l. 3. és R. 3. s. jegyz. | 16. s. *ēri'-jis*: a közlö felfogása szerint a. m. *χq̄ntlaχtnė jis* 'a hadakozó kor (военное время)' és *ēri'-jis χum* 'a hadakozó korbeli nép (военной народъ)', tkp. 'énekbeli kor', melyről t. i. a hősi énekek szólnak | 16. s. *lūl'sėm*: 'a mint a hadakozó nép állott és hajlongott elötted, ép úgy állunk és hajlongunk elötted mi is (какъ военной народъ стоялъ и кланялся, тожно такъ стоимъ и кланемся и мы передъ тобой)' | 16. s. *kāstawėn*: 'emlegetnek téged (поминаютъ тебя)'; 'a mint ők (a régiek) emlegettek, úgy emlegetünk mi is téged (какъ они поминали, такъ поминамъ и мы тебя)' | 18—19. s. 'A kórtól megmaradt gyermekeid, mi emlegetünk téged (отъ хворости которыя остались, твои дѣти, мы тебя поминамъ)'; *χūrėm vāsėn* tkp. 'a te három kacsád': az imádkozók a vizi istenség kedves állatainak nevével említik magukat | 21. s. *χul' leśpijėm*: 'a kiknek teste a kórtól összeesett, lesoványodott (отъ хворости у которыхъ тѣло отпало, отощало)'; *taw aumiŋ āls, ńq̄wl'ä-luwä vit-χq̄jtėl leśpäts* v. *leśpijės* 'ő beteg volt, teste (húsacsontja) víz módjára hullott le róla (онъ хворалъ, тѣло его какъ вода откатилась)'. A fordítás 'lesorvadt' szava ezen a magyarázaton alapul; egyébként a *leśpiji* szó igazi értelme előttem homályos.

23. s. 'Hét leányt, hét fiút szétosztó kettő': A közlő sze-

rint az istenségnek felesége is van s itt kettejükről, 'az öreg emberről s öreg asszonyról (старикъ съ старухой)' van szó. Az *urtpiŋ* 'szétosztó' jelzőnek az az értelmi alapja, hogy 'az ő gyermekeik szétmentek az egész földön, míg ők maguk egyre az ő szent helyükön laknak (ихныя дѣти по всей землѣ разошлись, *tēn akw'-mūs jelpiŋ māt ūnlei')*' | 24. s. *jūwl'ė χul'tėm suv:* 'a mi idő hátra maradt (въ задѣ которое осталось время)'; a. m. 'elmult idő' | 25. s. *tērėn-sūp:* '[egykor] visszatartottad (akadályoztad, befogtad) a kór száját, most könyörögnek a te gyermekeid, hogy szintén tartsd vissza (ротъ хворости задержалъ, теперь кланятся твои дѣти, чтобы тоже задержалъ)'. A kór 'szájára' vonatkozólag l. ui. II : 0300. l. | 32. s. 'A nyusztszőrrel vigasságos könyörgésre' nézve l. ui. II : 0484. l. | 33. s. *toχχin uj:* 'patás állat' jelzéssel itt *lūw aman sāli* 'ló vagy rénszarvas' értendő, melyeknek patájuk van *(tōŋχ ą̄ńśi)* s áldozatra alkalmasak | 35. s. *tērėn-saj vārėn:* Azt kéri az imádkozó, hogy az istenség őt 'mintha valami ruhával takarná el, úgy védje meg a kórtól (все равно какъ-бы лопатью закрылъ отъ хворости)'. 'Ha betegségbe estél — folytatja a közlő magyarázatát — s kigyógyultál, azt mondod: *tērėn-sajil sajlėwäsėm* 'az Úr engem megóvott (Господь меня охранилъ)'. Tkp. 'mög' (l. Vogul Nyelvjár. 19. l.); *tērėn-saj, χul'-saj* 'a kór mögötti hely', hol már nincs kór s hova nem juthat | 37. s. *sastėm l'ą̄ŋχ:* l. ui. II : 0405–6. l. | 38. s. *ēläl' χą̄ntäln:* 'a mint előbb egészségesek voltak a gyermekek, maradjanak továbbra is egészségesek; nyerjenek osztályrészül (találjanak) továbbra is egészséget istentől (какъ прежде ребята здоровы были, пусть и дальше здоровы остались; впередъ чтобы нашли здоровье отъ бога)' | 41. s. *śarγiŋ: kātėm śārγi* 'fáj a kezem (рука болитъ)'.

XXXVII.

A 'Víz szentjének' lozvafői idéző igéjét *Lūsm-tal'ėχ pauliŋ χum Mikaila Ivaniś Ukladov* (l. ui. II : 0365. l.) közlése nyomán 1889 január 12-ikén jegyeztem föl *Jäni' paul*-ban.

1—2. s. 'Vastestü hét, kőtestű hat fejedelem': Ez lehet a 'Víz szentjének' ama hét fia, melyre az istenségnek fent (600. l. 23. s. jegyz.) magyarázott 'hét leányt, hét fiút szétosztó' jelzője utal. Ez a szöveg is említi, hogy a 'hét fejedelem', úgy mint az atyaistenség, 'szentséges nép' *(jelpiŋ māχum, pasiŋ m.)* s hogy 'folyófordulókat hétfelé, fövénypartokat hat felé', vagyis egymástól különválva, birtokol. A 'Víz szentjének' alább következő igéiben is szó van a 'vízi fajta hét fejedelemről' *(vit sirpä sāt ą̄tėr* II : 388), illetve a 'vasmellű hét utsiról' *(kēr ma'ilpä*

sāt uśśi II : 391) | 5—6. s. A 'tavi tündérrózsa leveléhez' hasonlított fül s az 'Ob nagyságú szem' értelmére vonatkozólag l. fent 565. l. R. 3. s. jegyz. Föltűnő, hogy e jelzők a 'Víz szentjének' többi följegyzett idéző igéiben nem találhatók s különösen hogy bennük a Lozva tájának gondozására hivatott istenségnek 'szeme', vagyis tekintetének terjedelme nem a Lozva, hanem az Ob nagyságához van mérve (*Ās jänit jelpiŋ samėn* 10. s.), sőt 'elméje' is a szöveg szerint nem a Lozvára, hanem az Obra irányúl (*Ās-vit jelpiŋ nąmtėn* 16. s.). E jelenségek arra a föltevésre nyujtanak alapot, hogy a közlő a Világügyelő férfiú idéző igéjében használt s csak oda illő jelzőket tudatosság nélkül (sőt talán már régibb samánok hagyományaképen) alkalmazza a 'Víz szentjéhez' intézett imádságban is | 19. s. A *kāt patnė śaχliŋ mā* kifejezés helyett másutt *nē patnė śaχliŋ mā*, *χum patnė χasliŋ mā* 'nőnek odaestére való halmos föld, férfinak odaestére való mohás föld' (II : 337), illetve *χum patnė vąŋχäŋ mā* 'férfi odaestére való gödrös föld' (II : 331) kifejezéseket találunk s tekintettel arra, hogy a *śaχl* 'halom' szó itt valószínűleg 'sírhalmot' jelent (l. fent 576. l. R. 27. s. jegyz.), az utóbbi változatok értelmesebbek; a mennyiben t. i. az ilyen 'halom' alá nemcsak a 'keze' esik az embernek, hanem egész teste | 21. s. *la'il ojmatnė vąŋχäŋ mā* (a kiadásban *vąŋχiŋ* íráshiba): a fordítás szerint 'láb-bicsakló gödrös föld', mert a közlő magyarázata az *ojmati* szóhoz 'botlik, megbicsaklik (запинатся)'; tkp. e szó mint *pati* párhuzamosa 'leesik, lesülyed' jelentésű (l. fent 547. l. 9. 3. s. jegyz.) | 23. s. A 'leánynak, fiúnak járni való egyenletes út (*sastėm mā*)' kifejezésre vonatkozólag l. ui. II : 0405—6. l. | 30. s. *pojkėm naŋėn voss poχtėnūw* (a kiadásban íráshiba folytán *poχtėnūn*): tkp. 'bár hozzád fogózkodnék imádságom'.

XXXVIII.

A 'Víz szentjének' gyüjteményemben kiadott rövidebb idéző igéjét a Felső-Lozva mellékének *Saw-paul* falujában *Jārėn kwoliŋ nē Marpa* ('Szamojéd-sátras nő Márta') asszonynak, *Nikolaj Jelēsin* feleségének közlése után jegyeztem föl 1889 január 5-ikén. Ez idéző ige elmondásának s a vele kapcsolatban tartott ételáldozatnak magam is szemtanuja voltam; l. erről 'Nyelvészeti tanulmányutam a vogulok földén' czímű jelentésemet (1889; 49—50. l.) s ui. II : 0471. l.

1. *pattanėl*: *vōľ-pattä* v. *patitä* 'a folyóvonal vége', a meddig a szem ellát (l. fent 505. l. 50. s. jegyz.); *rąś pattä* 'a fövénypart vége', nem pedig 'alja', mint az adott fordításban (bár *patit* 'feneket' is jelent) | 3. s. *vit sirpä sāt ątėr*: 'vízi fajtájú v.

alkotású hét fejedelem', mint *Tārėm-siriŋ, Kworės-siriŋ jelpiŋ ātėr* 'T. szerű, Kw. szerű szent fejedelem' (l. fent 526. l. 1. s. jegyz.), *āln sirpä jelpiŋ śäkw* 'ezüst alkatú szent világtenger' (l. fent 558. l. 33. s. jegyz.) a *sir* 'szer, fajta', szóval | 4. s. *sor-vit* a. m. *vinä* 'pálinka': hivatkozás a Lozva jegére áldozatúl letett s pálinkával megtöltött csészére (*śarkä* < чарка) | 5. s. *rakw sam tī' patīlän:* a határzó viszonyt jelölő névutónak kihagyásával, t. i. e helyett *rakw-sam χājtėl* 'esőszem módjára szálljatok (essetek) ide!' L. e kifejezésre s szerkezetre nézve ui. I : 214. l. és fent 576. l. R. 33. s. jegyz. | 7. s. *vōt-sam:* 'szélszem' (a. m. 'szélfoszlány, szellőcske') a párhuzamos *rakw-sam* 'esőszem' mintájára. L. az efféle mechanikus párhuzambeli ismétlésekre nézve ui. 511. l. 12. s. jegyz. | 8. s. *tī' sēγėmālän : pupī' sēγėmi* v. *sēγijāli* a. m. *joχti* 'jön, száll' (*joχtėnė lātiŋ*) ; *Sārni-Pos (Tārėm) tī' sēγėmālėn* a. m. *tī' voss joχtnūn* 'bár ide jönnél!', *Sakw māχum tī' sēγėmāle'it* 'a szigvai nép ide (a Szoszvára) száll (v. jön) alá' (*joχtīlėnė lātiŋ*). L. e kifejezésre nézve még ui. I : 0250. és II : 0378. l. | 9. s. *jāŋkiŋ ruś, χājiŋ ruś:* Egy medveénekben (III : 102) összeillőbb párhuzammal *jāŋkiŋ χum, tūjtiŋ χum* 'jeges ember, havas ember' a házba betérő idegen embert jelenti, kinek t. i. bajusza, szakála 'jeges' s ruhája 'havas'. Az orosz embernek szokásos *χājiŋ* 'hosszú hajú, üstökös' jelzője mellett (l. erre nézve fent 472. l. 10. s. jegyz.) a *jāŋkiŋ* itt is az idegent érteti, azokat az oroszokat t. i. kik adóbehajtás, kereskedelem és vallási szertartások rendezése céljából ujév táján *Jänī' paul*-ba gyülekeznek | 11—12. s. *nak:* l. e szóra nézve ui. I : 182, 272 és 0275. l.; *ruś nak, mańśi nak* a közlő magyarázata szerint itt 'orosz v. vogul embertől származó bajt szerző ok (причина)' | 16. s. *taγäpi:* tkp. 'megakad, fenakad'. Azt kéri itt az imádkozó, hogy 'nő között, férfi között' ne találjon olyanra kin 'megakad', vagyis neki okot szolgáltatna megbotránkozásra, bosszúságra.

XXXIX.

Reguly vogul gyüjtésében vízi istenséghez szóló két imádságszöveget találunk: az egyiknek fölirata az első följegyzésben *Gebet an — Uiť jelping käisau,* ezt tehát mindenesetre a 'Víz szentjéhez' intézik; a másiké *Uiť satmä,* melyben a megszólított istenség Reg. jegyzete szerint a Vízfejedelem (*uiť naer*), kinek mythikai alakját a hitrege az előbbitől megkülömbözteti. Az utóbbinak Jurkina személyében közlője is meg van nevezve, az előbbi tehát föltehetőleg Reg. másik lozvai nyelvmesterétől, Bahtjártól ered (l. fent 563. l.). Emennek szövege, úgy látszik csonka; mert csak a szokásos bevezetéssel az istenség szent helyét s lakát magasztalja, aztán a bemutatott áldozatot emle-

geti, de itt véget ér mielőtt a voltaképi könyörgésre sor kerülne. E szöveg E. kéziratának eltérései a kiadott M. kézirattól: REG. M. kéziratának *sąat* írása helyett E.-ben R. 1—2. s. *sąát*, 4., 7., 10. s. *soát* | (R. 3. s. *jäγännä* sajtóhiba e. h. *jäg=)* | 4. s. *surmell* h. *surrmel* | 6. s. *qašenne* h. *qá=* | 7. s. *surum* h. *surm* | 8., 9. s. *sąatusân* h. *soá=* | 9. s. *kul̕tntäpä* h. *kul̕tn täpä* | 11. s. *ląaltau* h. *ląáltąu*, 13. s. *ląaltąu* | 15. s. *ąterän* h. *=ân* | 16., 17. s. *poal* h. *poáll* | 17. s. *péš* h. *péš* | 19., 21. s. *kualeltąuessän* h. *kuál=* | 20. s. *lu* h. *lú* | 22. s. *Nąe šäštem* h. *nąešäštim*, *sąamnell* h. *sąám=* | 26. s. *läpsem* h. *läpsn* | 27. s. *pažäpoalls* h. *=poálls* | 28. s. *nąi* h. *nái* | 29. s. M. *niring känn* szavai E.-ben hiányzanak | 30. s. *rąažän* h. *roąžän*, 31. s. *rąžän*.

Az E. kézirat sorközi s lap alatti jegyzetei a kiadásban folyó számokkal jelzett szókhoz: 1. *sem misovci* | 2. *sem plosi* | 3. silber | 4. sieben oberfenstern | 5. *sotvoril* oder *prikazal* | 6. laufendes stilles wasser | 7. *jama* | 8. *vam bog eto mesto dal žit̕ — prikazal vam zdjes žit̕.* [Lap alatt:] auf diesen orten wohnen die *nąalm jégva aňšuh*, mann und weib, das gottheitspaar, welches auf diesem *uit̕ jelping* wohnt | 9—10. das sind die diener der *uit̕ jelping:* 7 krieger, die gegen die teufeln fechten und von denen sich die teufeln fürchten | 10. eure leute *krepkie* | 11. saget | 12. *sedoi* | 13. *dv. e* | 14. *sidjat* | 15. wasserwirbel | 16. *jama* | 17. *vichod̕ite* | 18. *kneza* | 19—20. auf beiden seiten des flusses männer | 21. *na troχ prirodstvo mužiki* | 22. *stojit* | A R. 10—19. sorokra vonatkozólag még a *'Nąrri käisau* (II : 398) kéziratának hátlapján a következő jegyzetet találjuk: Saget ihr sieben männer dem greisen götterpaar, dass sie auf ihren tiefen wasserwirbeln [sich] erheben sollen: auf beiden seiten des flusses sind leute, die auf drei geschlechtern versammelt, die auch opfern wollen | 23. *podimatsa* | 24. *prezdje* | 25., 27—28. *molodjie ludji rostit̕ budut* | 26. *dobri mis.*

A felső-lozvai nyelvre való átírást *Tatjana Alexejevna Sofinova* segítségével készítettem 1888 deczember 15-ikén *Tąréχpaul*-ban s tőle valók az ehhez csatolt magyarázó jegyzetek is.

Vit-jelpiŋ (V. j. pupχ' ąjkä II : 381) rövidített jelzése a *Lūsėm-ūs vit jelpiŋ* (R. *Luossm uos vit jelping)*, vagy *Lūsėm-vit jelpiŋ ątėr* (I : 0319) nevű bálványistenségnek s mint REGULY egyik fent közölt jegyzetéből (8. sz.) látjuk, egyszersmind szent helyének. Ez utóbbiról az átírás közlője ekkép értesít: *Vit-jelpiŋ mā nē χątpä at rąwi, χāpėl tämľėŋ māt at mini, pujil* (на горѣ) *nēt ľąŋχ ąli, tot kwonėl jälawė* 'a Víz-szentje földjét nőféle (nő-valaki) nem érinti, ladikkal ilyen helyen nem megy; [hanem] fönn a parti dombon nők útja van, ott járják körül (kívül)' | 1—2. s. *rąšä sāt rąś, vōľä sāt vōľ* hasonló bekezdés mint a tőlem följegyzett egyik idéző igében: *rąšä-ke sāt rąś pattanėl,*

vōľä-ke sāt vōľ pattanėl (II : 388). Az adott fordítás ('kiknek fövénypartja hét fövénypart, kiknek folyófordulója hét folyóforduló') a REG.-féle *sem misovci* ('hét folyófokbeliek') jegyzeten alapúl. Voltakép, úgy látszik, a R. *raže saat roąšj voľe sąat vuąľ* szólás az istenség nevét helyettesíti, mire abból lehet következtetni, hogy REGULYnak ez istenségről szóló egyik szótári adata szerint: 'Sein liedername ist *äľi vit sat air, šiš vit sat air*' ('elül levő vízbeli hét örvény, hátul l. v. h. ö.'), tehát szintén hét lakóhelyét említő jelzés. A *rąś* szó igazi jelentése nem a két folyóvonal *(vōľ)* szögpontját alkotó 'folyófok (мысъ)', mint REG. jegyzetéből vélhetnők, hanem 'fövényes, kavicsos, lapos part (присада, плоскій берегъ съ пескомъ и мелкими камешками)' | R. 4. s. *ąltn* jegyzete 'silber', más helyt (l. fent 568. l. R. 24. s. jegyz.) ugyancsak REG. szerint *ąltn šippä* hattyúkról szólva *beloi šejušni* ('fehér nyakú'), bár a szó nyilván a tatár *altėn* 'arany' átvétele s itt a párhuzambeli ismétlésben R. *sąrńu* ('arany') helyettesíti, úgy mint a következő szövegben is két ízben (l. alább 614. l. 24. s. jegyz.) A 'Víz szentjének' egy másik idéző igéjében ez istenség laka tényleg *ąln surmėp surmiŋ kwol* (II : 381) '*ezüst* tetőnyílású tetőnyílásos ház', mi azt a sejtelmet kelti, hogy a R. *ąltn* szónak 'ezüst' értelemben való fordítása a hasonló hangzású *ąln* 'ezüst' szóval való összezavarásából eredt | 4. s. *surėm* (R. *surum): a* jurta 'tetőnyílása'; l. I : 199. l. 3. 8. s. jegyz. Az istenség vízi lakát a vogul jurtához hasonlónak képzelik, de amannak a víz szinéig fölható 'tetőnyílása' arany, vagy ezüst ragyogású. Természetesnek találjuk e képzetet, ha figyelembe vesszük, hogy mint alább (R. 9., 14. s.) kitetszik, az istenség laka 'örvény *(a'ïr)*', melynek tölcsére, a 'tetőnyilás', a nap fényében arany s ezüst színeivel csillog | 9. s. R. *kuľtntäpä sąat ąir* a jegyzet szerint 'laufendes, stilles wasser'. Ebben az átírás közlője a *χuľtγinti* szót ismeri föl, melynek értelmét megvilágító példái: *χul śam alilėn-pėl vit-ąstė χuľtγinti* 'ha a halat megölöd, a víz színén hányódik (viszi a hullám, рыба плаватъ по верхъ воды)', míg ha él *ujγäli* 'úszkál (ide-oda, ходитъ рыба)'; *jiw ness χuľtγinti, at ujγäli* 'a fa csak úgy himbálózik [a vízen], nem úszkál' | 9. s. *a'ïr* R. közlője szerint *jama* ('gödör'), tkp. 'örvény, nagy mélység a folyóban (омутъ)'; REG. német jegyzete szerint is 'wasserwirbel'.

11. s. *uśśi* v. *utśi, ujtśi* erdőkben, hegyekben s vizek táján lakó, az emberhez többnyire jó indulatú szellem; l. e mythikai alak tárgyalását ui. II : 0272—5. l. Megjegyzi e helyt az átírás közlője: *vit-uśśit, vōr-uśśit, ur-uśśit ąle'it : vit-pupχėt, vōr-pupχėt, ur-pupχėt ; ēlėm-χąlės tēn'-ajnė mēŋkwnė-ke joχtawė, vōr-uśśi, vit-uśśi kāsti ; pojkitä tawän tēn'-ajn'-ut kwon voss tottėltawė, kwon voss pōsawė* 'vízi, erdei és hegyi *uśśi*-k vannak: [ezek] vízi,

erdei és hegyi bálványszellemek; ha az ember elé [embert] evő-ivó *mēŋkw* jön, [amaz] az erdei *uśśit*, vízi *uśśit* idézi; könyörög hozzá, hogy ő (az *uśśi)* űzze el (чтобы прогналъ), hajtsa el az [embert] evő ivó-félét'. Reg. jegyzetéből is kitűnik, hogy e szellemekhez azért imádkoznak, hogy a *kuľ* ördögöket megfékezzék | R. 12. s. *śiole pängpä kitä*, mint fent (II : 340) *śuľ pängpi kitä* és (II : 324) *śiolpäng* meg (II : 308) *śiolä päng*; l. fent 565. l. R. 2. s. jegyz. | R. 13—14. s. *śuźing uťpä uťing qir*: Reg. jegyzete az első szóhoz 'wasserwirbel', de ez voltakép az *aïr* szó magyarázata, melynek úgy mint fent (9. s. jegyz.) itt is *jama* (яма 'gödör') a fordítása. A *śuś*, *śuśiŋ* szóra nézve l. fent 580. l. 83. s. jegyz. A következő jegyzetből kitetszik, hogy *qir* mellől a viszonyt jelölő rag vagy névutó ('örvény*ből*'), úgy mint a költői nyelvben gyakran tapasztalható, elmaradt; l. erre nézve fönt 576—7. l. 33. s. jegyz. | R. 14. s. *kuľľétaχtilén* értelmét pontosan megállapítják Reg. *vichoďite* ('jertek ki') jegyzete s az a fent (604. l.) idézett magyarázat, mely ide vonatkozólag Reg. egy más kéziratának hátlapján olvasható. Ez utóbbi szerint a hét *utśit* arra kérik az imádkozók, hogy mondják meg ők az örvényben lakó istenpárnak, hogy merüljön elő a mély örvényből. R. *kuľľétaχtilén* tehát helyes átírással: *χuľitaχtilēn* 'merüljetek elő (ti ketten, выплавите)!' A kiadás alkalmával még Reg. ez utóbbi magyarázatáról nem volt tudomásom s a *vichoďite* jegyzet alapján azt véltem, hogy a hét *utśi* ez állítmány alanya, vagyis hogy az imádkozók az ő felmerülésüket kérik (ezért az átírás többes számban: *χuľitaχtilän)*, holott ők csak közbenjárók, nyilván azért, mert a parton is laknak s jobban hozzáférhetők, mint az örvényben lakozók | R. 16. s. *kitt poal jeä-kum* Reg. jegyzete szerint: 'auf beiden seiten des *flusses* männer', mely magyarázat tehát a *jeä-kum* összetétel előtagját a *jä̃*, *jā* 'folyó' szóval azonosítja. E felfogással szemben az átírás közlője e kifejezést, tekintettel a *χūrėm pqal pēs χum* 'három felől való régi ember' párhuzambeli megfelelőre *jäi̊-χum*-nak, vagyis 'atyai (atya korabeli, öreg) embernek' érti s fordítása: 'Két felől ideutazott két öreg (съ двухъ сторонъ пріѣзжіе двѣ старики)', kik t. i. *Vit-jel-pinŋė jirχatuŋkwė joχtsėt* 'a Víz szentjének áldozni jöttek' | R. 17. s. *korom poȧl péś kum*: Reguly jegyzete *na troχ prirodstvo mužiki* s német fordításában 'leute auf drei geschlechtern', de minthogy *pēs*, KLV. *pēś* tkp. 'régi', s az előbbi sorban *kitt poal* 'két felől való', e kifejezés értelme alig lehet egyéb, mint 'három felől való régi ember', mi 'három nemzetségbeli régi embernek' is felfogható | 21. s. *kwāléltawėsän*: Minthogy a fenti (R. 14. s.) jegyzet szerint az alany (a Víz szentjekép tisztelt öreg pár) kettős számú, helyesebb átírás: *kwāléltawėsēn* '(kettőtökhöz) áldozatot bemutatni jöttek (пришли вамъ жертву принести)'

R. 20. s. *päling lu:* ÉV. *pali, lūw-pali,* KLV. *päl, lū-päl* 'sörény, ló sörénye (грива)' | R. 22. s. *nqe šäštem nqing sqamnell:* l. fent 572. l. R. 72. s. jegyz. | 25. s. *tērėn lapės:* 'kór kerekedett föl (хворость поднялась)'; *tērėn* a. m. *χqjtėl* 'kór, betegség', *tērėn-χul'* id. (хворость) | R. 25. s. *šiėt:* KLV. *šit* 'időben, idejében'; l. Vogul Nyelvjár. 116. l. Az északi nyelvben ezt az időhatárzót nem ismerik s helyette *ērt* járja; l. uo. 21 l. | 27. s. *tērėn at pasäps:* 'előbb semminő kórság nem volt; midőn járványvész dúlt, ti őt ide át nem bocsátottátok (прежде никакой хворости не было; когда хворость ходила, сюды вы ея не пропускали)'. *Vit-jelpiŋ māmnė χqjtėl at tarätawės, tērėn-χul' kwon jāŋχtawės* 'a Víz szentjének népéhez betegséget nem engedtek, a járványvészt kifelé fordították', vagyis távol tartották R. 29—32. s. A *ńire šäštem* jelzőt követő *ńiring känn* szavak Reg. E. kéziratában hiányzanak s betoldásuk annál feltünőbb a M. kéziratban, minthogy épen nélkülök teljesen egybevágó a párhuzambeli megfelelés a *ńire šäštėm jqmmes rqažän ńire šeštlqus* és *pqmme tėlem pqming rqažän pqmme šeštlqus* szövegrészek között. Ezek értelmére nézve Reg. jegyzete: *molodjie ludji rostit' budut* 'fiatal nemzedéket fognak nevelni' s az átírás közlőjének ehhez alkalmazkodó magyarázata: *ńauramėt ńir χqjtėl sästlawäst: pus-ta'il, pus la'ilėl, pus kātėl* 'a gyermekek vessző módjára neveltettek föl: egészségesen, ép kézzel, ép lábbal'. Ez értelmezés szerint a *sästli, sastli,* KLV. *šäštli* ige itt 'felnöveszt, felnevel' jelentésű volna (vö. ÉV. *ti ńaurėm nāŋχ ti sastės* 'ez a gyermek ím felnőtt, выросъ', *nāŋχ ti sastläslėm* 'ím felneveltem, выростилъ его', KLV. *pūm nuk' šäštenti* 'fiam növekedik, ростетъ', *pom šäštenti* 'a fű nő', *äń t'ė oqmpmė nuk' šäštläslėm* 'ezt az ebet fölneveltem, выростилъ'), vagyis *ńirä sastėm* (v. *sästėm) jqmės rāšän ńirä sastlawės* (v. *sästlawės)* ekkép volna fordítandó: 'vesszeje termő (v. termett) szép fövénypartotok vesszeje növesztetett' s a párhuzambeli mondás: 'füve növő (v. nőtt) füves fövénypartotok füve növesztetett'. Ez a kép, ha vele a gyermekek növekedése volna kifejezve, csak olykép volna érthető, ha a 'vessző' és 'fű' a felnövekvő ifjúságot jelentené, de e hasonlatra nem tudunk példát a vogul-osztják költői nyelvben. Világosabb lesz e tárgyalt hely értelme, ha a *sastli* állítmányt, úgy mint fent (II : 357) 'egyenget, simává alakít' jelentésében vesszük (vö. ÉV. *mā sastle'im* 'helyet egyengetek, мѣсто ровняю', *sastėm mā* 'lapos, sima hely, плоское мѣсто'; KLV. *äń t'ė mo jämėšok šäštlilėm, t'it' kwäl uttuχ ńurēm* 'ezt a helyet jól kisimítom, itt házat akarok építeni'; l. fent 564. l. sorközi jegyz. 66. sz. és 570. l. R. 64. s. jegyz.), a 'vesszeje termő vesszős tért, füve növő füves fövénypartot' pedig úgy mint fent (II : 357) a *ńirä sastėm ńirėŋ kan, pumä sastėm pumėŋ kan* ki-

fejezést a Víz szentje áldozó terének, melyen az áldozat rendezése előtt a kinőtt füvet és vesszőt mindig letaposni s ilykép az áldozó tért simára egyengetni szokták (l. erre nézve ui. II: 0438. l.). Azt említi tehát itt szövegünk, hogy régebben, midőn 'a kór [itt] át nem hatolt', volt ki az istenség szent fövénypartján a vesszőt, füvet egyengetve (nem 'kiirtva' mint az adott fordításban) az áldozó tért rendezze, vagyis volt ember s volt áldozat. Mint mellékgondolat értendő ehhez, hogy az esetre, ha az istenség híveit a kórpusztítástól meg nem védi, nem lesz majd ember, ki neki e szent fövénypartján áldozatot bemutasson. Vö. ehhez egy votják imádságnak hasonló tartalmú szövegét: *ulon-kä azbaram kîm uśontäm, guž-dor žužantäm bîžmon, potmon kar inmarä!* 'tedd istenem, hogy lakó udvaromban futkossanak, járkáljanak úgy, hogy dér ne eshessék, *fű ki ne nőhessen rajta*' (Votják Népkölt. Hagy. 158. l.).

XL.

A Jurkina közlése nyomán Regulytól följegyzett Uit' satmä czímű szöveg E. kéziratának eltérései a kiadott M. kézirattól (l. fent 457. l.): 1. s. A M. kézirat *šuš uiťkve osen* jegyzése h. az E. kéziratban: *šiiš* (v. *šüš) viťk osen ;* de alább (17—18. s.) E-ben is *šuš* | 2. s. *koltal* h. *koľtal, uiťke osen* h. *uiť k osen* | 3. s. *täu* h. *tau ;* de 4. s. *täu* | 5. s. *joang ällm* h. *jąngälm* | 7. s. *jogng* h. *jang* | 8. s. *punželtesl* h. *punžal=* | 11. s. *šäštem* h. *=ten* | 12. s. *poąželn* h. *požäln* | 13. s. *sąnga pésem* h. *sangep ésem ; kąžä* h. *kąšä* | 14. s. *kaat* h. *kąt, ull sämelnä* h. *ulsärmälnä* | 19. s. *mąrakä* h. *mąrąkä* | 20. s. *kup pängen* h. *kuppängen, kuľi tąląχtä* h. *kuľitąląχtä* | 21. s. *jarmuχ* h. *jarmiχ* | 22. s. *vuating kuppängen* után E-ben: *augn kuppängen* | 24. s. *tängpä* h. *tänkpä* | 26. s. *sąrńing tąngpo tangeng kull* h. *ąlten tang tang kull* | 27. s. *lile* h. *liil.* E sor után nyilván javításként E-ben: *sąrńing tangpo tangeng kull lile. uting tittpä sąatjä* | 31. s. *sumląχ* h. *=laχ* | 32. s. *savńu* h. *sąrń.*

Sorközi magyarázó jegyzetek az E. kéziratban a kiadásban számokkal jelzett szókhoz: 1—2. s. *ne umerši živaja vada li ti jes* | 3. *sińi* 3. s. *tau* fölött: schichten | 4. *krišoi* | 5. *eisscholl* | 6. *otkriť način* | 7. bedeckte | 8—9. s. fedeles jég fenekén (Hunf. jegyezte az M. kéziratban) | 10. *begal* | 11. *proklati* | 12. *gańi* | 13. *solńišni žárkoi* | 14. *leto* | 15—17. *nuždu ne djelai* | 18. *bistroi* | 19. *jama* | 20. *sidji* | 21. *sińi* | 22. *vodjennoi car žena.* Lap alatt: 'der wassergott wird gewöhnlich *uit naer, neu kumm* genannt; in dem *saatmel* aber *širąka mąrąke :* mann und weib' 23. *bistroi* | 24. *vali* | 25. *vichodjite* | 26. *usťia* | 27. rückenflossen | 28. *kvostom* | 28. s. *tąatl kräll* fölött: *šamjä.*

Czím: *uit́ satmä;* mindkét kéziratban így lévén írva, föl lehet tennünk, hogy 'idéző ige' jelentéssel *sātėm* (a *sāti* ige nom. verbaleja) a *sātmil, sātil* kifejezések változata, vagyis *vit sātmä* 'a víz igézete', a. m. 'a víz idéző igéje'. Minthogy az utóbbi jelentésben e képzést nem igazolhattam, helyette az átírás felirata: *vit-sātmil* | 1. s. *koltal:* REG. jegyzete szerint a. m. *ne umerši* 'meg nem holt', de az átírás közlője mint a 'víz' jelzőjét 'ki nem fogyónak (не выходящая вода)' értette s ennek megfelelőleg történt a fordítás is. Most úgy vélem, hogy a két magyarázat közül mégis a REGULYtól származó az igazoltabb. Figyelembe veendő t. i. itt, hogy Nyugatszibéria vizei a tél beálltával tényleg 'elhalnak' (вода замираетъ, заморъ воды), a mennyiben a jégburok alatt lassan folyó víz vasrozsda-képződés folytán megbűzhödik, italra és főzésre használhatatlan, sőt ártalmas lesz, minden élő pedig elpusztul benne. Ezért a halak már kora összel kivonulnak a folyókból a tengerbe s csak tavasszal térnek vissza jégvonulás idején (l. HUNFALVY: Vogul föld és nép, 84. l. és Тобольская Губернія, 1871 : XLV. l.). Csak forrásokban s folyók meg álló vizek oly helyein, hol folyton friss víz buzog elő a talajból, nem romlik a víz s ily helyekre az elvonulásról lekésett, vagy egyéb okból visszamaradt hal seregestül gyűl. Ilyen hely lehet az a víz is, hol az áldozók a vízi istenséghez könyörögnek s ezért nevezik azt 'meg nem haló víznek' (vö. *liliŋ vit,* KLV. *lilėŋ wüt́* 'friss víz', tkp. 'eleven v.', свѣжая вода) ellentétben a *χālėm vit,* KLV. *k'olėm wüt́* 'holt víz' kifejezéssel, a hogy a 'büzhödt vizet (дохлая вода)' nevezik (vö. *tur-kēt wüt́ k'olėm ätėl päši* 'a tóban a víz holt viz szagával bűzlik'). Fent egy ugyancsak JURKINÁtól följegyzett imádságban (II : 344) az itt tárgyalt szöveg első két sora ekkép van írva *kuol̓tal šuš uit́kvä . . . kąl̓tal äl̓ uit́kvä,* melyre nézve l. 584. l. 138. s. jegyz. | R. 1. s. *šuš:* l. az e szóra vonatkozó adatokat fent 580. l. 83. s. jegyz. | R. 2. s. *äl,* de fent (II : 344) *äl̓* és a *šužing* (II : 390) képzés módjára *äl̓ing* (II : 326); l. e szóra nézve fent 568. l. R. 25. s. jegyz.

R. 3. s. *leχs* jegyzete ugyan *sińi* ('kék'), mint alább (21. sz.) a *šuš* szóé; de a szó igazi értelmére nézve REG. következő szótári jegyzete vet világot: '*lehs* von *lägvi: lehs uit́ sąat tau*'; tehát *leχs uit́* e. h. *leχs(i) uit́* (a véghangzónak a következő szó kezdő hangzója előtt való elisiojával) a. m. *lakwsi (läkwsi) vit* 'mozgó víz' a *lakwi* (R. *lägvi)* 'mozog, lép (подвигатся)' mom. képzésével (vö. R. *kul lägvesi* 'der fisch rührt sich'). A REG. írása szerint való *χ* ejtés *k* helyett a *lakw* ~ KLV. *laχw* 'kör, karika', *rakw* ~ KLV. *räχw* 'eső', *rakw* 'gallér' ~ *raχwiŋ* (adj.), *jēkw, jēχw* 'táncz' stb. szavakban mutatkozó hangváltozásra emlékeztet | R. 3. s. *tau,* 4. s. *täu* a jegyzet szerint a víz rétegeit

('schichten') jelenti; megfelelő szó: *vit-taw* 'a víz sebjét, sodrát szegő határ (край струи воды)', *quėŋ taw* 'gyors folyamú része, sodra (rétege) a víznek (быстрой слой воды)', *tawänt taw* 'csendes folyamú része (тихой слой)', *jiw-taw* 'a fa rétege (слой дерева)', *ńqwėľ-taw* 'a hús rétege (слой мяса)' | 4. s. *kolt uiť*: Reg. szótári jegyzetei közt ide vonatkozólag is találunk adatot: '*kolt* von *kualem*; *kolt uiť kąt täu (kualem vit)*'. E szerint *kolt uiť* olyan alakulatnak látszik, mint párhuzambeli megfelelője *leχs uiť*, vagyis *kolt(i) uiť* alakból rövidülhetett. Az átírás közlője ezt tekintettel Reg. magyarázatára, mely a *kwāli* 'kel, ered' igére utal, a *kwālti vit* kifejezéssel véli megfejthetőnek, mely a költői nyelvben 'vivő, ragadó víz' értelmű lehet (*vit kwālti* вода носитъ); minthogy azonban Reguly a *kwāli*, *kwālti* szó tőhangzóját puszta *o*-val egyebütt nem jelzi (*kualem*, *kualén*, *kualst*, *kualepaχti* I: 120, II: 218, 82, III: 334, 344, 202, *koali* I: 120, *kvalpe* I: 120), az egész magyarázat megbizhatósága fölötte kétséges | 4. s. *kąt täu*: a víz 'hat sodra' (a kiadásban sajtóhibából 'hét') lehet a vízi istenség egyszerű felszólítása, mint az adott fordításban (vö. fent 604. l. 1. s. jegyz.); de noha nincs ragja vagy névutója, érthető határzó viszonyban is ('mozgó víz hét sodrá*val* jeged fedelét kinyitottad'), mint a hogy másutt (II: 0289) magyaráztam (l. a viszonyjelző nyelvtani exponens elmaradására nézve fent 576. l. 33. s. jegyz.) | R. 5. s. *äling* fölött írt jegyzet: *krišoi* ('fedéllel'), értsd: 'fedéllel való' és a *joang ällm* szavak fölött 'eisschollen'. Fölismerszik ez adatokból az ÉV. *alä* (pl. *tątėp-alä* 'szekrény fedele, крышка ящика', *kwol-alä* 'ház teteje'; adj. *aläŋ tątėp*, *kwol*, *sąrni aläp lāräś* II: 313, 351), KLV. *äl* (pl. *kwäl-äl* 'háztető', *suntėχ-äl* 'szekrény fedele': l. Vogul Nyelvjár. 113. l.) szó, mely jégre alkalmazva előfordúl egy Regulytól följegyzett medveénekben is így: *tal poľem äleng jang poľitä* (átírásban: *tāl pōľėm aläŋ jāŋk pōľitä* III: 506; itt íráshiba folytán: *aliŋ*) 'télen fagyó födeles jeget fagyaszt'. Az *ällm* végzete, mint 1. sz. birtokosrag, nem ad jó értelmet s alább helyette tényleg az elvárt 2. sz. birtokos alakot találjuk (R. 9. s. *äling joang äln tärmelt)*. Reg. szótári adatai közt is előkerül az itt tárgyalt sor idézete, még pedig ilyen módon: *äling jang älm* (o d e r: *äln) ťi puńšältess*. Az átírás *jāŋk-alän* alakja tehát eléggé igazolt | R. 6. s. *punšältess* jegyzete: *otkriť načil* ('megnyitni kezdette'); ez tehát a *pūnsi* 'nyit' ige *-lt* inchoativum képzővel alkotott származéka (открывать начала). Ha a jégburok a jég 'fedele', jól illik hozzá az a kifejezés, hogy az istenség azt a jég repedése s elvonulása alkalmával mint valami szekrényt 'fölnyitja' (oroszul is: открытіе рѣкъ 'a folyók megnyilása' a. m. 'jégvonulás'). A párhuzamos ismétlésben (R. 8. s.) *punželtesl* jegyzést találunk s ez azt mutatja, hogy itt a végzet,

mint több más helyütt REG. szövegeiben (l. pl. fent 484. l. 6. s. és 488. l. R. 7. s. jegyz.), nem teljesen van kiírva, mintha REG. utólag akarta volna az értelemnek megfelelő személyragot az így írt szavakhoz hozzáírni. Ennek okát abban vélhetjük, hogy a naiv közlő, gyakran kizökken szerepéből, illetve zavarba jön az előadás személyi vonatkozásaiban; pl. itt az istenséget hol 2. személyben szólítja, mint a valódi imádkozás alkalmával történik, hol pedig 3. személyben beszél róla a szöveget jegyző hallgatójának. Az értelem a jelen esetben mindkét helyen az állítmány végzetének ily módon való kiegészítését kívánja: *pūn-sėltäslėn* | R. 7. s. *kuring joąng kurn* pusztán REG. jegyzetével ('bedeckte') alig volna megfejthető, de szerencsére a fent (R. 5. s. jegyz.) idézett medveénekbeli *tal pol'ėm äleng jang* jelzésnek szintén *tal pol'em kuring jang* (átírva: *tāl pōl'ėm χūriŋ jāŋk* III : 506) a párhuzama s itt megállapítható, hogy R. *kuring* = *χūriŋ* a *χūr* (R. *kur*) 'szél, szegély, perem (край)' szó melléknévi képzése.

R. 10. s. *nėkem:* igen homályos szó, melynek értelme REG. jegyzete szerint *begal* ('futott'); vele tehát a kórnak (R. *kull'* = *χul'*) járványszerű terjedése volna kifejezve, mint a *tērėn χajti, χul' χajti sāt l'ąŋχ* 'járvány futotta, kór futotta hét út' (l. II : 0302) költői szólásban. Az átírás közlője a *nėkem* alakot s adott értelmét a *ńāki* 'tapod, tapos (топтатся)' szóval vélte megfejthetőnek s jobb magyarázat hiján helyettesítő kifejezés gyanánt egyelőre evvel kellett beérnem. Most a *nėkem* szó megfejtése szempontjából egy eddig észre nem vett adatra utalhatok egy ugyancsak REGULYtól följegyzett medveéneknek következő kifejezésében: *läi popi, läi tąrom nėkäp surm* 'kis bálvány, kis isten . . . nyílása', min a ház tetőnyílása értendő (III : 224. l. R. 48—49. s.). Néhány sorral előbb (R. 36—37. s.) e kifejezésnek ily változatát találjuk: *läjoai, läjpi nėkäp sunn* (íráshiba e h. *nėkäp surm*) 'kis leány, kis fiú . . . nyílása' s itt viszont az 'ajtót' jelzi a rejtelmes kifejezés. Mindkét helyen a *nėkäp* szóhoz jegyzet fűződik, még pedig az előbbiben: *chodjit, puskatsa,* mi azt jelenti, hogy 'a kis bálvány, kis isten' a tetőnyíláson át 'jár be, ill. ereszkedik' a házba; az utóbbi idézetben: *zad i perod* 'hátra s előre', mi megint olykép értendő, hogy a 'kis leány, kis fiú' az ajtón át jár 'hátra s előre', jobban mondva 'ki s be'. Látni való, hogy mindkét jegyzet jól illik a szöveg értelmébe s ezt megerősíti, hogy e szóban levő medveéneknek egy tőlem följegyzett változatában *jälnė* 'járó' és *kwālnė* 'kimenő' szók felelnek meg REG. *nėkäp* szavának: a 'tetőnyílás' t. i. *nājiŋ māt jąŋχnė χąn jälnė surmä* 'tüzes vidékeket körüljáró király járó-kelő nyílása' (III : 217—8.; l. ui. II : 0243. l.), az 'ajtó' pedig *puχńit jäktėm ēlėm-χąlės kwālnė surėm* 'a köldöke vágott embernek kimenő nyílása' (uo.). Minthogy a *nėkem* szó magyarázata

is efféle *(begal* t. i. a. m. 'ide-oda futott, járkált') alig lehet benne kétség, hogy *nékäp* és *nékem* egyazon szónak különféle képzései; csupán az a kérdés, hogy 'járni, futni'-e az igazi értelme? Nem valószínű, hogy SZOTYINOVA, ki éppen az itt tárgyalt szövegek közlőjének, JURKINnak falujában, *Tat-tit-paul*-ban született és nevelkedett, ne ismerte volna fel e *nékäp* szó 'járni'-féle jelentését, ha e magyarázat a valóságnak megfelelő, különösen miután egyenesen fölhívtam figyelmét arra, hogy néhai földije mikép nyilatkozott e szó értelméről. Szerinte ugyanis *nékäp* a. m. *näkép*, *nakép*, a *näk*, *nak* 'bűn, bűnhödésre v. kárhozatra okot adó cselekmény' szó (melyre nézve l. ui. I : 182. és I : 0275. l.) melléknévi képzése. Az 'ajtó' azért 'kis leánynak, kis fiúnak *kárhozatszerző* nyilása', mivel ott ki s bejárnak az asszonyok is (тутъ бабы ходятъ), kik tisztátlanságukkal megfertőzik a küszöböt és házat (l. ui. I : 0247. l.) s gondatlanságukkal okot adnak az istenség bosszujára. Szintígy 'kárhozatszerző' *(nakėŋ)* a 'tetőnyílás' is, mert midőn ott a 'kis bálvány, kis isten' szelleme a házba beszáll, nem tudható, hogy minő elégületlenség, vagy bosszuság érzetével távozik s a ház lakója ily módon *nakné pati* 'bűnbe esik, bűnhődés okába kerül'. Ha e magyarázat megbízható, akkor a REGULY-féle szövegek közlőjének JURKINnak a *nékäp* szó értelmére vonatkozó tájékoztatását akkép lehetne fölfognunk, hogy ő nem a szónak igazi elvont fogalmát (a 'bűnt'), hanem az ezt okozó cselekményt, a bünhödés okát (az 'ide-oda való járást') emelte ki, mi gyakori jelenség kevésbé értelmes közlőknél. S ha e föltevés nyomán tovább haladhatunk, akkor jelen szövegünknek *nékem ńąirä kulľ* szavait is (KLV) *näkėŋ ńäürä k'uľ* 'kárhozatszerző hatalmas kór' értelműnek vehetjük; mert más példánk is van arra, hogy REG. *m*-nek hallotta s írta a szóvégi *ŋ*-t (l. pl. fent 530. l. 2. s. és 536. l. 3. s. jegyz.) s ennek mint képzőnek *e* kötőhangzója van ugyane szöveg *nąeng (= nājiŋ)* és *tangeng (= tāŋχiŋ, -ėŋ)* szavaiban is. Talán ide vág tanulságával az a tény is, hogy REG. a *ńąirä* szó fölé ezt a jegyzetet írta: *proklati* 'átkozott' (a szótári jegyzetek közt e hely idézete: *ńąirä kulľ, ń. térn : proklati ďavoll)*, holott *ńąirä* = KLV. *ńäürä*, ÉV. *ńaŋrä* 'erős, szilárd (крѣпкой)' értelemben közismert szó; mintha a közlő e szóval a *nékem* hiányos magyarázatát ekkép akarta volna kiegészíteni: 'ide-oda való futásával (járványával) átkozott ördög (kór)' R. 11—12.s. *nąi šäštem nąeng sąam :* l. e költői kifejezésre nézve fent 572. l. R. 72. s. jegyz. Az E. kéziratban itt *šäštem* helyett *šäšten*, mi a következő *nąeng* szóval együtt ejtve a. m. *sastén(ė)*, vagyis *-m* participium helyett a vele itt jelentésben egyértékű *-nė* part. R. 12. s. *poaželn*, E. *požäln* jegyzete *gańi* (гони, 'űzd'); tehát: *pōsäln* 'űzd el!'

R. 13. s. *sqnga pésem*, E. *sqngepésem* értelme a jegyzet szerint *solnišni žarkoi* ('naptól hőséges'); tehát az első szó mindenesetre az ÉV. *sāŋk* 'nap heve' szó 3. személyű birtokragos alakja. De mi a *pésem*, melyre nincs jegyzet? Az átírás közlője e példákkal magyarázza: *χq̄tėl sāŋkä moś jol-pq̄smės* 'a nap heve kissé alább szállott; a levegő mérsékelt, nem nagyon meleg (жаръ немножко утихъ, утулился: воздухъ ровной, не очень теплой)', *sāŋkä pq̄sėm χq̄tėl* 'napos, meleg nap, könnyed szellővel (солничкой, теплой день легкимъ воздухомъ). De figyelembe veendő a R. *sqnga pésem kqžä tui* szöveg megfejtésénél a 'nyárnak' e gyakori költői jelzése is: *sāŋk osmäŋ χqsä tūw* 'hőséges vánkosú hosszú nyár' (III : 19., *s. qsmäŋ χ. t.* III : 150), *sāŋkä qsmäŋ kāsiŋ tū* 'h. v. vigasságos nyár' (III : 469., 238.); REG. idézett-jegyzésének t. i. esetleg ilyes (pl. *sāŋkėp qsėm χqsä tūw)* közlés is lehetett alapja | R. 14—15. s. *qi kqat sar ull sämelnä:* az átírás közlője e szövegben a *nuždu ne djelai* ('szükséget' v. 'inséget ne csinálj') jegyzetnek megfelelő értelmet meg nem állapíthatta, de mivel egy REGULYtól följegyzett más szövegben (III : 222) *kqatsar*, mint a *läilsar* párhuzama, 'kéz szárat' *(kāt-sqr)* jelent, egyelőre evvel a szóval helyettesítem a kétséges értelmű eredeti jegyzést, ilykép: *āγi kāt-sqr, pī' kāt-sqr ul samäln* 'leány keze szárát, fiú keze szárát össze ne vagdald!' (a *sami* 'vagdal, apróz, apróra szab' igével). Megjegyzem e mellett, hogy egy ugyancsak JURKINtól eredő REGULY-féle följegyzésben *sqr* csakugyan *nužda* 'szükség, inség' értelmű. E hely (IV : 209): R. *kqt moš tép sqrn ät pätin, kqt moš uit sqrne ät pätin* s az ehhez fűződő jegyzetek: *kqt moš: do kole* ('a míg') és *tép sqr: chlebni nužda* ('kenyérbeli inség'), tehát az értelem: 'a míg kenyérbeli (élelmi) inségbe, vízinségbe nem estek'. A *sqr* 'szükség, inség' szót SZOTYINOVA itt sem értette s az átírás helyette: *tēp-sawnė, vit-sawnė* (IV : 210). Igen bizonytalan, hogy miféle szó lehetett az eredeti közlésben, melyet REG. a M. kéziratban egy helyt *sämelnä*, aztán az ismétlésben (a végzet csonka írásával) *särmel*, az E. kéziratban pedig az előbbit is *särmälnä* alakban jegyzett. Pontosan tájékoztató adatot erre nézve gyüjtéseimben és REG. írásaiban nem találok.

R. 16. s. *joqr uiťpä:* a jegyzet szerint *bistroi* ('gyors') t. i. 'gyors vízű'; voltakép *jq̄r, jōr* 'erős, hatalmas, bátor (сильной, проворной)' | R. 16. s. *airl:* l. fent 605-6. l. 9. és 13. s. jegyz. | R. 16. s. *unlän* jegyzete *sidji* ('ülj!') s ennek megfelelőleg az átírás is egyesszámú: *ūnle'in* 'ülsz' (lehetett volna pontosabb alkalmazkodással *ūnlėn* 'ülj!' is); de jobban szemügyre véve kiderül, hogy ez a R. *unlän,* ugy mint alább az ugyanegy alanyra vonatkozó *loaltauän* és *kuľitqlqχtä(n)* állítmányok, kettős-

számú, mi az utóbbinak jegyzetéből (vichodjite) is következik. Tehát helyesebb átírás: *ūnlēn* 'ültök, laktok, uralkodtok (ti ketten)' | R. 19. s. *širąkä marakä*, E. *š. mąrąkä* jegyzete *vodjennoi car žena* úgy értendő, hogy e két szóból álló névvel a 'vízfejedelmet' *(uiť naer;* l. ui. II : 0288. l.) és nejét (R. *neu kumm* = ÉV. *nēγi' χummi')* nevezik. Reg. szótári jegyzete szerint *širake:* wasseralte (mann), *mąrąke:* wasseralte (weib). L. e tárgyra nézve ui. II : 0289. l. A vízi istenség e nevei, mint a *-kä* végzetből is sejthető, idegen eredetűek lehetnek | R. 20. s. *augn:* jegyzete *bistroi* ('gyors'); e szó tehát: *ąwėŋ* 'sebes (víz)', az *ąw* 'víz sebje, folyása' szótól | R. 20. s. *kup* az ÉV. *χump* KLV. *k'up* (tő: *k'ump-*) másának megfelelője | R. 21. s. *kuľi tąląχtä*, az E. kéziratban helyesen összeírva: *kuľitąląχtä*, mi a *vichodjite* jegyzet szerint nem lehet más, mint *χuľitālėχtēn* a személyrag jelzésének elhagyásával a szó végén, mint ugyane szövegben is a *särmel* (15. s.), *punželtesl* (8. s.) és *punšältess* (6. s.) szavaknál; l. az utóbbihoz tartozó jegyzetet. ÉV. *χuľitālėχti* tkp. 'fölfelé úszik, emelkedik (a vízben; къ верху сплывать)': *puŋkēn χuľitālėχtēn* a. m. 'buktassátok elő fejeteket a (vízből)!' | R. 21. s. *jarmuχ*, az E. kéziratban *jarmiχ:* noha nincs jegyzete, mint tündérleányok szemének jelzője *(j. šämpä sąat ąi)* nem lehet más, mint a *jarmak*, *jarmėk* 'selyem' szó (vö. permi *jermög* 'Seide' Wied. > IO. *jermàk*, *jirmak* 'selyem' Patk.). E vízi tündérekre nézve l. ui. : II : 0290. l. | R. 22. s. *vuating kup pängen*, az E. kéziratban itt párhuzambeli ismétlés gyanánt még *augn kuppängen;* e hely fordítása: 'szeles hullámú, sebes hullámú fejeteket buktassátok elő!' | R. 24. s. *ąltn* itt a *sąrńing* 'aranyos' (R. 26. s.) szó párhuzamosa, a mint alább is váltakoznak *ąltn* (R. 29. s.) és *sarńu* (R. 32. s.); l. fent 605. l. 4. s. jegyz. | R. 24. s. *tängpä tängen kull*, de alább (26. s.) *tąngpo tąngeng* és (29. s.) *tąng tąngeng*, míg utóbb ismét (32. s.) *täng tängeng*. Minthogy a 'rückenflossen' jegyzet kétségtelenné teszi, hogy itt az ÉV. *tāŋχ*, illetve KLV. *tēŋk'* 'háti úszószárny' szóval van dolgunk, a kétféle hangalakulatnak egy szövegben való szereplését csak avval magyarázhatjuk, hogy Jurkin, a szöveg közlője, beszédében hol a felső-, hol a középlozvai nyelv ejtése szerint mondotta a szavakat, mi jól érthető abból, hogy az ő faluja ép a két nyelvterület közé esik. Hasonló vegyülését a nyelvjárási sajátságoknak már fent (527. l.) volt alkalmunk megjegyezni | R. 25. s. *liil* jegyzete *kvostom* (= хвостомъ); ez tehát a *lēi'*, KLV. *lī* 'fark' szó instrumentalisa: *lēγėl*, KLV. *līl*. Csak az a kérdés, hogy mikép értendő e szó mondatbeli viszonya? Reguly t. i. a M. kéziratban pontot helyez az előző *kull* (= *χul*) 'hal' szó után (így: *tängen kull. liil*) úgy itt, mint alább (26. s.); de az E.

kéziratban nincs meg e pont, sőt a 25. sorban a *liil* szó után egy közbetett vessző figyelmeztet arra, hogy e szó nem szorosan az *uťing* szóhoz tartozik, a 27. sort követő E. kéziratbeli ismétlésben pedig (l. fent 608. l.) ép a *lile* szó után következik a pont. Tényleg nem is érthető máskép e szöveg, mint a *χul-lēγėl* 'halfarkkal' szókapcsolattal, vagyis ekkép: 'arany hátszárnyú hátszárnyas hal farkával [való] vizes torkolatú hét folyó' | R. 30. s. *kwäll lạga tạat ạale:* az értelem a *lạga (= lậχä)* szót locat. *-t* raggal kívánja *(kwoll lậχät tot ạlä* 'a ház zugában ott legyen!'), mely nyilván csak azért maradt el, mivel a következő szó kezdő *t*-jével egybehangzott; *kwọl-lậχ* 'aháznak deszkafalakkal elrekesztett zuga (заборка изъ досокъ въ углѣ юрты)' | R. 31. s. *śumľạχ:* EV. *śumľėχ* 'magas oszlopokra épített kis éléskamra (чамя)'.

XLI.

Reguly *'Nạrri käisau* — 'a **két Uralbércz hymnusa**' — czímen följegyzett szövegének még a következő feliratai vannak: *Gebet an den Werchwizsaiskischen kámen*, továbbá *veršinski molitva* ('forrástáji imádság') és *Äl jégva anšuh sạatmel* (átírva: *ali ēkwäï'-ậjkäï'-sātmil)* 'a felvidéki asszony s öregember idéző igéje'. A Верхвижайскій камень 'kő', a hogy az oroszok a zürjén *Iz* és osztják *Kew* 'Ural' (tkp. 'kő') szók fordításával általában az Ural bérczeit nevezik, a Lozva egyik felső mellékfolyójának a *Jelpiŋ jā*-nak — zürjén eredetű orosz nevén Вижай-nak (l. e szóra nézve fent 446. l.) — forrásvidékén, ott a hol ez a *Tạmpūsėm-jā* (Томемка) forrásvizeivel érintkezik, emelkedik. L. ez emberpárnak képzelt két bércz mythikai alakjáról bővebben ui. II: 020. l. Az imádságnak följegyzett része látnivalóan annak csupán bevezetése. A két kéziratban fenmaradt szöveg hangjelzésének eltérései: R. 3. s. M. kézirat: *tur vanžing* írása helyett az E. kéziratban: *túr vánžing* | 4. s. *kualim* h. *kuá-, jä* h. *jâ* | 5. s. *tinltäm* h. *tín-* | 8. s. *ľängän* h. *ľängân* | 9. s. *ľängen tạrom* h. *ľängentárom* | 10. s. *tuńištl* h. *tûńištel* | 11. s. *molä* h. *môlä, nạe* h. *nạé, šäštem* h. *šästem* | 12. s. *šäštem* h. *šäšt* | 15. s. *térn* h. *térrn* | 16. s. *šingšän* h. *-ân* | 18. s. *tä pážä pellts* h. *te pážepellts*.

Sorközi s lap alatti jegyzetek a kiadásban számokkal jelzett szókhoz: 1. *veršinskie, vi dvoi*. Der berg ist doppelt, daher wird er *kitâ* genannt: mann und weib, der mann sieht gegen norden, das weib nach süden; der mannberg ist höher | 2. Obi rasen | 3. *vseh bolšie;* ihr sitzend die erde drückende | 4. daumen | 5. *malinkie bogi slova.* Da sind die zwei berge, deren wort unter dem wort gottes nur ein daumen tiefer steht. Diese zwei *ńạrr* wohnen oben beim gotte, nur ist hier auf erden dies ihr platz, wo sie vom menschen die *jurping* empfangen; sie

bezeichneten dem menschen diesen ort, auf welchem sein gebet zu ihnen dringen kann | 6. *preźde* | 7—9. *mnogo ludno rodjilis* | 10. opfer | 11. *postavili* | 12. *tagda* | 13. *ne* | 14. satan *propasť ne mog* | 15. *železni ograda* | 16. *mägko stalo* | 17. *skvoz načil chodjiť.* Az E. kézirat hátlapjára írt jegyzet: Diese heiligen orte, wo man den göttern opfern und beten soll, sind von dem *ńait* erforscht worden, die durch ihre künste das bewerkstelligen konnten. Diesen *uiť* od. *ńqrr jelping* wird geopfert, wenn die *ńait vivorožat* dass gott durch sie ein opfer fordert, z. b. zur zeit einer krankheit oder anderer not. Die berezover opfern ihm jährlich, darum weil sie durch den *jelping* immer fahren und ihr weg selbst durch den *jelping* geht, indem umzufahren wegen den steinigen felsigen höhen um ihn, nicht möglich ist. Früher bevor Alexei noch nicht hier wohnten, weideten die renntiere der Sossvaer durch den sommer viel südlicher und zahlreicher als nun.

A felső-lozvai nyelvű átírás *Tatjana Alexejevna Sotinova* segítségével 1888 deczember 16-ikán készült.

R. 1. s. *menem jä täľäχ* s a följegyzésben alább (4. s.) következő *kualim jä täľäχ* jelzések egymáshoz szorosabban tartozó párhuzamok, mint *kwālėm jā taľχä, minėm sąjim taľχä* (II : 196); ezért az átírásban egymás mellé kerültek. A *-m* partic. praet. képző itt a *minėm* és *kwalėm* alakokban folyó működésbeli tulajdonságot ('menő', nem 'ment') jelent, a mint ez a költői nyelvben gyakran igazolható (l. I : 208) | R. 2. s. *Ąass vanžing* jegyzete: 'Obi-rasen', e kifejezés utórésze tehát a *vāns* 'lágy vízi gyep (мягкая трава въ водѣ)' melléknévi képzése R. 4. s. *kualim jä*, mint *kualim Kąnting* (Konda) III : 334, *kualem jevur* (Jevra) III : 290, 292 Reguly-féle szövegekben. Mind e helyeken *kwālėm* fordításomban 'torkolló', vagy 'kiágazó, elágazó', mert az északi nyelvhasználat szerint a folyó onnan *kwāli*, a honnan 'kiágazik, kimegy', vagyis a hova torkollik (l. fent 489. l. 84. s. jegyz). Mindamellett nem vagyok biztos e fordítás helyességében, mert a déli nyelvjárásokban a megfelelő szó a víz 'növését, áradását' jelenti, pl. KLV. *jä kwoąli*, PV. *kvali*, TV. *uť kälänt* (прибывать), tehát *minėm jä, kwoąlėm jä* 'menő folyó, áradó folyó' is lehet (az északi nyelvben *jā* v. *vit ąnti, ąntīli* 'árad, nő') | R. 5. s. *mä tinltäm unlpä* jegyzete: 'ihr sitzend die erde *drückende*'; a középső szó tehát ÉV., KLV. *tintli* '(puhítás czéljából bőrt) nyomkod (кожу мнетъ)', *tąwľ tintli, tintlaχti* id. Az átírásban *tinėltim* íráshiba e h. *tintlim.* Reg. ide tartozó *vseh bolšie* ('mindnyájánál nagyobbak') jegyzete azt jelzi, hogy az istenség gyanánt tisztelt két hegy a körülöttük levő többinél magasabb | 7—10. s. Mint Reg. jegyzetéből világosan megállapitható, e sorok a bálványhegyek ormának magas-

ságát avval a képpel szemléltetik, hogy midőn az öregek (t. i. a hegyormok) egymással beszélgetnek, az ő beszédük hangja csak egy hüvelyknyire, vagy arasznyira van égi atyjuktól, illetve magától az égtől: 'csaknem oda ér (маленько не дошелъ)' | R. 7. s. *l'äng bąbi l'ängän* e h. való *l'ängeng b. l'.* s párhuzama *l'ängen tąrom l'ängän* is így javítandó: *l'ängeng t. l'.* Ismeretes költői kifejezése a beszélő, vagy hírhozó bálványszellemnek: *l'āŋχäŋ uj*, kinek beszéde vagy híre *l'āŋχäŋ uj l'āŋχ* 'beszédes állat beszéde' (l. ui. II : 0244—5. l.) | R. 7., 10. s. *tuńištl*: KLV. *tōrės tuńšit* 'arasznyi magasságú' (vö. *tūnši* 'áll', *tunšiŋ* 'magas'), mely határzói alkalmazásban a *-l* ragot is fölveheti (l. Vogul Nyelvjár. 119. l.). Az északi nyelvben helyette *l'ūl'it* 'magasságú' és *l'ūl'itėl* 'magasságnyira' kifejezések járják (vö. *lūl'i* 'áll', *l'ūl'ing* 'magas') | R. 11. s. *molä*, E. *môlä* a jegyzet szerint *prežde* ('előbb'), tehát ÉV. *mōl*, *mōläl* 'minapában, régen, előbb' (l. Vogul Nyelvjár. 21. l.). Az átírás *mąlėχ* szava (*mōlėχ* 'azelőtt, előbb') ezzel helyettesítendő | R. 11. s. *nąe* mint az *ąter* szó párhuzamos megfelelője, biztosan *nājä* 'úrasszonya'; *nąe šäštem šitä, ąter š. š.* a jegyzet szerint a. m. *mnogo ludno rodjilis* ('sokan, népesen születtek'), tkp. 'midőn az úri asszony, uri ember növekedett'. L. a *sasti*, KLV. *šäšti* szóra nézve fent 607. l. 29. s. jegyz. | R. 14—15. s. *ątä kull' päžäps, ątä térn päžäps* jegyzete: *satan popasť ne mog* ('a sátán be nem juthatott'); *pasäpi* tkp. 'áthatol, keresztül megy', a mint ezt az alábbi (R. 17. s.) *päžä pellts* (az E. kéziratban helyesebb jegyzéssel: *päžepellts*) szóhoz fűződő *skvoz načil chodjiť* ('keresztül kezdett járni') jegyzetből is kitetszik. Az itt idézetthez hasonló imádságrész található a 'Víz szentjének' idéző igéjében is (II : 392., R. 24—27. s.). Érdekes, hogy REGULY közlője a *tērėn-χul'* 'járványkór, pusztító betegség' szót itt a német alakú *satan* szóval jelzett шайтанъ kifejezéssel fordítja, épen úgy mint a hogy az előbbi szövegben *ńąirä kull'*, *ń. tern* nála *proklati ďavoll* 'átkozott ördög' (l. fent 612. l.): a 'kór' tehát nála még akkor is ha az imádság költői nyelvéből a csupán megértetésre szánt orosz szóra fordítja, 'ördög', illetve mythikai személy. L. e tárgyhoz fent 565. l. R. 1. s. jegyz. | R. 16. s. *kér jäne šingšän*: az átírásból véletlenül kimaradt a *jäni'* 'nagy' szó. A kifejezést REG. *železni ograda* ('vaskerítés') jegyzete magyarázza, melyhez az átírás közlőjének *kēr-siŋės* 'erődítmény (крѣпость)' adata csatolható. A *siŋės*, *sėŋės* szó valódi értelmére nézve l. fent 559. l. 118. s. jegyz. | R. 17. s. *kąm-l'äm*: REG. jegyzete *mägko stalo* (мягко стало 'meglágyúlt'); az átírás közlője szerint: *pēs ńaŋrä ąls, ań kāmńämės, kāmėntäi' jēmts* 'előbb erős volt, most meglágyúlt, puha lett (прежде крѣпка была, теперь мягка стала)'. Ez imádságrésznek következő az értelme: Az előtt ha a hegyi istenséghez áldozattal jöt-

tek, az áldozat használt: az istenség segedelmével a kór nem férkőzött az emberekhez. Most ellenben nem tartja semmi vissza a kórt, az istenség nem segít: az emberek 'vaskerítése meggyöngült', az ártalmas szellemek áttörték. A kórnak vaserődítéssel való távoltartása szerepel a Világügyelő férfiúhoz intézett egyik imádságban is (II : 331.); l. fent 572. l. R. 74. és 77. s. jegyz.

XLII.

A **pelimi istenségnek** szoszvavidéki idéző igéjét *'Näl̃tlèŋpauliŋ χum, Pētėr Antrejiś Kūl̃irop* (l. ui. II : 0365. l.) közlése nyomán 1889 márczius 12-ikén jegyeztem föl Berjozovban. E bálványra vonatkozó közléseket illetőleg l. fent 521. l.

Czím: *Polėm-tḁrėm Tāpės numpėl Polėm-jāt ḁli, taw Numi-Tḁrėm śär jäni' pl̃χä* 'Polėm-isten a Tāpės (folyó) felé, a Polėm (Pelymka) folyónál van; N. T. legnagyobb fia'; l. ui. II : 03. l. A czím magyar fordításában 'szoszvafői' ekkép javítandó: 'szoszvavidéki' | 4. s. *mariŋ tḁrėm: nusän patėm* 'szükségbe esett' t. i. 'világ'; voltakép *mariŋ* 'szűkös' a *mari* 'szűkűl' igétől | 5. s. *sawiŋ ńārä* fordítása sajtóhiba folytán 'nyomorúságos subát', helyesen 'ny. czipőt' | 5. s. *koj: māń ńaurėm* 'kis gyermek'; l. fent 587. l. 102. s. jegyz. | 7. s. *näriŋ*: l. fent 441. l. 1. s. és 524. l. 122. s. jegyz. | 10. s. *uj-pojk* mint a *ńoχs-pojk* párhuzamosa itt is 'hód-[prém] könyörgés'; l. fent 437. l. 190. s. jegyz. | 12. s. *tajtėn* fordítása sajtóhibából 'ruhád alját', helyesen: 'ruhád ujját' | 18. s. A bálvány 'szent nyírfájára' vonatkozólag l. ui. II : 04. és 0336—7. l. | 19. s. *joltilimėn: sātwäsėn* 'igéztettél'; 'rendelték, parancsolták neked (велѣли, сказали тебѣ)' | 22. s. *sāt tḁrėm urtėm χḁn: ajimkitėm pupχėt akw'-mūs taw lakwä lāwiänä, urtiänä* 'az apró-cseprő (jelentéktelen) bálványokat ő folyton szétrendeli, szétosztja', mivel egymással békében meg nem élhetnek; ezért hívják 'hét istent, hét bálványt szétosztó királynak' | 27. s. *titäś-χum* a. m. *kūśeį-χum* 'gazdaember'. E szó egyébként nem fordul elő gyüjteseimben s adott magyarázatát egyelőre más adattal nem igazolhatom | 29. s. *śāli ḁln* helyes fordítása: 'tiszta, finom ezüst'; a kiadásban sajtóhibából: 'drága e.' | 30. s. *saw χḁtėl: l̃ūl̃ χḁtėl* 'rossz nap'. Itt tehát nem a 'sok', hanem az 'inség' értelmű *saw* szó a jelző, mely a melléknévi *sawiŋ* képzés 'inséges' jelentésében veendő, a minthogy párhuzama is *näriŋ χḁtėl* 'kárhozatszerző' nap | 32. s. *sorimālėm: pōśėlaŋkwė* (умереть), *sorėmnė patuŋkwė jēmtės* 'meghalni, pusztulásba esni kezdett' | 39. s. *āräś: taw pālt pūrlaχte'it-ke, ta āräśt ta pūrlaχte'it* 'ha ő nála ételáldozatot hoznak, ama tűzhelynél hozzák' | 53. s. *sḁχit: kwārėχ; oχsėr-sḁχit: oχsėr-kwārėχ* 'nyaláb, csomó; rókabőr egybe-

kötött csomója (куча лисицъ)', tkp. *są̄χit*, mint más helyekből kitetszik, 'göngyöleg', pl. *vouta nuj saw są̄χit* 'vékony posztó sok göngyölögje' (II : 247.). A közlő adott magyarázata inkább az előző *kūńäs* szóra illik.

56. s. *sū-kis : sū tärmėl joläľ tūśtnė ąulät kis ą̄li, tūjtėn jol us voss śälti* 'a hóboton, a lefelé állítandó végén karika (kerek lapos fadarab) van, hogy [a bot] a hóba alá ne süppedjen (hatoljon)' | 56—57. s. *saw sąrńin . . . ľūľawėn* 'sok aranyos . . . áll [körül] téged'. Arra a kérdésre, hogy kik ezek az 'aranyosok', a közlő ekkép magyarázta szövegét: *χotäľ mine'in, akw'-mūs sąrńit ą̄le'it* 'akárhová méssz [te Polėm-isten], egyre aranyosok vannak [ott]'; majd így folytatta: *ti pupχėt tawän pojkśe'it, Polėm-tą̄rėm jänī'* 'ezek a bálványistenek ő hozzá könyörögnek; [mert] Polėm-isten nagy'. Bár e szerint az 'aranyosok' itt a fő bálványistenséget imádó alsóbb rendű bálványistenségek volnának, mégis tekintettel arra, hogy ezek az imádkozók egészen emberi módra 'süveg nélkül való szép fővel' *(kēnttal ą̄lnė jąmės puŋkėl)* állnak a bálvány körül s hogy a járványkórról panaszkodnak, azt vélem, hogy az áldozó híveket nevezi a kedveskedő kifejezés 'sok aranyosnak', úgy mint más helyütt 'sok szegényednek *(saw kuńärėn)*', 'sok magzatodnak *(saw kojin)*' stb. | 58. s. *porės:* 'szemét, hulladék (соръ)'; *puŋkėt porės at ą̄ńśe'it* 'nincs fejükön szemét'. Az adott fordítás 'mocsok' szava helyett, most helyesebbnek vélem az eredeti jelentéshez való visszatérést; mert van értelme a 'szemét nélkül való szép fővel *(porėstal ą̄lnė jąmės puŋkėl)*' történő imádkozás említésének is; a mennyiben gyakran látni a ház körül való foglalatosságban vogul v. osztják embert kuszált, s a fekvő hely szemetétől belepett hajjal. Az istentisztelethez való készülődés alkalmával bizonyára mindenki rendezi ruháját s haját | 65. s. A panasz, hogy az imádkozókhoz 'semmiféle szárnyas isten be nem tér' azt jelenti, hogy a nagy pusztulás idején semmiféle istenség rajtuk nem segít | 71—73. s. *saw jūrėn . . . ną̄ŋχ χuľile'it : ńār ujit* (черви) *mānėl ną̄ŋχ kwāle'it, tąuliŋ ujit ta mā'ės tū ise'it* 'a férgek a földből előjönnek, a madarak a miatt szállnak oda'; az imádság tehát a szent nyírfa alatt levő férgeket az istenség iránt való kedveskedésből *jūr*-oknak nevezi; l. az utóbbiakra nézve ui. II : 0330—5. l. | 79—80. s. Arra nézve, hogy mi összefüggés van a szent nyírfa alatt lévő férgek előjövése, a madarak leszállása s a gyermekek halála közt, a közlő ezeket mondja: *tąuliŋ ujit χäľėn ise'it, ńār ujit aliänl, aum vāre'it* 'a madarak a nyírfára szállnak, a férgeket megölik s [evvel] betegséget szereznek' a föld lakói számára; l. erre nézve ui. II : 05. l. | 87. s. *Xīń-ūrt χum : Xīń-ą̄tėr, sorėm taw mīγ, sorėmnė patnė ēlėm-χąlės taw χāpän ti tāltitä* 'a Kórfejedelem, ő adja a ha-

lált, a halálba jutó embert ő ím ladikjára szállítja'; l. e tárgyra nézve ui. I : 0212. l. Az *ūrt* a vogul *qtėr* 'fejedelem' szónak osztják megfelelője; l. ÁKE. 615—6. l. | 103—104. s. Az a mythikai képzet, hogy az istenség rendeletére az ő bálványszolgája a 'kór futkosó útját' apró szemű hálóval elzárhatja, emlékeztet más idéző igék ama helyeire, melyekben a kór terjedését akadályozó erőművekről van szó; l. erre nézve ui. II : 0303. és fent 572. l. R. 75. s., valamint 617. l. R. 16—17. s. jegyz. | 109. s. *sāľi viššentawėt: sāľititä* 'megsajnálja (жалѣть)'. Bár az imádság a pelimi istenséghez van intézve, mégis *Numi-Tǭrėm* Égatyától várják az élet megmentését; mert ő az élet és halál ura (l. erre nézve ui. I : 0325—6. l.), míg a pelimi istenség, mint az Égatya legidősebb fia, csak közbenjáró: a 'fehér hóhoz hasonlatos szarvas állat véráldozatát' (112. s.) pártfogása jutalmául igérik | 118. s. A 'füve ritka átkos tenger' az a hely, honnan a Kórfejedelem fölkerekedett s hova ladikján a halottakat szállítja; l. erre nézve ui. I : 0212. l. | 125. s. *sāt näkpä āŋkwėl: χāŋγėltėp-näk* 'lépcsőfok (ступень)'. Az imádkozók azt kívánják, hogy a pelimi istenség az áldozati rénszarvast lova mellé kötve vigye föl az Égatyához, majd ennek lakánál kösse az állatokat a hét lépcsős feljárat tetejében levő ajtónak ezüst 'oszlopához (ajtófél-fájához)' | 135. s. *ujtχatsėn: pērinätän tu voss ūntti, ti pojk tōnt taw χōlitä* 'üljön oda [a bálványistenség] párnájára, akkor ő meghallgatja ezt az imádságot'; *ujtχati* tkp. 'belemerül, belesülyed' | 152. s. *ta χōltilėn: pojk χōlitä-ke, ta χōlitä; vāssi' aum at jēmti, mos at jēmti* 'ha az imádságot meghallgatja, akkor meghallgatja; többé betegség, kór nem lesz' | 158. s. *pojkśėnė χum lāwi: ānėm mā kiwėrnė ūnttilėn-ke, ta ūnttilėn; lilim ālmilėn-ke, ta ālmilėn* 'az imádkozó ember mondja: ha engem a földbe teszel (ültetsz), hát [oda] teszel; ha lelkem fölemeled (életem megmented), hát fölemeled'.

XLIII.

Pąlm tąrom sąatmel ('Polėm-isten idéző igéje') czímmel Reguly hagyatékában néhány sornyi töredéket találunk egy déli vogul nyelvű imádságból. Ez kis papírszeletre czeruzával írva nyilván kisérlet volt az illető imádság följegyzésére, melyre közlője rosszúl emlékezhetett, úgy hogy csak kis része kerülhetett tollra. Ennek a Reguly-féle szövegnek is *Sofinova* segedelmével készítettem felső-lozvai nyelvű átírását 1888 deczember 24-ikén.

R. 1. s. Az *altn kum jeing suring kum jeing* (a kiadásban az utóbbi szó *jiing* írása sajtóhiba) szövegrész az *altn* és *suring* szók párhuzamát mutatja, a mint ez az *qltn šempettälln . . . suring šempettäln* szólásismétlésben is föltetszik. Nyilván itt is

az 'arany' *ąltén* és *sąrni* szavaival van dolgunk (l. fent 614. l. 24. s. jegyz.), mely utóbbinak a kondai vogulban REG. *suring* írásához jobban illő *suriń*, *surèń* alakja van. Az *ąltn* szónak 'ezüst' fordítása REG. egy fent (605. l. R. 4. s.) tárgyalt jegyzetén alapszik; helyesebb fordítása: 'arany, aranyos'. R. *jeing* 'atyai' jelentésében *(jä'iŋ)* jól érthető mint az istenség jelzője: 'atyai [isten]', t. i. 'ki atyai módon viseled gondunkat', vagy esetleg így: 'ki már atyáimnak is istene voltál'. Az adott fordítás e szerint javítandó | R. 2. s. *mér ätt:* nyilván félbenhagyott mondat, melyben a tagadó szóhoz való állítmány elmaradt; a közlő e helyett az imádsághoz jobban illő kifejezéssel így változtatta beszédét: *mér vuor šoattal pettsem* 'miért lettem én erdei szerencse hiján való?!'

XLIV.

Az Alsó-Lozva vidékén, *Jąul'-tit pōl* (Кузьины) faluban följegyzett imádságtöredéket Епимъ Михайличъ Лахтинъ közölte 1888 augusztus 6-ikán.

Czím: *pąiliŋ* 'falubeli, falusi' az ALV. *pōl* 'falu' szó teljesebb tövéből | 1. s. *Nuŋχ Tąrèm* a. m. ÉV. *Numi T.;* l. Vogul Nyelvjár. 113. l. A fordításba 'felső T.' helyett sajtóhibából 'fényes T.' került | 3. s. *saŋγèmlèm Tąrèm ąsèn* 'Teremtő T. vagy' fordítása tévedés, mert *saŋγèmli* nyilván nem egyéb, mint ÉV. *sāŋkèmli,* ez pedig intransitiv ('teremtődik') értelmű; l. ui. I: 231. l. 3. s. jegyz. A *saŋγèmlèm Tąrèm* kifejezés teljesen megfelel a teremtési ének R. *num tąrom jäuä sąngomli* (ÉV. *Numi-Tąrèm jäγūw sāŋkèmli* I: 100—1) mondásának, vagyis ezt jelenti: '[magától] teremtődött T. vagy' | 6. s. *vosi pū:* 'mindnyájánál ifjabb, kisebb (всѣхъ меньшой)' a. m. ÉV. *vāšši' pī'.* Egyéb hagyományok szerint a pelimi istenség épen *legidősebb* fia az Égatyának (l. ui. II: 01. l.) s itt talán csak azért nevezi az imádság 'hét isten közül *legkisebb* fiúnak', mivel a vallásiköztudat szerint a hét *Tąrèm*-fi közül a legifjabbik végzi a világügyelet tisztét, a pelimi istenséget különösen tisztelő alsó-lozvai vidék pedig (l. erre nézve fent 521. l. 12. s. jegyz.), úgy látszik, ezt a hivatást saját kedvelt főistenségére ruházza. Több följegyzett rege szól t. i. arról, hogy a pelimi istenség az 'Asszonyfia fiúcskával' verseng a világügyelő megbizatásért (l. ui. II: 08—10. l.) s igen természetes, hogy tiszteletének helyén nem őt tekintik a küzdelem vesztes felének s másodrendű bálványnak. Talán a világügyelettel járó munkásságra czéloz a következő *sāt tąrèm k'aitä k'um ąsèn* 'hét istennek követ embere vagy' mondás is, a mennyiben a világügyelő viszi és terjeszti az apróbb bálványistenségek s ezek híveinek kérelmeit az Égatya elé | 7. s. *k'aitä:* ÉV. *χajtä;* l. e szóra nézve ui. II: 0697. l.

A 'hét eget befutó férfi' fordítást (mely utóbbi szó helyett a kiadásba valamikép 'király' került) most azért sem vélem helyesnek, mert *sāt tąrėm* az előző párhuzamos sorban is 'hét isten' (nem 'ég') s mert *k'aitä* egy megszabott ('követ, hírnök, közbenjáró, násznagy'-féle) foglalkozást, nem pedig általában 'futót' jelent | 8. s. *käpi ąšėχ*: 'igen kedves (очень милой)'; *käpi* nyilván az ÉV. *kapaj* 'igen nagy' szó (l. ui. I : 211. l., 198. s. jegyz.) változata, az *ąšėχ* pedig az arab-tatár *ašėk*, *ašik* 'verliebt, von Liebe entbrannt' (Radloff, Wb. I : 592., 596.) átvétele | 8. s. *k'airėn*: ÉV. *χajrėn* 'szeretett, kedves, drága (любимой, милой)' < tat. *kairan* 'lieb, vortrefflich, gütig' (uo. II : 22.).

XLV.

A 'Paszėt-bálvány hét mēnkw öreg' istenségnek Múnkesz vidékéről való idéző igéjét *Muuŋ-kēsiŋ χum 'Sēmėn-pī' Rotivon Rompanťop* samán (l. ui. II : 0365. l.) közlése nyomán 1889 márczius 8-ikán jegyeztem föl Berjozovban. L. az ez istenségre vonatkozó adatok összefoglaló tárgyalását ui. II : 0150—4. l. Bevezetéskép a közlő a bálványszellemre vonatkozólag ezeket mondta: *Aum mā'ės pēŋγim pojkawė: ńajt kit kēr akwän jūnīti, nāj pēlėmli; pupi' joχtnė pos ti. Pasėt-pupi' ąjkä jelpiŋ mātä Muuŋ-kēst ąli; taw-ke joχti, sāt pupi', sāt mēŋkw-χum joχte'it. ēlä kisule'it* 'hozzá betegség miatt varázsidézettel imádkoznak: a samán két vasat összeüt, [ettől] tűzfény gyulad s ez a bálvány eljöttének ideje. A Paszėt-bálvány öreg szent helye Múnkeszben van; midőn ő megjön, hét bálvány, hét mēŋkw-férfi érkezik, előre fütyölnek'.

1—17. s. Az elővarázsolt bálványszellemek a samán ajkán magukat s hatalmukat dicsőítő szavakkal bemutatkoznak a megjelenésüket váró népnek; l. erre nézve ui. II : 0382—3. l. 1. s. *vōrnėl va'īlėm*: 'erdőből alászállott', nem 'alábocsátott', mint az adott fordításban. A mēŋkwek t. i. magas erdőben laknak s onnan a samán idézésére lejönnek a folyó mellett épített faluba | 2. s. *Numi-Sorńi* e h. *N. Tąrėm*, tehát voltakép 'Felső-Aranyos'; az osztjákból átvett *ōn* 'nagy' szó a vogul költői nyelvben 'dicsőnek' is fordítható | 8—9. s. *akwänėl tēlėm*: a mēŋkw-szellemek ama mondása, hogy 'kezük-lábuk *egyből* született (v. támadt)' nyilván azt jelenti, hogy ők heten 'egy méhből' valók, vagyis testvérek | 10—11. s. *sāt ur, sāt ārt jąŋχeu: tanänl pojkėnė māt ti urėl at ārtmės, mōt urėl jąŋχe'it; ti urėl nē-mat χal at sēlsėt, mōt urėl jąŋχeit* '[ha a mēŋkw-eknek] az ő imádkozásuk során (helyén), ezen a módon nem sikerült (azaz nem bírhatták rá könyörgésük teljesítésére a magasabb istenséget), más módon fordúlnak (t. i. más irányban tesznek kisér-

letet); ha ezen a módon semmi közt nem szereztek (nem sikerült megközelíteni kérésükkel az intéző hatalmat), más módon fordúlnak'. L. ugyane közlőnek hasonló magyarázatát fent 586. l. 83. s. jegyz. | 15. s. *χūń jēmtmū: māń pupχi' χūń jēmtsū?! man jäni' pupχi' jēmtsū* 'Mi hogyan is lettünk volna kis bálvánnyá?! Mi nagy bálvánnyá lettünk' | 18—35. s. A megjelent bálvány az őt előidéző samán ajkán az idézés okát tudakolja s a samán (valószínűleg változtatott hangon) felel a kérdésre; l. erre nézve ui. II: 0383. l. A *manä... manä* itt talán nem 'minő?', hanem 'vajjon?' A bálványszellemnek t. i. mellékes, hogy 'mifajta (minő)' a betegség, mely miatt hívták, hanem az a lényeges, hogy általában betegség-e, vagy valamely más ok (pl. a halászati, vagy vadászati szerencse elmaradása) az, mely miatt idézték. Csak ily felfogással illik a föltett kérdésre a válasz: 'Ha kóros hús kórja nem ért volna bennünket, mi hogyan is idéztünk volna benneteket?!' E válasz t. i. nem állapítja meg, hogy minő betegség érte a népet, csak általában felel, hogy betegség érte. A kérdés tehát így értendő: 'Vajjon kóros hús kórja ért benneteket?!'

24. s. *kēl: lą̄ lātiŋ* 'osztják szó', a. m. *kwāli'* 'kötél'; vö. ÉO. *kēʌ*, IO. *ket* id. | 24. s. *pēs: lą̄ lātiŋ*, a. m. *χāŋχei̯* 'sás'. E szót egyébként nem igazolhatom, de a *kēl-pēs* sásfajta növénynévre nézve vö. TV. *kăl-pum* 'sás' (uo. *kălu* 'kötél') | 25. s. *sūns*, a szigvai nyelvben *suss* (tő: *sūns-)*, PV. *śunś* 'moszat' (a vogulból átvett orosz szóval: мунжа), ALV. *kʿunna-śunś* 'rénzuzmó'. A közlő szerint *sūnsi' lōptäŋ māń pum lāwau: pori' at ą̄ńśi, tal'χä lakwä χaltėlaχti* 'egy leveles kis füvet neveznek *sūns*-nak: szára nincsen, felső része szétterjed (szétterül, elágazik)'. Azt sejtem, hogy azért *kēl-pēsäŋ* 'kötél-sásas' és *pēs-sūnsäŋ* 'sásmoszatos' a samán 'szent földje', melyre 'idéző igéjét helyezi', mivel varázsló művelete közben a jurta földjén, vagy padlóján sás- vagy gyékényfonadékon ül | 26. s. *mul: lą̄ lātiŋ*, a. m. *sātil* 'idéző ige'; *multa: sātuŋkwė* 'varázsolni, bálványszellemet előidézni; l. e szókra nézve ui. II: 0349—50. l. Hogy mi értelme van a *sari mulėm jelpiŋ māmnė pinäslėm* 'igaz (erős) igézetemet szent földemre helyeztem' szólásnak, arra nézve a közlőnek következő magyarázata tájékoztat: *am pēŋγuŋkwė Tą̄rėmnė joltwäsėm, ti am jelpiŋ māmnė naŋėn ti sātilėm: ul tipγėlėn, sari potėr potärtėn!* 'engemet isten rendelt a varázslásra, íme én téged most az én szent helyemre idézlek: ne tévelyegj [szavaidban], igaz beszédet beszélj!' A jelzett szólás e szerint azt jelenti, hogy a samán igéjével az istenséget az idézet helyére rendeli s szava követésére kényszeríti. A vogul *mul pini* úgy látszik csak az osztják *muʌ pontal* kifejezés fordítása, mert a *sātmil, sātil* szókkal ily kifejezés nem igazolható. Ellenben ismeretes szólás *pojk pimi* (l. ui. II: 0484. l.),

mely úgy értendő, mint *puŋk pini* 'főt hajt', t. i. 'fejét [a földre] helyezi', tehát az előbbi kifejezés tkp. 'imádságot [földre] helyez', vagyis földre borúlva mond | 30, 32. s. *jōr, sossėl:* A közlőnek e szókra vonatkozó magyarázatait *(jōr: vittė q̄lnė sort-χurip uj* stb. és *sossėl: vōrt q̄lnė māń ośśä-le'ìpä χurip ujkwė)* s fordításukat l. ui. I : 219. l. E mythikai állatokra vonatkozó képzetek tárgyalva ui. II : 0330—5. l. | 31. s. *kajnė χum liliŋ jōr ēlä oss ujmìti, tōnä lāwi: ēlä at-ke ujmìti, pupi' ness ńelmėχli, rēteli* 'a bálványidéző ember azért mondja, hogy az eleven jōr ússzék tova, [mert] ha nem úszik tova, a bálványszellem csak csacsog (nyelvel), hazudik'. Ez talán úgy értendő, hogy a bálványszellem állatának mozgása jelzi a tevékenység megindulását, vagyis hogy a bálványszellem komolyan utána akar járni a reábízott feladatnak. Föltehető, hogy a samán készségében van, vagy volt eredetileg, valami gyíkféle *(jōr* v. *sossėl* néven nevezett) alak, melynek bizonyos módon előidézett mozgása az, a mit a varázslat kifejezése 'úszásnak' nevez; l. erre nézve ui. II : 0374. l. | 34. s. *tq̄lėn-jir: jirχatnė jir* 'áldozni való véráldozat'; tkp. 'kórodbeli', vagyis 'a tőled reánk bocsátott kór eltávolításáért téged illető véráldozat'.

36—51. s. A bálványszellem szabadúlni kíván a reá rótt nehéz feladattól s erre magát képtelennek nyilvánítja; l. e képzetet illetőleg ui. II : 0385—6. l. | 36. s. *χal'i l'q̄ŋχ: pēlpiś jälnė l'q̄ŋχ* 'gyorsan járó út'. A *χal'i* szó értelmének meghatározására nincs egyéb tájékoztató adatom | 51. s. E szakasz magyarázatára mondotta a közlő a *pupi' sart ńelmėχli, ośmarli* stb. kezdetű már idézett s lefordított szöveget; l. ui. II : 0386—7. l. | 52. s. *χūrėm χum sūnsi mēŋkw* v. *jisi m.: χūrėm χum jisi' jēmtėm mēŋkw* 'három emberkoruvá lett mēŋkw', t. i. ki olyan idős, mint három emberkor egymás után. A Regulytól följegyzett teremtési énekben is előfordúl *šunžung kum šunžäntä* (I : 116., R. 150. s. *šunžq̄n kum šunžänt* uo. R. 158—9. s.): ÉV. *sūnsiŋ* (az átírásban tévedésből *sūnsėm) χum sūnsėntė* 'növekedő férfi növekedésed korában' (értsd: 'gyermekkorodban'); R. jegyzete emitt: *vremenach* ('időkben', t. i. 'ifjú korodban'). A köznyelvben, úgy látszik, a *sūnsi* 'nő, gyarapszik' igei alak ismertebb (l. erre nézve ui. I : 253. l. 178. s. jegyz.), melynek képzései KLV. *šušmi, šušti* 'gyarapszik' (pl. *jiw-titkėm šušmämėn* 'fácskám töve meggyarapodtál' IV : 136., *tė poėltė mem nuk' šuštsėt* v. *šušmėtst* 'ebben a faluban a nép felgyarapodott, сплодились'). A *jis-i, sūns-i*-féle melléknévi képzés használata *-iŋ* helyett a vogul költői nyelvben osztják nyelvtani alak átvétele | 56—69. s. A samán nem bízván az előidézett bálványszellem teljesítő képességében, őt a szolgálat alól fölmenti, szabadon bocsátja s három más szellemet idéz ujból elő; most ezekhez intézi sza-

vait. L. erre nézve ui. II : 0389--90. l. | 60—61. s. *ńāl-joräŋ, jąut-joräŋ* : l. fent 587. l. 102. s. jegyz. | 60. s. *χūrėm kojkėm: ńajt-χumiänl pālt atχatėm mām χūrmi' lāwau, mańśi mām mēŋ-kwėtnė koji', ńaurėmi' lāwau* 'a varázsló emberüknél egybegyült nepet [a samán] háromnak mondja, a vogul-osztják népet a menkw-ek *koj*-nak, gyermeknek mondják'; l. a *koj* szóra nézve fent 587. l. 102. s. jegyz. | 62-63. s. *tērėn-läńśäŋ, χul'-läńśäŋ* : *läś lą̄ lātiŋ, Sakw-lātχėl ńāl, aum* ; *tērėn-ńāliŋ*='*läś* osztják szó, szigvai szóval *ńāl* v. *aum* ('betegség'); *tērėn-läńśäŋ* helyett ezt mondják :] *t. ńāliŋ*'. A *läś* (tő : *läńś-*) szóra nézve nincs bővebb tudomásom; a *tērėn-ńāl* kifejezésre vonatkozólag l. fent 586. l. 26. s. jegyz. | 62. s. *moχi* : *ńaurėm* 'gyermek' | 64. s. *ti tāl supän* : *ti tālän kātän tortal, la'ilän tortal ēläl' oss ją̄me'it* 'e telüket (telük idejét) kezük hibátlan, lábuk hibátlan [voltában] hadd járják tovább', t. i. ne érje őket semminő baj | 70—73. s. A bálványszellem kijelenti az áldozatra vonatkozó követelését s ennek sürgősségét; l. e tárgyat illetőleg ui. II : 0390—92. l. | 72. s. *χolin ul joχtäln* : *tārä jir totän* ; *alpėl-ke vōwe'im, ētin ul oss joχtäln* 'nyomban hozzatok véráldozatot; ha reggel (korán) kérem, estére ne engedd, hogy [ideje] jusson!' L. erre nézve ui. II : 0416. l. | 78. s. *kēl* : *lą̄ lātiŋ* 'osztják szó' a. m. *l'āŋχėl, potėr* 'beszéd, hír, üzenet'; *kēliŋ uj kēl, ajiŋ uj aj* a. m. *l'āŋχėl, lą̄ lātχėl* : *aj-kel* ; l. ui. II : 0244. l. | 88—89. s. *ńāl-jiräŋ, jąut-jiräŋ* l. fent 60. s. jegyz. | 90—91. s. *sästėm mā ēlä ją̄meγän* : *pus-ta'il ą̄leγän* 'egészségesek legyetek!'; *ją̄meγän, ą̄leγän, l'ūl'eγän* e h. *ją̄män, ą̄län!* az imperat. többes 2. személyének teljesebb szigvavidéki alakja.

XLVI.

A **Paszét-öreg bálványistenségnek** egy másik szigvavidéki idéző igéjét *Mēsi-pauliŋ χum, Pētėr-pi' Jepjėm Jurjop* samán (l. ui. II : 0365. l.) közlése nyomán 1889 márczius 21-ikén jegyeztem föl Berjozovban.

2--4. s. *vōr-utśikwė, ur-utśikwė* : Az erdei és hegyi *utśi* szellemekhez fűződő képzetek tárgyalását l. ui. II : 0272—5. l. | 9—10. s. A kórszellem ruhájának szárnyával és ujjával elsöpri az emberiséget; l. ui. II : 0298—0300. l. | 11—12. s. Hogy egy *utśi* szemét is 'tó nagyságú, Ob nagyságú aranyos szemnek' s szintígy a fülét is 'tó nagyságú szent fülnek' (20. s.), tehát a világügyelő hivatást illető jelzőkkel magasztalja az imádság, az inségében megszorult könyörgő bálványával szemben tanusitott túlzó kedveskedésének vehetjük | 15. s. *ēri' minėm ēri'-kēmplin* : *ērγėn ērγawė* 'ének énekli', rege regéli az istenség ruházatát | 18—19. s. Az imádkozás közben való hajlongásról l. ui. II : 0495. l. | 30. s. A közlőnek az Égatya *sāt tą̄rėm ur-*

tėm χąn 'hét istent szétosztó király' jelzőjéhez fűzött bővebb tájékoztatását l. ui. I : 0319. l. | 41. s. *uj-pun* mint a *ńoχs-pun* párhuzama itt is 'hódszőr', nem 'medveszőr', mint az adott fordításban; l. fent 437. l., 190. s. jegyz. 42. s. *lēntpijenūlen ńoχs-pun lēntpi jol naŋ voss lēntpijėskälėn mōnt, kāmint saχi-kwėl pantėskälėn, mōnt, naŋ voss lēpėskälėn mōnt* 'a nyusztszőrrel (prémmel) takarós helyet bár te betakarnád, a puha subácská-val bár befednéd, bár belepnéd!' Más imádságban is kérik az istenséget, hogy üljön rendes helyére s hallgassa meg a könyörgést; l. fent 620. l. 135. s. jegyz. 43—44. s. *śąpėr ąln śāli āln* 'finom ezüst', *kami ąln: arγėn ąln* 'rézpénz'; l. e tárgyra nézve bővebben ui. II : 0173-4. l. | 47. s. *mońśėm ārt*: mint a *jārėm tąrėm* 'inséges világ' párhuzama a. m. 'szükös idő'; l. erre nézve fent 498. l. 353. s. jegyz. | 51. s. *vōś: sau* 'inség, nyomorúság', mely szónak másutt is párhuzama, pl. *ērγ' ąul sawėn χąje'im, mōjt-ąul vōśėn χąjawėm* 'ének végbeli inségbe jutok, rege végbeli nyomorúság ér engem' (III : 47) 61. s. *śäŋśi-lili*: 'madárka-lélek', a halálra váló ember elröpülni készülő lelkének jelzése; l. erre nezve ui. I : 0719. l. | 64—70. s. A bálványszellem nehezteli bár a reá rótt feladatot, mégis biztató tanácsot ad a samán ajkán; l. ui. II : 0390. l. | 81. s. *ńūsėmlāli*: a *ńūsi* 'megnyugszik, lecsillapszik, megenyhül' igéből: l. erre nézve fent 497. l. 244. s. jegyz.

XLVII.

A *Jūtim-sąs* faluban 'Embert fölemelő férfi, szent fejedelemfi' néven tisztelt bálványistenseg idéző igéjét *'Naχśėm-vōl'iŋ χum Kirä-pī' Vaśkä Nomin* samán közlése nyomán 1888 julius 17-ikén jegyeztem föl *Tąrėχ-paul*-ban. A jegyzetek jobbadán SZOTYINOVA közlései. L. az ez istenségre vonatkozó adatok tárgyalását ui. II : 0122—4. l.

Czím: *Jelpiŋ āter-pī'*: A közlőnek e név eredetére vonatkozó vogul jegyzetét l. ui. II : 0123. l. (lap alatt) *kaj-sąu* 'varázsszó (ворожебное слово)': *tąrėm-kaj-sąu, pupi'-kaj-sąu*. A közlő külömbséget tesz a *kajji* és *sāti* szavak használatában: *ńajt kajji* 'a samán imádságot mond (olvas, молитву читать; l. ui. II : 0353. l.), de *muträŋ χątpä sāti* 'a rontó varázsló igéz (колдунъ колдовствуетъ'; l. ui. II : 0345—6. l.) 1. s. *pīkwėt!* 'gyermekek, hallgassátok meg, mit mondok nektek (ребята, слушите что я вамъ говорить буду)': e szavakat a samán az istenség nevében intézi az egybegyűltekhez 2—3. s. *atγatnė...* 'egybegyült lúdfalka, réczefalka [módjára] gyűltetek ti egybe (собравшiй табунъ гусей и утокъ вы дѣти собрались)' | 5—6. s. *jārėm, mońśėm*: 'szükség (нужда)'; *jārme'im, mońśe'im* a. m.

jarėm, mońśėm q̄ńśeʼim ʻszükségben szenvedek (нуждаюсь)ʼ; l. ui. I : 277. l. **17.** 6. s. jegyz. | 8. s. *ur-mis χum* ʻhegyi szellem (горной лѣсной)ʼ; l. e mythikai alak tárgyalását ui. II : 0275—81. l. | 8. s. *raχw* : ʻgallér (воротникъ)ʼ | 9. s. *kēmplim nortäs-lėm* : ʻkiterítettem széles ruhaaljam (широкую полу разослалъ)ʼ 13. s. *posχukwėt* : ʻkedves kis gyermekek (милыя дѣтушки)ʼ; *jätėl posχum* ʻkedves magzatomʼ | 16. s. *lunt ńq̄wli* : mindenesetre a lúdnak valamely hangja, mint a következő *ūliŋ tur* ʻvigasságos hang (забавной голосъ)ʼ szókból kitetszik; vö. K. *lunt vuoi . . . ńaing kal'ne* (II : 336) s a hozzáfűződő jegyzetet (ui. 577. l. 40. s. jegyz.). A *ńq̄wli* szó köznyelvi használatára vonatkozó közlések csak az eredeti jelentés fejleményeit igazolják, így: *ńq̄wlėm lātiŋ* ʻhizelgő, kedveskedő, gyengéd beszéd (ласковое, нѣжное слово)ʼ, *mēn ńq̄wlėmakwėś ālimēn* ʻmi ketten gyöngédecskén élünk egymással (мы ласково живемъ)ʼ, *ńq̄w-lėmiś potėrti* ʻcsendesen beszél, nem kiabál (тихонько говоритъ, не кричитъ)ʼ. A *lūnt ńq̄wli* helyett a közlő ezt a változatot is mondotta: *lānt ńäur*, minek értelme *kwoläsiŋ ń.* ʻlisztes (liszten táplált, zsenge) csikó (мучный жеребенокъ)ʼ; az imádkozók hangját t. i. az idéző ige a lúd pipegéséhez, illetve a nem rég világra jött csikó gyönge hangjához hasonlítja; l. erre nézve ui. 0496—7. l. | 17: s. *lujjėlän ānėm sar* : ʻénekeljetek nekem csak! (мнѣ уже пойте)!ʼ | 19. s. E sor szövege másolási hiba folytán a 16. s. ismétlése, holott az eredeti följegyzésben ez volt: *luj-γiänėm nanän pīkwėt* ʻreggeli kakuk módjára fogok nektek kakukolni, hallgassatok ide (какъ утренная кукушка буду я вамъ куковать, слушите)!ʼ | 21—22. s. *tāk luw . . . χul'ili* : ʻa földből s vízből erős csont s erős hús jön elő (изъ земли и изъ воды крѣпкая кость и крѣпкое мясо выйдетъ)ʼ.

25—26. s. ʻJó, örvendetes nap s ép, egészséges kéz, láb az a mit mi kérünk (хорошій, радостный день; цѣлая, здоровая рука, нога что мы просимъ)ʼ | 28—31. s. ʻHa egyik szárnyammal lebbentek, az egész földet körüljárom; ha másik szárnyammal, mind a vizeket körüljárom (однымъ крыломъ если махну, всю землю окружу; другимъ крыломъ, всю воду окружу)ʼ | 33—36. s. ʻHa irgalmas lelkem fölbuzdúl (fölemelkedik), egyet legyintek hét bojtos ostorommal s az álló föld megremeg tőle (если моя милосердная душа подымается, я своей семикистной плеткой разъ хлесну и эта стоящая земля сдрожжитъ)ʼ | 37. s. ʻAz én kellemes időjárásomtól hadd gyógyuljanak meg a ti csontjaitok, hadd gyógyuljon meg a ti testetek (отъ моей пріятной погоды кости ваши пусть исцѣлятся и тѣло ваше пусть исцѣлится)ʼ; tkp. ʻmeleg subám, meleg czipöm kedves melegével hadd gyarapodjék csontotok, húsotok!ʼ Az adott fordításban a *rēγikwėl* szót okhatárzónak veszem

(l. Vogul Nyelvjár. 34. l.), de talán helyesebb ha a kozolt magyarázatot követve eredeti 'hő, melegség' jelentésében értjuk 40. s. *ńajt-χum pupχä ta mini* 'a sámán-ember bálványszelleme azzal elmegy'. A fordítás e szerint javítandó 40. s. *kātä śarits* 'a kinek keze fájt, meggyógyult (у кого рука болѣла, исцѣловалась)' 42. s. *ēläl' χątlawė : 'egészséges* kézzel, lábbal virradt föl nekik (здоровой рукой, ногой имя разсвѣтало)'.

SZÓMUTATÓ

a Vogul Népköltési Gyűjtemény I. és II. köteteinek bevezető részeihez s tárgyi és nyelvi magyarázataihoz.

I. Vogul szómutató.

Rövidítések: *A.* = AHLQVIST adata, *G.* = GONDATTI a. (műve idézve I : 0174), *Gr.* = GEORGI a. (műve id. I : 0151), *I.* = INFANTJEV a. (műve id. I : 0175), *R.* = REGULY a. Egyéb ritkán idézett idegen források teljesen ki vannak írva. — *b. é.* = bizonytalan értelmű, *hn.* = helynév, *(tárgy.)* = tárgyalás helye, *Pót.* = Pótlások és helyreigazítások. Idézetekben a párhuzamos ismétlés szava, úgyszintén a czímszó ismétlődése a maga czikkében rendesen csak a kezdő betűvel van jelezve.

A betűk sorrendje: *a, ą* (= å), *č, ä, e, ė* (= ə), *γ, χ, k̈, i, ı̇* (= i̮), *j* (*i̯*), *k, l, l', m, n, ń, ŋ, o, ɵ* (= ọ), *ɵ* (= ǭ), *ö, p, r, s, ś* (= š), *š, t, t', u, ụ* (= ü), *ü, v, w* (= u̯). A rövid magánhangzó a sorrendben a hosszút megelőzi.

megakasztására)' II : 494, *ā.-potali* 'kerek szikladarab' II : 453, *Ā.-ur* 'Kőhegy' II : 027, *Ā.-ūs* 'Kővár' II : 0122, 0556, 445, G. Ахтысъ усъ = *ā.-ūs* II : 0563, *ā.-ūs q̄tėr* 'Kővár-fejedelem' II : 445; *oχwtėš-ńäl* 'jégeső' I : 0287; 2. *oχwtėsėl räkwi* 'jégeső esik' I : 0288; 3. *tōrėm-oχwtėš*, *tōrėm-soŋk'w-o.* 'mennykő' I : 0289.

R. *aimąntä* 'jelenleg, imént' II : 532.

äit 'áradmány' I : 276; l. *ą'it.*

aiwėn 'zabola' II : 066, 578.

a'īm 'betegség'; l. *aγėm.*

¹*a'ir* 'örvény' II : 605, 606.

²*a'īr-ńāl* 'horgos nyíl' I : 250.

¹*aj-kēl* 'üzenet, hír' II : 0532 | *ajäŋ (ajiŋ) χum-pī'* 'hírvivő legény, apród' II : 0532, 0584, 436, 447, 476—7, 492, 502.

²*Aj-As*, *Aj-Äs* 'Kis-Ob' I : 276, II : 031, *Ajäs-paul*, *A.-ūs*, *A.-kort* (hn. a Kis-Ob mellett) II : 031, 0559, *Ajäs-tą̄rėm* 'Kisobi isten' I : 0319, (tárgy.) II : 031—8, *A. t. ą̄jkä* II : 0489, G. аясъ торумъ I : 0319.

ajilmatwė : jol-a. 'elalszik' I : 184.

ajimkitėm 'aprócseprő, hitvány' II : 618, *ajėmkitėm tą̄rėm* 'hitvány isten' I : 0282.

ajti 'itat' I : 191.

aki 'nagybátya', *akit-āś*, *akit-ą̄jkä* 'bácsikája', *akim-āś* stb. II : 484, *akit-ańśukwė* 'bácsikája' II : 488.

akw' 'egy': 1. 'egyszer' II : 448; 2. 'csak, csupán' II : 482; *a.-ą̄lpī'* 'egyre, egylevőkép' I : 276, *a.-ērt* 'egyszer' II : 498, *a. ľaľt* 'egymás ellen' II : 596, *akw'-mat-ērt* 'valamikor, egyszer' II : 464, *akwmäiśt* 'egyszer' I : 290, *a.-mūs* 'egyre, folyton' II : 600, *a. ositėl* 'szüntelenül' II : 450, *a. tēläl*, *a. tēliś* 'egyszerre, együtt' II : 473, *a. torī'* 'egyszerre' I : 261; l. *äkw'.*

ākw, *oąkw* 1. 'az anya idősb nőtestvére, nagynéne, anyóka; napa' (*ākum-ekwä*, *ākun-ē.*, *ākwä-ękwatä* 'néném asszony' stb.) II : 0305, 0733, 481, 488, 533; 2. (különösen) 'a Világügyelő férfiú nénje' II : 038—9; R. *akti* 'nénje' II : 480 l. R. *qaktä* id. II : 528, *né-q.* 'nénje asszony' II : 534, R. *qágun jegva* = *ākun ēkwä* II : 488; *ākw ērī'* 'anyókaének' II : 038, 046.

al-män 'valaminő'; l. *oąlė.*

āl, *oąl*, *ą̄l* 1. 'lábszár' II : 0591, 546. *āl-va'ital* 'lábszárban erőtlen' II : 588; 2. 'ruhaalj, ruhaszárny' II : 0549; 3. 'öl': *āl-ta'il uľ-jiw* 'teli öl tüzifa' I : 258. *āl-ta'il* 'teli öllel' I : 271, II : 0549; 4. R. *qal* 'Schaar, Haufen' I : 258, *oql* '[nyíl-]csomó' II : 0549.

alä 'fedél, tető', *kwol-a.* 'háztető' | *aläŋ* 'fedeles' II : 610; l. *äl.*

ālä 'csaknem, majdnem' I : 225, II : 452, 454, 477, 535.

aläm, *äläm* 'íme, hiszen, lám' I : 270, II : 469, 484.

ālėm pāl 'tulsó oldal' II : 436, 522, 557.

ālenti 'emelve visz' II : 469 | *āltenti* 'hord' II : 446 | *ālmi*, *oąlmi* 'emel' II : 521, *nąŋχ-ā.* 'fölemel; meggyógyít' II : 589, *lili n. ā.* 'lelket fölemel, gyógyít' II : 0404, *tą̄rėm namä ālmitä* 'isten nevét magasz-

talja' II: 0183: *ālmeji: samä a.* 'szemét fölemeli' II: 544: R. *qllmäli = älmeli* 'emel' II: 593: *älemχati: nąηχ ā.* 'fölemelkedik' II: 559.

aleś 'halászszerszám', *vit sat alśä* 'vizi hét szerszáma' *alśiη χum* 'szerszámos ember' I: 0312—3.

ali ńąr 'az Ural felvidéki (északi) lánczolata' II: 0185; *alil* 'felülről (a folyót tekintve)' II: 492; l. *äl*².

ālīmi 'ráér, ideje van vmihez' II: 587.

āln 'czompó' ('cyprinus tinca') II: 600.

ālpėl 'korán, reggel' II: 625.

R. *altn* 'arany'; l. *ąltėn*.

al'iη vit 'tiszta, friss, ragyogó víz' II: 0522, 568, 599; Pót. II: 605.

āmėrtėli 'fölmer, fölvet' II: 495.

āmėś, ąmiś, oąmėlėś 'találós mese' I: 040.

amki 'én magam' I: 222—3.

āmp, oąmp, ąmp, ämp, ämp 'eb' II: 322. *āmp jąrėn* 'kutya szamojéd' II: 0712, *oąmp-jern'-nąn-pöu!* (szitokszó) II: 518—9.

āmpėr 'hambár' I: 210.

An-jä paul (hn. a Szoszva mellett) II: 0320.

ānä, āni 'csésze, tányér' I: 216.

ānkėskė 'öreg asszony' I: 287.

Ankobo 'újhold ünnepe' (GEORGI) = *jōηk'ėp* 'hold' I: 0153, II: 0425.

āń 1. 'most': R. *äńt* 'íme most' II: 538; *āń-ąs* 'most pedig' I: 205, *āń-pėl* 'most is' II: 488, *āń voss* 'most pedig' I: 205; 2. 'az' (mutató névmás) I: 212, *āń kul'!* 'az az ördög!' (szitokszó) I: 195, *āń-manėη* 'ama valamely' II: 482, *āń molāl* 'a minap' II: 483, *āń-mōnt* 'ime talán' II: 462, 'előbbi' II: 487, *äń tōrėmt* 'most, ebben az időben' I: 0283, *āń-ut* 'az a micsoda' I: 195.

āńä 'rakás' I: 261, *pors-ā.* 'szemétdomb' II: 474.

ańśėr 'vagyon, birtok' I: 257.

āńt, ąńt, ėńt 'szarv' II: 518, *mā-χar-ā., utś-ą.* 'mammutcsont' II: 0326—7; *āńt-jąut* 'szaruíjj' II: 0543, *āńt-mārä* 'szaruból készült ütőbáb' II: 0513, 503, *āńt-ńāl* 'szarunyíl' II: 0546, *āńt-sąχari* 'szaruból készült bunkónyíl' II: 496 *āńtiη χąr* 'szarvasbika, rénbika' I: 197, *āńtiη uj* 'szarvas állat' (áldozati rén) II: 0434.

āηχä 'hófajd' II: 466, R. *ängä* II: 577.

āηkėr: ā. talėχpä ul'äpśi 'terebélyes csúcsú czirbolyafenyves' II: 599.

āηkw 'anya': *puχń'-ā.* 'köldökvágó asszony, bába' II: 568, *āηkwä nōn!* 'anyja p... ája!' (káromkodás) I: 195.

āηkwėl 'oszlop, czölöp' II: 620, *kėr-ā.* 'vas o.' I: 0311.

āηkwäti 'szemlél, néz' I: 209, *āηkwätāli* 'nézeget' II: 484.

aul: nom-ą. 'felső', *jąl-ą.* 'alsó' II: 511: l. *ąul.*

āpä, oąpä 'bölcső, hintab.' II: 060, 510, *āpä-kis* 'a nyírhéjbölcső alját erősítő hajlított fa' II: 558, *āpä-sit* 'a bölcsőnek elől levő hajlata' I: 269, *sąrni kispä ā.* 'aranyabroncsú b.', *āln sitpä sitiη ā.* 'ezüst hajlatú hajlatos b.' I: 0329.

āpėr, oqpėr 'ügyesség, fortély' II: 091, kāt-ā., la'il-ā. 'kézi ü., lábas ü.' II: 531, nāri-ā. 'kardbeli ü.' II: 450, pupi' sāt ā. 'bálvány hét ügyessége', la'ilėŋ-ke s. ā. 'lábbeli hét ügyesség' I: 0255—6; āpėr toti 'ügyeskedik' I: 254 | āpėrli 'ügyeskedik, igyekszik' I: 247, II: 0525, 0654.

api', apiriś, R. äbiriš, äburiš 'unokaöcs' II: 481, 485, apikēt II: 484; l. äpė.

apśi 'unokaöcs' II: 454.

āräś, ārėś 'tűzhely', ā.-ńelm 'láng' II: 534, 618, ārėś, tqat-ā. 'tűzhely' II: 534, oqrėś, qrėś 'tűz' I: 274, II: 0243, 534; oqrėś-šäm 'szikra' II: 0237 | oqrśiŋ, R. äršing 'tüzes' II: 534.

ari' 'fölös' I: 199, arγän 'nagyon, fölösen' II: 557 | ariti 'fölössé válik, fölösképen megmarad' I: 199, 209, 247, II: 471.

ark'qχ 'halott árnya' I: 0203.

ārpi, oqrėp, oqrp, qrp 'halászsövény, patakczége' I: 0358, 264, 548, II: 07.

ārt 1. 'kor, idő', ti jui-pāl ārt 'ezutáni időben' II: 498, 588, takwsi pāl ārt 'őszi táj ideje' I: 0286; 2. 'mód, lehetőség' II: 494, 597, sāt ārt jāŋχeu 'hétféle módon forgolódunk' II: 622, ti kem ārt māχum II: 436, mońśėm ā. 'szűkös mód, idő' II: 626 | ārtiŋ jiw ārtä 'módos fának módja' I: 0258 | ārtėli 'fontol, meggondol' II: 494; ārtmi 'sikerül, módja van' II: 586, 622, taw χumľė vāssi' ā.?! 'mit lehet most már csinálni?!' II: 597.

as, äs 'lyuk' II: 469, 470; as-pāl sat χansä 'lyukfajta hét hímzés' II: 582, as-pī' 'lyukfi' I: 188, II: 475; äs-lqltė 'rüh' II: 0403 | äspi: man-ä., manėr-ä. 'micsoda?' I: 188; äsėŋ qγėm 'himlő' II: 403.

Ās, Oqs 'Ob', Aj-As, Aj-Äs 'Kis-Ob' I: 276, R. Aass 'Ob' II: 566; Ās-ańšuχ, Oqs-a. 'Obi-öreg' I: 0260, II: 0190, Ās-qjkä id. I: 0100, Ās-jaχ tqrėm 'Obi nép istene' I: 0319, II: 0188, G. асъ яхъ торумъ I: 0319, II: 0188, Ās-kort (hn.) II: 0366, Ās-kwotl qjkä 'Obközépi öreg' II: 031, Oqs-ōtėr 'Obi-öreg' I: 0221, II: 516, I. Осётръ ua. II: 0190, Oqs-ōtėr ańšuχ 'Obi fejedelem öreg' (bálványistenség) II: 0170, 0189—90 (tárgy.), Ās-taľėχ piti qjkä 'Obfő-fészekbeli öreg' II: 0188, Ās-taľėχ tqrėm 'Obfői isten' II: 013, 0188—9 (tárgy.), 0209, G. асъ толахъ торумъ I: 0319, II: 0188, Ās tump 'Obsziget' II: 535.

asraj 'ördög', äsräiľ 'sárkány' I: 091.

āsti 'ráér, ideje van vmihez' II: 587, āstlaχti 'elkészül' II: 487.

āś 'atya': āś-ä 'hé, atyus!' I: 228, āśėm-χum 'férfi-atyám' I: 256.

aśerėm 'hideg': a. ńolp ńoliŋ χqtėl 'h. orrú orros nap' I: 0287, a. ēlėm 'hideg idő' I: 0296, aśermän tēwė 'eszi a hideg' (fázik) I: 194.

atä, oqtä, R. qatä! 'nem!' II: 532, qtä . . . qtä 'sem . . . sem' II: 617.

atėm, qtėm, oätėm 'ember; nép' I: 245.
atil 'medveugrás' I: 195; *atili, ätilaχti* 'nagy lépésekkel ugrik' (medvéről); *ätilaχti* 'hirtelen nekirohan' I: 195.
atėr (tqrėm) 'derült (ég v. időjárás)' II: 574.
ātiŋ uj 'hajas állat (ló)' II: 587.
atit χqtėl 'péntek' II: 0423.
ańiŋ-ke 'ha máskép nem lehet' I: 262, II: 447.
R. *augu = aweŋ* 'sebes (víz)' II: 614.
aum 'betegség', *aumiŋ* 'beteg', *aumėlti* 'fáj'; l. *aγėm*.
G. аутья одыръ = *Aut jä qtėr*; l. *qwėt*.
āwi 'ajtó', *sorńi śirkippä sāt ā.* 'aranysarkú hét ajtó' I: 0310; *ā.-jät* 'keresztlécz az ajtón' II: 451; *ā.-pāl* 'ajtó melletti szobarekesz' II: 498, *ā. pūsnė sol'* 'kilincs' II: 588, *ā.-sūnt pāl* 'ajtó melletti szobarekesz' I: 194, II: 481, *ā.-śirkip* 'ajtósarok' II: 472.

R. *qúgun jegva* 'néned-asszony'; l. *ākw*.
R. *qaktä* 'nénje'; l. *ākw*.
R. *qal* 'Schaar, Haufen'; l. *āl*.
R. *Aass* 'Ob'; l. *Ās*.
R. *qatä!* 'nem!'; l. *atä*.
qγėm 'betegség' l. *aγėm*.
q'it, ait, ājít 'rét, kaszáló' I: 276; Pót. I: 141.
qjtä 'folyónak v. tónak lefolyása; rét' I: 276, II: 543; Pót. I: 141.
qji: jol q. 'elalszik' II: 484.
qjγi 'kiált' II: 512.
qjkä 'öreg'; hím állatokra alkalmazva: *tūlmaχ-q.* 'rozomákö.', *vōrt qlnė q.* 'medveö.', *sali puru' uj q.* 'farkasö.' I: 186, II: 0148, 0305; *Ā.-śaγl* 'Öregember-bércz' (hegy neve) I: 184; II: 020.
qjmati, ojmati 'beleesik, sülyed' II: 547, *la'il ojmatne raŋχä* 'láb megbotló (beleeső) gödör' II: 602, *kātėm jol-ojmats* 'kezem lecsúszott' II: 547; *ajmäti: jqlė q.* 'végez, elhagy' II: 519.
qkä minėm qkätur (b. é.) II: 562.
ql 'lábszár; ruhaalj; öl'; l. *āl*.
qlė-mät 'valami, valaminő'; l. *oqlė*.
qli 'él; van': *qlke* 'élvén' II: 462; *qlmeji* 'letelepszik' I: 181; *altul* 'jószág, gazdagság' I: 265.
R. *qllmäli = ālmėli* 'emel'; l. *ālenti*.
qln 'ezüst, ezüstpénz' II: 593, *śāli q.* 'tiszta ezüst', *mor q.* 'réz' ('hitvány e.') II: 589, *kami q.* 'rézpénz', *śopėr q.* 'ezüstp.', *sorni-q.* 'aranyp.' II: 561, *q. nēγi* 'pénzt köt (kendőbe a bálványnak)' II: 047, *A. sōsi, suriń sōsi χaimėlėŋ nqi* 'Ezüst ribiszke, arany r. fortélyos (?) asszony' (név) II: 0167.
R. *qlln = jolėn* 'lent' I: 246.
qlp 'hős, vitéz' II: 0506, *qlp-ēri* 'vitézi ének' I: 039.
R. *qlt-bqbi* '(rénszarvas alakú sziklabálvány) I: 0168, II: 0185.
qltėn 'arany' II: 568, R. *qlten, qltn, altn* 'arany; ezüst' II: 584, 605, 614, 620.
qlti, ōlti 'told, bővít, gyarapít' I: 196, II: 526, 599, *liki q.* 'lelket told, gyógyít' II: 0405, 589; *qltγėli* 'csatol, hozzá-

told' I:217. *ąltχati* 1. 'hozzá-toldódik, illeszkedik' II:553; 2. 'falkává alakul, sereglik' I:196 | *ąlti'* 'madárfalka' I: 196; *ōltmėt* 'vagyon, gazdag-ság (gyarapodás)', *tēp-ō.* 'ele-ségben való g.', *mōl-o.* 'árú-ban v. g.' II:599, *ōltmėtėŋ* 'gyarapító', *tēp ō., mol ō. k'əm* 'táplálékot, vagyont gy. férfiú' I:0299.

ąľät: *liliŋ ą. χasmiŋ kwol* 'ele-ven színekkel ékesített ház' (Égatya laka) I:0309.

ąľėp, ąľp 'festék' II:0523, 579, 586; l. *oąľėm*.

ąmiś 'találós mese'; l. *āmėś*.

R. *ąmmer mä* = *əmėr-mā* II: 0293.

ąmp 'eb'; l. *āmp*.

R. *ąnquä* = *oąŋkwä*, *ąŋkwä* 'anyja' I:248.

ąnip 'napa' II:0733.

R. *ąnpoar* 'hambár' II:537.

ąntėr 'anyaméh' I:245.

ąnti, ąntili: *vit ą.* 'a víz árad' I:209, II:616, *kwon ą.* 'kifut (az üstből)' I:228.

ąńi' 'nagynéne, az apánál ifjabb nagybátya neje' II:535.

ąńśi (ńaurėm) 'szül (gyerme-ket)' I:204, 236, 288, II: 491; *kwän-äńśi* 'szül' II:521; Pót. I:270.

ąŋtil 'borda' II:470.

ąpą 'ipa' II:0314, 0733, *ąpa, ąpä, ōpa, ōpä* 'medve' I: 218, II:0313 | *ąpľė, ąpľikwė* 'atyuska, apó, nagyapó, déd-apó' I:0281, 218, II:0313; *ąpäriś, ąpėriś, ōpärėś* 'apó, nagya., déda., üka.' I:218, II:0313.

ąr, oąr, ąr-pi' 'nagybátya részé-ről való atyafi' I:252, II:0573.

ąrąk'w, ąrąχ, ōrok' 'pálinka' II: 0470, 0738.

ąrąšp, ą. k'ątėl 'karácsony' II: 0424.

ąrėm, oąrėm 'idő' I:270, II: 464, 534: *oąrėmtė* 'vminek idejében' II:534, *ton-ąrėmt* 'abban az időben' II:509; R. *ąrmtä* = *oąrėmtė* 'vlminek idejében' II:534.

ąrp 'patakczége': l. *ārpi*.

ąs 'felület, felszín, külszín, külső' I:205, 210, II:566, *ąsä vātal* 'ismeretlen, színe nem látott' I:284, *kit ąsnė pats* 'kétszínűvé vált; dühös lett' I:235; *vit-ąs* 'a víz felszíne' II:605 | *ąstal* 1. 'halovány' I:210; 2. 'csendes, nyugodt, zajtalan' I:210, 252, II: 554; 3. 'gyönge, tehetetlen' II:443 | *ąssam* 'gyönge, tehe-tetlen' II:443.

ąs 'ész, okosság' I:252, *ąs-poŋk* 'okos fejű' I:0300 *ąstal pats* 'eszét vesztette' I: 252.

ąs 'még, ismét' I:212, *ąs jąmės ūlėm!* 'továbbra is jó életet!' II:0680, *ąs ul am?!* 'hát hogyne én?!' II:476, *naŋ-ąs* 'hát te!' I:212.

ąsė 'csak, pusztán' II:513; l. *ąs* 'felület'.

ąsiŋ, osiŋ 'vastag, sűrű' II:489, *ąsėŋ ľąm-uj* 'sűrű szunyog [raj]' I:255; *osit, ąšt* 'vas-tagságú' II:544, *akw' ositėl* 'szüntelenül (egy vastagság-nyira)' II:450.

ąsmä 'párna' II:516.

ąśėχ 'kedves' II:622.

ąśmar, ośmar 'fogás, ravaszság, ügyeskedés; tréfa' | *ośmarli* 'fogásokkal ügyeskedik' I:

284, II : 077, 090, 0386, 0525, 0539, 450.

ǫśśä-lē'ipä, ǫsjä-lipä, ǫsγé-lip, ǫśśi-lip 'gyík' ('vékonyfarkú') II : 0323, *ośśä-le'ipä* ua. I : 219.

ǫśtér 'ostor' II : 066, 085.

ǭśti 'haragszik' II : 463.

R. *ǫtä . . . ǫtä* 'sem . . . sem'; l. *atä*.

ǭtér, ōtér 1. 'fejedelem' II : 0507, *jöŋk'ép ōträi vəntés* 'a hold fejedelemmé lett' (megtelt) II : 0222; 2. 'bálvány' II : 056; 3. a 'Világügyelő férfiú' jelzése (= *Sorńi-ǭtér*) I : 0106, 0249, 0319, 0420, II : 038, 053, 0122—3, 540, 558; R. *Ater ne vinne mǫit* 'A Fejedelem nőszerzésének regéje' II : 540.

ǭti jurt 'kedves (éjjeli) társ (feleség)' I : 048, 0293, 0296, II : 0752 (tárgy.), 444, 523, 527.

ǫuχér, ǫuχér! (a *mēŋkw* ordításának szava) II : 0250, *oγur!* ua. II : 026—7, R. *ogor, ogor!* G. охуръ, охуръ! ua. II : 0250, *Ǫuχér-jā*, G. охуръ-я (a Szoszva középrészének mellékfolyója) II : 021, 026 (tárgy.), 0250, R. *Ogor-sunt* (az *Ǫuχér-jā* torkolata) II : 0250.

ǫul 1. 'vég, végzet, baj' I : 271—2 (tárgy.), II : 439, 552; 2. 'táj' II : 477; *ērγ'-ǫul saw* 'énekbe illő (!) szükség', *mōjt-ǫ. vōś* 'regébe i. inség' II : 626, *l'ūś-ǫ., pojk ǫ.* II : 589; Pót. I : 270; l. *aəl*.

ǫulaχ, ǫuléχ 'jegeskacsa, anas hiemalis' II : 093, 588.

ǫum 'betegség', *ǫumiŋ* 'beteg', *ǫumélti* 'fáj'; l. *aγém*.

ǫut 'földfok'; l. *ǫwét*.

ǫutä 'kopja' II : 0548.

ǫw, ǫu 'a víz sebje, folyása' *ǫwéŋ* 'sebes (víz)' II : 614, *ǫwéŋ mā* 'gyors folyású hely (a folyóban)' II : 475; *ǫumäŋ* : *vit ǫ.* 'víz folyta' II : 587—8, *ǫumiŋ* : *sǫrni ǫ.* 'aranynyal folyó (csillogó)' I : 197 | *ǫumli, ǫumlāli* : *ńar āχwtéśi' ēlä ǫumlālém* 'kopár kővé változik (ömlik) el' II : 0144, 0649.

ǫwét, ǫut, ǫwét-ńol 'hirtelen aláereszkedő hegyes, erdős földfok' II : 0565, 0585; *Ǫut-jā ǭtér* '*Ǫut*-folyóvidéki fejedelem' (bálvány) II : 0188, 0208—9 (tárgy.). G. аутя одыръ I : 0319, II : 0208.

R. *bǫbi* = *pupi'* 'bálvány' I : 0225, II : 0185, 617.

чахлъ = *śaχl* 1. 'hegycsúcs' II : 0133; 2. *čǫχl sailánt* 'viharfelhő villámlik' I : 0289. I. Чёхоль-Вонзи (= *Śaχl-āńś* 'Vihar-öreg') I : 0321; l. *śaχl*.

I. Чанга-еква (= сянга, *sǫŋk* 'fekete kacsa' + *jēkwä* 'asszony') II : 0180.

čara 'halászmadár' II : 0320.

cǫrtǫ 'gyertya' I : 0304.

čāχéltǫp 'harmonika' I : 033.

čitvéréχ 'csütörtök' II : 0423.

Чохрынь ойка : l. *Śoχriŋ ǭjkä*.

čōl 'ősz (canus)' I : 237 | *čōléŋ äńśuχ* 'ősz öreg' I : 0289.

čōś 'farkas'; l. *śēś*.

čūśāχ 'himlő' II : 0403.

-ä! (hívó szócska, pl. *āś-ä* 'hé, atyus!', *nēt ä* 'hé, asszonyok!') I : 228.

R. *äbiriś, äburiś* 'unokaöcs'; l. *api'*.

äčäl 'halál' I. 091, 0185.
R. *ägitanškva* = *akit-ańšukwė* 'bácsikája'; l. *aki.*
äγnėŋ 'állas'; l. *ä'in.*
äχ 'napa' II: 0733.
R. *äimant, äimänt* 1. 'imént, előbbi', 2. 'ime talán' II: 462, 487, 532.
ä'in 'áll': *sun-ä.* 'a szán elő-részének görbülete' I: 238, *jūntėp äγnä* 'a pánczélruha álla' II: 0551 | *äγnėŋ jūntėp* 'állas pánczélruha' I: 254.
äit 'folyónak v. tónak lefolyása' I: 276; l. *ą'it.*
äk 'ipa' II: 0733.
äkw' 'egy', R. *äkmät* = *äk mėt* 'egy helyt' II: 486; *äkw'-mät-śit*, R. *äkmätšitä* 'valamikor, egyszer' II: 464, 482; *äkwėps* 'egyszerre, gyorsan' I: 287; Pót. I: 287; l. *akw'.*
[1]*äl* 'fedél, tető', *kwäl-äl* 'háztető' II: 514, 610 R. *äling, äleng* 'fedeles, tetős' II: 610; l. *alä.*
R. [2]*Äl jégva anšuh* 'felvidéki asszony s öreg ember' (a Vizsaj-fői szent Uralbércz neve) II: 615; *ällä, äläl'* 'a folyón fölfelé' II: 508; l. *ali.*
äli: jąl-älwėsėm 'megsebesítettek engem' II: 521 | *äléśli* 'vadászgat' I: 253; *älkäti, älk'ati* 'verekszik' II: 517, 519 | *älės* 'jávorlövésre szolgáló csapda' II: 0224.
äläm 'íme, hiszen, lám'; l. *aläm.*
äls, äls 'gönczölszekér, jávor-csillag' ('vadászati zsákmány') I: 0369, II: 0224, R. *äls-bąbi* 'kőjávor' (bálvány) Pót. II: 0185; l. *äli.*
äli: tūp-näl ä. 'evezőtől (miatt)' II: 515.
R. *ällmaling, ällmäling* II: 482.
äl' 'elő, elüllevő', *äl'nė* 'előre' II: 599, *älnė jälėm* '(vki) előtt járó' I: 0324.
R. *äl' (äl) uit', äl'ing u.* 'tiszta, eleven víz' II: 568, 584, 609; Pót. II: 605; l. *al'iŋ.*
äl'-män 'valaminő' II: 482.
ämp, ämp 'eb'; l. *āmp.*
än 'hálóabroncs' II: 571.
Än-jä poul (falu a Konda al-vidékén) II: 0173.
R. *ängä* 'hófajd'; l. *āŋχä.*
äń tōrėmt 'most', R. *äńt* 'ime most'; l. *ań.*
Äńėŋ jä (folyó a Pelimka forrás-vidékén) II: 0128, 0181, *Äńiŋ-jä sāt pū*, R. *Eńing já sát pi* 'Az Ä. *jä*[-vidéki] hét fiú' (bálványistenség) II: 0128, 0181 (tárgy.), *Äńiŋ uś*, R. *Eńinguos* (helynév a Pelimka forrásvidékén) II: 0128, 0181, 0558.
äńśi: kwän-ä. 'szül'; l. *ąńśi.*
äp, äp 'pára' I: 0178.
äpė, R. *äpüi* 'unokaöcs' II: 481, 485; l. *api'.*
äreś, tąat-ä. 'tűzhely'; R. *äršing* 'tüzes'; l. *āräś.*
ärili 'megemlékezik' II: 598.
äs 'lyuk'; l. *as.*
äsenti 'remél' I: 288.
äsräil' 'sárkány'; l. *asraj.*
Ätėm-jä (folyó a Pelimka forrás-vidékén) II: 0181.
R. *äter, ätr* 'derült (ég)' II: 574.
ätėśli 'gyűjtöget, szedeget' I: 253.
ätmėn 'ötven' (= *ätpėn*) II: 510, 504.

ēkwä, jēkwä 'feleség, asszony' II: 0753, *ē.* állatnevekre alkalmazva I: 187, II: 0305; *ēkwäi'-ąjkäi'* 'egy asszony s

egy ember' I: 176, 0282; *Ékwä pī'* 'Asszonyfi' (a Világügyelő férfiú egyik neve) II: 09, 480: *Ékwä-pī' pīriś* 'Asszony-fia fiúcska' (u. a.) II: 471, 480, 038 9, 041, 053, (tárgy.) 070; (Krisztusra alkalmazva) II: 049; G. эква пырысь (*Ekwä-pīriś* 'Asszony fiacskája') I: 0319, R. *Egra píriś mait* az 'Asszonyfiúcskának' regéje I: 017 | R. *Iégva pipiiriś majt* 'Asszony fia fiúcska regéje' II: 074, 540; *Ékwä-śayl* 'Asszonybércz' (hegynév) I: 184, II: 20.

ēkwoj! 'ugyan' (?) I: 287.

ēl 'év' I: 246.

ēl, il 'elő': *ēl mē, ēl śoąr* 'távoli vidék' II: 510, *el-poąl* 'elő': *k'ōntėt el-poąlnē* 'a hadak elé' II: 516; *ēlt* 'elől, vminek előtte' II: 514, *iltä-poąlät* 'előtte' II: 505, *ilä, iläl'* 'előre' II: 485 *ēlniŋ* 'előbb' II: 446; *ēlnūw, iläńu*, R. *jillnąu* 'előbbre, távolabb' II: 482 | *il-jēränt* 'átkoz' II: 0413, *ēl-vāri* '(az istenségnek) elajánl, odaigér' II: 0419, *ēlä ūrmitaχti* 'fentartja magát' (pl. a hóbottal, hogy be ne sülyedjen a hóba) II: 557.

ēlėm, ilėm, jēlėm 'időjárás, levegő', *aśerėm ē.* 'hideg i.', *l'ul' i.* I: 0296, II: 523, *Jēlėm* 'Égatya' (*Tōrėm* párhuzama) I: 0296; *ēlėm-χąlės, ē.-k'olės, ilėm-k'ąls*, R. *ilmkals* 'ember' I: 0187, 0296, II: 504, 528, *ē.-χ. jisiŋ tąrėm* 'ember korabeli világ' I: 0203, *ē.-χ. nąŋχ-ūlmėm χum* 'Az embert megmentő (fölemelő) férfiú' (bálványnév) II: 0122.

elėm 'gyalom' I: 264.

Elje-ańśuχ 'Illés-öreg' (I. próféta) I: 0246, II: 0216; *Eljen-k'otėl* 'Illés napja' II: 0424.

ēlmi 'éle vminek', *pāŋχ ēlmit* 'a gomba karimája' II: 558.

ēläŋ (b. é.) II: 526, *ē. ńąr* II: 0522, 568.

el'ėm, il'ėm, jilėm 'enyv' II: 0543.

el'pėl' 'új'; l. *jelpėl.*

ēntχati, īntk'ati 'fölteszi magára övét' II: 485 | *entep* 'körülfogó kötelék; öv' I: 234, *Entėp-aul ja* 'Övvégi folyó' II: 027.

ēŋkaj 'szolgáló' II: 0533, *ēŋkaj-χūś* 'szolganő és szolga' I: 176.

ēra 'örökre' II: 513.

ērėpti 'szeret' II: 592.

ēri 'kell; vmire alkalmas' I: 261.

ēriŋ 'valószínűleg, talán' I: 194.

ēri', jēri 'ének' I: 036, (etymologiája) II: 0497; *ē.* és *mōjt* 'rege' párhuzamos szólásokban I: 037, *ań ērχä ti, ań mōjtä ti* 'éneke ím ez, regéje ím ez' (mesevégi szólás) I: 037; *ēri' elä mini, mōjt e. m.* 'az ének tovább folytatódik, a rege t. f.' I: 189; *ēri' toti* 'előbbre viszi az éneket' I: 189, II: 439, *ēri' totuŋkwė, mōjt t.* II: 083, *ēri' totnė (toti) ērχ' ątėr* 'énekvivő énekbeli fejedelem' II: 0125, 503, R. *jeri toχti jeri ąter* 'énekvivő énekfejedelem' II: 0125, 503 | *ērχ'-ąul jäni' saw, mōjt-ą. j. s.* 'énekbe illő, regébe i. nagy inség' I: 030, *ēri'-χum* 'ének embere' I: 199, II: 471, *ēri'-jis* 'énekbeli kor', *ē. j. χum* 'ének korabeli ember' I: 0203, 0207, II:

443, 600, *ē. j. χ.. mōjt j. χ.* 'é. k. e., rege k. e.' II : 557; *ērī'-kāsiŋ k. kwol, mōjt-k. k. kw.* 'énekkel vigasságos v. ház. regével v. v. h.' I : 033, *ērγėnė* v. *ērī'-lātiŋ* 'énekbeli szó, ének-műszó' I : 048, II : 495, 503, 561; *ērī'-sqw* 'ének-szó' II : 0353, R *jéri sétšn, mąit s.* 'nótafa' I : 034—6, *ērī'-sup* 'kis ének' I : 255.

ērt '-kor, időben' II : 607, *tā-ē.* 'néha', *moś ē.* 'rövid idő alatt' II : 498.

ērtėm, ērttėm 'mintha' II : 439, 483.

R. *értn, ertn* = *-ērt* '-kor, idejében' I : 224, 273.

ērwėsti 'kikérdez' II : 513.

ēssėmawės 'elszégyelte magát', R. *jésemqus* II : 528, 537.

ēsėrmä 'szégyen': *tqrėm jänī ēsėrmän pati* 'ég nagyságú szégyenbe esik', *paul j., ūs j. ē.* 'falu n., város n. sz.' I : 0284.

ētī, R. ietä 'éjjel' II : 528, *ētä-χqtėlä, ītī-χqtėl* 'éjjel-nappal' I : 177, II : 471; *jēt* 'est' II : 485 | *ēt-pos* 'hold' II : 0222, *ē.-p. χulīli* 'a holdvilág fölmerül' I : 201; *Ēt-pos qjkä, Ēt-pos āγi* 'Holdvilág-öreg, H. v. leány' (tárgy.) II : 0221—3, *Ēt-p. q.* I : 0338, 193, II : 087, *Ēt-p. q.-āγi* II : 0100 | *ētimi: tqrėm ē.* 'esteledik' I : 0283.

R. *étentelti, étntelti* (b. é.) II : 583

ētχėlawė: simä ē. 'éhezik' I : 212, 236.

ėlti 'vonszol' II : 520.

ės-k'wqr 'halott árnya' I : 0203; l. *is.*

ėsi 'leszáll, leül' I : 290, *ėsėpi* 'hirtelen leszáll' II : 514.

R. *gépl=kēpėl* 'ruhaszárny' II : 572.

χaγiji 'kiált' II : 442.

χajrėn, k'airėn 'kedves, szeretett' (< tat. *kairan*) II : 622.

χajti 'fut': *χumnė χ.* 'férjhez megy', *χajtnė āγi* 'menyasszony' II : 0713 | *χajtėmli* 'hirtelen fut' II : 534, *χajtlitäpi* 'hozzáfut' II : 481—2, *χajtiti* 'futkos' II : 480 || *χajtä, k'qitä, χ.-χum, k'qitä-k'um* 'futár, követ; leánykérő' I : 0323, 247, II : 0697, 621—2, *χajtä-nē* 'leánykérő nő' II : 0726, *χajtä-mām* 'leánykérő vendégek' II : 0726, *tqwlėŋ-pqal tqwlėŋ χ.* 'szárnyas fajta szárnyas követ' (istenek hírvivője) I : 0323 | *χajtėli* 'a nőár tárgyában alkudozva egyik féltől a másikhoz jár, leánykérőben jár, hősöl', *χajtėlaχti* 'házasodik' II : 0697, 0714.

χal, k'ql 'köz': *χal sēli* 'közt szerez, megközelít' II : 622—3, *kit χal pattuwės* 'két közbe ejtetett; megbolondult, megvadult' I : 235, II : 444, *täkw k'qlėtät* 'maga magában' II : 512; *Xal-paul* (felsőszoszvai falu) II : 589, 040.

P. *chalas* 'temető' I : 0149; l. *χqli.*

χalipi 'hasad', *χalīli* 'hasadozik', *χalti* 'hasít' II : 571, *χaltėli* 'hasít' II : 449, *χaltėlaχti: lakwä χ.* 'szétágazik, szétterül' II : 623.

χaleuw, χalleuw 'halászmadár' II : 0320, 446, *Xaleuw* (ebnév) I : 221.

k'als 'ember'; l. χalės, ėlėm-χ.
χal' 'nyírfa': χal'-pi' 'ny. fiatalja' II : 567 ; Xāl' ūs, Xal'p-ūs, Xal'p-ūs 'Berjozov (Березовъ) város' I : 0166, II : 0339, 437, K'ėl'p-jiw ūs (u. a.) I : 0166, II : 0339.
χal' 'jel, nyom' II : 463.
χal' 'nesz, hang': k'al'tal 'hallgatag, nesztelen' II : 463.
χal'ėm 'mámor' | χal'miŋ 'mámoros' I : 251, χal'ėmli 'neki hevül, buzdul' I : 251.
χal'i l'āŋχ 'gyorsan járó út' II : 624.
χal'tėmti 'tol, beledug' I : 258.
χani 1. 'ragad, tapad' I : 234, II : 436—7 ; 2. 'akad, jut' II : 496, la'ilä χantal 'lábának érinthetetlen' I : 277 | χanuji 'ragad' II : 475.
χansi 'ír, fest, rajzol': χasmiŋ : liliŋ āl'ät χ. kwol 'eleven színekkel ékesített ház' I : 0309, 0310 | χansėsaχti 'hímez; díszmintát készít állatbőrön, mintázva metsz' II : 571, 582 | χansä, R. kanža, kanže 'hímzés, rajz' I : 201, II : 571, R. kanže jäχti (v. saχtung) kańing kättri 'a nők szabó kése, melylyel az állatbőrökön mintákat metszenek' II : 571 ; Pót. II : 571 ; χańsäŋ, R. kanzsa 'nőstény fajd' II : 0137, k'anś k'alėm 'nőstény fajd' II : 0137.
χāŋχei 'sás' II : 623.
χāŋχi, k'āŋg'i, k'ėŋg'i 1. 'hág, fölhág' II : 568 ; 2. 'fölhág' (a hal, midőn a tengerből a folyókba úszik) II : 523
χāŋχti, χāχti, R. käχti (kangti) 'fölhágat, fölemel' II : 568 | χāŋχältėp 'hágcsó', sāt nakpä alu χ. 'hét fokú ezüst h.' (mely égből földre visz) I : 0328, χāŋχėltėp-näk 'lépcsőfok' II : 620.
Xaŋlä (folyó és falu neve a Szoszva középtáján) I : 0379, 224, X.-sām, X.-s. paul (falu neve u. o.) II : 030, 0426, 0558.
χāp 'hajó, ladik': sarän χ. 'födeles bárka' II : 463, χap-χur 'a ladik oldalainak tetejéhez erősített deszkák' II : 0612, χāp-ma'ir 'a ladik feneken alkalmazott ívfák' II : 447. χāp-pasėm 'a ladik fara, kormánya' II : 549.
χāpχä-jiw 'nyárfa' II : 0612.
χar : tarėm-χ. 'égbolt', mā-χ. 'földfelület' I : 0284.
χār, k'ėr, R. kär 'hím állat, ménló, csődör; bika' II : 505, 518, 590, mā χ. 'mammut' II : 0326, 473, χār-pi' 'csődörcsikó' II : 570.
χarä 'gyér' II : 436, χ. mā 'tiszta, fátlan tér' I : 249. χ. ńol 'erdőtől tiszta földfok' II : 502, χ. vit 'széles, tiszta víz' II : 452.
χariŋ sās 'téli, vörös nyírhéj' II : 446.
Xāriŋ-puniŋ paul (falu a Szinja forrástáján) II : 0209.
χarp-sūw jiw 'a hótalphoz tartozó hóbot' II : 0555.
χartχati 'húzódik, vonul' II : 449.
χas 'villaszerű elágazás', χasiŋ 'villaszerűen elágazó' II : 578.
χasäp 'szúnyog ellen való vászonmennyezet, hálósátor' I : 218—9, II : 0742, χasäp sajiŋ pāl 'kárpit mögötti (nőknek való) szobarekesz' I : 194, II : 0750, 0751.
χāsi 'ért, tud': k'ašėp-k'ar 'tudós, javas', k'ašp äitäm id.

II : 0356, *k'aśγėn!* 'tudd!' II : 510 | *χasχati* 'fölismerszik' II : 0627.
χasli, *χassi* 'moh, penész' II : 576, *χasli-sąw* 'moharétege (a földnek)' I : 0389 | *χasliŋ mā* 'mohos hely' I : 176; *χasliti* 'mohosodik' II : 442.
χassėmti 'megránt' II : 545, *jānteuw χ.* '(az íjj idegét) megrántja' II : 0544.
χasili : *jānteuw patnė suj Numi-Tąrėm jäγännė nąŋχ-χ.* 'az íjj-ideg visszapattanásának zaja N. T. atyjukhoz fölnyúlik (fölhangzik)' I : 0290.
χasīpi 'szétszakad' II : 555.
χaśli (a medve haragvó hangjának jelzése) I : 211.
χaśśenti 'pengeti (a húrt)' II : 0622.
χatań, *katań* 'tatár' II : 0176, 561.
k'atėl 'nap'; l. *χātėl*.
Xąχaŋ-paul (falu neve a Szoszva középtáján) II : 09.
k'ąitä, *k'. k'um* 'futár, követ; leánykérő'; l. *χajtä*.
χāj, *k'ōj*, *päŋk-k'.* 'hosszú haj, üstök' II : 0590, 472; *χājiŋ ruś* 'üstökös orosz' II : 072, 0519, 0590, 472.
χājėχ, *k'ąjėχ*, *k'ąjiχ* 'halászmadár' II : 0320.
χāji 'jut, ér vhová' I : 263, II : 626 | *χąjiltāli* 'érintget' II : 584.
χājilt '-ként, módjára' II : 437, *χąjiltėl* (= *χąjtėl*) '-ként, -képen' I : 276; *χąjtėlėn* 'te módodra' = R. *kaiχtlen* II : 503.
χąjti 'betegeskedik', *χąjtėl* 'betegség'; l. *χojti*.
k'ąl 'köz'; l. *χal*.
χąjti, *k'wąjti* 'betegeskedik', *χąjtėl* 'betegség'; l. *χojti*.
k'ąłėl-aum 'forró láz' II : 0403.
χąlėmti 'elcsúszik' II : 474.
χąlγėlāli 'siklik, csúszik' II : 444, *nąmtä χ.* 'bosszuja csillapul' II : 0631, 0680.
χāli, *k'ąli*, *k'ōli* 'meghal, elpusztul' I : 0184, *χālėm vit*, *k'ōlėm wüt* 'holt, bűzhödt víz' II : 609, *χāltal (vit)* 'meg nem halt, eleven (víz)' II : 584; *χālnė pasėn*, *ūsnė pasėn joχtėm* 'haló korig, múló korig jutott' I : 0184 | *χālä*, *k'ąlą* 'holttest, tetem' I : 0188, II : 561; *χālä-jiw*, *k'olėm-k'ar jiw* 'koporsó' I : 0193; *k'ōlä k'ąmėl!* (szitokszó) I : 0216—7, *χālä-mā*, *χāläŋ mā* 'halottak világa, halottas ország' I : 0213—4, 0355, 0361, 237; *χālä-vās* 'vöcsök' I : 0214; *k'ąlą-voŋγą* 'sír' I : 0196; *χąläŋ ta'il* (b. é.) II : 561; *χāläśi*, *k'ąläś* 'temető' I : 0195 (P. *chalas* I : 0149, Georgi *Kalassa* I : 0155)
χąlės 'ember' : *k'als*, *k'ąls*, *k'ąląs*, *k'ōlės* I : 0296, l. *ēlėm-χąlės*; *k'ōlės iltėptėp* 'orvos' II : 0404.
χāli, *k'wąli* 'megszünik, elvész, eltünik' I : 209, *χot-χ.* 'elvész, eltűnik (húsa, zsírja)' II : 557, *sajtä χālės* 'elveszett eszméléte' I : 214, *jąlė k.* 'kopik' II : 512 | *k'wąltal* 'el nem múló, ki nem fogyó', *k'w. tēpėŋ*, *k'w. molėŋ*, *k'w. oχśėŋ k'ėm* 'ételből, vagyonból, pénzből ki nem f. férfiú' I : 0299
χōlti 'fogyaszt, pusztít' I : 0184; Pót. 1 : 0184.
χąlmaχ 'kalmuk' II : 0177, 561.
χąmaliŋ mā 'zsombékos hely' I : 176.
χąmäs 'zsombék' I : 0286.

χąmėl, χ. mä 1. 'alvilág, pokol' I : 0216, 287, *χ. mān totàlu!* 'vidd a pokolba!' I : 0216, *χąmėl ruś!* 'pokolba való muszka!' I : 0216, *χąmel utpi!* (szitokszó) I : 0216 ; 2. *k'ąmėl* 'sír' I : 0196, 0216, 287 : *k'amėl-jū* 'koporsó' I : 0193, *k'ōlä k'ąmėl!* (szitokszó) I : 0216—7.

χąmi 'arczczal lefelé, hasra (pl. fekszik)' I : 284, II : 535, *χ. tārmatėstä* 'leeresztette (fejét)' I : 233 | *χąmiti : jol-χ.* 'szádjával lefelé borít' II : 466 ; *χąmitaχti* 'ráborul' I : 284.

χąmlėχ, k'ąmlėχ 'bogár' I : 0220, 203, II : 0323, *sąrniŋ sispä sāt χ.* 'aranyos hátú hét b.' I : 0219, 0383, R. *kąmląh ker* (kis vízi féreg neve) II : 0324.

χąmśi 'ostor', *jelpiŋ χ.* 'szent o.' I : 0266, II : 066.

χān : sąrni χ. 'czár' I : 0292.

χąnal, R. *kunält* 'egykor, valaha' II : 538.

χānt, k'ānt, k'ōnt 'had' II : 0599, *χ. lāpilāli* 'a had fölkerekedik' II : 491 ; *χ.-ēri'* 'hadi ének, hősé.' I : 038, II : 0238, 0505, *χānt-χāp*, o. *χāntėŋ χāp* 'hadi hajó' II : 0161, 0612, 524, *χ.-lēnt* 'háború zaja' II : 506, *χ.-puŋk* 'hadfő' II : 0600, *χ.-rāχ* 'hadi kiáltás' II : 0610, *Xānt-tārėm ājkä* 'Hadistenöreg' II : 0128, 0135—49 (tárgy.), 494, *χānt-tērėn* 'háború' II : 0238 | *χāntlim jis* 'hadakozó kor' I : 0318 ; *χāntlaχtnė jis* (u. a.) II : 600, *χāntlaχtnė ēri'* 'hadakozó ének, hősé.' II : 0238, R. *kantlahten jeri* 'hadakozó ének' II : 457, *χąntlaχtėmėri'* 'hadakozó ének' II : 498.

χānti, k'ōnti 1. 'észrevesz, lát' II : 470 : 2. 'talál, osztályrészül nyer' II : 601 | *χąnteli* 'hall, hallgat ; engedelmeskedik' I : 257, II : 470 ; *χąntilmiŋ* 'néző, figyelmes' I : 0294 : *k'ōntk'ėtsei : äkwän k'.* 'együvé jöttek, találkoztak' II : 518.

χąńiŋ, k'ōńiŋ 'ívelten görbe' II : 571.

k'ąŋk'ą, k'ąŋk'ė 'át, által, keresztül' I : 290, II : 519.

χąpi : puŋk-χ. 'koponya' II : 546.

χąpėn, χul-χ. 'halhólyag' I : 280.

χąpt 'herélt (rénszarvas' II : 0617.

k'ąr 'holmi, valami' II : 483.

χąräm 'ékesség' I : 196.

χārėŋ 'osztják' II : 536, *χāriŋ lātiŋ* 'osztják szó' II : 436 ; *Xārėŋ-paul, Xārėm-p.* I : 237, II : 445, 536, 540, *Lui Xārėmpaul* (falu a Szigva felvidékén) I : 175.

χąriŋ jiw 'dúczalkotmány a síron' I : 0196.

k'ąrri : nuŋk-k'. 'fölzúg' (az égbe az íjjideg zengése) I : 0290.

χąrs-χąrs, k'ors-k'ors, k'ors-uj 'harismadár' I : 0301.

χārsäti : pal-χ. 'szétfeszül, szétesik' II : 597.

χąrtχėn, k'ortk'än 'ölyv' II : 0310, 512.

χąsä, k'wąśė 'sokáig, hosszú ideig' értelemben I : 248 ; *χąsit : naŋ χąsitäntėl* 'a te segedelmeddel' II : 0486, *k'wąśtėl : tēn ōlnätėn k'.* 'a meddig éltek' I : 287.

Xąsilaχ-paul, R. *Kusląch* (a Felső-Szigva vidékén) II : 0155, 0275, 440.

χasléχ, k'wašléχ, R. *kuqšlaχ* 'horgos nyíl' I: 250.
χasnä, k'asnä 'rugékony fa' I: 280, II: 0542, 439.
χassuj, k'aššei, k'osγi 'hangya' II: 511.
k'ašép k'ar 'tudós, javas'; l. *χāsi*.
χaši, χaši (b. é.) II: 440.
k'ašši: päŋk k'. 'főt hajt'; l. *χosγi*.
χatäŋ, k'watéŋ, k'utáŋ 'hattyú' II: 0319.
χātél, k'atél, k'ōtél, k'otél, k'atél 'nap' II: 0218, *χ. nē'ilenti* 'a nap feljön' II: 463, *χ. pokapi* 'a nap fölkel, előjön, kisugárzik' I: 201, II: 0114, *k'atél tak'l'a-pask'a nuŋ-mäštil* 'a nap felöltötte a süveget s kesztyűt' (sugarakat szór) I: 194, II: 0114 | a hét napjainak nevei II: 0423: *k'otélätél* 'naponként' I: 287 *jelpiŋ χātél* 'ünnep', *χatit χātél* 'szombat' II: 0424, *lapté-k'otél* 'pünkösd' II: 0424; *Χātél ēkwä* 'Napasszony' I: 0338, 194, II: 088, (tárgy.) 0217, *Χātél-ēkwä-āγi* 'Napasszony leánya' II: 0100, (tárgy.) 0217, *χ.-χansäp* 'naphímes' I: 201, *χ. kāt* 'napsugár-kéve' I: 194, II: 0114—5, 589, 595, *k'otél-mätné* 'napnyugta' II: 520, *χ.-rēγiŋ* 'naphevű, nappal szemben levő (pl. erdőrész)' I: 212, *Χātél-rēγiŋ, ēt-pos 'r. jelpiŋ sirej* 'Naphevű, holdhevű szent kard' (fejedelem neve) I: 0231, II: 0195, *χ.-sa'i* 'napsugár' I: 0285, 201, II: 0114—5, 0218, 525, *k'ōtél-toréŋ* 'szürkület, reghajnal' II: 0231 | *χātli, k'ōtli, χātlāli, tārém χ.* 'nappalodik, fölkel a nap' II: 0114, 628, *χātäli* 'nappalodik': *Numi-Tārém āšém ti χ.* 'Felső-Ég atyám ím n.' I: 0285, *χatélti, nāŋχ χ.* 'nap gyanánt földerít; nappalt derít' II: 0114, 559.
χatpä: qumiŋ χ. 'a ki beteg', *nē χ.* 'nő valaki' II: 590, 604.
χaus puŋkpä, R. *kaus pängpä* 'hamvasfejű (ősz)' I: 0306, II: 580.
χaut-pī' 'jegenyefenyő-csemete' II: 567.
χili, χilélāli 'váj, vájkál' II: 0613.
χil' 'jele, nyoma vminek' II: 595, *nē-χil'iŋ, χum-χ. jelpiŋ mā* 'nő jelés, férfi j. szent föld' I: 0266.
χiń 'kór, dögvész, járványvész' I: 0398, II: 527, 586, a szó eredete (tárgy.) II: 0304; *Χiń* 'Kórszellem' (tárgy.) II: 0297—0304, *Χiń ātér* 'Kórfejedelem' II: 619—20, *Χiń-ūrt χum* (u. a.) II: 619; Pót. uo.
χińγi, k'ińńi, R. *keńńi* 'leselkedve csúszik (zsákmánya felé a vadász)' I: 250.
χis 'homok' II: 441, *χ.-χump* 'homokos hab' I: 186, *χ.-nāmpér* 'h. darabka' I: 049, 186, *χ.-sam* 'h. szem' I: 183.
[1]*k'oj* 'hosszú haj'; l. *χāj*.
[2]*k'oj* 'hajnal'; l. *χuj*.
χojti, χajti, k'ojti, k'wojti, k'wajti, k'wajti, R. *kuoiti* 'betegen fekszik, betegeskedik' I: 0398, II: 0402, 583 | *χajtiŋ*, R. *koiting, kwäting* 'betegen fekvő, sínylődő' II: 582—3, *χojtil, χajtél, k'ojtél, k'wojtil* 'betegség' II: 0402, 557, 583.
χōl, χol 'bőség, gazdagság' I:

k'uj-päŋk id. I : 0283, 0305, II : 0231.
χujti 'fölbujt, fölingerel' II : 463.
χul, k'ul 'hal' : *χ.-χǫpėn* 'halhólyag' I : 280, *χ.-muľi* 'halsereg' I : 263, *χ.-sām* 'halpikkely' II : 442, *k'ul-tērp* 'halcsalétek' II : 0404 | *χūliŋ* 'halas' (*χ. jā* 'h. folyó') II : 585.
χulaχ, k'ulėχ, k'ullėχ, k'wǝlėχ, k'ulåχ 'holló' II : 0322, 513, 514, 543, *Xulaχ* (ebnév) I : 221, *χulaχ-ǫjkä* 'holló-öreg' I : 186, II : 079, *Xulaχ-paul* (falu neve) II : 0558, *Xulaχ-tump* 'Holló-sziget' II : 025.
χūlėmti 'meghál' II : 448 ; Pót. I : 181.
χuli 'hámlik, leválik' (a fakéreg), *sās χ.* 'a nyírkéreg leválik' I : 257.
χulti, k'ulti 'keczehálóval halászik' I : 0359, 264, II : 548, *lunt k'., vās χ.* 'a lúd, a récze orrát a vízbe mártogatja (midőn eledelét keresi, kutatja)' I : 265, II : 568.
χuľ 'kór' I : 0398 (tárgy.), R. *kulľ* 'kór' II : 611, *χ.-kēmpli* 'a kór ruhaszárnya' II : 0298—9 (tárgy.), 596, *χ.-läńśäŋ* 'kórtól gyötört (?)' II : 625, *χ. ńāl* 'hullócsillag' II : 0240, *χ.-ńāl* 'kór okozta sínylődés (?)' II : 586, *χ.-sēŋχw* 'a kór köde' II : 0300, *χ.-saj* 'kórtól való menedék' II : 601 | *χuľtal* 'kórtalan' : R. *kuoľtal šuš uiťkre* 'kórtalan (?) tiszta vizecske' II : 584, *Xuľ-ǭtėr* 'Kórfejedelem' I : 0398—404 (tárgy.), II : 090—1, *Xuľ-ǭtėr-āγi* 'Kórfejedelem-leány' I : 0354, 0400, 229, II : 091, 0100, 0172 ; *Xuľ-nǟjėr* 'Kórfejedelem' I : 0186, 0211, *K'uľ-n.* I : 0217, 0398, *K'wǝľ-n.* I : 0217, 398 ; l. *kuľ* 'ördög'.
[1]*k'uľ* 'posztó' II : 515.
[2]*k'uľ* 'ördög' ; l. *kuľ*.
Xuľėm-paul (a Tapszjá mellett), *Xuľėm-pauliŋ tǫrėm-āγi* 'a X. p.-beli istenleány' (tárgy.) II : 0129.
χuľili 1. 'fölbukkan, fölemelkedik (a vízből), fölbuzog' I : 0332—3, 201 ; 2. 'fölkerekedik, támad', *tērėn χ., χuľ χ.* 'járványkór támad' II : 0301, 588, *χojtil χ.* 'betegség támad' II : 557 ; 3. 'fölbuzog' (a bálványszellem irgalmára, jó kedvére vonatkoztatva) I : 0259, *nǫmtėn tī' voss χuľilėnūw!* 'hadd buzogjon (forduljon) ide elméd!' II : 062, 588—9 | *χuľilāli* 'fölkerekedik, támad' (pl. kór) II : 596 | *χuľiti* 'előhoz, fölemel, előbuktat (a vízből)' I : 0332—3, 176, 201, II : 557, *χuľitāli* 'előbukkan, megjelenik' I : 0324, *χuľitālėχti* 'fölfelé emelkedik (a vízben)' II : 614, *χuľitaχtili*, R. *kuľľėtaγtili* 'fölmerülget, fölemelkedik (a vízből)' II : 469, 606 *k'ūľilätγi* 'fölemelkedik (a vízben)' II : 517 | *χuľmiti* 'előbukkan, fölbuzog (a víz)' I : 201, 209.
χuľtγinti '(a víz színén) hányódik' II : 605.
χum, k'ǝm, k'um 'férfi', *mā-χum* 'nép' I : 207, *k'umtä* 'férje' II : 534, *χumnė χajti* 'férjhez megy (fut)' II : 0713, *k'ǝm voqrėpi* 'férjet szerez, férjhez megy' II : 521, *χum-āpėr* 'férfiúi ügyesség' I : 254, *χum-ērγėt* 'férfi énekek' I : 039,

χum-laχ 'férfiúi ügyesség', *χ. l. toti* 'férfi módra ügyeskedik, vitézkedik' I : 254, II : 0525, 0538, *k'um-päleŋ, k'ǝm-poqlėŋ* 'erdei ördögféle', *χombualeŋ* (PATK.) II : 285—6 (tárgy.). *χum-pī'* 'legény' II : 0532.

χum? 'hogyan?' II : 465; *χumľė* 'hogyan? ím hogyan, ím miképpen' I : 274, *k'ǝmėľ* 'hogyan, miképpen?' I : 287, *k'ǝmľė jėmėtsėn?* 'mi történt veled?' II : 521, *χumľė-mūs* 'hogyan, miképpen?' II : 553.

χumā! 'ejha!' II : 482, 483.

χump, k'up, R. *kup* 'hullám, hab' II : 614, *vōt-χ.* 'széltől vert hullámok' II : 560 *χumplėŋ puŋkpä χum* 'habos fejű férfi' (a pelimi istenség jelzője) I : 0231 | *χumpläti* 'hullámzik' II : 558, *χumpėltāntawė* 'hullámzóvá tétetik' I : 215.

χūni '(az üstből v. tányérból) az ételt kimerni, kanalazni', *χūnėm ānä* 'tányér, a melybe az ételt kimerték (az üstből)' II : 593.

k'unnä, k'unnė, k'uŋk'a, k'ǝŋγä, k'ǝŋγė, k'wǝńγė 'rénszarvas' II : 0317, 518, *k'wǝńγė-lǝ* (b. é.; tkp. 'rén-ló') II : 0622, *k'unna-šunš* 'rénzuzmó' II : 623.

χūnt 'háti batyutartó' II : 446.

χūntėp 'falapát' II : 550.

χuntiľ 'vakondok' II : 454, *Xuntiľ* (ebnév) I : 221.

χūń 'hogyan? valahogyan' I : 193, II : 464, *χūńtė* 'valamikor, egykor' II : 455, 464.

χuŋχalt 'patak'; l. *χōŋχėlt.*

Xūparilēki (zürjén fejedelem neve) I : 017, II : 0142, 0143.

k'ur 'széle vminek' II : 515.

χūrėm 'három' : R. *kuorum* II : 594, *χ. pum jēmtėm lūw* 'harmadfüvessé vált ló' II : 0621. *K'urėm täl vuor-pupi* 'Három ölnyi erdei bálvány' (bálványnév) I : 0230—1, II : 0167—70 (tárgy.) *χurmit χątėl* 'szerda' II : 0423.

[1]*χuri, k'uri, k'ur* 'óvatos, félénk' II : 565, 591, *χ. säŋki* 'félenk fekete kacsa' II : 592, 600.

[2]*χuri, k'wǝr, k'wąr* 'alak, kép, minta' I : 286, II : 580, 582, *χuril* 'módjára' II : 600, *takwi χuritätėl* 'egymagában' II : 580 | *χuriŋ* 'szép' I : 215—6, R. *koaring* 'mintás' II : 582, *k. poall* 'alakos fajta' II : 571, *χuriŋ-pāl sāt χansä* 'mintásfajta hét hímzés' II : 582.

χūrtėli 'letép, lehorzsol' II : 497.

χusäti 'hasít', *χusmati* 'leválik' II : 535.

χūsi (jiw) 'oldalt növő, dűlő (fa)' II : 487.

χuś 'szolga' II : 0533, 440.

k'utąŋ 'hattyú'; l. *χątäŋ.*

χūtėχli 'hajlong' II : 0181, 0495.

k'utąląχśi 'gyík' II : 0323.

k'wajti 'betegen fekszik'; l. *χojti.*

k'wąjti, k'wojti 'betegeskedik', *k'wojtil* 'betegség'; l. *χojti.*

k'wąli 'megszünik'; l. *χāli.*

k'wąnėn 'harmadfű ló' II : 0621.

k'wąnär? 'kifele?' II : 519, *k'wąnė* 'kitől?' I : 289, 513, *k'wąn-nėsė när tėmľė?* 'kifele?' II : 516.

k'wąr 'kép'; l. *χuri.*

k'wąri 'szid' II : 0414.

k'wąsγi : tōrėm k'w. 'imádkozik'; l. *χosγi.*

k'wąśė 'sokáig, hosszú ideig', *k'wąśtėl*; l. *χąsä.*

k'wąślėχ 'horgos nyíl'; l. *χāslėχ.*

janteu, janteu, jantėŋ, joäntėŋ 'ideg (íjj idege)' I : 0303, II : 0542.

janti 'lehül' I : 237.

[1]*jāŋk* 'jég': *aläŋ j., χūriŋ j.* 'födeles j., peremes j.' I : 0288 *jāŋkėm vōj* (= *jaŋkiŋ v.*) 'fagyos zsír' I : 237.

[2]*jaŋk* 'jégszürke, fehér' II : 560 : *j. χulaχ* 'f. holló' I : 177, *j. luw* 'f. ló' I : 201, *j. tāri* 'f. daru' I : 181.

jāŋkėtmä, jāŋgėlmä, jáŋgelėm, joąŋgėlm '(fáktól, füvektől tiszta) láp' I : 247, II : 597 : l. *joąŋk.*

jāŋkėn (a medve rejtett neve, tkp. 'diakon'), A. *jāqen* 'Diakon' II : 596.

japäk 'selyem': *j.-jānteuw* 'az íjjnak s. idege' II : 0544.

Jāpėl (medveünnepi színjátékban ábrázolt *mēŋkw*-nek neve) II : 0253.

яранъ 'szamojéd; északi vogul'; l. *jąrėn.*

jārėm 'baj, szükség, inség; inséges' I : 277, II : 585, *jārėm tąrėm* 'inséges világ' I : 0283, II : 626 | *jārmi* 'inségbe jut, szükséget szenved' I : 277, II : 626, *jārmili* 'inségben van' I : 0283.

jarmak, R. *jarmuχ, jarmiχ* 'selyem' II : 614.

jārmi 'fenakad', *jārti* 'akadályt vet vlmi elé, visszatart' II : 471, 494.

jārtäkēt 'épen úgy, mint' II : 493.

jassä 'egyenesen' II : 535.

jāšä, jašä 'hótalp'; l. *josä.*

jat 'közép'; l. *jot.*

jātėl 'kedves', *j. pos χum* 'k. gyermekem' II : 627.

jąχä, jąχ, jąl 'sapkás, kesztyűs suba, malicza' II : 0590, 440, 518, R. *jagi* : *nohseng j., ujeng j.* II : 440.

jąχšėp 'a lábak köze' II : 519.

jąl, j. aol 'alsó', *Jąl-Torem* 'Földanya', *Jąl-nąjėr* 'Alvilági fejedelem', *jalė mā* 'alvilág' : l. *jol.*

jąlėm, olėm 'gyalom' I : 264.

jąlti 'rendel' : l. *jolti.*

Jąm-uś (Демянскъ város az Irtis mellett) II : 0212.

jąmės, jämes, R. *jommas* 'jó, szép' I : 216, II : 528; *jąmės ąul* 'jó végzet' I : 271, *j. nak* 'jó szerencse' I : 272, *j. ūlėm!* 'jó életet!' (üdvözlés) II : 0680, *jämės jelėm* 'jó idő' I : 0296 *jämėśok* 'jól, derekasan' II : 607.

jąmi 'jár': *jąmäsi* : *tarm j.* 'rátapos' II : 451, *jąmäsāli* : *jolä j.* 'alátapos' II : 456, 495 : *jąmlitapi* 'egyet lép' II : 456.

jąmp, jamp 'hold' : l. *jąŋχėp.*

jąn, jąn 'betegség' II : 0402. *jėlpėŋ j.* 'himlő' I : 0267.

jąŋγäsi 'játszik'; l. *joŋγi.*

jąŋχėp, jöŋχėp, joŋk'ėp, joąŋk'ėp, jąmp, jamp 'hold, hónap'; *joŋk'ėp sästės, ōträi vontės* 'a hold megnőtt, fejedelemmé lett' (megtelt) I : 193, II : 0222, *jąŋχėp ujti* 'a hold alászáll' I : 256; *Jāŋχėp-āγi* 'Holdleány' II : 0222, *joŋk'ėp-koät* 'holdsugár' I : 193; l. *jąŋχi* 'forog'.

jāŋχi, jōŋk'i 'forog, körüljár' II : 0222, *jāŋχti* 'körüljár' (pl. *sau mā j.* 'sok földet k.') II : 591.

jąr, jōr 'erő, hatalom; hős, vitéz, erős' II : 0506, 0525,

587, 613, *jār-χum* 'óriás, hős' I: 0226, II: 0525, R. *jąrkum mätäm egvat* 'óriási öreg asszonyok' II: 038, *jąr māχėm* 'hősök nemzedéke' II: 0507, 525 | *jərin, j. päŋk* 'nagy, előkelő tisztviselő' I: 287; *jəräŋ*: *ńāl-j., jąut-j.* 'nyíl erejű (fegyverzetű), íjj e.' II: 587, 625, *jārit*: *akw' jāriti'* 'egyenlő erejűek' II: 455.

jąrėn 'szamojéd' II: 472, *ńoχsiŋ j.* 'nyusztos sz.' II: 072, *āmp j.* 'kutya szamojéd' II: 0712, яранъ 'szamojéd; északi vogul' II: 0228: *jąrėn kwol* 'szamojéd sátor' (nyírhéj-s.) I: 185, II: 535, *Jąrėn kwoliŋ nē Marpa* (egy imádságtöredék közlője) II: 602, *jārėn vaj* 'rénbőr-botos' (szamojéd harisnya) II: 0523.

jartlät 'vele együtt'; l. *jurt.*

jąs 'kéz, elöláb' II: 443 | *jāsiŋ-kuriŋ* 'kezes lábas' I: 049.

jąsėwolä 'kisbíró' I: 207.

jąt '-vel, együtt'; l. *jot.*

R. *jąur, jeur* 'csípő' I: 257, II: 580—1.

jąut, jəut, jäit 'íjj' II: 0541, *jąutä χassėmtitä* 'íjját megrántja' II: 545: *jąut-ąuli'* 'íjj végei' I: 239, *jąut-χąsnä, jäit-kąšnė* 'az íjjnak belső rugékony fája' I: 279, 280, II: 0542; *jąut-jūr* (b. é.) II: 587, *jąut-joräŋ* (b. é.) II: 625, *jąut-sāns* 'íjj hajlata, közepe' I: 239, II: 0544, *jąət-tān* 'íjj idege' II: 0542, *jąut-vort* 'az íjjnak kemény, hajlós fából készült külső része' I: 280, II: 0542, *jäit-värt* 'íjjnak való kemény fa' I: 279.

Jäχ-tumėn (egy kondavidéki tó neve) I: 0214, 0361—2, 237, 238, 250, II: 0171, 0172, *Jäχ-tumėn ūs* (helynév a Konda alvidékén) I: 251, II: 0173.

R. *Jächä jega* (folyónév); l. *Jēχė.*

Jäχėŋ χū, χūšėŋ χū II: 440, 446, *Jäχėŋ χu, χūšėŋ χu pišiŋ nāj* 'Sok népű, sok szolgájú ember [neje], fondorlatos úrnő' (nő neve) II: 0195, 0639.

jäi', jā 'atya' I: 289: *jäγ-ä!* 'hé, atya!' I: 228, *jäγėn tiniŋ, āŋkwėn t.* 'azt a drága apád, anyád!' (káromkodás) I: 204, II: 452, *jäγėntėm, āŋkwėntėm!* (u. a.) II: 452, *jiγintėm, āŋkwėntėm!* (u. a.) II: 0592; *jäi'-ąŋkw* 'szülők' II: 0414, *jäi χum* 'atyai (atya korabeli) ember' II: 606, *jäi-nur, jäγiŋ n.* 'atyai (a. miatt való) bosszú' II: 0572, *jäγänl-pöu* 'atyafiok' II: 516, *jā-pöγińś* 'fitestvérek' II: 510.

Jä'irim-paul (falu az Alsó-Szoszva vidékén) I: 0276, II: 0342.

jäit 'íjj': l. *jąut.*

jäli 'jár': *jälėpāli* 'megy' II: 483, *jälili*: *jol-j.* 'letapos' I: 204.

jälwėl, R. *jälvil, vuor-j.* 'erdei ördögféle' I: 0160, II: 0285 (tárgy.), 513; *soät vuor-j.* 'hét erdei manó' II: 0168; P. *jelblönčėχ* = *jälwėl ańšuχ* II: 0285; Pót. II: 0285.

jämės 'jó, szép', *jämėšok* 'jól, derekasan'; l. *jąmės.*

jäni' 'nagy': *tąrėm j.* 'ég nagyságú', *ūs j.* 'város n.', *paul j.* 'falu n.' I: 0284, R. *jäni* 'sokáig' I: 248; *jäni' χum* 'előkelő ember, magas hivatalnok' I: 0274, *jäni' jelpiŋ χątėl, jäni*

k'qtėl 'húsvét' II:0424, *Jäni kēnt ańšuχ* 'Nagy sapkájú öreg' (fejedelem neve) II:0166, *jäni kupińńä* 'nagyböjt' II:0424, *Jäni' paul* (a Szoszva forrásvidékén) I:198, 200, 229, II:0117, 0208, 438, 468, 470, 476, 556, 559, 588, 589, 599, 601, *jäni' sāt* 'száz' II:453, *jäni' sāt-puŋk χqtėl* 'virágvasárnap' II:0424, *Jäni' Tqrėm*, G. яныхъ торумъ 'Nagy isten' I:0227, 0315, *Jäni' T. āśkėm* 'Nagy-Ég atyuskám', *J. T. pojrėś jäum* 'N. Ég úr atyám' I:0298, *Jäni tōrėm* 'a nagy világ' I:0290, *jänγ' uj* 'jávor' I:0312, II:549, *jänγ' ut* 'idősb valaki' II:483, 484, *jäni' viś, j. piś* 'nagyböjt' II:0424 | *naŋkėn jänitėl* 'te egyedül, egymagadban' II:494; *jäniŋ, jänėŋ*, R. *jäneng* 'nagy, idős' I:249, II:486, *jäniŋ āwi* 'n. ajtó' I:0310, *jäniŋkwė* 'öregecske' I:0306, R. *jänungre* 'nagyobbik, idősbik' II:565.

jännäsi 'játszik'; l. *joŋγi*

jäpėt, jäpt 'kés' II:0550.

jät 'izület' II:443, *āwi-j.* 'keresztpánt az ajtón' II:451 | *jäti: akwän-j.* 'összepántol' II:451.

jät 'közép'; l. *jot*.

jätėr, jätri 'fajd' II:518, 571.

jēγw, jēkw 'táncz' II:609, *jēγw-ēri'* 'tánczének' I:039.

jēkwä, R. *jégva* 'feleség, asszony'; l. *ēkwä*.

jēkwėr 'földestől kifordult fagyökér' I:249.

Jēχė, R. *Jächä jega* (a Konda alvidéki mellékfolyója) II:0173, *Jēχė-loχ* (falu a Konda alvidékén) II:0173, 0214.

jēl 'év' I:246.

jēlėm 'időjárás, levegő': l. *ēlem*.

Jeli-ūs, o. *Jeli-kort* (helynév a Szoszva alvidékén) = Юльи-карскіе юрты II:0164, 0557, *J.-ūs qjkä* (bálvány neve) I:0325—6, 185, II:0164, *J.-ūs qtėr* 'a J. városbeli fejedelem' II:0164 (tárgy.), *J.-us ēri* (REGULYtól följegyzett osztják ének) II:0164.

jēlp 'friss, ép, romlatlan' II:0403, *ilėpti* 'gyógyít' II:0404 | *jēlti, ilti* 'föléled, fölgyógyul, fölépül' I:261, 262, 0265, II:0403, 516, *jel-jelts* 'begyógyult' II:0403; *jėltėpti, iltėpti* 'gyógyít, életre kelt' I:0265, 261, 262, II:0404, *jelptėp k'um* 'orvos' II:0404, *jelptėn' pom* 'orvosság' II:0404.

jelpėl, eľpėľ 'új' II:515, *ľiľpėľi'* 'újra' I:196, *jilpi'* 'újonnan, most' II:495, *jelpėl toql k'otėl* 'újév' II:0424, *leľpėl kūt, l. kuöt, eľpėľ kut* 'újév' II:0424 | GR. *Jelbolela* 'újév' (= *jelpėl ēl*) I:0153, II:0425; l. *jēlp* 'friss, ép'.

jelpi aum 'himlő' II:0403; l. *jelpiŋ aum*.

jelpiŋ, ilpėŋ 1. 'szent' I:0265, 2. 'igen, nagyon; szerfölötti' I:224, *j. āmp-pī'!* 'igazi ebfi!' (káromkodás) I:0265, 224, *j. atiŋ* 'nagyon édes', *j. āłim* 'épenséggel nincs' I:0265, *j. jqmės* 'igen szép' II:0752, *j. jamės χātėl* 'igen szép nap' I:0285, *j. moľėχ* 'igen gyors', *j. ūlmėm jiwwė* 'nagyon álmos vagyok' I:0265 | *j. aum, j. qrėm* 'himlő' I:0267, II:0403, *J. qwėt-ńol* (a Világügyelő

'átkoz' II : 0413; *jērpti* 'átkozódik' II : 0413.
jeri 'ének'; l. *ēri'*.
R. *jésemqus* 'elszégyelte magát'; l. *ēssēmawēs*.
jet, R. *jätt* 'együtt, -vel'; l. *jot*.
R. *jeur* 'csipő'; l. *jqur*.
jerangėl'-tōrėmsiśkwė 'evangélium istenke' (a templomi evang. könyv) I : 0246, II : 0216.
jēwér, R. *jévur*, *jeur* 'falka, csorda' II : 579, R. *jéver* 'falka, csorda' II : 584.
Jēvér-ūrt (a Jevravidék fejedelme) II : 0558.
jėχšėti 'megront, elbűvöl' II : 0410 *jėχštaχti* 'szemével ver' II : 0410.
jėlėχ mā 'alvilág': l. *jol* 'alsó rész'.
jėpei 'bagoly'; l. *jipi*.
jēr, *jērėχ* 'átokszó', *il-jērant* 'átkoz'; l. *jer*.
jēt 'est'; l. *ēt*.
ji, *jiχ* 'éj' I : 289, *jīkė poql* 'északi táj', R. *ikä poqll* I : 253; l. *jiti*.
ji-poalt 'vlki után', *jit-vujti* 'üldöz'; l. *jui*.
jiχi, *jiχi* (b. é.) II : 440.
jilėm 'enyv'; l. *ēlėm*.
Илимъ-чимъ-ной-отръ (bálvány neve) II : 0179.
R. *jillnqu* 'előbbre, távolabb'; l. *ēl*.
jilpi' 'újonnan, most'; l. *jelpėl*.
jiliŋ suj 'dörgő zaj' I : 199.
jipi', *jīpi*, *jėpei*, *jopú* 'bagoly', *poniŋ jėpei* u. a. II : 0318.
jir, *jur*, *jör* 'véráldozat' I : 0303, II : 0431, *jir kastnė lātiŋ* 'áldozati idéző kifejezés' II : 562 | *jiriŋ*, R. *iring* 'véráldozatos' II : 592, *jiriŋ kan*, *juriŋ kän* 'áldozó tér' II : 0437, R. *iring nai* 'áldozatos asszony, nőbálvány' II : 0417; R. *juriŋ piśi* 'áldozó tér (?)' II : 0437, R. *jirpi nai akve* 'áldozatos asszonynéne, nőbálvány' II : 0417: *jurpeŋ*, *jorpėŋ*, *jörpeŋ*, R. *jurping*, *jurping* 'véráldozat' II : 0345, 0431, 615 | *jiri*, R. *iri* 'véráldozatot hoz' II : 0431; *jorji* 'véráldozatot hoz' II : 0431, *jorli* 'véráldozatot hoz' II : 0431: *jirχati*, *jurkati*, R. *īrkati* 'véráldozatot hoz' II : 0421, 0431, *jirχatnė χatel* 'áldozó nap' II : 0426, *jirχatnė kan*, *jurkatnė kän* 'áldozó tér' II : 0437, *jirχatnė suśi* 'a bálványszálló fa tövéhez helyezett pálinkás üveg' II : 0442.
jis 'régi; ős' I : 0203, *ēri'-j.* 'énekbeli kor', *χāntlaχtnė j.* 'hadakozó k.' II : 600, *ēri'-jis χum*, *mōjt j. χ.* 'ének őskorabeli, rege ő. ember' II : 557; *jis-lātiŋ* 'archaikus (régi, elavúlt) költői kifejezés' I : 048, 235, II : 0627, 440, 441, 442, 443, 444, 561, 570, *jis Lūsmlātiŋ* 'elavult lozvai szó' I : 240, 253 | *jisi* 'idejebeli, korabeli' I : 254, *χum-jisi* 'emberkoru' II : 624: *jisiŋ tarėm*, *natiŋ t.* 'koros világ, idős v.' II : 498, *am pūtėm χoti jisėŋ χum jisėŋ tarėmt pajėlti* 'az én üstöm micsoda koros ember korabeli idejében fog felfőni?!' I : 0283; Pót. I : 0203.
jis, *jis-χuri* 'halott árnya'; l. *īs*.
jīsėmaus 'elszégyelte magát'; l. *ēssėmawēs*.
jit 'gyors futású' | *jiti*, *jitenti* 'gyorsan fut, szökell', *jitėpi*

'hirtelen szökik'; *itmėli* 'szökdécsel', *itmiŋ* 'szökdécselő'; R. *itt ńaχs* 'gyorsan szökő nyuszt', *itt lėn* 'gy. sz. evet', *itiŋg sāli* 'gyors futású rén' II: 583.

jit-vujti 'üldözve fut vki után'; l. *jui*.

jitėr 'ménes, csorda': l. *jütėr*.

jiti: *j. pāl* 'északi táj', *j. vot* 'é. szél' I: 253, *jīť* 'est' II: 485, *jīťä* 'éjjel' II: 528; l. *ji*.

jiw, *jū* 1. 'fa', *jelpiŋ j.* 'szent fa' I: 0266; 2. 'koporsó' I: 0192, 287; *jiw-taw* 'a fa rétege' II: 610, *jiw-saw* 'cserje' I: 0346, *jiw-sām* 'fakéreg pikkelye' II: 442.

Jīwr-jō (felsőkonda-vidéki folyó) II: 518, *Jīwr-pöul* (felsőkonda-vidéki falu) II: 518, 599.

joąŋk, *tūr-j.* 'mocsár' II: 597.

joąŋgėlm '(fáktól, fűvektől tiszta) láp'; l. *jāŋkėlmä*.

joäntėŋ 'ideg (ijj idege)'; l. *jānteuw*.

joχėl 'szárított hal' II: 446.

joχi, *jiχi* (b. é.) II: 440.

joχti 'jön': *joχtawė*: *jōl-j.* 'lerészegszik' I: 222 *joχtχati* 1. 'jut' II: 594, 2. 'megjön, bekövetkezik' I: 251, *joχtkėti*: *äkwän j.* 'összejön vkivel' II: 517.

joχti (χāp-vit) 'mer (vizet a ladikból)' II: 573.

[1]*jol* 'hely, ülés' II: 504.

[2]*jol*, *jąl* 'alsó, lent levő': *jolėn χuji* 'lenn fekszik (le van rombolva)' II: 526; *jąl-aol* 'alsó' II: 511, *Jąl-näjėr*, *J.-nąjėr* 'Alvilági fejedelem' I: 0217, 0221, 0398, II: 0170, 516, *jąl torėm* 1. 'alsó ég, föld'; 2. *Jąl-Tōrėm* 'Föld-anya' I: 0388, II: 511 *joli* 'alj; alsó' II: 464, *joli mā* 'föld' II: 471, *j. mā χumiŋ tąrėm* 'alsó földet lakó emberes világ' I: 0284, *joli tąrėm* 1. 'alsó ég, alsó világ, föld' I: 0216, 0284, 0308, 0387—8, II: 0100, 2. *Joli-Tąrėm* 'Föld-anya' I: 0308, 0317, 0387, II: 0173, *Joli-ūs* (helynév) II: 0557; *jąlō mā*, *jąlōχ mā* 'alvilág' I: 0216, 0398, *jėlėχ mā* 'alvilág' I: 0216, 0398; *jolkė mē* 'alvilág' I: 0216, 0398, *jolkė tōrėm* 'alsó ég, föld' I: 0387.

joläsi, *jolėsaχti* 'kér, könyörög' II: 0483, 520; *jolėmtaχti*, *tąrėmnė j.* 'imádkozik' II: 0348, 0483, *jolėnti*: *tōrėmnė j.*, *jolėntaχti*; *tąrėmnė j.* ua. II: 0348, 0483; *jolpi* 'könyörög' II: 0483 | *jolti*, *jąlti*, *jalti* 'igézettel rendel, alkot, teremt (istenségről mondva)' I: 0287, 0319, 0364—5, 176, II: 0347—8 (tárgy.), 436, 570, 587, 623, *tąrėm jolti* 'imádkozik' II: 0347—8, 0483, *jol-jolti* 'megront, elbűvöl' II: 0409; *joltili* 'igézettel rendel' II: 587, 618; *joltχati* 1. 'támad (isten akaratából)' II: 570, 2. 'átkozódik' II: 0348.

R. *jommas* 'jó'; l. *jąmės*.

joŋγi, *joŋγäsi*, *jąŋγäsi*, *jännäsi* 'játszik' II: 480.

jōŋχėp, *joŋk'ėp*, *joąŋk'ėp* 'hold': l. *jąŋχėp*.

jōŋk'wėlti 'kanyarodik', *jōŋk'wėltėŋ* 'kanyarodó' II: 511.

jōntėp 'pánczélruha'; l. *jūntėp*.

jor: *paul-j.*, *ūs-j.* 'falu, város jele, nyoma' II: 475, *ēntėp-jor pasėn* 'övig' II: 476.

jor 'erő; erős, hős', *jəriŋ päŋk* 'előkelő tisztviselő', *joräŋ* 'erejű'; l. *jąr*.
jōr, R. *jorä* (mythikai állat); l. *jūr*.
jōrėsti 'kér, könyörög' II:598, *jorsti, jorėsti: jąlė j.* 'áldást bocsát alá (az istenség az emberre)' II:599.
jərpėŋ 'véráldozat', *jərli* 'véráldozatot hoz'; l. *jir*.
jərŕ (jərt-) 'társ' II:510.
jorrĭ'-nąutpĭ' 'gyalu; gönczöl-csillag' I:0369—70.
josä, jāšä, jašä 'hótalp', *josä-pąsėm* 'a hót. sarka' II:0555, 549.
jot, jąt, jet, R. *jätt* 'együtt, -vel' II:484—5, 513, *jot-nujimtėli* 'magával rántva letép' II: 495.
Jot-ėntėr-kʿūlėŋ ūs (város neve) II:0559, 520.
jotėk 'középső'; l. *jət*.
jəut 'íjj'; l. *jąut*.
jöpkė 'szoknya' I:288.
jəpú 'bagoly'; l. *jipĭ'*.
jör, jörpėŋ 'véráldozat', *jöriji* 'véráldozatot hoz'; l. *jir*.
jət, jät, jat 'közép' II:439, 517; *jotėk* 'középső' II:565.
jun 'benn', *jūw* 'be', *jui-pālnė* 'be' I:227.
juχėr 'szarubunkós nyíl' I:0305, II:0546.
jui, jüi 'utó', R. *jujau* 'utánunk' II:508, *jui-ārt* 'utána való idő', *ti jui-ārtät* 'ezután' II: 498; *jui-pāl* 'utórész, vég' I:227, *ji-poalt vuitaχti* 'vlki után üldözve fut' II:516 | *juit* 'hátul', *jūw* 'hátra, visszafelé' I:227, *juit kojitä* 'nyomon követi' II:482, *jĭt vujti* 'üldözve rohan, fut vki után' I:0647, 517, 520; *juil ńawli* 'üldöz' II:0647.
Juil-ūs, Юиль, Юльевскій городокъ (helynév a Kazym forrásvidékén) II:034, 0558.
jūns-uj, jūs-voj, jušei, R. *juos uj* 'kőszáli fekete sas' I:063, 0296, II:0318, 557, 587, R. *ńuos uj* ua. II:548.
jūntėp, jōntėp 1. 'tű': *jūntėp-ńąl* 'tű hegye' II:511, *j.-pup* 'tű foka' II:0545, 531; 2. 'pánczélruha' II:449, 511, *jōntėp mäšni* 'pánczélruha' II:0551, *jūntėp-ta'ĭl* 'pánczélruha' I: 239—40, II:0551, *jūntėp-sam* 'a pánczélruha apró karikái, pikkelye' II:0551, 455, *jūntėp-sam laχėr* 'pánczélruha' II:0551, *jūntėp-sam ńāl* 'pánczélszem-nyíl' II:0546 | *jūnt-saχtnė tuľä* 'gyűszű (varróujj)' II:0269, 444.
jur, jurpiŋ 'véráldozat', *juriŋ kan* 'áldozó tér', *jurkʿati* 'véráldozatot hoz'; l. *jir*.
jūr, jōr, R. *jorä* (szörnyeteg mythikai állat) I:0377, 219-20, II:0330—1 (tárgy.), 488, 624, (a pelimi istenség szent nyírfája alatt hemzsegő kukaczokra alkalmazva) II:619, *Jūr* (ebnév) I:221, II:0331; *liliŋ jūr* 'eleven j.', l. *jōr* I: 219—20, II:624.
jūr: jąut-j., ńāl-j. (b. é.) II:587.
Jurjop: Pētėr-pĭ' Jepjėm J., Ефимъ Петричъ Юрьевъ (énekközlő neve) II:439, 521.
Jurkin (Reguly közlőjének neve) II:0182.
jurpilti: tąrėm j. 'imádkozik' II:0482.
jurśi 'társul vesz' I:212; l. *jurt*.

jurt 'társ', *jurtėl* '-vel együtt', *jqrtlät* 'vele együtt' II: 513.
jus-voj, jušei 'fekete sas'; l. *jūns-uj*.
jūtėr 'csorda, falka', *mis-j.* 'tehénes.', *uj-j.* 'rénfalka'; *jitėr* 'ménes', *sāt lūwpä luwiŋ j.* 'hét lovú lovas m.' I: 0312.
Jūtim-sqs ('Vásárolt patak', a *Lēplä* folyó mellékvize) II: 0122, *Jūtim-sqs paul* (falu neve) I: 0122, 626, *Jūtim-sqs jelpiŋ Ātėr-pi'* 'a Jūtim-sqs-beli szent Fejedelemfi' II: 0100, 0122—4 (tárgy.).
jūtkėn 'varrószerszám tartó doboz' II: 514; l. *jūntėp* 'tű'.

R. *kaiχtlen*; l. *χqjtėlėn* 'te módodra'.
kaj! 'hé, nosza!' II: 0353, 585, *kaj āti!* 'óh nem!' I: 261.
kaj, kaj-saw 'istenidéző ige, imádság; hősének' I: 029, 038, 261, II: 0353, 0504, 525, 626, R. *käisau* II: 0353, 525, 530, 591 | *kajji, kaji (ńajt)* 'üvöltve felkiált, huhog, imádkozik (a samán)'; *kajnė χum* 'samán' II: 0353 (tárgy.), 0377, 624, R. *käjji* 'varázslóéneket énekel' II: 0353.
kaja-juj! k.-jūjiŋ! (a medveénekek kezdetén és végén szokásos felkiáltás) I: 261, II: 0353—4, R. *käje-jui!* (felkiáltás egy színjáték végén) II: 0354.
kaχėr, kaχr, kakėr, käχr, kiχr, kuχr 'kebel, has' I: 0304, *kakrä patilāli* 'dühe (belseje) alászáll' II: 0680, *Ās-kakėr* 'Obnak medre' II: 452.
kalassa 'temető' (GEORGI); l. *χqläśi*.
Kalm, R. *källm* (istenek szárnyas hírhordója, követe) I: 244, II: 245, *Numėl minnė tqwliŋ K.* 'Fönn járó szárnyas K.' I: 0310, 0323, II: 0244—6 (tárgy.), *La'ilėŋ-pqal la'ilėŋ K.* 'Lábasféle lábas K.' I: 0323; Pót. II: 0244.
Kaltėś (istennő neve) II: 0100, (a szó eredete) II: 50, *K. laum sorėm* 'a K. rendelte halál' I: 0187, II: 048 | *K. āγi* 'K. leány', R. *Kälteš ai*: *Kaltėś āγi vinė mōjt*, R. *Kälteš ai vinne mqit* 'a K. l. nőülvételének regéje' II: 044, 540; *K. ēkwä* 'K. asszony' II: 01, 038—52 (tárgy.), 540, (Sz. Mária jelzése) II: 470, *K. ē. ēri'* 'K. a. éneke' II: 038, 046, *koltėś-jēkwä, kiltėśiŋ jēkwä* 'kontyos asszony' II: 038; R. *Kälteš-nē* 'Kaltėś-nő' II: 038, 540; G. каатысь торумъ = *Kaltėś tqrėm* I: 0315; Калтысьянскія юрты II: 040, 042 | *kiltėśtaχti*: *pärr k.* 'kontyba köti haját' II: 038; Pót. II: 050.
[1]*kal'* 'nőstény': *k. tulmaχ* 'n. rozomák' II: 443.
[2]*kal'* 'nesz, zaj' II: 450.
kal'ėn, kal'nä 'hang, rikoltás' II: 577.
Kam, Kam-jä, Кама, Камова рѣка (a Konda alvidéki mellékfolyója) I: 251, II: 0173, 0177, *Kam-sut poul*, Каменскіе (falu a Konda alvidékén) I: 251, II: 0173; Кама (falu neve a Vagla és Lozva között), *Käm-powėl* II: 0177.
kami (qln, vqχ) 'silány ezüstfajta; rézpénz' II: 0177 (tárgy.), 561, R. *kämi, kâma, kame*,

kam I: 245 *Kami-nāj àyku* 'K.-asszony anya' (az emberiség ősanyja) I: 0354, 0400, 229, 245, R. *káma nai oangh* II: 0171; *Käméŋ nai* II: 0174. *Käméŋ-nāj-pū* 'Kami-asszony fia (medve)' I: 230; l. *śoper ąln, nāj.*
kāmént, kamint 'puha, lágy' II: 617, 626 | *kāmńämi* 'meglágyul' II: 617.
kamkä 'varsa (nagy fajta)' I: 0358, *kamkä-pōs* 'a varsa előrésze' I: 280—1.
kan, kän 'tér' II: 584, 567, *kwol-kan* 'szobapadló', *pārtiŋ kw. k.* 'deszkás sz.' I: 0310, II: 0570, *tąrém-k., pupi'-k.* 'áldozótér' II: 567, *paul kanä* 'falu tere', *ūs kanä* 'város tere' I: 0311 *känäti: jel-k.* 'letapos' II: 531, *kaniti: kan k.* 'vmely tért símára tapos' II: 531, *känjäti* 'tért tapos' II: 531.
kąnkä 'az apánál fiatalabb nagybátya' II: 535.
kant 'harag': *kantné joχtwés* 'düh fogta el' II: 454, *kantä ńūsés* 'haragja csillapodott' II: 497.
R. *kantlahten jeri* 'hadakozó ének'; l. *χąnt.*
Kańśiŋ ątér (egy színjáték vadász hőse) II: 0363—4.
kańśli 'soványkodik, sínylődik' II: 557.
käńťuri 'sapkaernyő' II: 562, *käńit minèm käńitur* (b. é.) II: 562, R. *käń tor* 'rossz sapka' II: 562, *käńi minem k. ańśuχ* (b. é.) II: 562.
R. *kaos pängpä* 'ősz, hamvas fejű'; l. *χąus.*
kapaj, käpi 'szörnyű, szerfölötti, igen nagy' I: 211, II: 622.
kāpér, koqpér 'hős, vitéz' II: 0506 | *kāpérti* 'igyekszik, törekszik, fárad, vesződik' II: 456, 483, 552—3, 597.
käräj 'tokhal-bőr' I: 218.
karés 'meredek' II: 497.
kārés, koqrés: tąuliŋ k. 'szárnyas k.', *tōrém k.* 'égi k.' (griffmadár-féle) II: 0140, 0324—5 (tárgy.). 495.
karγi 'morog (rozomák)' I: 210.
кари нöрыхъ 'halászmadár' II: 0188, 0311.
R. *karńi* 'barna' II: 449.
karš 'rüh' II: 0403.
kart 'aludt vér' II: 524.
kartä 'fallal körülkerített erőd: baromkert' II: 453, 566.
kārti 'megmered' I: 203 | *kartiŋ samél sunsi* 'elhült (elképedt) szemmel nézi' II: 524.
kārwilti 'őrködik' II: 0532, 0566, 473.
kās 'kedv, gyönyörűség': *naŋ kāsén* 'a te ügyed, a te kedved [dolga]' I: 275, II: 545; *kāsi', ness k.* 'hiába' II: 546.
kasäj, käsi 'kés'; *χum-k.* 'férfikés', *nē-k.* 'női kés' II: 0550, 443 | *kasäjiŋ tērén* 'késes vész (fegyver)' II: 0239.
kasäp, k.-tāl, R. *kaśpe iju* 'borókafenyő' II: 575, *käšäp, k.-toql* ua. II: 575.
kasär 'kártya': *kasärél pēnγi* 'kártyával varázsol (kártyát vet)' II: 0407.
kāséli, kāśéloqli 'észrevesz' II: 0352, 493, 513.
Kāsém-jā, Казымъ (az alsó Ob mellékfolyója) II: 034, *Kāsém-pąχ sāt ūs* 'Kazym-melléki sok város' II: 0559, *Kāsém-pupi' ēkwä* 'Kazym-bálvány asszony' II: 034, 436, *Kāsém-*

käɣr 'kebel, has'; l. *kaɣėr*.
R. *käɣti (kangti)* 'fölhágat'; l. *ɣaŋɣi*.
käläut: *uľ k.* 'a víz árad'; l. *kwäli*.
R. *källm* ('istenek szárnyas hírhordója, követe'); l. *Kalm*.
kālu 'kötél', *käl-pum* 'sás'; l. *kwäli'*.
Käm-powėl (falu a Vagla és Lozva között); l. Кама.
R. *kämi*; l. *kami (ąln)*.
kän 'tér', *känäti, känjäti* 'tért tapos'; l. *kan*.
R. *käń tor* 'rossz sapka'; l. *kāńťuri*.
käńi ańšuɣ (b. é.); l. *kāńťuri*.
käpi 'igen, nagyon'; l. *kapaj*.
R. *kär* 'hím állat, bika'; l. *ɣār*.
kärsėlti 'bánt, piszkál' II: 452.
kās 'zseb' I: 288, II: 517.
käsėŋ 'leuciscus rutilus'; l. *kāseuw*.
käsi 'kés'; l. *kasäj*.
kästėl '-ért, végett'; l. *kastėl*.
käšäp, k.-toąl 'borókafenyő'; l. *kasäp*.
R. *kätträ, kettri* (b. é.) I: 048; Pót. II: 571.
käu 'malomkő', *käumėŋ*; l. *kaw*.
Käumėŋ sämpė voąŋ ōtėr (hős neve) II: 0170; l. *kaw*.
-ke 'ha' (számnevek előtt alkalmazva pl. *rąšä-ke sāt rąs*) I: 246.
[1]*kēl* 'szó, beszéd' II: 625, *kēläŋ uj kēl* 'beszédes állat beszéde' I: 0323.
[2]*kēl* 'kötél', *k.-pēs* 'sásfajta növény' II: 623.
kēli' 'keskeny, tiszta láp' I: 247.
kēlp 'vér; vörös': *Kēlp lē'in ɣuriŋ ątėr, kwonsiŋ l. ɣ. ą.* 'Vörös evet alakú fejedelem, karmos e. a. f.' (hős jelzője) I: 0231, II: 0209. *K. oɣėr, sėmėl o. tōrpä ɣum* 'Vörös rókaprémes, fekete r. [sapkájú férfi' (hős jelzője) I: 0231; *k.-posėɣ* 'vércsepp' I: 0291, *k.-säm* 'vércsepp' II: 513, *k.-sēŋɣw* 'vérdüh, vérmámor' I: 0183, 0367, 239. II: 439, *k.-sēŋɣunė tėlilės* 'vérködbe keveredett (vérmámor fogta el)' II: 0630 *Kėlpėŋ koąt täk pų̄* 'Véres kezű magános fi' (vadászhős) II: 0229–30.
kēm 'mód, mennyiség' II: 494
kēmjeli 'mérlegel, megfontol' II: 494.
kēmpli, kēpėl 'ruhaszárny' II: 572, *tąrėm-kēmpli* 'égtáj', *tärėm sāt k.* 'az ég hét széle, tája', *mā-k.* 'földtáj' I: 239, II: 595.
kēnäs, kēnės 'kád' I: 238.
kēnt 'sapka', *jelpiŋ k.* 'szent s.' I: 0266.
R. *keńńi* 'lesve csúszik (zsákmánya felé a vadász)'; l. *ɣīńɣi*.
kēńšamli, kēńšėmlāli 'fölébred' I: 231–2, *kēńšėlti* 'ébreszt, serkent' I: 232.
kēpėl 'ruhaszárny'; l. *kēmpli*.
kēpėl: *k'əmlė rēttąusän-k.* 'a hogyan csúffá tettek benneteket' I: 288.
kēplėś: *ūs-k.* 'váromladék' II: 0556.
[1]*kēr* 'vas': *liliŋ kēr* 'aczél' I: 0177, II: 090, 477; *kēr-ɣąmlėɣ* 'vízi bogár; szitakötő lepke' I: 0219–20, 0382. 203, II: 0324 (tárgy.), *kēr-ɣąrtɣėn-sąu* 'vasból való ölyvbőr' (bűvszer) II: 079, *kēr-k'əm, k.-k'um* 'szitakötő lepke' ('vas férfi') I: 0220, II: 0324, *kēr-k'untėp*

'szitakötő lepke' ('vaslapát') I:0220, II:0324, *kēr-kwāli* 'láncz' I:260, *kēr-lāki* 'vaslabda' II:465, *kēr-lakw* 'vasabroncs (játék)' II:0514, 465, *kēr ńoliŋ mā-tapriś sąw* 'vasból való egérbőr' (bűvszer) II:079, *kēr-sart-sąw* 'vasból való csukabőr' (bűvszer) II:079, *kēr-sąur-sąw* 'vasból való nyúlbőr' (bűvszer) II:079, *kēr-siŋės* 'vassáncz (kerítés)' II:0303, 617, *kēr-śāk* 'kalapács' II:0550, *kēr-ta'il* 'pánczélruha' II:449, *kēr vārnė kwol* 'kovácsműhely' II:546, *kēr voχnė soät* 'nagyhét' II:0424 | *kēriŋ qulėp* 'vasas markolatú' II:489, *kēriŋ tqulėp* 'szitakötő lepke' ('vasszárnyú') II:0324.

²*kēr* 'kéreg, burok, héj' II:0562, 442, 461, *pākw-k.* 'czirbolyamogyoró-héj', *nāŋk-k.* 'vörösfenyő-kéreg, pikkely' I:0324, 483 *kēriŋ* 'héjas' II:483, *Kēriŋ pākw-sam voikėn posi' namiŋ ątėr* 'Pikkelyes czirbolyatoboz mogyorójának beléhez [hasonló] fehér fejedelem' (hős neve) II:0195.

³-*kēr* (összetételekben) 'domborodó, vastagabb része vmely tárgynak (pl. lapátnak)' I:179, *kwoss-k.* 'köröm' I:179, *taχtėp-k.* 'orsókarika' I:231, *ūs-k.* 'várkerítés, sáncz' II:466.

kēri, kērsāli 'vízbe mártogat (mint a récze orrával)' II:568.

kērinäŋkär (a Világügyelő férfiú hajának jelzője) II:562; Pót. II:562.

kērsti 'ellát, fölszerel, készít' I:288, II:0404 | *kėrstaχti* 'készül' I:289, II:512, *kērstėptaχti* 'fölgyógyul' II:0404.

kērt 'igaz' II:462.

R. *kért* '-ben'; l. *kiwėr.*

kēs 'kákaféle növény' II:599.

kēsγėl: *pąlėχ-k.* 'nátha' II:0403.

R. *keurn* '-ben'; l. *kiwr.*

kēwi 'kő' II:442.

kėsi 'üveg' II:598, *k.-kėsnės* 'üvegablak' I:0309, 0325.

kīt '-ben', *kīn* '-be', *kīnėl* '-ből'; l. *kiwr.*

kil' 'sógor, az asszony fitestvére' II:554.

kinsi 'keres': *nur k.* 'bosszújának kielégitését keresi' II:0573, *vuor k.* 'vadászik' II:513, *kiśnė ilėm* 'vadászatra alkalmas idő' I:0296 | *kissėχtāli* 'vadászgat' I:247.

TV. *kīpėn* 'halotti szemfedő' I:0188.

Kirt-ńolp -ēkwä 'Fáczánkacsaorrú asszony' (boszorkány neve) II:084, 0287 (tárgy.), *Kirt-ńolp ēkwä āγi* 'Fáczánkacsa-orrú asszony leánya' II:099.

kis 'abroncs, hajlított fából való ív (pl. a bölcső erősítésére)' II:558, 594—5, *josä kisä* 'a hótalp fölcsatoló karikája' II:0555, *sū-k.* 'hóbot-karika' II:619, *kis-lakw* 'abroncskarika' I:0282 *kisti* 'abroncsot hajlít' II:594—5.

kisi 'fütyöl': *kīsėp* 'császárfajd' II:0323 | *kisuli* 'fütyöl' II:622.

kit 'két': *kit ąsnė pats* 'halovány (két színű) lett' I:258, *kit tąrėm, kit kworės* 'két ég, két menny' (ég és föld) I:0387—8, *Kit'vor ōtėr* (Szatigi-

beli vogul fejedelem neve) II : 0543 ; *kitti* 'kettè, két felé, szét' I : 284, II : 597 | *kiti* 'kettő' (jelzői használatban pl. *kiti sam* 'két szem' e h. *kit s.*) I : 052, 249, 254, II : 0520, 436, 506, 578, *kitéχ* 'mintegy kettő' I : 224. *kitit χątėl* 'kedd' II : 0423.

kintkätnė ɐχwtės 'fenkő' II : 512.

kiwr 1. 'belső ; belseje vminek' : *kīt*, R. *kért* (= *kiwért*) '-ben' II : 512, 528, *kin*, R. *keurn* (= *kiwėrnė*) '-be, -ben' I : 223-4, II : 512, *kinėl* '-ből' (pl. *kwäl k.* 'házból') II : 519 ; 2. 'tál' II : 515.

kiχr 'kebel, has' ; l. *kaχėr*.

kìltėšiŋ jēkwä 'kontyos asszony', *kìltėštaχti* : *pärr k.* 'kontyba köti haját' ; l. *Kaltėś*.

R. *koali* 'kél, megy' ; l. *kwāli*.

R. *koalle* 'kötele' ; l. *kwāli*'.

koąpėr 'hős, vitéz' ; l. *kāpėr*.

koąrės : *tōrėm-k.* 'égi griffmadár' ; l. *kārės*.

R. *koaring* 'mintás' II : 582, K. *poall*- 'alakos fajta' ; l. *χuri* 'alak'.

koät 'kéz' ; l. *kāt*.

kohohou ! (hívó felkiáltás a bálványszellemhez) II : 594.

koip 'varázsdob' ; l. *kwoip*.

R. *koiting* 'betegen fekvő' ; l. *χojti*.

koj, *kojkwė* 'gyermek, magzat' II : 587, 618, 625.

koji, *kwäji* 'nyomon követ, vmit követve halad' II : 469, 482, R. *kwäit* : *ťi kw. koitä* 'nyomon követi' II : 482 | *kojmiti*, *kwojmiti* 'nyomot követ' II : 452, *nur k.* 'bosszújának kielégítését nyomozza' II : 0573.

kok 'penis' II : 0248, (folyórész neve) II : 027.

R. *kolt uiť* 'ragadó víz' II : 610.

R. *koltal* 'meg nem halt, eleven (víz)' : l. *χąli*.

kōm 'pillanat' ; l. *kūm*.

G. *коре торумъ* : l. *Kworeś*.

Kristąu, *Kristo-k'ɐtėl* 'húsvét' II : 0424.

kökėχ 'kakuk' : l. *kukkuk*.

kɵltėś-jēkwä 'kontyos asszony' : l. *Kaltėś*.

kośėr 'görbe' (pl. fa) | *nɵŋk'aľ kośėrtaχtś* 'nyakát fölfelé fordította' II : 517.

R. *kuali* 'kél, megy' ; l. *kwāli*.

R. *kuqślqχ* 'horgas nyíl' ; l. *χąśleχ*.

kuχr 'kebel, has' ; l. *kaχėr*.

kukkuk, *kukėχ*, *kūkėχ*, *kökėχ* 'kakuk' II : 0323.

kūläti 'szétszóródik' I : 215.

kuľ, *k'uľ*, *k'ɵľ*, *k'wɵľ*, *k'wuľ* 'ördög' I : 0398, (első említése) I : 0153, *kuľt* 'ördögök' (tárgy.) II : 0281, (jelzője : R. *śäming uotp*) II : 532, (bosszús és káromkodó szólásokban, mint) *manä kuľ* ! ! *m. kuľ-ä* ! ! 'ugyan mi az ördög ?!', *k'wɵľnė vėŋkwėn* ! 'vigyen el az ördög !', *kuľnė voss tēwėn* ! 'egyen meg az ördög !' II : 0282 | *Kuľ-ątėr* 'Ördögfejedelem' I : 0123, 0398, Pót. II : 289, *K. ą. kaj-sąw* 'az Ördögfejedelem hymnusa' I : 0404 : *K'wɵľ-najėrnė vėŋkwėn* ! 'vigyen el az Ördögfejedelem !' I : 0404, II : 0282 ; R. *kulľt nqer* 'Ördögfejedelem' I : 0398, 242, *kuľt-nājėr* II : 0272, R. *Kulľt nqer väsi oai*, *väsi pi* 'Ördögfejedelem legkisebb leánya, l. fia' I : 0400 ; *kuľ-mā* : *k. mān min* ! 'eredj a pokolba !' II : 0282, *k'uľ-pąjä* 'ördög hü-

velykje' (csigakövület) II: 0248, 0320, *kul-vēlt!* 'ördögpofa!' (szidó szólás) II: 0283 | *kuliŋ jā* 'ördögi folyó', *k. tūr* 'ö. tó' I: 181, II: 074, 0284; l. *χul* 'kór'.

R. *kull* 'kór'; l. *χul*.

kūm, kōm 'kis idő, pillanat' I: 199, II: 477, 496.

R. *kumä* = *χumγ'-a!* 'hej, férfiak!' I: 249.

kumli 'petty, apró színes folt' II: 589.

kumriŋ suj 'csattogó zaj' I: 199 | *kumrėlti: kwoip k.* 'döngeti a dobot' I: 199.

R. *kunält* 'egykor'; l. *χqnal*.

kūńäs 'lócsengetyű' I: 207, II: 562.

kūńäs 'nyaláb, esomó' II: 619.

kūńėr 'szegény' I: 202.

R. *kuoiti* 'betegen fekszik'; l. *χojti*.

R. *kuoltal* (b. é.); l. *χul* 'kór'.

kuorėŋ 'könyv' I: 091.

R. *kuorum* 'három'; l. *χūrėm*.

R. *kup* 'hullám'; l. *χump*.

kupińńä: jänú k. 'nagyböjt' II: 0424.

kūr 'láb' II: 443.

kūr 'kemencze' I: 261, II: 546.

kurγi 'morog (a medve)' I: 210.

kurlti 'nagy zajjal zúg' | *kurmapti* 'föllármáz' I: 178.

kurkä 'tyúk': *k.-ńol* 'bárka' ('tyúk-orr') II: 447, 463.

kurśip, sās-k. 'korhadt nyírfáról levált héjgöngyöleg' I: 189, 190 | *kurśėltānti* 'dobol, zajt üt (nyírhéj-tekercsen)' I: 189.

kūś, kūiś 'szőrével kifelé varrt hosszú ingszerű suba' I: 0358, 281, II: 441.

kūśei-χum 'gazdaember' II: 618, *kūśei-āγi* 'leánygazda' II: 0731 | *kūśiäkwė* 'gazdácska' II: 473, *kuśejlaχti* 'gazdálkodik, gazda módjára viselkedik' II: 0732.

kuśnä 'ajándék' | *kuśnäli* 'ajándékoz' II: 586, *kuśnäŋ* 'adományozó' II: 492.

kut: elpėl k.; kut: läl'pėl k. 'újév' II: 0424.

kutśuwė, kuśśuwė: jol-k. 'lerészegszik' I: 222, II: 589; *kutśėm, kuśśėm, kuśmäŋ* 'részeg' II: 589.

Kutirop Pētėr Antrejiś (samán közlő) II: 488.

kwāli, kwoqli, R. *kuali, koali* 'kél, megy, ered' II: 610, *jā kw.* 'a folyó torkollik' (kél, kiágazik egy nagyobb folyóból, pl. *Tēk-jā Āsnėl kw.* 'a T. folyó kiágazik az Obból') II: 0191, 437, 489, 616, *kwālėm jā* 'torkolló folyó' II: 497; *kwoqli: jā kw.* 'a folyó árad' II: 616; *kwālėm χqnt puŋkäl* 'a fölkelt had fölibe (kerül)'. I: 256 | *kwālti* 'hoz' II: 544, R. *kveltqli* = *kwāltili* 'vezet' II: 580; *kwālėpi: ūs kw.* 'megtámad egy várat' II: 0600, 576, *kwoqlėpi* 'megszáll, megtámad' II: 467, *kwālėpāli* 'kimegy' II: 481; *kälänt: ut k.* 'a víz árad' II: 616.

[1]*kwāl*', *kwqli, kālu* 'kötél, szíj' I: 254, II: 623, R. *koalle* = *kwallä, kwālγä* 'kötelét, szíját' II: 509; *ńol-k.* 'gyeplő', *sol-k.* 'haslószíj' II: 473, *kw.-mēsi* 'egy körrésze a felgöngyölt kötélnek' II: 452, *kāl-pum* 'sás' II: 623, *kw.-sqχit* 'kötélgöngyöleg' II: 452.

[2]*kwāli*' (mint a *lāŋχ* 'beszéd' szó párhuzama) I: 048.

kwäreχ 'nyaláb, csomó', *oχsėr-kw.* 'egybekötött csomója a rókaprémnek' II : 618—9.
kwaśśi: tōrėm kw. 'imádkozik'; l. *χosγi.*
kwąli 'kötél'; l. *kwāli'.*
k'wąsė 'a mint' II : 517.
kwäip 'varázsdob'; l. *kwoip.*
kwäji 'nyomon követ'; l. *koji.*
kwäl 'ház'; l. *kwol.*
kwär-kwär 'rigó' II : 0305.
kwäśśėm 'nyírhéj-kád'; l. *kwossėm.*
R. *kwäting* 'betegen fekvő'; l. *χojti.*
R. *kveltali* 'vezet'; l. *kwāli* 'kél'.
kwoip, koip, kwäip, kwөip 'varázsdob' II : 0374.
kwojmiti 'nyomot követ'; l. *koji.*
kwol, kwäl 'ház', *jelpiŋ kw.* 'szent h., templom' I : 0266, II : 527, *kwäl utti* 'házat épít' II : 607 | *kwol-kan* 'házpadló' II : 0570, *kwol-pāl* 'a ház szobarekesze' II : 559, *kwol-patit* 'ház vége' II : 534, *kwol pattä* 'ház zuga' I : 282, *kwäl-päťť* 'háztető, házpadlás' I : 282, II : 534 | *kwoliŋ χum* 'házi gazda' II : 550, *kwoliŋ-joriŋ χum* '[saját] házával-helyével rendelkező ember' II : 0750.
kwon, kwän 'ki' II : 527, *kwän äńśi* 'világra hoz, megszül' II : 521; *kwonaľ* 'kifelé' II : 493; *kwonėl jäli* 'kívül jár (körül)' II : 604; *kwon-jąŋχti* 'kifelé fordít, eltávolít' II : 607 | *kwoni-pāl: mönt kw. p. pēlpiś* 'a minapinál is gyorsabban' II : 494, *ti kwoni-pąal* 'ezen kívül' I : 285, *kwoni χątpä* 'más' II : 487, *kwoni mā* 'házon kívüli hely' II : 468.
kwons, kwäns 'köröm, karom' II : 554, *kwoss-ta'il* 'teli marokkal' I : 261 *Kwänseŋ Vörwiś, tąulėŋ V.* 'Karmos V., szárnyas V.' (név) I : 0231 : *kwonsep* 'fésű' II : 554, *kwonsėśli* 'vakar' I : 262, *kwonsitaχti* 'kapaszkodik (körmével)' II : 477.
kworės 'ég' I : 207. (a szó eredete) I : 0301. *kit tarėm, kit kw. χalėn* 'a két t. (ég és föld) közé', *tarėm ąlnė ati jurt, kw. ą. ų. j.* 'világot [együtt] élő kedves társ' (feleség) I : 0292—3 : *Surmiŋ Kworės aś* 'Tetonyílásos (tetőnyíláson át szemlélhető) Kw. atya' I : 0290, *Kworės Sąrni* 'Égatya' I : 0294. *Kworės-Tąrėm* (az égi istenek őse) I : 0315, G. корс торумъ *Kworės-tąrėm* I : 0295, 0315.
kwossėm, kwäśśėm 'nyírhéj-kád' II : 503.
kwoťl-pāl 'középső szobarekesz' II : 498.
kwөip 'varázsdob'; l. *kwoip.*
kwөrėχ 'varjú' I : 187, II : 0176. 513.
kwösγi 'suhog', *kwөsėlti* 'suhogtat' II : 512.
kwөsnäs 'ablak' II : 516.
kūkėχ 'kakuk'; l. *kukkuk.*

Лача (a Lozva mellékfolyója); l. *Loaś-jä.*
laχ 'igyekezet', *l. toti* 'igyekszik' *laχiŋ* 'igyekvő', *laχäti, laχätaχtili* 'igyekszik, törekszik', R. *lähetėt* = *laχätė'it* 'törekszenek' I : 247.
laχėr 'pánczélruha' I : 049, 239, II : 0551, 0554 (tárgy.).
laχw 'kör', *laχwä.* R. *lahua* 'körül'; l. *lakw.*
lai, läi (laj) 1. 'kicsinyke' II : 0747, *laj āγi, laj piˈ*, R.

läjpai, läjpi 'kis leány, kis fiú' II:0301, *lai tārėm, lai pupi*', R. *laitarom, laipopi* 'kis isten, kis bálvány' I:0268, II:0302: 2. 'alvilági' (tárgy.) II:0301—2, *laj-χiń, pit-χ.* 'alvilági, fekete járványvész' I:049, II:0297—8, 586, *lai pasäŋ* 'alvilági bűvös' II:0301, 586; Pót. II:0301.

la'il, R. *läil* 'láb' II:568, *la'il-kēr, l. pattä* 'talp' I:179, R. *läilsar* 'lábszár' II:613, *l.-tal'ėχ* 'lábfő' I:232, *l.-ur* 'az alsó lábszár előrésze' II:544.

lāki 'szíjlabda' II:465, 495.

lakw, laχw 'kör, karika' II:575, 609; *laχwä*, R. *lahua* 'körül' II:570 | *lakwiŋ* 'kerek, köralakú' II:595.

lakwi, läkwi 'szökik, ugrik' II:469, 597 | *lakwėlti, läkwėlti* 'szökken, ugrik, pattan' I:288, II:482, 515, *lakwėmtaχti* 'áthalad, átszökik' I:289, *lakwsi, läkwsi* 'mozog, lép' II:609.

lalwä, lolwė, lōwė 'hódpézsma' I:0268, 180, II:0472.

lānt 'liszt' II:627.

lańśiŋ 'zsenge, lágy' II:449; l. *läńśäŋ*.

lapi 'emelkedik, föle.; kibír' I:195, *χānti' l.* 'haddá kerekedik' II:0673, *tērėn lapės, χul' l.* 'kór keletkezett' II:0301, *Lapėm pirwä l'ūl'it ātėr* 'Fölemelkedett makkrécze [röptényi] magasságú fejedelem' (hős neve) II:0136, 0518 | *lapilāli: χānt l.* 'a had fölkerekedik' II:0549, *laplaχti* 'fölemelkedik' II:570.

lāpkä 'bolt' I:210.

lāräś 'szekrény, ládika' II:060, 558.

larγi 'pördül, gurul', *laräti* 'egyet pördül' I:183.

larpi, larpiti 'igézettel teremt, alkot' II:047, 561.

larśi 'rovátk', *l.-pori'* (egy rovátkos fűszár jelzése) | *larśiŋ* 'rovátkos' (mint a gomba kalapjának az alja) II:558.

Lāsār ąjkä (samán énekközlő neve) II:494.

lāśėl 'lassan' II:451.

latkäti 'süpped, belesülyed vmibe' II:557.

latti, R. *loutii* 'szól' II:528 | *lātiŋ* 'szó, beszéd, üzenet', *l. kēti* 'üzenetet küld', *l. patti* 'ü. juttat el' II:0584, *l. toti* 'hírt hoz' II:477; *lattel'pi, loątteľpi* 'elbeszélés' I:040, 286.

law 'düh': *lawėl nē'ili* 'feldühödik' II:0387.

lāwi, lą̄wi, loaγi 1. 'szól' II:528; 2. 'mond, rendel; mondással alkot, teremt' I:0333—4, II:0347—8 (tárgy.), *jąlė lą̄wi* 'lerendeli (áldását az istenség az emberre)' II:599, *lakwä lāwi* 'szétrendel' II:618 | *lāwėltawė*, R. *lqaltau* 'mondatik, hírlik' II:571.

lą̄ lātiŋ 'osztják (alvidéki) szó' I:219, II:441, 442, 443, 444, 495, 496, 497, 498, 523, 585, 587, 623, 625, *lą̄ lātχiŋ tērniŋ ēri'* II:445; l. *lą̄ŋχäl'*.

R. *lqaltau* 'mondatik, hírlik'; l. *lāwi*.

lą̄χ, lōχ 'zug': *kwol-lą̄χ* 'a háznak deszkafallal elrekesztett zuga', R. *lqga* = *lą̄χä* 'zuga' II:615, *lą̄χ-pāl* 'szögletbeli szobarekesz' I:194, II:537 | *Loχ-vą̄ni* 'Zugerdő' (helynév) II:0558, *Lōχ-voąni pöul* (falu

a Jevra torkolatvidékén Сатиги) I : 289, II : 510.
lqltè : *äs-l.* 'rüh' II : 0403.
lqmt 'darab, rész', *mā-l.* 'földrész' II : 588, *lqmtėl manitawė* 'darabosan szakítja le' (a nyíl a húst) II : 0546; *ta'il-lqmtėl* 'ruhában', *ńār-l.* 'meztelenül' II : 496 | *ńār lqmtiŋ* 'meztelen' II : 450.
R. *lqng* 'jó, szép' (?); l. *löń.*
lāŋχäl' 'lefelé' (vizre mondva) II : 0302 (tárgy.) : l. *lq.*
Lqpatkä, L. us (város neve) II : 0554, 0638.
lqpant, lqpant, lāpänt, lopänt 'vízi tündérrózsa; lapu', *Ās-lāpänt* 'obi t. r.', *tūr-l.*, *tor-lqpant* 'tavi t. r.', R. *lobent* ua. I : 0299, II : 565.
Lāpėχ-tūr (tó a Szigva felvidékén), *L. ūs* (helynév uo.) II : 0141, 0557, 495, *Lāpėχ-aul sāt qtėr* 'a L.-végi hét fejedelem' II : 0141.
lqpėl '-ként' II : 0111, *ētä-l.* 'éjjelenként' II : 571.
Lqpiŋ-jā (a Szigva alvidékének mellékfolyója) II : 0141, 0156, Ляпина, Ляпинъ (folyó- és helynév) II : 0141, 0156, 0557, 0558, *Lqpiŋ ūs, Lqpmūs, Lopmūs* (város neve a Szigva torkolatvidékén) I : 0122, 224, 237, II : 0156, 0557, 536, Лопомвожъ, Лобоможъ, Ломбовожскія юрты (ua.) II : 0156, 0557, 536, *Lqpiŋ-ūs qjkä, Lopmūs-qjkä* 'a Lopmúszi öreg' (bálvány neve) I : 0319, II : 0156—60 (tárgy.), 525, R. *Lopmus-t rom* ua. I : 0320.
lqptė 'levél'; l. *lūptä.*
Lqr-jā, Tūr-jā, o. *Lqr-joγan* (folyó neve az Ob alvidékén), *Lqr-ūs* (helynév uo.) II : 0195, 0559, 446, 493, *Lqr-us qtėr qjkä* 'a Larvosi fejedelem öreg' (bálványnév) II : 0195 0202 (tárgy.), 493.
lqutsi, lütsi 'mos', *lqutsaχti* 'mosakodik' II : 568.
lqwinti : *mul'ep l.* 'imádságot olvas' II : 0482.
R. *lähetėt* = *laχäte'it* 'töredeznek'; l. *laχ.*
R. *läi* 'kicsinyke'; l. *lai.*
R. *läil* 'láb', *läilsar* 'lábszár'; l. *la'il.*
läj- 'lőni': *läjwės* 'meglövetett' II : 520.
läkwi, läkwėlti 'ugrik', *läkwsi* 'mozog'; l. *lakwi.*
R. *läń* 'jó, szép' (?); l. *löń.*
läś (tő: *läńś-*) 'betegség' II : 625 | *läńśäŋ* : *tērėn-l., χul-l.* 'kórtól gyötört, gyengült, elsatnyult' II : 0300, 625; l. *lańśiŋ.*
R. *leχs uit'* 'mozgó víz' II : 609.
lėi', lī' 'fark', R. *liil* = *lil, lēγėl* 'farkkal' II : 614, *lėi'-sa'ir*, R. *lišoar* 'farkszőr' II : 583. *lēi'-tqul* 'farktoll' II : 548.
leimati 'kihúzza (a kardot hüvelyéből)'; l. *lēwäti.*
lē'in, līn 'evet': *līn-squ* 'e.-csillag' I : 0370.
lēkw 'az asszonynak férje öccse' II : 463.
R. *lengä kum* 'fiatal házas, vőlegény' II : 0747.
lēnt 'zajos rengés, háborgás' II : 506 | *lēntiŋ* 'rengő, dagadozó' (*l. tqrėm* 'r. óczeán') II : 533, *lēntėŋ tqrėm lēntėlte'it* 'a rengő eget rengedeztetik' (a harczi zajjal) II : 0624; *lēntγi, lēntγenti* 'reng, himbálózik, hul-

lámzik' I : 196, II : 533 ; *lentäti* 'reng, inog' I : 196, II : 558.

lēntpi 'takarós', *lēntpiji* 'betakar' II : 626.

lēpi 'fed, borít, betakar' II : 560, 562, 626 | *lēpil-tąr* 'halotti szemfedő' I : 0188.

Lēplä-jā (a Szoszva felvidékének mellékfolyója) II : 0120, *Lēplä-sūnt ąjkä* 'Lēplä-torkolati öreg' (bálvány neve) II : 0120, 0124 (tárgy.), 489.

lēs 'vadászhurok', *ńoχs sāt l.*, *uj sāt, saw lēs* 'nyusztfogó hét, vadfogó hét, sok v. h.', *ur sāt lēs, vōr s. l.* 'hegyi hét v. h., erdei h. v. h.' I : 0286, 0312—3, 243.

lēsi : ńāl-tąwėl l. 'nyílhoz nyílszárnyat enyvez' | *lēsėχti* 'enyvezget' I : 243 ; *turuj-tąul lēsiŋ ńāl* 'turuj-sas tollával szárnyazott nyíl' I : 0289.

lēsti : simä l. 'éhét' csillapítja' I : 179.

leśpiji, leśpäti 'lesorvad, lesoványkodik, összeesik (betegségtől)' II : 600 ; vö. *läś*.

Леумы (helynév a Konda középtáján) ; l. *Lous.*

lēwäti (sirej) 'kihúzza (a kardot hüvelyéből)' II : 0539, 466, *leuti : kwän-l.* 'kihúz, kivon' II : 519 ; *leimati* 'kihúzza (a kardot)' II : 0539 ; *lewėtaχti* 'kibúvik' II : 438.

Lėwė-poul (helynév a Konda felvidékén) I : 250, II : 0559.

lėkėmi 'dob, lök' II : 520.

lėmėś 'hitvány, silány' II : 519.

lili, lėlė 'lélek' I : 0177, II : 0403, *lili ālmi, ālmėli* 'fölemeli (megmenti) a lelket, meggyógyítja a beteget' II : 0404, 593, 620, *l. ąlti* 'megtoldja, meghosszabbítja az életet' II : 526, 589, *lilitä marės* 'lélekzete megszorult, elakadt' I : 179, II : 495, 589, *lilitä minės* 'elment, elvált a lelke' I : 0185, *lilitä nē'ili* 'életben marad, fölgyógyul' II : 0403, *l. soχėrmi* 'a l. összeszorul (a betegségben)' II : 589, *l. tąlipi* 'a l. elszakad' I : 0180, 0185, *lilil lāwi* 'lelket rendel (ad) belé' I : 261 | *sa'i-lili, āt-l.* 'hajfonat-l., haj-l.' (midőn az élet már hajszálnyi) II : 589, *śäŋśi-l.* 'veréb-lélek' (midőn a haldoklóból elszállni készül) II : 626, *lili-āp, lėlė-äp* 'lehellet, lélekzet, pára' I : 0178, 185, II : 559, *lil-ät* 'lehellet' I : 0178 | *liliŋ, lėlėŋ* 'eleven, friss' I : 0177, *liliŋ ąlät* 'e. szín' I : 0309, 0310, *l. jūr, l. sossėl* 'vízi szörnyeteg' I : 219—20, II : 624, *l. kēr* 'aczél' I : 0177, *l. kēr sa'irėp* 'a. (élesvasú) fejsze' II : 090, 477, *l. pupχėt, lėlėŋ pupėχt (pupi)* 'e. bálványok' I : 0252, II : 0169, 510, Pót. I : 0252, *lilėŋ popėŋ k'um* 'varázsló, samán' II : 0356, *liliŋ-ta'il* 'elevenen' II : 0673, 549, *l. vit* 1. 'friss víz' I : 0177, II : 609, 2. 'elevenítő v., élet vize' I : 0183, 0220, 0221, 0311, 0326 ; *lėlėŋnė* 'elevenen' II : 0674, 520

lileji 'lehell, párát ereszt' I : 0178, *lilti, lėlti* 'lélekzik, lehell, fú' I : 0178, II : 589, *lilǐli, lilili* 'föléled' I : 0177, *liläsi* 'föllélekzik' I : 0178, 179, *lilit-, lėlėt* 'föléleszteni' I : 0177, *lilijėpt-* 'lélekkel ellátni, életre hozni' I : 0177.

lipėś 'szabad, meg nem kötött' I : 195—6.
Liraki-ja (a Tapszjá mellékfolyója) II : 0129.
R. *lišoar* 'farkszőr'; l. *lēl'*.
R. *Liuveś* (helynév); l. *Lous*.
lī 'fark': l. *lēl'*.
lo 'ló'; l. *lūw*.
loaγi 'szól': l. *lāwi*.
Loaś-jä (a Lozva mellékfolyója), Лача II : 0133.
R. *loatti* 'szól'; *loatteľp* 'elbeszélés'; l. *latti*.
R. *lobent* 'tavi rózsa'; l. *lāpant*.
Лобоможъ (város neve); l. *Lapiŋ*.
loχś-: *jal-loχśwės* 'meghalt' Pót. I : 0185.
lōχ 'zug'. *Lōχ-voąni pöul* (falu neve); l. *lāχ*.
lōlī' 'vöcsök'; l. *lūlī'*.
Ломбовожскія юрты (város neve); l. *Lapiŋ*.
lōnt, lont 'lúd'; l. *lūnt*.
lōŋχ 'bálvány' II : 497, *Lōŋχ-awėt ńol* 'Bálványos földfok' (Obdorszk közelében) II : 0192, 0202, 0243, 0284, *L. a. ń. ūs* (helynév) II : 0559, *L. a. ń. sāt ątėr* 'a bálványfoki hét fejedelem' (bálványnév) II : 0202—7 (tárgy.); Pót. II : 497.
lopänt, tūr-l. 'tavi rózsa'; l. *lāpant*.
Lopmūs, Лопомвожъ (város neve); l. *Lapiŋ*.
lōtėli, lōtpi: *neŋk'wė l.* 'fölrepedve elválik' (pl. a bőr) II : 515.
P. *löliχar* 'rossz': l. *lūľ*.
lolwė 'hódpézsma'; l. *lalwä*.
löń, R. *lang, läń* 'jó, szép' II : 0748.
lopėsti 'talpal, lompol' II : 512.
Lous, *L. poul* (kondamelleki falu neve), Леуши I : 238, 286, II : 0558, 0559, 598, R. *Liuves* I : 250, *Lous-tumen* (kondavidéki tó neve) I : 0214, 0362, 238, 250, II : 0173, R. *Liuveś tumen* ua. II : 0173.
lowė 'hódpézsma'; l. *lalwä*.
lū 'ló': l. *lūw*.
lui 1. 'alvidéki' II : 0302 (tárgy.), *lui ōtėr* 'alvidéki fejedelem' II : 510, *lui ńąr* 'az Ural alvidéki (déli) lánczolata' II : 0185 : 2. 'alvilági': *lui χum Xuľ-ątėr* 'a. férfi X. ą.' I : 0217, 0399.
lujγi 'énekel, dalol' II : 627.
lulī' 'vöcsök' I : 0214, 178, II : 0320, 454, 502, *lōlī'* ua., *kēr-l.* 'vasv.' I : 0339, G. лули ua. I : 0340.
lūnt, lunt, lōnt, lont 'lúd' II : 0319, *l. ąltī'* 'l. falka' I : 196, *Lūnt-ątėr* 'Lúdfejedelem' I : 0100, 0106, 196, II : 053, 055, 067, 094, R. *Lunt ater* I : 0320, R. *L. a. ėri* 'a Lúdf. éneke' I : 017, *Lunt-nē* 'Lúdnő' II : 0100, *l. tān* 'lúdének' II : 0623, R. *Lunt-uos* 'Lúdváros' II : 094, *l. vānt* 'lúdfalka' II : 0622, 566.
lunti, luntili 'erősödik, izmosodik' II : 530 : l. *lūti*.
Luop-jä 'Lobva' (a déli Szoszva mellékfolyója) II : 0186, 446.
lūptä 'falevél': *l. jelpiŋ χatėl*, *ląptė-k'otėl* 'pünkösd' II : 0424.
R. *Luossm-uos* 'Lozva város': l. *Lūsėm*.
lūpi 'kidőlt fatörzs' I : 255, 256, II : 450.
[1]*lūs* 'rojt, kardbojt' I : 240, II : 0537, 560, 561.
[2]*lūs* 'vízi növényekkel benőtt terület a tó partján' II : 560.

Lusėm, Lūsm-jā 'Lozva folyó' II : 446, *Lūsm-lātiŋ* 'lozvavidéki szó' I : 242, 257, *Lūsm-ūs* (helynév) II : 0558, R. *Luossm-uos* 'Lozva-város' II : 015—6, *Lūsėm-ūs vit jelpiŋ* 'Lozvavárosi víz szentje' II : 604, *Lūsėm-vit jelpiŋ* 'Lozva vize szentje' II : 015, *Lūsėm-vit j. ǫtėr* 'Lozva vizének szent fejedelme' (bálványistenség) I : 0319, II : 015—9 (tárgy.), 604, *Lūsm-taľėχ paul* (falu neve a L. forrásvidékén, Юрта Пахтярова) II : 0365, 588, 601.
lusi, lusìti 'könyörög' II : 0483.
lusti, luśäti 'kúszik, mászik (a fán)' II : 578.
R. *luśäng, luśpoali* (b. é.) II : 578.
lūt, lut 'valami, holmi' I : 221, II : 464, *kwol-jor lūt śǫpituŋkwė* 'a házat s mi egyebet rendbehozni' II : 483.
lūti : luwä l. 'csontja erősödik' II : 471 ; l. *lunti.*
lūtsi 'mos' ; l. *lǫutsi.*
lūw, lū, lu, lə 'ló' II : 0316, 0434, *səs-lə, k'əŋγä-lə* ('rénló') II : 520, Pót. II : 520, *lū-ľūľ* 'lóganéj' I : 183, *lū-poχt tēnė χǫmlėχ* 'ganéjtúró bogár' I : 203, *lū-śiľ* 'lócsengetyű' II : 569, *lū-sū* 'lólegelő' I : 264, *lūw-vānt* 'lófalka' II : 566.

ľāγι 'szól' II : 528, 579 ; l. *ľauti* 'szid'.
ľaχ 'híradás, beszéd' ; l. *ľāŋχ.*
ľaľ 'ellenhad, ellenség' II : 0599, 0695, 441 ; *laľt : akw' ľ.* 'egymás ellen' II : 596.
R. *ľang taup* 'keresztül' ; l. *ľǫŋχ.*
ľāŋχ, ľaχ (tő : *ľāŋχ-*) 'szó, beszéd, híradás, üzenet' I : 247, 255, II : 0244, 592, *ľäχ* (tő : *ľäŋg-*) I : 255, *ľāŋχ toti* 'üzenetet hoz' II : 0584, *ľaχ tū patti* 'izenetet küld' I : 254 ; *ľāŋχä-kwālγä* 'szava, beszéde' I : 254, II : 0584, Pót. I : 254, R. *ľǫngǫ kvalle* I : 255, R. *ľängä kualle* ua. I : 254 | *ľāŋχiŋ új* 'üzenetes állat' I : 233, II : 497, 527, *ľāŋχiŋ uj ľāŋχä* 'tanácsos lény (állat) tanácsa, beszédes á. beszéde' I : 0258, 0323, *ľāŋχäŋ uj ľāŋχ* II : 617 : *ľāŋχėl* 'beszéd, hír, üzenet' II : 0244, 625.
ľap-ilės 'közelség' I : 226.
Ляпина, Ляпинъ (folyó- és helynév) ; l. *Lǫpiŋ.*
ľauti, ľǫuti 'szid, pöröl' II : 0414, 471 | *ľǫutχati* 'szitkozódik' II : 0414, R. *ľǫutoali* 'emleget, mondogat' II : 579 ; l. *ľāγi.*
ľǭŋχ, ľoχ (tő : *ľōŋk-*) 'út' I : 255 ; *nēt-ľǭŋχ* 'nők útja (melyeken a szent helyeket megkerülik)' II : 604, *ľǭŋχ-tǫwip*, R. *ľang taup* 'keresztút' II : 573.
ľǫuti 'szid, pöröl', l. *ľauti.*
ľäχ 'híradás, beszéd' ; l. *ľāŋχ.*
ľäkw 'sűrű' I : 239.
ľäľγi, ľäľľi 'egyezkedni, alkudozni (eljegyzés alkalmával a nődíjban)' II : 0714, 520.
ľəľpėl 'új' ; l. *jelpėl.*
ľäľpti 'készít, rendez' II : 575.
R. *ľäplǫleχti* 'emelkedik' II : 580.
ľätti 'ropogtat' II : 452.
ľēŋk 'ék', *ľēŋktäsi : lap-ľ.* 'bedug (dugóféléval)' I : 285.
-ľi 'vagy' (aut) II : 550.
ľiľpėľi 'újra' ; l. *jelpėl.*
ľoχ (ľōŋk-) 'út' ; l. *ľǭŋχ.*
P. *löli χar* 'rossz' ; l. *ľūľ.*
ľöś 'siralom' ; l. *ľūńś.*
ľūľ, ľūľ 'rossz, csunya' : *ľūľ qum,*

l'ül' aum 'syphilis' II : 0403, *l'ül' k'ar* 'tisztátlan szellem, kísértet', P. *löli χar* II : 0285, *L'ūl' namp jā* 'Csunya nevű folyó' (a Szoszva mellékvize) II : 027, 0248, *L'ül' namp tūr* (tó neve a Szoszva vidékén) II : 027, 0248, *l'ul' šämpe k'um* 'szemével rontó ember' II : 0410, *l'ūl' tērpi* 'méreg' II : 0404, *l'ūl' tōrėm* 'rossz idő' I : 0283, *lū-l'ūl'* 'lóganéj' I : 183 | *l'ul'siŋ* 'rossz' II : 552.

l'ūl'i 'áll' | *l'ūl'iŋ* 'magas', *l'ūl'it* 'magasságú', *l'ūl'itėl* 'magasságnyira' II : 617, *Lapėm pirwä l'ūl'it q̄tėr* 'Fölemelkedett makkrécze magasságú fejedelem' (bálványnév) II : 0136; *l'ūl'si* 'áll' II : 600.

Люликарскія юрты; l. *Jeli-ūs.*

l'ūńś, l'uś (tö: *l'ūńś-*), *lūś-sq̄w* 'siralom, siralmi ének' II : 0353, 0483, 0684, 462, 559, 589, *l'öś* ua. II : 0483.

mā, mɛ 'föld; hely', *jelpiŋ mā* 'szent hely' I : 0266, *tq̄rėm-mā* 'ég (égi föld)' I : 0284; *tėtė mɛ̄nė* 'ide' II : 521, *tanänl pojkėnė māt* 'az ő imádkozásuk során, folytán' II : 622, *k'ōnti mėnnėn m.* 'a mint most a háborúba méssz' II : 519, R. *mât* 'földek' II : 527 *Mā-āŋkūw* 'Földanyánk', *Mɛ-oq̄ŋk'w* 'F. anya', *Sēmėl M.* 'Fekete F.', *Sq̄wėŋ M.* 'Kérges F.' I : 0387, *mā-ēntėp* 'a föld öve' (az Ural hegység) II : 052, *mā ēntėptanė mōjt* 'a föld körülövezésének regéje' I : 0344, *mā-χar* 'földfelület' I : 0284, *mā-χar tq̄rėm* 'föld színén [járó] isten' = medve I : 232, II : 029, *mā-χ̮ār*, R. *mä kâr, mä kär* 'mammut' ('földi bika'), *mā-χar-āńt* 'mammutcsont' ('f. b. szarva') II : 0326. Pót. uo., 473. *mā-χum, mä-χėm* 'nép; idegen' I : 193—4, II : 0507, 486, *mɛk'ėm* 'nép' II : 486, 507, R. *mä kqm* 'nép' II : 486, *mam, mɛm*, R. *mâm* 'nép' II : 0507, 487, *mā-jēr* 'földtájék' I : 237, *mā-kēmpli* 'földtáj' I : 0361, II : 595, *mā-kwol* 'földház' I : 0380, *mā susnė ur* 'a vidék nézésére való domb (kilátó, őrhegy)' I : 0321, II : 0200, 0566, 452, *mā-śaχl* 'földhalom' I : 0337, 198, *mā'i-tarmi*, *mɛχi-tōrmi* 'ég és föld' I : 0282, R. *mäi tq̄rm sangomlem jeri* 'föld és ég teremtődésének éneke' I : 07, 100, 230, *mā-tapriś* 'egér' II : 0308, 454 | *māŋ χum* 'földbirtokos ember' II : 551. *māγėjawė* 'letelepszik, gyökeres lakossá válik' I : 227.

māγinti 'beledug' II : 578, *maγintāli* 'mártogat' II : 0613, *maγėmti* 'dug, belefűz' I : 281; l. *maumtaχti.*

māχwėŋ 'bunkós'; l. *māŋχw.*

maχwlä, maχwlɛ̄, maχlä 'bagoly'; l. *māŋχwlä.*

[1]*mai'* (*ma'i*) 'méz': *m.-vit* 'méhsör' I : 191, 251, II : 0737.

[2]*mai'* 'mi (nos)' I : 204, II : 442.

Ma'i-sir jā (folyónév) II : 040.

ma'il 'mell' I : 248, *m.-tares* 'egymás mellett' II : 453, 473.

ma'ir : *χāp-m.* 'a ladik fenekén alkalmazott ívfák, fenékbordák' II : 0612, 447.

ma'itėli 'fűz' I : 281; l. *māγinti.*

majrám 'ünnep' I : 091, II : 0424.

'ruha' II : 598, *masmäŋ* 'öltözött' II : 492.
masγi : *ľūľsiŋ ul masγén* v. *massén* 'rosszban ne járj!' II : 552.
maskąu kworéχ 'csóka (muszka varjú)' II : 0176.
masńiśa 'vajashét' II : 0424.
māśtér 'mester' II : 087.
mat, *matä*, *mäté* 'valami' II : 513; *mät-äspi* 'miféle, micsoda' I : 188, *mat-kèm* 'jókora, némi' I : 228, *matä-mat* 'valami, valaminő' II : 555, *mat-namiŋ* 'talán' I : 194 *matér-mat*, *matä-mat (χum)* 'valaminő (ember)' II : 507; *matéľé* 'talán' I : 194.
mąχ, *mok*, *mąχi*, *moχi*, R. *mąki* 'magzat, fiók, kölyök, gyermek' II : 592, 625.
R. *mąχl* 'bog', *mąχlsi* 'bogoz'; l. *moχél*.
R. *mąilä* 'atyja' (?) : *m. meχu*, *ąnguä meχu* I : 248, *m. mēŋkw*, *āŋkwä m.* I : 049.
mąjt 'rege, mese'; l. *mōjt*.
mąkať kʿątél 'tegnap'; l. *mōl*.
R. *mąki* 'gyermek, magzat'; l. *mąχ*.
mąkʿti 'belebúvik vmibe'; l. *mąumtaχti*.
R. *mąląnq* 'gazdag'; l. *mol*.
mąléχ 'azelőtt, előbb'; l. *mōl*.
mąr, *wüť-m.* 'vízbuborék'; l. *mārä*[2].
Mąrakä (a vízi fejedelem neje) II : 614.
mąré (tő: *mąrä-*) 'léghólyag réczefajták torkában' II : 517; l. [2]*mārä*.
mąri, *mąräst* 'egyszerre, hirtelen' (?) II : 517.
mąrt-mō 'a költöző madarak déltája'; l. *morti-mā*.
mąrtés 'vmihez mért'; l. *morti*.
mąumtaχti, *ju-m.* 'belebúvik' II : 513, *mąkʿti* 'belebúvik vmibe' I : 288; l. *maγinti*.
mąsiŋ kaγrép χum 'bűnös keblű ember' I : 0275: l. *mos* 'betegség'.
R. *mä* 'föld', *mä kâr*, *mä kär* 'mammut': l. *mā*.
mäntél 'míg, mialatt' I : 287, *kwösnäs-m.* 'az ablakon át' II : 516.
mäń 'meny, menyasszony'; l. *mań*.
R. *märsi* 'mindenfelé megy (?)' II : 552; l. *marsi*.
mäsi 'felölt (ruhát)', *mäsné* 'ruha'; l. *masi*.
mätné: *kʿotél m.* 'nap nyugta' II : 520.
mēγiʾ = *mēnki* 'mi ketten' I : 204, II : 442, 443.
mēkés 'erőtlen' II : 569, R. *mégs* ua. II : 568, 578.
mēŋkw, *mēŋχw*, *mēχw*, *meχw*, R. *menghu*, *méngh*, *méhu* 'mythikus óriás' II : 0246, 490, (a szó eredete) II : 0271; *m.-āγi saʾi jiw* 'vad komló' ('a mēŋkw-leány hajfonatának fája') II : 0231, 0267, *Mēŋkw-ąjkä* 'M. öreg' II : 025, *M.-jā*, *Mēŋkwél-jā* (a Szoszva mellékfolyója) II : 0257, *meχw-kwäl* 'meŋkw-ház' (mély kerek gödrök és hegyi barlangok) II : 0258: R. *méhu kvell* 'meŋkw-ház' II : 0258, *m.-pil* 'm. bogyó' ('hamvas áfonya', 'ükörke loncz') I : 0352, 263, *m.-pil jiw* 'm. b. fája' II : 0252, *m.-rūt* 'm. nemzetség' II : 0267, R. *méh ruot* 'mēŋkw-nemzetség' II : 0258, *m.-tuľä* 'm. ujj' (csigakövület' II : 0248, 0320

molχėm 'ravaszság' II : 446.
moḷli, moḷėli 'múlik' II : 512.
molśäŋ 'malicza-suba' I : 281.
монтъ 'a varázsdob verője' (Pavlovszkij) II : 0374.
mōnt 'bár' II : 626.
mōnt-ta'il 'régtől fogva' II : 553.
mońśi 'szükséget, inséget szenved', *mońśem* 'szűkös'; l. *muńśi*.
moŋχėlti 'gombolyít' I : 254.
¹*mor ąln* 'réz' ('silány ezüst') II : 589, *mori* 'hitvány, közönséges, haszontalan' I : 190, II : 517.
²*mor, morėχ, morχėś* 'fültőbeli porczogó' II : 585.
¹*mort* 'mérték', *morti* 'mér' II : 0291 | *mortės, mąrtės* 'vmihez mért, alkalmas' I : 200, II : 466.
²*mort* : *m.-uj, m.-vuj* 'déltájra költöző madár' I : 288, II : 0291, *m. uj minnė l'ąŋχ, m. vuj l'ąŋk* 'd. k. m. útja, a tejút-csillagzat' I : 0370, II : 0291 ; *m.-mā-uj* 'd. k. m.' II : 0291, *m.-mā-uj l'ąŋχ* 'd. k. m. útja, tejút (az égen)' I : 0370, II : 0291, 0292 *morti-mā, mort-mē, mąrt-mē* 'madárjáró déltáj' II : 0291, (a szó eredete) II : 0296—7, *morti-māχum* 'a madárjáró déltáj népe' II : 0291—7 (tárgy.) | *mortim* = *mort* I : 212, *m. uj* 'd. k. madár' II : 094, 0291, *m.-χum, m.-nē* 'madárjáró déltáj embere, nője' II : 0291, *mortim tąrėm, m. ma, m. sām, m. vit* 'a költöző madarak déltáji hazája' I : 195, II : 093—4, *Mortim-mā āγi* 'Déltáji leány' II : 0100.
most 'híd, sáncz' (?) : *ńār kēr mūreŋ m.* 'nyers vasból való czölöpös sáncz' (?) II : 572.
¹*mos, mąs* 'kór, betegség' II : 0297 s, 436, 527, 620, (a szó rokonsága) II : 0304 *mostal kaχrep χum* 'bűntelen keblű ember' I : 0275.
R. ²*mos, mosqh, kumľė m.* 'hogyan, miképpen'; l. *mūs*.
mōsėr 'temető' I : 091, 0195.
¹*moś-χum* 'a csillaglakó vadász' II : 0223—31 (tárgy.), 0287, 0315, G. мось хумъ II : 0227 : *moś-χum josä-l'ąŋχä, M. χ. josäŋ l'.* 'a *moś*-ember hótalpútja' = 'tejút (az égen)' I : 0368, II : 0223, *moś-χum kwolta'ilä* 'a m. e. teli háza' = 'fiastyúk-csillag' I : 0368, II : 0223, *moś-χum l'ąŋχ* 'a m. e. útja' = 'tejút (az égen)' I : 0370, *moś-χum-pī'* 'a m. e. fia' II : 0224, *Kėlpiŋ kātep m. χ. pī'* 'Véres kezű *m.* e. fi' I : 0367, *moś-χum sa'i* 'a m. e. hajfürtje' (fű neve) II : 0401, G. мось хумъ сахы II : 0231 ; *moś-nē* 'a m. e. neje' II : 0224, *moś-nē sa'i jiw* 'vad komló' ('a m. nő hajfonatának fája') II : 0231, R. *Moś ne mąit* 'a m. nő regéje' I : 017 ; *moś-mām* 'a csillaglakó vadász népe, családja' II : 0223—31 (tárgy.), 0226.
²*moś ērt* 'rövid idő alatt' II : 498.
Mot-uś, Mut-uś (helység a Konda alvidékén) II : 0164, 0357, 510.
mōt, mōt-kʼąr 'más' II : 483, *mōt vārmėľ* 'más állapot, terhesség' I : 206.
mē 'föld'; l. *mā*.
mēχw 'mythikus óriás : l. *mēŋkw*.

mėŋk, *mōŋkʹw* '(fejsze, kés) foka'; l. *māŋχw*.
mūχėr, *m.-jiw* 'sulyok, tuskó' II : 572 ; l. *mūrėŋ*.
muj, *moj* 'vendégség, násznép' II : 0600, 0695, *muj-χum* 'vendég' II : 491, 549, *muj-māχėm* 'vendégnép' II : 554, *moj-puŋk* 'násznagy' II : 012, 0697, 0726, 522 , *mujli*, *mujlėpti* 'ajándékoz' II : 586, *mujlėptaχti* 'megajándékoz' II : 491.
mul 'istenidéző ige', *sari m.* 'igazi igézet', *mul pini* 'igézetet tesz' II : 623.
mūli pāl, *mol-soąm* 'az ajtóval szemközt levő szobarekesz' I : 194, 199, II : 481, 498, 548.
mūlti 'körüljár' II : 598 ; *mūlėt* 'körüljáró' I : 0299, 0324, II : 598.
mulėp 'imádság' II : 0482.
mulʹi 'halsereg' I : 263.
mulʹi 'nyer (a czéllövésben)' II : 0513.
mūlʹi 'női tisztátlanságban van' I : 0268 *mulʹäs* 'női hószám' I : 0267 ; *mulʹäsiŋ uläm* 'női tisztátlansággal mocskolt ruha' I : 0268.
mu̇ńśi, *mońśi* 'szorultságba, bajba jut ; inséget szenved' I : 277, II : 0552, 626 *mu̇ńśėm*, *mońśėm* 'szükség, inség' I : 277, II : 585, 626, *m. ārt* 'szűkös mód, idő' II : 626, *m. tąrėm* 'sz. világ' I : 0283.
mūrėŋ 'tuskó, czölöp', R. *murung* (b. é.) II : 572 ; l. *mūχėr*.
muril mini 'alámerül' II : 469.
mūs 'a mint' II : 536, R. *mos*, *mosąh* : *kumlʹe m.* 'hogyan, miképpen' II : 553.
muś tārėm 'orosz szentkép' I : 0245.
Mut-uś (helynév) ; l. *Mot-uś*.
mutra, *muträ* 1. 'fortély, bűvös erő' II : 079, 0638, 451 ; 2. 'rontással való varázslat' II : 0409, 594, *muträ-sātmil* 'rontás, rontó bűvölet igéje' II : 0346 | *muträŋ χątpä* 'rontással bűvölő valaki' II : 0345, *muträŋ χum* 'rontó, varázsló ember' II : 0409, 597 ; *muträli* 'megront, elbűvöl' II : 409.
Muuŋ-kēs ūs, *Mūwliŋ kēs ūs* (a Felső-Szigva mellékén) I : 224, II : 0135, 0154, 0557, 440, 585, 622, R. *Munkes uos* II : 0128, Мункесскія юрты II : 0135, Мункусъ II : 0558.
muwėltaχi 'köröskörül' II : 437.

naịrä, *nąịrä*, *na'ịr*, *näurä* 'nyereg' II : 0424.
nāj, *nąj* 1. 'úrnő, fejedelmi asszony ; női istenség' I : 0248—9, II : 0178, 0217—8, 0507, R. *nąe* = *nājä* 'úrasszonya' II : 617, Hoň (egy női bálvány neve) II : 0178 ; *nāj-ątėr* 'bálványistenke, b. szellem' ('úrasszony-úr') I : 0249, 176, 193, II : 056, 0352, 0733, 441, 488, 593, *nāj-ątėrnė kāsti* 'az istenségnek áldozatot fogad' II : 0419, *nāj-ątėrnė susnė χum* 'vallásos (istenkére néző) ember' II : 0468 ; *nāj-vāps*, *ątėr-v.* 'istennőtől [rendelt], istenkétől [r.] vő, kedves vőlegény' I : 193, II : 087, 088, 0148, 0734, 498 ; 2. 'nap' II : 0217—8, *nāj-āŋkw*, *n.-śāńi* 'napanya' I : 194 ; 3. 'tűz' : *nāj tēlʹ* 'a tűz ég' II : 546, *nājnė tēwė* 'eszi a tűz (melege van)' I : 194. *nājä sästėm nājiŋ sām* 'tüzet növesztő tüzes vidék'

II : 607 ; *n.-jiw* 'tüzi fa' II : 0236, *Nāj-χąn* 'Tűzfejedelem' II : 0243, *n.-χurī'* 'tűzi szerszámzacskó' II : 0236, *Nāj-χurī' tump* 'T. sz. z. sziget' (a Szoszva középtáján) II : 025, *nāj-ńelm* 'láng' I : 222 | Наингъ одыръ = *Nājiŋ ątėr* II : 0243, *Nājiŋ χąn* 'Tűzfejedelem' II : 078, 0243—4 (tárgy.), 556, *nājiŋ sät, ątriŋ sät* 'úrnős hét, uras h. [vidék]' II : 441.

nak, *näk,* R. *näχ* 1. 'íz, tag' II : 530, *kät-n., la'il-n.* 'kéz íze, láb i.' I : 273, *χāŋχėltėp-n.* 'lépcsőfok' II : 620, *aku' nakėt* 'részben' I : 187 ; 2. 'ok, végzet ; bűn, kárhozatszerző vétség' I : 182, 0275, II : 603, 612, *jąmės n.* 'jó szerencse' I : 272, *naknė pati* 'bűnbe (bűnhödést okozó vétségbe) esik' I : 0265, 0267, II : 0315, 612 | *nakiŋ* 'bűnhödéshozó' II : 0315, *nakiŋ ńäräp nē* 'bűnhödésokozó czipőben (tisztátlan állapotban) levő nő' I : 0267.

[1]**nal,** *nāl* : *ńāl-n.* 'nyíl nyele' II : 0545.

[2]**nal,** *nalu* 'a víz v. tűz felé' II : 490, 'az ágy faloldalától befelé' II : 493, *nal pati* 'leérkezik a folyóhoz' II : 490 : *nalwä taγätawė* 'leakasztják (az üstöt a tűzre)' II : 0737, *nalwäl'* 'a folyó irányában lefelé' II : 474.

nālėpi, *nālkäsi* 'lecsapni, leütni (pl. száraz ágat)' II : 0540.

nalimän, *nälmėn* 'negyven' II : 504.

nam, *näm* 1. 'név' ; 2. 'hírnév' II : 436, *namėl* 'szándékosan' I : 213 | R. *Näming ątėr* 'Neves fejedelem' (hősének czíme) II : 0195, 457, Pót. uo., 498 ; *namtal tul'ä,* R. *nämtal tul'e* 'névtelen ujj' II : 584 : *nameji* 'nevez, felajánl, fogad (áldozatot valamely istenségnek)' II : 0352—3 tárgy.), 0419, 531.

nampėr 'apró darab' I : 186, II : 441—2.

nāŋk 'vörösfenyő' : *n.-kēr* 'v. f. kérge, pikkelye' II : 0224, 0562, *n.-pī* 'v. f. csemete' II : 566, 567, *ńiχ-pü,* R. *niχpi* 'vörösfenyőcsemete' II : 566, R. *ńiχpe jiu* ua. II : 575, *n.-śaχl* 'v. f. liget' I : 198, 261, *Nāŋk-ūs* (helynév) II : 0559, *Nāŋk-ūsiŋ ątėr* 'Vörösfenyővárosbeli fejedelem' (bálványnév) II : 0207 | *Nāŋkiś* (hegy neve) I : 224.

naŋki 'te magad' I : 223.

nāŋki 'látszik' II : 590, *nāŋke'im* 'látszom, látható vagyok' : *amki ti n.* 'ím én magam' I : 253 *naŋkileŋ (sam)* 'elesen látó, távolra néző (szem)' I : 0299, R. *ngqeling* ua. II : 575, *nāŋktal* 'láthatatlan' II : 590.

nāp, *nēp* 'háti batyútartó' I : 247—8.

nar, *när* 'neheztelés, bosszúság' I : 0274—5, II : 441, *narnė vīwė* 'zokon vétetik, megneheztelnek érte' I : 0274, II : 563, *näri' vīwė* ua. II : 491, *narnė ul vojäln!* 'ne neheztelj meg érte' I : 0274 | *nariŋ, näriŋ* 'bosszúságszerző, kárhozatsz.' I : 0274—5. II : 441, 489, 524, 618, *n. lātiŋ* 'bűnhödéshozó beszéd' I : 0180 *jiwä n., pumä n. ūs-śaχl* 'fája kárhozatszerző, füve k. várhalom' II : 0132.

narèp, āńt-n. 'poroló csontbot' II : 473—4.
nārèp, nǭrèp, R. *nąarp* 'az éléskamra belsejében zár gyanánt alkalmazott ajtó-támasztó fa, reteszrúd' II : 537, 572, *nārèpti, nārpti : jol-n.* 'lezár', *lap-n.* 'bezár (támasztórúddal)' II : 0563, 537.
nari, näri 'erőlködve tol, taszít' I : 287, II : 533 | *narili* 'előjön, előkerül', *narmati, narmiti* 'előtör (pl. az erdőből)' I : 211; *nariti* 'taszít' I : 211, *naritaχti, näritaχti, narèmtaχti* 'tolja magát' II : 533, (csolnakban rúddal fölfelé) II : 468.
nāri 'kard, szablya' II : 0537, 437; *n.-āpèr* 'kardbeli ügyesség' II : 450, *n.-sūw* 'kardpálcza' II : 0537, 442 | *nārji* 'szabdal' II : 450.
nartèp 'ágy'; l. *nąrti.*
nas 'a nyíl szárnytolla' (?) I : 236.
nati, natäsi (kasäj nalnè), R. *näti, nätsi* 'ráilleszt (pl. kést nyelére)' II : 569, *natili* 'illeszt' II : 579.
nātawè 'úszik, vitetik (vmely tárgy a vízen aláfelé)', *nātlitapawè* 'úszva sodródik' I : 203.
R. *nąe* 'úrasszonya'; l. *nāj.*
R. *nągeling* 'élesen látó'; l. *nāŋki.*
nǭj 'úrnő'; l. *ńāj.*
nǭχèr 'czirbolyatoboz', *n.-jiw* 'cz. fenyő' II : 443, 495, *Nǭχèrpąsi' voikèn ǭtèr* v. *Pākw-posi' v. ǭ.* 'Czirbolyatoboz mogyorójához [hasonló] fehérségű fejedelem' (hős neve) II : 0136.
nąmt 'elme, ész, okosság' II : 061—2, 0344, *jelpiŋ n.* 'szent e.' I : 0266, *Ās-n., tūr-n.* 'Obra, tóra irányuló elméje' (az istenségnek) II : 588, *nąmtä pati* 'kedve van' I : 213, *nąmtä χuli̊li* 'kegyelembe fogad, irgalmaz' I : 0277, *nąmtä soχtèmli* 'bosszúja, haragja csillapodik', *n. ńūsi̊lāli* 'b. megnyugszik', *n. sēγi̊lāli* 'b. letörlődik', *n. χǭlγèlāli* 'b. alászáll' II : 0680, 497, *nąmtä at lapèm* 'lelkén el nem viselheti' I : 239 | *nąmtiŋ uj* 'kedvvel, tetszéssel bíró állat' I : 213; *nąmèlmati* 'vkire gondol (idézés czéljából), emleget' II : 0352, 0658.
nǭn 'női szeméremtest' : *āŋkwèn nǭn !* (szidó szólás) II : 0592.
nǭŋχ, nǭŋχäl' 'fölfelé' II : 0302 (tárgy.), 534, *noŋk'wè* II : 503, *noŋk'al'*, R. *nunkuall* ua. II : 534, *nuk', nuk'al'* 'fölfelé' II : 503, 534 | *nuk'-jelti, nuŋ-ilti* 'fölépül, meggyógyul' II : 0403, *nuk'-jelpti, nuŋ-iltèpti* 'kigyógyít' II : 0404, *nuk'-ńajtèχli, nuk'-penni* 'varázslattal kigyógyít' II : 0355, *nǭŋχ vāri* 'földolgoz, elkészít' II : 448, *noŋk'wè-vōtèmlès* 'szél kerekedett' II : 517, *nǭŋχ oss vislèn !* 'bár fölemelnéd (bár meggyógyítanád)!' II : 586—7; l. *numi.*
nǭpèmti 'lecsüggeszt, lehorgaszt' I : 234.
nąpitaχti : jol-n. 'bepiszkolódik' II : 506.
nǭrèp, R. *nqarp* 'belső zár gyanánt alkalmazott ajtótámasztó rúd'; l. *nārèp.*
nąrti, norti 'kiterít' II : 627 | *nartèp, k'uinè n.*, R. *nąrtpä* 'ágy' II : 537, *nąrtpèŋ jol* 'ágyas hely' II : 0403.
nąsèŋ, R. *nązing, nązung* 'ízle-

tes, édes' (?): *n. pül* 'i. falat', *n. pąńś* 'i. (jól eső) nyílvas' I: 236, 246, *näsäŋ* 'ízletes' (?) I: 246, *näsäŋ pul* 'i. falat' I: 048, *näsäŋ tep* 'ízletes étel' I: 236.
nąt 'kor': *nątmi* 'korosodik, szaporodik' I: 283.
nąwi: *sąθrθχ nąwilėm* 'vágni kezdem' II: 519.
nä-nėr k'θmėľ jēmti 'mi lehet ebből?!', *när-k'θmėľ-jēmts?!* 'mi történt vele?!' I: 287; *nė-nė* 'micsoda', *nėnė* 'minek, miért?' I: 288.
näit 'samán', *näitėχli* 'varázsol'; l. *ńajt*.
näk 'íz, tag: bűn'; l. *nak*.
R. *nâktau* 'előtűnik'; l. *nē'ľi*.
nälmėn 'negyven': l. *nalimän*.
nälwėl 'rossz, csúnya', *n. k'ąr* 'tisztátlan szellem, kisértet' II: 0285.
när 'bosszúság'; l. *nar*.
näri 'tol, taszít', *näritaχti* 'tolja magát'; l. *nari*.
R. *närtpe, närtäp* 'az áldozati tér gyertyafája'; l. *nērtėχ*.
näsäŋ 'ízletes'; l. *nąsėŋ*.
R. *näti, nätsi (ńal-ker)* 'ráilleszt (pl. nyílvasat a nyíl nyelére)'; l. *nati*.
näurä 'nyereg'; l. *nairä*.
nē; nī 'nő, asszony, feleség' II: 0753, *nē* állatnevekben I: 187, *nē* 'nő' szóval való összetételek birtokragozása: *nē-akum, nē-śāńim* stb. II: 534, *nēt-ä!* 'hé, asszonyok!' I: 228, *nakiŋ ńāräp nē* 'bűnhődésokozó czipőben (tisztátlan állapotban) való nő' I: 0267 | *nē-ērγėt* 'női énekek' I: 039. *nēγi'-χummi'* 'nő és férj' I: 0282, 176, *nēt-ľąŋχ* 'nők útja (melyeken a szent helyeket megkerülik)' II: 604. R. *ne pubi* 'nőbálvány' II: 0417. *Ne-pupi ur, Ne Pubi Ur* 'Nőbálványhegy' I: 0242, 0276, II: 02?, *nē-tin* 'nőár, nődij' II: 0713, 0722, *nē-tin ojtuŋkwė* 'a nődíjat megfizetni' II: 0750, *nē-tin śorχėliŋ jiw* 'nődij rovásfája' II: 0727.
nēγi 'köt': *nē'ľχati* 'köti magát vmihez' II: 589.
nē'ľi 'előjön, láthatóvá lesz, előtűnik, érkezik' I: 250, II: 463, 487, *kwolnė n.* 'egy házhoz érkezik' II: 546, 547, *lawėl n.* 'feldühödik' II: 0387, *lilitä n.* 'életben marad, fölgyógyul' II: 0403 *nēlti* 'szemre vesz, előtüntet' II: 487, 520; R. *nâktau* 'előtűnik' II: 487.
R. *nėkem, nėkäp* (b. é.) II: 611.
nērtėχ, R. *nert, nėrt, nertp, närtep, närtäp, närtpe* 'istengyertya; az áldozati tér bálványszálló fája, gyertyafája' II: 0441—2, 567, 575.
ness 'csak úgy, közönségesen' I: 234—5; *n. āťi, n. āťim* 'holott; pedig nem' I: 204—5, 264, 265, *n. kāsi* 'hiába, mindh.' I: 275, II: 475, *n. śuń* 'közönséges jószág' I: 265, *n. tēlėm* 'csak úgy (magától) termett' I: 200—1.
nė-nė 'micsoda', *nėnė* 'minek, miért?'; l. *nä*.
nī 'nő': l. *nē*.
Hoñ (női bálvány neve): l. *nāj*.
nok'ti: *ēläľ nok'tės* 'unszolta' II: 519.
nθm-aθl 'felső', *Nθm-Torėm* 'Felső-Ég'; l. *numi*.
nθŋk'wė, nθŋk'aľ 'fölfelé'; l. *nāŋχ*.
nor 'füllyuk (?)' II: 585.

nori 'szorítva eláll vmit' II: 469, *āwi norėl lap-norilėm* 'gerendával beszorítom (elállatom) az ajtót' II: 0626 | *noräŋ* 'szorító' II: 492, *sis-n.*, *ma'il-n.* 'háttal sz., mellel sz.' II: 469; *normä*, *āχwtės-n.* 'kőgát (a folyóban)' II: 0567.
nėk'wi 'orrával szedeget' (madár) II: 514.
nėp 'háti batyutartó'; l. *nāp*.
nuj-kwol 'nemezzel fedett sátor' I: 185.
nujji 'nyúz, lehúz (bőrt, héjat)' I: 196; *nujimtėli*: *jot-n.* 'magával rántva letép' II: 495.
nuk', *nuk'al'* 'fölfelé'; l. *nǭŋχ*.
nul 'a folyó sebje', *nuliŋ jā* 'sebes folyó' I: 234.
numi, *nəm* 'felső', *numėl* 'felülről': *numėl minnė* 'fenn járó' I: 232, *numėl patwės* 'eszméletét vesztette' I: 0183, R. *nunkuall* 'fölfelé'; l. *nǭŋχ* | *nəm-aəl* 'felső' II: 511, *Nəm-Nājėr vəntėŋ k'əm* 'Felső-Király ülő (trónoló) férfiú' I: 0298, *Numi-Posėχ*: *N. Posχėn jä'in* 'Fent levő Kedvesked, atyád (Égatya)' I: 0291, 0298, *Numi-Sorńi* 'Fent levő Aranyos (Égatya)', *N. S. āśėm, jäχėm, ǭpľikėm* 'F. A. atyám, apuskám' I: 0291—2, II: 622; *Numi-Tǭrėm* 'Fent levő (Felső) Ég (Égatya)' I: 0281—0387 (tárgy.), II: 0100, G. нуми торумъ I: 0291, 0315, *Nəm-Tōrėm* ua. I: 0291, 0388, *Nuŋ-Tōrėm*, *Nuŋχ-Tǭrėm* ua. I: 0281, 0291, II: 621; *Numi-Voikėn* 'Fentlévő (Felső) Fehér' (Égatya), *N. V. āśūw, ǭpľūw* 'F. F. atyánk, apuskánk' I: 0291, II: 0194.
numpėl '-hoz; felé' II: 586, 618, *nūpėl*: *mirä n. kitapės* 'népétől kérdezte' I: 227.
[1]*nur* 'ív (üst-, veder-ív), karika' II: 536.
[2]*nur-jiw* 'nyárs', *nurti* 'nyársal' I: 239, II: 474.
[3]*nur* 'harag, bosszúság' II: 596, *nur kinsi* 'bosszújának kielégítését keresi' II: 0573, *nur kojmiti* 'bosszújának kielégítését nyomozza' II: 0573, 452, *nur tọti* 'bosszút hordoz (szívében)' II: 0573, 469 | *ńuriŋ nǫmt* 'bosszús elme' II: 0574; *nurmėlti* 'bosszút gondol' II: 452.

'Naχśėm-vōľ 'Kopoltyú-folyóvonal' (falu a Szoszva felvidékén) I: 200, 259, II: 0124, 0365, 0558, 556, 594, 626, Нахсимволь II: 0124, *'N. vōľ ūs* ua. II: 0557, *'Naχśėm-vōľ nāj* ''N. v.-beli istennő' II: 0124—5 (tárgy.), *'Naχśėm-vōľiŋ χum Kirä-pī' Vaśkä* (Василій Кириличъ Номинъ) II: 445.
'Na'iś-jā (a Felső-Szoszva mellékfolyója) II: 059, 064, 0108, *'Na'iś-jā taľėχ jelpiŋ ńǭr* (hegynév) II: 021, *'Na'iś-'Niltiŋ* (hegy neve) I: 224.
ńajt, *ńǫjt*, *ńäjt*, *näit* 'samán, varázsló', *ń.-χum* 'férfi s.', *ń.-nē* 'női s.' II: 0343—4 (tárgy.), *ń.-kwoip* 'samándob' II: 0374 | *ńäjti*, R. *ńaiti* 'varázsol' II: 0343; *ńajtėχli*, *ńǫjtėχli*, *ńäjtėχli*, *näitėχli* 'varázsol'; *ńäitėχlālėp ätäm* 'samán varázsló', *ńajtėklaptili* 'bűvös igéjét mondja', *ńajtėmtaχti* 'varázslathoz kezd' II: 0343, *ńajtaχti* 'varázsol' II: 0375, 0376.

ńāki 'tapod, tapos' II : 0302, 611 | R. *ńąągtälti* = *ńāktalti* 'taposni kezd' II : 576.

ńal, ńäl, ńäl, ńel, ńēl 'nyíl' II : 0545 (tárgy.), 520 : *jūntèp-sam ńāl* 'pánczéling láncz-szemein átható nyíl' I : 184, *māχwėŋ ńāl* 'bunkós nyíl' II : 503, *tūjt-ńāl* 'hódara', *oχwtėš-ńäl, räχw-ńāl* 'jégeső' I : 0287, *tąrėm-ńāl, tārėm-ńēl* 'isten nyila, mennykő', *tērėm-ńēl, tērėŋ ńäl* 'meteor' I : 0289, *tēriŋ ńäl*, R. *tér-ń.* 'hulló-csillag' II : 0239, *tērniŋ ńāl* 'lidércztűz', *χul'-ńāl* 'hulló-csillag' II : 0239, *tērėn-ńāl, χul'-ńāl* 'kór' II : 0297—8, 0300 (tárgy.), 585, 625 ; *ńāl-jūr* (b. é.) II : 583, *ńāl-joräŋ* (b. é.) II : 625, *ńāl-kēr āńä* 'nyílvas-csomó' II : 0549, *ńāl-pup* 'a nyílnak villaszerűen metszett vége' II : 449, *ńāl-sūw* 'nyíl-bot, dárdaféle hadi szerszám' II : 0547, 524, *ńāl-täut* 'tegez' II : 0548.

'*Nāli* (medveünnepi színjáték-ban ábrázolt mēŋkwnek neve) II : 0253.

'*Naliŋ jā* (folyó neve a Szoszva alvidékén) II : 0164.

ńamr, R. *ńąmmr* 'sűrű (erdő)' I : 236, 246—7.

ńaŋėrti : *samėn sūpėn sąwi' ńaŋėrtilėn* 'félrehúzod szemed, szád' I : 195.

ńaŋrä, ńeurä, ńäürä, R. *ńąirä* 'hatalmas, erős' (bálványok jelzője) I : 0318, II : 518, 612, 617.

ńań 'kenyér' : *ńań vōwnė* 'kol-dus' II : 466.

ńar-śąuńėχ, ńär-śąuńėχ, ńer-śąul'ąχ 'szajkó' I : 187.

[1]*ńār* 'nyers : kopár' : *ń. aχwtės* 'kopár szikla' II : 0649, *ń. kēr* 'nyers vas' II : 572, *ń. uj* 'fé-reg' II : 619, *ń. ląmtėl* 'mez-telenül' II : 496, *ń. ląmtiŋ* 'meztelen' II : 450, *ńoqrėn* 'meztelenül' I : 287 | *ńāri' sir ēlėm-χąlės-pi'* '[nyers] hús evő] fajú emberfi' II : 0129, 0227, *ńāri'-sir māχum* 'nyershús evő] fajta nép' II : 0456. Pót. uo.

[2]*ńār* 'mocsár' I : 247, *ńar-χalleuw* 'fehér halászmadár' II : 0305, 0308, '*Nār-paul* (a Szoszva középvidékén) I : 217, II : 0365, 494.

ńārä 'czipő' II : 486, 618.

'*Nārės-nāj ēkwä* (női bálvány neve) II : 034, 436.

ńāri' 'porczogó' II : 585.

ńārtaχti 'ingerkedik' I : 252.

ńasmäp tąr, ńaššėp tōr, ńäšmėp tōr, ńąsėmėχ tōr 'halotti szem-fedő' I : 0188 : l. *ńäšėm*.

ńawėl' 'zelniczegyökér' I : 248.

ńawi, ńäwwi 'nyávog', R. *ńaui* 'nyávog, vinnyog', *ńaing* 'viny-nyogó' II : 577, *ńawėŋ kal'nė* 'pipegő hang' II : 0113.

ńawli 'kerget, üldöz' : *nur' ń.* 'bosszújának kielégítését haj-szolja (üldözi)' II : 0574.

ńawriji 'csúfot űz' II : 487.

R. *ńąągtälti* 'taposni kezd' ; l. *ńāki*.

R. *ńąirä* 'erős' ; l. *ńaŋrä*.

ńąjt 'samán, varázsló', *ńąjtėχli* 'varázsol' ; l. *ńajt*.

ńąl 'orr ; vminek a hegye' ; l. *ńol*.

ńąlėχ 'meredek folyófok' II : 511, *ń. tur* 'vékony (magas) hang' II : 442.

ńąli', *ńąlú* 'kigyó' : l. *ńoli'*.

ńąlt 'kosz' II : 0403.

ńāl, o. *vᵘarns-ńąl*, *torən-ńąl* 'vessző-nyíl, fűszár-nyíl' II: 0513, *ńir-sqw*, *pum-sqw* 'v. bimbó, fű-b.' I: 235, 263, '*Nir-ūs* (helynév a Szoszva felvidékén) II: 0128, 0557, *ńir-tąli*' 'v. gyalom' I: 264.
ńiräsi 'ránt' II: 471.
ńiś 'medvefog' I: 253.
ńiti (uj) 'kölykezik (a medve)' I: 204.
R. *ńoanmi*, *ńonmeji* (b. é.); l. *ńąnmi*.
ńoqrėn 'meztelenül'; l. *ńār* 'nyers'.
ńoχi 'hús' II: 443.
ńoχs 'nyuszt': *ń.-pojk* 'ny. bőr ajándékkal való imádság' II: 583, *ń.-p.*, *uj-p.* 'nyusztprémmel való könyörgés, hódpr. v. k.' II: 524, *ń.-sąw* 'czobolycsillag' I: 0370, '*Noχs-sąw χūrp kēntiŋ aki* 'Nyusztbőr karimás sapkájú apó' (bálványnév) I: 0230, II: 0130—1 (tárgy.) *ńoχsiŋ jąrėn* 'nyusztos szamojéd' II: 072, *ńoχsäŋ vāγėn* 'nyusztos váll' II: 492.
ńol, *ńąl* 1. 'orr'; 2. 'vminek a hegye', *seri-ń.* 'kard h.' II: 510; 3. *ń.*, *qwėt-ń.* 'földfok' II: 0565, *ńäl* ua. II: 585; *ńol kwāli*' 'gyeplő' II: 473, *ńol-sam* 'arcz' I: 216, *ńol-tus* ua. II: 0697, *ńol-uräm* 'orrnyereg' II: 444.
ńolėm sās 'nyári, sárga nyírhéj' II: 446.
ńoli, *ńolenti* 'nyom, nyomkod' I: 256, *ńoléχtaχtei*' 'verekesznek' II: 439.
ńoli', *ńōli*, *ńoli*, *ńąli*', *ńąlú* 1. 'kígyó'; 2. 'csigakövület' II: 0320; *ńolγ'-āχwtės* 'csigakövület' ('k. kő') II: 0248, 0320, *ńoli*'-*lėi*' ua. ('k. fark') II: 0248, 0251, 0320.
ńonmi, *ńonmėji*, *ńonmiji* 'megszán, megsajnál (?)' II: 592.
ńōp 'nászrokon', *ńōplė* 'nőül kér v. szerez'; l. *ńūp*.
ńōrli, *ńormiti (vit)* 'előrohan, kiönt (a víz)' I: 197.
ńorś-soqmp k'woinė k'otėl 'virágvasárnap' II: 0424.
ńōti 'segít' II: 515.
ńoul' 'hús'; l. *ńąwėl*'.
ńousi 'mozog' II: 558; l. *ńąuti*.
ńəli, *ńəlė* 'eskü', *ńəltánt* 'gyón': l. *ńuli*.
ńəu, *ńə*, *ńū* 'jávorcsillag' (gönczölszekér), *ńū-k'ońśėt* id. I: 0369, II: 0223.
ńəunė: *säm-ń.*, *sesnät ń.* 'szem előtt', 'mialatt nézik' I: 291, *ńoutė* 'egymás között' I: 286.
ńəurä 'erős, hatalmas'; l. *ńaŋrä*.
ńəl-toql 'vörösfenyőgaly' II: 598.
ńēl 'nyíl'; l. *ńāl*.
G. нöръ ойка 'Uralbércz öreg': l. *ńąr*.
ńəri 'szeret, óhajt' II: 598.
ńū 'gönczölszekér'; l. *ńəu*.
ńuχńi, *ńuki* 'szőre kopott bőr' II: 438.
R. *ńula* = *ńąwľä* 'húsa'; l. *ńąwėl*'.
[1]*ńuli*, *ńul*, *ńultpi*, *ńəli*, *ńələ* 'eskü' II: 0414; *ńuli-uj* 'eskövő állat' I: 233, II: 497, 527 | *ńulti*, *tōrėm ń.* 'esküszik' II: 0414, *ńəltánt* 'gyón' II: 0414, *ńultėpti* 'esket' II: 0414, *ńultχati*, *jel-ń.* 'esküszik' II: 0414.
[2]*ńuli* 'lúczfenyő' II: 567.
ńultäŋ 'magas, erdős folyópart, hegyfal'; l. *ńiltäŋ*.
ńūnsi, *ńūsi* 'nyújt, kihúz' II:

'minő emelő ügy (sz.) emelt téged ?!' II : 527.
ojmati 'beleesik, sülyed; belebotlik'; l. *ąjmati*.
ojti 'fizet' II : 0750, *pōtmatä o.* 'bosszúját tölti' I : 249.
ōk'eśem 'imádság' I : 091.
ōk'ętąl 'imádságot olvas' II : 0483.
ōlti 'told, bővít, gyarapít', *ōltmėt* 'vagyon, gazdagság'; l. *ą̄lti*.
omėr-mā̆, *umėr-mā̆* 'madárjáró déltáj' II : 0293.
ōn, *ōni* 'nagy, fölséges': *Numi-Sorńi ōn āśėm* 'Felső-Aranyos n. atyám', *S. ōn āśikėm*, *Tą̄rėm ōn S. jäγėm* I : 0292, *Tą̄rėm ōni āśikėm* 'Ég felséges atyuskám', *T. ōn jä'ikėm*, *T. ōn Sorńi āśėm* 'Ég f. Aranyos atyám' I : 0294, 0298, II : 436, 523 | *ōnlė* 'fölséges, nagyságos' I : 049; *ūniŋ* 'nagy', *ū. są̄täŋ* 'nagy szerencsés, különös szerencsehozó' I : 049, II : 492, 496.
ōnė 'ül', *ōntė* 'leül'; l. *ūnli*.
ontsėl 'körül, közelében, mellett' II : 455.
Ōŋk'-pät' poul (a Felső-Konda vidékén) II : 0180.
'op' 'ipa'; l. *up*.
ōpa, *ōpä* 'medve', *ōpärėś* 'nagyapó'; l. *ąpą*.
ōpi 'néne'; l. *ūp*.
ōräs, *ōrės* 'hasábba rakott tűzifa, fahasáb' II : 490, *ōrės pōγėp vuj* 'csíkos (hasábos) oldalú rén' II : 518.
Ore Torom (b. é.) I : 0153.
ōrok' 'pálinka'; l. *ąrąk'w*.
Орон-туръ (tó a Konda forrásvidékén), Орон-туръ пaулъ (a Konda forrásvidékén) II : 0179.

ōs : *ńėl-ōs* 'a nyíl foka' II : 0545.
osγi 'késsel gyalúl' I : 181 *ossi* 'szalagforgács' uo.
osiŋ 'vastag', *osit* 'vastagságú'; l. *ąsiŋ*.
oss! 'hadd!'; l. *voss*.
ossuli 'elhagy' II : 452.
ośäl 'fattyú' I : 196.
ośmar 'fogás, fortély, ravaszság', *ośmarli* 'fogásokkal ügyeskedik'; l. *ąśmar*.
I. Осётръ = *Oąs-ōtėr* 'Obi fejedelem' (bálványistenség) II : 0190.
ośśä-le'ipä 'gyík'; l. *ąśśä*.
ōś 'vár, város'; l. *ūs*.
ōtėr 'fejedelem'; l. *ą̄tėr*.
ottė 'ültet'; l. *ūnli*.
oγśėti 'megront, elbűvöl' II : 0410.
oχwtės, *oγwtėś* 'kő'; l. *āγwtės*.
ok'ėrti 'átkoz' II : 0414.
ōk'ėt 'folyónak v. tónak lefolyása' I : 0276, *Ok'ėt*, *Ok'et-jė* (folyó neve) I : 0362, 286.
olėm 'gyalom'; l. *jąlėm*.
ońt 'szarv'; l. *āńt*.
oŋk'wsaγti : *elė o.* 'levetkőzik' II : 513.
oum 'betegség'; *aumiltäl* 'betegeskedik'; l. *aγėm*.

pā, *pė*, R. *pä* 'a partra föl, a tűzre v. tűz felé, a szobarekesz felé' II : 505, 536; l. *pujin*.
Пачерахъ-паулъ (a Konda felvidékén) II : 0180.
pāχwti : *χot-p.* 'eldob' II : 0627 | *pāχwtli* 'lövöldöz' II : 0513, *pāχwtläti* 'dob' II : 451 : *pāχwχati* 'lövöldöz' II : 496.
pāχwėŋ 'széles' : *Pāχwėŋ-tit paul*, *Pāχmtit-p.* (a Felső-Lozva mellett) II : 536.
paip 'nyírhéj-puttony' I : 0235

pasäŋ, pasiŋ, pąsėŋ 'szentséges, bűvös' I : 0265, 278, II : 488, 492, 585, 586 | *tǫrėm-pasäŋ* 'isteni szentségű' II : 587, *pasiŋ māχum* 'sz. nép' (a Víz szentjének fiai) II : 601, *pasiŋ tǫrėm* 'fényes ég' I : 0388, *pąsėŋ tōrėm* ua. I : 0282, 'a világos, földi világ' I : 289 : l. *pąs-tǫtėp*. Pót. I : 0265.
pasäpi, päsėpi 'áthatol, behatol, bejut' II : 448, 519, 607, 617, R. *päžäpi* ua. II : 617.
pasėn : ēntėp-jor p. 'övig' II : 476.
pāsėp 'medveszáj' I : 240.
Pasėt-pupi' ąjkä 'Paszét-bálvány öreg' II : 0150—4 (tárgy.), 0267 (tárgy.).
pasγi, pāsγi 'cseppeg' II : 455, 584, *pasγėltāli* 'cseppegni kezd', *passäti* 'cseppegtet' II : 584, *pāssimi* 'cseppen' II : 455, *passimāli* 'egyet cseppeg' II : 584.
Pasi-ańśuχ 'Krisztus' (Спаситель) I : 0246, II : 0216.
pāsi' 'rénborjú' II : 475. Pót. I : 105.
pāssä, pėssä, R. *päsä* 'kesztyű' II : 485.
Pāstėr-mā χum 'Pászter-nemzetség' II : 0127—8 (tárgy.); l. *Pąškėr*.
paśä ! (üdvözlés) II : 0680.
paśχėr 'rozomák' II : 0230.
[1]*pat, pąt, pėt* 'kacsa' II : 0320, 577, *pėt-l'ąŋ* ('réczeút') 'tejút (az égen)' I : 0370, II : 0292.
[2]*pat* 'csak, csupán' II : 548.
patėmli, pātėmli 'siklik, szökken' II : 482.
patėri 'eltűnik' I : 216.
patės 'függő madárháló' I : 195, II : 0606, 585.
pati 'elhull, elvész' I : 189
patilāli : kakrä p. 'dühe (belseje) alászáll' II : 0680; *patti, patėmti* '(az íjjat) elpattantja, kilövi' II : 0544, *l'āŋχ* v. *lātiŋ patti* 'tudósít; hírt, üzenetet juttat vhova' I : 276, II : 0584, *jol-pattuwė* 'leejtetik, leteríttetik (pl. az ellen)' II : 0662.
patil, pätil 'ugró lépés, szökkenés' II : 486, 569.
[1]*patit* 'vég, fenék' : *vōl' pattä* v. *patitä* 'a folyóvonal vége', *rąś p.* 'a fövénypart v.' II : 602, *pät'* (tő : *pätt-*) 'vég, tető, fenék', R. *päd'd'et* 'végiben' II : 565, *patit : p. kwol* 'legvégső, legbelső ház (szoba), belső szoba' I : 282, II : 524, 558, 563.
[2]*patit, pät'* 'nyom' II : 569, *patitte* 'vminek következtében (nyomában)' I : 239, *pattiji' : tūp p.* 'evező helyett' II : 477.
patrawė 'megdühödik, dühös lesz' II : 0631, 454.
Pats-pėl (Горные. a Lozva alvidékén) II : 0181, 0339.
Pat'ej-paul (a Lozva felvidékén) II : 0365.
[1]*paul, pėul, pėwėl, pėėl, pėl, pėui* 'falu' II : 0556 | *pąiliŋ* 'falusi' II : 621.
[2]*paul, pawėl, p.-pi'*, R. *päul* 'két éves jávortulok' I : 237.
pąl 'vidék, táj ék ; féle' ; l. *pāl*[2].
pąχ 'oldal', *pąχtė* 'mellett' II : 488, *pąχ-pāl* 'az ajtóval szemben fekvő szobarekesz mellett levő rekesz' II : 548.
pąχätur 'hős, vitéz' II : 083, 0506, 0581, *p.-ēri'* 'vitézi ének' I : 039.
pąiliŋ 'falusi' ; l. *paul*.
pąjėrti 'megáld' II : 0414.
pąjrėγś 'úristen, teremtő ; Krisz-

tus' II:053, 599, (< tat. *bøjørøkčė*) II:516, *Nøm-Tōrėm p.* 'Felső-Ég úri.' I:0303, *Pąjrėχś nøk'-mėnnė k'otėl* 'az Úrmennybeszállásának napja; áldozó csütörtök' II:053, 0424 | *pojrėś* ua. I:0298, 0299, II:053, 599, *Jäni Tōrėm p. jäum* 'Nagy Ég teremtő atyám' I:0303.

pąlėχ 'takony', *p.-kēsχėl* 'nátha' II:0403.

Pąlėm-jā, Pąlm-jā, Polėm-jā 'Pelymka-folyó' II:02, 0337, 0558, *Polėm-tąrėm* 'a pelimi isten' I:0319, (Világügyelő férfi) I:198, II:01—015 (tárgy.), II:039, R. *Palm-tarom* I:0320, G. полумъ торумъ I:0319, *Polėm-tąrėm ąjkä* II:521, *Pąlm-tąrėm ańšuχ* II:01, *Pąlm-tumėn* (a Pelymka folyó tava) II:02, *Pąlėm-ūs, Pąlm-uš* (helynév) = Пелымь II:0558.

pąnli 'fen' II:512.

pąnsi 'befejez vlmit' II:514.

pąńś 'nyílvas' I:236.

pąńšti, panšti, ponsäti 'szül' I:204, 236.

pąŋk'wėl-pąśm 'váll-lapoczka' I:249.

pąrą 'tutaj'; l. *porä.*

pąrwėli 'ugrik'; l. *porχi.*

[1]*pąs* 'czél' II:0513; R. *poąš* 'czél gyanánt szolgáló tárgy a nyíllövés gyakorlásánál' II:503.

[2]*pąs-tątėp* 'a bálvány s az áldozati holmik tartására rendelt szekrény, szentségtartó' II:0422, 0439, 0473; l. *pasäŋ, pąsėŋ* 'szentséges'.

pąsėm 'fara, sarka vmely tárgynak': *χāp-p.* 'hajófar', *sun-p.* 'szán hátsó része' II:549, *josä pąsmä* 'a hótalp sarka, hátsó része' II:0555.

pąsėr 'szajha': *p. ąŋkwėn jäni nąn!* 'sz. anyádnak nagy p....ját!' (szidó szólás) II:0592.

pąsi: *χątėl sāŋkä jol-pąsmės* 'a nap heve alább szállott' II:613; l. *pōsäli* 'elvész, kimúl'.

pąś-k'ōl 'hasmenés'; l. *poś.*

pąš 'kis kúpvarsa'; l. *pōs.*

Pąškėr (valószínűleg azonos a *Pāstėr* nemzetségnévvel) II:0230; l. *Pāstėr.*

pąt 'kacsa'; l. *pat.*

R. *pąuäre* 'forog'; l. *poχėri.*

R. *pâ* 'a partra föl'; l. *pā.*

päili 'fürdik'; l. *pūli.*

päinä 'fatuskó'; l. *pūχnä.*

päl, lū-p. 'sörény'; l. *pali.*

päŋk 'fő'; l. *puŋk.*

R. *pängnä* 'fatuskó'; l. *pūχnä.*

pärä, päräl' 'hátra' II:485.

R. *päruen* 'táltosló'; l. *pārėn.*

R. *päsä* 'kesztyű'; l. *pāssä.*

päsėpi 'behatol, bejut'; l. *pasäpi.*

päśt, poiśt, pośt 'fejsze' II:0549.

päši: *ätėl p.* 'vmi szaggal illatozik' II:609.

Pätėn-ėk'ėt (Потанахъ; falu neve a Konda mellékén) I:289.

pät' 'vég, tető, fenék', R. *päďďet* 'végiben'; l. *patit*[1].

pät' 'nyom'; l. *patit*[2].

pätil 'ugró lépés, szökkenés'; l. *patil.*

päwėrės 'himlő' II:0403.

R. *päžäpi* 'áthatol'; l. *pasäpi.*

R. *Pečirak* (falu neve a Konda felvidékén) II:0180.

pēlėmli 'kigyúl' II:622.

pēli 'behatol (kard, karom), át-

hatol, átfúr' II:454, 477 | *pēlp* 'gyors' II:494.

Пелымь (helynév); l. *Pąlėm-jā.*

pēntėmli (a teremtődés, alakulás kifejezése) I:0332, 176, 242, 244; l. *pēnti*, 'cserél'.

pēnγi, penni 'varázsol' II:0354—5 (tárgy.), 0406, 437, 526—7, 623; *pēnγim pojkawė* 'varázsidézettel imádkoznak hozzá' II:622 | *pēni* 'varázslat' II:0355, 0407.

pēnti 'cserél, változtat' I:235 | *pēntlawė: simä p.* 'kétségbe esik szíve', *pēntėmli* 'fölcserélődik, elváltozik', *pēntχati* 'felcserélődik; megbolondul' I:235.

R. *penting* (b. .é.) I:250.

pēr 'keresztgerenda, mesterg.' I:0309, 283, II:590, *ąln pērp pēriŋ kwol* 'ezüst k. gerendájú, k. gerendás ház' (Égatya háza) I:0309.

pēri 'csavar, körülcs.' I:190, 280 | *pērìti, akwän p.* 'egybegöngyöl' II:0475, 597, *pērγätāli* 'kicsavargat' II:449; *pērìli* '(szerelmi viszonyba) keveredik' II:470; *pērėmtaχti* 'fordúl' II:451 | *pērmil* 'göngyöleg (posztó)' II:0475, *pērmiliŋ āt* 'göndör haj' II:0231.

pērji 'kiválaszt' II:477 | *pērjìli* 'kiválaszt' II:566.

pērk 'féreg', *p.-tērp* 'f. csalétek (halászatnál)'. II:0404.

pērmi 'eltűr, elbír' II:513.

pērnä 'kereszt', *pērnä vāIttėnė χątėl* 'Vízkereszt' II:0424, R. *Pérnän tum jéri* 'a keresztségbe való menés' éneke I:0118, *pērėn-tōrėmśiśkwė* 'kereszt istenke' (templomi kereszt) I:0246, II:0216 | *pērnäŋ kątėl* 'vasárnap' II:0423.

pērsi 'odaköt', *pērselaχti* 'ráköti magát vkire' II:0721.

[1]*pēs, kēl-pēs* 'sásfajta növény' II:623.

[2]*pēs, pēś* 'régi' II:606, 'régen' II:484, *pes tąrėmt, pēs-is tōrėmt* 'a régi időben, hajdan' I:0283, *pēs iėlt mąntėl* 'régi időkben' I:286.

pēstėli 'föloldoz' II:516.

pēś, piś 'csipő, czomb' II:469, 519; *Pēś-lu vōl'* ('Csipőcsontfolyóvonal' a Közép-Szoszva vidékén) II:021, 025, 026, *piś-poχ* 'czomb' II:514.

peśatiŋ-tal 'bélyeges öl' (mérték I:208.

pēti '(üstbe, tálba) ételt rak, vet', *pūtnė p.* 'üstbe vet, rak (ételt)', *pētėm pūt* 'étellel megrakott üst' II:550, 592—3.

petńiśė 'péntek' II:0423.

Petrou, Petrow-kotėl 'Péter és Pál napja' II:0424.

pėjėχti, pėjėχtaχti 'kisértet jár' II:0285.

pili 'fél', *pėlmi* 'megijed' II:519 | *piltapėl vāri* 'megijeszti' II:439.

pilt 'függő madárháló' II:585 | *piltäŋ* 'madárhálós' II:492.

pini 'letesz, (az istenség számára) elhelyez' II:0474, *puŋk p.* 'fejet hajt' II:0496, *ńoχs-pojk p.* 'nyusztprémmel való könyörgést tesz' II:0484 | *punenti: tōrėmnė p.* 'istennek helyez, áldoz' II:0474.

pintėχlaχti 'kisértet jár' I:0206.

piri: matėr pire'in 'valami jóhoz jutsz' I:183.

pirwä 'makkrécze (anas cricca)' II:093, 494.

pousäti 'szül'; l. *pąńšti.*
ponsi 'a fajd- és réczefélék farka' II : 518.
ponsi 'főz': *ponsėm-sir mā̈χum* 'főtt hús [evő] fajta nép' II : 0456.
pōń 'vörös festék' II : 586.
pońimti 'szorít, nyom' I : 233.
pońtėľńiχ 'hétfő' II : 0423.
pop : *ńāl-p.* 'a nyíl foka'; l. *pup.*
popi 'bálvány'; l. *pupi'.*
[1]*por-χum* 'boszorkányférfi', порхъ хумъ II : 0227, 0228, 0287 (tárgy.), *por-nē* 'boszorkánynő' II : 045, 0286, 554, *Por-nēt jā* ('Boszorkányok folyója') II : 0287, *por-nē kwol* 'boszorkányos ház' II : 0287, *por-mām* 'boszorkánynép' (tárgy.) II : 0286—8.
[2]*-por* '-szer, -szor' (*k'ūrėm-p.* 'háromszor') I : 245.
[3]*por* : *sim-por* 'szív', *vāpsėm-por* 'vőcském' I : 285 | *porėŋ pi'* 'kedves fiú' I : 048, 0181, R. *poring pi* II : 583.
pōr 'idegen', *p. k'əm* 'tanú' II : 0288.
[1]*porä, pora, por, pąrą* 'tutaj' II : 0614, R. *pōrä kap* 'Doppelboot' I : 223 | *poraχti* 'két ladikot tutajjá köt össze' II : 0614.
[2]*porä* 'kor, idő' I : 245.
porėχ 'a test törzsöke' II : 546, *Porėχ-tump* 'Derékszíget' II : 027, *Porėχ-sup tump* 'Derékdarab-sziget' II : 025.
porės, pors 'szemét, hulladék' II : 619, *pors-ańä* 'szemétdomb' II : 474.
porėś 'sörény' II : 587.
porγi 'iramodik, ugrik' II : 519, 569; *pąrwėli* 'ugrál' II : 519 *poripanė* 'béka (ugricsáló)' I : 187, 285; *Poripanė ą̄tėr* 'Békafejedelem' I : 017, II : 022—3, 0312, *P.-mōjt* 'Békarege' II : 022, *P.-ūs* 'Békavár' (a Szoszva középvidékén) II : 022, 0312.
porχėj 'förgeteg' I : 227.
pori : *koąt-p.* 'kézszár' I : 249. R. *pōri, pori* 'ételáldozat, *pōrli* 'megvendégel', *pōrlahti* 'halottért áldoz'; l. *puri.*
[1]*pori'* 'fűszár' II : 453, 623; 'fűszár-síp' II : 0616, *Pōri' Są̄rėχt-jā* (a Felső-Szigva mellékfolyója) II : 0135.
[2]*pori'* 'keresztben, által' II : 450.
pornä 'vájó fejsze' I : 265, II : 464 | *porėntul* 'vájó fejsze forgácsa' I : 265, II : 464.
port 'kiadósság' | *portiŋ* 'szapora, kiadós' II : 437—8, *portiŋ äpä* 'erős (legjava) párája (a főtt húsnak)' II : 0468.
porti 'haragszik, dühösködik' I : 248 | *portlapi* 'mérgét kiönti, dühét tölti' I : 249; *portėχ* 'hirtelen haragú' I : 0362, 248.
portχinti 'csapkod szárnyaival (a récze)' I : 250.
[1]*pos* 1. 'jegy, jel', *pupi'-posiŋ* 'bálvány jelzetű, bálvány részére megszabott' II : 600; 2. 'időtartam' I : 287, *pupi' joχtnė p.* 'a bálványszellem megérkeztének ideje' II : 622, *pos-marä* 'lélekzet' I : 284.
[2]*pos* 'fény', *Sorni-Pos* 'Aranyfény' (Égatya): l. *s.* | *posiŋ* 'fényes' II : 595, *p. tą̄rėm* 'f. (földi) világ' I : 0216, *samä posėŋ χum* 'jószemű férfi' ('szeme fényes f.') II : 0619, позумъ-ierъ = *posiŋ jä'i* 'fényes atya, Égatya' II : 0362; *postili* 'virrad': *Numi-Tą̄rėm jä'ikėm postilėmä* 'Felső-Ég

puχsiŋ tul 'zivataros (sötét) felhő' II : 595.
puχräm': tūjt-p. 'hóförgeteg' II : 445.
pūχtmi 'megbök, betol' I : 211, *puχtlmi* 'betol, bedug' II : 454, *pūχtämi* 'megtaszít' II : 451, *pūχtmaχti* 'tolja magát' II : 557.
puji pāl 'a part felőli oldal' II : 464; *pujin* 'fenn a parton' II : 474, *pujil* 'ua.' II : 604; l. *pā*.
puki 'poczak, has' I : 209, II : 597.
pukmäti: pal-p. 'fölpukkan' II : 597.
pukńi, puχńi 'köldök', *pukńit jäktėm ēlėm-χạlės* 'köldöke vágott ember', *puχń'-āŋkw* 'köldökvágó asszony, bába' II : 568.
pūl 'falat' | R. *pul'ing* 'falatos' II : 583.
pūl 'daganat' II : 0403.
pūläsi 'rálehel, ráfú'; l. *pūwi* 'fúv'.
pulät 'aczél', R. *pullt šėri* 'aczélkard' II : 582. Pót. II : 582.
pūli, päili 'fürdik' II : 513, *pūlėnė kwol* 'fürdőház', *rēγiŋ p. kw.* 'meleg f. h.' I : 0311, 228, 271.
Puliŋ-ạut 'Obdorszk' II : 468, R. *Puling aut mām* 'obdorszki nép' II : 175.
pul': kēnt-p., passa-p. 'sapkarongy, kesztyű-r.' I : 258.
pum, pom 'fű': *jelptėn' pom* 'orvosság' II : 0404, *pom voarnė jlėm* 'szénagyűjtés ideje' I : 0296; *pum-sąw* 'fűbimbó' I : 235.
pūmėś 'vígságos' | *pūmśėlaχti* 'csodálkozik' I : 215.
pun, pon 'szőr': *mōt punnė, mōt sqwnė pats* 'más szőrbe, más bőrbe jutott' = 'elment az esze' I : 235, *poniŋ jėpei* 'bagoly' ('szőrös b.') II : 0318.
punenti: tōrėmnė p. 'istennek helyez, áldoz'; l. *pini*.
pūnsi 'nyit, kinyit', *pūnsėlti* (inch.) II : 569, 610, *pal-p.* 'fölnyit' II : 466, *Numi-Tạrėm āśėm jąmės χātel ti pūnsėm* 'Égatyám szép napot nyitott (derített föl)' I : 0285, *vōt pūnsi* 'szelet nyit, alkot' (az Égatya) I : 0288.
Punuŋkw'-jā (a Lozva mellékfolyója) II : 501.
[1]*puŋk, päŋk* 'fő' II : 527, *puŋk pini* 'főt hajt' I : 185, II : 0496, 624, *puŋkä χūtėltitä* 'fejét hajtogatja' I : 185; *χuj-puŋk, k'uj-päŋk* 'hajnal' II : 0231, *moj-puŋk* 'násznagy' II : 0697, 522; *puŋk-χar* 'fejbőr' II : 449, *päŋk-k'um* 'vezér' I : 256, *puŋk-pattä* 'fejtető' I : 179, *Puŋk-tump* 'Fejsziget' II : 027.
[2]*puŋk, päŋk* 'fog' (dens): *vėlt-puŋk* 'szemfog' II : 597 | *puŋkiŋ* 'fogas' I : 273, *poŋg-uj, p.-vuj* 'farkas' ('fogas állat') II : 0318.
[1]*pup, pop* '(nyíl v. tű) foka': *jūntėp-pup* 'tűfok' II : 531, *ńāl-pup, ńäl-pop* 'a nyílnak villaszerűen metszett vége' II : 0545, 449, 454 | *pupti* 'a nyilat villaszerű bemetszésével ráilleszti az íjj idegére', *ńālä p.* II : 0545, 454; *puptėl: ńāl-p.* 'a nyíl foka' II : 0545.
[2]*pup jēmts* 'meghalt' I : 0185.
[3]*Pup-powėl* ('Papfalu' a Pelymka mellett) II : 02.

pupa, pupakwė 'medve' (nőktől való jelzése); 'bálványka' I: 0225, 0232, 0268, 0303, 0367; *pupakwė-ńäs* 'm.-karom' II: 448, *p.-ńultpi* 'm.-eskü' II: 0414, *p.-sąw* 'm. csillag' I: 0370. Pót. I: 0225.

pupi' (plur. *pupėχt*) 'bálvány, b.-szellem' II: 516, *popi* I: 0225, R. *pobi* II: 594, R. *bąbi* II: 617; *vit-pupi'* 'vízi bálványszellem', *vōr-p.* 'erdei b.', *ur-p.* 'hegyi b.' II: 605, *lėlėŋ pupėχt* 'eleven bálványok' I: 0252, II: 0169, 510 | *pupi-ańšuχ* 'bálvány-öreg' I: 0246, *pupχ'-ąjkä* ua. II: 0130; *Pupi'-jā, Popi-jā* 'Bálványos folyó' I: 0243, *Pupi'-jā* (a *Sąrėχt-jā* mellékvize) II: 0135, 0140, 495, *Pupėt-jä* (folyó) I: 0243; *pupi' jēχwnė jiwėt* 'az áldozó tér fái, melyeken a bálványistenek tánczolnak' II: 0440, 474, *pupi'-kan* 'bálvány tere; áldozó tér' II: 567; *pupi-k'wer* 'kígyó' I: 0266, 287, II: 0320, *pupi'-lātiŋ* 'bálványra alkalmazott műszó' II: 0752, 437, 588, *Pupi'-ńąr* 'Bálványbércz' II: 019, *popi-ńäšm* 'bálványábrázat' II: 0441, *pupi'-posiŋ* 'bálvány jelzetű, b. részére megszabott' (pl. *p. p. kit ēt* 'b. r. m. két éjjeli', t. i. szertartás) II: 600, *pupi' sāt piś* 'a bálványi hét fogás' II: 092, 594, *pupi'-sātmil* 'istenidéző ige' II: 0377, *pupi-tōrėm* 'bálványisten' I: 0246 | *Pupχėŋ jā* 'Bálványos folyó' I: 0243, II: 021, *Pupχėŋ-paul* (falu neve) II: 021.

pūri, puri 1. 'ételáldozat' I: 091, II: 531, 0456—7 (tárgy.); 2. 'lakodalom' II: 523, R. *pōri, pori* 'ételáldozat'; *pūr* 'vendégség, lakoma', *ńūp-pūr* 'lakodalom' II: 0457, 0736, R. *puor* 'lakodalmi áldozat' II: 0457; *pūri tēnė kwol* 'lakodalmi ház' II: 469 | *pūrli, -laχti* 'vértelen ételáldozatot hoz' II: 0456, R. *pōrli* 'megvendégel' II: 0457; *pūrlaχti* 'lakomázik' II: 0457, 516, R. *pōrlahti* 'halottért áldoz' II: 0457, *pūrlaχtnė kan* 'áldozó tér' I: 0318, II: 02.

pus 'ép, egészséges': *pus kāt, pus la'il* 'ép kéz, ép láb' (egészség), *p. la'ilėl, p. kātėl* 'ép lábbal, kézzel' I: 0283, II: 607 | *pusmi* 'meggyógyul' II: 0403, 590, *pusmėlti* 'gyógyít' II: 0404.

pusąl-: *jel-pusąlstil* 'megrontotta' II: 0410.

pusä 'bozasör' I: 191, 251, II: 0737, *posė* ua. II: 518.

pūśkä 'hordó' I: 222.

pūt 'üst': *pūt-nōr* 'üsttartó gerenda' II: 0539, *akw' pūt-sis* 'egy üst felfőttének időtartama' I: 233, II: 593, *pūt-tul* 'üstnemű, ételféle' II: 463—4.

putąp 'kopja (döfő)' II: 0548.

puuŋ 'jószág' II: 473.

[1]*pūwi* 'fúv' II: 559 | *pūwės* 'fuvallat' uo.; *pūläsi* 'rálehel, fú' I: 185.

[2]*pūwi, pūwili* 'fog'; l. *pūγi*.

rāχ 'varázslás, rontás' II: 0410 *rāk'ėŋ äitäm* 'bűvölő' uo.

rāχt, rakt 'agyag' II: 502; *Raχt-pöul* (felső-kondavidéki falu) II: 510, 518, *Rakt-jā paul* (falu a Szigva torkolata közelében) I: 217, II: 0160, 494.

sali 'rénszarvas' II: 0317, *s.-ēkwä* 'réntehén' ('r.-asszony') I: 186, *s. pun* 'rén szőre' I: 255, *s. purn' uj, s. uj* 'farkas' ('rén harapó állat, r. á.') I: 186, II: 0318, *s. uj ąjkä, s. p. uj ą.* 'hím f.' ('f. öreg') I: 186, II: 083, 0148, 0272.

saľ, soľ, sėľ 'keczerécze': *saľ-k'ul k'ōńšėt* 'fiastyúk-csillag' ('k. r. ház-csillagok'), *sēľ-pėť* ua. ('k. r. fészek'), *soľ-pūūś* ('k. r. fiastúl') I: 0370.

sāľ 'szánalom, sajnálat': *sāľi' viśśenti* 'megsajnál, megszán' I: 0262, II: 620, *sāľi' vislėm* 'megsajnáltam' II: 437, *sāľi viśśentawė* 'sajnálatába fogadja' I: 0277 | *sāľiti* 'megsajnál' II: 620.

saľik 'fekete fenyves' I: 236.

sāľt 'háncs': *s.-jānteuw* 'az íjjnak háncskötél idege' II: 0544.

šam, šäm 1. 'szem', *samä ālmeji* 'fölemeli szemét' II: 544, *samt* 'szem előtt' I: 262, *samnė pati* 'születik' I: 0332, 232, II: 471, *Numi-T'ąrėm jä'ikėm postilėmä samėl ūräslėm* 'Felső-Ég atyám virradását (éber) szemmel vártam' (l. *ūlėm-sam*) I: 0285, 2. *rakw-sam* 'esőszem', *vōt-sam* 'szélfoszlány' II: 562, 603, *suj-sam* 'kicsinyke zaj' II: 0657 (l. *tūjt-sam* 'hószem'), *oqrėś-šäm, toąt-šäm* 'szikra' II: 0237; *sam-pāl* 'félszemű' I: 195, *Sampėltal ąjkä* (Самбенталовъ: férfi neve) II: 563, *sam-pos* 'szemhatár' I: 199, *sam-vopiŋ* 'bűvös szemű', *sam-voptal* 'kinek nincs b. szeme' II: 0298 | *samiŋ tawėt* 'karikás tegez' II: 443: *šämiŋ vutėp*, R. *šäming uotp* (az ördög jelzője s a medvéé, ha embert ölt) I: 0277, II: 532; R. *šämlahti* 'szemlél' II: 486, *sampėlti* 'észrevesz' II; 486.

[1]*sām* 'fakéreg v. hal pikkelye', *χul-s., jiw-s.* II: 442, 455, 577.

[2]*sām* 'tájék, vidék', *Numi-T'ąrėm äśėm māt-sām sat sām jąnχi, vitėt χąt s. j.* 'Égatyám földtájbeli hét tájat jár körül, vizekbeli hat tájat j. k.' I: 0324, *mortim s.* 'madárjáró déli vidék' II: 0292.

sami, samili, samäsi; šämi, šämili, šämäsi 'vág, vagdal (pl. fát v. húst)' II: 571, 582, 613.

sān, sėn 'négyszögű nyírhéjcsésze v. tányér' II: 446, 461, 510.

Sanjä jā (az Ob alvidékének mellékfolyója), Сыня II: 0209, *S. ąjkä* 'Szanja-öreg' (bálvány neve) II: 491.

sāns, sās 1. 'térd', R. *šąnš-päną* 'térdfő' II: 580; 2. 'nemzedék' II: 0753, 444; 3. *jiw sānsä* 'a fa töve' II: 493; 4. *jąw sānsä* 'az íjj középső hajlata (térde)' II: 0542; *sās-jiw, jąut s. jivä* ua. II: 587, *sās-va'ital* 'térdben erőtlen' II: 588. Pót. II: 493.

sāŋės 'zsombék' II: 518.

sāŋχwäsi, il-šāŋg'wäsi 'rúg; rugtat, eliramodik' I: 253, II: 495, 507.

[1]*sāŋk* 'ágyék' II: 473.

[2]*sāŋk, saχ* 'verőfény, hőség, nap heve; nap' I: 0332, II: 562, 613 | *sākmiŋ, sākpi* 'naphoz hasonló, napszerű' II: 562.

sāŋkän 'harang' II: 505.

sāŋkėli, sāŋkėmli, sąŋγėmli 'fölébred' I: 0332, II: 0583; *sąŋ-*

χémlāli 'fölserken, fölébred' (medvéről) I : 231.

sāŋkėmli, saŋχėmli 'előáll, keletkezik, támad, teremtődik' (pl. a világ) I : 037, 0313 (tárgy.), 0332, 176, 231, II : 481, 532, 621, *saŋχėmlėm Tārėm* 'megteremtődött T.' I : 0320, *sāŋkėmti* 'teremt, előhoz' I : 0283, 0332, 176, 231, 481, *el-s.* ua. II : 532.

sāŋki 'fekete récze' (anas nigra) II : 093, 0295, 565, 588, *sąŋk* ua. II : 0180, *sąaŋk*, R. *sąang* ua. II : 565, *sujiŋ s.* 'érzékeny hallású f. r.', *χuri s.* 'félénk f., r.' I : 0299.

saŋkw, säŋkw 'ék' : *tārėm-saŋkw* 'mennykő' I : 0289, II : 0611, 451, *tōrėm-säŋkw* ua. I : 0289.

sāŋkwėlti 'hárfázik' I : 0318 | *sāŋkwėltėp* 'vogul-osztják öt húros hárfa' I : 033, II : 0126, 0615.

sāp 1. 'rothadt, porlódott' I : 214 ; 2. 'fatörmelék' II : 452.

saprä-kwėrėχ ; l. *sąpėr kw.*

sar 'csak' II : 627, *sar jälkėn!* 'menj csak!' I : 287.

sara, sarä, sārä, sąra, sąrė 'árpasör' I : 191, 251, II : 0470 (l. *sör*).

sarän, saran 'zürjén' II : 0176, 0177, *s. χāp* 'födeles z. bárka' II : 0613, 463, *Sarän-sāχi paul* (Szigvamelléki falu) I : 175, *Sarän-sāχiŋ ājkä* 'Zürjén subafalusi öreg' (közlő neve) I : 175.

sarėli 'ráunszol, ráerőszakol vmit vkire', R. *särėli* 'egy ajándékot ráerőszakol vkire' II : 0721 | *sarėlaχti* 'ráköti, ráerőszakolja magát vkire' II : 523, *sarėlaχtuŋkwė, pērsėlaχtuŋkwė* (hőslési szólás) II : 012.

sari 'igaz, valódi' : *s. potėr* 'i. beszéd', *s. mul* 'i. igézet' II : 0387, 623, *s. ńuli* 'i. eskü' II : 0414, *s. ń. lātiŋ* 'i. e. mondás' II : 0243.

Sarma jāŋkėlmä ńār (mocsár neve a Szoszva forrásvidékén) I : 0205.

sart 'kezdetben, eleinte ; legelőbb' II : 0386, 475.

sart 'csuka' ; l. *sąrt*.

sas 'mindkettő' II : 454.

[1]*sās, sąs, sōs, šoąš, šąš, šąš* 'nyírkéreg' II : 0472, *ńolėm sās* 'nyári, sárga ny. k.', *χariŋ sās* 'téli, vörös ny. k.' II : 446, *sās χuli* 'a ny. k. leválik, lehámlik a fa törzséről' I : 257 | *sās-kwol, s. kw. pāl* 'nyírhéj-sátor' I : 185, 265, *sās-kurśip* 'korhadt nyírfáról levált héjgöngyöleg' I : 189, *šoš-poąr, šoš-pąr* 'nyírkéreg' II : 0472, 0543, *šāš-pul'* 'nyírkéreg' II : 0472.

[2]*sās* 'térd' ; l. *sāns*.

sāsi, sēsi, R. *sêssi* 'hozzáköt', *sāsėmti* (mom.) | *sāsėl*, R. *sêssel* 'bog, kötelék' II : 576.

sasi' 'az apánál idősb nagybátya' II : 535.

[1]*sasti, sästi, šašti, šāštentl* 'nő, felnő, növekszik' II ; 607, 617 | *sastli, sästli, šāštli* 'felnöveszt, fölnevel' II : 607.

[2]*sašti, sästi : sastėm l'ąŋχ* 'egyengetett, síma út' II : 601, *sastėm mā, sästėm mā* 1. 'egyengetett, síma, sík tér' ; 2. 'betegségtől mentes, védett hely' II : 0405, 576, 586, 602, 607, R. *šāštem* 'egyengetett, sík (tér)' II : 575 |

sastli 'egyenget, simára tapos, alakít' II : 571, 607.

sāt, soqt, soät, sät, śēt 1. 'hét' (septem) II : 453, 527, R. *sąt* ua. II : 565; *Sāt χār-sąw śariŋ ta'il ąjkä* 'Hét rénbika-bőr irhájából való ruhás öreg' (hős neve) I : 0230, II : 033, *Sāt-sūjä-ńarä-ulttė χujnė ąjkä* 'Hét szőrevesztett sarun által fekvő öreg' (ősvilági szörnyeteg) II : 082, *Sat uj tąul'nėl, χąt uj t. punim josäp χum* 'Hét állat bőréből, hat á. b. összerakott hótalpú ember' (hős neve) II : 0128, *Sāt ujtśi ątėr* 'Hét utśi fejedelem' (hős neve) II : 0274, *Sāt ujtśi voriŋ ątėr, χąt u. v. ą.* 'Hét manót legyőző fejedelem,' hat m. l. f.' (hős neve) II : 0128, *Sāt-ur āŋkw* 'Hét-hegy anya' (hegy neve) I : 233—4, II : 0186 (tárgy.), *Sāt tąrėm śāńi* 'Hét isten anyja' (Földanya) I : 0317, 0391—2, *Sāt tąrėm jisi nāj śāńeuw* I : 0319. — 2. 'hebdomas', *jelpiŋ sāt* 'szent hét' (idő) I : 0266, *soqtėn tąulėp tēnė* 'egy hétre elegendő élelem' II : 521; napnevek: *sāt aultaχtnė χątėl* 'hétfő', *soät jät k'otėl* 'csütörtök', *sät-k'ąl* 'vasárnap', *sāt pąnšėm k'ątėl* 'vasárnap', *sāt p. mot k'.* 'hétfő', *sāt p. k'urmėt k'.* 'kedd', *sāt p. ńilit k'.* 'szerda', *sāt p. ätit k'.* 'csütörtök', *sāt p. k'ōtit k'.* 'péntek' II : 0423, *sāt p. sātit k'.* 'szombat' II : 0424, *soät pąsnė k'otėl* 'vasárnap', *sāt-puŋk χątėl* 'vasárnap', *soätėn tūm k'otėl* 'hétfő', *soätėn tūm mot k'.* 'kedd', *soätėn tūm k'urmėt k'.* 'szerda' II : 0423. — 3. *jäni' sāt* 'száz' II : 453.

sät-ä 'teringettét! ördögbe! pokolba!' (bosszúság kifejezése) I : 0217, II : 0346, *satą-k'ąmen míńėn!* 'átkos pokolba menj!' I : 0217. Pót. uo.

sāti, soqti, soäti, sātänt 1. 'ráolvas, igéz, bűvöl' II : 0344—47 (tárgy.), *muträŋ χątpä sāti* 'a varázsló igéz' II : 626; 2. 'igézettel előhoz, teremt, rendel' I : 0333—4, 0364—5, *sätėp k'um* 'javas ember' II : 0344—7, R. *sąatpä kum* 'az imádkozó ember, a samán' II : 0345, 0482—3; *sātni* 'ráolvasás, igézet' II : 0344; *sātil, sātėl* 'istenidéző ige, ráolvasás, igézet' I : 038, II : 0344, 0345, *tōrėm-sātėl* 'imádság' II : 0482; *sātmil, sātmėl, soqtmėl* 'ráolvasás, igézet, istenidéző ige' I : 038, II : 0344, 0345, 'imádság' II : 0482, 'áldás' I : 284, *pupi'-sātmil* 'istenidéző ige' II : 0377 : R. *satmä : wit' s.* 'a víz igézete' II : 609 | *sātχati* 'ráolvas, bűvöl' II : 0344, *sātχatnė vārmėl* 'rontás, rontó bűvölet' II : 0346, *Satkataba* (GEORGI: 'Priester') = *sātχatėp (-pä)* 'ráolvasó' I : 0151, II : 0345, *Torom Satkadug* (GEORGI) = *tōrėm sātχatuχ* 'istent előidézni' uo.; *soqtėmti : jel-s.* 'elvarázsol, elbűvöl' II : 0345; *sātėχti* 'imádkozik' II : 0345, 0482, *soätėχti* 'bűvölni kezd' II : 0344, R. *sąattahtäp kum* 'samán' II : 0345, 0482—3; *soqtėltaχti* 'varázsol, bűvöl' II : 0407.

Satik = Szatiga (kondai fejedelem neve) I : 0117—8.

Kworés 'Aranyos Kw. (Égatya)', *S. Kw. äśém* 'A. Kw. atyám' I : 0294, *Sorni-Pos* 'Arany-Fény (Égatya)', *S. P. aśém, jäγén* I : 0292, 0294, II : 603, *Sqrni-'Siś, Sorńi-'Siś* v. *'Siś-Sqrni* (az Égatya neje) I : 0316, II : 039, *Sorni-'Siśkwé!* 'Aranyos Istenanya!' I : 189 *Sornikwe!* 'Aranyoska!' ('Uram isten!') I : 0292, 189, 212; *sqrniŋ χqtäŋ-sqw, s. lunt-sqw* 'aranyos hattyúbőr, lúdbőr' (bűvszer) II : 094, *sqrniŋ nē, mortim-mā āγi* 'aranyos nő, délvidék leánya' II : 095, *Sorniŋ 'Siś, jelpiŋ piś!* 'Aranyos Istenanya, különös csoda!' I : 0393.
sārp, śārp, śuorp 'jávorszarvas' II : 0224, 0314; *śuorp-ańśuχ* 'jávorbika' I : 186, *sārp-ēri* 'j. ének' I : 039, *śuorp-lqś* 'gönczölszekér' ('jávor') I : 0369, II : 223—4, *sārp sqw* 'jávorcsillag' ('gönczölszekér-csillagzat') I : 0368, 0369, II : 0223, 0315, *śuorp-sū* 'jávorlegelő' I : 264.
R. *sqrpä* (b. é.) II : 0723.
sqrt, sort, sart 'csuka' II : 0321 | *Sortiŋ-jä, S. jā* (folyó neve a Szoszva alvidékén) I : 0381, 226, *Sortiŋ-jä paul* II : 0269. *S.-jä ūs* II : 021, 0557 (helynév uo.) = Сартыньинское.
sqrti 'mázol' II : 586.
sās 'nyírkéreg'; l. *sās*.
sāsi 'önt': *sāspi: nāŋχ-sāspitä jūtpä* 'felölti (magára önti) pánczélruháját' I : 255, II : 0553, *sāsipi* (ua.) II : 450; *sāsχati* 'elöntődik, elárasztódik' I : 200. 222, *tārem s.* 'az ég összeomlik' I : 189, *tārmūw mōtäľé ti s.* 'világunk im másminővé változik (omlik)' I : 0284.
sqssä 'törzsöktelepes': l. *sossa*.
sāt, śqt, śot. R. *śqat* 'szerencse' II : 0409, 0425, 574, *śqt-mqχwlē* 'bagoly' ('szerencse b.') II : 0318 | *sqtäŋ* 'sz. hozó' II : 496.
sqtéŋ (b. é.) II : 512.
sqtér 'ezer': *sqtréŋ χqtél: tqrém s. χ. kästél ti χūľts* 'isten (idő) ezredik napjáig (mindörökre) elmaradt' I : 0283.
sqtγi (b. é.) II : 511 2.
squ 'bőr'; l. *sqw*.
squli 'befal, szájába kap' II : 513.
squľéχ-tēp 'ocsu' II : 515.
saur 'nyúl'; l. *sqwér*.
[1]*sqw* 1. 'csillag'; 2. 'medveszem', *sqw-pāl* 'm. fél szeme (egyik sz.)' I : 0290, 235—6.
[2]*sqw, squ* 'bőr; kéreg; ruha' II : 496, *squ tintlénē tērpi* 'bőr nyomkodására (puhítására) való kotyvalék' II : 0404 *sqwiŋ* 'kérges, réteges' (a földre alkalmazva) I : 243, *sqwiŋ mā* 'kérges föld' I : 260, II : 489, *Sqwéŋ Mā āŋkūw* 'Kérges Föld anyánk' I : 0336, 243, II : 0610.
[3]*sqw: kaj-s.* 'istenidéző ige', *ēri-s.* 'énekszó', *tān-s.* 'zeneszó', *ľūńs-s.* 'siralom', *pojk-s.* 'imádság' II : 0353, 590.
[4]*sqw: ńir-s., pum-s.* 'vesszőbimbó, fűb.' I : 235.
[5]*sqw: jqut-s.* 'kis íjj', *pūt-s.* 'kis üst' II : 438—9.
sqwér, squr 'nyúl' I : 0305, II : 0305, *tūjä-sqwér* 'tavaszi nyúl' II : 595. *vāt paľpä saur* 'harmincz fülű nyúl' II : 443.
sqwés 'medveszőr' I : 240, 258.

sąwi' 'ferdén, görbén' I : 195.
sąwjä, sūjä 'szőre kopott állat-bőr' I : 189, II : 438.
sąwńaχ-nē 'szajkó' I : 187, II : 079.
R. *säisi* 'dörgöl'; l. *sēγi*.
R. *Säk ne ąi* 'Szigvai isten-asszony'; l. *Saku*.
sāľiŋk 'vízbuborék' II : 517.
¹*säŋkw, säχw* 'domb, halom' II : 582, 584.
²*säŋkw* 'ék', *tōrėm-s.* 'mennykő'; l. *saŋkw*.
särė voąnė 'nagy nehezen' II : 520.
särėmti, särnėpi 'elszunnyad' I : 290.
R. *särmel* (b. é.) II : 613.
säsär, säsėr, sosar! 'ugyan, ejnye, hó!' (felkiáltó szó) I : 290, II : 483.
säsi' 'anyai nagybátya' II : 439, 469.
sästi 'nő, növekszik'; *sästli* 'fölnevel'; l. ¹*sasti*.
sästėm mā 'egyenletes föld'; l. ²*sasti*.
sät 'hét'; l. *sāt*.
sätänt 'ráolvas, igéz'; l. *sāti*.
R. *Säuľt päng tining kum* (vitézi ének) II : 438.
sei 'iszap'; l. *sėi*.
sēγi, sē'isi 'töröl, dörgöl, megdörgöl', R. *säisi* 'dörgöl' II : 573, 582.
sēγėmi, sēγėmāli, sēγijāli 'lengve jön, leszáll (a bálványszellem)' I : 0250, II : 0378, 603, *Sąrni-Pos tī' sēγėmālėn!* 'Arany-Fény (istenem) szállj ide!' I : 0292 | *sēγilāli* 'alászáll, aláereszkedik (a bálványszellem) II : 0574, *nąmtä sēγilāli* 'haragja v. bosszúja lecsillapul (leszáll)' II : 0680, 497.
sēl 'szél, karéj' I : 216.
¹*sēli* 'szerez, vásárol' II : 561 | *sēlėpi* 'megszerez' II : 473.
²*sēli* : *oąnėm sēlėstė* 'rám vetette magát' II : 518 | *sēlėk'ati, sēlk'ati* : *tąu sēlėk'ats* 'odakapott' II : 519.
sēmėl 'fekete': *s. mā, s. mā* 'f. föld' (szemben a fényes éggel) I : 0282, 0388, *Sēmėl Mā āŋkūw* 'Fekete Föld anyánk' I : 0317; *s. uj* 'hód' ('fekete állat') I : 197, II : 476, 521, 561, *Sēmėl-uj misi ātėr, viγir-uj m. ā.* 'Fekete állatbeli (hód), vörös állatbeli (nyuszt) erdei istenség fejedelem' (hős neve) II : 0130, 0131, 0280, 0281, *Sēmėl-uj-saw-raχwiŋ-ta'ïl masėm ātėr* 'Hódbőr galléros ruhát öltött fejedelem' (hős neve) II : 090.
sēni, šēni 'nyírtapló' II : 0472.
sēŋkw, sēŋχw 1. 'köd, pára'; 2. 'mámor, bódulás'; *pāŋχw-sēŋχw* 'a légyölő galócza bódító hatása' II : 558, *tērėn-sēŋχw, χuľ-s.* 'a kór okozta bódulás' II : 0300, *kēlp-sēŋχw* 'vérmámor' I : 239, *pupi'-sēŋkw, kuľ-s.* ua. II : 443—4 | *sēŋχwiŋ* 'ködös' (a kór napjának jelzője) II : 557.
sēpän 'varázslat' II : 0410 | R. *sepäning lating* 'varázslatos beszéd' II : 0345; *sēpänli, -laχti* 'bűvöl, varázsol' II : 0410.
sēpti, jel-s. 'temet' I : 0197.
ser vōr, mor vōr 'sötét, rengeteg erdő' I : 240, *ser ūnt* 'vadon erdő' I : 049.
sēri, sir, šir 'szürkület, hajnal', *sir-päŋk, šir-poŋk* id. II : 049, 0231.
sēri (χul) 'ikrázik (a hal)' I : 204.

setėp 'czérna' I : 281, *s.-šaχl* 'cz.-gombolyag' I : 198.
sēti 'kihúz' II : 477.
sėi, sei 'iszap, fövény, homok' II : 441, 476, R. *si* ua. II : 533, *sėi-χump* 'iszapos hab' I : 186, *sėi-nāmpėr* 'fövényszem' I : 186, *sėi-ńol* 'homokos földfok' II : 533, ***sėi-sam*** 'homokszem' I : 186.
Sėmānt-k'ątėl 'Simon napja' II : 0424.
sėŋės 'a jurta rekeszeinek ülésre használt küszöbpárkánya'; l. *siŋės*.
sėr 'homok' II : 518.
sėretá 'szerda' II : 0423.
sėrėχti 'ijeszt' II : 520.
sėrėti 'unszol' I : 287.
sėri **'kard'**; l. ***sirej.***
R. *sî* 'homok'; l. *sėi.*
R. ***siéknä*** (b. é.) II : 584.
siläti, ***silätäli*** 'szökik, ki- v. beugrik; eltűnik' II : 509, 531.
sili 'szel' I : 192 | ***silmäŋ*** 'szelő, szelte' II : 492, ***silti*** 'átszel, átmetsz' II : 560.
sim, šim 1. 'szív': ***sim-por*** ua. I : 0180, 285 (TV. *šąmpərə* 'lélek, szív, gyomor' I : 0180), ***sim-porkwė*** 'szivecske, kedveske, barátocska' I : 048, 0181, 285, ***sim-porėŋ*** *āγi* 'szívből szeretett leány' I : 285, ***sim-poriŋ (pī')*** 'kedves, szeretett (fiú)' II : 583; ***simtārsėm*** 'kedvesem' ('szívem gyökérszála') I : 0181, ***Simtump*** 'Szívsziget' (a Szoszva középtáján) II : 027. — 2. 'gyomor' I : 236, *simä ētχėlawė* 'gyomra éhezik' I : 212, ***simä lēstitä***, *pojtėltitä* 'éhét csillapítja' I : 179; ***sim-taľėχ*** 'gyomor csúcsa' I : 236 | ***simiŋ***, *šimiŋ* 'dühös, bátor' I : 0181, *simtal* 'béltelen (fa)' I : 223.
R. ***simeli*** 'zúg (az ár)' I : 225; l. ***sumli.***
Sint-jä pėl (a Lozva alvidékén) II : 0184.
Синя (az Ob alvidékének mellékfolyója); l. *Sanjä ja.*
siŋės, *sėŋes*, *s.-jiw* 'a jurta rekeszeinek ülésre használt küszöbpárkánya', R. *šingš* II : 059, 0563, 559, 617.
siŋkwėľ-k'ąr 'ördögféle' Pót. II : 0285.
sip, sip-lu; šip 'nyak' II : 494, 559 *sipiŋ χānt, puŋkiŋ χ.* 'nyakas had, fejes h.' II : 0600, R. *šippä* 'nyakú' II : 568.
sipėľ 'kés v. kard hüvelye' II : 0537, *sipėlän māγitä, ma'imtitä* 'hüvelyébe dugja' (a kardot) II : 0539; *Sipėľ-porėχ kwālī' tump* 'Késhüvely-derékkötél-sziget' (a Szoszva középtáján), *Sipėľ-tump* 'Késhüvely-sziget' (uo.) II : 027.
[1]***sir*** 'szer, fajta; szokás, mód' II : 526, 603 *siriŋ* 'szerü, fajtájú' II : 526, *Tārėm-siriŋ, Kworės-s. jelpiŋ ātėr* 'T. fajta, Kw. f. szent fejedelem' II : 603; ***vit-sirpä sāt ātėr*** 'vízi fajta hét fejedelem' II : 601.
[2]***sir*** 'a ház tetőrúdja' II : 589—90, 593 | ***sorni (āln) sirpä siriŋ*** *kwol* 'arany (ezüst) tetőrudú tetőrudas ház' (Égatya laka) I : 0309.
[3]***sir, sir-päŋk*** 'szürkület'; l. ***sēri.***
sirej, sėri 'kard' II : 0537, *jelpiŋ s.* 'szent k.' I : 0266; ***s.-āpėr, nāri-āpėr*** 'kardbeli ügyesség, szablyabeli ü.' II : 0539, ***sirejnal*** 'kardfogó nyél' II : 509, *sėri-ńąl* 'kard hegye' II : 510,

sirej-sa'irèp 'kardfejsze' II: 0550, 0625, 453, *s.-sūw*, *s.-sū* 'kardpálcza' II: 0118, 0537, 444, *s.-tal'ėχ* 'k. hegye' II: 489.
sirrėmati 'csap (pl. ostorral)' I: 245.
sis, *śiś* 'hát' (időjelző alkalmazásban) II: 496: *sis-noräŋ*, *ma'il noräŋ* 'háttal való, mellel való szorítás' II: 0627, 439, *sis-por tūp*, *śiś-pär tūp* 'nagyobb lapátevező' II: 509, *sis-vori*, *ma'il-v*. II: 0262 | *sisi'* 'hátra, távolabbra' I: 262, *śiśin* 'hátra' II: 599.
sistėm 'tiszta' (vallási szempontból) I: 0268, R. *sistom (katl)* 'tiszta, derült (nap)' II: 574 | *sistėmtaχti* 'vallási tisztulás czéljára szertartást végez' I: 0268.
sit 'hajlat', *sun sitä* 'a szánnak elől levő hajlata, görbülete' I: 269 | *siti* 'hajlít', *sitχati: χąni s.* 'hátrafelé hajlik' uo.
siwės 'sas' II: 0318.
soąt, *soät* 'hét'; l. *sāt*.
soąti, *soäti* 'igéz'; l. *sāti*.
soχėr 'marok' | *soχėrti* 'marokba szorít', *soχėrtaχti* 'kézzel fogózkodik' I: 256; *sōχėrmi* 'összeszorul, szűkül' II: 589.
soχt 'egyenes' I: 199—200 | *soχtėmli: nąmtä s.* 'bosszúja csillapodik' (kiegyenesedik) II: 0680.
soχti 'felgöngyöl'; l. *sąχti*.
sol-kwāli' 'haslószíj' II: 473.
R. *sôlili*, *sûlili* 'izzik' II: 553.
sōltγāli 'ugrándoz' I: 210; l. *sūtγėli*.
sol', *sol'-jiw* 'nyárs, faék' I: 235; *sol'-jaut-ńāl* 'fahegyű gyermeknyíl' I: 235, II: 0513, *āwi pusnė sol'* 'kilincs' II: 588 | *sol'ti* 'nyársra tűz' II: 474.
[1]*sōl'*, *śal'* 'dér' | *sol'i* 'dér esik', *śal'au* 'deresedik' I: 237, II: 544; *sol'it: χulaχ-ńol s. χol* 'hollóorr-dérnyi reggel' II: 544.
[2]*sōl'* 'igazi, valódi' II: 569, *sōl'-pėl* 'helyes, igaz' II: 476.
sōl'ėχ-āχwtės, *sol'ėχ-ā*. 'kvarczkő, kova' I: 260, II: 0563.
sol'iś 'hölgymenyét' II: 512; *'Solśi* (ebnév) I: 221.
Sōma-jā (a Szoszva középvidékének mellékfolyója) II: 0163, *Sōma-paul* (a Szigva torkolata közelében) I: 0320, 179, II: 0160, 0163, 0320, *Sōma-tąrėm* (a *Sōma-paul*-beli bálványistenség) II: 0163 (tárgy.), R. *Suoma-tarom* I: 0320.
sor 'árpasör' II: 0470, R. *sąrr* 'sör' I: 191; *sor-vit* 'pálinka' I: 191, 251, II: 0737, 603.
sorėχ 'Coregonus (Salmo) Vimba' II: 013, 442, *sorχän-χul*, *ńälkän-χul* 'lazacz-hal, héringhal' II: 491—2, *sorχän-sām*, *χulän-sām* 'lazaczpikkely, halpikkely' II: 442.
sorėm 'halál' I: 0185, 279, II: 048, *sorėmnė pati* 'meghal' II: 618 | *sorimāli* 'meghal, kiszenved' I: 0185, II: 618.
sorni, *sorńi* 'arany'; l. *sąrni*.
sort 'csuka'; l. *sąrt*.
sosi', *sōsi* 'ribiszke' II: 510, *sēmėl sosi' kitχäγėmtėl . . . sunse'im* 'fekete r. kettőmmel (két szememmel) nézem' I: 0290.
sōs, *soąś* 'nyírkéreg'; l. *sās*.
sossä, *sąssä* 'törzsökös lakója (telepese) vmely helynek', S. *jipi' sāt pi'*, R. *Śaže Ibi*

sąatpi 'Törzsöktelepes bagoly hét fia' (myth. személy) II: 0182, 0234 (tárgy.), 0312
sossämti 'megtelepszik (vhol lakás czéljából)' II: 469.
sossėl, soslä 'gyík v. sárkány féle mythikai állat' I: 0377, 219–20, II: 03, 490, 491, 624, R. *sossl, soslä* II: 0331, *Sosla* (ebnév) I: 221, *sossėl sam-vit* 's. alakú könny' II: 0331 2.
Sousma (patak neve a Felső-Konda vidékén) I: 0247, Соусма, Соусмонзи = С. + *ąńś* 'öreg' (bálványnév) II: 0180.
Созонзи (egy bálvány neve) = *sės* 'vadkacsa (селезень)' + *ąńś* 'öreg' II: 0180.
sėj 'fenyővel és nyírfával benőtt homokos vidék'; l. *suj*.
sėmľėχ 'hambár'; l. *sumľėχ*.
sėn 'szán'; l. *sun*.
sės 'jávor'; l. *sus*.
sėχwėnt, šäkwäń 'Equisetum' I: 0305.
sėľ, soľ 'keczerécze', *s. pėľ, s. pūūś* 'fiastyúk'; l. *saľ*.
sėm: tąľė-s. 'az ujjnak húsos, puha vége' II: 515.
sėn 'nyírhéj-csésze'; l. *sān*.
sosar! 'ugyan, ejnye!'; l. *säsär!*
sėsi 'hozzáköt'; l. *sāsi*.
[1]*sū, su* 'legelő'; l. *suw*.
[2]*sū, su* 'bot'; l. *sūw*.
sūχ ūmpäŋ 'tokhal szájaöblé-szerű' II: 492.
suχti, jol-s. 'temet' I: 0197.
[1]*suj* 'hang, nesz, zaj' II: 565, *suj-sam* 'kicsinyke zaj' ('zaj-szem') II: 0657 | *sujiŋ* 'jó hangfigyelő; híres' II: 565; *sujtėltawė* 'híre hangzik' II: 491.
[2]*suj, sėj* 'fenyővel és nyírfával benőtt homokos vidék' II: 516, 518, *suj-vāta* 'fenyves széle' I: 212.
sūjä 'szőre kopott állatbőr'; l. *sąwjä*.
sukėr 'Coregonus lavaretus' II: 0177; *Suker-jä, S.-jā* (folyó a Szigva forrásvidékén) I: 0379, 224, II: 021, *S. jä paul* I: 265.
sūlinti, šulenti 'szökdel', *sūlpi* 'szökken' II: 567, *sūľinti* 'szökik' II: 578, R. *šąľiŋ* 'szökkenő', *šąľpoali* 'szökken' II: 567, 578.
sultėm, uľä-s. 'tűzszikra' II: 469, 553.
suľχi, suläti 'szétszóródik, kihull' I: 278, II: 509.
suľi-raχt 'fehér agyag' I: 261.
suliŋ suj 'csendülő hang' II: 450.
sūmi 'fut, szökik' II: 512, 583 | *sumėltāli*, R. *šomeltąli* 'tova futni kezd' II: 583, *sūmėltėpti* 'gyorsan futva viszi' II: 513.
sumli (sun) 1. 'csikorog (a szán)' I: 225, 2. 'csendül, zeng' II: 450.
sumľėχ, sėmľėχ, šumľėχ, R. *šumľąχ* 'magas oszlopokra épített kis éléskamra' I: 287, II: 0185, 615.
sun, šun, sėn 'szán' II: 0619, *sun-pąsėm* 'a szán fara' II: 549.
sūnli 'áttüzesedik', *sūnlėpti* 'áttüzesít' II: 553.
suns 'kor', *χum-ś.* 'emberkor' II: 624 | *sunsi, sunsiŋ* 'idejebeli, korabeli' I: 253—4, II: 624.
sūns, suss, šunš 'moszat' II: 623.
sunsi, R. *šunži* 'néz' II: 528.
sūnsi, sunsi 'nő, gyarapszik' I: 253–4, II: 624; *sūnsi, sūsi*

(uj) 'kölykedzik (a medve)' I : 204 | *šušmi*, *šušti* 'gyarapszik' II : 624.

¹*sup* 'darab, rész'; *taľéχ-s.* 'kishegyű', *ērĭ'-s.* 'kis ének' I : 255, *jūwľė χuľtėm sup* 'a mi idő hátramaradt, elmult idő' II : 601.

²*sup* 'ing' II : 506.

sūp 'száj' II : 583; *sūp-lūχ* 'száj öble' I : 284, *sūp-pāl* 'görbe szájú' I : 195.

sūpėl 'másodfű csikó' II : 0621, 515.

supĭ' 'tokhal' I : 265.

supótė, *supót* 'szombat' II : 0424.

sur-vəj 'császárfajd' II : 0323.

sūr jiw 'lágy része a fának' I : 280.

sūrä 'sűrű', *s. lām* 's. leves' I : 0305.

surėm 'a jurta tetőnyílása, füstnyílása' I : 0268, 0309, 199, II : 484, 605 | *āln surmėp surmiŋ kwol* 'ezüst tetőnyílású tetőnyílásos ház' (Égatya laka) I : 0309, *Surmiŋ-Kworės* I : 0295.

sūrėmtāli, *sūrmėltāli* 'sürget' II : 483.

suri 'karika, *tuľä-s.* 'gyűrű' I : 0304, *s. jani'* 'k.-játék' II : 0513.

sūri 'szárad', *sūrli* 'szárít' II : 446 | *sūrėm* 'kemény, száraz' II : 446.

suriń, *surėń* 'arany'; l. *sarni.*

surti, *s.-χār* 'kétéves réntulok' I : 0312, II : 473, 555.

sus, *səs* 'jávor' II : 0314, *səs-lə* (b. é.), *səs-ləγėŋ k'əm* II : 0622, 520, Pót. II : 520, *sussau* 'gönczölszekér' ('jávorcsillag'), *səs-k'wār* ua. ('jávoralak') II : 0223.

sūsäs 'hozomány, kelengye' II : 087, 0742, 0743, *āγi-s.* ua., *pĭ'-s.* 'örökség' II : 0746 (l. *sūsi*).

susėšli 'gázolgat' I : 253, *susχėlānti* ua. I : 257.

sūsi 'szétágazik, elválik' II : 0746, 560, (a folyó torkolatának jelzése) II : 489.

sūtγėli, *sōtγėli*, *šottali* 'futkos, száguld' II : 0233 (l. *sōltγäli*), *suttėli* 'űz, hajt (pl. lovakat)' II : 520.

suw, *sū* 'legelő' I : 263—4, R. *su* 'nyom', *poľem su* 'megfagyott, régi nyom' I : 263.

sūw, *sū*, *su*, *sū-jiw* 'bot', *sorni aulėp jelpiŋ su-j.* 'arany markolatú szent b.' (Égatyáé) I : 0311, *su-jiw-kēr* 'kopja (botfa-vas)' II : 0548, *sū-kis* 'hóbotkarika' II : 619, *sū-lakw* 'hóbotkarika' II : 557 | *sūwėntāli*, *sūwintāli*, *sūwintaχti* 'botra támaszkodik' II : 557.

śaχl 1. 'gömbölyű csomó' I : 198; *ś.-potali* 'gömböcske, dombocska' II : 443, *χāľ-ś.* 'nyíres, nyírerdő' II : 446, *nāŋk-ś.* 'vörösfenyő-erdő' I : 261. — 2. 'viharfelhő; mennydörgés' I : 0288; *'Saχl-tārėm* 'Viharisten' I : 0321—2 (tárgy.), II : 01, G. сяхылъ торумъ ('Illés próféta') I : 0315, II : 470, *'Saχl-tārėm sāt pĭ'* 'Viharisten hét fia' II : 0199—0200 | 3. *śurkä-ś.* 'varázsló' II : 0410.

śaχni 'ököl', *śaχėnli* 'erősen megtöm (pl. zsákot)' II : 503.

śajtan, *śajtanakwė* 'bálvány' I : 0225.

śāk, *śak*, *śoak* 'sulyok; kala-

pács' I:273, II : 0550, 516 *śakiŋ sūw* 'mankós bot' I : 273.

[1]*śakw, śäkw* 'víz- v. tűzözön' I : 0372, *jelpiŋ ś.* 'szent v. ö., világtenger' I : 0266, 187, *ąln sirpä jelpiŋ śäkw* 'ezüst alkatú szent világtenger' II : 558.

[2]*śakw* 'csecs', *ś.-sąw* 'csecsbimbó' I : 236.

śali ąln 'tiszta ezüst' I : 0231—2. II : 589, 618, *ś. kėlp* 'friss (nem aludt) vér' II : 524, *ś. pun* 'pehelyszőr' I : 254, *ś. vöj* 'tiszta halzsír' I : 223 | *śāliŋ vit* 'tiszta, friss víz' II : 568.

śam, śama, śamä 'agyon (üt), halálra' : *śamä rāti* 'agyonüt' II : 474, 514, *śam-ali* ua. II : 605, *śama taχės* 'ájulásba esett' I : 214, *śämė : ś. tajwės* 'agyonütötték' II : 513.

śampėlti 'ide-oda forgat', *śampėlāli, śampėlmaχti* 'eszét forgatja' II : 471—2.

śāneuw 'csontzabola a rén homlokán' II : 473.

śāń, śāńi 'anya', *śāń-ä!* 'hé, anya!' I : 228, *śāńim-ēkwä* 'anyám-asszony' I : 256, *śāńäγä-āśäγä* 'anyja és atyja' I : 0282, 176 ; *'Sāń-tąrėm* 'Anyaisten' (*Numi-tąrėm* neje) I : 0227, 0317, 0392, II : 039, G. сянь торумъ I : 0315.

Сянга-пупи = *sąŋk-pupi* 'fekete kacsa bálvány' II : 0180.

R. *śaper nai ankem* 'ś. úrasszony anyám' ; l. *śąpėr.*

śār 'felbőr' II : 438.

śārä̈k 'rénlegelő' II : 473.

śarγi, śärri 'zajong', *śārėŋ* 'zajgó' II : 0601.

śārγi 1. 'láng nélkül ég' ; 2. 'fáj' (*kātėm ś.* 'fáj a kezem') II : 448, 465, 601 *śarrätı*. *śāriti* 'fáj' II : 465, 628, *śārati* 'kiég' II : 448 ; l. *śärji.*

śāriś 'tenger', *jelpiŋ ś.* 'szent t.' I : 0266.

śarkä 'csésze' II : 603.

śarkėś, śoarkėś, śąrkiś, śärkėś 'sas' II : 0318.

śąm 'erő', *śąmtal* 'erőtlen' I : 272.

śąmläti : *χot-ś., kwon-ś.* 'kisiklik' II : 546—7.

śąn, śōn 'lélek' I : 0177 ; *śąn-jiw* 'ágas karó, melyre a szülő nő támaszkodik' I : 0177.

śąpėr, śopėr (nemzetség neve) II : 0175 ; *'Sąpėr-ūs* (egykori város neve az Irtis mellett) II : 0173, 0559, R. *Saber mam* 'saber nép' II : 0175, *'Sopėr-nāj, Kami-nāj āŋkw* 'A 'Sopėr-asszony, Kami-a. anya' I : 245, II : 0171—7 (tárgy.), R. *śaper nai ankem* 'ś. úrasszony anyám' I : 017, *'Säpėr-nai pū, Kämėŋ-nai pū* 'S. asszony, K. a. fia' (medve) II : 0172, *ś. ąln, ś. voχ* 'finom ezüst' II : 0173—4 (tárgy.), 561.

śąpiti 1. 'rendbe hoz, rendez' II : 575, *tąrėm-kan ś.* 'rendbe hozza az áldozó teret' II : 0438 ; 2. 'kelengyével ellát (menyasszonyt)' I : 282, II : 444, *āγitā ś.* 'leányát fölszereli kelengyével' II : 0750, *sūsäs ś.* 'a kelengyét (hozományt) rendezi' II : 0742, *vāpsi ś.* 'vővé tesz (elrendez)' II : 0734, *akwän ś.* 'egybeszerez, összepárosít (férfit és nőt)' I : 0360 | *śąpitaχti* 'összerendezi magát' II : 485, *śąpili* 'megegyezik (a nődíjban)' II : 0714.

śąplä 'ló- v. rénkötő oszlop' I : 254.

hét ajtó (az Égatya házában) I : 0310, *āwi-ś.* 'ajtósarok' II : 472.
śiś 1. 'magzat, szülött' I : 245, II : 443, 592; 2. 'kedves, édes teremtés' I : 0393, II : 532; 3. 'anya': *śiś-kurėk, śiś-kwärėχ* 'tyúk' I : 0393; *'Siś* az Éganya jelzése I : 0392—3, *'Siś-Sąrni* v. *Sąrni-'Siś* (az Égatya neje) I : 0314, 0316, *'Siś-nāj tëi', Tārėm-n. t.* 'Istenanya tüze ég, Isten t. ég' = északi fény I : 0373, 0393 | *śiśkwė* 'kedves, édes' II : 532, *jäi-ś.* 'atyácska', *tōrėm-ś.* 'istenke' I : 0393.
śiśir 'kis fajd' II : 585.
śïχri, śïχėrti, śïχliti 'csikorog (a szán)' | *śïχliŋ suj, śïχriŋ s.* 'csikorgó hangja (a szánnak)' II : 443.
śoąk' 'kalapács'; l. *śāk.*
śoąr 'világ' I : 0299, 0324, II : 510, 598.
śoąrkėś 'sas'; l. *śārkėś.*
śoχri 'keskeny pengéjű metszőkés' II : 0133, 0464, 0551, 509, *śoχri-sup* 'kis keskeny kés' I : 255 | *'Soχriŋ ąjkä* (a szigvafői *Jelpiŋ tūr* bálványa) II : 0132—5 (tárgy.), Pót. uo., 0364.
śōlpi, śōlti 'föltetszik, látható' I : 250.
'Solśi ('hölgymenyét': ebnév); l. *sōľiś.*
śōn 'lélek'; l. *śąn.*
[1]*śopėr* 'fajd' II : 472.
[2]*śopėr* (nemzetség neve); l. *śąpėr.*
śopśelti 'bizgat (?)' I : 192.
śorä pati 'hó hull' II : 523.
śoräs oχsėr 'fekete róka', *ś. uj* II : 063, 064, 560.
śorėm vōj 'avas zsír', *ś. ńquľ* 'romlott hús', *ś. qŋχ* 'keser-nyés mézga' I : 258.
śorχil 'rovátk' I : 219.
śoriti 'veszekszik' I : 288.
'Sortäŋ-jā (folyó neve a Szigva forrásvidékén) I : 0379, 224, Чёртнинъ-я II : 0133.
-śos '-szer, -szor' (*χūrėm-ś.* 'háromszor') I : 245.
śomė 'kedves' II : 513. *ś. jäχėm* 'k. atyám' I : 0281, 0298: *śöm Tōrėm pojėrts!* 'hála Istennek!' II : 0414.
śöu 'idő; mennyiség': l. *śi.*
śökōrli 'elpusztul, kimúlik' I : 0185, *śökörli: jąlė ś.* 'meghal' II : 521.
śuji 'nyomkodva töm (pl. zsákot)' II : 503.
śūli, śūl, śul, čol, R. *śoli, śul* 'ősz' (canus), I : 237, II : 565, 580, *śul puŋkpä kiti* 'ősz fejű kettő' (az Égatya s női párja) I : 0306, 0316, 0397, R. *śiolä päng, śiolpäng* = *śul päŋk* 'ősz fő' II : 565, 606, R. *śuľ pängpi* 'ősz fejű' II : 606 | *śulėŋ,* R. *śuolung* 'ősz (ember, haj)' II : 565; *śuľiti, śultqu,* R. *śoliti* 'megőszül' I : 237, II : 548.
śūlχi, śūlii, śūlpānti 'elötünik, világlik' I : 250.
śūliäs 'a kendőnek díszes szegélye' II : 561.
śumľėχ 'magas oszlopokra épített kis éléskamra'; l. *sumľėχ.*
śumpėl 'nyírkéregből való vízmerő' II : 471, 573 | *śumpėlti* 'ide-oda forgat' II : 471 (l. *śampėlti*).
śuń 'bőség, jólét, gazdagság, áldás' I : 181, II : 446, 461, 515 | *śińi: vōj ś.* 'a zsír java, legízletesebbje', *śińiŋ* 'bősé-

ges, áldásos' II : 515; *śuńi* 'boldogul él' I : 181.
śurkä-śaχl 'varázsló', *śürkä-ľäŋχét* 'varázsigék' II : 0410 | *śurkäŋ χum*, *śürkäŋ k'um* 'varázsló', R. *śurken* ua., *śurkäti*, *śürkäti*, *-taχti* 'megront, elbűvöl' uo. || *śirk* 'rontás, bűvölés' | *śirkén* 'rontó, bűvölő ember' uo.
śurti 'metsz, bevág; horzsol' I : 239, II : 449; *śurìti* 'metsz' II : 474.
śuś vit 'eleven, friss víz', R. *śuś uiť* 'élő (nem holt) víz, tiszta v.' II : 580, 584, 606, 609 | *śuśiŋ*, R. *śużing uiť* ua. II : 580, 606, 609. Pót. II : 605.

R. *Šaber mām* 'š. nép' (osztják nemzetség); l. *śąpér*.
šairép 'fejsze'; l. *sa'irép*.
šajimti 'tör, letör'; l. *sa'ili*.
šaľ 'dér', *šaľau* 'deresedik'; l. [1]*sōľ*.
šāŋg'wäsi : *il-š.* 'eliramodik'; l. *sāŋχwäsi*.
šaurép 'fejsze'; l. *sa'irép*.
R. *šąľing* 'szökkenő'; *šąľpoali* 'szökik'; l. *sūlinti*.
šąmpərə 'lélek, szív, gyomor' I : 0180 (l. *sim* 'szív').
R. *šąnš-päng* 'térdfő'; l. *sāns*.
šąrkiś 'sas'; l. *śārkéś*.
R. *šąrəm angu* 'pechschwarz' I : 258.
šārp 'jávorszarvas'; l. *sārp*.
šāš, *šąš* 'nyírkéreg'; l. *sās*.
šąt, *šąt* 'szerencse', *šąt-mąχulé* 'bagoly'; l. *sāt*.
R. *šąże* 'törzsöktelepes'; l. *sossä*.
R. *šäisi* = *sē'isi* 'megdörgöl'; l. *sēγi*.
šīkä 'nagyon, szerfölött'; l. *saka*.

šäkäti 'megront, összetör'; l. *sakwäti*.
šäkwäń 'equisetum'; l. *soχwént*.
šäm 'szem'; *oąréš-š.*, *toąt-š.* 'szikra'; *šämiŋ vutép* (az ördög és embert ölő medve jelzője), R. *šämlahti* 'szemlél'; l. *sam*.
šämi, *šämili*, *šämäsi* 'vág, vagdal (pl. fát v. húst)'; l. *sami*.
šärkéś 'sas'; l. *śārkéś*.
šāš-puľ 'nyírkéreg'; l. *sās*.
R. *šäštem* 'egyenletes, sík (tér)'; l. [2]*sasti*.
šäšti, *šäštenti* 'nő, növekedik'; *šäštli* 'felnöveszt, fölnevel'; l. [1]*sasti*.
šēni 'nyírtapló'; l. *sēni*.
šeŋg'wejém 'ámulatba jött' I : 0183.
ši : *män-ši* 'mennyi'; R. *šiét* 'időben'; l. *śi*.
šim 'sziv', *šimiŋ* 'dühös'; l. *sim*.
R. *šingš* 'a jurta rekeszeinek padlóküszöbe'; l. *siŋés*.
šip 'nyak'; l. *sip*.
šir, *šir-poŋk* 'szürkület'; l. *sēri*.
R. *širąkä* 'vízi fejedelem' II : 614, *Širąkä*, *Mąrąkä* (tárgy.) II : 0289, 608.
R. *širrä*, *širä* 'halászmadár'; l. *śirä*.
šiš 'hát'; l. *sis*.
šīšéŋ, *šišwė*, *šošwä* 'nyúl' (lepus) I : 0303.
šoąš 'nyírkéreg'; l. *sās*.
R. *šoka* 'mind'; l. *sąχä*.
šok'wér 'marok' I : 256.
R. *šoli* 'ősz (haj)', *šoliti* 'megőszül'; l. *śul*.
R. *šomeltąli* 'tova fut'; l. *sūmi*.
šōt 'szerencse'; l. *sąt*.
šottali 'futkos, száguld'; l. *sūtγéli*.
šōn 'nyírbéjcsésze v. -tányér'; l. *sān*.

Tapėl-ājkä 'T. öreg' (bálványistenség) I : 0320, 180, II : 01, 03, 010, 039, *Tapėl-āńś* 'Sz. Miklós' II : 470, *Tapėl-jā* (folyónév) II : 03.

tapėr : kasäj-t. 'késsel vágott apró darab (hús v. egyéb)' II : 477.

Tāpės, Tapės-jā (a Szoszva felvidéki mellékfolyója) I : 259, II : 03, 0125, 618, *Tapės-sūnt paul* ('T. torkolati falu') I : 259, *Tapės-ūs*, Тапсы (helynév) II : 0558.

tapriś : mā-t. 'egér' II : 454.

tarä (mō) 'fája gyér, tágas, szabad, nyílt (vidék)' I : 249, II : 0717.

[1]*tārä* 'nyomban, azonnal' II : 625.

[2]*tārä pati* 'nyilvánvaló lesz, kiderül' I : 265, II : 0387.

tāräti, tārėti 1. 'bocsát, ereszt'; 2. 'alábocsát a földre' (a teremtés kifejezése) I : 0327, 176, 231, *numėl t.* 'felülről bocsátja alá' (az Égatya a bálványistenségek szent helyét) II : 560, *jolä t.* 'alá bocsátja, teremti' (az Égatya teremtményeit) I : 0327—32 (tárgy.); 3. 'rendel' : *nēl täräta wäsėn* 'nő van számodra rendelve' I : 184; 4. *täräti* 'leereszkedik' I : 185; 5. *pē täräts* 'fölfutott a hegyre' II : 519 | *tārėmti* 'bocsát' I : 0331, *tārmäti : jānteuw t.* 'elereszti az íjj idegét' II : 0544.

R. *taretaritėrn* (b. é.) II : 570.

tārėm 'isten', *toi-t.* 'nyár', *t.-kan* 'áldozótér', *t.-poŋ* 'ég'; l. *tārėm.*

tārėŋ 'medve'; l. *tārquw.*

tarės : ma'il-t. 'egyik a másik mellett' II : 453, 473.

tāri', taru, teri, terė 'daru' II : 0322; *tari'-χuri sau* 'kis gönczöl' (d. alak csillag) I : 0370, *teri-sop* 'd.-hárfa' I : 033, *tär-śip* ua. ('d. nyak') I : 033, *Tari-pēś-ńimālä sau* 'Daru-czomb-hótalp-bőr' (?) (a Világügyelő férfi régi neve) I : 053, 181, II : 058 (l. *tar-ńol*).

tarm, tärm, tärmėlnė, täremne, R. *tärmen* 'fölé' II : 580, *tarmχajtėmlawė* 'fölül befutja' (pl. a szigetet a tenger hulláma) II : 534, *tarm jāmäsi* 'rátapos' II : 451.

tas, toqs 'tál' II : 515, *tas uttali* 'halottak tiszteletére ételáldozatot hoz' I : 0198, II : 0468.

Tat-tit paul (a Lozva középtáján) II : 573.

tātėl 'üres' : *t. porχanēn* 'puszta (csakis) törzsökeik' II : 546.

tatk'á 'búvármadár'; l. *tāχt.*

taur 'korhadt fa mállott anyaga'; l. *tawėr.*

[1]*Taut* 'Tavda' (folyónév) : l. *Ta'it.*

[2]*taut, täut, taut, tāt, toat* 'tűz' I : 0289, 274, II : 0236; *tautńilėm, toat-ńilm* 'láng' II : 0236, 515, *toqt-šäm* 'szikra', *taut-terėŋ* 'láng' II : 0237.

[3]*taut* 'tegez'; l. *tawėt.*

tautėśli 'rágcsál' I : 253.

[1]*taw, täu* 1. 'ő' : *taw kāsä!* 'az ő kedve (dolga)!' II : 475; 2. *taw* 'ejnye, igaz biz a!' (indulatszó) I : 211.

[2]*taw : vit-t.* 'a viz sebje, sodra' II : 610.

tawänt 'csendes' II : 610.

tawėr, taur 'korhadt fa mállott anyaga'; *t. lūpi* 'korhadt fatörzs' I : 255.

tawėt, taut, täut 'tegez' II : 054–

tawėt-sam, taut-s. 'a tegez karikája (szeme)' I : 240, II : 0548.
tā ėrt 'néha' II : 498.
R. *tąalti : pišem ke t.* 'wenn meine Kunst hinreicht' II : 545.
tāχ, tōk' 'torok' II : 509, *jüntėp tāχä* 'a pánczélruha toroktája' II : 0551, 490; *tāχ-sunt* 'a hős késének tokja, hüvelye' ('torok-száď') II : 0662, 509.
tąχχėŋ 'patás' : l. *tāŋχ.*
tąχli 'akad, ráa.' II : 516.
tąχt-sum 'hideglelés'; l. *tāχt.*
tąl 'betegség, kór' II : 436, 527, 624.
tąli, toli 'olvad' I : 274, *päri tąlės* 'kiengesztelődött (visszaolvadt)' I : 0276.
tąli', toli' 'gyalom' I : 0358, 264 | *tąlγi* 'gyalommal halászik' II : 548.
tālipi, tōlpi 'szakad, leszakad' II : 487, 546, *ūlėm toqrė vėl tōlpė* 'hogy álma szét ne szakadjon (el ne múljék)' I : 290, *minuŋkwė tąlipi* 'minden áron menni akar' II : 582 *tālli, talli, tālmati* 'szakad, elszakad' (pl. a kötél) II : 461, 582, *tołėmäti* 'eltörik' II : 516; *tāläti* 'megvág' (pl. késsel) II : 582.
tąl'ė-som 'az ujj húsos puha vége' : l. *tul'ä.*
R. *tąl'l'ä* 'bunkós bot (?)' II : 569.
tąm 'jávorfogó vadászkerítés' II : 0558; *Tąmp-ūsiŋ paul* (a Lozva forrásvidékén), *Tąmpūsiŋ jā, Tąmpūsėm-jā* (folyónév uo. Томемка) II : 020, 0558, 615.
tąmė 'nem' I : 287, II : 512.
tąmpi : ńaŋrä šaχl jornė ness t. 'erős mennydörgés gyanánt verődik (a hang a földhöz)' I : 0289.
tāmpli, tąmpli 'megállít, csillapít' (pl. vérzést) I : 257, *pāŋχėn tąmpläln* 'csillapítsd dühöd!' II : 0632.
R. *tąn* 'az, amaz'; l. *ton.*
R. *tąngni* 'zeng'; l. *ta'ini.*
tāŋχ 'pata' II : 570, 590 | *tąχχėŋ* 'patás' II : 590, *toχχiŋ uj* 'patás állat' (ló v. rén) II : 601.
tąŋk'ėl : tīl-t. 'ebből', *tąul-t.* 'arról, onnan felől' I : 287.
tāpi, tāpmi 'törik, eltörik' I : 213, II : 579.
tąr-ńol = tarī'-ń. 'daruorr' II : 585 (l. *tarī'*).
tār, tōr 'kendő' : *tār pini* 'kendőt helyez (ajándékkép a bálvány mellé)' II : 047.
tārąuw, tāreuw, tārauw, tōrow, tōrwė, tārėŋ, tārėŋ 'medve' I : 0303, II : 0137, 597; *tąrquwājkä* 'medve-öreg' II : 597.
tąrγė 'külön, szétválasztva' I : 289.
Tārėχ-paul (a Lozva középtáján, Перинна) I : 240, 258, 283, II : 445, 457, 470, 474, 501, 530, 543, 565, 590, 591, 594, 604, 626.
Tąrlė-powėl (falu a Pelymka vidékén) II : 0441.
tārti 'támaszt' II : 444.
tārėm, tārėm, tōrėm 1. 'ég' (a szó eredete) I : 0302, 0304; *Tārėm-χannė sāt pī', R. Tąrom kąnnä sąatpi* 'Égenfüggő hét fiú' (medveünnepi színjáték) I : 0318, 0331, II : 0233—4 (tárgy.), *tārėm-χar* 'égbolt' I : 0284, 0297, II : 559, *tārėm jol-χannė mā* 'az ég lecsüngő (földdel érintkező) helye' II :

089, *t. j. χ. ma urne ạjkä* ‘az ég lecs. helyét őrző öreg’ II: 0234–5 (tárgy.), *tạrėm-kėmpli* ‘égtáj’ II: 595, *tạrėm-laku* ‘az ég karimája’ II: 595, *tạrėm-mā* ‘égi táj (égbenyúló magasság)’ II: 453, *t. man tėlėm jäni' āχwtės* ‘égbe nyúló (termett) nagy kő’ I: 0284, *tārėm-poŋ* ‘ég’ I: 0283, *Törėm-sėilėŋ ätmėn ōtėr, T. sėilėkėŋ ätpėn ō.* ‘Égszéli ötven fejedelem’ (hős neve) II: 0167, 518, *tạrėm-tūjt* ‘égi hó (friss hó)’ I: 201, 279. — 2. ‘időjárás, levegő ég, természet’, *toi-tārėm* ‘nyár’ I: 0283. — 3. ‘kor, idő’ uo. — 4. ‘állapot’ I: 0283–4, *mariŋ t.* ‘szűkös világ’ II: 618, *jārėm t.* ‘inséges v.’ II: 626. — 5. ‘táj, vidék’ I: 0284, *mortim t.* ‘madárjáró déltáj’ II: 0292. — 6. ‘tenger, óczeán’ I: 215. — 7. ‘isten’ I: 0281–2, 0283, *tōrėm, tōrėmśiśkwė* ‘orosz szent kép’ I: 0245. *Torom* ‘isten’ első említése I: 0152, Reguly vogul közlője a *tarom* szót akkor is ‘*bog*’ (isten) szóval fordítja, midőn világosan ‘eget’ jelent (pl. ‘derült *t.*’) II: 565, 574; *tārėm ilkänt* ‘mennydörög’, *t. k'ośk'ạnt* ‘villámlik’ I: 0289; *tạrėm jolti* ‘imádkozik’ II: 0348, *tōrėm ńulti* ‘istenre esküszik’ II: 0414, *tōrėmnė punenti* ‘istennek helyez, áldoz’ II: 0474, *tạrėmnė χạntwäsėm* ‘isten megtalált (keze utólért)’ I: 0275, *Tạrėm-jot minän! T. j. kit paśä, χūrėm p. m.!* ‘Istennel menjetek! Istennel való két üdvözletemmel, három ü. m.!’ I: 0325, *Torom Satkadug* (Georgi) *torem satχatuχ* ‘istenhez imádkozni’ I: 0152, II: 0345, *Torom is naer* (vogul imádság) I: 0154; *tōrėm-aγėm* ‘kankó (nemi betegség)’ II: 0403, *Tạrėm-aγi ėkwä* ‘T. leány asszony’ II: 0154–6 (tárgy.), 0161–2, R. *tạrom-angu* ‘istenanya’ II: 038, *torem-ėri* ‘isteneńek, istenidéző ige’ I: 038, 0384, II: 0345, 598, *tārem jėlpiŋ vit* ‘isten szent vize’ (‘özönvíz’) I: 208, *tạrėm-kan* ‘áldozó tér’ (‘isten tere’) I: 0318, II: 02, 073, 0437, 474, 567, *tạrėm-kan jiwėt* ‘az áldozó tér szent fái’ II: 474, R. *Tạrom korom pi* ‘T. három fia’ I: 017, *tạrėm-nāj* ‘északi fény’ (‘Isten tüze’) I: 080, 0296, 0373; 2. ‘tűzözön’ I: 217. *t. n. tēi'* ‘északi f. van’ (‘i. tüze ég’) I: 0373, *tạrėm naŋχ-χaχnė χātėl* ‘Áldozócsütörtök’ II: 0424, *tạrėm-ńāl, tārėm-ńēl* ‘isten nyila, mennykő’ I: 0289, II: 0611, *tōrėm-ńēl* ‘szitakötő lepke’ (‘isten nyila’), *tōrėm piś* ‘isteni ügyesség, i. fortély’ I: 0353, 288, *tārėm-pī'* ‘istenfi’ I: 037, 0224, 0318, *Tạrėm-pī'* ‘T. fi’ (a lopmuszi istenség), *T. pī' ạjkä* ‘T. fi öreg’ I: 0320, II: 0156, *tạrėm-posiŋ* ‘isten jelzetű, isten részére megszabott’ (pl. *t. p. χūrėm ėt* ‘i. r. m. három éjjeli’ t. i. szertartás) II: 600, *tạrėm-samt!* ‘bizonyisten!’ II: 0414, *tōrėm-sạm* ‘az orosz szentképek polcza’ I: 0246, *tạrėm-saŋkw, tōrėm-säŋkw* ‘mennykő’ I: 0289, II: 0611, 451, *tōrėm-soŋkw-oχwtėš* ‘mennykő’ I:

0289, *tōrėm-sātėl* 'istenidéző ige, imádság' I : 038, II : 0345, 0482, *tạ̄rėm-sātmil* 'istenidéző ige' I : 284, *tạ̄rėm-sir χum* 'istenszerű ember' (nyershús-evő), G. Торумъ сыръ хумъ II : 0227, *Tạ̄rėm-siriŋ*, *Kworės-siriŋ* 'T. szerű' II : 526, *Tạ̄rėm-siriŋ rāŋkrės ạ̄tėr* (hős neve) II : 028, *Tōrėm-śök* 'Istenanya' I : 0392, *Torm-ćuk* ua. I : 0370, *tạ̄rėm-tir* 'szivárványoszlop' II : 0440 (l. *tir*), *tạ̄rėm-uj* 'medve' I : 0303, R. *Tarom uľe jelping nari* 'T. tüzével [ragyogó] szentséges kard' I : 017 | *tōrėmśiśkwė* 'úr isten' ('istenke') I : 0288, 0298, II : 516.

tạsi 'megszárad : szárazra ér' I : 209 | *tạ̄sėm* 'alacsony vízállás' II : 475, *tạ̄sėm vit* 'sekély víz' I : 226. *tạ̄smeji* 'apad (a víz)' I : 226.

tạt 'tűz'; l. *taut*.

tạ̄tanti 'visz'; l. *toti*.

tạtėp 'ládika, szekrény' II : 558.

tạtik tạ̄rėm 'túlvilág' : l. *tot*.

tạtsėlaχti 'támaszkodik' II : 580 : *tạ̄tχatili* 'támaszt' II : 547.

[1]*tạul* 'szárny' : *ńāl-t.* 'a nyíl szárnya' II : 0545 : *Tạul-ạ̄tėr* 'Szárnyas fejedelem' (istenek hírvivője), G. тоулъ одыръ I : 0323, II : 09, 0246 *tạuliŋ ńāl* 'szárnyas nyíl' II : 0545, *Tạulėŋ Pạškėr* 'Szárnyas P.' (vadászhős) I : 0367, II : 0229, *Tạuliŋ pupχ' ạjkä* 'Szárnyas istenke öreg' II : 0187 (tárgy.), 0691, *tạuliŋ tạ̄rėm* 'szárnyas isten' I : 0239, *tạuliŋ uj* 'madár' II : 619.

[2]*tạul, t.-uil* 'azután'; l. *tūl*.

tạuli 'elég' II : 487; *tạuliś* 'ép pontosan' II : 453.

R. *tạuni* 'zeng'; l. *ta'ini*.

[1]*tạut* 'hótalp' II : 0555 *toutėŋ ľoŋχ* 'hótalpas út = 'tejút (az égen)' I : 0370, II : 0223.

[2]*tạut* 'tűz'; l. *taut*.

tạw 'ág' : *jelpiŋ t.* 'szent ág' I : 0266 | *tạwli* 'elágazik' II : 523.

tạwėľ 'bőr' (a nyírhéj-kád héjára alkalmazva) II : 503.

tạwi (vit) 'öntöget (vizet)' *tạwli* 'locsol; szór (havat)' II : 484, 573.

[1]*tä* 'az', *tä-kʹạr* 'az', *tä-śit* 'akkor'; l. *ta*.

[2]*tä-näŋki, ťė-näŋki* 'íme ez, látszik' II : 535.

R. *tään* 'húr'; l. *tān*.

R. *tägal* 'később, aztán'; l. *ťaχėl*.

täχam! 'hej barátom, bátyám!' (felszólítás) I : 251, II : 551.

täχwės 'ősz' (autumnus); l. *takwės*.

täkw 'maga' (ipse); l. *takw*.

täkwės 'ősz' (autumnus); l. *takwės*.

täl 'öl'; l. [2]*tal*.

tämľėŋ 'ilyen' II : 604.

R. *tängerti* 'nyom, szorít'; l. *taŋrīti*.

R. *täng* 'a hal háti úszószárnya'; l. *täŋχ*.

tänti 'menyasszonydíjat fizet'; l. *tanti*.

tärm, tärmėlnė, tärėmnė, R. *tärmen* 'fölé'; l. *tarm*.

täuli 'megjelenik, előjön' I : 288.

R. *täumäti* 'megakad' : l. *taγi*.

[1]*täut* 'tűz'; l. *taut*.

[2]*Täut* 'Tavda'; l. *Ta'it*.

[3]*täut* 'tegez'; l. *tawėt*.

tēi' 1. 'eszik'; 2. 'ég' : *nāj t.* 'a tűz ég' I : 222, II : 0236, 546, *nājnė tēwė* 'eszi, emészti, égeti a tűz (melege van)' I : 194, *kwolėm tajwės* 'házam

leégett' II : 0236 ; 3. 'fagyaszt, fázást okoz' :: *āśérmän tēwė* 'fázik' ('étetík a hidegtől') I : 194, II : 0236 ; 4. *śämė tajwės* 'agyonütötték' II : 514, *k'ōni tēχw* 'hanyatt vetni, vágni' II : 517 | *tėśli* 'eddegél' I : 253 ; *tiχti, titti* 'etet, éget' I : 191, 194, II : 0236 ; *tēp* 'eledel, táplálék', *tēp-ōltmėt* 'eleségben való gazdagság' II : 599, *tēpiŋ* 'táplálékos' (*t. jā* 't. folyó') II : 585.

Tēk-jā (folyó neve az Ob alvidékén) II : 0191, 437, *Tēk-paul, Tēk-ūs* (helynév uo.) II : 0190, 0559, 437, *Tēk-ājkä* 'Tēk-öreg' (bálvány és hős neve) I : 0319, II : 0190—4 (tárgy.), *Tēk-ātėr* 'Tēk-fejedelem' (ua.) II : 034—5, 437.

Tėl-paul 'téli falu' (a Konda alvidékén) II : 0213 | *tēlimi* 'téllé válik az idő' II : 496 (l. *tāl*).

telä 'dolog' (< дѣло) : *tēlätä āťim* 'nem törődik vele' II : 470, *akw tēläl, a. tēliś* 'egyszerre, együtt' II : 473.

Tēlėm-jā (folyó neve a Lozva alvidékén), *T.-tit pel* (falu a T. folyó torkolatánál) II : 0184, *Tėlėm-tit nāj* 'a Telėmtorkolati asszony' (bálványistenség) II : 0184—5 (tárgy.).

tēli 1. 'születik ; keletkezik, támad, terem' I : 0333, 175 ; 2. 'átalakul, változik' II : 512 | *tēlti* 'élőhoz, teremt' I : 0332—3, 175.

tėlili 1. 'elegyedik, keveredik' I : 185, 239 ; 2. 'eszét veszti, megzavarodik' I : 0183, *χot-t.* 'megvész, megőrül' I : 239, 251 | *tėlìti* 'kever' I : 185.

tēltal 'csupa, valamennyi' I : 185.

tēr, tērpi, tērp 'orvosság' II : 0404.

R. *tér ńäl* 'Feuerphänomen' II : 0239, *tēréŋ ńäl* 'meteor, hulló csillag' I : 0289, II : 0239.

tērėm 'fegyver' II : 0536.

tērėn (jelentései tárgy. II : 0238—41, 0536), R. *térn, terin,* II : 0239, 572, 582. 1. 'fegyver ; pusztító vész, háború' I : 038, II : 0536, *tērėn-ēri* — *tērniŋ ēri*' 'hősének' II : 0238 (tárgy.), 510 ; 2 'kór' I : 250, II : 0240, 436, *t. lapės* 'kór kerekedett föl' II : 607 ; *t.-χuľ* 'vészes, pusztító kór' I : 038, 0398, 286, II : 0240, 0297, 557, 607, *Tērėn-χuľ* 'Kórszellem' (myth. személy) II : 0297—0304 (tárgy.), Reg. közlőjének шайтанъ és дяволъ = 'ördög' magyarázata II : 572, 617, *t.-kēmpli, t.-kēpėl* 'a kórszellem ruhaszárnya' II : 0298—9 (tárgy.). 596, *t.-länśäŋ* 'kórtól gyötört' (?) II : 625, *t.-ńäl* 'járványvészből eredő betegség' (?) II : 586 (l. *ńäl*), *t.-ńäliŋ* 'kórtól gyötört' (?) II : 625, *t.-saj* 'kórtól való menedék' II : 601, *t.-sēŋχw* 'a t. köde, a kórtól való kábultság' II : 0300, *t.-sūp* 'a kórszellem szája' (a kór emésztő, sorvasztó ereje) II : 596, 601 ; 3. *t.-nāj* 'vészes tűz' I : 038, II : 0239, *Tērėn-nāj* 'Vészes-Tűzasszony' (myth. személy) II : 0236 (tárgy.), 556, R. *térn ulä* 'meggyújtott tűz' II : 0239 | *tērniŋ ēri*' 'hősének' I : 037—8, 0318, II : 0238 (tárgy.), 0497, 0536, 510, *tērniŋ tārėm, χuliŋ t.* 'kórbeli, betegségbeli isten (kihez betegségben fordulnak)' II :

toχtili ‘megtelik termetében’ II: 0722—3.
toi-tarėm ‘nyár’: l. *tuu*.
toja-lė’ïn ‘tavaszi evet’: l. *tujä*.
tojenti ‘hótalpon halad’ II: 486 | *tojäs* ‘hótalppal való járás’ II: 439.
tok ‘a torok csutkája’ II: 517.
tok’o, tok’uė ‘úgy’: l. [1]*toχ*.
tōja ‘tavasz’; l. *tujä*.
toli ‘olvad’; l. *tąli*.
toli’ ‘gyalom’; l. *tąli’*.
Toljā-us (helynév) II: 0557.
tolmėšli ‘tolmácsol’ I: 252.
tōlpi ‘elszakad’, *tolėmäti* ‘eltörik’; l. *tąlipi*.
R. *toman* ‘lakat’; l. *tuman*.
tomėn ‘tó, melyen egy folyó folyik keresztül’; l. *tumėn*.
tōmil ‘két éves jávorünő’; l. *tūmil*.
tou, R. *tąu* ‘az, amaz’ II: 581, *ton ārėmtė* ‘abban az időben’ II: 464, 509, *ton-mąs* ‘azért’ II: 598; *tōnt*, R. *tąnt* 1. ‘akkor, azután’ II: 463, 581; 2. ‘azért’ II: 450, *tonätėl* ‘azután’ I: 290, II: 512, *tonäntėl* ‘attól az időtől fogva’ I: 288.
tōnėχ-k’om ‘tanu’ II: 0288.
tōnt-χum ‘vendég, jövevény’ II: 0226 (tárgy.), 491 *tōntli* ‘vendégeskedik, vendégkép van valahol’ I: 049, II: 491, 525.
tor ‘tó’; l. *tūr*.
tōr ‘sapkának prémkarimája v. ernyője’; l. *tūr*.
tōrėm ‘ég; isten’, *tōrėmšiškwė* ‘istenke’; l. *tąrėm*.
torėŋ: *tąut-t.* ‘láng’ II: 0237.
torγėmti ‘ért’, *torγėmtaχti* ‘értetődik’ II: 440.
toriŋ ‘ügyes, okos’ I: 192 | *torγėn* ‘helyesen, alaposan, derekasan’ I: 192, II: 569.
tori’: *akw’ t.* ‘egyszerre’ I: 261, *la’mät t.* ‘abban az időben, melyet mondott’ II: 475.
tortal ‘derekasan, ügyesen, hiba nélkül’ I: 192, II: 569, 625.
tōrti ‘elzár, bezár’ II: 519.
toruė, torou ‘medve’: l. *tąrquu*.
torwinti ‘hortyog’ II: 082.
tōšli, tōšpi ‘mállik, foszlik’ I: 291.
tošno ‘ép most’ (< тожно) II: 580.
tot, ťuť, R. *ťuť* ‘ott’ II: 581 | *totnū* ‘kissé távolabb ott’ II: 469; *tątik tąrėm* ‘tulvilág’ I: 0216, 0398.
toti ‘visz, hordoz’: *āpėr t.* ‘ügyességet visz végbe’, *pāχätur t.* ‘hősi életet él’ II: 531, *nur t.* ‘bosszút hordoz (szívében)’, *saw t.* ‘nyomorúságot szenved’ II: 0573, *ēri’ t.*, *mōjt t.* ‘előbbre viszi az éneket, regét’ I: 189; *χot-toti* Pót. I: 270 *ērγėm oss totilawė!* II: 526, *tątanti* ‘visz’ II: 476.
totma ‘rejtett kincs’ II: 0718.
tottėlti ‘elűz, elhajt’ II: 605—6.
tөχt, toχt ‘búvármadár’; *t.-aum* ‘hideglelés’; l. *tāχt*.
tөn ‘ín; húr’; l. *tān*.
tөŋχ ‘a hal háti úszószárnya’: l. *tāŋχ*.
tөri, tөrė ‘daru’: l. *tari’*.
tū ‘oda’: *tū mari* ‘oda szűkül’ (a folyó forrásvidékének jelzése) II: 449, *tūnūw* ‘odébb’ II: 483, 545 *tul* ‘avval’ (*t. pūwėmtawė* ‘avval fogják meg’) II: 588, *tąul* ‘aztán’ I: 287, *tul-uilt, tul-ult, tul-ūltte, tąul-uil* id. I: 276, II: 471, 520.
Tuχtä-jā (folyó neve a Lozva felvidékén), *T. jā paul* (falu neve uo.) II: 0181, *Tuχt’-tit nāj* ‘a T. torkolati asszony’

(bálványistenség) II : 0181—4 (tárgy.).
tui 'bemegy' II : 513.
tujä, *tōjä* 'tavasz' II : 543, *Numi-Tārėm āśėn tujäi̊ ti jēmts* 'Felső-Ég atyjuk ím tavaszszá vált' I : 0286; *Tujä-χątäŋ-porėχ-lu* 'Tavaszi-hattyú-derék-csont' (hős neve) II : 023, *tōja-le'in* 'tavaszi evet' I : 192, *tujä-sąwėr* 'tavaszi nyúl' II : 595 | *tujimi* 'tavaszodik': *Numi-Tārėm χum āśėm tujimėm* 'Felső-Ég férfi atyám kitavaszodott' I : 0285.
tūji χātėl 'nyári nap'; l. *tūw*.
tujt 'úri szán': R. *tuit sitmil* 'a szán orra' I : 269.
tūjt 'hó': *tārėm tūjti̊ ti jąŋχės* 'az idő hóra fordult' I : 0283; *t.-ńāl* 'hódara', *t.-porχėj* 'hóvihar' I : 0287, *t.-p.-śaχl* 'hóförgeteg-felhő' I : 227.
tujti 'elrejt, eltitkol': *tujtnė lātiŋ* 'titkos (leplezett, rejtelmes) beszéd, szó' I : 0185, 0193, 0198, 0205, 240, 258, (magyarázatai nem mindig megbízhatók) II : 509, 560, *tujtnė pupi̊ lātiŋ* 'a bálványra alkalmazott rejtelmes kifejezés' II : 586 | *tūjtχati* 'elrejtőzik' I : 210.
tukni : *ńolėm kēlpä tuknės* 'orrom vére elállott' | *tukėnli* : *tū tukėnläln!* 'engeszteld, csillapítsd!' I : 257.
R. *tukvä* 'úgy'; l. [1]*toχ*.
[1]*tul* 'felhő' II : 560; *tul pūχės* 'zivatarfelhő' II : 595, *tul-raw* 'felhőmorzsa (f. darabka)' I : 0290, *tūl-sąplä* 'felhőoszlop' I : 0289, R. *tull-sąngh* 'mennykő' I : 0289.
[2]*tul* 'gallérféle' (?) II : 561.
[1]*tūli* 'elrejtő, titkos' I : 222, 237; *tulit* 'titokban' I : 210, 222, 237 | *tulmėnti* 'lop' I : 237; *tulmaχ* 1. 'tolvaj' I : 237; 2. 'rozomák' I : 210, 443, 498, *t.-ąjkä* 'rozomáköreg' I : 186, II : 083, 0148, 0272; 3. 'rejtett (titkos) szándék' I : 213, *tulmaχėl* 'titokban, rejtve, álnok módon' I : 222, II : 0732.
[2]*tūli* : *elė t.* 'félretér' II : 517.
tūlilėp 'medveünnepi színjáték' I : 039.
tūltėn, *tūltnė* 'könnyű szerrel, egyszerűen' (?) II : 496, 497.
tūltχatei̊ 'összefogóznak (verekedés czéljából)' II : 509.
tuľä, *tąľė* 'ujj; gyűrű: gyűszű' II : 0269, 444, *namtal tuľä* 'névtelen ujj' II : 584, *jūnt-saχtnė tuľä* 'gyűszű' II : 444; *tąľė-səm* 'az ujj húsos, puha vége' II : 515, *tuľä-suri* 'ujjgyűrű' I : 0304.
tuľė 'keskeny fejszécske' II : 0550, 514, 570.
tumaj, *tumäj* 'gondolat, tanács' (< дума) | *tumajti* 'meggondol' I : 218.
tuman, R. *toman* 'lakat' | *sāt-pis kēr tumanėŋ kwol* 'hétszeres vaslakatos ház' I : 0310, II : 537; *tumėnti* 'lakattal elzár' II : 469.
tumėn, *təmėn* 'tó, melyen egy folyó folyik keresztül' I : 238, II : 518.
tūmiľ, *tōmiľ* 'kétéves jávorünő'; *tūmiľ-āŋkw* 'jávorünő' I : 237.
tump 'sziget', *jelpiŋ t.* I : 0266, II : 494.
tumpśi 'locsog, loccsan' (pl. *vit-vit vitä t.* 'a nyírhéjvödör vize l.') | *tumpśėltaχti* 'locsolgat, fecskendez (maga körül)' II : 544.

tumrä 'tambura' II : 0622.
tunrä 'tundra', *t.-śaχl* 'tundrahalom' I : 176, 201, *Tunräśaχl us* (myth. helynév) II : 0100.
tuńśi 'áll (stat)': *tuńśit: ōršen t.* 'egy rőfnyi magasságú v. mélységű' II : 514—5, *tōres t.* 'arasznyi magasságú' II : 617, R. *tuńištel* 'magasnyira' II : 581, 617: *tuńšpi: jale t.* 'megállapodik' II : 512; *tuśtipi* 'odaállít' II : 475.
tuŋγeśli 'dobol, dobbal zajt csinál' II : 0375.
[1]*tūp* 'evező': *tūp-kēr* 'evezőlapát kidomborodó közepe' I : 179.
[2]*tūp* 'alig, a. hogy' II : 447, 449, 589; 'egyszerre' II : 475.
tur 'torok; hang' II : 453, 562, 576; R. *Turäšem* (híres énekes neve) = *Tur-āśem* (?) I : 035.
[1]*tūr* 'tó', *jelpiŋ t.* I : 0266, II : 446, *Tūren isem tūr sāt śirä ta'iliŋ kēnt* 'Tóba szállott tóbeli hét sirálylyal teli sapka' (hős neve) I : 0230, II : 0195; *Tūr-χatäŋ, Ās-χ. voiken āter* 'Tavi hattyú, obi h. fehérségű fejedelem' (hős neve) II : 0117, *Tūr-jā* = *Lār-jä* (az Ob alvidéki mellékfolyója) II : 0195, 493, *tūr-lōpant, t. lāpänt, torlapant* 'tavi tündérrózsa' I : 0255, II : 565, R. *tur-lobant* ua. II : 574. *tur-vit aje'im* 'mint a tó vizét, úgy iszom meg' (ellenségem) I : 0257.
[2]*tūr, kēnt-t., tōr* 'a sapka prémkarimája v. ernyője' II : 437, 441, 562.
turmen 'sötét' I : 260.
turuj, R. *turi, turri* 'fehér sas' I : 063, II : 0318, 471, 548; *Turuj-punpä χum* 'Turuj-tollas férfi' (az Égatya fia) II : 071, 471.
tus 'száj', R. *tuos* II : 583.
tusiŋ 'egészséges', *tusälti* 'fölgyógyul' II : 0404.
R. *tuselti* 'egyenessé, síkká tesz'; l. *tiselti.*
tuśtipi 'odaállít'; l. *tuńśi.*
tūw 'nyár' I : 0303, II : 543, *sāŋk qsmäŋ kāsiŋ (χqsä) t., muńem q. k. (χ.) t.* 'hő vánkosú kedves (hosszú) nyár, izzadságos v. k. (h.) ny.', *vātem pil k. t.* 'szednivaló bogyóval k. ny.', *vōr-pil nusä t.* 'erdei bogyóban szűkös ny.' I : 0286, *Numi-Tārem āśä tujji' jēmte'im* 'Felső-Ég atyja nyárrá változom', *tujji' jēmti* 'nyár lesz' I : 0285—6; *toi-tārem* 'nyár' I : 0283 | *tūji χātel* 'nyári nap' II : 506.
ťaχel, R. *ťaqal, tägal* 'utóbb, aztán, később' I : 245, II : 466.
ťal, ťql 'csaknem' II : 507.
ťe-k'ar 'ez', *ťe näŋki* 'íme ez': l. [1]*ti.*
ťim-k'ar 'ilyen': l. [1]*ti.*
ťoqťe, ťoäťe 'atyus' I : 0299, II : 598.
ťok, R. *ťuku* 'úgy'; l. [1]*toχ.*
ťūpiŋ 'kedves' II : 472.
ťüť, R. *ťuť* 'ott' II : 581.

uffā! 'hujh!' II : 484.
uil, vuil 'a mint, mialatt' I : 276, II : 512, *tqul-uil* 'azután' II : 520; *uite, uit* 'mialatt' I : 276, *tqjepemät uite* 'evése közben, alatt' I : 287.
uili 'leszáll, leereszkedik'; l. *va'ili.*
R. *uiť* 'víz'; l. *vit.*
uj, vuj, vej, voj, vqj 1. 'állat',

jelpiŋ uj 'szent á.' I : 0266, (*vuj* 'állat' félreértés e h. *vōj* 'zsír' II : 515), *jänγ' uj* 'jávor' II : 549, *ńār-uj* 'féreg' II : 619, *sēmėl-uj* 'hód' ('fekete á.'), *viγir uj* 'nyuszt' ('vörös á.') II : 521, 561, *śoräs-uj* 'nyuszt-fajta' II : 560, *tąuliŋ uj* 'szárnyas á., madár' II : 619. — 2. 'madár' I : 212, II : 0584, 0585. — 3. (mint a *ńoχs* 'nyuszt' szó párhuzama) 'hód' I : 197, II : 437, 442, 443. — 4. *uj*, *ujkwė* 'halott árnyát ijesztő, fából faragott állatalak' I : 0205. — 5. 'rén' II : 518, — 6. 'medve', *uj ńiti* v. *sūnsi*, *sūsi* 'a medve kölykezik' I : 204, *vuj älnė*, *sus älnė tērėm* 'medveölő, jávorölő fegyver' II : 0536, *vuj k'woinė k'otėl* 'Szentkereszt felmagasztalásának napja' ('medve lefekvő nap') II : 0424. — 7. 'lény, állat', (régi értelmében) *ārtiŋ uj* 'módot eszelő lény' II : 494, *l'āŋχiŋ-uj* 'üzenetes lény, állat', *ńuli-uj* 'esküvő állat', *toχi-uj* I : 233, II : 497, 527; *uj-āńś*, *uj-ańśuχ* 'medve (állatatya, á. öreg)' I : 230, II : 0313, *uj-āńś ąjkä* 'medveöreg' I : 186, II : 083, *uj-ēri'*, *uj-ańśuχ jēri*, *vuj-a. ēri* 'medveének' I : 038, *uj-χul minnė loχ* ('récze-féle állat menő útja') 'tejút' (az égen) I : 0370, II : 0292, *uj lātiŋ* 'medveműszó' II : 596, *uj-ńultpi* 'medveeskü' II : 0414, *uj-ńultäspi ēri'* 'medveesküének' I : 038, *uj parnė ēri'* 'medveünnepet záró ének' I : 039, *uj pimėntėnė ēri'* 'medvét tanító ének' I : 039, *uj-pojk* 'hódbőr ajándékkal való imádság' II : 586, 588, *uj-sąw* 'medvecsillag' I : 0370, *uj-suw* 'szarvaslegelő' I : 263 | *ujiŋ* 'hódprémes' II : 493, *ujiŋ pojk* 'hódprémes könyörgés' II : 489, *ujiŋ sispä* 'hódos hátú' II : 497; *ujkwė* 'madárka' I : 212.

R. *uj* (= *va'i*, *ui*) 'lát', *ujim* 'látott'; l. *va'i*.

ujγāli 'úszkál' II : 605, *ujγėlānti* 'úszkál' I : 257 | *ujmiti* : *ēl-u.* 'tovaúszik', *ujmitāli* 'hirtelen úszni kezd' II : 584, 624.

ujėli 'feszül (az íjj idege)' II : 450 | *ūjtėp* 'az íjj idegének felajzó fája' II : 450, *ujtäŋ* 'ajzó' II : 492, *Ujtäŋ moχlil ńaŋrä jąut* 'Ajzó görcsös erős íjj' (orosz fejedelem neve) II : 0195.

uji, *ujti*, *ujtχati* 'alásülyed, elmerül, alászáll (pl. a kő a vízben)' I : 256, II : 620, *jol-ujtawė* 'alámerül' I : 262; *ujtti* 'alámerít' I : 223.

ujtśi, *utśi*, *uśśi* 'erdei, hegyi és vízi szellem' II : 0272—5 (tárgy.), 605, G. уччи II : 0272; *ut́kiś*, *utś*, *utš*, *uttėš*, *wüt́-u.* 'vízi szörnyeteg; mammut, mammutcsont'; *utš-ańt* 'm. csont' II : 0275, 0327.

ūk'ti 'meglátogat'; l. *va'i*.

uläs 'szék' II : 437, 547, *sorni la'ilėp jelpiŋ u.* 'aranylábú szent sz.' (Égatyáé) I : 0311.

ūlėm 'álom' I : 0182, *ū. samėl at majwäsėm* 'nem hagytak aludni' I : 0285.

ūli 'vígság, gyönyörűség' II : 590 | *ūliŋ tur* 'vigasságos hang' II : 627; *ūlli* 'mulattat' II : 598.

uliś 'utcza' I : 256.

ultė-χum 'tanu' II : 0727.
ul'ä 'tűz' : *terėn-u.* 'lidércztűz' II : 0239; *u.-χuri'* 'tűziszerszámzacskó', *Ul'ä-χ.-tump* 'Tűziszerszám z. sziget' (a Szoszva középtáján) II : 027, *ul'-jiw* 'tűzi fa', *ul'ä-kēr* 'csiholó aczél', *ul'ä ńelmä* 'láng' II : 0236, *u.-sultėm* 'tűzszikra' I : 0204, II : 469, *u.-šup* : *tautėŋ u. š.*, *tąut vul'-šup* 'üszkös fadarab' II : 0243, *u. tēm* 'tűztől égett, fölemésztett' II : 0236, *u.-vittal* 'tűz-víz nélkül való (ház)' II : 522 | *ul'äŋ χāp* 'gőzhajó' II : 475, *ul'äŋ jiw-šup* 'üszkös fadarab' I : 285, *ul'äŋ vit* 'tűzözön' I : 0372, 208, II : 080.
ul'ėś, ul'iś, ul'ś 'állkapocs' I : 257, 284.
ul'pä 'czédrusfenyő', *u.-pī'* 'cz. f. csemete' II : 567.
umi 'odu, faüreg' II : 469.
umör-mā̆ 'madárjáró déltáj'; l. *ömör-mā̆*.
ūmp 'szájöböl' II : 492.
Umėt-jä (folyó neve a Konda felvidékén), Умутье-паулъ (uo.) II : 0180.
ūnėk 'keskeny' II : 518.
ūniŋ 'nagy'; l. *ōn*.
ūnli, ōnė 'ül; uralkodik' I : 200, 256; *ūnlės* 'ült' (igenévi alkalmazásban) II : 505, *ūnlėp mā* 'ülő, forgásából megállapodott föld' I : 0344, 209; *ūnlėpti; ńāl ū.* '(a nyilat az íjjra) ráigazítja' II : 0544 *ūnti, ōntė, jol-ū.* 1. 'leül' I : 256, II : 548. 2. *ūnti, ūntχati* 'támad, keletkezik (az ember korabeli világ)' II : 532; *ēl-ūnti* 'változik (ülepedik)' II : 437; *ūntsi, ūntsīli* 'üldögél' II : 578 | *ūntti, utti, ottė* 1. 'ültet' I : 256, *jolä-ūntti* 'lefelé helyez, irányít' II : 566, *jol-ū.* 'eltemet' I : 0198, R. *uotti* : *jąl u.* 'leültet, lehelyez' II : 574. — 2. 'alapít, alkot', *mā ū.* 'földet teremt' I : 0342, *kwäl uttı* 'házat épít' II : 607, *pūri tēnė, p. ajnė kwol ūntti* 'lakomát evő, l. ivó házat csinál (rendez)' II : 0736, 469, *vāpsi' ūnttawė* 'vővé teszik (ültetik)' II : 0734. — 3. *lu ńawėr ūnttı* 'a ló csikót ellik' I : 204; *ūnttėli, ūnttėlaχti, tas uttali* 'a halottak tiszteletére ételáldozatot mutat be (ültet, odahelyez)' I : 0198, II : 0468; *ūntmit* 'útjelző fametszés, útjegy' II : 474, 486.
ūnsi 'gázol, átmegy a vízen', *vori ū.* 'leküzdi, meghiúsítja az erőszakosságot' I : 228, II : 0181 | *usti* 'átvonszol a vízen' I : 228.
ūnt-uj 'erdei állat' (medve) I : 049, II : 496.
R. *uńšt* 'ép most'; l. *vińšt*.
ūŋk 'nagybátya' I : 253, R. *ūnga, ūngä* = *ūŋk-a* 'hé nagybácsi!' I : 249; *ūŋk-sārp*, R. *ung sąrp* 'hároméves jávortulok' I : 253.
R. *uoba* 'idősb nőtestvér', *uoptä* 'nénje'; l. *ūp*.
R. *uośrem* 'epe; zöldessárga'; l. *vośrėm*.
R. *uotti* : *jąl-u.* 'leültet, lehelyez'; l. *ūnli*.
up, op 'ipa' II : 0733, *upä χum* 'ipja-férfi' I : 256.
ūp, ōpi 'néne, nagynéne, az apánál idősb nagybátya felesége' I : 253, II : 0305, 535, *ūptä* 'nénje' II : 534, R. *ôbe* 'atyai nagynéne', R. *uoba* 'idősb nőtestvér' II : 535, R. *uoptä*

'nénje' II : 528 | *upkä äŋkw* 'nagy jávortehén' I : 253.

[1]*ur* 'domb, hegy', *Sāt ur āŋkw* 'Hét hegy anya' (hegység) I : 0343 : *ur-mis, vor-mis* 'hegyi manó, erdei m.' II : 526, *ur-mis-χum* ua. II : 0123, 627, *ur-mis-χum āγi, ur-mis-nāj* 'hegyi tündér' II : 0100, 0281, 560, *ur-pupi'* 'hegyi bálvány-szellem' II : 605, *ur-uśśi* 'hegyi állatember' II : 605.

[2]*ur* 1. 'szöglet, oldal' II : 477, 558, *uriŋ jiw urä* 'oldalas fának oldala' (a sokféle mód jelzése) I : 0257—8, *ńil' urėl* 'négy oldallal' (négyszögletesre faragva) II : 544, 553, *sāt ur jāŋχeu* 'hét oldal felé forgolódunk' II : 622, *sāt urpä uriŋ χān* 'hét oldalú oldalas király' (bálványistenség, ki hétfelé is fordul, midőn közbenjár híve érdekében) II : 062. — 2. 'mód', *ti urėl* 'ezen a módon' II : 586, *urä patitä-mos* 'a végsőig, módja határáig' I : 252. — 3. '-szor' : *χurėm ur, χ. urėl* 'háromszor' II : 559 | *urėŋ* 'oldalas, szögletes' II : 582, *uriŋ lātiŋ* 'durva (szögletes) beszéd' I : 0180.

R. *ûr* 'vörös' ; l. *viγir*.

uräm 'hegynyereg' II : 444.

ūrėn, R. *urn* 'istálló' II : 576.

uri : *ńawlä, vōjä χot uri* 'húsa, zsírja lesoványodik' II : 557.

uräk 'várakozási idő' II : 496.

ūri, uri 'tart, megtart, megőriz' : *urä* 'bálványtartó dúcz' I : 0237, II : 0129, 0566—7, *ürnä (urnė)* ua. I : 0237, II : 03 ; *uri nāj, uri nē* 'tisztes (a vallási szabályokat megőrző) úrnő' II : 0269, 0424, 444, *Uri-nē* (nőt ábrázoló kőbálvány) II : 0269, (hősnő) II : 028, G. урине (= *uri-nē*) II : 0269 | *ūrχati* 'a vallási törvény szerint tartózkodik, őrizkedik' I : 0267.

urinēkwä, -kwė 'varjú' I : 187, II : 0176 (*urin-ēkwä* v. *uri-nēkwė* ?), *urinēkwä χātėl* 'Gy. o. Boldogasszony napja' II : 0424.

urt (erdei szellem) I : 0210. Pót. uo.

ürt 'rész, osztályrész' II : 571 *urti* 'oszt, eloszt' II : 618 ; *urtpiŋ* 'szétosztó' II : 601, R. *urtpängel* II : 582.

[1]*ūs* 1. 'kerítés' I : 290 ; 2. *us, vūs, ūś, ōś, vōś, voś* 'vár, város' I : 250, II : 0556, R. *uos* II : 502, *ūs kwālėpi* 'megtámadja a várost' II : 0624 ; *ūs-āwi* 'várkapu' II : 0563, *ūs-jar*, R. *uos jar* 'régi vár omladéka (helye)' II : 0128, 502, *vūs-jiwėt* 'várfák (czölöpök)' II : 0563, *ūs-kan* 'a vár v. város tere' II : 0568, *ūs-kartä* 'a vár fakerítése' II : 0562—3, *ūs-kēplėś* 'váromladék' II : 0556, *ūs-kēr* 'sáncz, várkerítés' II : 0562—3, 466, 562, *ūs-kērėŋ jiw* 'várkerítésbeli fa (czölöp)' II : 0563, *ūs-siŋės* 'a várfalak párkánya' II : 0564, *Ūs-sis tūr* 'Vármögi tó' II : 0556, *ūs-śaχl* 'várhalom' I : 0275, II : 0557 | *Ūsiŋ ātėr ājkä-pī'* 'Városfejedelem-öreg fia' II : 045, *Ūsėŋ poul* II : 0558 ; *ūsėjāli* 'várost épít magának' II : 0628.

[2]*ūs* 'legyintés, csapás' II : 490 | *ūsi, ūsiti* 'legyint, csapdos' II : 559.

[3]*ūs* (*uns-*) 'nyelmalazacz' I : 265, II : 548.

[1]*usi* 'űz', *usmiŋ* 'űző' II: 0300.

[2]*ūsi* 'elvész, belepusztul, meghal' I: 0184–5, *ūsėm mā* 'haló föld' I: 0185, *ūsnė tēřpi* 'méreg' ('halálos orvosság') II: 0404 | *ūsti*, *χot-ū.* 'elveszt' I: 0185, II: 469.

[3]*ūsi* 'hálóvarsával halászik' I: 0359, 265, II: 548 *ūsmä* 'hálóvarsa' I: 0358, 265; *ūsėm*. *uśmä* 'rúdkerítéses czége' I: 265.

ūsinti 'ásítgat', *ūsintāli* 'egyet ásít' II: 549.

ussuli 'lépdegél' I: 209.

usti 'átvonszol a vízen'; l. *ūnsi*.

uś, *uś-ti*, *uśt* 'most, ép m.' II: 526, 578.

Uś-tąm tālt (helynév) II: 0558.

uśi 'pihen', *jolāľ u.* 'megpihen' II: 473 | *uślaχti* 'megpihen'; *uślapti* 'pihentet' I: 237, II: 509.

uśśä 'egyre menve, egy erővel' II: 456.

ūśi 'húg' II: 0305.

uśśi 'erdei, hegyi és vízi szellem'; l. *ujtśi*.

ut 'holmi, dolog' II: 483; *ti-ut* 'ez a valami', *māń-ut* 'kicsi valami' I: 195.

ūtpi: *ēlėm-χąlės tēnė samiŋ u.*, *puniŋ u.* 'emberevő nagyszemű ugató (?), szőrös u.' I: 0217—8, II: 0283 (tárgy.), *χąmėl ū.!* (szitokszó) I: 0216, *vutėp* = *ūtpi*: *jäγäm tēm šämiŋ v.*, *tūsiŋ v.* 'atyánkat fölfaló nagyszemű ugató, nagyszájú u.' II: 0283. Pót. I: 0217.

utśi 'erdei, hegyi és vízi szellem'; *utś*, *utš* 'mammut'; l. *ujtśi*.

utti 'ültet; épít', *tas uttali* 'a halottak tiszteletére ételáldozatot mutat be'; l. *unli*.

uť 'víz'; l. *vit*.

uťkiś 'mammut': l. *ujtśi*.

vaimėlėŋ (b. é.) II: 510.

va'i (*vaγ-*) 'erő': *va'i-joχttal* 'erővel nem győzhető, kibírhatatlan' II: 557; *vąnė* 'erőszakkal' II: 510, *sārė v. lėlen* 'nagy nehezen (alighogy) eleven' II: 520 *vąŋ* 'erős' II: 517.

vā'i 'lát; tud' I: 192, R. *uj* ua. II: 505, *ujim* 'látott' II: 520 | *ūk'ti* 'meglátogat' I: 287.

va'ili, *voili*, *uili* 1. 'leszáll, leereszkedik' II: 568, 513; 2. (medvéről) 'megadja, leteríttéti magát' I: 238 | *va'ilti* 1. 'leszállít, leereszt' II: 568; 2. 'leterít (medvét)' I: 238. R. *vuältąli* 'leszállít, leereszt' II: 568; *va'ilėpi* 'leereszkedik' II: 484.

va'ilėp 'vonószíj, nyaklószíj' I: 238, II: 473 (l. *va'ili*).

va'in (*vaγn-*) 'váll' II: 561; *vaγėn χum* 'segéd' II: 447. 502, *vāγėn kwāli'* 'gyeplőszár' II: 522.

vāltaχti 'varázsol' II: 0376.

vāni' 'hegyi erdő' I: 247.

wanka (Georgi) 'sír (sepulcrum)'; l. *vāŋχä*.

vāns 'parti (vízi) gyep' II: 560, 616 | *vānsiŋ*. R. *vanžing* 'gyepes' II: 616, *sąrni vānsiŋ jąmės* (*jelpiŋ*) *mā* 'arany gyepes szép (szent) föld' I: 0311.

vānt, *woqnt* 'falka' | *vāntti* 'falkát vezet', *vāntli* 'ide-oda jár, költözget' II: 566.

vāŋkėr 'horog' | *vāŋχriti* 'horog-

szerűen megfogja' II : 453; *vāŋkérti* 'horoggal megfog' II : 448.

vāŋki 'mászik' II : 469.

vāpi, *śopėr-v.* 'fajdbukdácsoló hely' | *vāpakti* 'alábukdos' II : 472.

vāps, *väps*, *vops* 'vő, vőlegény; sógor' I : 193, II : 0733, 527, R. *vuäps* 'vő' II : 527, 536; *vāpsėm-por*, *vāps-porkwė* 'kedves vőcske' I : 048, 0181, 285.

vāri, *voqri* 'csinál, készít', *muträl vāri* 'megront, elbűvöl' II : 0409, *śirkėl voqri* ua. II : 0410, *ēl-vāri* 'az istenségnek felajánl vmit' II : 0419, *vārim qln*, *ńoχs* 'az istenségnek felajánlott pénz, nyuszt' II : 0419.

vārśėmi : *vās v.* 'a récze csapdos (szárnyaival)' II : 508.

vārtäk 'szőnyeg' II : 060, 560, *sorni χūrėp sāt v.* 'aranyszélű hét sz.' I : 0310.

vās 'kacsa' II : 0320, (az imádkozókra, mint az istenség kedves állataira alkalmazva) II : 600; *vās-qlti* 'réczefalka' I : 196, *vās-piťi* 'fiastyúk-csillag' ('réczefészek') I : 0370.

vāsı 'időzik' I : 250.

vāssi' 'többé' : *vāssi*' *pī*', *vosi pū* 'legkisebb, legifjabb fiú' I : 242, II : 621, *sāt tqrėm vosi pū* 'hét isten közül a legkisebb fiú' I : 0320, R. *väsi pi* : *Numi Tarom v. pi* 'az Égatya legkisebb fia' (a Világügyelő f.) I : 0320, *voss vāssi*' *pī*' 'legifjabb fiú' I : 242.

vaś-χuri' 'gyomor', *Vaś-χuri*' *tump* 'Gy. sziget' (a Szoszva középtáján) II : 025.

vāta 'part; széle, szegélye vminek', *suj-v.* 'fenyves széle' I : 212, *tqr vātatä* 'kendő szegélye'; *vatäŋ tqr* 'szegélyes kendő' II : 498 : *vāta-χum*, R. *vatakum* 'kereskedő' ('parti ember') II : 540 | *vātalaχti* 'kereskedik', *vātalaχtnė kwol* 'kereskedő bolt' I : 210.

vāti, *vōt*, R. *vuät* 'rövid' II : 505, 527, 528, *vuot* 'rövid ideig' I : 248.

vqχ, *voχ* 'réz; rézpénz' II : 589, 593.

vqχti 'dob, vet, csap' II : 566, *voχti* 'sulyokkal ver' I : 290, *ēl-vqχti* 'kidob, kilő' II : 584, *elė vqkti* 'ledob' II : 519, *jol-vqχti* 'lever', *paľėn jol-vqχtäln!* 'konyítsd lefelé füled!' I : 0299, R. *jel-vuohti* 'lehelyez (lecsap)' II : 566 | R. *vuaχting* 'kilőtt' II : 584, *vqχtėp* 'sulyok' I : 290; *vqχtėkėti* 'kiugrik' II : 513.

vqj 'állat; madár'; l. *uj*.

vqľľāli 'ragyog'; l. *voľχi*.

wqľėm, *oqľėm* 'festék' II : 510.

vqńśχiji 'símogat' II : 559.

vqŋχä, *vqŋkä* 'gödör, sír' I : 0196, *wanka* (GEORGI) 'sír' I : 0155, *vit-vqŋχä* 'vízforrás' II : 544.

vqramli 'ébred, serken, fölé.', *vqrmėlti*, *vormėlti* 'ébreszt, serkent, fölébreszt' I : 232, II : 0583.

vqrėnkė lo 'fekete ló' I : 0312.

vqt-pou 'forgószél'; l. *vōt-pī*'.

vqti 'hív; kér'; l. *vōti*.

R. *väigen*, *väiken* 'fehér'; l. *voikėn*.

väip 'alkalmas, vmire való'; l. *voipi*.

väps 'vő, vőlegény'; l. *vāps*.

väräti, R. *värräti* 'igyekszik, akar'; l. *voräti*.

värt 'a fának kemény része'; l. *vort*.
R. *väsi pi* 'legkisebb fiú'; l. *vassi*.
vätä, vätä 'nyírhejkártus'; l. *votä*.
vätes 'a hótalp fölcsatoló karikája'; l. *votäji*.
vēk 'talán, bizonyára' II : 462.
vērti 'akar'; l. *voräti*.
vēś (vēńś-) 'az arcz szépsége' I : 216, II : 0697 *vēśiŋ* 'szépséges, szép arczú' I : 193, 215–6, *v. nē, aγi* 'szép nő, leány' II : 0697; *veśpä* ua. I : 215–6, 224, II : 0753; *vēśtal* 'rút' I : 216.
vēśkät 'becsületes, tisztességes' II : 0752, 444.
vēlt 'arcz' II : 0697, 484; *kul-v.!* 'ördögpofa!', *āmp-v.!* 'ebpofa!' (szidó szólások) II : 0283, *v.-puŋk* 'szemfog' II : 597.
vikśem 'tisztátlan' (főkép a vallási szabványok értelmében) I : 0267 | *vikśemli, jol-v.* 'tisztátlanná lesz' (a vallási sz. é.) I : 0269, *vikśemti, χot-v.* 'tisztátlanná tesz' I : 0270.
vinä 'pálinka' (< вино : gen. -a) II : 603.
vińśt, wüińśt, R. *uńśt* 'éppen most' II : 515, 578.
viś 'böjt' II : 0424.
viś 'kicsiny, kis'; *Viś ōtėr* 'a (Konda-alvidéki) kisebbik fejedelem' (hős és bálvány neve) I : 289, II : 056, 0166, Вишъ отръ (INFANTJEV) I : 0322.
vit, wüt, ut, R. *uit* 'víz' II : 505, *jelpiŋ vit* 'az ősvíz' (melyből a földet előbuktatják) I : 0266, *liliŋ v.* 'elevenitő víz, élet vize' (l. *liliŋ*), R. *suś uit, äl-u., leχs-u., kolt-u.* (l. a jelző szókat) II : 609, 610 | *vit-ąs* 'a víz felszíne' I : 205, II : 605, *ut-asräil* 'vízi ördög' II : 0286, *vit-χąmlėχ, wüt-kąmleχ* 'csibor (vízi bogár)' I : 0220, 203. *Vit-χąn* 'vízi szellem, a víz fejedelme' I : 192, II : 086–7, 0209, 0273, 0288—91 (tárgy.), Pót. uo., 558, *Vit-χōn, Ut-kąn* II : 0288, *Vit-χąn-āγi* 'a Vízfejedelem leánya' II : 099, *Ut-kąn-āu* ua. I : 0272, II : 0290. *Vit-jelpiŋ*. R. *Uit j.* 'a víz Szentje' II : 0273, 603, 604, 616. *Vit-jelpiŋ pupχ' ājkä* 'a Víz szentje bálványöreg' II : 015, 604. *vit-jēr* 'víztájék' I : 237, *vitkėś, vitkiś, votkėś, votkiś* 'vízi szörnyeteg; mammut' II : 0284, 0327, 513, *vitkiś* (bogár képében) I : 203, a *vit-kėś* szó eredete II : 0273, *vit-kul* 'vízi ördög' I : 0340, 179, II : 0284, 0327, 442, G. вить кулъ II : 0284. *vit-märä* 'bugyborék' I : 284, II : 517, *vit-mis-naj* 'vízi tündér' II : 0100, 0276, *Wüt-najer*. R. *Uit naer* 'Vízfejedelem' II : 0288, 603. *vit-pupi* 'vízi bálványszellem' II : 605. *vit sirpä sāt ątėr* 'vízszerű hét fejedelem' (bálvány neve) II : 602–3, *vit-tau* 'a víz sebje, sodra' II : 610, *vit-uj* 'hód' I : 197, *vit-uśśi* 'vízi szellem' II : 605, *wüt-utś* (vízi szörnyeteg) II : 0327, *vit-vāŋχä* 'vízforrás' II : 544, *vit-vit* 'vízhordó nyírhejvödör' II : 543, *vitiŋ* 'bő vízállás' II : 475.
viγir 'vörös', *wüir, wüir* 1. 'vér'; 2. 'vörös', R. *vur, ur* 'vörös' I : 257, II : 481; *viγir nuj* 'vörös posztó' (bálványadomány) I : 0231, *viγir uj*

'nyuszt' ('vörös állat') I : 197, II : 476, 521, 561, *Viχir -uj sāt sa'i* 'Vörös állatos (nyusztos) hét hajfonat' (hős neve) II : 0128.
voqnės-kuqli : äirėn v. kuqllä 'a zabolának gyeplőszára' II : 0623.
[1]*voqnt* 'feleség' II : 0753, 518.
[2]*woqnt* 'falka'; l. *vānt.*
vōχi, vōwi, R. *vuoi* 'hív' II : 577 | *vqti* 'hív; kér' II : 519, 521.
voχ 'réz; rézpénz'; l. *vqχ.*
voχti 'sulyokkal ver'; l. *vqχti.*
voikėn, R. *väigen, väiken* 'fehér' II : 505, *Voikėn-Tqrėm* 'Fehér Ég (Égatya)'. *V. T. āśėm, qpl'ėm* 'F. Ég atyám, apuskám' I : 0291, 0294, G. войканъ торумъ I : 0291, 0315, *voikėn uj* 'nyű' I : 185.
voipi, väip : ėsnät v. mė 'leszállásra alkalmas hely' I : 290.
voj, vėj 'állat; madár'; l. *uj.*
vōj 'zsír; vaj': *vōjiŋ sāt* 'vajas hét' II : 0424.
vėki : v. minėm v. ańšuχ (b. é.) II : 562.
vol 'hely' I : 049, II : 497.
vōl' 'folyóvonal' II : 501, *vol' pattatä* 'a folyóvonal vége' II : 505; *Vōl'-jā* (Вагля; a déli Szoszva mellékfolyója) II : 0185.
vol'χi 'ragyog', *vol'ätali* 'fénylik'; *vql'l'āli,* R. *vuoll'qli* 'ragyog' II : 566, 575, *samėn jolvql'l'ākiln* 'szemed ragyogtasd lefelé!' I : 0299.
vońšäl' 'éppenséggel csak, mindhiába csak' I : 205, 262.
vopiŋ : sam-v. 'bűvös szemű', *voptal* 'kinek nincs b. szeme' II : 0298.
vōpi (b. é.) II : 562.
vėr 1. 'ügy, dolog', *k'qjėr-vėr* 'csalás dolga' I : 287; 2. 'sors, szerencse' | *vėrėŋ* 'szerencsés', *vėrtal* 'szerencsétlen' II : 598.
vōr, vuor 'erdő', *v. kinsi* 'vadászik' I : 247, II : 513; *vōr-χum,* R. *vuor kum* 'erdei ember' (= *meŋkw*) I : 248, II : 0252, 0275, *vuor-k'um* (medve) I : 230, *Vōr-jā, Vōr-jä* (a *Tapės-jā* mellékfolyója) II : 0125, 502, (a Lozva m. f., Воря) II : 501, R. *Vuorjä* (a Szoszva mellékfolyója) II : 501—2; *Vōr-jā qtėrt* 'a Vōrjā-beli fejedelmek' II : 0125—9 (tárgy.), 498, R. *Vuor-jä qter* 'a V.-beli fejedelem' II : 0127, R *Vuorjä jėri* 'a V. ének' II : 0125, 0128, 498, *Vōr-jā mā-χum tūr* 'a Vōr-jā nép tava' II : 0128, *Vōr-jā paul* II : 0125, *vuor-jälvėl* 'erdei manó' II : 0285, 513, *vōr-kul'* 'erdei ördög (medve)' II : 0283, 0284, *Vor-loptä χansäŋ ta'il, ur-l. χ. t.* 'Erdei levélhez, hegyi l. [hasonló] ékítésű ruha' (hős neve) II : 0128, *vōr-mis-nāj, ur-m. n.* 'erdei tündér' II : 0100, 0276, *vōr-mis nē, vit-mis nē* 'erdei tündér, vízi t.' II : 0122, *Vōr-ńol sāt qtėr ūs* 'Erdős folyófokbeli hét fejedelem városa' I : 0243, *vōr-pupi* 'erdei bálványszellem' II : 605, Pót. uo., R. *vuor-šoat* 'erdei szerencse' II : 621, *vor-uśśi* 'erdei szellem' II : 605, *vōrt qln' qjkä* 'medve' ('erdőben élő öreg') II : 0148, 0272.
vorėn, vėrėn 'udvar; istálló' II : 519, 576.

vorép, *vorép-nē* 'magtörő holló' I : 187.
vōrés (egy ragadozó madár neve) II : 495.
voréti 'felügyel, őriz' I : 289, *vorétenti* 'figyelget' I : 288.
vori 'erőszak, hatalom; pör, vita' I : 228, 247, II : 449, 478, *v. ūnsi* 'leküzdi, meghiúsítja az erőszakosságot' I : 228, II : 0181 | *voriŋ* 'erőszakos' I : 247; *voräti* 'törekszik, erőszakkal igyekszik, erőszakoskodik, kényszerít' I : 228, 247, II : 471, *vąräti*, R. *värräti* 'igyekszik, akar' I : 247, II : 520, 527, *vērti* 'akar' I : 287.
vormélti 'ébreszt, serkent'; l. *vąramli*.
vort, *vort*, *värt* 'a fának kemény része' I : 279—80; *jąut-vort*, *jä'ït-värt*, R. *j.-vuąrt* 'az íjjnak kemény fából készült külső része' I : 279–80, II : 0542, *värt-mąul* 'a fának kemény része' I : 280 | *vortiŋ jiw* 'kemény, erős fa' I : 279.
vorti pāl 'bal oldal' II : 557.
vorti 'vereslik (pl. a falevél)' I : 257.
vos 'ruha' II : 513, 518.
¹*voss*, *oss!* 'hadd!' II : 493, 625.
²*voss*, *vos* 'leg-' (a felsőfok kifejezése), *vos jąriŋ* 'legkiválóbb, legjobb' I : 287.
voś 'inség' II : 626.
vośi' 'membrum virile' II : 0248, *Vośi'* (folyórész neve) II : 027.
vośki 'csap, erősen legyint' II : 451, *pali' v.* 'összetör, szétzúz' II : 504 | *vośkäsi* 'csapva tör, vagdos' II : 451, 505.
vośrém, R. *uośrem* 'epe; zöldessárga' II : 549.
vōt, *vuot*, *vąt* 'szél': Водъ (Lxfantjevnél = *vōt* 'szél') I : 0321, *tąrém voti' ti pokaps* 'az idő szelessé változott (tört elő)' I : 0283; *vot-χump* 'szél verte hullámok' II : 547, 560, *vōt-pī'*, *vąt-pou*, *vuot-pū* 'forgószél', *Vōt-pī'* 'Szélfi' II : 0235, *Vuot-pop' ańśuχ* 'Szélistenke-öreg' II : 0229, 0235 6 (tárgy.), *vōt-porχej* 'szélvihar' I : 0287, *vōt-sam* 'szélfoszlány' II : 562, 603 | *voteŋ torem* 'szeles idő' I : 0283, *votlaŋ* 'széltől való himbálózás' II : 493; *voti* 'szél fú': *puŋka vōtwés* 'feje megőszült' II : 524, *vuotémti* 'elfú (a szél)' II : 515; *vōtäs: tūjt-v.* 'hóförgeteg' II : 445.
votä, *vätä*, *vätä*, *väté* 'bödöny fajta nyírhéj-edény, kártus' II : 446, 461, 514, 544.
votäji, *votinti*, *votintaχti* 'felölti a hótalpat', *vätés* 'a hótalp fölcsatoló karikája' II : 0555.
votγéli 'simogat' II : 559.
vēps, *veps* 'vő, vőlegény'; l. *vaps*.
Vērwiś, *Vērjiś* (bálvány neve) II : 0180 (tárgy.).
vesi pū 'legifjabb fiú'; l. *vāssi'*.
vetkéś, *vetkiś* 'mammut'; l. *vitkéś*.
vet' 'rövid'; l. *vät'i*.
vōwi 'hív'; l. *vōγi*.
R. *vuąrt* 'a fának kemény része'; l. *vort*.
R. *vuältąli* 'leszállít, leereszt'; l. *va'ili*.
R. *vuäps* 'vő; vőlegény'; l. *vāps*.
vuil 'a mint, mialatt'; l. *uil*.
vuj 'állat (medve, rén)'; l. *uj*.
vujti: jit v. 'üldözve fut vlki után' II : 0647, 517, 520 | *vuitaχti: ji-poqlt v.* 'vlmi után eredve rohan, üldöz' II : 516,

täu jatlät v. 'ö vele üldöző-dik' II : 0647.
vul'-šup : taut v. s. 'üszkös fa-darab'; l. *ulä.*
R. *vuohti : jel-v.* 'lehelyez (le-csap)'; l. *vāχti.*
R. *vuoi* 'hív'; l. *vōγi.*
R. *vuolľąli* 'ragyog'; l. *voľγi.*
vuor 'erdő'; l. *vōr.*
vuot 'szél', *v.-pū* 'forgószél'; l. *vōt.*
vuoť 'rövid ideig'; l. *vāťi.*
vūs 'vár, város'; l. *ūs.*
vušmėŋ k'ątėl 'borús nap' I : 0287.
vutėp (az átkozott medve jelzője); l. *utpi.*
wüińšt 'ép most'; l. *vińšt.*
wüť 'víz'; l. *vit.*

II. Osztják szómutató.

Adam-iga 'Ádám-öreg' (rúdbálvány) II : 0216.
agerna, ēgerneŋ 'jászkeszeg (cyprinus rutilus)', *avir-nē* 'cyprinus idus' I : 187.
aGĭ 'ipa' II : 0733.
[1]*aj* 'kicsiny': *Aj Leu* 'Kis Szoszva' II : 059, *Aj pūγėl* (a Vaszjugán felvidékén) II : 0215, Айполовы (falu a Vaszjugan mellett) II : 0221, *Aj ūrt* 'a (konda-alvidéki) kisebbik fejedelem' I : 289, II : 0166, *Aj-ūrt aŋka* 'a (kondai) kis fejedelem anyja' II : 0166.
[2]*ai, āj-kēl, aj-kel, aj-ket* 'hír-adás, üzenet, beszéd' II : 0244, 0584, 447, 625.
al 'év' I : 246.
aľnŋ 'meredő' (?) II : 522—3, *a. ura* 'm. (?) bálványdúcz' II : 0566, *a. keu, a. kur* 'm. hegy, m. láb' II : 568.
Ar miγ χoj, kale χoj 'Sok földű férfiú, . . . f.' (Világügyelő f.) I : 0263, 0278, II : 0109.
ār, āra, ārėχ 'ének' (etymologiája) II : 0497.
Ās-iki 'Obi öreg' II : 031, *As-iga* ua. II : 0190, *As-χon* 'Obi király' (= 'Obi öreg') II : 0190.
at = al 'iábszár' II : 0591.
āt-χatl 'éjjel-nappal' I : 177
āti-pil 'éjjeli társ, hálótárs' feleség' II : 0752.
āwėt, ąwėt 'földfok' II : 0565, *Āwėt-joγan* (Obdorszktól északra) II : 0208, *Āwėt ort iki* = vog. *Aut-jā ątėr* II : 0208.
avir-nē 'cyprinus idus'; l. *agerna.*

ąŋėt 'szarv' II : 493; *ą.-jōγol* 'szaruíjj' II : 0543, *ą.-ńąl* 'szarunyíl' II : 0546 | *ąŋtėŋ voj* 'szarvas állat' = 'áldozati rén' II : 0434.
ąu 'száď' II : 0678.
ąumäŋ 'folyó, ragyogó' : *it sorńet it oumaŋ χot, num s. noχ o. χ.* 'alsó aranyával lefelé ragyogó, felső a. fölfelé r. ház' I : 0331.
Äni-Jēχė (falu a Konda alvidékén) I : 238, II : 0173, *Ēne urt* 'a nagy (idősbik) fejedelem' (a kondai) II : 0166.

čāča-χoj 'törzsökös lakó' II : 0716—7.
Tschilibucha (PALLAS) 'Krähenauge' (hánytató szer) I : 0151.
čirt 'sokszínű gyapjúzsinór' II : 0749.

Ebėtta (folyónév) II : 0560, *Ebėtta tōr* (tó neve) II : 0559.
ēgerneŋ 'jászkeszeg'; l. *agerna.*

jīpėl 'árny, árnykép': l. *jëpėl*.
jir 'véráldozat' II : 0431.
jirmak 'selyem'; l. *jermak*.
jis, jiś 'régi, öreg'; l. *is, iś*.
jiw 'atya': *jiw-nur* 'atyai bosszú' II : 0572, *jiwėl sątėŋ!* 'az apja áldóját!' II : 0592, *jiwėl sątėŋ ēven!* 'azt az apja áldóját!' (leányra mondott káromkodás) II : 0576.
Joȝ-oŋ pūχėt (a narimi kerületben) II : 0216.
jōγol, jōγot 'íjj' II : 0541.
joχėr, įōγǝr 'pánczélruha'; l. *lạγυr*.
[1]*jōr, jūr* 'erő' II : 587.
[2]*jōr* (mithikai állat); l. *jūr*.
juχ 'fa': *Juχ-sem χu* 'Fabél férfi' (osztják hős neve) II : 046, *juχ-vēr* 'megrontás' II : 0410 *juχėŋ vᵘąś* 'favár' II : 0258; Юхлыму нувый сорнэ = *Juχli mū nąri Sąrńi* 'Fátlan vidéki fehér Aranyos' (bálvány neve) II : 0212.
juŋk, juŋg 'bálvány' I : 0225; *j.-juχ* 'istenke fa, szent fa' II : 0340.
[1]*jūr, jōr* (mythikai állat) I : 220, II : 0331; *jūr-sōrt* (nagyfejű csukák fajtája) II : 0321.
[2]*jūr* 'erő'; l. *jōr*.
jūtl 'íjjal lő' II : 493.

kagi, kogi, kavi, kova 'kakuk' II : 0306, 0323.
kaj, kaj, kąląj! (áldozatot befejező üvöltés) II : 0443, 0463.
Кайогодете эмтерь (tó neve a kuntikovi jurták közelében) II : 0340.
kallek 'halászmadár'; l. *χaleu*.
kalt 'bálvány' II : 497. Pót. uo. *Kaltυś-aŋki, Kaldas-a.* 'Kaltėś-anya' II : 038, 051, (idéző igéje) II : 0384, *kaldas-aŋki* 'bábaasszony' II : 038, *Kattas-ime* 'Kaltėś-asszony' II : 038, 051, *Kaltυś-rü* 'K. heve (réulete)' II : 0381.
kalt-, katt- 'kikötni (ladikkal)' *kaltėŋ, kattėŋ* 'kikötő' II : 0567, *Kattida vānda* 'Kikötő földfok' II : 0625, 0661.
Kamėŋ-pūχėt (falu neve a Konda alvidékén) I : 251, II : 0173, 0177.
kār 'kéreg': *Kāri näŋk kār seuυl ort, k. n. kār veśυl ort* 'Kérges vörösfenyő kérgéhez [hasonlatos] hajfonatú, k. v. k. h. arczú fejedelem' II : 0203.
kara, kari 'kecsege' I : 218, *Karė-pōspat urdat voś* 'Kecsegés folyóági fejedelmek városa' (a Konda torkolattáján) II : 0213, 0559, 0651, 0690.
Kārės: toχtėŋ K. 'szárnyas K.' (griffmadár) II : 0324—5.
kaśeu 'leuciscus rutilus' II : 446.
kāt 'bálvány'; l. *kalt*.
Kateń-Es 'Tatár Ob, Irtis' I : 276.
katt- 'kikötni (ladikkal)', *kattėŋ* 'kikötő'; l. *kalt-*.
kavi 'kakuk'; l. *kagi*.
R. *käenschi, käenzsi* = *χänsi* II : 0137.
kei-, koi- 'varázsolni, igézni', *keita χo* 'varázsló' II : 0354.
[1]*keḽ* 'szó, hír' I : 254.
[2]*keḽ* 'kötél' I : 254.
Kem 'Jeniszei' II : 0177.
kēmi, kēmėŋ (silány ezüstfajtának jelzése) II : 0174.
kēši, kēži 'kés; kard' II : 0537, 0550.
keu, kev 'hegy; Ural' I : 063, II : 442: *Kev-ima* 'Hegyasszony' (bálvány) II : 0214—

férfiu) II : 053, *Ortlonk* I : 0139, *Urt-pūχėt* 'Fejedelem-falu' (helynév) I : 250, Ортыни Пай (bálvány) II : 0215 (tárgy.). 3. *urt, ort* 'hold, hónap' I : 193, 194, II : 0222.

ōrti 'anyai nagybátya' I : 252.

ōtši (mythikai lény jelzése = vog. *ujtši*) II : 0272.

Öγi-köχ 'Leánykő' (kővé változott leány) II : 0221.

pa-uša! (üdvözlés) II : 0680.

pai-ńoḷ 'mennykő, isten nyila' I : 0289, II : 0611, *voš-pai* 'váromladék' II : 0556.

Pairāχta (a Világügyelő férfiú egyik jelzése) II : 049, 053, (a név magyarázata) I : 0303, 182.

pam 'hőség', *pamiŋ* 'meleg' II : 438, 522.

pan-nē 'lota vulgaris' I : 187.

pąńt 'szárny' II : 0607.

paŋχ, poŋχ, panga, pąŋga, paŋg 'légyölő galócza' I : 251, II : 0375; *Pāŋχėt vāntė* (helynév) II : 0559.

pasāla-, posaḷa- 'meghal' I : 203.

Pastėr pōγol, P. jaχ p. 'Pasztėr nemzetség falva' (a Poluj mellett) II : 0211.

Pāžėt-iki = vog. *Pasėt-pupi' ąjkä* II : 0150.

pąj, poį 'a ladik oldalainak tetejéhez erősített deszkák' II : 0612.

Pąlm-turum iki 'a pelimi isten öreg' II : 01, *Polėm-tōrėm ar*, R. *Polm torom ar* 'a p. i. éneke' II : 015, 0263, 523.

pąri, pora, porė 'ételáldozat, lakodalom, lakoma' II : 0736, 457; *pąri-sąrt* 'ételáldozatul hozott csuka' II : 0469.

penšer 'varázsdob' : *p. ńal* 'a v. verője' II : 0374.

per 'apró darab, törmelék' II : 0688.

peseŋ 'szent, bűvös' I : 0265.

pētlim ėmdėr 'sötét tó' (az alvilágban) I : 0213, II : 0284.

pėgde jiŋk 'pálinka (fekete víz)' II : 0738, *pegdeŋ oχčam* 'gyászkendő' I : 0202.

pėnt-χoj 'jövevény' II : 0717.

Pėtpou-pūχėt (a Konda alvidékén) II : 0213, *Pėtpou-iga* (bálvány neve) II : 0213.

piʌtʻ, pilt 'függő madárháló' II : 0606, 585.

piri 'felelő rucza' II : 0137.

Pīteŋ puχėt (a Közép-Konda táján) II : 0257.

pōγol, pǫγəl, pūγol, pūγəl, pūγot, pūγət 'falu' II : 0556; *Puγol-iga* 'Falu öregė' (bálvány neve) II : 0214.

[1]*poį* 'a ladik oldalához erősített deszka'; l. *pąj*.

[2]*Poi-lipetta ťamplat χui* 'Nyárfalevélhez hasonlatosan mozgékony férfiú' (hős neve) II : 0265.

pōjek, poik, pāik 'imádság' II : 0482.

Polėm (a Pelymka folyó neve); l. *Pąlm*.

pōlis 'üres beszéd, fecsegés' II : 439, *polėš* 'panasz, rágalom' II : 0178.

pońėl (pǫńʌʌ) 'szárny' II : 0606—7.

poŋχ 'légyölő galócza'; l. *paŋχ*.

pora, porė 'ételáldozat, lakodalom, lakoma'; l. *pąri*.

posaḷa- 'meghal'; l. *pasāla-*.

pōšiχ 'tojás; állatkölyök; gyermek' II : 592.

pūγol, pūγəl, pūγot, pūγət 'falu'; l. *pōγol*.

tĕt, tēt-juχ 'a fa keményebb része' II : 0542.
Tĕtĕ-puχĕt (a Konda alvidékén) II : 0213.
tīliś, tīliś 'hold, hónap' II : 0222; *tīliś-χon* 'Holdfejedelem' I : 194, *Tīliś-χon ēva* 'Holdkirály-leány' II : 088, 0223.
tinėŋ 'drága', *jigem-īva kart sėgeret tinėŋ tei estemem* 'atyám vasláncok drága végén bocsátott engem alá' I : 0330, 0331.
Tīwėś = *Lous.* Лeyшы (helynév a Konda középtáján) I : 250, II : 0559.
tīuət, tīuγət, tūγət, tiwit 'tegez' II : 0548.
toγol 'gyalom' I : 264.
[1]*toχ* 'hótalp' II : 0555.
[2]*toχ* 'siralmi ének, versszakasz' II : 503.
tōχ, toχ 'tó': *Tōχ-jeγa* 'Tavi folyó' (a Konda alvidékén), *T.-j. iga* 'a Tavifolyó vidéki öreg' (bálvány neve) II : 0214, *Toχ-siγėt* (tó a Vaszjugan felvidékén) II : 0215, Тухъ-Сиратъ (tó neve a kuntikovi jurták közelében) II : 0340.
[1]*toχtėŋ* 'búvármadár' II : 0320.
[2]*toχtėŋ loŋχ*, тохтенъ тонгъ 'szárnyas bálvány' II : 0246.
tolt 'óriás' II : 0226.
toŋχ 'bálvány' ; l. *loŋχ*.
tōr, tora 'daru' II : 0322, 585.
tōrėm, tūrėm 'ég ; isten' I : 0282, *Torim* (isten) I : 0159, *Torvim* (főisten) I : 0163—4 ; *Tūrėm-aŋka, Turum-es* 'Istenanya' I : 0392, *Tūrum jiγ, T. aŋk* 'T. atya, T. anya' I : 0287, 0317, *Torom-juŋk* (az istenek hírvivője) II : 0246, *torėm-ńoχ* 'gönczölszekér' ('égi jávor') II : 0223, *tūrum sēmat!* 'bizony isten!' II : 0414.
torļa, tōrļėŋ 'értelmes, hangos' I : 192.
tuγėt, tūt, tut, tűt 'tűz' II : 0236 ; *tuγu-juŋk* (Pápai K.) 'tűzi szellem' II : 0244.
tūγət 'tegez' ; l. *tīuət*.
tuŋ 'nyár' I : 0303.
tuŋk 'tűzgyújtó moszat' I : 201 ; *tuŋk-ļār* 'moszatos láp' I : 176, *Tuŋk-lār iki* 'Tűzmohás tavi öreg' (bálvány neve) II : 0207, 468, *Tuŋk-jeγa pūγėt* (a Konda alvidékén) II : 0213, 0559.
Tuŋk-poχ (égi vadász) I : 0368—9, *Tuŋk-poχ tōχ-pėnt* 'Tuŋk fi hótalpjának útja' = 'tejút' (az égen) I : 0369, II : 0223, *Tuŋk-poχ voś* (váromladék az Irtis torkolata közelében) II : 0225, 0560.
tūrėm 'ég ; isten' ; l. *tōrėm*.
tūt, tut 'tűz' ; l. *tuγėt*.

ťapar (nemzetségnév) = vog. *śapėr, śopėr* : *ť. χot* 'ť. ház' II : 0176, 0542, *ť. jittaŋ nāra* 'ť. izületű kard' II : 0541, *ť. mir* 'ť. nép' II : 0173, *ť. nēŋ* 'ť. nő' II : 0175, 0214, *ť. pūdėn* 'ť. család' II : 0176, 0542, *'Tapar-voś* 'T. város' (váromladék az Irtis mellett a czingali jurták közelében) II : 0173, 0175, 0213, 0338, 0559, 0604.
ťať 'ellenhad, ellenség' II : 0599, 0695 ; *ťať-uχ* 'hadfő' II : 0600.
ťėť, ťiť = *śėś* II : 0174.
ťōγol 'a jurta tűzhelye' ; l. *śoŋχal*.

ūχ 'fő' ; l. *oχ*.
ūnt-iķi 'medve' II : 449.

R. *untang* 'ülő' II : 0588.
ùntəp 'napa' II : 0733.
ùp 'ipa' II : 0733.
ur-miś näj, ont-m. n. 'hegyi miś-asszony, erdei m. a.' II : 0276.
ura 'bálványtartó dúcz' II : 0566—7.
urt 'hír, üzenet'; l. *vort.*
ūrt, urt 'fejedelem; hold', *Urt, Urt-iki* (a Világügyelő férfiú díszneve); l. *ort.*
ūsèm, vōšèm 'hálóvarsa' I : 265.
uśa! uśa ula! 'légy üdvöz!' (üdvözlés) II : 0680.
uś-jiŋk 'nyírtaplófőzet' II : 0402.
Ül-juŋk 'Alvilági bálvány' II : 0244.

vāχte voje 'kígyó' ('mászó állat') I : 287, II : 0320, *v. v. χōn* 'kígyókirály' II : 0321.
vaj 'botos' II : 0555.
var 'czége' I : 264.
vās, vāsa, vāsi 'récze' II : 0320.
Васюганъ (falu a Vaszjugan mellett) II : 0220.
vāsmaŋ 'oszlató' II : 0300.
vata, veta, veda 'rénszarvas' II : 0317.
vąj, voj 'állat' : *vąj-χos* 'gönczölszekér' ('jávorcsillag') II : 0230, *voj ar* 'medveének' I : 038.
vąš, vᵘąš 'vár, város'; l. *voš.*
veγ 'erő' : *čenš-v., pōroχ-v.* 'háterő, mellerő' II : 0617 | *vegeŋ jiŋk* 'erő vize' II : 0250.
vēŋ, voŋ, veŋ-χoi 'vő, vőlegény; sógor' II : 0733.
vēs, vēś, vēsi 'mammut'; *vēs-loχ, vēs-teu* 'm. csont' II : 0328, *sōrt-vēś* 'csuka-m.' II : 0321, *Vēs-ime* 'M. asszony' (mythikai alak), *Vēs-jaχ vont* 'M. nép erdő' (a Vaszjugan vidékén), *Vēs-juŋk* 'm.-bálvány' II : 0330, *veś-muγol* 'kőszén' ('mammutmáj') II : 0329, *Veś-oχta* 'M. magaslat' (egy örvényes víztáj neve a Kondában) II : 0329. *Ves-pōγol, Ves-puγel* 'M. falu' (Obdorszkon alul) II : 056, 0211, 0479 *Vesiŋ toχ* 'Mammutos tó' (a Vaszjugan vidékén), *Vesiŋ enter* 'Mammutos folyó' (a Vaszjugan vidékén) II : 0330.
veš, venš 'arcz' I : 216, II : 0697.
veta, veda 'rénszarvas'; l. *vata.*
vēla, vēli 'rénszarvas' II : 0317. *vili porta voi* 'farkas' II : 0318.
viχli Pót. II : 0285.
viśa! viśa ula! 'üdvözlégy!' II : 0680.
viś-viś nē 'turdus' I : 187.
vobi-nē 'béka' I : 187.
Voȝ-unt ima 'Városerdő asszonya' (bálv.) II : 0215.
vojèlt (b. é.) II : 0583.
vol 'hely' I : 049, II : 497.
ụòntəp 'napa' II : 0733.
voŋ 'vő, vőlegény; sógor'; l. *veŋ.*
vōrèp 'szeméremkötő' I : 0268.
vorla- 'fényleni' I : 232.
vorš, vᵘąrèš 'vercse' II : 495.
vort, urt 'hír, üzenet', *v. χᵘi* 'üzenethordó ember; leánykérő' II : 0697.
voš, voč, voȝ, vąš, vᵘąš 'vár, város' I : 250, II : 0556 ; *voš-γar* 'a vár v. város tere' II : 0568, *voš-χot-oŋ* 'várkapu' II : 0563, *Voȝ-itpa voš* 'Vár előtti város' (= Цингалы) II : 0213, 0559, *Voš-jeγa voš* 'Városi folyómelléki vár' (a Konda alvidékén) II : 0213, 0559, 0661, *Vᵘąš neŋ-χo ākterm tąr-oχ tąj χolnŋ enter ort, kort neŋ-χo*

III. Magyar szómutató.

IV. Zürjén szómutató.

V. Votják szómutató.

VI. Finn, lapp, mordvin és cseremisz szómutató.

Finn:

Lapp:

Mordvin:

Cseremisz:

VII. Szamojéd szómutató.

VIII. Altaji nyelvek szómutatója.

(*cs.* = csuvas, *t.* = volgai tatár. A köztörök adatok előtt a nyelvi jelzés elmaradt.)

IX. Indogermán és kaukázusi adatok.

X. Orosz szómutató.

Függelék.

Nyelvtani jegyzetek.

(A hol nincs más nyelv jelezve, az illető utalás a vogulra vonatkozik.)

I. Hangtaniak: A *γ́* ejtése II : 461. a vogul *ś* az orosz átírásban gyakran ч II : 0132, *ś* ∼ *s* hangváltozat a *sąpėr* ∼ *śąpėr* népnevekben II : 0177, szóvégi vogul *-ėŋ* > *-eu* változás I : 0303 *-nt-* hangcsoportból a déli nyelvjárásokban gyakran eltűnik a nasalis (pl. *its*, *itwės* < *ints*, *intwės*). Ily jegyzések Reg. szövegeiben: *két* = *kēnt* 'sapka', *suott* 'száď' = *sūnt* stb. II : 573 | mássalhangzók hasonulása II : 542, *-ŋ* végzet a következő szó kezdő *p-*, *t*-je előtt *-m*-vé hasonul (pl. *Xąrem-paul* < *Xąrėŋ-p*) I : 237, II : 536 || Reguly déli vogul szövegében *s* a szabályszerű *ś* helyett II : 485, Reg. *-n* írása *-m* helyett II : 504, 509, Reg. a *-ŋ* melléknévi képzőt néha *-m*-nek írja II : 530, Reguly jegyzéseiben a végzet néha nincs teljesen kiírva II : 483, 484, 485 || *a* > *o* hangváltozás török eredetű osztják jövevényszavakban II : 0178, *l'* > *t'* hangváltozás az irtisi osztjákban II : 0240 | *rč*, *rš*, *rž* hangcsoportok egyszerűsítése a votjákban I : 0301—2 | *a* > *ï (i)* hangváltozás föltevése a *sïbïr*, *zïrjan* és *kitan* népnevekben volgai bolgár közvetéssel II : 0176.

II. Alaktaniak: *a)* Összetétel: kettős számú összetételes szerkezetek, mint *mā'i-tąrmi'* 'ég és föld' I : 0282. — *b)* Képzők: *-lt-* mom. igeképző II : 511, Passivumképző *-awė-*,

-au-: *nātawét* = R. *nätauχt* II: 503, 505, Passivum kedvelése (pl. *mojnė joχtwės* 'vendégtől jövetett') II: 464, *-m* denom. igeképző 'vmivé lesz' jelzésére II: 485 | a jelenidő egyes sz. 3. személyével azonos alkatu igenév (pl. *pūri*, *ūri*) I: 049, 202, 243, 257, II: 0269, 582, 583, partic. præt. *-m* képzője part. præs. értelemben (pl. *minėm* 'menő', *jāŋχėm* 'forgó') I: 208, 272, 595, 616, *-tul* képző (pl. *āltul* 'jószág') I: 265 | *-riś* dimin. képző II: 508, *-kēt* kedveskedő (dim.) képzés (pl. *pī-kēt* 'fiúcska', *śiś-kēt* 'kedveske') II: 532, *-kʿolė* végzet lenéző kicsinyítés kifejezése II: 519—20 | *-äŋ* (osztj. *-aŋ*) melléknévi képző II: 492, *-i* melléknévi képző (pl. *χol-i* 'reggeli', *num-i* 'felső') II: 0280, 624, *-tal* fosztó képző REG. szövegeiben többször *-n* végzettel megtoldva (pl. *joχtaln*, *lautaln*) II: 536, 567—8 | *-än* végzet az effélékben: *sorχän-sam*, *χulän-s*. I: 049 | *-n* névmásszerkesztő képző I: 204 köztör. *-ak*, *-äk*, *-uk* végzet hiánya a csuvasbanI: 0304. — *c)* Ragok: *-nė* dat. rag. locat. értelemben I: 282, *-nė* rag elat. értelemben (= *-nėl*) II: 482, 576, számnevek *-ī'* lativus raggal (pl. *χatī' pūnsėstä* 'hattá nyitotta ki', *sātī' ūnle'it* 'hét felé ülnek') I: 232—3, *-äl'* határzói lativus (pl. *alγäl'* 'fölfelé', *lāŋχäl'*, *joläl'* 'lefelé') II: 550, *-l* instrum. rag. ablat. értelemben I: 290, *-l* 'és' kötőszó pótlására I: 210, *-ińšt* rag (pl. *kʿūrėm jäγińšt* 'két fiú az apjával') I: 289 | *-tä* 3. személyű birtokosrag mássalhangzón végződő szókon (pl. *kʿumtä* 'férje', *ūptä* 'nénje') II: 481, 528, 3. sz. birtokosrag ily szerkezetekben: *χumitä kwālėm* 'férfia kelt', *nētä sastėm* 'nője termett' *(esze-veszett, ügye-fogyott)* I: 247, *apraja*, *nagyja*-féle szerkezet a vogulban I: 210, *-ä*, *-tä* 3. sz. birtokosrag felszólításban II: 484 | igei *-jo* végzet (pl. *kʿōntijo* 'néz') regei elbeszélésben II: 517, igei dual. 3. sz. R. *-í*, *-iu*, *iju* = ÉV. *-eï'* II: 507—8, 570, REGULY az igei személyrag jelzését többször elhagyja II: 488, 611, 614 | tárgyas igeragozás jele *-n-* < *-l-* (pl. *jäχtinėm* 'levágla k') II: 518, 519, 520, 521, az imper. többes 2. személyének teljesebb szigvavidéki alakja: *jāmeγän!* 'járjatok', *āleγän!* 'éljetek!' II: 625, *-uŋkwä*, *-aŋkwä* felszólító alakok II: 569, 571, R. *-men* gerundium, pl. *pośgämen* = *pośγimė* 'megrakva (fészekkel)' II: 555, *-nė* igenévi képzőnek gerundiális alkalmazása REG. szövegében II: 549, a föltételt jelentő *-ke* szócskának *-kel* alakja REG. szövegében II: 528, 532, 570, *-kēm*, *-kēt* gerundium II: 465, *-pėl* időhatározó végzet (pl. *vonli-pėl* 'a mint ül') I: 213, 287.

III. Mondattaniak: kettős számú igealak helyett egyes számú I: 192, kettősszám határozatlan mennyiségű többségre alkalmazva II: 548, kérdésre való feleletben az állítmány ismétlése I: 195, igei mult idő a beálló cselekvés bizonyosságának jelzésére I: 197—8 | az alany fölösleges ismétlése összevont mondatszerkezet helyett (a ritmus kedvéért) I: 248, 272 | értelmi

állítmány jelzői szerepben I : 211, ismétlése jelzőnek, vagy határozónak (énekbeli verskiegészítés) I : 244, jelző a jelzett szó után vetve (pl. *csípője tarka, keze aranyos*) I : 204 | a melléknévi fokozás sajátos jelzése II : 494 | határzói viszony alaki (rag v. névutó) jelölés nélkül I : 214, 256, 272, II : 576—7, 603, 606, 610 | *-ke* . . . *-ke* egymásra következő két egyező tartalmú mondat külömböző határzóinak kiemelésére I : 272. — Párhuzamos szólásokban az ismétlődő kifejezés nem mindig világos értelmű I : 203.

PÓTLÁSOK ÉS HELYREIGAZÍTÁSOK.

A vogul-osztják néprajzi kutatások irodalmához (l. I : 060—0175) : Újabb kiadványok : V. V. BARTJENJEV : Понятія обдорскихъ Остяковъ о грѣхѣ *(Az obdorszki osztjákok képzetei a bűnről)* a tobolszki múzeum Ежегодникъ cz. évkönyvének 5. (1895—6.) kötetében (Сообщенія. 9—12. l.). — BÁN ALADÁR dr. : *Medvetisztelet a finn-ugor népeknél, különösen a lappoknál.* Ethnographia 24. köt., 205—22., 332—48. — M. K. BATURIN : Два брата. Остяцкая легенда *(Két fitestvér. Osztják rege)* a Живая Старина 16. évfolyamában (1907), 83—87. l. Két Irtis-melléki szomszédos hegyhez fűződő hősrege (szent kard hatása). — M. BLINOV : Языческій культъ Остяковъ *(Az osztjákok pogány vallásgyakorlata).* 1898. — A. DMITRIJEV : Древности бывшей Перми Великой *(Az egykori Nagy Permia régiségei)* a Пермская Старина (Сборникъ историческихъ статей и матеріаловъ) cz. kiadványsorozat 1. kötetében ; Perm, 1889, 1—197. — Ua. : Покореніе угорскихъ земель и Сибири *(Az ugor vidékeknek és Szibériának meghódítása)* uo. 5. köt. (1894) 1—220. — Ua. : Историческій очеркъ пермскаго края *(A permi vidék történetének vázlata).* Perm, 1896. — A. A. DUNIN-GORKAVIČ : Очеркъ народностей Тобольскаго сѣвера *(A tobolszki északtáj népeinek vázlata)* az Извѣстія Имп. Русскаго Географическаго Общества 40. kötetében (1904), 1. füz., 31—77. l. — ARNOLD van GENNEP : *Origine et fortune du nom de peuple 'Ostiak'.* Keleti Szemle 3 (1902) : 18—32. — I. N. GLUŠKOV : Чердынскіе Вогулы. Этнографическій очеркъ *(A Cserdyn-vidéki vogulok. Néprajzi vázlat)* az Этнографическое Обозрѣніе folyóirat 45. kötetében (1900), 15—78. l. Ismertetve a FUF. 1. kötetének Anzeiger cz. mellékletében, 128. l. — P. P. INFANTJEV : Путешествіе въ страну Вогуловъ *(Utazás a vogulok tájára).* S. Peterburg, 1910, 1—198. l. (25 képpel). — ARTTURI KANNISTO : *Matkakertomus vogulimailta* *(Úti jelentés a vogul földről)* I. JSFOu. 21 : 6, 7—9. l. ; II. uo. 22 : 3, 1—2. l. ; III. uo. 24 : 3, 1—3. l. ; IV. uo. 24 : 4, 1—4. l. ; V. uo. 25 : 5, 1—8. l. — Ua. : *Über die wogulische schauspielkunst.* FUF. 6 (1906) : 213—237. Finnül : *Vogulien näytelmätaiteesta.* Valvoja, 1907, V, VI : 345—363. Oroszul : О драматическомъ искусствѣ у Вогулъ az Этнографическое Обозрѣніе folyóirat 90—91. kötetében, 337—242. l. Ugyane tárgyhoz : По поводу критики на статью «О драм. иск. у вогулъ». Uo. 94—95. köt., 145—152. l. — Ua. : *Angaben über die zahl der wogulen.* FUF. 6 (1906) : Anz. 54—55. — Ua. : *Über zwei ostjakische benennungen des bären im wogulischen.* FUF. 7 (1907) : 185—7. — Ua. : *Beiträge zur wogulischen folklore und dialektenkunde* FUF. 8 (1908) : Anz. 162—205. — K. F. KARJALAINEN : *Ostjakkeja oppimassa.*

Matkakirjeitä (Osztják tanulmányok. Úti levelek) I—III. JSFOu. 17 (1900): 1—74. Három fejezete: I. A Demjanka-vidéki osztjákok. II. Az osztjákok áldozattüzeinél. III. A kondai osztjákokról. Ua. IV. (folytatás) Az Irtistől az Obhoz. JSFOu. 18 (1900): 1—29. V. (folytatás) A Vach-vidéki osztjákok. JSFOu. 20 (1902): 1—32. l. — Ua.: *Ostjakerna vid Vach. Anteckningar från en vetenskaplig forskningresa (A vachvidéki osztjákok. Följegyzések egy tudományos kutató utazás alkalmával)* Finsk. Tidskr. 51, 63—77. l. (FUF. 3: Anz. 95). — Ua.: *Matkakertomus ostjakkien maalta (Úti jelentés az osztjákok földéről)* JSFOu. 19 (1901): 3, 1—5. l.; 20 (1902): 4, 1—5. l. — Ua.: *Wie Ego im ostjakischen die verwandten benennt.* FUF. 13 (1912): 207—96. l. és különnyomatban. — Ua.: *Alte bilder zur ob-ugrischen mythologie.* MSFOu. 35 (1914), No. 5, 26. l. — P. Kirėjev: Сургутскіе очерки *(Szurgut táji vázlatok)*, Tjumenj, 1901; 1—7. l. — L. A. Korikov: Сосьвинскіе и Ляпинскіе Вогулы Березовскаго округа *(A berjozovi kerület Szoszva- és Szygva-melléki voguljai).* Tjumenj, 1898; 1—24. l. — Ua.: Пѣсни Вогуловъ *(A vogulok énekei).* A tobolszki Ежегодникъ 9 (1898) kötetében, 1—4. l. — Ua.: Въ туманѣ вѣковъ. Изъ вогульскаго преданія *(A századok ködében. A vogul hagyományból).* Tjumenj, 1906 (id. Pavlovszkij Вогулы könyvében, 14. l.). — L. E. Lugovskij: Легенда, связанная съ двумя остяцкими идолами изъ коллекціи «принадлежностей шаманскаго культа» въ Тобольскомъ Губернскомъ Музеѣ *(A tobolszki kormányzóság múzeumának «samán vallásgyakorlati tárgyak» czímű gyűjteményében levő két osztják bálványnyal kapcsolatos hitrege).* A Ежегодникъ 2. kötetében 1—3. l. — N. Malijev: Вогулы. Антропологическій очеркъ *(A vogulok. Anthropologiai vázlat)* a moszkvai egyetem mellett fenálló természettudományi társulat Русскій Антропологическій Журналъ cz. folyóiratának V. kötetében (1901): 73—81. l. Ism. FUF. III. Anz. 94. — Munkácsi Bernát (l. I: 025): *Bericht über meine linguistische Studienreise im Lande der Wogulen.* Ungarische Revue 10 (1889): 369—398., 588—611. — Ua.: *A medveeskü népszokása a voguloknál.* Hunfalvy-album (1891): 113—132. — Ua.: *Az istenség közreműködése a vogul hősénekekben* uo. 182—8. — Ua.: *Kosmogonische Sagen der Wogulen.* Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn 2 (1892): 68—80., 105—133., 255—261. — Ua.: *A vogulok pogány ősvallása.* Ethnographia 4 (1893): 32—54. — Ua.: *Über die heidnische Religion der Wogulen.* Ethn. Mitt. 3 (1893): 61—70., 124—8., 181—8. — Ua.: *Egy magyar mesevégi szólás eredete.* Ethnogr. 4: 251—5. — Ua.: *Az ugorok legrégibb történeti emlékezete.* Uo. 5 (1894): 160—180. — Ua.: *Die älteste historische Erwähnung der Ugrier.* Ethn. Mitt. 4 (1895): 152—161., 185—198. — Ua.: *A nászadomány szokása a régi magyaroknál.* Ethnogr. 5: 214—6. — Ua.: *A régi osztják társadalom.* Uo. 352—368. — Ua.: *Az 'ugor' népnevezet eredete.* Ethnogr. 6 (1895): 349—387. — Ua.: *Ursprung des Volksnamens 'Ugor'.* Ethn. Mitt. 5 (1896): 7—10., 89—92. — Ua.: *Az irtisi osztjákok néprajza.* Ethnogr. 9 (1898): 141—165. — Ua.: *Alán nyelvemlékek szókincsünkben.* Ethnogr. 15 (1904): 1—19. — Ua.: *Alanische Sprachdenkmäler im ungarischen Wortschatze.* KSz. 5 (1904): 304—329. — Ua.: *A magyar őshaza kérdése.* Ethnogr. 16 (1906): 65—87. — Ua.: *Die Urheimat der Ungarn.* KSz. 6 (1905): 185—222. — Ua.: *Ältere Berichte über das Heidentum der Wogulen und Ostjaken.* KSz. 3 (1902): 273—302., 4 (1903): 85—110., 172—194., 5 (1904): 56—88., 204—227. — Ua.: *Seelenglaube und Totenkult der Wogulen.* Uo. 6 (1905): 65—130. — Ua.: *Götzenbilder und Götzengeister im Volksglauben der Wogulen.* Uo. 7 (1906): 89—115., 177—226. — Ua.: *Die Weltgottheiten der wogulischen Mythologie.* Uo. 7 (1906): 285—315., 8 (1907): 94—129., 9 (1908): 208—277., 10 (1909): 61—83. — Ua.: *Tündér- és ördögféle lények a vogul néphitben.* Ethnogr. 20 (1909): 83—92., 134—151., 206—222. — Ua.: *A samán istenidézés és bűbájosság a vogul-osztják hitéletben.* Uo. 21 (1910): 97—113., 154—166., 222—228. — Ua.: Kisebb közlések: *A feketéré változott fehér holló.* Ethnogr. 10 (1899): 331—2., *Medvetisztelet*

az ainóknál. Uo. 15 (1904) : 226., *Todesdämon Aina der Altaier — Todesdämon Xin der Wogulen.* KSz. 1 : 158—60. — *'Baum' als Benennung des 'Sarges'.* Uo. 1 : 160., *Der Kaukasus und Ural als 'Gürtel der Erde'.* Uo. 1 : 236—40., *Zu den Sagen uber Kaukasus und Ural.* Uo. 2 : 236—7., *Ein altes wogulisches Kostüm.* Uo. 8 (1907) : 162., *'Pilz' und 'Rausch'.* Uo. 8 : 343., *Ein altpersischer Monatsname bei den Süd-Wogulen.* Uo. 9 (1908) : 137—9., *Das altindische Fabeltier çarabhas.* Uo. 9 : 139—140., *A 'jugor' népnév élő emléke.* Ethnogr. 20 (1909) : 190., *'Szabir varju'.* Uo. 20 : 127., *Die Benennung des Speiseopfers im Wogulischen und Ostjakischen.* KSz. 11 (1910) : 168—9., *'Stadt' in den ostfinnischen Sprachen.* Uo. 11 : 169—171., *Das 'Gesicht' des Schwertes.* Uo. 12 (1911) : 352—3. — K. D. NOSILOV : Юридическіе обычаи Маньсовъ *(A vogulok jogi szokásai)* a moszkvai néprajzi múzeum Сборникъ матеріаловъ по этнографіи cz. kiadványának 3. füzetében (1888), 65—73. l. — Ua.: Среди нашихъ инородцевъ. Очерки и разсказы *(A mi idegen nemzetiségeink között. Vázlatok és elbeszélések).* St. Peterburg. 1903. 126 l. Ism. FUF. 8: Anz. 97. — Ua.: У Вогуловъ. Очерки и наброски *(A voguloknál. Vázlatok és rajzok).* St. Peterburg, 1904, 255 l. (41 képpel.) Ism. FUF. 9 : Anz. 129. és Этнограф. Обозр. 65—66. köt., 274. — N. ONČUKOV : По Чердынскому уѣзду. Поѣздка на Вишеру, на Колву и на Печору *(A cserdyni kerületben. Utazás a Visera, Kolva és Pecsora tájaira)* az orosz földrajzi társaság Живая Старина folyóiratának 11. kötetében (1901), 37—74. l. — I. G. OSTROUMOV : Вогулы-Манси. Историко-этнографическій очеркъ съ приложеніемъ 1. словаря вогульскихъ словъ и 2. списка русской литературы о вогулахъ *(A vogulok. Történeti és néprajzi vázlat egy vogul szógyűjtemény és a vogulokra vonatkozó orosz irodalom jegyzékének mellékletével)* a Матеріалы по изученію Пермскаго края kiadványsorozat 1. kötetében (1904), 153—202. l. Ism. FUF. 8 : Anz. 99. — H. PAASONEN : *Über die ursprünglichen Seelenvorstellungen bei den finnisch-ugrischen Völkern und die Benennungen der Seele in ihren Sprachen.* JSFOu. 26 : 4, 1—27 (1909). — PÁPAY JÓZSEF : *Osztják Népköltési Gyűjtemény. Az osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, istenidéző igék és medveénekek.* Bevezetésül REGULY emlékezete, hagyatékának földolgozói és az osztják népköltés ismertetése. REGULY ANTAL hagyatéka és a saját gyűjtése alapján közzéteszi P. J. REGULY ANTAL arczképével és három hasonmással. Budapest, 1905. 4°, I—LXXXII+282 l. (ZICHY JENŐ gróf harmadik ázsiai utazása, V. köt.) Ism. KSz. 7 : 226—244. — Ua.: *Nyelvészeti tanulmányutam az északi osztjákok földjén.* Budapesti Szemle 1905. évf. 345. sz., 354—395. l. és különny. — Ua.: *A Reguly-féle osztják hősénekekről* az Ethnographia 24. kötetében (1913), 257—76. l. és különny. Fordítása: *Die ostjakischen heldenlieder Reguly's.* JSFOu. 30, 36, 19 l. — Ua.: *Északi-osztják nyelvtanulmányok.* I. Budapest, 1910, I—V+182 l., Finn-ugor füzetek, 15. sz. (Különnyomat a NyK. 36—37. köteteiből.) — PÁPAI KÁROLY : *Előleges jelentése Nyugot-Szibériába tett utazásáról* a Földrajzi Közlemények 16. kötetében (1888), 619—24. l. — Ua.: *Éjszak-Szibiriából* uo. 17. köt. (1889) : 561—79. — Ua.: *A vogul házasság* a Hunfalvy-albumban (Budapest, 1891) 133—150. l. — Ua.: *Eine Heldensage der Süd-Ostjaken.* HERRMANN ANTAL Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn folyóiratának 3. kötetében (1893), 82—88. l. Ua.: *Az ugor tipus* a budapesti VI. ker. áll. reáliskolának az 1893/4-ik évről kiadott értesítőjében, 18—35. l. — S. PATKANOV : Типъ остяцкаго богатыря по остяцкимъ былинамъ и героическимъ сказаніямъ *(Az osztják hős tipusa az osztják regék és hősmondák alapján)* a Живая Старина folyóirat 1891. évfolyamának 3. és 4. füzetében és különnyomatban (St. Petersburg, 1891) 75 l. — Ua.: Вогульская сказка *(Vogul mese)* a Сибирскій Сборникъ 1891. évfolyamának 2. füzetében, 137—147. l. — Ua.: О происхожденіи слова «Сибирь» *(A Szibirj szó eredetéről)* uo. az 1892-ik évfolyamban, 127—136. l. — Ua.: Остяцкая былина про богатырей города Эмдера *(Osztják rege Emder város hőseiről)* a Живая Старина 1892. év-

folyamának 2. füzetében, 92–97. l. — Ua.: Сказанія о поѣздкахъ остяц-
кихъ князей къ русскимъ царямъ (*Mondák az osztják fejedelmeknek az*
orosz czárokhoz való utazásairól). Uo. a 7. évfolyamban (1897), 315—56. l. —
Ua.: *Über das Volk der Sabiren*, Keleti Szemle 1. évf. (1900) 258—77. l.
Ua.: *Die Irtysch-Ostjaken und ihre Volkspoesie.* II. Teil. *Ostjakische Texte*
mit deutscher und russischer Übersetzung nebst Erläuterungen. St. Petersburg,
1900. 4°, VIII+XII+025+302+113 l. — Ua.: *Über die Zunahme der Ur-*
bevölkerung Sibiriens. KSz. 9. évf. (a vogulokról és osztjákokról 62—64. l.),
1908. — VLADIMIR PAVLOVSKIJ: Вогулы (*Vogulok*), Казань, 1907, 229+
VIII l. Egy előbbi munkája ugyane szerzőnek: Вогулы Пермскаго края
(idézve Bor. 34. l.) — N. PODREVSKIJ: Поѣздка на сѣверный Уралъ лѣтомъ
1892 года (*Utazás az északi Uralba az 1892. év nyarán*), Moszkva, 1895,
211 l. — I. P. ROSLJAKOV: Похоронные обряды Остяковъ (*Az osztjákok*
temetkezési szokásai) a tobolszki Ежегодникъ 5. kötetében, 1–9. l. —
SEMAYER VILIBALD: *Vogul-osztják hímes kéregedények.* Néprajzi Értesítő 6:
24—42. l. — I. P. SILINIČ: Вогулы. Краніологическій очеркъ (*A vogulok.*
Kraniologiai vázlat) a Русск. Антропологической Журналъ 1904. évfolya-
mában. Ism. FUF. 9: Anz. 130 és Этн. Обозр. 65–66: 273. — L. SIMO-
NOVA: Лаача. Очерки изъ быта Вогуличей (*Laača. Vázlatok a vogulok*
életéből) a По русской землѣ kiadványsorozatban (6. kiadás), St. Peters-
burg, 1904, 14 l. Ism. FUF. 9: Anz. 129. — Ua.: Эзе. Очерки изъ быта
Остяковъ (*Eze. Vázlatok az osztjákok életéből*) uo. (6. kiad.), 1906, 95 l. —
U. T. SIRELIUS: *Ostjakkilaiselta matkaltani v. 1898* (*Osztjákföldi utazásom-*
ról az 1898. évben). JSFOu. 17, 2 (1900) 29 l. Ism. FUF. 1: Anz. 129. —
Ua.: *Kertomus ostjakkien ja vogulien luo tekemästäni kansatieteellisestä tutki-*
musmatkasta v. 1899—1900 (*Jelentés az osztjákok- és vogulokhoz az 1899—*
1900-ik években tett néprajzi tanulmányutamról). JSFOu. 18, 2 (1900): 10. l. —
Ua.: *Ostjakkien ja vogulien hautaustavoista sekä heidän käsityksestään elä-*
mästä kuoleman jälkeen (*Az osztjákok és vogulok temetkezési szokásairól s a*
halál utáni életre vonatkozó képzeteiről). Suomen Museo-Finskt Museum
9: 49—56., 10: 4–14., 36—42. Ism. FUF. 5: Anz. 97 és uo. 8: Anz. 97. —
Uo: *Die Handarbeiten der Ostjaken und Wogulen.* JSFOu. 22, 1 (1904):
1—75. l. — Ua.: *Ostjakkien ja vogulien tuohi-ja nahkakoristeita. Ornamente*
auf birkenrinde und fell bei den ostjaken und wogulen, 1904. A Finn-Ugor
Társaság néprajzi kiadványainak 2. száma. 4°. — Ua.: *Über die Sperr-*
fischerei bei den finnisch-ugrischen Völkern. Eine vergleichende ethnogra-
phische Untersuchung. Mit 607 Figuren. Helsingfors, 1906. A Finn-Ugor
Társaság néprajzi kiadványainak 3. száma. 4°, 2+486 l. — Ua.: *Über die*
primitiven wohnungen der finnischen und obugrischen völker. FUF. 6: 74—
104., 121—154., 7: 55—128., 8: 8—59., 9: 17—113., 11: 23—122. — Ua.:
Über die Art und Zeit der Zähmung des Renntiers. JSFOu. 33, 2 (1916—
20): 35 l. — I. N. SMIRNOV: Остяки и Вогулы (Югра). Историко-этно-
графическій очеркъ (*Az osztjákok és vogulok [Jugra]. Történeti és néprajzi*
vázlat). Вѣстникъ и библіотека самообразенія. 1904, 2—4. füz.; 61–8.,
99—104., 136—49. l. Ism. FUF. 9: Anz. 126. l. — A. SPICYN: Гляденовское
костище (*A gljadjenovi csonthalmok*) a Записки Имп. Русск. Археологи-
ческаго Общества 12. (1901) kötetében, 1—2. sz., 228–69. l. Ism. FUF.
2: Anz. 57—69. — P. D. ŠESTAKOV: Родственна-ли меря съ вогулами
(*Rokon-e a merja nép a vogulokkal?*) — A. STERNBERG: Остяцкая легенда
о сотвореніи міра (*Osztják hitrege a világ teremtéséről*) a tobolszki Еже-
годникъ 12. (1901) kötetében, 12—15. l. — TH. A. TEPLOUCHOV: О до-
историческихъ жертвенныхъ мѣстахъ на Уральскихъ горахъ (*Az urali*
hegyek történetelőtti áldozó helyeiről) a Записки Уральскаго Общества
Любителей Естествознанія 6. kötetének 1. füzetében, 31. l. Németül az
Archiv für Anthropologie 12. (1879) kötetében. — Ua.: Древности, най-
денныя въ Чаньвенской пещерѣ Соликамскаго уѣзда (*A szolikamszki*
kerület csanyvenszki barlangjában talált régiségek) a Пермскій Край ki-

adványsorozat 3. kötetében. — Ua.: Тобольскій Губернскій Музей: Издѣлія Остяковъ Тобольской губерніи. Этнографическая коллекція Тобольскаго Губернскаго Музея на первой Западно-Сибирской выставкѣ въ г. Омскѣ (*A tobolszki kormányzósági múzeum kiadványa: A tobolszki kormányzóság osztjákjainak készítményei. A tob. korm. múzeum néprajzi gyűjteménye az Omszkban rendezett első nyugatszibériai kiállításon*) a Ежегодникъ 19. kötetében (1911) és különnyomatban, 136 l. 56 ábrával. — Kn. N. C. Trubeckij: Къ вопросу о Золотой Бабѣ (*Az «Aranyasszony» kérdéséhez*) az Этнографическое Обозрѣніе 68—69. (1906) kötetében, 52—62. l. L. VogNépkGy. II : 051—2. — N. Th. Vysockij: Нѣсколько словъ о погребальныхъ обычаяхъ Вогуловъ (*Néhány szó a vogulok temetkezési szokásairól*) idézve Этн. Обозр. 86—87 : 236. — A. G. Voronov: Юридическіе обычаи Остяковъ Западной Сибири и Самоѣдовъ Томской губерніи (*Nyugatszibéria osztjákjainak és a tomszki kormányzóság szamojédjainak jogi szokásai*) a Сборникъ народныхъ юридическихъ обычаевъ kiadványsorozat II. számában (St. Petersburg, 1900). Ism. Этн. Обозр. 57 : 129.

A vogul nyelvre vonatkozó újabb irodalom (l. I : 026): *a)* Hangtani tanulmányok: Hazay Olivér: *A vogul nyelvjárások első szótagbeli magánhangzói qualitativ szempontból.* Budapest, 1907. 8°, 54 l. Ism. FUF. 7 : Anz. 7—22. (Kannisto: *Zur wogulischen Lautgeschichte.*) Vida Sándor: *Szabályos mássalhangzó-megfelelés a magyar és vogul-osztják nyelvekben.* Budapest, 1897. 8°, IV+23 l. — Artturi Kannisto: *Zur geschichte des vokalismus der ersten silbe im wogulischen vom qualitativen standpunkt.* Helsinki, 1919. Mémoires de la Soc. FOugr. 46 : XX+208 l. — Gombocz Zoltán: *K. F. Karjalainen: Zur ostjakischen Lautgeschichte* (ismertetés), NyK. 35 : 474—6. — *b)* Alaktani tanulmányok: August Ahlqvist: *Forschungen aus dem Gebiete der ural-altaischen Sprachen.* Vierter Teil: *Über die Sprache der Wogulen.* II. Abteilung: *Aug. Ahlqvist's wogulische Sprachtexte nebst Entwurf einer wogulischen Grammatik.* Aus dem Nachlasse des Verfassers herausgegeben von Yrjö Wichmann. Helsingfors, 1894. 8°, XIV+243 l. — Szilasi Móricz: *A finn-ugor névszói összetételek. 1. Névszói összetételek a vogulban.* NyK. 26 (1896) : 129—193. — Beke Ödön: *A finn-ugor szóösszetételhez.* NyK. 42 (1913) : 345—426. — Ua.: *Ein possessivkompositum in den finnisch-ugrischen sprachen.* FUF. 13 (1913) : 23—24. — Ua.: *Übereinstimmende Zusammensetzungen in den finnisch-ugrischen Sprachen.* KSz. 13 (1912—13): 55—74., 217—234., 417—457. — Szabó Dezső: *A vogul szóképzés.* NyK 34 : 55—74., 217—234., 417—457. és különny. — Fokos Dávid: *A vogul-osztják tárgyas igeragozásról.* NyK. 40 (1910—1): 386—419. és különny. — Kräuter Ferencz: *A vogul praesensképző.* NyK. 42 : 336—339. — Gombocz Zoltán: *A vogul infinitivus.* NyK. 28 (1898): 127—8. — Munkácsi Bernát: *A vogul-osztják 2. személyrag.* NyK. 23 (1893): 342—3. — *c)* Mondattani tanulmányok: Beke Ödön: *A vogul határozók.* NyK. 35 (1905) : 71—100., 165—193. — Ua.: *Ragtalan határozók a vogulban.* NyK. 37 : 117—123. — Ua.: *Finn-ugor határozós szerkezetek.* NyK. 43 (1914): 161—275. — Ua.: *Finn-ugor mondattani adalékok.* NyK. 44 (1915) : 1—34. — Ua.: *Das finnisch-ugrische Indefinitum.* KSz. 14 (1913—14) : 130—178. — Szilasi Móricz: *A finn-ugor birtokos jelző. Összehasonlító mondattani tanulmány.* Nyelvészeti tanulmányok 1 (1895) : 15—48. — Kertész Manó: *Finn-ugor jelzős szerkezetek.* NyK. 43 : 1—101. — Ua.: *A finn-ugor birtokos személyragozás némely használatáról.* Uo. 397—447. — Ua.: *Über den finnisch-ugrischen Dual.* KSz. 14 : 74—105. — Ua.: *Zur ugrischen Wortfolge.* Uo. 306—318. — Munkácsi Bernát: *A vogul «figura etymologica» kérdéséhez.* NyK. 26 (1896) : 251—5. — Pólay Vilmos: *A vogul infinitivus használata tekintettel a magyarra.* NyK. 35 : 370—426. — Klemm Antal: *A vogul alárendelő viszony.* A pannonhalmi főapátsági főiskola 1915—16-iki évkönyvében. Pannonhalma, 1916; 134—192. — M. Robert Gauthiot: *La phrase nominale en Finno-Ougrien.* Mémoires de la Soc.

de Linguistique de Paris. 15:201–227. – Ua.: *Du nombre dual.* Festschrift W. THOMSEN zur Vollendung des 70. Lebensjahres. Leipzig, 1912, 127–33. l. — ERNST LEWY: *Zur finnisch-ugrischen Wort- und Satzverbindung.* Göttingen, 1911. 8°, X+106 l. — *d)* Szójegyzékek: AUGUST AHLQVIST: *Forschungen aus dem Gebiete der ural-altaischen Sprachen.* Vierter Teil. *Über die Sprache der Wogulen.* I. Abteilung: *Wogulisches Wörterverzeichnis.* Helsingfors, 1891. I–II+107 l. – TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: *Vogul szójegyzék.* NyK. 39 (1909–10): 432–476. M. BENSENGRE: *Fragment d'un lexique vogoul* (IVAN PLATONOVITCH SOLOVAROV lozvai vogultól közölt szavak). Orléans, 5 l. — I. N. GLUŠKOV Чердынскіе Вогулы cz. közleményében (l. fent 746. l.). — ARTTURI KANNISTO: *Ein wörterverzeichnis eines ausgestorbenen wogulischen dialekts in den papieren M. A. Castréns.* JSFOu. 30 (1913–8), 8:1–33. – Ua.: *Über den verfasser des wogulischen wörterverzeichnisses M. A. Castréns.* Uo. 31:1–3. — NIKANOR püspök: Азбука для вогулъ приуральскихъ, составленная Епископомъ Никаноромъ, при участіи П. Н. Паутова, священника П. Мамина, Б. Л. Өеодоровскаго и вогула Никиты Я. Бахтіарова (*Ábécés könyv az uralmelléki vogulok számára.* Szerkesztette Pautov, Mamin pap, Feodorovszkij és Nikita J. Bachtiarov vogul közreműködésével N. püspök). Moszkva, 1903. 73 l. Ism. FUF. 8: Anz. 99. — N. A. SKALOZUBOV: Ботаническій словарь. Народныя названія растеній Тобольской губерніи дикорастущихъ и нѣкоторыхъ культурныхъ (*Növénytani szótár. A tobolszki kormányzóság vadon termő növényeinek s néhány mesterségesen tenyésztettnek népies nevei*) a Ежегодникъ 21. kötetében, 86 l. — K. SLOVCOV: Опытъ русско-вогульскаго словаря и переводовъ на вогульскій языкъ. Составленъ священникомъ Верхне-Пелымскаго (Спасскаго) прихода, о. Констан. Словцовымъ (*Egy orosz-vogul szótárnak és vogul nyelvre való fordításoknak kísérlete*). Tobolszk, 1905, 16°, 34 l. — *e)* Vogul szóhasonlításokat tartalmazó munkák és közlemények: SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar nyelvhasonlítás.* Budapest, 1. kiad. 1896, 6. kiad. 1920, 8°, VIII+160 l. — Ua.: *Adalék a finn-ugor fokváltakozáshoz.* NyK. 38 (1908): 277–286. – Ua.: *Adalékok a magyar nyelv szófejtő szótárához.* NyK. 41 (1911–12): 110–2. — MUNKÁCSI BERNÁT (a fent elősorolt néprajzi közleményeken kívül): *Szómagyarázatok.* Nyelvőr 19 (1890): 145–150., 23 (1894): 1–3. – Ua.: *'Kutya' s más magyar kutyanevek.* NyK. 23 (1893): 343–4. *A kondai vogul evangélium 'ńuté' szava.* Uo. 344–5. *Egy 'epe' jelentésű szó az ugor nyelvekben.* Uo. 345–7. — Ua.: *A 'lapú' és 'nap' szók magyarázatához.* NyK. 24 (1894): 203–210. *Végszó a 'nap' és 'vidra' magyarázataihoz.* NyK. 25:57–69. — Ua.: *A magyar magánhangzók történetéhez.* NyK. 25 (1895): 168—186., 257—287. — Ua.: *A vogul 'istennyila'.* Uo. 372–3. — Ua.: *A finn-magyar* $d \sim l$ *és* $d \sim z$ *hangmegfelelésekről.* NyK. 27:129–165. — Ua.: *Árja hatás a finn-magyar nyelvek számneveiben.* KSz. 1 (1900): 241—258. — Ua.: *Kaukázusi hatás a finn-magyar nyelvekben.* Nyelvőr 29 (1900): 97—111., 150–160., 197—208. *Kaukasischer Einfluss in der finnisch-magyarischen Sprachen.* KSz. 1:38–49., 114–132., 205—218.; 2:38–45. – Ua.: *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. Magyar szójegyzék s bevezetésül a kérdés története.* Budapest, 1901. 8°, VII+672 l. — Ua.: *Asszir nyomok a finn-magyar nyelvekben.* Nyelvőr 40 (1912): 60—65. *Spuren eines assyrischen Einflusses auf finnisch-magyarische Sprachen.* KSz. 12 (1911): 261–271. – SZILASI MÓRICZ: *Adalékok a finn-ugor palatalis mássalhangzók történetéhez.* Akad. Értekez. 18. köt., 8. sz.; 1904. 59 l. — GOMBOCZ ZOLTÁN: *A vogul nyelv idegen elemei.* NyK. 28 (1898): 148–184., 413—433. — Ua.: *Adalékok az obi ugor nyelvek szókészletének eredetéhez.* NyK. 32 (1902): 182—215. — Ua.: *A magyar 'a'-hangok történetéhez.* NyK. 39 (1909–10): 229–274. — GOMBOCZ ZOLTÁN és MELICH JÁNOS: *Magyar etymologiai szótár* (1914–). EM. SETÄLÄ: *Über einen «gutturalen» nasal im urfinnischen.* Festskrift til Prof. VILH. THOMSEN. 230–245. l. — Ua.: *Über quantitätswechsel im finnisch-*

ugrischen. JSFOu. 14, 3 (1896); 53 l. — Ua.: *A finn-ugor δ és δ'.* NyK. 26 (1896): 377–437. — Ua.: *Zur finnisch-ugrischen lautlehre.* FUF. 2 (1902): 219–276. — Ua.: *Beiträge zur finnisch-ugrischen wortkunde.* FUF. 2: 78–80., 277–80.; 9: 126–8.; 11: 307–15. — Ua.: *Über art, umfang und alter des stufenwechsels im finnisch-ugrischen und samojedischen.* FUF. 12 (1912): 1–128. — Ua.: *Studien aus dem Gebiet der Lehnbeziehungen.* W. Thomsen zum 70. Geburtstag gewidmet. FUF. 12; 142. l. — Ua.: *Zur frage nach der verwandtschaft der finnisch-ugrischen und samojedischen sprachen. Über den gemeinsamen wortschatz der finnisch-ugrischen u. samojedischen sprachen.* MSFOu. 30, 5 (1912); 104 l. — H. Paasonen: *Über die turkischen lehnwörter im ostjakischen.* FUF. 2: 81–137. — Ua.: *Die finnisch-ugrischen s-laute.* 1903. MSFOu. 41 (1918), II+136 l. — Ua.: *Zur frage von der urverwandtschaft der finnisch-ugrischen und indoeuropäischen sprachen.* FUF. 7: 1–71. — Ua.: *Beiträge zur finnischugrisch-samojedischen Lautgeschichte.* KSz. 13–17. és különnyomatban: Budapest, 1917, 375 l. — Ua.: *Adalékok a magyar nyelv szófejtő szótárához.* NyK. 38 (1908): 267–76; 39: 346–8. — Yrjö Wichmann: *Zum stufenwechsel im ungarischen.* FUF. 7 (1907): 31–53. — Ua.: *Zur geschichte der finnisch-ugrischen anlautenden affrikaten bes. im ungarischen und im finnischen. Exkurs über die finnisch-ugrischen anlautenden Klusile.* FUF. 11 (1911): 173–290. — Ua.: *Über die vertretung des urspr. fiugr. *nt'š ∾ *nd'ž im lappischen.* FUF. 1914; különny. 7 l. K. F. Karjalainen: *Zur ostjakischen lautgeschichte.* I. Über den vokalismus der ersten silbe. Helsingfors, 1904. XVIII+276 l. — Artturi Kannisto (a fent elősorolt néprajzi közléseken kívül): *Eräästä vogulilaisesta karhun nimityksestä (A medvének bizonyos vogul elnevezéséről).* JSFOu. 23, 6; 2. l. Frans Äimä: *Asteraihtelututkielmia.* I. *Lapin murteiden välisiä konsonantti vaihteluita (Fokváltakozási tanulmányok.* I. *Lapp nyelvjárások közti mássalhangzóváltozások).* MSFOu. 45 (1919), 280. l.

I:034. A vogul-osztják énektudás eredetére és terjedésére vonatkozólag Reguly hagyatékának egy lapján a következő megjegyzést találom: «Das Lied geht von Generation zu Generation. Manche Städte erfahrungsreicher, hatten daher auch mehrere Lieder, so z. B. eine an den Quellen der Sosswa besitzt 7 Lieder, denn dazumal war das ganze Flussgebiet der Sosswa von Ostjaken bewohnt, die Wogulen sind spätere Ankömmlinge».

I:0184. Kannisto hangjelzésem hibáit birálgatva egyebek közt rámutat arra, hogy a fogyatékos hangjelzés következtében többször külömböző hangzású szavak egyazon hangalakkal jelentkeznek s így egymáshoz nem tartozó szavak egybevegyülnek. Ennek példája a *χāli*, KV. *k'ōli* 'hal, meghal' szó, mely magyarázatom szerint eredetibb s általánosabb 'elpusztulni, elmúlni, kifogyni, elveszni' értelemmel szerepel oly szólásokban, mint *kūsä χālės* 'elmúlt a kedve', *vāγä χālėm* 'kifogyott az ereje', *ńaulä χ.* 'húsa lefogyott', holott, mint K. írja, az utóbbi szó merőben más, t. i. *ᵓli*. Hogy ezzel szemben a 'moritur' jelentésű északi vogul szó minő alakú s mennyiben más ejtésű, ezt az illető helyen (FUF. Anz. 201) nem közli, de megtaláljuk a keresett adatot Kannisto 'Zur geschichte des vokalismus der ersten silbe im wogulischen' (1919) művében ily jegyzéssel: *χᵓlas* (szerintem *χālės*) 'er starb' (88. l.). E szerint az egész ejtés-

beli külömbség a jelentés tekintetében egymáshoz igen közel
álló két különtartott szó között nem több mint hogy az egyik-
nek hangzója 'felhosszú' ('schwachgeschnittener Vokal'), a másiké
'hosszú'. Nekem a fonétikai megkülömböztetések ily túlzásaihoz
nincs elég biztos halló érzékem, nem is jelölöm a felhosszúsá-
got; de másokról sem vélem, hogy műszer alkalmazása nélkül
pusztán a hallás alapján kétség nélkül megállapíthatja. Hogy a
nyelv rendszerében jelentős szerepe a 'félhosszú' ejtésnek nincs,
kitetszik abból, hogy a vele jelzett hangzó KANNISTO közléseiben
állandóan váltakozik hosszú és rövid megfelelőkkel s nincs arra
példa, hogy valamely 'félhosszú' hangzó evvel a sajátságával az
egész vogul nyelvterületen, vagy legalább annak nagyobb részé-
ben jelentkezzék, úgy á mint van nagy számban példa arra, hogy
valamely magánhangzó az egész vogul nyelvterületen hosszú vagy
rövid. Hogy a *χα̨li* causativuma 'elpusztít, (időt) eltölt, elfogyaszt'
értelemben az északi nyelvben is többnyire *χōlti* (K. jegyzésében
χolti), azt talán a magyar *hal-* ~ *holt*, *val-* ~ *volt*, *al-* ~ *olt* hang-
változatok analogiájával lehetne kapcsolatba hozni.

I : 0185. A *pup jēmts* 'meghalt' kifejezésben a *pup* nem
'papot' jelent, hanem azonos az alább (756. l.) tárgyalt *pu̯p*, *pö̯p*
'félelmes, borzasztó' szóval. Megemlítem itt még a halálnak
kondai vogul *ja̯l-loχśwės* 'meghalt' (умеръ) kifejezését.

I : 0203. A *jis* 'régi; kor' és *is* 'árnyék; halottak árnya'
szók etymologiai összekapcsolása KANNISTO észrevétele nyomán
(FUF. Anz. VIII : 202) fönn nem tartható; de annak az állítás-
nak, mintha a két szó alakja a vogul nyelvjárásokban követke-
zetesen külömböző volna, följegyzéseim ellentmondanak. REG.
jiss 'régi' *(starinnoi)*, *äń ti jisst* 'a mostani korban' *(nonišni
vreme)*, *pess jist* 'a régi korban' *(staroj vreme)*, *jising târom*
'koros világ' szótári adatai mellett találunk ilyeneket is: *issjä*
'régi, előbbi folyócska' *(staraja, preždnaja rečka)*, *izing tăromtä
pätem šunšing luop* 'régi időben ledőlt moszatos fatörzs', *ilmkăls
a̯lne izing tărom* 'emberélő koros világ' s hogy ez utóbbi, nyilván
déli eredetű jegyzések, a mennyiben *j-* (*i̯-*) szókezdő nélkül
valók, nem íráshibák, mutatja hogy a középlozvai nyelvben az
én megfigyeléseim is *pēš is tōrėmt* ('a régi időben', въ прежные
года) és *isiŋ tōrėm* ejtésről tanúskodnak, míg a kondai vogulban
pēs jės kwäl 'régi ház' (старинная изба). Az *is* 'árnyék' szónak
j- szókezdős változata van a tavdai nyelvben, hol *jisú-k'ərə* és
jisi-k'. alakokkal hallottam a PV. *is-k'wa̯r*, KV. *ės-k'wa̯r* 'ár-
nyék; halotti árny' szó megfelelőjét. Felsőlozvai közlőm a halott
kisértetkép megjelenő lelkét *jis*-nek, ellenben az 'árnyékot' *is*-
nek mondotta, pl. *jis minėmä nāŋkės* 'kisértet járása látszott',
ēlėm-χa̯lės-jis, *ta̯uliŋ-uj-jis* 'ember [alakú] árny', 'madár [alakú]
árny'; de *χulėχ tīlės, isä vā̯nsäts* 'holló repült, árnyéka villant át'

(ворона пролетѣла, стѣнь ея промелькнула). Az északi nyelvben a halott 'árnyát' *is*-nek, az 'árnyékot' ellenben *is-χǫr*-nak mondják.

I : 0210. A 'kisértet, halott árnyéka' értelmű vog. *urt* szónak rokon nyelvekbeli megfelelőivel PAASONEN is foglalkozik 'Über die urspr. Seelenvorstellungen bei den fugr. Völkern' cz. munkájában (l. ui. 748. l.), 19–22. l. A saját szótári jegyzeteim közt e szónak még következő adatait találom: PV. *vurt* 'kisértet', ALV. *ūrt* 'sírból való csont' (могильный кость). KV. *ēlém-k'olés ōrtén jē jāli, pontéχlaχti* 'emberi árnyékod (человѣческій стѣнь) éjjel jár, kisért (halálra ijeszt; померещитъ, чудится)'. A kondai vogulban a 'kisértetnek' más kifejezése: *taw, ēlém-k'olés-taw* (человѣческій стѣнь; *jǫl-k'ōlém k'ǫr tǫwät jāli* 'a halottnak árnyéka jár'). L. PAASONEN uo. (11. l.). Az északi osztjákban a 'kisértet' jelzése: *χala-χōr, loŋχi-χōr* ('halott árnyéka, bálvány á.'; PÁPAY J. Osztj. Népkgy. 175).

I : 0217. A *kul'*-ok fejedelme és az embert ölő medve *ūtpi* ('emberevő nagyszemű, szőrös *ū*.') jelzésének az *ūti* 'ugat, csahol' szóval, illetve a 'maró, tépő, faló eb' képzetével való magyarázatát, melyet más helyt (II : 0283) bővebben igazolok, KANNISTO kifogásolja egyebek közt azért is, mivel az említett igének participiuma nem *ūtpi*, hanem *ūtpä* (FUF. Anz. VIII: 176). Még közönségesebb alakja e participiumnak *ūtėp* s tényleg így jegyeztem e szót felsőlozvai közlőmtől e magyarázattal: 'valaminő tisztátlan szellem' (какой нибудь не чистый духъ). REG. szintén véghangzó nélkül *uotp* alakban írja, pelymi hangzása pedig *vutėp* (*šämiŋ v., tūsiŋ v.* 'nagyszemű, szájas *v.*' III: 525). Egyébként a *-pä, -p* (deverb. és denom.) képzőnek *-pi* változatára is van néhány példa, a minők: ÉV. *lattėl'pi*, KV. *loǫttėl'p* 'megtörtént dolog elbeszélése' (побывальщина) a *latti, loǫtti* 'mond, beszél' igéből; *tērpi*, KV. *tērp*, TV. *tēr* 'orvosság' (II: 0404); ALV. *jelpi (j. aum)* = KV. *jelpiŋ ǫγėm* 'himlő' (ezek mellett: *jelp, jelti* II : 0403—4). Gyakran találkozunk e *-pi* alakváltozattal az északi osztjákban, pl. *ūr χašpi sēm* 'sokat látó szem', *lǟγvr-sēm ε̄tpi ńāl* 'pánczélpikkelyen átható nyíl'; *ńarəχ kurpi* 'zsenge lábú', *aj sēmpi* 'kis szemű' (l. SCHÜTZ JÓZSEF 'Az északi-osztják szóképzés' értekezését NyK. 40 : 40, 69). Az a körülmény sem szól a magyarázat ellen, hogy *ūti* KANNISTO szerint az ebnek csak azt az ugatását jelzi, midőn a fa alján a fán levő vadra csahol; mert ha arra az alapra helyezkedünk, hogy a népképzelet a *kul'*-t az ebhez hasonlítja, mit a *kul'* és *āmp* 'eb' szók párhuzama mellett (II : 0283) alig lehet kétségbe vonni, akkor igen találónak vélhető a hasonlat az ebnek zsákmányára mérgesen csaholó s azt minden erővel megfogni igyekvő eljárása s ama mód közt, melylyel a halál- vagy kórszellem magát a beteg emberre veti s azt gyötrő fájdalmakkal hatalmába

keríteni törekszik. Természetes, hogy az *ūtėp* igazi jelentése mindezek után is bizonytalan.

I : 0217. A bosszúságot kifejező *satā!* indulatszó több példája idézve II : 0346. Ide tartozó osztják kifejezés *jiwəl sątəŋ* (jelzői szerkezetben, pl. *j. s. orten* v. *ortl* Osztj. Népkgy. 22, 23, 24), melyet Pápay így fordít: 'Azt a drága apját!' bizonyára a vogul *sąt* 'szerencse' szóra gondolva. Az osztjákban *sot* az eddig ismert adatok szerint 'erő' (l. Ahlqvist és Patkanov szótárait). Én így fordítanám: 'Az apja áldóját!' mivel *sāti* titkos erejű hatásos mondást (l. II : 0345—6) jelent.

I : 0224. A halott ember és a bálvány fogalmi kapcsolatáról tanúskodik az a tény is, hogy az osztják költői nyelvben *χala-χo* 'holt férfi' és *loŋχi-χo* 'bálványférfi' párhuzamos kifejezések (l. ennek példáit ui. II : 0602, 0604).

I : 0225. Kannisto 'A medvének bizonyos vogul elnevezéséről' (*Eräästä vogulilaisesta karhun nimityksestä* JSFOu. 23, 6) értekezve kétségbe vonja annak a magyarázatomnak helyességét, melyet ez állatnak nőktől használt *pupakwė* nevéről adtam, mely szerint t. i. e szó alapértelme 'bálványka' volna. Félreértve idevonatkozó közlésemet azt állítja rólam, hogy a *pupakwė* szót a *pupi* (tő: *pupχ-*) 'bálvány' kicsinyítő képzésének tartom ('pitäen sanaa deminutiivisena johdannaisena sanasta †*pupi*'') s ezt a nekem tulajdonított képtelenséget avval czáfolja, hogy a *pupi* kicsinyítő származéka **pupχakwė* volna. Ezzel szemben az a valóság, hogy a fent idézett helyen a *pupi* szóra nézve írom, hogy 'a ragozásban föltűnő *pupχ-*, *pupėχ-* teljesebb hangtestű töve (plur. ÉV. *pupχė-t*, KV. *pupėχ-t*) kicsinyítő képzésnek ismerszik föl a gyérebb használatú s kevésbé hízelgő beszédben alkalmazott *pupa* alak mellett'. Ez a *pupa* szó ép a *pupakwė* mellett fordul elő egy szigvavidéki medveünnepi színjátékban s itt a *pupakwė* nem 'medvét', hanem 'bálványkát' jelent, ami kétségtelenül kiderül abból, hogy a *pupakwė-pupa* a *'Sajtanakwė-śajtan* párhuzama (IV : 204) s tudvalevőleg шайтавъ-nak az oroszok a 'bálványt' nevezik; továbbá hogy ez a *pupakwė-pupa* ép úgy mint a bálványistenke hangoztatja, hogy 'este kért véráldozatát reggelig s reggel kért véráldozatát estéig halasztani nem hagyja' (uo.; l. II : 0416). Midőn az álarczos előadó ezt az éneket mondja, kezében egy kendőcsomót mozgat, ezzel jelképezvén a bálványt s a közlő megjegyzi, hogy *jēkwėnė pupatä ti* 'ez az ő tánczoló (tánczjátékához tartozó) *pupa*-ja'. Nincs tehát ok abban kételkedni, hogy a *pupakwe* eredeti értelmében 'bálványka' s hogy a medvére azért alkalmazzák, mivel ő elismert *mā-χar tąrėm* 'földszíni (f. színén járó) isten' (I : 0232). Igen tanulságos idevágó adat Karjalainen Ostj. Lautgesch. könyvében (85. l.): DT. *pǫ̆вз* 'Bär (in der Kindersprache)', Trj. *p'ù'p'i̯*, Kaz. *pŭвĭ̯* 'Bär; Name

eines Sternbildes' (vö. vog. *pupi*'). Rávilágít a *pupa* szó ily értelmére a zürjén *buba* 'Scheuche, Vogelscheuche, Schreckbild. Popanz' (*vörsa b.* 'Wildgeist' WIED.) jelentése is, mert a vogul *pupa* -ennek a zürjén szónak az átvétele, mint ezt már a *pupakwė* magyarázata kapcsán (I : 0225) megjegyeztem. FUCHS D. úr szívességéből módomban van itt ennek a *buba* szónak tanulságos alak- és jelentésváltozatait közölni, a minők: Vyč. *buba, bubiľa*, Közép-Vyč. *bubuľa, pupuľa* 'rossz szellem, ördög, erdei manó' (ezzel ijesztik a gyermeket: *buba loktɛ!* 'jön a *b.*!'; *en pet, bubajas* v. *bubuľajas śojasni!* 'ne menj ki, megesznek a *b.*-k!' *bubiľa tonɛ!* 'ott a *b.*!'), Vym. *pupa, pupiľľa* 'ördög, erdei manó' (чертъ, лѣшакъ), melynek alakjáról a zürjén közlő ezeket mondta: *kīrśa vilisis, rožajasis śēd, kuž jurśia, òšleu koid gižjasis* 'bőre (felülete) kérges, arcza fekete, hosszú hajú, karmai olyanok mint a medvéé'. A vogul *pupa, pupakwė* jelentései nyomán igen hihető, hogy a zürjén pogányságban, a melynek emlékét a vogul szó őrzi, a zürj. *buba, pupa* szónak nem pusztán 'rém, madárijesztő és ördög'-féle lehetett az értelme, hanem jelzése lehetett az szelidebb hivatású szellemnek, illetve ilyet ábrázoló, durva faragású bálványnak is. Gyakori jelenség ugyanis, hogy a pogányságban tisztelt bálványok és szellemek nevei a keresztségre tért nép hitében ártó szellemekké, ördögökké s rémképekké változnak, a minthogy a vogul-osztják bálványokat sem nevezik máskép az oroszok, mint шайтанъ-nak, a mely nevezetnek, mint láttuk, már a vogul népirodalomban is van nyoma.

KANNISTO a *pupakwė*, KLV. *pūpäkwė, pūpäkw*, illetve az ő följegyzese szerint *pupakβɛ* szót a medvének kondai *pöpäńśχ*, *pöpäńśχ*, *pūpäńśχ* nevével magyarázza. Ezt a kifejezést én középlozvai nőktől *pup-áńśuχ* ejtéssel hallottam, mely helyett a felsőlozvai nők hím medvére alkalmazva *pup-āpśikwė* jelzést használnak (vö. KLV. *áńśuχ* 'öreg, idősebb férfi', ÉV. *āpśi* 'öcs'), míg a nőstény medvének náluk *ăś-pup* vagy *äńśikwė*, azaz 'sógornő (a férj testvére': золовка) a neve. Tekintettel a felsőlozvai *pupakwė* medvenévre s hogy a szigvai nyelvben *pupakwė* meg *pupa* 'bálványkát' jelentenek, úgy vélem hogy *pup-áńśuχ* és *pup-āpśikwė* a *pupa* szóval alkotott összetételek az *-a* véghangzónak az utótag ugyanily kezdőhangja előtt való oly elisiójával, a minőt a *tăχam! jaχa-tä!* hívó szóknál is föl lehet tennünk (l. erre nézve II : 551). E mellett az *äś-pup* ejtés (**ăś-pupa* helyett) mint a *pup-āpśikwė* összetételből elvont népetymologiai alkotás volna érthető. KANNISTO fent idézett czikkében máskép vélekedik ez összetételek kérdéses tagjának eredetéről és eredeti értelméről. Szerinte ez a gyermekijesztő *pup* szó, mely a felsőlozvai nyelvben ily szólásokban használatos: *pup kāsain ul nöβχàtɛx!* 'a rettenetes késhez ne nyúlj!' (страшной ножикъ

не трогай!), *pu̯·p ńŏβ‚βľ jòl u̯·l pàttàlu̯!* 'a rettenetes (veszedelemhozó) húst le ne ejtsd!' (a szentséges jávorhúsról van szó), *pu̯·pś, töχ u̯·l lāβǝ̄n!* 'rútúl, úgy ne beszélj!' (trágár beszédre mondva). Kondai változata e szónak: *pö̜·p, püp* (pl. *pö̜pľäχ, püpľeχ* 'rút, szitkozódó beszéd', *pö̜pnǝ i̯iβǝn, βǝrräsǝn!* 'a mumus jön hozzád, ne sírj!') s a medvét jelentő fentidézett kondai *pö̜p-äₒń‚śχ, püp-ᵒäń‚śχ* összetételnek is ez volna az előtagja; eredeti értelme tehát: 'félelmes, borzasztó öreg' (pelättävä, kammottava ukko). KANNISTO nézete szerint a medvének felsőlozvai *pu̯pa‚kβε* neve ugyancsak az itt tárgyalt *pu̯p, pö̜p* szó kicsinyítő képzésének tekinthető. E magyarázat helyessége ellen szól, hogy a *pu̯p* kicsinyítő képzése szabályosan alkotva nem *pu̯pa‚kβε*, hanem **pu̯pkβε* volna, úgy mint a *tūp* 'evező' és *sūp* 'száj' szókból *tūpkwė, sūpkwė*. Továbbá hogy hizelgő kifejezésnek, a minővel a medvét jó indulatra hangolni s kiengesztelni akarják, kevéssé illik ily jelzés: 'borzasztócska, rettentőcske, félelmeske'. Végül hogy a felsőlozvai *pupakwė* 'medve' nem választható el a szigvai *pupakwė* szótól, melynek azonban 'bálványka' értelme és összefüggése a vog. *pupa* és zürj. *buba, pupa* szókkal, mint ezt fent kimutattam, alig vonható kétségbe. Megjegyzem itt alkalmilag, hogy a vogul *pu̯p, pö̜p* 'félelmes, borzasztó' szintén zürjén jövevényszó. Eredetije: zürj. *böb* 'wild, toll, töricht, unbedacht' (*böbjal-* 'tollen, tolle od. dumme Streiche machen; wild, menschenscheu sein' stb. WIED., GENETZ).

I : 0225. Az ÉO. *śoŋǝt* 'halotti bálvány' szó pontosabb hangjelzése s változatai KARJALAINEN 'Zur ostjak. Lautgesch.' könyvében (70. l.) találhatók. A *loŋχ, toŋχ* szóval való összefüggésének sejtelmét PAASONEN tarthatatlannak bizonyítja (Über die urspr. Seelenvorstellungen 16—17).

I : 0252. Az 'eleven bálvány' adataihoz l. még ui. II : 0169 és 0356.

I : 0265. A *jelpiŋ* 'szent' szónak gyakori *pasiŋ, pasäŋ* párhuzamos megfelelőjét, melyet a közlők csak a *jelpiŋ* szóval voltak képesek valahogy megértetni, régibb fordításaimban többször 'fényes, fényességes' értelemmel magyarázom, úgy vélve, hogy a *pos* 'fény, világosság' szóval függhet össze (I : 278), minthogy a *pasiŋ tārėm* kifejezés kondai vogul megfelelője *pąsiŋ tōrėm* 'fényes ég' s minthogy a föltett 'fényes' féle értelem néha jól illik alkalmazásához (pl. *pasiŋ vitėp jelpiŋ tūr* 'fényes vizű szent tó' I : 0266). Azonban kétségtelenül nagy nehézsége e magyarázatnak, hogy az északi vogulban a tőszótagbeli *a* rendesen *ä*-nek változata és fejleménye s hogy a 'fényes' közönséges szava itt nem *pasiŋ*, hanem *pǝsiŋ*, miért is későbbi keltű fordításaimban a *pasiŋ* szót már nem 'fényes', hanem 'szentséges, bűvös' értelmezéssel adom. Figyelembe veendő e szó valódi

értelmének kutatásában az is, hogy az északi osztják énekekben szintén gyakori a *jèməŋ* 'szent' és *pąsəŋ* párhuzama s hogy ily esetekben az utóbbi szót REGULY rendesen *päsing* alakban írja. Pl. *tārən vụri jèməŋ šiw, t. v. pąsəŋ š.* 'a pusztulás véres szent köde, a p. v. szentséges k.' (Osztj. NépkGy. 82), *tōrəm nulәm jèməŋ keu, jēləm m. pąsəŋ k.* 'isten igézte szentséges kőszikla. i. i. dicső k.' (189), *jèməŋ vạj, pąsəŋ v.* 'szentséges állat, dicső á.' (= medve, 237), *tōrəm loŋχi jēməŋ tut, jēləm l. pąsəŋ t.* 'égi bálvány szentséges tüze, mennyei b. fényes t.' (25). *tōrəm loŋχəŋ jēməŋ lạu, jeləm l. pąsəŋ l.* 'égi bálványnak szánt szentséges ló. mennyei b. sz. fényes ló' (41).*) Ez a REGULY-féle *päsing* írás jól illik a tőlem sokszor hallott és jegyzett vogul *pasiŋ* ejtéshez s arra a gondolatra vezet, hogy itt a lapp *passe, pąsè, pa sse* 'szent; szent nap, ünnep' = finn *pyhä* 'szent' szók megfelelőjének képzésével van dolgunk, a minthogy e szók kapcsolatát a PATKANOV szótárában található s a vog. *pasiŋ* = R. osztj. *päsiŋ* 'szent' szóval kétségkívül azonos IO. *pèsèŋ* 'szent' szóval már ÄIMÄ észrevette (Astevaihtelututkielmia, 253).

I : 0334. A vogul-osztják teremtési regékhez újabb adalékkal járul A. STERNBERG Остяцкая легенда о сотворенiи мiра cz. közleménye (l. fent 749. l.). Ily regék orosz és finn változatait közlik P. A. GORODCOV Западно-сибирскія народныя легенды о творенiи мiра и борьбы духовъ (Nyugatszibériai népies legendák a világ teremtéséről és a szellemek harczáról) cz. alatt az Этн. Обозрѣнie 80. kötetében (50—63. l.) és V. MANSIKKA Финскiе варiанты къ дуалистической легендѣ о сотворенiи мiра (Finn változatok a világ teremtésének dualisztikus legendáihoz) cz. alatt uo. a 81. kötetben (170—2. l.)

I : 103 (25. s.). A *mākwè pokapi* fordítását KANNISTO helytelennek találja (FUF. Anz. VIII : 175). Szerinte itt nem arról van szó, hogy a megteremtett 'földecske nagyölü ember két öljének szélességére kiterjedni (kibontakozni) fog', a hogyan fordítom; hanem arról, hogy a 'földecske m e g r e p e d, meghasad' ('wird bersten'). Hogy a *pokapi* szónak 'hasad'-féle alapértelme van, azt két helyt is igazolom (I : 201, II : 0144): de ugyanott rámutatok arra is, hogy azt is jelenti, a mit a mi 'fakad' sza-

---

*) PÁPAY ugyane *pāsəŋ* szóval fejti meg REGULY szövegét e költői kifejezésben is: *χār ńoχolla pāsəŋ unt* 'rénbika futotta fényes erdő' (27, 79), de ez esetben a megfejtés helyessége tekintetében kétséget támaszt, hogy REG. jegyzése két külömböző helyen *päzsing* (= *pąžiŋ*), *pozsing* s nem *päsing*, továbbá hogy a kifejezés ismétlésében (27) nem *jēməŋ* a párhuzamos megfelelő. Nem 'zuzmarás erdőről' szól-e itt az ének? Vö. IO. *požèŋ, pozèŋ, pošèŋ* 'bereift, mit reif bedeckt' PATK.

vunk, hogy t. i. 'hasadással előjön': *χātėl pokapi* mondják midőn a nap hajnal 'hasadtával' (vagy midőn a borús felhők eloszlanak) 'előbukkan, kibontakozik'. S hogy itt az utóbbi értelemben fordítsuk a szót, arra REG. jegyzete kényszerít bennünket, ki t. i. a *kit täll pängtell mâgrä poakpi* szövegrész fölé (I : 102, 22—23. s.) e szavakat írta: 'zwei Klafter breit *zemlja razdatsa*' (l. I : 241, 18. jegyz.), már pedig az utóbbi szónak nincs más értelme, mint 'kiterjed, szélesebbé válik'. Hogy is repedhetne meg a 'földecske nagyölű ember két öljének szélességére', mikor még nincs is földecske s 'Kérges Föld anyánk', kiből a kígyóostor három csapására a 'földecske kibontakozik' (*pokapi*), maga, mint előbb olvasható (I : 101, 7. s.), 'ezüstorsó karikájának nagyságára teremtődött'?! A Földanyából a földecske, melyből az 'étellel táplálkozó ember' előjön, úgy 'fakad v. bontakozik ki', mint a rügyből az ág (l. I : 245, 25. s. jegyz.).

I : 105 (44. s.). Helyesen figyelmeztet KANNISTO, hogy *pāsi*' nem 'jávorborjú', hanem 'rénborjú', úgy a mint e szót más helyt (pl. II : 117, IV : 12, 29, 406) fordítom. A zavar oka az, hogy egy felsőszoszvai, külömben megbízható közlő (NOMIN) a *pāsi*' szót a пыжга és звѣриный теленокъ szavakkal magyarázta (l. II : 475), melyek közül az előbbi 'rénborjút', a másik 'jávorborjút' jelent (a mennyiben t. i. az uralvidéki nyelvben звѣрь, сахатый зв. a 'jávor' jelzése), úgy hogy azt vélhettem ez alapon, hogy a *vāsi*' 'jávorborjú', *tōmil*' 'jávorünő', *pawėl* 'jávortulok', *surti* 'egyéves rénborjú', *ńäntsati* 'rénünő' stb. sajátos kifejezések mellett a *pāsi*' a 'borjú, szarvasborjú' általános jelzése. Ezért fordítom 'szarvasborjúnak' a *pasi*' szót 'a föld égből való lebocsátásának' tőlem följegyzett énekében (I : 90, 91, 93), holott szemben 'a sűrű fájú fekete bozót oldalába' menő és fiatal hajtásokkal s rügyekkel táplálkozó 'hét jávorünővel, hét jávortulokkal' (I : 89), a 'fája ritka, füve ritka, ritka lápra' menő s az ott termő mohával táplálkozó 'ősz (szürke) szőrű sok szarvasborjú' (I : 90) csak 'rénborjú' lehet.

I : 141 (15, 7. s.). KANNISTO kifogásolja, hogy e helyt REG. *ajtä* jegyzését nem a magyarázatban nálam is említett (I : 276) szigvai *ājtä* alakkal írom át, hanem a szerinte más jelentésű *q'it* szóval (FUF. VIII. Anz. 167). Ezzel szemben meg kell jegyeznem, hogy felsőlozvai nyelvmesterem, kinek ejtése szerint REG. szigvai szövegét átírtam, csupán *-ä* véghangzó nélkül ismerte a szót, a minthogy más nyelvjárásokban is *äit*, *qit*, *ājít* az alakja, csupán a kondaiban még *oitä* 'rét, kaszáló' (лугъ, покосъ). Jelentése e szónak: 1. 'Folyónak, vagy tónak (tavaszi vízbőség idején támadó) lefolyása' (истокъ рѣки или озера); 2. ebből eredő 'mocsár v. láp' (болотина, оѣтъ < vog. *qit*); 3. 'rét, kaszáló, a mennyiben t. i. az ily áradmány a nyár fo-

lyamán fölszikkad s előbb a szélein, utóbb egész területén dúsan terem a fű. Tanulságos adat az *ąjtä* és *q'it*, *qịt* szók egysége szempontjából a két nyári hónapnak felsőszoszvai és szigvai *qịt-tur jąŋχėp* és *vōr-tūr j.* neve (l. Ethnographia, IX : 146), mert összevetve ezeket a *vōrėn tēlėm vōr-pil*, *ą̄jtän tēlėm ąjtä-pil* 'erdőben termett erdei bogyó, réten t. réti b.' és *voriŋ pāl*, *ąjtäŋ pāl* 'erdei vidék, réti v.' költői kifejezésekkel (I : 276), kiderül, hogy a hónapnévnek *qịt* szava az *ąjtä*-nak csak hangváltozata, a minthogy a magyarázatát is ekképen jegyeztem: *χul ąjtä-tūrėn śälti* 'a hal [abban a hónapban] a réti tóba hatol' (uo.). E hónapnevek Ahlqvist vogul szótárában, mint a Szoszva-vidéki vogulok jelzései ekkép vannak írva és magyarázva: *oit-tūr joṅqep* (Flussbusen-See Monat; *oit* heisst ein Flussbusen, *oit-tūr* ein See, der bei der Frühjahrs-Überschwemmung aus einem solchen Flussbusen entsteht; in diesem Monat treibt man Fischfang in solchen Busen), *vor-tūr j.* (Wald-See Monat; man fischt in den Waldseen; 11—12. l.). Alább (35. l.) az *oit* szónak ily magyarázatát találjuk: 'grasbewachsene Bucht, Wiese', *oit-kān* 'Feld', *oit-pāl* 'die Wiesenseite (eines Flusses)'.

I : 181. A teremtés szigvai szent regéjében előforduló *ēkwäi' ąjkäi' ēlä χōlei', ēlä ąlei'* szólásnak az ugyane regét befejező *ta śuṅanėlt, ta χōlanėlt aṅ ta ąle'it, aṅ ta śuṅe'it* ('ama gazdagságukban, ama jólétükben most is élnek, most is boldogok' I : 32) s a más regékből ismert *ta śuṅätėl, ta χōlätėl iŋ-pėl iŋ ąlei'* ('avval a bőséggel, avval a boldogsággal még most is élnek' IV : 144) szólások alapján való magyarázatát Kannisto helyteleníti (FUF. Anz. VIII : 202) azt állítva, hogy a *χōlei'* nem a *śuṅei'* 'boldogúl élnek' értelmi párja, hanem *χūlei'* helyett való s tulajdonkép azt jelenti, hogy 'hálnak, éjt töltenek'. Erre nézve hivatkozik a tavdai mesék *ąls, k'ująs* 'élt, feküdt' szólására; ámde nehezen hihető, hogy az 'éldegel' kifejezésére a *χūli* 'hál' oly alkalmas volna, mint a durativ értelmű *χuji* 'fekszik'. Reg. azt jegyzi meg az előbbi szóról, hogy jelentése 'csak egy ízben hál meg' *(odjin raz toľko nočivait)*, míg ha egy helyt való gyakori hálásról beszélnek, a *kôlentem* gyakorító képzést kell alkalmazni. Van értelmi párhuzam a 'boldogúl van, él' vagy az 'él, fekszik (hever)' szólások egyes tagjai közt; de nincs a föltett 'él, hál' kifejezésben, mely utóbbi szó a vogulban is, úgy mint a magyarban határzóval való kiegészítést kíván ('valahol hál', 'meghál'). pl. *tit χūli* 'itt meghál', *ēt χūlsėt* 'az éjjelen át megháltak' (IV : 305), *jol-χūlmītės* 'meghált' (IV : 167). A vogul *χōlei', ąlei'* kifejezés mását ismerem föl a Patkanov-féle irtisi osztják mesék ily bevezetésében: *χūdem jiχ-poχsat ūtedet, χōtedet* (Irtysch-Ostj. II : 140), *īmeŋen igeŋen ūtteŋen, χōtteŋen* (uo. 102) s bár Patk. fordítása Kannisto felfogásával egyezően 'drei Brüder verlebten die Tage

und die Nächte' (uo. 141) és 'eine alte Frau und ein alter Mann verleben zusammen die T. u. d. N.' (uo. 103), mégis azt kell hinnem, hogy ez a vogul *χōli* 'boldogúl van' elavult szó osztják megfelelőjének félreértéséből keletkezett népetymologia; mert *ūtedet* jelentése nem 'verleben die Tage', hanem csak 'waren: lebten' (vog. *ạlsét*) s *χōtedet* magában csak 'übernachteten, verbrachten die (eine) Nacht', nem pedig 'verlebten die Nächte' (vö. *āt χоллем* 'die Nacht zubringen' AHLQ., *āt χȯdem* id. PATK.).

I: 223 (2, 8. s. jegyz.). A *mis-vōj* szónak 'vaj' értelemben való fordítása KANNISTO szerint tévedés, mert az 'tehénfaggyút' (Kuhtalg) jelent (*mis* 'tehén'), míg a 'vajnak' helyes jelzése: *saj vōj* (FUF. Anz. VIII: 180). Az utóbbi kifejezést *sai̯ vuoi̯* alakban s 'vaj' értelemben a középlozvai nyelvből ismerem (PV. R. *sąi vuąi* 'Butter, *maslo korovi*'), hol a 'tehén' jelentésű *säir* szóval s.-*vuoi̯* csakugyan 'tehénfaggyú'. Ámde a 'vajnak' ezt a középlozvai kifejezését felsőlozvai nyelvmesterem a *mis-vōj* (масло) szóval helyettesítette s hogy e közlése helyes, mutatja hogy AHLQVIST szótára szerint az északi osztjákban is *mis-voi* 'Butter' s ugyanilyen kifejezés a *saχse* 'zsír, faggyú' szóval a déli osztjákban *mīs-s.* 'Butter' (PATK., CASTR.).

I: 240 (350. s. jegyz.). KANNISTO a medve vogul *ńūrėm-uj* nevének 'réti állat' értelemben való fordítását helyteleniti, mert szerinte a vogul énekek *ńūrėm-uj, ūnt-uj* kifejezése egészében az osztják költői nyelvből való átvétel, emitt azonban *ńūrėm* nem 'rét', hanem 'mocsár (Morast, Sumpf)', a vogul *ńūrėm-uj* tehát nem 'réti', hanem 'mocsári állat (Sumpftier'; FUF. VII: 187, VIII: 177). Ezzel szemben azt jegyezhetjük meg első sorban, hogy a vogul *ńūrėm-uj, ūnt-uj* kifejezés osztják eredete nem kétségtelen; mert bár a vog. *ūnt* = ÉO. *un't*, *u̯òn't* 'erdő' (KARJ. Ostj. Lautgesch. 146) a vogul közbeszédben nem használatos (s ezért osztják jövevénynek magyaráztam magam is I: 049), lehet az a vogul költői nyelvben archaismus, illetve eredeti szó is annál is inkább, minthogy a fenti kifejezésen kívül előfordul ezekben is: *ser ūnt sāt sām, ser vȯr χąt sām* 'sötét vadon hét zuga, s. erdő hat z.' (III: 137), *tātėl ạlpä ūnt-tąwėl'* (R. *unte tąul'*) 'üresen levő erdei bőr' (III: 341), *ūnt-vōrėp-nē* 'erdei magtörő holló-asszony' (III: 91), sőt a nélkül, hogy valamely költői szólásnak lenne alkatrésze e példában: *uj χūrėm patitėl ūntä jąmente'im* 'állatbeli három lépéssel járdalom erdejét' (III: 337). Azonban föltéve, hogy a vogul *ńūrėm-uj* kifejezés tényleg osztják eredetű, vajjon az volna-e rendén, hogy a fordításban úgy értelmezzük, a mint azt az osztjákok s nem úgy, mint azt a vogulok értik?! Ez olyan eljárás volna, mintha a 'szép leány' értelemmel magyarázott vogul *vēśiŋ āγi* kifejezést 'arczos leánynak' fordítanók csak azért, mivel *vēśiŋ* osztják eredetű szó s az

osztjákban *vēś* 'arczot' jelent; vagy ha a mai *barát* szavunkat nem 'amicus'-nak, hanem 'frater'-nek magyaráznók, mivel e szó eredetije a szlávban emezt jelenti. De talán nincs is lényeges külömbség a *ńūrėm* szó osztják és vogul értelme közt. Az északi osztják *ńūrəm'*, *ńorəm'* szó jelentése KARJALAINEN megállapítása szerint (Ostj. Lautgesch. 148): 'spärlich mit Wald bewachsener Sumpf', PATKANOV szerint az irtisi osztják *ńurėm*, *ńorėm* 'Morast, Sumpf; niedrige, mit Weiden und andern Laubbäumen bewachsene Stelle; Hain' (Szót. 95); míg PÁPAY JÓZSEF fordításában a *ńŏrəm-v"qj* ép úgy mint nálam: 'r é t i állat' (Osztj. Népk. Gy. 48), a *ń.-iki* 'réti öreg' (uo. 18, 74), *χar-ńaṭəŋ χār-ńorəm* 'rénbikának való mohos tundra' (uo. 118). A vog. *ńūrėm* szót REG. 'Wiese' szóval fordítja s az én közlőim is 'rét, kaszáló' (лугъ, покосъ) értelemmel magyarázzák: azonban vogul földön alig van rét, mely nyár közepéig vízzel borítva ne volna, úgy hogy ilyenkor igazában a vog. *ńūrėm* is 'mocsár'.

I : 254 (197. s. jegyz.). Szemben azzal a magyarázatommal, hogy a *l'āŋχä kwālγä* (R. *l'ängä kualle*) 'szava, üzenete' összetételes kifejezés utótagja, mint költői nyelvben megmaradt archaismus, az osztják *kēl* 'beszéd' szónak olyan vogul megfelelője lehet, mint a hasonló hangzású osztják *kēl* 'kötél' szóé a vogul *kwāli'*, *kwąli* (tő: *kwālγ-*, *kwąll-*) 'kötél, zsinór' — meggondolásra késztet az a körülmény, hogy a PATKANOVtól följegyzett irtisi osztják regékben az 'üzenet, hír' költői jelzése: *kit panpe pandėŋ ai* 'két f o n a l ú összerakott üzenet' (l. erre nézve II: 0584—5). PATK. magyarázata e szóláshoz (Irtisi-osztj. Szój. 104): 'Zweimal zusammengedrehte (d. h. aus zwei Streifen bestehende) zusammenlegbare Nachricht (die Nachricht od. das Wort wird hier mit einer, aus zwei Streifen gedrehter S c h n u r verglichen)'. Föltehető, hogy a *l'āŋχä-kwālγä* kifejezés ugyane képzetet tükrözi, vagyis hogy benne a *kwāli'* szó rendes 'zsinór, madzag' értelmében veendő s az illető helynek helyes fordítása: 'Szava zsinórja (folyása) be sem fejeződött' (I : 119). Figyelembe veendő, hogy ebben a REGULYtól följegyzett teremtési énekben a *Lous-tumėn* és *Jäχ-tumėn* tónevek az ének kondavidéki eredetére vallanak (l. I : 250, 251) s így az irtisi osztják költői nyelv hatása is számbajöhet. KANNISTO magyarázata e kifejezéshez: «Der des Ostjakischen mächtige Wogule hat sowohl das 'Seil' als das 'Rede' bedeutende ostj. *kēl* als e i n Wort aufgefasst und so ex analogia auf das Wort *kwāli'* 'Seil', d. h. auf die wogulische Lautentsprechung des Wortes *kēl* 'Seil' auch die Bedeutung 'Rede' übertragen, die demselben ursprünglich fremd ist» (FUF. Anz. VIII : 179—80).

I : 270 (4, 2. s. jegyz.). Az *aul*, *ąul* 'vég, kezdet' szónak átvitt értelmű költői használatával többször van alkalmam

foglalkozni magyarázataimban (így az itt idézett helyen kívül még I : 271, 273, II : 436, 552, 589 s bővebben Vog. Nyelvjár. 67—68. l.), mindenütt a szokottabb 'vég' jelentés alapján fejtegetve a képes kifejezést. Hasonló alkalmazása van e szó megfelelőjének egy Patkanovtól följegyzett irtisi osztják regében, de itt az *ōtėŋ* nem 'véget', hanem 'kezdetet' jelent (mint pl. a vogul *sar-ault* 'legelől, kezdetben' határzóban). Az illető hely a következő: *Jiχ-poχ, metta ajen ōtėŋ tūven, metta keden ōtėŋ tūven, tert pane* 'Bruder, den A n f a n g der Nachricht, den A n f a n g der Rede, die du gebracht hast, lege dar!' (Irtysch-Ostj. II: 42—3) s alább ismételve: *Surnėŋ ūγop är igena ajet ōtėŋ toγŭť punǯetāi, kedet ō. t. p.* 'Viele grauköpfige (?) Greise e r ö f f n e t e n dann (dahin) den A n f a n g der Rede, eröffneten dann den A n f a n g der Worte'. Az *aŋ-ket* (ÉO., ÉV. *aj-kel*) 'hír, üzenet' szó ily összetétele az *ōtėŋ* (ÉO. *ōlėŋ*) szóval csak olyan szerkezet, mint a vogul költői nyelvben *pojk-aul, ľūńś-aul*, melyeknek 'imádság', 'siralom' jelentésű előrésze szintén valami mondásféle. Ez után lehetségesnek kell tartanunk, hogy egyes esetekben az *aul* szóval a költői szerkezet nem a 'végre', hanem a 'kezdetre' czéloz, vagyis hogy pl. e szólás *sari pēni-qulä toχ ti pēŋγitä* (III : 86, 88) nem azt jelenti hogy 'igaz varázsigéje v é g é t ím így varázsolja', hanem 'k e z d e t é t', vagyis hogy 'igaz varázsigéjét ím így k e z d i varázsolni' (midőn t. i. hozzáfog a varázsló mondásához, nem a 'végét' varázsolja). Szintígy *matnė kāt-aulėn joχtsėmēn* (I : 136), illetve *śūli āt aulėn j.* (I : 137) nem azt jelentik, hogy 'vénülő kéz-v é g r e jutottunk', 'ősz haj-végre j.', hanem azt, hogy 'vénülni k e z d ü n k'. A bálványistenek áldozatsürgetésének e mondásában *ēťi vōunė jirėm-aul χolin at joχtiänl, alpėl v. j. a. ēťin at j.* (II : 3), úgy látszik, szintén nem azt jelzi az *aul*, hogy 'este kért áldozatom v é g é t reggelre nem halasztják, reggel k. á. v. estére n. h.', hanem a 'kezdetet, megkezdését'. Sok volna ugyanis még egy bálványistenségtől is, hogy a minő véráldozatot az embertől este kér, annak a 'végét' reggelre ne halassza, mikor ez alatt a kívánt állatot előkeríteni sem képes. Vö. Reguly jegyzeteiben *poter qul ti vėss* 'b e g a n n die Rede', *qul varmel ti* 'pervoj djelo eto', *qul pim* 'mein erster Sohn', *qultem* 'načinaju', *qultaχti* 'kezdődik'.

I : 270—1. Kannisto a Regulytól följegyzett teremtési regéhez fűzött magyarázataim közül hibáztatja az ősfi születésére vonatkozót, a mennyiben szerinte 'a nőt illető bizonyos idő', melyről itt szó van, nem a 'gyermekviselés (terhesség) idejére' értendő, hanem arra, melyet a gyermekszülő nő a *szülés után* köteles a vallási szabványok szerint a lakóházon kívül (a saját külön hószámos házikójában) tölteni s ennek megfelelőleg 'az asszonynak Felső-Égatyjától rendelt meghatározott napja' is (Reg.

kéziratában: *egratä numi tārom azse laum márts kātelä*, a midőn a gyermeket a 'meleg házba' beviszi, nem a gyermek születésenek napja, hanem a szülés után több héttel (felsőlozvai szokás szerint három hónappal IV: 415) következő ama nap, midőn az asszony letelvén tisztátlanságának ideje visszatérhet ferjevel közös rendes lakóházába (FUF. Anz. VIII: 171–4). Bár magam is kiemelem, hogy Reg. szovegének ez a helye 'locus difficillimus', mégis azt vélem, hogy megfejtésénél nem hagyható számon kívül az a felfogás, mely két más teremtési regében is kifejezésre jut, hogy t. i. *a szülésnél férfi jelen nem lehet* (I: 131, 180). A Patkanovtól közölt irtisi osztják regék egyikeben is találunk idevágó adatot, melyben a vajudó nő nem tudja gyermekét megszülni s azt mondja otthon időző férjenek: 'Te itthon vagy, azért nem szülhetem meg a gyermeket, menj te el!' *(nuŋ jadan ūttan, ńaurim ťudat en tāidam, nuŋ menà!)*. Erre a férj elment hazulról s a nő megszülte magzatát. Ugyane regerészlet változataiban a vajudó nő igy szól férjének: 'Bordáim meghasadni készülnek *(āŋktidam vārseda juvet)*; ha elméssz, hát menj, ha meghalok, hát meghalok' és 'meghalni készülök s nem halok, menj!'. Mindkét esetben a férj távoztával meglett a gyermek (Irtysch-Ostjaken II: 156, 158). A házba való visszatérés napjának az a fent idézett jelzője, mely szerint e napot az Égatya rendelete szabta meg, szintén inkább illik a születésre, mint a tisztátlanság végének határozatlan és jelentéktelen napjára; mert az Égatya az élet és halál ura s a mint ő állapitja meg az életidő végét (I: 0325–6), bizonyára annak kezdete is az ő intézkedése; vagyis *Numi-Tārėm āšä lāwėm martės χātėlä* ép oly kifejezés a szülés idejére, mint *Kaltėś laum sorėm* 'K. rendelte halál' (II: 048) a halálera. Megjegyzendő, hogy Reg. e szövegét *äm äläm pi ąńšėm* a magyarázó ekkép érti: вотъ я сына принесла ('íme én fiat szültem' I: 270), mert *ąńśi, pī' ąńśi* a 'szülésnek' sajátos kifejezései (pl. *śāńimnė ąśwäsėm* 'anyámtól születtem' II: 277, *āŋkum ąńśėm kit pī'* 'anyám szülte két fiú' II: 213, *ąńśtal śakwiŋ* 'szűz csecses' leány, kinek t. i. még nem volt gyermeke III: 36), épúgy mint a fent idézett osztják mondásban *tājem* 1. 'haben, besitzen'; 2. 'gebären, erzeugen' (Patk. Szót. 152). Hogy *titi χot-totitä* ezt jelentené: 'Sie trägt dies (t. i. das Kind) w e g', mint Kannisto véli, bajosan hihető; mert nincs szó róla, hogy az asszony odavitte volna a férj közelebe a gyermeket, hogy értelme volna a gyermek 'elvitelének' (melynek *ēl-totitä* a rendes kifejezése). Felfogásom szerint az asszony kikél a házból, mert vár fia születésere készül; de ez soká húzódik (mint akár a Kalevalában Väinämöinen ősfi születése), úgy hogy öregének türelme szakad a hosszas várakozásban. Ezért kiált fekvő helyéről az asszony után, mire emez visszafelel, hogy

'mire a nőt illető (vagyis szüléshez szükséges) idő elkövetkezik', ő 'fiat szül'. Ezt az 'időt' vagy 'fiát' (a *titi* t. i. mindkettőre vonatkozhatik) ő *χot-totitä* 'kiviseli' (a *χot-* igekötő gyakori intensiv értelmével), mire az öreg tovább hever. Hosszú heverése után végre bekövetkezik az Égatyától rendelt megszabott nap s a világ ősanyja beviheti megszületett gyermekét az örvendő apához a 'meleg szoba zugába', mely természetesen nem a hószámos házikó (*māń kwol*), mint jegyzetemben (I: 271) lehetségesnek véltem, hanem a jól fűtött lakóház. Hogy az ősanya hosszas távolléte a már megszületett s ápolt gyermekkel a tisztulás okáért történnék, arra a szövegben nem találok igazolást; ma sem történik, hogy a már megszületett gyermek heteken át az apa szeme elé ne kerülne az anya tisztulási szabályai miatt.

I : 287 (1, 11. s. jegyz.). A KV. *äkwėps* 'egyhamar' szó végzetét Kannisto (FUF. Anz. VIII : 178) eltérőleg a tőlem adott magyarázattal a *pis*, *piš* 'rét, réteg' szóval azonosítja, mely számnevekkel összetéve '-szeres' jelentésű, pl. *kit-pis*, P. *kit-piš* = K. *kitps* 'kétszeres'. Ilyen összetétel az alsólozvai nyelvben *εk-piš*, mely 'egyáltalán, teljesen' értelmű (pl. *ε. mins* уніелъ да и вовсе) s a kondai *äkwėps* szónak is efféle ('ganz, durchaus') lehet a jelentése. Ezek szerint a szöveg illető helyén (I : 166, 11. s.) *mėnėm mėtėt äkwėps päri at jiw* így fordítandó: 'menő útjából (helyén) egyáltalán nem tér vissza [az asszony]'. Az én följegyzésem szerint a kondaiban *kit* v. *k'urėm-pis mäsk'atėm ōli* 'kétszeresen v. háromszorosan van felöltözve' (въ двойную одежду облокся); l. Vog. Nyjár. 214.

II : 01. A pelimi isten regéihez újabb bő anyagot találunk a Regulytól följegyzett s Pápaytól megfejtett *Poləm-tōrəm ūr* cz. hősénekben (Osztj. Népkgy. 74–89) s a pelimvidéki istennek Pápaytól följegyzett medveénekében (uo. 248–259).

II : 019. A Lozva és északi Szoszva forrásvidékén emelkedő 'Szent Uralbérczeket' (*Jelpiŋ ńāŗ*) említi Gluškov Чердынскіе Вогулы értekezése is (Этн. Обозрѣніе 45 : 70). Jelzéseik: Яльнинг-нёръ, Госса Я. н. (= *Χąsä J. ń.*) és Няые Я. н. (*'Na'iś J. ń.*). Orosz nevük: Молебный Камень 'Imádkozó Uralbércz' (t. i. hol imádkozni, illetve áldozni szoktak).

II : 020. A Szigva forrásvidékén levő 'Szent tóról' megemlékszik Noszilov is Елбынь-туръ (= *Jelpiŋ tūr*) jelzéssel az Извѣстія имп. Русскаго Геогр. Общества 20. kötetének (1884) 2. füzetében megjelent Съ Оби на Печору értekezésében (174, 176. l.).

II : 050. A *Kaltėś*, osztj. *Kaltṗś* szó eredetének adott magyarázatát kétessé teszi, hogy az osztjákban a *kalt* a *loŋχ* 'bálvány' szó gyakori párhuzama s *aś* Pápay József szerint az északi osztjákban 'anyát' jelent, 'bálványanya' pedig mint eredeti értelem nagyon jól illenék a *Kaltėś* mythikai lényéhez. Itt meg

kell jegyeznünk, hogy északi osztják *aś* 'anya' szót Karjalainen-nek a rokonság fogalmi körébe tartozó szavakat tüzetesen tárgyaló 'Wie *ego* im ostj. die verwandten benennt' cz. tanulmánya nem ismer. Ellenben van Kaz. *ås*, Vj., Kr., Trj. *as* 'anya' (összetételekben is; l. uo. 16—18) s bizonyára ezért írja Reguly e szót *ass*, *äs* (*assli*) hangjelzéssel (l. Papay: Osztj. Népkgy. 16, 17, 41), míg az *äśi* 'atya' szó nála: *aschi* (uo. 23), *asse* (*azsing* 120, 115). A *Kaltėś* végzetének magyarázatára nézve (ha a Pápay-féle *aś* 'anya' szó tényleg tévedesnek bizonyulna) számbajöhető adat a Vj. *ä'ŋk'əś* 'Mutter der Mutter', *ŋpəś* 'Mutter des Vaters' szónak végzete is, melyet Karjalainen (uo. 18) a török *äš* 'társ' szó átvételének tart, a jelentés különbözése miatt aligha helyesen. Megjegyezzük itt még, hogy a *Kaltəś-anya* (*K.-aŋki*) mythikai képzeteihez több új adattal járul ez istennőnek Pápaytól följegyzett idéző igéje (Osztj. Népkgy. 268—9).

II : 051. Az 'Arany-asszony' (Златая баба) mythikai alakjára vonatkozó adatokat tüzetesen tárgyalják Trubeckij Къ вопросу о Золотой Бабѣ és Karjalainen 'Alte bilder zur ob-ugrischen mythologie' cz. értekezései (l. fentebb 750. és 747. l.).

II : 053. A Világügyelő férfiu mythikai alakjának képzeteihez újabb adatokkal járul ez istenségnek Pápaytól följegyzett s *Sąrńi-Ort kaj sąwəl* czímen közölt két idéző igéje (Osztj. Népkgy. 269—272).

II : 0132. A '*Soχriŋ ajkä* nevű szigvafői bálványról Чохрынь ойка jelzéssel megemlékezik Gluškov is (Эти. Обозрѣние 45 : 67). Szerinte egy színes zsinórral körülcsavart s talizmán gyanánt övön hordott keskeny kést neveznek e néven. Ha a ladik léket kap, ezt a kést dugják a résbe, hogy a víz behatolását megakadályozzák s ugyancsak ezt a kest viszik magukkal, ha elveszett reneket fölkeresni mennek.

II : 0185. A lozvatáji rénszarvas alakú kőbálványon kívül Reguly szótári jegyzetei közt egy jávor alakú kőbálványnak is találjuk említését, melynek *äls-bąbi* (= LV. *äls-popi* 'jávorbálvány') a neve. Erről Reg. a következőt írja: 'Ein versteinertes Elentier mit ihrem Kalbe in der Nähe der *Sąim je* Mündung am Pelim'. Hunfalvy 'A vogul föld és nép' művében (142. l.) szintén utal Reg. ez adatára. A lozvafői megkövült jávorról (сохатый окаменѣлый звѣрь, лось' szó van Gluškov Чердынскiе вогулы művében is (Эти. Обозр. 45 : 69). Patkanov egy irtisi osztják hősregében egy anyarénnek *Sōt moχ ōmdem ūur χonop nēŋ īma* 'Száz magzatot ellő kopasz hasú nő asszony' nevét említi. Ennek a rénnek méhében az elhalt hősfiak árnyai rénborjak alakjában új életre kelnek (Irtysch-Ostjaken II : 88).

II : 0221. Az osztják *iki* 'öreg ember' szónak 'hold; hónap' értelemben való alkalmazását Pápai Károly adatain kívül más forrásból nem igazolhatjuk. Karjalainen tárgyalja ezt a szót

'Wie *ego* im ostj. die verwandten benennt' cz. tanulmányában (18. l.), de 'hold' jelentését nem említi. Nála *tīləś* a 'hold' szava (Ostj. Lautgesch. 217). Nem ismeri az *iki* utóbbi jelentését PATKANOV szótára sem. Az osztják *urt*, *ort* 'fejedelem' szónak AHLQVISTtől közölt obdorszki 'hold; hónap' jelentését szintén nem találjuk KARJALAINEN művében e szó tárgyalása helyén (144. l.).

II : 0245. A *Kalm* tulajdonnevet BUDENZ Magyar-Ugor Szótárában (16. l.) REGULY *källm* írása s 'követ, hírnök'-féle értelmezése alapján (l. I : 244) a magy. *kém* 'emissitius, explorator' szóval egyezteti. Nagyon hasonlít hozzá az oszét *kalm* (plur. *kälmətä*) 'kígyó; sárkány' szó s tekintettel arra, hogy a kígyónak kondai vogul nevezete 'bálvány-alak' s az északi osztjákban 'szent állat' (II : 0320), összefüggés sejthető.

II : 0285. A KV. *jälwėl* 'erdei ördög' szónak jegyzeteim között ráakadtam ÉV. *jalwäń* mására, melynek értelme szintén: лѣсной. Ismerik a *jalwäń-kwol* kifejezést is. Az osztják *jiljan*-ról újabban PÁPAY JÓZSEF közölt néhány adatot nyelvészeti tanulmányútjáról való jelentésében (Budapesti Szemle 123. köt., 376. l.). A vogul dæmon-nevek közé tartoznak még: *siŋkwėľ* és *täŋkwėľ*, melyeket a közlő a майтаны szóval fordít. Egy REGULYtól följegyzett medveénekben találjuk e kifejezést: *täkw ōlpä siŋkwėľ-kᶜar* 'magának élő ördögbéli' (értsd: 'a ki csak éljen magamagának s bennünket ne háborgasson!' III : 353). REG. írása: *täk qlpä šingung kär* s hozzá tartozó jegyzete: *opasno*, t. i. 'veszedelmes'. A szörnynevek kiegészítéséül följegyezzük itt még a következő északi osztják költői jelzést: 'A tarka (?) Uralod hátát őrző kőszemű hét *viχli*, a ragyogó (?) Uralod hátán lakozó vasszemű hat *viχli*' (*ńōsəŋ keu šanžen lāulla kewəŋ sēmpi lābət viχli, aľvŋ keu šanžen ām̄vsla kort' sēmpi χot v.* Osztj. Népkgy. 31, 39).

II : 0286. A vaszjugáni osztjákok alvilági szelleme az *Üljuŋk*, melyről PÁPAI KÁROLY közöl érdekes adatokat HERRMANN ANTAL Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn folyóiratában (III : 83—84). GRIGOROVSZKIJ is ismeri az ылъ·юнкъ földalatti ördögöt (нижнiй или подземный дiаволъ; Описанiе Васюг. тундры, 61), melytől külön választandó a мыгъ-юнкъ (земной дiаволъ; uo.) = *miγ-juŋk* 'földi szellem'. Ezt az utóbbit PATKANOV *mėγėŋ jinket iga* 'a föld és vizek ura' (вотчинникъ) néven említi (Irtysch-Ostjaken I : 120).

II : 0288. A Vízfejedelem és neje — Витъ-Ханъ-Эква-Ойка (= *Vit-χān ēkwäi'-ājkäi'*) jelzéssel — úgyszintén a Vízfejedelem leányai L. KORIKOV fent (747. l.) idézett Пѣсни Вогуловъ cz. közleményében is szerepelnek (4. l.). Az itt vázolt vogul hősregének egyes részletei a vőlegény elől vörös *evet* alakjában menekülő menyasszony, továbbá a halálból föltámasztott s *lúd* alakjában tovaröppenő hősök ismeretes regetárgyaival is foglalkoznak.

II : 0301. A *laj* (R. *läi*) elavult s csupán a költői nyelvből ismert szónak ez ideig biztosan meg nem állapítható értelmére nézve még a következő adatok állnak rendelkezésünkre: R. *läjoai läjpi* (III : 224, 36. sor) e sorközi jegyzettel: *rebäti* (= ребята 'gyermekek'; *oai* = 'leány', *pi* = 'fiú'), *läi popi, läi tąrom* (uo. 48. sor) e sorközi jegyzettel: *djeti boga* (= 'istennek gyermekei'), R. *laitąrom, laipopi* (IV : 94) jegyzet nélkül, R. *läipinä täu kuontemlitä* (III : 484) a szótári jegyzetek kozt e magyarázattal: *rebata slišujut jevo*, a középlozvai közlő értelmezése szerint: *wüś püγä täu k'wąntėmlit* 'kis fia sírását) hallja ő'. Ezek után indulva vélem, hogy REG. vogul szövegeinek *läi* szava 'kis, kisded' értelmű lehet. Az osztják szövegek *laj* szavát REG. *lai, lajä, laje* alakban írja s a közölt magyarázatok alapján ennek összefüggése a vog. *laj* (R. *läi*) szóval nem világos.

II : 0327. A mammutra vonatkozó nyugatszibériai biedelmekről l. P. A. GORODCOV közleményét a Ежегодникъ 18. kötetében.

II : 0497. Az áldozati lakomát követő fegyvertánczna k osztják szokásáról legutóbb PÁPAY JÓZSEF nyomán értesülünk, ki szemtanúja volt e szertartásnak s leírja azt osztják tanulmányútjáról való jelentésében (Bp. Szemle 123. : 24, 26). Az ide vonatkozó régibb tudósításokat illetőleg l. ui. I : 0161—2, 0171. FINSCH 'Reise nach Westsibirien' cz. könyvében (556. l.) szintén ír e tárgyról. Szerinte az osztjákok régi nagy harczaik emlékére minden évben 'hősünnepet' (Heldenfest) tartanak, melyen rénszarvasokat ösztökélő dárdáikkal jelennek meg s ezekkel hadi tánczokat (kriegerische Tänze) rendeznek. Ez ünnepnek *Jochtachot* a neve, mely szó valószínűleg a. m. *jōγta χatl* 'tánczoló nap' (vö. Obd. *i̮ǫ̀γ-* 'tanzen' és *χvtḷḷ* 'Tag' KARJALAINEN: Ostj. Lautgesch. 15, 47). NOSZILOV У Вогуловъ cz. munkájában (34—35. l.) vogul szokáskép említi, hogy a férfiak az áldozati lakoma után zajos, vad tánczra kerekednek.

II : 289. KANNISTO hibáztatja, hogy REG. *Kull' ąter* szavát e helyen északi nyelvre *Kul'-ātėr* s nem *Xul'-ātėr* hangjelzéssel írom át (FUF. Anz. VIII : 167). Ámde jól tudja KANNISTO is, hogy az északi nyelvben egymás mellett használatos *kul'* és *χul* mythikai jelzésekhez más más képzetek fűződnek: amaz t. i. az 'ördög', emez a 'kór', illetve mythikai értelemben 'kórszellem', melyeknek csak az a közös vonásuk van, hogy az emberrel szemben ellenségesek, de egyébként jellemző sajátságaik eltérők (l. ezeknek tárgyalását fent II : 0281—4 és 0297—0304). A költői nyelvben a *kul'*-nak *pupi* 'bálvány' a párhuzama, a *χul'*-nak *tĕrėn* 'vész' s e szópárok tagjai egymással fol nem cserelődnek. Az a kérdés immár, hogy a REGULYtól följegyzett *Kull' ąter käisau*-ban kiről van szó: a *Kul'-ātėr*-ről, vagyis az 'Ördögfejedelemről'-e, avagy a *Xul'-ātėr*-ről, azaz a 'Kórfejedelemről'.

KANNISTO azt véli, hogy az utóbbiról; így is fordítja: 'Fürst des Totenreiches'. Ezzel szemben az én fordításom az 'Ördögfejedelmet' említi s e felfogásom azon alapszik, hogy e hymnus hőse magáról ezt mondja: *äm kuil' šät pišemtell kräne siletem* 'én kull'-beli hét fogásommal kipattanok' (I, 4. sor), már pedig a népköltés a 'h é t f o g á s t' csak a *kul'* s nem a *χul'* sajátjának tudja. Ismételve hallottam s jegyeztem fel e szólást: *pupi' sāt piś, kul' sāt piś* 'bálványi hét fogás, ördögi hét fogás' (l. II: 0282) s nem lehetett kételkednem benne, hogy midőn vogul nyelvmesterem itt is ezt a szólást ismeri fel, megállapitása helyes. Több egyéb körülmény is megerősíti ezt. Így hogy a gyermek *Kull' qter* magát a 'lábas bálványhoz' (*läiling popi* II: 288, **1**, 7. sor, **2**, 2. s.) hasonlítja s azt akarja, hogy mint ezeknek, neki is adjanak az emberek 'jeles pénzt s jó áldozatételt'; már pedig 'a bálvány' éppen a *kul'*-nak s nem a *χul'*-nak a rokon fajtája, azért emlegetik az énekek 'a bálvány szerezte vagyont, *kul'* szerezte vagyont' (*pupi' sēlėm altul, kul' s. ā.*) s 'a bálvány ködét, a *kul'* ködét' (*pupi'-sēŋkw, kul'-s.* l. II: 0282, 0283). Továbbá, hogy az Égatya a *Kull' qter*-t 'emberevő nagyszemű *uotp*' (ɔ: *ūtpi*)-nak mondja s ez utóbbi szó fölött REG. jegyzete: 'teufel' (tehát *kul'* a *Kull' qter* s nem *χul'*). REG. szótári jegyzetei közt is *kul'*, *kull'* 'hölle, teufel; *leši* (ɔ: лѣшій 'erdei ördög') s ennek a szónak összetételei között találjuk a *kull' qter*-t is. A közölt hymnusról azt írja REG., hogy azért éneklik áldozat kapcsán a *Kull' qter*-nek, 'dass er die *kull't* nicht auf die menschen lasse' (II: 529—30); ha itt *χul'*-ról volna szó, REG. bizonyára a 'Seuchen' v. 'Krankheiten' szót alkalmazná. GONDATTI is кулъ одыръ-nak írja e mythikai alak nevét (40—41. l.), holott ő a vogul *χ* szókezdőt a *k*-tól megkülömbözteti (pl. nála хум = *χum* 'férfi', вить хонъ = *Vit-χān* 'Vízfejedelem'). Azt velem, hogy az 'Alvilág fejedelmének' általában nem *Xul'-āter* 'Kórfejedelem', hanem *Kul'-āter* 'Ördögfejedelem' az eredeti s igazi neve s az előbbi jelzés csak újabban népetymologia útján keletkezett, mivel ő az, ki az ő tömérdek *kul*-ja útján az emberek közt a *χul'*-t ('kórt') terjeszti. Így érthető, hogy az egyik énekben *Kul'-āter* a Világügyelő férfiú ipja (II: 293) s a másikban a *Xul'-āter* (II: 122). REG. kosmogoniai szövegeiben is talán inkább *Kul'-āter*-nek kellett volna átírnom (*Xul'-āter* helyett I: 101, 158) az eredeti *kull't nqer* (I: 100), illetve *Kul' qter* jegyzést.

II: 456. Az Этн. Обозрѣніе 76—77. kötetében (157—8. l.) A. MARKOV Къ этнографіи сѣвера Европейской Россіи (Az európai Oroszország északi részének néprajzához) czímen az Азбуковникъ nevű, mindenesetre a XIV. sz. vége előtt írt kéziratnak egy kiadatlan helyét idézi, melynek egyes adatai bennünket is közelebbről érdekelnek. Kiírjuk itt ebből a Perm körül

lakó népek felsorolását: «А се имена странамъ иноязычникомъ, живущимъ около Великіе Перми, еже суть сіи. Двиняне, Устюжане, Вилягжане, Вычáгжане, Южане, Сиріяне, Ганяне, Вя́тчане, Ло́пяне, Корѣла, Ю р á, Печéра, В о г у́ л и ч и, Сá-моя́дь, Пертасы, С ы р о я́ д ц ы, О с т я́ к и, Гемáлъ, Чюсовáя, Вотяки, Пермь». L. e tárgyhoz még ugyane szerzőnek egy másik közleményét az Этн. Сбозр. 78. kötetében (107—110. l.). Feltünik itt a vogulok, szamojédok és osztjákok közt a Сыроядцы = 'N y e r s e v ő k' népnév, melynek pontosan megfelel a vogulok emlékezetében megmaradt *ńāri' sir māχum* ethnikai elnevezés (II : 0456).

II : 457. A Живая Старина folyóirat 11. kötetében (47. l.) egy vogul hősrege töredékeit közli, melyekben szintén arról van szó, hogy az álmából felszökő fejedelmet saját népe álnokúl megöli.

II : 493 (98. s. jegyz.). Hogy hét vörösfenyőnek közös t ö v é t a költői nyelv a *sāns, sās* 'térd' szóval jelöli, nyilván e *sāns* szónak 'nemzedék'-féle értelmével függ össze, vagyis olykép értendő, hogy a hét fa 'egy eredetű' (*aku' sāsnél tēlèm* II : 166 = 'egy nemzedékből született'). A *sāns* 'térd' és 'nemzedék' jelentéseinek kapcsolata emlékeztet a szláv *koléno* 'Knie: Knoten, Glied; Stamm, Geschlecht, Abkunft' jelentésfejleményeire, a minthogy a mi *íz* szavunk is használható 'nemzedék' értelemben (pl. harmad *íziglen*) s szintígy a német *Glied* (pl. 'bis ins vierte *Glied*'; l. ERICH BERNEKER, Slav. EtymWb. 545—6).

II : 497. A *kalt* mythikai képzetéről a következő költői jelzések nyujthatnak némi tájékoztatást: 'Bálványképes jeles tér, k a l t - k é p e s j. t.' (*loŋχ venǯ'aŋ jem χār, kalt v. j. χ.* Osztj. Népkgy. 41) = 'áldozati tér'; 'bálványképű sok rénbika, kalt-képű s. r.' (*loŋχ-venǯ'əŋ ār χār, kalt-v. ār χ.* uo. 115) | 'Mint a bálvány szeme, [oly] sötét igazi éj; mint a k a l t s z e m e, [oly] sötét erős éj' (*loŋχ-sēm patlam sari āt, kalt-sēm p. ūsi āt* uo. 77) · 'Bálványnyak fészkű város, k a l t - n y a k f. v.' (*loŋχ-sūpəl təγnl v"ąš, kalt-s. t. v.* uo. 13, 16) | 'Szája vett (hallgatag) bálvány, n y e l v e v e t t k a l t' (*uŋγlel vųjəm loŋχ, ńālməl v. kal'* uo. 162): 'szája vett bálvány bikafi, nyelve vett kalt bikafi' (*u. v. l. χą̄r-poχ, ń. v. kalt-χą̄r-poχ* uo. 226) | 'Bálvány tevő igaz igézet, k a l t t e v ő e r ő s i g é z e t' (*loŋχ pontị sari mul, kalt p. usi mul* uo. 29, 118). Tehát a *kalt* ugyanaz mi a *loŋχ*, vagyis néma bálvány, melynek szeme ép úgy lát éjjel, mint nappal, arcza idomtalan, mint a rénbikáé, nyaka égbenyúló (t. i. az Égatyához emelkedő) s az előtte tett fogadalom igazi erős igéret.

II : 520 (5, 1. s. jegyz.). Kondai szótári följegyzéseim közt ezt az adatot találom: *lө-k'wөŋγ́ė* 'marha' (скотъ), miszerint a *sөs-lөγėŋ (= k'wөŋγ́ė-lөγėŋ) k'өm*, ki a hőst üldözi s utóléri, nyilván nem lehet egyéb, mint vonó jószággal (lóval) befogott

szekeren járó ember. Ha lovon ülő emberről volna szó, akkor pusztán *leγėŋ k*ʿ. volna a jelzése.

II : 562 (44. s. jegyz.) szerint *kērināŋkär* ʿhomályos értelmű s talán idegen szóʾ, melyet a közlő a Világügyelő férfiú haja jelzőjének magyaráz (*k. sākmiŋ sa'i* ʿ. . . . naphevű hajfonatʾ II : 322). Ez a szó előkerül a REGULYtól följegyzett s PÁPAY JÓZSEFtől megfejtett *Loŋχ-āwət ńol ar* osztják ének egyik hősének R. *käri nank ar seual ord, käri nank ar vueschäl ord* = P. *Kāri-naŋk-kār sewvl ort, K. n. k. veśvl ort* nevében (Osztj. Népk. Gyűjt. 100, 106), melynek fordítása: ʿKérges vörösfenyő kérge [színű] hajfonatos fejedelem, K. v. k. arczos f.ʾ. Tehát a tőlem kérdőjellel adott ʿszétomlóʾ (hajfürt) fordítás elejtendő. A vogulban a vörösfenyő költői jelzése: *kēriŋ nāŋk, sāmiŋ n*, ʿkérges (a *kēr* ʿkéregʾ szótól) v. f., pikkelyes v. f.ʾ (II : 26); látni való hogy ez befolyásolta az osztjákból átvett *kērināŋkär* hangképét.

II : 571 (R. 68. s. jegyz.). A homályos értelmű R. *kănzse jächti kănying kettri* kifejezésre (l. még I : 048, III : 410, 422, 426) mégis találok egy tájékoztató jegyzetet REG. hátrahagyott írásai közt, mely szerint: *kănnzsi jächti* ʿaltes, schneidendes Messerʾ, *kănying ketträ* ʿdie aufgebogene Spitzeʾ. Egy magamtól jegyzett medveénekben a megfelelő költői jelzés: *χansä χasnė ośśä kasäj* ʿhímzésvágó vékony késʾ (III : 362).

II : 582 (111. s. jegyz.). REG. szövegének magyarázó jegyzettel meg nem világitott *poalt* szavában, tekintettel arra, hogy a *käži* (= *kasäj*) ʿkésʾ szó a párhuzamos megfelelője s hogy REG. egy másik szövegében *pullt śéri* nyilván ʿaczélkardʾ a vogul *pulät* (< tat. *bulat*) ʿaczélʾ szóval — egy vágóeszköznek jelzőjét sejtem s ezért zárójelben a [*sirej*] ʿkardʾ szóval kiegészítve írom át. Erre a kiegészítésre, úgy látszik, nincs szükség; mert a keleti törökben *polat* ʿaczélʾ jelentésén kívül a ʿkardotʾ is jelzi (pl. *almas poladym* ʿmein Stahlschwertʾ, a kúnban *buladlar* ʿSchwerter od. Dolcheʾ; l. W. BANG: Turcica. Mitteil. d. Vorderasiat. Ges. 1916, 274. l.), föltehető tehát, hogy átvétele szintén jelenti a ʿkardotʾ is, a mint ez a *käži* szóval való párhuzama alapján elvárható. Egyébként az ʿaczélʾ szónak ʿkardʾ értelemben való költői használata a magyarban (l. CzF. MNySzót.), németben s egyéb nyelvekben is igazolható.

II : 605 (2. s. jegyz.). REG. *äli vit sat air, śiś vit sat air* szövegének ʿelül levő vízbeli hét örvény, *hátúl* l. v. h. ö.ʾ fordítása hibás; mert itt nem a *śis* (ÉV. *sis*) ʿhátʾ és *äli* (ÉV. *ali*) ʿfelső (folyórész)ʾ, hanem R. *äľ, śuś* (ÉV. *aľ, śuś*) ʿeleven, tiszta, friss (víz)ʾ szavaival van dolgunk, a mint kitetszik a következő hasonló szövegekből: R. *śuś uiťpä uťiŋ turr, äľ u. u. t.* = *śuś vitpä vitėŋ tūr, aľ v. v. t.* ʿélő vizű vizes tó, tiszta v. v. tóʾ (II : 340, 580), R. *kuoľtal śuś uiťkvä, kąľtal äľ u.* = *χuľtal śuś vitkwė,*

χ. al' v. 'kórtalan élő víz, k. tiszta v.' (II : 344, 584), R. *koltal šuš* (az első följegyzésben: *šiiš*) *uiťkve, koltal (koľtal) äl' u.* = *χaltal šuś vitkwė, χ.* (v. *χuľtal*) *al' v.* 'meg nem haló eleven vizecske, m. n. h. (v. kórtalan) tiszta v.' (II : 394, 609) s az *a'ır* 'örvény' szóra alkalmazva: R. *šužing uťpä uťing q'ïr* = *šušiŋ vitpä vitiŋ a'ïr* 'élő vizű vizes örvény' (II : 390, 606). A fenti *šiš* írás REGULYnál a többször igazolt *šuš* helyett tehát vagy hangváltozat, vagy hibás hangjelzés.

II : 605. A *vōr-pupi'* 'erdei bálvány' a természeti jelenségek mythikai alakjaihoz tartozik. Ilyen a 'Három ölnyi erdei bálvány' (*K'urėm-täl-vuor-pupi*), ki az Ob partján (*Oqs-vᵉtät* II : 222) lakik s várában a felső gerendák *Nөm-Tōrėm* atyához az égbe érnek fel, alsó gerendái pedig *Jql-Torėm*-ra, a földanyára támaszkodnak (II : 223). E várban emberáldozatot követelő 'eleven bálványok' (*lėlėŋ pupėχt* II : 231) is élnek (l. II : 0467). Népe 'a rénszőrű, ebszőrű sok szamojéd' (*k'woŋγė-pөn, oqmp-pөn sau jorγėn* II : 223). Bőven szól harczairól az alsókondai fejedelmek hősregéje (II : 0167–0170). Női erdei bálványról (*vōr pupχ'-ēkwä* IV : 431) is van tudomásunk, kinek nevével egy lozvafői hegyet *χāj-ēkwä*-nek neveznek (uo.). Osztják mása a *vōr pupi'*-nak *ont-loŋχ*, melynek költői jelzése: 'kérges hátú erdei bálvány' (*kārəŋ šašpi ont-loŋχ* Osztj. Népkgy. 273), nyilván mivel fából faragott oszlopáról hátul a kérget le nem hántják. A 'táplálékos Polėm' vidékéről mondja egy osztják medveének: 'Ha fája nőtt, a szőrös szemű erdei bálványfi (*punəŋ sēmpi ont-loŋχ-poχ* uo. 248) száján keresztül nőtt; ha füve nőtt, a sz. sz. e. b. fi szemén keresztül nőtt'. Déli osztják neve az erdei bálványnak *unt-toŋχ* (PATK. Szót.; ун-тонг — 'лѣсный вотчинникъ или урманщикъ' POLJAKOV: Путеш., 59), a Vaszjugan vidékén *vont-juŋk* (лѣсной діаволъ; GRIGOROVSZKIJ: Описаніе Васюганской тундры, 61). FINSCH 'Reise nach Westsibirien' könyvében rajzát is adja egy ilyen erdei bálványnak (407. l.).

II : 619. A *Xiń-ūrt* mythikai alakra vonatkozó osztják adat: 'Fekete szájú alvilági Kórfejedelem' (*piṭ' uŋglөp laj Xiń-ort* Osztj. Népkgy. 17), ki 'az alvidéki tenger vége felől nyírhéjoldalú hét csónakot, vas fenékbordájú hat csónakot' hoz elő s ettől a nép 'mint bogyója letarolt puszta zelniczefa, m. b. l. p. csipkerózsafa', úgy tépődik. Az elhalt emberek 'a nyírhéjoldalú, vas fenékbordájú' csónakok közepére kerülnek (uo.); mert csónak módjára vájt fa a koporsójuk (l. I : 0212 és 0193).

II : 626. A 'madárka-lélek' kifejezés az osztják költői nyelvből is igazolható: *siski-lil qlŋəl, vᵘqraś lil qlŋəl* 'veréb-lelke vége, vércse-l. v.' (Osztj. Népkgy. 25, 29) a már csaknem elszálló lelket jelenti.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PH 1308 .5 M85 kot.2 fuz.3

Munkácsi, Bernát
Vogul népköltési güjtemé